زوردۇن سابىر

ئانا يۇرت

(3)

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

زوردۇن سابىر

ئانا يۇرت

تارىخىي رومان

(3)

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

غۇلجا شەھىرى ئاۋغۇست ئېيىدا ئۆز گۈزەللىكىنى تولۇق كۆرسىتىدۇ : كوچىلارنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى سۇۋادان تېرەك-لەر ئەتىگەنكى ئىللىق قۇياش ، سالقىن شامالدا يوپۇرماقلىرىنى كۈمۈش تەڭگىلەردەك يالتىرىتىپ ئاستا ئىرغاڭلايدۇ . تېرەك ئاستىدىكى ئېرىقلاردا ئېقىۋاتقان سۈزۈك سۇ ، گۈللەر ۋە ئالمى-لار بىلەن ھۆسن كۆرسەتكەن خۇش پۇراقلىق ھويلىلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە شىۋىرلاپ رەھمەت ئېيتىدۇ . سۇ چېچىلغان كوچىلار ، قورۇلارنىڭ ئالدىلىرىدا دۇنيادىن غەمسىز قارا كۆز بالىلار پىخىلداپ كۈلۈشۈپ بىر - بىرىنى قوغلىشىدۇ ، ھايات لەززىتىدىن بەھرىمەن بوۋاي - مومايلار يۈزلىرىدىكى قو-رۇقلىرىنى كۆپەيتىشىپ كۈلۈشۈپ ، بىر - بىرىگە قارى-شىپ قويۇپ ئۇنسىز سۆزلىشىپ ئىچ - ئىچىدىن شادلىنىدۇ . ئىسسىق نان ، سۈت - قايماق ساتقۇچىلار بۆك - باراقسان ، سالقىن كوچىلاردا رىتىملىق ۋارقىرىشىپ ئالدىرىماي مېڭىشى-دۇ . بازارغا ، دۇكان ئېچىشقا كېتىۋاتقان تىجارەتچىلەر بىر - بىرىگە ئالدىراپ سالام بېرىشىدۇ - دە ، ئاياغلىرىدىن مودا بويىچە غاچ - غاچ چىقىرىپ ، قىزىل مانچىستىر بۆكلىرىنى بىردە كۆزىگە ، بىردە گەجگە تەرەپكە سۈرۈپ قويۇپ نېمىلەرنىدۇر ھېسابلاپ مېڭىشىدۇ . بالىلار توپ - توپ بولۇشۇپ ۋارقىرى-شىپ ، نېمىلەرنىدۇر تالىشىپ مەكتەپلەرگە ماڭىدۇ . كالاسكىدا مەكتەپكە بارىدىغان باي بالىلىرى هارۋىدا ئارغىماق ئاتلىرىدەك غادىيىپ ئولتۇرۇپ ، زوقلانغۇچىلارنى ئىزدەپ ئىككى تەرەپكە پات -

«ئانا يۇرت» رومانىنى تەكشۈرۈپ بېكىتكۈچىلەر :
ئابدۇشۈكۈر تۇردى ، ئىمىن ئەخمىدى ، ئابلەت نۇردۇن ، ئابدۇكېرىم راخمان ، مەمتىمىن ھوشۇر ، سۇلتان ھاشىم ، ئازات سۇلتان ، نىجات مۇخلىس

مەسئۇل مۇھەررىرلىرى : ئابدۇراخمان ئەبەي
مەسئۇت خالىت
مەسئۇل كوررېكتورلىرى : ئابلىز ئابباس
ۋەلى زەيدىن
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى : شادىيە ھاشىم

ئانا يۇرت

(تارىخىي رومان)

(3)

ئاپتورى : **زوردۇن سابىر**

*

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 100 - قورۇ ، پ : 830001)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۆلچىمى : 850×1168 مم ، 32 كەسلەم ، باسما تاۋىقى : 19.75
2000 - يىل 11 - ئاي 1 - نەشرى
2006 - يىل 12 - ئاي 6 - بېسىلىشى
ISBN 7 — 5371 — 2970 — 3/I • 988
باھاسى : 26.00 يۈەن
(ئۈچ كىتابنىڭ ئومۇمىي باھاسى : 78.00 يۈەن)

بېسىلىشتا ، تۈپلەشتە خاتالىق بولسا نەشرىياتىمىزغا ئەۋەتىڭ ، تېگىشىپ بېرىمىز

پات قاراپ قويۇشىدۇ.

— يەنە مىزگان، — دېدى مۇتائالى خەلپىتىم تەسۋى سىيرىپ يازلىق چايخانىسىدا كۆرپە ئۇستىدە ئولتۇرۇپ، — بۇنىسى ئەتىگەنلىك چېيىمۇ، ئىشقا ماڭغىنىمۇ؟

— ئىشقا بولسا كېرەك خەلپىتىم، — يېڭىلا سەپەردىن قايتىپ كەلگەن قەشقەرلىق يىگىت ئورنىدىن مىدىرلاپ قويۇپ جاۋاب بەردى. خەلپىتىم هويلىسىدىكى قىپقىزىل مېۋىلىرى شاخلىرىنى ئېگىپ يەرگە يەتكۈزگەن ئالما دەرەخلىرىگە قاراپ قويۇپ:

— بۇ ئېلىخان تۆرەممۇ ئاشۇرۇۋەتتى. هەركۈنى بەش ۋاخ نامىزىغا، ئىشقا ماڭغان - چۈشكىنىگە مىزگان چالغىلى تۇرسا، ئۇنى ئاز دەپ بىر يەرگە ماڭسا ئالدىدا ئون ئاتلىق چاپارمەن، كەينىدە يەنە شۇنچىلىك، بۇ قانداق بولغىنى!

— هەزرەتلىرى بۇ گەپنى سىلى دېيەلەيلا، هېكىمبەگ غوجام دېيەلەيدۇ، باشقا كىم، هە راست، غېنى باتۇر دېيەلەيدۇ. يەنە ئاۋۇ كۆك ئاسماننى يېپىنچا، قارا يەرنى چۈشەك قىلىپ ئۈچ - تۆت ئايدىن بېرى چۆللەردە يېتىۋاتقان ئەسكەرلەرمۇ دېيەلەيدۇ جۇمۇسلا!

— هە، گەپ قىل ساۋۇتۇم، راست ئەمەسمۇ؟ جەڭ مەيدانىدا نامرات دېهقان باللىرى سوقۇش قىلىدۇ يۇ، راهىتىنى بايلار كۆرىدۇ. نوغايگورد، ئۇچدەرۋازا، توغرىكۆۋرۈك كوچىلىرىدا ئاخشاملىرى نوغاي، ئورۇس ياشلىرى گارمون تارتىپ جىر - جىرلىشىپ ئوينىشىۋاتقان، ئۇيغۇر بايلىرىنىڭ باللىرى ئۇلارنىڭ ئىچىگە كىرىۋالغان. ئالدىنقى سەپتە يۈز جەڭچى قۇربان بولسا ئۇنىڭ توقسان توققۇزى نامراتنىڭ بالىسى، شەهەردىكى ئىدارىلەردە ئۇنىڭ تەتۈرى، يۈز خىزمەتچىنىڭ توقسان توققۇزى شەهەر بايلىرىنىڭ باللىرى. نۇرمەهەممەتمۇ ئوقۇغانغۇ، تازا ياخشى ئوقۇغان بالا. ئۇ جەڭ قىلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن ئوقۇ-

غان باي باللىرىنىڭ هەممىسى ئىدارىلەردە، ئولتۇرۇشى كالاسكا، يېتىشى سىم كارىۋات، يېيىشى پولۇ - بەتتە. بىز شۇنى دەپ سوقۇشىۋاتىمىزما؟

— ياشاپ كەتسىلە هەزرىتىم، سىلىنىڭ هەربىر گەپلىرى ...

— بولدى، بولدى ماختىما. ماڭ هارۋىنى قات، چۇلۇقايغا چىقىپ باغنى كۆرۈپ كېلىمىز.

ئاپئاق ساقال، قاڭشارلىق، گەۋدىلىك بوۋاي تىزىغا تايىنىپ ئورنىدىن تۇردى.

ئىككى ئات قوشۇلغان، سايىۋەنلىك خادىك شەهەر ئىچى — ئوردا مەهەللىسىگە كەلدى، غوجام ئېلىخان تۆرەمنىڭ يېنىغا كەتكەنىكەن، خادىك مەدرىسىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ، توغرىكۆۋرۈككە قاراپ ماڭدى.

«ۋاقىتلىق هۆكۈمەت» ئۆز ۋاقتىدىكى گومىنداڭ هەربىي شتابى جايلاشقان چوڭ باغدىكى قاڭالتىردا يېپىلغان، بىر قەۋەتلىك ئۆيلەردە ئىدى. دەرۋازىدا قوراللىق ئەسكەرلەر بار ئىدى.

قاراۋۇللار دىن نازارىتىنىڭ نازىرى، هۆرمەتلىك خەلپەم هەزرەتكە تىك تۇرۇپ چاس بېرىشتى. هارۋا رەئىسلەر خىزمەت بىناسى — ئىشىكى ئۇستىدە قاڭالتىردىن قىلىنغان چېدىرچە لەمپىسى، تاختاي پەلەمپەيلىرىنىڭ ئىككى يېقىدا كۆك سىرلانغان رېشاتكىسى بار ئۆينىڭ ئالدىدا توختىدى. ئۇ يەردىمۇ ئەسكەر، قاراۋۇللار خەلپىتىمگە چاس بېرىشتى. خەلپىتىم پەلەمپەي بىلەن ئۆرلەپ زالغا كىردى. نېرىقى ئۆيدىن غوجامنىڭ:

— لەۋەي، خۇرجاغا ۋابال، بايلارغا سالايلى بۇ سېلىقنى! — دېگەن سۆزى ئاڭلاندى. ئېلىخان تۆرەمنىڭ ساپ ئۆزبېك تىلىدا:

— بولمايدىلەر، شۇ نەقە، شۇ نەقە! — دېگەن سۆزى هەم ئاڭلاندى. ئىككى رەئىس بىر ئىشنى تالىشىۋاتقانلىقى ئېنىق ئىدى. ئوتتۇرىدىكى ئۆيدىن هۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپى ئابدۇرۇپ

مەخسۇم ، ئۇنىڭ بىلەن ھەربىي ئىشلار ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئەخمەتجان قاسىمى ، ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى قارا بۆرۆت ، ئاق يۇزلۇك رەخىمجان سابىر ھاجى چىقىپ مۇتائالى خەلپىتىمگە سالام بېرىشتى .

— مالىيە قىيىنچىلىقى ! — دېدى يەنە بىر ئۆيدىن ئاق يۇزلۇك بىر كىشى چىقىپ ، كۆپچىلىككە سالام بېرىپ ئالدىراپ سۆزلەپ . بۇ كىشى ھۆكۇمەتنىڭ مالىيە نازىرى ئەنۋەر مۇسابايوف ئىدى . ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئېگىز ، قارا بۆرۆت ، قاڭشارلىق ئادەممۇ بىللە چىقىپ :

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، ئابدۇمۇتائالى خەلپىتىم ھەزرەتلىرى ! — دەپ سالام بەردى . بۇ كىشى ئالىي سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى مۇھەممەتجان مەخسۇم ئىدى .

«ئازادلىق تەشكىلاتى» نىڭ غول ئەزالىرى ، قۇرغۇچىلىرىنىڭ تولىسى ھازىر ھۆكۇمەتنىڭ رەھبەرلىرى ئىدى . ئۇلار كېچە - كۇندۇز ئۆيلىرىگە قايتىشماي ئىشلەپ ، ئالدىنقى سەپ ، ئوتتۇرا ، شىمالىي ۋە جەنۇبىي يۆنىلىشتىكى بىرنەچچە ئون مىڭ ئەسكەر ، ئىدارە - ئاپپاراتلار ، شىركەت ، زاۋۇت ، كان ، دېھقانچىلىق ، چارۋىچىلىق ۋە مەكتەپلەر ، ساقلىقنى ساقلاش ئىشلىرىدىكى قىيىنچىلىقلارنى ھەل قىلىش ئۇچۇن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ ئىشلىمەكتە ئىدى . «ھەممە ئالدىنقى سەپ ئۇچۇن» دېگەن گەپ ھەممىلا جايدا تەكرارلىناتتى ، ھەممە ئىش مالىيىگە تاقىلاتتى . ئوزۇق - تۈلۈك ، قورال - ياراغ ، قاتناش ئۇچۇن ماشىنا ، ئات - ئۇلاغ ، كىيىم - كېچەك ، دورا ۋە ماتېرىياللار ، گېزىت - ژۇرناللار··· ھەممىلا ئىش پۇل بىلەن پۈتەتتى . غۇلجا بايلىرى قورۇ - قورۇ قويلىرىنى ، مال - دۇنياسىنى ، زاۋۇتلىرىنىڭ كىرىملىرىنى تەقدىم قىلىشماقتا . دېھقان - چارۋىچىلار ئۆزلىرى ئاچ قالسىمۇ قولىدا بارلىرىنى ئالدىنقى سەپكە بەرمەكتە ، لېكىن يەنىلا مالىيە قىيىنچىلىقى

ئېغىر ئىدى .

— قېنى ، قېنى ! — دەپ يىغىن زالىنى كۆرسەتتى ئابدۇرۇپ مەخسۇم ئوتتۇردىكى چوڭ قوش ئىشىكلىك ئۆينى ئىككى قولى بىلەن ئىشارەت قىلىپ . رەھبەرلەر ئابدۇمۇتائالى خەلپىتىمگە ئەگىشىپ نەقىشلىك فرانسۇز ئورۇندۇقلىرى بىلەن بېزەلگەن خانىغا كىرىشتى . دۇئادىن كېيىن خەلپەم ھەزرەت كۇلۇپ قويۇپ :

— ئەنۋەر ئەپەندىم بار يەردە قىيىنچىلىق بولماس . ھەر كۇنى زاۋۇتىڭىز تۆت قېتىم «پۇل» دەپ ۋارقىرايدۇغۇ ! — دەپ چاقچاق قىلدى . كۆپچىلىك كۇلۇشتى .

— ھەر كۇنى تەرەپ - تەرەپتىن ئادەملەر كېلىۋاتىدۇ . ئۇرۇمچىدىن ، قەشقەر ، خوتەن ، تۇرپان ، قۇمۇللاردىن كېلىۋاتىدۇ . ھەربىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىمۇ كۆپىيىۋاتىدۇ ! — دېدى ئەنۋەر مۇسابايوفمۇ لايىقىدا چاقچاق قىلىپ ، — زاۋۇتىمىز ھەر كۇنى «كېلىۋاتىدۇ ، كېلىۋاتىدۇ ! » دەپ خەۋەر بېرىپ تۇرۇۋاتىدۇ !

كۆپچىلىك يەنە كۇلۇشتى .

— پۇتۇن شىنجاڭدىكى ئېزىلىۋاتقان مىللەتلەرنىڭ كۆزى غۇلجىدا ، — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى ، — ئاپرىلنىڭ ئاخىرىدا سوپاخۇن پولكوۋنىك سەكسەن يەتتە نەپەر پىدائىي بىلەن كېلىپ بىزنىڭ سېپىمىزگە قوشۇلدى . بورتالادىن ، شىخودىن يەنە قاراشەھەر ، ئاقسۇ ، كۇچالاردىن كېلىپ قوشۇلۇۋاتقانلارمۇ بار . لېكىن مالىيىدە قىيىنچىلىق چوڭ بولسىمۇ ، بىزنىڭ ئەمگەكچى خەلقىمىز يۆلەنچۇكىمىز ، خەلقپەرۋەر بايلىرىمىزمۇ كۆپ ، تارباغاتاي ۋالىيسى باسباي بىزگە مىڭ تۇياق قوي ياردەم قىلدى !

— ھە ، ۋاھ ! — دېدى رەخىمجان قىزىقىپ ، — قازاق بايلىرى مىڭ قوي بەرگەن يەردە ئۇيغۇر بايلىرى قالامتىمۇ؟

شۇ چاغدا زالغا ئىككى رەئىس — ئالدىدا ۋىجىك ، كەكە

ساقال ، ئاق خالات ، بېشىغا تاشكەنت دوپپىسى كىيگەن ئېلىخان تۆرەم ، كەينىدە ئېگىز ، ئاپئاق بۇرۇتلىرى ئىككى ياققا قايرىلغان ، چاقچان ئاق ساقىلى ئۆزىگە ياراشقان ، ئاق يۈزلۈك ، قاڭشارلىق ، سارغۇچ خالات ۋە يېشىل دۇخاۋا گۈللۈك بۆك كىيگەن ھېكىمبەگ غوجام كىرىپ كەلدى . كۆپچىلىك ئورۇنلىرىدىن دۇررىدە تۇرۇشتى . رەئىسلەر مۇتائالى خەلپىتىم بىلەن ئاۋۋال كۆرۈشتى . خەلپىتىم ئاپئاق ساقال ، ئاپئاق سەللە ۋە ئاق خالات بىلەن ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى .

— قەرز ۋەرەقى تارقىتىشنىڭ گېپى ! — دېدى ھېكىمبەگ غوجام سالاملىشىشلاردىن كېيىن دۇئا قىلىپ ئولتۇرۇپ بولۇپ ، — خۇرجاغا سېلىدىق سالىمغان ياخشى دەۋاتىمەن تۆرەمگە .

— ئىستىقلال ھەممە ئۈچۈن ! — دېدى تۆرەم ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ ، — ئەسكەرلىرىمىز ۋاللاھىلئەزىم ، بىللاھىلئەزىم دەپ قۇرئاننى سۆيۈپ قەسەم ئىچىپ غازاتقا ماڭدى . ئازادلىق ئۈچۈن كۈرەش قىلماسلىق جىنايەت ، زۇلۇمغا قارشى تۇرماسلىق خىيانەت !…مانا بۇ «ئويغان» گېزىتىنىڭ چاقىرىقى . باي ، گاداي ئايرىلمايدۇ . پۇلى بارلار پۇلىنى ، پۇلى يوقلار جېنىنى ئورۇشقا ئاتىماق لازىم !

تۆرەمنىڭ ھەربىر سۆزى بۇيرۇق ، ھۆكۈم بولۇۋاتقان كۈنلەردە ، ئۇنىڭ گېپىنى يىرىدىغان ئادەملەر يوقنىڭ ئورنىدا .

— لەۋەي ، — دېدى ھېكىمبەگ غوجام يەنە گېپىنى تەكرارلاپ ، — خۇرجانىڭ غېمىنى يەپ ئىنقىلابنى باشلىغان بىز . مەقسىتىمىز خۇرجانى زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرۇشقۇ تەقسىر ؟ شۇنداق . ئۆلۈۋاتقانمۇ خۇرجا ، جېنىنى ئالىقىنىغا ئالغانمۇ خۇرجا . ئورۇشتىمۇ شۇلار ، بۇ يەردە يەنە زۇلۇم شۇلارغا ئارتىلسا ئادىللىق بولماس !

— ھەق راست ، — دېدى ئابدۇمۇتائالى خەلپىتىم

دەرھاللا ، — قەرز ۋەرەقى قولىدا بارلارغا تارقىتىلغاي . ئۈچ ۋاخ تامىقىغا ئامالى يوق ئادەم ھەج قىلىسىمۇ راۋا ئەمەس . مانا مەن يۈز مىڭ دوللارلىق قەرز ۋەرەقى ئالىمەن !

— مەن بىر مىليون دوللارلىق ئالاي ! — دېدى ئەنۋەر مۇسابايوف .

— ھە ، مەنمۇ تۆت يۈز مىڭ دوللارلىق ! — دېدى ھېكىمبەگ غوجامۇ دەرھاللا ، — مېلىمىز تۈگىسە ، ساندۇقتا ئالتۇنلىرىمىز بار ، ئۇمۇ تۈگىسە يەر - زېمىنىمىز بار . خۇرجادا بىر ئات ، بىر كالا ، ئىككى - ئۈچ خو يەردىن باشقا نېمە بار ؟ لەۋەي ، خۇرجا قاقشىمىغاي ئەمدى !

ئېلىخان تۆرەم دەرھال گەپنىڭ ماۋزۇسىنى يۆتكىدى :

— مەن ئەخمەتجاننى ئېلىپ بۈگۈنلا بورتالاغا ماڭىمەن ، سۈيدۈڭ 1 - ئاتقۇچى پولك ھازىر بورتالادا . ئۇلار شىخوغا ھۇجۇمغا مېڭىشنىڭ ئالدىدا بىز بېرىپ ئەسكەرلەردىن ھال سورايمىز !

— بىزمۇ بارايلى ! — دېيىشتى كۆپچىلىك خۇشال بولۇپ ، — خۇدايىم نۇسرەت ئاتا قىلغاي !

— بۇ يەردە ھېكىمبەگ غوجام تۇرۇپ بەرسۇن ! — دېدى ئېلىخان تۆرەم بۇيرۇق بەرگەندەك سۆزلەپ ، — بىز ھازىرلا يولغا چىقىمىز . شىخونى ئالساق ئۇرۇمچىنىڭ يولى ئېچىلىدۇ . مۇشۇ ئورۇسلارلا كاشىلا قىلمىسىلا بۇ يىل بىزنىڭ ئىسلام بايرىقىمىز شىڭشىڭشياغا قادىلىپ بولىدۇ ، خۇدايىم بۇيرۇسا !

— ئامىن ! — دېدى مۇتائالى خەلپىتىم قوللىرىنى كۆتۈرۈپ . ئۇلار ئېلىخان تۆرەمنىڭ دېگىنىدەك بولۇشنى تىلەپ ، چىن كۆڭۈللىرىدىن ئاللاتائالادىن شاپائەت تىلەشتى . خەلپەم ھەزرەت سۈرە ئوقۇپ ھەربىر «ئامىن» دېگەندە ، تىترىگەن ئاۋازلارمۇ تەڭلا «ئامىن» دېيىشتى . ھەممىنىڭ كۆزلىرى ياش ، لەۋلىرى تىترىمەكتە ئىدى .

— زۇلۇم، هاقارەت سۆڭەك - سۆڭەكتىن ئۆتكەچكە، بىز جېنىمىزنى ئالىقىنىمىزغا ئالغان. بىزگە لازىمى ئادىمي هايات. بىز باشقىنىڭ رىزقىغا قول سوزمىدۇق. باشقىنى قۇل قىلماقچى ئەمەسمىز، ئۆزىمىزنى قۇتقۇزماقچى. مۇشۇ ئورۇندۇقلارنىڭ، مۇشۇ ئۆيلەرنىڭ تىلى بولسا سۆزلەر ئىدى: ياۋسىلىنىڭ بېشىمىزغا دەسسەپ تۇرۇپ نېمىلەرنى قىلمىدى؟ نى - نى ئوغلانلىرىمىزنىڭ كۆزىنى ئويدى، تېرىسىنى سويدى، بەدىنىگە يىڭنە سانجىپ قىيناپ جېنىنى ئالدى. بايلىقىمىزنى خالىغىنىچە بۇلاپ - تالىدى، مەردلىكىمىزنى ئاجىزلىقىمىز هېسابلىدى، كەڭ قورساقلىقىمىزنى دوتلۇقىمىز دەپ چۈشەندى، بىز ئۇلارنىڭ ئالدىدا XVI - XVII ئەسىرلەردىكى نېگىرلار، ئىندىئانلار بولۇپ قالدۇق. هەتتا ئۇلار بىزنى مىللەت سۈپىتىدە يوق قىلىۋەتمەكچىمۇ بولۇشتى. مەن ئۆز قۇلىقىم بىلەن: «بۇ خەق مۇنبەت يەردە ئۆسكەن ياۋا ئوت، يۇلۇپ تاشلاپ يەرنى ئىشلىتىش كېرەك!» دېگەنلىرىنى ئاڭلىغانمەن!

— راست، راست، هاقارەتلەنمىگەن، ئازابلانمىغان كىم قالدى؟ بۇنداق زالىم هۆكۈمەتنى ئاغدۇرمىساق ئەۋلادلىرىمىز قارغىمامدۇ بىزنى!

— ۋاللاهىلئەزىم، بىللاهىلئەزىم!

— قانغا قان، جانغا جان!

— ئەلقىساسۇل مىنەلهەق!

دۇئا قەسەمگە، خەلق ۋە ئۆزى ئالدىدىكى ئەهدىنامىگە ئايلاندى. ئۇلار هاياجانلانغان، روهلانغانىدى. گويا ناپولېئون 1811 - يىلى موسكۋادىن چېكىنمەك بولغاندا، كوتۇزوۋ ئەيسانىڭ تامغا مىخلانغان سۈرىتى ئالدىدا يىغلاپ تۇرۇپ هاياجان بىلەن سۆزلىگەندەك، گويا گېرمانىيە 1941 - يىل 6 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ئەتىگەن سائەت ئۈچتە سوۋېتقا هۇجۇم قىلغاندىن كېيىن، 1941 - يىل 7 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ستالىن

پۈتۈن سوۋېت خەلقىگە رادىئودا قەسەم مەنىسىدە سۆزلىگەندەك، يەنە گويا 1937 - يىل 7 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ياپونىيە جۇڭگوغا بېسىپ كىرىپ لۇگوچياۋ ۋەقەسىنى پەيدا قىلغاندىن كېيىن، 8 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ماۋ زېدۇڭ يەنئەندە قەسەمسىمان نۇتۇق سۆزلىگەندەك ۋە يەنە گويا شۇ چاغدا جياڭ جېيشىمۇ ئوخشاش مەنىدە، شۇ ئىش توغرىسىدا بايانات ئېلان قىلغانغا ئوخشاش...

ئۇلار خەلقى ئالدىدا ئۆزلۈكىدىنلا قەسەم بېرىشتى...

— بۇ بىر ئۇلۇغ سەپەركەن! — دېدى ئەنۋەر مۇسابايوف كۆپچىلىك جىمىغاندىن كېيىن، — مەن بىر تەكلىپ بەرمەكچىمەن.

— خوش قېنى!

— تۆرەم ئاتىمىز بىلەن ئەخمەت ئەپەندىمنى ئۇزىتىپ قويۇش يۈزىسىدىن گۈللۈك قورۇدا بىر نەزىر - چاي بېرەي دەيمەن. يۇرت كاتتىلىرىمىز ئاتىمىز بىلەن ئەپەندىمنى دۇئا بىلەن ئۇزىتىپ قويسا.

— چۈشلۈك تاماققا لوسىگۇڭغا — شاكىرجان باينىڭ ئۆيىگە خەۋەر بېرىۋەتكەندۇق.

— ئىككى سائەتتە چېيىمىز تەييار بولىدۇ. ئۆيىمىز مانا يولنىڭ ئۇ چېتىدىلا. شاكىرجان بايغا مەن تېلېفون بېرىپ دەپ قويىمەن.

— شۇنداق بولسۇن، تۆرەم جانابلىرى.

— رەئىس جۇمهۇرىمىز ئېلىخان تۆرەم جانابلىرى بىلەن هەمداستىخان بولۇۋالايلى!

— شۇنداق قىلسىلا تۆرەم!

كۆپچىلىك تەرەپ - تەرەپتىن چۇرقىراشتى.

— ماقۇل! — دېدى تۆرەم كۈلۈپ قويۇپ، — بۇ ئىشىمۇ ئورۇس باشلىقلارغا دوكلات قىلماسمىز - هە؟

كۆپچىلىك كۆلۈشتى . ھەرقانداق ئىش سوۋېت كونسۇلى
ياكى 2 ـ دومغا دوكلات قىلىنىدىغان بولغاچقا ، بۇ ئىشتىن
نارازى باشلىقلار تۆرەمنىڭ تەنىسىدىن كۈلۈشتى .

ــ دېمىسىمۇ ھەممىلا ئىش ئۇلارنىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن
بولۇۋاتىدۇ ، ئەپەندىم ! ــ دېدى مۇھەممەتجان مەخسۇم ئەخمەت
ئەپەندىمگە قاراپ ، نارازىلىقىنى ئوچۇق ئاشكارىلاپ ، ــ بىز
قانداق ھۆكۈمەت ئۆزى ؟ رەئىس جۇمھۇرىمىز چېغىدا نەگە بارىـ
دۇ ، نېمە قىلىدۇ ھەممىنى سوراپ ئولتۇرسا ، مەن سوتنىڭ
باشلىقى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىمەنۇ ، 2 ـ دومنىڭ تەستىقىنى
ئالىمەن . مايتاغدىن توپىلاڭ كۆتۈرۈپ ، سوپاخۇن دېگەن يىگىت
مىڭ مۇشەققەتتە ئەسكەرلىرىنى باشلاپ غۇلجىغا كەلدى ، خەۋىـ
رىڭىز بار ، ئەپەندىم . ئورۇسلار ئاشۇ سەكسەن نەچچە يىگىتنى
قورالسىزلاندۇردى . تۆرەم ئاتىمىز ئارىغا كىرىپ مىڭ تەسلىكتە
قورالىرىنى ئېلىپ بەردى . مانا ھازىر سوپاخۇن نۇرغۇن ئادەم
بىلەن ئاقسۇغا چۇشۇپ ئۇ يەرنى تىترەتمەكتە !

ئەخمەتجان ــ ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ مەسئۇلى
قارىقۇمچاق ، قارا بۇرۇت يىگىت كۈلۈپلا قويىدى ، ئىپادە بىلدۈرـ
مىدى .

ــ خىتايدىن قۇتۇلۇپ ئورۇسقا تۇتۇلغان ئوخشايمىز ، ــ
دېدى مۇھەممەتجان مەخسۇم خاپا بولۇپ ، ــ ھەربىيدە كوماندىر
روتىدىن يۇقىرى كوماندىرلار تامامىلا ئورۇس .

ــ قانداق قىلىمىز ، بىز خەقتىن ھەربىي تاكتىكا بىلىدىـ
غان ، كوماندىر بولالىغۇدەكلەر راستتىنلا يوقكەن ، ــ دېدى
رەخىمجان سابىر ھاجىيوف ، ــ ھەممىمىز قوراللارنىڭ تىلىنى
ئورۇسلاردىن ئەمدىلا ئۆگەندۇق . ئۇرۇش مەيدانىدىكى ھەرىكەتـ
لەرنىمۇ شۇلار ئۆگەتتى .

ــ مۇستاپا كامالدەك بىر ئەزىمەت بولسىدى ھەي ! ــ
دېدى ئېلىخان تۆرەم ئەلەم بىلەن ، ــ ئامال يوق ، جىڭغا ئىسـ

ھاقىبېك ، شىخوغا پالىنوف ئۇرۇش قوماندانى بولۇپ ماڭدى .
بىزدىن بۇ ئىشقا لايىق بىرى چىقمىدى . شېڭ شىسەي سوپاخۇنـ
نى تەربىيىلەپ قويغانىكەن ، مانا ئۇيغۇردىن ھەربىي بىلىمى بار
ئادەم شۇ !

تۆرەمنىڭ گېپىنى ئۇيغۇرلارغا قىلىنغان مەسخىرە دەپ
چۈشەنگەن مۇتائالى خەلپىتىم :

ــ قوماندانىنىڭ كاتتىسى ئەنجانلىقتىن چىقىدۇ . مەزەمـ
زات زامانىدىكى مانجۇلارغا قارشى غازاتتا «مەھمۇد پوچى» دېـ
گەن بىرى چىقىۋىدى ، ياغاچتىن زەمبىرەك ياساپ غۇلجىنى
تىترەتتى . بىراق زەمبىرىكى دۈشمەنگە تەگمەي تاس قالدى ئۆزىـ
نى يوقاتقىلى . مانا ئەنجانلىق ھەربىي ئالىم !

ــ ھا ـ ھا ـ ھا ! ...

ھېكىمبەگ غوجام ھەممىدىن قاتتىق كۈلدى . بۇ بىر توپ
غۇلجا يۇقىرى قاتلاملىرىنىڭ ئوقۇمۇشلۇق ، ئىناۋەتلىك ، ئەل
سۆيەر كاتتىلىرى ئارىسىدا بىرلا ئەخمەتجان كەم سۆز ، خىيالچان
ۋە ھەممىگىلا ئىللىق چىراي بىلەن قاراپ كۈلۈپ قويىدىغان
يىگىت . قالغانلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆز ھېسابى ، مۇددىئاسى
بار ئىدى . لېكىن ئۇلار ھېچ نەدە بۇ مۇددىئالىرىنى ئوچۇق ـ
يورۇق دېيەلمەيتتى ، سىرداشلار جەم بولۇپ قېلىشقانلىرىدىلا
پىچىرلىشىپ دېيىشەلەيتتى . لېكىن بىرلا ئىش ئۇلارنىڭ ھەمـ
مىسىگە ياقمايتتى : بۇ «ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت»
چوڭ ـ كىچىك ئىشلارنىڭ ھەممىسىدىلا سوۋېت كونسۇلىنىڭ
ياكى 2 ـ دومنىڭ يولىيورۇقىنى ئالاتتى . بۇ ئىشتىن ھېچكىم
رازى ئەمەس ئىدى .

تۇرمۇش ھېچكىمنى رازى قىلغان ئەمەس . گەرچە چوڭ
ئۆزگىرىشلەر بولۇپ ، بىرلىرىگە تاج ، بىرلىرىگە كىـ
شەن ـ كويزا ھەدىيە بولۇپ تۇرسىمۇ ، ھايات ھامان قېلىپىدىن
چىقالمايدۇ . بۇ زېمىندا قانچە قانلار تۆكۈلدى ، كۆز يېشىنىڭۋە

كۆلكە ـ ناخشىنىڭ ھېسابى يوق، شۇنداقتىمۇ ھاياتتىن رازى
بولۇپ دۇنيادىن ئۆتكەن بىرمۇ ئادەم يوق. 1732 ـ يىلى
مەنچىڭ خانلىقىغا تەۋەلىك بىلدۈرگەنلىكى ئۈچۈن يۈكچىڭ خاذ-
نىڭ «جاساقبەگ» يارلىقىغا، كېيىن چيەنلۇڭ خانغا ساداقەت
كۆرسەتكەنلىكى ۋە ئىلىنى گۇللەندۈرۈشتە خىزمەت كۆرسەتكەذ-
لىكى ئۈچۈن «ۋاڭ» لىق ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن ئىمىن ۋاڭنىڭ
9 ـ مىراسخورى ھاكىم ئاغىچىنىڭ ھېسابىدا ھېكىمبەگ ئاتال-
غان غىياسىدىن بەگ غوجام بولسۇن، ياكى مۇنۇ ساھىبخانا ــــ
شىنجاڭدىكى ئەڭ چوڭ باي ھۈسەنباينىڭ ئەۋلادى ئەنۋەر مۇسابا-
يوف بولسۇن، ياكى «ئۇسۇلى جەدىت» نى غۇلجىغا ئەكىرىپ،
تاپقان ـ تەرگىنىنى مائارىپ ئۈچۈن سەرپ قىلىپ، خەلقپەرۋەر-
لىكى ۋە پاكىز پەزىلىتى بىلەن ھۆرمەت تاپقان ئابدۇموتائالى
خەلپىتىم ھەزرەتلىرى بولسۇن، ياكى ئاتۇشتىن ھەۋەس بىلەن
ئىلىغا كېلىپ بۇ يەرنى گۈللەتكەن سابىر ھاجىلار ئەۋلادىدىن
بولغان رەخىمجان سابىر ھاجىيوف بولسۇن، ياكى باشقىلار بول-
سۇن، ھاياتتىن ھېچكىم رازى بولغان ئەمەس. ئەلۋەتتە رۇس-
لارنىڭ تاجاۋۇزى بىلەن گۇمران بولغان قوقان خانلىقىنىڭ
ھەسرەتلىك پۇشتى ئېلىخان تۆرەم ھەممىدىنمۇ بەتتەر نارا-
زى ئىدى. ھايات ھېچكىمنى رازى قىلمىدى. ئۇلارنىڭ ھەممد-
سى خەلقىگە، شۇ قاتاردا ئۆزلىرىگە بەخت ئىزدىگۈچىلەر، بۇ
ئۇلارنىڭ ئورتاقلىقى. لېكىن بۇ ئورتاقلىق ئىچىدە نۇرغۇن
كۈرەشلەر، زىددىيەتلەر مەۋجۇت. بۇنى ھەممىسى چۈشىنىدۇ.
تۆكۈلگەن ۋە تۆكۈلىدىغان قانلار كىملەرنى رازى قىلىدۇ، كىم-
لەرنىڭ پايدىسىغا بولىدۇ؟ بۇ تېخى ھېچكىمگە مەلۇم ئەمەس.
خۇددى ئالدىنقى سەپتە ئۆلۈمنى ئۇنتۇپ، دۈشمەننى يوقىتىشنىلا
ئويلاپ سوقۇشۇۋاتقان جەڭچى كىم ۋە نېمە ئۈچۈن قۇربان بې-
رىشنى ئويلاپ ئولتۇرمىغاندەك، بۇ ھوقۇق ۋە ئىناۋەت ئىگد-
لىرىمۇ كېچە ـ كۈندۈز تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ كىمگە ئىش-

لەۋاتقىنىنى بىلمەيدۇ. بىرلا ئەخمەتجان ئۇلار بىلمىگەننى بىلد-
دۇ. چۈنكى ئۇ كۆپ ۋە ئەتراپلىق ئويلايدۇ، ئۆگىنىدۇ ۋە
خۇلاسىلەيدۇ. ھازىر ۋە كەلگۈسى توغرىسىدا توغرا ۋە ئېنىق
چۈشەنچىگە ئىگە بولۇش ئۈچۈن، دۇنيادا، جۇڭگودا، مۇنۇ شىنذ-
جاڭدا بولۇۋاتقان ئىشلارنى ئۇجۇر ـ بۇجۇرلىرىغىچە بىلىۋېلىشقا
تىرىشىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مۇنۇ ھۆكۈمەت كاتتىۋاشلىرىنىڭ
مۇددىئا ـ مەقسەتلىرى ئۇنىڭغا ئايدىڭ. لېكىن ئۇ ھېچكىمگە
ھېچنېمە دېمەيدۇ. ئۇ ھەممىلا ئادەمنىڭ گېپىنى مېيىقىدا كۈ-
لۈپ قويۇپ بېرىلىپ ئاڭلايدۇ. سوئاللارغا ئاددىيلا جاۋاب بېرىش
بىلەنلا چەكلىنىدۇ. ئۇنىڭ گېزىتلەرگە ئا. ئىلىلىق دېگەن
تەخەللۇس بىلەن ئۇيغۇر، رۇس تىللىرىدا يازغان ماقالىلىرى
ئۇنىڭ راۋان، مەنىلىك جۈملىلەردىن تۈزۈلىدىغان ئاغزاكى نۇ-
تۇقلىرىدا زادىلا تەكرارلانمايدۇ. ئۇ گويا ھېچنەدە، ھېچ نەرسە
يازمىغاندەك، ئۈچىسىغا پودپولكوۋنىك بەلگىسى بار ھەربىي كد-
يىم كىيىپ، پۇتىغا ئۆتۈك كىيىپ بىردە خادىك بىلەن، بىردە
ئۆزى ھەيدىگەن «قارا» ماشىنىدا ئالدىراپ يۈرۈپ ئالدىنقى سەپ
ئۈچۈن تەمىنات، ئادەم ۋە قوراللارنى تەييارلاش بىلەن بولغان
كۈنلەرنى ئۆزىمۇ تۇيماي ئۆتكۈزمەكتە. شۇڭا ئۇ ھەم سىرلىق،
ھەم ھۆرمەتلىك.
يالغۇز ھېكىمبەگ غوجاملا ئالدىراش ئەمەس. ئۇ ئىشخانى-
سىدا ئولتۇرۇپمۇ يارەنلىرىنى يىغىۋېلىپ چاقچاق ـ كۈلكە بى-
لەن ۋاقىت ئۆتكۈزۈپ رەئىسنىڭ چىشىغا تېگىدۇ. بەش ۋاخ
نامىزىنى شەھەر ئىچىدىكى مەدرىسىگە بېرىپ جامائەت بىلەن
ئالدىرىماي ئوقۇيدۇ، كالاسكىغا ئولتۇرۇۋېلىپ نەزىر ـ چىراغ،
توي ـ تۆكۈنلەرگە بېرىپ تۇرىدۇ. باغ، دەريا بويلىرىدا ئۆز
ھەمسۆھبەتلىرى بىلەن ساز ـ نەغمە تىڭشاپ چاقچاقلىشىپ كۆ-
ڭۈل ئېچىشنىمۇ قولدىن بەرمەيدۇ. مۇئاۋىن رەئىس جۇمھۇرلۇق
نامى ئۇنىڭ تۇرمۇشىنى قىلچە ئۆزگەرتمىگەن. ئۇنىڭ ئۈچۈن

تۇرمۇش بىر قېلىپتا ، گويا ھېچ ئىش بولمىغاندەك . ئۇ باشقى-
لاردەك كەلگۈسى توغرىسىدا ئويلاپمۇ ئولتۇرمايدۇ ، ئۇنىڭ
ھېچنېمىدىن تەمەسىمۇ يوق . ئۇنىڭ باشقىلاردىن پەرقى بىرلا :
ھۆكۈمەتكە كېلىدىغان ئەرز - شىكايەتچىلەرنىڭ تولىسى ئۇنى
ئىزدەيدۇ . ئۇ ناھەقچىلىكلەرنى ئاڭلىغاندىلا خاپا بولۇپ :

— لەۋەي ، خۇرجانى بۆزەك ئەتكىنى نېمىسى ! — دەپ
قويىدۇ ۋە بۇ ئىشنى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا شۇ كۈنىلا يەتكۈ-
زىدۇ ، جاۋاب ئالىدۇ . ئۇ ھەممىگە مۇشۇ بىرلا ئىشنى —
دېھقانلارغا زۇلۇم بولۇۋاتامدۇ يوق ، دېگەننىلا ئۆلچەم قىلىدۇ .
يەرگە ئىشلەيدىغان بىچارىلەرنىڭ دىلى ئازار يېمىسىلا ، خەلق
ھۆكۈمەتتىن زارلىمىسىلا ، باشقا ئىشلارنىڭ كارى چاغلىق . مانا
بۇ ئۇنىڭ ھاياتتىن تىلەيدىغىنى . لېكىن دىنىي نازارەتنىڭ نازى-
رى جىق ئىشلارغا باش قاتۇرىدۇ . ئۇنىڭ غەم - ئەندىشىلىرىمۇ
كۆپ . ئۇ ھەممە ئىشقا ھەقىقەت ۋە ساۋابنى ئۆلچەم قىلىشقا
ئادەتلەنگەن ئادەم . ئۇ تۇرمۇشتا ناھەقچىلىك ، ۋابالچىلىق بول-
ماسلىقنى تىلەيدۇ . ھەر ۋاخ نامىزىدىن كېيىن جايىنامازدا ئۇزاق
ئولتۇرۇپ ، ئىگىسىدىن خەلقىگە ياخشىلىق ، ھۆكۈمىتىگە ئىن-
ساپ - دىيانەت تىلەيدۇ . ئۇنىڭ ئۆلپەتلىرى :

— خەلپىتىم ، ئەمدى قانداقراق ھۆكۈمەت سوراركىن
بىزنى ؟ — دەپ سورىغاندا ، ئۇ :

— ئادىل ھۆكۈمەت بولسىلا بولدى . ئورۇس بولامدۇ ،
خىتاي بولامدۇ ، ئۇيغۇر بولامدۇ ، ئادىل بولسىلا بولدى ، —
دەپ جاۋاب بېرىدۇ . ھەر قېتىم ئېلىخان تۆرەم :

— مۇسۇلمان دۆلىتى قىلىمىز . شەرقىي تۈركىستان
ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرۇپ ، سەئۇدى ئـەرەبـىسـتانـىدەك ،
ئىراق ، تۈركىيىلەردەك دۇنيا سەھنىسىدىن ئورۇن ئىگىلـەيـ -
مىز ، — دېگىنىدە ، خەلپىتىم :

— پادىشاھ بار يەردە ئادىللىق قانچىلىك ئۆمۈر سۈرەركىن

تۆرەم جانابلىرى ؟ — دەپ سوراپمۇ قويىدۇ . بۇ گېپى بىلەن
تۆرەمگە پادىشاھلىق ياراشمايدۇ ، دېگەن مەنىنى ئەسكەرتمەكچى
بولىدۇ .

— ئەڭ چوڭ ئادىللىق بىر مىللەتنىڭ ئۆزىگە ئۆزى
خوجايىن بولالىشى !

— ياق ، بۇلا كۇپايە ئەمەس ، باشقا مىللەتتىن چىققان
جاللاتلاردىن ئۆز مىللىتىدىن چىققان جاللاتلار ئېشىپمۇ كېتى-
دۇ . دۇنيادا بۇنىڭغا مىسال كۆپ . ئادىللىق پۇقرالارنىڭ بەخت -
سائادىتىدە كۆرۈلسە بولىدۇ .

بۇ خىل تالاش - تارتىش دائىم بولۇپ تۇرىدۇ . تۆرەمگە
گەپ ياندۇرالايدىغان ئىككىلا ئادەم بارلىقى مانا مۇشۇنداق شە-
كىللەنگەن .

بۇ ئىش تۆرەمگە ھەرقانچە ئار تۇيۇلسىمۇ ، يۇزمۇيۇز چىش
يېرىپ بىر نېمە دېيەلمەيدۇ . ساپ ئۆزبېك تىلىدا باشقىلارغا :

— خەلق نېمە كويدا ، بۇلار نېمە كويدا . بىز بۇ يەردە
غەم بىلەنۇ ، ئۇلار ئەتىدىن - كەچ كىرگۈچە ۋا - خا - خا -
خا بىلەن ، — دەيدۇ غەزىپىنى ئىپادىلەپ .

ھېكىمبەگ غوجام بىلەن ئابدۇموتائالى خەلپىتىم بىللە بول-
غاندىمۇ ، تۆرەم توغرىسىدا ئاڭلىغان - كۆرگەنلىرىنى بىر -
بىرىگە دېيىشىپ تۆرەمنىڭ غەيۋىتىنى قىلىشىدۇ . ئۇيغۇرچىلى-
قى كۈچلۈك تارانچى بايلىرى بىلەن ئاتۇش بايلىرى بولسا ھەتتا
تۆرەمنى ئاشكارىلا تىللىشىدۇ . بۇ تىللاشلارنى ئاڭلىغان غوجام
قاقاقلاپ كۈلۈپ :

— لەۋەي ، ئۆزىنى مەلىك ئابدۇلئەزىزخانغا تەڭلەشتۈرىدۇ
دەڭا ! — دەپ قويىدۇ .

باغ قورۇ بۇ يىل تېخىمۇ گۈزەللەشكەن . ئەڭ چوڭ ئۇيغۇر
بېيىنىڭ بۇ قورۇسىنىڭ ياپيېشىل ئالما ، سىدە ، تېرەكلىرىنىڭ
يوپۇرماقلىرىمۇ ئالاھىدە مايلاشقان ، پاكىز ھاۋادا نازۇك شاخلار-

نىڭ تولغىنىشلىرى يۇمران بەدەن ، غۇبارسىز قىزلارنىڭ ئۇس-
سۇللىرىدەك جىلۋىلىك . شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا
ئاققان سۇزۇك ئۆستەڭ سۇيىنىڭ بېتىگە دەرەخ ، ئاسمان ۋە
قۇش كۆلەڭگىلىرى ئاجايىپ سىرلىق ، گۇزەل رەسىملەرنى
سىزغان ، كىشى ئىختىيارسىز ئۇنىڭغا تەلپۈنىدۇ . ئەتىر گۇللەر
ئەتراپىدا ئوينىشىپ يۈرگەن خىلمۇ خىل رەڭدار كېپىنەكلەر
گۇزەل يازنىڭ تەشۋىقاتچىلىرى . ئۇلار ئادەملەرگە هايات قەدرى-
نى تەسۋىرلەيدۇ : ئادەممۇ بىزگە ئوخشاش قىسقا ئۆمۈرلۈك ،
پەرقىمىز ئىنسان ئۆز هاياتىنى قەدىرلەشنى بىلمەيدۇ ، سوقۇشى-
دۇ ، تىللىشىدۇ ، بىز ئەكسىچە ، مۇهەببەتتىن باشقىنى بىلمەي-
مىز ... مانا بۇ ئۇلارنىڭ كۈيى .

باغ قورۇغا كىرگەن مەرتىۋىلىكلەر سالقىن يوللاردا كېتى-
ۋېتىپ ، يېڭىدىن هاۋا رەڭدە سىرلانغان رېشاتكا ، كۆۋرۈك ،
ئىشىك - دېرىزە ۋە راۋاقلارنى كۆرۈپ ياز گۇزەللىكىدىن زوق
ئېلىشتى . غۇلجا باغلىرى كىشىگە شېئىرىي هېسسىيات ۋە ياش-
لىق ئەسلىمىلەردىن باشقا هېچنېمە تەقدىم قىلمايدۇ ، هەرقانداق
بىر باغرى تاش ئادەممۇ هاياتتىن شۇ ئىككى نەرسىنى تىلەيدۇ .

— قېنى ، قول چايقايلى !

ئاپئاق ، كەشتىلىك لۆڭگىلەرنى مۈرىلىرىگە سېلىشقان ،
ئوخشاش كىيىنگەن چىرايلىق باللار مىس چىلاپچىلارنى هەربىر
مېهماننىڭ ئالدىغا ئەكېلىپ ، ئاۋۋال ئېگىلىپ سالام بېرىپ
ئاندىن قوللىرىغا سۇ قۇيۇشماقتا . بۇ باللار مۇسابايوف ئائىلى-
سىنىڭ خۇسۇسىي مەكتەپلىرىدە تەربىيىلەنگەن نامرات باللار .
غوجام بىلەن خەلپىتىم هەممىدىنمۇ باللاردىن كۆپرەك لەززەت
ئالدى .

نەزىر - چاي تولىمۇ داغدۇغىلىق ، كۆڭۈللۈك ئۆتتى .
ياپيېشىل چىمەنلىككە قىپقىزىل گىلەملەر ، يىپەك كۆرپىلەر
سېلىنغان ، ئاپئاق ماموق ياستۇقلار تاشلانغان . سالقىن شامال

گۇللەر هىدى بىلەن هەربىر مېهماننى تەبرىكلەپ يۈزلىرىنى
سىيپاپ ، ئادەملەرنى راهەت - پاراغەتكە ، ئىنسانلارغىلا مەنسۇپ
بولغان شېرىن هېسسىياتقا ئۈندىمەكتە ، لېكىن تۆرەم خۇشاللىق
ئورنىغا قايغۇ ياغدۇرۇپ :

— شىخودا دۈشمەننىڭ نەچچە مىڭ چېرىكى ئامېرىكا
قوراللىرىنى بەتلەپ پوتەي ، ئاكوپ ، بېلىنداژلىرىدا بىزنىڭ
باللىرىمىزنى كۈتۈپ تۇرماقتا . قۇرئان سۆيۈپ قەسەم ئىچىش-
كەن يىگىتلىرىمىز چېكىنمەيدۇ ، يانمايدۇ ، جەسىتى شۇ يەردە
قالغان باتۇرلىرىمىزنىڭ روهلىرى جەننەتتە بولىدۇ . ئامان قې-
لىپ ئىسلام بايرىقىنى شىخو ئاسمىنىدا لەپىلدىتىدىغان قەي-
سەرلىرىمىز — غازىلارنىڭ ناملىرى هەربىر دىلدىن مەڭگۈلۈك
ئورۇن ئالىدۇ . قېنى ، ئابدۇمۇتائالى خەلپىتىم هەزرەتلىرى ،
ياۋنى دەسسەشكە ئاتلانغان شىر يۈرەك ئەزىمەتلەر ئۈچۈن قۇرئان
كەرىمدىن بىر سوۋغا هەدىيە قىلغايلا !

خەلپىتىم دىللارنى ئېزىدىغان بوم ، يېقىملىق ئاۋاز بىلەن
قۇرئان ئوقۇدى .

مىزگان چېلىندى ، ماشىنا — پېشانىسىگە ئىسلام بايرىقى
قادالغان ماشىنىلار گۇللۈك قورۇدىن چىقىپ كۈنپېتىشقا قاراپ
يۈرۈپ كەتتى .

ئىككى يېرىم توننىلىق يۈك ماشىنىسىنىڭ كوزۇپى ئۈستى-
گە پىلىموت ئورنىتىلغان . ماشىنىغا ئون بەش قوراللىق ئەسكەر
چۈشكەن . ئۇلار ئاپتوماتلىرىنى چىڭ تۇتۇپ ئىككى تەرەپكە
قاراپ تىك تۇراتتى . ئېلىخان تۆرەم بىلەن ئەخمەتجان قاسىمى
كابىنكىدا شوپۇرنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇشقان . شەهەرنىڭ ئۈچدەر-
ۋازا ، نوۋگورد كوچىلىرىنىڭ ئېغىزلىرىدا توپ - توپ ئادەملەر
هۆرمەت بىلەن تۇرۇشۇپ ، جۇمهۇرىيەت رەئىسىنى ئۇزىتىشماقتا
ئىدى . ماشىنا يولدا توپا توزۇتۇپ باياندايغا بارغاندىلا تۆرەم :

— خوش ئەخمەتجان ، دەپ بېقىڭا ، باياندا سېپىلىنى

سادىر پالۋانلار نەچچە ۋاقىت قورشاپ تۇرغانىدا؟

— ئىككى يىل ئۈچ ئاي.

— ئاخىر سادىر پالۋان لەخمە كولاپ، دورا كۆمۈپ پارتلىتىپ سېپىلنى بۇزغان - ھە؟

— شۇنداق، تەقسىر.

— بىز سۇيدۇڭ سېپىلىنى بىر كۈندىلا پارتلىتىپ ئالدۇق. دۈشمەننىڭ ئىككى روتا ئەسكىرى يوقىتىلدى، ناھىيىنىڭ ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملىرى ئەسىر ئېلىندى. ئىككى يۈز نەچچە يىلدىن بېرى مانجۇ، خىتاي ئەمەلدارلىرىنىڭ ئۇۋىسى بولۇپ كەلگەن يەر، بىزنىڭ دەۋرىمىزدە ئىشغال قىلىندى. شىخو سىزچە راستىنلا گومىنداڭ چالۋاقىغاندەك پولات قورغانىمىدۇ - ھە؟

— جۇ شاۋلياڭ، ۋۇ جۇڭشىنلەرنىڭ نەزىرىدە شۇنداق. لېكىن يىمىرىلمەيدىغان قورغان يوق!

— توغرا ئېيتتىڭىز، ئەپەندىم، سىزچە ئۇلار نەچچە كۈن قارشىلىق قىلار - ھە؟

— مۆلچەرلىمەك تەس. لېكىن ئۇ يەرگە ھۇجۇم قىلماقمۇ تەس: جەنۇبىي، غەربىي تۈزلەڭ، دۈشمەننىڭ ئاكوپ، دوت، دزوتلىرى كۆپ. شەرق دۈشمەن تەرەپ. پەقەتلا شىمالدىن ھۇجۇم قىلغىلى بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن پالىنوف، موگوتنوفلار بورتالادىن ئايلىنىپ، چۆچەك ئارقىلىق شەرقىي شىمالغا ئۆتتى. دۈشمەن بۇنى بىلىپ ئۇياققا كۈچلۈك ئۈچ لىنىيىلىك مۇداپىئە توسۇقلىرى قۇرغان، تانكا، زەمبىرەك، ئايروپىلانلىرى بار. ئامېرىكا قوراللىرى بىلەن قوراللانغان ئاتمىش مىڭدەك تەربىيە كۆرگەن ئەسكەر شىخونى ساقلاپ تۇرماقتا. بىزدە زەمبىرەك، تانكىلار يوق. ئەڭ كاتتا قورالىمىز مىنامىيوت. بىزنىڭ چوڭ قورالىمىز باتۇرلۇق.

— بارىكاللا!

— دۈشمەن بىزنىڭ ئەسكەرلىرىمىزنى تەربىيە كۆرمىگەن، قارام باندىتلار دەپ كۆزگە ئىلمايدۇ. بىزنىڭ ھەربىي

ئەسكىرىمىز قورال ئىشلىتىش، ھەرىكەت، تاكتىكا تەرەپلەردە ياخشى تەربىيىلەندى. مۇھىمى، ئۇلار ئۆلۈمدىن قورقمايدۇ، قەيسەر - باتۇر!

— دۈشمەننى يېڭىدىغان كۈچ مانا مۇشۇ، قورال ئەمەس!

ئەخمەتجان 1945 - يىلى 4 - ئايدا ئارمىيە قۇرۇلغاندىن تارتىپ ھازىرغىچە ئېلىپ بېرىلغان ھەربىي تەلىم - تەربىيە ئەھۋالىنى تۆرەمگە سۆزلەپ بەردى:

— موگوتنوفنىڭ بۇ سۇيدۇڭ 1 - ئاتقۇچىلار پولكى ياخشى تەربىيىلەنگەن پولك. ئىككى باتالىيون، بىر ئاتلىق دىۋىزىيون، بىر ئاپتومات ئىنژۋوتى بار تۆت مىڭ ئەزىمەتلىك پولك بولغىنى بىلەن، دۈشمەننىڭ ئۆزىدىن ئىككى ھەسسە كۆپ ئەسكىرىگە تېتالايدۇ.

— پالىنوف دېگەن ئورۇس ئەسكىلىك قىلماس - ھە؟

— ئۇ ئەسلى چارروسىيىنىڭ ھەربىي ئەمەلدارى بولسىمۇ، كېيىنكى ۋاقىتلاردا سوۋېت كومپارتىيىسىنىڭ تەربىيىسىنى قوبۇل قىلدى[①]. ئەمدى بۇ ئىنقىلابقا جەزمەن ئىجابىي تۆھپە قوشىدۇ.

— كاپىرنىڭ قاياشى كاپىر، يەنە مۇشۇ خەققە يان باسارمۇ دەپ قورقىمەن.

— ياق، بولشېۋىكلار مىللەت، دىن ئايرىمايدۇ. ھەققانىيەتنى ھەممىگە ئۆلچەم قىلىدۇ، تۆرەم جانابلىرى. گېرمانىيە كوممۇنىستلىرى گىتلېرغا ئوق ئاتتى. ئىتالىيە كوممۇنىستلىرى مۇسسولىنىنى دارغا ئاستى. جۇڭگو كوممۇنىستلىرىمۇ جياڭ جيېشى بىلەن سوقۇشۇپ كەلدى. ئۇلار ئۆز مىللىتى ئۈچۈنلا ئەمەس، ھەققانىيەت ئۈچۈن كۈرەش قىلغۇچىلار.

① ئىۋان ياكوۋلېۋىچ پالىنوف — چارروسىيىنىڭ ئوفىتسېرى. روسىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابى مەزگىلىدە شىنجاڭغا كەلگەن. 1938 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى تەرىپىدىن ئېلىپ كېتىلگەن. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتلىغاندىن كېيىن بۇيرۇققا بىنائەن سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئىلىغا كەلگەن.

— ھەققانىيەت دەپ نېمىنى كۆزدە تۇتۇۋاتىسىز، ئەپەندىم؟

— مىللىي زۇلۇم، سىنىپىي زۇلۇمنى يوقىتىش ئەڭ چوڭ ھەققانىيەت!

— كۆپپارلارنىچۇ؟ بىزنىڭ دىنىمىز غەيرىي دىندىكىلەرنى يوقىتىشنى ئەڭ چوڭ ھەققانىيەت دەپ كۆرسەتكەن.

— ياق، بىرمىڭ نەچچە يۈز يىلنىڭ ئالدىدىكى قانۇن ھازىرقى دەۋرگە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. ئىنسانىيەت تىنىمسىز ھەقىقەت ئىزدىدى، ھازىرمۇ ئىزدەۋاتىدۇ. ھازىرقى ئەڭ چوڭ ھەقىقەت ماركسىزم - لېنىنىزم.

— بۇ ئىزىملىرىڭىز قۇرئان كەرىمدىنمۇ كاتتىمۇ؟

— مەن قۇرئان كەرىمگە ئېتىقاد قىلىمەن. قۇرئاندا دېيىلگەن ھەقىقەتلەر ماركسىزم - لېنىنىزمدا بار. دېيىلمىگەنلىرىمۇ بار.

— مۇنداق دەڭ. ئۇنداقتا، لېنىن، ستالىنلار ھەقىقەتنى يورۇتقۇچىلارمۇ؟

— شۇنداق. ئىزلىگۈچى، ئىجرا قىلغۇچى، رېئاللىققا ئايلاندۇرغۇچىلار.

— ئۇنداق بولسا ئۆزبېك، قازاق، تاجىك، قىرغىز، تۈركمەن، ئەزەربەيجانلار ئورۇس ئەمەس. ئۇلارنىڭمۇ دۆلەتلىرى بولغان. قېنى ئۇ دۆلەتلەر؟

— تارىخ، تۆرەم ئاتا، تارىخ دۆلەتنى پەيدا قىلالايدۇ ھەم يوقىتالايدۇ.

— سىزچە ئۇلار بۆلۈنۈپ چىقىپ دۆلەت بولۇشنى خالىمامدۇ ئەمىسە؟

— كۆپچىلىكى، ئەمگەكچى خەلقى سوتسىيالىزم تۈزۈمىنى ياقلايدۇ.

— ئۇنداقتا ئورۇسلار شەرقىي تۈركىستاننىمۇ سوتسىيالىزم قىلىپ قوشۇۋالماقچىمۇ؟

— قوشۇۋېلىش باشقا گەپ، ئەمما بىز سوتسىيالىزم

تۈزۈمىنى ياقلايمىز. بۇ تۈزۈم ئەمگەكچى خەلقنىڭ مەنپەئىتىنى ياقلايدۇ.

— سىزمۇ ئابدۇكېرىمدەك ئەمگەكچى خەلق، ئەزگۈچى دېگەن سۆزلەرنى دەيدىغان بولۇۋاپسىز. دۇنيادا ئۆزىنىڭ دۆلىتى بولمىغان مىللەتتىنمۇ بىچارە خەلق بولامدۇ؟ بىر مىللەتنىڭ ئەڭ كاتتا مەنپەئىتى ئۇنىڭ دۆلىتىنىڭ بولغانلىقىدا. ئاندىن قالسا ئەزگۈچى، ئەمگەكچى دېگەن سۆزلەرگە نۆۋەت كېلىدۇ. سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئۆزبېكلەر بىر - بىرىنى ئەزمىگەن بىلەن، ھەممىسىنىڭ كۆڭلى سۇنۇق. ئاغزىدا ياشىسۇن ستالىن دېگەنلەرنىڭ يۈرىكى قان. بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق زۇلۇم - ئېزىلىش بولامدۇ، بالام؟ بىلىمەن، سىلەرمۇ ماڭا ئوخشاش ئويلايسىلەر. لېكىن قورقۇسىلەر. شۇڭا سىزنىڭ ئاغزىڭىزدىن ستالىن چۈشمەيدۇ، ئابدۇكېرىمنىڭ ئاغزىدىن ماۋ زېدۇڭ!

ئەخمەتجان گەپ قىلمىدى. ئۇنىڭ مۇنۇ ھۆكۈمەت رەئىسىگە سەت كۆرۈنگۈسى كەلمىدى. تۆرەم ئۆزى بىلەن گەپ تالاشقان ئادەمنى يامان كۆرەتتى. ئۇ ئابدۇكېرىم ئابباسوف، ھېكىمبەگ غوجا، ئابدۇمۇتائالى خەلپەتلەرنى يامان كۆرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىسمى چىقسىلا بۇ دۆلەت رەئىسىنىڭ كىچىككىنە يۈزلىرى قورۇلۇپ، ئاپئاق كەكە ساقىلى تىترەپ كېتىدۇ:

— بولمىغۇر ئادەم! — دەپ قويىدۇ.

ماشىنا سۈيدۈڭدىن ئۆتۈپ شىمالغا بۇرۇلدى.

يىراقتا قارلىق چوققىلار، قارامتۇل يېشىل تاغ قاپتاللىرى كۆرۈندى.

— ئابباسوف مۇشۇ سۈيدۈڭ، ساربۇلاقلاردا يوشۇرۇن ھەرىكەت قىلىپ پارتىزان ئەترىتىنى قۇرۇشتا چوڭ خىزمەت كۆرسەتتى. ئۇنىڭ دۈشمەنگە نەپرىتى تولىمۇ كۈچلۈك! —

دېدى ئەخمەتجان پارتىزان ئەترىتىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولۇپ ئاقسۇغا كەتكەن ئاباسوفنى سېغىنىپ، — نەدە مۇشكۇلچىلىك بولسا ئۇ شۇ يەردە تەييار!

— باتۇرلۇق بولسىلا يېتەرلىك بولمايدۇ. نەپرەت يېتەرلىك بولۇشى كېرەك. ئابدۇكېرىم خىتايغا رەھىمدىل. كۆرەگە ئالتەشەھەردىن يۆتكەپ كېلىنگەن گومىنداڭنىڭ ئوفىتسېرلىرى ھەربىرى ئىككى - ئۈچتىن ئۇيغۇر قىزلىرىنى مەجبۇرلاپ خوتۇنلۇققا ئاچىققان. بىچارە قىزلار ئون تۆت - ئون بەش ياشلاردا، چىرايلىرى سېرىق، كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان. ئەپيۇنكەشلەر خالىغانچە خوتۇن قىلغان، ئۆلتۈرگەن. مەجبۇرىي ئەسكەرلىككە ئاچىققان بەش يۈز ئۇيغۇر بالىسىنىڭمۇ قىيناپ يېرىمىدىن كۆپىنى ئۆلتۈرۈپ بولغان. شۇ ئوفىتسېرلار بىزگە ئەسىر چۈشتى. ئابدۇكېرىمنى ئەۋەتسەم ئۇلارنى تەلتۆكۈس قىرىۋەتمەي، كەچۈرۈم قىپتۇ. شۇمۇ نەپرەتما؟

— ئۇلار قىلغاننى تەكرارلىمايلى دېگەندۇر ھەرقاچان!

— ياق، مەن قىرىۋېتىشنى ئېيتقان، بۇ بۇيرۇق ئىدى! ئۇ مەن بىلەن قارشىلاشتى!

— ئۇنىڭمۇ ئويلىغىنى باردۇر، رەئىس جانابلىرى.

ئۇلار يەنە جىمىپ قېلىشتى.

ئۇلار لوسىگۇڭدا دەم ئېلىپ يەنە يولغا چىقتى. ئەخمەتجان تۆرەمگە يول بويى ستالىن بىلەن جياڭ جيېشىنىڭ موسكۋا كېلىشىمى توغرىسىدىكى ئەڭ يېڭى خەۋەرلەرنى دەپ بەردى.

— قاراڭ، قالماقلارنىڭ دۆلىتىنى ئېتىراپ قىپتۇ. بىزنى بولسا ئېتىراپ قىلار ئەمەس. سىز مۇسۇلمان - كاپىر دېمىگەن بىلەن ستالىن دەيدۇ. ئۇ كاپىرلىرىنى يۆلەيدۇ. كۆرۈپ قالىسىز، مانجۇرىيىسىنىمۇ دۆلەت قىلىپ، يوقالغان مانجۇلارنى تىرىلدۈرىدۇ. بىزنى يالغان يۆلەيدۇ. ئۇ بىزنىڭ قولدىمىز بىلەن جياڭ جيېشىنى ئۆزىگە تىز پۈكتۈرمەكچى، — دېدى

ئېلىخان تۆرەم.

ئەخمەتجان يەنە گەپنىڭ تېمىسىنى ئۆزگەرتتى.

ئۇلار كەڭسايدىن ئۆتۈپ، گۈزەل سايرام بويلىرىغا كەلگەندە، ئاپئاق چېدىر تىكىپ يول قاراپ تۇرغان بايلارنىڭ سالاملىرىنى قوبۇل قىلدى. بۇك قارىغايلىق تاغ، ياپيېشىل يايلاق، كۆپكۆك، داۋالغۇپ، سوزۇلۇپ تۇرغان سايرام كۆلى تۆرەمنىڭ ھارغان بەدىنىدە خۇددى پەپىلىگەندەك، مېھرىبان ئانا بولۇپ يەلپۈگەندەك سەزگۈ پەيدا قىلدى. ئۇ مۇھاپىزەتچىگە:

— شام ئوقۇۋالاي، تەرەت سۈيى! — دەپ بۇيرۇدى.

كەرگىلەردىن گۈركىرەپ سالقىن شامال كىرەتتى. قازاندا پاقلان گۆشى پىشماقتا. چىمەن ئۈستىگە قىلىنغان تاختاي سۇپا ئۈستىگە قات - قات گىلەم، كۆرپىلەر سېلىنغان، داستىخان يايلاق يېمەكلىكلىرى ۋە شەھەر مەھسۇلاتلىرى بىلەن تولغان. غۇلجىنىڭ كاتتا بېيى ئابلاباي — ئاپئاق كۆڭلەك، قارا پىنجەك كىيگەن، يانچۇق سائىتىنىڭ زەنجىرىنى مەيدە يانچۇقىدىن ئازراق ساڭگىلىتىپ قويغان، چىرايلىق، ئاق يۈز، مەڭزى قىزىل، قارا كۆز، قاراقاش، قارا بۇرۇت ئادەم تۆرەمگە قول باغلاپ ھۆرمەت بىلدۈرۈپ تىك تۇراتتى. داۋاندىن چۈشكەندىن كېيىنلا سولغا بۇرۇلۇپ كۆلگە يېقىن جايدىن ئەڭ مەنزىرىلىك جايغا ئورۇنلىشىۋالغان بۇ دۆلەتمەن ئادەم ياۋروپانى كېزىپ يۈرىدىغان، نۇرغۇن دۆلەتلەردە سودا شىركەتلىرى بار، ئىنقىلاب ئۈچۈنمۇ نۇرغۇن ئىقتىسادىي ياردەم بەرگەن، لېكىن ھۆكۈمەت ئىشلىرىغا ئارىلاشمايدىغان، سىياسەت توغرىسىدا زادىلا گەپ قىلمايدىغان كاتتا باي. تۆرەم بۇ ئادەمنى ھۆرمەت قىلاتتى.

— سودا ئىشلىرى قانداق؟

— ئىنشائاللا، ياخشى كېتىۋاتىدۇ.

— چارۋىلىرىمۇ خېلى بار ئوخشايدۇ - دە.

— ئەل قاتارى، تۆرەم جانابلىرى.

— ھە ، ھېلىقى قىزلىرىچۇ ؟
— قىزىم زەيتۇنەمۇ كەلگەن ، ئۇ باش ھەربىي دوختۇر-
خانىدا ئىدى . ئىككى كۈندىن بېرى ئالدىنقى سەپكە بارىدىغىنى
مەن دەپ غەلۋە قىلىۋاتىدۇ .
— زەيتۇنەمۇ ؟ — دېدى ئەخمەتجان كۈلۈپ ، — بىزنىڭ
خانىم بىلەن ئىزدىشىدۇ ، جىگىرى بار ، ئەقىللىق قىز .
— راست ، راست ، ماھىنۇر قىز بىلەن ئارىلىشاتتى .
ماھىنۇر قىزمۇ ئەقىللىق بالا .
— ھە ، ئەقىللىق ئۈچۈن ئەپەندىمنى تاللىغان ـ دە !
يايلاق ھاياتى تولىمۇ كۆڭۈللۈك ، غۇلجا بايلىرى يازنىڭ
بۇ ئايلىرىنى يايلاقتا ئۆتكۈزۈۋالمىسا ئۆزلىرىنى ھەرگىزمۇ كە-
چۈرمەيدۇ . ئىپارھىدلىق ھاۋا ، قىمىز بىلەن قوزا ئۆمۈرنى
ئۇزارتىدۇ ، بەدەننى ، روھنى ياشارتىدۇ ، بۇ ئىسپاتى بار ھەقى-
قەت . شۇڭا بايلارنىڭ تېنى ساغلام ، روھــى ئۈستۈن ، كەيپى
خۇش .
— قىزىم زەيتۇنە ئالدىنقى سەپكە بارىمەن دەپ بېشىمنى
ئاغرىتىۋاتىدۇ تۆرەم . سىلى نەسىھەت قىلىپ قويسىلا ، يالغۇز
قىزىم خېيىمخەتەردىن يىراقراق تۇرسۇنمىكىن دەيمىنا .
— ھە ، ئارقا سەپمۇ مۇھىم . ئۇنى چۈشەندۈرىمىز . ئۇند-
مىسا بۇيرۇق بېرىمىز .
شۇ چاغدا ئات تۇيىقىنىڭ توكۇرلىغان ئاۋازى ، ئاندىن كې-
يىن ئاجايىپ جاراڭلىق ، يېقىملىق كۈلكە ئاڭلاندى ـ دە ،
ئىشىك تۈۋىدە ئاجايىپ چىرايلىق قىز پەيدا بولدى . ئۇ ئەسكەر-
لەرگە خاس چەبدەسلىك بىلەن ئىككى پۇتىنى جۈپلەپ ھۆكۈمەت
رەئىسى بىلەن ھەربىي كومىتېتنىڭ باشلىقىغا چاس بەردى :
— سالام ، رەئىس جۇمھۇر ئېلىخان تۆرەم ئاتىمىز ! سالام
پولكوۋنىك ئەخمەتجان قاسىمى جانابلىرى .
رەھبەرلەر قول ئىشارىسى قىلىشىپ ئۇنىڭ سالىمىنى قو-

بۇل قىلىشتى .
ئېلىخان تۆرەم ئەخمەتجاننىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى :
— خۇدايىم ساقلىسۇن ، غېنى باتۇر بۇ قىزنى كۆرۈپ
قالمىغاي .
قىز نە قورۇنۇش ، تارتىنىشنى ؛ نە قىزلارغا خاس سۇنئىي
نازاكەتنى بىلمەيتتى . ئۇ شۇنچە ئەركىن ، شۇنچە تەبىئىي ئىدى !
— دۆلەت رەھبەرلىرىمىز بىلەن بۇ چىرايلىق يايلاقتا
ئۇچراشقىنىمىزغا خۇشال بىز . دادام مېنىڭ ئالدىنقى سەپكە
بېرىشىمغا قارشى . تۆرەم ئاتا ، ئەخمەتجان ئاكا ، دادامغا نەسى-
ھەت قىلىپ قويۇڭلار ، ماڭا توسقۇن بولمىسۇن .
— يالغۇز قىز . دادىڭىز ئەنسىرەيدۇ قىزىم ، — دېدى
تۆرەم قىزغا قاراپ قويۇپ ، — نەسىھەتنى سىزگە قىلىشقا
توغرا كېلىۋاتىدۇ ، دادىڭىزنىڭ گېپىگە كىرىڭ .
— ۋەتەن ئۈچۈن باشقىلار جانلىرىنى تەقدىم قىلىۋاتسۇنۇ ،
مەن ئۇۋامدىن چىقماي . بۇنداق ھاياتنىڭ نېمە مەنىسى بولسۇن ؟
— يارايسىز سىڭلىم ! — دېدى ئەخمەتجان ئىچ ـ ئىچى-
دىن زوقلىنىپ ، — ھەممىلا ياشلىرىمىز سىزدەك بولسىدى ،
خەلقىمىز مەڭگۇ زۇلۇم كۆرمەيتتى . مەن سىزگە ئاپىرىن ئېي-
تىمەن . ئەمما دادىڭىزنىڭ گېپىنى ئاڭلاشقا مەسلىھەت بېرى-
مەن .
— مەسلىھەتلىرىنى قوبۇل قىلالمىسامچۇ ؟
— قوبۇل قىلىشقا بۇيرۇق بېرىمەن !
قىز سۈلتىيىپ جىم بولۇپ قالدى . ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن
ياش ئەگىدى...
قازاق ، موڭغۇل بايلىرى نە ـ نەلەردىن كېلىشىپ سالام
بېرىشتى . قاراڭغۇ چۈشۈۋىدى ، ئابلاباي مەخسۇس دۈۋژۈك بى-
لەن نەچچە يۈز ۋاتلىق لامپۇچكىلارنى يورۇتۇپ كۆل بويىنى
كۈندۈزدەك قىلىۋەتتى . خالىي قالغاندا ئابلاباي تۆرەمگە :

— بولشېۋىك تەربىيىسى ياشلارنى ئويغىتىدىكەن. بۇ ئويغىنىش چېكىدىن ئاشسا بىزگە ئازاب كەلتۈرىدىكەن، تۆرەم. قىزىم نۇرى ئىسىملىك بىر يىگىتكە قىزىقىپتۇ. نامراتنىڭ بالىسى بولسىمۇ بوپتۇ دېدىم. يىگىت يارامىلىق ئىكەن. ئۇنى قالدۇرۇپ قالاي دەپ جىق تىرىشتىم، لېكىن ئۇ ئۇنىمىدى. ئۇنىڭ باشلىقلىرىدىن پاتىخ نىلقىغا هاكىم بولۇپ تىنچىدى، غېنى باتۇر پولكوۋنىك ئۇنۋانى، هەربىي سوتنىڭ باشلىقى مەنسىپى بىلەن هازىر غۇلجىدا ئويناپ يۈرىدۇ. بىرلا شۇ نۇرىلا ئالدىنقى سەپتە. ئۇ شەهەردە قېلىشقا زادىلا ئۇنىمىدى. مانا ئەمدى ئۇنى دەپ قىزىممۇ شىخو، جىڭلارغا بارىمەن دەپ غەلۋە قىلىۋاتىدۇ. شۇ نۇرىنىمۇ بۇيرۇق بىلەن ئارقا سەپكە يۆتكەپ كېلىشكە بولارمۇ؟

ئۇ تۆرەمگە قارىدى. تۆرەم خىيال بىلەن جىم بولۇپ قالدى. بىرئازدىن كېيىن:

— مەن ئەخمەتجان بىلەن مەسلىهەتلىشىپ كۆرەي، — دەپ جاۋاب بەردى.

— تۆرەم جانابلىرى، — دېدى باي بىرئاز جىملىقتىن كېيىن رەئىسكە قاراپ قويۇپ، — ناۋادا باشقىچە ئويلاپ قالمىسىلىرى بىر ئىشنى دېمەكچىدىم.

— خوش، قورۇنمىسىلا، باي.

— دېمەكچى، سىلىگە ئاتاپ بىر قورۇ - جاي قىلىپ قويۇۋىدىم. ئۆي خېتىنى سىلىگە دېمەيلا ئۆيلىرىگە ئەۋەتىپ بەرگەنمەن.

— مەن سوۋغا - سالام، ئىنئام دېگەنلەرگە قارشى ئادەم. جايىنى جايىغا ئىشلىتەرمەن!

— رەهمەت، سىلى رەسۇلىللانىڭ يولىنى تۇتقان، هەممىنى غازات ئۈچۈن ئاتىۋەتكەن بىر ئۇلۇغ زات. خەق غېنى باتۇرنى ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي ماختاشماقتا، قورۇ - قورۇ

قوي، ئۈيۈر - ئۈيۈر يىلقا، باغۋاران، ئالتۇن - كۈمۈش، هەتتا قىزلىرىنى تەقدىم قىلىشىپ ئۇنى ئۆزلىرىگە تارتىشماقتا، ئۇ بولسا قاراملىقتىن باشقىنى بىلمەيدىغان تەلۋە. خەلقىمىز نادان، ئالتۇننى يەرگە تاشلاپ، چاۋارنى دۇردۇنغا ئوراشقا ئادەتلەنگەن. ئويلىساملا ئىچىم پۇشىدۇ. مىسالى قېيۇمبەگ ئېلىپنى تاياق دەيدىغانلاردىن. ئۇ دۇشمەنگە بىر پاي ئوق ئاتقىنى يوق. غوجامنىڭ بالىسى بولغىنى ئۈچۈنلا هازىر بىر پولكنىڭ كوماندىرى. يەتتە - سەككىز يىل دۇم يېتىپ - دۇم قوپۇپ پارتىزان بولغان، هەم بىلىملىك، هەم ئەقىللىق، هەم باتۇر يىگىتىمىز نۇرمۇهەممەت زىياۋۇدۇنوف بولسا ئۇنىڭدىن تۆۋەن. مانا شۇ بالىنى بىر پولكقا كوماندىر قىلسا تازا لايىقى ئىدى. بۇ خىل ئادالەتسىزلىك ئادەمنى قىينايدىكەن.

— غېنى باتۇر هەربىي سوتنىڭ باشلىقى، پولكوۋنىك، خەلق قەهرىمانى! ئۇنىڭ دېگىنى دېگەن، قىلغىنى قىلغان. يامىنىغا كەلسە ئۇ مېنىمۇ ئېتىۋېتەلەيدۇ! هېكىمبەگ غوجا، باسباي، ئوسمان دېگەنلەرمۇ شۇ. كاللا دېسە پاچاق دەيدىغانلاردىن. بۇ ئىشلار مېنىڭ رايىم بىلەن پۈتكەن ئەمەس باي. ئورۇسلارنىڭ بۇيرۇقىسىز بىز بىر تەخسىنى مۇنداق يۆتكىيەلمەيمىز. شۇڭا بولغۇسى كۈيئوغلىڭىزنىڭ ئىشىنى ئەخمەتجان ئەپەندى پالىنوف بىلەن سۆزلىشىپ هەل قىلالايدۇ، مەن چارىسىز.

— چۈشەندىم، چۈشەندىم تەقسىر، قىممىز ئىچسىلە!

بۇ چاغدا سىرتتا ئەخمەتجان زەيتۇنە بىلەن گۈزەل كۆل بويىنىڭ كېچە مەنزىرىسىنى كۆرگەچ نۇرى توغرىسىدا پاراڭلاشماقتا ئىدى:

— بۇ رومانتىك هېكايىكەن، سىڭلىم، تارتىنماي گەپ قىلغىنىڭىزدىن خۇشالمەن. سىزنىڭ ئېسۇ خىيالىڭىز شۇنىڭدا. ئۇنىڭ هايات تۇرۇشى سىزنىڭ بەختىڭىز. بىر مىنۇتمۇ خىيالـ

ڭىزدىن كەتمەيدۇ ئۇ يىگىت . مانا بۇ ھەقىقىي مۇھەببەت . «ئۇ-
رۇش ۋە تىنچلىق» ، «تىنچ دون» ، «ئاننا كارىنىنا» رومانلى-
رىدا يېزىلغان مۇھەببەت ھېكايىلىرىگە ئوخشاپ كېتىدىكەن .
دادىڭىزغا ئىچىم ئاغرىيدۇ ، سىڭلىم . ئۇ سىزنىڭ بەختىڭىز
ئۈچۈن ھەممە بايلىقى ، ھەتتا ئۆز جېنىنى بېرىشكىمۇ تەييار-
كەن . نۇرىنى ئالدىنقى سەپتىن قايتۇرۇپ كېلىش مۇمكىن ئە-
مەس . ئۇ يىگىت ۋەتەننى ئازاد قىلىپ ، خەلقىمنى بەختكە ئې-
رىشتۈرمىگۈچە يولۇمدىن قايتمايمەن دەپ قەسەم بەرگەن ، ئۇ
قايتمايدۇ !

— شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۇنىڭ باتاليونىدا سانىتاركا بو-
لۇپ ، ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولسام دەيمەن !

— سىز ئۇنداق دېسىڭىز ، دادىڭىز مەنمۇ شۇ باتاليوندا
ئاشپەزلىك قىلاي دەيدىكەن ئەمەسمۇ ؟ ياخشىسى ، كۈتۈڭ !

مېنى كۈتكىن ۋە مەن قايتىمەن ،
كۈتكىن پەقەت بولۇپ ئىنتىزار .
سېرىق يامغۇر زېرىكتۈرسىمۇ ،
مېنى كۈتكىن ياغقاندىمۇ قار !

مانا بۇ سوۋېت شائىرى سىمىونوفنىڭ شېئىرى . رۇسچىسى
ئاجايىپ ياخشى ، مەن ياخشى تەرجىمە قىلالمىدىم !

قىز ھاياجان ياشلىرى لىغىرلاپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن
ئەخمەتجاننىڭ كۆزلىرىگە «لاپ» قىلىپ قارىدى ۋە ئۇنىڭ جەي-
نىكىدىن قولتۇقلىۋالدى . ئۇلار چىمەنلىك ئۈستىدە يېنىك قە-
دەم تاشلاپ ، داۋالغۇپ قىرغاقلارغا ئۇرۇلۇپ ئاپئاق بۇژغۇن
چاچرىتىپ تۇرغان كۆل بويىغا قاراپ ماڭدى . ئۇلارنىڭ كەينى-
دىن تۆت نەپەر قوراللىق ئەسكەر مۇھاپىزەت قىلىپ كې-
لىۋاتاتتى .

ئايدىڭ كېچە تولىمۇ گۈزەل ، تەبىئەت گويا مۇنۇ ئىنسان

گۈزەللىكىنىڭ نامايەندىسى بولغان قىز بىلەن بەسلەشكەندەك ،
قارىغايلارنىڭ كۆلەڭگىسى ، يېشىل دۇنيانىڭ چېچەك - غۇنچى-
لىرى ، سۈزۈك كۆلنىڭ كۈيلىرى ۋە كۆك ئاسمان ، چەرخ
يۇلتۇزلارنىڭ سىرلىق سېھرىي كۈچىنى بىراقلا ئادەملەرگە
كۆرسەتمەكتە ئىدى .

... باغ گۈزەللىكى يايلاقنىڭكىدىن قېلىشمايدۇ . بولۇپمۇ
تاغ باغرىدىكى مېۋىلىرى داڭلىق چۈلۈقاي باغلىرى كىشىنى
مەست قىلالايدۇ : قۇشلار تاغ شامىلى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ
سايرىشىدۇ ، مېۋىلەر شاخلىرىدىن پىدائىيلاردەك سەكرىشىپ
چۈشىدۇ . تاغ سۈيى قورام تاشلارغا ئۇرۇلۇپ مەرۋايىت چېچىپ
ھاياتنى كۈيلىشىدۇ ، گۈللەر كېپىنەكلەرنى چىللىشىدۇ ، ئادەم-
لەر ھايات لەززىتىنى چۈشلىرىدىمۇ كۆرۈشىدۇ .

... گازۋاي چىراغلار يورۇتقان چوڭ باغدا بەزمە ، زىياپەت ،
چاقچاق ئەۋجىگە چىققان . ھېكىمبەگ غوجام ، مۇتائالى خەلپى-
تىم ، غېنى باتۇرلار كىگىز ، گىلەم ، كۆرپىلەر ئۈستىدە ماموق
ياستۇقلارنى جەينەكدەپ راھەتلىنىپ ئولتۇرۇشۇپ ناخشا تىڭشى-
ماقتا . داڭلىق ئىلى ناخشىچىلىرىدىن زىكرى ئەلپەتتا ، ئابدۇۋە-
لى جارۇللا ، جانى بوغاز ، غوپۇر دىڭخۇلۇ ، تۇرسۇن خور - خور
دېگەن ئادەملەر بەس - بەس بىلەن ھۈنەر كۆرسەتمەكتە .

دۇتار - تەمبۇر ، ئىسكىرىپكا يۈرەكلەرنى تىترىتىدۇ ، ناخ-
شىلار يۈرەكنى ئېزىدۇ . ئىنسان روھىنىڭ نازۇك سىرلىرىنى
تىل چۈشەندۈرۈپ بېرەلمىگىنى بىلەن ، مۇزىكا بىلەن ناخشا
چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيدىكەن . سېغىنىش ، ئېچىنىش ، كۆيۈش ،
پۇشايمان ، تەقەززالىق دېگەنلەر ھەممىنىڭ بېشىغا كەلگەن .
لېكىن ئۇلارنى ناخشا بىلەن ساز تېخىمۇ سىرلىق ئىپادىلەيدى-
كەن . يارىنى ، بالىسىنى ، يۇرتىنى ، قېرىنداشلىرى ، دوستلى-
رىنى سېغىنمايدىغان ئادەم بولمىسا كېرەك . لېكىن ئۇنى ئىند-

سان تىلىغا قارىغاندا كۆز يېشى بىلەن تىنىقى تەسىرلىك ئىپادىلەيدۇ. ئۇ ئاخىر چىدىيالماي بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى.

— نېمە بولدۇڭ ئۇكام زىياۋۇدۇن؟ — خەلپىتىم بىغدىنىڭ باغۋىنىدىن ھەيران بولۇپ سورىدى.

— نېمە بولدى، زىيەك ھوي! — غېنى باتۇر يوغان گەۋدىسىنى ئۆرە قىلىپ كۈلۈپ تۇرۇپ سورىدى. ساز، ناخشا توختىدى، ھەممىنىڭ كۆزى ئۇنىڭغا قادالدى. بۈگۈنكى خەۋەرنى ئاڭلاپ، يىراق بايتوقاي يېزىسىدىن ئات بىلەن يېتىپ كەلگەن، كەلگەندىن بېرى تىنىمسىز خىزمەت قىلىپ، ئەمدىلا ئالما تۈۋىدە زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ساز - ناخشا تىڭشاۋاتقان زىياۋۇدۇننىڭ يىغلىغىنى نېمىسى؟ ئۇ كۆز يېشىنى كۆرسەتمەيدىغان يىگىت ئىدىغۇ، تۈرمىدە، قاچاقلىقتا، كىچىك ئوغلىنى زالىم ھۆكۈمەت بىكاردىنلا ئېتىۋەتكەندە، دەرا ئىسىملىك ئوغلى ئاچال سوقۇشىدا قۇربان بولغاندا، بەرا ئىسىملىك ئوغلىنى سۈيدۈڭلۈك ھارۋىكەشلەر كارۋان بېشى غوجا ھوشۇرغا ئۆز قولى بىلەن تاپشۇرۇپ ئالدىنقى سەپكە ئۇزاتقاندا، چوڭ ئوغلى نۇرى ئاخىرقى قېتىم كۆكچىلىكتىكى ئۆيىدە قۇچاقلىشىپ خوشلاشقاندىمۇ ئۇ بۇنچىلىك يىغلىمىغانىدىغۇ؟

— ئوغۇللىرى يادىغا يېتىپ كۆڭلى بۇزۇلدى. ئىككىسى قۇربان بولدى. ھازىر ئىككىسى فرونتتا ئەمەسمۇ.

— شۇنىڭغىمۇ يىغلامدىكەن! — دېدى غېنى باتۇر قاقاقلاپ كۈلۈپ، — شەھەرلىك خوتۇنۇڭنى يامانلىتىپ قويدۇڭمۇ يە؟

— ياق، — دېدى ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان تولىمۇ ئېگىز، چوقۇر دېھقان يەرگە قاراپ، — ئۇ سەپەرئاخۇنغا يىغلىدى.

— كىم ئۇ سەپەرئاخۇن دېگەن، قاشقالىق ئوخشىمامدۇ؟

— ھەئە، — دېدى مۇتائالى خەلپىتىم يەرگە قا-

راپ، — قەشقەردىن پۈتۈن ئائىلىسىنى ما خۇسەن قىرىۋېتىپ، جان ساقلاپ ئىنتىقام ئېلىش ئۈچۈن بۇ يەرگە چىققان يىتىمچى ئىدى. مۇشۇ باغنى زىياۋۇدۇن بىلەن سەپەرئاخۇن بىللە ئىشلەپ بىنا قىلغانىدى. سەپەرئاخۇننىڭ بىر ئارمىنى يادىغا يەتكەن بولسا، ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ، ئۆزىنى تۇتۇۋالالمىغان بولۇشى ئېھتىمال.

— ئۇ... ئۇ، — دېدى زىياۋۇدۇن ئېسەدەپ تۇرۇپ، — مۇشۇ باغدا يەنە بىر بەزمە ئاڭلىۋالسام ئارمىنىم يوق ئىدى دېگەن، نەق مۇشۇ يەردە ئولتۇرۇپ، نېسىپ بولمىدى. ئۇ ھەرەمباغ سوقۇشىدا قۇربان بولدى!

— بۇ دۇنيادا كىم ئارمىنىغا يەتكەن؟

— رەھمىتى بىر يىگىت ئىدى... قىساسىنى ئوغۇللىرىڭ ئالىدۇ زىياۋۇدۇن. سېنىڭ نۇرى بالاڭ ھەممىمىز ئۈچۈن قىساس ئالىدۇ، راستمۇ باتۇرۇم؟

— ئۇ ئالىدۇ. ئۇ قالتىس مەرگەن، پالۋان، ئۇ مانا ھەقىقىي باتۇر! — دېدى غېنى باتۇر بىردىنلا چاقچىقىنى توختىتىپ، — مەن ھېچكىمگە تەن بەرگەن ئەمەس. ئەمما نۇرىغا مەن قايىل. ئۇ ھەربىي مەشىقتە پۈتۈن ئارمىيىدە بىرىنچى. ھېلىقى ئورۇس پىلىموتتا پەنەركىگە ئۆزىنىڭ ئىسمىنى يازالايدىكەن. بىزنىڭ نۇرى دۈشمەن تۇرغان تاغنىڭ قاپتاللىرىغا دېكتار پىلىموت بىلەن «ئاناڭنى مىلڭ!...» دەپ يېزىپ قويغان!

— ھا - ھا - ھا!... يەنە كۈلكە باشلاندى.

— ھە، قېنى چالايلى.

— تۇرسۇن خىرىلداپ قاپسىنا؟

— پەلەپ قويساڭ ئوڭشىلىمەن!

— ھى - ھى - ھى... ھا - ھا - ھا!...

خور - خور بىلەن دىڭخۇلۇنىڭ چاقچىقى باشلىنىپ كەتتى.

ئىلى ئەزىمەتلىرى كۆز يېشىنىمۇ، يەلكىسىدىكى تاغدەك غەم -

قايغۇنمۇ چاقچاق، كۇلكە بىلەن ئىپادىلەشكە ئادەتلەنگەن.

— نى - نى باللىرىڭغا چىقمىغان يېشىڭ قاشقالىققا چىققىنىنى قارا!

— ئۇنداق دېمە هوي غېنىكا، مۇنۇ غوپۇرمۇ شۇ پى - پىلاردىن جۇمۇ، خۇيى تۇتۇپ ئۆچۇپ قالسا چاتاق!

— ۋايىيەي، بۇ يەردە جۇۋاز دېگەن سامانىنىڭ نەرخى!

— دىڭخۇلۇ ئۆچۇپ قالسا ئىبراھىم بار، مالخىينى ئېلىۋەتسىلا چۇلۇقاي يورۇيدۇ!

يەنە چاقچاق، يەنە ساز، ناخشا، چۇلۇقاي غولىدىن چىققان تاغ سۇيىنىڭ شاۋقۇنىمۇ توختىغان، مەھەللە ئىتلىرى تولا هاۋشىپ چارچىغان، مەھەللىنىڭ چىراغلىرى تامام ئۆچكەن، تاغ شامىلىمۇ باغلار ئارا شۇىرلاشنى توختاتقان، مەھەللىنىڭ خورازلىرىلا يېڭى بىر كۇننىڭ خەۋىرىنى يەتكۇزۇش ئۇچۇن بەس - بەس بىلەن چىللاشماقتا.

غوجام بىلەن خەلپىتىم چارچىغان، ئۇلار شۇ يەردىلا كۆز يۇمۇۋېلىشماق بولۇشۇپ ئۆيلەرگە كىرىشنى رەت قىلىشتى. تاغ شامىلى، تاڭ شامىلى ئۇلارنى پەپىلەپ هايات لەززىتىنىڭ شېرىن ئۇيقۇسىغا چىللىماقتا ئىدى.

لەززەت بىر خىل بىھوشلۇقنىڭ بەلگىسى. ئۇ ئەقىل ۋە جاسارەتنى رەت قىلغۇچى ئاپەت، ئۇنىڭغا مەستانە بولغۇچىلار يارانقۇچىلار قاتارىدىن ئۆزىنى قاچۇرغۇچىلار. بىر ئىنسان لەززەت بىلەن مەست بولۇۋاتقان شۇ پەيتتە، يەنە بىر ئىنسان قەلبىدە نەپرەت يالقۇنى ئۆرلىگەن بولىدۇ. بۇ ھەقىقەتنى بالا ۋاقتىدىلا بىلىۋالغان ئابدۇمۇتائالى خەلپىتىم چۇشىدىن چۆچۇپ ئويغىنىپ ساقىلىنى سىيپاپ ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلىدى:

— سەپەر ئاخۇن ئۇچۇن زىياۋۇدۇن ياش تۆكىدۇيۇ، مەن بىغەم. پاھ، كۆرگەن چۇشۇمنى قارا، سەپەر ئاخۇننىڭ قىپيالىڭاچ جەسىتىنىڭ نامىزىنى چۇشۇرۇۋاتقۇدەكمەن. قېنى كېپەن،

قېنى تاختىپۇش؟ رەھمىتى بەلكى ئاخىرقى تىنىقىدا مېنى يادىغا ئالغاندۇر، قەشقەر شەھىرىنىڭ بىر ھۇنەرۋىنى، قىساسى ھەق ئىدى، بىراق شىددەتلىك ھەرەمباغ سوقۇشىدا ھاياتىدىن ئايرىلدى. ئەل غېمىدە جان بەرگەنلەر ئۆلۈپ تۈگىدى، بىر چىۋىننىڭ جاجىسىنى بەرمىگەن بىزدەكلەر لەززەت كويىدا. غېنى باتۇرنىڭ خوتۇن دېسە ئىنساپنى چۆرۈۋېتىدىغىنىنىزە. يەنە بىر يۈز بېگى كۆيئوغۇل قىلىۋالغان ئوخشايدۇ. پاھ، غوجام، ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلايلى!

ئۇنىڭ گېپى ئاخىر غوجامغا ئاڭلاندى. غوجام چالا ئۇيقۇدا:

— ئەزان ئېيتتى دەمسىزا، لەۋەي، بامدات ۋاقتى بولۇپ قالدى، — دېدى.

— غېنى باتۇرغا قايسىبىر يۈزىنىڭ يۈز بېگى ئۆز قىزىنى سۇنۇپتەك. قىز ئون بەشتىن ئون ئالتىگە ئەمدىلا ماڭغان، ئاغزىدىن ئانا سۇتى تېمىپ تۇرغان بالىكەن.

— نېمەت! — دېدى غوجام تەنە بىلەن، — بۇ باتۇر ئەجەب رىزقىلىقكىنا. ئوق مۇرىسىگە كىرىپ يۇرىكىنى ئەگىپ ئۆتۈپتۇ. ئالمۇتىدا بىر ئايدىلا ساقىيىپ كەلدى. قىز، قوزا، قىمىز، ئۇنىڭ ئايىغىدا تۆكمە. لەۋەي، خۇرجا باللىرى ئالدىنقى سەپتە ئايلاپ - ئايلاپ مىلتىقىنى قۇچاقلاپ تاشتا يېتىپ، سۇخار غاجاپ، سوغۇق سۇ ئىچىپ دۇشمەن بىلەن ئۇرۇشۇۋاتىدۇ، ئۆلۇۋاتىدۇ، يارىلىنىپ قان - قان يىغلاۋاتىدۇ، ئەل نېمە كويدا، بىز نېمە كويدا - ھە؟

— غوجام، مەنمۇ شۇنى دېمەكچىدىم. ئويلىسام، بىر زىياۋۇدۇننىڭ تەقدىم قىلغىنى مېنىڭكىدىن يۈز ھەسسە كۆپكەن. ئېرىشكىنى يۈز ھەسسە ئازكەن.

— لەۋەي، بۇ راست شۇنداق.

— زىيان پۇقراغاكەنۇ، پايدىسى بىزگىكەن.

— پايدىنىڭ چوڭى ئورۇس ئاكىلىرىمىزغا.

— لەۋەي، ئۇلار گېرماندىن تارتقان زىيىنىنى بىزدىن
ئۇندۇرۇۋالىدىغان ئوخشايدۇ!
ئۇلار شۇ خىل پاراڭ بىلەن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ پو-
پۈچلىرىنى پۈتلىرىغا سېپىپ تەرەت ئالغىلى مېڭىشتى. نېرىدا
سازچىلار بىلەن ئويۇنچىلار ئۇ يەردە - بۇ يەردە ئولتۇرۇشۇپ ئوڭدا - دۈمدە
يېتىپ خورەك تارتىشماقتا. يالغۇز زىياۋۇدۇنلا ئاتلارنى سۇغى-
رىپ، نەلەردىندۇر قاشقا بېدە ئورۇپ ئەكېلىپ سېلىپ بېرىپ،
مېھمانلارنىڭ خىزمىتىنى قىلماقتا.
خەلپىتىم ئۇنىڭغا يىراقتىن قارىدى: ئاق كۆڭلىكىنىڭ
دولىسىغا كۆك ماتادىن ياماق چۈشكەن. ئاق ماتا ئىشتىنى تىزد-
غىچە تۈرۈلگەن، پۇتى يالاڭ ئاياغ، ساقال - بۇرۇتى ئۆسكەن،
روھى تولىمۇ چۈشكۈن، شۇ تاپتا ئۇ بىر ئاتنىڭ يايلىدىن
قېرىقىزنى چىقارماقتا ئىدى. ئۇ قىرىق نەچچە يىللىق ھاياتىدا
تەقدىم قىلىشتىن باشقا نېمىلەرگە ئېرىشتى. دېھقان تەقدىم
قىلىدۇ، ھۆكۈمەتكە، بايلارغا، تەبىئەتكە، ھەر گىياھ، ھەر
دەرەخكە بېرىدۇ. ئۇنىڭ قوللىرى، پۇتلىرى شۇنىڭ ئۈچۈن
تىنىمسىز. لېكىن ئۇ ھەق، مۇكاپات ۋە ياخشى جاۋاب تەلەپ
قىلمايدۇ، ئۇنى ئويلاپمۇ قويمايدۇ، ئويلاشنى نومۇس بىلىدۇ،
ئىنسان ئەخلاقى مانا مۇشۇلارنىڭ بەدىنىدە كۆكلەيدۇ. ئېچىنار-
لىقى شۇكى، ئۇلار شۇ مەردلىكى ۋە ساداقىتىنىڭ جازاسىنى
تارتىدۇ. نامرات دېھقانلارنىڭ تىلىكى ئۆز ئارامى ئەمەس، بالى-
لىرىنىڭ ياخشى كۈنى، بالىلىرى ئۇلارنىڭ يۈرىكى، ھاياتى.
ئۇلارنىڭ خۇشاللىقىنىڭ مېغىزى. زىياۋۇدۇننىڭ نۇرى، بەرا
ئىسىملىك ئوغۇللىرى سالامەت قايتىپ كېلەلمىسە، تۆت ئوغلى-
دىن ئايرىلغان ئاتا ئۈچۈن بۇ دۇنيادا خۇشاللىق، لەززەت دېگەن-
لەرنىڭ سايىسىمۇ، ئۇۋۇقىمۇ، ئىزناسىمۇ قالمايدۇ. بۇ كۈرەش
دېھقانغا مانا مۇشۇ خىل پاجىئەنى تەقدىم قىلىدۇ. بۇ خىل
پاجىئە ھېسابىغا پۇل ۋە ھوقۇق ئىگىلىرى كېرىلىپ يۈرىدىغان

بولىدۇ. «مىللەت»، «دۆلەت»، «ھاكىمىيەت» دېگەندەك گەپ-
لەرنى دېھقان بىچارە شۇنىڭ ئۈچۈن چۈشىنىشنى خالىمايدۇ.
ئۇ زۇلۇم بولمىسا، ئەمگەك مېۋىمىزنى تارتىۋالمىسا، بىزنى
خورلىمىسا، گۇناھىمىز بولمىسىمۇ تۈرمىلەرگە سالمىسا، زەن-
جىر بىلەن باغلاپ قىينىمىسا، بىزنى ئەمگەك قىلىپ كۈن
ئېلىشقا قويسىلا بولاتتى، دەپ ئويلايدۇ. بىچارە دېھقاننىڭ تىلە-
كىمۇ كىيىمدەك ئاددىي. تۆكۈلگەن قانلار ئۆزلىرىنىڭ گېلى-
دىن بوغمىسىلا، ئۇلار ھەممىدىن رازى بولىدۇ، دېھقاننىڭ
كۈنىنى قانچە ئەمەلدار ئويلايدىكىن. ئەمەل تۇتقانلىكى ئادەم
دېھقاننى ئويلىسىدى، بۇ دۇنيادا ئادالەت، پاراغەت راۋاج تاپالى-
غان بولاتتى…
لېكىن خەلپىتىممۇ نۇرغۇن ئىشلارنى چۈشەنمەيتتى. غو-
جام بىلەن قىلىشقان گەپلەرنى باشقا يەرلەردە ھەرگىز ئېغىزىدىن
چىقىرالمايتتى…
ناشتىدىن كېيىن غېنى باتۇر پەيدا بولدى. ئۇ ئالا ئات
مىنگەن، ئاق كۆڭلەك، ئاق قالپاق كىيگەن، بىر توپ كانۋوي،
چېلىشچى، ناخشىچى، سازچى ۋە ئۇسسۇلچى، قىزىقچىلىرىنى
ئەگەشتۈرۈپ كىرىپ كەلدى. زىياۋۇدۇنلار ئۇلارنىڭ ئاتلىرىنى
ئېلىشتى.
غېنى باتۇر روھلانغان، خۇشخۇي ئىدى. بۇ ھال خەلپى-
تىمگە يات ۋە ھەتتا يىرگىنىچلىك تۇيۇلدى.
— ھە، لەۋەي، — دېدى غوجام تەنە قىلىپ، — تاۋۇز
قىزىل چىققان ئوخشىمامدۇ - ھە؟
كۆپچىلىك قىقاس سېلىپ كۈلۈشتى. ئەتىگەنلىك خۇشخۇي
قۇياش شەھەرلىك مېھمانلارغا كۈلۈپ، دەرەخلەر ئارىسىدىن
ئاستا باش كۆتۈردى. يوپۇرماقلار شىلدىرلىشىپ قۇياش نۇرىدا
يالتىرىدى. قىزارغان ئالمىلار قويۇق شاخلار ئارىسىدىن نومۇس-
چان قىزلاردەك سىڭايان قاراشتى. چۇلۇقاي سەھرى تولىمۇ

سالقىن، پۇراقلىق، بۇنداق ھاۋا شەھەردە يوق. تاغ گۇللىرى ۋە نەچچە يۈز يىللىق قارىغايلارنىڭ يىلتىزلىرىنى سۆيۈپ كەلگەن شوخ تاغ سۇلىرى گوياكى شەربەت. ئادەمنىڭ ئىچسە ئىچكۇسى كېلىدۇ. خام قايماق، ھەسەل ـ شەربەتلىك مېۋىلەر ئىشتىھا ئاچقۇچى ئاچقۇچ. ئادەمنىڭ يېسە يېگۈسى، كۈلسە كۈلگۈسى كېلىدۇ. خەلپىتىمنىڭ تېنى ھېچقاچان بۈگۈنكىدەك راھەتلەنمىگەن. «بىزگە تەۋە نېمەتنى ئىلاھىم زالىم ھۆكۈمرانلارغا تارتقۇزما، ئەزىز تۇپرىقىمىزغا زالىم ھۆكۈمرانلارنىڭ ئايىغى تەگمىگەي، ئەۋلاد ـ ئەۋلادىمىز ئانا تۇپرىقىمىزنىڭ لەززىتىنى كۆرگەي، ئىلاھىم يىگىتلىرىمىزنىڭ ئاققان قانلىرى خەيرلىك بولغاي ...» ئۇ دۇئادا چىن يۈرىكىدىن ئىگىسىگە ئىلتىجا قىلدى.

— تېخىچە جىڭ بىلەن شىخونى ئالالمايدۇ، بۇ ئۆلۈكلەر! — دېدى غېنى باتۇر قايماقلىق چاينى سۇمۇرۇپ قويۇپ، — بەش ئاي بولدى جىڭنى قورشاپ ياتقىلى. شىخونىڭ بىرتال خىش ـ كېسەكى ئۇپرىغىنى يوق، بۇنداق ماڭساق ھېلىقى شىڭشىڭشىياغا بارغۇچە چاچلار ئاقىرىپ بولىدىغان ئوخشايدۇ!

— ئۆزۈڭ بارمىساڭ ئىش ئوڭشالمايدۇ!

— غېنىكا سېنى كۆرمىسە دۈشمەننىڭ يۈرىكى مۇجۇلمايدۇ زادى.

— 1943 ـ يىلى كۆكتوقايدا ئوسمان، ئۇلۇغچاتتا ئىسھاقبېك، جىمنەيدە موللائىسلام ئىسمايىلوف، نىلقىدا پاتىخ بىراقلا شېڭ شىسەيگە ئوق ئاتقان. بىرلا ئوسمان باتۇردىن باشقا قالغان ئۈچى مەغلۇپ بولدى. بىر يىلدىن كېيىن غېنىكام پاتىخقا قوشۇلۇۋېدى، بىز مانا غەلىبە قىلىپ مۇستەقىل ھۆكۈمەت قۇرۇۋالدۇق. قاراڭلار، تۆت مىللەت: ئىسھاقبېك قىرغىز، ئوسمان قازاق، پاتىخ تاتار، موللا ئىسلام ئۇيغۇر.

تۆت مىللەتنىڭ ئىچىدە قازاق ئوسمانلا مەغلۇپ بولمىدى. غېنىكام ھەقىقىي خەلق قەھرىمانى، ئۇ قېتىلىۋېدى، مانا بۇ يەردە گومىنداڭ يوقالدى، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلدى. غېنىكام بولمىسا غەلىبە بولمايدۇ. غېنىكام خۇدايىم بىزگە ئەۋەتكەن خۇدانىڭ شىرى ھەزرىتى ئېلى، شىخوغا غېنىكام بارمىسا راست گەپ، ئىسلام بايرىقى قادالمايدۇ. مۇشۇ خەلق قەھرىمانى غېنىكام ئۆزى بىر بايراق. ئۇ بارغانلا يەردە نۇسرەت بار زادى!

— ھا ـ ھا ـ ھا ... پاھ، گېزىتنىڭ ئادىمى سەندەك گەپدان بولىدىكەن ـ دە! نەدىن كېلىدىكەن شۇنچە گەپ دەپ ھەيران بولاتتىم، ساڭا ئوخشاش گەپ خالتىلىرى باركەن ئەمەسمۇ، ئېتىڭ نېمىدا؟

— تەخەللۇسۇم قەيسىرى!

— نېمانداق ئۇزۇن ئىسىم بۇ، ئاتقا بوجا بولغۇدەكلا!

— ھا ـ ھا ـ ھا! ...

كۆپچىلىك يەنە چاقچاقنى باشلىۋەتتى:

— تۇرسۇنجاننى باغلاپ قويسا!

— غوپۇرغا پىلىك قىلغۇدەكلا!

— ھا ـ ھا ـ ھا! ...

— ھى ـ ھى ـ ھى! ...

— مەن غېنىكامغا خۇشامەت قىلماقچى ئەمەسمەن! — دەپ سۆزىنى يەنە باشلىدى ئاخشام نەدىندۇر مەست بولۇۋېلىپ بۇ يەرگە كەلگەن، كاستۇم كىيىپ گالستۇك باغلىۋالغان، بېشىغا كەپكە كىيىۋالغان ئورۇق، قارىقۇمچاق يىگىت، — بىز گېزىت خادىملىرى! ...

— بولدى ھوي، بويۇنچاقلىرىڭ قىڭغىر چىقىپ كېتىپتۇ تولا سۆزلەپ! — دېدى غېنى باتۇر ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، — بولدى، ساڭا بىر غونان مۇكاپات، بولدىمۇ ئەمدى؟

يەنە كۆلكە كۆتۈرۈلدى.

— مەن شىخوغا ئاتلىنىمەن، ھەربىي سوتنىڭ باشلىقى زالىم گومىنداڭلارنى سوتلىماي پۇقرانى سوتلامدا؟ دۇتار - تەمبۇر، ناخشا - پاخشا، خوتۇن - پوتۇن دېگەن بىر تىيىن، گومىنداڭنى يەر چىشلىتىش ھەممىدىن مۇھىم!

— ئوغۇل، ياشاپ كەت غېنى!

— بارىكاللا باتۇرىمىز!

— خۇدا نۇسرەت ئاتا قىلغان!

ئاپىرىن، رەھمەتلەرگە قېرىلارنىڭ كۆز يېشى، ياشلارنىڭ قىقاس - چۇقانلىرى قوشۇلدى:

— تەمبۇر تۇتقان قول مىلتىقمۇ تۇتالايدۇ!

— ھېچبولمىسا بىرىنىڭ پاچىقىنى چىشلىۋالىمىز دېگەنە!

— پىلتا بىلەن پارتلىتىپ!...

يەنە كۆلكە!...

چاقچاق ئىچىگىمۇ قەيسەرلىك، قەسەم سىڭگەنىدى.

— سادىر پالۋاننىڭ ھېلىقى پىلتىسىدەك!

— كىمكەن مېنى توسۇيالايدىغان، پالىنوف دېگەن ئورۇسنى بىلىمەن. مەن نېمىشقا قوماندان بولالمايدىكەنمەن!

غېنى باتۇر گەپ قىلغاندا ھېچكىم ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈۋېتەلمەيدۇ. «راست»، «شۇنداق بولماي!» دېگەن گەپلەر ئۇنىڭغا مەدەت بولۇپ تۇرىدۇ.

— موسكۋادا ستالىن بىلەن كۆرۈشتىڭىزمۇ باتۇرۇم؟

— ھە، ۋاھ، پەكاپ بېرىپتەك ستالىن!

— ئورۇس قىزدىن بىرنى بېرىپتەك دېيىشىدىغۇ؟

— غېنىكامنى كۆرگەن ھەرقانداق ئورۇس قىزى كەينىگە كىرىۋالار!

— قايسى ھەزىلەك ئۇ، پەكاپ بېرىپتۇ دېگەن! — غېنى

باتۇرنىڭ توم، سۇرلۇك ئاۋازى گۈركىرىدى. ئۇ ئۈچ مامۇق ياستۇقنى قولتۇقىغا قىسىپ يېنىچە يېتىپ تاپانچىسىنى چىقىرىۋىدى، ھەممە ئادەم غالىلداپ تىترىدى.

— لەۋەي، باتۇر، بۇ ئىشىڭىز!...

— ھاي، ھاي، باتۇر، سەۋر قىلىڭ!

غوجام بىلەن خەلپىتىممۇ ئۇنىڭغا يېلىندى. غېنى تاقىر بېشىنى سىلاپ قويۇپ تاپانچىسىنى تېرەكنىڭ بېشىغا توغرىلىدى. «ۋاڭ» قىلىۋىدى، ئادەملەر يېتىۋالدى، قاچتى، ۋارقىرىدى، بىرىمۇ كۈلمىدى. تېرەك بېشىدىن بىر قاغا پۇلاڭلاپ ئۇچۇپ چۈشتى.

— پوكىنىغا! — دەپ ۋارقىرىدى غېنىنىڭ مۇھاپىزەتچىسى پاكار، كەمشۈكرەك قۇۋان شاڭخو ئۇياققا قاراپ يۈگۈرۈپ.

— پاھ، باتۇرنىڭ بىرتال ئوقى زايە بولمايدىكەن دېگەن گەپلەر راستكەندە، مانا كۆزىمىز بىلەن كۆردۇق!

— غېنى باتۇرنىڭ ئالدىغا ئۆتىدىغان مەرگەن يوق!

— باتۇر بارمىسا شىخو، جىڭ، ئاقسۇلىرىڭ ئۇيۇپ قالغان سۇتتەك ... تۇرۇۋېرىدۇ!

— ئېلىخان تۆرەم نېمە قىلىپ بېرەلەيتتى، ئەسكەرلەرگە قۇرئان سۆيگۈزۈپ قەسەم ئىچۈرىدۇ شۇ!

— قەسەمنىڭ كۈچىمۇ قالتىس جۇمۇ!

— سوۋېت ئەسكەرلىرى ياپونىيىگە ھۇجۇم قىلغان كۈنى بىزنىڭكىلەر شىخوغا ھۇجۇم باشلايدىغان ئوخشىمامدۇ.

— ھەي مۇخبىر ئېيتقىنا: سوۋېت ياپونىيىگە قاچان ھۇجۇم باشلىدى؟

— 8 - ئاينىڭ 8 - كۈنى.

— 8 - ئاينىڭ 9 - كۈنى سەھەردە مارشال ۋاسىلېۋسكى بىر مىليون يەتتە يۈز ئەللىك مىڭ قىزىل ئارمىيە جەڭچىسى،

ئۈچ مىڭ تۆت يۈز ئايروپىلان، بەش مىڭ بەش يۈز تانكا بىلەن
تۆت تەرەپتىن ھۇجۇمنى باشلىۋەتتى. ياپونىيە يەتتە يۈز ئەللىك
مىڭ ياپونلۇق ئەسكەر، ئىككى يۈز ئەللىك مىڭ موڭغۇل، مانجۇ
قورچاق ئەسكەرلىرى بىلەن بىر مىليون كىشىلىك مۇداپىئە
پىلانى تۈزۈۋىدى، بىتچىت بولدى. ۋەتتۆەرىكى چىقىپ ئۆلۈشكە
ئازلا قالدى.

— ئېيتقىنا مۇخبىر، ياپونلارنىڭ نېمانچە جېنى چىڭ،
خىتايلاردەك؟

— جېنى ئاز قالدى. مۇشۇ 1945 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ
6 ـ كۈنى ئامېرىكا ياپونلارنىڭ خىروسىما ئارىلىغا ئاتوم بومبا
تاشلىدى. 8 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى ناگاساكى دېگەن ئارىلىغا
ئىككىنچى قېتىم ئاتوم بومبىسى تاشلىدى.

— پاھ، سەنمۇ بىزنىڭ نۇرىدەك بىر كىتابكەنسەنغۇ
ھۇي، نېمە بومبا دېدىڭا، ھە ئاتوم، قانچىلىك كۈچى بار، ئۇ
ھېلىقى گېرمانكا گراناتتىنمۇ كۈچلۈكمۇ؟

— بىر ئاتوم بومبىسىدا ئىككى يۈز مىڭ ئادەم ئۆلگەن!

— پاھھۇي، پۈتۈن غۇلجا خەلقىدىن جىقكەن ـ ھە،
گرانات دېگىنىڭ كۆپ بولسا ئون، بولمىسا بەش ـ ئالتە ئادەمنى
ئۆلتۈرەلەيدۇ. ياپونىيىنىڭ ئانىسىنى قويۇپتۇ دە!

— ياپونلار گۆرگە مېڭىشتىن بۇرۇن شىنجاڭدىن گومىن-
داڭنى سۈرۈپ چىقىرىدىغان گەپ ئىدى ـ دە!

— نېمىشقا ئالدىراتمايسىلەر، غوجام ھۇي؟

— غېنىكا، سىز بارمىسىڭىز زادى تۈزەلمىگۇدەك! —
گەپ بۇ يەرگە كەلگەندە ئۇلار جىم بولۇپ قېلىشتى. ھەممىلا
ئادەم غەلىبىگە ئالدىرايتتى.

مانا خۇددى ئۇرۇشقا ماڭغاندەك ھەيۋەت بىلەن ئاتلىق،
خادىك ھارۋىلىق ئادەملەر تاغ باغرىدىكى گۈزەل يېزىدىن غۇلجا
شەھىرىگە قاراپ يولغا چىقتى. ئالدىدا قىرغىز قالپىقى، قىڭغىر

ياقىلىق ئاق كۆڭلەك كىيگەن غېنى باتۇر يوغان ئالا ئېتىنى
قاترىتىپ ماڭماقتا. ئۇنىڭ يېنىدا، كەينىدە ماڭغانلارنىڭ ئاتلى-
رى ئۆكىرەك تاشلاپ چاپاتتى. خادىكلەردىكىلەر بولسا دۇتار ـ
تەمبۇر بىلەن ناخشىغا تەگكەن، مەھەللە ئۆيلىرىدىن توپ ـ توپ
ئاياللار، باللار چىقىشىپ ئۇلاردىن زوق ئېلىشاتتى. باش كۈز
يېزا يوللىرى توپىلىق، ئېرىق سۇلىرى يامرىغان، ئەرلەر ئور-
مىدا، چۇجە خورازلار بەس ـ بەستە چىللىشىدىغان مەزگىل.
بۇ چاغـنىڭ ھـاۋاسى تولىمۇ جانغا ئارام، توپىلىرىنى دېمىسە! ···

دەرۋەقە شۇنداق، بەزىلەر ئويۇن ـ تاماشا بىلەن ئاۋارە
بولسا، بەزىلەر جەڭگاھنىڭ قۇربانلىرىغا ئايلانماقتا. غېنى باتۇر
ھۇجۇمغا تەقەززا بولۇپ ھەرقانچە چېچىلغىنى بىلەن ئۇرۇش
ۋەزىيىتى ئۆز يولىدا داۋام قىلماقتا. چۇڭچىڭدا كومپارتىيە
بىلەن گومىنداڭنىڭ سۆھبىتى باشلاندى؛ جەنۇبتىكى ئېگىز
قەلئە — تاشقورغاندىمۇ تۇرۇپ ـ تۇرۇپلا ئوق ئاۋازى ئاڭلىنى-
دىغان بولدى؛ ئالتاي، تارباغاتايدىن ئاڭلىنىۋاتقان ھۇررا سادا-
لىرى ئىلى ئوغلانلىرىنىڭ غەيرىتىگە غەيرەت قوشماقتا. شۇغى-
نىسى، ئۇتەينىڭ نېرىسىدىكى تۈزلەڭلىككە جايلاشقان جىڭ بى-
لەن گومىنداڭ يىمىرىلمەس قورغان دەپ ئاتىغان شىخو ناھىيە-
سى باھادىرلارنىڭ يولىنى خۇددى بەھەيۋەت قورام تاشتەك تو-
سۇپ تۇرۇپتۇ. ئاشۇ قورام تاشنى بىتچىت قىلىپ غەلىبىگە يول
ئېچىش ئۇلۇغ ئىستەكلەرنى قەلبىگە پۈككەن شىر يۈرەك ئەزى-
مەتلەرنىڭ زىممىسىگە يۈكلەنگەن. بولغۇسى شىددەتلىك جەڭ-
لەردە كىملەر ھاياتىدىن ئايرىلىپ چۆل ـ باياۋانلاردا تۇپراققا
ئايلىنىدۇ، كىملەر رەھىمسىز ئەجەلنىڭ چاڭگىلىدىن ئامان
قېلىپ غەلىبە ۋىسالىغا يېتەلەيدۇ؟ بۇنىڭغا ھېچكىممۇ ئالدىن
بىرنەرسە دېيەلمەيدۇ. لېكىن شۇنىسى ئېنىق، ھېلىقى قورام
تاش ھەرقانچە مۇستەھكەم بولسىمۇ، ئۇنى پارچىلاپ بىتچىت
قىلىۋېتىش كېرەك! مانا بۇ يۈزمىڭلىغان خەلقنىڭ جەڭچىلەر-
دىن كۈتكەن ئۈمىدى.

45

غوجا هوشۇروف قالتىس كوماندىرئىكەن. بەرا ئۇنى بارغانسېرى ياخشى كۆرمەكتە، خۇددى ئاكىسى نۇرىغا ئىجىل بولۇپ ئىتىقاد قىلغاندەك ئۇنىڭغا ئىتىقاد قىلىدىغان بولۇپ قالدى. دادىسى زىياۋۇدۇن ئەتىيازدىلا غوجا هوشۇرغا ئوغلىنىڭ قولىنى تۇتقۇزۇپ:

— ئاڭلىسام قالتىس كوماندىر بوپسەن. كارۋان بېشى چېغىڭدا ماڭا جىق ياخشىلىق قىلىۋېدىڭ. مانا مۇنۇ ئوغلۇم بەرانى ساڭا بەردىم، ئات بېقىشقا ئۇستا، ئاشپەزلىككىمۇ ئۇستا. ئىككى ئىنىسىنىڭ قان قەرزىنى ئالمىسا بولمىغۇدەك! — دەپ تاپشۇرۇپ بەرگەندە، بۇ ئوتتۇرا بوي، قارا بۇرۇت، قارا قاش، قارا كۆز، ئاق يۈزلۈك ئادەم بەرانىڭ يىرىك، قوپال قوللىرىنى چىڭ تۇتۇپ:

— نەچچە ياش؟ — دەپ سورىۋىدى، بەرا ئەيمىنىپ:

— ئون سەككىز يېرىم! — دېگەندە، ئۇ:

— مېنىڭ چوڭ ئوغلۇممۇ ئون سەككىز ياش. ئۇمۇ ئەسكەر، بىر جۈپ ئوغلۇم بولسۇن، يىغلىما ـ هە! — دېگەنىدى.

مانا شۇنىڭدىن بېرى بەرا ئۇنىڭ كەينىدە، هازىر ئۇ غوجا هوشۇرغا شۇنچە ئىجىل، بىردەم كۆرمىسە چىدىيالمايدۇ، ئۇنىڭ ئۈچۈن بۇ دۇنيادا غوجا هوشۇردىنمۇ بىلىملىك، قورقۇمسىز، كۆيۈمچان ئادەم يوق. غوجاهوشۇر ئۇنىڭ ئۈچۈن پەيغەمبەر، هەممىدە تۇگەل، هەممىگە يارايدىغان باتۇر. غوجا هوشۇر ئاكىسى نۇرىدىن ئىككى دەرىجە تۆۋەن ئىزۋوت كوماندىرى. ئاكىسى نۇرى باتالىيون كوماندىرى. بەرا بۇ تەڭسىزلىككە نارازى. غوجا هوشۇر پولك كوماندىرى بولۇپ، مۇشۇ سىيدۇڭ 1 ـ ئاتقۇچىلار

پولكىغا مۇنۇ ئورۇق موگوتنوفنىڭ ئورنىغا چىققان بولسا توغرا بولاتتى. لېكىن تۆت مىڭ كىشىلىك پولكتا ئۇيغۇرلاردىن ئىزۋوت كوماندىرى مۇشۇ هوشۇروفلا بار، شاۋكەت ئاپتومات ئىزۋوتىنىڭ كوماندىرى. شاۋكەت ئىسىملىك يىگىرمە ئالتە ياشلىق تاتار يىگىت هوشۇروفقا تەڭ كېلەلمەيدۇ. بەرا غوجا هوشۇروفنى قورال ئېتىشتا شاۋكەتتىنمۇ ئۈستۈن هېسابلايدۇ. ئۇ تاتار تۇرۇپ رۇسچىنى غوجا هوشۇروفتەك سۆزلىيەلمەيدۇ. تانكىئاتار مىلتىقىنى هېچكىم غوجا هوشۇروفتەك توچكىسىغا تەگكۈزەلمەيدۇ. هېچكىم ئۇنىڭ بىلەن تەڭ كېلەلمەيدۇ، نۇرى ئاكىسىمۇ تەڭ كېلەلمەس تېخى...

ئۇ مۇشۇ هوشۇروف ئىزۋوتىدىكى جەڭچىلەرنىڭ كىچىكلىرىنىڭ بىرى، يەنە بىرى هوشۇروفنىڭ ئوغلى ماهمۇت. ماهمۇت بەرادىن پاكار، لېكىن ئۇ سېپىلغا چىقىشتا بەرادىن تېز. بىرتال پىچاق بىلەن هەر ـ هەر سېپىل تاملىرىغا پەلەمپەي ياساپ يامىشىپ چىقىپ كېتىۋېرىدۇ. ئەمما ئېتىشتا بەراغا يەتمەيدۇ. بەرا تانكىئاتاردىن گېرمانكا مىلتىقىقىچە هەممىنى توچكىغا تەگكۈزەلەيدۇ، بۇزۇپ ـ قۇراشتۇرالايدۇ، گراناتىنىمۇ ماهمۇتتىن يىراققا ئاتالايدۇ، ماهمۇت دادىسىدەك ئوتتۇرا بوي، ئاپىسىدەك ئاق سېرىق بالا. بەراچۇ؟ هەممىلا ئادەم ئۇنى ئاپىسىغا ئوخشايدۇ، دېيىشىدۇ. بەرانىڭ ئاپىسى چىرايلىق ئىدى، بەرامۇ چىرايلىق بولسا كېرەك. بىر قېتىم سۈزۈك سۇدا ئۆزىنى كۆردى، قاش ـ كۆز، ئېغىز ـ بۇرۇن، بۇغداي ئۆڭلۈكى راستتىنلا ئاپىسىدەك، ئىككى مەڭزىدىكى زىنىخلىرىچۇ تېخى، خۇددى قۇيۇپ قويغاندەكلا ئاپىسىنىڭ ئۆزى، بىرلا بويىنىڭ ئېگىزلىكى دادىسىدەك، تىنىمسىزلىقىمۇ شۇ.

مانا غوجا هوشۇروف پولك كوماندىرى موگوتنوف بىلەن خېلى ئۇزاق سۆزلىشىپ ئالدىراپ باغقا كىردى. بۇ يەر شىخو شەهىرىدىن يەتمىش كىلومېتىر شەرقىي شىمالدىكى سەي ـ

كۆكتات ، ئاشلىق تېرىلغان باسىخۇ دېگەن بىر يېزا ، ھەممە يەرنى يۈز مېتىر يەردىن تۇخۇم كۆرۈنگۈدەك تۈپتۈز قىلىۋېتىپتۇ . ئۇلارنىڭ ئالدىدا چەيپەيزى دېگەن يەر بار . ئۇ يەردىن جەنۇبتىن ئېقىپ كەلگەن چەيپەيزى دەرياسى ئۆتىدۇ . دۈشمەن شۇ يەرنى بىرىنچى مۇداپىئە لىنىيىسى قىلىپ ، دەريانىڭ شىمالىغا چوڭقۇرلۇقى ئىككى مېتىر ، كەڭلىكى تۆت مېتىر خەندەك كولاپ سۇ بىلەن تولدۇرۇپ قويۇپتۇ . ئۇ يەردە دۈشمەننىڭ ئاشكارا ، يوشۇرۇن ئاكوپ ، دوت ، دزوتلىرى كۆپ . نەچچە ئايدىن بېرى گومىنداڭ ئەسكەرلىرى تەييارلىق قىلىپ بۈگۈنكى كۈننى كۈتۈشكەن . بەرالارمۇ 5 – ئايدا چۆل ئېدىردا تاغقا چىقىش ، قورال ئېتىش ، ئۆمىلەش ، يوشۇرۇنۇش ، تاغقا يامىشىش ئوخشاش مەشىقلەرنى كۈنىگە سەككىز – ئون سائەتتىن قىلىش جەريانىدا ، غوجا ھوشۇرروف بۇ يەرنىڭ ئۇجۇر – بۇجۇرىنى قايتا – قايتىلاپ سۆزلەپ بەرگەن . كېيىن ئۇلار پىيادە كۈنىگە قىرىق كىلومېتىردىن يول مېڭىپ ، قۇدۇقتېرەك يولى بىلەن بورتالاغا ماڭغۇچە ھەربىر يەرنى چۈشەندۈرۈپ ماڭغاندى . بورتالانىڭ تاشكۆۋرۈك دېگەن يېرىدە نەچچە مىڭ ئادەم يول بويىغا چىقىپ ئۇلارنى كۈتۈۋالدى . ھارۋا – ھارۋىدا قوغۇن – تاۋۇز ، مېۋە – چېۋە ، قېتىق – سۈزمە ، نان – توقاچ ، داشقازانلاردا گۆش – شورپا . ئۇلار تۆت ئايدىن بېرى بۇنداق توكمىچىلىكنى كۆرمىگەن . دۇئا – قۇرئان ، ناخشا – مەدھىيىلەر جەڭچىلەرنىڭ روھىنى كۆتۈرۈپ جانلاندۇرۇۋەتكەندى :

— ئۆلسەك شېھىت ، قالساق غازى ، ئۆلۈممۇ شان – شەرەپ ! — دېگەندى ماھمۇت ھاياجانلىنىپ . بەرامۇ شۇ كېچە ئۇخلىيالماي ، ھاياجاندا مۇشۇ بۈگۈنكى ھۇجۇم كۈنىنىڭ پاتراق كېلىشىنى خۇدادىن تىلىگەندى . شۇڭا بورتالادىن شەرققە ماڭغاندا سۇ تېپىلمايدىغان قىرىق كىلومېتىرلىق يولدىمۇ جەڭچىلەر زارلىمىغاندى . ئۆزۈنبۇلاق دېگەن يەر تولى ناھىيىسىگە قارايدىكەن ، ياماتۇ ، تىيمىنگۇەن ، ئۇلانبۇلاق دېگەن يەرلەردە ئاجايىپ مەنىلىك ئۇچرىشىشلار بولغان . موڭغۇل ، قازاق دېگەن خەقلەرنىڭ مېھماندوستلۇقىغا بەرا شۇ يەرلەردە ھەيران قالغان . تولىلىقلار ئۇيۇر – ئۇيۇر يىلقىلارنى ھەيدەپ كېلىپ جەڭچىلەرگە تەقدىم قىلدى . ئۇلار ياۋىداق ئاتلارغا مىنىشتى . تويغۇچە گۆش يەپ ، ئوغلاق تارتىشىپ ئويناشتى . ئۇ بىر كۆڭۈللۈك سەپەر ئىدى . چۆل ئېدىردىن پىيادە ، ئاتلىق ئايلىنىپ بۇ چەيپەيزىگە كەلگۈچە ، توختىغانلا يەردە ئىززۋوت كوماندىرى غوجا ھوشۇرروف جەڭچىلىرىگە كەلگەن يېرى ، بولىدىغان سوقۇش توغرىسىدا سۆزلەپ كەلدى . ئۇ زادى بىر سۆزنى ئىككى تەكرارلىمايتتى . ئۇنىڭ سۆزلىرى ئوچۇق ، ئاۋازى ياڭراق ، ئۆزى كۆيۈمچان ئىدى . ياتقاندا ھەربىر جەڭچىنىڭ پۇتىنى ئېگىز يەرگە قويۇپ ياتقان – ياتمىغانلىقى ، مىلتىقىنى قائىدە بويىچە تۇتقان – تۇتمىغانلىقى ئوخشاشلارنى تەكشۈرۈپ چىقاتتى...

مانا ئۇ ئالدىراپ ئۆزىنىڭ ئىززۋوتىغا قاراپ كۆكرەك كېرىپ ، يەرنى چىڭ دەسسەپ ، تېز قەدەم ئېلىپ مېڭىپ كەلمەكتە .

— جەڭچىلەر دىققەت !

پۈتۈن ئەسكەرلەر مىلتىقلىرىنى يانلىرىدا تۇتۇپ تىك تۇرۇشتى .

— بۈگۈن 9 – ئاينىڭ 1 – كۈنى . بىز كۈتكەن كۈن ئاخىر يېتىپ كەلدى . بىز 1 – باتالىيون ھۇجۇم باشلايمىز ، ۋاقتى كەلگەندە سىگنال بېرىلىدۇ . ئالدىمىزدا دۈشمەننىڭ قورالى خىل بىر پولك ئاتلىق ئەسكىرى بار . بىز پىيادە 1 – ئاتقۇچىلار پولكىنىڭ 1 – باتالىيونى بىرىنچى ھۇجۇمنى باشلايمىز !

سېنتەبىرنىڭ ھاۋاسى جانغا راھەت ، تەبىئىي ئورمانلىقتا ھۇۋقۇش ھۇۋلايدۇ ، نەلەردىدۇر ئىتلار ھاۋشىيدۇ ، ئەمما جاھان

جىمجىت ، هاۋا ئوچۇق ، ئاسماندا يۇلتۇزلار جىمىرلايدۇ ، ئاي-
سىز ئاسماندا ۋەھىمىدىن دېرەك يوق ، ۋەھىمە يەردە ، مۇنۇ
چەيپەيزىنىڭ چېتىدە ئورمانلىقتا . ئۇخلاشقا بۇيرۇق بېرىلگەن
بولسىمۇ ھېچكىم ئۇخلىمىغان .

— سۇيىدۇڭ سېپىلىدىگە دورا كۆمۈلگەن ، بىلەمسەن
بەرا ، نەچچە توننا ؟ مىنامىيوتنى توقسان توققۇز قېتىم دورا بار
يەرگە ئاتسىمۇ دورا پارتلىمىغان ، يۈزىنچى مىنامىيوت ئوقى پارت-
لىغان ، قانداق پارتلىغان بىلەمسەن ؟ پۈتۈن سۇيىدۇڭ ، ياق ،
پۈتۈن جاھان تىترەپ كەتكەن !

— سەن قورقمىغانما ؟

— دادامنىڭ قولتۇقىغا بېشىمنى تىقىپ··· دادام بار يەردە
ھەرگىز قورقمايمەن !

— مەنمۇ شۇ ، ھوشۇروف دادام ساڭا كېلىۋاتقان ئوقنىمۇ
تورېۋالامدىكىن دەيمەن !

— قۇچاقلاشما جەڭ بولۇپ قالسا قانداق قىلىسەن ؟

— ئۇنىمۇ بىلمەمدىمەن . ھەرىكەت تېز ، بولۇپمۇ قول -
پۇت ھەرىكىتى تېز بولۇش كېرەك . دۈشمەن ئاۋۋال نەيزە ئۇرى-
دۇ ، سەن مىلتىق نەيزىسى بىلەن كۆكرىكىڭگە كېلىۋاتقان نەي-
زىنى كۆچەپ ئۇرۇپ سىڭايان كەتكۈزسەن ، دۈشمەن قېيسىيى-
دۇ . سەن سول پۇتۇڭنى تېز يۆتكەپ غۇلاچلاپ تۇرۇپ دۈشمەن-
نىڭ قۇلاق تۈۋىگە مىلتىق پاينىكى بىلەن ئۇرىسەن ، دۈشمەن
يىقىلىشى بىلەن مەيدىسىگە نەيزە ئۇرىسەن .

— يىقىلمىسا ياكى سىڭايان كەتمىسچۇ ؟

— چاققانلىق بىلەن مانا مۇنداق ، كۆكرىكىڭنى قوغ-
دايسەن !

— ھە ، توغرا ، بومبىنى قانداق چاغلاردا ئاتىسەن ؟

— دۈشمەن پوتەي ، دوت ، دزوتلىرىنىڭ ئوق چىقىۋاتقان
تۆشۈكىگە ، ئۆيلەرگە كىرگەندە ئۇچرىغان دېرىزىگە ، ئىشىكلەر-

گە ، دۈشمەن ئوقى قويۇق بولۇپ كەتسە ئىس - تۈتەك پەيدا
قىلىپ ئىلگىرىلەش ئۈچۈن ئالدىڭغا ئاتىسەن!

— ئۇنتۇما بەرا، تېزلىك ھەممىدىن مۇھىم.

— چاققانلىقمۇ مۇھىم!

— باتۇرلۇقچۇ؟

چىغ تۈۋىدە ئوڭدا ياتقان ئېگىز ، قاۋۇل گەۋدىلىك تۇرغان
ئۇلارنىڭ گېپىگە قوشۇلدى:

— بىلىپ قويۇڭلار ، باتۇرلۇق ھەممىدىن مۇھىم. باتۇر-
لۇق قورقۇشنى بىلمەسلىك، ئۆلۈمنى ئويلاپمۇ قويماسلىق!

يىگىرمە بەش - يىگىرمە ئالتە ياشلاردىكى ئېغىر - بېسىق،
كۆلۈپلا تۇرىدىغان بۇ يىگىت داڭلىق چېلىشچى ئىدى. بەرا ئۇنى
دادىسى زىياۋۇدۇن بىلەن چېلىشقا چۈشسە قايسىسى يېڭەركىن
دېگەننى كۆپ ئويلايتتى.

ئۇنىڭ بويى بىر مېتىر توقسان سانتىمېتىر كەلگىنى بىلەن
كۆكرىكى دادىسىنىڭكىدىن كەڭ ئىدى.

— تۇرغانكا، توختى شاپ بۇرۇت بىلەن چېلىشا-
لامسەن؟ — دەپ سورىدى ماھمۇت.

— قورقىدۇ، — دېدى غوجا ھوشۇروفنىڭ مۇئاۋىنى،
بويىمۇ، يېشىمۇ تۇرغان بىلەن تەڭ، تۇتۇۋېلىش قابىلىيىتى
بىلەن داڭق چىقارغان تۇرسۇن ئىسىملىك تۆمۈرچى گەپكە ئارىلى-
شىپ، — توختىكام چامباشچى، ئۇ دېگەن ھوشۇردىۋاننىڭ شا-
گىرتى. بىلەمسىلەر، ھوشۇر دىۋانە دېگەن ئاسماندا ئۇچالايدىغان
چامباشچى ئىدى.

— ماڭەۋاي! — دېدى بىرى بوم ئاۋاز بىلەن، — ئادەم-
مۇ ئۇچامدۇ؟ سەن تۇرسۇن خوتەك پاخپاق گەپنى تولا قىلىدى-
كەنسەن!

— نېمىگە چېچىلىسەنۋي توختىكا؟ — دېدى تۇرسۇن، —
بوپتۇ، ئۇچمىسا سەكرەيدىغاندۇ؟

— مەنمۇ سەكرەيمەن، كالىنىڭ دۈمبىسىدىن قولۇمنى
تەگكۈزمەي سەكرەلەيمەن، قانداق، خوتەك، گېپىڭ بارما؟

— ئۇنىڭ ئەڭ سىلىق گېپى مۇشۇ، — دېدى تۇرغان
كۈلۈپ، — سەن تۇرسۇن زام ئىنزۇوت، توختىكام ھۆرمەت
قىلىپ شۇنچىلىك دېدى. بولمىسا ھېلىقى كۆت، ھېجىقىزدىن
ئۇننى دەۋېتەتتى!

— سىلىق گەپ قىلىدىغان خېنىممىدىڭاي، تۇرغان چې-
لىشچى دەپ قويسا كېرىلىپ كەتكىننى ماۋۇ ھېجىقىزنىڭ! —
ئوتتۇز بەش ياشلاردىكى، مىجەزى چۇس، قوپال توختى بازغاد-
دىن ھەممە ئادەم ئەيمىنەتتى. بىرلا تۇرغان ئۇنى كۆزگە ئىل-
مايتتى. تۇرسۇن بىكار بولسىلا ئۇنىڭ ئاغزىنى تاتىلاپ قوپال
گەپلىرىنى ئاڭلاپ خىرىلداپ كۈلەتتى. كۆزلىرى يالت-
يۇلت قىلىپ تۇرىدىغان، دوغىلاق، گاڭگۇك چىراي، شاپ بۇ-
رۇت توختى ئۇستا پىلىموتچى ئىدى. ئۇ بىللىكوف نامىلىق
باتالىيون كوماندىرىدەك، بەش يۈز تال ئوقى بار ئىستانكىۋاي
پىلىموتىنىڭ پلاشاتكىسىنى چاققان پىرقىرىتىپ پەنەركىگە «توخ-
تى» دېگەن ئىسىمنى يېزىپ چىقىشنى مەشىق قىلماقتا ئىدى.

— خاخۇل قىلالايدۇ، مەن نېمىشقا قىلالمايمەن؟ —
دەيتتى ئۇ تېرىكىپ - چېچىلىپ غوجا ھوشۇروفقا، — ئورۇس-
تىن قالغان جاننى ئىتقا تاشلاپ بېرىمەن!

توختى ئاغزىنى بۇزۇپ تۇرغاننى تىللاۋاتقاندا، ئۇلارنىڭ
يېنىغا غوجا ھوشۇروف كەلدى:

— ئوخلاڭلار، يىگىتلەر، بىر سائەت بولسىمۇ كۆز يۇمۇ-
ۋېلىڭلار!

— بىرەر يۈزنى دومىلىتىپ كۆز يۇمارمىز! — دېدى
توختى چاقچاق قىلىپ، — بۇ پالىنوف دېگەنمۇ تازا توخۇ يۈرەك
نېمىكەن. نېمىشقا شىخوغا ئۇدۇلدىن ھۇجۇم قىلماي نە - نەلەر-
نى ئايلىنىپ بۇ يەرگە كەلدۇق؟

— سەۋەبى كۆپ قېتىم دېيىلدىغۇ، توختاخۇن، — دېدى
غوجا ھوشۇروف دانە - دانە قىلىپ سۆزلەپ، — شىخونىڭ
غەربىي تىك يارلىق، تۈزلەڭ؛ جەنۇبى تاكى تاغقا بارغۇچە چۆل،
دالدا بولغۇدەك گىياھمۇ يوق. شەرقى كۈيتۈن دەرياسى، قىد-
يىن. پەقەتلا مۇشۇ شىمال تەرىپىلا ھۇجۇمغا ئەپلىك، تەبىئىي
ئورمان، يېزىلار، دەريا - ئۆستەڭلەر بار. دالدا قىلغۇدەك
جايلار كۆپ!

— جان تاتلىق دەڭە، كوماندىر ئىنزۇوت؟ — دەپ چاقچاق
قىلدى توختى باشلىقىغا، — جانغا چىدىمىغان ئوغۇل بالا بۇ
يەرگە كېلىپ نېمە قىلغۇلۇق!

— سىلەردەك بازغانچىلار جاندىن بىرنەچچىنى زاپاس سو-
قۇۋالسىلەر - دە! — دېدى تۇرغان كۈلۈپ، — بىزگە خۇدايىم
بىرلا جان بەرگەن، جايىغا ئىشلەتمىسەك بولمايدۇ - دە!

— ئېشەك ئۆلسە تەخىيى بار، — دېدى توختى قوپال
ۋارقىراپ.

— ۋايىيەي، ئايىساڭمۇ، ئايىمىساڭمۇ خۇدانىڭ ئالغۇسى
كەلسە سەندىن سوراپ ئولتۇرمايدۇ! ئاكوپ، پوتەي دېگەنلەر
كۆڭلەكتەك بىرنېمىلەر، كۆڭلەك بىلەن قەھرىتاننىڭ سوغۇقى-
نى توسۇيالمايسەن، رىزقىڭ بولسا قوماچ قورۇغاندەك پاراسلاپ
تۇرغان ئوق ئارىسىدىمۇ ئۆردەككە سۇ يۇقمىغاندەك ساڭا ئوق
تەگمەيدۇ!

— قېنى كۆرىمىز، بۈگۈنكى سوقۇشتا ئۆردەك بولام-
سەن، بېلىق بولامسەن كۆرىمىز!

— ئوقنى تۇتۇۋالىدۇ توختاخۇن، راستمۇ ھەي؟

— تۇتۇۋېلىپ قايتۇرۇپ ئاتالايدۇ دېگىنە!

— ھا - ھا - ھا!

— ھى - ھى - ھى!

ئەجەل قاش بىلەن كىرپىك ئارىسىدا، ئۇلاردىن قايسىلىرى

قۇربان بولۇپ قايسىلىرى قالىدۇ ، بۇنى ھېچكىم بىلمەيدۇ .
ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىدە ئاتا ـ ئانا ، خوتۇن ـ بالىلىرى ، ئۇلارنىڭ
بىردىنبىر تىلىكى بۇ پىدائىيلار بىلەن تىرىك دىدارلىشىش .
لېكىن مۇنۇ پىدائىيلار خۇددى ئۆلۈمنى ئۇنتۇپ قېلىشقاندەك ئاتا ـ ئانا ، بالا ـ چاقىلىرىنىمۇ ئۇنتۇشقان . ئۇلار گويا
بۇ يىراق سەھراغا ساياھەتكە كەلگەندەك ، گويا ئەتە ھەربىرىنىڭ
تويى بولىدىغاندەك ، گويا ئۇلارنى بىر خۇشاللىق كۈتۈۋاتقاندەك
ياكى گويا ئۇلار ھەممە باتۇرلۇقلىرىنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ بىرىنچى
دەرىجىلىك ئىستىقلالىيەت ئوردېنلىرىنى ئېلىپ بولۇشقاندەك ،
دۇنيادىن بىغەم ، روھلۇق ، خۇشال ، بىپەرۋا .

— بىردەمدىن كېيىن جەڭگە كىرىمىز ـ ھە ! — كىمدۇر
بىر چوڭ ياشلىق ئادەم ۋارقىرىدى ، — ئىككى رەكەتتىن ناماز
ئوقۇپ بىر ـ بىرىمىز بىلەن خوشلىشىۋالايلى !

— كۆتە يوڭ ، بۇ پەتىۋاردىڭنى ! — دەپ ۋارقىرىدى توختى ، — ئۆلۈمگە ماڭغانلارنىڭ ئىشى ئۇ . بىز دېگەن
ئۆلتۈرگىلى كېتىۋاتىمىز !

— جان بار يەردە قازا بار توختەم ، دۈشمەنمۇ مەرگەن ،
ئۇنىڭ ئوقىمۇ جان ئالىدۇ جۇمۇ !

— ئۆلۈمدىن قورقساڭ ھازىرلا قايت ، مەن ئالدىراپ
كېتىۋاتىمەن ، موگوتنوف ئۇخلاپ قالمىغاندۇر ـ ھە ، غوجا
ھوشۇرۇف ؟

بەرا بىرىنچى قېتىم سوقۇشقا كىرىدۇ ، ئۇ ئادەمگە قارىتىپ
مىلتىق ئاتىدۇ ، گرانات تاشلايدۇ ، ئۇ ئادەم ئولتۇرىدۇ . بۇ
يېزىسىدىن چىقمىغان ، ئېتىزدا بۇيا چېپىپ ، بۇغداي ئوتىغاندىن
باشقا جانغا ئازار بەرمىگەن بالا ئەمدى ئادەم ئۆلتۈرىدۇ . تۆت
ئايدىن بېرى ئۇ ئادەم ئۆلتۈرۈشنى ئۆگەندىمۇ ياكى جان ساقلاش ـ
ئۆزىنى قوغداشنىمۇ ؟ ئۇنىڭ زادىلا ئۆلگۈسى يوق . مۇنۇ سۆيۈملۈك ئادەملەرنىڭمۇ ئۆلۈشنى خالىمايدۇ . ئۇ مېھرىبان دادىسىنىڭ سولغۇن چىرايىنى ، ئۇنىڭ غۇرۇرى بولغان نۇرى ئاكىسىنىڭ چىرايلىق كۆزلىرىدىكى خۇشاللىق ئۇچقۇنلىرىنى ، كىچىك
سىڭلىسىنىڭ ئوماق بۇدرۇق مەڭزىگە سۆيۈپ قويۇشنى تولىمۇ
ئارزۇ قىلىدۇ . ئۇلارنى كۆرمىگىلى مانا بەش ئاي بولدى . چۆل
ئېدىرغا نۇرى بىر قېتىم ئۇنى كۆرگىلى كەلدى . ئاكىسىغا
ھەربىي كىيىم ـ ئوردېنلار ئەجەب يارىشىپتۇ . ئاكىسىنىڭ چىرايلىق قارا بۇرۇتى ئۇنىڭغا تولىمۇ ياقىدى .

— كوماندىرىڭ سېنى ماختىدى بەرا ، يارايسەن ، دەرىنىڭ
قىساسى ساڭا ۋەزىپە ، بىرگە ئون ! — دەپ ئىنىسىنىڭ مۈرىسىگە قولىنى قويدى نۇرى كۈلۈمسىرەپ ، — سالامەت كۆرۈشەيلى !

ئۇ بەرانى چىڭ قۇچاقلىدى ۋە ئالدىراپ ئېتىغا مىنىپ
قايرىلىپ قارىمايلا كەتتى . بۇ خوشلىشىش ئاخىرقى بولۇپ
قالمىسۇن ، بەرا قۇربان بولۇشنىمۇ ، شېھىت بولۇشنىمۇ ، جەننەتتە كۆرۈشۈشنىمۇ خالىمايدۇ . ئۇ ھايات قېلىشنىلا خالايدۇ !

ئەتراپ جىمىدى ، تەرەپ ـ تەرەپتىن خورەك ئاڭلاندى .
ئاسماندا يۇلتۇزلار جىمىرلىماقتا ، ئىللىق شامال يۇزلەرنى سىيپىماقتا ، گۈزەل تەبىئەت قۇچىقىدىكى باللىرىنى مېھرىبان
ئانىدەك پەپىلەپ ئۇخلاتماقتا . بەرا قېرى قارىياغاچلار بىلەن
تولغان بېغىنى ، كېچىلىرى شارقىراپ مەھەللىنى ئۇخلىتىدىغان
شوخ ئۆستەڭنى ، ئىشىكى ئالدىدىكى چىغىرتماقلىق ، توپا ئېلىپ
پەيدا بولغان ئازگاللارغا تولغان سۇ ، پاقىلار ، قۇمچاقلار ، ئۆيىدىكى سېغىزخان ئۇۋىسىدا ئانىسىغا ئىنتىلىپ تىللىرىنى چىقىرىپ چىرىلداشقان قارلىغاچ باللىرى ، قېلىن قارىياغاچلىق
ئارىسىدا تۇخۇمدىن چىقىشقان ، كىچىككىنە تۇرۇپلا ياۋلىشىپ
كەتكەن چۇجىلەرنىڭ سادىن قورقۇپ چۆپلەر ئارىسىغا شۇڭغۇشلىرىنى... ھاياتلىق ئۇچۇن بولۇۋاتقان ئىنتىلىشلەرنىڭ ئۆزى
بىلىدىغان مەنزىرىلىرىنى بىرمۇ بىر ئەسلىدى . ئۇنى تۇرۇپلا

سۇر باستى .

— ماھمۇت ! — دېدى ئۇ يېنىدا ياتقان دوستىغا ئاستا
پىچىرلاپ ، — مەن ئۆلۈپ كەتسەم كىيىملىرىمنى دادامغا تاپ-
شۇرۇپ بەرگىن . ئىچ كىيىملىرىمنىمۇ ئۇنتۇما جۇمۇ !

— سارالى ! — دېدى ماھمۇت ئاستا ، — دادام دېدىغۇ ،
ئۆلۈمنى زادى ئويلىما دەپ . قورققاقلار ئۆلۈمنى ئويلايدۇ .

— مەن قورقۇۋاتىمەن ، ماھمۇت ! — بەرانىڭ ئاۋازى
تىترەپ چىقتى .

نەق شۇ چاغدا «ترېۋوگا» — ھۇجۇم بەلگىسى — جەڭ
سىگنالى چېلىندى .

1945 - يىلى 2 - سېنتەبىر تاڭ سەھەردە مىناميوتلار ،
ئۇچ پۇتلۇق ستانكىۋاي ، ماكسىمكا ، كروگلى كالىبىر ئوخشاش
ئېغىر قورالار ، مىلتىق ، ئاپتوماتلار بىراقلا ئېتىلدى . بۇ چاغ-
دا بەرا ھەممىنى ئۇنتۇدى . ئۇ مىلتىقىنى ئۆگەنگىنى بويىچە
ئۆملەپ ، ئالدىغا مېڭىپ تۇرۇپ ئېتىۋەردى . ھېچكىمنى كۆر-
مەي تۇرۇپلا چەيپەيزە دەرياسى تەرەپكە ئىلگىرىلەپ ئوق ئاتتى .
ئەمدى ئۇنىڭ قۇلىقىغا ھېچ ئاۋاز كىرمىدى . ئۇنىڭ ئېسىۋ خىيا-
لى كۆل رەڭ ماتادىن ئىشتان - چاپان كىيگەن ، پۇتىغا گوجەي
ئوراپ خەي كىيىۋالغان سوغۇق تەلەت دۇشمەن كۆرۈنسىدى
دېگەن ئىشقىلا مەركەزلەشتى .

ئىككى تەرەپتىن ئېتىلىۋاتقان ئوقلار ۋىژ - ۋىژ ، چىۋ -
چىۋ قىلىپ ئۇچماقتا . قارشى تەرىپىدىكىلەرنى ئۆلتۈرۈشتىن
باشقىنى ئويلىمايدىغان بىرنەچچە مىڭ ئادەم ۋارقىرىماقتا ، ئىل-
گىرىلىمەكتە ، ئاتماقتا . مانا بۇ سوقۇش .

... دۇنيادا نەق مۇشۇ كۈن سوقۇش تۈگىگەنىدى .

ئامېرىكا ترومىن ھۆكۈمىتى قانچە نارازى بولسىمۇ ، ستا-
لىن ئاخىر جۇڭگونىڭ شەرقىي شىمال رايونىغا مارشال ۋاسې-
لېۋسكىي قوماندانلىقىدا بىر يېرىم مىليوندىن كۆپ ئەسكەر

(يەنى سەكسەن دىۋىزىيە) ، ئۈچ مىڭ تۆت يۈز ئايروپىلان، بەش
مىڭ بەش يۈزدىن كۆپ تانكا بىلەن ياپونىيىنىڭ كانتون ئارمىيە-
سىنى يوقىتىش ئۈچۈن تۆت تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىپ كىردى.
ئامېرىكا ئىككى قېتىم ئاتوم بومبىسى تاشلاپ، ياپونغا زەربە
بېرىپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھەيۋە قىلغان بولسىمۇ ستالىن ئۇ-
نىڭغا پىسەنت قىلمىدى، ھودۇقۇپ - قورقۇپمۇ قالمىدى. ئۇ
ئاسىيادىمۇ ئۆز ئۈستۈنلۈكىنى ساقلاش ئۈچۈن كۆكرەك كېرىپ
ئوتتۇرىغا چىقتى. ئۇنىڭغا ئاۋاز قوشۇپ ماۋزېدۇڭ شەرقىي
شىمال، شىمالىي جۇڭگو تۈزلەڭلىكى ۋە باشقا جايلاردا ياپونلارغا
ئومۇمىيۈزلۈك ھۇجۇم قوزغىدى. 8 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىن
تارتىپ ھازىرغىچە بولغان بىر ئايغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە بىر
يۈز نەچچە مىڭ دۈشمەننى يوقىتىپ، يۈز مىڭغا يېقىن مىلتىق،
بىر مىڭ بەش يۈزدىن جىق مىناميوت، پىلىموت، ئۈچ يۈزدىن
كۆپ زەمبىرەك غەنىيمەت ئېلىپ، يۈزدىن جىق شەھەرنى ئازاد
قىلدى. ئۇلارنىڭ قايتۇرۇۋالغان يېرى ئىككى يۈز مىڭ كۋادرات
كىلومېتىرغا يېتەي دېدى.

جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەن ياپونىيە ئارمىيىسىنىڭ
باش قوماندانى گاڭسۇن نىڭسى تەسلىم بولۇشقا مەجبۇر بولماق-
تا. ئۇ سەككىز يىللىق ئۇرۇشتا كىشىنىڭ يېرىدە بىر مىليون
ئۈچ يۈز ئوتتۇز مىڭ ئەسكىرىنىڭ جېنىغا زامىن بولدى.

گىتلېرچۇ؟ مۇسسولىنىچۇ؟

شىخونى يىمىرىلمەس قورغان دەپ كۆرەڭلىگەن گومىنداڭ
گېنېرالى شىي يىفېڭ 2 - كورپۇسىنىڭ قوماندانلىق شتابىدا
ھازىر نېمە ھالدىكىن؟ ئۇ ئۆزىگە بىۋاسىتە قاراشلىق قىسىملار-
دىن باشقا 7 - دىۋىزىيىنىڭ بىر پولكى، ئالاھىدە پولكىنىڭ بىر
باتالىيونى، برونېۋىك روتىسى، ئېغىر پىلىموت روتىسى، زېنىت
ئەترەت، ماشىنا پولكىنىڭ بىر قىسمىدىن كەلگەن ھەربىي كۈ-
چى بىلەن ئاشۇ سۇ تولدۇرۇلغان ئاكوپلار، پوتەيلەر، مىنالار،

يەر ئاستى بېلىنداژلىرى ، ئۇلارنىڭ بىر ـ بىرىگە تۇتاشتۇرۇ-
لۇشلىرىنى «پولات قورغان» ھېسابلاپ ، گىتلېر ، گاڭسۇنلارنىڭ ئا-
قىۋىتىگە قېلىشنى ئويلاپمۇ قويمىغانمىدۇ ؟

1945 ـ يىلى ئاۋغۇستىنىڭ ئاخىرىدا شىخوغا ھۇجۇم قىل-
غۇچى قىسىملارنىڭ باش قوماندانى ، يۇقىرىقى مۇلاھىزىلەرنىڭ
ئىگىسى گېنېرال پالىنوف ئۇلانبۇلاقتا سۇيدۇڭ 1 ـ ئاتقۇچى
پولكى ، تارباغاتاي 6 ـ ئاتلىق پولكى ، موڭغۇل دىۋىزىيون ،
كامىندانتىسكي دىۋىزىيون ، مىناميوت روتىسىنىڭ باشلىقلىرى
بىلەن يىغىن ئېچىپ ، ئومۇمىي ھۇجۇمنىڭ ۋاقتى ، پىلان ـ
قەدەملىرىنى كېلىشىپ بولغان . ئۇلار 8 ـ ئاينىڭ 30 ـ
كۈنىدىن باشلاپ شىخوغا يۈرۈش قىلغان . مانا بۇ تۆت مىڭ
كىشىلىك جەڭگىۋار قوشۇن بۈيرۈق كۈتۈپ تۇرماقتا . تارباغاتاي
ئاتلىق پولكى بىلەن موڭغۇل دىۋىزيون بۇرناكۇن دۈشمەن ئاي-
روپىلانلىرىنىڭ ئۈزۈلدۈرمەي ئوققا تۇتۇپ ، بومباردىمان قى-
لىشلىرىغا ئۇچرىدى ، لېكىن ئۇلار كەينىگە يانمىدى ، رازۋېدكا
ئىزۋوتى چەپپەيزىگە ئون بەش كىلومېتىر قالغاندا ، دۈشمەن
بۆكتۈرمىسىنىڭ تۇيۇقسىز ھۇجۇمىغا ئۇچراپ مۇھاسىرىگە چۈ-
شۈپ قالدى . ئىككى قەيسەر قۇربان بولدى ، ئون بىر نەپىرى
يارىدار بولدى . لېكىن ئۇلار بىرقەدەممۇ چېكىنمەي جەڭ قىل-
دى . ئاخىر كەينىدىن كەلگەن قازىقان پولكىنىڭ ئالدىن يۈرەر
ئىسكادرونىنىڭ ياردىمى بىلەن دۈشمەننى تارمار قىلالىدى .
دۈشمەننىڭ يۈز ئەسكىرى ئۆلۈپ ، قىرىق يەتتە نەپىرى ئەسىرگە
چۈشتى .

مانا ھازىر تارباغاتاي 6 ـ ئاتلىق پولكىمۇ ، موڭغۇل دىۋى-
زىيونىمۇ شىخودىن قىرىق كىلومېتىرچە شىمالغا جايلاشقان
دۈشمەننىڭ ئالدىنقى ئىستىھكامى چەپپەيزىگە يېتىپ كەلدى .
ئۇلار بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرماقتا .

چەپپەيزى شىخودىن دۆربىلجىن ھەم ئالتايغا بارىدىغان تاش-

يول ئۈستىگە جايلاشقان. بۇ يەردىكى گومىنداڭ ئاتلىق پولكى
پوتەي ۋە يەر ئاستى بېلىنداژلارغا نۇرغۇن ئىشلىگەن، ئاكوپلار
تۇتاشتۇرۇلغان. خەندەكلەر سۇ بىلەن تولدۇرۇلغان. بۇ يەرنىڭ
ھەربىر ماڭدىمىدا مىنا بار. ھۇجۇم قىلماق قىيىن. لېكىن بۇ
يەرگە چوقۇم ھۇجۇم قىلىش كېرەك. گومىنداڭ خەلقىنىڭ كۆ-
چىنى مۇشۇ يەردە سىناپ باقماقچى. 31 ـ ئاۋغۇست چۈشتىن
كېيىن سائەت تۆتتە گومىنداڭ ھۆكۈمىتى مەركىزىي ھەربىي
ئىشلار كومىتېتى ھەربىي بۇيرۇق بۆلۈمى، ھەربىي تەلىم ـ
تەربىيە بۆلۈمى، ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمى نەنجىڭ شەھىرىدە
مەخسۇس شىنجاڭ باندىتلىرىنى تازىلاش مەسىلىسى توغرىسىدا
بىرلەشمە يىغىن ئۆتكۈزدى. يىغىن مۇنۇلارنى قارار قىلدى:
باندىتلارنى چوقۇم، ئۈزۈل ـ كېسىل تازىلاش كېرەك. بۇنىڭ
ئۈچۈن: ① باندىتلارنى تازىلاشتا مۇكەممەل پىلان، پروگرامما
تۈزۈپ چىقىپ، ئۇنى ھەممە ئىشقا مىزان قىلىش، ② تەمىنات
ۋە دىپلوماتىيە مۇناسىۋىتىدىن پايدىلىنىشقا ئېتىبار بې-
رىش، ③ لەنجۇدىكى ئون مىڭ نەپەر يېڭى ئەسكەرنى خېشى
ۋە قۇمۇلغا ئاپىرىپ نۇقتىلىق تەربىيىلەپ مەشىق قىلدۇرۇش،
ئۇلارنى ئىشلىتىش ھوقۇقىنى قوماندان جۇ شاۋلياڭغا بېرىش،
④ ھاۋا ئارمىيىسىنى كۈچەيتىش ئىشىنى كومىتېت باشلىقى جا-
نابلىرىنىڭ قارار قىلىشىغا سۇنۇش، ⑤ ئىلىغا قايتۇرما ھۇجۇم
قىلىشنى ۋاقتىنچە كېچىكتۈرۈش، ⑥ كۆپەيتىپ ئەۋەتىلگەن
12D ۋە K7D قىسىملىرىنى شىنجاڭدىكى ھەربىي قىسىملارنىڭ
تەرتىپكە سېلىنغاندىن كېيىنكى ھەربىي نومۇرى ئورنىغا دەسسى-
تىش، ⑦ شىنجاڭ ئۆلكىسىدىكى سابىق قىسىملاردىن بولغان
ئالتە پىيادە دىۋىزىيە، تۆت ئاتلىق دىۋىزىيىنى رايونلارنى بىرلىك
قىلىپ سەككىز دىۋىزىيىگە ئايرىپ، ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا كۆچا-
ئاقسۇ رايونى، شىخو رايونى، سارسۇمبە رايونى، يەتتىقۇدۇق
رايونى (بوغدا تېغى بىلەن باركۆل تېغى ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان بىر

يەر، لەنجۇ - شىنجاڭ تاشيولىنىڭ مۇھىم تۈگۈنى)، جىڭ رايونى، قەشقەر رايونى، گۈچۈڭ رايونى، تۇرپان - قاراشەھەر رايونلىرىدا تۇرغۇزۇش، ⑧ ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا يەتكۈزۈپ بېرىدىغان ئوزۇق - تۈلۈك، ئوق - دورىلىرىنى تاشلىشى ئۈچۈن لازىم بولىدىغان پاراشوتلىرىنى ھەربىي بۇيرۇق بۆلۈمى 1 - نازارەت 3 - باشقارمىسى مەسئۇل بولۇپ بېجىرىشى كېرەك![1]

چەيپەيزىدىن باشلىنىدىغان بۇ ئۇرۇش بىر قېتىملىق كۈچ سىنىشىش، كەلگۈسىنىڭ زور قەدەملىرىگە مۇناسىۋەتلىك، تىركەشكەن ئىككى قارىمۇقارشى كۈچنىڭ غورۇرى ۋە ئىستىقبالىغا تاقىلىدىغان ھەل قىلغۇچ ئۇرۇش.

بۇ مەيداننىڭ باش قوماندانى — سىمىز، يېشى ئەللىكتىن ئاشقان بولسىمۇ ھەربىيلەرگە خاس چەبدەسلىكى بىلەن ئالاھىدە كۆزگە چېلىقىدىغان، سارغۇچ ھەربىيچە كىيىم كىيگەن پالىنوف بۇيرۇق بېرىشتىن بۇرۇن ئۆز كۈچىنى دۈشمەن كۈچىگە سېلىشتۇردى، ئۆز ئىشەنچىسىنى سىناپ كۆردى. ئۇ: مېنىڭ ئۇلاردىن ئۈستۈن يېرىم شۇ، مەن ئۆلۈمدىن قورقمايدىغان، بەلكى ھەققانىيەت يولىدا ئۆلسە شەرەپ ھېس قىلىدىغانلارنىڭ قوماندانى، دېگەننى ئويلىدى - دە، سائىتىگە قارىدى.

ئاچچىق كۆز شامىلى ئۇنىڭ يۈزىگە ئۇردى. ئۇ ئوتتۇرا يۆنىلىشنىڭ باش قوماندانى، غۇلجا 2 -، 4 - پولكلىرى، سۈيدۈڭ 1 - پولك، تېكەس 1 - ئاتلىق پولك، موڭغۇل دىۋىزىيون، خۇيزۇ دىۋىزىيون، كامىندانتسكىي دىۋىزىيون، تارباغاتاي 6 - ئاتلىق پولك، ئارتمىن دىۋىزىيونلار قوشۇلۇپ سەككىز مىڭ ئەتراپىدىكى ئادىمى بىلەن بىرىنچى قەدەمدە (بىرىنچە كۈن ئىچىدىلا) جىڭنى ئېلىشى، ئىككىنچى قەدەمدە ماناس، ئۈرۈمچىنى، ئۈچىنچى قەدەمدە ئىككى قانات ھاسىل قىلىپ ئوڭ قانىتى تۇرپان، توقسۇن، قاراشەھەرلەرنى ئىشغال قىلىپ، جەنۇبىي شىنجاڭغا ئۆتۈپ ئاقسۇ، تاشقورغان پارتىزانلىرى بىلەن ماسلىشىپ، پۈتۈن جەنۇبىي شىنجاڭنى ئىشغال قىلىشى؛ سول قانىتى قۇمۇلغا يۈرۈش قىلىپ ئالتاي ئاتلىق پولكى، ئالتاي پارتىزانلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن گۈچۈڭ، باركۆللەرنى ئىگىلىشى لازىم. ئۇنىڭ قوشۇنى ئۇرۇشتا زورىيىشى، ئۇنىڭ ھۆرمەت - ئىناۋىتىمۇ ئۇرۇشتا كامالەت تېپىشى كېرەك. ئۇنىڭ بۇ يۈرۈشلىرىگە موسكۋا قانداق ئىنكاس بىلدۈرەركىن؟ ھازىر موسكۋا ياپونىيىنى تەسلىم قىلدۇرۇش ھەلەكچىلىكىدە. پالىنوفنىڭ دۈشمىنى شىنجاڭ خەلقىنىڭ دۈشمىنى بولغىنى بىلەن، ھازىر سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ دۈشمىنى بولماي قېلىۋاتىدۇ، جياڭ جيېشى ھەدەپ ئامېرىكىنى سالاچىلىقا سېلىپ، ستالىننى ئۆزىگە تارتىشقا تىرىشىۋاتىدۇ. لېكىن ستالىن ئاسىيادا ئۆز ئۈستۈنلۈكىنى ساقلاپ قېلىشنى تولىمۇ مۇھىم ھېسابلايدۇ. چۈنكى ئامېرىكا جياڭ جيېشىنىڭ قۇدرەتلىك دۆلەت قۇرۇشىغا ياردەم قىلىپ، پۈتۈن ئاسىياغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشتا مۇشۇ دۆلەتكە تايانماقچى. ئامېرىكا بىلەن جياڭ جيېشى ستالىننى، ئۇنىڭ سوتسىيالىزم دۆلىتىنى بۇنىڭدىن كېيىنكى ئەڭ چوڭ دۈشمىنى ھېسابلىغانىكەن، ستالىنمۇ ترومىن، جياڭ جيېشى ئىتتىپاقىغا ھەرگىز سەل قارىمايدۇ. ئۇ ھېچبولمىغاندا مۇنۇ شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتى، مانجۇرىيە ھۆكۈمىتى، تاشقى موڭغۇلىيە ھۆكۈمەتلىرىنى پەيدا قىلىپ، كۈچەيتىپ، ئۇنى ئاسىيادا دۈشمەنلىرىگە تاقابىل تۇرىدىغان ئالدىنقى قاراۋۇل قىلىدۇ. پالىنوف ستالىنغا سادىق بولسىلا زىيان تارتمايدۇ، شان - شەرەپ، ئالىي ھۆرمەت، بۈيۈك نام ئۇنىڭ ئالدىدا، ئۇ بۇ جەڭلەردە مەيلى قانچىلىك قۇربان بېرىشلەر بولسىمۇ غەلىبە قازىنىشى كېرەك!

---

[1] «شىنجاڭ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى» 134-، 135 - بەتلەرگە قارالسۇن.

تىنچ ئاسماندا ئۈچ پاي ئوق — راكېتا كۆرۈندى. بۇ ھۇجۇم بەلگىسى. ھۇجۇم بەلگىسى بىلەن جىمجىت دالا جانلاندى.

جىمجىت جاھان گۈمبۈرلىگەن، ۋىژىلدىغان، چىۋىلدىغان، گۈركىرىگەن، ۋاڭ - چۇڭ، تاراق - تۇرۇق، گۈمباڭ - گۇم ... ئەڭ قورقۇنچلۇق، ئەڭ ھەيۋەتلىك ئاۋازلار بىلەن تولدى. ئاسماندا ئۇچقۇنلار ۋىژىلداپ ئۇچماقتا. بۇ ئوتلار ئەجەل. ھەممە ئاۋاز، ھەممە ئۇچار ئوتلار ئادەملەرگە قارىتىلغان، قوماندان نېرىدا بولغىنى بىلەن، ئەسكەرلەر ئاشۇ ئەجەل ئوقلىرىنىڭ ئىچىدە. ئۇلار دومىلاپ، يەرگە چاپلىشىپ، سىكۇنتمۇ بىخۇدلۇق قىلماي، پۈتۈن زېھنى، كۈچى بىلەن ئۆز جېنىنى قوغداپ، قورالىدىن ئوق چىقىرىشقا تىرىشماقتا. جەڭ مانا شۇنداق سىكۇنتلۇق خاتا ھەرىكەت ھېسابىغا بىر جان ھاياتلىق بابىدىن مەڭگۈ ئۆچۈپ كېتىدىغان، بىر مىنۇتلۇق خاتا بۇيرۇق بىلەن نەچچە يۈزلىگەن ئەزىز جانلار مەڭگۈلۈك تۇپراققا ئايلىنىپ كېتىدىغان، جان بىلەن ئوينىلىدىغان بىر خىل تەلەي سىناش پائالىيىتى. ھازىر ئوق ئېتىۋاتقان، ئالغا قاراپ سېكۇنتسېرى ئىلگىرىلەۋاتقان تۆت - بەش مىڭ جاننىڭ تەقدىرى مۇشۇ پالىنوفنىڭ قولىدا. ئۇ تۇنۇگۈن ئون سەككىز ياشلىق، ئەمدىلا بۇرۇتلىرى خەت تارتقان ئىككى چىرايلىق ئۇيغۇر بالىسىنىڭ قوللىرىنى تۇتتى:

— قورقامسىلەر؟

— ياق، قوماندان!

— نېمىشقا سوقۇش قىلىمىز؟

— قىساس ئۈچۈن!

توغرا، ئۇلار قىساس ئالغۇچىلار. تۇنۇگۈن كوماندىرلار دەھشەتلىك مەنزىرىلەرنى ئەسكەرلىرىنىڭ يادىغا سالدى:

بۇلتۇر 11 - ئاينىڭ ئاخىرى باش ساقچى ئېلىنغاندا،

قۇدۇق، ھاجەتخانا، ئورىلاردىن ئىككى يۈز سەكسەن يەتتە جەسەت قېزىۋېلىندى. ھەربىر تەننىڭ يۈرىكى ئويۇلغان، قارنى يېرىلغان، جان يېرى كېسىلىپ ئېغىزلىرىغا تىقىلغان، تىرناقلىرىغا مىخلار قېقىلغان، تاپانلىرى تىلىنىپ مىخ سانجىلىپ، تۇزلار قويۇلغان. ئۇلارنىڭ تولىسى ئادەملەر بىلىدىغان قول ھۈنەرۋەن، ھارۋىكەش، ئوقەتچى، دېھقان، ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچى، ئىمام - مەزىن ياكى كىچىك ئەمەلدارلار. ئۇلارنىڭ ئۇرۇق - تۇغقان، ئاتا - ئانا، قېرىنداش، بالىلىرى جەسەتلەرنى تونۇپ قىيا - چىيا يىغلاشتى. ئۇلارنىڭ تولىسى چۈمۈلىگە ئازار بەرمەيدىغان ياۋاش مۆمىنلەر ئىدى. ھۆكۈمەت دائىرىلىرى، ئەسكەر - ساقچىلىرى يوقىلاڭ ئىشلار بىلەن: چېرىكلەرگە ئالايدىڭ، ئەسكەرلەر ئۆتۈۋاتسا توختىمىدىڭ، دۇكىنىڭدىن مال ئالسا پۇل سورىدىڭ، گۇمانلىق ئادەمگە سالام قىلدىڭ، باندىتلارغا يېقىن يۈردۈڭ، تەشۋىقات ۋەرەقىسىنى ئوقۇدۇڭ، كۈلدۈڭ، ناخشا ئېيتتىڭ، پاتقاق چاچراتتىڭ... دېگەندەك «گۇناھ»لار بىلەن سولانغان، قىينالغان، ئاخىر چانالغان، توغرالغان، ئېتىلغان، بوغۇلغان، كالتەكلەنگەن. بۇ خىل ھۆكۈمەتنى يوقىتىش خەلقنىڭ ئارزۇسى، بۇ خىل خورلۇقتىن قۇتۇلۇش خەلقنىڭ ئىنسانىي ھوقۇقى... كۆرە سىپىلى ئىچىدىنمۇ قىرىق يەتتە نەپەر قىزنىڭ جەسىتى تېپىلدى، ئۇلارنىڭ كىچىكى ئون تۆت - ئون بەش ياش. ئۇلارنى گومىنداڭ ئوفىتسېرلىرى جەنۇبىي شىنجاڭدىن مەجبۇرىي ئاچىقىپ خوتۇن قىلغان، كۈتكۈچى قىلغان، ئاخىر ھالىدىن كەتكەندە چاناپ، بوغۇپ، دەسسەپ ئۆلتۈرگەن...

بۇنداق كۆرۈنۈشلەرنى كۆرگەن ھەرقانداق ۋىجدان ئىگىسىنىڭ غەزىپى تاشىدۇ، شۇڭا ئۇلار ياشاش ھوقۇقى ئۈچۈن ھۆكۈمەتنى دۈشمەن ھېسابلاپ قوراللىنىپ، جېنىنى ئالقىنىغا ئېلىپ كۈرەشكە ئاتلىنىدۇ. مۇنۇ تۆت - بەش مىڭ ئەسكەرنىڭ

قايسىبىرىنىڭ يۈرەك يارىسى يوق، قايسىبىرىنىڭ قىساس ئار-
زۇسى يوق. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار ھەرگىز، ھېچقانداق يەردە
ئۆز جېنى بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرمايدۇ.
— ئالغا! — دېدى پالىنوف ئۆزىچىلا ۋارقىراپ، —
بۈگۈن چۈشتىن بۇرۇن چەيپەيزىنى چوقۇم ئالىمىز!
— ئالغا! — دەيتتى كوماندىرلار ئۆمىلەپ، يەر بېغىرلاپ
يۈگۈرۈپ يۈرۈپ.
— ئالغا! — دەيتتى ھەربىر ئەسكەر ئەتراپىغا چۈشۈۋات-
قان بومبا، توپ ئوقلىرىنىڭ زەربىسىدىن چاقىقانلىق بىلەن ئۆ-
زىنى ھىمايە قىلىپ ئازگال، دالدىلارغا ئۆزىنى ئېتىپ، يەرگە
يېپىشىپ ئىلگىرىلەپ، — ئالغا!
— نەگە؟ — دېدى بەرانىڭ يېنىغا دومىلاپ كەلگەن،
يېنىك پىلىموتنى كۆكرىكىگە تېڭىۋالغان توختى، — بايتوقايغا
ئەمەستۇر؟
— شىخوغا ئالغا!
— يارايسەن، شۇمتەك! قارا، يېنىڭغا!
ئۇلارنىڭ يېنىغىلا مىناميوت ئوقى چۈشتى. ئۇلار ئېرىقىقا
ئۆزلىرىنى ئاتتى. ئاسمانغا توپا - چاڭ كۆتۈرۈلدى، ھېچكىم
ھېچكىمنى كۆرەلمىدى.
— دۈشمەن كۆرۈنمەيدۇغۇ؟
— دۈشمەن تۇرماق دادامنىمۇ كۆرەلمەيۋاتىمەن!
— ئەنە، غوجا ھوشۇروف دادام مىناميوت ئېتىۋاتىدۇ!
غوجا ھوشۇروف ئەللىك مىللىمېتىرلىق مىناميوتقا ئاغزى-
دىن ئوق سېلىشقا ھازىرلىنىپ:
— بەش يۈز مېتىرغا توغرىلا — دەپ ۋارقىرىدى، مىنام-
يوت ئوقى ئاسمانغا تىك چىقىپ، پارابولا سىزىقى پەيدا قىلىپ
يېقىنلا يەرگە چۈشۈپ، يەردىن توپا - چاڭ كۆتۈردى. مىلتىق -
پىلىموتلار، سەكسەن ئۈچ مىللىمېتىرلىق مىناميوتلار توختى-

ماي ئېتىلماقتا ئىدى. ئاپتوماتچىلار ھېلىدىن - ھېلىغا ئۆرە
تۇرۇپ تاتاتلىتىپ ئېتىپ ئىلگىرىلىمەكتە. لېكىن ئۇلار ھېچنې-
مىنى كۆرەلمىدى، نە دۈشمەن ئاكوپلىرى، نە دۈشمەننىڭ ئۆ-
زى، ئۇلارنىڭ ئەتراپى، ئالدى تەرىپى چاڭ - توزان، ئىس -
تۈتەك، ھېلىلا يەر يېرىلىپ كېتىدىغاندەك سۈرلۈك - ۋەھىمى-
لىك ئىدى. بەرا بىردەمدىلا قورقۇشنى ئۇنتۇپ قالدى. ئۇ
ئالدىدىكى غوجا ھوشۇروفتىن كۆزىنى ئۈزمەيتتى. كوماندىر
ئىززۇت ھەممىلا يەردە ئالدىدا ماڭاتتى، ئۇ كەمدىن - كەم
بۇيرۇق بېرەتتى. ئۇ باشلامچى ئىدى. ئۇنىڭ ھەرىكىتى بۇي-
رۇق، ئىشى ئۈلگە ئىدى. ئۇ تولىمۇ سەزگۈر، تولىمۇ چاققان
ئىدى. ھازىرلا قوزغالغان ئورنىغا مىناميوت ئوقى كېلىپ چۈ-
شەتتى. ئۇ گويا ھەممىنى كۆرۈپ تۇرغاندەك، ھەممە ھەرىكىتى
ئوڭۇشلۇق، جايىدا ئىدى. بەرا ئۇنىڭ ھەرىكەتلىرىنى دوراپ
ئۇنىڭ ئىزىدىن قالماي ماڭدى. ئۇ قانچە قېتىم دومىلىدى،
قانچىلىك ماڭدى، بۇنى بىلمەيدۇ! بىرچاغدا سىگنال چېلىندى،
ھەممە ئەسكەرلەر «ھۇررا!» دەپ قوراللىرىنى چىڭ تۇتۇپ ئالغا
يۈگۈردى. ئۇلار مانا دۈشمەننىڭ ۋەيران بولغان پوتەيلىرى،
پاچاقلانغان ئاكوپلىرىنى كۆردى، كەڭلىكى ئۈچ، چوڭقۇرلۇقى
ئىككى مېتىر كېلىدىغان خەندەكتىن قازىقان ئاتلىق پولكىنىڭ
ئاتلىرى سەكرەپ ئۆتمەكتە، پىيادە ئەسكەرلەرمۇ سەكرەپ ئۆت-
مەكتە، دۈشمەن قاچقان، چەيپەيزە دەرياسىنىڭ كۆۋرۈكى ئىس -
تۈتەك، يالقۇن كۆتۈرۈپ كۆيمەكتە ئىدى.
بىرىنچى سوقۇش چۈش بىلەن ئاخىرلاشتى. چاڭ - توزان
ۋە لايغا مىلەنگەن ئەسكەرلەر چەيپەيزە دەرياسىدا يۈزلىرىنى
يۇيۇشۇپ، سۇخار نان ۋە گۆش بىلەن غىزالىنىشقا ئولتۇردى.
گويا ھېچ ئىش بولمىغاندەك، يەنە شۇ ئەسكىرىي تۇرمۇش
ئەسلىگە كەلدى.
— بىرەرىنى قول بىلەن تۇتۇۋېلىپ كانىيىدىن بوغمىغاز-

دىكىن ئادەم پۇخادىن چىقمايدىكەن ! — دېدى تۇرغان نېرىدا
تۇرغان توختى بازغاننىڭ ئاغزىنى تاتىلاپ ، — توختاخۇنكا ،
سەن چامباشچى بولغاندىكىن بىرەرنى ئاتتىن تارتىپ چۈشۈرۈ-
ۋالمىدىڭ يە !

— ئاۋۇ لايدا ياتقان مېنىڭ بازغىنىمدا ئۆلگەن ، ۋاي
خوتەك ، ئۆلۈك بىلەن تىرىكنى ئايرىۋالالمىغاندىكىن سوقۇش
قىلىپ نېمە قىلارسەن !

ئۇ باكالاشكىسىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ سۇ ئىچتى .

— ئىككى سائەت دەم ئېلىپ ، كەچقۇرۇن شىخوغا قاراپ
يولغا چىقىمىز ! — دېدى غوجا ھوشۇروف ئالدىراپ پولك شتا-
بىغا مېڭىپ .

— ئەمدىكى نىشان قارىدۆڭ !

بۇ دۈشمەننىڭ بىرىنچى مۇداپىئە لىنىيىسى . چەيپەيزىدىن
قاچقان دۈشمەن ئاتلىق پولكى شۇ يەرگە بېرىۋالغانىدى . دۈش-
مەننىڭ بىرىنچى مۇداپىئە لىنىيىسى مانا شۇ قارىدۆڭ يېزىسى .
ئۇ يەردە بولىدىغان جەڭ ھەربىر ئەسكەر ئۈچۈن ھايات سىنىقى ،
غەلىبە كاپالىتى . بۇنى ھەربىر ئەسكەر ئوبدان بىلىدۇ .

لېكىن ئەسكەر دېگەن ئادەم . ئۇ ھامان زۇلمەت ئىچىدىن
يورۇقلۇق ئىزدىگۈچى ، خېيىمخەتەر ئارىسىدىن راھەت - پارا-
غەت تاپقۇچى .

— بۇرنىنا ، دوزاخ شوتىسى !

— كېلە ، راسا بىر چېكىنىۋالايلى ، شاپ بۇرۇت ئاكا !

خېلىدىن بېرى نوچىلىق تەمەسىدە بىر - بىرىگە خىرىس
قىلىپ كېلىۋاتقان ئىككى نوچى — ئېگىز ، كەڭ يەلكىلىك
قارىقاش يىگىت تۇرغان بىلەن دوغىلاق ، كۆزلىرى چاقناپ تۇرى-
دىغان ئۆز ۋاقتىدىكى بازغانچى ، ھازىرقى پىلىموتچىك توختى
گۇللۇك تاماكا خالتىسىدىن ئاچچىق موخۇركىنى چىمدىپ ئېلىپ
گېزىت قەغىزىدە بۇراپ ، ياندۇرۇپ چېكىشتى .

— كىم بىلىدۇ ، ئەتە كىم بار - كىم يوق !

— ئۆلمىگەن جاندا ئۈمىد بار جۇمۇ !

بەرا — ئېگىز ، ئورۇق دېھقان بالىسى ئۇلارغا زوقلى-
نىپ يېنىدىكى ماھمۇتتىن :

— چېلىشىپ قالسا قايسىسى باسار ؟ — دەپ سورىۋىدى ،
ماھمۇت كۈلۈپ :

— توختىكام ! نېمىشقا دەمسىنا ، ئۇ دېگەن چامباش -
چى ! — دېدى .

— تۇرغىنىكامچۇ ، يانپاشچى ! — ئۇلارمۇ كۈلۈشتى .

ئۇلارنىڭ كۆڭلىدە ئاشۇلاردەك ھەممە ئادەم ئەيمىنىدىغان
بۆكە بولۇش ئىستىكى پەيدا بولدى . ئۇلارنىڭ يېنىغا ئېغىر -
بېسىق ، كەم سۆز ، بەستلىك يىگىت تۇرسۇن ، ئاپتوماتچىلار
ئىززۋوتىنىڭ باشلىقى ، سېرىق چاچ ، ئىنچىكە ، ئېگىز يىگىت
شاۋكەت ، يەنە باشقا ئوفىتسېر - ئەسكەرلەر توپلاشتى . ئۇ-
لار كۈلكە - چاقچاق بىلەن موخۇركا چېكىشتى . بىردىنلا بەرا-
نىڭ يادىغا دادىسى زىياۋۇدۇن ، ئاكىسى نۇرىلار كەلدى . ئۇنىڭ
باللارغا خاس يۇرىكى بىردىنلا سېغىنىش ئىستىكى بىلەن
«چىم» قىلىپ قالدى : «ماڭا ئوق تېگىپ قالسىچۇ ،
ئۇلارنى كۆرەلمىسەمچۇ ؟ » دەپ ئويلىدى ئۇ . شۇ چاغدا يادىغا
كىچىك ئىنىسى ۋە دەرانىڭ ئۆلۈمى كەلدى - دە ، بايىقى چىم
قىلغان يۈرەكتە غەزەپ - نەپرەت يالقۇنى پەيدا بولدى . يۈرۈش
بۇيرۇقى بېرىلدى ، جەڭچىلەر چەيپەيزىدىن جەنۇبقا — قارىدۆڭ
يېزىسىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى .

ئۇلار شۇنداق تېز ماڭدى : ھېچقاچان بۇنداق تېز يۈرۈش
بولمىغانىدى .

قارىدۆڭ 1 - لىنىيە ، ئارىلىقتا باسخۇ دېگەن يېزىدا
دۈشمەن مۇداپىئە لىنىيىسى پەيدا قىلغانىكەن . ئۇ يەرگە تۇيۇق-
سىزلا ھۇجۇم قىلىش بۇيرۇقى بېرىلدى . ۋاڭ جياجۇاڭ يېزىسى

ھۇجۇمنىڭ بىرىنچى نىشانى بولدى . دۈشمەن پۈتۈن قوراللىرى
بىلەن ئوققا تۇتتى . دۈشمەن ئاكوپ ، پوتەيلىرىدە كۆرۈنمەي
ئاتماقتا . جەڭچىلەر ئوق ، ئوت ، ئىس ـ تۈتەك ئىچىدە قەدەممۇ
قەدەم ئىلگىرىلىمەكتە . ھەربىر جەڭچى بىلىدۇ : دۈشمەن ئاكوپ-
لىرىغا ئوتتۇز ـ ئەللىك مېتىر يېقىنلاپ بېرىپ گرانات تاشلاش
كېرەك . نېمىلا بولمىسۇن ئۆزىنى زەمبىرەك ، پىلىموت ، مىل-
تىق ئوقلىرىدىن ساقلاپ ئىلگىرىلەش كېرەك . لېكىن ساقلىماق
تەس ، مانا بايىلا كۈلۈشكەن جەڭچىلەر يىقىلدى ، مەڭگۈلۈككە
كۆز يۇمدى . ھېلىدىن ـ ھېلىغا جەڭچىلەر يىقىلماقتا . ۋىژ ـ
ۋىژ قىلغان ، گۈمباڭ ، تات ـ تات قىلغان ئاۋازلارنىڭ ھەممىسى
جان ئېلىش سىگنالى . بەرا دومىلاپ ، يەرگە چاپلىشىپ ئۆمىلەپ
خۇددى ئات باققاندا سانسىز پاشىلارنىڭ ھۇجۇمىدىن ئۆزىنى
مۇداپىئە قىلغاندەك ، پۈتۈن زېھنى ، كۈچى بىلەن ئۆزىنى مۇدا-
پىئە قىلىپ ئىلگىرىلىمەكتە . غوجا ھوشۇروف بىردە دومىلاپ ،
بىردە يۈگۈرۈپ ، قۇربان بولغان ، يارىدار بولغانلارنى بىردە
يۆلەپ ، ئىڭرىغان ، نالە قىلغانلارنىڭ باشلىرىنى سىلاپ قويۇپ
ھايات يۈرۈۋاتقانلارنى ئىلھاملاندۇرۇپ :

— ئوق چىقارما ! ئالغا ! — دەپ بۇيرۇق بەرمەكتە . مانا
دۈشمەن ئايروپىلانلىرى پەيدا بولدى . جەڭچىلەر يالت قىلغان
چاقماقتەك تېز تارقىلىپ بومبىدىن پاناھلاندى . زەمبىرەك ئوق-
لىرى بىردە بېشىدىن ھۇۋلاپ ئۆتىدۇ ، بىردە ئۇلارنىڭ ئۇستى-
گىلا كېلىدۇ ، يەنە بەزىدە يېنىغىلا چۈشۈپ ۋىژىلداپ پىرقىراپ ،
ئاندىن دەھشەتلىك پارتلايدۇ…

… ئىلگىرىلىمەك قىيىن ، چىقىم كۆپ بولدى . جەڭچىلەر
گويا ھودۇقۇش ، قورقۇشنى ئۇنتۇغان ، ئۆلۈم ئۇلار ئۈچۈن
ئادەتتىكى ئىشقا ئايلانغان ، مانا دۈشمەن ئاكوپ - پوتەيلىرى
كۆرۈندى ، نەچچە يۈزلىگەن گرانات ، ئاپتومات ، ئۇنىڭ ئۇستىگە
مىنامىيوتلار پوتەي ـ ئاكوپلارغا ئوق ئاتماقتا . بەرا چېغىدا ئوت-

تۇز ـ قىرىق مېتىر يەرگە ئالتە گرانات ئاتتى . نەچچە يۈز ئادەم
ئالتىدىن ئاتسا نەچچە مىڭ بولىدۇ . بىر گرانات ئون كۋادرات
مېتىدىر يەرنى ۋەيران قىلالايدۇ ، «يىمىرىلمەس قور-
غان» ، پولات ئىستىھكاملىرى ئوت ۋە ئىس ـ تۈتەككە كۆمۈل-
دى . نەدىندۇر «دۈشمەن قاچتى !» دەپ ۋارقىرىدى بىرى .
«ھۇررا !» بىلەن جەڭچىلەر ئالدىغا تاكى قارىدۆڭ يېزىسى
كۆرۈنگۈچە يۈگۈرۈشتى . دۈشمەن قارىدۆڭ يېزىسىغا چېكىنگە-
نىدى . شىمالدىن ھۇجۇم قىلغان سۇيدۇڭ 1 ـ ئاتلىق چىلار
پولكىنىڭ 1 ـ ، 2 ـ باتالىيونلىرى ، غەربىي شىمالدىن ھۇجۇم
قىلغان موڭغۇل دىۋىزىيون ، شەرقىي شىمالدىن ھۇجۇم قىلغان
تارباغاتاي 6 ـ ئاتلىق پولكى تەرەپ ـ تەرەپتىن چىقىپ كەلگەندە
كۈن چۈش بولغانىدى . جەڭچىلەر قۇياشنى كۆردى . كۆرەلمە-
گەنلەر يەتمىش ـ سەكسەنگە يەتتى . ئەسكەرلەر سۇخارنان بىلەن
گۆش يەپ دەم ئالماقتا . غوجا ھوشۇروف سۆزلىمەكتە :

— دۈشمەننىڭ 1 ـ لىنىيىسىگە ھۇجۇم باشلايمىز . قارى-
دۆڭ يېزىسى ئاشۇ دەرەخلىك مەھەللە شۇ . ئۇ يەردە يوشۇرۇن
ۋە ئوچۇق پوتەيلەر تولا ، ئۇلار بىر ـ بىرى بىلەن تۇتىشىپ
گىرەلىشىپ كەتكەن . تاملارنى تېشىپ ئوق تۆشۈكلىرى ياسى-
غان ، ئۆيلەرنى ئۆرۈپ ، دەل ـ دەرەخلەرنى كېسىپ بۇ تەرەپنى
تاپ ـ تاقىر قىلىۋەتكەن . بىز شۇ تاپ ـ تاقىردىن ھۇجۇم
قىلىمىز . دۈشمەن يەر تېگىدە ، بىردىنبىر ئىشلىنىدىغان قورال
مىنامىيوت ، قول بومبىسى . بىلىسىلەر ، بومبا تاشلاش ئۈچۈن
ئوتتۇز ـ قىرىق مېتىر يېقىنلاپ بېرىش كېرەك .
دۈشمەن بىزنى كۆرۈپ تۇرىدۇ ، بىز دۈشمەننى كۆرەلمەي-
مىز… بىرلا ئامال بار ، ئۈزلۈكسىز قول بومبىسى
ئېتىپ ئىس ـ تۈتەك پەيدا قىلىپ ، ئىس ـ تۈتەك ئىچىدە
ئىلگىرىلەش !…

— دۈشمەن !

ئايروپىلانلار پەيدا بولدى. ئەسكەرلەر دەرھال تارقالدى.
ئايروپىلانلار بومباردىمان قىلىپ قايتىشتى. ئالدى تەرەپتىن
بوران گۈركىرىگەندەك «سا» دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. ھەممە
جەڭچى كۆردى: دۈشمەن مىلتىقلىرىنىڭ نەيزىلىرىنى چىقىد-
رىپ، ئاپتوماتلىرىنى كۆكسىگە تېڭىپ يۈگۈرۈپ كەلمەكتە ئىد-
دى. دۈشمەن تولىمۇ جىق، ئالدىدا ئىككى تانكا باشلاپ كەلمەك-
تە ئىدى.
— كېلە، ئىتنىڭ باللىرى!
— بۈگۈن كۆردۈق بۇ خۇمسىلارنى!
— قىرىۋېتەيلى!
ئەسكەرلەر پىلىموت، مىلتىق، گرانات، ھەتتا نەيزىلىرىنى
تەييارلاشتى. دۈشمەن ئۈچ يۈز مېتىردەك يېقىنلاشتى.
— تانكىئاتار ! — دەپ ۋارقىرىدى باتالىيون كوماندىرى
ساقاللىق رۇس چالا ئۇيغۇرچە سۆزلەپ.
— ئات! «ئات!» — دېگەن بۇيرۇقنى ئاڭلاپلا، توختى
پىلىموتچى ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ پىلىموتنىڭ ئوق ياغد-
دۇرۇپ دۈشمەنگە قاراپ يۈگۈردى. تۇرغان:
— توختىكا! — دەپ ۋارقىراپ تۇرۇۋىدى، غوجا ھوشۇ-
روف ئۇنى سىلكىپ ياتقۇزۇۋالدى.
توختى پىلىموتچى: «ۋۇي خاۋارىشلار، كۆردۈم - ھە سەن-
لەرنى! » دەپ ۋارقىرىغىنىچە قىرغىن قىلىپ ئالغا يۈگۈردى.
ئۇنىڭ پىلىموتىدىن چىققان ئوقتا بىردەمدىلا يەتمىش - سەكسەن-
دەك دۈشمەن يىقىلدى. بۇنى دۈشمەننى كۈتۈپ ياتقان جەڭچىلەر
كۆرۈپ تۇردى. ئۇ مەزمۇت قەدەم بىلەن يۈگۈرگىنىچە «سا»
دەپ كېلىۋاتقان دۈشمەننى راسا ئوققا تۇتۇۋاتقاندا، بىردىنلا
سىلكىنىپ توختاپ قالدى. ئۇ كەينىگە — ھەمراھلىرىغا قايرد-
لىپ بىرلا قارىدى - دە، ئوڭدىسىغا ئۈچۈپ كەتتى.
— ئىست، توختى!

— بىرگە يۈز دەيتتى، دېگىنىنى قىلدى.
قەيسەر جەڭچى، باتۇر پىلىموتچى قۇربان بولدى.
— ئات! — دېدى ھوشۇروف غەزەپ بىلەن.
ئىبراھىم بىلەن غوجا ھوشۇروف ئۆزى بىر يېرىم مېتىر،
ئوقنىڭ دىئامېترى ئىككى سانتىمېتىر كېلىدىغان تانكىئاتارنى
ئالدىدىكى تانكىغا توغرىلىدى ۋە ئاتتى. ئوق تانكىنىڭ پوكىنىغا
تەگدى. تانكا ئىس چىقىرىپ پىرقىراپ توختاپ قالدى. يەنە
بىرى قورقۇپ چېكىندى - دە، ئۆزىنىڭ خەندىكىگە چۈشۈپ
كېتىپ چىقالماي توختاپ قالدى. جېنىدىن تويغان پىيادە ئەس-
كەرلەر «سا» دەپ ۋارقىرىشىپ يۈز مېتىردەك يېقىنلىغاندا،
ئېتىشقا بۇيرۇق بېرىلدى. دۈشمەنلەر يىقىلماقتا، يىقىلىپ تۇر-
سىمۇ ئالغا يۈگۈرۈپ قول بومبىلىرىدا ئۇچۇشقا باشلىدى. دۈش-
مەن بەرداشلىق بېرەلمەي نۇرغۇن ئۆلۈكلىرىنى تاشلاپ قاچتى.
خەلقنىڭ قەيسەر جەڭچىلىرى «ھۇررا» بىلەن قوغلاپ ماڭدى.
تۇيۇقسىزلا دۈشمەننىڭ يەنە بىر سېپى پەيدا بولدى. قۇچاقلاشما
جەڭ باشلىنىپ كەتتى. كۆل رەڭ ماتادىن كىيىم كىيگەن،
پۇتىغا گوجەي ئورىغان، تەرىدىن مۇز ياغىدىغان گومىنداڭ ئەس-
كەرلىرى سول پۇتىنى ئالدىغا چىقىرىپ نەيزە ئۇرماقتا. ئۇچىد-
سىغا ماش رەڭ تىرىكىدىن چىرايلىق ھەربىيچە كىيىم، پۇتىغا
ئۆتۈك كىيگەن خەلق جەڭچىسى چاققانلىق بىلەن دۈشمەن نەيزد-
سىنى ئۆز نەيزىسى بىلەن قېقىۋېتىپ، سول پۇتىنى بىر چوڭ
چامدام بىلەن چاققان يۆتكەپ، مىلتىق پاينىكى بىلەن دۈشمىند-
نىڭ قۇلاق تۈۋىگە قاتتىق ئۇردى. دۈشمەن «ئەييا! » دەپ
ئىڭراپ يىقىلدى. جەڭچى تېز، چەبدەسلىك بىلەن دۈشمەن
كۆكسىگە نەيزە ئۇردى. قۇچاقلاشما جەڭ قانچىلىك داۋاملاشقد-
نىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. بەدەن قۇۋۋىتى، چاققانلىق ئەسقاتتى.
ئاخىر دۈشمەن قاچتى. جەڭچىلەر ئۇلارنى قوغلاپ ماڭدى.
ماڭدام - ماڭدامدا جەسەت، قان. قانغا بويالغان يەرنى دەسسەپ،

جەڭچىلەر ئەسەبىيلەشكەن پېتى دۈشمەننى قوغلاپ قارىدۆڭ
يېزىسىغا كىرىپ كەلدى. ئۇ يەردە قۇچاقلاشما جەڭ تېخىمۇ
ئەۋجگە چىقتى. گويا ھەممە جەڭچى بىر تەن ـ بىر جانغا
ئايلانغان. ئۆلگەنلەرنىڭ سانى كۆپىيىپ، سۇيدۇڭ 1 ـ ئاتقۇچى-
لار پولكىنىڭ 1 ـ، 2 ـ باتالىيونىنىڭ نۇرغۇن قەيسەرلىرى
ئۆلۈپ كەتتى. خەۋپ ئېغىرلاشماقتا ئىدى. نەق شۇ چاغدا،
شىخونىڭ شەرقىي شىمالىدا ئېھتىيات ئۈچۈن زاپاستا تۇرۇۋاتقان
كامىندانتسكىي دىۋىزىيون يېتىپ كەلدى. دۈشمەن يەنە بەرداش-
لىق بېرەلمىدى. نۇرغۇنى ئۆلۈپ، ئاز قىسمى قارادۆڭنى تاش-
لاپ شىخو سازلىقى بىلەن بۇتخانا تەرەپكە قېچىپ كەتتى. بۇ
يەر دۈشمەننىڭ 2 ـ لىنىيىسى ئىدى.
ھارغان، ئوزۇق ـ تۈلۈك، ئوق، دورىسى تۈگىگەن،
نۇرغۇن قۇربان بەرگەن سۇيدۇڭ 1 ـ ئاتقۇچى پولكىنىڭ جەڭچى-
لىرى قارادۆڭ يېزىسىنىڭ باغلىرىدا بىر ـ بىرىنى يۆلىشىپ:
— بارمۇ سەن ھوي! — دېيىشىپ يەنە جەم بولۇشتى.
بۇ چاغدا كۈن ئولتۇرۇشقا ئاز قالغان، گويا بۇ پولكىنىڭ 1 ـ،
2 ـ باتالىيونىنىڭ ھايات كۈچىدەكلا!
غالىب پولك 9 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى دەم ئالماقچى بولدى.
ئۇ يېزىدا بىر مەسچىت بار ئىكەن، جەڭچىلەر قۇربان بولغان
ھەمراھلىرىنىڭ روھىغا ئاتاپ پولك ئىمامىغا قۇرئان ئوقۇتۇپ،
ناماز ئوقۇپ دۇئا قىلىشتى.
كەچتە غوجا ھوشۇروف ئەسىر چۈشكەن گومىنداڭ ئەسكە-
رىدىن:
— سىلەرنى بەك ئۆلۈمتۈك ھېسابلايتتۇق. باتۇركەنسى-
لەر، سىلەرگە بۇ كۈچ نەدىن كەلدى؟ — دەپ سورىۋىدى،
ئەسكەر يەرگە قاراپ، يىغلاپ تۇرۇپ:
— ھاراقتىن كەلدى، ھۇجۇمغا ئۆتۈشتىن بۇرۇن ھەربى-
رىمىز ئۈچ يۈز گرامدىن گۈچۈڭ ھارىقىنى قۇرۇق ئىچىۋەت-

كەن! — دېدى.
— بىزنىڭ كۈچىمىز ئىماندىن، ۋىجداندىن كېلىدۇ،
سەنلەرنىڭ ھاراقتىن كېلىدۇ! — دېدى توختىنىڭ ئۆلۈمىگە
چىدىمىغان تۇرغان گومىنداڭ ئەسكىرىنى تېپىپ
قويۇپ، — شۇڭا سەنلەرنىڭ قەدىمىڭ تەگكەنلا يەر پوق پۇراي-
دۇ، بىز دەسسىگەن يەر ئىپار پۇرايدۇ!
چىرىك بىر ئېغىزمۇ ئۇيغۇرچە بىلمەيدىكەن، غوجا ھوشۇ-
روف تەرجىمانلىق قىلدى. چېرىكنىڭ قاسماق يۈزىدە كۈلكە
پەيدا بولدى:
— گومىنداڭ! — چىمەلتەك بارمىقىنى كۆرسەتتى ئۇ.
— گومىنداڭ، تۇفى! — يەرگە تۈكۈردى بەرا.
بۇ چاغدا قوماندانلىق شتابتا شىخونىڭ 2 ـ، 3 ـ لىنىيە-
لىرىگە ھۇجۇم قىلىشنىڭ ئىستراتېگىيە، تاكتىكىلىرى مۇزاكى-
رە قىلىنىۋاتاتتى. باش قوماندان پالىنوف ئاخىرىدا شىمالىي
تاغلىق رايوننى بازا قىلىپ ھەرىكەت قىلىۋاتقان بايچۈرىن، قالى-
بەك، نازاروف تۇرسۇنلارنىڭ پارتىزانلىرىغا شىخوغا قىلىنىدى-
غان ھۇجۇمغا ماسلىشىپ، ئۈرۈمچى ـ غۇلجا تاشيولىنى قات-
تىق كونترول قىلىپ، ئۈرۈمچىدىن كېلىش ئېھتىمالى بولغان
دۈشمەن ياردەمچى قىسىملىرىغا توسۇپ زەربە بېرىش، ماناس،
ساۋەن ئەتراپىدا پارتىزانلىق ھەرىكەتنى كۈچەيتىپ، دۈشمەننىڭ
چېكىنىش يولىنى ئۈزۈپ تاشلاش توغرىسىدا بۇيرۇق بەردى،
ئاندىن كېيىن:
— دۈشمەن مۇشۇ لىنىيىسىگە ئىشىنىدۇ. بۇ لىنىيە
بىزدىن ئۈچ يۈز مېتىر نېرىدا، ئالدىمىز سازلىق، تۈپتۈز
چىملىق. دۈشمەن ئاۋۇ بۇتخانىغا ئېغىر پىلىموتلىرىنى ئورۇن-
لاشتۇرغان. ئۇنىڭدىن سىرت، يار باشلىرى، گىرۋەكلەردە يەر-
دىن پەرقلەنمەيدىغان بېلىنداژلىرى كۆپ. كۈندۈزى ھۇجۇم قىلى-
ماق قىيىن. تۈن قاراڭغۇسىدىن پايدىلىنىشقا توغرا كېلىدۇ.

ئەسكەرلەر دەم ئالسۇن، بۇيرۇق بېرىلگەن هامان ئاۋۋال بۇتخا-
نىغا هۇجۇم باشلىنىدۇ! ــــ دېدى.
ئىنزۋوتلار بويىچە جەڭ پىلانى يەتكۈزۈلدى. بىر ئىنزۋوتتا
قىرىق ئىككى جەڭچى بار. بىر روتىدا تۆت ئىنزۋوت بار، بىر
باتالىيون ئۈچ روتا. بۇتخانىنى ئېلىش ئىككى ئىنزۋوتقا تاپشۇرۇل-
دى. ئۇنىڭ بىرى غوجا هوشۇروف ئىنزۋوتى (1 - باتالىيون
3 - روتا 1 - ئىنزۋوت)، يەنە بىرى 2 - ئىنزۋوت، يەنى
ئاپتوماتچىلار ئىنزۋوتى. غوجا هوشۇروف بىلەن شاۋكەت بۇتخانى-
نى ئېلىشى كېرەك. ئىككى ئىنزۋوتنىڭ سەكسەن تۆت نەپەر
جەڭچىسى ئۇيغۇر، قازاق. تاتار يىگىتلىرى، تولىسى سۇيدۇڭ،
كۇرە، غۇلجا هەرەمباغ جەڭلىرىدە سىنالغان باتۇرلار، ئۇلار
هەرەمباغ جېڭىدە دۈشمەن بىلەن بىر تامنىڭ نېرى - بېرىسىدا
تۇرۇشۇپ تىللىشىپ جەڭ قىلىشقان، نۇرغۇن قۇچاقلاشما جەڭ-
لەرنى كۆرگەن، تاكتىكا ۋە قورال مەشقىدە پىشقان يىگىتلەر.
ئۇلار بىلىدۇ: بۇتخانا ئېلىنسا شىخو ئېلىندى دېگەن سۆز.
بۇتخانا تولىمۇ مۇهىم، هەل قىلغۇچ ئورۇن. غۇلجا شەهىرىدىمۇ
لياڭشاڭ بۇتخانىسى شۇنداق بولغانىدى. مانا هازىرمۇ شىخو
بۇتخانىسى دۈشمەنگە قالقان بولماقتا.
غوجا هوشۇروف بىلەن شاۋكەت ئۇزاق پىكىرلەشتى. ئۇلار
خېلىدىن بېرى يېقىن دوست. شاۋكەت غۇلجىدا سوقۇش باشلاն-
ماستىلا ئاباسوف پارتىزانلىرىغا قوشۇلۇپ تەلكە ئېغىزى، سۇي-
دۇڭلەرگە پارتىزانلىق قىلىشقا چىقىپ كەتكەن، گىمنازىيىنى
يېڭىلا تۈگەتكەن، باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ تەنتەربىيە مۇئەللىمى
ئىدى. ئۇ غۇلجىغا هۇجۇم قىلىپ كىرىپ، غۇلجا ئازاد بولغاندا
ئۆيىگە يالغۇز ئانىسى بىلەن ئون ئىككى ياشلىق ئىنىسىنى
كۆرگىلى كىردى. ئۇ دەهشەتلىك مەنزىرىنى كۆردى. ئانىسى-
نىڭ قارنىنى يېرىپ ئۈچەيلىرىنى سىم كارىۋاتنىڭ رېشاتكىسىغا
ئارتىپ قويغان. ئانىسىنىڭ ئېڭەكلىرى چۇشكەن، سىرىق چاچ-

لىرى چۇۋۇلغان، كۆپكۆك كۆزلىرى خۇددى هاياتتەك ئوچۇق
پېتى قېتىپ قالغان، ئىنىسىنىڭ مېڭىسىگە ئىككى مىخ قېقىل-
غان، ئاغزى - بۇرنىدىن چىققان قان مەيدىسىدە ئۇيۇپ قالغان،
ئۇنىڭ چاتىرىسىنى يىرىپ - چاناپ ئانىسىنىڭ بىقىنىغا ياتقۇ-
زۇپ قويغان...
شاۋكەت يىغلىدى، قاقشىدى، ئۇ كېيىن بىلدى: گومىن-
داڭ ساقچىلىرى شاۋكەتنى تۇتۇش ئۈچۈن ئىشىكنى قاققان،
بىچارە ئانا ئىشىكنى ۋاقتىدا ئاچمىغان. نەتىجىدە ئاشۇ قورقۇنچ-
لۇق، ئۇنتۇلغۇسىز مەنزىرە پەيدا بولغان.
ــــ هۇجۇم سەندىن، مۇداپىئە مەندىن! ــــ دېدى شاۋكەت
ئاخىرىدا غوجا هوشۇروفنى قۇچاقلاپ، ــــ چوقۇم ئالىمىز!
ــــ چوقۇم!
8 - سېنتەبىر تاڭ قاراڭغۇسىدا هۇجۇمغا سالىيوت بېرىل-
دى. هەربىر ئىنزۋوت ئەدلىنىيە بويىچە كالون بولۇپ بۇتخانىغا
قاراپ دۈشمەنگە شەپە بەرمەي بىردە ئۆمىلەپ، بىردە ئېڭىشىپ
يۈگۈرۈپ سازلىقنىڭ غەربىگە يېتىپ باردى. بۇتخانىغا يېقىنلا
قالغاندا دۈشمەن سېزىپ قالدى - دە، تەرەپ - تەرەپتىن ئوق
ئېتىپ جەڭچىلەرنى مىدىرلاتقۇزمىدى. ئارىلىق ئەللىك - سەك-
سەن مېتىر قالغاندا، ئەسكەرلەر سۇدىن ئۆتۈپلا يەرگە چاپلى-
شىپ يېتىپ قېلىشتى. ئۇلارنىڭ پۇتلىرى سۇغا چىلاقلىق ياتات-
تى، نە ئىلگىرىلەشكە، نە چېكىنىشكە يول قالمىدى. ئىككى
قەۋەت بىنادەك ئېگىز يار بېشىدا دۈشمەن پوتەيلىرىدىن ئۇلارغا
قاراپ ئوق ياغماقتا. هەربىر جەڭچى ئۆز جېنى بىلەن،
هېلىدىن - هېلىغا تونۇش، قېرىنداش بولۇشقان ياش يىگىتلەر
ئىڭراپ جان بەرمەكتە. پىژ - پىژ قىلغان ئوقلار ئۇلارنىڭ
ئەتراپىنىلا ئەگىمەكتە، چىقىم كۆپەيدى، چېكىنىسىمۇ ئۆلۈپ
تۈگەيدىغان گەپ، غوجا هوشۇروف ئەسكەرلىرىگە چىدىمىدى.
ئۇ ئالتە - يەتتە گراناتنى ئېلىپ ئالدىغا يۈگۈردى. شاۋكەت

جەڭچىلىرى بىلەن ئۆرە تۇرۇۋېلىپ دۈشمەن توچكىلىرىغا ئاپتو-
ماتتىن ئوق ئاتتى. قويۇق ئوق دۈشمەننى مەڭدەتتى. غوجا
هوشۇروف ئالدىدىكى ئاكوپقا كەينى - كەينىدىن گرانات ئاتتى.
ئاكوپ گۇمبۇرلەپ پارتلاپ ئادەملەر توپا - چاڭ بىلەن ئاسمانغا
كۆتۈرۈلدى. شاۋكەتنىڭ ئاپتوماتچىلىرى ئۆرە بولۇۋېلىپ دۈش-
مەننى راسا قىرىۋاتقاندا، يەر ئاستى يوشۇرۇن مۇداپىئەدىكى
پىلىموتچىلار شاۋكەتلەرنى ئوققا تۇتتى. ئاپتوماتچىلار كەينى -
كەينىدىن يىقىلدى. شاۋكەت: «ئېنەڭنى! » دەپ قاتتىق ۋارقى-
رىدى - دە، ئاپتوماتنى قۇچاقلىغان پېتى يىراققا ئۇچۇپ كەت-
تى. «شاۋ! » غوجا هوشۇروف ئۇنىڭ ئىسمىنى تولۇق چاقىرىش-
قىمۇ ئۈلگۈرەلمىدى. دۈشمەن ئوقلىرى ئۇنىڭ قاۋۇل بەدىنىنى
ئۆتمىتۆشۈك قىلىۋەتكەنىدى، بۇ ئوق بۇتخانىنىڭ جەنۇبىدىكى
پوتەيدىن چىققىنىنى يەرگە چاپلىشىپ ياتقان جەڭچىلەر روشەن
كۆردى. تۇرغان چىدىيالمىدى، ئۇ «غوجىكا! » دەپ ۋارقىرىغى-
نىچە ئالدىغا يۈگۈردى. دۈشمەننىڭ بۇتخانا شىمالىدىكى پوتېي-
دىن بىر گرانات ئۇنىڭغا قاراپ ئۇچۇپ كەلدى. ئۇ كېلىۋاتقان
گراناتنى تۇتۇۋېلىپ شۇنداق تېزلىك بىلەن پوتەينىڭ يېنىغىلا
بېرىپ تۆشۈكتىن قايتۇرۇپ ئاتتى. پوتەي گۇمبۇرلەپ پارتلى-
دى. هوشۇروفنىڭ يىقىلغىنىنى كۆرگەن تۇرسۇن ئېغىر -
بېسىقلىقنى چۆرۈۋەتتى. ئۇ خامانىنىڭ يېنىدىكى ئۇلارنى ئىلگى-
رىلەتمەيۋاتقان پوتەيگە قاراپ تۆت گراناتنى تۇتۇپ جەڭچىلى-
رىگە ئاخىرقى قېتىم: «ئېتىڭلار! » دەپ بۇيرۇق بەر-
دى. جەڭچىلەر پوتەيگە توختىماي ئوق ئاتتى. ئۇ تۆت گراناتنى
ئېلىپ پوتەي تۆشۈكىگىلا باردى - دە، تۆشۈكتىن كەينى -
كەينىدىن گرانات تاشلىدى. پوتەي گۇمبۇرلەپ پارتلىدى. تۇر-
سۇنمۇ پوتەي بىلەن بىللىلا پارتلاپ كەتتى. ئۇ مۇئاۋىن ئىرزۋوت
كوماندىرى دېگەن نام بىلەن هاياتى بەدىلىگە جەڭچىلىرىگە چېكى-
نىش يولى ئېچىپ بەردى.

سەكسەن تۆت جەڭچىدىن ئارانلا يىگىرمە ئالتە جەڭچى
سالامەت چېكىنىپ چىقالىدى. ماهمۇت بىلەن بەرا شۇلارنىڭ
ئىچىدە، ئۇلار قۇچاقلىشىپ يىغلاشتى. قوماندان پالىنوفمۇ ئۇ-
لارنى قۇچاقلاپ بۇقۇلداپ يىغلىدى.

قوماندانلىق شتاب پىلاننى ئۆزگەرتتى. مىناميوتلارنى
ئىشقا سېلىپ بۇتخانىنى بومباردىمان قىلدى. يېڭىدىن تەشكىل-
لەنگەن زەربىدار ئەترەت مىناميوتلارنىڭ هىمايىسىدە بۇتخانىنىڭ
غەربىگە ئۆتتى. بەرا بىلەن ماهمۇت بۇ ئەترەتكە قاتناشتى. ئۇلار
كېچە قاراڭغۇلۇقىدىن پايدىلىنىپ تۈگمەن بىلەن بۇتخانا ئارىلى-
قىدىكى كۆنچىلەرنىڭ كۆن ئىشلايدىغان ئوچاقلىرىغا كىرىۋال-
دى. يېڭىدىن قۇراشتۇرۇلغان 1 - ئىرزۋوت بىلەن پىلىموتچىلار
ئىرزۋوتى مۇداپىئە ئورنىغا ئىگە بولدى. مىناميوتلار توختىماي
بۇتخانىنى توپقا تۇتۇۋەردى. دۈشمەننىڭ پۈتۈن دىققىتى ئالدى
تەرەپكە مەركەزلەشتى. زەربىدار ئەترەت قاراڭغۇدا ئۆمىلەپ ئاي-
لىنىپ، بۇتخانىنىڭ هويلىسىدا تۇيۇقسىز پەيدا بولدى - دە،
ئۇ يەردىكى خاتىرجەم ئەسكەرلەرنى قىرىپ تاشلاپ بۇتخانىغا
كىردى ۋە ئۆز ئەسكەرلىرىنى ئىلگىرىلەتكىلى قويمايۋاتقان ئىك-
كى ئېغىر پىلىموتنى تارمار قىلدى. بۇتخانا قولدىن كېتىش
بىلەن دۈشمەننىڭ شەرقىي شىمالدىكى چوڭ پوتىيىمۇ قولدىن
كەتتى. سۇيدۇڭ ئاتقۇچى 1 - پولكنىڭ 2 - باتاليونى بىلەن
تارباغاتاي 6 - ئاتلىق پولكنىڭ بىر ئىسكادرونى شىي يىفېڭ-
نىڭ ئىككىنچى لىنىيىسىگە بۆسۈپ كىردى. «هۇررا! » سادا-
سى شىخو ئاسمانلىرىدا گۈركىرەپ يەر - جاهاننى تىترەتتى.
6 - سېنتەبىر سەهەردە دۈشمەننىڭ 2 - لىنىيىسى تەلتۆكۈس
تارمار بولدى. جەڭچىلەر قۇربان بولغانلارنى يىغماقتا، ئەسىر-
لەر، غەنىيمەت ئېلىنغان قورالالارنى توپلىماقتا ئىدى. ماهمۇت
بىلەن بەرا غوجا هوشۇروف، تۇرسۇن، توختىلارنى ئېگىزلىككە
قاتار ياتقۇزۇپ يۈزلىرىگە ئىسپانكىلىرىنى يېپىپ قويىدى. نەق

شۇ چاغدا ئۇرۇمچى تەرەپتىن ئىككى بومباردىمانچى ئايروپىلان ئۇچۇپ كەلدى. قاناتلىرىدا گومىنداڭ بەلگىسى بار ئايروپىلانلار پەيدا بولۇش بىلەن ئەسكەرلەر تارقىلىشتى. لېكىن ماھمۇت بىلەن بەرا غوجا ھوشۇروفلارنىڭ قانغا بويالغان جەسەتلىرىنى كۆكرەكلىرى بىلەن توسۇپ دۇم يېتىۋالدى. ئايروپىلانلار ئۇلارنى بومباردىمان قىلماستىن، دۈشمەننىڭ بىرىنچى لىنىيىسى، شىخو بازىرىنى بومباردىمان قىلىپ قايتىپ كەتتى.

ئۆز دادىسى بىلەن بىللە قۇربان بولۇشقا بەل باغلىغان ياش جەڭچىلەر تەلەيلىككەن. بۇ ئايروپىلانلار غۇلجا ئايرودرومىدا گومىنداڭدىن غەنىيمەت ئېلىنغان ئايروپىلانلار ئىدى. ئۇچقۇچى خۇرمەت بىلەن خەمىت تېخنىكىدا يېتىشەلمىگەچكە، سوۋېت ئۇچقۇچىلىرى مىللىي ئارمىيىنىڭ فورمىسىنى كىيىپ ھەيدىگەنىدى.

سۈيدۈڭ ئاتقۇچىلار پولكى سەپكە تىزىلدى. قۇربان بولغان تۆت يۈزدىن كۆپ سەپدىشى ئۈچۈن ئۇلار ئاسمانغا ساليوت ئېتىپ تەزىيە بىلدۈردى. ئامان قالغانلارنىڭ قەلبىدىكى قىساس ئوتى تېخىمۇ ئەۋج ئالدى. تېخى تۇنۇگۇنلا چاقچاقلىشىپ، ھەتتا غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ يۈرۈشكەن سەپداشلىرىنىڭ بىر كۈندىلا مۇردىغا ئايلىنىپ قېلىشىنى كۆرۈش ھەرقانچە قورقۇنچلۇق بولسىمۇ، ئۇلار بۇ رېئاللىقنى قوبۇل قىلدى: ئۇرۇشمۇ بىر خىل تۇرمۇش. ئۆلۈم، قان تۆكۈش بۇ تۇرمۇشنىڭ بىر مەزمۇنى، ئۇ خۇددى تىنچ ھاياتتا دېھقان ئېتىزىغا غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ بېرىپ كەچتە ھېرىپ، ئېتىغا سامان ياكى چۆپ ئارتىپ كەلگەندەكلا ياكى كاسىپلار دۇكانلىرىنى يىغىپ بالىلىرىغا بازارلىق ئېلىپ قايتقىنىدەكلا بىر ئىش. جەڭچى ھايات يۈرىدىغان مۇردا، ئۇ ھەرقاچان ئۆز ئەكسىگە قايتىدۇ، جەڭچى ئۆلگۈچى، ھايات بىلەن مەڭگۈلۈككە خوشلاشقۇچى. ھەربىر قورال تۇتقۇچى بۇ قانۇنىيەتنى بىلىدۇ، شۇڭا ئۆلۈمنى مەقسەت ھېسابلىمايدۇ،

لېكىن ئۆلۈم ئۆزىنىڭ ئاقىۋىتى ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. بىلىپ تۇرۇپ خەتەرگە ئۆزىنى ئاتىدۇ.

شۇڭا ماھمۇت دادىسىغا قاتتىق ھازا ئېچىپ يىغلىمىدى. لېكىن بەرا گويا ھايات ياشاشنىڭ مەنىسى قالمىغاندەك، ئەجەل ياخشىلارنىڭ بېشىدا ئەگىيدىغان يىرتقۇچ قۇش ئىكەنلىكىنى ئەمدىلا چۈشەنگەندەك پەرىشان - چۈشكۈن ئىدى.

— ئەتە دادامنىڭ قىساسىنى ئالىمەن! — دېدى ماھمۇت ئېغىر ئۇھ تارتىپ.

— توختىكامدەك بىرگە يۈز! — دېدى بەرامۇ ئۇھ تارتىپ.

7 - سېنتەبىر سەھەردە دۈشمەننىڭ 3 - لىنىيىسىگە ھۇجۇم باشلاندى. 2 - لىنىيىنىڭ ۋەيران بولۇشى شىي يىفېڭ ئۈچۈن تولىمۇ قاتتىق زەربە بولدى. ئۇ، بۇ لىنىيىگە مەسئۇل بولغان دۇ تۇەنجاڭ ھودۇقۇپ، چاچلىرى چۈۋۇلغان، كىيىملىرى قانغا مىلەنگەن ھالدا ئالدىغا كىرگەندە، ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاشقىمۇ تاقەت قىلالماي ئۇنى ئۆلۈمگە بۇيرۇدى. ئۇ رادىئو تېلېگراممىغا: «گو چى تېز ياردەمگە كەلسۇن، شىخو قولدىن كەتسە جىڭ قورشاۋدا قالىدۇ!» دېگەن سۆزنى يېزىپ بەردى - دە، كەينى - كەينىدىن كىرىپ كېلىۋاتقان كوماندىرلىرىنىڭ «بولمىدى!» دېگەن سۆزنى تەكرار - تەكرار ئېيتىشىدىن ئەسەبىيلىشىپ:

— تانكا تەييارلانسۇن! — دەپ بۇيرۇق بەردى. يېشى ئەللىكتىن ئاشقان، نەچچە قېتىم كوممۇنىستىك پارتىيە قىسىملىرىنى قورشاپ يوقىتىشقا قاتناشقان، كۆرسەتكەن خىزمەتلىرى ئۈچۈن تېز ئۆسۈپ گېنېرال بولۇپ، شىنجاڭغا ئۆزى تەلەپ قىلىپ كەلگەن، ئېگىز، جياڭ جيېشىنى دوراپ بۇرۇت قويغان بۇ گېنېرال نۇرغۇن قېتىم جۇ شاۋلياڭ، ۋۇ جۇڭشىنلەرگە بۇجايىنى: «يېڭىلمەس ئىستىھكام!»، «خەۋپتىن خالىي

جاي!» ، «جەڭ فرونتىنىڭ مۇستەھكەم ئارقا بازىسى» دەپ
تەرىپلىگەن، نەچچە ئاي تەييارلىق قىلىپ ئۆزىنى ۋە باشلىقلىرى-
نى خاتىرجەم قىلغان بۇ جاي بۈگۈن خەۋپ ئاستىدا. ئىككى
لىنىيىنىڭ، بولۇپمۇ 2 - لىنىيىنىڭ قولدىن كېتىشى ئۇنىڭ
كوماندىر - چېرىكلىرىنى ئۈمىدسىزلەندۈرگەن، ئۇلار قېچىش-
نىڭ، جان ساقلاشنىڭ كويىدا. مانا شىخو - جەڭ ئۇرۇش
مەيدانىنىڭ باش قوماندانى بولغان شىي يىفېڭ ئۆزىمۇ ئىختىيار-
سىز «تانكا تەييارلانسۇن!» دەپ بۇيرۇق بەردى. ئۇ فرونت-
قا ئاتلانغاندەك قاتتىق ۋارقىراپ بۇيرۇق بەردى. لېكىن
بۇ تانكا بىلەن قېچىش — خالىي يەرگە بېرىپ ماشىنا
بىلەن ئۈرۈمچىگە قېچىش ئۈچۈن بېرىلگەن بۇيرۇق ئىدى.
ئۇنىڭ ئۈچۈن لازىمى جان.

— جياڭجۈن، ئىش چاتاق! — دېدى شتاب باشلىقى
يۈگۈرۈپ كىرىپ.

— جياڭ جېيشىغا دە! — دېدى شىي يىفېڭ ئەسەبىيلى-
شىپ، — مۇشۇنداق يارامسىز ئەسكەر تەربىيلىگەندىكىن!...

سۇيدۇڭ 1 - ئاتقۇچىلار پولكى سوقۇشۇپ باش - كۆزى
قانغا مىلەنگەن، ھېرىپ ھالىدىن كەتكەن نوچى خورازغا ئوخشاپ
قالغانىدى. ئۇنىڭ ھەربىر كوماندىر - جەڭچىسى «ئالغا» دىن
باشقا گەپنى بىلمەيتتى. ئۇلار شۇنچىلىك ئەسەبىيلەشكەن، شۇن-
چىلىك ئىرادىگە كەلگەن: ئۆلۈم ئۇلار ئۈچۈن ئېرىقتىن سەك-
رەپ ئۆتۈپ پۇتلىشىپ كەتكەندەكلا بىر ئىش ئىدى. ئۇلار شىخو
شەھىرىگە بېسىپ كىردى. ئۇلار كىرگەنلا كوچىدا توپ - توپ
دۈشمەن ئەسكەرلىرى قوراللىرىنى تاشلاپ توپا - چاڭغا مىلەن-
گەن، ئادەم سىياقى قالمىغان چىرايلىرىنى پۈرۈشتۈرۈپ يىغلاپ
تەسلىم بولۇشماقتا، بەزى كوچىلاردا ئېتىشىش، قوچاقلاشما
جەڭلەرمۇ بولدى. مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى بۇ زېمىن ئۈچۈن
ئاخىرقى تىنىقى قالغۇچە كۈرەش قىلغان دۈشمەن ئەسكەرلىرى-

نىمۇ ئۆلتۈردى. ئەمما قارشىلىق قىلغۇچىلار ئاز، تەسلىم
بولغۇچىلار كۆپ بولدى.

چۈشتىن كېيىن ئوق ئاۋازلىرى توختىدى. شەھەر ئاسمى-
نىدا قۇياش كۈلدى. ئۇنىڭ ئىللىق - ئوتلۇق نۇرى ھارغان
جەڭچىلەرنى تەبرىكلىگەندەك يۈزلىرىنى سىيپىدى.

شىي يىفېڭ قېچىش بىلەنلا ئەسكەرلىرى پىتىراشقا باشلىغا-
نىكەن. كەچقۇرۇن تىنچلانغان شىخو شەھىرىنىڭ مەسچىتلىرى-
دىن ئەزان ئاۋازلىرى ئاڭلاندى. كوچىلار تازىلانغان؛ شەھەر
خەلقى قانلارنى تازىلاپ، كوچىلاردا ياتقان دۈشمەن ئۆلۈكلىرىنى
يىغىشتى.

بەرانىڭ بېشى قاتتىق ئاغرىدى. ماھمۇت كۆڭلىكىنى يىر-
تىپ ئۇنىڭ قانلىرى قېتىشقان بېشىنى قايتىدىن تېڭىپ قويدى.

بۇ ئۇرۇشتا دۈشمەننىڭ سەككىز يۈز ئاتمىش نەپەر ئەسكى-
رى ئۆلتۈرۈلگەن، مىڭدىن ئارتۇقى ئەسىرگە چۈشكەن. بىر
مىڭ بەش يۈزدىن ئارتۇق مىلتىق، ئون بەش دانە زەمبىرەك،
ئون ئىككى دانە مىناميوت، ئىككى تانكا، ئۈچ برونېۋىك ماشىنا
ۋە سانسىزلىغان گرانات، ئوزۇق - تۈلۈك، ئوق - دورىلار
غەنىيمەت ئېلىنغانىدى.

يۈزىگە ئىسپانكىلىرى يېپىلغان سەككىز يۈز ئون ئۈچ نەپەر
قۇربانىنىڭ يېرىمىدىن كۆپى سۇيدۇڭ 1 - ئاتقۇچىلار پولكىدىن.
جاھان تىنچىغاندىن كېيىنلا ئادەملەر ئۆز تەبىئەتلىرىگە قايتىش-
تى. ئۇلار ھېسسىيات ۋە پىكىر ئىگىسى ئىكەن: ھەربىر جەڭ-
چىنىڭ يۈرىكى ئېچىشماقتا، كۆزلىرى ياش، ئالدىدا ئوڭدا
ياتقان يىگىتلەرنىڭ ئەڭ چوڭى ئوتتۇز سەككىز ياش، كىچىكى
ئون يەتتە ياش. ئۇلارنىڭ كۆكرەكلىرىگە قويۇلغان يىرىك قول-
لىرى كەتمەن، ئورغاق، بازغان، بوجا ياكى قەلەم بىلەن ھاياتى-
تىن لەززەت ئىزدىگەن قوللار ئىدى. ئۇلارنىڭ نۇرغۇنلىرى
توخۇ بوغۇزلاشتىنمۇ قورقۇشاتتى. ھازىر بۇ قوللار نۇرغۇن

ئادەملەرنىڭ جېنىنى ئالغان، قان بىلەن بويالغان قوللارغا ئايلانـ
غان. ئۇلارنى قاتىللىق قىلىشقا كىم ۋە قانداق بىر كۈچ مەجـ
بۇرلىدى؟ مانا ئۇلار ئۆزلىرىمۇ هازىر جەسەتكە ئايلاندى. ئۇلار
جەسەتكە ئايلىنىش ئۈچۈن كۈرەش قىلغانمىدى؟ ئۇلار نېمىشقا
ئۇرۇشتى، نېمىشقا قۇربان بولدى، ئۇلار نېمىگە ئېرىشتى؟ بۇ
سوئاللارغا هېچكىم جاۋاب بېرەلمەيتتى.

ئاق سەللە، ئاق خالات كىيگەن، كىچىككىنە ئاقساقىلى
تىترەپ تۇرىدىغان هەممىگە تونۇش بوۋاي، قۇربانلارنىڭ نامىزى
چۈشۈرۈلۈپ بولغاندىن كېيىن ئۆزبېك تىلىدا يىغلاپ تۇرۇپ
سۆز قىلدى:

— باللىرىم، مەن سىلەردىن قۇرئان تۇتقۇزۇپ قەسەم
ئالغان. سىلەر قەسەملىرىڭلارغا ئەمەل قىلدىڭلار. مۇرادىمىز
هاسىل بولسا جەننەتتە دىدارلىشىمىز. ناۋادا تۆككەن قانلار،
ئەزىز جانلار بىكارغا كەتسىچۇ؟ قەسەملىرىڭلار مېنىڭ كانىيىمغا
سىرتماق بولمامدۇ؟ باللىرىم، ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئەزىز ئوغـ
لانلىرى، مەن ئېلىخان تۆرە سىلەر ئۈچۈن يارانقۇچى ئىگەم
ئالدىدا جاۋابكارمەن!

تۆرەم بۇقۇلداپ يىغلىۋىدى، پۈتۈن ئەسكەرلەر، پۈتۈن
شىخو خەلقى، پۈتۈن شىخو هۆڭرەپ يىغلىدى.

ماهمۇت بىلەن بەرا هەممىدىن قاتتىق يىغلىدى. ئۇلار ئۆز
دادىسى غوجا هوشۇروفنىڭ جەسىتىنى تەييارلانغان يەرلىككە ئۆز
قوللىرى بىلەن كۆتۈرۈپ ئاپىرىپ، ئۆز قوللىرى بىلەن توپا
تاشلاپ كۆمدى.

هايات شۇنداق. ئىنسان كۆمۈلىدۇ، ئۇلۇغ غايىسىنى مەهـ
كەم قۇچاقلاپ توپا ئاستىدا ياتىدۇ. ئۇ غايىسىنى ئەكېتىدۇ،
غەم ـ قايغۇسىنىمۇ ئەكېتىدۇ. ئۇنىڭ جىسمى توپىغا ئايلىنىـ
دۇ. لېكىن غايىسى، قىساسى ۋە غەم ـ قايغۇسىنى تۇپراق
سىغدۇرمايدۇ. ئۇ يەر ئاستىدىن چىقىۋېلىپ، يوقالغان جىسمىـ

نىڭ مىراسخورلىرىنىڭ باشلىرىغا كېلىپ قونۇۋالىدۇ.

قەهرىمانلارغا ئوردېن بېرىش يىغىنىدا، پوتەي پارتلىتىشتا
خىزمەت كۆرسەتكەن پىلىموتچى دادايوف ئۆمەر (شاۋكەتنىڭ
ئورنىغا ئىزۋوت كوماندىرى بولغان يىگىت)، تانكا ئېتىپ ۋەزىـ
يەت تۈزىگەن غوجاهوشۇروف، ساۋۇت، ئالاهىدە قەهرىمان شاۋـ
كەت، تۇرسۇنلارغا 1 ـ دەرىجىلىك ئىستىقلالىيەت ئوردېنى ۋە
باتۇرلۇق مېدالى تەقدىم قىلىنغاندا، ماهمۇت بىلەن بەرانىڭ قەلبىـ
دە بىردىنلا پەخىرلىنىش تۇيغۇسى ئوت بولۇپ يانغاندەك بولدى.
ئۇلار ئاشۇ قەهرىمانلاردەك بولۇشنى چىن قەلبىدىن ئارزۇ قىـ
لىشتى.

— ساڭىمۇ باتۇرلۇق مېدالى بەرسە بولاتتى! — دېدى
ماهمۇت بەرانىڭ بېشىدىكى كىر، قانغا مىلەنگەن لاتىـنى كۆرـ
ستىپ، — سەنمۇ بىر قېتىم باتۇرلۇق قىلدىڭغۇ!

— ئۇمۇ باتۇرلۇقمۇ، — دېدى بەرا ئىششىپ كەتكەن
قاپاقلىرىنى ئۇۋۇلاپ، — مەن قاچمىدىم، پاناهلاندىم.

هوشۇروف قۇربان بولۇپ ئەسكەرلىرىگە چېكىنىشكە يول
ئېچىپ بەرگەن كۈن ئۇلارنىڭ يادىدا. ئۇ تۈنۈگۈنكى ئىش.

ئۇلار تۈگمەندىن كېلىۋاتقان سۇنىڭ ئىچى بىلەن ئۆمىلەپ،
يېكەن ئۆسكەن يەرگە كېتىۋاتسا تۆپىسىدىنلا ئوق ئېتىلدى.
ئەسكەرلەر سۇغا يېتىۋالدى. بەرا بېشىدىنلا چىقىۋاتقان ئوق
تۆشۈكىگە ئەپچىللىك بىلەن گرانات تاشلىدى ـ دە، ئۆزىنى
يېكەنلىككە ئاتتى. گۈمباڭ قىلىپ هېلىقى بېلىنداژ پارتلىدى،
ئون تۆت ئەسكەر ساق قالدى. بەرانىڭ بېشىنى شۇ چاغدا پىلىـ
موت ئوقى خېلىلا سۈرۈپ ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ئوق ئادەم مۇشتۇـ
مى ئەمەس ئىكەن، ئوق تەگكەندە بىرى يەردىن كۆتۈرۈپ ئاتقانـ
دەك بىلىنىدى ـ دە، ئۇ بېرىپ قىرغاققا ئۇرۇلدى. ئۇ ئاچچىقىدا
تۆشۈككە بومبا تاشلىغانىدى.

— بۇ ئىشنى هېچكىم دوكلات قىلمىغان گەپ! — دېدى

پەنجىملىك مەسئۇد ئىسىملىك پىلىموتچى هاياجان بىلەن ۋارقىراپ، — توغرا، بەرا زىياۋۇدۇنوفمۇ بىر باتۇر!

بەرانىڭ بېشى لوقۇلداپ قاتتىق ئاغرىشقا باشلىدى. تارباغاتاي 6 - ئاتلىق پولكى موڭغۇل دىۋىزىيونىدىن ئىسمايىل، سىمونىسكىي، ئوجا دېگەن رۇس، ئۇيغۇر، موڭغۇللارمۇ، يەنە تارباغاتاي 6 - ئاتلىق پولكىنىڭ مىنامىيوت روتىسىدىن توپئاتار جەڭچى جى فىڭفۇ ئىسىملىك خەنزۇ يىگىتمۇ قۇربان بولغان.

— خىتاينى خىتاي ئاتىدىكەنا! — دېدى بەرا هەيران بولۇپ.

— هەممىلا خىتاي دۈشمەنمىدى، — دېدى ماهمۇت دەرهال، — بىزگە ئوق ئېتىۋاتقان ئۇيغۇرلارمۇ بارغۇ، دادام گېزىتتىكى بىر خەۋەرنى ئوقۇپ تاشقورغاندىكى پارتىزانلىرىمىزنى ئۇيغۇرلار تۇتۇپ بېرىپتۇ دېگەن. گومىنداڭ تەرەپتىمۇ ئۇيغۇرلار بار. ئۇنداق بولغاندىكىن، بىز تەرەپتىمۇ خىتايلار بولىدۇ - دە!

قاراڭغۇ چۈشكەندە بەرانىڭ بېشى قاتتىق ئاغرىدى. ئۇ هازىرلا يىقىلىپ كېتىدىغاندەك دەلدۈگۈنۈپ ماڭالمايتتى.

بىردەمدىن كېيىن چىرايلىق كىيىنگەن ئوفىتسېر بىلەن تولىمۇ چىرايلىق بىر سانىتاركا كىرىپ كەلدى.

— مانا بۇ بەرا زىياۋۇدۇنوف! — دېدى ماهمۇت، — ئۇ ئېغىر يارىدار.

— زىياۋۇدۇنوف! — دېدى قىز قىزىققان هالدا بەراغا سەپسېلىپ، — نۇرى زىياۋۇدۇنوف ئاكىڭىزمۇ؟

— هەئە، ئاكىسى. ئىنىسى دەرا زىياۋۇدۇنوف قۇربان بولغان.

— ئۇكام، — دېدى قىز دەرهال سومكىسىدىن ئىسپىرتلانغان پاختا چىقىرىپ يىگىتنىڭ پېشانىلىرىدىكى قان داغلىرىنى سۈرتۈپ، — هازىرلا بالنىتسىغا ئاپىرىمىز، يارىدار بولۇپسىز.

— ياق، ياق، كىچىككىنە بىر يەرغۇ، ئوق تېرەمنى

شىلىپ كەتتى شۇ.

— ياق، ياق، سىز يارىدار، — دېدى قىز كۈلۈپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئاۋازى جاراڭلىق، تولىمۇ يېقىملىق ئىدى، — سىزمۇ ئاكىڭىزدەك تەرسا مىجەزكەنسىز!

— ئۇنىڭ ئاكىسى نۇرى زىياۋۇدۇنوفنىڭ مىجەزىنىمۇ بىلىدىكەنسىز - هە، زەيتۇنەم؟ — دېدى چىرايلىق كىيىنگەن ئوفىتسېر چاقچاق قىلىپ، — هەممىلا قىزلار، ئۇنىڭ هەممە تەرىپىگە قىزىقىدىكەنا!

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز، شتاب باشلىقى سۇلايمانوف؟

— موڭغۇلكۈرەدىمۇ پەرىخە ئىسىملىك بىر نوغاي قىز نۇرىنىڭ ئىسمىنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدۇ.

— ها - ها - ها!...، — قىز قاقاقلاپ كۈلدى. ئۇ بويۇنلىرىغىچە قىزىرىپ كەتتى، — نېمىشقا هەيران قالىسىز؟ بىرنەچچە قىزنىڭ ئىسمىنى ئېغىزىدىن چۈشۈرمەيدىغان يىگىتلەرمۇ كۆپقۇ ها - ها ... زىياۋۇدۇنوف بەرا دەرهال بالنىتسىغا ماڭدۇرۇلسۇن!

قىز تاقىلداپ چاققان مېڭىپ چىقىپ كەتتى.

— ياق، بارمايمەن! — دېدى بەرا جۆيلۈگەندەك ۋارقىراپ، — بالنىس - پالنىس دېگەنلەرگە دارىمايمەن. ئالغا، ئالغا!...

— شىخو ئۇرۇشى ئەڭ قاتتىق ئۇرۇش، قۇربان بېرىشىمۇ، غەلىبە ئۈچۈن ياراتقان تۆهپىسىمۇ ئەڭ چوڭ ئۇرۇش بولدى. بۇ ئۇرۇش بىزنى ئۈمىدلەندۈردى، دۈشمەننى ئۈمىدسىزلەندۈردى. ئۇ پۈتۈن ۋەتەننى ئازاد قىلىشنىڭ سىگنالى بولدى! — ئەخمەتجان هاياجان بىلەن ئېلىخان تۆرەمگە ئۆز تەسىراتىنى سۆزلىدى، — قاچقان گومىنداڭنى بىزنىڭ ئاتلىق قىسىملار قوغلىماقتا. موڭغۇل دىۋىزىيون بىلەن تارباغاتاي ئات-

لىق پولكتىن بىر ئىسكادروننى ئاجرىتىپ ، گومىنداڭ قوشۇن-
لىرىنىڭ جىڭدىن قېچىپ ئۆتەر يولى بولغان شىخونىڭ يىگىرمە
كىلومېتىر غەربىدىكى پورتاجى قاتارلىق بىرقانچە جايلارغا بۆك-
تۈرمە قويۇلدى . بۇ ئىشقا نىلقا پارتىزانلىرىدىن بايچۇرىنمۇ
قاتناشتى . جىڭ ناھىيىسى قورشاۋ ئىچىدە قالدى . گېنېرال
ئىسھاقبېك هازىر جىڭغا هۇجۇم قىلىۋاتىدۇ . غەلىبە يېقىن !
— ئەتە ھېيت ! — دېدى ئېلىخان تۆرەم تەنتەنىلىك
قىلىپ ، — شىخو ، جىڭ پۇقرالىرى خاتىرجەم ، خۇشال -
خۇرام ھېيت قىلسۇن !
پۈتۈن جۇڭغار ئويمانلىقىدا يالغۇز جىڭ ناھىيىسىدە شىد-
دەتلىك ئوق ئېتىلماقتا . غۇلجا ، سۈيدۈڭ ، بورتالا ، چۆچەك ،
ئالتاي ۋىلايەتلىرىنىڭ ھەممە ناھىيىلىرىدە ئادەملەر ھېيت شاد-
لىقى بىلەن . گويا بۇ زېمىندا ھېچ ئىش بولمىغاندەك ، گويا
جاھان يارىلىشتا قانداق بولغان بولسا هازىرمۇ شۇ پېتى تۇرۇۋات-
قاندەك…
ھايات قانۇنىيىتى تەستە ئۆزگەرسە كېرەك : ھايات ئۇچ ۋاخ
تاماق ، ئۇيقۇ ، يىغا ، كۈلكە ۋە غەم - قايغۇ ، پۈتمەس - تۈگە-
مەس پىلان ، ئارزۇ - ھەۋەسلەرنىڭ يىغىندىسى بولغاچقا ، بۇ
ئېغىر يۈكنى يۈدۈۋالغان ھايات كارۋىنى ئاستا قەدەم بىلەن
ئىلگىرىلىسە كېرەك !

46

ساقال - بۇرۇتى ئۆسكەن ، كىيىملىرى رەتلىك ، سۆڭىكى
قاملاشقان بىر يىگىت گېنېرال ئىسھاقبېكنىڭ ئالدىغا كىرىپ
تىك تۇرۇپ چاس بەردى :
— نۇرى زىياۋۇدۇنوف ، سىزگە سالام بېرىدۇ ، ھۆرمەت-

لىك گېنېرال !
— رۇخسەت ، — دېدى گېنېرال ياغاچ ئورۇندۇقتىن
تۇرۇپ . گەۋدىلىك ، بۇرۇتلۇق ، كەڭ يۈزلۈك ئادەم نۇرىنىڭ
مۈرىسىگە قولىنى قويدى ۋە كۈلۈپ قويۇپ ، — سېنى ئارقا
سەپكە يۆتكىمەكچى ، سەن بۇنىڭغا نېمە دەيسەن ؟ — دېدى
سىناق نەزىرىدە تىكىلىپ .
— گېنېرال ، پىكرىمنى بىلمەكچىمۇ سىز ؟
— قېنى ، ئېيتىۋەر ئويلىغىنىڭنى .
— مەن چېكىنمەيمەن ، يانمايمەن دەپ قەسەم بەرگەن .
قەسىمىمگە ئەمەل قىلىمەن !
— بۇيرۇق قىلساقچۇ ؟
— ئېيتىۋېتىڭلار ، بۇنداق بۇيرۇقنى قوبۇل قىلمايمەن !
— مۇنداق دېگىن . ئانداق بولسا بۇ پىكرىڭنى ئېلىخان
تۆرەمگە يەتكۈزىمەن . ئۇ كىشى سېنى ياردەمچى ھۆكۈمەت كاتى-
پى قىلماقچىكەن .
— گېنېرال ، ياخشى نىيەتلىك ئاتىنىڭ تەلىپىنى خەلق-
نىڭ تەلىپىدىن ئۈستۈن ئورۇنغا قويالمايمەن . مەن بۇ تەكلىپ-
نىمۇ ، ھەتتا بۇيرۇقنىمۇ قوبۇل قىلالمايمەن !
— ھەممىنى بىلىدىكەنسەن ، يوشۇرۇن سۆزلىرىڭ يوقتۇر - ھە ؟
— يۈرىكىم ماڭا سىۋەزلىك[1] قىلىدۇ ، گېنېرال .
— مەن سېنىڭ بۇيرۇققا بويسۇنمىغىنىڭنى تۆرەمگە ئېي-
تىمەن . رەئىس جۇمھۇر جازالىسا مەندىن كۆرمىگىن - ھە ؟
— بۇخىل جازا سىزنىڭ ماڭا بەرگەن مۇكاپاتىڭىز بولى-
دۇ ، گېنېرال !
ھەممىگە ، ھەتتا چاقچاقمۇ چاققان بۇ يىگىت ئىسھاقبېككە
ياقاتتى . ئۇ پارتىزان بولۇپ ئۈزۈن يىل قېقىندى - سوقۇندى

---

① سىۋەزلىك — خەۋەرچىلىك

تۇرمۇش بىلەن پىشقان ، قورقماس ، قەيسەر ؛ ھەربىي ماھارەتتە-
مۇ ، ئەتراپلىق بىلىم ھەتتا كىشىلەر بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش-
تىمۇ يېتىلگەن بۇ يىگىت بىلەن بىرنەچچە قېتىم پاراڭلاشقان ،
تەسىراتىغا بۇ يىگىت توغرىسىدا ئاڭلىغان دوكلات ، گەپ -
سۆزلەر قوشۇلۇپ گېنېرالنىڭ قەلبىدە يېتىلىۋاتقان بىر يارام-
لىق رەھبەرنىڭ ئوبرازى شەكىللەنگەنىدى . ئۇ نۇرىنىڭ تول-
غان ، چىرايلىق يۈزىگە تىكىلىپ قارىدى .
— شىبە ئىسكادىرونى ئېغىر خەتەردە قالغاندا سەن كېلىپ
ئۇلارنى قۇتقۇزدۇڭ ، — دېدى ئۇ ئاخىرىدا ، — شۇ كۈنكى
خەتەرنىمۇ يۈرىكىڭ سىۋەزلىك قىلىپ يەتكۈزگەنىدى ، زىياۋۇ-
دۇنوف ؟
— شۇنداق ، گېنېرال !
ئۇلارنىڭ بۇ يەردە تۇرۇۋاتقىنىغا بەش ئايدىن ئاشتى . مانا
ھازىر سېنتەبىر ئېيىمۇ كەلدى . يازنىڭ ئىسسىقلىرىنى قۇم بار-
خانلىرى ئارىسىدا بىردە قانلىق جەڭلەر بىلەن ، بىردە تەرگە
پىشىپ ھەربىي مەشىق قىلىش بىلەن ئۆتكۈزگەن قەيسەرلەرنىڭ
كۆڭلىرى ئۇلارنىڭ ئارزۇ - ئۈمىدكە باي يۈرەكلىرىگە ئۆچمەس ،
ئۇنتۇلماس خاتىرىلەرنى يېزىپ قالدۇردى . بۇ خاتىرىلەر قۇملار-
غا چۈشكەن ئىزلاردەك تېزلا يوقىلىپ كەتمىسۇن . بۇ خاتىرىلەر
ھېچنېمە دېيەلمەي مەڭگۈلۈككە كۆز يۇمغان جەڭچىنىڭ ئارمان-
لىرىدەك ئۆلمىسۇن ، يۇلغۇن دالىسىدا قەبرىسى قالغان بۈيۈك
ئىرادە ئىگىسىنىڭ جەسىتىدەك دېرەكسىز يوقالمىسۇن ! يۈرەك-
لەر توختايدۇ ، توختىمايدىغان يۈرەك يوق ، لېكىن بەزى يۈرەك-
لەر توختاپ قالسىمۇ سۆزلەپ تۇرىدۇ ، ئۇلارنىڭ نۇرغۇنلىرىنى
بولسا چۆل شامالىرىلا ئاڭلايدۇ . چۆلدە ماڭغان مۇگدەك ھارۋى-
كەش ياكى ئېشەكچى ، تۆگىچى كارۋانلار قۇم بارخانلىرى يېنى-
دىن ئۆتۈپ توغراق ، يۇلغۇن شاخلىرىغا باغلانغان ئاق لاتىلارنى
كۆرۈپ قالغاندا ، تولىمۇ يىراقتىن ئاڭلانغان ئاجايىپ جەڭلەر

توغرىسىدا ھېكايە ئاڭلايدۇ ، بۇ ھېكايىلەرنى قەھرىمانلار ، قاچ-
قۇنلار ، خائىنلار ياراتقان . ...
مىللىي ئارمىيىنىڭ جىڭ ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلغۇچى
ئارمىيىسىنىڭ غۇلجا 2 - پولك ئارتىللېرىيە دىۋىزيونى ، غۇلجا
4 - پولكىنىڭ 1 - باتالىيونى مۇشۇ قوماندانلىق شتاب جايلاشقان
داخىيەنزىدە ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا ، تېكەس 1 - ئاتلىق پولك ئاچال
داۋىنىنىڭ شەرقىي تاغ ئېتىكىدە ، غۇلجا 4 - پولك
بىۋاسىتە قىسىملىرى بىلەن 2 - ، 3 - باتالىيونلىرى
ئېھتىيات كۈچ بولۇپ ، ئۇتەي ، سىتەيلەردە تۇراتتى . خۇيزۇ
دىۋىزيونى ، شىبە ئىسكادىرونى ، غۇلجا 2 - پولكىنىڭ بىر
ئىسكادىرونى گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ 1 - سەپ لىنىيىسى
بولغان باجياخۇ ، يۈڭجىخۇلارغا نەيزىدەك قادىلىپ تۇراتتى . بۈي-
رۇق كۈتۈپ تۇرغان تۆت مىڭدىن كۆپرەك ئادەمگە ئىگە بۇ
قىسىمغا ماسلىشىپ ، مىڭمارال غوللىرىدا مەخپىر تۆرە ئەتىرى-
تى ، چاغانبېك ئەترىتى قوشۇئەمچەك ، ئاچال ئوخشاش جايلاردا
ھەرىكەت قىلماقتا ؛ تىك غار ۋە سارغاندار داۋانلىرىنىڭ شىمال
ئېتەكلىرىدە بايچۇرىن ، بارات ، ئىمىن پەرەڭ پارتىزانلىرى ھە-
رىكەت قىلماقتا ئىدى .
مۇشۇ 1945 - يىل 7 - ئاينىڭ 3 - كۈنى بايچۇرىنىنىڭ
ئاتمىش بەش كىشىلىك ئەترىتى چاغاداي داۋىنىدىكى گومىنداڭ-
نىڭ ئىككى ئىزۋوتىغا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ ، ئون تۆت
ئەسكىرىنى يوقىتىپ داۋاننى ئىگىلىدى . ئۇلار خەلقنىڭ ھىماي-
سىگە ئېرىشىپ ، كۈندىن - كۈنگە كۆپىيىپ چىڭىشور كۆۋرۈ-
كىگە ئوت قويدى ، تېلېفون سىملىرىنى ئۈزۈپ ، ستولبىلارنى
ئۆرۈۋەتتى . ترانسپورت كالونلىرىغا ئۈزلۈكسىز ھۇجۇم قى-
لىپ ، گومىنداڭنىڭ جىڭ بىلەن شىخو ئارىلىقىدىكى ئالاقىسى-
نى پالەچ قىلىپ قويدى . غۇلجا شەھىرىدىن ئىككى يۈز يەتمىش
ئۈچ كىلومېتىر كېلىدىغان جىڭ ناھىيىسى ھازىر مانا قامال

ئىچىدە . شىخونى ئالمىغۇچە بۇ يەرگە ھۇجۇم قىلماسلىق — ئومۇمىي ئىستراتېگىيە .

گومىنداڭ جىڭ مۇداپىئەسىگە 45 - دىۋىزىيىنىڭ قوماندانلىق شتابىنى ، بۇ دىۋىزىيىنىڭ بىۋاسىتە قاراشلىق قىسىملىرىدىن باشقا 1 - ، 3 - پولكلىرى ، 191 - دىۋىزىيىنىڭ 571 - پولكى ، 7 - دىۋىزىيىنىڭ 21 - پولكى ھەم تاغ زەمبىرەك قىسىملىرى بولۇپ ، ئالتە مىڭدىن كۆپ خىل قوراللار بىلەن قوراللانغان ئەسكىرىنى ئورۇنلاشتۇرغان . جۇشاۋلياڭ گېنېرالنىڭ غۇلجا يولىغا قويغان 1 - توسۇقى مانا مۇشۇ جىڭ لىنىيىسى . مىللىي ئارمىيە بەش ئايدىن بېرى نۇرغۇن ھۇجۇم قىلدى ، نۇرغۇن چېكىندى ، بۇ جەڭلەردىن گېنېرالنىڭ قەلبىدە خاتىرە بولۇپ قالغىنى مۇشۇ يىل 6 - ئاينىڭ 26 - كۈنى بولغان ۋەقە .

ھۇجۇم ، قايتۇرما ھۇجۇم بىلەن ئىككى تەرەپ تىركىشىپ تۇرغاندا ، خۇيزۇ دىۋىزىيونىنىڭ ئىسكادرون كوماندىرى گاما گومىنداڭنىڭ مەغلۇبىيىتىگە زادىلا چىدىيالماستىن ، ئەسكەرلىرىدىن لەي مىخۋا ، پەيشەر ، يۇجاڭيۇلەرنى مىللىي ئارمىيىنىڭ ھۇجۇمچى قىسىملىرى توغرىسىدىكى ماتېرىياللار بىلەن كېچىلەپ قاچۇرۇۋەتتى . ھەرەمباغ سوقۇشىدا تەسلىم بولۇپ ، قۇرئان تۇتۇپ قەسەم بېرىپ ئىنقىلابچىلار تەرىپىگە ئۆتكەن بۇ خۇيزۇ يىگىت «باندىتلارنىڭ ئىسكادرون كوماندىرى» بولۇشتىن خائىنلىقنى ئەۋزەل بىلدى . 6 - ئاينىڭ 28 - كۈنى تۇيۇقسىزلا گومىنداڭ ئايروپىلانى 1 - سەپ لىنىيىدىكى خۇيزۇ دىۋىزىيونى ، غۇلجا 2 - پولكىنىڭ بىر روتىسى ۋە شىبە ئىسكادرونىنى قاتتىق بومباردىمان قىلدى . يۈكجىخۇدىكى گومىنداڭ قىسىملىرىمۇ ماسلىشىپ زەمبىرەك ، مىناميوتلار بىلەن ھۇجۇم قىلدى . جىڭ بازىرىدىن بىر پولك ئەسكەر ھۇجۇم قىلىپ چىقتى . تۇيۇقسىز ، شىددەتلىك ھۇجۇم خۇيزۇ دىۋىزىيونىنىڭ بىر ئىس-

كادرونى بىلەن غۇلجا 2 - پولكىنىڭ بىر ئىسكادرونىنى چېكىنىشكە مەجبۇر قىلدى. شىبە ئىسكادرونى 2 - لىنىيىگە چېكىنمەي دۈشمەننىڭ كەينى - كەينىدىن قىلغان ئۈچ قېتىملىق ھۇجۇمىنى چېكىندۈردى. لېكىن شىبە ئىسكادرونىنىڭ يارىدارلار ياتقى مۇھاسىرىگە چۈشۈپ قالدى. يارىدارلار جان تىكىپ جەڭ قىلدى. گراناتلار توختىماي پارتلاپ قومۇشلۇققا ئوت كەتتى. ئىس - تۈتەك ئىچىدە قاتتىق جەڭ بولدى. شىبە ئىسكادرونىنىڭ ئوقلىرى تۈگەي دېدى. ئۇلار ئاتاكىغا ئۆتۈپ قۇچاقلاشما جەڭ باشلاندى. دەل شۇ خەتەرلىك چاغدا نۇردىننىڭ 1 - باتاليونى جەڭ مەيدانىغا يېتىپ كەلدى. ئۇ كۈنى نۇرى ھەممە ماھارىتىنى كۆرسەتتى. قۇچاقلاشما جەڭدە ئۇ قانچە دۈشمەنگە نەيزە ئۇرغىنىنى سانىمىدى. چېكىنگەن قىسىملارمۇ قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتتى، گومىنداڭ ئەسكەرلىرى مەغلۇپ بولۇپ پاتپاراق بولۇپ قاچتى. بۇ ئۇرۇشتا شىبە ئىسكادرونىدىن ساگدا ئاجى قاتارلىق يەتتە نەپەر جەڭچى ئەسىرگە چۈشتى. قىرىق نەپەر جەڭچى قۇربان بولدى. قىرىق نەچچە ئادەم يارىدار بولدى. ئاتمىش بەش تۇياق ئات ئۆلدى. ئۇنىڭ بەدىلىگە گېنېرال گو چىننىڭ بەش يۈزدىن كۆپ ئەسكىرى يوقىتىلدى. چونەن، ئەدلىنىيە كوماندىرى شاڭ جىڭلار شۇ ئۇرۇشنىڭ قەھرىمانلىرى، ئىسكادرون كوماندىرى ناربايانتۇ، مۇئاۋىنى فۇجاشىڭسەن، ئىنژۇوت كوماندىرى شاشيا، جەڭچى خالىق، گورۇي، كەيباۋ، لېگىن، خېيىڭلار ئۆز تۆھپىلىرى بىلەن مۇكاپاتلاندى.

— شۇ چاغدا سەن كەلمىگەن بولساڭ زىيان تولىمۇ چوڭ بولاتتى! — دېدى ئىسھاقبېك نۇرىنىڭ مۈرىسىگە ئۇرۇپ، — مەن ساڭا ئوخشاش تۆھپىسىنى كۆز - كۆز قىلمايدىغان ئادەملەرنى ياخشى كۆرىمەن. يادىڭدا بارمۇ؟ 7 - ئاينىڭ 19 - كۈنى بىزنىڭ تېكەس 1 - ئاتلىق پولكىنىڭ رازۋېدكا كوماندىرى كاشكارونىڭ بىخۇدلۇقى بىلەن پۈتۈن بىر ئىنژۇوت قورشاۋدا قالدى.

ناسىروف پىلموت بىلەن قانچە ھىمايە قىلغان بولسىمۇ، قەيسەر
يىگىتلەردىن ئون بەشى قۇربان بولدى، ئالتىسى ئەسىر چۈش-
تى. ناسىروف دەرياغا ئۆزىنى تاشلاپ ئارانلا قۇتۇلالىدى. خا-
ئىنلىق، بىخۇدلۇق، مەسئۇلىيەتسىزلىك بىزگە نۇرغۇن زىيان
سالدى. بالام، مەن ساڭا رەھمەت ئېيتىمەن، ئوفىتسېرلىرد-
مىزگە ياخشى ئۆلگىسەن. سەزگۈرلۈك، قەيسەرلىك، چاققاند-
لىق، ماھىرلىق بىرلەشكەن ئوفىتسېرلىرىمىز كۆپ ئەمەس،
خەير، بالام، پىكرىڭنى رەئىسكە ئېيتىمەن. دۈشمەنگە ئومۇم-
يۈزلۈك ھۇجۇم باشلاش ئالدىدا تۇرۇۋاتىمىز، بۇ بىر ھەل
قىلغۇچ جەڭ، غەلىبە تىلەيمەن، ئەمىسە خەير خوش!
نۇرى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئىسھاقبېك ئالدىغا ئۇ-
رۇش خەرىتىسىنى يېيىپ، ئەتە، 5 ـ سېنتەبىر بولىدىغان
ھۇجۇمنىڭ مەيدان ئورۇنلاشتۇرۇش ئەھۋالىنى يەنە بىر قېتىم
قاراپ چىقتى: بىرىنچى ھـۇجـۇم يـۆنىلىشـى غۇلجا بولاتتى، غۇل-
جا 2 ـ پولك بىلەن غۇلجا 4 ـ پولك 1 ـ باتاليون يۆنىلىشنىڭ
غەربىدىن، تېكەس 1 ـ ئاتلىق پولكى باجياخۇنى ئىسكەنجىگە
ئېلىپ يۆنىلىشنىڭ غەربىي جەنۇبىدىن، خۇيزۇ دىۋىزىيونى
غەربىي شىمالدىن، شىبە ئىسكادرونى شىمال تەرەپتىن ھۇجۇم
قىلىشى كېرەك. ھۇجۇم قىلىش ئۇنىڭ ئۈچۈن تولىمۇ كۆڭۈل-
لۈك. ئون ئالتە يېشىدا قولىغا قورال ئېلىپ ئەسكەر بولغىنىد-
دىن تارتىپ، قىرىق ئۈچ ياشلىق گېنېرال بولغۇچە ئۇ قانچە
قېتىم ھۇجۇم قىلدى، قانچىلىك دۈشمەننى يوقاتتى؟ بۇ سانلار
ئۇنىڭ يادىدا قالغىنى يوق. ئۇنىڭ يادىدا قالغىنى ھەر قېتىمقى
ھۇجۇمدىن كېيىنكى غەلىبە خۇشاللىقى. ئۇ بۇ خۇشاللىقلار
ئۈچۈن تولىمۇ جىق قۇربان ـ بەدەل تۆلىدى. ئۇلۇغچات ناھىيد-
سىنىڭ جىغىن يېزىسى سىمخانىدىن باشلانغان ھايات سەپىرى
ئۇنى ئون ئالتە يېشىدا چوڭىيغىش قەبىلىسىگە بەگ، چېگرا
ئەترىتىگە باشلىق قىلىپ، زالىم ھۆكۈمەت ياڭ زېڭشىن ئۈچۈن

چېگرا ساقلاتقۇزدى . ئۇ نۇرغۇن باندىتلارنى تۇتۇپ بەردى ، كې-
يىن سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇنىڭغا ھاياتىنىڭ باشقا يوللىرىنى كۆر-
سەتتى . ئۇ ھاياتىنىڭ توغرا ، يېڭى يوللىرىنى چۈشەندى . ئۇنىڭ
قەلب تۆرىدىن زۇلۇم تارتقانلارغا بولغان ھېسداشلىق ، غەمخور-
لۇق ئورۇن ئالدى . ئۇ ھاياتىنىڭ ئـۇلۇغلـۇقـىمۇ مـانا شۇلار-
نىڭ ھالىغا يېتىش ئىكەنلىكىنى چۈشەندى . بۇ چۈشەنچىسىنى
ھەممە ئىشقا ئۆلچەم قىلدى . لېكىن مىڭلىغان ھالال نىيەت
ئادەملەرنىڭ ئالدانغىنىدەك ئۇمۇ ئالداندى . زالىم شېڭ شىسەيگە
لۇيجاڭ بولۇپ سادىقلىق بىلەن جەڭ قىلىپ ، ئۇنىڭ خەتەرلىك
دۈشمەنلىرىنى يوقىتىپ بەردى . بۇنىڭ ھېسابىغا ئۇ شېڭ دۇبەن-
دىن مۇكاپات ، مەرتىۋە تەلەپ قىلمىغانىدى . ئۇ جاپاكەش خەل-
قىم مەندىن رازى بولدى دەپ ئويلىدى . نەتىجە تەتۈرىچە بولدى .
ئۇ بىر قانخورنىڭ قاتىللىقىغا ياردەم بەرگەن ئادەم بولۇپ قال-
دى . ئاخىر ئۇ قاتىل ئۇنىڭ ئائىلىسىنى ، ئۆزىنى يوقىتىش
كويىغا چۈشكەندىلا ، خەلقىگە قايتىدىن ياخشىلىق قىلىش نىيد-
تىگە كېلىپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قېچىپ كەتتى . ئۇ دۈشمەن
شېڭ شىسەي ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن ، ئۆزىگە ئوخشاش
نەپرىتى زورلار بىلەن بىللە مۇشۇ دۈشمىنىنى يوقىتىپ ، جاپا-
كەش خەلقىگە بەخت يارىتىشقا قەسەم ئىچتى . شېڭ شىسەي
تاشقورغان ، پامىر ئېگىزلىكىدىمۇ تاجىك ، قىرغىزلارغا كۈن
بەرمىدى . بۇلاپ ـ تالىدى . ئون توققۇز مىڭدىن سەل ئارتۇق
خەلقى بار چارۋىچىلارنىڭ 1940 ـ يىلىدىكى بىر يۈز سەكسەن
مىڭ تۇياق قويى 1942 ـ يىلىغا كەلگەندە ئوتتۇز مىڭغا چۈشۈپ
قالدى . خەلق جېنىدىن تويدى ، ھايات ئىزدىگەن ئەزىمەتلەر
ئىسھاقبېككە تېزلا ئەگەشتى . ئۇ 1943 ـ يىلىنىڭ بېشىدا
سوۋېت يېرىگە قېچىپ بارغان يەتتە يۈزدەك سەرگەردانى ئۇيۇش-
تۇرۇپ ھەربىي تەلىم ـ تەربىيە ئېلىپ باردى . شۇ يىلى 5 ـ
ئايلاردا ئاقچى ، قۇلانتاغ ئەتراپلىرىغا كىرىپ قوزغىلاڭ كۆتۈ-

رۇش تەييارلىقىنى قىلدى. لېكىن قانات ئىسىملىك خائىن چېقىپ قويۇپ بىر قېتىم زەربىگە ئۇچرىدى.

ئۇ 1943 - يىلىنىڭ 9 - ئېيىدا تاشقورغانغا يەنە كىردى. كارۋانشاھ، غوپۇرقاسىم، شېرىنبېك، مەھەممەت ئەيسا قاتارلىق ئەزىمەتلەر بىلەن تاشقورغان «ئازادلىق تەشكىلاتى» نى قۇردى. 1944 - يىلى 5 - ئايدا بىر يۈز يىگىرمە كىشىلىك تاجىك پارتىزانلىرىنى تەشكىللىدى. ئۇلار گومىنداڭ ماشىنىلىرىغا ھۇجۇم قىلىپ، ئون تاغار ئاشلىق، ئالتە دانە مىلتىق غەنىيمەت ئالدى. 1944 - يىلى 12 - ئايدا ئۇ بۇ يەردىكى ئىشلارنى ھەمراھلىرىغا قالدۇرۇپ، سەكسەندەك پارتىزاننى باشلاپ ئۆزى سوۋېت ئىتتىپاقىغا قېچىپ كەتكەن جاي غۇلجا شەھىرىدە قوزغالغان ئىنقىلابقا قاتنىشىش ئۈچۈن بۇ يەرگە كەلدى.

شۇنىڭدىن بېرى ئۇ نۇرغۇن جەڭلەرنى كۆردى، نۇرغۇن دۈشمەننى يوقاتتى. ئۇ خەلقنىڭ خۇشاللىقىنى كۆرۈپ چەكسىز خۇشال بولدى. ئۇنى ئەڭ خۇشال قىلغان ئىش ئۆزىنى ئىنقىلابقا بېغىشلىغان، ئىستىقبال مەنزىرىسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلەيدىغان نۆرىدەك ياشلارنىڭ كۆپىيىۋاتقانلىقى ئىدى.

مانا ھازىر شىنجاڭنىڭ ھەممىلا يېرىدە بۇ خىل ياشلار چۇقان كۆتۈرمەكتە. ئۇ بايىلا قولىغا تەگكەن خەتنى ئېچىپ ئوقۇشقا باشلىدى، خەت تاجىك يىگىت كارۋانشاھتىن كەلگەنىدى: «... شۇنداق، بىز قەسەملىرىمىزگە ئەمەل قىلماقتىمىز. 8 - ئاينىڭ بېشىدا قۇربانوف بىر ئىزۋوت ئەسكەر بىلەن غۇلجىدىن كېلىپ بىزگە قوشۇلدى. پارتىزانلىرىمىز ئىككى يۈزدىن ئېشىپ كەتتى. بىزنىڭ تاغدىن چۈشۈپ شەھەرلەرگە ھۇجۇم قىلىدىغان ۋاقتىمىز كەلدى. گومىنداڭنىڭ ھەممىلا يەردە ئەسكىرى بولغىنى بىلەن يۈرىكى پوك - پوك، توشقاندىنمۇ قورقۇنچاق. غۇلجا، ئالتاي، چۆچەكلەردىكى مەغلۇبىيىتى ئۇنى تېخى-

مۇ يۈرەكئالدى قىلىپ قويۇپتۇ، بىزدىن تولىمۇ قورقىدۇ. ئۇلارنىڭ يۈرىكى پوك - پوك بولىدۇ ئەمەسمۇ. ھايتلا دېسەك پۈتۈن خەلق قوزغىلىدىغاندەك قىلىدۇ. شۇڭا بىز يۈرۈش قىلىشنى باشلىۋەتتۇق. سوۋېتتىن كەلگەن مەسلىھەتچى غۇلامخان تۆرە بىزنىڭ شېرىنبېك، لەشكەر، زاھىرزالار سەكسەن نەپەر پارتىزاننى باشلاپ تاشقورغانغا، مەن كارۋانشاھ، ئىنايىتۇللا، غەرىبشاھ ئۈچىمىز يىگىرمە بەش نەپەر پارتىزان بىلەن تاغارمىغا، مەھەممەت ئەيسا، ئابدۇمەلىكلەر ئوتتۇز نەپەر پارتىزان بىلەن سۇ بېشى داۋىنىغا، تاشتۆمۈر، ئوسمانلارمۇ ئوتتۇز نەپەر پارتىزان بىلەن بۇلۇڭكۆلگە ھۇجۇمغا ئۆتكەندۇق، ئوبۇلقاسىم يىگىرمە يەتتە نەپەر پارتىزان بىلەن يەكەن، يېڭىسار يولىنى توسۇشقا ماڭغانىدى. مۇشۇ 1945 - يىل 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى بىز ئومۇمىيۈزلۈك ھۇجۇمغا ئۆتتۇق. تاشقورغاندىكى گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئىشتانبېغىنى چېگىشكىمۇ ئۈلگۈرمەي ھەممىنى تاشلاپ چىچەكلىك داۋىنىغا قاچتى. بىز نۇرغۇن قورال، ئوق - دورىغا ئىگە بولدۇق. دەپتەر پونكىتىدىكى قىرىق نەپىرى پاكىستانغا، قالغانلىرى يەكەن، قەشقەر تەرەپلەرگە قېچىپ كەتتى. سۇ بېشى داۋىنىدىن باشقا زاستاپلار شۇ كۈنىلا ئىشغال قىلىندى. 16 - چېسلا سۇ بېشى زاستاپتىكىلىرىمۇ ئوپالنىڭ ئەللىك كىلومېتىر نېرىسىدىكى بوستانتېرەككە قاچتى، گومىنداڭ دېگەن قېچىشتىن باشقىنى بىلمەيدىكەن ئاكا! چىچەكلىك داۋىنىدىلا ئۈچ كېچە - كۈندۈز جەڭ بولدى. تۆتىنچى كۈنى ئۇلارمۇ قاچتى. نەگە دېمەمسىز، شىمالدا ئوپالغا، شەرقىي شىمالدا ئاق دالاغا قەدەر چېكىنىپ قاچتى. دۈشمەننىڭ يىگىرمە ئۈچ نەپىرى ئۆلدى، توققۇز نەپىرى يارىدار قىلىندى. ئىككى يۈز يىگىرمە يەتتە دانە مىلتىق، بىر دانە ئېغىر پىلىموت، ئۈچ دانە قول پىلىموت، بىر يۈز يىگىرمە يەشىك ئوق قولغا چۈشتى. يەنە بۇلاپ ماڭغان قويىدىن ئۈچ يۈز نەچچە

تۇياق ، تۆگىدىن ئوتتۇز ئالتىنى قايتۇرۇۋالدۇق . بىزدىن ئۈچ
يىگىت قۇربان بولدى . 8 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى بىز تاشقورغاندا
ۋالىي مەھكىمە ، ھاكىم ئىدارە ، ساقچى ئىدارىلىرىنى قۇردۇق .
پارتىزان قوماندانلىق شتابىنىمۇ تولۇقلاپ قايتىدىن قۇردۇق .
غۇلامخان تۆرە قوماندان ، پېقىر كارۋانشاھ ئورۇنباسار قوماندان
بولدۇم . مادايوف سىياسىي ئورۇنباسار ، سوۋېتلىك ئەبەيدۇللا
مەخسۇم مەسلىھەتچى بولدى . تاجىك ئاتلىق پولكى ، قىرغىز
ئاتلىق پولكى قۇردۇق . تاجىك ئاتلىق پولكىنىڭ كوماندىرى
لەشكەر ، ئورۇنباسارى ئابدۇراخمان ، كومىسسارى ئابدۇرۇ-
سۇل . قىرغىز پولكىنىڭ نامىنى «ئىسهاقبېك غالىبىيەت پول-
كى» دەپ قويدۇق . كوماندىرى ھاكىم ، مۇئاۋىنى ئوبۇلقاسىم ،
كومىسسارى ئەيسا ، ھەر پولكتا ئىككىدىن ئىسكادىرون بار . بىر
پولكتا ھازىرچە ئىككى يۈزدىن كۆپرەك جەڭچى بار ، تاشقورغاندا
ئىككى يۈزدىن كۆپ ياشلارغا ھەربىي تەلىم ـ تەربىيە ئېلىپ
بېرىۋاتىمىز . قەشقەر ، يېڭىسار ، يەكەن ، قاغىلىق بىزنىڭ ئەم-
دىكى ھۇجۇم نىشانىمىز . لېكىن دۈشمەنمۇ ئۇخلاپ ياتقىنى
يوق . دۈشمەن مۇداپىئەدە ، لېكىن كۈچلۈك . ۋەزىپىمىز تولىمۇ
ئېغىر . دۈشمەن ئەسكەرلىرى ھەممىلا يەردە بىزنى كۈتۈپ
تۇرماقتا : قەشقەر ، يېڭىشەھەردە 12 ـ دىۋىزىيە قوماندانلىق
شتابى بىلەن 34 ـ پولكى بار ، ئاتلىق 1 ـ دىۋىزىيىنىڭ
3 ـ ئاتلىق پولكىمۇ شۇ يەردە . خوتەندە 12 ـ دىۋىزىيىنىڭ
35 ـ پولكى ، يەكەندە 12 ـ دىۋىزىيىنىڭ 36 ـ پولكى ،
ئاتلىق 1 ـ دىۋىزىيىنىڭ 2 ـ پولكى ، چەرچەندە 2 ـ دىۋىزىيە-
نىڭ 6 ـ پولكى بار . ئۇنىڭدىن باشقا ، قەشقەر ، يەكەن ، خوتەن-
لەردە ئۈچ يۈز ئاتمىش نەپەردىن كۆپ تىنچلىق ساقلىغۇچى
قوراللىق ئەسكىرى بار (جاسۇسلىرى بۇنىڭ سىرتىدا) . ئاقسۇ-
دىكى پارتىزانلار باي ، كونىشەھەرلەرنى ئىگىلىگەندىن كېيىن
دۈشمەن پاراكەندە بولۇپ قېچىشنىڭ كويىغا چۈشۈپتەك . ئاكا ،

سىلەر قاچانمۇ كېلەرسىلەر . مەن سىز بىلەن قەشقەردە ، ھېيت-
گاھنىڭ ئالدىدا قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈشنى ئارزۇ قىلىمەن . بىز
ھۇجۇمغا ماڭدۇق ، ئامان قالسام ، پېقىر كارۋانشاھ ئاكىسى
گېنېرال ئىسهاقبېك بىلەن ئۆز بايرىقىمىز لەپىلدەپ تۇرغان
سۈزۈك ئاسمان ئاستىدا قۇچاقلىشىدۇ . ئاللا تائالا بىزنى شۇ
كۈنلەرگە يەتكۈزگەي···»

— يارايسەن ، ئەزىمەت كارۋانشاھ ! — دېدى گېنېرال
خەتنى ئوقۇپ بولۇپ ، — بىز چوقۇم كۆرۈشىمىز ، سەن ئارزۇ
قىلغاندەك كۆرۈشىمىز !

داخىيەنزىدىكى قوماندانلىق شتاب بېلىندازغا ئورۇنلاشقان ،
ئۈچ قەۋەت ياغاچ ، تاش ـ توپا بىلەن يېپىلغان يەر ئاستى ئۆيىگە
ئايروپىلان تاشلىغان بومبا ، مىنامىيوت ، زەمبىرەك ئوقلىرىمۇ
زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزەلمەيتتى . شتابقا پولكوۋنىك قېيۇمبەگ
غوجام كىرىپ چاس بەردى .

— كېلىڭ ، يىگىت ! — دېدى ئىسهاقبېك تولىمۇ گۈ-
زەل ، ھەربىي كىيىملىرىمۇ قالتىس ياراشقان يىگىرمە نەچچە
ياشلىق پولك كوماندىرىغا زوق بىلەن قاراپ ، — ئۇيغۇر يىگىت-
لىرىنىڭ گۈزەللىرى جىڭغا توپلانغان ئوخشىمامسىلەر . بايىقى
نۇرىمۇ ، سىزمۇ بىر ـ بىرىڭلاردىن قېلىشمايدىغان گۈزەل يىگىتلەر-
دىن . خۇدايىم گۈزەلگە ئامراق بولسا سىلەرنى ئوقتىن ئاسرايدۇ !

— گېنېرال ، خۇدايىم سىزنى ئاسرىسۇن ، بىز ئۇي-
غۇرلاردىن گۈزەللەر جىق بولغىنى بىلەن ، سىزدەك ھەربىي
بىلىمى بار قوماندانلار يوق ئەمەسمۇ ، بىزگە لازىمى چاپايوفلا
ئەمەس ، سوۋۇروف ، كوتۇزوفلاردەك ، ژۇكوف ، ۋاسىلېۋسكىي-
لاردەك ، جۇ دې ، پېڭ دېخۇەيلەردەك قوماندانلار !

— غوجام ، بىرىدىن رەنجىگەن ئوخشىمامسىز ؟

— بەزىلەر جىڭ سوقۇشقا غېنى باتۇر قوماندانلىق قىلى-
شى كېرەك ، دەپ چۇقان كۆتۈرمەكتە ، گېنېرال !

— چۈشەندىم، چۈشەندىم! — دېدى ئىسهاقبېك كۈلۈپ قويۇپ، — ئۇرۇش غەلىبە قىلغاندىن كېيىن مەن ھەممە ھوقۇقنى ئۆتكۈزۈپ بېرىمەن، مەن چويبالسان[1] بولاي دېمەيمەن! خەلق زۇلۇم كۆرمىسە، ھەممە مىللەت ئەمگەكچىلىرى ئادەمدەك ياشىسا، سوۋېت ئىتتىپاقىدىكىدەك تۇرمۇش پاراۋان، مىللەتلەر باراۋەر، ئىلىم - پەن تەرەققىي قىلغان جەمئىيەت بولسا دېگەننىلا ئارزۇ قىلىمەن، غوجام!

— بىزمۇ شۇ، — دېدى غوجام ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ قويۇپ، — مەن بىر باي بالىسى. سىزمۇ شۇ. ئەمما بىز زۇلۇمغا قارشى. گومىنداڭ بىزنى ئادەم قاتارى كۆرمىدى، ئېلىشۋەتكەن تىرنىقىغا ئىلمىدى، ئەمگەكچىلەرنى بۇلاپ - تالىدى، زار - زار قاقشاتتى. بىز شۇ ئېزىلگەنلەرنىڭ مەنپەئەتىنى دەپ قولىمىزغا قورال ئالدۇق. سىزمۇ، مەنمۇ ياشاشنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىمىز. ئەمگەكچىلەرنىڭ ئۆزىگە ئۆزى خوجايىن بولۇشى ئۈچۈن كۈرەش قىلغاندىلا ھايات مەنىلىك بولالايدۇ. ئەمگەكچى دېگەن ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، تۇڭگان، قالماق، شىبە، ئۆزبېك، تاتار، خىتايلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇنداقمۇ، گېنېرال؟

— توغرا، توغرا ئېيتتىڭىز، غوجام. گومىنداڭدىن ئەسىر چۈشكەن خەنزۇ ياشلارمۇ بىز تەرەپتە تۇرۇپ گومىنداڭغا ئوق ئاتماقتا. نۇرغۇنلىرى قۇربان بولدىغۇ. ئىنقىلاب مىللەت ئايرىمايدۇ. گېرمانىيە كوممۇنىستلىرى سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپتە تۇرۇپ، ئۆز مىللىتى گېرمانىيە فاشىستلىرىغا ئوق ئاتتىغۇ. ئىتالىيىدىمۇ شۇنداق بولدى. مىللەتچىلىك ئىنتايىن يامان ئەيىب، ھەتتا جىنايەت. شېڭ شىسەي، مۇنۇ گومىنداڭ

[1] چويبالسان — (1895 — 1952) موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مارشالى.

ھەممىڭلا ئۆز مىللىتىنىڭ پايدىسىنى ئۆلچەم قىلىدۇ. شۇڭا خەلقنىڭ نەپرىتىگە يولۇقتى. غېنى باتۇرمۇ ھەقىقىي باتۇر. لېكىن ئۇ قوماندان بولۇشقا لايىق ئەمەس. بۇنى ئۆزىمۇ نەچچە قېتىم ئېيتقان.

ئۇلار ئۇزاق مۇڭداشتى. ئىسهاقبېك ئاخىرىدا قېيۇمبەگ غوجامنى ئۇزىتىپ چىقىپ:

— زادىلا ئۇيقۇم كەلمىدى، ھۇجۇم باشلاشقا تېخى يەنە ئالتە - يەتتە سائەت بار، ئۇخلىۋېلىڭ، سىزنىڭ 1 - باتالىيونىڭىزنىڭ ۋەزىپىسى ئېغىر، قارا پوتەي ئېلىنمىسا جىڭغا كىرمەك قىيىن. قارا پوتەينى پارتلىتىش نۇرىنىڭ ئۈستىگە چۈشتى. ئۇ ھەرگىز ئۆزى گرانات ئېلىپ پارتلاتقىلى بارمىسۇن. ئۇنىڭغا بۇيرۇق بېرىڭ، ئۇ قوماندانلىق ماھارىتىنى ئۆستۈرۈشى كېرەك! — دەپ ئاللاھىدە تاپشۇردى.

ئىسهاقبېكنىڭ ئۇيقۇسى قاچقان، ئۇ يېتىپ باقتى، ئۇيقۇسى كېلىدىغاندەك ئەمەس، ئۇ كىتاب ئوقۇسا ئۇخلاپ قېلىشقا ئادەتلەنگەن، ئۇ «بولشېۋىكلار پارتىيىسىنىڭ تارىخى» ناملىق كىتابنى يېنىدىن ئايرىمايدۇ، مانا ئۇ شۇ كىتابنىڭ قاتلانغان بېتىنى ئاچتى، ئوقۇدى، كىتابنىڭ ئېغىر جۈملىلىرى ئۇنىڭغا تېخىمۇ ئېغىر بولۇپ تۇيۇلدى. ئۇنىڭ خىيالىنى ئالدىدا بولىدىغان جەڭ ئۆزىگە قارىتىۋالغانىدى. ئۇ خىيال ئېكرانىدا بولغۇسى جەڭنىڭ بىردە ئومۇمىي مەنزىرىسىنى، بىردە ھەربىر لىنىيىسىنىڭ يېمىرىلىشى، دۈشمەن جەسەتلىرى، ئۆز ئەسكەرلىرىنىڭ قۇربان بولۇشلىرىنىمۇ كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى. قارا پوتەي ئۇنىڭ خىيال ئېكرانىدا دائىم پەيدا بولاتتى. ئۇ يەر دۈشمەن گېنېرالى گو چىنىڭ بىرىنچى مۇشتۇمى، ئۇنىڭ نەزىرىدە «باندىت» لار بۇ باجىياخۇ لىنىيىسىدىن ھەرگىزمۇ بۆسۈپ ئۆتەلمەيدۇ. ئۇلار 1944 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپلا مۇداپىئە ئىستىھكاملىرىنى قۇرۇشقا كىرىشكەن، جىڭ دەرياسىنىڭ

غەربى ، داخىيەنزىنىڭ شەرقى ئارىلىقىدىكى ساسەنزى ، يۈگجە-
خۇ ، باجىياخۇلارنى ئاساس قىلىپ 1 ـ سەپ لىنىيىسىنى ، جىڭ
دەرياسىنىڭ تەبىئىي توسۇقلۇق شارائىتىدىن پايدىلىنىپ 2 ـ
لىنىيىسىنى ، جىڭ بازىرىنى چۆرىدەپ 3 ـ لىنىيىسىنى قۇرۇپ
چىققانىدى ، ھەرقايسى مۇداپىئە لىنىيىلىرى يەر ئاستى بېلىند-
داۋلار ۋە پوتەيلەر بىر ـ بىرىگە گىرەلەشكەن ، ئاكوپلار
بىر ـ بىرىگە تۇتاشقان ، ئوق ئېتىشقا توسقۇن بولىدىغان ئۆيلەر
تۈزلەنگەن ، دەرەخلەر كېسىلگەن ، كۈچلۈك ئوق تورى شەكىل-
لەنگەن ، جىڭ بازىرىنىڭ ئەتراپىنى كەڭلىكى ئىككى مېتىر ،
ئېگىزلىكى ئۈچ مېتىر تام بىلەن قورشاپ ، ئۇنىڭ سىرتىدىن
كەڭلىكى تۆت مېتىر ، چوڭقۇرلۇقى ئىككى مېتىر خەندەك ئاي-
لاندۇرۇپ خەندەكنى سۇ بىلەن تولدۇرۇۋەتكەن ، خەندەك سىر-
تىغا مىنا كۆمگەن . بۇنىڭدىن باشقا ، جىڭنىڭ شەرقىدىكى تاش-
يول ، ھارۋا يوللىرى بويلىرىدىكى قاراتۇمشۇق ، قۇمبۇلاق ،
كۆلئۆتەك ، توغراقچازا ئوخشاش جايلارغىمۇ قوشۇن ئورۇنلاش-
تۇرۇپ ، قورغان ياساپ ، تېلېفون تورى پەيدا قىلىپ مۇداپىئە
دائىرىسىنى كېڭەيتكەنىدى . گېنېرال گو چى «ئىلى ئوغرىلىرى
جىڭدىن ئۆتەلمەيدۇ !» دەپ نۇرغۇن جارسالغان . گېنېرال جۇ
شاۋلياڭ بىلەن رەئىس ۋۇ جۇڭشىن بۇنىڭغا تولۇق ئىشەنگەن .
ئۇلار نەنجىڭغا : «ئوغرىلار غۇلجىدىن ئىككى يۈز يەتمىش ئۈچ
كىلومېتىر شەرقتىكى جىڭ دەرياسىدىن ھەرگىز ئۆتەلمەيدۇ ،
جىياڭ ۋېيىۈەنجاڭ خاتىرجەم بولسۇن !» دەپ تېلېگراممىمۇ بەر-
گەن . يۇقىرىقى ئىشلارنى بىچارە پۇقراغا قىلدۇرغان . بىر يىل-
دىن بېرى ئالۋان ـ ھاشارنىڭ كۆپلۈكى ، سېلىقنىڭ ئېغىرلى-
قىدىن پۇقرانىڭ ئۇھ دېگۈدەك ھالى قالمىغان . پۇقرا جان
ساقلاش ئۈچۈن ئۆي ـ ۋارانلىرىدىن ۋاز كېچىپ چۆللەرگە ،
تاغلارغا ، نۇرغۇنلىرى ئازاد رايون تەرەپكە قېچىپ كەتكەن .
پۇقرادىن ئىگىلىگەن ئەھۋاللار ، رازۋېدكىچىلارنىڭ ئىگىلىگەن-

لىرى قوشۇلۇپ گېنېرالنىڭ ئالدىدا جىڭ مۇداپىئەسى توغرىسى-
دا ئېنىق ، توغرا ۋە ئىشەنچلىك ماتېرىيال پەيدا قىلغان . دۈش-
مەن ئەھۋالىنى ئېنىق بىلگەندىن كېيىن ، قوماندانلىق شتاب
ھۇجۇم قىلىشنىڭ ئېنىق ۋە ئىشەنچلىك پىلانىنى تۈزۈپ چىق-
قان . ئالتە مىڭ كىشىلىك مۇداپىئەنى تۆت مىڭ كىشىلىك
ھۇجۇمچى قوشۇن ۋەيران قىلىشى كېرەك ، تەلتۆكۈس ۋەيران
قىلىنغاندىلا بۇ غالىب ئارمىيە مۇشۇ بەركەتلىك 1945
ـ يىلى ئۆز بايرىقىنى شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىغا قادىيالايدۇ .
گەرچە بۇ غەلىبە 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدا ياۋروپا ، ئاسىيا ، ئافرىقا
ۋە ئوكيانىيە قىتئەلىرىدە بولغان زور ئۇرۇش غەلىبىلىرىگە
سېلىشتۇرغاندا يالقۇنىنىڭ ئۇچقۇنى ، دەريانىڭ بىر ئېرىقىدەك
كىچىك بولسىمۇ ، ئەركىنلىك ۋە ھۆرىيەتكە تەشنا مىللەتلەر
ئۈچۈن ئۆز تارىخلىرىدىكى تەڭداشسىز چوڭ ۋەقە . ئۇلار مۇشۇن-
داق بىر كۈن ئۈچۈن نەچچە ئون يىل ، ھەتتا ئەسىرلەپ قان
تۆكۈپ ، قۇربان بېرىپ كەلگەن…

ئۇ سائىتىگە قارىدى . نۇرغۇن خىيال ، مۇلاھىزىلەر ئۇنى
چارچاتقانىدى . ئۇ يېرىم سائەت ئۇخلىۋاپتۇ . ئۇ يېنىدا تىك
تۇرغان ئادىيۇتانتقا :

— شتاب باشلىقى كىرسۇن ! — دېدى .

رۇس يىگىت ئىشىكتە پەيدا بولدى . ئىسھاقبېك سائىتىگە
قاراپ قويۇپ :

— يۈگجىخۇغا ھۇجۇم سىگنالى بېرىلسۇن ! — دەپ
بۇيرۇق بەردى .

سەگەك ، قوراللىرىنى بەتلەپ يېتىشقان جەڭچىلەر ئاسماندا
ئۈچ دانە ئوت ئوق پەيدا بولۇشى بىلەنلا دۈشمەن ئىستىھكاملىرى-
غا ئوق ئاتتى ، بۇ پەيتنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈشكەن جەڭچى-
لەر «ھۇررا» ۋارقىرىشىپ تاڭ ـ تۇڭ ، گۇمباڭ ـ گۇلدۇر
ئاۋاز چىقىرىپ جۇڭغار دالاسىنىڭ يۇلغۇنلۇقلىرى ئارىسىدا

ئۇخلاپ ياتقان ياۋايى ھايۋانلارنى ئۈركۈتۈپ ھۇجۇم باشلىۋەتتى. مىناميوتلار دۈشمەن پوتەيلىرىنى چاڭ - توزاڭغا ئايلاندۇرۇپ، سەھەر ئاسمىنىدا قويۇق بۇلۇتتەك تۇمان پەيدا قىلدى، دۈشمەن ئاكوپلىرىغا يېقىنلاپ بارغان غۇلجا 4 - پولك 1 - باتالىيونىنىڭ يىگىتلىرى بەس - بەس بىلەن دۈشمەن ئاكوپلىرىغا گرانات تاشلاپ، دۈشمەنلىرىنىڭ «ئەپيا» لىرىنى ئاڭلاپ شادلىنىشتى. ئۈچ تەرەپتىن ئېتىلىۋاتقان مىناميوت، پىلىموت، مىلتىق ئوقلىرى يۈگجىخۇ مۇداپىئەسىنى بىتچىت قىلىۋەتتى. چۈشكە يېقىن دۈشمەن مۇداپىئە لىنىيىسىنى تاشلاپ باجياخۇغا چېكىندى. نۇرى بىرىنچى بولۇپ دۈشمەن ئاكوپلىرىغا كىردى، توپىغا مىلىنىپ ياتقان جەسەتلەر، كۆيۈۋاتقان بېلىنداز ياغاچلىرى، پاچاقلانغان پىلىموتنى قۇچاقلاپ دۈم ياتقان، قانغا بويالغان كۆل رەڭ ماتا كىيىم كىيگەن دۈشمەن ئاتقۇچىلىرىنى بىرىنچى بولۇپ ئۇ كۆردى. ئۇنىڭ يېنىدا يۇرتلۇقى زىخرۇللا ئىسىملىك يىگىت پەيدا بولدى - دە، جان ئۈزمىگەن بىر ئەسكەرگە مىلتىقىنى تەڭلىۋىدى:

— ئوق زايە قىلما! — دېدى نۇرى قولىنى كۆتۈرۈپ.

بىر ئەسكەر ئۇنغا يېقىن ھالى قالمىغان، تىترەپ تۇرغان دۈشمەن ئەسكەرلىرىنى ھەيدەپ كەلدى.

— قىرىۋېتىمىزمۇ، كوماندىر باتالىيون!

— ياق، سېنىڭ ئاتىدىغىنىڭ بۇلار ئەمەس! ئاۋۇ ياقتا! — ئۇ باجياخۇنى كۆرسەتتى.

يۈگجىخۇدا بولغان جەڭ خۇددى ئويۇنچۇقتەكلا، جەڭچىلەر پۇخادىن چىقمىغانىدى. ئۇلار قاچقان دۈشمەنلەرنى قوغلاپ يوقىتىۋاتقان تېكەس 1 - ئاتلىق پولكىغا ھەۋەس قىلىشتى.

— ئۆز قولۇم بىلەن بىرىنىڭ يۈرىكىگە نەيزە سانجىيالمىدىم!

— مۇشۇ ئۆلۈمتۈكلەر بىلەن جەڭ قىلدۇقما؟

— پوتەيلىرى قەغەزدىن ياسالغانمۇ نېمە، ئوق تەگسىلا ئوت كېتىدىكەنا!

— يۈگجىخۇنى مىناميوتلار پاچاقلىدى. باجياخۇنى بىز ئالىمىز! — ئۆمىلەپ، توپىغا مىلىنىپ يۈگجىخۇ يېزىسىغا كىرىپ كېلىشكەن 1 - باتالىيون جەڭچىلىرى غەلىبىدىن كېيىنكى چاقچاقلىرىنى باشلىۋەتكەنىدى.

— 1 - لىنىيە يىمىرىلمىدى تېخى! — دېدى نۇرى روتا باشلىقلىرىغا كەچقۇرۇن، — بۈگۈن مۇشۇ يەردە دەم ئالىمىز. 6 - چېسلا سەھەر باجياخۇغا ھۇجۇم قىلىمىز. ئۇ يەر دۈشمەننىڭ ئەڭ مۇستەھكەم قورغىنى، ئۇ يەرنى ئېلىش بىزنىڭ ۋەزىپىمىز. ھازىر قىلىدىغان ئىش ئىككى: بىرىنچىسى، ھوشيار تۇرۇش، ئىككىنچىسى، ئوبدان دەم ئېلىش! — ئۇ ھامان ئاشۇنداق قىسقا، يۇمۇرلۇق سۆز قىلاتتى.

ياغاچلار كۆيۈۋاتقان بىر دېھقان ھويلىسىدا ياردار ئەسكەر ياتاتتى. نۇرى ئۇنى سوراق قىلدى:

— سەن نەدىن؟

— گۇچۇڭلۇق! — دېدى ئۇ ئۇيغۇر تىلىدا.

— يالغان سۆزلىمە، كۆلىنىڭ نەرىدىن دەيمەن؟

— بوۋام سەندۇڭلۇق. مەن شىنجاڭلىق!

— سەندۇڭغا كېتەمسەن؟

— ياق، مەن ساڭا ئەسكەر بولاي، مېنى ئۆلتۈرمىدىڭلار. بىزنىڭ گومىنداڭ ئەسىرلەرنى ئۆلتۈرىدۇ!

تاڭ ئالدىدا باجياخۇغا ھۇجۇم باشلاندى: باجياخۇنىڭ ئەتراپى يۇلغۇن، چاتقال ۋە قۇم بارخانلىرى بىلەن قاپلانغان چۆللۈك. ئۇ غۇلجا - ئۈرۈمچى تاشيولىنىڭ جەنۇبىدا، جىڭ مۇداپىئەسىنىڭ ئالدىنقى سېپى. شۇڭا گېنېرال گوچى بۇ يەرنىڭ مۇداپىئە تەييارلىقىنى پۇختا ئىشلىگەن. يۇلغۇنلار ئارىلىرى مىنالانغان، قۇم بارخانلىرى بىلەن پوتەيلەر ئوپمۇ ئوخشاش

ئىدى. نۇرى تۇنۇگۇن چارلاش گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ، ئۇ يەرنىڭ ئەھۋالىنى يىپىدىن - يىڭنىسىغىچە ئىگىلىگەن. ھۇجۇم قىلماق قىيىن، تولىمۇ ئېھتىيات، جەسۇرلۇق، پەم ۋە تۈيۈقسىز ھۇجۇم بولمىسا بولمايتتى. نۇرى كومىسسار، شتاب باشلىقى ۋە روتىلارنىڭ كوماندىرلىرى بىلەن خەرىتە ئالدىدا ھۇجۇم پىلانىنى تۈزدى. ئالدىنقى سەپكە ھۇجۇمغا ئۆتۈشنى روتىلار تالاشتى، ئاخىر بۇ ۋەزىپە 4 - پولك 1 - باتالىيوننىڭ 3 - روتىسىغا تاپشۇرۇلدى. روتا كوماندىرلىرى بىردەك يۈگجىخۇنى ئېلىش ئۈچۈن دۈشمەننىڭ ئالدىنقى ئۈچ پوتىيىسىنى يوقىتىش كېرەك، بۇ پوتەيلەرگە ئورۇنلاشقان پىلىموتلار تولىمۇ كۈچلۈك، شۇ پوتەيلەر يوقالسىلا، دۈشمەن ھودۇقىدۇ دەپ قاراشتى، ئومۇمىيۈز-لۈك ھۇجۇم ھالىتى شەكىللەندۇرۇپ، دۈشمەن ئوت كۈچىنى ئۆزىگە قارىتىپ، بەش كىشىلىك جەڭگىۋار ئەترەت ئەۋەتىپ پوتەيلەرنى بومبا بىلەن تۈيۈقسىز پارتلىتىش ئۇسۇلى تاللىۋېلىندى.

ئۇلار يەر تۈزۈلۈشىنى ئىنچىكە تەكشۈرۈپ ھۇجۇمغا ئۆتىدىغان يوللارنى بېكىتتى. يېرىم كېچىدە ئۇلار جەڭچىلەرنى سەپكە تىزىپ سەپەرۋەرلىك يىغىنى ئۆتكۈزدى. مىلتىق، پىلى-موت، گراناتلار بىلەن قوراللانغان، چىرايلىق، رەنلىك كىيىن-گەن، كۆزلىرى چاقناپ تۇرغان روھلۇق يىگىتلەر باتالىيون كوماندىرى نۇرىنىڭ زوقىنى قوزغىدى. ئۇنىڭ يادىغا ئوقۇغان كىتابلىرىدىكى ناپولېئون، سوۋۇروف، كۇتۇزوف، ستالىنلار كەلدى. ئۇ ئۆزىنى تولىمۇ چوڭ ئىشقا — ئىنسانىيەتنىڭ تەقدىرىگە مۇناسىۋەتلىك چوڭ ئىشقا بېغىشلىغان ئۇلۇغ ئادەملەر قاتارىدا ھېسابلىدى. زۇلۇم ۋە بالايىئاپەت مەنبەسىنى يوقىتىش، ئۆز يېرىنى زالىملارنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۇلۇغ ئىش بولماي نېمە؟ ئۇ گەرچە كىچىككىنە بىر يېزىغا ھۇجۇم قىلىش بولسىمۇ، بۇ ئىش دۇنيادىكى تەڭسىزلىككە قارشى كۈرەشنىڭ مەزمۇنى بولغاچقا، نۇرى ئۈچۈن ئۇلۇغ ئىش ئىدى.

— خەلق، ۋەتەن بىزنىڭ قەھرىمانلىقىمىزغا موھتاج! — دېدى ئۇ دۆڭگە چىقىپ ۋارقىراپ، — قۇربان بېرىشكە ئۆزىنى ئاتىغان مىڭلىغان ئوغلانى بولمىغان مىللەت مەڭگۈلۈك قۇل. خەلقىمىزنى قۇللۇقتىن خوجايىنلىققا كۆتۈرۈش ئۈچۈن جېنىمىز پىدا!

— جېنىمىز پىدا! — ئۆتەينىڭ جەنۇبىدىكى چەكسىز قۇملۇق بىر ئاجايىپ ئاۋاز بىلەن ئويغاندى. بۇ ئاۋاز قەسەم، روھ ۋە پىداكارلار سىگنالى ئىدى.

— باجياخۇنى ئىگىلەش ئۈچۈن دۈشمەننىڭ ئالدىنقى ئۈچ پوتىيىنى ۋەيران قىلىشىمىز كېرەك. بۇ ۋەزىپىنى ئورۇنداشقا كىم تەييار، ئالدىغا چىقسۇن!

— مەن تەييار! — بىرىنچى بولۇپ زىخرۇللام نادىروف مىلتىقىنى چىڭ تۇتقان، بېلىگە قاتار گرانات باغلىغان ھالدا سەپتىن ئۈچ قەدەم ئالدىغا چىقتى.

— مەن!

— مەن!

كەينى - كەينىدىن ۋارقىرىشىپ جەڭچىلەر ئالدىغا چىقىش-تى. ئۈزۈلمەي چىققىلى تۇرۇۋىدى، نۇرى ئۇڭ قولىنى كۆتۈردى:

— بولدى! بەشلا جەڭچى بولسا يېتىدۇ!

— مەن!

— مەن!

ئالدىغا چىققانلا ۋەزىپە تالاشتى. نۇرى ئۇلارغا زوق بىلەن بىر - بىرلەپ قاراپ چىقىپ:

— ئازادلىق ئۈچۈن بىر تامچە قېنىمىز قالغۇچە! — دېۋىدى، جەڭچىلەر بىردەك:

— ئاخىرقى بىر تامچە قېنىمىز، ئاخىرقى تىنىقىمىز ئازادلىق ئۈچۈن! — دەپ ۋارقىراشتى.

نۇرى نادىروفنىڭ ئالدىغا كەلدى:
— سىز كېيىن، باشقا ۋەزىپىگە...
— ماڭا ھاقارەت، مەن بىرىنچى بولۇپ ئالدىغا چىق-
قانمەن!

نۇرى كىچىك ۋاقىتلىرىدا قىشلاقتامغا — بوۋىسىنىڭ
ئۆيىگە چۈشكەندە بوۋىسىنىڭ بۇ قويچىسى بىلەن بىللە ئوينايت-
تى. زىخرۇللامنىڭ دادىسى نۇرىنىڭ بوۋىسىنىڭ تاشقىرىقى
ھويلىسىدا جۇۋاز ھەيدەيتتى. نۇرىنىڭ ھېلىمۇ يادىدا: زىخرۇل-
لام ئەڭ يامان كالىلارنىمۇ مىنەلەيتتى. ئۆزىدىن ئىككى - ئۈچ
ياشلا چوڭ قويچىنىڭ قورقماسلىقى شۇ چاغلاردىلا نۇرىنى ھەي-
ران قالدۇراتتى. مانا ھازىر نۇرى كوماندىر، زىخرۇللام ئۇنىڭ
جەڭچىسى!

— ماقۇل ئەمىسە، بىرىگە نادىروف!

بەش يىگىت تاللاندى.

جەڭ بۇيرۇقى بېرىلدى. پۈتۈن باتالىيون جەڭگىۋار ھالەت-
تە، 3 - روتا ئالدىنقى سەپكە ماڭدى. بەش يىگىت مىلتىقلىرى-
نى چىڭ تۇتۇپ، بەللىرىگە گراناتلىرىنى باغلاپ، يەر بېغىرلاپ
يىلان ئىزى قالدۇرۇپ دۈشمەن پوتىيى تەرەپكە ئۆمىلەپ كەتتى.
تاللانغان يىگىتلەرنىڭ ئۈچى زىخرۇللامدەك قويچى دېھقان يى-
گىتلەر، بىرى نىلقىلىق قازاق مالچىلاردىن، يەنە بىرى گىمنا-
زىيىدە ئازراق ئوقۇپ مۇساباييوفلار تېرە زاۋۇتىدا ئىشچى بولۇپ
ئىشلەيدىغان شەھەرلىك موزدۇزنىڭ ئالتىنچى ئوغلى. ھەممى-
سىلا دەرد تارتقان، غەزىپى كۈچلۈك نامرات باللىرى ئىدى.
نۇرىنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ كۆزىگە ياش ئەگىشىدى، ئۇ ئۆزىگە:
«سەن كوماندىر، يېشىڭنى كىشىگە كۆرسەتمە!» دېدى ۋە قام-
لاشقان قەددىنى رۇسلاپ:

— ئېتىڭلار! — دەپ بۇيرۇق بەردى.

جىمجىت كېچە ئاسمىنى چاڭ - چۇڭ، قاراس - قۇرۇس،

گۇمباڭ، تات - تات - تات قىلغان ئاۋازلار بىلەن تىترىدى.
گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ ئوقلىرى ئاسماندا ۋىژىلداپ ئۇچماق-
تا. ئاي ئولتۇرغان، قاراڭغۇ كېچە ئاسمىنىدا ھەرخىل ئاۋازلار
بىلەن ئۇچۇپ يۈرگەن ئوتلار ئادەملەرگە ئەجەل سىگنالى بې-
رىپ، بىردە بېشىدىن، بىردە يېنىدىن ئۆتەتتى. بىردە بولسا
ھەتتا ھېرىپ كېلىپ يېنىدىكى قۇملۇققا «ۋىژ» قىلىپ چۈشۈپ
توپا توزۇتاتتى... جەڭ دېگەندە ئىنسان خاھىشى ئەسقاتمايـ
دۇ، پەم - پاراسەت، تەلەي ئىگىلىرىلا ئامان قالالايدۇ. ئوقنىڭ
كۆزى يوق، ئۇ ساڭا ھېچنېمىنى ئەسكەرتىپ ئولتۇرمايدۇ.

دۈشمەن ئۆز ھەيۋىسىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن پۈتۈن قورال-
لىرىنى ئىشقا سېلىپ راسا ئېتىۋاتقان شۇ پەيتتە، بەش
پىدائىي دۈشمەننىڭ 1 - پوتىيىگە يىگىرمە مېتىردەك قالغا-
نىدى. دۈشمەن زەربىدار ئەترەتنى بايقىغان، پوتەيلەردىن ۋىژىل-
داپ پىلىموت ئوقى چىقماقتا. «ئاناڭنى!» دېدى موزدۇزنىڭ
ئوغلى غوپۇرجان گراناتنىڭ يىپىنى چىشلەپ ئۈزۈپ، نەق شۇ
چاغدا ئۇنىڭ پېشانىسىگە ئوق تەگدى. گرانات ئۇنىڭ دومىلىغان
گەۋدىسىدىن ئۈچ - تۆت مېتىر نېرىدا پىقىراپ ۋىژىلداپ
«گۇم» قىلىپ پارتلىدى. غوپۇرجان قۇربان بولدى. قالغان
تۆت پىدائىي قۇم دۆڭلىرىنى دالدا قىلىپ ئىلگىرىلىدى. «ۋاي!»
دېدى يەنە بىر يىگىت، «ئويباي!» دېدى قازاق يىگىت.

— بولمىدى، زىخرۇل! — دېدى ساۋۇت ئىسمىلىك
دېھقان يىگىت ئېغىر ئىنجىقلاپ، — مەن بولالمىدىم!...

زىخرۇللام يالغۇز قالغانىدى. ئۇنىڭ غەزىپى، نەپرىتى قە-
سەمگە ئايلاندى.

— تۆتكە ئون! ئونىڭنى ئۆلتۈرمىسەم! — ئۇ ئالدىدىكى
يۇلغۇن دالدىسىغا قاراپ ئۆمىلىدى، ئەتراپىدا ئوقلار ۋىژىلدى-
ماقتا، ئۇ بىردە دومىلاپ، بىردە ئېغىناپ دۈشمەن پوتىيىگە
يېقىنلاشتى - دە، ئوق چىقىۋاتقان قارا تۆشۈكنى چەنلەپ تۇرۇپ

گرانات ئاتتى . «گۇم !» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ پوتەي ئاسمانغا
چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈپ يوقالدى . ئىس ـ تۈتەك ، چاڭ ـ توزان
ئۈنىڭغا دالدا بولدى . ئۇ ئىككىنچى پوتەيننىڭ يېنىغىلا
باردى ـ دە ، گراناتنى غەزەپ بىلەن پوتەيننىڭ ئوت چىقىۋاتقان
تۆشۈكىگە ئاتتى . بۇ پوتەيمۇ «گۇم !» قىلغان ئاۋاز بىلەن
يەردىن كۆتۈرۈلۈپ ، چاڭ ـ توزان ، ئىس ـ تۈتەك ئارىسىدا
يەر يۈزىدىن يوقالدى . ئاخىرقى پوتەيدىكى پىلىموتچىلار ھودۇ-
قۇپ پوتەيدىن چىقىپ قاچتى . زىخرۇللام ئاخىرقى گراناتنى
ئاتتى ، دۈشمەنلەردىن ئىككىسى يىقىلدى ، قالغانلىرى قېچىپ
يەنە پوتەيگە كىرىۋالدى . ئۇلار زىخرۇللامغا يامغۇردەك ئوق
ياغدۇردى . ئوقلار ئۇنىڭ بەدەنلىرىنى يالاپ ، كىيىملىرىنى تى-
تىپ ئۆتمەكتە . ئۇ ئالدىدىكى يۇلغۇننى نىشانلاپ سېكۇنتسېرى
يول ئۆزگەرتىپ ئۆملىدى . ئۇنىڭ سول پۇتى سەزمەس بولۇپ
قالدى . جۇڭغار قۇملىرى ئۇيغۇر يىگىتىنىڭ قېنى بىلەن بويال-
دى ، ئۇ بارغانسېرى ماغدۇرسىزلىنىشقا باشلىدى . ئۇ يۇلغۇن
دالدىسىدا سۇنايلىنىپ يېتىۋالدى . پوتەيدىن ئىككى دۈشمەن
چىقتى ، ئۇلار يەر بېغىرلاپ زىخرۇللام تەرەپكە كەلمەكتە ، ئۇلار
زىخرۇللامنى تىرىك تۇتماقچى . ئۇلار زىخرۇللامغا يىگىرمە مې-
تىردەك قالغاندا زىخرۇللام مىلتىقىنى ئۇلارغا توغرىلىدى .
«ۋاڭ» قىلغان ئاۋاز بىلەن بىر دۈشمەن يەردىن كۆتۈرۈلۈپ
چىقىپ دۈم چۈشتى . يەنە بىرى قاچماق بولۇۋىدى ، زىخرۇللا-
منىڭ ئوقى ئۇنىمۇ يەر چىشلەتتى .

غەربتىن كەلگەن توپ ئوقلىرى زىخرۇللامنىڭ بېشىدىن
ئۆتۈپ قۇم بارخانلىرى ئارىسىدا پارتلىماقتا . چاڭ ـ توزان ،
ئىس ـ تۈتەك ئەتراپنى قاپلىدى . دۈشمەن پىلىموتى يەنە سايراپ
كەتتى . زىخرۇللام ئۆملەپ پوتەيننىڭ ئىچىگە كىردى . پۈتۈن
زېھنى بىلەن پىلىموت ئېتىۋاتقان ئىككى گومىنداڭ ئەسكىرى
ئۇنىڭ كىرگىنىنى سەزمىدى . ئۇ بىر پۇتىغا تايىنىپ چەبدەس-

لىك بىلەن ئورنىدىن تۇردى ـ دە، مىلتىق پايىنىكى بىلەن
بىرىنىڭ بېشىغا ئۇردى. دۈشمەن دۈم چۈشتى. يەنە بىرى
زىخرۇللامغا تاشلاندى. ئۇلار تۇتۇشۇشتى، زىخرۇللام كۈل رەڭ
كىيىملىك ياش ئەسكەرنى بېسىۋالدى ـ دە، كۈچلۈك قوللىرى
بىلەن ئۇنىڭ كانىيىدىن بوغدى...

پىلىموت ئوقى توختاش بىلەنلا پوتەيگە بىرىنچى بولۇپ
نۇرى يېتىپ كىردى. نۇرى دۈشمەننى گېلىدىن بوغۇپ ھوش-
سىز ياتقان، قان، چاڭ ـ توزانغا مىلەنگەن زىخرۇللامنى يۆلى-
دى. ئۇنىڭ قوللىرىنى ئۆلۈكنىڭ گېلىدىن تەستە بوشاتتى:

ـــ يارايسەن باتۇرۇم! ساڭا ئوخشاش جەڭچىلىرى بار
كوماندىر ھېچقاچان يېڭىلمەيدۇ.

بۇ ئۇنىڭ كوماندىر بولۇپ قىلغان تۇنجى سوقۇشى. بۇنداق
جەڭلەر تېخى ئالدىدا، بەلكى بۇنىڭدىنمۇ كاتتىلىرى ئۇنى كۈتۈپ
تۇرۇۋاتقاندۇر. ئۇلار بىر قەدەم بولسىمۇ شەرققە ئىلگىرىلىدى.
باجياخۇ ئۇلارنىڭ، لېكىن دۈشمەن ئايروپىلانلىرى تىنىمسىز
بومباردىمان قىلىپ ئۇلارغا ئارام بەرمىدى. دۈشمەن غەزەپلەن-
گەن، ئۇلار ھېلىدىن ـ ھېلىغا نېرىدىكى پوتەيلەردىن پىلىموت،
زەمبىرەك ئاتاتتى. باجياخۇنى ئىگىلەپ تۇرۇش قىيىن ئىدى.
نۇرى قۇربان بولغان تۆت جەڭچىنى بۇك يۇلغۇنلۇق دۆڭگە دەپنە
قىلدۇرۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئارمىيە بايرىقىنى قاداپ قويدى.
جەڭچىلەر چۆل گۈللىرىنى ئەكېلىپ سەپداشلىرىنىڭ قەبرىلىرى-
نى چۈمكىدى، زىخرۇللام داخىيەنزىگە داۋالىنىشقا ئەۋەتىلدى.
نۇرى كەچتە پولك شتابىغا دوكلات بەرگەندە:

ـــ نادىروف زىخرۇللام قەھرىمان، ئۇ بىزنىڭ جىڭغا
ھۇجۇم قىلىشىمىزغا يول ئېچىشتا مۇھىم رول ئوينىدى، قارا
پوتەينى پاچاقلاپ چوڭ خىزمەت كۆرسەتتى! ـــ دېدى.

ـــ ئۇنىڭ قەھرىمانلىقى يۇقىرىغا مەلۇم قىلىنىدۇ، ئۇ
قەھرىمان، سېنىڭ باتالىيونىڭدىن بىر قەھرىمان چىقتى، مۇبا-

رەك بولسۇن! — دېدى پولك كوماندىرى قېيۇمبەگ غوجا نۇرنىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ.

نۇرى 7 - سېنتەبىرنى ئۆمۈر بويى ئۇنتۇمايدۇ. ئۇ ئەڭ خەتەرلىك قورغان قارا پوتەينى كۆل قىلغۇچى قەھرىماننىڭ باشلىقى. قارا پوتەينى ئېلىش جېڭى ئۇنىڭ ھاياتىدىكى ئەڭ چوڭ ئىش. بىر كوماندىر ئۈچۈن ئۆز پىلانىنىڭ غەلىبىسىنى كۆرۈشتىنمۇ كاتتا بەخت بولامدۇ؟ ئۇ خۇشاللىقىدا جەڭچىلىرنى بىرمۇبىر قۇچاقلاپ چىقتى. شۇ چاغدا ئۇ يېقىنلىرىنى يادىغا ئالدى. ئۇلارنى قۇچاقلىغۇسى كەلدى. دادىسى، ئىككىنچى بولۇپ باي قىزى زەيتۇنە، ئاندىن كېيىن بەرا، ئاخىرىدا پەرىخە يادىغا كەلدى. «زەيتۇنە مېنىڭ ئۈچۈن شۇنچە مۇھىممۇ؟» دەپ سورىدى ئۇ ئۆز - ئۆزىدىن، لېكىن بۇنىڭغا جاۋاب بېرەلمىدى. ئۇ پەرىخەنى ئويلىدى. ئۇ يېقىندا، ئۇنىڭ ئاقسۇغا ماڭغان ياردەمچى پارتىزانلارغا سانىتاركا بولۇپ كەتكىنىنى ئاڭلىدى. ئۆزىگە ئوخشاشلا پاجىئە، جەبىر - جاپادىن باشقىنى كۆرمىگەن قىزغا ئۇنىڭ ئىچى ئاغرىدى. ئۇنىڭ دادىسى، ئانىسى، ھەدىسى ئىنسانىيەتكە زادى نېمە زىيان سالدى؟ نېمە ئۈچۈن رەھىمسىز تەقدىرنىڭ جازالىرى شۇ بىچارە قىزغىلا كېلىدۇ - ھە؟… بىردىنلا پەرىخەنىڭ چىرايىنىڭ ئورنىنى يەنە زەيتۇنەنىڭ يوغان، قاپقارا كۆزلىرى، ئاپئاق يۈزى، يېقىملىق ئاۋازى، سىلىق گەپلىرى ئىگىلىدى. زەيتۇنە ھەرقانچە خاپا بولسىمۇ كۈلۈمسىرەيدۇ، سىلىق گەپ بىلەن كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ ئەپۇ سورىيالايدۇ. ئۇ گويا ياۋروپا كىتابلىرىدىكى ھېسسىياتلىق، رومانتىك قىزلارنىڭ ئۆزى، پەرىخەچۇ؟ ئۇنى ھايات زەربىلىرى تېرىككەك قىلىپ ئۆستۈرگەن. ئۇ تىللاشقا، گەپ قىلغاندا قوپال — ئېشەك، ئىت، مۇناپىق دېگەندەك سۆزلەرنى ئىشلىتىشكە ئامراق. بۇ ئۇنىڭ جەمئىيەتتىن قوبۇل قىلغان، مىجەز بولۇپ ۋۇجۇدىدا ئايلىنىۋاتقان ئەيىبى. لېكىن بۇ ئەيىبى يىرگىنچلىك

ئەمەس. ئۇ زەيتۇنەگە سېلىشتۇرۇلغاندىلا بايقىلىدىغان ئەيىب. بىچارە ئاسىيە ئابىستەي نېمىلەرنى كۆرمىدى. باللىرى ئۈچۈن قىلچە كۆڭلى يوق ئابدۇمەر مىڭبېگىدەك قوپال، رەھىمسىز ئادەمگە توقال بولدى. قىزى ئۈچۈن ئۇرۇمچىدە سەرسان بولدى. ئىلقا دۆربىلجىن كوچىسىدا خورلاندى، خورلۇق بىلەن دۇنيادىن مەڭگۈلۈككە كەتتى… بۇ قىسمەت، قانلىق تارىخ پەرىخەنىڭ قەلبىنى قانچىلىك پارە قىلدى، ئۇ قوپال سۆزلىمەي كىم سۆزلىسۇن؟ زەيتۇنەچۇ؟ تۇغۇلغىنىدىن تارتىپ ھازىرغىچە خورلۇق، دىل يارىسى دېگەننىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيدۇ، ئۇنىڭ قۇلىقىغا تىل - ئاھانەت تۇگۇل، قوپال گەپمۇ كىرىپ باقمىدى. ئۇ زۇلۇم، ئازاب دېگەنلەرنى كىتابلاردىنلا كۆرگەن. ئۇنىڭ دادىسى قىزىنىڭ خۇشلۇقى ئۈچۈن ھەممە بايلىقىنى تەقدىم قىلىشقا تەييار، يالغۇز قىزى باينىڭ نەچچە مىليون، نەچچە مىليون دوللارلىق بايلىقىدىن ئۈستۈن. بۇ خىل ھايات زەيتۇنەگە سىلىق سۆز، تەبەسسۇمدىن باشقا نېمىمۇ تەقدىم قىلسۇن؟… ئۇ زەيتۇنە بىلەن پەرىخەنى سېلىشتۇرۇپ پەرىخەگە يان بېسىپ خېلى پىكىر قىلدى. لېكىن ھېسسىيات دېگەن ياۋايى ئاتتەك بىر نېمىكەن، ئۇ كىشىنىڭ مەيلىگە باقمايدىكەن، ئۇنىڭ سېغىنغانلىرىنىڭ تىزىملىكىدە يەنىلا زەيتۇنە يۇقىرى ئورۇندىن چۈشمىدى…

نۇرى مىلتىقىنى چىڭ تۇتۇپ باياتىن تاشتا ئوڭدا ياتقان يېرىدىن سۇرۇلۇپ، خورەك تارتىپ ئۇخلاۋاتقان ئاخىرقى ساۋاقدىشى ھەبىبۇلنىڭ يېنىغا يانچە بولۇپ قىيسايدى.

7 - سېنتەبىر ئاجايىپ جەڭلەر بولدى. شۇ كۈنى 1 - لىنىيىنى تاشلاپ باجياخۇدىن جىڭ بازىرىغا چېكىنگەن گومىنداڭ قىسىملىرى پۈتۈن سەپ بويىچە ئېغىر - يېنىك قوراللىرىنى ئىشقا سېلىپ كۈچىنىڭ بارىچە ھۇجۇم قىلدى، ئايروپىلانلىرى ئۈزۈلدۈرمەي بومباردىمان قىلدى. نۇرىلار جىڭ دەرياس-

نىڭ غەربىي گىرۋىكىدە ۋاقىتلىق ئاكوپلارنى قېزىپ مۇداپىئەلەندى، دۈشمەن توپ - زەمبىرەك، ئايروپىلانلىرىنىڭ چاڭ - توزانلىرى ئىچىدە ئاكوپلىرىدا مۇداپىئەدە تۇرۇش 4 - پولك قەيسەرلىرىگە زېرىكىشلىك بىلىندى. لېكىن بۇيرۇق شۇنداق - دە! مانا ھازىر مۇشۇ 7 - سېنتەبىردىن 8 - سېنتەبىرگە ئۆتەر كېچىسى غۇلجا 2 - پولكىنىڭ ئىككى ئىسكادرونى جىڭ دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىدىن ئۆتۈپ، بازارنىڭ شىمالىي بىقىنىدىن ھۇجۇم باشلىۋەتتى. تېكەس 1 - ئاتلىق پولكىنىڭ توققۇز نەپەر جەڭچىسى جىڭ دەرياسىنىڭ شەرقىي گىرۋىكىدىكى 6 -، 8 - نومۇرلۇق پوتەيلەرنى پارتلىتىپ دۈشمەننى ئالاقزادە قىلىۋەتتى. تېكەس 1 - ئاتلىق پولكىنىڭ ئاساسىي قىسمىغا جىڭ دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىدىن ئۆتۈپ، بازارنىڭ شەرقىدىن ھۇجۇمغا ئۆتۈش بۇيرۇقى بېرىلدى. جەڭ تۇلپارلىرى شۇ تاپتا جىڭ دەرياسىنىڭ سۈيىنى چاچرىتىپ، دەريادىن ئويناقلاپ ئۆتمەكتە. بىرلا قېيۇمبەگ غوجامنىڭ پولكىغا ھۇجۇم بۇيرۇقى يوق. ئىسھاقبېك جىڭ سوقۇشىنىڭ غەلىبىسىنى 4 - پىيادىلەر پولكىدىن قىزغىنىۋاتمايدىغاندۇر - ھە؟

جىددىيلىشىپ، نېرۋىلىرى ئاجىزلاپ ئاكوپتا جىم يېتىش ئازابىدا قىينىلىۋاتقان نۇرى بىردىنلا خىيالىنى غەلىبە خۇشاللىقىدىن بولغۇسى جەڭلەرگە يۆتكىدى. ئۇ يېنىدىكى ھەببۇلنىڭ جۆيلۈشلىرىنى ئاڭلىدى: «نىغمەت ئۆلدى. ئەمدى مەن ئۆلىمەن، ئات، مانا كۆكرىكىم!»

ئۇنىڭ خىيالى بىردىنلا تۈنۈگۈن دەپنە قىلىنغان ئون نەچچە ئاغىنىسىگە يۆتكەلدى: سالاھىدىن ئاجايىپ چاقچاقچى، ناخشىچى ئىدى، ئەخمەت قىزلار توغرىسىدا پىچىرلىشىشقا تولىمۇ خۇمار ئىدى، ئىدرىس كۈلۈشتىن باشقىنى بىلمەيتتى، كېرىم قورسىقىغا بەكمۇ ئامراق ئىدى، سەلىمىنىڭ چېچىلاڭغۇلۇقى - ھە؟ ئابدەش مىلتىقىنى دومبىرا قىلىپ ئۆلەڭ ئېيتىپلا يۈرەت-

تى... ئۇنىڭ مۇرادىغا يېتەلمىگەن دوستلىرىغا يۈرىكى ئېچىشتى، كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياشلار تۆكۈلدى. ئۇ جىددىماي يېنىدىكى ھەببۇلنىڭ بېشىنى چىڭ قۇچاقلىۋالدى.

— ئوق تەگدىما! — دېدى ھەببۇل چۆچۈپ ئويغىنىپ.

— ياق، بولدى ئۇخلىما، قارا، شەرقتە سۇبھى كۆتۈرۈلدى. ھۇجۇمغا ئۆتىدىغان چاغ بولۇپ قالدى.

— بۈگۈن نەچچىمىز ئۆلەرمىز، نۇرى؟

— ئۆلمەيمىز، ئۆلتۈرىمىز، جىڭنى ئازاد قىلىمىز!

— تانكىلىرى كەلگۈدەكقۇ؟

— پۈتۈن گومىنداڭنىڭ يۈز مىڭ ئەسكىرى كەلسىمۇ، جىياڭ جيېشىنىڭ ئۆزى كەلسىمۇ مەيلى، جىڭنى ئالغىنىمىز ئالغان!

— قالتىس كوماندىر جۇمۇ سەن، پۈتۈن ئارمىيىگە قوماندان بولساڭ بولاتتى!

ھەببۇل ئورنىدىن دەس تۇردى. بىلگەندەكلا ھۇجۇم بەلگىسى — ئۈچ دانە ئوت ئوق سۈزۈك ئاسمانغا كۆتۈرۈلدى.

— 8 - سېنتەبىر ئەڭ چوڭ غەلىبە كۈن بولسۇن، ھۇررا!

ھۇجۇم باشلاندى. جەڭچىلەر ئاكوپلاردىن چىقىپ ئالغا قاراپ يۈگۈرۈشتى.

پىيادىلەرنىڭ سۈرئىتى ئاتلىقلاردىن قېلىشمىدى. ئۇلار يۈگۈرۈشتى، ئاتتى، توختىماي يۈگۈرۈشتى، توختىماي ئاتتى، لېكىن ئۇلار ئۇيەر - بۇيەردە ئۇچراتقان جەسەتلەردىن باشقا ئۆزلىرىگە قارىتىپ ئوق ئېتىۋاتقان بىرمۇ دۈشمەن ئەسكىرىنى كۆرمىدى. ھاۋادا دۈشمەننىڭ ھارغان ئوقلىرى ئىسقىرتقاندەك چىۋىلداپ ئۇلارنىڭ يانلىرىغا چۈشەتتى، ئۇلار بىرمۇ دۈشمەننى كۆرمىدى. ئاخىر جىڭ بازىرىنىڭ چۆرىسىدىكى مۇداپىئە سېپىللىرى، ئاكوپلىرىنى كۆردى. دۈشمەن بازار ئىچىدە قارشىلىق

قىلماقتا ئىدى. ئاتلىق قىسىملار شەھەرگە كىرىپ بولغان چې-
غى، «دۈشمەن قاچتى!» دېگەن چۇقان كۆتۈرۈلدى. شۇنچە
كاتتا روھىي تەييارلىق بىكارغا كەتتى. دۈشمەن ئانچە ئۇرۇش-
مايلا جىڭ بازىرىنى تاشلاپ قېچىپتۇ. ئەتىگەنلىكى سائەت ئون-
لاردا جىڭ بازىرىدا ئوق ئاۋازى توختىدى. ئاكوپ، كوچىلاردا
دۈشمەن جەسەتلىرى ئۇچرىغاندىن باشقا، دۈشمەننىڭ ئەسىر
ئېلىنغان ئازغىنىلا ئەسكىرىنى تېكەس ئاتلىق پولكىنىڭ جەڭچى-
لىرى ھەيدەپ كەلمەكتە ئىدى.
گېنېرال گو چىغا 6 - سېنتەبىر كېچىسىلا شىخودىكى
قوماندان شيې يىفېڭدىن: «شىخوغا چېكىن!» دېگەن بۇيرۇق
كەلگەن. گېنېرال گوچى جىڭنى مۇداپىئە قىلىشقا ئاز بىر
قىسىم ئەسكىرىنى قالدۇرۇپ، ئاساسىي كۈچىنى باشلاپ چې-
كىنگەن. ئۇ كېتىشتىن بۇرۇن بار كۈچى بىلەن بومباردىمان
قىلىپ ھەيۋە كۆرسەتكەن. ئۇنىڭ ئەسىر چۈشكەن ئوفىتسېرلى-
رى مانا شۇلارنى مەلۇم قىلىشتى. بۇ چاغدا شىخومۇ قولدىن
كەتكەن بولغاچقا، گېنېرال گو چى چۆل - جەزىرە ئارىلاپ
ماناسقا قاراپ قېچىشتىن باشقا ئامال تاپالمىغان. ئۇنىڭ ئەسكەر-
لىرى بىر تۇتاش قوماندانلىقتىن ئايرىلغان. ئۇنى قوغلاپ ماڭ-
غان تېكەس 1 - ئاتلىق پولك، غۇلجا 2 - پولكىنىڭ بىر
دىۋىزىيونى، خۇيزۇ دىۋىزىيونىنىڭ بىر ئىسكادرونى، بايچۇ-
رىن، بارات، ئىمىن پەرەڭ پارتىزانلىرى ئىككى ياندىن، ئالدى-
دىن زەربە بېرىپ، گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنى ھالىدىن كەتكۈز-
دى. دۈشمەن تىرىپىرەن بولۇپ قۇملۇق، توغراقلىق چۆللەردە
قېيىنىلىپ شەرققە قاچماقتا ئىدى. غۇلجا 4 - پولك — پىيادى-
لەر پولكى جىڭنى ئىگىلىدى. «ھەي ئىست، قوغلاشقا قاتنى-
شالمىدۇق!» دەپ قاقشىدى نۇرى.
شىخونى ئىشغال قىلغان قىسىملاردىن موڭغۇل دىۋىزىيونى
بىلەن تارباغاتاي 6 - ئاتلىق پولكىنىڭ بىر قىسىم كۈچى شىخو-

نىڭ غەربىدىكى پورتاجى ئەتراپىدا جىڭدىن قاچقان گوچى ئەس-
كەرلىرىنىڭ ئالدىنى توسۇپ تۇيۇقسىز زەربە بەردى. گوچى
يۈزدىن ئارتۇقراق ئاتلىق ئەسكىرىنى باشلاپ مۇھاسىرىنى يېرىپ
چىقىپ، شىخونىڭ شىمالىنى ئايلىنىپ شەرققە قاچتى.
شىخونى ئىشغال قىلغان ئاتلىق قىسىملار كونا شىخو،
كۇيتۇن، كىگەن، چىيې، يەنسىخەي، قىرىققۇدۇق ئەتراپلىرىدا
قاچقۇن گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ قارشىلىق قىلغانلىرىنى يو-
قاتتى، تەسلىم بولغانلىرىنى ئەسىرگە ئالدى. تاشيولنىڭ جەنۇ-
بىدىكى يولنى ياقىلاپ قاچقان 45 - دىۋىزىيىنىڭ 1 - پولكى
موڭغۇل دىۋىزىيونىنىڭ بىر ئىسكادرونى، قازىقان قىسىملىرى
ۋە بايچۇرىن پارتىزانلىرىنىڭ تەرەپ - تەرەپتىن زەربىسىگە ئۇچ-
راپ قىرىلىپ تولىمۇ ئاز قالدى. پولك كوماندىرى ئازراقلا كۈچ
بىلەن ماناسقا قېچىپ كېتەلىدى. جىڭ مۇداپىئەسىنىڭ قوماندا-
نى گېنېرال گوچى يەنسىخەي يۇلغۇنلۇقىدا ئەسىرگە چۈشتى.
جىڭ ئۇرۇشى مانا شۇنداق ئاخىرلاشتى. ھۆركىرىگەن گو-
مىنداڭ ئەسكەرلىرى سۇغا چۈشكەن چاشقانغا ئايلاندى: ئۇنىڭ
45 - دىۋىزىيىسىنىڭ بىۋاسىتە قىسىملىرى بىلەن 3 - پولكى،
191 - دىۋىزىيىنىڭ 571 - پولكى، 7 - دىۋىزىيىنىڭ 21 -
پولكى، تاغ ۋە زەمبىرەك قىسىملىرى تامامەن يوقىتىلدى:
مىڭدىن ئارتۇق ئەسكىرى، ئىككى يۈز ئون توققۇز نەپەر ئوفىتى-
سېرى ئەسىرگە چۈشتى. ئون ئىككى دانە مىناميوت، توققۇز
دانە زەمبىرەك، ئوتتۇز سەككىز دانە ئېغىر - يېنىك پىلىموت،
ئۈچ مىڭدىن ئارتۇق مىلتىق، نۇرغۇنلىغان گرانات، ئوق ۋە
باشقا ھەربىي ئەسلىھەلەر غەنىيمەت ئېلىندى.
غۇلجا پىيادىلەر 4 - پولكىنىڭ جەڭچىلىرىنى جىڭ پۇقرا-
لىرى ئۆي - ئۆيلىرىدە مېھمان قىلىشتى. ئەسىرلەر بازارغا
ھەيدەپ كېلىندى. غەلىبە تەنتەنىسى ئازادلىققا تەشنا قەلبلەرنى
تولىمۇ خۇش قىلدى.

خۇشاللىق بار يەردە قايغۇ — كۆز يېشى ھەم بىللە بولىدۇ. قەبرىستانغا جىڭ ئۇرۇشىدا قۇربان بولغان بىر يۈز ئەللىكتىن كۆپ جەڭچىنىڭ جەستى ئاپئاق يوپۇق يېپىلغان ھالدا پەيدا بولغاندا، ھازا، كۆز يېشى يۈرەكلەرنى ئەزدى.

— قۇربان بولغان قېرىنداشلىرىمىز جەننىتى بولغاي! — دېدى پولكوۋنىك قېيۇمبەگ غوجام سۆزىنىڭ ئاخىرىدا، — دۈشمەن قولىغا ئون توققۇز نەپەر جەڭچىمىز ئەسىر چۈشتى، خۇدايىم ئۇلارغا ئۆزى باشپاناھ بولغاي!

جىڭ بازىرىدا 8 - سېنتەبىر داغدۇغىلىق يىغىن بولدى. ئىسھاقبېك قىسقا، مەزمۇنلۇق سۆزلىدى:

— بىزنىڭ بايرىقىمىز ھەممىلا جايدا لەپىلدىمەكتە. 9 - ئايدا ئاقسۇ كونىشەھەردە، تاشقورغاندا، يۇلتۇزدا يېڭى ھاكىمىيەت قۇرۇلدى. ئۇلار پارتىزانلىق ئۇرۇشى قىلىپ نۇرغۇن دۈشمەننى يوقاتتى، نۇرغۇن قورال - ياراغ، ئاشلىق، مال - ۋاراننى قولغا چۈشۈردى. ھازىر غۇلجا - ئۈرۈمچى، ئۈرۈمچى - ئاقسۇ تاشيولى بىزنىڭ كونتروللۇقىمىزغا ئۆتتى. دۈشمەن ساراسىمىگە چۈشتى. ئاخىرقى ئۈمىدىنى ئۈرۈمچىنى مۇداپىئە قىلىشقا بېغىشلىماقتا. ئەمما بىز ئۈرۈمچىنى چوقۇم ئالالايمىز. يىل ئاخىرىغىچە ئانا ۋەتىنىمىزدىن گومىنداڭنى قوغلاپ چىقىرالايمىز!

خەلق بىلەن ئارمىيە شوئار ۋارقىراپ تەنتەنە قىلىشتى. جىڭ ناھىيىسى ئاسمىنىدا ئاي يۇلتۇزلۇق بايراق لەپىلدىدى.

بۇ چاغدا ئۈرۈمچىدە 8 - ئۇرۇش رايونىغا مۇئاۋىن قوماندان بولۇپ يۆتكىلىپ كەلگەن، قوشۇمچە باش شتاب باشلىقى گو جىچياۋ جۇ شاۋلياڭ، ۋۇ جۇڭشىنلەر قاتناشقان جىددىي يىغىندا جياڭ جيېشىنىڭ تېلېگراممىسىنى ئوقۇپ بېرىپ، تۆۋەندىكى تۆت ماددىلىق جىددىي ئورۇنلاشتۇرۇشنى بۇيرۇق ئاھاڭىدا ئوتتۇرىغا قويدى: ① دەرھال 8 - ئۇرۇش رايونىنىڭ

شىنجاڭ گازارمىسىنى قۇرۇش كېرەك؛ ② ئاتلىق 5 - كورپۇسنىڭ ما چېڭشياڭ قوشۇنى ۋە سۇ رۇچىڭ دىۋىزىيىسىنى ئالدىنقى سەپتىكى تولۇق بولمىغان قىسىملار بىلەن بىللە ماناس دەرياسى بويىغا توپلاش، ئاندىن شىمالىي شىنجاڭنى قايتۇرۇۋېلىشنى ئويلىشىش كېرەك؛ ③ ئۈرۈمچىدىن ماناسقىچە، ئۈرۈمچىدىن قۇمۇلغىچە، ئۈرۈمچىدىن قاراشەھەرگىچە بولغان قاتناشنىڭ راۋانلىقىنى قەتئىي قوغداش كېرەك؛ ④ ئۈرۈمچىنى قاتتىق ساقلاش كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن: 1) 46 - دىۋىزىيىنى شەرقىي شىنجاڭدىن ئۈرۈمچىگە يۆتكەش، ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى بارلىق ساقچىلار ۋە مەركىزىي ھەربىي مەكتەپنىڭ 9 - شۆبىسى، مەركىزىي ساقچى مەكتەپنىڭ 3 - شۆبىسىدىكى شىنجاڭ ھەربىي تەلىم - تەربىيە پولكىدىكى ئوقۇغۇچىلارنى مۇداپىئە سېپىگە كىرگۈزۈش. 2) ئۈرۈمچى، فۇكاڭ، سانجى، قۇتۇبى ناھىيىلىرىدە تۆت چوڭ قوغدىنىش ئەترىتى قۇرۇش. 3) ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى ئارمىيە - خەلققە كېچە - كۈندۈز مۇداپىئە ئىستىھكامى ياساشنى بۇيرۇق قىلىش. 4) ئۈرۈمچىدىكى غەيرىي ھەربىي ئورگان ۋە زۆرۈر بولمىغان ھۆكۈمەت خادىملىرى، ئاھالىلەرنى پۈتۈنلەي جەنۇبتىكى قاراشەھەرگە يۆتكەش كېرەك.[1]

رەئىس ۋۇ جۇڭشىن تىترەپ تۇرغان ئاۋازى بىلەن سۆزلىدى:

— 9 - سېنتەبىر قۇتلۇق كۈن ئىدى. بىز بولساق نەق بۇ كۈنى قايغۇدا، توققۇز رەقىمى خەيرلىك رەقەم ئىدى. 9 - ئاينىڭ 9 - كۈنى پۈتۈن جۇڭگو ئۈچۈن خەيرلىك، تەنتەنە كۈنى، بىز ئۈچۈن ماتەم كۈنى بولدى! — ئۇ كۆز يېشىنى ياغلىقى بىلەن سۈرتۈپ، بۇرنىنى يەڭگىللىتىپ بولۇپ سۆزىنى

(① «ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى» 142 - بەتكە قارالسۇن).

داۋام قىلدى، — قورۇقلۇق ئارمىيىمىزنىڭ باش قوماندانى گېنېرال خې يىڭچىن جانابلىرى مانا مۇشۇ خەيرلىك كۈندە چۇڭچىڭدىن ئايروپىلان بىلەن نەنجىڭغا كېلىپ، ياپونىيە قورۇقلۇق ئارمىيىسىنىڭ باش قوماندانى گاڭسۇن نىڭسىنىڭ تەسلىمنامىسىنى تاپشۇرۇۋالدى. بۇ نەقەدەر خەيرلىك كۈن - ھە! ھەي ئىسىت، بىز بۇ كۈندە باندىتلارنى تازىلاش غەلىبىسىنى تەنتەنە قىلىپ، جياڭ جۇشىغا خۇش خەۋەر يەتكۈزۈشىمىز كېرەك ئىدى... ئەكسىچە...

ئۇ بوقۇلداپ يىغلىۋەتتى.

— بۇيرۇق! — دېدى گېنېرال جۇ شاۋلياڭ ۋارقىراپ، — ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن شىخو، جىڭ مۇداپىئەسىدىن چېكىنگەنلەر كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ھەممىسى ئېتىلسۇن! كەچۈرۈم قىلىشقا قەتئىي رۇخسەت يوق! شىي يەنىڭ، گوچىلارنىڭ بولۇمسىزلىقىدىن دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ شەنىگە داغ چۈشتى. خەلق پاراكەندە، پاتىپاراقچىلىق پەيدا بولدى. بۇنىڭ سەۋەبچىسى بولۇمسىز، ئاشۇ توخۇ يۈرەك ئىككى گېنېرال!

— شۇنداق، شۇنداق! — دېدى ۋۇجۇڭشىن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، — بىز خەلققە كاپالەت بېرەيلى: شىنجاڭنىڭ بىرسىقىم تۈپرىقىنىمۇ باندىتلارنىڭ قولىدا قالدۇرمايمىز. بىز ئاتا - بوۋىلارنىڭ ئۇلۇغ ئىشلىرىنى قېنىمىز، جېنىمىز بىلەن قوغدايمىز، راۋاجلاندۇرىمىز!

سېنتەبىرنىڭ 10 - كۈنى گومىنداڭ ئاتلىق 5 - كورپۇسىنىڭ ئالدىنقى قىسىملىرى قۇمۇلغا كېلىپ، ئۈرۈمچىگە شۇ كۈنىلا ماشىنا بىلەن يۈرۈش قىلدى. 11 - سېنتەبىر گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ماناس دەرياسى كۆۋرۈكىگە ئوت قويۇۋەتتى.

— پۈتۈن شىمالىي شىنجاڭ بىزنىڭ! — دېدى يېڭىلا

شىخودىن يارىدارلارنى داۋالاش ئىشىغا مەسئۇل بولۇپ كەلگەن سۇلايمانوف نۇرىنىڭ ۋاقىتلىق ئىشخانىسى — باشلانغۇچ مەكتەپ مۇدىرى بۆلۈمىگە كىرىپ ئۇنىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقىپ، — يارايسەن، نۇرى ئاداش، سېنىڭ باتالىيونىڭدىن زىخرۇللام نادىروف كۆرەش قەھرىمانى چىقتى. بىرىنچى دەرىجىلىك ئىستىقلالىيەت ئالتۇن ئوردېنى بىلەن مۇكاپاتلاندىڭ، تەبرىكلەيمەن!

— رەھمەت، ئەيسا، — دېدى نۇرى بۇرۇندىنلا ئانچە ئېقى كېلىشمەيدىغان بۇ يىگىتكە ئېغىزى ئۈچىدىلا ئىپادە بىلدۈرۈپ، — قاچان كەلدىڭ؟

— ھازىرلا، ساڭا خۇشاللىق ئۈستىگە خۇشاللىق بولسۇن دەپ، بىر ئاجايىپ سوۋغا ئەكەلدىم. تاپقىنا، ئۇ نېمىدۇر؟

— پەرىخەنىڭ خېتىمۇ؟

— ياق، ئۇنىڭدىنمۇ كاتتىسى!

— دادام، ياق، بەرانىڭ خۇش خەۋىرىمۇ؟

— ئۇمۇ بار. بۇدوقىسى ئۇنىڭدىنمۇ مۇھىم، يۈرىكىڭ يېرىلىپ كەتمىسۇن جۇمۇ!

— خۇشاللىقتا يېرىلىدىغان يۈرەك مېنىڭ بۇ گەۋدەمدە تۇرالمايدۇ، ئاداش، قېنى ئېيتە، خۇش خەۋىرىڭنى.

— سانىتاركا زەيتۈنە ئابلايېۋا بىز بىلەن كەلدى!

ئۇ نۇرىنىڭ چىرايىغا سىنچىلاپ قارىدى. لېكىن يىگىتنىڭ چىرايىدا ھېچقانچە ئۆزگىرىش بولمىدى. ئۇ گويا ھېچ گەپ ئاڭلىمىغاندەك، بۇرۇنقىدەكلا تۇراتتى.

— ھە، مۇنداق دېگىن. باي قىزنىڭ سانىتاركا بولۇشى دەۋرىمىز خەلقىنىڭ روھىي گۈزەللىكى!

— ياق، ئۇ خەلقنى دەپ ئەمەس، سېنى دەپ شۇنداق قىلدى. بۇنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ.

— مەن بۇنچە چوڭ مەرتىۋىگە لايىق ئەمەسمەن، ئەيساجان.

— دادىسى ھەتتا ئېلىخان تۆرەمنىمۇ ئارىغا تىقىپ قىزدىنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن ساداقەت بىلدۈردى. بۇنىمۇ ھەممە خەق بىلىدۇ. سەن داڭگال تولىمۇ ئامەتلىك جۇمۇ. مەنمەن دېگەن ئون نەچچە يىگىت ئۇ قىز ئۈچۈن پەرۋانە، لېكىن ئۇ قىز داڭگال ئۈچۈن سەدىپارە. بۇ نېمىدېگەن قالتىس مۇھەببەت داستانى - ھە.

— لېكىن مېنىڭ قەلبىمدە بىرلا ئىش بار: ئاخىرغىچە جەڭ قىلىش.

— بۇ ئىش ھەممىمىزگە ئورتاق. مۇھەببەت، نىكاھ بۇ ئىشقا توسقۇن ئەمەس. توسقۇن بولغان بولسا ئەخمەتجان ئەپەندىم ماھىنۇر بىلەن، ئابدۇكېرىم ئابباسوف خىتاي قىزى بىلەن توي قىلمىغان بولاتتى.

— ھەممە ئادەمنىڭ ئۆز خاسلىقى بولىدۇ. ئەيساجان، سەنمۇ جىق كىتاب ئوقۇغان. ھەممىلا ئادەم قوبۇل قىلالايدىغان تۇرمۇش فورمۇلىسى تېخى پەيدا بولمىدى. زەيتۈنە ياخشى قىز، مەن ئۇ قىزغا چىن قەلبىمدىن بەخت تىلەيمەن.

— ئۇ بەختنى قۇرۇق تىلىمەستىن ئۇنىڭغا تەقدىم قىل.

— بۇ ئىشنى كەلگۈسى بەلگىلىسۇن. مېنىڭ قەلبىم ھازىر پارە - پارە. ئۆز قولۇم بىلەن يېقىن دوستلىرىمدىن ئون ئۈچنى دەپنە قىلدىم. مەنمۇ تەۋەككۇل دەرياسىدا. بەختلىك قىلىمەن دەپ بەختسىز قىلىپ قويارمەنمىكىن. ھە، ئېيتقىنا پەرىخەنىڭ ئەھۋالى قانداق؟

— ئۇ قىز، — دېدى سۇلايمانوف موخۇركىسىنى ئىچىگە تارتىپ، — مۇشۇ ياققا يۆتكىلىشكە جىق ئۇرۇندى. مەن ياردەم قىلالمىدىم. ئىمىر ھاجىنىڭ ئىسكادرونى بىلەن ئاقسۇ تەرەپكە سانىتاركا بولۇپ كېتىپ قالدى.

— مانا، بەخت ئۇ بىچارىگە تولىمۇ زۆرۈر. ھېچكىمى قالمىدى. ئۇنىڭمۇ كۆڭلى پارە - پارە!

سۇلايمانوف تامدەك تاتىرىپ نۇرىغا قارىدى. قىز ئۇنىڭغا ھېلىقى ئىشلارنى يازغان بولىسچۇ؟...

نۇرى گەپنىڭ ماۋزۇسىنى يۆتكىدى:

— ئىنىم بەرانىڭ يارىسى ئېغىر ئەمەستۇر - ھە؟

— ياق، ياق. ئۇ تامامەن ياخشى بولۇپ كەتتى.

ئەمدى قىلىشقۇدەك گەپ قالمىغاندەك، نۇرى كەينى - كەينىدىن كىرىپ تۇرغان روتا كوماندىرلىرىغا قىسقا - قىسقا بۇيرۇق ئاھاڭىدىلا گەپ قىلاتتى. سۇلايمانوف بولسا «ئازاد شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنىڭ «مارشال ئېلىخان تۆرەم ئوتتۇرا يۆنىلىشنىڭ ئالدىنقى سەپلىرىدە» ماۋزۇلۇق ماقالىسىنى ئىككىنچى قېتىم ئوقۇماقتا ئىدى. نۇرى ئەتىلا ماناسقا قاراپ يۈرۈش قىلىش، ئۈرۈمچىگە قىلىنىدىغان ئۇرۇش توغرىسىدا ئويلىماقتا، سۇلايمانوف بولسا كەلگۈسى ھۆكۈمەت، ئۇنىڭ ئۆزىگە بېرىدىغان ئەمىلى توغرىسىدا ئويلانماقتا ئىدى. ئۇنىڭغا شۇنداق بىر ئادەت سىڭگەن: ئۇ ھېچكىمنى، بولۇپمۇ ئۇيغۇرلاردىن ھېچبىر ئادەمنى ئۆزىگە تەڭ قىلمايتتى. ئۇ رۇسچىنى سۆزلىيەلەيدۇ، لېكىن كىتاب ئوقۇيالمايدۇ، ئوقۇغان كىتابلىرى خېلى كۆپ، لېكىن ئۆزلەشتۈرۈۋالغىنى تولىمۇ ئاز، شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، بىلىم، ئەقىل ۋە پەزىلەتتە ئۆزىنى ھەممىدىن، ھەتتا شۇ چاغدا خەلق ئاغزىغا چىققان ئابدۇكېرىم ئابباسوف، زۇنۇن تېيىپ، قېيۇمبەگ غوجا، سەيپۇللايوف ۋە باشقا ئۇيغۇر، تاتار، قازاق يىگىتلىرىنىڭ ھەممىسىدىن ئۈستۈن ھېسابلايدۇ. شۇڭا ئۇ ئەسكەر بولغىنىغا نارازى، بولۇپمۇ بىر نامى بار، ھۆرمىتى، كۈچى يوق پولكنىڭ شتاب باشلىقى بولۇپ ئارانلا كاپىتان ئۇنۋانى بېرىلگىنىگە نارازى ئىدى. ئۇ دادىسىنى ئىشقا سېلىپ، ئاقسۇغا پارتىزان بولۇپ مېڭىشتىن قۇتۇلۇۋالدى، مانا ھازىر ئۇ باش دوختۇرخانىنىڭ باشلىقى دېگەن نامغا ئېرىشتى. ئۇنىڭ نارازىلىقى تېخىمۇ كۈچەيدى، ئۇ نېمىشقا رەئىس جۇمە-

ھۇرنىڭ مەخسۇس كاتىپى بولالمايدىكەن، ھېچبولمىسا نىمىشقا
ئارقا سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ياكى ئەخمەتجاننىڭ ئورنىغا ھەر-
بىي تەييارلىق كومىتېتىنىڭ مۇدىرى بولالمايدىكەن. بىر تال
ئوق ئاتمايلا كومىسسار، شتاب باشلىقى، پولك كوماندىرى بولۇ-
ۋالغانلار ئازمۇ؟ ئۆرلەش ئۈچۈن نۇرىدەك جەڭ قىلىش، جاننى
ئالقىنىغا ئېلىپ يەر بېغىرلاپ مېڭىپ، خەتەر نەدىسەن دەپ
يۈرۈش كېرەكمۇ؟ بۇ نۇرى ئۈنىڭچە تولىمۇ ئەخمەق، بېشىغا
قونغىلى كەلگەن دۆلەت قۇشىنى پاشا قورۇغاندەك ھەيدەيدۇ،
ئۇ شۇنچە بىلىمى، ئەخلاق - پەزىلىتى (پىداكارلىقى) بىلەن
مازاروفنىڭ ئورنىغا باش شتاب باشلىقى، ھەتتا مۇنۇ ئىسھاقبېك-
نىڭ ئورنىغا جىلى ئۇرۇش مەيدانىنىڭ باش قوماندانى بولۇشى
لازىم ئىدىغۇ. لېكىن ئۇ جاپانى تاللايدىكەن، نەدە جەڭ قاتتىق
بولسا ئۇ شۇ يەردە، ھېچبولمىسا ئابلا باينى قېيناتا قىلىۋالسىلا
قالغان ئىشنى قېيناتىسى تۈزەيتتىغۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ غېنى
باتۇردەك، مۇتائالى خەلپىتىمدەك ئادەملەرگە يېقىن، ھەتتا ھې-
كىمبەگ غوجام، ئەخمەتجان، رەخىمجانلار بىلەنمۇ يېقىنكەن،
يەنە نېمىشقا جېنىنى ئالقىنىغا ئالىدۇ - ھە؟ ساراڭ بولمىسا
زەيتۈنەنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ ئاۋۇ غىچىرلاپ تۇرىدىغان
ئەسكى ئورۇندۇقىدا مىدىرلىماي ئولتۇرۇۋېرەمدۇ - ھە؟ ئۇنىڭ
ئورنىدا سۇلايمانوف بولغان بولسا، بۇ چاغقىچە مۇنۇ جىلى بازىرد-
نى نەچچە ئايلىنىپ چىققان بولار ئىدى.

— زەيتۈنەنى كۆرگىلى بارمامسەن، ئاداش - ھە؟

— كۆرمىدىڭمۇ ئالدىراشچىلىقنى، ئەتە سەھەر ماناسقا
يۈرۈش قىلىمىز.

— يۈرۈش پۇرسىتى ساماندەك جىق. زەيتۈنە بىلەن كۆ-
رۈشۈش پۇرسىتى غەنىيمەت جۇمۇ. بۈگۈن كەچقۇرۇن ئېغىر
ياردارلارنى ئېلىپ غۇلجىغا ماڭىدۇ دېگىنە!

— شۇنداق، ھەممە ئادەم ئالدىراش، بىر سەنلا ئالدىرىماي-

سەن، ئەيساجان ئاداش!

— مېنىڭمۇ ئىشىم چېچىمدىن تولا. سېنى خۇش قىلاي
دەپ قايرىپ قويدۇم ھەممىنى.

— رەھمەت ئاداش. قىزلار بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزىدىغان
چاغلار ئالدىمىزدا، زەيتۈنە كېلەلمىسە خاپا بولمايمەن. خۇدايىم
بۇيرۇسا 1946 - يىلى پۈتۈن دۇنيادىكى قىز - يىگىتلەرنىڭ
مۇھەببەت يىلى بولىدۇ. شۇ كۈنلەردە مۇڭدىشىمىز تېخى، ئۇ
كۈنلەرمۇ يېقىن!

— قىز سېنى كۆرۈشكە تولىمۇ تەقەززا دوستۇم، قىز
كۆڭلى يىپەك ياغلىق، داغ چۈشمىكى تولىمۇ ئاسان!

— ئاسان چۈشكەن داغ ئاسان چىقىپ كېتىدۇ. بىزگە
جىڭدىن قىرىق سەككىز يىگىت ئەسكەر بولۇپ كىردى. ھازىر-
دىن باشلاپ ئۇلارغا ماھارەت ئۆگەتمىسەك بولمايدۇ. مەن بۇ
ئىشنى ئىلتىماس قىلىپ يۈرۈپ باشلىقلارنى ئارانلا قايىل قىلىپ
ئۈستۈمگە ئالدىم. مانا ھازىرلا ماڭىمەن!

نۇرى ئورنىدىن تۇردى. سۇلايمانوفمۇ ئورنىدىن تۇردى.

— خەير ئەمىسە، كاپىتان زىياۋۇدۇنوف!

— خەير، كاپىتان سۇلايمانوف!

ئۇلار قول ئېلىشىپ، بىر - بىرىگە چاس بېرىشىپ خوش-
لاشتى. سۇلايمانوف كەتكەندىن كېيىن نۇرىنىڭ كۆڭلى بۇزۇل-
دى، يۈرىكى ئېچىشتى. ئۇنىڭ زەيتۈنەنى تولىمۇ كۆرگۈسى،
باغرىغا باسقۇسى، ھېلىقى تاتلىق لەۋلىرىدىن خاتىرە قالدۇرغۇ-
سى كەلدى. لېكىن ئۇ قىزدىن ئۆزىنى قاچۇرۇش قارارىغا كەل-
گەنىدى. سەۋەبى ئۆزىگىمۇ ئېنىق ئەمەس، شۇ باشقىلارنىڭ،
بولۇپمۇ ئۆزىدەك نامرات بالىلىرىنىڭ «ئايىندى» دېيىشىدىن
قورقتىمۇ، ياكى غېنى باتۇرنىڭ ئىزىدىن ماڭمايمەن دەپ ئويلى-
دىمۇ، ياكى پەرىخەگە ئۆزىنى مەجبۇرىي تەقدىم قىلىپ، شۇ
بەختسىز قىزنى بەختلىك قىلىش قارارىغا كەلدىمۇ، يا-

كى مال ـ دۇنيا، كاتتا مەنسەپ، نام ـ ئاتاققا ئىگە بولۇپ،
روھىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە سەلبىي ئۆزگىرىشلەر بولۇشىدىن
ئەنسىرىدىمۇ، ياكى زەيتۇنەنى يەنە بىر قېتىم سىناپ باق-
ماقچىمۇ؟ ياكى مۇھەببەت يالقۇنىنىڭ كۈچىيىشىدىن
قورقتىمۇ؟…

ئۇ ھويلىغا چىققاندا كۆڭلى تېخىمۇ بۇزۇلدى. ھېچبولمىسا
كۆرۈشۈپ خوشلىشىپ قويۇشى لازىم ئىدىغۇ؟ تولىمۇ رەھىم-
سىزلىك، سۇنئىي ئەستايىدىللىق قىلغانلىقى ئۆزىگە تولىمۇ
ئايان، ئۇ بۇ خىل قىلمىشلارنى تولىمۇ يامان كۆرەتتى، لېكىن
ئۇ قىلغان قارارنى بۇزۇشنى ئۇنىڭدىنمۇ يامان كۆرىدۇ. گەرچە
ئۇ قارارى خاتا بولسىمۇ!…

ئۇ كانۋىينى ئەگەشتۇرۇپ ئالدىراپ يۇرۇپ كەتتى. ئۇ
چىقىپ كېتىش بىلەن قارا پىكاپ ھويلىغا كىردى. پىكاپتىن
ھەربىيچە كىيىنگەن، تولىمۇ چىرايلىق قىز ئالدىراپ چۈشتى.

— نۇرى، نۇرى زىياۋۇدۇنوف! — دەپ ۋارقىرىدى قىز
تولىمۇ جاراڭلىق، تولىمۇ تەبىئىي، جۇشقۇن ئاۋازدا، —
بارمۇ سىز نۇرى!

ئۆي ـ ئۆيلەردىن يىگىتلەر چىقىپ ئۆمرىدە كۆرمىگەن
چىراينى كۆرۈپ قېتىپلا قېلىشتى.

— پاھھۇي!
— ئادەممۇ، جەننەتنىڭ ھۆر ـ پەرىسىمۇ؟
— ۋاي، ۋاي، ۋاي!
— ئۆلەي، ئۆلەي!
— بىرلا قاراپ قويسا ئەزرائىل قانچە تىغ ئۇرسىمۇ
رازىدىم!
— كاپىتاننىڭ جانانىكەن!
— قانچىسى بار زادى كاپىتاننىڭ جانانىدىن؟
— تاتار، ئۇيغۇر!

— ئۆزبېك، قىرغىز، قازاقتىن بىردىن چىقسا!
— غېنى باتۇرغا يېتەيلا دېدىمۇ نېمە؟
— ياق، غېنىكامغا ئاتا ـ ئانىلار سۇنىدۇ، بىزنىڭ كاپې-
تانغا قىزلار ئۆزىنى ئۆزى سۇنىدۇ.
— ئەڭ گۈزەللىرى دېگىنە؟
— ئەڭ جان ئالارلىرى!
— ئەڭ ئوت ياقارلىرى!
— ئاھ خۇدا، بىزگىمۇ ئاتىغىنىڭ باردۇر!

زىياۋۇدۇنوفنىڭ ئورۇنباسارى نىلقىلىق رۇس يىگىت ئى-
ۋان زەيتۇنەنى باشلاپ چىقتى.

— داسۋىدانى[1]! — دېدى قىز بايىقى خۇشاللىقىدىن قىل-
چىمۇ ئەسەر قالمىغان، روھى چۈشكۈن، ئاۋازى تىترەڭگۈ ھالدا
ماشىنىغا ئالدىراپ چىقىپ.

قىز تاكى سايرام كۆلى بويىغا بارغۇچە ھېچكىمگە گەپ
قىلمىدى. قىزنى باشتىن ـ ئاخىر كۆزىتىپ ئولتۇرغان سولايما-
نوف ئاخىر ئېغىز ئاچتى:

— ئۇ نېمىشقا ئەتەي ئۆزىنى قاچۇردى ـ ھە؟
— نېمىشقا؟ — دېدى قىز يىغلامسىراپ، — ئىككى-
لىك قەغەز قالدۇرۇپ قويسىمىغۇ ھېچبولمىغاندا، بۇ نېمە ئۇ-
چۇن زادى؟
— مېنىڭچە، ئۇ ھېلىقى بىچارە پەرىخە ئۈچۈن شۇنداق
قىلدىمىكىن.
— پەرىخە؟ ئۇ قىز سۇنئىي مۇھەببەتنى قوبۇل قىلارمى-
دى؟ بىلمەن، نۇرىنىڭ ئۇ قىزغا كۆڭلى يوق. ئىچ ئاغرىتىش
مۇھەببەتنىڭ ئورنىنى ئىگىلىيەلەمدۇ؟
— مۇھەببەتسىز نىكاھمۇ بولىدۇ. بەزىدە نىكاھ مۇھەببەت

[1] داسۋىدانى — خەير خوش.

ئۈستۈرىدىغان مۇنبەت تۇپراق بولۇپ قالىدۇ.
— بولدى، سۆزلىمىسىڭىز، نۇرى ئۆز قەلبىگە ئىشەنمەي-
دىغان يىگىتلەردىن ئەمەس. ئۇ ھەممىنى بىلىپ تۇرۇپ قى -
لىدۇ! — قىز بۇقۇلداپ يىغلىدى. سۇلايمانوف ئۇنىڭغا ھەرد-
كەت بىلەن تەسەللى بەردى: قىزنىڭ بېشىنى ئۆز كۆكسىگە
قويدى. قىز قارشىلىق قىلمىدى. ئۇ ئۆكسۈپ يىغ-
لىدى...

قۇرغۇيۇم كەتتى ئۇزاقلاپ تەلمۈرۈپ قالدىم قاراپ،
دىل يارا، كۆزۈم تۇمان، نەئىلاج قەلبىم كاۋاپ.
سۇپسۇزۇك ئاسمان بىلەن ياپيېشىل تاغلار بىلەر،
ساپ يۈرەك سالغان جۇدالىق ئەيلىمەس بىزنى خاراب.

نۇرى ھارغىنىغا قارىماي زادىلا ئۇخلىيالمىدى. تۈن يېرد-
مىدا ئورنىدىن تۇرۇپ، شام ياندۇرۇپ ھېسسىياتىنى ئىپادىلەش
ئۈچۈن يۇقىرىقى مىسرالارنى يازدى.

47

سېنتەبىرنىڭ ئاخىرىدا غۇلجا شەھىرى تېخىمۇ گۈزەل،
ئاۋاتلىشىپ كېتىدۇ. شەھەر خەلقى ھەر سەھەر كوچىلارغا چى-
قىپ غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ سۇ چاچىدۇ، يېڭىدىن مودىغا
ئايلانغان كاستۇم - بۇرۇلكا يىگىتلەر ئارزۇسى، قىزلار بولسا
چىلان رەڭ تىرىكە ياكى لەستىكلەردىن ئۆرە ياقا، بەل پۈرۈم
كۆڭلەك كىيىپ، چاچلىرىغا ئاق بانتىك تاقاپ كوچا ئايلىنىشقا
ئامراق. مېۋە - چېۋە، قوغۇن - تاۋۇزلار تۆكمە، پاك - پاك
ئېتىلىدىغان پىۋىلار تولىمۇ خېرىدارلىق. ئاشپۇزۇللار باس -

باس، دېھقان ھارۋىلىرى كوچا - كوچىلاردا تۇرۇشقان،
قازاقلارنىڭ مال بىلەن تولغان خۇرجۇنلىرى ئارتىلغان ئاتلىرىمۇ
كوچا - كوچىلاردا باغلاقلىق. خادىكلاردا مەست يىگىتلەر ۋارقى-
رىشىپ ئاتلارنى ئۆكىرەڭ تاشلىتىپ، كۆرۈنگەن قىز - چوكان-
لارغا تاشئالما بىلەن «ھۇجۇم» قىلىپ ۋارقىرىشىدۇ. لەڭزىبې-
شىدا خوراز سوقۇش سالدۇرۇۋاتقان، يالىڭاچ بولۇپ مۇشتلى-
شىۋاتقان، چىمەنلىكتە توپ بولۇشۇپ دۇتار - تەمبۇر بىلەن
ۋارقىرىشىپ ناخشا ئېيتىشىۋاتقانلارنىڭ ۋاڭ - چۇڭلىرى خې-
رىدار چاقىرىشتا بىر - بىرى بىلەن بەسلىشىۋاتقان ئاشخانا
خىزمەتچىلىرىنىڭ سۈرەنلىرى بىلەن قوشۇلۇپ، باش - ئاخىرى
يوق تۈگىمەس خور پەيدا قىلغان...
غۇلجا بىر غەمسىز بايۋەچچىگە ئوخشايدۇ. گويا ئۇ دۇنيادا
نېمىلەر بولغىنىدىن خەۋەرسىز، گويا بۇ كوچىلاردا كۆز يېشى
ۋە قان ئاقمىغان، گويا بۇ شەھەر مەڭگۈ مۇشۇنداق باياشات،
غەمسىز، ۋاڭ - چۇڭ بىلەن ياشايدىغاندەك...
زىياۋۇدۇن «كۈزلۈك» گىر بازىرىدا ئاشلىقنى سېتىپ
بولۇپ، ئىككى ئات قوشقان كۆتەك ھارۋىسىدا توخۇ بازىرىدىن
چىقىپ، خىتاي بازىرىغا بارغۇچە قىستا - قىستاڭچىلىقتا يول
تاپالماي، ھارۋىسىدا تاغارلار ئۈستىدە يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ،
غۇلجا ئاۋاتچىلىقىنى ھەۋەس بىلەن كۆزىتىپ، كۆزىگە چۈشۈ-
رۈپ كىيىۋالغان، كىرلىشىپ كەتكەن قىزىل مانچېستىر بۆكى-
نى كەينىگە سۈرۈپ قويۇپ: «دۇنيادا بۇنداق بەرىكەتلىك شەھەر
يوق جۇمۇ! » دەپ پىچىرلاپ، زوق بىلەن كۈلۈپ قويدى.
شۇ چاغدا قارادۆڭ مەھەللىسى تەرەپتىن ئات چاپتۇرۇپ
غېنى باتۇر پەيدا بولدى. ئۇنىڭ كەينىدىن چاپارمەن - باقارمەن-
لىرى بولۇپ ئون نەچچە ئاتلىق بار ئىدى. غېنى باتۇر مارجان -
چۇچا بېكىتىلگەن قىرغىز قالپىقىنى كۆزىگە چۈشۈرۈپ كىيى-
ۋالغان، ئويناقلاپ تۇرغان جىرەن ئات ئۈستىدە بىردە ئوڭغا،

بىردە سولغا ئۆزىنى تاشلاپ، شۇنچە قىستاڭ يولنى ھەيۋىسى
بىلەن كېڭەيتىپ، يول بېرىش ئۈچۈن چەتكە قېچىشىپ يىقىلغان
ئادەملەر، ئۆرۈلگەن ھارۋا، چېچىلغان مېۋىلەرگە قاراپمۇ قويـ-
ـماي، ئادەملەرنى تىرىپىرەن قىلدۇرۇپ، ۋارقىرىتىپ -
قاقشىتىپ ئات ئوينىتىپ كەلمەكتە.

— پاھ، مەستكەن - دە باتۇرۇم! — دېدى زىياۋۇدۇن
زوقلىنىپ ۋە ھارۋىسىدا ئۆرە تۇرۇۋېلىپ ئاۋازىنىڭ
بارىچە، — غېنىكا، ھەي باتۇرۇم! — دەپ ۋارقىرىدى.

پۈتۈن خەق ئۇنىڭغا قاراشتى. غېنى باتۇرنى چاقىرماق
كىچىك ئىشمۇ، قانداق يولۋاس يۈرەك ئادەم بۇ!

زىياۋۇدۇن تېخىمۇ ئەدىدى: باتۇر پەرۋا قىلمىۋىدى، ئۇ-
نىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتىش ئۈچۈن ئاتلىرىنى قامچىلاپ باتۇر-
نىڭ يولىنى ھارۋا بىلەن توغرىسىغا توستى ۋە:

— يارايسەن، غېنىكا! — دەپ مەستلەردەك بىردىنلا
خۇدىنى يوقىتىپ ۋارقىرىدى. ئۇ ۋارقىراپ سۆزلەپ، سۆزىنىڭ
ئاخىرى تۈگىمەيلا گەجگىسىگە قامچا تەگدى. ئۇ تولغىنىپ كەيـ-
ـنىگە بۇرۇلۇشىغىلا مىلتىقنىڭ پاينىكى چېكىسىگە تەگدى. زىـ-
ياۋۇدۇن سەنتۈرۈلۈپ ھارۋىنىڭ كەينىگە داجىدى:

— بۇ مەن، زىيەك، ھوي، غېنىكا!

— ئاناڭنى مىلىڭ! — دېدى يوغان، كۆزلىرى قىزارغان،
مەست ئادەم ئاتقا سىڭايان ئولتۇرغان ھالدا تاپانچىسىنى چىقىـ-
ـرىپ. بۇ ئادەم غېنى باتۇرنىڭ يول باشلايدىغان ئادىمى ئىدى.
«زىيەك» دېگەن ئىسمىنى ئاڭلاپ غېنى باتۇر ئېتىنىڭ تىزگىنىـ-
ـنى تارتتى.

— زىيەك، ۋۇي ساراڭ باخشى ھا - ھا - ھا!… —
باتۇر قاقاقلاپ كۈلۈپ ئۇنىڭ ھارۋىسىنىڭ يېنىغا كەلدى، —
زىيەك دېمىگەن بولساڭ ئېتىلاتتىڭ جالاپنىڭ بالىسى، نېمانچە
جۇلجۇلسەن، ھەي قۇۋان شائىخو ماۋۇ زىيەككە پۇلنىڭ ھەممىـ-

ـسىنى بەرگىن. بىلەمسەن، ئۇنىڭ بالىسى جىڭنى ئالغان باتۇر
نۇرى! ھا - ھا - ھا!…

پاكار، كەمشۈك قۇۋان شائىخو بىر سىقىم پۇلنى زىياۋۇ-
دۇنىڭ ھارۋىسىغا تاشلىدى:

— ھە، زىيەك باخشى، ئەمدى يولنى بوشات، باتۇر
ھەربىي شتابقا — نوۋگورودقا ماڭدى!

— ياق، زىيەك باخشىنىڭ ناخشىسىنى ئاڭلايمەن بۇگۈن،
ھايدا، زىيەك، كۆتۈرمە ئاشپۇزۇلغا!

ئۇنىڭ ھەربىر گېپى ھۆكۈم، ئۇ ھېچكىمگە بويسۇنمايدۇ،
ھەممە ئادەم ئۇنىڭ گېپىگە كىرىشى كېرەك، ھەتتا مارشال
ئېلىخان تۆرە، پالىنوف، ئىسھاقبېك دېگەنلىرىمۇ ئۇنىڭ گېـ-
ـپىنى يىرالمايدۇ. ئۇنىڭ دېگىنى دېگەن، قىلغىنى قىلغان. ئۇ
دېگەن يۈگەنسىز يايلاۋدىكى ئاساۋ ئات.

ئۇ دەپ بولغۇچە، ئۇنىڭ خىزمىتىگە تەشنا غۇلجا بايۋەچچىـ-
ـلىرى ئاشپۇزۇلغا بېرىپ ئۇنىڭ بىر كۈنلۈكىنى كۆتۈرۈۋېلىپ
ھەممىنى تەق قىلىپ بولۇشتى.

كۆتۈرمە ئاشپۇزۇل بىردەمدىلا شەھەر بايلىرىنىڭ ئويۇن
خۇمار باللىرى، سازەندىلەر، چاقچاقچىلار بىلەن تولدى. زىيا-
ۋۇدۇن ئېتىغا بېدە تاشلاپ بېرىپ، باتۇرغا ئەگىشىپ ئاشپۇزۇل-
غا كىردى.

چوڭ ئۆيگە گىلەم، كۆرپىلەر سېلىنغان، ماموق ياستۇقلار
قويۇلغان. زىياۋۇدۇن بۇنداق ئاشپۇزۇلنى كۆرمىگەن. داستىـ-
ـخانغا ھە دېگەندىلا نەچچە خىل كاۋاپ، پىشۇرۇلغان قوزا گۆ-
شى، ھەتتا كەكلىك، بۆدۈنە گۆشلىرى، زىياۋۇدۇن زادىلا كۆر-
مىگەن بوتۇلكىلاردا ھەرخىل ھاراقلار كەلتۈرۈلدى. بۇ خىل
زىياپەتنىمۇ زىياۋۇدۇن زادىلا كۆرۈپ باقمىغاندى. يېـ-
ـيىش، ئىچىش، ھەزىل - چاقچاق باشلىنىپ كەتتى. غېنى
باتۇرغا بولغان مەدھىيە - خۇشامەت ئەۋجىگە چىقتى. بۇنـ-

داق ماختاشلارنىمۇ زىياۋۇدۇن ئاڭلاپ باقمىغانىدى. ئاخىر ئۇنىڭ ئالدىغا ئاپقۇر چىنىدە بىرنېمىنى قويۇشتى:

— قېنى، ئاكا، كۆتۈرۈۋەت!

— بۇ نېمە، ئۇكام؟

— نېمە بولاتتى، جۇن!

— نېمە، نېمە قىلىدىغان نەرسە بۇ؟

— ئاڭلىمىغانمۇ، جۇن! جۇن دېگەن خىتايچە ئارمىيە دېگەن سۆز. بۇنى ئىچكەن ئادەم گومىنداڭ ئارمىيىسىنى سۇ ئىچكەندەك ئىچىپ يوق قىلىۋېتىدۇ، خۇددى غېنىكامدەك!

— ئىچە، زىيەك، تولا ئىنجىقلىماي.

— لېكىن مەن ھاراق ـ شاراب دېگەننى ئىچىپ كۆرمىگەن ـ دە!

— ھا ـ ھا ـ ھا··· ھەي زىيەك باخشى، مەن ئىچ دېگەندىكىن قانجۇقلۇق قىلما. بولمىسا ھايتلا دېسەم بۇرنۇڭدىن قۇيىدۇ بۇ باتۇرلار!

— غېنىكا، مەن، مەن خەلپەم ھەزرەتنىڭ ئۆيىگە باراتتىم.

— ئىچ دەيمەن، زىيەك باخشى، — دېدى غېنى باتۇر ئۆپكىدەك قىزىرىپ، كەڭ پېشانىسىدىن ئالىقىنى بىلەن بىر سىقىم تەرنى سىيرىپ تاشلاپ، — ئىچمىسەڭ نۇرىنىڭ دادىسى بولالمايسەن!

— بالامنىڭ نامىنى ئاتاپ قالدىڭ. ماقۇل ئەمىسە!

ئۇ ئاچچىق ئىچىملىكنى خۇددى بۇلاق سۈيىنى ئىچكەندەك غۇرتۇلدىتىپ ئىچىۋېتىپ، ئۇزۇن بۇرۇتىنى سىلاپ قويدى. بىردىنلا ئۇنىڭ بەدىنى قىزىپ، ھەممە يېرى ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ كۈلگۈسى، ناخشا ئېيتقۇسى كېلىپ ئۆزىگە ئوخشىمايلا قالدى. بۇنداق بولارىنىمۇ ئۇ ئىلگىرى ئاڭلىمىغان، كۆرمىگەنىدى. ئۇنىڭ قۇلىقىغا ھېچكىمنىڭ گېپى كىرمەيتتى، كۆزىگە ھېچكىم كۆرۈنمەيتتى. ئۇ ئۆزىچىلا بىقىلداپ تېلىقىپ ـ تېلىقىپ

كۈلەتتى. غېنى باتۇر ئۇنىڭ مەست بولۇپ قالغىنىنى بىلدى:

— ناخشا ئېيت، زىيەك!

— ئېيتىمەن، ۋادەرىخانىمۇ، ئېلاخۇن كۆك كۆزنىڭ ناخشىسىنىمۇ، لويلۇتىنىمۇ! ھەممىنى ئېيتىمەن! — ئۇ دوپپىسىنى قولىغا ئېلىپ داپ قىلىۋېلىپ، بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىراپ ناخشا ئېيتىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئاۋازى تولىمۇ يۇقىرى، قوشاقلىرى تەسىرلىك ئىدى. ئولتۇرغانلار جىمجىت تۇرۇپ «مۇڭ» ئالدى. بىر دۇتارچى ئۇنىڭغا ئەگىشىپ چالماقتا، غېنى باتۇر پۈتۈن دىققىتى بىلەن ئاڭلىماقتا ئىدى. بىر «سەھرالىق» نىڭ ناخشىسى باتۇرنىڭ دىققىتىنى تارتتى. بۇنىڭغا شەھەر سازەندىسىنىڭ غەزىپى كەلدى.

— بۇزدى! — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ تەمبۇرنى ئاچچىق بىلەن بۇلۇڭغا تىكلەپ، — ئەۋجى خاتا!

باتۇر ئۇنىڭغا ئالىيىپ قارىدى. ئۇ كۆرمىدى:

— ياق، ئۇنداق ئەمەس! ··· بۇ···، — ئۇ گېپىنىڭ ئاخىرىنى چۈشۈرەلمىدى. باتۇرنىڭ شاپىلىقى ئۇنى ئوڭدىسىغا ئۇچۇرۇۋەتتى.

— نېمىشقا ئۇرىسەن! — زىياۋۇدۇن غېنى باتۇرغا ئالايدى، — يامان بولساڭ ماناسقا بېرىپ گومىنداڭنى ئۇر، ئاقسۇغا بېرىپ دۈشمەننى ئۇر! ئىككى ئوغلۇم فرونتتا، ئاكام بىلەن كېلىنىم ئاقسۇدا جەڭ قىلىۋاتىدۇ. مانا شۇلار باتۇر! سەن غېنىكا، خۇرجانى ئۇرىسەنا! سەن قانداق باتۇر! ئېلىخان تۆرەم مارشال، بىرپاي ئوق ئاتماي ـ ھە؟ سەن خەلق باتۇرى، ھاراق بىلەن خوتۇنغىمۇ؟

كۆپچىلىك ئالاقزادە بولۇپ، ئەمدى ئۆلۈم ۋەقەسى بولىدىغان بولدى دەپ بىرلىرى زىياۋۇدۇننى سىلكىدى، بىرلىرى ئۇنىڭ ئاغزىنى تۇتتى، بىرلىرى مۇشتۇملىرىنى ئۇنىڭغا توغرىلىدى، ئاشخانا خوجايىنى يۇسۇپ تاز دېۋەيلەپ ئېتىلىپ كەلدى.

غېنى باتۇر ئۈچۈن ياقا يىرتىپ باتۇرنىڭ يېقىنىغا ئايلىنىش پۇرسىتى كەلدى. ھەممىلا ئادەم بۇ پۇرسەتنى تالاشتى، لېكىن غېنى مامۇق ياستۇقلارغا يۆلىنىپ، ئۆپكىدەك قىزىرىپ، چىلىقلاپ تەرلەپ، يوغان كۆزلىرىدىن ئوت چاقنىتىپ سۇنايلىنىپ ياتاتتى. ئېگىز، قارا بۇرۇت يىگىت باتۇرنىڭ ئىپادىسىنى كۈتمەيلا، زىياۋۇدۇننىڭ مەيدىسىگە مۇشت بىلەن بىرنى ئۇردى. زىياۋۇدۇن ھېچ ئىش بولمىغاندەك:

— نېمە بولدى ھوي؟ — دېدى كۈلۈپ قويۇپ، — ئۇرغىنىڭ نېمىسى؟

يىگىت غۇلاچ يېيىپ ئىككىنچى مۇشتقا تەييارلىنىۋىدى، غېنى باتۇر ئۇنىڭ پۇتىغا بىرنى تېپىپ ئۇنى يىقىتىۋەتتى.

— ھېجىقىز شەلىكلەر، — دەپ تىللىدى ئۇ ئۆزى ئۇچۇن پىدائىي بولۇشقانلارنى، — يارايسەن، زىيەك، ئېيتە، مەن باتۇر ئەمەس، ئوغرى، ئېلىخان تۆرە مارشال ئەمەس، بىر موللا! موللا دېگەن نان قېپى ھەزىلەك!

ھەممە ئادەم ئۆرۈنتۆپە، ھەممىسى ھەيران: غېنى باتۇرمۇ ئۆزىنى تىللىغانغا يان باسىدىكەن، ئۇنىڭمۇ يامان گېپىنى قىلىدىغان ئادەم بولىدىكەن ـ ھە؟

— غېنىكام ئوغرى! — دېدى زىياۋۇدۇن سەنتۇرۇلۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ، — ئۇ مېنى ھۆكۈمەتنىڭ تۈرمىسىدىن ئوغرىلاپ قاچقان!

— ھا ـ ھا ـ ھا!...

— ۋاھھاي، ياشاپ كەت!

بىردەمدىلا جىددىيلىك كۈلكە ـ چاقچاقتا ئايلاندى:

— يۈر، زىيەك، كوچىغا چىقىمىز. سەن ناخشا ئېيتىپ ماڭىسەن، مۇشۇ يەردىن ئۈچدەرۋازىغىچە ناخشا ئېيتىسەن!

— ئېيتىمەن، شەھەرنى بېشىمغا كىيىمەن!

ئۇلار چۇۋالىشىپ ئاشخانىدىن غەرق مەست بولۇشۇپ چى-

قىشقاندا گۇگۇم ۋاقتى بولغانىدى. زىياۋۇدۇن ھارۋىسىنىمۇ، پەشمەت چاپىنىنىمۇ، يانچۇقىدىكى كاللەك ـ كاللەك پۇللارنىمۇ «ئۇنتۇدى». ئۇ كوچىغا چىقىپ كۆڭلەكچان، يالاڭ ئاياغ، مەيدىسى ئوچۇق، ئىشتانىبېغى تىزىدىن ئېشىپ ساڭگىلىغان كورۇنۇشتە بار ئاۋازى بىلەن ناخشا ئېيتىپ يولىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ماڭماقتا. ئۇنىڭدىن ئون نەچچە قەدەم نېرىدا يالاڭۋاش، ئۆتۈك ۋە گەلەپى شىم كىيىپ، قىڭغىر ياقا كۆڭلىكىنىڭ مەيدىسىنى ئېچىۋەتكەن، يېنىدا تاپانچىسى پۇلاڭلاپ تۇرغان ئېگىز، گەۋدىلىك غېنى باتۇر قاقاقلاپ كۈلۈپ، پىيادە ئاستا مېڭىپ كەلمەكتە. ئۇنىڭ ئەتراپىدا، كەينىدە ئادەملەر ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كۈلۈشۈپ كېلىشمەكتە، كوچا ئازادە، ئىككى قاسناق تاماشىچىلار توپى بىلەن تولغان، خادىكچىلارمۇ ھارۋىلىرىنى چەتكە تارتىپ بۇ ئاجايىپ ناخشىچىغا يول بەرگەن، چىرايلىق كىيىنىپ، كالپۇكلىرىنى قىزىل بوياشقان رۇس، تاتار قىزلىرى بۇ ئاجايىپ مەنزىرىگە قاراپ قاقاقلىشىپ كۈلۈشمەكتە:

مەن ئۆزۈم بورۇسۇنلۇق،
كۆڭلۈم تارتىدۇ قاشنى.
ئۆلتۈرسەڭمۇ ئىچمەيمەن
يارىم ئەتمىگەن ئاشنى!

زىياۋۇدۇننىڭ ئاۋازى نە ـ نەلەردىن «ياشاپ كەت!» دېگەن سادا بىلەن قايتماقتا، بولۇپمۇ شەھەرنىڭ مەركىزىي كوچىسى توغرىكۆۋرۈككە كەلگەندە، ئۇنىڭ تاماشىچىلىرى تېخىمۇ كۆپەيدى: چىرايلىق كىيىنگەن ئەسكەرلەر، توپ ـ توپ تۇرۇشقان قىز ـ يىگىتلەر قىقاس ـ چۇقان بىلەن ئۇنى ئوراپ بىللە مېڭىشتى. غېنى باتۇر بىلەن بىللە مېڭىش بىر چوڭ مەرىكە، غېنى باتۇرنىڭ گېپى، كۈلكىسىنى ئاڭلاشمۇ كاتتا كۆڭۈل ئېچىش، دوغاپ-

چىلار زىياۋۇدۇنغا دوغاپ سۇنۇشتى، پىۋا ساتقۇچىلارمۇ ماغزاپ
قايناپ تۇرغان ئاپقۇرلارنى ئۇنىڭ ئاغزىغا تەڭلەشتى. زىياۋۇدۇن
كەلگەنلا سوۋغىنى قايتۇرمىدى، ئۇ ھاياتىدا بۇنداق بولۇپ باقمى-
غان، بۇ ئۇنىڭ خۇشاللىقىمۇ، قورساق بوشتىشىمۇ، بۇنى ئۇ
ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ.

ئۇلار ئوڭغا بۇرۇلۇپ گېزىتخانا ئالدىغا كەلگەندە، گېزىت-
خانا دەرۋازىسىدىن ئىككى مەست — بىرى مۇخبىر زۇنۇن
قادىرى، يەنە بىرى شائىر ئەلقەم ئەختەملەر چىقىپ كېلىشتى.
ئۇلار قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى:

— تازا يېتىلىپتۇ - دە!

— سەھرالىقلار شەھەرنى ئاپتۇغۇي! — دېيىشتى ئۇلار.

بىردىنلا ئىككى ئات قوشۇلغان پەيتۇن زىياۋۇدۇننىڭ ئال-
دىدا توختىدى. پەيتۇندىن بىر قىز چۈشتى، قىز ئەمەس
پەرىزات!

— زىياۋۇدۇن ئاكا، پەيتۇنغا چىقىڭ! — دېدى قىز.
هارۋىكەش زىياۋۇدۇننىڭ قولتۇقىدىن يۆلىدى. ئۇ كەلگەنلا پى-
ۋىنى ئىچىۋېرىپ، تېخىمۇ ئېغىرلىشىپ ماڭالماس بولۇپ قالغانىدى.

— سىز… سىزمۇ قىزىم … بالام نۇرى …

زىياۋۇدۇن پەيتۇنغا چىقتى - دە، سۇنايلىنىپ ياتتى.

— سەن كىمنىڭ قىزىسەن؟ — غېنى باتۇر زەيتۇنەگە
تىكىلىپ قېتىپلا قالدى، — نېمانچە چىرايلىقسەن، نەچچە
ۋاقتتىن نەدىدىڭ؟

— مەن مۇشۇ زىياۋۇدۇنكامنىڭ قىزى، جىڭ فرونتىدىن
بۇرناكۇن كەلدىم.

— پەيتۇننى بىزنىڭكىگە تارت! — دېدى غېنى باتۇر
هارۋىكەشكە.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، خەلق قەھرىمانى! — هارۋى-
نىڭ يېنىدا ئەنۋەر مۇسابايوف پەيدا بولدى. — بىزنىڭ قورۇ-

نىڭ ئالدىغا كېلىپ قاپسىز ، مەن خىزمىتىڭىزنى قىلسام دەي -
مەن ! — باي ، ھۆكۈمەتنىڭ مالىيە مىنىستىرى ھويلىسىغا
قوللىرىنى ئېچىپ شەرەت قىلدى ، — بۇ مېنىڭ ئارزۇيۇم .

— بۇ قىز… — غېنى باتۇرنىڭ كۆزى قىزدا
ئىدى ، — نېمانچە چىرايلىق - ھە ، كىمنىڭ قىزىسەن ؟

— ئابلا باينىڭ يالغۇز قىزى ، سىزنىڭ ھېلىقى قەھرىمان
يىگىتىڭىز نۇرى زىياۋۇدۇننىڭ…

— ھە ، مۇنداق دە . ھەي ئىسىت ، ھەيدە ئەمىسە پەيتۇ-
نىڭنى ھەي شەيتان ، داداڭنى ياخشى كۈت !

بىر يىگىت يۈگۈرۈپ كېلىپ زەيتۇنەگە ئالدىراپ بىر نېمى-
لەرنى دېدى ۋە پۇرلىشىپ كەتكەن ، ياماق ، كىر پەشمەتنى
پەيتۇنغا تاشلىدى .

زىياۋۇدۇن ئەتىگەنلىكى سىم كارىۋاتتا ھوشىغا كەلدى .
مىدىرلىسىلا ئادەم تەۋرىنىدىغان بۇنداق كارىۋاتنىمۇ ، مۇنداق
يىپەك - تاۋار تاشلىق يوتقان ، ئاپئاق مامۇق ياستۇقلارنى ،
تاختايلىق ، تاملىرى نەقىشلىك ، دېرىزىلىرى ئاجايىپ يوغان ،
تاملىرى ئىشكاپ ، گىلەم ۋە ھەرخىل گۈل ، مەنزىرە رەسىملە-
رى بىلەن تولغان ، چىرايلىق ، يوغان - ئازادە ئۆيىنىمۇ ھاياتىدا
كۆرمىگەن . ئۇ نەگە ، قاچان ، قانداق قىلىپ كېلىپ قالدى ؟
كىر كىيىم ، قاپقارا قېتىشقان پۇتلىرى ئاپئاق - سۇتتەك پاكىز
كىرلىك ئۇستىدە تۇرغىنى نېمىسى ؟

— ئاۋۇ كىيىملەرنى يۆتكەپ كىيىۋالسىلا ! — دېرىزى-
دىن جاراڭلىق ، سىلىق ، نازۇك ئاۋاز ئاڭلاندى : «ھە ، ھېلىقى
باي قىزى–نىڭ بالام ئۇچۇن قىلىۋاتقان خۇشامىتى ئىكەن -
دە ؟ » دېدى ئۇ ئىچىدە ئاستا پىچىرلاپ ، — بالام شۇ تۇرقىدا
نەدىدۇر ؟ قۇمغا مىلىنىپ ياتامدىغاندۇ ياكى پاتقاقتا مىلىنىپمۇ ؟
بەراچۇ ؟

— نۇرىمۇ ، بەرامۇ تىنچلىق ! — دېدى قىز دېرىزىنىڭ

سىرتىدا كۆرۈنمەي تۇرۇپ ، خۇددى ئۇنىڭ خىيالىنى بىلىۋال-
غاندەك ، — مەن ئۇلارنى كۆرۈپ كەلدىم .
— نېمە ، كۆرۈپ كەلدىڭىزما قىزىم ؟ — زىياۋۇدۇن
كىردىن قېتىشقان كىيىملىرىنى سېلىپ تاشلاپ ، كۆك تېرىكى-
دىن تىكىلگەن كۆڭلەك ، ئىشتان ۋە ئاپئاق ئىچ كىيىملەرنى
تۇتۇپ كۆرۈپ كىيىشكىمۇ ئۈلگۈرمەي ، كارىۋاتتىن يالىڭاچ پې-
تى سەكرەپ چۈشۈپ ، دېدى ، — باللىرىمنى كۆردۈم دېدى-
ڭىزما قىزىم ؟
بالا قايغۇسىدىكى ئاتا ۋەسۋەسىچىلىكى ئۇنىڭ يالىڭاچلىقى-
نىمۇ ئېسىدىن چىقارغانىدى . شۇ چاغدا ئىشىك قىيا
ئېچىلدى - دە ، يەنە يېپىلىپ زالدا قاتتىق كۈلكە ۋە ھەيرانلىق
بەلگىسى بىلەن پەرقلىنىدىغان ئاۋازلار ئاڭلاندى :
— ئىشاك !
— مالادىس ، مالادىس !
خىزمەتچى رۇس خوتۇن زىياۋۇدۇننىڭ يالىڭاچ بەدىنىدىن
قورقۇپ كەتكەنىدى .
نومۇس زىياۋۇدۇننى سەگىتتى . ئۇ ئالدىراپ يېڭى كىيىم-
لەرنى كىيدى . ئەسكى چاپاننىڭ يانچۇقلىرىنى ئاختۇردى :
— نېمانچە جىق ، ساتقىنىم سەككىز خو بۇغداي ، يانچۇق-
تىكىسى يۈز خو بۇغداينىڭ پۇلىغۇ ، ھە راست ، قوۋان شاڭخو
بىر سىقىم پۇل بەرگەنىدى ، ئەمما مۇنۇسى ئون سىقىم . مېنى
پۇل بىلەن قارىتىۋالاي دەمدىكىنە ، خەمىت بىلەن پەرىخە بولمى-
غان بولسا مەيلى دەيتتىم . بالامنىڭ ئامىتى بىلەن باي بولۇۋالات-
تىم ، لېكىن پەرىخە… ئىنساپنى پۇلغا ساتقىلى بولماس . ھە
راست ، ئاتلىرىمچۇ ، ھارۋىدىكى تاغارلارچۇ ؟ ئاپلا ، غېنىكامنىڭ
كۆڭلىنى دەپ ئىككى ئات بىلەن ھارۋىدىن ئايرىلىپ قالدىم -
دە ، بوپتۇ ، مۇنۇ پۇلغا نەچچە ئات - ھارۋا كېلىدۇغۇ . مۇتائالى
خەلپىتىمگە دەپ ئەكىرگەن مايلىق توقاچلارچۇ ، قايماقلار ئې-

چىپ قالىدىغان بولدى - دە، بىر مىشكاپتا ئالما، قوغۇن -
تاۋۇزلارمۇ بارئىدى، تېخى!
رۇس ئايال ئۇنى مۇنچىغا ئەكىردى. پاھ، بايلارنىڭ ئۆيلى-
رىدە مۇنچا بارلىقىنىمۇ ئۇ تۇنجى قېتىم كۆرمەكتە. رۇس ئايال
ئۇنىڭ دۈمبىلىرىنى سوپۇن سۈركەپ يۇيۇپمۇ قويدى. بۇ خىل
راپاۋەتنى ئۇ قەدىردان خوتۇنى مەرھۇم رەيھانگۈلدىنمۇ كۆرمىگە-
نىدى.
— قېنى بېقىڭ، — دېدى كىرپىكلىرى قىزغۇچ مەڭزى-
گە شولا تاشلاپ تۇرىدىغان، پىنجەك يانچۇقىدىكى ئالتۇن سائى-
تىنىڭ زەنجىرى مەيدىسىدە ساڭگىلاپ تۇرغان تولىمۇ چىراي-
لىق، ئېغىر - بېسىق، مۇئامىلىسى سىلىق ئابلا باي زىياۋۇ-
دۇنغا رىشالە، بال، سېرىق ياغ، خام قايماقلارنى شەرەت
قىلىپ، — جىق - جىق يەڭ، ئۆز ئۆيىڭىز، تارتىنىدىغان
ئىش بولمىسۇن، نېمە دېيىشنى بىلمەيمەن، يە ئاكا، يە ئۇكا
دېيەلمەي دۇدۇقلاپ قالدىم. نەچچىگە كىردىڭىزكىن، ھۆرمەت-
سىزلىك قىلدىم، كەچۈرۈڭ.
— خۇدايىم بۇيرۇسا قىرىق يەتتىگە ماڭدىم، مەن ئىت
يىللىق.
— ھا - ھا… توۋا، ئۇختا كەلگىنىنى، بىر ياشلىق
ئىكەنمىز.
— بىراق، كۆرگەن كىشى سىزنى مېنىڭ بالام دەيدۇ.
چاچ - ساقاللىرىڭىزدا ئاق يوق. چىرايىڭىز ئەينەكتەك، بىر
تالمۇ قورۇق يوق. مېنىڭ چاچ، ساقال - بۇرۇتۇم ئاقىرىپ
بولدى. قورۇق دېگەن ئۆمۈچۈك تورى!
— ھا - ھا! … — باي زىياۋۇدۇننىڭ پېشانە، كۆز
قۇيرۇقلىرى، گەدەنلىرىدىكى قويۇق قورۇقلارغا قاراپ
قويدى. — لېكىن سىز مەندىن مەزمۇت. سىزگە قارىسا
كىشىنىڭ زوقى كېلىدۇ، غېنى باتۇردەك سۆڭەكلىك، قا-

ۋۇل. ئوخشىتىشقا توغرا كەلسە شۇنداق دېيىشكە بولىدۇ: سىز شىر ـ ئارسلان، مەن بىر پاقلان، سىز بىر پارچە پولات، مەن بىر پارچە قەغەز، بېشىمدىن قۇش ئۇچۇپ ئۆتسە زۇكامداپ قالىمەن!

— ھا ـ ھا ـ ھا… بۇ تەرىپى راست. مەن ئۆمرۈمدە زۇكامداپ باقمىدىم. سەنجۇسەندە ھارۋام مۇزغا چۈشۈپ كېتىۋىدى، يالىڭاچ بولۇپ بەلگىچە سۇغا كىرىپ چاقنى كۆتۈردۈم.

— يا پىرەي، مەن ئاڭلاپ تىترەۋاتىمەن. مانا بايلىق دېگەن شۇ!

— ئاكام مۇختەرباي ئاتمىشقا يېقىنلاپ قالدى. قارىماسىز، ھېلىقى ئاقسۇغا جەڭگە ماڭغانلارغا ئات باقار بولۇپ بىر ئوغلىنى ئېلىپ شۇ ياققا كەتتى. ھازىر ئۇلار ئاقسۇ كونىشەھەرنى ئېلىپ بوپتەك، ھى ـ ھى ـ ھى!…

— مۇختەر باينى ئاڭلىغانمەن. سىلەر بىر نەۋرە كېلەمسىلەر؟ قىزىم سىلەرنىڭ ئائىلە تارىخىڭلارنى ماڭا سۆزلەپ بەرگەن. نۇرى ئاجايىپ، كىشىنىڭ ھەۋىسى كېلىدىغان يىگىت بولدى. ئۇنىڭغا ھەۋەس قىلمايدىغان ئادەم يوق. غېنى باتۇر چېغىدا ئۇنىڭغا ئاپىرىن دەيدىكەن. بۇ خىل كەم ئۇچرايدىغان يىگىتلەرنى ئاسرايدىغان گەپ ئىدى. مەن ئۇ بالىنى ئالدىنقى سەپتىن ئەكېلىۋالاي دەپ جىق ئۇرۇندۇم. ھۆكۈمەت ئۇنىدى، ئۆزى ئۇنىمىدى.

— بالامنىڭ مىجەزى غەلىتە. ھەممە ئادەم ئىنتىلگەندىن ئۇ قاچىدۇ. خەلق قاچقانغا ئۇ ئىنتىلىدۇ.

— ئۇ بالىنى قىزىم بىلەن قوشۇپ چەت ئەلگە ئەۋەتىپ ئوقۇتاي دېگەن، ئۇيغۇردىن بىر ھەربىي گېنېرال چىققاندىن بىركاتتا ئالىم چىققىنى ياخشى ئىدى. ياۋروپادا كۆپ ئايلاندىم. بىزنى ھېچكىم بىلمەيدۇ، كۆزگە ئىلمايدۇ.

— غېنىكامنىمۇ كۆزگە ئىلماسمۇ؟

— ئىلمايدۇ ـ دە، غېنى باتۇردەكلەر تولا. لېكىن ئۇيغۇرنى تونۇتىدىغانلار ئىلىم ئەھلى. يەھۇدىيلاردىن ئاجايىپ ـ ئاجايىپ ئادەملەر چىقىۋاتىدۇ. ماركس دېگىنىمۇ، ئاتوم بومبىسىنى ياسىغان ئەينىشتىن دېگىنىمۇ شۇ. ئۇلارنى دۇنيا بىلىدۇ. بىزنى پەقەت خىتاي بىلەن ئورۇس بىلىدۇ. بىلگىنى بىلەن بوزەك قىلىدۇ، كۆزگە ئىلمايدۇ. مانا مۇشۇنىڭغا مېنىڭ ئىچىم قاينايدۇ. نۇرنى ئوقۇتاي دېۋىدىم، ئۇ ئوقۇسىلا دۇنياغا داڭلىق ئادەم بولالايتتى. قانچە چىقىم كەتسىمۇ مەن غىڭ قىلمايتتىم. بىلەمسىز، زىياۋۇدۇن، ئادەملەر مېنىڭ نىيىتىمنى خاتا چۈشىنىپ كۈيئوغۇل قىلىش كويىدا دېيىشتى. ئۇ مېنىڭ قىزىم بىلەن سىزنىڭ ئوغلىڭىزنىڭ ئىشى. مېنىڭ نىيىتىم نۇرنى ئاسراپ قېلىش. ئۇنىڭ ھاياتى تولىمۇ مۇھىم. مەن ئاشۇنداق بىلىمگە بېرىلىدىغان، ئەقىللىق، تالانتلىق بالىلارنى ئىزدەپ يۈرگەن بىر ئادەم، قىزىم مېنىڭ ياردەمچىم. مېنىڭ ئارزۇيۇم مىللىتىمنى دۇنياغا تونۇتۇش. ئەركىنلىك، ھۆرىيەت بىزگە زۆرۈر، ئەمما ئۇ چەكلىك، دۇنياغا تونۇلغان بىر ئادىمىمىزدىن كېلىدىغان شان ـ شەرەپ چەكسىز!

زىياۋۇدۇن بۇنداق گەپلەرنىمۇ ئاڭلىمىغان. ئۇ ئابلا بايغا قايتىدىن سىنچىلاپ قارىدى: بەدىنىدە ئارتۇق گۆشى يوق، خىيالچان، مۆمىن كۆرۈنىدىغان مۇنۇ ئادەمنىڭ قىرلىق يېشىل گۇللۇك دۇخاۋا بۆكى ئاستىدىكى مېڭىسىگە نېمانداق چوڭ ئىشلارنىڭ پىلانلىرى كىرىۋالغاندۇر ـ ھە؟ زىياۋۇدۇن بۇنداق ئادەمنىمۇ بۇرۇن كۆرمىگەن.

— بىز بۇ ئىشلارنى بىلمەيمىز ـ دە، بېگىم! — دېدى زىياۋۇدۇن گەدىنىنى سىلاپ، — ئېسىمۇ خىيالىمىز بالىلىرىمىز، مېلىمىز، بۇغداي ـ زىغىرلىرىمىزدا، ئۆمۈر بويى ئويلايدىغىنىمىز شۇ بىزنىڭ. دېگەنلىرىڭىزنىڭ يېرىمىنى چۈشەندىم. مىللەت روناق تاپسا، باشقا مىللەتلەر قاتارىدا باش كۆتۈرۈپ تىك

تۇرسا دەيسىز ـ دە. نۇرىمۇ مۇشۇنداق گەپلەرنى كۆپ دەيدۇ. ئاكام مۇختەر باي ئۇرۇمچىدە سولاقتا يېتىپ، ئەخمەتجان دېگەن ئادەم بىلەن تونۇشۇپ دوست بوپتىكەن. ئاكاممۇ شۇ ئادەمدىن ئەڭ كاتتا بايلىق مىللەت غۇرۇرى دېگەن گەپنى ئۆگىنىۋاپتىكەن. مەسچىتلەردە دەپ يۈردى. ئاكامنىڭ شۇ سۆزىنىڭ كۈچى بىلەن بىزنىڭ مەھەللىدىن ئالتە يىگىت قولىغا چوماق ئېلىپ ھەرەمباغ سوقۇشىغا كىرىپ كەتكەن. قارىمامسىز بىتەلەيلىكنى، ئىككىسى ئوق تېگىپ قازا تاپتى. تۆتى قالغان، تۆتىنىڭ ئىككىسى جىڭ سوقۇشىغا كەتكەنىدى، ئۇ يەردە بىرى قازا بولدى. يالغۇز ھاشىم پوچى دېگەن بىرىلا ھازىر ھايات!

— مەھەللەڭلار چوڭمىدى؟

— ياق، يىگىرمە توققۇز ئۆيلۈك ئادەم بار. ئۇنىڭ ئون توققۇز ئۆيلۈكى تارانچى، سەككىزى قاشقالىق، ئىككىسى قازاق، بېگىم.

— ھا ـ ھا ـ ھا… مۇنداق دەڭ. تارانچى، قاشقالىق دەپ جېدەل ـ غوۋغا قىلمايدىغانسىلەر ـ ھە؟

— بۇرۇن قىلاتتۇق. مۇختەرباي قاشقالىققا يامان ئۆچ ئىدى. ھازىر ئايرىماس بولدۇق. دۈشمەننىڭ كىملىكىنى بىلدۈۋالدۇق ـ دە. قۇربان ئىمام چېغىدا ھازىر دۈشمىنىگە ئۆلۈم تىلەپ دۇئا قىلىدىغان بولۇپ قالدى!

ئابلاباي قاقاقلاپ كۈلدى. ئۇ زىياۋۇدۇننىڭ ئالدىغا ئېسىل نېمەتلەرنى ئىتتىرىپ:

— ئېلىڭ، زىياۋۇدۇن، گېپىڭىز قىزىقكەن، ئېلىڭ! — دەپ مېھماندوستلۇق بىلدۈردى.

زىياۋۇدۇن بايغا ئامراق بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ خوتۇنىمۇ چىرايلىقكەن، باغ بىلەن كەڭرى ھويلا سالاسۇن بىلەن ئايرىلىپ تۇرىدىكەن، قۇدۇق بېشىغا تولىمۇ چوڭ دۇپ دەرىخى سايە تاشلاپ تۇرىدىكەن. كۈنگەيگە قارىغاندا، كۈنچىقىشقا قارىغان

ئۆي دېرىزىلىرىنىڭ قاپقىلىرى ئېچىلغان، پېشايۋانغا تامام گىلەم سېلىنغان، يىپەك كىيىم، بويۇن ـ قوللىرى ئالتۇن بىلەن تولغان زىلۋا، سۈتتەك ئاق، تالدەك ئەۋرىشىم خوتۇن گىلەم ئۈستىدە زىياۋۇدۇنغا ئېگىلىپ سالام بېرىپ، ئۇزۇن كىرپىكلىرىنى لەپ قىلىپ كۆتۈرۈپ، ئۈنچىدەك ئاپئاق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلۈپ:

— خانىمىڭىزغا ئاز بولسىمۇ، — دەپ بىر بولاق يىپەك رەخت سۇنۇۋىدى، زىياۋۇدۇن چىرايلىق ئايالنىڭ سۈتتەك ئاق قوللىرى ئۆزىنىڭ ئۇتلەنگەن كالا پاچىقىدەك قوللىرىغا تېگىپ كەتمىگىدى دەپ ئەنسىرەپ ئەندىكتى، ئۇ ئۆمرىدە بۇنداق ئەندىكىپ باقمىغانىدى.

— پات ـ پات كېلىپ تۇرۇڭ! — دېدى باي ئەر ـ خوتۇن.

— خەمىتكە سالام! — دېدى زەيتۇنە بىر بولاق كەمپۈت ـ پىرەنىك سۇنۇپ.

ئۇ چىرايلىق كىيىنىپ، پەيتۇنغا ئولتۇرۇپ نوۋگوردتىن قازانچى تەرەپكە ماڭدى. ئۇ ئۆمرىدە بۈگۈنكىدەك لۆم ـ لۆم ھارۋىدا كېرىلىپ ئولتۇرۇپ، كىملەر زوق بىلەن قاراۋاتىدىكىن دەپ ئەتراپقا كۆلۈمسىرەپ قاراپ سەپەر قىلىپ باققان ئەمەس.

بۇلارنىڭ ھەممىسى ئوغلىنىڭ دۆلىتى، تۇنۇگۈنكى غېنى باتۇرنىڭ بەرگەن پۇلى، بۈگۈنكى ھۆرمەت ـ راپاۋەت ھەممىسى نۇرنىڭ. ئۇ ھارۋىدا غادىيىپ ئولتۇرۇپ، جىڭ ۋە شىخو سوقۇشلىرىغا قاتنىشىپ ئامان قالغان ئوغۇللىرىنى، شۇ كۈنلەردە ئاقسۇ يېڭىشەھەرنى قورشاپ ياتقان ئەزىمەتلەر قاتارىدىكى ئاكىسى مۇختەر باينى سېغىندى. ئۇلار ھازىر نېمە قىلىۋاتىدىكىن، ئىلى ئاسمىنى كۆپكۆك، سۈپسۈزۈك، ئۇياقلار قانداقكىن. غۇلجا كوچىلىرى سالقىن، يوپۇرماقلىرى شوخ، گۈللىرى پۇراقلىق، ئۇ يەرلەر قانداقكىن؟ مۇنۇ كىشىنىڭ يۈزىنى سۆيۈپ

جاننى راھەتلەندۈرىدىغان ئىللىق شامال ئۇ يەرلەردە بارمىكىن؟ باغلاردىن كېلىۋاتقان چىرايلىق كۈلكە، ئەتىگەندىلا باشلانغان ئاجايىپ ناخشا، شاخلاردىكى دۇنيا غېمىدىن خالاس قۇشلار ئۇياقلاردا بارمىكىن…

ئۇ خىيال، شادلىق، ھېسسىيات بىلەن كوچا ئارىلاپ سىلىق لىغىلداپ، تېرەكمازارغا كەلدى ۋە مۇتائالى خەلپىتىمنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا پەيتۇندىن چۈشۈپ، ھارۋىكەشكە رەھمەت ئېيتىپ قىيا ئوچۇق دەرۋازىدىن قارىدى.

خەلپىتىم ھويلىدىكى ئالما دەرىخىگە ئېسىلغان قەپەستىكى تورغايلىرىغا دان بېرىۋاتاتتى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، خەلپەم ھەزرەتلىرى!

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، زىياۋۇدۇن، كەل، كەل بالام. ھە، ھارۋاڭ كەلگىلى نەۋاخ، ئۆزۈڭ نەلەردە يۈرسەنوي؟

— ھا - ھا - ھا… غېنىكامنىڭ ئىشى، ھارۋامدىن ئەنسىرىۋىدىم…

— بىر ناتونۇش ئادەم ئەكىردى، ئاتلىرىڭغا بېدە بەردى. قارا، ئاتلىرىڭ ساغلام ئوخشاش خۇشال!

— ھا - ھا - ھا… ھى - ھى - ھى… قارىمامسىز ھەزرەتلىرى… — دېدى زىياۋۇدۇن كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئامەتلىك كۈن بولدى. ماڭا خىزىر يولۇقتى…

ئۇ تۇنۇگۈنكى ئىشلارنى زىر - زەۋىرىگىچە قويماي دەپ بەردى.

— راست خىزىر يولۇقۇپتۇ، — دېدى خەلپىتىم كۈلۈپ قويۇپ، — ئابلا باي تولا ياخشى ئادەم. ساخاۋەتلىك، ئەل سۆيەر، مەرىپەتپەرۋەر باي. ئۇنىڭ دارىلئاجىز، دارىلئېتاملارغا بەرگەن پۇلى ھەممە بايلارنىڭكىدىن كۆپ. ئىنقىلابقا بېرىۋاتقان پۇلى ھۇسەنبايلارنىڭكىدىن قېلىشمايدۇ. مېنىڭ «قۋائىدۇل ئىئلال» دېگەن كىتابىمنى ئەرەبىستانغا ئاپىرىپ باستۇرۇپ ئە-

كېلىپ بەردى. نەسۇھا دامولللىنىڭ شېئىرلىرىنى يىغقۇزۇپ نەشر قىلدۇرىمەن دەپ يۈرىدۇ. تولىمۇ ياخشى ئادەم.

— خوتۇنى ئەجەب چىرايلىقكىنا، بىزنىڭ رەيھاندەك! — زىياۋۇدۇن بولمىغۇر گەپ قىلىپ قويۇپ، ئالدىدىكى زانقا يەر ئاستىدىن قاراپ قويدى. خەلپىتىمنىڭ قاپىقى تۈرۈلگەندى. لېكىن ھەزرەت:

— رابىخان ئابىستەينى يوقلاپ قوي، ئەمما ئۇنىڭ يالغۇز ئوغلى توغرۇلۇق گەپ قىلما. ئۇ بالىنىڭ ئىمام دېگەن ئىسمىنى مەن ئەزان قىچقىرىپ قويغانىدىم، — دېدى.

— ئىمام مېنىڭ بەرارىم بىلەن غوجا ھوشۇرنىڭ قولىدا ئەسكەرلىككە ماڭغان، ھە يامان خەۋەر بارمۇيە؟

— شۇنداق. شىخو سوقۇشى غۇلجىدىكى سوقۇشلاردىنمۇ يامان بوپتۇ. سەككىز يۈزدىن جىق يىگىت قۇربان بوپتۇ. غوجاھوشۇروفمۇ، ئىمامىمۇ شېھىت بولدى!

— ئامىن! — زىياۋۇدۇن ئىككى قولىنى كۆتۈردى ۋە بۇقۇلداپ يىغلىدى، — پاھ - پاھ، ئۇ بىر قارا كۈن بوپتىكەن - دە! مېنىڭ بەرارىممۇ غوجاھوشۇرنىڭ بالىسى بىلەن بىللە ئىدى، ھەي ئىسىت!

— رابىخان ئابىستەي ئېرىدىن، ئۈچ ئوغلىدىن ئايرىلدى. تىكەندەك يالغۇز قالدى. ھۆرىيەت بىزگە تولىمۇ قىممەتكە توختايدىغان ئوخشايدۇ، نى - نى شىر يۈرەك ئەرلىرىمىزدىن ئايرىلدۇق!

— غېنىكامغا نەرىڭ باتۇر سېنىڭ دەپتىمەن قارىمامسىز!

— بوپتۇ. مەدھىيىنىلا ئاڭلىماي تەنە - تەنقىدىنىمۇ ئاڭلىسۇن ئۇ خەلق باھادىرى!

زىياۋۇدۇن كۆكچىلىكتىكى ھېلىقى ئابدۇمەرمىڭبېگىدىن قالغان قورۇغا ھارۋىسىنى ھەيدەپ كەلگۈچە رابىخان ئابىستەي توغرىسىدىلا ئويلاپ كەلدى. ئاق سېرىق، ئورۇق، قاتاڭغۇر،

ئېگىز ، دورداي كالپۇك ، كالاچ ئېغىز ، چىشلىرى شالاڭ ، ساپسېرىق ئايالنىڭ چىرايى ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كەلدى ! بىر - بىرىدىن كۆركەم ئۈچ ئوغلى ئاتا قىساسىنى دەپ شېھىت بولدى ، بىچارە ئانا پۈتۈن ئۆمرىنى كەنجىسىگە بېغىشلىغان بولغىيدى . ئۇ بالىسىنىڭ سالامەت كېلىشىنى تۆت كۆز بىلەن كۈتۈۋاتقاندۇر ھەرقاچان ، ئانا بولماق دادا بولماقتىنمۇ تەس . رەيھان بالا ئۇ- چۈن جان بەردى . ئاسىيە ھەم قىزلىرىغا بەخت ئىزدەپ جېنىدىن ئايرىلدى . رابىخان ئابىستەيمۇ شۇ . زىياۋۇدۇن شۈكرى قىلسا بولغۇدەك . ئۇنىڭ كەنجىسى بىلەن دەرارى دۈشمەن قولىدا ئۆل- گەن بولسىمۇ ، ئۇلار پەيدا قىلغان يۈرەك يارىسىنى ساقايتىدىغان نۇرىسى بىلەن بەرارى بارغۇ ! ئۇ ئۆزى بىر قىش ئولتۇرغان تونۇش دەرۋازا ئالدىغا كەلدى . ھويلىدىن چۇرقۇرۇشۇپ بالىلار يۈگۈرۈپ چىقىشتى . قارا كۆز ، قارا قاش ، ئوماق بالىلار ئۇنىڭ- غا تەلمۈرۈپ قاراشتى . ئۇلارنىڭ تولىسىنىڭ دادىلىرى ئۇ- رۇشتا ، تۈرمىدە ئۆلگەن ، ئۇلار ئاتا - ئانا مېھرىگە نەقەدەر تەشنا - ھە ؟

ئۇ ھارۋىدىن چۈشتى . ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا رابىخان ئا- بىستەي كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى . ئۇنىڭ سېرىق چاچلىرى تامامەن ئاقارغان ، يۈزىنى قورۇق قاپلىغان . يوغان ئاغزىلا ئۇنىڭ رابى- خان ئابىستەي ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ تۇراتتى . شۇ ئېغىز- دىن نەچچە مىڭ ، بەلكى نەچچە يۈز مىڭلاپ ياخشى گەپلەر چىق- قان ، بۇ گەپلەر بالىلارنىڭ قېنىغا سىڭىپ روھىغا ئايلانغان :

— ھە ، زىياۋۇدۇن ئۇكام ، كەلدىڭىزمۇ ؟ بالىلار ، بۇ كىشى كىم ، بىلەمسىلەر ؟

بالىلار ئۇلارنى ئورىۋېلىشتى . ئەتىگەنلىك قۇياش سەبىي- لەرنىڭ ھەممىگە ئىنتىلىدىغان ۋۇجۇدىنى سۆيمەكتە . ئۇلارنىڭ يۈزلىرى پۇرۇشكەن ، كۆزلىرى قىسىلغان ، بۇ كۆزلەر زىياۋۇ- دۇنغا تىكىلگەنىدى .

— بۇ كىشى ھېلىقى مەن سىلەرگە ھېكايە قىلىپ بەرگەن قەھرىمان نۇرىنىڭ دادىسى . ئېيتىڭلارا ، ئۇ دۈشمەننىڭ قانچە پوتىيىنى پارتلاتتى ؟

— ئالتە ! — بالىلار چۇرقۇراشتى .

زىياۋۇدۇن ئىختىيارسىز ئىككى قولىنى ئىككى يانچۇقىغا سالدى ۋە ئىككى تۇتام پۇلنى ئېلىپ ئاسمانغا چاچتى . بالىلار چۇرقۇراشتى ، كۈلۈشتى ، پۇللارنى يىغىشىپ ئابىستەينىڭ ئې- تىكىگە تاشلاشتى .

— رەھمەت زىياۋۇدۇن ، تولىمۇ كاتتا خەير - ساخاۋەت بولدى !

— بۇ مېنىڭ چاچقۇم . سوۋغامنى بۇ قېتىم ھارۋا بىلەن ئەكىرىمەن تېخى !

رابىخان ئابىستەي ئۇنى ئۆزىگە تونۇش ئۆي — ئاشخانا ئۆيگە باشلاپ كىردى . بۇ ئۆي ئۆز ۋاقتىدا سەبىخە بىلەن پەرىخە- نىڭ ياتاق ئۆيى ، كېيىنچە زىياۋۇدۇننىڭ ئۆيى بولغانىدى . تاخ- تايلىق سۇپا ، كونا گىلەم ، تام سائىتى ، ئۈستەل ، سىم كارىۋات- لار شۇ پېتى تۇرۇپتۇ . ھازىر بۇ ئۆي رابىيە ئابىستەينىڭ خانىسى ئىكەن . رابىيە زىياۋۇدۇنغا چاي تەييارلىغاچ توختىماي سۆزلىدى :

— پەرىخە قىزىم خەت يېزىپتۇ ، خەت ئەمەس ، ئۇ بىر ئەسەر ! — دېدى رابىيە «ئەسەر» دېگەن سۆزنى زىياۋۇدۇن چۈشەنمىسىمۇ ئالاھىدە تەكىتلەپ ، — ئەسەر بولغاندىمۇ بىر ئاجايىپ ئەسەر . بۇ خەت زۇنۇن قادىرىنىڭ ياكى نۇربوساقوف- نىڭ ، يە بولمىسا ئەنۋەر ناسىرىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالسا بىر كىتاب بولۇپ چىقىدۇ . بىچارە قىز ، شەپقەت ھەمشىرە بولىمەن دەپ سوۋۇروفنىڭ ئەسكەرلىرىدەك قار - مۇزلۇق چوققا - تاغلاردىن ، شىۋىرغانلىق داۋانلاردىن ئېشىپ باي ناھىيىسىگە بارغۇچە نوزۇگۇمنىڭ جاپاسىنى تارتىپتۇ . خېتىنى تۆت قېتىم

ئوقۇدۇم ، كۆزلىرىمدىن ياش قۇرىمىدى . بىچارە قىز سىزنىڭ ئوغلىڭىزنىڭ ئوتىدا پۇچۇلۇپ ، ھەر مىنۇت ـ ھەر سېكۇنتنى سېغىنىش بىلەن ئۆتكۈزۈۋېتىپتۇ . نەدە قالدى ئۇ خەت ، چاي ئىچكەچ ئاڭلاپ باقسىڭىزا ، ئوقۇپ بېرەي…

رابىيە ئابىستەي ئىشكاپنى ئاختۇرۇپ ، قەلەي قۇتىنىڭ ئىچىدىن قېلىن خەتنى ئالدى ـ دە ، كۆزەينەكنى تاقىۋېلىپ ئوقۇشقا باشلىدى .

زىياۋۇدۇن ھە دېگەندە ئەسنەپ ئاڭلىدى . ئاستا ـ ئاستا ئۇ خەتكە بېرىلىپ كېتىپ ، چېيىنىڭ سوۋۇپ قالغىنىنى سەز-مەي قالدى . خەت ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ۋىژىلداپ تۇرغان بوران ، تاك قىيا تاشلار ئارىسىدىكى قېلىن قار بىلەن قاپلانغان تار يول ، ئۇ يەردە ئاتلىرىنىڭ قۇيرۇقلىرىغا ئېسىلىپ كېتىۋاتقان ، قارغا مىلەنگەن ، ناچار كىيىنگەن ، مۇرىسىگە مىلتىق ئاسقان ئادەم-لەر ، ئۇلارنىڭ بىردە ئۆمىلەپ ، بىردە يىقىلىپ كۆزنى ئاچال-ماي مېڭىشلىرى ، تاك قىيادىن تېگى يوق ھاڭغا چۈشۈپ كېتىۋاتقان ئاتلار ، توڭلاپ كۆكىرىپ كەتكەن ، كالپۇكلىرى يېرىلىپ كەتكەن چىرايلار ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كەلدى . ئۇ ھېلى-دىن ـ ھېلىغا :

— ۋاي بىچارە قىزىمەي ، پاھ ـ پاھ ـ پاھ ! — دەپ قويىاتتى . ئۇ خەتنى يادلىۋالىدىغاندەك يەنە بىر قېتىم ئوقۇتتى ، ئۇنىمۇ چالا ئىش دەپ قاراپ ئاخىر ئايالىغا يالۋۇرۇپ خەتنىمۇ ئېلىۋالدى .

ئۇ چۈشتىن كېيىن ، ئۆيگە ، مۇختەر باينىڭ ئۆيگە بازار-لىق ئېلىپ يېزىسىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى . ئۇ قالغان پۇلىنى ساندى ، ئالمىغان ـ بەرمىگەن بوپتۇ . غېنى ئاكىسى بەرگەن پۇل تامام توگەپ ، ئاشلىق سانقان پۇلى يانچۇقىدا قاپتۇ .

— ئون خو ئۇن ، يۈزكىلو ياغ ، ئىككى تاغار ئالما بېسىپ

بالىلارنى يوقلايمەن . بالىلار بولمىسا دۇنيانىڭ ئەتىسى نېمىش قىلسۇن !

ئىككى ئات قاتراپ ئۆيگە ئالدىرىدى ، زىياۋۇدۇن ئۇلاردىن بەتتەر . ھايات شۇنداق ، سەن كۆرمەيدىغان ، چۈشەنمەيدىغان بىر كۈچ سېنى ھەيدەپلا يۈرىدۇ . سەن نېمىگە ، نەگە ئالدىرايدىغىن-ىڭنى بىلمەيسەن ، شۇنىڭ ئۈچۈن ھاياتنىڭ لەززىتى چەكسىز ، شۇڭا ئادەملەر قايغۇ ـ ئەلەملىرىنى تېز ئۇنتۇپ ، كەلگۈسى ئۈچۈن ئىنتىلىۋېرىدۇ . بۇ ئىنتىلىشنىڭ چېكى يوق ، ھەممىلا ئادەمنى كۈتۈپ تۇرغىنى پاجىئە بولسىمۇ گەرچە…

زىياۋۇدۇن يۈز قېتىملاپ ماڭغان كارۋان يولىدا يەنە ناخ-شىسىنى باشلىدى .

ئۇ ئۆيگە كەچ كەلدى . ئىككى ئۆيدىكىلەر يازلىق چايخانىغا توپلاندى . جامائەتمۇ بۇ يەرنىڭ ئادىتى بويىچە بىرلەپ ـ ئىككى-لەپ شەھەر خەۋىرىنى ئاڭلاش ئۈچۈن كىرىپ كېلىشتى . چوڭ ئۆي بىلەن دالان لىقمۇلىق ئادەمگە تولدى . زىيا-ۋۇدۇن كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىنى قويماستىن سۆزلەشكە باشلى-دى ۋە ئىككى گەپنىڭ بىرىدە غېنى باتۇر ، ئابلا باي ، نۇرى ، بەرا ، پەرىخەلەرنى تىلغا ئېلىپ ماختاندى .

— بىزنىڭ مەھەللىدىنمۇ كاتتا ئادەملەر چىقتى ـ ھە ! دېدى مېراقازى ، — ئالاھەزەل نۇرى غېنى باتۇردىن قېلىشماي-دۇ جۇمۇ !

— كۇللۇھۇم ئوغۇل بالىنىڭ ئوغۇل بالىسى زادى مۇشۇ مەھەللىدىن چىقىدۇ . مۇختەر بايمۇ ، نۇرىمۇ ، زىياۋۇدۇنمۇ ئەر-كەك سۇ ئىچكەن ـ دە ، تاغ سۈيى !

— تۇغنى نەگىچە قادايدىكەن دېدىڭا زىيەك ؟

— شىڭشىڭشىيا !

— پاھ ، ئىسمىنىڭ تەسلىكىنى . تىلىڭمۇ كەلمەيدىغان

يەرلەر جىق دېسەڭا ـ ھە ؟

— مۇختەر باي بارغان يەرلەر ئۇ ! — دېدى مىراقازى
بىلەرمەنلىك قىلىپ ، — سۇمۇ ، گىياھمۇ يوق قۇملۇق دەيدۇ
ئۇ يەرلەرنى !

— ئەمما لېكىن مۇز داۋاننىڭ يولى يامان ـ دە . مۇختەر
باي مۇشۇنىڭ بىلەن ئىككى قېتىم ئۆتتى ـ دە ، ئۇ داۋاندىن !

— مۇز داۋان دېگەننى مانا بىز ئېشەكچىلەر بەش قولدەك
بىلىمىز . بۇ يەردە تومۇز بولغاندا ، ئۇ يەر قار ـ شىۋىرغان .
ئۇلار كاك ـ كاك قىلىش بىلەنلا بوران كېلىدۇ . بوران
كەلسىلا جاھاننى قار قاپلايدۇ . ھېچنېمىنى كۆرمەيسەن . بىر
بولسا جايىڭدا مىدىرلىيالماي ياتىسەن ، بىر بولسا ئۇلاغىنىڭ
قۇيرۇقىغا چاپلىشىپ ، بىر قەدەمدە يۈز سۇبھانئاللانى ئوقۇپ
سىلجىيسەن . بىر قەدەمنى خاتا باسساڭ تېگى يوق ھاڭغا قاراپ
ئۇچىسەن . شىپالىق ، ئاغرالدى ، قىرىق ئىككى پەللەك ،
يائاللا ئىگەكىم !...

— ياق ، مۇختەركاملار بۇ قېتىم تېكەس بىلەن
مېڭىپتۇ ! — دېدى زىياۋۇدۇن يانچۇقىنى كولاپ ، — ئۆمەر
تەمبۇر ماۋۇ خەتنى ئوقۇپ بەرگىنە ، پەرىخەننىڭ خېتى !

— كېلىنىڭنىڭ خېتىكەن ـ دە ! مۇختەر بايلارغا دوختۇر
بولۇپ مېڭىپتۇ دېدىڭما ؟ نوغاي كېلىنىڭ قاچان كېلىپ ئاش
ئېتىپ بېرەركىنتاڭ ؟

— ئابدۇمەر مىڭبېگىنىڭ نوغاي خوتۇن ئالغىنى ساڭا
ياراشتى جۇمۇ زىيەك !

— تەلەيلىك باخشى بۇ !

— خەپشۇك ! — دېدى ئۆمەر تەمبۇر قېلىن ، كىرلى-
شىپ كەتكەن خەتنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ، — چىراغنى يېقىنراق
ئەكەلگىنە ھوي تۇرسۇن كاۋا !

لامپا دېرىزىگە قويۇلدى . ئۆمەر تەمبۇرچى ئۈنلۈك ئوقۇشقا

باشلىدى . .

«... رابىيە ئابىستەي ، مەن سىزنى ئاپا دەيمەن . ئاپا ، مانا
سىزگە كۈندىلىك خاتىرەمدىن ئون بەتنى كۆچۈرۈپ ئەۋەتتىم .
قالغانلىرىنى يەنە ئەۋەتىمەن ، خاتىرەم بىزنىڭ ھاياتىمىزنى چۈ-
شەندۈرۈپ بېرىدۇ . ھەربىي يۈرۈشمۇ بىر خىل تۇرمۇش ئىكەن .
ئاپا ، مەن رومان ئوقۇشقا ئامراق ، مەندىكى خىيالغا بېرىلىش ،
ھېسسىياتچانلىق شۇ رومانلار پەيدا قىلغان كېسەل ، خاتىرەمنى
روماندەك يېزىشقا تىرىشتىم . كۈنلەرنىڭ بىرىدە كىم بىلىدۇ ،
بۇ خاتىرىلىرىم رومان بولۇپ قالامدۇ تېخى . مەن نۇرى ئاكام-
نىڭ بۇ خاتىرىلىرىمنى قىزىقىپ ئوقۇيدىغىنىغا ئىشىنىمەن . ئۇ
كەلگۈسىدە (ئامان بولسىلا) چوقۇم رومان يازالايدۇ . مەن ياخ-
شى كۈننىڭ يامىنى بولۇپ قۇربان بولۇپ كەتسەم ، بۇ خاتىرىلى-
رىم مېنىڭ دۇنيادا ياشىغانلىقىمغا ئىسپات بولۇپ قالار .

بىز تېكەس ناھىيىسىدە جەم بولدۇق . تېكەس دەرياسى
كېمە بېشىدا ئېلىخان تۆرەم بىزنى ئۇزىتىپ قويدى . بىز بىر
يۈز ئەللىك كىشىلىك پارتىزان ئەترەت تاغ ئېشىپ ئاقسۇغا
بېرىپ جەڭ قىلىمىز . ۋەزىپىمىز ئاقسۇنى ئېلىش ، خوتەندىن
ئاقسۇغىچە بولغان گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنى ئۇرۇمچىگە ياردەمگە
ماڭدۇرماسلىق . نۇرىلار ئۇرۇمچىنى ئېلىپ جەنۇبقا يۈرۈش قى-
لىدۇ . بىز ئاقسۇدا ئۇچرىشىمىز . خۇدايىم بۇيرۇسا قەشقەر ،
يەكەن ، خوتەنلەرگە بىللە بارىمىز . بىزنىڭ رەھبەرلىرىمىز ھۆ-
كۈمەت ۋەكىلى قاسىمجان قەمبىرى ، سىياسىي رەھبەر ئابدۇكې-
رىم ئابباسوف ، پارتىزان ئەترەت باشلىقى سوپاخۇن ئاكا ، مۇئا-
ۋىن باشلىق ئىمىر ھاجى ، ئارقا سەپكە مەسئۇل باشلىق قۇرباد-
جان ئاكا ، دىنىي باشلىق داموللا رازىيوفلار بىزگە يۇقىرىقى
ۋەزىپىنى قايتا ـ قايتا جېكىلىدى . بىز بىللەن بىللە سودا ۋەكىل-
لىرىمۇ مال ئېلىپ ماڭدى . يەنە ئۆزلىرىگە زاكىر تۆرە ، ئىس-
كەندەر (ئەسلى ئىسمى نېمىكىن ، ئىككى ئورۇس) دەپ ئات

قويۇۋالغان سوۋېت ئادەملىرىمۇ بىز بىلەن بىللە ماڭدى. بىزنى
تېكەستە خەلق قالتىس كۈتتى. بىزگە ئېلىخان تۆرەم قۇرئان
تۇتقۇزۇپ قەسەم ئىچۈردى، خەلق سەپ ـ سەپ بولۇپ بىزنى
تاكى دەريادىن ئۆتكۈچە ئۇزىتىپ كەلدى. بىز كېمە بىلەن دەريا-
دىن ئۆتۈپ ئاتلىنىپ، جەنۇبقا ــ ئاپئاق چوققىلىق تاغلارغا
قاراپ ماڭدۇق. يېشىل بايراق ئالدىمىزدا لەپىلدىمەكتە. خۇدا-
يىم بۇ بايرىقىمىز ھەممە يەردە لەپىلدىسۇن. يېشىل يايلاق،
يېشىل بايراق، كۆپكۆك ئاسمان، سالقىن ھاۋا، ئەجەب جانغا
راھەت ـ ھە! مەن بۇگۈنكىدەك خۇش بولمىغان... مانا بۇگۈن
قۇشتاي يايلىقىدا قوندۇق. رازۋېدچىكلار ئالدىمىزدا كەتتى. بىز
ھۆكۈمەت ۋەكىللىرى، سودىگەرلەر بىلەن ئارقا سەپ بولۇپ
ئارقىدا ماڭدۇق. كۆكتېرەك، چولاقتېرەك يايلاقلىرى ئەجەب
گۈزەلكىنا، كۆز يەتكۈسىز تۈپتۈز ئوتلاق، ھەممىلا يەر گـۈل،
ذـۇرىلار تـوپا، قـۇم ئىچىدە، بىز گـۈل ئىچـىدە (ئـۇ
مـۇشـۇ يەردە بولسىمىغۇ!)، سارتۇر يايلىقى تېخىمۇ چوڭ-
كەن، نېمىدېگەن چىرايلىق يەربۇ، ياپپېشىل يايلاقتا سانسىزلى-
غان مال، جەنۇبتا تېگى يېشىل قارىغاي، تۆپىسى قارلىق چوق-
قىلار بىلەن ھەيۋەت كۆرۈنىدىغان تاغ. ئاپئاق كىگىز ئۆيلەردىن
ئاق قالپاق كىيگەن قازاق يىگىتلىرى چىقىپ ئادەمگە تىكىلىپ
تۇرۇۋالىدۇ ۋە: «نى دەگەن سۇلۇۋ ـ ھاھ!» دېيىشىدۇ.
گۈللۈك تەقلىرىگە ئۈكە قادىغان، چاپانلىرىنىڭ مەيدىلىرىگە
قاتار ـ قاتار ھەرخىل تەڭگىلەرنى تىكىۋالغان، مەڭزىلىرىدىن
قان تېمىپ تۇرىدىغان قىزلىرى ئەيمەنمەستىن كاكارلىرىمىزنى
تالىشىپ: «ماغان بېرشى» دېيىشىدۇ تېخى. كۈمۈش ئېگەرلىك
ئاتلىرىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ھەممىمىز بىلەن قول ئېلىشىپ
كۆرۈشىدىغان مالچىلارنىڭ قولۇمنى سىقىشلىرىچۇ؟...
كاللارغا مىنىشكەن بالىلارنىڭ ئوماقلىقى... گويا بۇ يەرلەر
ھېچنېمىنى ئارزۇ قىلمايدىغاندەك، ئادەملىرى ساددا، خاتىر-

جەم. ئۇلارنىڭ يىراقتىن ۋارقىراپ «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم!»
دېيىشلىرىمۇ بىر ناخشا. بىزنىڭ يىگىتلىرىمىزگە بۆلەكچىلا
يېقىنچىلىق قىلىشىدىغان قىز ـ كېلىنچەكلىرى كۈلگۈمنى
كەلتۈرىدۇ. «ئېت جە، قىمىز ئىچ!» دەپ يالۋۇرۇشلىرىچۇ
تېخى. ئەجەب مېھماندوست، تەبىئىي، ئادەمخۇمار. مەن بۇ
خىل تۇرمۇش شەكلىنى نىلقىدىمۇ كۆرمىگەن. ئۇلارنىڭ ئۆيلى-
رىدىكى كىگىز، شىرداق، پەردە، داستىخانلىرىمۇ گۈزەل.
خوتۇنلار زېرىكمەي ئەتكەنچاي سۇنىدۇ، قىمىز سورۇپ، قىمىز
قۇيىدۇ، ئەرلىرى گۆش توغراشقا ئەجەب ئامراق. مايتاغچىلار
«پاھ، قازاق دېگەن بەلەن ياشايدىكەن» دېيىشتى. بىز قالتىس
مېھمان بولدۇق. بىراق ھەممىنىڭ كۆزى نىنا (رۇس، سانىتار
قىز) ئىككىمىزدە. ھەتتا قاسىمجان قەمبىرىمۇ، قۇربانجان،
ئىمىر ھاجى ئاكىلارمۇ ئادەمگە ئارتۇقچە مېھرىبانلىق بىلدۈرى-
دۇ. ئەرلەر گۈزەل يەرلەرنى كۆرسىلا چىرايلىق قىزلارنى ئىز-
دەيدىغان ئوخشايدۇ، خۇددى ئادەمنى يەۋېتىدىغاندەك. يايلاقتا
سەپەر قىلىش ئەجەب راھەتكەنا، تاغ سۇلىرىنىڭ سۈزۈكلۈكى،
يېقىملىق ئاۋازى، گۈللەرنىڭ پۇراقلىرى بولىدىغان قانلىق
جەڭلەرنىڭ ۋەھىملىرىنى مېنىڭ خىيالىمدىن قوغلىۋەتتى. ھا-
يات گۈزەل، ئىنسان شۇڭا ھاياتقا تويمايدۇ. ئەمما ئوق، بولۇپمۇ
دۈشمەننىڭ ئوقى ساڭا رەھىم قىلمايدۇ، ئۇ كۆزسىز، سەن
خالىساڭمۇ ـ خالىمىساڭمۇ تېگىۋېرىدۇ، ئۇ تەگسىلا سەن بۇ
دۇنيادا يوق. نۇرى ئاكام شۇ تاپتا نېمە قىلىۋاتىدىكىن، مېھرى-
بان تەبىئەت ئۇنى قوغدا، خۇدايىم ئۇنى ساقلا. ئۇ ھايات قال-
سۇن، ماڭا ئوق تەگسە تەگسۇن، ئۇنىڭغا تەگمىسۇن!
تاغلاردىن چۈشۈۋاتقان ئاپئاق، سۈزۈك شارقىراتمىلار، قا-
تار ـ قاتار، خۇددى تىزىلغان ئەسكەرلەردەك تۇرۇشقان قارىغاي-
لار، يۇپيۇمىلاق كۆرۈنىدىغان مەڭگۈ يېشىل ئارچىلار، بىزنى
ئۇزىتىپ مەرىشىۋاتقان قويلار، قىيغىتىپ يۈرۈشكەن قوزا،

ئوغلاق، تايچاقلار ئادەمگە ھايات قەدرىنى تەكرار - تەكرار ئەسكەرتمەكتە. تاغ قۇشلىرىمۇ بۇرۇن ياشاشنىڭ قىممىتىنى يېڭىدىن - يېڭى كۈيلىرى بىلەن چۈشەندۈرمەكتە. كېچىچە ئىسكىرىپكا، داپ، راۋاپلارنى چېلىشىپ ناخشا ئېيتىشقان يىگىتلەرنىڭ شادلىقىمۇ تەبىئەتنىڭ تىلىكىنى تەكرارلىدى...

گۈزەل تەبىئەت قوينىدا سەيلە قىلىپ مانا بۈگۈن قارىغايتاش دېگەن يەردە قوندۇق. تىك تاش چوققىلار قارىغايلاردەك جىق. تەبىئەتنىڭ ھەممە كارامىتى بۇ تاغلاردا ئوخشايدۇ. نېمانچە جىق، ئېگىز تاش چوققىلار بۇ - ھە؟ بۇ يول سۈرلۈك، ئالدىمىز ئېچىلىدۇ، كەينىمىز يېپىلىدۇ. ھەيۋەتلىك تاغ جىرالىرى سۈرلۈك، مەن يايلاقنى سېغىنماقتىمەن. ئەمما ھاۋا بەك راھەت، كىشى سۈمۈرۈپ قانمايدۇ. بۇ يەر مۇز داۋان دەپ ئاتىلىدىكەن. مانا راھەت بىلەن خوشلاشتۇق. جاپالىق كۈنلەر باشلاندى. رازۋېدكىچىلار ئالدىمىز تۇيۇق، يول يوقكەن دەپ كېلىشتى. يول باشلىغان ئالۋان مەمەت، قادىر قازاق دېگەن ئادەملەرنى باشلىقلىرىمىز ئاتىمىز دەپ قاتتىق سوراق قىپتۇ. ئۇلار ئوغرىلار ئىكەن، پايدا تېپىش ئۈچۈن بىزنى تۇيۇق يوللارغا باشلىغانىكەن. ئۇلار موڭغۇلكۈرەگە ئەۋەتىلدى. ئەمما بىز تاغ ئىچىدە كۆرمىگەننى كۆردۇق...

... نۇرغۇن قىينالدۇق. ئاخىر بۈگۈن بۇ يەردىن چوڭ قۇشتاي يايلىقىغا قايتىپ كەلدۇق. ئالدىنىپ بىر ھەپتە جەبىر تارتتۇق. مانا بۈگۈن چوڭ قۇشتايدا قونۇپ، ئاقداۋانغا كەلدۇق. قار قېلىن، قاتتىق شىۋىرغان، تۇتەك بىزنى قىينىدى. نېنا ئىككىمىز ئالدىمىزدىكى ئاتنىڭ قۇيرۇقىغا مەھكەم ئېسىلىۋالدۇق. پاھ، نېمانچە تىترەيمەن، قورقۇپمۇ، مۇزلاپمۇ؟ چەكمەن چاپانلار ئەسقاتتى. ئۇلاغ ترانسپورتتىن بىرى غۇلاپ ئۆلۈپتۇ، بۇ خەۋەر مېنى جالاق - جالاق تىترەتتى. مىناميوت ئوقى ئارتىلغان ئىككى ئات بىر - بىرىگە سۈركىلىپ مۈدۈرۈپ

كېتىپ تىك ھاڭدىن تۆۋەنگە ئۇچتى. نىنا ماڭا: «ياغلىق بىلەن قۇلاق - بۇرنۇڭنى يۆگىۋال، ئۈششۈپ قالمىسۇن!» دېدى. قىزلار ئۈچۈن بۇ خىل ئۈششۈك بىر ئۆلۈم. مەن چىرايلىق بۇرنۇم بىلەن قۇلىقىمنى جېنىمدەك كۆرىمەن. بىزنىڭ بىرىنچى جېڭىمىز باشلاندى. بۇ تەبىئەت بىلەن بولىدىغان جەڭ. تاغ يولى، شىۋىرغان، قېلىن قار بىزگە ھۇجۇم قىلماقتا. بىزنىڭ ۋەزىپىمىز جاننى ساقلاش. ھەربىر قەدەم، ھەربىر نەپەس ھايات ئۈچۈن كۈرەش! مەن تاغدىن بەك قورقاتتىم. لېكىن ئامال بولمىغاندا ئادەم باتۇر بولۇپ قالىدىكەن. مەن سوۋۇروف ئەسكەرلىرىنىڭ ئالپ - كارپات تاغلىرىدىن مۇشۇنداق ئاشقانلىقىنى ئوقۇغان. لېكىن بىز مېڭىۋاتقان تاغ ئالپ تاغلىرىدىن ئېگىز. قارلىرىمۇ ئۇنىڭدىن قېلىن، شىۋىرغانلىرىمۇ قەھرلىك. يول بۇ يەردە زادىلا يوق. ئالدىمىزدا بىر ئات ئىزىلا بار. قار بەلگە كېلىدۇ. ئەسكەرلەر ئالدىمىزدا، ئۇلار نەلەردىكىن. كۆكسۇ كۆۋرۈكىدە دەم ئالدۇق. بۇ يەر دېڭىز يۈزىدىن بەش مىڭ مېتىر ئېگىزكەن. مانا ئەمدى ئۇ يەردىن ئۆرلەپ قاراداۋان تۆۋىگە باردۇق. سەھەر، سوغۇق زەھەردەك ئاچچىق. ھېلىقى ئىللىق يايلاق، قازاق ئۆيلىرى يادىمغا يېتىپ ئۆپكەم ئۆرۈلدى. يىل بويى قار، تۇتەك كەتمىگەچكە بۇ يەرنى قارا داۋان دېگەنىكەن. داۋان چوققىسى پىچاق بىسىدەك، ئىككى ياققا قارىغىلى، سېكۇنت توختىغىلى بولمايدۇ. ھاۋا شالاڭ، دەم ئالماقمۇ تەس. ئاتنىڭ قۇيرۇقىلا بىزگە پاناھ. ئۆمىلەپ، ھەربىر قەدەمنى مىڭ سۇبھاناللا بىلەن بېسىپ، بىر چاغدا تاغ قاپتىلىغا چىقتۇق. تۆۋەنگە قاراپ بېشىم قېيىپ ئولتۇرۇۋالدىم. «تۇر، ماڭ!» دېدى نىنا مېنى يۆلەپ. چۈشمەك چىقماقتىنمۇ تەس ئىكەن. تۇتەك، قېلىن قار، بىر قەدەم خاتا بېسىلسىلا جاندىن ئايرىلىدىغان گەپ. بىچارە ئاتلارمۇ دىرىلدەپ تىترەشمەكتە، تۆت پۇتىنى بىر يەرگە قىلىپ بىزگە مۆلدۈرلەپ

قارايدۇ تېخى . ئات بىلەن ئادەم سۆزسىز پىكىرلىشىدۇ . ھەربىر قەدەمنى مەسلىھەت بىلەن باسىمىز . ئۆمىلەپ ، سىيرىلىپ ، ئاتنىڭ قۇيرۇقىغا چىڭ يامىشىپ تۆۋەنگە ماڭدۇق . قانچىلىك ماڭغىنىمىزنى بىلمەيمىز . ئاخىر داۋاندىن ئاشتۇق . تاغ تاپىنىغا چۈشكەن ئەسكەرلەر گۇلخان يېقىپ بەلگە بەردى . گۇلخان شۇنچىلىك چوڭقۇردا كۆرۈندى ، گويا بىز ئاسماندا ، يۇلتۇزلار يەردە تۇرغاندەك . قورققانسېرى خۇداغا يالۋۇرىدىغان گەپكەن . ھەرقەدەمدە خۇدانىڭ نامىنى نەچچە يادلايمەن . نىنامۇ مېنى ئەگىشىپ «خۇدا ساقلا !» دەپ يىغلايدۇ . يېرىم كېچىدە ئاخىر داۋاننىڭ تاپىنىغا چۈشتۇق .

— بىز ئاقسۇ زېمىنىدا ! — دېدى ئاباسوف كۆپچىلىكنى روھلاندۇرۇپ ، — بىز ياخشى بىر سىناقتىن ئۆتتۇق . جەڭچىلەرنىڭ بۇرۇن ، قۇلاقلىرى ئۇششۇپ قالدى . ئاز - تولا چىقىم تارتتۇق . لېكىن غەلبىمىز چوڭ . بىز ھېچقاچان ئادەم ئۆتمىگەن داۋانلاردىن ئۆتتۇق . 1770 - يىللىرى ئاقسۇ قومباشتىكى جاھانگىر غوجىلار قوزغىلىڭىنى باستۇرۇش ئۈچۈن مانجۇ قوماندانى سوشى دېگەن كىشى بۇ يەرلەردىن ئۆتەلمەي ، غۇلجىدىن كۈنەس - يۇلتۇز ئارقىلىق قاراشەھەرگە ئۆتكەن ، 1937 - يىلى سوۋېت ئارمىيىسىمۇ ماخۇسەننى باستۇرۇش ئۈچۈن جەنۇبقا ئۆتكەندە بۇ يول بىلەن ماڭمىغان . مۇزات داۋىنى بىلەن ئۆتكەن . بۇ يولدا قوشۇن تارتىپ تاغ ئاشقان تۇنجى باتۇرلار مانا بىز ! بىز مۇشۇ ئاقىياز داۋان ، ئاقداۋان ، قاراداۋانلاردىن ئۆتۈپ ، ئالدىمىزدا بىزگە قورال بەتلەپ تۇرغان قىرىق - ئەللىك مىڭ دۈشمەن بىلەن جەڭ قىلىمىز . دۈشمەنمۇ قارىماققا تاغ - داۋانلاردەك قورقۇنچلۇق كۆرۈنىدۇ . لېكىن بىز ئۇنىمۇ يېڭەلەيمىز !

سۇخار نان بىلەن ئاچ قورساقلىرىمىزنى ئالدىدۇق . ئاتلىرىمىزغا ئاز - تولىدىن يەم بەردۇق . ئاتنىڭ چۇلۋۇرىنى چىڭ

تۇتۇپ ئىككى سائەتتەك كۆز يۇمدۇق . چۆچۈپ ئويغاندىم ، يىرىك ساقاللىق بىرى مېنى سۆيگەنىكەن ، ئەرلەر دېگەن چىلبۆرىگە ئوخشايدىكەن ، بىز جان غېمىدە ، ئۇ ھايۋان بولسا شۇنداق… »

— پاھ ! — دېدى مەھەللە ئىمامى ساقىلىنى سىيپاپ قويۇپ ، — قار - مۇزدا يېتىپمۇ يەنە شۇ شەھۋانىي نەپسىنى باسالمىغان قانداق لەنىتىدۇر بۇ - ھە ؟

— بىزنىڭ مۇختەر باي بولۇپ يۈرمىسۇن يەنە ، خوتۇن خەقنى كۆرسە ئۆزىنى تۇتالمايدىغان !

ئۆيدىكىلەر قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى .

— ئوقۇ ئۆمەرجان ، قارا داۋان دېگىنىدىن ئۆتمەك سىراج كۆۋرۈكىدىن ئۆتمەكتىنمۇ تەس ئوخشىمامدۇ ، پاھ ، پىچاقنىڭ بىسىدا ماڭىدىغان گەپ دېگىنە !

«… كۆلدە قونۇپ جىلغا بىلەن يەنە بىر كۈن ماڭدۇق . ئەتىسى يەنە بىر داۋانغا بېرىپ قوندۇق . داۋانلار قىشنى ئەسلىتىدۇ ، لېكىن جىلغىلار ياپيېشىل ، خۇددى بىزنىڭ باغلاردەك . بىز ئاخىر تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىغا ئۆتتۇق . بۇ يەر باي ناھىيىسىگە قارايدىكەن . ئالدىمىزدا گومىنداڭنىڭ ئۈچ ئىسكادىرون ئەسكىرى باركەن . بىز سۇپسۇزۇك تاغ سۇيىنىڭ غەربىدە ، يەنى بېشىدا . بىز راھەتكە چىقتۇق . سوپاخۇن ئاكا سەھەردىن بۇرۇن دۈشمەن مۇداپىئە لىنىيىسىنى بۆسۈپ ئۆتۈشنى ئۈستىگە ئالدى . مانا ئەمدى قانلىق جەڭلەر بولىدىغان بولدى . رابىخان ئاپا ، بىز نىنا ئىككىمىز چاتقال دالدىسىدا قۇچاقلىشىپ بىر كېچە ياتتۇق . نېمىشقىدۇر قورقۇۋاتىمەن ، بىز ئاز ، دۈشمەن كۆپ ، ھايات قايتالىسام بولاتتى . قالغان ئىشلارنى يەنە يازىمەن . بۇ خەتنى غۇلجىغا مۇھىم ئىش بىلەن قايتقان سوۋېتلىكلەردىن ئەۋەتتىم ، خېتىمنى چىڭ ساقلاڭ ، مېنىڭ ئامانلىقىمغا دۇئا قىلىپ قويۇڭ !… »

— بىزمۇ دۇئا قىلىپ قويايلى، ئامىن! — كۆپچىلىك
قوللىرىنى كۆتۈرۈپ دۇئا قىلىشتى.

زىياۋۇدۇن ئەتىسى بىر قوي سويۇپ نەزىر قىلدى. خەتمى-
قۇرئان ئوقۇتۇپ بالىلىرى ۋە ئاكىسىنىڭ سالامەت قايتىپ كې-
لىشى ئۈچۈن يۇرت كاتتىلىرىدىن دۇئا ئالدى.

بىراق نەزىر جېدەلگە ئايلاندى. قىشلاقتامدىن چىققان باي
تۇغقانلىرى يۈز بېگىلىك تالىشىشتا بۇ مەھەللىنىڭ قوللىشىغا
ئېرىشەلمەي رەنجىشكەنىكەن.

— نەچچە ۋاقىتتىن يۇرتنى قاشقالىق سورىدى! — دەپ
ۋارقىرىدى زىياۋۇدۇننىڭ باي تاغىسى پولۇنى كاپامىلاپ
تۇرۇپ، — ئەمدى چىلەكلىكلەر يۈزبېشى بولماقچى. يەر تاراذ-
چىنىڭ، سۇ تارانچىنىڭ، قان تۆكۈۋاتقانمۇ تارانچى بالىلىرى،
ھۆكۈمەت بېشىغا چىلەكلىك چىققۇدەك - ھە! ئۆلۈكتەك ياتماي
سىلەرمۇ قاسىم مىرابقا ئات چېپىڭلار - دە!

— تالاشقۇدەك نېمە بار دەيسىز، ھەممىمىز بىر خەققۇ!
ئاۋۋال گومىنداڭنى يوقىتىپ بولايلى - دە!

— سېنىڭمۇ تېگىڭ قاشقالىق، شۇنىڭ ئۈچۈن بىزگە ئۆز
ئەمەسسەن - دە!

— ۋاي - ۋۇي، قاشقا دېگەننى مەن تۇرماق بوۋاممۇ
بىلمەيدىكەن، كونا خامانىنى سورۇپ نېمە قىلارسىزكىنتاڭ!

— چىلەكلىكمۇ تارانچىغۇ، ئۇلار يۇرت سورىسا بىزگە
نېمە زىيان. ئۇلار قاملاشتۇرىدۇ. بىز تارانچى خەقزە!

— تارانچىنى قارغايسەنغۇ، ھەي تۇزكور!

— تارانچىدا ئەسكى يوقمىدى؟

— ئەسكىسىمۇ قاشقالىق بىلەن چىلەكلىكنىڭ ياخشىسى-
دىن ياخشى!

— ھاي - ھاي!...

— بولدى جامائەت، شۇنداقلىقىمىزدىن بېشىمىزدا تاج

توختىمايدۇ بىز خەقنىڭ!

زىياۋۇدۇن تاغىسىدىن، باي تۇغقانلىرىدىن نارازى بولدى.
ئۇلارنى چاقىرغىنىغا پۇشايمان قىلدى.

دېھقان خۇشاللىقى بىلەن خاپىلىقى چۆلنىڭ قۇيۇنىغا ئوخ-
شايدۇ، گۈرلا قىلىپ كېلىدۇ - دە، كېتىدۇ.

زىياۋۇدۇن ئادىتى بويىچە يەرگە يورۇق چۈشمەستە ئورنى-
دىن تۇرۇپ، بامداتتىن بۇرۇن ئاتلىرىنى بۇغداي ئېتىزىغا چۈ-
شەپ قويۇپ، تېخى چېپىلمىغان زىغىرلىقتا باردى. زىغىرنىڭ
تۆپىسىگە بۆكىنى تاشلىۋىدى، يەرگە چۈشمىدى. زىغىر قالتىس
ئوخشىغانىدى. ئۇ ھەربىر خو يەردىن سەككىز خودىن ھوسۇل
ئېلىشنى مۆلچەرلىدى. بۇگۈنلا چېپىش كېرەك، زىغىردانلىرى
ئەجەب تولۇق مايلىشىپ تۇرىدۇ. تۆت خو يەرنى ئورغاق بىلەن
زىغىرچىلاپ چاپسا سەككىز - ئون كۈندە چېپىپ بولىدۇ. چالغا
داننى قېقىۋېتىدۇ - دە، بولمىسا تۆت كۈندە يىقىتىۋالاتتى.
پاھ، قىرلاردىكى چۆپلۈك ئېتىزلىرىدا ئوشۇق چۆككىدەك يۇم-
ران چۆپ پەيدا بوپتۇ. بۆدۈنىلەرنىڭ سايراشلىرىنى، راسا سەم-
رىپتۇ - دە، شەبنەم چۈشكىنى نېمىسى، ياز ئاخىرلاشتىمۇ -
ھە؟ قىلىدىغان ئىشنىڭ كۆپلۈكى، ئورما، تېپىن، توشۇش،
كۆمۈش، سېتىش، ياڭيۇ كولاشمۇ ئۇنىڭغا قاراشلىق. ئۇنىڭ
قولىسىز ھېچ ئىش پۈتمەيدۇ. باش تاتىلىغۇدەك چولىسى يوق
ئادەمدىن يۈزبېشىلىق ئۈچۈن قاتىرىمىدىڭ دەپ رەنجىگەنلىرىنى
قانداق قىلسۇنەي!

ئۇ ماشكىدەك ئىتتىك قاتراپ، سەكسەن خو يېرىنى ئايلى-
نىپ چىقتى. ئۈچ يىل ياتقان بوزلىرىدا دوغداق، تۇرنىلار
يۇگۈرۈشۈپ يۈرۈپتۇ. قامقاق باسقان يېرىنىڭ توپىسىنى ئالىقى-
نىدا ئۇۋۇلاپ پۇراپمۇ كۆردى. كېلەر يىلى بەرا قايتىپ كەلسە،
ئۇ بىر ئادەم يالالاپ ئونتۇز خو يەرگە ئاشلىق تېرىيدۇ. نۇرى
كېلەلمەيدۇ. ئۇ قايسى قىزنى ئالاركىن. ھەر ئىككىلا قىز بىر-

بىرىدىن چىرايلىق، ياخشى. ئىككىلىسىنى ئالسىمىكىن. غېنى باتۇرنىڭمۇ ئون نەچچە خوتۇنى بارغۇ، نۇرنىڭ ئارانلا ئىككى بولىدۇ شۇ. لېكىنزە ئۇ بالىسى ھېچكىمگە ئوخشىمايدۇ. باي بولۇشىنىمۇ، ئەمەل تۇتۇشىنىمۇ ئويلاپ قويمايدۇ. ئۇ ھازىر نەدىكىن؟ شىخو بىلەن جېڭ ئېلىنىپ بوپتۇ، ئەمدى ئۈرۈمچىگە ھۇجۇم قىلىدىغان گەپ. باللىرىم سالامەت قايتىپ كەلسە بولاتتى. دەرانىڭ ئۆلۈمى يۈرىكىمگە بىر قاداق سالدى. قالغان ئىككىسى سالامەت بولسا بولاتتى. ئۇنىڭغا شۇنىڭدىن باشقا دۆلەتنىڭ كېرىكى يوق. ئەللىكبېشى بول دېيىشىدۇ تېخى، ياق، زىياۋۇدۇن سەكسەن خو يېرىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقسىلا مىڭبېگى بولغىنىمۇ شۇ. يىگىرمە خو يەرگە چېچىلغان دان ئۇنىڭغا قانچىلىك ئېغىر يۈك ـ ھە، دانلىرىدىن، سامان ـ پاخاللىرىغىچە ھويلىسىغا ئۆز قولى بىلەن توشۇشى كېرەك، شەھەرلىك خوتۇنى دېگەنبىلەن باغ باغلاشنى ئۆگىنىۋالدى، يازىچە كەينىدىن پوسۇرلاپ باغ باغلىدى. ئىككى قىز شەھەردە ئوقۇۋېمىز دەپ قۇلاق ـ مېڭىسىنى يەپ كەتتى. ئۇلار كەتسە خەمىتكە كىم قارايدۇ، ھەي خەمىت، تىلىڭ نېمانچە تاتلىق، نېمانچە ئوماقسەن، «بوۋا» دېيىشلىرىڭ يۈرەكنى ئېرىتىدۇ!…

ئۇ خىيال بىلەن ئېتىز ئارىلاپ خېلى ماڭدى. ئاخىر ئاۋرال تەرەپتىن شامال مېڭىۋىدى، تېپىپ قويغان چابۇغدايىنى سورۇشقا باشلىدى.

دېھقان خۇشلۇقى ئېتىزدا، ئۇنىڭ قاۋۇل بىلەكلىرى بايلىق بىلەن بىللە خۇشاللىقنىمۇ يارىتىدۇ. ئۇنىڭ شېرىن خىياللىرىمۇ شۇ قىرلاردا ئېتىز گۈل ـ گىياھلىرىدەك ئۆسۈپ يېتىلىدۇ. ئۇ شەھەردە ئاڭلىغانلىرىنى ئەسلىدى: بايلار، ئوقۇمۇشلۇقلار ئەمەل تەمەسىدە، دۇنيادا ئۇيغۇر ھۆكۈمىتى پەيدا بوپتەك. بۇ ھۆكۈمەتنى ئۇيغۇرلار سورىشى كېرەككەن. ھازىر ئورۇسلار، ئەنجانلىقلار، نوغاي، قازاق، قىرغىزلار سوراۋاتقۇدەك، ئېلىخان تۆرىنى يوقىتىپ ھېكىمبەگنى تەختكە چىقىرىش كېرەككەن. رەخىمجان، ئەخمەتجان، ئابدۇكېرىم ئابباس دېگەن بىلەرمەن يىگىتلەر قالتىس ئوخشايدۇ. ھەممىنىڭ ئاغزىدا شۇلارنىڭ نامى. ئەخمەتجان بولمىسا ئېلىخان تۆرەم ئىش ئەپلەشتۈرەلمىگۈدەك تېخى. ئەخمەتجان مۇختەر باي بىلەن ئۈرۈمچى تۈرمىسىدە بىللە ياتقان يىگىت شۇغۇ، راست، مۇختەر بايمۇ ئۇنى پەيغەمبەر بىلىدۇ. ھەممە مىللەتنىڭ تىلىنى بىلگۈدەك، سىياسەت، بىلىم دېگەنگە تولۇقمىش، ئەڭ قالتىس يېرى ئۇ بىر يېتىم، تىنىمسىز ئىشلەپ چوڭ بولغان باتىراقمىش. بۇنداقلار يۇرت سورىسا نامراتلارنىڭ ھالىغا يېتىدۇ: ئۇرۇشتا ئۆلۈۋاتقانمۇ، شۇنچە جىق ئەسكەرنى، ھۆكۈمەتنى بېقىۋاتقانمۇ بىچارە پۇقرالار. تاج كىيگەنلەر بىر پاي ئوق ئاتمىغان، ئۇستەلدە ئولتۇرۇپ چوڭ گەپ قىلىدىغان بايۋەچچە، پۇلدارلار. مۇتائالى خەلپىتىم ھەق سۆز قىلىدىغان زات. ئۇ كىشى شۇنداق دېدىغۇ. نۇرى سوقۇش تۈگىسە نېمە قىلاركىن. ئۇ «ئوقۇيمەن» دىن باشقا گەپ قىلمايدۇ. ئوقۇيمەن دېگىنى نېمىسى ئۇنىڭ؟ ياق، ئەمدى ئۇ ئابلا باينىڭ دېگىنىدەك قىلالمايدۇ. ئۇ ھۆكۈمەتتە چوڭ ئورۇندا ئولتۇرۇپ يۇرت سورىشى كېرەك. ئەسكەر باشلىقى بولسىمۇ مەيلى. مۇختەر باينى مىڭبېگى قىلىمىز دېيىشكىنى دۇرۇس گەپ. ئۇمۇ جاھاننىڭ راھىتىنى كۆرسۇن ـ دە! بەرا تېزرەك قايتىپ كەلسە بولاتتى. بۇرۇنقى زىيەك باخشى ھازىر يوق. ئۇ كەلسە زىياۋۇدۇن يۈز قوي، ئون كالا قىلاتتى. قاما قازاق ئۇنىڭ مالچىسى بولاتتى. ئىككى يىلدىلا مەھەللىنىڭ بېيىغا ئايلىناتتى. زىيەك باخشى زىياۋۇدۇن باي بولاتتى. ياخشى ئاتتىن بىرنى قىلىپ شەھەردىمۇ، سەھرادىمۇ قورۇ ـ جاي قىلىپ ئات ئۇستىدە راھەت كۆرىدىغان ۋاقتىمۇ كەلدى. ھەي رەيھان، كەنجى قىزىم ھازىرمۇ سېنىڭ نامىڭنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدۇ. ئانا سۈتىگە قانمىغان بالا موملىرىدىن سېنىڭ نامىڭنى بىلىۋال-

غانكەن . ھايات بولساڭ ، ئوغۇللىرىمىز قان تۆكۈپ قۇرغان ھۆكۈمەتنىڭ دۆلىتىنى بىللە كۆرەتتۇق ئەمەسمۇ ؟...

ئۇنىڭ بىردىنلا كۆڭلى بۇزۇلدى . رەيھاننىڭ قاپقارا كۆزلىرى ، ئاجايىپ لەۋلىرى بىلەن كۈلۈمسىرەشلىرى ئۇنىڭ خىيال ئېكرانىدا پەيدا بولدى - دە ، ۋۇجۇدىنى تىترەك باستى :

— رەيھان ، ھەي ئىست . ۋاقىتسىز تۇزىدىڭغۇ گۈلۈم !

بامدات نامىزىدا قۇربان ئىمام نېمىشقىدۇر يىغلاپ تۇرۇپ مۇختەر باينىڭ سالامەتلىكىنى تىلەپ دۇئا قىلدى :

— چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ . مۇختەر باي ئۆز قولى بىلەن ھېيتكا جامەسىنىڭ پەشتىقىغا چىقىپ ئىسلام بايرىقىنى قاداپتىمىش . تىلى ئاچچىق بولغۇنى بىلەن ئۇ كىشىنىڭ كۆڭلى بىر دەريا ئىدى . قاشقالىق دەپ تىللاپ تۇرۇپ ، تاغ ئاتلاپ چىققان يېتىمەكلىنىڭ بېشىنى سىلايتتى . قولى ئوچۇق ، يۈرىكى تازا ئادەم ئىدى . خۇدايىم ، يارانقان ئىگەم ، شۇ كىشى بىلەن قايتا كۆرۈشۈشكە نېسىپ قىلغايسەن !

مەھەللە ئىمامىنىڭ سۆزى جامائەتنىڭ كۆڭلىنى بۇزدى .

— مەھەللىنىڭ سەركىسى ئىدى ! — دېدى مىرا «قازى»مۇ يىغا ئارىلاش ، — مېنىڭمۇ ھەر كۈنى چۈشۈمگە كىرىدۇ . ئاقسۇدا قاتتىق سوقۇش بولۇۋاتقۇدەك ، مۇختەر باينى يارانقان ئىگەم پاناھىدا ساقلىغاي !

— بىزنىڭ يىگىرمە توققۇز ئۆيلۈك مەھەللىدىنلا توققۇز ئادەم جەڭگە مېڭىپتۇ . ئىككىسى شېھىت بوپتۇ . بۇ سوقۇش بىزگە ئاسانغا چۈشمىدى جامائەت ، ئۆشرە - زاكاتنى جىق - جىق بېرەيلى !

مەھەللە خەلقى نېمىشقىدۇر بىردىنلا جانلاندى . ئالدى بەش - ئالتە خو ، ئاخىرى بىر - ئىككى خودىن ئۆشرە - زاكات مەلۇم قىلىنىشتى . بۇ يىلقى ئۆشرە - زاكات

ئالدىنقى سەپكە ئەسكەرلەرگە ئەۋەتىلىدىغان بولدى .

ئۇرۇش ھەممىنى ئۆزگەرتتى ، زېمىنىنىمۇ ، ئادەملىرىنىمۇ ، ئۇلارنىڭ روھىنىمۇ ئۆزگەرتىۋەتتى .

ئۇلار نېمىگە ئېرىشىدىغانلىقلىرى توغرىسىدا ئويلاپمۇ قويۇشمىدى .

ھەممىنىڭ ئۈمىدى كۈنچىقىشتا ، گويا قۇياشمۇ يېڭىلىنىدىغاندەك !

48

گېنېرال جۇ شاۋلياڭ بىلەن رەئىس ۋۇجۇڭشىن بىرىنچى قېتىم بىر پىكىرگە كېلەلمىدى . شىخو بىلەن جىڭ مۇداپىئەسىنىڭ يىمىرىلىشى پۈتۈن گومىنداڭ ئەمەلدارلىرىنى تەمتىرىتىپ قويدى . ئۇلار بۇ ئىشنى ھەربىي ئىستراتېگىيىدىكى يارامسىزلىق دېيىشتى . لېكىن جۇشاۋلياڭ ئۆلكە رەئىسىگە مەسئۇلىيەتنى ئىتتىرىپ :

— شىنجاڭغا شىڭ شىسەي دورىكەن . مەن بۇ باندىتلارنى نىلقىدا مىدىرلاشقا باشلىغاندا ، بىر دىۋىزىيە ئەسكەر ئەۋەتىپ تۇخۇمىنى قويماي قىرىۋېتىشنى ئوتتۇرىغا قويغان . ۋۇجۇشى نەسىھەتچىلەر ئۆمىكىگە ئىشىنىپ كەتتى ! — دېدى ۋە تەنىسىدىن مەمنۇن بولۇپ سېمىز گەۋدىسىنى مىدىرلىتىپ قويدى .

— ياق ، بۇ ئىش نېمە قىلساقمۇ مۇشۇنداق بولاتتى زادى ، شىڭ دۇبەن خەلقنى قاقشىتىپ قىساس ئالمىسا بولمايدىغان ھالغا كەلتۈرۈپ قويغان ! — دېدى ۋۇجۇڭشىنمۇ قاتاڭغۇر گەۋدىسىنى مىدىرلىتىپ قويۇپ .

ئۈرۈمچى پاتپاراقچىلىق ئىچىدە : خەنزۇ پۇقرالار ئىچكىرىگە قاچماقتا ، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ۋە خادىملىرى ئىچىدە

كۆلىغا كېتىش دولقۇنى پەيدا بولدى، سودىگەرلەر بانكىدىكى پۇللىرىنى يۆتكىمەكتە، ئەسكەر باشلىقلىرىنىڭ سەپراسى ئۆرلىگەن، ئەسكەرلەر پۇقراچە كىيىنىپ دوقمۇش - دوقمۇشتا قوراللىرىنى ساتماقتا، بازارلاردا مال باھاسى كۈنسېرى ئۆرلەپ، پۇقرالارنىڭ قىيىنچىلىقى كۆپەيدى. شەھەر ئاھالىسى ھەر كۈنى پوتەي ياساش، ئاكوپ كولاش بىلەن ھېرىپ ھالىدىن كەتتى. يېمەك - ئىچمەك قىس، شەھەر كوچىلىرى نە - نەلەردىن كېلىپ قالغان تىلەمچىلەر، يانچۇقچى، بۇلاڭچىلار بىلەن تولغان، ساقچى ماشىنىلىرى، ئاتلىق قوراللىق قوغدىغۇچىلار تولىمۇ ئالدىراش. قىسچىلىق، ۋەھىمە ئۈرۈمچى پۇقرالىرىنى قىينىماقتا ئىدى. كۆك خىش تام، قارا دەرۋازىلىق ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت (ھازىرقى ئالدىنقى سەپ قوماندانلىق شتابى) بىناسىنى قوغدايدىغان كۆك ماتادىن كىيىم كىيگەن ھەربىيلەر تېخىمۇ كۆپەيگەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە كۈندە تۇت - تۇت!

ئۈرۈمچىدە ياشىماق تولىمۇ كۆڭۈلسىز، ھەتتا ئازابلىق.

ۋۇ جۇڭشىن بۈگۈن ئەتىگەندىلا ليۇ زېرۇڭنى ئېلىپ ئامېرىكا كونسۇلخانىسىغا بېرىپ كەلدى. نەنلياڭدىكى تار كوچىغا جايلاشقان بىر قەۋەتلىك بىنادا ئۇ ئامېرىكا كونسۇلى باكستون ۋە مۇئاۋىنى ماكىنان بىلەن شىنجاڭ ۋەزىيىتى توغرىسىدا سۆلەشتى.

— ۋاقىتلىق ھادىسە، كىچىك ئىش! — دېدى ئۇ گومىنداڭ دىپلوماتلىرىغا خاس چوڭچىلىق بىلەن پۈتۈن قولىدىن كەتكەن شىمالىي شىنجاڭ ۋە كېتىش خەۋپى بار جەنۇبىي شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى قىسقىچە بايان قىلىپ بولۇپ، — قورققۇچىلىكى يوق. ھازىر كومپارتىيىمۇ بىر مىليون ئىككى يۈز مىڭ ئەسكەر، ئىككى مىليون ئالتە يۈزمىڭ خەلق ئەسكىرىگە تايىنىپ يېڭى جۇڭگو قۇرىمىز دەپ ۋارقىراۋاتامدۇ؟ بىزنىڭ جياڭ جۇشى ماۋ زېدۇڭنى كۆزگە ئىلمايدۇ. گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ

ئۇلى چىڭ، ئۇڭايلىقچە تەۋرەتكىلى بولمايدۇ. سەككىز يىل ھۇجۇم قىلىپ ياپونلار ھېچنېمە قىلالمىدى، ئاخىر ئۆزى يەر چىشلىدى. ئۈچ چوڭ مەسلەك خەلق قەلبىدىن ئورۇن ئالدى، بۇ سۈن جۇڭشەننىڭ نامى بىلەن مەھكەم باغلانغان!

كۆپ دېيىلىپ كۈچى قالمىغان سۆزلەر ۋاقتى ئۆتكەن دورىغا ئوخشايدۇ. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى، ئۇنىڭ سىياستى توغرىسىدا ئامېرىكىلىقلارنىڭ ئۆز قارىشى بار. يېقىندا ترومىن ھۆكۈمىتى جياڭ جيېشىنى يۆلەپ، جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنى يوقىتىش توغرىسىدا ئوچۇق يوليورۇقمۇ بەردى. مۇشۇ 9 - ئايدىن باشلاپ جۇڭگو - ھىندىستان چېگراسىدىكى ئامېرىكا ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ 13 - ۋە 14 - قىسىملىرىنى ئىشقا سېلىپ، گومىنداڭنىڭ خۇنەن، گۇاڭشىلاردىكى ئارمىيىسىنى نەنجىڭ، تيەنجىن، بېيپىڭلارغا توشۇشنى باشلىۋەتتى. ئالتە يۈز مىليون دوللارلىق خىراجەت بىلەن گومىنداڭنىڭ بەش يۈز قىرىق مىڭ ئەسكىرىنى يۆتكەپ، «تارىختىكى ئەڭ زور ھاۋا، دېڭىز قاتنىشى» يارىتىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن جۇڭگونى كونترول قىلىش ھوقۇقىنى تارتىۋالماقچى بولدى. لېكىن نۇرغۇن ئامېرىكىلىق سىياسەتچىلەر بۇ يۆلەشنى ئەخمەقلىق دەپ قارىماقتا. ھەتتا ئامېرىكىنىڭ جۇڭگودىكى باش ئەلچىسى ھېرلىمۇ جياڭ جيېشىنى يۆلەشكە قارشى. ئۇلار جياڭ جيېشى ئەسكەرلىرىنىڭ پىداكارلىق روھى تۆۋەن، ھاكىمىيەت، دۆلەت قارىشى ناچار، چۈنكى بۇ ئەسكەرلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك نامراتلارنىڭ بالىلىرى، ئۇلار كومپارتىيىگە ھېسداشلىق قىلىدۇ. جياڭ جيېشى ئۆز ئەسكەرلىرىگە ئالىي دۆلەت كۆز قارىشىنى سىڭدۈرمىگەن، ئۇلار ياپون ئەسكەرلىرىدەك ئۆز پادىشاھىنىڭ شان - شەرىپىنى جېنىدىن ئۈستۈن كۆرىدىغان روھقا ئىگە ئەمەس دەپ قارىشىدۇ. شۇڭا ئىككى كونسۇل شىنجاڭ ھۆكۈمەت رەئىسىنىڭ ئۆزىگە ۋەكىللىك قىلالمايدىغان، چۇڭچىڭدىن ئەۋەتىلگەن سۆزلىرىنى

ئاڭلاپ ھېچقانداق ئىپادە بىلدۈرمىدى:

— بىراق، بۇ يەردىكى توپىلاڭ غوجانىيازھاجىنىڭ ياكى سابىت داموللىنىڭ توپىلاڭلىرىغا ئوخشاشمايدۇ. سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆز قولى بىلەن قىلىۋاتقان ئىش بۇ، دۇنيادىكى ئەڭ كاتتا بىر دۆلەتنىڭ پىلانلىق، مەقسەتلىك قىلىۋاتقان ئىشى بۇ. بۇ ئىشنى ۋاقىتلىق ھادىسە، كىچىك ئىش دېسەك خاتالىشىپ قالىمىز.

مۇئاۋىن كونسۇل ماكىنان ئاخىر چىدىماي ئوچۇق گەپ قىلىۋەتتى. ۋۇ جۇڭشىن گالىستۇكىنى تۈزىگەن بولۇپ ئوڭايسىزلانغىنىنى يوشۇرۇشقا ئۇرۇندى.

ئۇ ئامېرىكا كونسۇلخانىسىدىن خاپا، چۈشكۈن ھالدا قايتىپ چىقتى. ئۇ سوۋېت كونسۇلخانىسى ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، بۇك دەرەخلىك ئارىسىدىكى بىر قەۋەتلىك چىرايلىق ئۆيلەرگە قاراپ قويدى: «بۇلارغا يېلىنىش كېرەكمۇ؟ ھازىر موسكۋادا ۋاڭ شىجيې مولوتوف بىلەن سۆزلىشىۋاتىدۇ، جياڭ جىڭگومۇ مۇشۇ يەرگە كېلىپ ئەھۋالنى كۆرۈپ موسكۋاغا كەتتىغۇ، پايدىلىق سودا بولۇپمۇ قالار!» ئۇ ئۆز - ئۆزىگە تەسەللى بەردى.

ئۇ ئىشخانىسىدا يەنە ئۇزۇن كۆك تاۋار چاپان، پوسما كىيگەن ھالدا پەيدا بولغاندا، كاتىپ ئالدىغا كىرىپ:

— گېنېرال جۇ شاۋلياڭ بىلەن گېنېرال گو جىچياۋ جانابلىرى كەلدى! — دەپ خەۋەر قىلدى.

ۋۇ جۇڭشىن ئۆزىنى تۈزەشتۈرۈپ ئىشىككە ماڭدى.

ناسۋال رەڭ ھەربىيچە كىيىم كىيگەن، ھەربىي فورمىلىرىمۇ تولۇق گېنېراللار دىپلوماتلاردەك سالاپەت بىلەن كىرىپ كەلدى.

— قانداق! — دېدى جۇ شاۋلياڭ سائەتكە قاراپ قويۇپ، — ئامېرىكىلىقلاردا قانداق يېڭىلىق بار؟

— ماۋ زېدۇڭ نەنجىڭ 3 - نومۇرلۇق بىناغا كېلىپ جياڭ جۇشىنىڭ قوبۇل قىلىشىنى كۈتۈپ ئولتۇرغان يەردە، ئىلى باندىتلىرى بۇ كۆك خىشلىق بىناغا كەلمەي قويارمىدى. سىلەر نەنجىڭغا راست گەپنى مەلۇم قىلىڭلار، دەيدۇ ئۇلار.

— قايسى راست گەپنى، ئون ئىككى مىڭ ئەسكەر باندىتلارنىڭ تاياق - توقماق بىلەن قوراللانغان بەش - ئالتە مىڭ ئادەمدىن يېڭىلدى. بىر فرونت قوماندانى گو چى دۈشمەنگە ئەسىر چۈشتى، شيې يىفېڭ جازاغا تارتىلدى، پۈتۈن شىمالىي شىنجاڭ قولدىن كەتتى دەيمىزما؟ بۇ مەغلۇبىيەت 8 - ئۇرۇش رايونىنىڭ قوماندانىغا تەئەللۇق دېگەن گەپنىمۇ قوشۇپ قويىمىزما؟

— لاۋ جۇ، چېچىلماڭ، بولغۇلۇق بولدى. مەغلۇبىيەت غەلىبىنىڭ ئانىسى. 1860 - يىللىرى ئىلى جياڭجۇنى چاڭ چىنمۇ ئالتايدىن باشقا ھەممە شىمالىي شىنجاڭنى تارتقۇزۇپ قويغان، ئاخىر تارتىۋالغانغۇ؟ سىز نۇرغۇن ئىش كۆرگەن، پىشقان قوماندان، يېتىلگەن سىياسەتچى. ئىتتىكى ئۆتمىگەن گۆشكە قاشىڭى ئۆتۈپ قالىدۇ. گەپ پىچاقنى ئىشلىتىشتە. سىز بۇنى بىلىسىز!

— خاتا ئىشلەتكەننىڭ كاساپىتى مۇشۇ. ئۆز ۋاقتىدا نىلقىغا بىر دىۋىزىيە ئەسكەر ئەۋەتكەن بولساق، پۈتۈن غۇلجىنى تۈپتۈز قىلىۋېتەتتۇق!

— خەلق رايى مۇھىم. شېڭ شىسەي خەلقنى ھۆكۈمەتتىن بىزار قىلىۋەتكەن، گومىنداڭنىڭ ئۇلۇغ پارتىيە ئىكەنلىكىنى خەلققە بىلدۈرۈش مۇھىم ئىدى. جياڭ جۇشىنىڭ ئوبرازىنى قوغداش ئۈچۈن شۇنداق قىلدۇق، يۇمشاق سىياسەت، قاشاڭ پىچاق زۆرۈر بولۇپ قالغانىدى.

— مەن بۇ خەقنى مىللەت سۈپىتىدە يوقىتىش تەرەپدارى. بۇ خەق مۇشۇ زېمىندىلا بولىدىكەن، توپىلاڭ تىنچىمايدۇ!

— ياق، ياق. بۇنداق قىلساق گومىنداڭ پارتىيىسى گىت-
لېرنىڭ سوتسىيال دېموكراتلار پارتىيىسىگە ئوخشاپ قالامدۇ؟
— شىنجاڭدا ئوخشاپ قالسىمۇ مەيلى. يەھۇدىيلارغا قارات-
قان سىياسەت بۆلەك دورا. شېڭ شىسەي قوماندان بولۇپ
بارمىغان بولسا، غوجانىياز جىن شۇرېننى ئاكا دېگۈزەتتى. بۇ
يەردە ئاقىدىغىنى كۆكزىنىڭ تەلىماتى، رەھىمدىللىك، ئىنساپ
دېگەن نەرسىلەر ئەمەس، نەق قانلىق قىلىچ. ئەخمەتجان دېگىنىد-
نى تۆرمىدىلا يوقىتىدىغان گەپ ئىدى. ئوسمان دېگەننى ئۆز
يېغىدا قورۇغىلى، جانىمقان، ئەلەن، خادىۋاڭلارنىڭ قولى بى-
لەن جايلىغىلى، ئىسھاقبېك، ئابدۇكېرىم دېگەنلەرنىمۇ شۇنداق
قىلغىلى بولاتتى. ھېلىھەم بولسىمۇ ما چېڭشياڭ ئاتلىق كورپۇ-
سى بىلەن سۇ رۇچىڭ دىۋىزىيىسىنى ئامېرىكا قوراللىرى بىلەن
قوراللاندۇرۇپ، نەنجىڭدىن ئامېرىكا بومباردىمان ئايروپىلانى-
دىن يىگىرمىنى، تانكا، برونېۋىكلاردىن ئەللىكنى ئالدۇرۇپ،
ئوتتۇز مىڭ ئەسكەر بىلەن زامانىۋى قوراللارنى ئىشقا سېلىپ،
تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ شىخو، جىڭدىكى باندىتلارنى مۇشۇنچى-
لىك چېغىدىلا يوقىتىشنى تەكلىپ قىلىمەن! بۇ قېتىمقى ئۇ-
رۇشقا ئۆزۈم قوماندانلىق قىلىمەن!
— ياق، ياق، ئەمدى تەس! — دېدى گېنېرال گو
جىچياۋ دەرھال سۆز قوشۇپ، — مەركەزنىڭ زور ھەربىي
ئورۇنلاشتۇرۇشى بار. شىنجاڭدا ھازىرقى ۋەزىيەتنى ساقلاپ
تۇرۇش مۇھىم. بۇ ياققا ئەسكەر يۆتكەش، قورال ياردەم قىلىش
مۇمكىن ئەمەس. شىنجاڭدا يۈز مىڭدەك ئەسكىرىمىز بار. بۇمۇ
چوڭ كۈچ!
— بۇ قانداق گەپ، سەككىز مىليون ئەسكەر، شۇنچە
خىل قورال تۇرۇپ، تۆت تال باندىتنى تازىلىيالماستىن ھە-
دېسىلا سۆھبەت، كېلىشىم دەپ ۋارقىراشاق سەت ئەمەسمۇ!
— دۇنياۋى ۋەزىيەتنىڭ تەلىپى شۇنداق. يالتا يىغىنىدا،

پوتسىدام يىغىنىدا دۇنيا تىنچلىقى بارلىق دۆلەتلەرنىڭ 1 -
نومۇرلۇق چوڭ ئىشى دەپ بېكىتىلگەن. شۇڭا جياڭ جۇشى
ئىچكى ئۇرۇش دېگەننى ئېتىراپ قىلمايدۇ ئەمەسمۇ!
1945 - يىل 8 - ئاينىڭ 29 - كۈنى جياڭ جيېشى ماۋ
زېدۇڭ بىلەن كۆرۈشكەندە، ماۋ زېدۇڭ:
— جياڭ ئەپەندىم، بىز بۇ قېتىمقى كېلىشىم ئارقىلىق
ئىچكى ئۇرۇشنىڭ ھەقىقىي ئاخىرلىشىشى، مەڭگۈلۈك تىنچ-
لىقنىڭ ئىشقا ئېشىشىنى ئۈمىد قىلىمىز! — دېگەندە، جياڭ
جيېشىنىڭ چىرايىدا تەبەسسۇم يوقىلىپ ئۆز رەقىبى ئالدىدا
بىزارلىقىنى ئىپادىلەپ:
— جۇڭگودا ئىچكى ئۇرۇش يوق! — دەۋەتكەنىدى. بۇ
رەئىس ئۆزىنىڭ بىر دۆلەت، بىر مەسلەك، بىر داھىي نەزەرىيە-
سىنىڭ كۈچى بىلەن شۇ گەپنى دەۋەتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە جۇڭ-
گو كومپارتىيىسى بىر باندىت. لېكىن ماۋ زېدۇڭ بوش كەلمى-
دى. ئۇ ئورنىدىن دەس تۇردى، جياڭ جيېشىغا سوغۇق نەزەر
بىلەن قاراپ:
— ۋىجدانلىق ھەرقانداق بىر جۇڭگولۇق «ئىچكى ئۇرۇش
يوق» دېگەن سۆز بىلەن ئۆزىنى، خەلقىنى ئالدىمايدۇ. خەلق
ئەخمەقمۇ، جۇڭگو كومپارتىيىسى قارىغۇمۇ؟ ئۇلار بەزىلەرنىڭ
ئىچكى ئۇرۇش قىلماقچى بولۇۋاتقىنىنى، بۇ ئۇرۇش ئارقىلىق
جۇڭگو كومپارتىيىسىنى، خەلق قوراللىق كۈچلىرىنى يوقاتماق-
چى بولۇۋاتقىنىنى كۆرمەيۋاتامدۇ؟ ئىچكى ئۇرۇش يوق دېيىش
ئۇزۇل - كېسىل ئالدامچىلىق، پاكىتقا مۇتلەق ئۇيغۇن ئەمەس.
بۇ گەپكە ئۈچ ياشلىق بالىمۇ ئىشەنمەيدۇ! — دېدى.
بۇ داڭلىق مۇنازىرە ھەممىنىڭ يادىدا. ئۇلار بىر - بىرىگە
قارىشىپ قويدى:
— توغرا، گومىنداڭغا قارشى ھەرقانداق كۈچ باندىت،
توپىلاڭچى. ھېچكىمدە بۇنداق ھۆكۈمەتكە قارشى ھوقۇق يوق!

— جياڭ جۇشى ئەڭ ئۇلۇغ ۋەتەنپەرۋەر!

— ماۋز يدۇڭ بىر مىليون ئىككى يۈز مىڭ ئەسكىرى بىلەن توقسان يەردىكى يەرلىك هۆكۈمەتكە تايىنىپ كۆرەڭلىدى: ئۇ سەككىز ماددىلىق پرىنسىپلىق پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، جۇڭگو كومپارتىيىسى ئارمىيىسىنى قىرىق سەككىز دىۋىزىيە قىلىپ رەتلەپ، بېيجىڭدا مەمۇرىي ۋە سىياسىي كومىتېت قۇرۇش، بۇ ئارمىيىگە كومپارتىيە گېنېراللىرى قوماندانلىق قىلىش، بۇ قوماندانلار شەندۇڭ، جياڭسۇ، خېبېي، چاخار، رېخې، سۈييۈەن قاتارلىق جايلاردىكى ھەربىيلەرگە قوماندانلىق قىلىش مەسىلىسىنى ئوتتۇرىغا قويغاندا، جياڭ جېيشى ئاڭلاپ بولۇشقا ئارانلا تەخىر قىلىپ كۈلۈپ قويۇپ:

— ئون يىل كۆرۈشمەپتىمىز، سىز ماۋ ئەپەندىنىڭ ئىشتىھاسى بارغانسېرى يوغىناپ كەتكىنىنى ئويلىماپتىمەن! ئەپسۇس، مېنىڭ بۇ يېرىمدە ئۇنچە كۆپ نەرسە يوق. نەپسىڭىزنى قاندۇرالمايمەنمىكىن - ھە! — دېدى.

مۇشۇ يىل، مۇشۇ سېنتەبىرنىڭ 2 - كۈنى بولۇنغان بۇ سۆزلەرمۇ ئۇلتۇرغانلارغا يادا!

— كىچىك ئىش، قورققۇچىلىكى يوق دېگەن سۆزلەر ئەجەبا ئامېرىكىلىقلارنىڭ قۇلىقىغا ياقمايدۇغۇ؟

— ئۇ خەق تۇغما ئەستايىدىل. بۇ ئۇلارنىڭ سىياسىي قارىشى ئەمەس، مىجەزى!

29 - كورپۇسنىڭ قوماندانى لى تيېجۈن كىرىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇلار ئەھۋاللار توغرىسىدىكى مەسلىھەتكە رەسمىي كىرىشتى:

— باندىتلار ئايروپىلان، زەمبىرەكلەرگە ئىگە. ئۇلارنىڭ ئۇرۇمچىگە ھۇجۇم قىلىشى تۇرغانلا گەپ. بىز ئۇرۇمچىدە پۇت تىرەپ تۇرالايمىزمۇ؟ — جۇ شاۋلياڭ يېنىدىكى گو جىچياۋغا قاراپ قويدى، — 46 - دىۋىزىيە تېز بولغاندىمۇ سەككىز -

ئون كۈنلەردە يېتىپ كېلەلەيدۇ. ھازىر ئاشلىق، ئوق - دورا كەمچىل. خەلق پاراكەندىچىلىكتە!

— ئاساسلىقى دىن، مىللەت، تۇرمە مەسىلىلىرى، — دېدى ۋۇ جۇڭشىن قوشۇمچىلاپ، — سىياسىي مەسىلىلەر!

— ياق، زۆرۈرى ھەربىي كۈچ! — دېدى جۇ شاۋلياڭ ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ، — مەركىزىي ھەربىي مەكتەپنىڭ ئۈچ يۈز سەكسەن نەپەر ئوقۇغۇچىسىنى قوشۇپ ھېسابلىغاندىمۇ، پەقەتلا ئالتە باتالىيون ئەسكىرىي كۈچىمىز بار. ئوتتۇز مىڭدەك باندىت بىزدىن بىر يۈز قىرىق كىلومېتىر نېرىدا — ماناس دەرياسىنىڭ ئۇ تەرىپىدە بىزنى نىشانغا ئېلىپ تۇرماقتا. شىي يىفېڭنىڭ چوڭ تۆھپىسى ماناس دەرياسىنىڭ كۆۋرۈكىگە ئوت قويۇۋېتىش بولدى. ئەخمەق - كالۋا! ماناس دەرياسىنى چاڭجياڭ، خۇاڭخې دەپ قالغان ئوخشايدۇ ئۇ ئېشەك! كېچىپ ئۆتەلمەمدىكەن ئۇ باندىتلار. تىيانشاندىن ئۆتۈپ ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلىپ باي ناھىيىسى بىلەن كونىشەھەرنى ئىگىلەپ بولغان باندىتلار ماناس دەرياسىدىن ئۆتەلمەسمۇ؟ ئەھۋال چاتاق. ھۇجۇم قىلىپ كەلسە ئۇرۇمچىدە ئىككى سائەت تىركىشەلەيمىزمۇ، يوق! بىزگە ھەربىي ياردەم كەلمىسە بولمايدۇ. ئامېرىكا ھەربىي ئايروپىلانلىرى جەنۇبتىن نەنجىڭغا ئەسكەر توشۇماي بىزگە توشۇسۇن، ئەللىك ئايروپىلان ئۈچ كۈن، كۈنىگە ئۈچ قېتىمدىن توشۇسىلا باندىتلارغا تېتىغۇدەك ئەسكەر يۆتكىلىدۇ. جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ يوللىرىنى باندىتلار قامال قىلىپ بولدى. بايىنبۇلاق باندىتلىرى بىلەن كۈنەس باندىتلىرى بىرلىشىپ بىزنىڭ نەچچە يۈزلىگەن ئەسكەرلىرىمىزنى يوقىتىپ، قاراشەھەر، توقسۇنلارغا تەھدىت سالماقتا. قەشقەر، يەكەن، قاغىلىق، يېڭىسارلاردا تاشقورغاندىن چۈشكەن تاجىك، قىرغىز باندىتلىرى ئارام بەرمەيۋاتىدۇ. ئېيتماققا يۈز مىڭدەك ئەسكەر. ئەمەلىيەتتە ساپ نان قېپىلار! — گېنېرال جۇ شاۋلياڭ تىرىك قولغا چۈشكەن جىڭ

مۇداپىئەسىنىڭ قوماندانى گو چىنى، قېچىپ كەلگەن باش قوماندان شېي يىفېڭنى، چۆچەكنىڭ قاچقۇن ۋالىيسىنى، ئاقسۇنىڭ باندىتلارغا ئاق بايراق كۆتۈرۈپ چىقىپ تەسلىم بولغان ۋالىيسىنى، يەنە ئاللىكىملەرنى بىر - بىردىن تىللاپ چىققاندىن كېيىن، يېنىدىكى غەمكىن ئولتۇرغان ئۆلكە رەئىسىگە بۇرۇلۇپ قاراپ:

— ئار - نومۇسنى بىز ئىككىمىز ئۈستىمىزگە ئالىمىز. يىگىرمە مىڭدەك ئەسكىرىمىز، يەنە بىرنەچچە مىڭ خەنزۇ پۇقرالىرىمىزدىن ئايرىلدۇق. دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىقى ياخشى ئىلى، ئالتاي، چۆچەك، بىردىنبىر نېفىت كانىمىز مايتاغ قولدىن كەتتى. زىيان تولىمۇ چوڭ، تولىمۇ چوڭ بولدى. بۇ زىيان بىزنىڭ يارامسىزلىقىمىزدىن ئەمەس، بىخەستەلىكىمىز، ئۆز كۈچىمىزگە ھەددىدىن زىيادە ئىشەنگەنلىكىمىزدىن بولدى! — دېدى.

— تەجرىبە - ساۋاقلىرىمىز تولىمۇ ئاچچىق، ھەممىسى شېڭ شىسەينىڭ زالىملىقى تۈپەيلىدىن، خەلق نەپرىتىنىڭ كۈچلۈكلۈكىدىن بولغان. خەلقتىن ئايرىلىپ قالغان ھۆكۈمەت تەنزىسى بىزگە قالغانىكەن، ئوڭشاشقا ئۈلگۈرەلمىدۇق. ھازىر بولسىمۇ خەلققە، بولۇپمۇ ئۇيغۇر، قازاق مىللەتلىرىنىڭ بىزگە سادىق يۇقىرى قاتلاملىرىغا چۈشەندۈرۈشىمىز، گومىنداڭ پارتىيىسى خەلقنى باي، دۆلەتنى كۈچلۈك قىلىدىغان جۇڭگودىكى بىردىنبىر پارتىيە ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈشىمىز، باندىتلارنى قولىدىكى قورالنى تاشلاپ ھۆكۈمەتكە ماسلاشسىلا، قىلمىشلىرىنى سۈرۈشتۈرمەيدىغانلىقىمىزغا ئىشەندۈرۈشنىڭ يوللىرىنى تېپىشىمىز، بۇنىڭ ئۈچۈن سوۋېت ھۆكۈمىتىگە دوستانىلىك بىلدۈرۈشىمىز زۆرۈر.

— يەنە شۇ يۇمشاق سىياسەت — سۇ بولۇۋېلىپ تاشنى يېڭىش نەزەرىيىسىمۇ؟

— مېنىڭچە، بىز مەركەزدىن يۇقىرى دەرىجىلىك بىر رەھبەر تەلەپ قىلايلى. ئۇ كىشى مەركەزگە ۋاكالىتەن بۇ يەردىكى ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشقا تولۇق ھوقۇقلۇق بولسۇن. بولمىسا بىز قاتتىق سىياسەت بىلەن يۇمشاق سىياسەتنى تاللىشىۋېرىدىغان ئوخشايمىز!

— راستىنى ئېيتساق، بىز ھەربىي كۈچكە تايىنىپلا غەلىبە قىلالمايدىغان ئوخشايمىز، — دېدى باياتىن خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغان ئورۇق، ئېگىز قوماندان لى تيېجۈن سۆز قىستۇرۇپ، — مەنمۇ بۇ باندىتلارنى ھەربىي كۈچ بىلەن يوقىتىش، شىنجاڭ تۇپرىقىنى بىر قېتىم قانغا بوياپ، يەرلىك باندىتلارنىڭ ئەۋلادلىرىنىمۇ مەڭگۈلۈككە باش كۆتۈرەلمەس قىلىۋېتىش، ئۇلارنى بىزنى كۆرگەندە تىزلىنىپ باش قويىدىغان بولۇشى كېرەك دەپ ئويلايمەن. قورال كۆتۈرۈپ قارشى چىقىش تۈگۈل، تىكىلىپ قارىيالمايدىغان بولۇشى كېرەك دەپ قارايمەن. ئاخىر شۇنداق بولىدۇ. بۇ بىر تارىخىي مۇقەررەرلىك! لېكىن ھازىر بىز قىيىن ئەھۋالدا. شېڭ شىسەيمۇ 1933 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا قىيىن ئەھۋالدا قالغاندا ئۈستىلىق بىلەن خوجانىيازنى ئۆزىگە تارتىپ، ما جۇڭيىڭنى يېتىم قالدۇرغانىدى. ئۆز يېغىدا ئۆز گۆشىنى قورۇش ئەڭ ياخشى چارە. تاشقورغان باندىتلىرىنى باستۇرۇشتا بۇ ئۇسۇلنىڭ ئۈنۈمى بولدىغۇ. ئۈرۈمچىدە ئۇيغۇرلارنى بىر - بىرىگە تىغ كۆتۈرىدىغان قىلىشقا ئاساسىمىز يوق ئەمەس. ئوسمان سوۋېتقا ناھايىتى ئۆچ. ئۇنى دەللىقانغا قارشى تىغ كۆتۈرىدىغان قىلغىلى بولىدۇ. مەنمۇ شېڭ شىسەينىڭ ئۇسۇلىنى قوللىنىشنى توغرا ھېسابلايمەن: ھەم قورال، ھەم دىپلوماتىيە ئۇسۇلىنى تەڭ قوللانغىنىمىز تۈزۈك!

— موسكۋادا ۋاڭ شىجيېمۇ نەتىجىگە ئېرىشىپتۇ. سوۋېت ئىتتىپاقىمۇ جياڭ جۇشىغا دوستانىلىق ئىپادىسىنى بىلدۈردى. مولوتوف ستالىنىغا ۋاكالىتەن موسكۋا سۆھبىتىدە يېڭى چۈشە-

نىش ھاسىل قىلغىنىنى ئېيتتى!
ئۇلار چۈشتىن كېيىن باشلانغان مۇلاھىزىسىنى يېرىم كې-
چىگىچە داۋاملاشتۇردى. بۇ چاغدا ئاقسۇ يېڭىشەھەر قورشاۋدا
قالغان، كونىشەھەردە يېڭى ھاكىمىيەت قۇرۇلغان. ئاقسۇ مۇدا-
پىئەسىنىڭ قوماندانلىق شتابىدىن ھېلىدىن - ھېلىغا تېلېگرام-
ما، تېلېفون كېلىپ يولىيورۇق، ياردەم تەلەپ قىلىشماقتا،
ماناس دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىكى مۇداپىئە لىنىيىسىدە
ماناس ناھىيە بازىرىنى ئاساس قىلىپ، پۈتۈن كۈچى بىلەن
خۇددى شىخودىكىدەك ئاكوپ پوتەي - بېلىنداژ ياساپ، ئايروپى-
لان، تانكا، ئېغىر پىلىموت، زەمبىرەكلەرنى ئىشقا سېلىپ،
قاتتىق تىركىشىش تەييارلىقى جىددىي كېتىۋاتماقتا ئىدى. ساڭ-
جى - ئۈرۈمچى لىنىيىلىرىدە كېچە - كۈندۈز مۇداپىئە تەييار-
لىقى بولۇۋاتماقتا ئىدى. گومىنداڭ ساقچى ئىدارىسى ئۈرۈمچى-
دىكى گۇمانلىق ئادەم ۋە كۆچلەرنى تىنىمسىز ئاختۇرۇپ تېپىپ
ئۆي بېسىپ ئادەم تۇتۇش دولقۇنى قوزغىغانىدى. ئېھتىماللىق
ئۈچۈن چېكىنىشنىڭ تەييارلىقىمۇ جىددىي كېتىۋاتماقتا ئىدى.
مەخسۇس ھۆكۈمەت ئىدارىلىرى ۋە مۇھىم ئاپپاراتلارنى يۆتكەش
ئىشىغا قوماندانلىق قىلىش شتابى قۇرۇلغان. نەچچە يۈز ماشى-
نا، تۆگە، ھەتتا ئېشەكچىلەر كارۋانلىرى قوراللىق ساقچىلار-
نىڭ مۇھاپىزىتىدە نېمىلىكىنى ئۆزلىرى بىلمەيدىغان يەشىك -
ساندۇقلارنى قۇمۇلغا توشۇماقتا. كوچىلاردا نە كۆكتات ساتىدى-
غان، نە مىلىچمال ساتىدىغان ئادەملەر يوق. خەنزۇ پۇقرالار
بىلەن ئۇيغۇر ۋە باشقا مىللەت پۇقرالىرى دوقۇرۇشۇپ قالسا
ھومىيىشىپ، ھەتتا بىر - بىرىگە تۈكۈرۈشۈپ ئۆتىدىغان، ھەتتا
ئاشكارا تىللىشىدىغان، ئۇرۇشىدىغان بولۇپ قېلىشقان. ئۈرۈم-
چىنىڭ مەركىزىي كوچىلىرىدا ئەسكەرلەر مىلتىقلىرىنى ساتماق
بولۇپ ياىما يېيىپ ئولتۇرۇشاتتى، بايلار جايلىرىنى سېتىپ پۇل
غەملەشنىڭ كويىغا چۈشكەن. پۈتۈن شىنجاڭدا بولۇۋاتقان گو-

مىنداڭغا قارشى ئىنقىلاب بورىنى بۇ ئۆلكە مەركىزىدە ئىپادە
تاپماسلىقى مۇمكىنمۇ؟
قوماندانلىق شتابىنىڭ قورۇسىغىمۇ بىر ئايروپىلان تەييار-
لانغان، ئايرودرومدىمۇ بىرنەچچە ئايروپىلان ھەرقاچان ئۇچۇشقا
تەييار تۇراتتى.
— ليۇ زېرۇڭنى سوۋېت كونسۇلى يېۋسېيىفقا كىرگۈ-
زۈپ بىزنىڭ پىكرىمىزنى يەتكۈزەيلى!
— مەن ئۈرۈمچىدىكى دىنىي زاتلار، يۇقىرى تەبىقىلەر،
چوڭ زىيالىيلارنى يىغىپ زىياپەت بېرىپ، ھۆكۈمىتىمىزنىڭ
شىنجاڭ خەلقىگە قىلىدىغان غەمخورلۇقلىرىنى يەنە بىر قېتىم
چۈشەندۈرەي!
— يەنە شۇ دىپلوماتىيە، چۈشەندۈرۈشمۇ؟ — دېدى
گېنېرال جۇ شاۋلياڭ رەللە بولۇپ، — زادىلا ئۈنۈمى يوق
ئىش بۇ. ئۇنىڭغا خەجلىگەن پۇلنى ماناس بويىدىكى خەن يۈۋې-
نىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرىگە خەجلەيلى. خۇيزۇ، دۇڭشياڭ يې-
گىتلىرى قالتىس جەڭگىۋار! ما چېڭشياڭ كورپۇسىدىن يەنە
بىرى بولسىدى، خۇيزۇلارنى ئۇيغۇرلارنى باستۇرۇشقا سالساق
ئۈنۈمى چوڭ بولاتتى.
— ئۇيغۇرلاردىنمۇ بىزگە سادىق ئادەملەر كۆپ چىقتى.
تاشقورغان باندىتلىرىنى ئالداپ يوقىتىشتا جاپپار چوڭ، كامىل-
جان، روزى خەلپەت، ھامىدۇنبەگ، بارات بەگلەر چوڭ خىز-
مەت كۆرسەتتى. قەشقەر ئوپالدا ئەمەتبەگ ئۆزلۈكىدىن قوشۇن
تەشكىللەپ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئۈچۈن جەڭ قىلىپ باندىت-
لارنى يوقاتتى. بىر كورپۇس ما چېڭشياڭ ئەسكىرىدىن بەزىدە
سوپىبەگ، سىيىت ئەخمەت غوجا، پاساربەگ، نۇربەگدەك ئۇي-
غۇر ۋەتەنپەرۋەرلىرىنىڭ رولى چوڭ بولىدۇ. بۇنداقلار ھازىر
ئۈرۈمچىدىمۇ بار. بىزگە سادىق مۇشۇنداق بەگلەردىن يۈزى
ھەتتا مىڭى بولسىدى، باندىتلارنى ماناس بويىدىن تېزلا چېكىن-

دۇرگەن بولاتتۇق . مېنىڭ زىياپەتلىرىم مانا مۇشۇنداق بىز ئۈچۈن جان تىكىدىغان پىدائىيلارنى يېتىشتۈرىدىغان بىر مەكتەپ !

— ھا - ھا - ھا… يەنە شۇ سۇ بىلەن تاشقا ھۇجۇم قىلىش ئۇسۇلى . ھازىر كومپارتىيەمۇ بۇ ئۇسۇلدىن پايدىلىنىۋاتىدۇ .

گېنېرال جۇشاۋلياڭ سېمىز گەۋدىسىنى لىغىرلىتىپ كۆزلىرى يۇمۇلۇپ ، قىسقا بۇرۇتلىرى تىترىگۈچە كۈلدى . باشلىقىغا ئەگىشىپ كۆزەينەكلىك قېشى قويۇق گوجىچياۋمۇ ، ئورۇق ، بوينى ئۇزۇن لى تيېجۇنمۇ ۋە باشقىلارمۇ قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى .

— رەئىسنىڭ زىياپەت ئۈچۈنلا خەجلىنىدىغان مەخسۇس پۇلى بار !

— ھا - ھا - ھا !…

— جايىدا خەجلەنگەن پۇل بەزىدە زەمبىرەك ، مىنامىيوتلاردەك رول ئوينىيالايدۇ !

شۇنداق ، ئادەملەر ۋەھىمە ، ئۈمىدسىزلىك ئىچىدىمۇ كۈلەلەيدۇ ، خۇددى تويدا يىغلىيالايدىغان قىزلاردەك !

شىنجاڭ رەھبەرلىرى بىر كۈنلۈك ھارغىنلىقنى زىياپەت بىلەن چىقىرىۋالدى . ئۇلار ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان تاماقلىرىنى يەپ ، رومكا ئۇرۇشتۇرۇپ بولۇشىغا ئىچىشتى . لېكىن بىرىمۇ ئادەم «غەلىبە ئۈچۈن ئىچەيلى» دېگەن سۆزنى قىلمىدى . مەغلۇبىيەتنىڭ ئاساسىي جاۋابكارلىرى ھاراقنىڭ كۈچى بىلەن ئارىلىرىدىكى پەدىشەپ ، سۇنئىي ھۆرمەت ، خۇشامەت دېگەنلەرنى چۆرۈۋەتتى . ھەممىدىن بۇرۇن لى تيېجۇن مەست بولۇپ قالدى . ئۇ جوزىنى مۇشتلاپ يىغلاپ تۇرۇپ :

— بىز گىتلېرنىڭ گېنېراللىرىغا ئوخشايمىز ، مەن تىرىك قولغا چۈشمەيمەن ، يامىنىغا كەلسە «پاك !» — دەپ

تاپانچىسىنى ئۆز پېشانىسىگە تەڭلىۋىدى ، جۇشاۋلياڭ ئۇنىڭغا قاتتىق ۋارقىراپ :

— ياق ، بىز مەغلۇپ بولمىدۇق ، بىز كومپارتىيىنىمۇ ، بۇ باندىتلارنىمۇ تەلتۆكۈس يوقىتالايمىز . تەڭدىشى يوق ، ئۇلۇغ جۇڭخۇا مىنگو بىزنىڭ قولىمىزدا يارىتىلىدۇ . سەن توخۇ يۈرەك مەغلۇبىيەتنى تەن ئالغان بولساڭ ھازىرلا ئۆل ! — دېدى ۋە ئورنىدىن تۇرۇۋېلىپ ۋارقىراپ تۇرۇپ ئۆزىنىڭ شىنجاڭدىكى ئەڭ چوڭ ھۆكۈمران ئىكەنلىكىنى كۆز - كۆز قىلغاندەك :

— مەن بۇيرۇق بېرىمەن ، ئۈرۈمچىدىن قاچىدىغانلار كىم بولسا بولسۇن ، ئېتىلىدۇ ، مەغلۇپ بولدۇق دېگەن سۆز كىمنىڭ ئېغىزىدىن چىقسا شۇ جازالىنىدۇ . كىمدىكىم باندىتلارنىڭ بىر ئېغىز ياخشى گېپىنى قىلسا ھەربىي سوتقا تارتىلىدۇ ! مانا بۇ ھەربىي بۇيرۇق ! — دېدى .

— گېنېرال ، لېكىن ، لېكىن !…

— كومپارتىيە جۇڭگو زېمىنىدا توقسان يەردە سوۋېت ھۆكۈمىتى قۇردى . ئۇلار باندىتلارنىڭ ھۆكۈمىتى . جۇڭخۇا مىنگونىڭ يۈزىگە چۈشكەن داغ . موسكۋادىكى سۆھبەت بولسۇن ، نەنجىڭدىكى سۆھبەت بولسۇن ، ھەممىسى شۇ توقسان رايوندىكى قىزىل ھۆكۈمەتنى يوقىتىش . ئۇنى پەيدا قىلغان كومپارتىيىنى ، ئۇنىڭ بىر مىليون ئىككى يۈزمىڭ ئەسكىرىنى ، ئىككى مىليون ئالتە يۈزمىڭ خەلق ئەسكىرى دەۋالغان قاراقچىسىنى قوشۇپ يوقىتىش ، تەلتۆكۈس ، پاك - پاكىز يوقىتىش ! بىلدىڭلارمۇ ، يېڭىش ئەمەس ، يوقىتىش ! بۇ يەردە 91 - قىزىل رايون — باندىتلارنىڭ ماكانى پەيدا بولدى . بۇلارنىمۇ ئوتتۇز مىڭ قوراللىق ئەسكىرى بىلەن پاك - پاكىز ، ئۈزۈل - كېسىل يوقىتىش بىزنىڭ ۋەزىپىمىز !

— لېكىن ، لېكىن ! — دېدى ۋۇجۇڭشىن ئاخىر چىدىيالماي ، — جۇڭخۇا مىنگودا بىر دۆلەت ، بىر پارتىيە ،

بىر داھىي بولۇش كېرەك ، بۇنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا قان تۆكۈش ، قىرغىن قىلىشقا بولمايدۇ . يۈز مىليون ئاھالىمىز كومپارتىيەنىڭ ھېلىقى رايونلىرىدا ياشايدۇ ، ئۇلارغا خاتىرجەم تۇرمۇش ، بەخت ـ سائادەت كېرەك ، پەقەت گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ ئۇلۇغ ، ئادىل پارتىيە ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈش ئارقىلىقلا ، بىز دۆلەت ئاتىسىنىڭ ئۆز قولى بىلەن تىكلىگەن بايرىقىنى ھەممە يەردە جەۋلان قىلدۇرالايمىز !

ـــ ياق ، ياق ! ـــ دېدى جۇشاۋلياڭ قولىدىكى ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن رومكىدىكى هاراقنى ئىچىۋەتكەچ ، ئاق يىپەك كۆڭلىكىنىڭ ياقىسىنى ئېچىۋېتىپ ، ـــ 9 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى كومپارتىيە ئون بىر ماددىلىق سۆھبەت لايىھىسىنى ئوتتۇرىغا قويغاندا ، 9 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى جۇڭشەن غەربىي يول 101 ـ نومۇرلۇق قورۇدا بىزنىڭ شاۋلىزى نېمە دېدى ، ئېسىڭىزدىن چىققان بولسا مەن دەپ بېرەي : ئۇ ، لايىھىنىڭ توققۇزىنچى ـ ئونىنچى ماددىلىرى بىزنى قىينايدۇ ! دېدى . توققۇزىنچى ، ئونىنچى ماددىلىرى نېمە ؟ مەن دەپ بېرەي : سىياسەتنى دېموكراتىيىلەشتۈرۈش ، ئارمىيىنى دۆلەتلەشتۈرۈش ، سىياسەت بىلەن ئارمىيە مەسىلىسى . مېغىزى ئارمىيە . بىزنىڭ مەقسىتىمىز كومپارتىيە ئارمىيىسىنى قورالسىزلاندۇرۇش ، ھېچبولمىغاندا ئاجىزلاشتۇرۇش . كومپارتىيىنىڭ مەقسىتىمۇ شۇ . 48 ـ دىۋىزىيىنى دۆلەت ئارمىيىسى قىلىپ قوراللىق باندىتلىرىنى ساقلاپ قېلىش . دېموكراتىيە دېگەن نەرسە بىلەن گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ ھۆكۈمرانلىق ئورنىغا كومپارتىيىنى دەسسىتىش ، جياڭ جۇشى ئۇلارنىڭ ئون بىر ماددىلىق لايىھىسىدىكى ھىيلىسىنى بىر كۆرۈپلا بىلىۋالدى . ھەممە گەپ ئارمىيىدە . ئارمىيە بولمىسا دۆلەت بولمايدۇ . دۇنيادا ئىككى خىللا دۆلەت بار . بىرى ، ھۆكۈمىتى خەلقتىن قورقىدىغان دۆلەتلەر . بۇ دۆلەتلەر ھەربىي كۈچى ئاجىز دۆلەتلەر . يەنە

بىر خىلى ، خەلقى ھۆكۈمىتىدىن قورقىدىغان دۆلەتلەر ، بۇ دۆلەتلەرنىڭ ھەربىي كۈچى كۈچلۈك ، ھەربىي كۈچ بىلەن ئىدارە قىلىنىدىغان دۆلەتلەر . دۇنيادىكى كۈچلۈك دۆلەتلەرنىڭ ھەممىسى شۇنداق . سوۋېت ئىتتىپاقىمۇ ، ئۇنداق بولمىسا ستالىن نېمىشقا گېنېراللىسموس بولۇۋالدى ، نېمىشقا سىياسىي تاج كىيمەي ھەربىي تاج كىيدى ؟ قالغان ھەممىسى بىكار . شىنجاڭدا بىز خەلقنى جىر سىيدۇرەلەيدىغان ئەسكىرىي كۈچكە ئىگە بولمىساق ھەممىسى بىكار !

ـــ لېكىن ، لېكىن... شىنجاڭنىڭ تارىخى ، رېئال ئەھۋالى مۇرەككەپ ، چېگرا جاي . مىللەت كۆپ ، ئېتىقاد كۆپ ، خەلقى قالاق !

ـــ ئانداق بولسا نېمە بوپتۇ ؟ ئىندىئانلاردىنمۇ قالاقمۇ ؟ يېرىم ياۋايى بولسىمۇ ئۇنىڭغا مىلتىق بىلەن تىزلىنىشنى ئۆگەتكىلى بولىدۇ ! ۋەھالەنكى ، بىز زىياپەت بېرىپ خەلقنىڭ خوردىكىنى ئۆستۈرۈپ مۇشت ئېتىشنىلا ئۆگىتىمىز خالاس !

چالا مەست گېنېرالنىڭ ئاخىرقى گېپى ئۆلكە رەئىسىنىڭ غورۇرىغا تەگدى . ئۇ ياغلىقى بىلەن قىزارغان ، كىرپىكسىز كۆزلىرىنى ۋە قوش بۇرۇن يۈزىنىڭ تۆۋەن تەرىپىنى سۈرتتى ـ دە ، خىرىلدىغان ئاۋاز بىلەن تىرىككەندەك قىلىپ :

ـــ ناتايىن ، ناتايىن ، خەلقتىن ئايرىلىپ قالغان ھەربىي ھاكىمىيەتنىڭ ئۆمرىمۇ ئۇزۇن بولمايدۇ . بۇمۇ بىر پاكىت ، ئاقسۇغا بىر يۈز سەكسەن باندىت تاغ ئېشىپ چۈشۈۋىدى ، بىزنىڭ ئۈچ دىۋىزىيە ئەسكىرىمىز ھېچنېمە قىلالمىدى . مانا ھازىر يېڭىشەھەرنىڭ سېپىلى ئىچىگە قامىلىپ ياتىدۇ . باندىتلار بىر يۈز سەكسەندىن كۆپىيىپ بەش ـ ئالتە مىڭغا يەتتى . خەلق رايىنىڭ كۈچى بۇ . گېنېرال ، سىز بىلەن تالاشقۇم يوق . بىزگە ھازىر لازىمى تالاش ـ تارتىش ئەمەس . ئۇرۇمچىنى ساقلاپ قېلىش ، جۇڭگو زېمىنىنىڭ ئالتىدىن بىر قىسمىدا قىزىل ھا-

كىمىيەت پەيدا بولۇشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، نىيىتىمىز ئوخ-
شاش. كىمنىڭ توغرا، كىمنىڭ خاتا دېگەن مەسىلىگە جاڭ
جىجۇڭ بۇجاڭ كەلگەندە بىرنېمە دېسۇن، شىنجاڭ قولدىن كەت-
مىسۇن، بۇ ھەممىمىزنىڭ ئارزۇسى!
— سوۋېتقا يېلىنىشقا مېنىڭ ھەربىيلەرگە خاس غۇرۇرۇم
يول قويمايدۇ. يالتا يىغىنىنىڭ قارارىغا بويسۇنۇپ، داليەن
پورتىنى خەلقئارا پورت قىلىش، لۈشۈنكۈنى سوۋېت دېڭىز ئار-
مىيە بازىسى قىلىش، مانجۇرىيە تۆمۈريولىنى سوۋېت - جۇڭگو
بىرلىكتە باشقۇرۇش، تاشقى موڭغۇلىيىنىڭ مۇستەقىللىقىنى
ئېتىراپ قىلىش دېگەن تۆت ماددىلىق تەلەپمۇ ئادەمنىڭ غۇرۇرى-
غا تېگىدۇ. ھەي قىز، رومكىغا تولدۇرۇپ ھاراق قۇي، مەن
قايناپ قالمىغان ئوخشايمەن. بۇ تەلەپلەرگە جياڭ ۋېييۈەنجاڭ
ئامالسىز ماقۇل دېدى، شىنجاڭدا رۇسلارغا تېتىغۇدەك كۈچلۈك
ھەربىي بازا قۇرۇپ، سوۋېتقا قاتتىق زەربە بېرىپ، ئار -
نومۇسنى يۇيۇش كېرەك. ئامېرىكا ھۆكۈمىتى، ترومېن پرېز-
دېنت بىزنى مانا شۇنىڭ ئۈچۈن قوللاۋاتىدۇ. رومكىلارنى ئېلىڭ-
لار، شەرقتە پەيدا بولغان ئەڭ چوڭ، ئەڭ قۇدرەتلىك دۆلەت
جۇڭخۇا مىنگونىڭ پۈتۈن دۇنياغا نۇر چېچىشى ئۈچۈن قەدەھ
كۆتۈرەيلى!
— ياشىسۇن جۇڭخۇا مىنگو!
— ياشىسۇن گومىنداڭ پارتىيىسى!
— ياشىسۇن جياڭ جۇشى، ياشىسۇن، تۈمەنمىڭ يىللار
ياشىسۇن!
قەدەھلەر جاراڭلىدى. قىرغاۋۇل، كەكلىك گۆشلىرى چو-
كىلاردىن يوغان ئېچىلغان ئېغىزلارغا كىردى. بۇ يەردىكىلەر-
نىڭ ھەممىسىلا غالىبلار ھېسابلاندى. ئۇلار ئاغزى - ئاغزىغا
تەگمەي جۇڭخۇا مىللىتى — دۇنيادىكى ئەڭ ئۇلۇغ، ئەڭ
ئەقىللىق، ئەڭ ئەمگەكچان، ئەڭ قەھرىمان مىللەت دەپ مەدھى-

يىلەشتى، بۇ مىللەتنىڭ يۈزىگە سۈركەلگەن قارا — كومپارتى-
يە، ئېلى باندىتلىرىنى لەنەت ياغدۇرۇپ، ئەڭ يامان، ئەڭ
يىرگىنىچلىك تىللار بىلەن تىللاشتى. يەر يۈزىدە بىر دۆلەت،
بىر مەسلەك، بىر داھىي نۇر چاچىدىغان بىر ئۇلۇغ دۆلەتنى
ئۆز قوللىرى بىلەن پەيدا قىلىش ئۈچۈن، ئاخىرقى بىر تامچە
قېنى قالغۇچە كۈرەش قىلىشقا قەسەم ئىچىشتى. ھاراق ئىچىش
بىلەن قەسەم ئىچىش يېرىم كېچىگىچە داۋاملاشتى. جاراڭلىق
ئاۋازلار غاراڭ - غۇرۇڭلاشتى، نۇرلۇق كۆزلەر قىزىرىپ يۇ-
مۇلدى، لېكىن ئېغىزلار توختىمىدى. گەپ، تىللاش، ۋارقى-
راشتىن توختىسا يېيىش، ئىچىش، تامشىش بىلەن بولدى.
ئېغىز قەھرىمانلىقى ئىپادە تاپتى، ئېغىز ئەمگىكىنىڭ كارامىتى
ئىسپاتلاندى، ئېغىزنىڭ مۇھىملىقى مۇقىملاشتى، ھەتتا
بەزىلەر مەست بولۇپ يېتىپ قالدى، لېكىن ئۇنىڭ
ئېغىزى توختىمىدى…
— ھەربىر ئەسكەرنىڭ بويىنىغا ياپونغا قارشى ئۇرۇش
غەلىبە قىلغاندىن كېيىن قايتا بېسىلغان «باندىت تازىلاش قول-
لانمىسى» نى ئېسىپ قويۇش كېرەك، باندىت ئۆلمىسە ئەسكەر-
گە ئۇيات! دېگەن سۆزلەر قانداق جاراڭلىق! — دېدى لى
تىيېجۇن گېنېرال تەستە ۋارقىراپ، — ھەرقانداق ئەسكەر بۇ
قەسەمنى بويىنىغا ئېسىۋېلىشى كېرەك، گو چىنى كۆيدۈرۈش
كېرەك، شىي يىفېڭنى ئىتقا تالىتىپ ئۆلتۈرۈش كېرەك! «باند-
دىت تازىلاش قوللانمىسى» شىنجاڭدا ئەسكەرلەرنىڭ قېنىغا سى-
ڭىپ روھىغا ئايلانمىدى، ھەي ئىسىت، شۇنىڭ ئۈچۈن باندىت-
لارنىڭ قولىغا نەچچە مىڭ ئەسكىرىمىز ئەسىر چۈشتى!
— توغرا، توغرا. «باندىت تازىلاش قوللانمىسى» نى ئەس-
كەرلەرگە يادلىتىش، قېنىغا سىڭدۈرۈش، روھىغا ئايلاندۇ-
رۇش … قالتىس گەپ! — گېنېرال جۇ شاۋلياڭ سەنتۇ-
رۇلۇپ مېڭىپ، گېنېرال گو جىچياۋنىڭ يېنىغا كەلدى. ئۇنىڭ مۇرد-

ـسگە قولىنى قويۇپ ۋارقىرىغىنىچە، «باندىت تازىلاش قوللانمىـ
ـسى» نى دېكلاماتسىيە قىلىشقا باشلىدى:

بەنجاڭ چېكىنسە چېرىكى بىلەن
ئۆلتۈرگۈلۈك بەنجاڭنى.
بەنجاڭ چېكىنمەي چېكىنسە چېرىك،
ناۋادا بەنجاڭ قالمىسا تىرىك،
قىرىپ تاشلاپ پۈتۈن بەننى،
كۆتۈرگۈلۈك بەنجاڭنى!
ھەربىر چېرىك بىلگۈلۈك،
باندىت تازىلاش قانۇنىنى،
پىچاق قىلىپ بېشىغا،
ئارقان قىلىپ بېلىگە،
مەھكەم باغلىۋالغۇلۇق،
قاتتىق يادلىۋالغۇلۇق!...

گېنېرالغا قوشۇلۇپ ھەممىسى ۋارقىراپ ئوقۇشقا باشلىـ
ـدى. بىرلا ۋۇ جۈشىن چوڭقۇر خىيال بىلەن تامغا يۆلەكلىك
ئېگىز يۆلەنچۈكلۈك كرېسلوغا تاشلىنىپ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ
ئۈندىمەي ئولتۇرماقتا ئىدى.
— بۇيرۇق! — دەپ ۋارقىرىدى جۇ شاۋلياڭ قىزارغان
كۆزلىرى بىلەن ئۆرىتۆپە بولۇشقان ھەربىي باشلىقلىرىغا ۋار -
قىراپ، — ئەتىدىن باشلاپ «باندىت تازىلاش قوللانمىسى»
ھەربىر جەڭچىنىڭ قولىدا بىردىن بولۇش ئەمەلگە ئاشۇرۇلـ
ـسۇن! ۋۇ جۈشى، پۈتۈن باسمىخانىلارغا بۇيرۇق بېرىڭ، دەرـ
ھال باسسۇن!
— لېكىن، لېكىن!...
— ياق، بۇ ئىشقا لېكىن ئىشلەنمەيدۇ. جياڭ ۋېييۈەنجاڭ

ئۆزى قول سېلىپ ئىجاد قىلغان ئىش بۇ!
— شۇنداق، شۇنداق، قەتئىي ئىجرا قىلىش كېرەك!
نۇرغۇن بۇيرۇق، نۇرغۇن قەسەم، نۇرغۇن ۋەدە تەكرارلانـ
ـدى. گومىنداڭ ئەمەلدارلىرى نەچچە مىڭ يىللىق خانلار دەۋر-
لىرىدىن مىراس بولۇپ قالغان چوقۇنۇش ھەممىدىن مۇقەددەس
دەيدىغان، روھىغا سىڭىپ كەتكەن ئادىتى بويىچە ۋۇ جۈشى
بىلەن جۇ جياڭجۈننى سېلىشتۇرۇپ، جۇ جياڭجۈننىڭ ئۈستۈنـ
ـلۈكىنى مەدھىيىلەش دولقۇنىنى پەيدا قىلىشتى. گەرچە جياڭ
جيېشىغا يېقىنلىق، ئىخلاسمەنلىكتە ۋۇ جۈشى جۇ جياڭجۈندىن
ئۈستۈن بولسىمۇ، ھەربىيلەر ئەمەلىي ھوقۇققا ئىنتىلگۈچىلەر
بولغاچقا، گېنېرال ئۇلار ئۈچۈن مۇقەددەس ئادەم ھېسابلىناتتى:
— جۇ جياڭجۈنىنىڭ بۇيرۇقلىرىنى ئەتىلا ئەمەلىيلەشـ
ـتۈرىمىز!
— گېنېرالنىڭ بۇ سۆزى چوڭقۇر مەنىلىك، ھەم رېئال،
ھەم كەلگۈسى مەنپەئەت يەكۈنلەنگەن قانۇن خاراكتېرلىك گەپ
بولدى!
— مەن بۈگۈن ئالىي مەكتەپتە دەرس ئاڭلىغاندەك بولۇپ
قالدىم!
— يەنە بىر دېسىڭىزكەن گېنېرال، مەن يېزىۋالاي!
— مەن مېڭەمگە قۇيۇۋالدىم. پاھ، پاھ، كارامەت گەپ
بولدى!
— ما چېڭشياڭمۇ يەن شىسەن، خۇ زۇڭنەندەك بىر
باندىت، يەن شىسەن سەنشىگە يەرلىك خاقان بولۇش كويىدا.
جياڭ ۋېييۈەنجاڭ ئۇنىڭ يامان نىيىتىنى بىلىدۇ، لېكىن ھارام
نىيىتىدىن ھاراملارنى تازىلاشتا پايدىلانماقچى! يەن شىسەنىڭ
قولى بىلەن ليۇ بوچېڭ، دېڭ شياۋپىڭ ئەسكەرلىرىنى قىرماقـ
ـچى. ما چېڭشياڭمۇ شېڭ شىسەيدەك شىنجاڭغا خاقان بولۇشنى
ئويلىمامدا؟ ئويلايدۇ، بىزگە شۇنىسى كېرەك. پادىشاھ بولۇش

ئۇچۇن ئاۋۋال ئىلى، چۆچەك، ئالتاينى ئىگىلىشى كېرەك. باندىتنىڭ يېغىدا باندىتنىڭ گۆشىنى قورۇسا ھا ـ ھا ـ ھا…

— ھا ـ ھا ـ ھا… جۇ جياڭجۇن جۇگې لياڭنىڭ نەق ئۆزى!

— خې يىڭچىننىڭ ئورنىغا دۆلەت قۇرۇقلۇق ئارمىيىسىگە قوماندان قىلىش كېرەك!

— باش قوماندان قىلىش كېرەك!

— باندىتلار تازىلىنىپ بولسا چوقۇم!

— قوي، مەن جۇ شاۋلياڭ جياڭجۇننىڭ يۈز ياشقا كىرىشى ئۈچۈن ئىچىمەن!

— مەنمۇ ئىچىمەن!

— كۆتۈرەيلى ئەمىسە!

ۋۇ جۇڭشىن جۇشىنى بىرمۇ ئادەم تىلغا ئالمىدى. گويا ئۇ بۇ سورۇندا يوقتەك، گويا ئۇ مەنسىپىدىن قالغاندەك، گويا ئۇ ئىچكىرىگە يۆتكىلىپ كەتكەندەك، گويا ياكى شىنجاڭدىكى مەغلۇبىيەتنىڭ جاۋابكارلىقى سەۋەبىدىن «چېكىنگەن بەنجاڭ» ئېتىلىپ كەتكەندەك!…

ئۇ ئۆزى يالغۇز ئوغرىلىقچە بىر رومكا ئىچىۋەتتى.

ئۇنىڭ ئازابلىنىۋاتقىنىنى جۇ شاۋلياڭ بىلىپ قالدى. ئۇ رەئىسنىڭ ئالدىغا خۇددى تەسەللى بەرمەكچى بولغاندەك ئىرغاڭلاپ كۇلۇپ كەلدى ـ دە:

— قېرىنداش، قانداق، ئىلھام كېلىۋاتامدۇ، شېئىر يېزىڭا! — دېدى.

— ماۋ زېدۇڭنىڭ ھېلىقى لىۋ يازىغا يېزىپ بەرگەن خانلارنى مەدھىيىلەيدىغان شېئىرىنىڭ ئىسمى!…

— شىنيۈەنچۈن، قار! — دېدى ۋۇ جۇڭشىن كۇلۇپ قويۇپ، — ئۇنى چۇڭچىڭنىڭ «شىنمىن ۋەنباۋ» دېگەن بىر گېزىتىدە ئېلان قىلغىنى قىزىق! جياڭ جۇشى كاتىپى چېن

بولېيگە بۇ شېئىرنى بىتچىت قىلىدىغان بىرنېمە ياز دەپ تاپشۇرغانىكەن، قاملاشتۇرالماپتۇ! ئەكسىچە ماۋ زېدۇڭنىڭ شېئىرىنى تەشۋىق قىلىدىغان بىرنېمە بولۇپ قاپتۇ ئۇنىڭ يازغىنى!

— ھا ـ ھا… سىزگە تاپشۇرۇش كېرەك ئىدى بۇ ئىشنى، ۋۇ جۇشى!

— ياق، ياق، چېن بولېيگە سېلىشتۇرغاندا، مەن دېگەن بىر كىچىك ئوقۇغۇچى!

— نەدىكىنى، نەدىكىنى، سىزنىڭ شېئىرلىرىڭىز تاڭ شېئىرلىرىنىڭ ھېچقايسىدىن كەم ئەمەس. لى بەيىنىڭ ئورنىدا يازغان شېئىرلىرى سىزنىڭكىدىن ناچارغۇ!

— ياق، ياق… راست گەپنى ئېيتسام، ماۋ زېدۇڭنىڭ «قار» دېگەن شېئىرى بىر مۆجىزە، مۆجىزە!

— ھەي، ۋۇ جۇشى، نېمە ئۇ باندىت كاتتىۋېشىغا قايىل بولۇپ قالدىڭىز؟

— ھەم باندىت، ھەم كاتتا شائىركەن ئۇ ماۋ زېدۇڭ!

— ئۇ ھازىر چۇڭچىڭدا بىزنىڭ جياڭ جۇشى بىلەن سۆھبەتتە!

— جياڭ جۇشى ئۇنى سۆھبەت، بىتىم بىلەن گوللاپ، تۇتەك پەردە تارتىپ، تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ جايلىماقچىغۇ، قىلتاققا چۈشۈشكە ئاز قالدى ئۇ ماۋ زېدۇڭ!

— ھا ـ ھا ـ ھا… بىزمۇ مانا شۇ ئۇسۇلنى قوللانساق ئۇنۇمى زور بولىدۇ!

— تېلېگراما بەردۇققۇ ـ ھە؟

— مەن تېلېفوندا جاڭ جىجۇڭ بۇجاڭ بىلەن سۆزلەشتىم، بۇجاڭ ئۆزى كېلىپ قېلىشى مۇمكىن.

— ھا ـ ھا… كەلسۇن، ئەڭ ياخشىسى، ئامېرىكا ئايروپىلانلىرى بىلەن يىگىرمە مىڭ ئەسكەر، ئەللىك تانكا، يىگىرمە

بومباردىمان قىلغۇچى ئايروپىلان ئېلىپ كەلسۇن!

— جياڭ جۇشى شىنجاڭ ۋەزىيىتىگە تولىمۇ كۆڭۈل بۆلىدۇ. تاشقى موڭغۇلىيە مەسىلىسىدىكى ھاقارەتمۇ يېتەرلىك بولدى. جياڭ جۇشى شىنجاڭنى ھەرگىز قولدىن بەرمەيدۇ!

— مەن جياڭ جۇشىنىڭ سالامەتلىكى ئۈچۈن رومكا كۆتۈرۈشنى تەكلىپ قىلىمەن!

زىياپەت زالىدىكى ھەممە مېھمان ئورۇنلىرىدىن دەس تۇرۇپ رومكىلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈشتى!

... ۋۇ جۇڭشىن زىياپەتنىڭ قاچان ئاخىرلاشقىنىنى بىلمىدى. ئۇ جياڭ جۇشى ئۈچۈن كۆتۈرگەن رومكىدىن كېيىن مەست بولۇپ قالغانىدى.

ئەتىگەنلىكى ئۇ كاتىپىنىڭ:

— چۆچىڭدىن تېلېفون! — دېگەن سۆزى بىلەن ھوشىغا كەلدى ۋە تېلېفوننى ئېلىپ چۆچۈپ:

— نېمە، جاڭ جىجۇڭ 9 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ئۈرۈمچىگە كېلەمدا؟ قارشى ئالىمىز، قارشى ئالىمىز. تولىمۇ ياخشى بوپتۇ، تولىمۇ ياخشى بولدى. جياڭ جۇشىنىڭ بىزگە كۆڭۈل بۆلگىنىگە كۆپتىن كۆپ رەھمەت! — دېدى.

1945 - يىلى 13 - سېنتەبىر جاڭ جىجۇڭ ئايروپىلان بىلەن چۆچىڭدىن ئۈرۈمچىگە كەلدى.

ئېگىز، زىلۋا بوي، كۆزەينەك تاقاپ ھەربىي شەپكىسىنى كۆزىگە چۈشۈرۈپ كىيىۋالغان، ناسۋال رەڭ گومىنداڭ ئارمىيە ئوفىتسېرلار كىيىمى كىيگەن، كۆكرىكىگە قاتار مېداللار تاقىغان گېنېرال ئايروپىلاندىن چىقىپ، شوتىدىن چۈشمەي تۇرۇپ قارشى ئالغىلى چىققان جۇ شاۋلياڭ، ۋۇ جۇڭشىن باشلىق ئەمەلدارلارغا مۇلايىم كۈلۈمسىرەپ، ئوڭ قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ھۆرمەت بىلدۈردى. شىنجاڭ رەھبەرلىرى گويا ئاسماندىن قۇتقۇزغۇچى خۇدا چۈشكەندەك خۇش بولۇشۇپ، ئايروپىلان شوتىسىغا قاراپ ئالدىراپ مېڭىشتى.

— جاڭ بۇجاڭ، ياخشىمۇ سىز، ھەي، جاڭ شيۇڭ (قېرىنداش)! — دەپ قوللىرىنى سوزۇپ، كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ تەقەززالىق بىلدۈردى جۇ شاۋلياڭ.

— پاھ - پاھ ... قەھرىتاندا توڭلىغاندا ئوت، تومۇزدا چاڭقىغاندا سۇ يەتكۈزدىڭىز، بۇجاڭ! — دەپ باشلىرىنى گىلدىڭلىتىپ ئىنتىزار بولغىنىنى ئىپادىلىدى ئۆلكە رەئىسى ۋۇ جۇڭشىنمۇ ئاۋازى تىترىگەن ھالدا ئۇزۇن چاپىنىنىڭ يەڭلىرىنى قايرىپ. ئۇ نۇتۇق سۆزلىگەندە سۆز قەغىزىنى يېڭىدىن چىقىرىشقا ئادەتلەنگەن بولغاچقا، ئىختىيارسىز بارماقلىرى يەڭلىرى ئىچىنى ئاختۇردى.

— ياخشىمۇ سىلەر، سىلەرگە جياڭ جۇشى سالام ئېيتتى، رەئىس سىلەردىن كۆپ ئەنسىرىدى! — دېدى جاڭ جىجۇڭ دىپلوماتلارغا خاس سالماقلىق بىلەن سۆزلەپ. ئۇ قارشى ئالغىلى چىققانلار بىلەن بىرمۇبىر كۆرۈشۈپ بولۇپ مەخسۇس ماشىنىغا چۈشتى. مۇھاپىزەتچى ماشىنىلار ئالدىدا چىرقىراپ ماڭدى. ئايرودروم بىلەن قوماندانلىق شتابىنىڭ ئارىلىقى ئىككى كىلومېتىرمۇ كەلمەيدۇ، شۇنداق بولسىمۇ، دۆلەت مىنىستىرىنى قاتمۇقات مۇھاپىزەتچى ماشىنىلار قورشاپ يېڭى بىنا (غەربىي بىنا) غا ئەكەلدى.

شۇ ئاخشىمى يەنە داغدۇغىلىق زىياپەت بولدى. ئەمما ھاراق ئاز ئىچىلدى، ھەتتا نۇرغۇنلىرى ئىچىشمىدى. ۋۇ جۇڭشىنىنىڭ كىچىك مەجلىسخانىسىدا گېنېرال جاڭ جىجۇڭ شىنجاڭنىڭ مۇھىم رەھبەرلىرىدىن 8 - ئۇرۇش رايونىنىڭ قوماندانى جۇ شاۋلياڭ، مۇئاۋىن قوماندانى گو جىچياۋ، ئۆلكە رەئىسى ۋۇ جۇڭشىن، 29 - كورپۇسنىڭ قوماندانى گېنېرال لى تيېجۈن ۋە بىرقانچە مۇھىم مەمۇرىي، ھەربىي باشلىقلار بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزدى. جاڭ جىجۇڭ شىنجاڭ رەھبەرلىرىگە رەئىس جياڭ

جيېشىنىڭ سالىمىنى يەتكۈزدى :
— جياڭ جۇشى سىلەرگە تولىمۇ كۆڭۈل بۆلمەكتە . بۇ
ئىشتا سوۋېت ئىتتىپاقى پەردە ئارقىسىدا قوماندانلىق قىلماقتا ،
يەنئەنمۇ موسكۋا ئارقىلىق قول تىققان دەپ قارىماقتا . بۇ ئىش
ھېچقاچان يەرلىك باندىتلارنىڭلا ئىشى ئەمەس . خەلقئارادىكى ،
دۆلەت ئىچىدىكى جۇڭخۇا مىنگو دۈشمەنلىرىنىڭ پىلانلىق ، مەق-
سەتلىك ئېلىپ بارغان ئاغدۇرمىچىلىق ، بۆلگۈنچىلىك ھەرىكى-
تى ئىكەنلىكىنى جياڭ جۇشى سەگەكلىك بىلەن چۈشەندى .
قېنى ، ئەھۋالنى ئەينەن ، كونكرېت قىلىپ ئوتتۇرىغا قويۇڭلار ،
بىز ئەھۋالنى ھەم كۆپتۈرمەي ، ھەم يوشۇرماي جياڭ جۇشىغا
مەلۇم قىلىشىمىز كېرەك . تەدبىرنى بېكىتكۈچى جياڭ جۇشى-
نىڭ ئۆزى ، بىز مەلۇم قىلىش ، ئىجرا قىلىش ھوقۇقىغىلا ئىگە !
ئاۋۋال جۇشاۋلياڭ ، ئاندىن كېيىن گوجىچياۋ بۇلتۇر
11 - ئايدىن مۇشۇ 9 - ئايىنىڭ بېشىغىچە بولغان توپىلاڭ ،
ئۇنىڭ تەرەققىياتى ، ھازىرقى خەتەر ۋە بولغۇسى خەتەرلەرنى
ئىنچىكە سان - سىپىرلار بىلەن مەلۇم قىلدى . ۋۇجۇڭشىن
توپىلاڭنىڭ سەۋەبلىرىنى شېڭ شىسەيگە ئارتىپ ، ئاساسلىقى
مىللەت ، دىن ۋە تۈرمە ئەھۋاللىرىنى سۆزلىدى :
— خەلق گومىنداڭغا ئەمەس ، شېڭ شىسەيگە قارشى .
شېڭ شىسەي ئۆزىنى گومىنداڭنىڭ رەئىسى قىلىپ كۆرسەت-
كەن . شۇڭا خەلقنىڭ مېڭىسىدە گومىنداڭ بىلەن شېڭ شىسەي
بىر نەرسە . شۇڭا گومىنداڭنىڭ ئوبرازىنى تىكلەش ، خەلققە
گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ ئۇلۇغ ، ھەققانىي پارتىيە ئىكەنلىكىنى
چۈشەندۈرۈش مۇھىم . سۆز بىلەنلا ئەمەس ، ھەرىكەت - ئەمەلى-
يەت بىلەن ! — دېۋىدى ، جاڭ جىجۇڭ كۈلۈپ بېشىنى لىڭشى-
تىپ قويدى .
— ئەمما ، — دېدى جۇشاۋلياڭ تەخىر قىلالماي ، —
باندىتلار ئۈچۈن شېڭ شىسەيمۇ ، گومىنداڭمۇ بىر نەرسە . ئۇلار-

نىڭ شوئارى ئاددىي : خەنزۇلارنى شىنجاڭدىن قوغلاپ چىقىرىپ
شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتى قۇرۇش .
— بۇنى ئەمەلگە ئاشۇرالمايدۇ ، — دېدى جاڭ جىجۇڭ
سالماق بىلەن ئاستا سۆزلەپ ، — يالتا يىغىنى ، پوتسدام
يىغىنلىرىنىڭ قارارلىرىدىمۇ ، موسكۋا كېلىشىمىنىڭ مەزمۇنلى-
رىدىمۇ بۇ نەرسە رەت قىلىنغان . سوۋېت ھۆكۈمىتىمۇ بىزدىن
بۇئىشنى تەلەپ قىلمىدى . ستالىن شۇنداق ئويلىغان بولۇشى
مۇمكىن ، لېكىن ئۇنى تەلەپ قىلىشقا پېتىنالمايدۇ . ترومېن
زۇڭتۇڭ بۇ ئىشلاردا تولىمۇ سەگەك . روزۋېلىت زۇڭتۇڭ ياۋ-
روپا مەسىلىلىرىدە ، مەسىلەن پولشا ، گېرمانىيە مەسىلىلىرىدە
مەقسەتلىك ھالدا چېرچىل بىلەن ستالىنىنىڭ جىددىي تالىشىش-
لىرىدا ستالىنغا يان باسقان ، تېھران ، قىرىم يىغىنلىرىدا شۇن-
داق بولغان . كېيىن ستالىنىنى شەرقتىكى ياپونغا قارشى فرونتتا
جەڭگە ئەكىرىش ئۈچۈن ئۇنىڭ جياڭ جۇشىغا قارشى ھەرىكەتلى-
رىگىمۇ سۈكۈت قىلغان . ھەتتا بىزگە سوغۇق مۇئامىلىدە بول-
غان . بۇنىڭ سەۋەبىنى كېيىن بىلدۇق . سوۋېت ئىتتىپاقى
ياپونغا قارشى ئۇرۇش قىلمىسا ئامېرىكا ياپونىيىنى مەغلۇپ
قىلىش ئۈچۈن بىر مىليون ئەسكىرىدىن ئايرىلماي بولمايتتى-
كەن . بىر مىليون ئامېرىكا ئەسكىرىنىڭ يوقىلىشى تولىمۇ
چوڭ زىيان ، قاتتىق زەربە . شۇنچە چوڭ بەدەل ھېسابىغا ياپون-
يىنى تىز پۈكتۈرۈشكە ئامېرىكا خەلقىمۇ ، دۆلەت پالاتاسىمۇ
قارشى تۇراتتىكەن . ھازىر ئەھۋال ئوخشىمايدۇ . بۇ يىل 8 -
ئايدا ئامېرىكا ياپونىيىنىڭ ناگاساكى ، خىروسىما ئاراللىرىغا
مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا ئاتوم بومبىسىنى تاشلاپ ، سوۋېت ئىت-
تىپاقى ئۇرۇش ئېلان قىلمىسىمۇ كۆپ چىقىم تارتمايلا ياپونىيە-
نى تىز پۈكتۈرەلەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى . پرىزدېنت ترومېن
ستالىنىڭ بىر يېرىم مىليون ئەسكىرىي كۈچ بىلەن مارشال
ۋاسىلېۋسكىينى ئەۋەتىشىگە شۇنىڭ ئۈچۈن قارشى چىقتى . لې-

كىن ستالىن ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمىدى. ياپونىيىنىڭ كانتون
ئارمىيىسىنى يوقاتتى. ياپونىيىنى تەسلىم قىلدۇرۇشتا
ئامېرىكا، سوۋېت، جۇڭگو كۈچ چىقاردى. دۇنيادا ئۇرۇش
ئاخىرلاشتى، ئەمما ئامېرىكا – سوۋېت زىددىيىتى كۈچەيدى.
ئۇ ھازىر دۇنيانى ئىككى قۇتۇپقا بۆلۈش دەرىجىسىگە بېرىپ
يەتتى. قالغان گەپلەرنى ھەربىرىڭلار چۈشىنىسىلەر. شۇڭا ئا-
مېرىكا ھۆكۈمىتى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تىزگىنلىشىدىكى يېڭى
بىر دۆلەتنىڭ دۇنيادا بارلىققا كېلىشىگە يول قويمايدۇ، ھەتتا
بىز بىلەن جۇڭگو تۇپرىقىدا ھاكىمىيەت تالىشىۋاتقان جۇڭگو
كوممۇنىستىك پارتىيىسىمۇ شىنجاڭدا جۇڭگودىن بۆلۈنۈپ چىق-
قان بىر دۆلەتنىڭ پەيدا بولۇشىنى خالىمايدۇ.
جاڭ جىجۇڭ سۆزلىگەندە مەجلىسخانا جىمجىتلىققا
چۆمدى، گويا باشقا ئادەم يوقتەك، گويا ئادەملەر
ھوشسىزلانغاندەك...
— بىز ھامان كۈچلۈك، سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئۆز كۈچى-
مىزنى كۆرسىتىپ قويۇشىمىز، شىنجاڭدىكى باندىتلارنى ئۇس-
تۈن ئەسكىرىي كۈچ بىلەن باستۇرۇشىمىز كېرەك. خۇددى
ئامېرىكا ئاتوم بومبىسى بىلەن ھەيۋە كۆرسەتكەندەك!
— ياق، — دېدى جاڭ جىجۇڭ جۇشاۋلياڭنىڭ گېپىنى
بۆلۈپ، — قانداق قىلىشنى جياڭ جۇشى بېكىتىدۇ. مەن
قايتىپ بېرىپ بۇ يەردە بولۇنغان گەپلەرنى ئەينەن دوكلات قىلى-
مەن، مېنىڭچە، جۇشى قورالغا ئەمەس، سۆھبەت — بېتىمگە
كۆپرەك ئەھمىيەت بېرىدۇ. شىنجاڭدا كەڭ سىياسەت يۈرگۈ-
زۈش، ماجىرانى سىياسىي يول بىلەن ھەل قىلىشلا ياخشى
چارە. بۇنىڭ ئۈچۈن ئارىدا سوۋېت ئىتتىپاقى ۋاستىچى بولسا
ياخشى بولاتتى. ليۇزىرۇڭ ئەپەندى ئەتىلا سوۋېت كونسۇلخانى-
سىغا كىرىپ يېۋسېفنىڭ پىكرىنى ئاڭلاپ باقسۇن. ھازىر دۇن-
يادا ئاقىدىغان، ھىمايىگە ئىگە بىردىنبىر چارە سۆھبەتلىشىش.

جۇڭچىڭدا جياڭ ۋېيىۈەنجاڭ ماۋ زېدۇڭ بىلەن ئۈچۈق – يورۇق
كۆرۈشۈپ، مەڭگۈلۈك تىنچلىقنى قولغا كەلتۈرۈش توغرىسىدا
سۆھبەتلەشتى. 9 – ئاينىڭ 1 – كۈنى كەچتە جۇڭگو – سوۋېت
مەدەنىيەت جەمئىيىتىنىڭ ئىككى رەھبىرى سۇڭ جىشىڭ، شاۋ-
لىزىلار جۇڭگو – سوۋېت دوستلۇق – ھەمكارلىق كېلىشىمىنىڭ
ئىمزالانغانلىقىنى تەبرىكلەپ زىياپەت بەردى. بۇ كاتتا زىياپەتكە
ماۋ زېدۇڭمۇ قاتناشتى. ئادەملەر كەينى – كەينىدىن ماۋ زېدۇڭ
بىلەن قەدەھ ئۇرۇشتۇردى. ھەتتا يېقىندىلا كوممۇنىستلار بىلەن
قاتتىق جەڭ قىلغان فېڭ يۈيشياڭ جياڭجۈن چېغىدا ئۇنىڭ
ئالدىغا بېرىپ، ماۋ زېدۇڭنىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ: «سىز
كەپسىز، جۇڭگو – سوۋېت دوستلۇق كېلىشىمىمۇ تۈزۈلدى.
سۈن جۇڭشەننىڭ ئۈچ بۈيۈك سىياسىتىنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى
ئۈچۈن قەدەھ كۆتۈرەيلى!» دېيۋىدى، ماۋ زېدۇڭ قاقاقلاپ
كۈلۈپ رومكىسىنى كۆتۈرۈۋەتتى!
— فېڭ يۈيشياڭ جياڭجۈن ماۋ زېدۇڭنىڭ كونا دوستى!
— ماۋ زېدۇڭ كاتتا جەمئىيەت ئەربابلىرىدىن جاڭ لەن
ئەپەندى ھەتتا چېن گوفۇ، چېن لىفۇغا ئوخشاش كومپارتىيىگە
قارشى ئادەملەرنىڭ ئۆيلىرىگە بېرىپ ھال سوراپ ئەھۋاللاشتى.
مەن 8 – ئاينىڭ 30 – كۈنى زىياپەت بېرىپ كۈتۈۋالدىم، ماۋ
زېدۇڭمۇ تىنچلىققا بەك كۆڭۈل بۆلىدىكەن. شىنجاڭ مەسىلىسى
مېنىڭچە، تىنچلىق بىلەن ھەل بولىدۇ، سوۋېت ئارىدا ۋاستى-
چىلىق قىلسىلا!
جۇشاۋلياڭ تەن بەرمىدى:
— مېنىڭ غەزىپىم ئىچىمگە پاتمايۋاتىدۇ. مەن قىرىپ
تاشلاشنى تەشەببۇس قىلىمەن! جياڭ جۇشى نېمىشقا بىزگە
ئەسكەر، قورال بەرمەيدىكىنتاڭ، باندىتلار بىلەن كېلىشىم قى-
لىش چوڭ ھاقارەت!
— سوقۇشسىڭىز چوقۇم شىنجاڭنى قولدىن بېرىپ قويى-

سىز ، بۇ ، جۇڭخۇا مىنگو ئۇچۇن چوڭ ھاقارەت بولمامدىكەن ؟
جـاڭ جىـجۇڭنىڭ تەنقـىدى بىـلەن گېنېـرال پەسكويغا
چۈشتى :

— مەن جياڭ ۋېيپۇەنجاڭغا ۋاكالىتەن شۇنى دەپ قويىمەن : ئەسكەرلەرنى روھلاندۇرۇڭلار ، مۇداپىئەنى كۈچەيتىپ ، ئۇرۇمچىنىڭ بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىڭلار . مەن قايتىپ كەلگۈچە مۇشۇنىڭدىن باشقا ئىش قىلماڭلار !

— لېكىن باندىتلار تىنىمسىز ھۇجۇم قىلماقتا . بۈگۈن ئاقسۇ يېڭىشەھەردە قاتتىق جەڭ بولۇۋاتىدۇ . باندىتلار نۇرغۇن شوتا ياساپ سېپىلغا چىقىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماقتا .ئاقسۇدىكى 5 ـ پولك كوماندىرى جاۋخەنچىڭ قاچماقچى بولغاندا تۇتۇۋالدۇق ، قانداق قىلىمىز دەپ يوليورۇق سورىۋىدى ، نەزەر بەند قىلىۋەت دېدىم . ئەھۋال يامان دەپ زارلىنىۋىدى ، مەن قانداق قىلىپ بولسىمۇ يېڭىشەھەرنى بىر ئاي ساقلايسەن دەپ بۇيرۇق بەردىم !

— تاشقورغان باندىتلىرىمۇ قەشقەر ، خوتەنلەرگە تەھدىت . جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئەسكەرلىرىمىزمۇ مىدىرلىيالمايدىغان ئەھۋالدا ، ئۇرۇمچىگە ياردەم بېرەلمەيدۇ .

ئۇلار بىر ـ بىرىگە سۆز بەرمەي زارلىنىشقا باشلىۋىدى ، جاڭ جىجۇڭ :

— بولدى ، بولدى ! — دېدى خاپا بولۇپ ، — چۈشىنىشلىك ، سىلەرنىڭ روھىي ھالىتىڭلار بۇنچىلىك تۇرسا ، تۆۋەندىكىلەر نېمە بولماقچى . ھۆكۈمىتىمىز شىنجاڭنى ھەرگىز قولدىن بەرمەيدۇ . بۇ ئېنىق ، ھەتتا باندىتلار شىنجاڭنى ۋاقىتىنچە تارتىۋالغان تەقدىردىمۇ ، بىز زور قوشۇن بىلەن كېلىپ بۇ يەرنى قايتۇرۇۋالالايمىز . ئۇ چاغدا چوڭ قان تۆكۈش پەيدا بولىدۇ . بۇنداق قىلىش بىزگىمۇ زىيانلىق . جياڭ جۇشى دۆلەتنىڭ باشقا چوڭ ئىشلىرى بىلەن تولىمۇ ئالدىراش . ھازىر كومپارتىيە

بىلەن ئىچكى ئۇرۇش قىلماستىن ، بىتىم ئارقىلىق دۆلەتنىڭ چوڭ ئىشلىرىنى ھەل قىلىش تولىمۇ مۇھىم . 1 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن روسىيىدە ئىچكى ئۇرۇش بولدى . ۋەيران بولغىنى دۆلەت ، خەلق ! بىز بۇنىڭدىن ساقلىنىشقا تىرىشىۋاتىمىز . سەنشىدا يەن شىسەن تىنچ تۇرماي ۋاتىدۇ . ئۇ سەنشىنى مۇستەقىل پادىشاھلىق قىلىش كويىدا . لېكىن جياڭ جۇشى ۋەتەن بىرلىكى ، جۇڭخۇانىڭ گۈللىنىشى ، شەرقتىكى ئەڭ باي ، ئەڭ قۇدرەتلىك دۆلەت بولۇپ قەد كۆتۈرۈشى ئۈچۈن يول ئىزدىمەكتە . ياپونىيە مەغلۇپ بولدى . ئاسىيادىكى ئەڭ كۈچلۈك دۆلەت ئەلۋەتتە بىز بولۇشىمىز كېرەك . ترومىن زۇڭتۇڭنىڭ پىلانىمۇ شۇ . بىزنى كۈچەيتىش ئارقىلىق ئاسىيانى كوممۇنىزم ۋەھىمىسىدىن خالىي قىلىش ئامېرىكىنىڭ يەر شارى ئىستراتېگىيىسى . جياڭ جۇشى بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كونتروللۇقىدىن تولۇق قۇتۇلۇش كويىدا . دېمەك ، شىنجاڭدىكى ماجىرانى سىياسىي يول بىلەن ھەل قىلىش ئۇسۇلىنى تاللىشىمىز ، ئاچچىقىمىزنى يۇتۇشىمىز ، ئاقىلانىلىق بىلەن ، سوغۇق قان بولۇپ ، ۋاقتىنچە مۇشۇ يەردە ئاقىدىغان بىر چارە تېپىشىمىز ، يەرلىك خەلقلەر ھىمايە قىلىدىغان بىر بايراق كۆتۈرۈپ چىقىشىمىز كېرەك !

كۆپچىلىك بۇجاڭنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ، باشلىرىنى لىڭشىتىپ قايىل بولۇشتى . ئەڭ خۇشال بولغىنى ۋۇجۇڭشىن بولدى . جاڭ بۇجاڭ ئۆلكە رەئىسىنىڭ ئويلىغانلىرىنى سۆزلىمەكتە ئىدى . ئاخىر يۇمشاق ۋاستە ، قاشاڭ پىچاق تاللىۋېلىندى . ۋۇجۇڭشىن خۇشال بولۇپ :

— دانالىق ، دانالىق ! — دەۋەتتى ۋە ، — گومىنداڭ پارتىيىسى ئۆز ئادىللىقىنى چۈشەندۈرەلىسىلا ئىشلار ئىلگىرى بېسىۋېرىدۇ زادى ! — دېگەن سۆزنى قوشۇپ قويۇپ جۇشاۋلياڭغا قاراپ قويدى . جۇشاۋلياڭ مەغلۇبىيىتىگە تەن

بەرمىدى، خۇددى شىنجاڭدىكى قوراللىق توقۇنۇشتا مەغلۇپ بولغىنىغا تەن بەرمىگىنىگە ئوخشاش:

— يىگىرمە مىڭدەك ئەسكىرىمىز يوقىتىلدى. بۇ قىساسنى چوقۇم ئالىمەن. بۈگۈن ئالالمىسام ئەتە ئالىمەن. ئەتىمۇ ئالالمىسام ئۆگۈنلۈككە. بۇ قىساسنى ئالماي تۇرۇپ، ئالغاندىمۇ بىرگە ئون قىلىپ ئالماي تۇرۇپ بۇ دۇنيادا كۆزۈم يۇمۇلمايدۇ!

ئەتىسى، يەنى 1945 - يىل 9 - ئاينىڭ 14 - كۈنى سوۋېت كونسۇلخانىسىدىن لىيۇ زېرۇڭ خۇش خەۋەر ئەكەلدى، يېۋسىيېف جاڭ جىجۇڭ بۇجاڭ بىلەن كۆرۈشۈشكە تەييار ئىكەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. قارا پىكاپ سوۋېت كونسۇلخانىسىنىڭ بۈك دەرەخلىك هويلىسىغا كىرىپ، سېرىق تام، كۆك رېشاتكىلىق بىر قەۋەتلىك بىنانىڭ ئالدىدا توختىدى. كۆكۈچ كاستۇم - بۇرۇلكا كىيگەن، سېرىق بۇدۇر چاچلىرى قويۇق، كۆك كۆز، ساقال - بۇرۇتى پاكىز قىرىلغان يوغان بۇرۇن ئادەم، هەربىيچە كىيىنىپ، كۆكرىكىگە قاتار مېداللارنى تاقىغان، ئالدى ئېگىز شەپكىسىنى كۆزىگە چۈشۈرۈپ كىيىۋالغان، كۆزەينەكلىك، خۇشخۇي ئادەم بىلەن ئىككى قوللاپ قول ئېلىشىپ، يېرىم قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. بۇلار سوۋېت كونسۇلى يېۋسىيېف بىلەن جۇڭخۇا مىنگو هۆكۈمىتىنىڭ مىنىستىرى جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىلەر ئىدى.

ئۇلار رۇس كرېسلو - ئۇستەللىرى بىلەن بېزەلگەن تاختايلىق چوڭ ئۆيگە كىرىشتى. لىيۇ زېرۇڭ — كۆزەينەك، ئات يۈز، ياۋروپاچە كىيىنگەن ئادەم ئۇلارغا تەرجىمانلىق قىلدى. جاڭ جىجۇڭ دىپلوماتلارغا خاس سۆز سەنئىتى بىلەن جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇق - هەمكارلىق كېلىشىمىنى، يېقىندا چۇڭچىڭدا ئۆتكۈزۈلگەن پېتىروف، ماۋ زېدۇڭلار قاتناشقان كاتتا تەبرىكلەش پائالىيىتى، جياڭ جيېشى جۇشىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئىنتايىن رازى ئىكەنلىكى، 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدا هەل

قىلغۇچ رول ئوينىغان ئۈچ كاتتا ئەرباپتىن هازىر بىرلا ستالىننىڭ دۇنيا سەهنىسىدە قالغانلىقى، ستالىننىڭ دانالىقى، بۈيۈكلۈكى، سوۋېت هۆكۈمىتىنىڭ دۇنياۋى ئورنى ئوخشاشلارنى تەرىپلەپ بولۇپ:

— شىنجاڭدا بولغان بۇ قېرىنداشلار ماجىراسىنى هەل قىلىشتا كونسۇل يېۋسىيېفنىڭ قانداق ئاقىلانە تەكلىپلىرى بار ئىكەن؟ — دەپ سورىدى.

— بۇ جۇڭگونىڭ ئىچكى ئىشى. بىزنىڭ ئارىلىشىشىمىز ئەپسىز. تىنچ يول بىلەن هەل قىلىش مۇۋاپىق چارە، — دېدى يېۋسىيېف.

— سىز ئارىغا كىرىپ يېتەكچىلىك قىلمىسىڭىز، بىزنىڭ ئۇچراشمىقىمىز تەسرەك بولارمىكىن.

— شەخسەن مەن ئارىغا چۈشۈپ يول مېڭىپ بېرىشنى خالايمەن. بىراق هۆكۈمىتىمىزنىڭ يوليورۇقىنى ئالماي تۇرۇپ هەرىكەت قىلالمايمەن.

— بىز هۆكۈمەت نامىدىن سوۋېت هۆكۈمىتىگە ئىلتىماس قىلىشنى ئويلىشىۋاتىمىز.

— شۇنداق بولغاندا، شەخسەن مەن ياردەملىشىشكە تەييار.

— غۇلجا تەرەپ هەربىي هەرىكەتنى توختاتسا، ئاندىن كېيىن ئىككى تەرەپنىڭ ۋەكىللىرى ئۈرۈمچىدە ئۇچراشسا دەيمىز.

— مەن بۇ تەلىپىڭىزنى موسكۋاغا بۈگۈنلا يەتكۈزىمەن.

— مەن كونسۇل يېۋسىيېفتىن تولىمۇ رازى. سىزنىڭ سۆزلىرىڭىزدىن كۈچلۈك سەمىمىيلىك چىقىپ تۇرىدۇ. مەن خاتىرجەم بولدۇم.

— رەهمەت، جاڭ بۇجاڭ. سوۋېت - جۇڭگو دوستلۇقى، هەمكارلىقى هەممىدىن مۇهىم. بىز بۇ دوستلۇقنى قەدىرلەيمىز.

— شىنجاڭدا پەيدا بولغان بۇ مالىمانچىلىقتا سوۋېت ئىتتىپاقىغا دۈشمەنلىك بىلەن قارىغان شېڭ شىسەي سەۋەبچى. ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىغىمۇ، گومىنداڭ پارتىيىسىگىمۇ، ھەتتا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگىمۇ، شىنجاڭ خەلقىغىمۇ دۈشمەنلىك قىلغان. بىز ئۇ كەلتۈرۈپ چىقارغان يامان تەسىرلەرنى تەلتۆكۈس تازىلاپ، ئاۋات، باي، گۈللەنگەن، تىنچ، مۇقىم شىنجاڭ ئۆلكىسىنى پەيدا قىلىش ئۈچۈن تىرىشىمىز. مانا بۇ جياڭ جۇشىنىڭ شىنجاڭ توغرىسىدىكى پىكرى.

— ناھايىتى ياخشى، شىنجاڭ خەلقىگە لازىممۇ شۇ. ئۇلار شۇنىڭ ئۈچۈن كۈرەش قىلماقتا!

كەچقۇرۇن مىنىستىر، گېنېرال جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى جۇشاۋلياڭ بىلەن ۋۇجۇڭشىنلەرگە جياڭ جۇشىغا يوللىنىدىغان تېلېگراممىنىڭ تېكىستىنى ئوقۇپ بەردى: «ئەھۋال جىددىي، ئەگەر ئۈرۈمچى قولدىن كەتسە، مەركەزنىڭ ئابرۇيى - ئىناۋىتىگە چوڭ تەسىر پەيدا بولىدۇ. ئۇلارنى قورال كۈچى بىلەن ئىتائەت قىلدۇرىمىز دېگەن ھالەتتىمۇ، ناھايىتى زور كۈچ سەرپ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. دەرھال ھۆكۈم قىلىشىڭىز: سوۋېت ئىتتىپاقى ئارىغا چۈشۈپ مۇرەسسە قىلىش توغرىسىدا سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىمىز فۇبىڭچاڭغا دەرھال تېلېگراما يوللاشقا بولامدۇ، يوق، دېگەن مەسىلىنى سىزگە تەكلىپ قىلىمىز!...»

ۋۇجۇڭشىن تولىمۇ خۇشال بولدى. جۇشاۋلياڭ گەپ قىلمىدى. ئۇ:

— راستلا ناھايىتى نۇرغۇن كۈچ سەرپ قىلارمىزمۇ؟ — دەپ جاڭ جىجۇڭغا قارىدى.

— شۇنداق، شۇنداق! — دېدى ۋۇجۇڭشىن مىنىستىردىن بۇرۇن جاۋاب بېرىپ.

ئۇلار ئەتىسى ھال سوراپ ئالدىنقى سەپ ماناس دەرياسىنىڭ

شەرقىي قىرغىقىغىچە باردى. جاڭ جىجۇڭ بارغانلا يېرىدە ئالدىنقى سەپتىكىلەرنى ماختاپ روھلاندۇردى.

1945 - يىلى 16 - سېنتەبىردە ئۇ چۇڭچىڭغا قايتىپ كەتتى. جۇشاۋلياڭ بىلەن ۋۇجۇڭشىن ئايرودرومدىن قايتىپ كەلگۈچە گەپلەشمىدى.

49

مۇختەر باي بۇ تۈرمىۋشقىمۇ كۆنۈپ قالدى. گويا 1933 - يىلىنىڭ ئاخىرى بىر ئاتنى دەپ قاچقۇن تۇڭگانلارغا ئات باقار بولۇپ ئېغىر كۈنلەرگە يولۇقۇپ شۇ كۈنلەرگىمۇ كۆنۈپ قالغاندەك، يەنە ئابدۇمەر مىڭبېگىنىڭ كاساپىتىدىن تۈرمىگە كىرىپ قېلىپ ئۈرۈمچىدىكى 2 - تۈرمىدە شاخار كۆيدۈرۈپ سوپۇن ياساپ ئېغىر كۈنلەرگە كۆنۈپ قالغاندەك. ئۇ چاغلاردا ئۇ خار ئىدى، ھازىر ئەركىن - ئازادە، ئۆيىدىكى راھەتتىن مەھرۇم بولغىنى بىلەن ئۇ چاغلاردىكىدىن نۇرغۇن راھەتتە.

مانا ئۇ سوپاخۇننىڭ بۆسۈپ ئۆتكۈچى ئەترىتى بىلەن تۇنجى قېتىم قولىغا مىلتىق ئېلىپ مۇزكىرە داۋىنىدىكى دۈشمەن قاراۋۇللىرىنى يوقىتىش جېڭىگە ماڭدى. ئۇ ئەللىك سەككىز ياشلىق چوڭ ئادەم. ئۇ ئاخشام باشلىقلار مەسلىھەت قىلىشقاندا، ھەممە گەپنى تاش يېنىدا يالغان ئۇخلىغان بولۇۋېلىپ تولۇق ئاڭلىدى:

— بۆسۈپ ئۆتۈش ۋەزىپىسىنى مەن ئۈستۈمگە ئالىمەن! — دېدى پارتىزان ئەترىتىنىڭ باشلىقى سوپاخۇن ئورنىدىن تۇرۇپ.

— مەن يول باشلاپ ماڭىمەن! — دېدى مۇختەر باي

ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ.

— سىز بۇ يەرگە كەلگەنمۇ؟ — دەپ سورىدى ھۆكۈمەت ۋەكىلى قاسىمجان قەمبىرى يول بويى ئۇلار بىلەن پاراڭلىشىپ، ئاغزىدىن ئەخمەتجان قاسىمىنى چۈشۈرمەي سۆزلەيدىغان بۇ چار ساقال، قويۇق قاشلىق دېھقانغا قاراپ كۈلۈپ قويۇپ.

— بىلىمەن، بەش قولۇمدەك بىلىمەن! — دېدى مۇختەرباي يەر توغرىسىدا يالغان گەپ قىلىپ.

قارا بۇرۇت، خۇشخۇي ھۆكۈمەت ۋەكىلى كۈلۈپ كەتتى ۋە يېنىدىكى چار ساقال، ئورۇق ئادەم — داموللا رازىيوفقا قاراپ قويۇپ:

— كۆردىڭىزمۇ بۇ ئادەمنىڭ نوچىلىقىنى، ئات بېقىشنى ياراتماي يول باشلىغۇچى بولارمىش. سوپاخۇن، نېمە دەيسىز بۇ كىشىگە؟

ئوتتۇزلارغا كىرگەن، قاڭشارلىق، بۇغداي ئۆڭ يىگىت بېلىدىكى كەمىرىنى چىڭىتىپ قويۇپ:

— پىدائىيلارنىڭ ھەرقانداقىنى قارشى ئالىمەن! — دېدى.

— ياشىنىپ قالغان ئادەم، قىينىلىپ قالارمىكىن، — دېدى بۇ پارتىزان ئەترىتىنىڭ سىياسىي كومىسسارى يىگىرمە تۆت ياشقا قەدەم قويغان چىرايلىق يىگىت — ئابدۇكېرىم ئابباسوف قاسىمجان قەمبەرگە قاراپ قويۇپ. ئۇنىڭ سۆزى تۈگەر - تۈگىمەيلا مۇختەرباي تېرىكىپ ۋارقىرىدى:

— نېمە دەيسىزۈي بالا! غېنى باتۇرنىڭ ئاغىنىسىمەن دەڭا، بىلەمسىز نۇرى زىياۋۇدۇنوف، ئۇ سوقۇش قىلىپ، قان كېچىپ كاپىتان بولدى، مەن شۇ يىگىتنىڭ چوڭ دادىسى بولىمەن، ئەخمەتجاندىن سوراپ بېقىڭا، مەن قانداق ئادەممەنكىن!

كۆپچىلىك پاراققىدە كۈلۈشتى. مۇختەرباي يول بويى مانا شۇنداق پوڭ - پوڭ گەپ قىلىپ باشلىقلارنى كۈلدۈرۈپ كەلگەن

گېپى ئوچۇق ئادەم بولغاچقا، ھەممە ئادەم ئۇنى گەپكە سېلىشقا ئامراق بولۇپ قالغانىدى.

— بارسۇن، — دېدى قاسىمجان قەمبىرى سوۋېت خادىمى ئىسكەندەر ئىسىملىك رۇس ئوفىتسېرغا قاراپ كۈلۈپ قويۇپ، — سوپاخۇننىڭ مايتاغچىلىرىغا ئازراق «داڭگال» ئارىلاشتۇرۇپ قويغاننىڭ زىيىنى يوق!

سوپاخۇن ئۆزىنىڭ پارتىزان ئەترىتىنى مۇئاۋىنى ئىمىر ھاجى، شتاب باشلىقى ھۇسەيىن غازىغا تاپشۇردى - دە، ئۆزى ئىسمىنى ئاتاپ تۇرۇپ تەربىيە كۆرگەن، باتۇر - ئەزىمەتلىرىدىن ئۆمەرجان دېگەن قارا قاش يىگىتنى ئەترىتى بىلەن تاللىۋالدى، ئۇنىڭغا مايتاغ ئىسيانچىلىرىدىن مۇتەللىپ ئابدۇللانى ئۆز ئەدلىنىيىسى بىلەن، ئەمەت ئۆمەر، تۇراق ئوسمان، ئوبۇلقاسىم توختى ئوخشاش مايتاغدىن سوپاخۇنغا ئەگىشىپ، گومىنداڭ ئۈستىدىن ئىسيان كۆتۈرۈپ غۇلجىغا بارغان ۋە ئاقسۇنى ئازاد قىلىش ئۈچۈن قارلىق تاغلاردىن ئېشىپ بۇ يەرگە كەلگەن، سىناقلاردىن ئۆتكەن جەڭچىلەرنى تاللىۋالدى. ئون بەش نەپەر پارتىزان تولۇق قوراللانغان ھالدا قاتار تىزىلدى. ئۇلارنىڭ ئەڭ ئاخىرىغا ئۆزى تەلەپ قىلىپ قاتنىشىۋالغان مۇختەر باي ۋە سېستىرا پەرىخەلەر تىزىلدى. ئۇلار ئاقسۇغا چۈشكەندىن كېيىن دۈشمەنلەر بىلەن تۇنجى قېتىم ئېلىشقۇچىلار. گومىنداڭ بىر يېرىم ئىسكادىرون ئەسكەر بىلەن مۇداپىئە زاستاۋى قۇرۇپ تاغ ئېغىزىنى مۇداپىئە قىلماقتا. بۇ يەردىن ئوڭۇشلۇق بۆسۈپ ئۆتەلىگەندىلا، تۈزلەڭگە چىقىپ باي ناھىيىسىگە ھۇجۇم قىلغىلى بولىدۇ. ھازىر دۈشمەنلەر پارتىزانلارنىڭ داۋاندىن ئاشقانلىقىدىن خەۋەرسىز. مۇشۇ كېچە، شار - شار يامغۇردا دۈشمەننىڭ خاتىرجەم ئۇخلاۋاتقان پەيتىدىن پايدىلىنىپ ھۇجۇم قىلىش ئەڭ ياخشى چارە، تاڭدىن بۇرۇن مۇداپىئە زاستاۋىنى چوقۇم ئېلىش كېرەك. پارتىزانلار غول ئېقىنىنىڭ غەربىدە، يەنى سۇ بېشىدا. دۈشمەن كۈنچىقىشتا، غول سۇنىڭ ئاۋازى، يامغۇر پەيدا قىلغان

شاۋقۇن پارتىزانلار ئۇچۇن تەبىئىي پاناھ. ئۇلار ئاتلىنىپ يولغا چىققاندا، يامغۇر ئەدەپ چېلەكلەپ قۇيغاندەك شارقىراپ يېغىشقا باشلىدى. ئۇلار سۇ ياقىلاپ ماڭماقتا، سۇدىن بىردە ئۇ قاتقا، بىردە بۇ قاتقا ئۆتۈشكە توغرا كەلمەكتە. جىرا - جىرادىن كەلگەن يامغۇر سۈيى بارغانسېرى ئۇلغايماقتا. ئۇلار ھەر قېتىم سۇدىن ئۆتكەندە سۇغا چۆكەتتى، ئاتلارغا يامىشىپ، ئارقانلار بىلەن بىر - بىرىنى تارتىشىپ سۇدىن تەستە ئۆتەتتى. مۇختەر باي تاغلاردا كۆپ يۈرگەن، تەخمىنەن ھۆكۈم قىلىپلا ئون بەش نەپەر جەڭچىنى باشلاپ ماڭماقتا ئىدى. لېكىن ئۇ بۇ قاراملىقى ئۈچۈن زادىلا پۇشايمان قىلمىدى. ئۇ ئىلى دەرياسىدا دائىم ئات ئۈزدۈرۈپ سۇدىن قورقماس بولۇۋالغان، مانا بۈگۈن ئاشۇ ھۈنەرى ئەسقاتتى. ئۇ جىرەن ئېتىنى ئويناقلىتىپ خۇددى بۆدۈنە ئۈۋۈلىغاندەك چاتقاللار ئارىسىغا شۇڭغۇيتتى، سوغۇق، شوخ تاغ سۈيىگە چۈشۈپ، باشقىلارنى باشلاپ بىردە ئۇ قىرغاققا، بىردە بۇ قىرغاققا ئۆتۈپ «باشلامچىلىق» قىلاتتى. مانا پەرخە بىر چۆكتى - دە، ئەندىكىپ مۇختەر بايغا چىڭ يېپىشىپ نالە قىلدى. مۇختەر باي قىزنى ھاپاش قىلىۋېلىپ:

— قولۇڭنى بوينۇمدىن ھەرگىز بوشاتما، قىزىم! — دېدى.

ھېچكىمنىڭ ھۆلچىلىك ۋە ھېرىش - چارچاش بىلەن كارى بولمىدى. ھەممىلا ئادەم تاڭ يورۇشتىن بۇرۇن تاغ ئېغىزىدىكى دۈشمەن ئىستىھكامىغا يېتىپ بېرىپ تۇيۇقسىز ھۇجۇم بىلەن ئىستىھكامنى ئىگىلىۋېلىشنىلا ئويلايتتى. ئۇلار تېكەس دەرياسىنىڭ كېمە بويىدىلا قۇرئان تۇتۇپ قەسەم بېرىشكەن، شۇڭا ئۆلۈم ئۇلار ئۈچۈن قورقۇنچلۇق ئەمەس، مانا بىردىنلا تاغدىن قاراسلاپ تاشلار دومىلاپ چۈشۈشكە باشلىدى.

— دۈشمەن! — دېدى سوپاخۇن يوشۇرۇنۇشقا بۇيرۇق بېرىپ، لېكىن مۇختەرباي:

— ياق، تاغدىن تاش غۇلىدى! — دېدى. ئۇ گېپىنى تۈگەتمەيلا بىر قورام تاش گۈلدۈرلەپ ئۇلارنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ

كەتتى.

— ۋايجان! — دېدى ئەمەت ئۆمەر قاڭقىپ كېلىپ تەگكەن تاشنىڭ زەربىسىدىن دومىلاپ ئازگالغا چۈشۈپ.

ئۇنىڭ يېنىدا مۇختەر باي بىلەن پەرخە تەييار بولدى. ئەمەت ئۆمەرنىڭ ئۈچ قوۋۇرغىسى سۇنۇپتۇ، ئۇ نالە قىلىشقا باشلىدى.

— چىدا، ئەمەت! — دېدى سوپاخۇن بۇيرۇق بېرىپ، — پەرخە، سىز ئەمەت بىلەن ئارقىمىزدىن مېڭىڭ، قالغانلار ئالغا!

پارتىزانلار پۈتۈن كۈچى بىلەن سەپەر تېزلىكىنى ئاشۇردى. ئۇلار بىردە سۇغا چۆكەتتى، بىردە ئۆمىلەيتتى، بىردە يۈگۈرەيتتى، بىردە بولسا يەرگە چاپلىشىپ، تىڭ - تىڭشايتتى. قانچىلىك ماڭغىنىنى ئۇلار ھېسابلاشمىدى، بىر چاغدا مۇختەر باي:

— سۇ تۈگىدى! — دېدى. سوپاخۇن:

— مۇتەللىپ كوم ئۇددىل، جەڭچىلىرىڭ بىلەن چارلاشقا ماڭ، ئالدىمىزدا دۈشمەن بارمۇ، يوق! — دەپ بۇيرۇق بەردى. چارلىغۇچىلار ئاتلىرىنى دىۋىتىپ يۈرۈپ كېتىشتى. پارتىزانلار تاغ بېشىدا تۇرغان دۈشمەن قاراۋۇلىنى كۆرۈپ قالدى. ئۇلار چاتقاللار ئارىسىغا يوشۇرۇندى. دۈشمەن ھېچنېمە سەزمىدى. بىرئازدىن كېيىن مۇتەللىپ قايتىپ كېلىپ:

— ئېغىزدىكى پوتەينى ئېلىپ بولدۇق! — دېدى.

دۈشمەن شېرىن ئۇيقۇدا ياتقاندا، بېسىپ كىرىپ پوتەينى ئوڭايلا ئېلىپ بولغان. ئەمما دۈشمەننىڭ ئىككى نەپەر — بىر خەنزۇ، بىر ئۇيغۇر چېرىكى قېچىپ كەتكەن. سوپاخۇن جىددىيلەشتى:

— يول باشلىغۇچى، بىز ھازىر باي ناھىيىسى تەرەپتىمۇ، غۇلجا تەرەپتىمۇ؟

— ئۇيلىسام ، دۈشمەن تاغدا قاپتۇ ، بىز ناھىيە تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىپتىمىز !

— بۇ قانداق دېگەن قاراملىق ، قورشاۋدا ئىكەنمىز ـ دە ؟

— دۈشمەن بۇنى بىلمەيدۇ ، بىز دۈشمەن ئارقا سېپىدە !

— ھىم ! — دېدى سوپاخۇن ، — بىز باي يولىنى ئىشغال قىلماپتىمىز تېخى . بىز ھازىر قىيىر ئېغىزىدا ئىكەنمىز . كەينىمىزدىن كېلىدىغان ئابلەت داۋۇت ئەترىتى يېتىپ كەلگۈچە مۇشۇ پوتەيدە تۇرايلى !

پارتىزانلار دۆڭدە ، دۈشمەن تۆۋەندە ، كۈتۈلمىگەندە پەيدا بولغان پارتىزانلار دۈشمەننى ئالاقزادە قىلىۋەتكەن ، مۇختەرباي دۈشمەن ئەسكىرىنى شۇ كۈنى كۆردى . كۆل رەڭ ماتادىن ھەربىيچە كىيىم كىيگەن بىر ئەسكەرنىڭ ئۆلۈكى قانغا مىلىنىپ تاشلىقتا ياتاتتى . مۇختەرباي ئۆلۈكنى پۇتى بىلەن ئۆرۈپ قاراپ :

— ۋاي ئۆلۈمتۈك ، سەتلىكىنى بۇ نجىسنىڭ . مۇشۇ قوتۇر ئىت بىلەن سوقۇشىمىز دەپ تاغ ـ داۋانلاردىن ئاتلاپ بۇ يەرگە كەلگىنىمىزنى ! — دېدى .

— ئۇنداق دېمەڭ ، مۇختەركا ! — دېدى مۇتەللىپ كۈلۈپ قويۇپ ، — مۆرىتى كەلسە پىتمۇ ئادەمنى چېقىپ ئۆلتۈرەلەيدۇ ، بۇلار دېگەن چۇمۇلىدەك جىق !

— تىكىۋەتتىغۇ سوقۇشمايلا !

— تۇيۇقسىز پەيدا بولدۇق ـ دە !

— بىرىنچىسى پىت بېقىۋاتقانىكەن ، تېخى ھى ـ ھى ـ ھى !...

پارتىزانلار قورام تاشلار ، چاتقاللار ئارىسىدا ئارام ئېلىشتى .

ئەمەت ئۆمەرنى ئېتىغا مىنگەشتۈرۈپ ، يەنە بىر ئاتنى يېتىلەپ پەرىخەمۇ يېتىپ كەلدى . ئۇنىڭ چىرايى كۆكىرىپ كەتكەن ، كىيىملىرى لاي ، چاچلىرى چۇۋۇلغان ، ئەمما ئۆزى

خۇشخۇي ئىدى .

— يارايسەن قىزىم ! — دېدى مۇختەرباي ئىرغاڭلاپ قىزنىڭ ئالدىغا مېڭىپ ، — سوپاخۇن باشلىق ، بىلەمسىز ، بۇ قىز مېنىڭ قىزىم ! باتۇر ، قەيسەر ، تاغ ـ داۋانلاردىن غىلىڭ قىلماي ئۆتەلىدى . مۇز داۋاندىن ئۆتكەن تۇنجى قىز ئەسكەر مۇشۇ پەرىخە جۇمۇڭ !

— پەرىخە ! — دېدى سوپاخۇن قىزغا قاراپ قويۇپ ، — تاتارمۇ ؟

— ياق ، مەن ئۇيغۇر . ئىسمىم پەرىدە .

— سىزگە رەھمەت ، پەرىدە . ئەمەت ئۆمەرگە ياخشى قاراپسىز . ئۇچ قوۋۇرغىسى سۇنۇپتۇ . ئۇ يەنە جەڭگە كىرىمەن دەيدۇ تېخى !

ئاقسۇ زېمىنىغا قەدەم بېسىپ تۇنجى غەلىبە شادلىقىغا ئېرىشكەن پارتىزانلار مانا ھازىر تاغ ئۈستىدە دۈشمەندىن تارتىۋالغان پوتەي ئىچىدە . دۈشمەن تۆۋەندە . ئارىلىق كەڭ ساي ، پارتىزانلار باي ناھىيىسى تەرەپتە ، دۈشمەن شىمالدا ، پارتىزانلار دەم ئېلىشتا . مانا ئابلەت داۋۇتنىڭ ئەترىتىمۇ ئۈچ سائەتتىن كېيىن يېتىپ كەلدى . ئۇلار بەلگىلەرنى پەرق قىلالماي يولدىن ئازغانىكەن ، ئاخىر تېپىپ كەلدى . كەچقۇرۇن ئارىدىن تۆت ـ بەش سائەت ئۆتكەندىن كېيىن ، قالغان قىسىم بىلەن ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىمۇ يېتىپ كەلدى .

— قانداقكەنمەن ! — دېدى مۇختەرباي ئابدۇكېرىم ئاببا- سوفىنىڭ ئالدىدا تىك تۇرۇپ ، — ياشىنىپ قالغانىكەنمەن ، يىگىتمىكەنمەن ؟

— يىگىت ! — دېدى قاسىمجان قەمبىرى كۈلۈپ ، — ئىككى دۈشمەننى يەڭدىڭلار ، بىرى ، گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ، يەنە بىرى ، يامغۇر !

— مەن يول باشلىغاچقا دۈشمەننىڭ ئېغىزىدىن كىرىپ

مانا يۇرىكىدە تۇرۇۋاتىمىز!

— نەدە تۇرۇۋاتقىنىمىزنى كېيىن بىلىمىز! — دېدى ئىمىر هاجى گەپ قىتىپ، — خەتەرلىك جاي بۇ، ئۈچ تەرىپىمىزدە دۇشمەن بار. تېز هۇجۇم قىلىپ باي ناهىيىسىنى ئىگىلىمىسەك بولمايدۇ.

— هە، ۋاھ! — دېدى مۇختەرباي دەرهاللا گەپكە ئارىلىشىپ، — بولدى، باي دېگەننى هويلامدەك بىلىمەن، هۇجۇمغىمۇ مەن باشلامچى!

— هاي! — دېدى داموللا رازىيوف سوزۇپ سۆزلەپ، — بۇ دېگەن تاغ يولى ئەمەس، سوقۇش، بېگىم!

— ماڭا لازىمىمۇ شۇ سوقۇش، داموللام، هەرەمباغدىمۇ نەچچە قېتىم هۇررا توۋلاپ كۆپچىلىكنى باشلاپ هوجۇمغا كىرگەن بىز!

— سىزگە باتۇرلۇق مېدالى بېرىدىغان گەپكەن! — دېدى ئابباسوف چاقچاق قىلىپ.

— هە، ۋاھ، مېدال دېگەننى ئوق ئاتقانلار ئالماي، گەپ ساتقانلار ئالىدىغان گەپكەن، ئەپەندىم!

— بۇ گەپلىرى بولمىدى، مۇختەر باي ئاكا!

— تۆرەم بىر پاي ئوق ئاتتىمۇ، ئۇ ئادەم هازىر مارشال، يەنە غوجامنىڭ ئوغلىچۇ؟ يەنە!...

— هاي، هاي! — دېدى قاسىمجان قەمبىرى كۈلۈپ تۇرۇپ، — بىزمۇ شۇ گەپ ساتىدىغانلاردىن جۇمۇسىلا، مانا ئاقسۇغا ئۇرۇشقا رەھبەرلىك قىلغىلى كەلدۇق. ئۇرۇشنى ئەسكەرلەر قىلىدۇ، ئەمما...

— مانا، ئاقسۇنىڭ تۇنجى ياردارى ئەمەت ئۆمەر، تۇنجى قۇتقۇزغۇچىسى مانا مەن!

— ها - ها - ها!...

تۇرمۇش شۇنداق، ۋەھىمە، غەم - قايغۇ ئىچىگىمۇ كۈلكە

يوشۇرۇنغان، ئادەملەر قاقاقلىشىپ كۈلۈشمەكتە، گويا بۇ يەرگە تاغ ئاتلاپ ساياھەتكە كەلگەندەك!

— قاراڭلار، سايدا بىرنېمە كۆرۈندى!

— ئادەم، مېڭىۋاتىدۇ!

— ئۆلمەيدىغان يېرىگە چەنلەپ ئېتىڭلار، بۇ جەزمەن ئىشپىيون!

پارتىزانلار نەچچە پاي ئوق ئاتتى، لېكىن ئۇنىڭغا زادىلا تەگكۈزەلمىدى. ئۇ بىردە ئۇ ياققا - بىردە بۇ ياققا تاشلىنىپ ئۆزىگە زادىلا ئوق تەگكۈزمەيتتى.

— ئاناڭنى! — دېدى سوپاخۇن خاپا بولۇپ، — ئۆزۈم موللاق ئاتتۇرمىسام!

ئۇ قورۇلغا ئېلىپ ئاتتى، لېكىن ئۇ يەنىلا مېڭىپ يۈرۈۋەردى.

— توختاڭلار، ئۇنى ئۆزۈم تىرىك تۇتۇپ كېلىمەن! — دېدى مۇختەرباي.

ئۇ جىرەن ئېتىغا سەكرەپ مىنىپ، باشقىلار توسۇغىچە ئېتىنى قۇيۇندەك چاپتۇرۇپ كېتىپ قالدى. بىردەمدىن كېيىن ئۇ هېلىقى ئادەمنى باغلاپ هەيدەپ كەلدى. ئۇ گومىنداڭ ئەسكىرىكەن، ئىسمى يارمەھەممەت ئىكەن. ئۇ «باندىت كەپتۇ» دېگەننى ئاڭلاپ نېرىقى دۆڭدىكى گازارمىدىن رازۋېدكىغا چىققانىكەن. ئۇ «باندىت» بايقىساڭ ئاسمانغا بەلگە ئوق ئات دېگەن بۇيرۇق ئالغانىكەن. قاراڭغۇ چۈشۈش بىلەن ئۇ سول تەرەپتىكى دۆڭگە بىر جەڭچى بىلەن بېرىپ بەلگە ئوق ئاتتى. قارشى تەرەپ تۇيۇقسىز هۇجۇم باشلىدى. تاغ باغرىدا ئوقلار ۋىژىلدىدى.

شۇ كېچە ئېتىشىش باشلاندى. پارتىزانلار بىلىۋالدى: دۇشمەنلەر پارتىزانلارنىڭ تۇرار جايىنى تېخى بىلمەيدىكەن، ئۇلار يىراقتىن قارىسىغا ئاتماقتا ئىدى. پارتىزانلار جىم تۇرۇۋالدى. ئىككى زاستاپچىكلەر بىر - بىرىنى دۇشمەن دەپ بىلىپ

كىچىچە ئېتىشىپ چىقتى. تاڭغا يېقىن ئۇلار ئۆلۈك ۋە يارىدار-
لىرىنى قالدۇرۇپ قېچىپ كېتىشتى. ھەممە يەردە قان، خەي-
لەر، ئەسكى كىيىملەر چېچىلىپ ياتاتتى.
— دۈشمەنلەر بىرى پەستە، بىرى دۆڭدە تۇرۇۋېلىپ
كىچىچە بىر - بىرىنى باندىت دەپ تازا ئېتىشىپتۇ! — دېدى
سوپاخۇن رازۋېدكا ئەۋەتىپ ھەممىنى تەكشۈرتۈپ بىلگەندىن
كېيىن باشلىقلارغا دوكلات قىلىپ، — تاڭغا يېقىن ھەر
ئىككىلىسى قېچىپتۇ. قىيىر ئېغىزى ئوڭايلا ئېلىنىدى،
دۈشمەن تارمار قىلىندى. بىزدىن زادى چىقىم بولمىدى!
— بۇ غەلىبە دۈشمەننىڭ كۆچادىكى ئاتلىق 4 - پولكى
بىلەن ئاقسۇدىكى ئاتلىق 5 - پولكىنىڭ باشلىقلىرىنى ئالاقزادە
قىلىۋەتتى. ئۇلار ئۈرۈمچى - ئاقسۇ تاشيولىنىڭ ئۈزۈلۈپ قې-
لىشىدىن ئۆلگۈدەك قورقماقتا. ئاقسۇدىكى بىرىنچى جەڭ غەلى-
بىلىك ئاخىرلاشتى! — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوف، —
لېكىن بۇ غەلىبە كۈرەشنىڭ بىرىنچى قەدىمى. بىز ھازىر تاپىس-
غا قەدەم قويدۇق. جەڭلەر ئالدىمىزدا!
— شۇمۇ جەڭمۇ! — دېدى ئات تاتىلىغان بولۇپ باشلىق-
لارنىڭ گېپىنى ئوغرىلىقچە ئاڭلىۋالغان مۇختەر باي، — توش-
قان ئوۋلىغاندىنمۇ ئاسانغۇ، بىر پاي ئوق ئاتمىدىم تېخى!
— ھا - ھا - ھا!...، — بىرىنچى بولۇپ قاسىمجان
قەمبىرى كۈلدى، — كېچىدە تۆپە پەنجىرىدىن چۈشۈش-
تىنمۇ ئاسان دەڭا!
كۆپچىلىك تېخىمۇ كۈلۈشتى. مۇختەر باينىڭ «كېچە ئوۋ-
چىلىقى» توغرىسىدىكى ھېكايىلىرىگە قاسىمجان قەمبىرى بىلەن
زاكىر تۆرە دەپ ئۆزبېكچە ئىسىم قويىۋالغان رۇس ئوفىتسېرى
ھەممىدىن بەكرەك قىزىقاتتى، ئۇلار شۇڭا قاتتىق كۈلۈشتى.
سوپاخۇن ئورنىدىن دەس تۇرۇپ:
— بۇيرۇق! — دەپ ۋارقىرىدى، — دۈشمەن قاچقان.

بىز دەم ئالغۇزماي قوغلاپ زەربە بېرەيلى!
پارتىزانلار ئاتلاندى. رازۋېدكىچىلار ئىگىلىگەن مەلۇمات
بويىچە، تولۇق بىر كۈن دۈشمەن قوغلىدى. ئالتۇنقۇش، بوز-
كىرە دېگەن يەرلەردىن قوغلاپ قۇزغول داۋىنىغىچە باردى. ئۇ
يەردە دۈشمەن بىردەم ئېتىشتى - دە، يەنە قاچتى. كەچتە
پارتىزانلار مىسبۇلاق دېگەن چوڭ يېزىغا كىردى. دۈشمەن ئۇ
يەرنىمۇ تاشلاپ قاچقانىدى. پارتىزانلارنى خەلق تولىمۇ كاتتا
قىزغىنلىق بىلەن كۈتۈۋالدى. ماللار سويۇلدى، قازانلار ئېسىل-
دى، پىدائىيلار سەپكە قوشۇلدى، پارتىزانلار تۇنجى قېتىم
ئاقسۇلۇق قېرىنداشلىرى بىلەن ئۇچراشتى.
— ئىككى ئاتلىق كېلىۋاتىدۇ! — دېدى
رازۋېدكىچى! — ئۇلار بىزنى بىلىپ قېلىپ قاچتى!
— مەن تۇتۇپ كېلىمەن! — دەپ ئېتىغا مىندى تېزەك-
تۆرە ئىسىملىك قىرغىز. ئۇ رۇخسەتنىمۇ كۈتمەي ئېتىنى چاپ-
تۇرۇپ كەتتى. ئۇ بىر - ئىككى سائەتتىن كېيىن راستىنلا
ئىككى گومىنداڭ چېرىكىنى باغلاپ تىرىك تۇتۇپ كەلدى. چې-
رىكلەر ھېچقانداق سوراققا جاۋاب بەرمىدى. ئابباسوف، قاسىم-
جان قەمبىرىلا خەنزۇ تىلىدا سوراق قىلىسىمۇ ئۇندىمىدى. مۇخ-
تەر باي چىرايلىق چېرىكنى قامچا بىلەن غۇلچىنى كېرىپ ئۇردى:
— ۋۇي ئاناڭنى، سەن خۇمسى خەلقنى قانچىلىك ئاني
تاپتىڭ ئېيتە!
— بۇ ئىت، مەن ئوتۇن - سامان ئاپارغاندا بالىلىرىمنى
ئۇرغان، موزىيىمنى ئېتىۋەتكەن! — دەپ ئۇنىڭ ياقىسىدىن
سىقىپ مۇشت بىلەن ئۇردى بىر دېھقان.
— ئەسكى گۇيلار بۇلار! — دېدى يەنە بىر دېھقانمۇ
تېپىپ - ئۇرۇپ، — سۈت - قېتىقلىرىمىزنى ئىچىپ، نانلى-
رىمىزنى يەپ پۇل بەر دېسەك ئۇراتتى!
— ئۇر بۇ ئىتلارنى! — دەپ ۋارقىرىدى مۇختەرباي

غەزەپ بىلەن. دېھقانلار تەرەپ-تەرەپتىن كېلىپ ئىككى ئەسكەرنى ئۇرۇپ-چەيلەپ باشلىقلار ھاي-ھاي دېگۈچىلا ئۆلتۈرۈپ قويۇشتى.

— بۇ نېمە قىلغىنىڭلار مۇختەر باي؟ — دېدى قاسىمجان قەمبىرى ئاچچىقلىنىپ ئاغزى-بۇرنى قانغا مىلىنىپ، كۆزلىرىنى قورقۇنچلۇق چەكچەيتىپ ياتقان ئىككى جەسەتكە قاراپ، — ئىشنى بۇزدىڭلار!

— خىتاي ئۆلتۈرگىلى كەلگەندىكىن، ئۆلتۈرمەي مېھمان قىلاتتۇقمۇ يە بۇ ئىتلارنى! — مۇختەر باي ئالىيىپ قارىدى.

— بىز خىتاي ئۆلتۈرگىلى كەلمىدۇق، گومىنداڭنى يوقاتقىلى كەلدۇق! — دېدى ئاباسوف خاپا بولۇپ.

— گومىنداڭ دېگىنىڭ خىتاي بولماي بىز خەقمىدى يە؟

— خەنزۇلارنىڭ ھەممىسىلا گومىنداڭ ئەمەس، ماۋ زېدۇڭمۇ خەنزۇ، ئۇ گومىنداڭغا قارشى سوقۇش قىلىۋاتىدۇ. گومىنداڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلارمۇ بار!

— گومىنداڭ دېگەننى مەن سەندىن ياخشى بىلىمەن ئۇكام ھوي! — دېدى مۇختەرباي دەرھال خاپا بولۇپ، — تۇرمىدە ياتقان بولساڭ بىلەتتىڭ، ئەخمەتجان ئىككىمىز ئۇرۇمچى تۇرمىسىدە ياتقان، گومىنداڭ خىتاي، شېڭ دۇبەن دېگىنىمۇ، ۋۇجۇڭشىن دېگىنىمۇ شۇ!

— تالاشماڭلار! — دېدى قاسىمجان قەمبىرى، — بۇنىڭدىن كېيىن مۇختەر ئاكا، بىزدىن بىسوراق دېھقانلارغا بۇيرۇق بەرمەڭ، بۇيرۇقنى سوپاخۇن بېرىدۇ، ئىمىر ھاجى بېرىدۇ!

— مۇنداق دېمەمسەن، ئادەمگە ۋارقىرىغۇچە!...

پارتىزانلار مىسبۇلاق يېزىسىدا قونۇپ قالدى.

مۇختەر باي پەرخەلەر قونغان ئۆينىڭ ھويلىسىدا — سۇپىدا توقۇمنى ئاستىغا سېلىپ ياتتى. ئۇ نەدىلا توختىسا پەرخە-

نىڭ ئەتراپىنى چۆرگىلەيتتى. شۇنچە ئەر كىشىنىڭ ئىچىدە ئىككىلا ئايال، ئۇلارنى ھىمايە قىلىش مۇختەرباينىڭ بۇرچى. مانا بۇ تارانچى باينىڭ مەنتىقىسى.

— قىزىم خاپىغۇ سەن، سەنمۇ ئىككى خىتاينىڭ ئۆلگىنىگە چىدىمايۋاتامسەن يە ئاۋۇ ئاداشتەك؟

— ياق، مەن، مەن... — دۇدۇقلىدى قىز.

— دۈشمەن ئۆلتۈرمىگىنىڭگە تىت-تىت بولۇۋاتامسەن يە قىزىم؟ نۇرى بىلەن بەسلىشىۋاتىسەن-ھە؟

— ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتىماڭ، مۇختەركا!

— نېمە، چوڭ داداڭنى مۇختەركا دېگىلى تۇردۇڭغۇ كېلىن!

— مەن ھېچكىمنىڭ كېلىنى ئەمەس!

— يۈز ئۆرۈدۇڭما نۇرىدىن؟

— مەن ئۇنىڭغا ئەرزىمەيمەن! — قىز قاراڭغۇدا يىغلاپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى-دە، ھويلىدىن ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

— نېمە، نەرىڭ كەم ئۇنىڭدىن؟ ئۇلار جىڭنى ئالغان بولسا بىز ئاقسۇنى ئالىمىز. ئاقسۇ دېگەن جىڭدىن ئون ھەسسە چوڭ. نېمىگە يىغلايتتىڭ! ۋاي كاساپەتەي، تازا سېغىنغان ئوخشايدۇ-دە، ئىككى ئاي خوتۇن كۆرمىگەنگە مەن چېغىمدا دىخسىراپ... ھى-ھى-ھى...

ئۇ خىيال بىلەن ئوڭدا يېتىپ بىردەمدىلا ئۇخلاپ قالدى.

ئەتىسى پارتىزانلار قۇلتېغى، قاسساپتوقاي دېگەن يېزىلاردىن ئۆتۈپ بايغا قاراپ ماڭدى. باي ناھىيە بازىرىغا بىر يېرىم كىلومېتىر قالغاندا، بايغا ھۇجۇم قىلىش پىلانى ئېلان قىلىندى. مەڭلىكوف قاسىم ئىنزۋوتى كۇچا يولىنى توسۇش ئارقىلىق سەھەردە بايغا ھۇجۇم قىلىش، ئابلەت داۋۇت ئىنزۋوتى غەربتىن ياقائېرىق يولىدىن ھۇجۇم قىلىپ كىرىش، سوپاخۇن پارتىزانلىرى بىلەن شىمالدىن ھۇجۇم قىلىپ كىرىش بەلگىلەندى. ۋاقتى

سەھەر سائەت ئالتە. رەھبەرلەر بىلەن ھۆكۈمەت ۋە ئارقا سەپ خادىملىرى شۇ يەردە مىدىرلىماي ساقلاپ تۇردىغان بولدى.

— ياق، مەن ئابلەت داۋۇتنىڭ ئات باقارى! — دېدى مۇختەر باي ئېتىغا مىنىپ، — تەييارغا ھەييار بولىدىغانلاردىن ئەمەسمەن!

— بۇ دېگەن بۇيرۇق، قالىسىز!

— ئاڭلىمايمەن، يامىنىغا كەلسە ئات، ئاقسۇدا بىرىنچى قېتىم ئۆلگۈچى مەن بولارمەن ناھايىتى!

ئۇ ناھىيە بازىرىدا گومىنداڭ ئەسكەرلىرىگە تاماق سىگنالى چېلىنغاندا، ئات چاپتۇرۇپ ھۇجۇمغا ئۆتكەن پارتىزانلار بىلەن ئېتىنى چاپتۇرۇپ كەتتى.

پارتىزانلار باي ناھىيە مەركىزىدە شېڭ شىسەيدىن قالغان، جەڭگىۋارلىقى كۈچلۈك بىر پولك ئەسكەر بار دەپ ئاڭلاپ، ھەربىر ئەسكەر قۇربان بولۇشقا تەييارلىنىپ قەسەم بېرىپ ھۇجۇمغا ئاتلانغانىدى. ھۇجۇم بەلگىسى — بىر پاي ئوق ئېتىلدى. ئاتلىق پارتىزانلار «ھۇررا!» دەپ ۋارقىراپ ناھىيە مەركىزىگە ئۈچ تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىپ ئات چاپتۇرۇپ، ئوق ياغدۇرۇپ، ھەيۋە بىلەن كىردى.

گومىنداڭنىڭ ئازراقلا ئەسكىرى قالغانىكەن، پارتىزانلارنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپلا ئاشلىق ساڭغا قېچىشتى. ناھىيە مەركىزى ئاسانلا ئېلىندى. گومىنداڭ قوشۇنلىرى تەلەمەت داۋنىنىڭ قېيىر ئېغىزىدىكى مۇداپىئە ئىستىھكامى تارمار بولۇش بىلەنلا، باينى تاشلاپ ئاقسۇغا قاچقانىكەن، ئەمەلدارلار، ساقچىلارمۇ كېتىپ، ئارانلا ئوتتۇزدەك مۇداپىئە قىلغۇچى خۇيزۇ، موڭغۇل، قازاق ئەسكەرلىرىلا قالغانىكەن.

— ۋاي ئاناڭنى! — دېدى مۇختەر باي بۇ قېتىممۇ، — ئوغلاق تارتقانچىلىك ھوزۇر قىلالمىدۇق

شۇمۇ سوقۇش بولدىمۇ!

— ئالۋان - ياساقنىڭ كۆپلۈكىدىن جان قويغۇدەك يەر تاپالماي قالغاندۇق!

— ئارخىپ ماتېرىياللارنىمۇ كۆمۈپ قاچتى!

— ئۈچ مىڭ ئەسكەرنى بىر يىل باقتۇق!

— ئىككى كۈن ئىلگىرى ئاتلىنىش پۇلى يىغقاندۇق!

— ئاتلىنىپ قاچقان چېغى، بۇ بۇلاڭچىلار!

— ئاشلىق ساڭغا مۆكۈنۈۋالغانلارنى قىرىپ تاشلايلى!

— ئوت قويۇۋېتەيلى!

— ياق، بىر - بىردىن دارغا ئاسايلى!

باي خەلقى ئۆي - ئۆيلەردىن چىقىپ، قىقاس - چۇقان سېلىپ، گومىنداڭ ئەمەلدارلىرى، ئەسكەرلىرى ئۈستىدىن شىكايەت قىلماقتا! خەلق يىغا - زار بىلەن پارتىزانلارنى قۇچاقلاپ، دۇئا قىلىپ كۆرۈشمەكتە. گويا بۇنىڭدىن سەكسەن نەچچە يىل ئىلگىرى كۇچادىن چىققان راشىدىن غوجا باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭچىلار ئاقسۇغا يۈرۈش قىلىش ئۈچۈن بۇ يەردىن ئۆتكەندە بولۇپ ئۆتكەن تەنتەنە خۇشاللىقى تەكرارلانماقتا، باي شەھىرىنىڭ ئۆيلىرىدە ئادەم قالمىغان، بوۋاقلارنى كۆتۈرۈشكەن سانسىز ئانىلار، قولتۇقلىرىدىن باشقىلار يۆلەشكەن بوۋاي - مومايلارمۇ كوچىلارغا چىقىشقان. ياز پەسلىنىڭ ھېچبىر كۈنى باي شەھىرى بۇنچىلىك ئاۋات بولۇپ باقمىغان.

— مەن ئىلى ئوغلانلىرى كېلىدۇ دەپ يولغا قارىغىلى يېرىم يىل بولدى!

— بىر ئايلا كەلمىگەن بولساڭلار، بىزنى بىراقلا قىرىۋېتەتتى!

— ئۈچ ئوغلۇمنى سىلەرگە ئاتىدىم. ئەسكەر قىلىۋېلىڭلار!

پارتىزانلار «باي ئازاد قىلىندى» دېگەن خەۋەرنى چاپارمەن

ئارقىلىق پارتىزانلارنىڭ رەھبەرلىرىگە يەتكۈزدى. بۇ چاپارمەنمۇ مۇختەر باي ئىدى.

— ئازاد قىلدۇق! — دەپ ۋارقىرىدى مۇختەر باي ئات ئۈستىدە قامچىسىنى پۇلاڭلىتىپ، باللاردەك قىىقاس سېلىپ، — گومىنداڭنىڭ ئانىسىنى كۆزىگە كۆرسەتتۇق!

ئابدۇكېرىم ئابباسوف، قاسىمجان قەمبىرىلار ئارقا سەپ ۋە ھۆكۈمەت خادىملىرىنى باشلاپ ناھىيە مەركىزىگە كىرگەندە، كوچا - كوچىلاردا ئادەملەر قىقاس - چۇقان سېلىپ، دۇئا - تەكبىر ئوقۇپ ئۇلارنى كۈتۈۋالدى. ئابباسوف مەسچىت ئالدىدا توپلانغان خەلققە نۇتۇق سۆزلىدى.

— ... خەلق ئۆزىگە ئۆزى خوجايىن بولىدىغان كۈن ئاخىر يېتىپ كەلدى! — دېيىشى، خەلقلەر يىغا - زار، دۇئا - تەكبىرنى تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقاردى. باي ناھىيىسىگە گومىنداڭ بىر پولك ئەسكەر ئورۇنلاشتۇرغان، بۇ ئەسكەرلەرنىڭ قورسىقىنى خەلق باققان. ئەسكەرلەر خەلققە چىدىغۇسىز زۇلۇم سالغان. خالىغىنىنى يېگەن، ئېلىۋالغان، پۇل تۆلىمىگەن، ئالايغاننى ئۇرغان، قارشى چىققاننى ئۆلتۈرگەن، خوتۇن - قىزلارنى خالىغىنىچە ئاياغ ئاستى قىلغان، خەلق ئاكوپ - پوتەي ياساش، ئالۋان - ياساق تۆلەش بىلەن ھالىدىن كەتكەن، خەلقتىن ئېلىنىدىغان ئالۋاننىڭ سانى ئوتتۇزغا يەتكەن، ئاتلاندۇرۇش پۇلى، سېپىل رېمونت پۇلى، خەي پۇلى، گوجەي پۇلى، روھلاندۇرۇش پۇلى، كۆڭۈل ئېچىش پۇلى، داۋالىنىش پۇلى، مەشىق قىلىش پۇلى، كىيىم يۇيۇش پۇلى... پۇقرالار ھېچنېمىسى قالماي ئاخىرقى كىگىز - پالازلىرى ۋە ھېجىر - چۆچەكلىرىنى ئەسكەرلەرگە بېرىشكە مەجبۇر بولۇشقان. بۇ يەردە يازنىڭ تالقانتۆكتى مەزگىلىدىلا ئاچارچىلىق باشلانغانىدى.

ئاشلىق ساڭغا خەلقتىن يىغىۋېلىنغان ئاشلىق ۋە باشقا

بايلىق توپلانغان، نۇرغۇنلىرىنى ئەمەلدارلار ئېلىپ ئاقسۇغا قاچقان بولسىمۇ، قالغان قىسمى ھېلىھەم ساقلاقلىق ئىكەن. ئۇ يەرگە مۆكۈنۈۋالغان ئەسكەرلەرنى سۆز بىلەن تەسلىم قىلدۇرۇش ئۈچۈن ۋەكىل ئەۋەتىلدى.

ئاشلىق ساڭ ناھىيە بازىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىدى. ئۇنىڭ ئەتراپى قورغان، پوتەي، ئوق ئاتىدىغان تۆشۈكلىرى بار مۇداپىئە ئىستىھكامى قىلىپ ياسىۋالغان بۇ جايغا ئوتتۇز نەچچە نەپەر ئاتلىق ئەسكەر يوشۇرۇنۇۋالغانىدى. خەلق ئۇ يەرنى قورشىۋالدى. ئۇلار ئازراقلا ئېتىشىپ بۇ يەرگە كىرىۋالغان. خەلق قازا بولغان بىر پارتىزاننىڭ جەسىتىنى كۆتۈرۈپ، يارىلانغان ئابباس قارىي ئىسىملىك ئادەمنى يۆلەشتۇرۇپ:

— قانغا قان، جانغا جان ئالىمىز! — دەپ ۋارقىراشتى.

— بىرگە ئون، ياق بىرگە يۈز! — دەپ ۋارقىرىدى بىلەكلىرىنى تۈرۈپ ئات ئۈستىدە ئوغلاق تارتىدىغاندەك چەبدەس بولۇۋالغان مۇختەر بايمۇ ئۇلارغا قېتىلىپ، — ئوت قويۇۋېتىمىز!

ئەلچى بولۇپ كىرىپ كەتكەن گومىنداڭدىن ئەسىر چۈشكەن ئابلا ئىسىملىك يەكەنلىك يىگىت ئاخىر قايتىپ چىقتى. ئۇنىڭ بىلەن بىرنەچچە نەپەر ئۇيغۇر، قازاق، خۇيزۇ، موڭغۇل ئەسكەرلەر قوراللىرىنى سۆرىشىپ تەسلىم بولغانلىقىنى بىلدۈرۈپ چىقىشتى. ئۈچ نەپەر خەنزۇ چېرىكمۇ بىللە چىقتى. باي ناھىيىسى پارتىزانلارنىڭ قولىغا ئۆتتى. پارتىزانلار تەركىبىدىكى ھۆكۈمەت خادىملىرى ناھىيىلىك ساقچىغا ئورۇنلاشتى.

بىرىنچى كۈنىلا باي خەلقى باغلار، ئېتىزلارغا مۆكۈنگەن چېرىكلەرنى، زۇلۇمى چېكىدىن ئاشقان ئەمەلدارلارنى نەنەلەردىن تۇتۇپ كېلىپ پارتىزان ئەترىتىگە تاپشۇرۇشتى:

— ئىسمىم مۇسا رېھىم. گومىنداڭ داڭبۇسىنىڭ ئادىمى ئىدىم. مانا كۆمۈلگەن ئارخىپ ماتېرىياللىرىنى كولاپ

ئەكەلدىم!

ياپپاشلا بىر يىگىت ئېشەكلەرگە ئارتىلغان تاغارلارنى كۆرستىپ خۇشامەت بىلەن سۆزلىمەكتە ئىدى.

— گومىنداڭمىكەنا؟ — دېدى ھەممىگە ئارىلىشىدىغان مۇختەر باي، — ۋاھ، ئېتىش كېرەك بۇ سۇخەنچى مەرەزنى!

— يامان ئەسكى گۇي بۇ!

— غالچا ئىت!

— ياق! — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوف قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ۋارقىراپ، — بىز ئادەم ئۆلتۈرگىلى كەلمىدۇق. زالىم ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرغىلى كەلدۇق. گۇناھىنى تونۇپ تۇۋا قىلغانلار كەچۈرۈم قىلىنىدۇ، گومىنداڭ ئەسكەرلىرى قورال تاپشۇرۇپ تەسلىم بولسىلا گۇناھى سۈرۈشتۈرۈلمەيدۇ. مەيلى ئۇ قايسى مىللەت بولسۇن.

— گومىنداڭنىڭ چېرىكلىرىنى نېمىشقا ئۆلتۈرمەيدىكەنمىز!

— كومىسسارنىڭ گېپى ھۆكۈمەتنىڭ بۇيرۇقى! — دەپ ۋارقىرىدى قاسىمجان قەمبىرى ئېگىز يەرگە چىقىپ تۇرۇپ، — كىم خىلاپلىق قىلسا جازاغا تارتىلىدۇ!

خەلق جىمىدى.

شۇ كۈنى مەسچىت سەيناسىدا قۇربان بولغان قازاق يىگىتنىڭ نامىزى چۈشۈرۈلدى. مىڭدىن جىق ئادەم مېيىتنى داغدۇغا بىلەن ئۇزاتتى. كەينىدىنلا جىنايىتى ئېغىر، قاتتىق قارشىلىق قىلغان گومىنداڭ چېرىكلىرى ۋە يەرلىك ئەمەلدارلاردىن ئونغا يېقىن جىنايەتچى ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدى. ساڭدىكى ئاشلىق خەلققە تارقىتىپ بېرىلدى.

ماتا - چەكمەن، رەخت ۋە باشقا بايلىق بىر مىڭ بەش يۈز ئېشەك بىلەن كاتتا كارۋان بولۇپ غۇلجىغا ئۇزىتىلدى.

كۇچا بىلەن ئاقسۇ ئوتتۇرىسىدىكى باي ناھىيىسىنىڭ ئاس-

مىنىدا ئاي يۇلتۇزلۇق يېشىل بايراق جەۋلان قىلدى. ئادەملەر يېزا - يېزىلاردىن پىيادە، ئۇلاغ مىنىپ بايراقنى كۆرگىلى، پارتىزانلار بىلەن دىدارلاشقىلى ئۈزۈلمەي كېلىشتى. باي بازىرىنىڭ كوچىلىرى ھەرخىل سوۋغاتلار ۋە ئەسكەر بولۇشنى تەلەپ قىلىشقان ياشلار بىلەن تولدى.

باينى ئازاد قىلىش جېڭىدە ئەللىك تۆت تال مىلتىق، بىر پىلىموت، نۇرغۇن گرانات، ئوق - دورىلار، يىگىرمە تۇياق ھەربىي ئات غەنىيمەت ئېلىندى.

پارتىزان ئەترىتىنىڭ باشلىقلىرى كەچتە سوپاخۇن نامىدىن بېرىلگەن دوكلاتنى ئاڭلاپ خۇشال بولۇشتى. باشلىقلار يېقىنى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بۇ تۇنجى ئازاد قىلىنغان ناھىيىدە تېزدىن ھۆكۈمەت، ساقچى ئورۇنلىرىنى قۇرۇپ چىقىپ، ھودۇققان گومىنداڭ ھوش - كاللىسىنى تېپىۋالغۇچە ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلىپ، گومىنداڭغا تېخىمۇ قاتتىق زەربە بېرىشنى قارار قىلدى.

تەڭرىتېغىنىڭ قار - مۇزلۇق چوققىلىرىدىن ئېشىپ، تەلەمەت داۋىنىنىڭ قىيىر ئېغىزىنى مۇداپىئە قىلىۋاتقان گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنى تېزدىن، تۇيۇقسىز تار مار قىلغان بۇ پارتىزانلار يول ۋە جەڭ ئازابىدىن قاتتىق چارچىغانىدى. قوشۇن باي بازىرىدا بىر ھەپتە دەم ئالىدىغان بولدى.

— گومىنداڭ قاتتىق چۆچۈدى. ئۇ ھازىر بىزنى تولىمۇ چوڭ قوشۇن ھېسابلىماقتا. لېكىن بىز مانا مۇشۇنچىلىك كىچىككىنە بىر پارتىزان ئەترىتى. دۈشمەن بىزنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىمىزنى ھەرگىز بىلىپ قالمىسۇن. ئىشپىيونلار تولا. ئۇلارنىڭ تولىسى ئۇيغۇر. سەگەك بولايلى، خەلقنىڭ بىر تال مۈلكىگە زىيان سالمايلى، خەلق بىزنى ھەقىقىي خەلق پايدىسىنى كۆزلەيدىغان ئادەملەر مۇشۇلار ئىكەن دېسۇن! — دەپ پارتىزانلار چوڭ يىغىنىدا نۇتۇق سۆزلىدى ئابدۇكېرىم ئابباسوف.

مۇختەر باي زادىلا ئۇخلىيالمىدى . پارتىزانلار ھېچقاچان بۇگۇنكىدەك خاتىرجەم راھەتلىنىپ ئۇخلىمىغان ، بىرلا مۇختەربايىنىڭ ئۇيقۇسى قاچقان ، كەڭ سۇپا ، يۇمشاق كىگىز ، كۆرپە - ياستۇق ، خۇددى ئۆيىدىكىدەك . نېمىشقا ئۇيقۇسى قاچتى - ھە ئۇنىڭ ؟ قاشلىرى ئويناپ تۇرىدىغان ، زىلۋا ، چىرايلىق قىز - چوكانلار ئۇنىڭ نەپسىنى قوزغىدىمۇ ياكى ئاباسوفنىڭ ئۆزىگە قىلغان قوپال - ئاچچىق سۆزىمۇ ؟ «سىزنىڭ ۋەزىپىڭىز بۇيرۇقنى ئىجرا قىلىش . بۇنىڭغا ياق دېسىڭىز تەلەمەتنىڭ داۋانى بىلەن ئۆيىڭىزگە ھازىرلا كېتىڭ !» دەيدا تېخى . مۇختەرباي بالىسىدەك تۇرۇپ تاغدىن تاش غۇلىغاندەك گۇمبۇرلەيدىغان گەپلەرنى قىلىۋاتقان چىرايلىق يىگىتكە غەزەپ بىلەن ئالىيىپ قارىۋىدى ، ئۇمۇ غەزەپ بىلەن تۇرۇلۇپ : «سېنى ئېتىۋېتەيلى دېۋىدۇق ، قاسىمجان قەمبىرى ئارىغا كىرىۋالدى !» دېدى مۇختەر بايىنى سەنلەپ .

— سەن ھەزىلەك ! — دېدى ئۆمرىدە بۇنداق كەمسىتىلمىگەن باي نەپرىتىنى دېھقانچىسىغا ئىپادىلەپ ، — نېمانچە كېرىلىسەن ، نېمە قىلغىنىڭغا ؟

— سېنى ئېتىشقا بۇيرۇق بېرىدىمەن جۇمۇ ، لوكچەك قېرى !

— غۇلجىغىمۇ چىقارسەن ، ئەخمەتجان ، غېنى باتۇرلارغا دەپ نوخولاڭنى ئالغۇزمىسام !

ئۇ نېمىلا قىلمىسۇن زادىلا ئۇخلىيالمىدى . باي ئاسمىنى ، باغلىرى ، بولۇپمۇ ئايالىرى شۇنچە گۇزەل . ئۇسسۇل ، ناخشىلىرىچۇ تېخى . كىچىككىنە داپ بىلەن دۇتارنى بارماقلىرىدا ئوينىتىپ تۇرۇپ ئېيتقان ناخشىسىنىڭ بېيىتلىرى خۇددى بىر چىرايلىق چوكان بەدىنىنى سىلىغاندەك مۇختەر بايىنىڭ نەپسىنى تاقىلداتقىنى نېمىسى ؟ ئايالنىڭ ئويناپ تۇرىدىغان قاش - كۆزى ، بىر تال ئالتۇن چىشىنى كۆز - كۆز قىلىپ يۇمۇلمايدىغان

لەۋلىرى گويا مۇختەر بايىنى قوينىغا چىللاۋاتقاندەك ، مۇختەرباي شۇنچە خوتۇنلار بىلەن كۆڭۈل ئاچتى ، لېكىن تارانچى خوتۇنلىرىدىن ھەممىنى كۆلكە - نازى بىلەن ئىپادىلەيدىغان بۇنداق خوتۇنلار چىققان ئەمەس ، يايرايدىغان يەر باي ئوخشىمامدۇ··· ئۇ شېرىن خىيال بىلەنمۇ ئۇخلىيالمىدى . ئادىتى بويىچە ئۆزى ئۇچراشقان خوتۇنلارنى بىر - بىردىن ساناپ چىقتى . پاھ ، ئوتتۇز ئالتە بوپتۇ ، بىر مەھەللىنىڭ خوتۇنلىرىدىنمۇ جىق - ھە ، بىراق ، بىراق··· ئۇ ئەڭ تەشنا بولغىنىدىن دەشنەم يېدى ، ئۇنىڭ قەبرىسىگە يوشۇرۇنچە بېرىپ تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ قەسەم ئىچتى . بۇ خوتۇن رەيھان . قېرىندىشى زىياۋۇدۇننىڭ خوتۇنى ، نۇرىنىڭ ئانىسى . ئۇنىڭ خىيالى بىردىنلا نۇرىغا كۆچتى . ئۇنىڭ ئىسمى گېزىتكە يېزىلىپتۇ . جەڭ سوقۇشىدا قەھرىمان بوپتۇ . پەرىخەنىڭ ئاغزىدىن چۇشمەيدۇ يۇ ، قىز كېلىن دېگەن سۆزنى ئاڭلىسىلا تۇرۇلىدۇ . ھەدىسىگە چېقىلغان بولسا نېمە بولاتتى . ھەدىسى ئۆلۈپ كەتسە سىڭلىسى راۋامىدۇ ، دېگەن ناخشا بارغۇ··· قىز ھازىر ئۇخلاۋاتقاندۇر - ھە ؟ ھەممە پارتىزاننىڭ كۆزى ئۇنىڭدا . بىرى قوينىغا كىرىۋالغان بولمىسۇن ، قاراپ بېقىش كېرەك .

ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ئايغا قارىدى ، ئاي غەرىبكە قىيسايغان ، ھېلىقى ئورۇس قىز بىلەن پەرىخە يارىيار ھارۋىنىڭ ئۇستىدە ياتقانىدىغۇ ، مۇختەر باي ئاستا ھارۋىنىڭ يېنىغا باردى . ئىككى قىز قوللىرىنى تاشلاپ ، كۆكرەكلىرىنى دىڭگايتىپ خۇددى جامالىنى ئايغا تولۇق كۆرسەتمەكچى بولغاندەك ئوڭدا يېتىپتۇ . مۇختەر باي خوتۇن جىنسلىقنى كۆرسە ھەممىنى ئۇنتۇيدۇ ، ئۇ قىزلارغا ئاچ مۇشۇك بىر پارچە گۆشكە تەلمۇرگەندەك تەشنالىق سەۋدالىقى بىلەن تەلمۇرۇدى . پاھ ، پەرىخە راستلا پەرىكەن ، ئۇنىڭ ئاپئاق يۇزىنى ئاي نۇرى تېخىمۇ ئاقارتىۋەتكەندەك ، كىرپىكلىرى مەڭزىگە تال - تال بولۇپ چۇشۇپ تۇرۇپتۇ . چىرايلىق

يۈزى، لەۋلىرى، بولۇپمۇ ئاۋۇ مەيدىسى··· مۇختەر باي ئىختىـ
يارسىز قولىنى سوزدى ـ دە، ئۆزىنى تۇتۇۋالدى. «هاي! ــ دېدى
ئۇ شەيتىنىغا، ــ ياش ئاتمىشقا يېقىنلاپ قالدى. ئۇنىڭ ئۇسـ
تىگە بالامدەك تۇرسا، نۇرىنىڭ تۇرسا···» ئۇ قولىنى قايتا
سوزۇپ پەرىخەنىڭ ساڭگىلاپ قالغان يوتقىنىنى يېپىپ قويماقچى
بولۇپ هارۋىنىڭ چاقىنى دەسسەپ كۆتۈرۈلۈشكە بىرى يۆتەلـ
دى. ئۇ نېرىدا ئۆرە تۇرغان ئادەمنى كۆرۈپ:
ــ كېلىنىم، كېلد ···، ــ دەپ دۇدۇقلىدى.
ــ باي ناهىيىسىنى ساقلاۋاتقان باتۇرلار سىزنىڭ كېلىنـ
ڭىزنى ساقلىيالماسمىدى ـ هە، ئەنسىرىمەڭ، مۇختەرباي.
ــ يېپىپ قوياي دەپ ··· هى ـ هى ـ هى··· قاسىمجان
قەمبىرى، سىزنىڭمۇ ئۇيقۇڭىز قاچقان ئوخشايدۇ ـ دە؟
ــ شۇنداق، مۇختەرباي. زادىلا ئۇيقۇم كەلمىدى. تۆت
تەرەپنىڭ هەممىسى گومىنداڭ، مۇزداۋاندىكى قورغاندا بىر
پولك، ئاقسۇدا بىر پولك، كۇچادا بىرپولك! بىز دېگەن تۆت
توك ـ توك پارتىزان، ئورۇس مەسلىهەتچىلەرمۇ ئۇخلىيالمىـ
دى، مۇختەرباي!
ــ ۋاه، گومىنداڭ دېگەن بىر توشقان ئىكەنغۇ، بىر پاي
ئوقتا ئونى ئۆلەمدۇ نېمە، مېنى ئۇخلاتمىغان ئەنسىزچىلىك
ئەمەس، هېلىقى ئابدۇكېرىم دېگەنىنىڭ سېسىق گېپى!
ــ ئۇنىڭ گېپى سېسىق ئەمەس، ئۇ دېگەن هەربىي
ئىنتىزام. سىز، خەلققە ئادەم ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇق بەردىڭىز،
بۇنداق هوقۇق سىزدە يوق!
ــ ئۆلتۈرۈشكە هوقۇق بولمىسا مىلتىقنى نېمىگە بەردىڭـ
لار ئەمىسە؟
ــ جەڭدە ئۆلتۈرۈڭ، ئەسىرلەرنى ئۆلتۈرۈشكە بولـ
مايدۇ ـ دە.
ــ ئوۋ ئىتلىرىمۇ توشقان ـ تۈلكىلەرنى بەزىدە بوغۇپ

قويىدۇ، ئەپەندىم، ــ مۇختەرباي نۇرغۇن ئىش كۆرگەن. ئوۋ
ئىتلىرى هارام توشقاننى چىشلەپ ئەكەلسىمۇ ئىتنى ماختاپ
مۇكاپاتلاپ گۆش بېرەتتى، ــ مېنى ئاتمەن دەيدا تېخى ئۇ
هەزىلەك!
ــ هاي، هاي! ــ دېدى قاسىمجان قەمبىرى باينىڭ
مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ، ــ ئۇنىڭ ئورنىدا ئەخمەتجان بولـ
سىمۇ، غېنى باتۇر بولسىمۇ شۇنداق دەيتتى، مۇختەرباي ئاكا،
پولاتتەك ئىنتىزام ئاستىدا ئالتۇندەك غەلىبە ياتىدۇ دېگەن گەپ
بار. نامىمىز پارتىزان، لېكىن بىز يېڭى قۇرۇلغان هۆكۈمەتـ
نىڭ مۇنتىزىم ئارمىيىسى. ئېلىخان تۆرەم شۇنىڭ ئۈچۈن مارـ
شال. ئابباسوفمۇ سىياسىي كومىسسار!
ــ لېكىن ئۇ خىتايغا ئامراقكەن، هېلىمۇ دادىسىنى خىـ
تاي ئۆلتۈرگىنى!
ــ ياق، ياق. بۇ گېپىڭىز خاتا. ئۇ دۈشمەنگە ناهايىتى
ئۆچ. چوڭ ـ چوڭ غەلىبە ئۈچۈن توغرا، ئۇنۇملۇك سىياسەت
كېرەك. گومىنداڭنىڭ ئەسكەرلىرى بىز تەرەپكە ئۆتۈپ، گوـ
مىنداڭغا ئوق ئاتسا ياخشى ئەمەسمۇ، بىزنىڭ كۈچىمىز زورىيىـ
دۇ ئەمەسمۇ؟
ــ بىز دېگەن بىزخەق، گومىنداڭ دېگەن كاپىرلار.
ــ ياق، خاتا گەپ، بىز تەرەپتىمۇ كاپىرلار بار. گومىنـ
داڭ تەرەپتىمۇ مۇسۇلمانلار بار. مۇختەرباي، سىز ئابدۇكېرىم
ئابباسوفنى تىللىماڭ، بۇنداق قىلىۋەرسىڭىز راستتىنلا جازالىـ
نىپ قالىسىز! كۆزىڭىز بىلەن كۆردىڭىز، گومىنداڭدىن نۇرـ
غۇن ئۇيغۇر، قازاق، تۇڭگانلارمۇ ئەسىر چۈشتى. بۇنداق خاتا
تونۇشتا چىڭ تۇرۇۋالماڭ ـ هە!
قاسىمجان قەمبىرى قارا بۇرۇت، ئوچۇق چىراي يىگىت
ئالدىراپ باغقا ماڭدى. هەممىلا جايدا ئادەملەر خورەك تارتماقتا.
قۇچىقىدا مىلتىق، هارغان گەۋدىلىرىنى بولۇشىغا ئازادە تاشلاپ

خاتىرجەم ئۇخلاۋاتقان پارتىزانلارغا قاراپ، مۇختەر باينىڭ بىردىنلا كۆڭلى يۇمشىدى، ئۇنىڭ ئابدۇكېرىم ئابباسوفتىن ئەپۇ سورىغۇسى كەلدى، لېكىن ئۇنىڭ غۇرۇرى يول قويمىدى. ئۇ ھاياتىدا ھېچكىمدىن ئەپۇ سورىغان ئەمەس، ھېچكىمگە يېلىنىپ- يالۋۇرۇپ باققان ئەمەس، ھەتتا ما خۇسەننىڭ ئەسكەرلىرىگىمۇ، ئۇرۇمچى تۈرمىسىدىكى گۇندىپايلارغىمۇ ئېگىلىپ، تىز پۈككەن ئەمەس. ئۇ ھاياتىدا ئەڭ قاتتىق گەپنى مۇشۇ ئابدۇكېرىم دېگەن يىگىرمە تۆت ياشلىق بالىدىن ئاڭلىدى. ئۇنىڭ ئوغۇللىرىنىڭ چوڭىمۇ ئوتتۇزغا بېرىپ قالدى. ئۆزى بىللە ئەكەلگەن ئۈچىنچى ئوغلىمۇ يىگىرمىدىن ئاشتى. دادىسىدەك ئادەمگە ئاتمەن دەپ ھەيۋە قىلغان بالىدىن يەنە ئەپۇ سورىسا، مۇختەر باي قانداقسىگە بىر مەھەللىنىڭ ھۆكۈمرانى بولالايدۇ.

ئۇ خىيال بىلەن ھارۋىغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ ئۇخلاپ قالدى.

ئەتىسىدىن باشلاپ ناھىيىنىڭ دىندارلىرى داموللا رازىيوفنىڭ ئەتراپىغا؛ زىيالىيلار، يەرلىك ئەمەلدارلار قاسىمجان قەمبىرى بىلەن ئابباسوفنىڭ ئەتراپىغا ئۇلىشىپ، گومىنداڭنىڭ زۇلۇمىدىن شىكايەت قىلىپ، خەلقنىڭ مىننەتدارلىقى، خۇشاللىقىنى بايان قىلىشتى. يۈز نەچچە يىگىت ئەسكەرلىككە قوبۇل قىلىندى. ئۇزۇن ئۆتمەيلا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلدى. غەلىبە تويى تولىمۇ داغدۇغىلىق ئۆتكۈزۈلدى. سايلام بولۇپ دىنىي زات ئوسمان داموللام ھاكىم، ئىسمايىل قازى مۇئاۋىن ھاكىم بولۇپ سايلاندى. مۇختەرباي دىندارلارغا ئانچە ئىخلاس قىلمايدىغان ئادەم بولغاچقا بۇ ئىشلارغا قىزىقمىدى. غەلىبە تويىدا ئابدۇكېرىم ئابباسوف سەھنىگە چىقىپ نەچچە مىڭ كىشىگە سۆز سۆزلىدى:

— گومىنداڭ جاللاتلىرى بىزنى ئادەم قاتارى كۆرمىدى.

خالىغىنىچە بۇلاپ - تالىدى. بىزنىڭ ھايات كەچۈرۈش ھوقۇقىمىزنىمۇ دەپسەندە قىلدى. بىزنىڭ قان - تەرىمىز بەدىلىگە ئۆزلىرى راھەت - پاراغەت كۆردى. شىنجاڭنى قانخورلار ھۇزۇر كۆرىدىغان، ھالال تەر تۆككۈچىلەر خورلىنىدىغان بىر ئادالەت، پاراغەت، ھۆررىيەت يوق، قۇياش نۇرى مەڭگۈ ئىللىتمايدىغان ماكان قىلماقچى بولۇشتى. پۈتۈن دۇنيادا ئىنسانىيەتنىڭ دۈشمەنلىرى جازالاندى. گىتلېر، مۇسسولىنى، ياپون ئالۋاستىلىرى ئەنە شۇنداق خەلق دۈشمەنلىرى.

ئادەمنى ئادەم ئەزمەيدىغان، ھەممە ئادەم مىللەت ئايرىماي، ئىرق ئايرىماي، باياشات، ئەركىن ياشايدىغان جەمئىيەت قۇرۇش بىزنىڭ مەقسىتىمىز!

ئۇنىڭ گەپلىرى خەلقلەرگە تازا ياقتى. لېكىن مۇختەر بايغا ئانچە ياقمىدى. نېمىشقا ئۇ باشقىلاردەك، مەسىلەن، ئېلىخان تۆرەمدەك «خىتايلارنى يوقىتىمىز» دېگەندەك گەپلەرنى قىلمايدۇ، نېمىشقا ئۇ ئادەمنى ئادەم ئەزمەيدىغان دېگەن گەپنى قىلىدۇ، «بىر مىللەتنى يەنە بىر مىللەت ئەزمەيدىغان» دېيىش كېرەك ئىدى - دە....

يەنە نۇرغۇن باشلىقلار سايلاندى. ياسىنئاخۇن دېگەن ئادەم ساقچى باشلىقى بولدى. ئۇ ئادەم خام سېمىز، قېشى قويۇق، بۇرنى يوغان بولغىنى بىلەن، خوتۇنى قالتىس چىرايلىق، ئۇ مۇختەر باينىمۇ ھۆرمەتلەپ ئۆيىگە چاقىرىپ مېھمان قىلغانىدى. بىر شائىر شېئىر ئوقۇدى، ئۇنىڭ شېئىرلىرىمۇ مۇختەر بايغا ياقتى.

جەنۇبىي شىنجاڭدا گومىنداڭ ئاغدۇرۇلغان، خەلق ھاكىمىيىتى قۇرۇلغان تۇنجى ناھىيە باي ناھىيىسى بولۇپ قالدى. بايدىن غۇلجىغا بارىدىغان ئۆمەك قۇرۇلدى. بۇ ئۆمەكنى باشلاپ مېڭىشقا قاسىمجان قەمبىرى مۇختەر باينى كۆرسەتتى.

— بارمايمەن! — دەپ ۋارقىرىدى مۇختەرباي ئورنىدىن

چاچراپ تۇرۇپ، — مەن دېگەن خوتەنگىچە بارىدىغىنى، ماخۇسەننىڭ ئېتىنى بېقىپ بارىمەنۇ، گومىنداڭنى يوقاتقىلى بارمامدىمەنا!

پارتىزانلار بايدا بىر ھەپتە تۇرۇپ، ئاخىر ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلىش ئۇچۇن ئاتلاندى. گومىنداڭ ئەمەلدارلىرى پارتىزانلارنى تۆت يۇزدىن جىقكەن دەپ قورقۇپ، ئاقسۇدا، كۇچادا قاتتىق مۇداپىئەگە كىرىشكەنىكەن. يېقىندا تۇتۇلغان بىر ئىشپىيون بۇنى ئاشكارىلىدى. ئۇنىڭ دېيىشىچە، ھازىر گومىنداڭ پارتىزانلار ئاۋۋال ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلارمۇ، كۇچاغا ھۇجۇم قىلارمۇ دەپ تىڭ تىڭلاۋېتىپتەك!

پارتىزانلار بايدىن ياقىئېرىققا چېكىنىپ چىقتى. باشلىقلار ئۇ يەردە يىغىن ئاچتى، ئۇزاق مۇزاكىرە قىلىشتى، ئاخىر سوپاخۇننىڭ تەكلىپى ماقۇللاندى: ئاۋۋال مۇزات قورغىنىنى ئالىدىغان بولدى. ئۇنداق قىلمىسا، شىمالنىڭ يولى توسۇق تۇرسا ياردەم كېلىشمۇ، زۆرۈر بولغاندا چېكىنىشمۇ تەس بولىدىكەن. بۇ ئىش مۇتلەق مەخپىي ئىدى. مۇختەر باي پوسۇرلاپ يۇرۇپ بۇنىمۇ ئاڭلىۋالدى ۋە ھەربىر پارتىزاننىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ: «بۇ مېنىڭ پىلانىم. مەن بۇ پىلاننى سوپاخۇنغا دېگەن» دەپ ئاشكارىلاپ بولدى.

— ياقىئېرىق تۇزلەڭدە، ئاقسۇدا بىر ئاتلىق پولك، ئاۋۇ ياقتا كۇچادا يەنە بىر ئاتلىق پولك. مۇزات قورغىنىدىمۇ بىر پولك بار ئىكەن. ئۇچ ياقتىن قورشاپ ھۇجۇم قىلسا ئانىمىزنى كۆرىمىز. تاغ باغرىدىكى قىزىلبۇلاققا كۆچەيلى، ئۇ يەر قورغانغا يېقىن، ھۇجۇم قىلىشقا ئاسان دېگەن تەكلىپنىمۇ مەن بەردىم، ھېچكىمگە دېمە جۇمۇ! — دېگەن گەپنىمۇ مۇختەر باي ھەممە پارتىزانغا دەپ بولدى.

پارتىزانلار كېچىدە قىزىلبۇلاققا كەلدى، تاغ باغرىدىكى كىچىككىنە يېزا ئاتلىقلار بىلەن تولدى. باشلىقلار پارتىزانلارنى

جايلاشتۇرۇپ قويۇپ جىددىي يىغىن ئاچتى. بۇ يىغىنغا قاسىمجان قەمبىرى، ئابدۇكېرىم ئابباسوف، قۇربانجان، سوپاخۇن، ئىمىر ھاجى ۋە ئىسكەندەر، زاكىر تۆرە دەپ ئىسىم قويۇۋالغان رۇسلار قاتناشتى. بۇ يىغىندا دېيىلگەن گەپلەردىن مۇختەر باي خەۋەرسىز قالدى. ئۇ بىر ئايالنىڭ ناخشىسىنى ئاڭلىغىلى كەتكەنىدى.

— ھۇجۇم قورغاندىن باشلانسا مۇۋاپىق! — دېدى سوپاخۇن.

— ئۇچتۇرپانغا ئايلىنىپ ئۆتسەك! — دېدى ئابباسوف، — ئۇ تەرەپ سوۋېتقا يېقىن. ياردەم ئېلىشقىمۇ، چېكىنىشكىمۇ ئەپلىك!

جىمجىتلىق، رۇسلارمۇ جىمىپ قېلىشتى.

— شۇنچە جىق قوراللىق ئادەمنى سوۋېت چېگرا قاراۋۇلى ئۆتكۇزەرمۇ؟ ئۆزىمىزگە تايانغىنىمىز ياخشىراقمىكىن؟ — دېدى سوپاخۇن ۋە ئىككى رۇسقا قاراپ قويدى.

— غوجانىيازنىڭ ئەسكىرى بولغاچقا ئېھتىيات قىلىسىز-دە، — دېدى قاسىمجان قەمبىرى، — غوجانىيازنىڭ ساۋاقلىرى-ھە؟

— مەن سوپاخۇننىڭ پىكرىگە قوشۇلىمەن، — دېدى ئىسكەندەر ئىسىملىك كۆك كۆز، بۇدۇر چاچ، سېرىق بۇرۇت رۇس يىگىت، — قورغاننى ئىگىلەيلى. سوۋېت چېگراسىدىن يىراق تۇرايلى.

سوپاخۇن خەرىتىسىنى يايدى. ئۇ ئەمدىلا سۆز باشلىۋىدى، قاراۋۇل كىرىپ:

— يىراقتا ئىككى ئاتلىق كېلىۋاتىدۇ! — دەپ خەۋەر قىلدى.

— تىرىك تۇتۇڭلار! — دېدى سوپاخۇن بۇيرۇق بېرىپ، — تۆت ئاتلىق ئادەم بېرىپ تۇتۇپ كەلسۇن، ئۆلتۇ-

روۋپ قويماڭلار !
ئاتلىقلار ئەمدىلا قوزغىلىشىغا ئىككى ئاتلىق سېزىپ قې-
لىپ قاچتى . ئاتلىقلار قوغلاپ كەتتى . قوغلىغانلارنىڭ بىرى
يۈگۈرۈك جىرەن مىنگەن مۇختەرباي ئىدى .
بىر دەمدىن كېيىنلا پارتىزانلار ئىككى ئاتلىقنى تۇتۇپ كەل-
دى . ئۇلار سوراق قىلىندى ، ئۇلار كادىشىڭ (قادىر) ، ئاچىڭ-
گۇڭ (ئابدۇرېھىم) دەپ خەنزۇچە ئىسىم قويىۇۋالغان ئۇيغۇر
يىگىتلەر ئىكەن . ئۇلار ئاقسۇدىن بىر پولك ، كۇچادىن بىر پولك
«باندىت » تازىلىغۇچى ئەسكەر كېلىۋاتقانلىقىنى قورغانغا خەۋەر
قىلىشقا ماڭغان ئالاقىچىلەر ئىكەن . ئۇلار پارتىزانلارغا قو-
شۇلدى .
— ئۈچ يۈز - تۆت يۈز مېتىرغا بارا - بارمايلا بىرىنچى
بولۇپ مەن يېتىپ باردىم ، راست - ھە قالى . بىرىنچى بولۇپ
مۇنۇ ئاق سېرىقنى ئاتتىن مەن يۇلۇۋالدىم ، مەن دېگەن ئوغ-
لاقچى - دە !
بۇ قېتىم باشلىقلار مۇختەر بايدىن رازى بولۇشتى . ئۇنىڭ
دېگەنلىرى راست ئىدى .
ئابدۇرېھىم ، قادىر ئىسىملىك كۆك ماتادىن ھەربىي كىيە-
مى كىيگەن ئىككى يىگىت بىر دەمدىلا ۋەھىمىدىن قۇتۇلدى .
«باندىت » دېگەن تەشۋىقاتنىڭ مەنىۋى تەسىرى قوناق ئۇمىچى
بىلەن قورساق تويغۇزغاندەكلا بىر ئىش ئىكەن . ئابدۇرېھىم
يانچۇقىدىن بىر خەتنى چىقىرىپ سوپاخۇنغا بەردى ، ئابدۇكېرىم
ئاباسوف خەتنى ئوقۇدى . خەت خەنزۇچە يېزىلغانىدى : «ۋاڭ
ليەنجاڭ ! بىز ئاقسۇ ئاتلىق 5 - پولكتىن ئوغرىلارنى يوقاتقىلى
يولغا چىقتۇق . باندىتلار قىزىلبۇلاققا كەپتۇ . بۇ يەر ئۇلارنىڭ
قەبرىسى ، بىز باندىتلارنى قىزىلبۇلاق ، بوزدۆڭلەردە پۈتۈنلەي
يوقىتىمىز . ئۇلار سىلەرگە ھۇجۇم قىلماقچى . بىز بارغۇچە
قورغاننى قولدىن بەرمەڭلار . خۇ تۈەنجاڭ ئىككى ليەن ئەسكەر

بىلەن ياردەمگە ماڭدى . كۇچادىنمۇ بىر پولك ئاتلىق ئەسكەر
يولغا چىقتى . بەك قورقۇپ كېتىپتىمىز . باندىتلار ئىككى يۈز-
دەكلا ئادەمكەن . ئۈرۈمچى - ئاقسۇ تاشيولى توسۇلۇپ قالمىسۇن
دېگەن بۇيرۇق بار . قورغاننى ھەرگىز قولدىن بەرمەڭلار ، بىز
ئىككى ياقتىن قورشاپ باندىتلارنى پۈتۈنلەي يوقىتىمىز !…
پولكوۋنىك جاۋخەنچىڭ» خەت ئوقۇلۇپ بولۇۋىدى ، ئىسكەندەر
ئەپەندى بىلەن زاكىر تۆرە — ئىككى رۇس ئوفىتسېرى تەڭلا
يۈگۈرۈپ كېلىپ سوپاخۇننى قۇچاقلاپ :
— دانا ، دانا ! — دېيىشتى ، — سىز دېگەندەك ، ئالدى-
مىزدىن ، كەينىمىزدىن ئىككى پولك ئاتلىق ئەسكەر كېلىۋېتىپ-
تۇ . قورغاندىمۇ دۈشمەن ، بىز قورشاۋدا قاپتىمىز !
— بىردىنبىر يول قورغانغا ھۇجۇم قىلىپ غۇلجا يولىنى
ئېچىش ! — دېدى قاسىمجان قەمبىرى . ئابدۇكېرىم ئاباسوف-
مۇ بېلىدىكى رىمۇننى چىڭقىتىپ قويۇپ ئېيتتى ، — دۈشمەن
يېتىپ كەلگۈچە قورغاننى ئېگىلەپ ، شۇ يەردە مۇداپىئەلىنىشى-
مىز كېرەك !
پۈتۈن قوشۇن جىددىيلەشتى . مىلتىقلار ئوقلاندى ، گراناتى-
لار تارقىتىلدى ، قورغانغا يېقىنلاپ بارغان پارتىزانلارنىڭ بىرىنچى
ھۇجۇمى غەلىبىلىك بولمىدى . جىمجىت تاغ ئېغىزىدا مىلتىق-
لار ، قول بومبىلىرى تاڭ - تۇڭ ، گۇمباڭ - گۇلدۇر ئاۋاز
چىقاردى . كېچە ، دۈشمەنلەرنىڭ ئوت توچكىلىرىنى بايقىماق
تەس بولدى . پارتىزانلار ئىلگىرىلەپ ماڭالمىدى . كېچىچە ئېتى-
شىش داۋام قىلدى . دۈشمەنلەر سېپىل ئالدىدىكى پوتەي ، ئا-
كوپلىرىدىن قورغان ئىچىگە چېكىندى - دە ، لېكىن قورغان
سېپىلىنىڭ ئوق توچكىلىرىدىن پىلىموت ، مىلتىقلار ئەجەل
ئوقى چاچرىتىپ پارتىزانلارنى زادىلا ئىلگىرىلەتمىدى . پارتىزان-
لار پۈتۈن كۈچىنى ئىشقا سالدى ، لېكىن قورغاننىڭ يېنىغا
بارالمىدى . تاڭ ئاتقاندا ئۇلار چېكىندى . ئاقسۇدىن كېلىۋاتقان

دۈشمەننى توسۇپ يوقىتىش ئۈچۈن مۇزئاۋاتقا قاراپ سىلجىدى . پارتىزانلار چارچاپ ھالىدىن كەتتى . روھسىزلىنىش ، ئۈمىدسىزلىنىش كەيپىياتىنى يوقىتىش ئۈچۈن ئاباسوف غولسۇنىڭ بويىدا تاماققا ئولتۇرغاندا نۇتۇق سۆزلىدى :

— ھەرقانداق غالىب قوشۇننىڭمۇ مەغلۇبىيىتى بولىدۇ . ئازادلىق ئارمىيە يىگىرمە بەش مىڭ يوللۇق ئۇزۇن سەپەرنى بېسىپ يەنئەنگە كەلگۈچە ، ناھايىتى ئاز قىسمىلا ھايات قالغان . سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىمۇ مەغلۇپ بولغان . لېكىن مۇھىمى ئاخىرقى غەلىبە . بىز مەغلۇپ بولمىدۇق . بىز قورغاننى چوقۇم ئالىمىز ، ئاقسۇنىمۇ ئالىمىز ، پۈتۈن شىنجاڭنى گومىنداڭنىڭ قولىدىن تارتىۋالىمىز !

پارتىزانلار كومىسسارىنىڭ سۆزى بىلەن قايتا روھلاندى . پارتىزانلار تاغ باغرىدا ئاستا - ئاستا ئىلگىرىلىدى . نامازدىگەر ۋاقتى بىلەن تۇزئاۋاتقا يېتىپ باردى . ئۇ يەردە ئاقسۇدىن كېلىۋاتقان دۈشمەننى توسۇپ يوقىتىش ئۈچۈن پىستىرما تەييارلىدى . مۇداپىئە تەدبىرلىرىنى بېكىتتى . يېرىم كېچىدىن ئۆتكەندە دۈشمەن ئەسكەرلىرى ماشىنا بىلەن يېتىپ كەلدى . ئارقىدىنلا ئاتلىق ئەسكەرلەرمۇ كېلىشتى . دۈشمەن پارتىزانلارنىڭ تۇزئاۋاتقا ئالدىن كېلىپ كۈتۈپ ياتقىنىنى بىلمىگەچكە بەخىرامان يېزىغا كىرىپ كەلدى . پارتىزانلار تۇيۇقسىزلا پۈتۈن كۈچى بىلەن ھۇجۇم قىلىۋىدى ، دۈشمەن ئالاقزادە بولۇپ پىتىراپ كەتتى . يورۇق چۈشكۈچە قاتتىق سوقۇش بولدى . تاڭ ئالدىدا دۈشمەن نۇرغۇن جەسەت ۋە قوراللىرىنى تاشلاپ قېچىپ كەتتى . پارتىزانلار تېزلىك بىلەن يەنە قورغانغا قايتىپ كەلدى . قورغاندىكى دۈشمەن مىدىرلىماي ياردەمگە كېلىدىغانلارنى كۈتۈپ تۇرغانىكەن .

— سوپاخۇن تاكتىكىدا پىشقانىكەن ! — دېدى ئىسكەندەر ئەپەندى . كۆپچىلىك سوپاخۇننى ماختاشتى .

— ھەرىكەتچان ئۇرۇش دېگەن مۇشۇ ! — دېدى ئاباسوفمۇ خۇشال بولۇپ ، — ماۋ زېدۇڭنىڭ تاكتىكىسى .

— بىزنىڭ غوجانىياز ھاجىممۇ جىن شۇرېننىڭ ئەدىپىنى مۇشۇ تاكتىكا بىلەن بەرگەن ، — دېدى سوپاخۇن روھلىنىپ ، — مەن بۇيرۇق بېرىمەن . قورغانغا ئۇدۇل ھۇجۇم قىلىش ئۇنۇم بەرمىدى . تېزەكتۆرە سەن ئون نەپەر خىل پارتىزاننى باشلاپ...

— بىرىنچىسى مەن ! — دېدى مۇختەرباي ، كۆپچىلىك كۈلۈشتى .

— ياق ، سىز توختاڭ ، — دېدى سوپاخۇن ئوڭ قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ سول قولىنى بېلىدىكى رىمۇن پوتىغا تىرەپ تۇرۇپ ، — تېزەكتۆرە ئارقا يول بىلەن بوزدۆڭگە ئۆتىدۇ . ئۇ يەردە قىرغىزلار باركەن . تېزەكتۆرە ئۆز مىللىتى ئىچىدە تېز قوللاشقا ئېرىشىدۇ . مەن قىزىلبۇلاقتىن ھۇجۇم قىلىمەن . مەڭلىك قاسىم ئىزۋوتى قارىباغ يېزىسى ئارقىلىق كۈنچىقىشقا ئۆتۈپ بېقىنىدىن ھۇجۇم قىلىدۇ !

— ناھايىتى ياخشى ! — دېدى ئاباسوف دەرھال قوللاپ ، — تېز ھۇجۇم قىلىپ ، تېز ئىگىلىمىسەك ، دۈشمەنلەر كۈچا ، ئاقسۇدىن كېلىپ قالسا قورشاۋدا قالىمىز . چارچىدۇق ، قىينالدۇق ، ئەمما خەلقىمىزگە خىزمەت كۆرسىتىدىغان پۇرسەت نەق مانا مۇشۇ !

قىزىلبۇلاق بىلەن قورغان ئارىسى تۆت - بەش كىلومېتىر . ھۆكۈمەت ، ئارقا سەپ شۇ يەردە قالدى . پارتىزانلار ئۈچ يولغا بۆلۈنۈپ ھۇجۇمغا ماڭدى .

— بۈگۈن چوقۇم قورغاننى ئېلىش كېرەك ! — دېدى ئاباسوف كوماندىرلارغا ئاخىرقى قېتىم ، — دۈشمەن ياردەمگە كېلىشتىن بۇرۇن چوقۇم ئالايلى !

— مەن بارمىسام قىيىن ! — دېدى مۇختەر باي ئېتىغا

سەكـرەپ مىنىپ ، ئۇنـىڭ دۈمبىـسىدە مىلـتىق ستۋولى پار-
قىرىدى .

مۇختەر باي سوپاخۇننىڭ كەينىدىن ئات چاپتۇرۇپ كېتىپ
قالدى .

سوپاخۇن ئالدىن بىر قىسىم كۈچنى ھۇجۇمغا سالدى .
قورغاندىكى دۈشمەن پۈتۈن دىققىتىنى ئالدىدىكى ھۇجۇمغا قاراتـ
تى . سوپاخۇن سولدىن تاغقا يامىشىپ چىقىشقا باشلىدى . ئۇنىڭ
پارتىزانلىرى ئىچىدە مۇختەر بايمۇ بار ئىدى . سوپاخۇن كاتتا
مەرگەن ، ئۇ تاشنىڭ دالدىسىدا تۇرۇۋېلىپ قورغان ئىچىدە كۆ-
رۈنگەنلا دۈشمەننى تىك چۈشۈرۈۋەردى . ئۇنىڭ يېنىدا تۇرۇۋالـ
غان مۇختەر باي ھەر قېتىم دۈشمەن يىقىلغاندا :

— ئوغۇل بالا ، يارايسەن ! — دەپ ۋارقىرايتتى . ئۇ
مەخسۇس سوپاخۇننىڭ زاپاس مىلتىقىغا ئوق سېلىپ بەردى .

قورغان دەرۋازىسى ئۈستىدىكى ئېگىز پوتەيدىن دۈشمەننىڭ
ئىستانكىۋاي پىلىموتى تىنىمسىز ئوق ئاتماقتا ئىدى . ئۇدۇلدىن
ھۇجۇم قىلغۇچىلار دۈشمەندىن بوش قالغان ئاكوپلارنى ئىگىلىـ
دى ، لېكىن سېپىلغا يېقىن كېلەلمىدى . سوپاخۇن ئۇزۇن يىلـ
لىق جەڭچى كۆزى بىلەن دۈشمەنلەرنىڭ قورغان كەينىگە چېكىـ
نىۋاتقىنىنى بايقاپ قالدى . تۆۋەندىكىلەرگە خەۋەر قىلىش كېـ
رەك ئىدى . ئۇ بەلگە ئوقى ئاتتى ، خەۋەر بولمىدى . ئۇلار
«دۈشمەن قاچتى !» دەپ ۋارقىرىسىمۇ ئاڭلانمىدى . سوپاخۇن
پىلىموت ئېتىلىۋاتقان تۆشۈككە قارىتىپ ئۈچ پاي ئوق ئېتىۋەتـ
دى ، پىلىموت توختىدى . مۇختەر باي خۇددى تاغدىن تاش
غۇلىغاندەك ۋارقىرىغىنىچە تۆۋەنگە يۈگۈردى :

— ھۇجۇم قىلايلى ! دۈشمەن قاچتى !

ئـۇنىڭ بـوم ئاۋازى تاغـلاردا ئەكس سـادا پـەيـدا قىلـ
دى . «ھۇررا !» خۇددى تۇيۇقسىز ساي - سايدىن كەلكۈن
كەلگەندەك كۈچلۈك سادا ياڭرىدى . پارتىزانلار سېپىل دەرۋازىـ

سىغا يۈگۈردى . دەرۋازا ئوڭايلا ئېچىلدى ، پارتىزانلار سېپىل
ئىچىگە تەرەپ - تەرەپتىن «ھۇررا» بىلەن بېسىپ كىردى .

سېپىل دەرۋازىسى ئۈستىدىكى پىلىموتچى قولىنى كۆتۈ-
رۈپ پارتىزانلارنىڭ ئالدىغا چىقتى . ئۇ گومىنداڭ ھەربىي مەكـ
تىپىنى پۈتتۈرگەن ئىزۋوت كوماندىرى سۇلتان ئىسىملىك قاـ
زاق يىگىت ئىدى .

— گومىنداڭدىمۇ ئۇيغۇر ، قازاقلار باركەنا ! — دېدى
مۇختەر باي ھەيران بولۇپ ، — خىتايچە ئىسمىڭ نېمە ھوي ؟

— سۇجاڭفا !

— ھازىردىن باشلاپ ، سەن سۇلتانبېك ، تاشلا ئاۋۇ مايـ
ماق شەپكەڭنى !

قازاق يىگىتنىڭ كىيىملىرى قان ، ئېڭىكى كۆكىرىپ قاردـ
داپ كېتىپتۇ . سوپاخۇننىڭ ئوقى ئۇنىڭ ئېڭىكىگە تېگىپ چىشـ
لىرىنى چېقىۋەتكەنىكەن .

— بىزنى ئېتىشقا زورلىغان مۇشۇ سۇجاڭفا !

— ئاخشام تەسلىم بولايلى دېسەك بىزنى ئۇرۇپ !...

— گومىنداڭنىڭ گېنېرالى بولىمەن دېگەن تېخى !...

— ۋۇي ئىت ! — دېدى مۇختەر باي ۋە ، — ئۇ -
ئۇ !... دەپ توختاپ قالدى . لېكىن ئۇنىڭ يېرىم - ياتا سۆزىنى
گومىنداڭنىڭ ئۇيغۇر ، قازاق ئەسكەرلىرى بۇيرۇق دەپ چۈشەنـ
دى - دە ، سۇلتان ئىسىملىك قازاق يىگىتنى تەرەپ - تەرەپتىن
مىلتىق پايىنىكى بىلەن بېشىغا ئۇرۇپ ، بىر دەمدىلا ئۆلتۈرۈپ
قويۇشتى .

پـارتىزانلار قورغانـنى ئالدى ، قورالّلارنى يىغـدى ، ئەـ
سىـرلەرنى توپلىدى ، پاكار - پاكار ئۆيلەرنى بىر - بىردىن
ئاختۇرۇپ چىقتى .

پارتىزانلار قورغانغا تولۇق كىرىپ بولدى . قازان قاينىـ
تىپ ، ئۇ يەردىكى ئۇن - گـۆشلەر بىلەن ئـاشپەزلەر غىزا

ئېتىشتى .
ئىككى سائەتتىن كېيىن ، قاراۋۇللار كوچادىن كېلىۋاتقان
دۈشمەن يېقىنلاشتى دەپ خەۋەر ئەكىردى .
— پاھ ، ئىككى سائەت تەقدىرىمىزنى ئۆزگەر-
تىۋەتتى ! — دېدى ئاباسوف ھاياجان بىلەن ، — سوپاخۇنغا
رەھمەت ، پەرىزى توغرا چىقتى ، مانا قورغاننى تېز ئالغاننىڭ
پايدىسى !
— ماتۇەنجاڭ ئامېرىكا قوراللىرى بىلەن قوراللانغان بىر
پولك ئەسكەر بىلەن كەپتۇ ، مەن ئىككى يۈز نەپەر پارتىزاننى
تاللىۋالدىم ، ئالدىنقى سەپكە ئۆزۈم بارىمەن ! — دېدى سوپا-
خۇن . ئۇنىڭ كىيىملىرى لاي - توپا ، چىرايى ئۇيقۇسىزلىقتىن
تاتىرىپ كەتكەنىدى .
— سىز چارچاپ قالدىڭىز ، ئىمىر ھاجى بارسۇن ! —
دېدى قاسىمجان قەمبىرى .
— ياق ، مەن بارمىسام بولمايدۇ . بۇ بىر ھەل قىلغۇچ
جەڭ !
— سوپاخۇن بارسۇن ! — دېدى ئىسكەندەر
ئەپەندى ، — كوچادىن كەلگەن 4 - ئاتلىق پولك شېڭ
شىسەينىڭ ئەسكەرلىرى ، سوۋېت ئوفىتسېرلىرى تەربىيىلى-
گەن . ئۇنىڭغا غوجانىياز ھاجىنىڭ ئىسكادىرون كوماندىرى بې-
رىپ تاقابىل تۇرمىسا بولمايدۇ !
ئۇنىڭ گېپىنى ھېچكىم يىرالمايدۇ . پارتىزانلار بۇ ئىسكەن-
دەر ئىسىملىك ئادەمنى سوۋېت ۋەكىلى دەپ چۈشىنەتتى !
— سوپاخۇن ئۇكا ، مېنى ئايرىپ قويغىنىڭىز نېمىسى
ھوي ! — دېدى مۇختەر باي روھسىزلىنىپ ، — ئېيتىڭا ،
مەن كىمدىن كەم ھوي ؟
— ماقۇل ، مېڭىڭ ! — دېدى سوپاخۇن قورغاننى ئې-
لىشتا ياردىمى تەگكەن ئادەمنىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ ، —

قېنى كەتتۇق !
چەۋەندازلار ئاتلىرىنى ئويناقلىتىپ چىققاندا ، قۇياشنىڭ
ئاخىرقى نۇرلىرى تاغ چوققىلىرىدا قورام تاشلارنى سۆيۈپ ، شۇ
كۈنلۈك ئىشنى ئاخىرلاشتۇرماقتا ئىدى . ئۇلار ئېغىزدىن كەڭ-
رى تۈزلەڭگە چىقتى ۋە تاغ باغرى بىلەن دۈشمەن مىناميوتلىرى-
دىن ئېتىلغان ئوق ئاۋازلىرى گۈمبۈرلىگەن تەرەپكە قاراپ يۈ-
رۈپ كەتتى . ئۇزۇن ئۆتمەيلا پارتىزانلار تۆت - بەش كىلومېتىر
كەڭلىككە تارقىلىپ ، سوپاخۇن ئورۇنلاشتۇرغان ئابارۇنلاردىن
ئورۇن ئېلىشتى . دۈشمەن مىناميوت ، بومبا ئاتار مىلتىقلىرى-
دىن گۈمبۈرلىتىپ ئوق ياغدۇرۇپ يېقىنلاپ كەلمەكتە . سوپا-
خۇن يېنىدىكى چاتقال كەينىدە زوڭزىيىپ ئولتۇرغان مۇختەر
بايغا پىچىرلىدى :
— دۈشمەن بىزدىن كۈچلۈك ، ئادىمى كۆپ ، قورالى
خىل ، سالجىدەك يېپىشىۋالىدىغان جاھىللار بۇ . پەم ئىشلەتمى-
سەك يېڭەلمەيمىز ! بىر ئىزۋوت قىزىلبۇلاققا كەتتى ، سول
بېقىنىدىن ھۇجۇم قىلىدۇ .
— چېچىلىپ تەرەپ - تەرەپتىن ھۇجۇم قىلساق ، بىزنى
جىقكەن دەپ چۈشىنىپ ھودۇقىدۇ - دە !
— ھىم ، مانا كەلدى ، ئاتايلى !
ئىككى تەرەپتىن ئېتىلغان ئوق تاغ باغرىنى زىلزىلىگە
كەلتۈردى . ئۇلار بىر - بىرىنى كۆرمەي ئېتىشماقتا ئىدى .
مۇختەر باينىڭ يېنىدىلا مىناميوت ئوقى پارتلىدى . مۇختەر باي
ھودۇقۇپ سۇغا چۈشۈۋالدى ، سوپاخۇن كۈلۈپ قويدى . ئۇ خۇد-
دى ئوقنىڭ نەگە چۈشۈشىنى بىلىدىغاندەك خاتىرجەم ئىدى .
قاراڭغۇ چۈشتى . ئاسمان ئۇچار ئوتلار بىلەن تولدى . پار-
تىزانلار يېيىلىپ تەرەپ - تەرەپتىن ئاتماقتا . قەيەردىن دۈشمەن
ئوقى چىقسا شۇ يەرگە قارىتىپ ئاتماقتا . دۈشمەن بولسا ھەممە
ياققا - قايقارىسىغىلا ئاتماقتا ئىدى . بىر دەمدىن كېيىنلا مۇخ-

تەر باي قورقمايدىغان، نېرىدىكى ئاتلارنى يوقلىيالايدىغان بولۇپ قالدى. ئوقلار ئۇچماقتا، بىرمۇ ئادەم ئۆلگىنى يوق، خۇددى ئۇ ئويۇن كۆرۈۋاتقاندەكلا بۇ قىزىق مەنزىرىدىن زوقلانماقتا ئىدى:

— دۈشمەن ئۆلگەنمىدۇ، سوپاخۇن!

— ئۇلار توپ - توپ مېڭىۋاتىدۇ، بەلكى خېلى ئۆلدى!

تاڭ - تۇڭ، تات - تات - تات، گۇمباڭ، ۋىژ - ۋىژ!... خىلمۇخىل قورقۇنچلۇق ئاۋازلار ئەمدى ۋەھىمىسىز بولۇپ قالدى. تۈن قاراڭغۇسىدا ھېچنېمىنى كۆرمەيلا ئاتقىنى نېمىسى؟ سوقۇش دېگەنمۇ بىر ئويۇن ئىكەن، خۇددى پېرىدەك، ئوغلاق تارتقاندەك، مۆكۈ - مۆكۈلەڭ ئوينىغاندەك... مۇختەر باي سوزۇلۇپ يېتىۋېلىپ ئۆزىچىلا كۈلۈپ قويدى...

ئېتىشىش كېچىچە توختىمىدى، نەلەردىدۇر ئادەملەر ۋارقىراشتى، ئاتلار كىشنەشتى. قىقاس - چۇقان، ھۇررالار تۇۋلاندى. لېكىن مۇختەر باي ھېچنېمىنى كۆرمىدى. سوپاخۇن بەزىدە ئاتلىق، بەزىدە پىيادە ئۇياق - بۇياققا يۈگۈرەيتتى. ئۇزاق ئېتىشىش ئاخىر سۇسلىدى. تاڭ ئاتقاندا سوپاخۇن نەدىندۇر ئات چاپتۇرۇپ كەلدى:

— دۈشمەن قېچىپتۇ! — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ خۇشال بولۇپ.

مۇختەر باي كېيىن بىلدى: دۈشمەن، دېھقانلاردىن ئالغان قورغان قولدىن كەتتى، ئاقسۇدىن كەلگەن ئىككى روتا ئەسكەر تارمار بولدى، دېگەن خەۋەردىن قورقۇپتۇ. دۈشمەن يەنە قورغان ليەنجاڭى لى سۇجۇننىڭ مۇزات دەرياسىغا ئۆزىنى ئاتقانلىقى، قورغاندىكى توقسان بىر نەپەر ئەسكەرنىڭ تەسلىم بولغانلىقى، ئاقسۇدىن كەلگەنلەرنىڭ تۇيۇقسىز زەربىگە ئۇچرىغانلىقى... ئوخشاش ئىشلارنى ئاڭلاپتۇ.

دۈشمەننىڭ يەتتە - سەككىزدەك جەسىتىدىن باشقا ھېچنېمە تېپىلمىدى. سوپاخۇن ئىمىر ھاجىنى بىر قىسىم پارتىزانلار

بىلەن ئالدىنقى سەپتە قالدۇرۇپ، ئۆزى بىر قىسىم ئادەمنى باشلاپ قورغانغا قايتىپ كەلدى.

ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى بىر ئىزۋوت پارتىزاننىڭ ھىمايىسىدە مۇزداۋان تەرەپتىكى يېڭىمەھەللە دېگەن يېزىغا چېكىنگەن، قورغان ئىككىنچى مۇداپىئە لىنىيىسى قىلىنغانىدى. ئىككىنچى لىنىيە مەسئۇلى ئابلەت داۋۇت سوپاخۇنغا دوكلات بېرىپ بولۇپ:

— كېچىچە ئۇخلىماي، ئاسمانغا قاراپ ئوق ساناپ چىقتۇق، — دەپ چاقچاق قىلدى.

قورغاندا تىنچ ھايات باشلاندى، غۇلجا يولى ئېچىلدى، پارتىزانلار ئەمدى خاتىرجەم، ھۆكۈمەت ۋەكىللىرىمۇ قورغانغا قايتىپ كەلدى. ئوتتۇرىسىدىن تاغ سۈيى ھەيۋەت بىلەن ئېقىپ ئۆتىدىغان قورغاندا يېڭى تارىخ يارىتىشقا ئاتلانغان ئەزىمەتلەرنىڭ كۈلكە - چاقچاق، ھەتتا ناخشىلىرى ئەۋجگە چىقتى. غالىبلار توغرىسىدا ماختىنىپ ھېكايە ئېيتقۇچىلارنىڭ ئەڭ چوڭى مۇختەر باي ھېكايىگە قىزىقىدىغان پەرىخەگە تاش ئۈستىدە ئولتۇرۇۋېلىپ، توختىماي ھېكايە توقۇپ سۆزلىمەكتە ئىدى.

باش كۈز پەسلى — بۇ يەرگە كېلىۋاتقان قىش پەسلىنىڭ ئەلچىلىرى قىرو، ئاچچىق شامال ۋە دەرەخلەردىن تۆكۈلۈۋاتقان سېرىق يوپۇرماقلارنى ھەدىيە قىلغان. ئاخشام - ئەتىسى غول قورىغۇدەك سوغۇق بولماقتا. پارتىزانلار چاپانلىرىنى يېپىنچاقلاپ، سەھەردە بۇژغۇنلۇق سۇ بويىدا راھەتلىنىپ يۈز - كۆزىنى يۇيۇشاتتى. قورغانغا گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئۇزۇن مۇددەتلىك مۇداپىئەگە تەييارلىنىپ، يېمەك - ئىچمەك ئوق - دورىلارنى خېلى نۇرغۇن توپلىغان. بىر يۈز يەتمىش دانە ھەرخىل مىلتىق، ئون سەككىز دانە پىلىموت، يىگىرمە دانە تاپانچا، بەش دانە بومباتار، بىرقانچە يەشىك ئوق، ئۈچ يۈز دانە گرانات، يۈز دانە قىلىچ، ئىككى يۈز ئون تۇياق ھەربىي ئات، يېتەرلىك ئات

بوغۇزلىرى ئولجا ئېلىندى. پارتىزانلار شۇنىڭ ئۈچۈن تاغ سۇ-
يىدەك گۈركىرىمەكتە ئىدى، ئەسىرلەرنىڭ توقسان بىر نەپىرى
ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىزلار ئىكەن. ئۇلارغا سۆزگە ئۇستا ئابدۇ-
كېرىم ئابباسوف بىلەن دىنىي پەيلاسوپ داموللا رازىيوف بىرنەچ-
چە قېتىم لېكسىيە قىلىۋىدى، ئۇلار قۇرئان تۇتۇپ قەسەم
بېرىپ، گومىنداڭغا قارشى ئۇرۇشتا سوپاخۇن كوماندىردەك
خىزمەت كۆرسىتىپ گۇناھىمىزنى يۇيىمىز دەپ ۋەدە بېرىشتى.
ياقئېرىقلىق ئىبراھىم ھاجى ئاقساقال ئوتتۇز نەپەر يىگىتنى
پىدائىي قىلىپ تەشكىللەپ پارتىزانلارغا ئەكېلىپ بەردى. يۈز-
دىن كۆپ يېڭى جەڭچى كۆپەيدى. ئۇلارغا قورغاندا ھەربىي
مەشىق ئېلىپ بېرىلدى. ئىبراھىم ھاجى ئۆز ئوغلىنىڭ قولى-
دىن تۇتۇپ تۇرۇپ، خۇددى خەلپىتىمگە تاپشۇرغاندەك:

— سۆڭىكى مېنىڭ، گۆشى سىلەرنىڭ. ئۆلسە شېھىت،
قالسا غازى. زۇلۇمدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، خەلق ئۈستىدىكى
قارا تاغنى ئاغدۇرۇش ئۈچۈن جېنىمىز پىدا! — دېدى ھاياجان
بىلەن.

ھۆكۈمەت ۋەكىللىرى غەلىبە ئەھۋالىدىن دوكلات تەييار-
لاپ، مۇزات يولى بىلەن غۇلجا شەھىرىگە ئالاقىچىلەرنى ئەۋەت-
تى. دوكلات تەييارلاشتىن بۇرۇن، رەھبەرلەر سوقۇش جەريانى-
دىكى تەجرىبىلەرنى يەكۈنلىدى. سوپاخۇننىڭ ھەربىي تاكتىكا
ۋە ئىستراتېگىيە جەھەتتىكى ئارتۇقچىلىقلىرى بۇ خۇلاسىدە ئالا-
ھىدە تەكىتلەندى.

جۇشقۇن، خۇشال، ئاۋازىمۇ ئالاھىدە ئېچىلىپ كەتكەن
سوپاخۇن يېڭىدىن تەشكىل قىلىنغان ئىسكادىرون، روتا، ئىز-
ۋوتلارنى داغدۇغا بىلەن ئېلان قىلدى. ئۈچ ئىسكادىرون، بىر
پىلىموت ئىسكادىرونى، بىر رازۋېد ئىزۋوتى، بىر سىۋەز ئىز-
ۋوتى، بىر مىناميوتچى ئەدلىنىيە، ئارقا سەپ تەمىنات روتىسى،
قوماندانلىق شتاب، شتاب باشلىقى قاتارلىقلار ئېلان قىلىندى.

بىر ئىزۋوتتا يىگىرمە بەشتىن ئوتتۇز بەشكىچە پارتىزان بار.
بىر روتىدا ئۈچ ئىزۋوت، ھەربىر ئىسكادىروندا ئىككى كوماندىر
(بىرى باش، يەنە بىرى مۇئاۋىن) ئېلان قىلىندى. گومىنداڭ-
دىن ئەسىر چۈشكەن كوماندىرلارنىڭ مەنسىپىمۇ ساقلاپ
قېلىندى.

— مانا بۇ تارىخىي بۇرۇلۇش! — دېدى كومىسسار
ئابدۇكېرىم ئابباسوف، — بىزنىڭ ئاساسىي قوشۇنىمىز گومىن-
داڭ ئارمىيىسىدىن ئىسيان كۆتۈرۈپ ئۆتكەن سوپاخۇن باشلىق
جەڭچىلەر. بىزگە ئەسكىرىي كۈچىمۇ، قورال - ياراغىمۇ
گومىنداڭ ئۆزى ئەكېلىپ بېرىۋاتىدۇ. بىز كۈنسېرى كۈچىيى-
ۋاتىمىز. گومىنداڭ كۈنسېرى ئاجىزلاۋاتىدۇ. پۈتۈن شىنجاڭدا
گومىنداڭنىڭ گۇم بولىدىغان كۈنى يىراقتا ئەمەس، يېقىنلا
يەردە. قىش پەسلى يېتىپ كېلىشتىن بۇرۇن، بىز شىنجاڭدىن
گومىنداڭنى قوغلاپ چىقىرالايمىز. ھازىر جياڭ جيېشى جۇڭگو
خەلقىنى بىخۇدلاشتۇرۇش ئۈچۈن تىنچلىق تۈتەك پەردىسى تار-
تىپ، چۇڭچىڭدا رەئىس ماۋ زېدۇڭ بىلەن كېلىشىم تۈزۈش
ئۈچۈن سۆھبەت ئۆتكۈزمەكتە. ئۇ كوممۇنىستىك پارتىيىگە،
ئازاد رايونلارغا قارشى ئومۇميۈزلۈك قىرغىنچىلىق يۈرگۈزۈش
ئۈچۈن تۈتەك پەردە ئىچىدە تەييارلىق قىلىۋاتىدۇ. ۋەتىنىمىزدە
ھازىر توقسان ئازاد رايون بار. بىز توقسان بىرىنچى ئازاد
رايون. بىز يېتىم ئەمەس، ئازاد رايون خەلقلىرى يۈز مىليون-
دىن كۆپ. ئازادلىق ئارمىيە بىر مىليوندىن جىق، خەلق ئەس-
كەرلىرى ئىككى مىليوندىن جىق، بۇ چوڭ كۈچ بىزنى قوللاي-
دۇ. ستالىن، سوۋېت خەلقى، سوۋېت قىزىل ئارمىيىسى بىزنى
قوللايدۇ. بىز ئاقسۇنى چوقۇم ئازاد قىلالايمىز. قەشقەر، يە-
كەن، خوتەنلەرگىچە بارالايمىز. خەلقىمىزنى مىللىي زۇلۇم،
سىنىپىي زۇلۇم ۋە خورلۇق، نادانلىق، نامراتلىق ئازابلىرى-
دىن قۇتۇلدۇرۇپ، شىنجاڭدىكى ھەممە مىللەتلەرگە

ھۆرلۈك ، بەخت ـ سائادەت يارىتىپ بېرەلەيمىز !

ھۆررا سادالىرى خانتەڭرى چوققىسىنى ماكان قىلىشقان تاغ ۋە قەھرىتان ئەلچىسى بولغان ئۇلار قۇشلىرىنى چۆچۈتتى ، قورغان ئىچىدە ھېچقاچان بۇنداق تەنتەنە ، خۇشاللىق بولۇپ باققان ئەمەس !

قورغاندىن يىگىرمىدەك ئەسكەر بىلەن قېچىپ ، بەختى ئىسىملىك قىرغىزنىڭ ئۆيىگە بارغان ۋاڭ لىيەنجاڭنى قوغلاپ ماڭغانلار ئىچىدە مۇختەر بايمۇ بار ئىدى . ئۇلار بېرىشتىن يېرىم سائەت ئىلگىرى ، بەختى يىگىرمە چىرىكنى ئاتلاندۇرۇپ ، ئۆزىمۇ بىللە قېچىپ كەتكەن . مۇختەر باي : «مەن ئاقسۇغىچە قوغلاپ بېرىپ تۇتۇپ كېلىمەن !» دەپ ھۆركىرىگەندىمۇ رازۋېدكا ئىزۋوتىنىڭ كوماندىرى تېزەكتۆرە ئۇنى توسۇۋالغانىدى .

— تېزەكتۆرە توسۇمىغان بولسا مەن ئۆزۈمنىڭ قانداق ئادەملىكىمنى كۆرسىتىپ قوياتتىم . يىگىرمە خىتاي بىلەن بىر خائىن قىرغىزنى تىرىك تۇتۇپ كېلەتتىم . مېنى خوتۇنباز دەيدا !

مۇختەر باينىڭ بۇ گېپى ھەممە ئادەمنى كۈلدۈرۈۋەتتى .

— ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلغاندا ھۈنەر كۆرسىتىڭ ئەمىسە !

— سېپىل دېگىنىڭگە ئۆگزىگە شوتا بىلەن چىققاندەك چىقىپ كېتىمەن ! — دېدى مۇختەر باي ھۆركىرەپ .

قورغاندا ئاقسۇ شەھىرىگە يۈرۈش قىلىش داغدۇغىسى بارلىققا كەلدى .

كەچقۇرۇن پارتىزانلار قورغاندىن چىقىپ كۈنپېتىشقا قاراپ يۈرۈش قىلدى . گويا راشىدىن غوجا باشچىلىقىدىكى خەلق قوزغىلاڭچىلىرىدەك ، گويا سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان قوشۇنلىرىدەك ھەيۋەتلىك ، روھلۇق ۋە جۇشقۇن بىر قوشۇن تاغ باغرىدا چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈپ ئاقسۇغا ھۇجۇمغا ماڭماقتا ئىدى .

نۇرى كۈنلەرنى بۇيرۇق كۈتۈش ، مەشىق قىلىش ، بىرلىرنى سېغىنىش ۋە ئۆتكەن ئىشلارنى ئەسلەش بىلەن ئۆتكۈزمەكتە . ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي توغراقلىق ، چۆل ۋە تاشلىق . جەنۇبتا تاغ ، شىمالدا يەنسخەي ، ئورمانباغ . چەكسىز چۆللۈككە كۆز پەسلى ئاچچىق شامال ، سېرىق ياپراقلارنى ھەدىيە قىلغان ، بۇ سوۋغىلار ئۇلۇغ ئىشلارغا ئۆزلىرىنى بېغىشلىغانلار ئۈچۈن كۆڭۈلسىز خاتىرىلەرنىڭ گۇۋاھچىسى . «1945 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى بايرىقىمىز شىڭشىڭشياغا قادىلىدۇ» دېگەن سۆز ھەممە جەڭچىنىڭ ئىرادىسى ۋە ئادەت سۆزىگە ئايلانغانىدى ، لېكىن مانا نۇرغۇن كۈنلەر ئۆتتى ، بۇ جۇڭغار ۋادىسىدا مىلتىق ياكى «ھۇررا» ساداسى يوق ، ئاسماندا قارغىلار توپ ـ توپ بولۇپ ئۇچۇشماقتا ، شەرقىي شىمال شامىلى توختىماي گۈركىرىمەكتە ، قۇملار ئۇچماقتا . كولانغان ئاكوپ ـ گەمىلەردە قۇرۇق گەپتىن باشقا ھەرىكەت يوق ، بۇ خىل ھايات پىداكارلار ئۈچۈن ياردار بولغاندىنمۇ بەتتەر ئازابلىق . ئىنسان ئۈچۈن مەقسىتىگە يېتەلمەسلىك ئازابىنىڭ مەنبەسى . ھاياتىنى ئالىقىنىغا ئېلىپ ئۇلۇغ ئىشلارغا ئاتلانغانلار ئۈچۈن ھەربىر قەدەم قىممەتلىك ھايات سەھىپىسى ، بۇ سەھىپىلەرنىڭ جۇغلانمىسى ئۇنىڭ ھايات قامۇسى . مەنىسىز ئۆتكەن كۈنلەر بۇ ھايات قامۇسىدىن يىرتىلىپ تاشلانغان بەتلەر…

ئۇ خىيال بىلەن ئۈستى قومۇش ۋە توپا بىلەن يېپىلغان ، شىرىلداپ قۇم قۇيۇلۇپ تۇرىدىغان گەمىدىن يىراقلاپ يۇلغۇنلۇققا كېلىپ يالغۇز ئولتۇردى ـ دە ، ئىككى يانچۇقىدىن ئىككى پارچە خەت چىقىرىپ تىزىغا قويدى . ئۇنىڭ بىرى پەرىخەنىڭ ئاقسۇدىن يازغان قىلىن خېتى . بۇ خەت مۇز داۋانىنى بېسىپ

ئۆتۈپ ئۇنىڭ قولىغا بۇرناكۇن تەگدى. يەنە بىرى غۇلجا شەھىرىدىن — زەيتۇنەدىن يېزىلغان خەت. ئىككى پارچە خەت ئۇنىڭ خىيال ئېكرانىدا ئىككى گۈزەل قىزنى پەيدا قىلدى. ئىككى جۈپ بىر - بىرىدىن قېلىشمايدىغان چىرايلىق كۆزلەر ئۇنىڭغا تىكىلگەن. بۇ كۆزلەردىن ياش — ياق، ياش ئەمەس، يالقۇن چاقنىماقتا. بۇ كۆزلەر قىزلارغا خاس مۇھەببەت ساپلىقىنى ئىزھار قىلماقتا، قىزلارغا خاس سادىقلىق، مەردلىك ۋە چەكسىز سېغىنىشنى بىر مۇڭلۇق ناخشا، تەسىرلىك داستان قىلىپ ئېيتماقتا. بۇ كۆزلەر نۇرىغا كېچە - كۈندۈز تەقەززالىق بىلەن تەلمۈرگەن ئىككى يۈرەكنىڭ ئەلچىسى، يىراقتا تۇرۇپ ئۆرتىنىۋاتقان ساپ قەلبلەرنىڭ نالە - پەريادى...

يىگىرمە نەچچە يىللىق ھايات ئۇنىڭغا نىمىلەرنى تەقدىم قىلدى، نېمىلەرنى چۈشەندۈردى؟ ئۇ نېمىلەرگە تەشنا، نېمىلەردىن بىزار؟ ئۇ بىكار بولسىلا مۇشۇ خىل سوئالغا جاۋاب ئىزدەيدىغان بولۇپ قالدى. مۇنۇ ئىككى پارچە خەتمۇ ئۇنىڭ ھايات يولىدا پەيدا بولغان ئىككى چوڭ سوئال، ئۇ بۇ سوئاللارغا جاۋاب بېرىشكە ئالاجىسىز. ئىنساپ - ئەخلاق بىلەن ھېسسىيات ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەشتە قايسىسى غالىب چىقسىمۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن پاجىئە. ئىنساپ - ئەخلاق بىر خىل ئوڭايلىقچە ئۈزگىلى بولمايدىغان پولات ئارغامچا. ئۇ سېنىڭ پۇت - قولۇڭغا چۈشىدىكەن، سەن ئۇنىڭدىن ئوڭايلىقچە قۇتۇلالمايسەن. ھېسسىياتچۇ؟ ئۇ سېنىڭ ئەقلىڭ، ۋۇجۇدۇڭغا چۈشكەن ئوت يالقۇنى. ئۇ تىنىمسىز ئۆرتەيدۇ، سېنى بىھوش قىلىدۇ، مەست قىلىدۇ، ئارزۇ - تىلەكلىرىڭنى نابۇت قىلىدۇ، سەن ئۇنىڭ كۈچى بىلەن ئەخلاق - ئىنساپ كىشەنلىرىدىن تېنىڭنى قۇتۇلدۇرالايسەن...

ئۇ ئىككى خەتنى ئىككى قولىغا ئالدى. قايسىسىنى يۈرىكىگە تېڭىشى، قايسىسىنى يەرگە تاشلاپ قويۇشى كېرەك.

ئۇنىڭ ئىنساپ - ئەخلاقى پەرىخەنىڭ ئىسمىنى چىللايدۇ.

ئەمما ھېسسىياتى زەيتۇنەگە تەلپۈنىدۇ. ئۇ «ئۇرۇش ۋە تىنچلىق» رومانىدىكى ساددا قىز ناتاشانىڭ ئورنىغا چۈشۈپ قالغانىدى. قىز: «نېمىشقا بىر ۋاقىتتا ئىككى يىگىتنى ياخشى كۆرگىلى بولمايدىكەن؟» دەپ نالە قىلغان. نۇرىنىڭ بۇ سۆزنى تەكرارلىغۇسى كەلدى. ئۇ زەيتۇنەنىڭ خېتىنى چۆرۈۋېتىش ئۈچۈن قولىغا ئالدى. لېكىن خىيال ئېكرانىدا قاپقارا، نۇرلۇق كۆزلەردە غىلدىرلاپ ياش پەيدا بولۇۋىدى، ئۇ دەرھال خەتنى تىزىغا قويدى. ئۇ پەرىخەنىڭ خېتىنى ئاچتى. ئۇنىڭ بۇ خەتنى ئۈچىنچى قېتىم ئوقۇشى، خەت ئۇنىڭغا ئۇلۇغ ئىشقا ئاتلانغانلارنىڭ مۇشەققەتلىك تۇرمۇشىدىن ھېكايە سۆزلەيتتى. نۇرى بۇ ھېكايىلەرگە تولىمۇ قىزىقىدۇ. بىردىنلا ئۇنىڭ كۆڭلىدىن ئۆزىنىڭ تۇرمۇش توغرىسىدىكى سوئاللىرى غايىب بولدى - دە، شۇنچە قۇربانلارنى بەرگەن خەلق دۇچ كېلىۋاتقان ئىشلار توغرىسىدا يېڭى سوئاللار پەيدا بولدى.

ئۇ خەتنى تۆتىنچى قېتىم ئوقۇشقا باشلىدى...

پارتىزانلار 1945 - يىل 8 - ئاينىڭ 29 - كۈنى مۇزداۋان ئاستىدىكى قورغاندىن ئاقسۇغا قاراپ يولغا چىقتى. ئۇلار بوزدۆڭ يېزىسىنىڭ تىكەنقورۇق دېگەن قىشلىقىدا قوندى. ئۇ كېچە پەرىخە نېمىشقا ئۇخلىيالمىدى، شۇنچە جىق ئىتلار ھاۋشىپمۇ ياكى پارتىزانلار ئۇنىڭغا ئارام بەرمىدىمۇ؟ 8 - ئاينىڭ 30 - كۈنى تۇزئاۋات يېزىسىنىڭ قىچى دېگەن قىشلىقىدا قونغاندا ئۇ چۆچۈپ ئويغاندى. مۇختەر باينىڭ يىرىك قوللىرى نېمىشقا قىزنىڭ پېشانىسىنى سىلىغاندۇر - ھە؟ جام دېگەن يەر چوڭ يېزا بولسا كېرەك. يولنىڭ ئىككى قاسنىقى ئادەم بىلەن تولغان، ئۇلار يىغا - زار، دۇئا - تىلاۋەت قىلىشىۋاتىدۇ، پارتىزانلارنىڭ ئاتلىرىغا ئېسىلىپ، ئاتلار ئىزى چۈشكەن يەردىن توپا ئېلىپ پېشانىسىگە سۈرتۈۋاتىدۇ، سۆيۈپ تۇرۇپ يىغلاشقان بوۋاي - مومايلار جەڭچىلەرنىڭ بويۇنلىرىدىن ئاجرىمايۋات-

دۇ، قوغۇن - تاۋۇز، نان - توقاچ، تۇخۇم، قېتىق ئوخشاش
يېزا يېمەكلىكلىرى كوچىنىڭ دوقمۇش - دوقمۇشلىرىغا دۆۋى-
لەنگەن. پارتىزانلار كاتتا مېھمان.

— ئاياغ ئىزلىرىڭلاردىن گۈل ئۈنسۇن!
— ئىلى ئوغۇللىرى، ياشاپ كېتىڭلار!
— ھەزرىتى ئېلىنىڭ ئەۋلادلىرى ياشىسۇن!

خەلقنىڭ ھۆرمىتى، ئەلنىڭ ئارزۇسى جام يېزىسىدا ئەۋج-
گە چىققان.

ئاباسوف ھەممە يەردە نۇتۇق سۆزلىمەكتە. ئا-
دەملەر توپ - توپ بولۇپ پارتىزانلارغا ئەگىشىپ ماڭماقتا...
پارتىزانلار ئاخىر ئاقسۇغا ئۈچ - تۆت كىلومېتىر يېقىن يەردىكى
يالغۇز قارىغاش دېگەن يەرگە كەلگەندە، رازۋېدكىچىلار خەۋەر
ئەكەلدى: دۈشمەن كونىشەھەرنىڭ يارېيشى دېگەن يېرىدە مۇدا-
پىئە قىلىپ تۇرۇۋېتىپتۇ.

ئاقسۇغا قىلىنغان ھۇجۇم شۇ يارېيشىدىن باشلاندى. ئاي-
رودروم، يارېيشىدا قاتتىق سوقۇش بولدى. شۇ كۈن كەچ
كىرگۈچە قاتتىق ئېتىشىش بولدى. «ھۇررا!» ساداسى ئاقسۇ
ئاسمىنىدا توختىماي گۈلدۈرمامىدەك گۈلدۈرلەپ تۇردى. دۈش-
مەن ئۈچ - تۆت سائەت قاتتىق سوقۇشۇپ يېڭىشەھەرگە قاراپ
چېكىندى. پارتىزانلار 1945 - يىل 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى
ئاقسۇ كونىشەھەرنى ئىگىلىدى. پارتىزان ۋە خەلقتىن تۆت كى-
شى قۇربان بولدى. پەرىخە يىگىرمىدەك يىگىتنىڭ جاراھىتىنى
تاڭدى. دۈشمەننىڭ يىگىرمىدەك ئادىمى ئۆلدى. پارتىزانلار
زورايدى. دۈشمەن قورقۇپ سېپىل ئىچىگە كىرىۋالدى. كېچىچە
جەڭ بولدى، لېكىن سېپىلدىن كىرىش مۇمكىن بولمى-
دى. 9 - ئاينىڭ 2 - كۈنى پارتىزانلار كونىشەھەرگە قايتىپ
كەلدى. ئۈچ كۈن ھېيتتا پارتىزانلار كونىشەھەرنى مۇھاپىزەت
قىلىپ ھۇجۇم قىلماي جىم تۇردى، روزا ھېيت نامىزى داغدۇ-

غىلىق ئۆتتى... ئابدۇكېرىم ئاباسوف، قاسىمجان قەمبىرى،
داموللا رازىيوفلار نۇتۇق سۆزلىدى...

«... نۇرى ئاكا! مەن سىزگە ئارىمىزدىكى ھېلىقىدەك
ئىشلار توغرىسىدا سۆزلەشنى كەلگۈسىگە قالدۇردۇم. مېنىڭ
مىجەزىم ئۆزگەردى. مەن ھازىر قورقمايدىغان، چوڭ - چوڭ
ئىشلارنى كۆپرەك ئويلايدىغان بولۇپ قالدىم، خەلقىمىزنىڭ نې-
مىگە تەشنا ئىكەنلىكىنى بىلمىگەن بولسام، بەلكى ئۆزۈمنىڭ
بەختىنىلا ئويلايدىغان ئاددىي پىكىرلىك پەرىخە بولۇپ قالغان
بولار ئىدىم. لېكىن تەلەيلىك ئىكەنمەن. قارلىق تاغ چوقىلى-
رىدىن ئېشىپ جەڭ مەيدانىغا كېلىش ماڭا نېسىپ
بوپتۇ. يالاڭ - يالىڭاچ، ئاچ - زېرىن خەلقنىڭ ئۆيلىرىدە
قونۇش، ئۇلار بىلەن سىردىشىش پۇرسىتىگە ئىگە بوپتىمەن.
ئۇلۇغ تەڭرىتېغى، ئۇلۇغ خەلق مېنى تەربىيىلىدى. مەن ئۆلۈ-
ۋېلىشنى ئويلىغان، ھازىر بۇ ئويلىرىم يادىمغا كەلسە نومۇستىن
تولغىنىمەن. ھايات تولىمۇ قەدىرلىك ئىكەن. مەن ئەمدى چۈ-
شىنىۋاتىمەن. ھاياتنى سۆيۈشمۇ ئۇنىڭ قىممەتلىك بولغانلىقى-
دا. مەن بىكار بولسامىلا كىتاب ئوقۇيمەن. بۇ يەردە ئاجايىپ -
ئاجايىپ ئادەملەر بىلەن تونۇشتۇم، ئۇلارنىڭ بىرى ئابدۇكېرىم
ئاباسوف. ئۇ مەندىن خېلى چوڭ، لېكىن يىگىرمە تۆت ياشلىق
يىگىت ماڭا خۇددى كىتابلاردىكى ئۇلۇغ ئادەملەردەك بىلىنىدۇ.
ئۇ جىق سۆزلەيدۇ، لېكىن سۆزلىرى ئادەمنى بىزار قىلمايدۇ.
ئۇ نەدە مۇشكۇلچىلىك بولسا شۇ يەرگە ئۆزىنى ئاتىدۇ. ئەڭ
قىيىن ئىشلارغا ناھايىتى تېز، ئۇنۇملۇك چارە تاپالايدۇ. ئۇ
قاچان ئۇخلاپ، قاچاندا دەم ئالىدىكىنتاڭ، تىنىمسىز ئىشلەي-
دۇ. دائىم: ‹جاپا ئىچىدىن راھەت - خۇشاللىق تېپىشقا ئادەت-
لىنىش كېرەك›، دەيدۇ... نۇرى ئاكا، مەن ھازىر بۇرۇنقى
نازۇك مىجەز پەرىخە ئەمەس، بۇرۇن ئاپام بىلەن ھەدەم ئۈچۈن
قىساس ئېلىشنىلا ئويلايتتىم. ھازىرچۇ؟ خەلقىمىزنىڭ تارتىۋات-

قان زۇلۇم ـ جەبرىسىنى كۆپـرەك ئويلايدىغان بولۇپ قالدىم .
يالىڭاچ بالـىلار ، ئاقسۇ كونىشەھەردىـكى تىلـەمچىلەر ، مۇسا-
پىرلار ، گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئاياغ ئاستى قىلغان ھەدەمگە
ئوخشىغان يۈزلىگەن قىزلار ، ئەڭ ئاخىرقى بىر پارچە نېنىنى
گومىنداڭ ئەسكەرلىرى تارتىۋېلىپ ئاچلىقتىن بىر تېرە ـ بىر
ئۇستىخان بولۇپ كوچىلاردا ياتقان ئاياللار··· خەلقىمىز تارتىۋاتـ
قان زۇلۇمنى كۆرۈپ كېچىلىرى خىيال بىلەن ئۇخلىيالمايدىغان
بولۇپ قالدىم . روزى ھېيت نامىزىغا ئەرچە ياسىنىپ مەنمۇ
باردىم . نامازدىن كېيىن نەچچە مىڭ كىشى مەسچىت ئالدىغا
توپلاندى . ئاباسوف يالقۇنلۇق نۇتۇق سۆزلىدى :
ــــ ھەممىمىز ئوخشاش ئىنسان ، ھەممە مىللەتنى خۇدا
ئوخشاش ياراتقان . گومىنداڭ بىزنى خەلق دەپ قارىمايدۇ ، بىر
مىللەت دەپ قارىمايدۇ . ئۇلارنىڭ نەزىرىدە بىز ئات ـ ئېشەك ،
ئىشنىڭ ئېغىرىنى ، غىزانىڭ ئەڭ ناچىرىنى يەيدىغان قارا قۇل .
بىزنىڭ كۈچىمىز بىلەن گومىنداڭ ئەمەلدارلىرى بېيىغان ،
سەمرىگەن ، كۈچەيگەن . بىر ئەمەلدار كوچىدىن ئۆتكەندە ، پۈ-
تۈن ئاقسۇ خەلقى يەرگە باش قويۇپ تۇرسىمۇ ئۇ بىزدىن رازى
بولمايدۇ . بىزنىڭ خورلۇقىمىز ، ئاياغ ئاستى بولغىنىمىز چېـ
كىگە يەتتى . بىز ئاخىر ھايات قېلىش ئۈچۈن ، ئىنسانىي ھوقۇق
ئۈچۈن قولىمىزغا قورال ئېلىپ زالىم ھۆكۈمەتكە قارشى چىقـ
تۇق . بۇ زالىم گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە قارشى قورال ئېلىپ
ئىنقىلابقا ئاتلانغانلار يالغۇز بىزلا ئەمەس . پۈتۈن جۇڭگو ئەمـ
گەكچىلىرى ، ئىشچىلار ، دېھقانلار ، زىيالىيلار ۋە ئىلغار بايلار-
مۇ قوزغالدى . گومىنداڭ ھۆكۈمىتى چوقۇم ئاغدۇرۇلىدۇ . بىز
بۇ ھۆكۈمەت بولمىسىمۇ ياشىيالايمىز ، بەلكى ياخشىراق ياشىياـ
لايمىز . مانا شۇ تاپتا ئاقسۇ كونىشەھەردە گومىنداڭ يوق ،
ھەممە ئادەم خۇشال . شەھەر بىزنىڭ ، بىز شەھىرىمىزنىڭ خو-
جىسى ، ئىسكىلاتلاردىكى ئاشلىق ، ئامباردىكى بايلىقلار ھەممىـ

سى بىزنىڭ . ئاشلىقلارنى خەلقلەرگە تارقىتىپ بېرىمىز . خەلق
ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇپ ، ئۆزلىرى يارىتىدىغان ئادەملەرنى
ھاكىم قىلىپ سايلايدۇ . ياشىسۇن خەلق ، ياشىسۇن ھۆرلۈك ،
ياشىسۇن غالىب ، قەھرىمان پارتىزانلار !
كۆزلىرىمدىن تاراملاپ ياشلار قۇيۇلدى . خەلقنىڭ خۇشالـ
لىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈشتىن ئۇلۇغ بەخت بولمىسا
كېرەك ! بىر موماي مېنى چىڭ قۇچاقلاپ بۇقۇلداپ يىغلاپ : «ئارـ
مىنىم يوق ، بۇ كۈننى كۆردۈم . ئېرىم تۈرمىدە ل . مۇتەللىپلەر
بىلەن بىللە ئىدى . ئوغۇللىرىم تاغ ئاتلاپ غۇلجىغا قېچىپ
كەتكەن··· » دېگەن گەپلەرنى قىلدى . رابىخان ئابىستەيدەك ئايالـ
لار نېمانچە كۆپ ، مېنىڭ ئاپامدەك ئاياللار نېمانچە كۆپ ـ ھە ؟
بەخت كىمگە لازىم ئەمەس . ئانىلار كۆز يېشى قىلمايدىغان
جەمئىيەتمۇ بولارمۇ ؟ بىزنىڭ ئىنقىلابىمىز غەلىبە قىلسا شۇنداق
جەمئىيەت قۇرالايمىزمۇ ـ ھە ؟ ئىسكەندەر ئەپەندى ئىسىملىك
بىر سوۋېتلىك رۇس بار ، ئۇ ماڭا بۆلەكچىلا يېقىنچىلىق قىلىـ
دۇ . ئۇ دائىملا سوۋېت ئىتتىپاقى يېڭى قۇرۇلغاندا ، ئوتتۇرا
ئاسىيادا ئەڭ مەدەنىيەتلىك مىللەت ئۇيغۇرلار بىلەن تاتارلار
ئىدى . «تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» قۇرۇلغاندا ، ئاساسىي رەھـ
بەرلىرى ئابدۇللا روزى باقىيوفتەك ئۇيغۇرلار ئىدى دەيدۇ .
مەن ئىككى مەدەنىيەتلىك مىللەتتىن تۇغۇلغانىكەنمەن . مەن
ئۆزۈمنى ئەمدى بۇرۇنقىدەك يېتىم ، ھىمايىسىز ھېسابلىمايـ
مەن . نەگىلا بارسام ئانام ، دادام ، قېرىنداشلىرىم باركەن .
نۇرى ئاكا ، مەن راستىنىلا ھېلىقى يىغلاڭغۇ پەرىخە ئەمەسمەن .
بىر قېتىم ئەرەنچە كىيىنىپ پارتىزانلار بىلەن بىللە جەڭگىمۇ
كىردىم . مىلتىق ئېتىش ، گرانات تاشلاشلارنى يېڭى ئەسكەرلەر
بىلەن بىللە بايدا ، قورغاندا مەشىق قىلدىم . قولۇمدا بەشئاتار
مىلتىقىممۇ بار . مەن ھەم سېسترا ، ھەم پارتىزان . ئۆز قولۇم
بىلەن بىر دۈشمەننى ئۆلتۈرسەم دېگەن ئارمىنىم بار . ئەتە بۇ

ئارمىنىم ئەمەلگە ئاشارمىكىن . تۇنۇگۈن دۈشمەنلەرنى قوغلاپ يېڭىشەھەر سېپىلىغا كىرگۈزۈۋەتتۇق . سېپىل ئېگىز ، قېلىن ئىكەن ، بولمىسا يېڭىشەھەرمۇ ئازاد بولاتتى .

تۇنۇگۈن ئۈچ ئۇيغۇر يىگىتنى تۇتۇۋالدۇق . سېپىل ئىچىدىن چىققان ئىشپىيونلار ئىكەن . ئوتۇنچى بولۇۋېلىپ جۇل - جۇل كىيىم بىلەن كىرگەنىكەن ، خەلق بۇ گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنى تونۇۋېلىپ تۇتۇپ بەردى . ئاباسوف ئۇلارنى سوراق قىلدى . ئۇلارغا گومىنداڭ چوڭ ئەمەل ، پۇل ۋەدە قىپتۇ . ئۇلارغا ئۆلۈم جازاسى بېرىپ شەھەر ئوتتۇرىسىدا ئاتتۇق . باشقا ئىشپىيونلار كۆرۈپ سېپىل ئىچىگە قېچىپ كىرىپ كېتىپتۇ . بىر نەچچە ئايال ئىشپىيونمۇ تۇتۇلدى . ئۇلارنى بىزگە ئەسىر چۈشكەن گومىنداڭ ئەسكەرلىرى تونۇۋېلىپ تۇتۇپ بەردى . ھازىر بۇ يەردە خىزمەت كۆرسىتىپ پارتىزان بولۇش ھەممە ئادەمنىڭ ئارزۇسى بولۇپ قالدى . تۇنۇگۈن نەچچە مىڭ ئادەم قوللىرىغا كالتەك - توقماق ئېلىپ يېڭىشەھەرگە ھۇجۇم قىلغىلى ماڭغانكەن . گومىنداڭ سېپىل ئۈستىگە پىلىموت ، مىلتىقلار بىلەن قوراللانغان ئەسكەرلەرنى قويۇۋەتتى . قولىدا تۆمۈرنىڭ سۇنۇقى يوق خەلقنى قىرىۋېتىشى تۇرغان گەپ . ھېلىمۇ ياخشى ، دامولla رازىيوف كۆرۈپ قېلىپ توسۇۋاپتۇ . بولمىسا گومىنداڭ كونىشەھەر سوقۇشىدا ئۆلگەن يەن لىيەنجاڭ ۋە يىگىرمە نەچچە ئەسكىرى ئۈچۈن قىساس ئالالماي تۇرغاندا ، ئاچچىقىنى خەلقتىن چىقىرىۋالاتتىكەن .

— باركاللا ! — دېدى قاسىمجان ئاكا نامايىشچى خەلققە سۆزلەپ ، — بىر يەڭدىن قول ، بىر ياقىدىن باش چىقىرىپ ئۇيۇشساق گومىنداڭنى چوقۇم يوقىتالايمىز . ھازىر مانا ئونسۇ[1] سىلەرنىڭ ، ھېيتتىن كېيىن يېڭىشەھەرمۇ سىلەرنىڭ بولىدۇ .

① ئونسۇ — كونىشەھەر .

ھەممىڭلارغا باركاللا !

— ھۇررا ! — دەپ كالتەكلىرىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ ۋارقىراشتى نامايىشچىلار . دامولla رازىيوفمۇ قالتىس سۆزلىدى .

شۇ كۈن قاسىمجان قەمبىرى سوپاخۇن ئاكىنى سەھنىگە ئاچىقىپ ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ بۇيرۇقىنى ئوقۇپ :

— مۇز داۋان قورغىنىنى ئىشغال قىلىشتا كۆرسەتكەن خىزمىتى ئۈچۈن كاپىتان سوپاخۇنغا پودپولكوۋنىك ئۇنۋانى بېرىلسۇن ! — دەپ ئېلان قىلدى ۋە مەيدىسىگە ئوردېن تاقىدى . ئۇنى باشلىقلار بىرمۇبىر قۇچاقلاپ تەبرىكلىدى . مەنمۇ ئاشۇنداق ئوردېن ئېلىشقا نەقەدەر تەقەززا - ھە ؟

كەپتەرلىك ، يارېشى دېگەن يەرلەردە ، يېڭىشەھەرنىڭ يوللىرىدا ، بىزنىڭ پارتىزانلىرىمىز ئىككى كۈندىن بېرى ھۇجۇمغا چىقىدىغان دۈشمەننى ساقلاپ تۇرۇۋاتىدۇ . بىز مۇداپىئەدە . 9 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ئاقسۇ يېڭىشەھەردىكى ئاتلىق 5 - پولك ئۇچتۇرپاندىن ياردەمگە كەلگەن ئۈچ يۈزدەك ئەسكەر بىلەن بىرلىشىپ بىزگە ھۇجۇم قىلدى . بىزنىڭ پارتىزانلىرىمىز دۈشمەننىڭ جاجىسىنى بەردى . مەنمۇ مۇختەر باي چوڭ دادامنىڭ يېنىدا تۇرۇپ تازا ئاتتىم . سەھەردە باشلانغان جەڭ چۈشكىچە داۋاملاشتى . دۈشمەنلەر تازىمۇ جىق ئۆلدى . بىز تازا دالدا جايلارغا ئورۇنلىشىۋالغاچقا كۆپ چىقىم تارتمىدۇق . بۇ مېنىڭ تۇنجى قېتىم جەڭ مەيدانىدا رەسمىي جەڭچى بولۇپ ئوق ئېتىشىم . ئالدىمىزدا خەلق ياسىغان تاش بېلىنداز تېمى بىزگە دالدا . دۈشمەن ئاتىدۇ تاشقا ، بىزلەر ئاتىمىز باشقا . كۆل رەڭ كىيىملىك بىرى ئاپتومات بىلەن دەرەخ دالدىسىدىن چىقىپ ئالدىغا يۈگۈرۈشىگە ، مەن ئۇنىڭ كۆكرىكىنى چەنگە ئېلىپ تەپكىنى باستىم . ئۇ يەردىن بىر مېتىردەك قاڭقىپ بېرىپ

نىرىغا — ئىرىق قىرىغا ئوڭدا چۈشتى. مۇختەر چوڭ دادام قاقاقلاپ كۈلۈپ مىنىڭ قوللىرىمغا سۆيۈپ كەتتى.

دۈشمەننىڭ 1 - سېپى تارمار بولدى. كەينىدىن 2 - سەپ ھۇجۇم قىلىپ كەلدى. بىز يېقىن كەلگەندە ئاتىمىز دەپ بۇيرۇق كۈتۈپ تۇردۇق. دۈشمەن يېقىنلاپ كەلدى. ئۇلارنىڭ باشلىقى ساپ ئۇيغۇر تىلىدا:

— بىز ئۇيغۇر، ئاتماڭلار، ئەل بولىمىز! — دەپ مىلتىقىنى ئىككى قولى بىلەن كۆتۈردى. ئەسكەرلىرىمۇ شۇنداق قىلدى.

— ئاتماڭلار! — دەپ بۇيرۇق بەردى ئاباسوف ئارقا سەپتە تۇرۇپ ۋارقىراپ.

— ياق، ياق! — دېدى سوپاخۇن پولكوۋنىك تەتۈرىچە. شۇ بىر سېكۇنتلۇق ۋاقىت ئىچىدە ھېلىقى دۈشمەنلەر بىردىنلا غالجىرلىق بىلەن ئوق ياغدۇردى. بىزنىڭ نۇرغۇن تەجرىبىسىز پارتىزانلىرىمىز دۈشمەنگە ئىشىنىپ ئۆرە تۇرۇپ چاۋاك چالماقچى بولغاندا دۈشمەن ئوقىدا يىقىلدى. بىز ئاباروندىن ئىلاجسىز چېكىندۇق. ئىسىت، مۇختەركام، ئىسىت چوڭ دادام: «ئەل بولدى!» دەپ ۋارقىراپ ئورنىدىن تۇرۇۋىدى، ئۇنىڭ كۆكرىكىگە ئوق تەگدى.

— ئۇ... ئۇ... ئۇ... بى ... بى ...! — دېدى ئۇ سەنتۈرۈلۈپ دۈدۈقلىغىنىچە ئوڭدا يىقىلدى. ئۇ شېھىت بولدى. مەن ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىختىيارسىز ئۆزۈمنى تاشلاپ ھۆڭگىرەپ يىغلىدىم. ئاباسوف نەدىندۇر ئۆمىلەپ كېلىپ ئۇنىڭ بېشىنى قۇچىقىغا ئېلىپ بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى. بۇ چاغدا قۇچاقلاشما جەڭ بولۇۋاتاتتى. ئۇيغۇرلار بىلەن ئۇيغۇرلار قۇچاقلاشما جەڭ قىلماقتا، بىز زالىم ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرۇش ئۈچۈن، ئۇلار بۇ ھۆكۈمەتنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن! مەن ئۆمە-

رۈمدە بۇنداق مەنزىرىنى كۆرمىگەن. ئەتراپ جەسەت بىلەن تولدى. دۈشمەنمۇ، بىزنىڭكىلەرمۇ جىق قىرىلدى. تۇنىياز ئىسىملىك ئاقسۇلۇق يىگىت بارئىدى. ئۇستا ناخشىچى، دۇتارچى ئىدى. ئۇنىڭ نەيزىسى دۈشمەننىڭ كۆكرىكىگە، دۈشمەننىڭ نەيزىسى ئۇنىڭ كۆكرىكىگە سانجىلىپ ھەر ئىككىلىسى ئۆلدى. ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى ئۇيغۇر بالىلىرى. مەن ھاياتىمدا ئۇ كۈنكىدەك جىق ياش تۆكمىگەنمەن. بىزدىن بۇ كۈنكىدەك جىق ئادەم ئۆلمىگەن، بۇ بىزنىڭ مەغلۇبىيىتىمىز. بىچارە ئاباسوف تولىمۇ ئازابلاندى.

— بۇ قان قەرز مىنىڭ بوينۇمدا! — دېدى ئۇ قۇربان بولغانلارنىڭ نامىزىنى چۈشۈرگەندە بۇقۇلداپ يىغلاپ تۇرۇپ، — مىنىڭ خاتا بۇيرۇقۇم شۇنچە قېرىندىشىمنىڭ بېشىغا چىقتى!

— بۇ مىنىڭ قوماندانلىقتىكى خاتالىقىم! — دېدى سوپاخۇن ئاكىمۇ يىغلاپ تۇرۇپ، — كومىسسارنى ئالدىنقى سەپكە ئەكەلمەسلىكىم كېرەك ئىدى.

مۇختەر باي چوڭ دادامنىڭ ئوغلىمۇ قۇربان بولدى. يىگىرمە بىر ياشلىق ئوغلىنى چوڭ دادام ئەجەب ياخشى كۆرەتتى، مەنمۇ ئۇنىڭغا ئامراق ئىدىم!... ھەي ئىسىت، ھەي ئىسىت!...»

— قېرىندىشىم! — دەپ ھۆڭگىرەپ يىغلىدى نۇرى خەتنى مىجىقلاپ تۇتۇپ، — چوڭ دادا! قانلار بىكار كەتمەس ئىلاھىم! بىزنىڭ تۇخۇمىمىزدىنلا تۆت ئادەم قۇربان بولدى. ياپياش ئۆكىلىرىم، قەدىرلىك چوڭ دادام!

بۇ ئۇنىڭ ئادەم يوق يەردە ئۈچىنچى قېتىم ھۆڭگىرەپ يىغلىشى ئىدى. ئۇ يېشىنى سۈرتۈپ ئاسمانغا قارىدى. كۈن ئولتۇرۇشقا ئاز قالغان. يەنە بىر كۈن ئۆتتى، ھۇجۇمغا بۇيرۇق يوق. مانا كۆز پەسلىنىڭ ئاچچىق شامىلى ھۇۋۇلاشقا باشلىدى.

ئۇنىڭ يېنىدا سېرىق ياپراقلار شىلدىرلىماقتا. نەدىندۇر مىزگان چېلىنماقتا، يىراقتا ئاتلار كىشنىمەكتە، ئۇ كۈنچىقىشقا قارىدى. تۇمان ئىچىدە قالغان شەرقتە نېمىلەر بولۇۋاتىدىكىن، نېمىلەر بولىدىكىن. ھازىر دۇنيادا مىلتىق ئاۋازى توختىدى. گومىنداڭ — جياڭ جيېشى ھۆكۈمىتىلا ئۇرۇشقا جىددىي تەييارلىق قىلماقتا، سوۋېت ئىتتىپاقى گومىنداڭ بىلەن كېلىشىم تۈزۈپ ئىمزامۇ قويۇشتى. شىنجاڭدا بولۇۋاتقان بۇ ئىنقىلابقا قانداق مۇئامىلە قىلاركىن بۇ گېنېراللىسىمۇس ستالىن. تۆكۈلگەن قانلار، قۇربانلار بىكارغا كېتەرمۇ؟ يەنە شۇ گومىنداڭنىڭ تۆمۈر تاپىنى بۇ سانسىزلىغان قۇربانلارنىڭ زېمىنىغا ھۆكۈمران بولارمۇ؟…

ئۇ ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن يېقىندا كۆرۈشكەن. ئەخمەتجان ئەپەندىم ئۇنىڭدىن مۇختەر باينى سورىغانىدى. ھەي ئىسىت، ھەي ئىسىت!…

ئۇ پەرىخەنىڭ خېتىنى يەنە ئوقۇشقا باشلىدى…

«…ئاقسۇ پارتىزانلىرى بىر قېتىملىق ئوڭۇشسىزلىقتىن كېيىن قايتىدىن ھوشيارلاشقان. قورغان ناۋادا دۈشمەننىڭ قولىغا چۈشۈپ قالسا (ئۇ يەردە ھېچقانچە كۈچ قالمىغان) شىمال بىلەن بولغان ئالاقە ئۈزۈلۈپ قالىدۇ. ياردەم كەلمىسە يېڭىشەھەرنى ئالماق قىيىن ئىكەنلىكى ئېنىق بولدى. دۈشمەن پارتىزانلارنىڭ ئەمەلىي كۈچىنى بىلىۋالغان. زور قوشۇن يۆتكەپ ئۇلارنى تەلتۆكۈس يوقىتىش ئۈچۈن ھۇجۇمغا ئۆتۈشى مۇمكىن. شۇنىڭ ئۈچۈن قورشاۋدا قالماسلىق، شىمالدىن كېلىدىغان ياردەم توسۇلۇپ قالماسلىق، پارتىزانلارنى رەتلەپ، يېڭى ھۇجۇمغا تەييارلاش ئۈچۈن كونىشەھەردىن قورغانغا چېكىنىش ئۇلارنىڭ قارارىغا ئايلاندى. ئۇلار جامدا بىر كېچە قونۇپ، ئەتىسى قورغانغا قايتىپ كەلدى.

ئوتتۇرىسىدىن مۇزات دەرياسى ئېقىپ ئۆتىدىغان، ئېگىزلىرى تاش سېپىل بىلەن قورشالغان قورغان يەنە جانلاندى. تاغ باغرى پارتىزان ئاتلىرى بىلەن تولدى. پارتىزانلار قورغاندا ئۆز ئىشلىرى بىلەن بولۇشتى. بىر قىسىم يارىدارلار غۇلجىغا يوللاندى. قىيىر ئېگىزى، باي، ياقىئېرىق ۋە كونىشەھەردە بولغان ئۇرۇشلار پارتىزانلارغا نۇرغۇن خاتىرىلەرنى قالدۇردى. پارتىزانلار مۇختەر باي توغرىسىدا تولىمۇ جىق ھېكايىلەرنى سۆزلەشتى. غۇلجىدىن مۇنىرىدىن غوجا، كارىلوف، كوشنوف، ئالىكسى، شادىيوف، دورجىلار رەھبەرلىك قىلغان ئىسكادىرونلار ياردەمگە كەلدى. كېيىن يەنە پودپولكوۋنىك ئۇنۋانى بار دىنىسكوف باشلىغان سوۋېت قىزىل ئارمىيە ئوفىتسېرلىرىمۇ كەلدى. ئەسكەر كۆپەيدى، كوماندىرلارمۇ جىقلىدى. ھەربىي مەشىق، باي تەرەپكە كۈچا يولىنى توسۇش كۈچەيتىلدى.

— بىز 2 - دۇنيا ئۇرۇشىغا قاتناشقان. سىلەردەك قۇچاقلاشما جەڭ بولمىغان. بىز دۈشمەننى كۆرمەي ئاتىمىز، زەمبىرەك، مىناميوت، ساماليوتلار نەچچە مىڭلاپ ھۇجۇمغا ئۆتىدۇ، پىيادە قىسىملار بىر يەرنى ئىگىلىسە، بىز بارغاندا ئۇ يەردە سىنارەتلەردىن پەيدا بولغان ئازگاللار ئۆلۈكلەر بىلەن تولغان بولىدۇ، — دەپ ھېكايە سۆزلەيدۇ رۇس ئوفىتسېرلىرى.

9 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ئاقياز، تەلەمەت داۋانلىرىدىن ئېشىپ، باي ناھىيىسى ئارقىلىق ناسىروف ۋە ئېلىخان تۆرەمنىڭ ئىككىنچى ئوغلى ئارسلانخان باشلىغان ئىككى دىۋىزىيون يېتىپ كەلدى. قوشۇن زورايدى، ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلىدىغان كۈچ ئۇلغايدى. 9 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ئاقسۇغا ئىككىنچى قېتىم ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن پارتىزان يۈرۈشى يەنە باشلاندى. يەنە شۇ تونۇش يېزىلار، تاغ باغرى، چەكسىز ئېتىزلار، يۇراقلىق باغ-

ـلار ، ئانا زېمىن باغرىدىن ئۈنۈپ چىققان گىياھتەك شۇ يەرگە
مەڭگۈلۈك باغلانغان ، ئۈمىدى تولىمۇ ئاددىي ، ئارزۇسى ئۆزگىـ
ـمۇ ئانچە ئېنىق ئەمەس دېھقانلار ۋە ئۇلارنىڭ توپىدا
ئېغىناپ چوڭ بولغان يىلىڭ ـ يالىڭاچ بالىلىرى ، كۆكـ
ـرەكلىرىنى ئېچىپ بالا ئېمىتىۋاتقان ، چاچلىرى چۇۋۇق دېھقان
خوتۇنىنىڭ كۆلكە بىلەن پەيدا بولغان قورۇقلىرى… »
… خەتتىن پەيدا بولغان تەسەۋۋۇر شېئىرىي ھېسسىياتقا
باي يىگىت قەلبىنى كۆرۈنۈپ تۇرغان قارلىق چوققىلاردىن تەڭـ
ـرىتاغنىڭ جەنۇبىغا ئېلىپ كەتتى . نۇرى خۇددى بىر قىزىق
كىتابقا بېرىلگەندەك خەتتىن بېشىنى كۆتۈرەلمەي قالدى . ئۇ
كۆڭلىدە ياش قىزنىڭ قەلىمىگە ھەيران قالدى . كۆپ ۋاقتىنى
سلاۋيان يېزىقىدا ، لاتىن ۋە ئەرەب يېزىقلىرىدا نەشر قىلىنغان
كىتابلارغا بېرىپ ، كىتابتىن ھۇزۇر ئېلىشنى ياشلىق ھاياتىنىڭ
مۇھىم مەزمۇنى قىلىۋالغان پەرىخەنىڭ كۈندىلىك خاتىرىسىنىڭ
بۇ كۆچۈرمىسى ئۇلۇغ ئىشقا بەل باغلىغانلار ئۈچۈن مەدھىينامە
ۋە بىر ھايات داستانى بولۇپ تۇيۇلماقتا ئىدى .
«… نۇرى ئاكا ، ئابدۇكېرىم ئاباسوف ئاكام مېنىڭ بۇ
خاتىرەمگە تولىمۇ قىزىقىدۇ . ھەر كۈنكى خاتىرەمنى ھەركۈنى
ئوقۇيدۇ . خاتالارنى تۈزىتىدۇ ، بەزى يەرلەرگە قوشۇپمۇ قويىـ
ـدۇ . تۆۋەندىكى خاتىرە ئۇ كىشىنىڭ ئۆز قەلىمى بىلەن يازغانلىـ
ـرى : گومىنداڭ ۋەكىللىرى : ۋالىي ، ئالتە نەپەر دىنىي زات ،
ئۈچ نەپەر يەرلىك ئەمەلدار . بىز تەرەپ قاسىمجان قەمبىرى ،
مەن — ئاباسوف ، داموللا رازىيوف ، ئاقسۇ كونىشەھەرنىڭ
بىز سايلىغان ھاكىمى شېرىپ قارىھاجىملار بىر دېھقان ھويلىـ
ـسىدا سۆھبەتلەشتۇق . پاھ ، ئۇلارنىڭ گېپىنىڭ چوڭلۇقىنى
تېخى . ۋالىي شۇنداق دېدى :
— قورال تاپشۇرۇپ تەسلىم بولساڭلار ، ھۆكۈمەت سىـ

ـلەرنى كەچۈرۈم قىلىدۇ . سىلەر دېگەن چۈمۈلە ، جۇڭخۇا مىنـ
ـگو ، گومىنداڭ پارتىيىسى بىر كاتتا پىل . چۈمۈلە بىلەن پىلـ
ـنىڭ ئېلىشىشى نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ . بۇ سىلەرگە چۈشىـ
ـنىشلىك !
— ئۆلۈك پىل ! — دېدىم ئاچچىقىمدا ئورنۇمدىن سەكـ
ـرەپ تۇرۇپ ، — شىخودا ، جىڭدا قانچە ئۆلۈكىڭلار قالدى .
غۇلجىدا نەچچە كۈن بەرداشلىق بېرەلىدىڭلار ؟ چۆچەك ۋالىيسى
ئەسكەرلىرىنى باشلاپ نېمىشقا سوۋېت ئىتتىپاقى چېگراسىغا
قېچىپ كىرىۋالدى . سىلەرگە بىرلا يول قالدى : قورال تاپشۇـ
ـرۇپ تەسلىم بولۇڭلار . بولمىسا سىلەرنى كۈتۈۋاتقىنى ئۆلۈم !
بىزگە دوكلات قىلغۇچى ئەترەت باشلىقلىرى ھېلىدىن ـ
ھېلىغا كىرىپ :
— پىلىموت ئىسكادرونى يېتىپ كەلدۇق !
— ئاتلىق 3 ـ ئىسكادرونى دېگەن يەرگە ئورۇنلاشتى !
— سېپىلغا ھۇجۇم قىلىش تەييارلىقى تاماملاندى !
— 2 ـ ئاتلىق پولك بۇيرۇق كۈتىدۇ ! — دەپ دوكلات
بېرىپ تۇردى . ھەربىر دوكلاتنى ئاڭلىغاندا ، گومىنداڭ ۋەكىلـ
ـلىرى ئالاقزادە بولۇشاتتى . بولۇپمۇ ئاقسۇ ۋالىيسى ياۋروپاچە
ياسىنىپ ، جياڭ جېيشىدەك كىچىككىنە بۇرۇت قويۇۋالغان ئاـ
ـدەم ئولتۇرالماي قېلىۋاتاتتى .
— ۋالىي جانابلىرى ! — دېدىم مەن ئۇنىڭغا تىكىلىپ
قاراپ ، — مېنى تونۇغانسىز ، سىزگە تەرجىمان بولغانمەن .
سىز ئىلىغا ۋالىي بولغاندا ، مەن ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ تەرجىماـ
ـنى ئىدىم . بالا ـ چاقىڭىز ھازىرمۇ غۇلجىدا . ئۇلار سالامەت .
ئۇلار سىزنىڭ تېزرەك ھەقىقەتنى تونۇپ تەسلىم بولۇشىڭىزنى
كۈتمەكتە . تەسلىم بولۇپ قورال تاپشۇرساڭلار ، بىز سىلەرنى
قارشى ئالىمىز !

— ئافەييى ، ئافەييى !··· — دېدى ۋالىي پېشانە تەرىنى
سۈرتۈپ ، — نامىڭىز تونۇش ، ئاباسوف ئەپەندى··· قېنى···
قېنى··· بار مەسلىھەت··· قايتىپ بېرىپ مەسلىھەتلىشەيلى !···
بىزنىڭ قوراللىق پارتىزانلار ئۇلارنى يېڭىشەھەر دەرۋازد-
سىغىچە ئۇزىتىپ قويدى .
ئۇلار كەتكەندىن كېيىن مەن سوپاخۇننى ماختاپ كۈلدۈم :
— ئورۇنلاشتۇرغان دوكلاتچىلىرىڭىز كاتتا رول ئوينىد-
دى . ئۇلار ھودۇقۇپ تىترىشىپ كەتتى !
— جەڭ ، توققۇزى رەڭ ! — قاسىمجان قەمبىرىنىڭ بۇ
سۆزى بىلەن ھەممىمىز قاتتىق كۈلۈشتۇق .
قوراللىق پارتىزانلار بىز ھۆكۈمەت باشلىقلىرىنى ئارقا
سەپ بىلەن بىللە كونىشەھەرگە ئەكىرىپ قويدى . بىز چېكىند-
گەندىن كېيىن ، كونىشەھەردە تۆت - تۆت بولۇپ بىرنەچچە
ئادەمنى تۇتۇپ كېتىپتۇ . بىرنەچچە ئادەمنى ئۆلتۈرۈپتۇ··· »
··· نۇرى بىر ئۇلۇغ - كىچىك تىنىۋېلىپ پەرىخەنىڭ خاتى-
رىسىنى ئوقۇشنى داۋاملاشتۇردى .
«ئاقسۇ يېڭىشەھەرگە مانا ئىككى كۈندىن بىرى قاتتىق
ھۇجۇم باشلاندى . قەشقەر دەرۋازىسى ئوچۇقكەن . بۇ دۈشمەننىڭ
قېچىش يولى . سېپىل ئۈچ تەرەپ — شىمال ، شەرق ، غەرب
تەرەپلەردىن قورشالغان . سېپىل ئۈستىدە بىرى كۆرۈنسە بى-
رى ، ئۇنى كۆرۈنسە ئۇنى دومىلاپ تۇرغاچقا ، دۈشمەن تولىمۇ
غالجىرلاشقان . سېپىلدىن چىققان ئىشپىيونلار تۇتۇلۇپ تۇرماق-
تا . ئۇلارنىڭ دېيىشىچە ، بىز ھۇجۇم قىلغان بىرىنچى كۈنى
دۈشمەنلەر سىياسىي مەھبۇسلارنى ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ . ل . مۇتەل-
لىپ قۇربان بولغانمىدۇر - ھە ؟ كېچىچە ئازاب بىلەن ئۇخلىيال-
مىدىم . نۇرى ئاكا ، شۇنداق بولغان بولسا بىز بىر ئېسىل
شائىرىمىزدىن ئايرىلىپ قالدۇققۇ !

مۇنۇ مىسرالارنى بۇ يەردىكى ياشلاردىن كۆچۈرۈۋالدىم . بۇ
مىسرالار بۇ يەردە ئادەملەرگە يادقا ئىكەن :

تېڭىرقىمايمەن دوستلار ، تىلەيمەن ئالىي تىلەكلەرنى ،
چۈشۈرمەيمەن كۆرەشكە دەپ تۇرگەن بۇ بىلەكلەرنى .
مەرد باغۇەن غازاڭ قىلماس ۋاقىتسىز باغنى ،
تەربىيىسىز سولدۇرۇپ گۈل - چېچەكلەرنى
خىيالىم تەلپۈنۈپ تۇرغان بىر سەبىي بالا ،
ئېمىش ئۇچۇن قەدىردان ئانىدىكى قوش ئەمچەكلەرنى !

كۆزلىرىمدىن ئازابلىق ياشلار تۆكۈلمەكتە . ئۇ بىزگە نەقە-
دەر تەقەززا ئىكەن - ھە ؟ قەدىردان ئانا ھېسابلانغان بىز نېمىشقا
ئۇنى قۇتقۇزۇۋالمايمىز . ۋالىينى تۇتۇۋېلىپ ئۇنىڭغا تېگىشىش
لازىم ئىدىغۇ ؟ ل . مۇتەللىپنى قايتا تىرىلدۈرۈۋالغىلى بولماي-
دۇ ، ئىسىت ، ئىسىت !···
يىگىرمە - ئوتتۇز شوتا ياسالدى . سېپىل تېگى كولاندى .
لېكىن پارتلىتىدىغان دورا تېخى غۇلجىدىن كەلمەيۋاتىدۇ . سې-
پىلغا شوتا بىلەن يامىشىپ چىققان تۆت يىگىت خۇشال بولۇپ
كېتىپ «ھۇررا !» ۋارقىراپ قويۇپ ئاشكارىلىنىپ قالدى . ئۇ-
لار قۇچاقلاشما جەڭ قىلىپ قۇربان بولدى . مەن ئۇلار ئۈچۈنمۇ
يىغلىدىم . رۇس قىزى نىنانى چىڭ قۇچاقلاپ قاتتىق يىغلىدىم .
ئۇلارنىڭ يىگىرمە نەچچە ياشلىق ھاياتى «ھۇررا» تۋۋلاش بىلەنلا
ئاخىرلاشتى . سوپاخۇن ئاكا قانچىلىك ئازابلانغاندۇر - ھە !
ئۇنىڭ شوتا بىلەن ياماشقۇچىلىرى نەچچە قېتىم سېپىلغا چىققان
بولسىمۇ ، قۇربان بولۇشتىن باشقىغا ئېرىشەلمىدى . نېمىشقا
كاتيۇشالىرىمىز ، مىناميوت ، زەمبىرەكلىرىمىز يوق . ئامېرىكا
ياپونىيىنىڭ ناگاساكى ، خىروسىما ئاراللىرىغا ئاتوم بومبىسى

تاشلاپ، ياپونلارنى تەسلىم بولۇشقا قىستىدى. ھازىر دېگەن
قورال دەۋرى ئەمەسمۇ؟ نېمىشقا سوۋېت ئىتتىپاقى بىزگە خىل
قورال، ئايروپىلان ياردەم قىلمايدۇ. بىزگە يىگىرمىدەك ئوفىت-
سېرنى ئەۋەتتى. ئۇلاردا گەپتىن باشقا ھېچنېمە يوق. ئېزىلگەن
مىللەتلەرنى گەپ بىلەنلا قوللىمدىكىنتاك، بۇ سوۋېت ھۆكۈمىتى
ياكى بىزنىڭ غەلىبە قازىنىشىمىزنى خالىمامدىكىنتاڭ؟ ئاپام
رەھمىتى: تاتارلار بىلەن ئۇيغۇرلارنى ستالىن يامان كۆرىدۇ،
نېمىشقا دەمسىنا؟ نېمىشقا بولاتتى، بىز دېگەن مەدەنىيەتلىك،
دەيتتى. مەدەنىيەتلىك بولسا نېمىشقا يامان كۆرىدۇ، دەپ ئاپام-
نىڭ گېپىگە ئىشەنمەيتتىم. مانا ھازىر ئاپامنىڭ گېپى يادىمغا
يېتىپ، ئۆزۈمدىن نۇرغۇن سوئاللارنى سورايدىغان بولۇپ قال-
دىم. سېپىل پارتلىتىدىغان دورا دېگەن قانچىلىك نېمە ئۇ؟ شۇ
دورا بولسىلا سېپىل پارتلاپ يېڭىشەھەرگە ھۇجۇم قىلىشقا يول
ئېچىلاتتى. تۇتۇلغان ئىشپىيوننىڭ دېيىشىچە، يېڭىشەھەردىكى
دۈشمەنلەر قېچىشقا جىددىي تەييارلىنىۋېتىپتۇ. قەشقەر تەرەپكە
قاچارمىش. بىرلا پارتلاش ئاۋازى ئاڭلانسىلا قۇيرۇقىنى خادا
قىلارمىش. نەچچە كۈن بولدى بىر خىللا ئېتىشىش، مىلتىق،
پىلىموت ئاۋازى. ھۇررا ساداسى. سىگنال ساداسىغا تەقەززا
بىز. قاچانغىچە قورشاپ ياتىمىز. قەشقەر، خوتەنلەرگە قاچان
يۈرۈش قىلىمىز ـ ھە؟ مەخسۇم، ئىمىن، ئېلى، دىلكەش
(قىرغىز)، سۈەن (موڭغۇل) ئىسىملىك يىگىتلەر بىلەن تو-
نۇش ئىدىم. ئۇلار يارىلانغاندا مەن يارىسىنى تاڭغانىدىم. ئارزۇ-
لىرى چوڭ يىگىتلەر ئىدى. سېپىلدا مەشئەل ئۆچۈپتىكەن،
ئۇلار شوتا بىلەن سېپىلغا چىقىپ كەينىدىكىلەر چىقىشنى كۈت-
مەيلا (بەلكى ئۇنتۇغان) ھۇررا توۋلاپ غەلىبىلىرىنى جاكارلى-
غان چېغى، دۈشمەن تۇيۇپ قالدى، ئۇلار سانى جىق دۈشمەن
بىلەن ئېلىشىپ قۇربان بولدى. بىرى ناخشىچى، بىرى قوبۇز-

چى، بىرى بېيىتچى يىگىتلەر ئىدىغۇ، ئۇلار غەلىبىگە، غەلىبە
تەنتەنىسىگە نەقەدەر تەقەززا ئىدى ـ ھە؟ پۈتۈن خەلقىمىز غەلى-
بىگە تەقەززا، ئەركىنلىك، ھۆرلۈك، ئىنسانلارچە ياشاش ھو-
قۇقى ئۇلارنىڭ ئارزۇسى. خەلقنىڭ ئارزۇسىغا نېمىشقا سەل
قارايدىغاندۇ بۇ سوۋېت ھۆكۈمىتى؟ ھەيرانمەن، نۇرى ئاكا، بۇ
يەرگە كەلگەن سوۋېت ئوفىتسېرلىرى ھەممىدىن ئۈستۈن. ھەم-
مە ئىشنى شۇلار بەلگىلەيدۇ، شۇلارنىڭ دېگىنى دېگەن. سو-
قۇشنى بىز قىلىمىز، قۇربان بولىدىغانلارمۇ بىز، ئەمما بىزنى
ئۇلار باشقۇرىدۇ. سىلەردىمۇ شۇنداقمۇ ـ ھە؟…»

نۇرى يەنە ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ خۇرسىنىپ قويدى.

«… مانا، يىگىرمە كۈندەك بولدى، ھېچقانداق ئىلگىرى-
لەش يوق، كۈندىلا ھۇجۇم، ئاتىمىز، ۋارقىرايمىز. لېكىن
جايىمىزدىن مىدىرلىيالمايمىز. كونىشەھەر ئۈستىدە دۈشمەن
ئايروپىلانى پەيدا بولدى. پارتىزانلار ئىككى پاراشوتنى قولغا
چۈشۈرۈپتۇ. ئوق ـ دورا، نۇرغۇن پۇل ۋە بىر پارچە خەت
بارئىكەن. پۇلنى ئوفىتسېر ـ جەڭچىلەرگە تارقىتىپ بەردى
(كوماندىر ئىسكادىرونلارغا بىر يۈز ئەللىك سومدىن، كوماندىر
ئىزۋوتلارغا يۈز سومدىن، جەڭچىلەرگە ئەللىك سومدىن).
خەتنى ئاباسوف باشلىقلارغا ئوقۇپ بەردى: «شىمالىي شىنجاڭدا
ئۇرۇش توختىدى. بىز گاڭگىراپ قالدۇق. سىلەرگە ياردەم
بېرەلمەيمىز، ئۆزۈڭلارنى قاتتىق مۇداپىئە قىلىڭلار. ئامال تې-
پىپ ئاخىرىغىچە چىداڭلار. جاۋ تۇەنجاڭ، خۇش خەۋەر، ئېلى
ئوغرىلىرى كېلىشىم قىلىشقا كۆنۈپتۇ. سىلەردىمۇ ئاز كۈندە
ئۆزگىرىش بولىدۇ. باندىتلار چېكىنىشى مۇمكىن!» بىزمۇ
گاڭگىراپ قالدۇق. يېرىم يولدا چېكىنىپ قالساق، مىڭلىغان ـ
ئون مىڭلىغان ئارزۇلار ئۆلگەن بولمامدۇ؟ تارتقان جاپالار،
تۆكۈلگەن قانلار، شۇنچە قۇربانلار بىكار بولمامدۇ ـ ھە؟ قا-

سىمجان ئاكا، ئابدۇكېرىم ئاكىلار خېلىغىچە جىمىپ قېلىشتى.

— ياق، بۇ دۈشمەننىڭ ھىيلىسى! — دېدى قاسىمجان ئاكا.

— چۆچەكدا بىتىم تۈزۈلدى. ماۋ زېدۇڭ بىلەن جياڭ جيېشى كۆرۈشتى. سوۋېت باش ئەلچىسى پېتروفمو چۆچەككە بېرىپ بىتىمنى تەبرىكلىدى. سوۋېت ھۆكۈمىتى بىزنىمۇ بىتىمگە دەۋەت قىلىشى تۇرغانلا گەپ! — دېدى ئاباسوف، — بۇ كۈن كەلگۈچە بىز بايرىقىمىزنى شىڭشىڭشياغا قادىۋالغان بولساق ياخشى بولاتتى. ھازىر بەك بالدۇر، بەك بالدۇر!

ئۇنىڭ چىرايى غەمكىن، ئۆڭگەن، ئاۋازى تىترەك، نالە ئارىلاش ئاڭلاندى.

بىز نېمىنى كۈتۈۋاتىمىز، بىزنى نېمىلەر كۈتۈۋاتىدۇ؟ نۇرى ئاكا، مەن سىزنى غەلىبە شادلىقى ۋۇجۇدىمىزدا گۈلخان پەيدا قىلغان بىر پەيتتە كۆرۈشنى ئارزۇ قىلاتتىم. ئېيتىڭا، بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدىكى قېرىنداشلىقتىن ھالقىپ ئۆتەلمىگەن دوستلۇق ھېسسىياتىمىزنىڭ ئاقسۇ يېڭىشەھەر سېپىلىدەك توسۇقتا كېلىپ توختاپ قالغىنىغا ئۆكۈنەمسىز؟ مەن ئۆكۈنمەيمەن. ئۇ ئىش بىزنىڭ ئىرادىمىزگە باغلىق ئەمەس، گويا ئاقسۇ يېڭىشەھەردىن چېكىنىش بىزنىڭ ئارزۇ - ئۈمىدلىرىمىزگە بېقىنمىغاندەك. نۇرى ئاكا، مەن سىزگە بەخت تىلەيمەن. مەن ئارىمىزدا پەيدا بولغان يىمىرىلمەس سېپىلنى پارتلىتىدىغان پارتلىتىش دورىسىنىڭ بىر يەردىن كېلىشىنى ھەرگىز ئارزۇ قىلمايمەن. بۇ ھەرگىزمۇ سىزگە بولغان ھېسسىياتىمنىڭ ئۆزگەرگەنلىكىدىن ئەمەس، بەلكى سىزنى ھەددەم سەبىخە بىلەن تالاشقان چاغلاردىكىدىنمۇ قاتتىقراق ياخشى كۆرگەنلىكىمدىن. تىنىمسىز ئېقىۋاتقان كۆز ياشلىرىم سىزگە شۇنى تەلەپ قىلىپ ئۇقتۇرىدۇ: مېنى ئويلىماڭ، مەن سىزگە ئۆمۈرلۈك ھەمراھ

بولالمايمەن. مەن سىزگە ئۆمۈر بويى كۆيىمەن، ئۆمۈر بويى سىزدىن قاچىمەن! بۇنداق قارارغا كەلمەك قانچىلىك ئازاب، قانچىلىك قىيىن - ھە؟ لېكىن مەن شۇنداق قىلماي تۇرالمايمەن، شۇنداق قىلىشلا مېنىڭ ۋىجدانى بۇرچۇم. ئارىمىزغا ھېچكىم كىرگىنى يوق. مەن ھېچكىمدىن ئاغرىنمايمەن. ھېچكىمگە نەپرەتلەنمەيمەن. تەقدىرىم شۇكەن. بىز تەقدىرىمىزنى باشقىلارنىڭ بەلگىلەپ بېرىشىگە كۆنۈپ قالغان خەلقكەنمىز. مەن شۇ ئەۋلادلارنىڭ پۇشتى. قانۇن بولۇپ شەكىللىنىۋاتقان تەقدىر - پېشانە ئەقىدىسى مېنى ياشاش ئۈچۈن گۈزەل ئارزۇلاردىن ۋاز كېچىشكە قىستىدى. بۇ مېنىڭ ئاخىرقى خېتىم، مېنى كەچۈرۈڭ، نۇرى ئاكا!

... ھېلىقى سەپەرلىرىمىز، يېزىلار، دەريا بويى، بۈك ئورمانلىق باغ، قاش دەرياسىنىڭ بويىدىكى چادىرتال دېگەن يەردىكى قارىغايلىقلار دائىم چۈشۈمگە كىرىدۇ. مەن شېرىن چۈش، تاتلىق ئەسلىمىلىرىم بىلەنمۇ بەختلىك بولالايمەن!...

ئۇنىڭ كۆز چاناقلىرى ياشقا تولدى، يۈرىكى ئېچىشتى، گېلىدىن بىر يوشۇرۇن قول بوغقاندەك دېمى سىقىلدى. ئۇ جەنۇبقا — قارلىق چوققىلارغا قارىدى، ئۇنىڭ ۋارقىرىغۇسى، شۇ ياققا قاراپ يۈگۈرگۈسى كەلدى.

مېنىڭ ھېسسىياتىمنى چۈشەنگىنى ئۈچۈنمۇ ياكى باشقا ئېيتقىلى بولمايدىغان ئالاھىدە سەۋەب بارمۇ؟ نېمىشقا پەرىخە ئۆزىنى قاچۇرۇش يولىنى تاللىۋالدى. خۇددى مەن زەيتۇنەدىن ئۆزۈمنى قاچۇرۇش يولىنى تاللىۋالغىنىمدەكلا!...

ئۇ زەيتۇنەنىڭ خېتىنى قولىغا ئالدى. ئۇ گويا بىر پارچە چوغنى تۇتۇۋالغاندەك ئەندىكتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ئىنسانىيەت ھېسسىياتىنىڭ غىدىقلىغۇچىسى بولغان گۈزەل قىز چىرايى كېلىش بىلەن، دەرھال زەيتۇنەنىڭ خاسلىقى شەكىللەندى: سۇت-

ـتەك ئاق يۈزى ، يوغان ، قاپقارا كۆزلىرىنى تېخىمۇ كۆركەملەشـ
ـتۈرۈپ تۇرىدىغان تال ـ تال ، ئۇزۇن ، قويۇق كىرپىكلىرى ،
كىشىنى ئىختىيارسىز ئۆزىگە تارتىدىغان تولىمۇ چىرايلىق لەۋـ
ـلىرىنىڭ كۈلۈمسىرەشلىرى ، كۈلۈمسىرەش بىلەن بىللە پەيدا
بولىدىغان كۆزلىرىنىڭ خۇمارلىششى ، مەڭزىدىكى زىناقلىرى ،
سەدەپتەك چىشلىرى…

نۇرى قانداق قىلىپ بۇ قىز بىلەن شۇنچە يېقىن ، شۇنچە
خۇمار تۇتقۇدەك ئېچىلىشىپ قالغىنىنى بىلمەيدۇ . ئۇ قىز
ئۇچۇن ئۇنچىلىك ھەرىكەتمۇ قىلغان ئەمەس . ئۆز ئەۋزەللىكلىـ
ـرىنى كۆرسىتىشكە تىرىشقانمۇ ئەمەس ، قىزغا ياقىدىغان ئالاھىـ
ـدە خۇسۇسىيەتلەرنى ياساپ چىقىپ ، ئۆزىنىڭ نازۇك يۈرەك
سىرلىرىنى ئاشكارىلىغانمۇ ئەمەس . ئۇ شۇنچە تەبىئىي ، شۇنچە
سالماق بىلەن ئۆزىدە نېمىلەر بار بولغان بولسا شۇنى كۆرسەتـ
ـتى ، تەبىئەت ئۆزىگە بەرگەن ھەممە نېمىنى ئۇنىڭدىن يوشۇرمىـ
ـدى . ئۇ گەپدانلىق ياكى نومۇسچانلىق ياسالمىلىقى بىلەن ئۆز
ئەيىبلىرىنى يوشۇرۇپمۇ ئولتۇرمىدى . ھەتتا بەزىدە قوپال گەپمۇ
قىلدى ، چاقچاقلىرى تاپتىن چىققان چاغلارمۇ بولدى . ئۇ ئۆزىـ
ـنىڭ ئۇ قىزغا نېمىلىرى ياراپ قالغىنىنى ئويلاپمۇ باقمىدى .
زەيتۇنەنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولۇپ يۈرگەن شۇنچە يىگىتلەر :
باي باللىرى ، «مەن» دەپ يۈرگەن ئەمەل ئىگىلىرىنىڭ ھەممىـ
ـگە قولى يېتىدىغان باللىرى ، گۈزەللىكى بىلەن ، ياسانچۇقلۇقى
بىلەن تىلغا ئېلىنغان يىگىتلەرنىڭ ھەممىسىنى ھەيران قالدۇـ
ـرۇپ ، گۈزەل باي قىزىنىڭ نۇرىغا كۆڭۈل بېرىشى زادى نېمە
ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى بۇ مۇھەببەت قەھرىمانى زادىلا ئويلىمىدى .
ئۇ مۇھەببەتكە باشتا بېپەرۋا ، ھەتتا سوغۇق مۇئامىلە قىلدى .
قىزنى ئازابلاش ئۈچۈن قىز قەلبىدىكى يالقۇننى كۆچەيتىش
ئۈچۈن ئەمەس ، ئۇ ئۆزىنى بۇ مۇشكۈلچىلىك سەۋداسىدىن ساقـ

ـلاپ قېلىش ئۈچۈن شۇنداق قىلدى . لېكىن ھايات بۇ «پولات
تاياق» نى ئەگدى . ئىنسان تەلىپىنىڭ قانۇنىيىتى ئۇنى يۇمشاتـ
ـتى . ئۇ ئاخىر قىزغا يوشۇرغىلى بولمايدىغان كۆڭۈل سىرىنى
ئىختىيارسىز ئاشكارىلاپ قويدى . بىر كۈنى كومپانىيە ئولتۇرۇـ
ـشىدىن يېنىپ ، قىزنى نوۋگورد كوچىلىرىدا سەيلە قىلدۇرۇپ
ئۇزىتىپ مېڭىپ ، نومۇسچان ئاي پەيدا قىلغان غۇۋا ئالا كۆلەڭگە
ئاستىدا قىزنىڭ ئوتلۇق كۆزلىرىگە تىكىلىپ تۇرۇپ :

— نېمە ئۈچۈن ، نېمەمگە ، ئېيتىڭا ؟ — دېدى .

قىز خۇددى شۇ سوئالغا تەشنادەك دەرھاللا :

— بىلمەيمەن ، ھەممە نېمىڭىز مەن ئۈچۈن
قىممەتلىك ! — دېدى يەرگە قاراپ .

ئۇ قىزنى باغرىغا بېسىپ چاچلىرىنى پۇرىغاندا ، ئۆزىنى
بالىلىقىدا تەسەۋۋۇر قىلغان جەننەتتە ھېس قىلدى . يىگىتلىك
غۇرۇر ئۇنى گويا ئەرشكە ئېلىپ چىقتى . شەھەرنىڭ ئەڭ گۈـ
ـزەل ، ئەڭ ئەقىللىق ، ئەڭ ئەتىۋارلىق قىزى ئۇنى قۇچاقلىماقـ
ـتا . شەھەر يىگىتلىرى بۇنى كۆرگەن بولسا ، شۇ كېچە بەلكى
نەچچە يۈز يىگىت ئۇخلىمىغان ، نەچچىلىرى كۆز يېشى قىلغان ،
نەچچىلىرى مەست بولۇۋېلىپ ، بۇ دۇنيانى قانغۇچە تىللىغان
بولار ئىدى . ئەپسۇس ، ئۇلارنى ھېچكىم كۆرمىدى . ئۇ كېچە
نۇرىنىڭ قەلبىدە ھاياتنىڭ ئەڭ لەززەتلىك ، ئەڭ مەنىلىك ۋە
ئەڭ قىممەتلىك خاتىرىلىرىنى قالدۇردى… ئۇ شۇ چاغدىن باشـ
ـلاپ مۇھەببەت سەپىرىنىڭ مۇشكۈل قەدىمىگە ئاياغ باستى : قىز
ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ياندى ، خىيالىنى تامام ئىگىلىدى . گويا ئۆز
سايىسىدەك كۈندۈزلىرى ھەممە يەردە ، كېچىلىرى ئۈزۈلمەس
شېرىن چۈشتەك ئۇنىڭ خىيال ئېكرانىدا بىللە بولدى . لېكىن
ئۇ ئىرادە ۋە ئەخلاق ـ ئىنساپ كۈچى بىلەن ۋۇجۇدىدىكى بۇ
يالقۇننى ئۆچۈرەلىگەن چاغلارمۇ بولدى : ئۇ ئۆزىنىلا ئەمەس ،

باشقا بىرىنى ، يەنى ئۆزىگە تۇنجى مۇھەببىتى بىلەن بېرىلگەن پەرىخەنى بەختلىك قىلىش ئىرادىسىگە كەلگەن كۈنلىرىدە باي قىزىنى ئۇنتۇش ، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇرۇش ئۈچۈنمۇ نۇرغۇن ھەرىكەت قىلدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ جىلىڭ سوقۇشىدىن كېيىن قىزدىن ئۆزىنى قاچۇردى . مانا شۇ كۈنلەردىمۇ ئۇ قىزنى ئۇنتۇش كويىدا . لېكىن مۇنۇ خەت قولىغا تەگكەندە ، ئۇ ئىختىيارسىز چوغ تۇتۇۋالغاندەك ئەندىكتى . رېئاللىقنى ، بولۇپمۇ ئۆز ھېسسىياتى پەيدا قىلغان ، قەلبىگە تامغا بولۇپ بېسىلغان رېئاللىقنى ئىنكار قىلماق بەكمۇ تەس ئىكەنلىكىنى ئۇ چۈشەندى ، ئىقرار قىلدى . ئۇ تىترەپ تۇرغان بارماقلىرى بىلەن خەتنى ئاچتى :

«سىز بىلەن كۆرۈشمىگىلى ئۈچ ئاي بوپتۇ . بىلەمسىز ، ئۈچ ئاي دېگەن توقسان كۈن ـ توقسان كېچىنى خىيال ، سېغىنىش ، چالا ئۇخلاپ جۆيلۈپ ئويغىنىش بىلەن ئۆتكۈزۈش قانچىلىك ئازابلىق ! بۇ خېتىم تاتيانانىڭ ئونېگىنىگە يازغان خېتى ئەمەس ، بۇ خېتىم ئاننا كارىنىنانىڭ ۋورونسكىيگە بولغان تەقەززالىقىمۇ ئەمەس ، مەن مېنى قىيناۋاتقان بىر رەھىمسىز كۈچنى ئەيىبلەپ ، قورسىقىمنى بوشاتماقچىمۇ ئەمەسمەن . مەن ئۆزۈمنى ، قەلبىمنى ئىپادىلەشكە ئاجىزمەن . مەن پەقەت ياشلىق خاتىرىلىرىمدە مەن ئۈچۈن ھاياتتا يول ئىزدىشىمگە ئەڭ چوڭ مەدەت بەرگەن بىر دوستۇمغا ئۆزۈمنىڭ خىيال ۋە ئارزۇلىرىمنى بايان قىلماقچىمەن ، خالاس .

نۇرى ، سىز مەندىن مەقسەتلىك ھالدا ئۆزىڭىزنى قاچۇرۇپ ، ئىككىلىك خەت يېزىشقىمۇ ۋاقىت ئاجراتمىدىڭىز . سىزنىڭ ئەس ـ يادىڭىز ئۇرۇشتا ، غەلىبىدە . بۇ ماڭا چۈشىنىشلىك . لېكىن ئۇرۇش ، جەمئىيەت ئۆزگىرىشى ، دۇنيانىڭ يېڭىلىنىشى بىزنىڭ ئىرادىمىزگە باغلىق ئەمەس . كېيىن پۇشايمان

قىلىدىغان ئىش بولۇپ قالمىسا بولاتتى . دادام چوڭلار بىلەن كۈندە دېگۈدەك بىللە ، مەن ئۇلارنىڭ سۆھبەتلىرىدىن خەۋەردارمەن . ئېلىخان تۆرەمنىڭ نارازىلىقى ناھايىتى كۈچلۈك . گومىنداڭ بىلەن بىتىم بولارمىش . بىتىمگە چوڭلارنىڭ تولىسى نارازى . نېمىشقا شىنجاڭدىن گومىنداڭنى قوغلاپ چىقارمايمىزكەن ، غەلىبە كۆرۈنۈپ قالغاندا كېلىشىم قىلغىنى نېمىسى ؟ قىلغان سوقۇشلار ، بەرگەن قۇربانلار بىكار بولامدۇ ؟ دېيىشمەكتە . دادام مېنى خۇشال قىلىشنىڭ كويىدا . مەن نۇرى بىلەن موسكۋاغا بېرىپ ئوقۇيمەن دېۋىدىم ، دادام ناھايىتى خۇشال بولدى . موسكۋادىن ئۆي ، خىزمەتچىلەرنى سۆزلىشىپ قويدۇم دەيدۇ تېخى . نۇرى ، مەن سىز بىلەن بىللە ئۆزىمىز سۆيىدىغان كەسىپلەردە ئوقۇپ كەلسەك ، خەلقىمىز ئۈچۈن يارىتىدىغان تۆھپىمىز تېخىمۇ چوڭ بولماسمىدى . گومىنداڭ ئاغدۇرۇلسىلا خەلق ياخشى تۇرمۇشقا ئىگە بولۇپ كېتەرمۇ ؟ نامراتلىق ، ساۋاتسىزلىق ، نادانلىق ئوخشاش چوڭ ئىشلارنى ئۇرۇش بىلەن ھەل قىلغىلى بولمايدىغۇ ؟ سىز بۇ ئۇرۇشقا نېمانچە ھەۋەسكار ، ھېچ چۈشىنەلمىدىم . نۇرغۇن غايىلىك ياشلار ھازىر ئوقۇش كويىدا . بىزنىڭ مىللىتىمىزدىن داڭلىق ئالىملار ، دوختۇرلار ، ئىنژېنېرلار ، يازغۇچى ، شائىرلار كۆپلەپ چىقسا ، ئۇلارنىڭ رولى ئۇرۇش قەھرىمانلىرىنىڭكىدىن چوڭ بولامدۇ ؟ مەن سىزنىڭ تالانت ـ قابىلىيىتىڭىزنى زايە قىلىۋەتمەسلىكىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن . سىز باي بولۇشنى ، چوڭ ئەمەلدار بولۇشنى خالىمايمەن دەيسىز . باي ، ئەمەلدار شۇنچىلىك يىرگىنىشلىكمۇ ؟ ياق ، ئۇلاردىنمۇ جەمئىيەت ، خەلق ئەتىۋارلايدىغان ئېسىل ئادەملەر خېلى كۆپ چىقىدۇ . ھەممىلا ئەمەلدار شېڭ شىسەي ئەمەس ، ھەممىلا باي چيۇسىلىڭ ئەمەس . دادامنى ئالايلۇق ، ئۇ تولىمۇ كۆڭلى ياخشى ، خەلقىنى ، جەمئىيەتنى بىرىنچى ئورۇنغا قويىدۇ-

غان بىر باي. بۇ قېتىم ئىنقىلابقا دادامنىڭ بەرگەن پۇلى مۇساپايوفلار، باسبايلاردىن قالمايدۇ. ھۆسەنبايلار شىنجاڭدا تۇنجى قېتىم پەننىي مەكتەپ قۇرۇۋىدى، ھازىر قانچىلىغان زىيالىيلار جەمئىيەتكە قېتىلدى ـ ھە؟ ئۇلار يەنە زامانىۋى مەدەنىيەت، پەن ـ تېخنىكىنى ئەكىردى. جەمئىيەتنىڭ ئۆزگىرىشىدە چوڭ رول ئوينىدى. مانا شۇنداق باي بولۇشنىڭ نېمىسى يامان؟ سىزنىڭ ئاتا ـ بوۋىڭىزمۇ چوڭ يەر ئىگىلىرىدىن ئىكەنغۇ، ئۇلارمۇ يامانمۇ؟ ئەمەلدارلارمۇ شۇنداق. خەلقنى سۆيىدىغان چورۇق ھېكىم دېگەن ئەمەلدار ھازىرمۇ خەلقنىڭ ئاغزىدا ھېكايە بولۇپ يۈرمەمدۇ؟ ئىسھاقبېك، ئەخمەتجان، ئابدۇكېرىم ئابباسوفلارمۇ، يەنە باشقا بىزنىڭ باشلىقلىرىمىزمۇ، ھەتتا سىزمۇ (كوماندىر باتالىيون، كوماندىر ئىسكادرون دېگەنلەر كىچىك ئەمەلدار ئەمەس) خەلقىمىزنىڭ ھۆرمىتىگە ئىگە ئەمەلدارلارغۇ؟ مەن سىز بىلەن گەپ تالاشماقچى ئەمەس، دادامنىڭ ياخشى نىيىتىنى قەدىرلەيلى دېمەكچىمەن. سىزدىن يالۋۇرۇپ تۇرۇپ تەلەپ قىلاي: ھەربىي سەپتىن چېكىنىڭ، دادام ئېلىخان تۆرەمگە ئېيتتى. تۆرەم ماقۇل كۆردى. سىزنىڭ رايىڭىزنى دەپلا موسكۋادا ئوقۇتاي دەيدۇ، بولمىسا پارىژ، لوندونلار تېخىمۇ ياخشى ئىدى. مەن سىزدىن تولىمۇ ئەنسىرەيمەن. سىزدىن ئايرىلىپ قېلىشنى ئويلىساملا بەدەنلىرىمگە تىترەك ئولىشىدۇ. سۇلايمانوفنىڭ قىلىقلىرى جېنىمغا تەگدى. ئۇ تېخى دادىسىنى ئىشقا سالدى. بىلەمسىز، ھېلىقى سىز ئىچ ئاغرىتىۋاتقان پەرىخە دېگەن قىز مۇشۇ سۇلايمانوفنىڭ دەردىنى تارتماقتىكەن. سۇلايمانوف ئۆز ئاغزى بىلەن ماختىنىپ تۇرۇپ ماڭا ئېيتىپ بەردى...»

... نۇرى خەتنى تاشلاپ قويۇپ كۇنېپتىشقا قارىدى. يىراقتا تەلكە تاغلىرى — ئالاتاغ چوققىلىرى قۇياشنىڭ ئاخىرقى نۇر-

لىرىدا قىزارغان. نۇرىنىڭ يۈرىكىدە يوشۇرۇن غەشلىك پەيدا بولدى. «سۇلايمانوفنىڭ كاساپىتىدىن پەرىخە ھېلىقى سۆزلەرنى يازدىمۇ يە؟» ئۇ قوشۇمىسىنى تۈرۈپ، چوڭقۇر خىيال بىلەن خەتنىڭ ئاخىرىنى ئوقۇمايلا، چاتقاللىقتىن چىقىپ باتالىيون شتابىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

كەچتە ھاۋا تۇتۇلۇپ، ھەممە ياق قارا سىياھقا چىلانغاندەك قاپقارا بولۇپ كەتتى.

— پولكوۋنىك قېيۇمبەگ غوجام سىزنى پولك شتابىغا كەلسۇن دەيدۇ! — خەۋەرچىنىڭ دوكلاتى تۈگەش بىلەن ئۇ كانۋويىنى ئاتقا بۇيرۇدى.

پولك شتابى ماناس دەرياسىنىڭ تۆۋىنىدىكى بىر كۆزلەككە جايلاشقان. كۆزلەك ئىگىسى خەنزۇ خوجايىن بۇ دەل ـ دەرەخلىك چوڭ جايىنى تاشلاپ قاچقانىدى. ئۆيگە گازۋاي لامپا يېقىلغان. ئورۇندۇقلاردا چىرايلىق كىيىنگەن ئوفىتسېرلار پاگونلىرىنى پارقىرىتىپ قاتار ئولتۇرۇشاتتى. چىرايى تولىمۇ يېقىملىق پولكوۋنىك قېيۇمبەگ ھاكىموف چاس بېرىپ تىك تۇرغان نۇرى زىياۋۇدۇنوفقا ئولتۇرۇشقا رۇخسەت قىلىپ، كۈلۈپ بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى ۋە كۆپچىلىككە:

— قوماندانلىق شتابىتىن كەلگەن ئالېكساندىر ئالېكساندىروۋىچ! — دەپ پولكوۋنىك ئۇنۋانلىق رۇس ئوفىتسېرىنى كۆرسەتتى، — ئەتىكى جەڭدىي ئۇرۇش تەييارلىقى توغرىسىدا سۆز سۆزلەيدۇ!

بەزىدە رەسمىي، بەزىدە مانېۋىر تەرىقىسىدە بۇنداق ئىشلار دائىم بولۇپ تۇراتتى. ھەربىي دېگەن شۇ ئىشتىن باشقىنى قىلمايدۇ ـ دە، دەريانىڭ ئۇ تەرىپىدە — دۈشمەن چېرىغلىرى ۋالىلداپ تۇرغان يەردە ما بۇفاڭنىڭ ئاتلىق 5 ـ كورپۇسى غەربكە ئېتىلىشقا تەييارلىنىپ خىرىس قىلىپ تۇرماقتا. بۇ ياقتىكى

يىگىرمە نەچچە مىڭ كىشىلىك زور قوشۇنمۇ بۇيرۇق كۈتۈپ تىت - تىت بولۇپ ئابارون تۇتۇپ ياتماقتا. ئۇلارنىڭ ئەس - يادى دۈشمەنگە ئېتىلىشتا. ئۇرۇش توغرىسىدا گەپ بولسىلا ئۇلار ھەممىنى ئۇنتۇيدۇ. نۇرى پۈتۈن زېھنى بىلەن گەپ تىڭشىدى. باشلىقلار ئەتىكى ھەربىي ئورۇنلاشتۇرۇش، ئىنتىزام، ھەربىي مەشىق ۋە پۈتۈن جەمئىيەت ئەھۋالى توغرىسىدا كەينى - كەينىدىن سۆزلىدى. يىغىن كەچ تۈگىدى.

— سالام كاپىتان! — دېدى سۇلايمانوف نۇرىنىڭ ئالدىدا پەيدا بولۇپ، ئىككى قولىنى كەينىگە قىلىپ تەكەببۇرلۇق بىلەن.

— سالام! — دېدى نۇرى ئۇنىڭغا قول سوزۇپ، ئۇ سۇلايمانوفنىڭ مۈرىسىدىكى پودپولكوۋنىك ئۇنۋانىغا قاراپ قويۇپ، — تەبرىكلەيمەن سۇلايمانوف، ھۆرمەتلىك پودپولكوۋنىك! — دەپ قوشۇپ قويدى.

— شىخو، جىڭ سوقۇشلىرىدا داۋالاش، قۇتقۇزۇش ئىشلىرىدا كۆرسەتكەن خىزمىتى ئۈچۈن 1 - دەرىجىلىك ئىستىقلالىيەت ئوردېنى، پودپولكوۋنىك ئۇنۋانى بىلەن مۇكاپاتلاندى، بىزنىڭ ئەيساجان سۇلايمانوف! — ئىلدان ئىسىملىك گىمنازىيىنىڭ ئوقۇغۇچىسى، پولك شتابىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئۇستا گارمونچى، تاتار بايلىرىدىن بىرىنىڭ ئوغلى ئېگىز سېرىق يىگىت سۇلايمانوفنى قايتىدىن تونۇشتۇرۇشقا باشلىدى، — شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتى ساقلىقنى ساقلاش نازارىتىنىڭ ئورۇنباسار نازىرى بولۇپ ئۆستى.

سۇلايمانوف شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆتكەنكى سىلىق گەپ، مۇلايىم مۇئامىلىسىنى تاشلاپ، ئوقۇغۇچى ۋاقتىدىكىدەك غادايغان ئىكەن - دە. نۇرىنىڭ بىردىنلا جۇدۇنى ئۆرلىدى: «بىر پاي ئوق ئاتماي، بىر يارىدارنىڭ يارىسىنى تاڭماي، بىر قېتىممۇ دالىدا

تىنترەپ ياتماي، بىر قېتىممۇ يەر بېغىرلاپ تاشلىقتا ماڭماي، نېمانداق ئوڭايلا ئېرىشىۋالغان ئۇنۋان، مەنسەپ بۇ!...» ئۇنىڭ غەزىپى ئۆرلىدى.

— بەش مىنۇت گەپلەشسەك! — دېدى سۇلايمانوف نۇرىغا ئارانلا قول بېرىپ، — ئوچۇق - يورۇق گەپلىشىدىغان بىر ئىش بارئىدى.

— ياخشى! — دېدى نۇرى مۆلچىرىنىڭ توغرىلىقىدىن رازى بولۇپ، — مەنمۇ سەن بىلەن سۆزلىشەي دېگەنىدىم، ھۆرمەتلىك پودپولكوۋنىك!

ئۇلار بىللە تالاغا چىقتى. قاراڭغۇدا بىر - بىرىنىڭ چىرايلىرىنى كۆرۈشمەيتتى، ئاۋازلىرىدىن ھەر ئىككىسىنىڭ غەزىپى بىلىنىپ تۇراتتى:

— پەرىخە توغرىسىدا بىر نېمە دېمەكچىمۇ سەن، سۇلايمانوف؟

— شۇنداق. مەن ئۇ قىز بىلەن رەسمىيەت يۈزىسىدىن بولسىمۇ توي قىلمىسام بولمايدۇ!

— نېمە قىلدىڭ، سەن توڭگۇزنىڭ پۇشتى؟

نۇرى ئىختىيارسىز ئۇنىڭ ياقىسىدىن ئىككى قوللاپ تۇتتى، — ئالداپمۇ، زورلاپمۇ؟

— قويۇۋەت داڭگال! — دېدى سۇلايمانوف سىلكىنىپ، — سەن قىلغاننى قىلدىم. قالغىنىنى قىزىڭدىن سورا!

— مەن بىر تەس سوئالغا جاۋاب تاپتىم. سەن رەزىل ھايۋان!

— ساڭا يەتمەيمەن رەزىللىكتە. ھارامدىن بالىلىق بولدۇڭ. مەن يامىنى كەلسە سېنىڭ يېرىمىڭچىلىك رەزىل بولار. مەن داڭگال!

نۇرى ئۆزىنى تۇتالمىدى. ئالدىدىكى ئادەمنىڭ پاگون، مەن-
سەپلىرى ئۇنىڭ يادىدىن چىقتى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى تىترىدى،
يوغان مۇشتۇمى ئۆزلۈكىدىنلا تۈگۈلدى. ئۇ چاترىسىنى كېرىپ
تۇرۇپ كۈچ بىلە مۇشت ئاتتى. سېكۇنت ئىچىدە ئۇ ئاچچىقىنى
چىقاردى. ئۇ سۇلايمانوفنى بىر مۇشت بىلەن دومىلىتىۋەتتى!
ئادەملەر يۈگۈرۈپ كېلىشتى. نۇرىنى بىر مۇشت ئۈچۈن
ھەربىي ئىنتىزام بويىچە ئېغىر جازاغا تارتىدىغان بولدى.
لېكىن ئۇ بۇ جازا ئۈچۈن ئازابلانمىدى، پەرۋا ئۈچۈن،
زەيتۇنە ئۈچۈنمۇ سەدپارە بولمىدى. بۇ ئىشلار تېزلا ئۇنىڭ
خىيالىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. چۈنكى بۇ كۈنلەردە ئۇلارنىڭ
ئۆز ھاياتىنى بېغىشلىغان چوڭ ئىشى — گومىنداڭ ھاكىمىيە-
تىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، خەلق ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولىدىغان
ھاكىمىيەت يارىتىش ئىشى يېرىم يولدا توختاپ قېلىش خەۋپىگە
دۇچ كەلمەكتە. كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدىغان، تىل بىلەن
چۈشەندۈرگىلى بولمايدىغان بىر يوشۇرۇن كۈچ ئۇلارنىڭ يولىنى
توسۇماقتا، ئۇلارنىڭ ئىلگىرىلىشىگە توسقۇن بولماقتا ئىدى.
— نېمىشقا بۇ كىچىككىنە دەريادىن ئۆتەلمەيمىز! بۇ
چاغقىچە ئۇرۇمچىنى ئېلىپ بولۇپ ئاقسۇغا يۈرۈش قىلاتتۇق!
— بىر كېچىدىلا قوزغىلايلى!
— غېنى باتۇر بولغان بولسا بىزنى باشلاپ ماڭاتتى!
— بىرلىشىپ ستالىنغا ئەرز قىلايلى!
— ئېلىخان تۆرەممۇ خاپا بولۇۋاتقۇدەك!
— بىزنى نېمىشقا ئورۇسلار باشقۇرىدۇ زادى؟
بۇ ئاۋازلار ھەممە يەردىن ئاڭلىناتتى، پالىنوف، ئىسھاق-
بېك، مازاروفقا ئوخشاش ئالدىنقى سەپ قوماندانلىرى بۇ گەپ-
لەرنى ئاڭلىسىمۇ قۇلاق يوپۇرۇپ ئاڭلىماسقا سالاتتى. لېكىن
بولۇۋاتقان ئىشلاردىن ھەممىلا ئادەم — ھەربىر ئوفىتسېر،

ھەربىر ئەسكەر خەۋەردار ئىدى.
ماناس دەرياسى بويىدىكى جىمجىتلىق نۇرىنى، ھەربىر
كۆڭلىگە چوڭ ئىشلارنى پۈككەن ئالدىنقى سەپ پىدائىيلىرىنى
ساقايماس كېسەلدەك قىينىماقتا ئىدى.
ئاقسۇ تەرەپتىن خەۋەر كېلىپ تۇردى: بەش مىڭدىن ئار-
تۇق خەلق يېڭىشەھەرنى ئازاد قىلىمىز دەپ ھۆكۈمەت ۋەكىللى-
رىدىن تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالدى. قورالسىز خەلقنى ھۆكۈمەت
ۋەكىللىرى سۆز بىلەن قايىل قىلىپ ھۇجۇمغا قۇرۇق قول
ئۆتۈشتىن توسۇۋالدى. مىڭلىغان يىگىتلەر پارتىزان بولۇشنى
تەلەپ قىلىپ كونىشەھەردىكى قوماندانلىق شتابقا توپلىنىشتى.
ئارانلا يۈز يىگىت قوبۇل قىلىندى. شىمالدىن ئىككى دىۋىزىيون
ئەسكەر ياردەمگە بارغاندىن كېيىن ئاقسۇ پارتىزانلىرى ئالتە
يۈزدىن ئاشتى - دە، 9 - ئاينىڭ 12 - كۈنى يېڭىشەھەرنى
مۇھاسىرىگە ئالدى. يېڭىشەھەر سېپىلى ئىچىدىكى گومىنداڭ
ئەمەلدارلىرى پاراكەندىچىلىككە چۈمدى، ۋالىي قەشقەرگە
قاچماقچى بولدى، 5 - پولك كوماندىرى جاۋ خەنچىڭ ۋالىينى
نەزەربەند قىلىپ، ۋالىيلىقنىمۇ ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ ھەربىي
ھاكىمىيەت قۇرۇۋالدى. پارتىزانلار ئەللىك نەچچە شوتا باساپ
سېپىلغا چىقىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلدى. سېپىلگە چىقالىغان
پارتىزانلارنى گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئۆلتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ باش-
لىرىنى كېسىپ سېپىل بۇرجەكلىرىگە ئېسىپ قويدى. سوقۇش
قاتتىق بولدى. لېكىن سېپىل مىدىرلاپمۇ قويمىدى. 9 - ئاي-
نىڭ 18 - كۈنى قوماندان جاۋ خەنچىڭ بۇيرۇق بېرىپ سىياسىي
مەھبۇسلاردىن شائىر ل. مۇتەللىپ قاتارلىق يىگىرمە سەككىز
نەپەر زىيالىينى ئېتىۋەتتى. گومىنداڭ قوشۇنلىرى غالجىرلاش-
تى. ئېگىز، قېلىن شەھەر سېپىلىنى دالدا قىلىپ، كۈچلۈك
ئوت كۈچى تەشكىللەپ جان تىكىپ قارشىلىق قىلغاچقا، پارتى-
زانلار تاكتىكىسىنى ئۆزگەرتىشكە مەجبۇر بولدى، يەنى مۇھا-
سىرىنى كۈچەيتىپ، گومىنداڭ قوشۇنلىرىنى ئوزۇق - تۈلۈك-

تىن قىسىپ تەسلىم بولۇشقا مەجبۇرلىماقچى بولدى. ئەنە شۇ چاغدا ئۈرۈمچىدىن گومىنداڭ ئايروپىلانى كەلدى. ئايروپىلاندىن تاشلانغان پاراشوتلارنىڭ كۆپ قىسمى پارتىزانلارنىڭ قولىغا چۈشتى. پاراشوتلاردا باشقا نەرسىلەر بىلەن ئۈرۈمچىدىكى 8 ـ ئۇرۇش رايونى قوماندانلىق شتابىنىڭ جاۋخەنچىڭگە يازغان خېتىمۇ قولىغا چۈشتى. خەتتە: ئەمدى ياردەم بېرەلمەيمىز، ئىلى تەرەپ بىلەن بىتىم سۆھبىتى باشلاندى. ھەر ئىككى تەرەپ ئوق چىقارماي ئۆز ئورنىدا ساقلاپ تۇرۇشى كېرەك دېيىلگەنىدى. قوراللىق ئۇرۇش توختىتىلسۇن دېگەن بۇيرۇقنى ئابدۇكېرىم ئاباسوف شۇ كۈنى كەچتە جاۋخەنچىڭگە كىرگۈزۈپ بەردى. شۇ كۈنى غۇلجا تەرەپتىنمۇ: «قەيەردە تۇرغان بولساڭلار، شۇ يەردە ئوق چىقارماي ساقلاپ تۇرۇڭلار!» دېگەن بۇيرۇق كەلدى. لېكىن پارتىزانلار ئاقسۇنى ئىگىلەپ بولۇپ ئۇرۇشنى توختىتىش قارارىغا كەلدى. ئەمما شۇ كۈنى يەنە تېلېگراف ئارقىلىق ھۆكۈمەت ۋەكىللىرى بىلەن سوپاخۇن، ئىمىر ھاجىلارنى قورغانغا چاقىرتتى. ئۇلار كېچىلەپ قورغانغا باردى. ئۇ يەردە غۇلجىدىن كەلگەن ھۆكۈمەتنىڭ ئالاھىدە ۋەكىللىرى ئۇلار بىلەن ئۇچراشتى. ۋەكىللەر سوۋېت قوراللىرىنى قايتۇرۇش بۇيرۇقىنى يەتكۈزدى.

— نېمە ئۈچۈن؟

— بىتىم بولۇۋاتىدۇ. سوۋېت ئىتتىپاقى ئارىلاشتى دېمەسلىكى ئۈچۈن. گومىنداڭ ئادەم ئەۋەتىپ تەكشۈرۈشى مۇمكىن!

— تىنچلىق سۆھبىتى نەتىجىسىز بولۇپ قالسا قانداق قىلىمىز؟

— سوۋېت قوراللىرىنى ئەكەتكەندىن كېيىن گومىنداڭ قوشۇنلىرى تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ قالسا قانداق قىلىمىز؟

— شۇنداق بولۇپ قالسا چېكىنىڭلار، مۇشۇ قورغانغا چېكىنىڭلار! — دەپ بۇيرۇق قىلدى ئالاھىدە ۋەكىل.

— بىز ھۇجۇم بىلەن ئىلگىرىلەۋاتقان تۇرساق! — دەپ تېرىكتى سوپاخۇن، — نېمە ئۈچۈن چېكىنگۈدەكمىز؟ ۋىجدان كۆتۈرەمدۇ، خەلققە نېمە دەيمىز؟

— بۇ دېگەن بۇيرۇق!

شۇ كۈنىلا ئابدۇكېرىم ئاباسوف، قاسىمجان قەمبىرى، داموللا رازىيوفلار غۇلجىغا قايتتى.

ماشكىدەك قىدىرىپ يۈرگەن گومىنداڭ ئىشپىيونلىرى بۇ ئەھۋاللارنى جاۋخەنچىڭگە ئەتىسىلا يىپىدىن ـ يىڭنىسىغىچە يەتكۈزدى. پارتىزانلار ھۆكۈمەت ئالاھىدە ۋەكىلىنىڭ: «ھەر ئىككى تەرەپ قەتئىي ئوق ئاتمايدۇ!» دېگەن گېپىگە ئىشىنىپ ھوشيارلىقىنى سەل بوشاشتۇرۇپ قويغان شۇ كېچىسى، گومىنداڭ قوشۇنى سېپىل ئىچىدىن پۈتۈن كۈچى بىلەن تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ چىقتى. پارتىزانلار ئامالسىز كونىشەھەرنى تاشلاپ چېكىندى. كونىشەھەر خەلقىمۇ پارتىزانلارغا ئەگىشىپ چېكىندى. پارتىزانلار مۇشكۈل كۈنلەرنى ئۆتكۈزدى. چېكىنگەن خەلقنى ھىمايە قىلىپ بىر چەتتىن سوقۇشۇپ، بىر چەتتىن چېكىنىپ ئاستا ـ ئاستا قورغانغا يېقىنلاشتى. 13 ـ ئۆكتەبىردە كۇچادىكى گومىنداڭ 14 ـ پولكىمۇ بايغا ھۇجۇم قىلدى. بايدىكى بىر ئىسكادىرون پارتىزانمۇ تەڭ كېلەلمەي، ئامالسىز قارايۇلغۇن ئارقىلىق قورغانغا چېكىندى. گومىنداڭنىڭ 4 ـ، 5 ـ ئاتلىق پولكلىرى بىرلىشىپ 19 ـ ئۆكتەبىر كۈنى قورغانغا ھۇجۇم قىلدى. پارتىزانلار ئىلاجسىز قورغاننى تاشلاپ مۇزات داۋىنىغا چېكىندى، بىرنەچچە مىڭ ئاھالىنى ھىمايە قىلىپ مۇزات داۋىنىدىن ئۆتكۈزۈپ، ئىلى ۋادىسىغا سالامەت يەتكۈزۈشمۇ پارتىزانلارنىڭ بۇرچى ئىدى. پارتىزانلار ئېغىر كۈنلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزدى. خەلقنىڭ تارتقان زىيانلىرىمۇ چوڭ بولدى. جاللات جاۋخەنچىڭ خەلقتىن ئۆچىنى ئالدى. بىگۇناھ پۇقرالارنى ئۆلتۈردى، بۇلاپ ـ تالىدى. كونىشەھەردە خەلقنىڭ ئۆيلىرىگە

ئوت قويدى، بالىلارنى ئۆلتۈردى، ئايالالارغا باسقۇنچىلىق قىل-
دى. ۋەھشىيلىكتە ياپونىيە ئارمىيىسىدىن قېلىشمىدى. شۇنچە
جەڭلەردە چىقىم تارتمىغان پارتىزانلاردىن چېكىنىش نەتىجىسىدە
قىرىق يەتتە ئادەم قۇربان بولدى. قىرىق تۆت دانە مىلتىق،
ئەللىك ئىككى تۇياق ئات گومىنداڭنىڭ قولىغا چۈشتى. تىنچ-
لىق سۆھبىتى ئاقسۇ پارتىزانلىرى ئۈچۈن ئاپەت بولدى. گو-
مىنداڭ ئەمەل قىلمىسا ھېچكىم سۈرۈشتە قىلمىدى، پارتىزان-
لارنىڭ ھۇجۇم قىلىشىنىلا توسىغۇچى يوشۇرۇن كۈچ شەكىللەن-
دى. بۇ يوشۇرۇن كۈچ ئوقتەك ئىلگىرىلەۋاتقان پارتىزانلارنى
ئېچىنىشلىق مەغلۇبىيەتكە تۇتۇپ بەردى. ئىسىت، ئاقسۇ پار-
تىزانلىرىنىڭ تۆككەن قانلىرى، ئىسىت، تارتقان جەبىر -
جاپالىرى، ئىسىت، ئۇلۇغ ئارزۇلار ۋە كۆرۈنۈپ تۇرغان ئۇلۇغ
غەلىبىلەر!

نۇرى ئۆزى يالغۇز ئىككىنچى قېتىم يۇلغۇن دالىدىسىدا
ئولتۇرۇپ ئۆكسۈپ - ئۆكسۈپ يىغلىدى.

«مۇختەر باي چوڭ دادا، قەبرەڭ ئاتا - بوۋىلىرىڭ بىلەن
بىللە بولىدۇ. مەن ئۆز قولۇم بىلەن قەبرەڭگە گۈمبەز ياساپ،
نامىڭنى مەڭگۈ ئۆچمەيدىغان قىلىپ قەبرەڭگە ئويۇپ چىقىمەن.
جانجىگەر قېرىنداشىم ئەسپەر، ماڭا بەك ئامراق ئىدىڭ. داداڭ-
نى دەپ ئاقسۇغا بارمىغان بولساڭ ھاياتىڭ بۇنچە قىسقا بولمايت-
تى. ھايات سەپىرىڭنىڭ باھارى ئەمدىلا باشلانغانىدىغۇ؟ ياز،
كۈزلىرى كەلمەي تۇرۇپلا بۇ ئۆزۈن مۇساپىنى ئاخىرلاشتۇر-
دۇڭ. رازى بول قېرىندىشىم، سېنىڭ نامىڭمۇ داداڭ
بىلەن بىللە قەبرەڭدە، مېنىڭ يۈرىكىمدە مەڭگۈ قە-
دىرلىنىدۇ!...»

ئۇ ئۆمرىدە بۇگۈنكىدەك يىغلىغان ئەمەس. ئاچچىق كۆز
شامىلى ئۇنىڭ ياشلىرىنى سۈرتمەكتە. ئۇ پىچىرلىدى:
«ئۇلۇغ ئىش ئۈچۈن قەدەم باسماق نېمانچە قىيىن!»

51

بىر مۇشت ئۇنىڭ بېشىغا نۇرغۇن كۆڭۈلسىزلىكلەرنى كەل-
تۈردى: يەتتە كۈن قاماپ قويغاندىن باشقا، ئۇنىڭغا يېڭىدىن
تەقدىم قىلىنماقچى بولغان پود پولكوۋنىك ئۇنۋانى بىكار قىلىن-
دى. ئۇنىڭ قول ئاستىدا ئىشلىگەن بىر نەچچە ئوفىتسېر ئۇنىڭ-
دىن يۇقىرى ئورۇنغا كۆتۈرۈلدى. لېكىن ئۇ قىلغان ئىشىغا
پۇشايمان قىلمىدى. ئۇ «مەن سۇلايمانوفنى ئۇرمىدىم. بىزدەك-
لەرنىڭ قېنىنى كېچىپ، سۆڭىكىنى دەسسەپ يۇقىرى ئۆرلەۋات-
قان بىرقارا كۈچكە مۇشت ئاتتىم» دېدى بىر نەچچە يەردە،
ئۇنىڭ بۇ سۆزى قۇلاقتىن - قۇلاققا يېتىپ دۈشمەنلىرىنى كۆ-
پەيتىپ قويدى. ئۆزىنىڭ پولكىدىلا ئەمەس، باشقا پولكلاردىكى
سۇلايمانوفنىڭ يولىنى تۇتقان، يەنى نۇرىنىڭ سۆزى بىلەن ئېيت-
قاندا: «مىلتىق ئاتماي پو ئېتىپ» ئۆرلەۋاتقانلار بىراقلا ھۆرپى-
يىپ چىقىشتى.

سېنتەبىرنىڭ ئاخىرىدىكى ئاچچىق كۈز شامىلى سېرىق
ياپراقلارنى شاخلاردىن قېقىپ چۈشۈرۈپ، قۇملارنى ئۇچۇرۇپ
نېمىگىدۇر نارازىلىق بىلدۈرۈۋاتقان ئانا تۇپراقنىڭ ئاۋازىنى ئاڭ-
لاتماقتا ئىدى. ئانا تۇپراق ئۆز ئوغۇللىرىنىڭ پىغان بىلەن
تولغان يۈرەكلىرىگە ۋەكىل بولۇۋالغاندەك، مىلتىق ئاۋازى،
پوروخ پۇرىقى، ھۆررا ساداسىنى سېغىنغان تاغ - دەريا ۋە
چەكسىز دالىلارنىڭ ئەلەملىك كۆز ياشلىرىنى جاھانغا چېچىۋات-
قاندەك، كۆڭۈللىرىدىكى نەپرەتلىرىنى چىقىرىپ بولالمىغان
ئىنسان باللىرىنىڭ تۈرمە ئىچىدىكى مەھبۇسلارنىڭ ئاچلىق
ئازابىدىن چىقارغان چىرقىراشلىرىغا ئوخشاپ كېتىدىغان ئىلتى-
جالىرىنى ئاڭلىتىۋاتقاندەك، گويا يەنە ئۇ قىش پەسلى كەلسىلا

زېمىن توڭلايدۇ ، ھەممە نېمە ، شۇ قاتاردا داۋالغۇپ تۇرغان سىياسىي ھاۋامۇ ، جەمئىيەتمۇ توڭلايدۇ دەپ ئادەملەرنى ئاگاھلاندۇرۇۋاتقاندەك ، سىرلىق ، مەنىلىك ۋە ھېسسىياتلىق بىلىنمەكتە ئىدى .

سېنتەبىرنىڭ ئاچچىق شامىلى قومۇش ۋە قۇمساڭغۇ توپا بىلەن يېپىلغان گەمىلەرنى تىنىمسىز تاتىلاپ ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى قومۇش ۋە شاخلاردىن ياسىۋالغان كارىۋاتلاردا سۇنايلىنىپ يېتىشقان ئەسكەرلەرنى : «تۇرمامسەن ، ماڭمامسەن ، ئاتمامسەن !» دەپ ئالدىراتماقتا ئىدى .

ئەسكەرلەر ئۈچۈن بوشاڭلىق بىر ئاپەت . قورسىقى ، ئۇيقۇسى ۋە بەدىنىنىڭ چارچىشىنى ئۇنتۇغان چاغلىرىلا جەڭچىلەرنىڭ ھەقىقىي ھايات ياشىغان چاغلىرى . ئۇيقۇ بېسىپ ، قىلارغا گېپى تۈگەپ ، خىيال بىلەن كۈن ئۆتكۈزگەن چاغلىرى ئۇنىڭ ھاياتتىن بىزار بولۇپ ئۆلۈمنى سېغىنغان چاغلىرى …

يۇقىرىقىلار نۇرىنىڭ مۇلاھىزىسى ، ئۇنىڭ ئەتىگەنلىك ھەربىي مەشىقتىن بىكار بولۇپ ، سۈزۈك ، سوغۇق ماناس دەرياسىنىڭ سۈيىدە بەدىنىنى ھۇزۇرلىنىپ سۈرتۈپ بولۇپ ، قىبلىدىن چىقىۋاتقان ئاچچىق شامالغا قاملاشقان ، يالىڭاچ گەۋدىسىنى تۇتۇپ بېرىپ قىلىۋاتقان خىيالى .

شۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ ئىشىدىن خىيالى تولا ، ھەرىكىتىدىن جىمجىتلىقى تولا بولماقتا ئىدى . بۇ جەمئىيەت ، ۋەزىيەت ، ئائىلە ۋە ئۆزى توغرىسىدا توختىماي خىيال سۈرەتتى . توختىماي گېزىت ، كىتاب كۆرەتتى . ئۇ باشقىلاردەك بىكار ۋاقىتلىرىنى قىسقا ساياھەت ، ئويۇن ـ كۈلكە ۋە ياشلارغا خاس قىزلار توغرىسىدىكى باش ـ ئاخىرى يوق پاراڭلارغا سەرپ قىلمايتتى . ئۇ ئوقۇيتتى ، قاراڭغۇ چۈشىسىلا دۇتار چېلىپ ناخشا ئېيتاتتى . ناخشىلىرىغا ئۆزى يازغان شېئىر ـ قوشاقلارنى سالاتتى . ئەمگەك ياكى تازىلىق قىلغانلىرىدىلا خىيال قىلاتتى .

ئۇ كىيىملىرىنى كىيىپ ، قورام تاشقا قويۇلغان تاپانچىسىنى (غىلاپى بىلەن) يېنىغا ئېسىپ قىرغاقتا بۇرۇلۇشىغا ، خەۋەرچى ئالدىراپ كېلىپ ئۇنىڭغا چاس بېرىپ :

— پولك شتابىدىن سىزنى چاقىرىدۇ ، ھۆرمەتلىك كاپىتان ! — دېدى .

ئۇ شەپكىسىنى كۆزىگە چۆكۈرۈپ كىيدى ـ دە ، ئۆتۈك كىيگەن كۈچلۈك ئاياغلىرى بىلەن يەرنى گۈس ـ گۈس دەسسەپ پولك شتابىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى .

يېرىم سائەتتىن كېيىن ئۇنىڭ ئوينىقلاپ تۇرىدىغان جىرەن قاشقا ئېتى پولك شتابى — بۈك دەرەخلىك كۆزلەك دەرۋازىسى ئالدىدا توختىدى . ئۇنى پولكوۋنىك قېيۇمبەگ ھاكىموف ئىللىق چىراي ، سىلىق سۆز ۋە تەبەسسۇم بىلەن قارشى ئالدى :

— نۇرى زىياۋۇدۇنوف ، مارشال ئېلىخان تۆرەم رەئىس جۇمھۇر جانابلىرى سېنى تارباغاتاي ۋىلايەتلىك ھۆكۈمەت بىناسىدا كۈتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ . سەن تۆرەم ۋە ئەخمەتجان قاسىملارغا مەخسۇس كاتىپ بولۇپ ئالتايغا بارىدىكەنسەن ، ماشىنا تەييار ، ھازىرلا يولغا چىق !

ئۇ پولكوۋنىك دوسكىنوف بىلەن بىللە كىچىك ماشىنىدا غەربكە — شىخوغا قاراپ ماڭغاندا ، ئۇ ئېگىز ، قاپىقى ئېچىلمايدىغان ، كەمسۆكرەك رۇس پولكوۋنىكتىن ئۇيغۇر تىلىدا چاقچاق ئارىلاش :

— چېكىندۇققۇ ـ ھە ؟ — دەپ سورىۋىدى ، رۇس پولكوۋنىك كۈلۈپ تۇرۇپ :

— بىر كادام چېكىنىپسەن ، ئىككى كادام باساسەن ! — دەپ چاقچاق بىلەن جاۋاب بەردى .

ماشىنا شىمالغا بۇرۇلۇپ ماڭغاندا ، نۇرى :

— تارباغاتايغا بارمىغانمەن ، كۆرۈۋالىدىغان بولدۇم ! — دېۋىدى ، رۇس پولكوۋنىكى كۈلۈپ تۇرۇپ :

— بۇدان كېيىن كورماگاننى كوراسىن! — دېدى.

— كۆرسەكمۇ، سىلەر كۆرگەننى كۆرەمىز ـ دە! — دېۋىدى، ئۇ بېشىنى چايقاپ:

— جوق، جوق. بىزدە سوتسىيالىزم بار. بۇنداق بولاما ـ بولمايما، كىم بىلەدى؟ — دېدى ۋە قوللىرىنى كېرىپ، مۇرىلىرىنى قورۇپ قاقاقلاپ كۈلدى، — ئېتۇ، مارشال ئېلىخان تۆرە ئايتادى ئۇيگۇرىستان ئىسلام جۇمھۇرىيات، ئېتۇ موڭغۇلىيا ئوخشاش. بىزنىڭ ستالىن ئۇنامايدى!

— نىمىشقا؟

— ئۆزىدان سوراسا كېرەك! كىم بىلەدى؟ جياڭ كەيشى ستالىن دوست بولدى؟ ياق، دوست بولمادى گېرمان جوق، جاپون جوق بولدى. ئامېرىكا، ترومىن سوۋېتنى يامان كۆرەدى، يوقاتماق بولادى. ستالىن، ترومىن جياڭ كەيشىنى تالاشادى. بۇندا ئېلىخان تۆرە، گومىنداڭ ئوسمان باتۇرنى تالاشادى!

— شۇنداقمۇ؟

ئۇيغۇر تىلىغا قازاقچە ئارىلاشتۇرۇپ، بۇزۇپ سۆزلەيدىغان رۇس پولكوۋنىكنىڭ سۆزلىرىدىن نۇرى نۇرغۇن يېڭىلىقلارنى چۈشەندى. ئاخىرىدىكى «تالاشادى» دېگەن سۆزىدىن ئۇ بىر يېڭى خەۋەرنى ئاڭلىدى. هازىر ئوسمان باتۇر توغرىسىدا ئاجايىپ ـ غارايىپ چۆچەكلەر ئېيتىلماقتا. خۇددى غېنى باتۇر توغرىسىدا توغۇلغان چۆچەكلەردەك، رىۋايەتلەردەك. ئۇ يەنە پولكوۋنىكنىڭ ئاغزىنى تاتىلىدى:

— سىز ئوسمان باتۇرنى كۆرگەنمۇ؟

— كۆرگەن، مىن ئۇ تامىر![①]

— ئۇ قالتىس باتۇرمۇ؟ چاپايوفتەكمۇ؟

— باتۇر، چاپايوف ئوخشامايدى. ئوسمان دىنغا ئامراق. ناماز قىلادى، سوۋېتنى جاقتىرمايدى.

① تامىر — دوست، ئاغىنە (قازاقچە)

ئۇ ئوسمان باتۇر توغرىسىدا دوسكىنوفتىن خېلى جىق يېڭىلىقلارنى بىلىۋالدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا قاپىقى يامان، ئاقساپ ماڭىدىغان، گېپى ئاز، قارا بۇرۇت، قارا ساقال، بېشىغا ئالتاي قازاقلىرىنىڭ كەينى يەلكىسىگە چۈشۈپ تۇرىدىغان قۇلاقچىسىنى كىيگەن بىر ئادەم كەلگەندەك بولدى. ئۇ ئوسمان توغرىسىدا نۇرغۇن گەپلەرنى ئاڭلىغان: ئۇنىڭ مىجەزى غەلىتە، سىرلىق، كەم سۆز، لېكىن مەنىلىك گەپ قىلىدىغان ئادەم ئىكەنلىكىنى، غېنى باتۇردەك گېپى ئوچۇق، سىياسەت بىلەن كارى يوق، راھەت ـ پاراغەتكە ئامراق ئادەم ئەمەسلىكىنى ئاڭلىغانىدى. بۇرۇۋاي ھەر قېتىم ئوسمان باتۇر توغرىسىدا پاراڭ باشلىغاندا ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەپ كېتەتتى. قىرىق ئالتە — قىرىق يەتتە ياشلارغا كىرگەن بۇ باتۇر قىرىق ياشلارغا كىرگۈچە كۆكتوقاي ناھىيىسىنىڭ ئۆدىرقارا دېگەن كەنتىدە چارۋىچىلىق قىلغان. ئۇ ئۇستا مەرگەن، قورقۇمسىز ئادەملىكى بىلەن جامائەتنىڭ كۆزىگە چۈشكەن. 1940 ـ يىلى ۋە 1941ـ يىلى ئالتاي خەلقىنىڭ شېڭ شىسەي ھۆكۈمىتىگە قارشى ئېلىپ بارغان قوزغىلاڭلىرىغا قاتناشقاندا باتۇر بولۇپ تونۇلغان. ئۇ ئاق ئېڭەك، ئۇزۇن تۇمشۇق، قىزىل ئۆڭ، يوغان كۆز، قويۇق چاچ، بومبا ساقال، قاۋۇل، بەستلىك چىراي ـ تۇرقى بىلەن ئەل ئاغزىغا چىققاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ جەسۇر پالۋان ئىكەنلىكىنى مەغلۇبىيەتتىن كېيىن تېخىمۇ روشەن ئىپادىلىدى. 1941ـ يىلى 10 ـ ئايدىن 1943 ـ يىلى 7 ـ ئايغىچە بولغان ئارىلىقتا جۇڭغار چۆللىرىدە ئايلاپ يالغۇز يۈرۈپ، سىرلىق ھېكايىلەرنى پەيدا قىلدى. قاچقان ـ مۆككەن ئەزىمەتلەرنى توپلاپ ئۇلارنىڭ باشلىقىغا ئايلاندى. چەكسىز قۇملۇق، سۇسىز چۆللۈك ئىچىدە ئۇنىڭ پەيدا قىلغان يوللىرىنى ئۇنىڭدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ: تاغ ئارىلاپ داۋانلارنى ئېشىپ، قىشنىڭ قەھرىتانلىرىدا قار ئىچىدە جۇۋىغا ئورىلىپ يېتىپ قەھرىتان

تۈنلەرنى ئۆتكۈزۈش، يازنىڭ شار ـ شار يامغۇرلىرىنىمۇ شۇ جۇۋىلارنى سۇغا چىلاپ ئۆتكۈزۈش، تومۇزنىڭ جاندىن ئۆتىدىغان ئىسسىقلىرىدا بىر يۇتۇم سۇغا تەشنا بولۇپ يوشۇرۇنۇپ ئايلاپ ـ ئايلاپ قۇم ئىچىدە يېتىش ئۇنى تولىمۇ ئازابلىغان. ئۇنى ئاز دەپ، خەلق باتۇرلىرىغا بولغان ئۆچمەنلىكنى بىچارىلەردىن ئېلىشقا ئادەتلەنگەن ياۋۇز ھۆكۈمەت، كۆكتوقاي بازىرىدا قىرىقتىن ئارتۇق بىگۇناھ يەرلىك پۇقرا بىلەن تۇتقۇنلارنى قىرغاندا، ئوسماننىڭ دەسلەپكى ئايالىدىن بولغان ئون سەككىز ياشلىق قىزى كابرا بىلەن ئون تۆت ياشلىق ئوغلى بايدۇللانى ئانىسىغا كۆرسىتىپ تۇرۇپ چاناپ ئۆلتۈرگەن. ئون بىر ياشلىق ئوغلى كارىينى يىگىرمە نەچچە مېتىر چوڭقۇرلۇقتىكى قۇدۇققا تاشلاپ ئۆلتۈرگەندە، ئوسماننىڭ خوتۇنى ماماي چىدىماي ھەيۋەتلىك ئېقىۋاتقان دەرياغا ئۆزىنى ئاتقان!...

بۇ ھېكايىلەرنى گىمنازىيىنىڭ ئوقۇغۇچىسى بۆرىۋاي ئىلقا تاغلىرىدا نۇرغۇن قېتىم ھېكايە قىلىپ بەرگەن. ئوسمان قانچىلىك قۇربان بەردى. ئۇ ھازىرقى باتۇر دېگەن نام ۋە ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى دېگەن ئورۇنغا ئېرىشكۈچە نەچچە بالىسى، قېرىنداش ـ دوستلىرىدىن ئايرىلدى، قانچىلىك جەبىر ـ جاپا تارتتى؟ ئۇنىڭ ھايات يولى نۇرىنىڭ ھايات يولىغا ئوخشاپ كېتەتتى. ئوخشاشمايدىغان يېرى، ئوسمان قىرىق يېشىدا، يەنى سەككىز بالىنىڭ دادىسى بولغىنىدا قولىغا قورال ئېلىپ مىللىي زۇلۇم، مىللىي خورلۇق ۋە ھاقارەتكە قارشى پىدائىي بولۇپ ئوتتۇرىغا چىقتى. نۇرى بولسا بۇ يولغا ئون توققۇز يېشىدا ماڭدى. يەنە بىر پەرقى، ئوسمان ھايات ھەقىقىتىنى ھاياتىنىڭ ئۆزىدىن ئىزدىدى، نۇرى بولسا كىتابلاردىن، روسىيىلىكلەر بېسىپ ئۆتكەن يوللارنىڭ ئىزلىرىدىن ئىزدىدى. ھايات يېڭىلىنىش كېرەك، ھەممىلا ئادەم — مەيلى ئۇ قانداق مىللەت بولسا بولسۇن بەختكە ئېرىشىشى، ئۆزىنىڭ ئىنسانىي ھوقۇقى ۋە قەدىر ـ قىممىتىگە ئۆزى خوجا بولالىشى كېرەك. مانا بۇ ئىنسانلار تەلپۈنىدىغان ھەقىقەت. نۇرى مانا مۇشۇ ھەقىقەتنى

خىيالدىن رېئاللىققا ئايلاندۇرۇشقا ئۆزىنى بېغىشلىغان. لېكىن غېنى باتۇردا بۇ ئاڭ يېتىلمىگەن. ئوسمان باتۇردا بۇ ئاڭ بار مىكىن! ئۇ نېمىلەرنى ئويلايدىكىن؟

نۇرى ئوسمان باتۇر بىلەن سۆزلىشىشنى، ئۇنى خۇددى مەرھۇم ئەكبەر باتۇر، سېيىت باتۇرلارنى، ھازىر ھالاۋەت قۇچىقىدا مەست بولۇپ ياتقان غېنى باتۇر، پاتىخ ئەۋزىلەرنى چۈشەنگەندەك چۈشىنىۋېلىشنى ئارزۇ قىلاتتى. ئۇنىڭ قارىشىچە، بەزىدە بىر پولك جەڭگىۋار قوشۇندىن ئەل ئاغزىغا نامى چىققان بىر ئادەمنىڭ رولى چوڭ بولاتتى. تارىخ — مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، قەھرىمانلارنىڭ تارىخى، تارىخنى نامى ئۆلمەسلەر ياراتقان، دېگەن سۆز توغرا ئىدى. ئۇ ئۆزى ئەقلىگە تايىنىپ خۇلاسىلىۋالغان قانۇنىيەتلەرگە خىلاپلىق قىلمايتتى. مەسىلەن كۈچلۈك بىلەن كۈچسىز ئېلىشىپ قالغاندا، سەن توغرا ـ ناتوغرىسىنى سۈرۈشتۈرمەيلا كۈچسىزگە يان باس دەيتتى ئۇ دوستلىرىغا، يەنە ئۇ ئۆز پايداڭ بىلەن باشقىلارنىڭ پايدىسى توقۇنۇشۇپ قالغاندا، ئىككىلەنمەي ئۆزۈڭنىڭكىدىن ۋاز كەچ دەيتتى.

ئۇ ئالتايغا بېرىپ ئوسمان باتۇرنى كۆرۈشكە شۇنىڭ ئۈچۈن ئالدىرىماقتا. ئۇ بىلىدۇ، ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ توقسان پىرسەنتتىن كۆپ يېرىنى ئازاد قىلىشتا ئوسمان باتۇرنىڭ تۆھپىسى ھەممىدىن چوڭ. بولۇپمۇ 1943 ـ يىلى 7 ـ ئايدىن 1945 ـ يىلى 9 ـ ئايغىچە ئالتاي قوراللىق كۈچلىرىنىڭ باشلىقى بولۇش سۈپىتى بىلەن 1941 ـ يىلىدىن ئىلگىرى كۆكتوقاي ناھىيىسىنىڭ يايلاق ـ كۆكلەم ئوتلاقلىقى بولغان كۈرتى دېگەن يېرىدىكى «ئىككى قىزىلتاش» بۇلىقى بويىغا ئارپا، تېرىق تېرىپ جان باقىدىغان، بەزىدە يىپ ـ يىڭنە، تۈگمە، تارغاق ئوخشاش پارچە ـ پۇرات نەرسىلەرنى كۆتۈرۈپ يۈرۈپ سودىمۇ قىلىدىغان كېلەڭسىز ئادەمدىن 1941 ـ يىلى قولىغا قورال ئېلىپ شىڭ شىسەيگە

قارشى كۆرەشكە ئاتلانغان پىداكارغا ئايلانغۇچە، ئۇ سەرسانلىق ـ سەرگەردانلىقتا تولىمۇ پىشىپ يېتىلدى. بىرتوق، بىرئاچ قالىدىغان، دۇم يېتىپ ـ دۇم قوپىدىغان، قونار جايىنى سايلار، ئۇچار جايىنى شاماللار بىلىدىغان ــــ ھەقىقەت ئىزدىگەن ئادەمنىڭ ھەقىقەتنى تاپمىقى قانچىلىك مۈشكۈل ئىكەنلىكى نۇرىغا تولىمۇ ئايان. ئوسماننىڭ يالغۇز ئىنىسى دەلىلقان ئىسلام 1942 ـ يىلى كۆكتوقايدا شىڭ شىسەيگە قارشى سوقۇشتا قۇربان بولغاندا ئۇنىڭ قانچىلىك ئازاب چەككىنىنى، نۇرى ئىنىسى دەرانىڭ جەسىتىنى باغرىغا بېسىپ ئاچالدىكى جەڭدە تارتقان ئازابلىرى بىلەن ياخشى چۈشىنىدۇ.

توۋا، ئۇلارنىڭ ھاياتى يولى نېمىشقا شۇنچە ئوخشاپ قالغاندۇر ـ ھە؟ ئوسمانمۇ ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ئۈچ خوتۇن ئالغان. پەقەت 1943 ـ يىلى بايان ئىسىملىك، چىرايلىق، باي ئايال بىلەن نىكاھلانغاندىن كېيىنلا باياشات تۇرمۇشقا ئېرىشكەن.

زەيتۇنە بىلەن نۇرىمۇ باياشات تۇرمۇش ئۈچۈن توي قىلىشى كېرەكمۇ؟ نىكاھلانسىلا ئۇ توگمەس بايلىقنىڭ خوجايىنىغا ئايلىنىدۇ. ئۇنىڭ ھاياتىدا ئۇ تەسەۋۋۇر قىلىپ باقمىغان ئاجايىپ يېڭىلىقلار بولىدۇ. ئۇنى ھېچكىم نۇرى دېمەيدۇ. بەلكى «نۇرۇم بايۋەچچە» «نۇرباي»، «نۇرى ئالىپتىكىن» دېگەندەكناملار بىلەن ئاتىشار. بەلكى ئۇنىڭ تۇرار جايىنى شامالمۇ بىلمەس، ئۇنى بۇ ھايات مۇكاپاتلىرى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. ئۇ بۇ مۇكاپاتلارنى قوبۇل قىلىشى، باشقىلارنىڭ نېمىلەرنى دېيىشلىرى بىلەن ھېسابلاشماسلىقى كېرەك. سۇن جۇڭشەنمۇ، جياڭ جيېشىمۇ شۇنداق قىلغانغۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنىڭ قەلبىمۇ زەيتۇنەنى ھەرمىنۇت، ھەر سېكۇنت ئەسلەپ تۇرىدۇغۇ؟ …

بىردىنلا ئۇنىڭ خىيال ئېكرانىدا تۇمان پەيدا بولدى. ئۇنىڭ ھېلىقى مەنتىقىسى بۇ ئېكراندا غايەت چوڭ بىر يېزىق بولۇپ

شەكىللەندى: ئۆز پايداڭ بىلەن باشقىلارنىڭ پايدىسى توقۇنۇشۇپ قالغاندا، ئىككىلەنمەي باشقىلارنىڭكىنى تاللا…

پەرىخەنىڭ يېڭى ئېچىلغان غۇنچىدەك لەۋلىرى تىترىدى، خۇمارلىشىپ تۇرىدىغان دۇگىلەك قوي كۆزلىرىدە ياشلار غىلدىرلىدى، سۈتتەك ئاق يۈزىنىڭ قىزغۇچ مەڭزى قىسمىدا ئۇششۇك مېۋىسىدەك كۆك پەيدا بولدى…

نۇرىنىڭ بەختى ھېسابىغا بىرقىز، ئۇنىڭغا ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلگەن بىرقىز بەختسىز بولىدۇ…

ــــ پولكوۋنىك دوسكىنوف، ئۆيلەنگەنمۇ سىز؟

ــــ بار، خاتىن بار. ئىككى بالا بار.

ــــ بەختلىك ئىكەنسىزدە ـ دە؟

ــــ باقىت؟ كايدا. كايدا ئۆلەدى كىم بىلەدى؟

ــــ راست. بىز ھەممىمىز تەۋەككۈلچى. بىز نەدە ئۆلىمىز، جەسىتىمىز نەدە قالىدۇ. بۇنى ھېچكىم بىلمەيدۇ.

ــــ سەن ئۆلسە ئېيتۇ، جەننەت بار، بىزگە دوزاك!

ئۇلار قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى.

تارباغاتاي ۋىلايەتلىك ھۆكۈمەتنىڭ بۆك ـ باراقسان باغ ئىچىدىكى قاڭالتىر بىلەن يېپىلغان بىر قەۋەتلىك چىرايلىق بىنالىرى كۆرۈندى. ئۇلار ۋالىي مەھكىمە دەرۋازىسىغا قاراپ ماڭدى.

ئەخمەتجان قاسىمى تاختايلىق زالدا ئۆتۈك كىيگەن چەبدەس ئاياغلىرى بىلەن چاققان مېڭىپ، ئۆزىگە چاس بېرىپ تىك تۇرغان چىرايلىق يىگىتنى كۈلۈپ تۇرۇپ كۈتۈۋالدى:

ــــ سالام، ئۇكام نۇر مۇھەممەت زىياۋۇدۇنوف!

ــــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ھۆرمەتلىك پولكوۋنىك!

ئۇلارنىڭ ھەربىيچە كىيىملىرى تولىمۇ ياراشقان. ئۇلار بىر ـ بىرىگە تىك قاراشتى. يىگىرمە نەچچە ياشلىق، ھايات كۈچى ئۇرغۇپ تۇرغان، سۆڭەكى، چىرايى تولىمۇ قاملاشقان كاپىتان بىلەن ئوتتۇز بىر ياشلىق، سەل قىسىلغان كۆزلىرىدىن

ئەقىل ـ پاراسەت نۇرلىرى چاقناپ تۇرغان بۇغداي ئۆڭ ، قارا
بۇرۇت ، ئوتتۇرا بوي ھەربىي رەھبەر خۇددى بۇ بىر ـ بىرىگە
تىكىلىشلىرى بىلەن بىر ـ بىرىنىڭ يۇرەك سىرلىرىنى بىلمەك-
چى بولۇشۇۋاتقاندەك بىردەم جىم تۇرۇشتى .
—سىزنى بۇ ئىشقا رەخىمجان سابىر ھاجىيوف تونۇشتۇر-
دى ، تۆرەم قوشۇلدى ، بەك لايىق كۆردۇم . سىزگە قويىدىغان
تەلەپلىرىمىزنى تۆرەم جانابلىرى ئۆزى دەيدۇ . مېنىڭ دەيدىغى-
نىم بىرلا ئىش : مۇشۇ سەپىرىمىز توغرىسىدا راسا ياخشى بىر
خاتىرە قالدۇرۇڭ . ئاڭلىسام ، سىز كۈندىلىك خاتىرە يازىدىكەن-
سىز ـ ھە ؟
— شۇنداق ، خاتىرە٠يازىمەن . ئالتە دەپتەر توشتى ، يەت-
تىنچىسىنى يېڭىلا ئاچتىم .
— قاچاندىن باشلاپ يېزىۋاتىسىز ئۇكام ؟
— 1937 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈندىن باشلاپ
يازدىم .
— بۇ كۈننىڭ ئەھمىيىتى نېمە ؟
— تازا ياخشى بىلمەيمەن . دادام شۇ كۈنى نېزەرخان
غوجامنىڭ دوتەي بولغىنىنى ئېيتىپ تولىمۇ خۇشال بولۇپ كەت-
كەن . مەن «دادامنىڭ ئەڭ خۇشال بولغان كۈنى» دەپ خاتىرەم-
نى باشلىغان .
—خاتىرە يېزىشنى سىزگە كىم ئۆگەتكەن ئۇكام ؟
— گىمنازىيىنىڭ روسۇلوف دېگەن بىر مۇئەللىمى بولى-
دىغان ، مەن ئۇ كىشىنى ياخشى كۆرەتتىم . ئۇ كىشىنى شىڭ
شىسەي تۈرمىدە ئۆلتۈرۈۋەتتى . مەن شۇ كىشىدىن ئۆگەنگەن .
—روسۇلوف ؟ بۇ ئىسىم ماڭا تونۇش .
— ئۇ كىشى بىلىملىك ، ئەقىدىسىگە ئەمەل قىلىدىغان
قەيسەر ئادەم ئىدى . ئۇنىڭ تارىخىنى ھېچكىم بىلمەيتتى . ئال-
مۇتىدىن كەلگەنلىكىلا بىزگە مەلۇم ئىدى .

— ھە ، بىلدىم! — دېدى ئەخمەتجان كۈلۈپ قو-
يۇپ ، — ئەمىسە كېلىشتۇق ، خاتىرىنى ياخشى يېزىڭ . ئەمدى
مىلتىقنى ئەمەس ، قەلەمنى كۆپرەك ئىشلىتىدىغان ئوخشايمىز .
ئاڭلىغانسىز ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى جاڭ جىجۇڭ ئىسىملىك
بىر گېنېرالنى ئۈرۈمچىگە ئەۋەتىپتۇ . ئۇ كىشى سوۋېت ئىتتى-
پاقىنىڭ كونسۇلى يېۋسىيېف ئارقىلىق بىزگە ئۇرۇش توختى-
تىش كېلىشىمى قىلىش توغرىسىدا تەكلىپ بېرىۋاتىدۇ . بىز
بۇ تەكلىپنى ئاخىر قوبۇل قىلدۇق . يېقىندا ئۈرۈمچىگە ۋەكىل-
لىرىمىز بارىدىغان بولدى .
— ھەي ئىسىت ، مەن قەلەمنى تاشلاپ قويۇپ مىلتىق
بىلەن كۆپرەك مەشغۇلات ئېلىپ بارغانىدىم . بەشئاتار بىلەن
مىڭ مېتىردىكى نىشانغا يۈز پىرسەنت تەگكۈزەلەيدىغان بولغانى-
دىم . ماھارىتىمنى كۆرسەتمەيلا ئۇرۇش توختىسا ئادەمگە ئەلەم
بولىدىكەن ، ئەخمەتجان ئەپەندىم .
— زايە كەتمەيدۇ ھۈنىرىڭىز ، ئۇكام . بىز ئۇيغۇرلاردىن
ھەربىي رەھبەرلەر ، ئالىملار كۆپرەك چىقسا بولاتتى . سىزنى
موسكۋاغا ھەربىي ئۇنىۋېرسىتېتقا ئەۋەتسەك دېگەن خىيالىمىز
بار ، ئۇكام . كېيىنچە سۆزلىشىمىز تېخى ، ئېلىخان تۆرەم جاناب-
لىرى ساقلاپ قالمىسۇن ، يۈرۈڭ !
ئۇلار قېلىن گىلەم سېلىنغان ئۆيگە كىردى . ئاق خالات ،
ئاق سەللە ئەمەس ، تولۇق ھەربىيچە كىيىنگەن ، مۇرىسىگە مار-
شاللىق بەلگىسى قادالغان پاكار ، ۋىجىك ، كەكە ساقال بوۋاي
فرانسىيە كرېسلوسىدىن ئۆرە تۇرۇپ ئۇلارغا قاراپ مېڭىپ :
— مەرھابا ، مەرھابا ، ئەزىمەت يىگىت ! — دېدى مېھ-
مانلارنىڭ سالىمىنى قوبۇل قىلىپ ، — ھەممىسىنى ئاڭلىدىم ،
بالام ، ئازار يەپسەن ، ساڭا ئازار بېرىپتۇ ئۇلار .
— كېرەك يوق ، ھۆرمەتلىك رەئىس جۇمھۇرىمىز مارشال
ئېلىخان تۆرەم جانابلىرى .

تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ چۆچەك ئىسىملىك بۇ مەركىزىي
شەھىرى نۇرىغا يېقىپ قالدى . ئۇيغۇر ، قازاق ، تاتار ، رۇسلە-
رى بىرلىشىپ چۆچەك تىلىنى پەيدا قىلىۋالغان . ئادەملىرى
سوۋېت پاسونىدا كىيىنىپ ، سوۋېت مودىسى بىلەن تۇرمۇش
كەچۈرىدىكەن . ئەخمەتجان ئەپەندىم چۆچەكنى پىششىق بىلىدى-
كەن . تارباغاتاي ۋالىيسى باسباي چولاق ئوغلى باپىن دېگەن
كىشى قىرىق يەتتە ياشتا ئىكەن . كىچىككىنە ساقىلى بار ،
پۇقرالاردەك پەشمەت ، جىيەكلىك تاقىيە كىيىۋالغان بۇ ئادەم
شىنجاڭدىكى ئەڭ چوڭ چارۋىدار — يۈز مىڭ تۇياقتىن جىق
قوي ، بىر مىڭ بەش يۈز تۇياقتىن كۆپ يىلقا ، بەش يۈز تۇياق-
تىن كۆپ كالا ۋە بىريۈز ئەللىكتىن كۆپ تۆگىسى بار چوڭ
باي . بۆرىگە يەم بولمايدىغان ، ئادەمگە تۇتۇق بەرمەيدىغان كالد-
لىرى ، يەتتە مۈڭگۈزلۈك ، ئون ئىككى مۈڭگۈزلۈك قوچقارلى-
رى ، يۈز كىلودىن ئېغىر كېلىدىغان كەتمەن قۇيرۇق قويلىرى ،
نەسىللىك ماللىرى بىلەن نام چىقارغىنىغا قارىماي ، گېپى ۋە
پىكرى تولىمۇ ئاددىي ، ئوچۇق كۆڭۈل ئادەم ئىدى . ئۇ ئادەم
ئۆزىنىڭ چوڭ قورۇسىدىكى ياسىداق ئۆيىدە كاتتا زىياپەت قى-
لىپ شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسـى ۋە ئۇنىـڭ
ھەمـراھـلىرىنى ئۇزاتتى .

ئۇ زىياپەتتە ، ئۆزىنىڭ 1945 - يىلى 5 - ئايدا ھۆكۈمەت
تەرىپىدىن بىرىنچى دەرىجىلىك «مۇستەقىللىق ئوردېنى» بىلەن
تارتۇقلانغىنىنى ، باش قوماندان پالىنوف ، مۇئاۋىن باش قوماذ-
دان ئىسھاقبېكلەر جىڭ شەھىرىگە ھۇجۇم قىلىشتىن بۇرۇن
شەرقتە شىخوغا ، شىمالدا تارباغاتايغا ھۇجۇم قىلىشنىڭ سەۋەبى-
نى ، لىسكىن باشلىغان كەڭساي 2 - ئاتلىق پولك چۆچەككە
ھۇجۇم قىلىپ كىرگەندە ، شۇ يىلى 7- ، 8- ئايلاردا دۆربىل-
جىن ، چۆچەك ، قوبۇقسار ، بۇرچىن ناھىيىلىرىنىڭ ئازاد بولغانلى-
قى ، تارباغاتاي ۋالىيسى پىڭ رۇڭ 1945 - يىل 7 - ئاينىڭ
30 - كۈنى بىر مىڭ ئۈچ يۈزدەك ئادىمىنى باشلاپ سوۋېت

ئىتتىپاقى زېمىنىغا قورالللىرىنى تاشلاپ قېچىپ ئۆتۈۋالغاچقا ،
چۆچەكنىڭ تىنچ ئازاد بولغانلىقى ، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت 8 -
ئاينىڭ 6 - كۈنى ، يەنى چۆچەك شەھىرىدە غەلىبە مەرىكىسى
بولۇپ بەش كۈندىن كېيىن ، باسباي چولاق ئوغلى باپىننى
مەخسۇس كۆچمە يىغىنىنىڭ قارارى بىلەن ۋالىي قىلىپ ئېلان
قىلغانلىقى قاتارلىق زور ئىشلارنى بىرمۇبىر ساناپ چىقتى ۋە :
— مەن باي ، بايلىقىم خەلقىمنىڭ ، ماللىرىم ھۆكۈمەت-
نىڭ ، شىڭ دۇبەن گەز ئات ئالغاندا خەلق زارلىدى ، لېكىن
مەن نەچچىسى گەزگە توشسا شۇنچىسىنى ئال دەپ يايلاقتا قىيغى-
تىپ يۈرگەن بىر مىڭ بەش يۈز ئاتنى كۆرسەتتىم . ئارانلا
ئىككى يۈز ئات گەزگە توشۇپتۇ . ھازىرمۇ ئېلىخان تۆرەم جاناب-
لىرى نېمىدىن قىينالسا دەۋەرسۇن . قولۇمدا بارىنى ھۆكۈمەت-
تىن ئايىمايمەن ! — دەپ گېپىنى ئاخىرلاشتۇردى . ئېلىخان
تۆرەم باينىڭ مەردلىكىگە دۇئا قىلدى .

ئۇلار چۈشتىن كېيىن چۆچەكتىن ئالتاي - سارسۇمبە
شەھىرىگە قاراپ يولغا چىقتى . ئالدىدا ۋە كەينىدە پىلىموت ،
ئاپتوماتلار بىلەن قوراللانغان مۇھاپىزەتچىلەر ماشىنىلىرى ،
ئوتتۇرىدا ئىككى كىچىك ماشىنىدا ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى كاذ-
ۋايلىرى بىلەن ماڭدى . نۇرى يەنە شۇ پولكوۋنىك دوسكىنوف
بىلە بىر ماشىنىدا ماڭدى . ئەخمەتجان قاسىمىمۇ شۇ ماشىنىغا
چۈشۈۋالغانىدى . نۇرى ئەخمەتجاننىڭ رۇس تىلىغا قانچىلىك
پۇختا ئىكەنلىكىنى شۇ كۈنى كۆردى . ئۇ دوسكىنوف بىلەن
ئۇزاقتىن - ئۇزاق پاراڭلاشتى . نۇرى رۇس تىلىنى خېلى ئۆ-
گەنگەن . ئۇ ئىككى پولكوۋنىكنىڭ سۆزلىرىدىن دۇنيادا ، جۇڭ-
گودا ۋە شىنجاڭدا بولۇۋاتقان نۇرغۇن يېڭىلىقلارنى ئاڭلىۋالدى :
جياڭ جيېشى جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ داھىيسى ماۋ زېدۇڭ
بىلەن كېلىشىم تۈزۈش ئۈچۈن سۆھبەت ئۆتكۈزۈۋېتىپتۇ . مەق-

سىتى ، راستىنلا جۇڭگودا ئۇزۇن مۇددەتلىك تىنچلىق پەيدا قىلىش ئەمەسكەن . ئۇ مۇشۇ يول بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزۈپ ئۇرۇشقا تەييارلىق قىلىۋېتىپتەك . مۇشۇ يىل ئاخىرى ياكى 1946 ـ يىلىنىڭ بېشىدا جۇڭگودا ئىچكى ئۇرۇش باشلانغۇدەك ، شىنجاڭدىمۇ ئوخشاشلا گومىنداڭ ئۆزىنى ئوڭشىۋېلىش ئۈچۈنلا ئارىغا سوۋېت كونسۇلىنى سېلىپ ، بىتىم ـ سۈلھى ئۈچۈن ئەلچى ئەۋەتىپتەك . سوۋېت ھۆكۈمىتى گومىنداڭنىڭ نىيىتىنى بىلىپ تۇرۇپ ئۆز ئەلچىلىرىنى ئارىغا سېلىپ ، گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيە ، گومىنداڭ بىلەن شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمەتلىرىنى كېلىشىمگە دەۋەت قىلىۋاتقۇدەك . يەنە بىر ئايلا ئۇرۇش قىلسا شىنجاڭدا گومىنداڭ قالمىغۇدەك . خۇددى غۇلجىدىن ، شىخودىن ، جىڭدىن ۋە چۆچەك ، باي ، كونىشەھەرلەردىن قاچقاندەك ، ئۈرۈمچى ، تۇرپان ، قۇمۇل ، قەشقەر ، خوتەنلەردىن قاچقۇدەك . كۆرۈنۈپ تۇرغان غەلىبىنى بىكار قىلىش ، ئىلگىرىلەۋاتقان ، كۈندىن ـ كۈنگە كۈچىيىۋاتقان زور قوشۇننى توختىتىش ، قورالسىزلاندۇرۇش زادى نېمە ئۈچۈن ؟ دېگەن سوئالغا كىشىلەر رازى بولغۇدەك جاۋاب يوقمىش . ستالىن جياڭ جيېشى بىلەن نېمىنى سودىلىشىۋاتىدىكىن ؟ مانجۇرىيە تۆمۈر يولى ، تاشقى موڭغۇلىيە ، دالىيەن ، لۈشۈن پورتلىرى مەسىلىلىرى يالتا يىغىنىدىلا ھەل بولۇپ بولغان . تىرومىن ھەرگىزمۇ پرېزىدېنت روزۋېلتنىڭ قارارلىرىنى بىكار قىلالمايدۇ . بۇ ئامېرىكىنىڭ بېسىمى ئەمەس ، ياق ، سوۋېت ئىتتىپاقى ، ستالىن ئامېرىكىنىڭ ھەيۋىسىدىن قورقمايدۇ . ئاتوم بومبىسى ھەيۋىسىدىن قورقماي ، ياپونىيىنىڭ كانتون ئارمىيىسىگە ھۇجۇم قىلالىغان ستالىن بۈگۈن ئۇلارنىڭ تاجاۋۇزچى دېيىشىدىن قورقۇپ قالاتتىمۇ ؟ دۇنيادا ئادالەت بايرىقى ئاسمىنىدا يەلپۈنىدىغان بىر دۆلەت پەيدا بولسا ، دۇنيا خەلقى خۇشال بولۇپ ستالىندىن رازى بولىدۇكى ، ئۇنى قارغايدىغان ئادەم چىقمايدۇ . زادى نېمە ئۈچۈن ـ ھە ؟

ھەممىدىنمۇ غەزىپى كۈچلۈكى ئېلىخان تۆرەم ئىمىش . ئۇ ئادەم نۇرغۇن قېتىم ئاشكارا نۇتۇق سۆزلەپ سوۋېت ھۆكۈمىتىنى ئەيىبلەپتەك .

ـــ نېمىشقا سىلەرنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بىر رېسپۇبلىكىسى قىلىۋالمايمىز ؟ ـــ دېدى دوسكىنوف پاپىروسىنى ئىچىگە تارتىپ ، ـــ لاتۋىيە ، لېتۋا ، ئېستونىيە ، مولداۋىيىلەرنىمۇ 30 ـــ 40 ـ يىللىرى قورال بىلەن بېسىۋېلىپ بىزنىڭ رېسپۇبلىكا قىلىۋالدۇققۇ ، كىم غىڭ قىلالىدى ؟ بۇ يەرمۇ شۇنداق !

ـــ ئۇنداق قىلسا سوۋېت ھۆكۈمىتى تاجاۋۇزچى بولۇپ قالامدۇ ؟

ـــ كىم تاجاۋۇزچى ئەمەسكەن ؟ جياڭ كەيشىچۇ ؟ ئۇمۇ قورال بىلەن بېسىۋالغان ، مانجۇلار بېسىۋالغان . ئۇ تەييارغا ئىگە بولۇۋالدى . ئامېرىكىچۇ ؟ ئۇمۇ نۇرغۇن يەرلەرنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالغان . قايسىبىر كۈچلۈك دۆلەتنىڭ قولى قان ئەمەسكەن ـ ھە ؟

ـــ بۇنداق دېمە دوسكىنوف ! ـــ دېدى ئەخمەتجان قاسىمى نۇرىغا قاراپ قويۇپ ، ـــ بۇ پولكوۋنىك چارروسىيىنىڭ پولكوۋنىكى ئوخشىمامدۇ ؟

ـــ چار پادىشاھ يامان ئەمەس ! ـــ دېدى دوسكىنوفمۇ كۈلۈپ قويۇپ ، ـــ ئۇنىڭ كۈچى بىلەن ئۆزبېك ، قازاق ، قىرغىز ، تۈركمەن ، ئەزەربەيجانلار سوتسىيالىزم بولدى ! ئۇيغۇر بىلەن تاتارغا يوق ! نېمىشقا دەمسىز . ئۇلاردا مادانىيات چوڭ بولدى . ستالىنغا ياقمادى ، ھا ـ ھا ـ ھا !...

ئەخمەتجان باش لىڭشىتىپ كۈلۈپ قويدى .

ئۇلار قاراڭغۇ چۈشكەندە سارسۇمبە شەھىرىگە يېتىپ كەلدى . ئۇلارنى ئېگىز ، قاۋۇل گېنېرال دەللىقان سۇگۇربايوف كۈتۈۋالدى . نۇرى ئوسمان باتۇرنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلاتتى . لېكىن ئۇ سارسۇمبىدە يوق ئىكەن . ئۇ بالدۇرلا سوغۇق چۈشىـ

ـدىغان بۇ ۋىلايەتتە ، هازىرمۇ تاغدا ـــ كىگىز ئۆيدە تۇرۇۋېتىپ-
تۇ . ئۇ هۆكۈمەت رەئىسىنىڭ كەلگىنىنى بىلىپ تۇرۇپ قارشى
ئالغىلى ئالدىغا چىقمىدى . بۇنى ئۇنىڭ مەغرۇرلۇقىدىن
دەپ چۈشەندى . ئوسمان ساۋاتسىز ، ئۆزىنى پادىشاھ ، ئالتاينى
پۈتۈن دۇنيا هېسابلايدىغان ئادەمنىڭ بىرەر كىشىنى ئۆزىدىن
ئۈستۈن بىلمەيدىغانلىقى چۈشىنىشلىك ئىدى . ئەخمەتجان قاسى-
مى ئوسمان باتۇرنىڭ شەرقىي تۈركىستان هۆكۈمىتىنىڭ ئەهۋا-
لىنى ئاڭلاپ : «خەپ ، بىر ئاتقا ئىككى ئادەم مىنىدىغان بوپتى-
مىز !» دېگىنىنى كۈلۈپ تۇرۇپ نۇرىغا ئېيتىپ بەرگەنىدى .
گۇمانخورلۇق ، باشقىلارغا ئىشەنمەسلىك بۇخىل ئادەملەرگە مى-
جەز بولۇپ سىڭگەن بولىدۇ . نۇرى ئۇنىڭدىن ئەجەبلەنمىدى .
لېكىن ئۇ نېمىلا بولمىسۇن بۇ باتۇرنى كۆرۈش ، ئۇنىڭ بىلەن
سۆزلىشىش ئارزۇسىدا ئىدى . چۈنكى ئۇ ئوسمان توغرىسىدا
ئاڭلىغان هېكايىلىرىدىن يىرتقۇچ شىلىڭ شىسەيگە ئەڭ قاتتىق
زەربە بەرگەن مۇشۇ ئوسمان باتۇر ئىكەنلىكىنى بىلگەن . بۇ
بىلىش ئۇنىڭ ئوسمان باتۇرغا بولغان هۆرمىتىنى كۈچەيتكەنى-
دى . كىچىكىدىنلا «باتۇر » توغرىسىدا هېكايە ئاڭلاپ چوڭ بول-
غان ، بىر نەچچە يىلنى باتۇرلار ئەتراپىدا ئۆتكۈزگەن يىگىت
ئۈچۈن باتۇرلار بىلەن دوست بولۇشتىنمۇ ئەهمىيەتلىك ئىش
يوق . تۆت ئاغىنىسى بىلەن بىللە بولسا ، هازىرمۇ ئىختىيار-
سىزلا ئەكبەر باتۇر ، غېنى باتۇرلار توغرىسىدا سۆزلەپ كېتىدۇ .
ئالىم ، گېنېرال ، دوختۇر ، يازغۇچى ، سىياسىيون ئوخشاش
ئۆز ئالاهىدىلىكى بىلەن هۆرمەت تاپقان ئادەملەر ئىچىدە ئۇنىڭ
قىزىقىدىغىنى يازغۇچى بىلەن باتۇر . ئۇ ل . تولستوي ، ماكسىم
گوركىي ، چېخوف ، مۇختەر ئەۋېزوفقا ئوخشاش يازغۇچىلارنى
قانچىلىك ياخشى كۆرسە ، سالاۋات يوللايوف ، چاپايوف ئوخشاش
باتۇرلارنىمۇ شۇنچىلىك ياخشى كۆرىدۇ . باتۇرلار بىر مىللەتنىڭ
مۇناسىپ ۋەكىلى ، پەخرى . شۇ مىللەت باتۇرلىرى بىلەن پە-

خىرلىنىدۇ، گويا ئاق كۆڭۈل ئانىلار يارامىلىق ئوغۇللىرى بى-
لەن پەخىرلەنگەندەك.

ئۇ ئوسمان باتۇرنىڭ كەلمىگىنىگە خاپا بولدى. بۇ خاپىلىق
ئۇنىڭ باتۇرنى كۆرۈش ئىستىكىنى كۈچەيتىۋەتتى. هازىرغىچە
ئېلىخان تۆرەمنىڭ نامىنى ئاڭلاپ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلمىگەن
بىرمۇ ئادەم بولغان ئەمەس. مانا بۈگۈن ئوسمان باتۇر جۇمهۇرى-
يەت رەئىسىنى قارشى ئېلىشقا چىقمىدى. گەرچە دەلىلقان سۈ-
گۈربايوف نۇرغۇن سەۋەبلەرنى كۆرسىتىپ ئەپۇ سورىغان بولسى-
مۇ، كەلگەن مېهمانلار ئوسماننىڭ تەكەببۇرلۇق بىلەن شۇنداق
قىلغىنىنى چۈشىنىپ بولۇشتى.

ئوسمان تەكەببۇرلۇق قىلغۇدەك چوڭ تۆهپىنىڭ ئىگىسى-
مۇ؟ بۇ سوئال هەممە ئادەمنىڭ مېڭىسىدە پەيدا بولدى. نۇرى
ۋىلايەتلىك هۆكۈمەتنىڭ مېهمانخانىسىدا ـــ سىم كارىۋاتتا ئوڭ-
دا يېتىپ، ئوقۇۋاتقان سلاۋىيان يېزىقىدىكى ئۆزبېكچە «ئۇرۇش
ۋە تىنچلىق» رومانىنىڭ تۆتىنچى قىسمىنى يېنىغا قويۇپ بۇ
سوئالغا جاۋاب ئىزدىدى. ئۇ ئوسماننىڭ هايات يولى، ياراتقان
تۆهپىسىدىن خەۋەردار ئىدى. ئۇنىڭ خىيال ئېكرانىدىن ئوسمان-
غا دائىر مەلۇماتلار ئارقا ـ ئارقىدىن ئۆتۈشكە باشلىدى:

ئوسمان 1940 ـ يىلى فېۋرالدا ۋە 1941 ـ يىلى ئىيۇن
ئايلىرىدا خورلۇققا چىدىماي ئوۋ مىلتىقى بىلەن قوزغىلاڭغا
قاتناشتى. ئۇ مەرگەنلىكى، قورقۇمسىزلىقى بىلەن تېزلا داڭق
چىقاردى. قوزغىلاڭ مەغلۇپ بولدى. شىڭ شىسەي قىرغىن،
تۇتقۇن يۈرگۈزدى. ئوسمان 1941 ـ يىلى ئۆكتەبىردە قالدۇق
قوزغىلاڭچىلارنىڭ باشلىقىغا ئايلاندى. ئۇ قورال تاپشۇرمىدى،
تىز پۈكمىدى. قوزغىلاڭ رەهبەرلىرى ئىسمقان، ئاقتىكە،
ئىرىسقان، سۇلايمان تۇسىپلەر ئوسماندىن تولىمۇ رازى بولۇش-
قان. ئۇ شۇ يىلى 7 ـ ئايدا قىرىقتەك ئادەمنى باشلاپ ئالتايدىكى
چاپسار يايلىقى ئارقىلىق قوۋئېرتىشكە كېلىپ، دەريادىن سال

بىلەن ئۆتۈپ، ھۆكۈمەتنىڭ كۆرتى دېگەن يەردىكى پوچتا پونكى-
تىغا ھۇجۇم قىلىپ، ئون نەچچە ئەسكەرنى ئۆلتۈرۈپ پونكىتنى
ئىگىلىدى. ئۇ تۇتۇلغان پوچتىكەشتىن ھۆكۈمەتنىڭ ئىككى يۈز
تۆگىدە ئوق ـ دورا ۋە ھەربىي تەمىناتى كېلىۋاتقانلىقىنى بىلىۋې-
لىپ، ئۇشتۇمتۇت ھۇجۇم قىلىپ بىر ئىنزۋوت ئەسكەرنى يوقى-
تىپ، ھېلىقى ماللارنى قولغا چۈشۈردى. ئۇ نۇرغۇن جەڭلەردە
سەركەردە بولدى، داڭق چىقاردى، باتۇر ئاتالدى. ھۆكۈمەت
بىلەن بىر قېتىم ئالتە ماددىلىق كېلىشىم تۈزۈپ ياراشقان
بولدى. لېكىن تېزلا يەنە خەلقنى بۇلاپ ـ تالاپ خورلاشقا
باشلىدى. خالىل بىلەن راخات ئاتا ـ بالا قوزغىلاڭ كۆتۈردى.
ئوسمان بۇ قوزغىلاڭنىڭمۇ سەركەردىسى، چوڭ تۆھپىكارى بو-
لۇپ ئوتتۇرىغا چىقتى. خەلق مۇئاۋىن ۋالىي جانىمقانغا ئىشىنىپ
قوراللىرىنى تاپشۇردى. لېكىن ئوسمان يىگىرمە نەچچە ئائىلىنى
باشلاپ جۇڭغار قۇملۇقى ئىچىگە كىرىپ كەتتى. قاتتىق باستۇ-
رۇشتىن ھايات قالغان بۇ قورallıق كۈچ ــــ خەلق قوزغىلاڭچى-
لىرى چوڭ قوشۇننىڭ ئاساسى بولۇپ قالدى. ئوسمان قۇملۇق
چۆلدە نۇرغۇن ۋاقتىنى قېچىپ يۈرۈپ ئۆتكۈزدى. ئاخىر كۆك-
توقايدىن سۇلايمان بېكتور، كادىربايلار يىگىرمىدەك ئائىلىنى
باشلاپ كېلىپ ئوسمانغا قوشۇلدى. ئۇلار ئەللىك ئائىلە بولدى.
بۇ ئىككى يۈزگە يېقىن جان جۇڭغار قۇملۇقى ئىچىدىكى «قار-
غاندىشبە» دېگەن يەرگە يوشۇرۇندى. دېكابىرنىڭ ئاخىرلىرىدا
چۆل قەھرىتانلىرى باشلانغاندا، ئۇلار ئوزۇق ـ تۈلۈكتىن قى-
سىلدى. شۇڭا ئۇرۇمچىدىن ئالتايغا يىگىرمە نەچچە تۆگىدە
گۇرۇچ ئېلىپ ماڭغان كارۋاننى بۇلاپ قويۇپ ئۆزىنى ئاشكارىلاپ
قويدى. 1942 ـ يىلى فېۋرالدا ھۆكۈمەت يۇرت باشلىقلىرىنى
ئەلچىلىككە ئەۋەتتى. ئوسمان: «خالىل بىلەن بۇقات ۋالىينىڭ
ئالدانغىنىمۇ يېتەر، مەن ئۇلاردەك ئالدىنىپ ئۈرۈمچىگە بېرىپ
ئۆلۈشنى خالىمايمەن! » دەپ ئەلچىلەرنى قايتۇرۇۋەتتى.

ھۆكۈمەت ياز كەلىسلا ئۇچەكتىن چىقىدىغان بۇ بۇركۇتتىن
ئەنسىرەپ، بوربىجاپنى ئىككى يۈز ئەسكەر بىلەن ئۇنى تەلتۆ-
كۈس يوقىتىشقا ئەۋەتتى. ئۇلار ئۇچبۇلاق ئەتراپىدا ئارراق ئې-
لىشتى. ئوسمان ئون نەچچە ئادىمى بىلەن قېچىپ قۇتۇلدى.
باشقىلارنى، شۇ قاتاردا ئوسماننىڭ سەككىز بالا ۋە خوتۇنى بىلەن
توققۇز جاننى سارسۇمبىدە نەزەربەند قىلىۋالدى. بوربىجاپ بۇ
خىزمىتى ئۇچۇن سارسۇمبە ناھىيىسىنىڭ مۇئاۋىن ھاكىمى بو-
لۇپ ئۆستى. كېلەس باتۇر ئون نەچچە كىشىنى باشلاپ قازانقۇم
دېگەن يەردە تۇرۇۋاتقان ئوسمان باتۇرنىڭ يېنىغا كەلدى. ئۇلار
قىرىق نەچچە ئادەمگە ئايلاندى، ئۇلار بەيتىك تېغىغا يېقىن
قاراmaylى دېگەن يەرگە باردى. بېشىغا كۈن چۈشكەن ماسەي،
سىيىتلارمۇ يىگىرمە نەچچە كىشى بولۇپ كېلىپ ئۇلارغا قوشۇل-
دى. ئۇلار 1943 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا ئالتاي تاغلىرىغا
ئىچكىرىلەپ كىرىشتى. تاغ بىلەن يېقى ھايات تاپىدىغان قازاق
باتۇرلىرى مانا شۇنداق تاغ سۇلىرى ساي ـ سايدىن چىقىپ
قوشۇلۇپ ئۇلغايغاندەك زور ئېقىن بولۇپ ئۇلغايدى. ماي ئېيى-
نىڭ باشلىرىدا ئوسمان سارسۇمبىدە نەزەربەندتە تۇرۇۋاتقان خو-
تۇن ـ بالىلىرىنى قۇتقۇزۇۋېلىش ئۇچۇن ئىنىسى دەلىلقاننى
كۆكتوقايغا ئەۋەتىپ: «خوتۇن ـ بالام قويۇپ بېرىلسە قورال
تاپشۇرىمەن» دەپ سۆز ئەۋەتتى. ھۆكۈمەت ئۇنىڭغا: «ئىنىڭ
ئاغرىپ قايتالمىدى، خوتۇن ـ بالاڭنى ھاكىم قاجىنابى قولۇڭغا
تاپشۇرۇپ بېرىدۇ! » دەپ جاۋاب قايتۇردى. ۋاقىت، ئورۇننىمۇ
بەلگىلەپ بەردى. ھەر ئىككى تەرەپ بىر ـ بىرىنى ئالداشنىڭ
كويىدا ئىدى. ئۇلار يىراقتىن ئۇچراشتى. ئوسمان ئۈچ يۈزدەك
ئەسكەرنى كۆردى. خوتۇن ـ بالىلىرى شۇلارنىڭ ئارىسىدا ئى-
دى. ئۇ ئالدانمىدى. راست دېگەندەك، ئالغاندان ئىنىسى ۋە
بىرنەچچە كىشى ئۆلتۈرۈلدى. دۈشمەننىڭ ۋەھشىيلىكى ئۇنىڭ
قوشۇنىنى زورايتتى. قېچىپ كەلگۈچىلەر كۆپىيىۋەردى.

ئوسمان باتۇر قارامايلى، جىيەك، قۇلانئۇدۇق، بالئىر-
تىش، كۇرتى، قوجىرتى دېگەن يەرلەردە شىڭ شىسەي بىلەن
قاتتىق ئۇرۇشتى. ئۇرۇش ئۇنى قورقماس، قەيسەر قىلىپ
يېتىشتۇردى. ئادىمى كۆپەيدى، غەممۇ كۆپەيدى. بۇنچە جىق
ئادەمنى باقماق بىر ئېغىر ئىش ئىدى. ئۇنىڭ ئادەملىرى بۇلاڭ-
چىلىق بىلەن جان بېقىش يولىغا ماڭدى ۋە باندىت ئاتالدى،
خەلق زار - زار قاقشىدى، ھەتتا موڭغۇلىيە ھۆكۈمىتىمۇ بۇنىڭ-
غا ئارىلاشتى. 1943 - يىلى 7 - ئايدا موڭغۇلىيە خەلق
جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتى ئۇنىڭغا خەت يېزىپ، ئوسماننىڭ قەبى-
لىدىشى قامقاش دېگەن ئادەمدىن ئەۋەتتى. خەتتە قورالنى ھۆكۈ-
مەتنى ئاغدۇرۇشقا قاراتساڭ ياردەم بېرىمىز دېيىلگەنىدى. ئوس-
مان خۇشال بولدى. ئۇ قاپاس، شىردىمان، تەسكەنبايلارنى
موڭغۇلىيىگە ئەۋەتتى. ئادەملىرى قورال ئېلىپ قايتتى. كېيىن
ئۇ مەسلىھەتچىلەرنى تەلەپ قىلىۋىدى، موڭغۇلىيە 1943 - يىلى
9 - ئايدا قالقاباي، قابدىل، قۇرمانقان قاتارلىق ئالتە كىشىنى
ئەۋەتتى. ئۇلار «شىڭ شىسەيگە قارشى خەلق تەشكىلاتى» نى
قۇردى. ئۇلار تاي سويۇپ، بەيگە ئۆتكۈزۈپ جانىبەك تۇغىنى
ئاچىقىپ تىكلىدى. 1700 - يىللىرى ئۆتكەن خەلق باتۇرىنىڭ
بۇ تۇغى قوزغىلاڭچىلارنى روھلاندۇردى، زورايتتى. موڭغۇلىيە
تەرەپ شۇ ھامان ئىككى يۈز دانە بەشئاتار، قىرىق دانە پىلىموت،
ئەللىك ساندۇق ئوق ۋە باشقا نەرسىلەرنى ئەۋەتتى. ئۇنىڭ
زورىيىپ قوراللىنىۋاتقىنىنى بىلگەن شىڭ شىسەي دەرھال تۆت
مىڭ ئالتە يۈز ئەسكەر بىلەن بىر تانكا باتالىيونى، بىر زەمبىرەك-
چىلەر باتالىيونىنى ئالتايغا ئەۋەتتى. 10 - ئاينىڭ 20 - كۈنلى-
رى ئىككى پولك ئەسكەر قارايۇلغۇن، كۇرە دېگەن يەرلەرگە
ھۇجۇم قىلدى. ئوسمان قاتتىق قارشىلىق قىلدى، نۇرغۇن
قوراللارنى ئولجا ئالدى. لېكىن تەڭ كېلەلمەي چىڭگىل ناھىيە-
سى ئىچىگە چېكىندى. مانا شۇ ئېغىر كۈنلەردە دەللىقان سۇ-

گۇربايوف سوۋېت ئىتتىپاقىدىن موڭغۇلىيە ئارقىلىق چىڭگىلگە
كېلىپ ئوسمانغا قوشۇلدى. تۆمۈرخان ئەرىپباي باشلىق سوۋېت
مەسلىھەتچىلەر گۇرۇپپىسى (ئون ئىككى كىشىلىك) كەلدى.
موڭغۇلىيىدىن قالقاباي باشلىق يەتتە - سەككىز كىشىمۇ يېتىپ
كەلدى. سوۋېت ئادەملىرى «ئاق ئۆيلۈكلەر»، موڭغۇلىيە كى-
شىلىرى «كۆك ئۆيلۈكلەر» دەپ ئاتالدى. سوۋېت گېنېرالى
پوپوف، موڭغۇلىيە گېنېرالى دورجىلارمۇ پەيدا بولدى. ئوسمان
مەسلىھەتچىلەرنىڭ تەسىرى بىلەن قايتىدىن جانلاندى، باندىتلى-
قىنى تاشلاپ، زۇلۇمغا قارشى ئىنقىلاب قىلىش ئىستىكى ئۇلار-
نىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئالدى. 1944 - يىل 4 - ئاينىڭ
ئوتتۇرىلىرىدا قايتا تەربىيە كۆرگەن قوزغىلاڭچىلار سەككىز يۈز
كىشىلىك پارتىزانغا ئايلىنىپ تۆت ئەترەتكە ئايرىلدى. باش
شتابمۇ قۇرۇلدى. ئوسمان باتۇر قوماندان، دەلىلقان سۇگۇربا-
يوف مۇئاۋىن قوماندان بولدى.

مانا بۇ ئالتاي پارتىزانلىرىنىڭ پەيدا بولۇش تارىخى.

شۇنىڭدىن باشلاپ ئالتاي پارتىزانلىرى شىڭ شىسەيگە ئارام
بەرمىدى. ئۇلار 1944 - يىلى 2 - ئايدا موڭغۇلىيىدىن يەنە
ئۈچ يۈز تال ئېغىر - يېنىك پىلىموت، ئاپتومات، بەشئاتارلار-
نى، ئەللىك ساندۇق گىرانات، ئەللىك ساندۇق ئوقنى قوبۇل
قىلىپ ياخشى قوراللاندى ۋە چىڭگىل، بۇلغۇن دەريالىرىنىڭ
قۇيغۇنىدىكى ياغاچئوبا دېگەن يەردە تۇرۇۋاتقان ھۆكۈمەت ھەربىي
بازىسىغا ھۇجۇم قىلىپ، ئەسكەرلىرىنىڭ يېرىمىنى يوقىتىپ،
بىريۈز ئەللىك تال قورال ئولجا ئالدى. خەلقنى كۈچۈڭغا مەج-
بۇرىي كۆچۈرۈپ ماڭغان دۈشمەنلەرگە ھۇجۇم قىلىپ، چىڭگىل
خەلقىنى قۇتقۇزۇۋالدى. 1944 - يىلىنىڭ 4 - ئېيىغا كەلگەن-
دە، كۆكتوقاي ناھىيىسىنىڭ قالغان ئۈچتىن ئىككى قىسىم
خەلقىمۇ پارتىزانلارغا ئۆتتى. ئۇلار كۆكتوقاي، چىڭگىل ناھى-
يىلىرىدە ئوتتۇز مىڭ نوپۇسلۇق خەلققە، مىڭدىن ئارتۇق قورال-

لىق كۆچكە ئىگە بولۇۋالدى. دۈشمەن قورقۇپ چېكىندى. چىڭگىل ناھىيىسى ئازاد ناھىيە، ئالتاي پارتىزانلىرىنىڭ ئىشەنچلىك، مۇستەھكەم بازىسىغا ئايلاندى.

ئوسماننىڭ بېسىپ ئۆتكەن يولى نۇرىلارنىڭ بېسىپ ئۆتكەن يولىغا نەقەدەر ئوخشايدۇ ـ ھە؟

ئۇلار 6 ـ ئاينىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، پارتىزانلىق ھەرىكىتىنى پۈتۈن ۋىلايەتكە كېڭەيتتى. سارسۈمبە، بۇرۇلتوقاي، بۇرچىن، قابا، جىمنەي ناھىيىلىرىگە ئىككى ـ ئۈچ يۈزدىن پارتىزان ئەۋەتىپ خەلقنى ئۆزىگە قاراتتى. دۈشمەن پارتىزانلاردىن خەلقنى قاتتىق تالاشتى. لېكىن خەلق پارتىزانلار تەرەپكە ئۆزىنى ئاتتى. گومىنداڭ خەلقنى مەجبۇرىي تاغ ـ داۋانلاردىن ئاتلىتىپ ئېلىپ قاچتى. كەلگۈلۈك خەلققە بولدى. موڭغۇلىيەگە ئۆتكۈزۈپ، قايتۇرۇپ يەنە جايىغا ئەكېلىشتى. گۆچۈڭ، بەيتىكلەرگە ھەيدەش نەقەدەر جەبىر ـ جاپا سېلىش ـ ھە؟ پارتىزانلار بەش ناھىيىنى كونترول قىلىۋالدى. 1944 ـ يىلى 9 ـ ئايدا بەش يۈز كىشىلىك پارتىزان يۈرۈش باشلىدى. گۆچۈڭدىن تارتىپ شىخوغىچە بولغان كەڭ زېمىندا پارتىزانلارنىڭ ئايىغى تەگمىگەن يەر قالمىدى. 1944 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، بۇرچىن ناھىيىسىنىڭ يېرىم نوپۇسىدىن باشقا، قالغان ئالتە يېرىم ناھىيىنىڭ بارلىق خەلقى، پۈتۈن ۋىلايەتنىڭ توقسان پىرسەنتىدىن كۆپى پارتىزانلارنىڭ قولىغا ئۆتتى. شۇ يىلى 10 ـ ئايدا چىڭگىل ناھىيىسىنىڭ يۇلغۇن دېگەن يېرىدە ئاممىۋى يىغىن ئېچىلىپ، ئالتاي ۋاقىتلىق مىللىي ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. ئوسمان باتۇر ھۆكۈمەت باشلىقى بولدى. مانا بۇ شىنجاڭدا خەلق قوراللىق كۈچلىرى قۇرغان تۇنجى ھۆكۈمەت. ئوسمان باتۇر خەلق قوراللىق كۈچلىرىنىڭ غەلىبىسى بىلەن تەختكە چىققان تۇنجى ھۆكۈمەت باشلىقى. شۇنداق ئىكەن، ئۇنىڭ ئېلىخان تۆرەمنى كۆزگە ئىلمىغانلىقىنى

چۈشىنىشكە بولاتتى. راست، تۆرەم مىلتىق تۇتمىدى، پارتىزان بولمىدى، ئوسمان ھەممىنى قىلدى، ھەممىگە چىدىدى.

ئوسمان قوراللىق پارتىزانلىرىنى تېزلا ئىككى مىڭ ئىككى يۈزگە يەتكۈزدى. موڭغۇلىيىدىن يەنە ئۈچ يۈز ئەللىك تال بەشئاتار، يۈز ئاپتومات، يىگىرمە ئېغىر پىلىموت، ئوتتۇز يېنىك پىلىموت، ئالتە مىناميوت، ئىككى تانكا ئاتار، يۈز ساندۇق گرانات، بەش يۈز ساندۇق ئوق كەلتۈرۈلدى. ئوسمان پارتىزانلىرى توختىماي ھۇجۇم قىلدى. 1944 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا گومىنداڭنىڭ بەش يۈز كىشىلىك ھەربىي ئىستىھكامىغا ھۇجۇم قىلىپ، ئۈچ ـ تۆت كۈندىلا ئۈچ يۈزدىن جىق ئەسكىرىنى يوقاتتى ۋە ئۈچ يۈز تالچە ھەرخىل قورال، يۈز ساندۇق ئوق ـ دورا غەنىيمەت ئالدى.

غەلىبە ئوسمان باتۇرنىڭ شۆھرىتىنى ئاشۇردى، ئۇ ئەمدى خەلقنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشىپ ھۇجۇمنى توختاتمىدى. 2 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى كۆكتوقاي بازىسىغا ھۇجۇم قىلىپ، دۈشمەننىڭ بەش يۈزدەك ئادىمىنى يوقاتتى، جىمنەيدىمۇ تۆت يۈزدەك دۈشمەننى يوقاتتى. 1945 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ بېشىدا ئالتە يۈز كىشىلىك خىل قوشۇن بىلەن گومىنداڭنىڭ ئاخىرقى بازىسى بولغان سارتوقايدىكى مەركىزىي پونكىتىغا ھۇجۇم قىلدى. دۈشمەن ئۈچ مىڭدىن كۆپ ئەسكىرى بار تۇرۇپ ھۇجۇم خەۋىرىنى ئاڭلاپلا، بەش تانكا، ئۈچ برونېۋىكنىڭ ھىمايىسىدە ئوتتۇز نەچچە ماشىنىغا يۈك ـ تاقىسىنى بېسىپ گۆچۈڭگە قاراپ چېكىندى. ئۇ قېتىمقى جەڭ ئوسماننىڭ شۆھرىتىنى تېخىمۇ ئاشۇردى، ھەتتا ئۇ ئۆزىنى چىڭگىزخانغا ئوخشىتىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇ جەڭدە گومىنداڭنىڭ مىڭدىن جىق ئادىمى يوقىتىلدى. قالغانلىرى يىگىرمە نەچچە كۈن پىتىراپ تېنەپ ـ تەمتىرەپ يۈرۈپ مىڭ تەسلىكتە گۆچۈڭگە كېلەلىدى. ئۈچ مىڭ كىشىلىك زور قوشۇننىڭ مەغلۇبىيىتى گومىنداڭ ئارمىيىسىنى

ئالاقزادىلىككە سالدى. بۇرۇلتوقايدىكى گومىنداڭ ئارمىيىسى بىلەن ھۆكۈمەت خادىملىرى بىر كېچىدىلا سارسۈمبىگە قېچىپ بېرىۋالدى. پۈتۈن ۋىلايەتنىڭ ئون پىرسەنت يېرىدىلا گومىنداڭ ئارمىيىسى قالغاندا، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئارمىيىسى ئالتاي ۋىلايىتىگە كىردى ۋە ئالتاي پارتىزانلىرى بىلەن بىرلىشىپ، گومىنداڭنى تەلتۆكۈس مەغلۇپ قىلدى. ئالتاي ئازاد بولدى. بۇ ئازادلىقتا ئوسمان باتۇرنىڭ تۆھپىسى تولىمۇ زور. ئۇ ھەممە جەڭلەردە ئۆزى قوماندانلىق قىلدى، ئۈچ قېتىم ئوق تېگىپ يارىلاندى. ئىنىسىدىن، بالىلىرىدىن ئايرىلدى. ئىلى ئىنقىلابچىلىرى ئىچىدە ھېچكىم ئوسمان باتۇرچىلىك جەبرى تارتمىدى، قۇربان بەرمىدى. 1941 - يىلىنىڭ بېشىدىن 1945 - يىل 4 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىغىچە ئۇ تۆت يىلدىن كۆپ ۋاقىت تاغ - دالادا، قار - يامغۇر، ئۇرۇش ئوتلىرى ئىچىدە ھايات كەچۈردى. ئۇنىڭ ئۆزىنى ئېلىخان تۆرەمدىن ئۈستۈن تۇتۇشىغا ئەجەبلەنمىسىمۇ بولاتتى...

نۇرى ئوسمان باتۇر توغرىسىدا بىلىدىغانلىرىنى ئويلاپ بولۇپ ئورنىدىن تۇردى. كەچتە گېنېرال دەللىقان سۇگۇربايوف مېھمانلارنى ئالتاي ۋىلايەتلىك ھۆكۈمەت ۋە ئارمىيە نامىدىن زىياپەت بېرىپ كۈتۈۋالماقچى بولدى.

قىرىقتىن ئاشقان تەمبەل ئادەم — ئېگىز، گەۋدىلىك، ئىنچىكە قارا بۇرۇت قويغان، پەگەز قاپاق، كىچىكرەك كەلگەن كۆزلىرىدىن ئۇۋچىلارغا خاس سەزگۈرلۈك بىلىنىپ تۇرغان، قارا سوكنىدىن شىم - تۇجۇركا، بېشىغا قارا رۇس شلەپىسى كىيىۋالغان ئادەم مېھمانخانا زالىدا مېھمانلارنى كۈتۈپ ئۆرە تۇراتتى. بۇ كىشى دەللىقان سۇگۇربايوف ئىدى.

ئۇ ئېلىخان تۆرەم، ئەخمەتجان قاسىمى، سەيپىدىن ئەزىزىلەر بىلەن سوۋېت ئادەملىرىدەك قول ئېلىشىپ، دىپلوماتلاردەك قاقاقلاپ كۈلۈپ كۆرۈشتى. ئۇ نۇرى بىلەن كۆرۈشكەندە:

— پاھ، قوللىرىڭ باتۇرنىڭ قولىغۇ، يىگىتىم! — دەپ

كۈلدى. ئۇنىڭ قوللىرىمۇ گۆشلۈك، كۈچلۈك ۋە يوغان ئىدى.

— سىزنىڭ قوللىرىڭىزغا تەقلىد قىلىۋالدىم!

— يارايسەن، يىگىتىم، خۇدا بىزنىڭ قوللىرىمىزنىمۇ نىيىتىمىزنىمۇ بىر خىل قىلىپ ياراتقان دېگىنە!

ئالتاي ۋىلايەتلىك ھۆكۈمەتنىڭ، پارتىزانلارنىڭ باشلىقلىرى، ئالتاينىڭ يۇرت كاتتىلىرى زالغا تولغان. خۇشاللىق، تەنتەنە، مىللىي غۇرۇر ھەممىلا ئادەمنىڭ قەلبىدە، ھېسسىيات ۋە تومۇرلىرىدا جۇش ئۇرماقتا. زۇلۇم، خورلۇقتىن قۇتۇلۇش نەقەدەر چوڭ بەخت ئىكەنلىكى كۆزلەردىن، سۆزلەردىن ۋە چىرايلاردىن بىلىنمەكتە. ئالتاي سارسۈمبە شەھىرىنىڭ ئۆكتەبىر ئېيى ھېچقاچان بۈگۈنكىدەك شادلانمىغان بولسا كېرەك.

ئەتىسى شەھەر سىرتىدا بەيگە، ئوغلاق، چېلىش، قىز قوۋار ئويۇنلىرى كۆرسىتىلدى. ئەخمەتجان قاسىمىمۇ ئاتلىنىپ قىز قوۋارغا چۈشۈۋىدى، نۇرىمۇ تۇرالماي ئاتلاندى. شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتىنىڭ ئالتاي مەمۇرىي مەھكىمىسى رەسمىي قۇرۇلدى، بۇ مەھكىمە ئىلىدىكى مەركىزىي ھۆكۈمەتكە قارايدىغان بولدى. پارتىزان ئەترەتلىرىنى ھۆكۈمەت ئارمىيىسى قىلىپ قۇرۇپ چىقىشنى ئېلان قىلدى. دەللىقان سۇگۇربايوفقا كۆرسەتكەن خىزمىتى ئۈچۈن «ئىستىقلالىيەت» ئوردېنى ۋە پودپولكوۋنىك ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلدى. نۇرى خاتىرىسىگە «ئۇنۋانى تۆۋەن بولۇپ قالدى» دەپ يېزىپ قويدى. دەللىقانغا ئوردېن، ئۇنۋان بېرىش مۇراسىمى تەنتەنىلىك ئۆتكۈزۈلدى. دەللىقان ئۈچ - ئىچىدىن خۇشال بولدى. ئۇ ئوسمان كەلمىگەنلىكى ئۈچۈن شۇ تاپتا ئالتايدىكى ھۆكۈمەت ۋە ئارمىيىنىڭ ئەڭ چوڭ رەھبىرى ئىدى. بۇنىڭدىن كېيىنكى ۋالىي مەھكىمە قارىمىقىدا تەسىس قىلىنىدىغان ئون ئۈچ مۇئەسسەسەنىڭ تەشكىل قىلىنىش ھوقۇقىنى ئېلىخان تۆرەم دەللىقان سۇگۇربايوفقا تاپشۇردى.

دەلىلقان مۇئامىلىسى سىلىق ، گېپى يۇمشاق ، كۇلۇپلا
تۇرىدىغان خۇشخۇي ئادەم ئىدى . ئۇ نۇرىغا يېقىپ قالدى . ئۇ
خاتىرىسىگە دەلىلقان سۇگۇربايوف توغرىسىدا تۆۋەندىكىلەرنى
يېزىپ چىقتى :

تاشقى مۇڭغۇلىيىنىڭ بايىن ئۆلىگەي دېگەن يېرى تولىمۇ
گۈزەل ، ئۇ يەرنى ماكان قىلغان ئاباق كىرەي ئېلىنىڭ چىروچى
قەبىلىسىدىن باتۇر ، مەرگەن ئوۋچىلار كۆپ چىقىدىكەن . ئالتاي
تېغىنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىدىكى چەكسىز يايلاقلاردا ئۇنىڭ
چارۋىچى ئاتىسى سىگانلاردەك كۆچمەن بولۇپ هايات كەچۈر-
گەن . دەلىلقان مانا شۇنداق ئائىلىنىڭ ئوغلى . شۇنىڭ
ئۈچۈن ئۇ گۈزەللىكنى ، ئادالەتنى ، هاياتنى سۆيۈپ ياشاش ئاد-
ىتىنى يېتىلدۈرگەن . ئۇ موڭغۇلچە ، رۇسچە يېزىقلارنىمۇ ئۆگ-
ىنىۋالغان . ئات بەيگىسى ، چېلىشىش ، ئوۋچىلىق ئادەمنى باتۇر
قىلىدىغان هەرىكەتلەر . ئۇنىڭ بالىلىقى شۇ ئويۇنلار ۋە بېرىلىپ
ئۆگىنىش بىلەن ئۆتكەن . دەلىلقاننىڭ بالىلىقىمۇ نۇرىنىڭ بالى-
لىقىدەك هەممىگە قىزىقىش ، ئۆزىنى هەممىگە قادىر هېسابلاش-
نى باشتىن كەچۈرگەن . 1921 - يىلىغا كەلگەندە چاررۇسىيە
گېنېرالى باكىچ ئون مىڭ ئاق ئورۇسنى باشلاپ ئېرتىش دەريا-
سىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىغا قېچىپ كەلدى . ئالتايدىكى قوماندان
جۇداۋىيىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بۇ قاچقۇن دۈشمەنلىرىنى تو-
سۇۋالالمىدى . ئاق باندىتلار سارسۇمبىگە بېسىپ كىردى . ياڭ
زېڭشىننىڭ بۇ گېنېرالى خورلۇقتىن ئۆلۈۋالدى . ئاقلار ئالتاي-
نى بازا قىلىپ ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا قايتا هۇجۇم قىلىش ئۈچۈن
تەييارلىنىپ ، خەلققە ئون مىڭ تۇياق قوي ، ئۈچ يۈز كالا ، بەش
مىڭ ئات ، مىڭ تۆگە ، ئوزۇق - تۈلۈك سېلىقى سالدى . هاكىم
قاناپىيا بىلەن ياڭ زېڭشىن ئەۋەتكەن ئەمەلدار ماقۇل بولدى .
خەلق ئۈستىگە ئاق باندىتلارنىڭ زۇلۇم تېغى ئارتىلدى . بۇ
سېلىقنىڭ تۆتتىن بىر قىسمى قوبدۇ قەبىلىسىگە چۈشتى . سو-

ۋېت ئارمىيىسى دەلىلقاننىڭ ئاكىسى دوربىتقانغا ۋەزىپە تاپشۇر-
دى . بۇ چاغدا دەلىلقان يېڭىلا توي قىلغان يىگىت ئىدى . گېنې-
رال باكىچ ئەسكەر باشلاپ ، دوربىتقان بىلەن دەلىلقاننى تۇتۇش
ئۈچۈن باردى ۋە ئۇلارنى تۇتتى ، پۈتۈن مال - مۈلكىنى بۇلى-
دى ، بىر ئايدىن كېيىن دوربىتقان بىلەن دەلىلقاننى ئېتىشقا
ئېلىپ ماڭدى . ئاكا - ئۇكىلار بىرى ئالدىغا ، بىرى كەينىگە
قاچتى . بۇ تەۋەككۇلچىلىك دەلىلقاننى قۇتۇلدۇردى ، دوربىتقان
قۇربان بولدى . مانا بۇ دەلىلقاننىڭ ئىنقىلاب يولىغا باسقان
تۇنجى قەدىمى ۋە تۇنجى قۇربان بېرىشى ، خۇددى نۇرىنىڭ ئىنى-
سى قۇربان بولغاندەك . دەلىلقان شۇ قاچقىنىچە سوۋېت چېگرا
پونكىتىغا باردى ۋە ئەهۋالنى مەلۇم قىلدى . سوۋېت ئارمىيىسى
ئاق باندىتلارنى تارمار قىلدى . دەلىلقان خەلقنىڭ — نامراتلار-
نىڭ غېمىنى يەيدىغان ئەسكەرلەرنىڭمۇ بولىدىغانلىقىنى تۇنجى
قېتىم كۆردى . ئۇ ئاكىسىنىڭ يېڭى تۇغۇلغان ئوغلىغا ئادالەت ،
باتۇرلۇق ۋە پىداكارلىقتا ئۆزىگە نەمۇنە بولغان سوۋېت ئوفىتسې-
رىنىڭ بايكالوف دېگەن ئىسمىنى قويدى . شۇ چاغدىن باشلاپ
ئۇنىڭ يۈرىكىدە هەققانىيەت زورۇر بولغاندا غەربكە — سوۋېت
ئىتتىپاقىغا تەلپۈنۈش ئىستىكى پەيدا بولدى . ئۇ 1933 - يىلى-
دىن كېيىن مىڭچە ئەسكىرى بىلەن ئالتايغا كەلگەن ماجۇڭيىڭ-
نىڭ ئادىمى ماخىيىڭنىڭ بۇلاڭچىلىقى ۋە تالان - تاراج قىلىشى-
غا قارشى قوراللىق ئىنقىلابتا سوۋېت ئەسكەرلىرىنىڭ روهى
بىلەن خەلقنى قوغداپ جەڭ قىلدى . ئۇ غالىب سۈپىتىدە سوۋېت
ئىتتىپاقى كونتروللۇقىدىكى شېڭ شىسەي دەۋرىدە بىر مەهەل
ئەتىۋارلاندى : ئالتايدىكى «قازاق مەدەنىيىتىنى ئىلگىرى سۈ-
رۈش جەمئىيىتى» نىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولدى . ئالتاي خەلقى-
نى ياپون جاهانگىرلىكىگە قارشى كۈرەشكە ياردەم بېرىش ئۈچۈن
سەپەرۋەر قىلىشتا ئاكتىپ رول ئوينىدى . ئالتاي خەلقى بەش
ئايروپىلان ، يۈز ئات ، ئىككى يۈز توققۇز مىڭ توققۇز يۈز

دوللار ، نۇرغۇن ئالىي سۆپەتلىك جۇۋا ، ئۆتۆكلەرنى ئىئانە قىـ-
لىپ ، بۇ مالالارنى يەنئەنگە يەتكۈزۈپ بەردى . 1939 ـ يىلى
3 ـ ئايدا بۇ خىزمەتلىرى ئۈچۈن ئۇ ئۇرۇمچىگە بېرىپ موڭـ-
غۇل ، قازاق ، قىرغىز ۋەكىللىرى قۇرۇلتىيىغا قاتناشتى .
شېڭ شىسەي يات مىللەتلەرنى خورلاپ ، سىياسىي دۈشمەنلىرىنى
يوقىتىپ ، ئۆزىنىڭ پادىشاھلىق ئورنىنى مۇستەھكەملەش ئۈـ-
چۈن ھەدېسىلا «توپىلاڭ كۆتۈرۈش سۈيىقەستى» ، «جاسۇسلۇق
ئەنزىسى» دېگەنلەرنى ياساپ چىقىپ تۇتقۇن قىلىش ، ئۆلتۈرۈش
بىلەن پاراكەندىچىلىك سېلىشقا باشلىدى . ئۇ تولىمۇ گۇمانخور
ئىدى . تىنچ تۇرغان خەلقنى «ئىسيان كۆتۈرىدۇ» دەپ قاراپ ،
چارۋىچىلارنىڭ ئوۋ مىلتىقلىرىدىن تارتىپ پىچاق ـ بەكىلىرد-
گىچە بولغان تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى قورال ـ ياراغ ھېسابلاپ ،
خەلقنى بۇ نەرسىلەرنى تاپشۇرۇشقا مەجبۇرلىدى . خەلق ئىچىدە
ھۆرمىتى بار شەرىپقاننى تۈرمىگە تاشلىدى . خەلقنىڭ غەزىپى
ئۆرلىدى . 1940 ـ يىلى چارۋىچى خەلق قوزغالدى . مانا ئەمىسە
دەپ كۆكتوقاي ناھىيە باشلىقى شۈي لىڭ باشلىق ئون بىر نەپەر
قورال ـ ياراغ يىغقۇچى زومىگەرنى ئۆلتۈرۈۋەتتى . مانا بۇ تۇنجى
قېتىملىق چارۋىچىلار قوزغىلىڭى . بۇ قوزغىلاڭ تېز كېڭەيدى ،
شېڭ شىسەي نەچچە مىڭ ئەسكەر ئەۋەتىپمۇ قوزغىلاڭنى باستۇ-
رالمىدى . ئامالسىز 9 ـ ئايدا قېيناتىسى چيۇزۇڭجۇننى ئۆلكە-
لىك خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى نامى بىلەن ئەۋەتىپ ،
خەلق ۋەكىللىرى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزدى . خەلق شۇ چاغدا
ئۇرۇمچىدە تۇتۇپ تۇرۇلۇۋاتقان شەرىپقان ، دەلىلقانلارنى قويۇپ
بېرىش تەلىپىنى قويدى . دەلىلقاننى ئەكېلىپ سارسۇمبە ناھە-
يىسىگە مۇئاۋىن ھاكىم قىلدى . ئۇ ھۆكۈمەت سۆھبىتىگە قاتـ-
ناشتى . شەرىپقاننى قويۇپ بەرمىدى . دەلىلقاندا بۇ چاغدا شېڭ
شىسەي ھۆكۈمىتىگە قاتتىق غەزەپ ـ نەپرەت پەيدا بولغان ، ئۇ
بۇ رەزىل ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرماي تۇرۇپ ، خەلققە ياخشىلىق

يوقلۇقىغا ئىشەنگەن ۋە ئادىل، خەلق ھىمايە قىلىدىغان ھاكىمىـ-
يەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا ئىرادە تىكلىگەنىدى. ئۇ خەلق
ۋەكىلى سۈپىتىدە ھۆكۈمەتكە: قولغا ئېلىنغان بارلىق ئالتاي
ۋەكىللىرىنى قويۇپ بېرىش، ئالتايدا ھەربىي تۇرغۇزماسلىق،
ساقچى، ئىشپيون ئورگانلىرىنى تەسىس قىلماسلىق، يەرلىك
ھۆكۈمەتلەرگە مۇشۇ يەرلىكلەرنى قويۇش، چارۋىچىلارنىڭ ئۇسـ-
تىدىكى سېلىقلارنى بىكار قىلىش تەلەپلىرىنى قويدى. ھۆكۈـ-
مەت ئىلاجسىز بۇ تەلەپلەرگە ماقۇل بولدى. دەلىلقاننى گەنسۇ،
چىڭخەيلەرگە قېچىپ كەتكەن قازاق چارۋىچىلارنى نەسىھەت بىـ-
لەن قايتۇرۇپ كېلىش ئىشىغا مەسئۇل قىلىپ ئىچكىرىگە ئەۋەتـ-
تى. ئۇ قانچە ياخشى گەپ قىلغان بولسىمۇ، جېنىدىن جاق
تويغان سەرگەردان چارۋىچىلار قايتىپ كېلىشكە ئۇنىمىدى.
شېڭ شىسەي ۋەدىسىگە ئەمەل قىلمايدىغان ئادەم بولغاچقا، شەـ-
رىپقاننى قويۇپ بەرمىدى، چوڭ چارۋا مالدىن بەش پىرسەنت،
كىچىك چارۋا مالدىن ئۈچ پىرسەنت باج ئېلىش تۈزۈمىنى يۈر-
گۈزدى. باجغا ئېلىنغان چارۋا مالالار ئىككى ياشلىق ئېرىكتىن
بولۇشى كېرەك دېگەن شەرتى نامرات چارۋىچىلارنى قاتتىق قىيـ-
نىدى. شۇنىڭ بىلەن كان قازغۇچىلار، نامرات چارۋىچىلار،
ھەممىلا جايدا يالاڭ ـ يالىڭاچ، ئاچ ـ زېرىن يۈرۈۋاتقانلار
ئالتاي تۇپرىقىدا 1941 ـ يىلى 6 ـ ئايدا قوزغىلاڭ كۆتۈردى.
شېڭ شىسەي 9 ـ ئايدا ئەسكەر كۆپەيتتى. كۆكتوقاي باش
قوماندانلىق شتابىنى قۇرۇپ، قەشقەر گارنىزون سىلىڭى جياڭ
يۇفېڭنى باش قوماندان، ليۇجىڭشەننى سارسۇمبە ئامانلىق ساقـ-
لاش سىلىڭى قىلىپ بېكىتتى. ئايروپىلان، برونېۋىكلار، ئېـ-
غىر قوراللار يىغىپ كەتتى. لېكىن قوزغىلاڭچىلار باش ئەگمىـ-
دى. تاغ ئىچىگە چېكىنىپ كۈرەشنى داۋاملاشتۇردى. دەلىلقان
بۇ چاغدا يەنە ئۇرۇمچىگە «تەكلىپ» قىلىندى. ئۇ سەزگۈر ئادەم
بولغاچقا جېنىنى دالدىغا ئېلىش پەيتى كەلگىنىنى بىلدى ـ دە،

سوۋېت ئىتتىپاقىغا قېچىپ كەتتى. ئۇ ئالمۇتىدىكى بىر مەكتەپ-
تە ئىككى يىل ئوقۇپ، نەزەرىيە ۋە ھەربىي بىلىم ئۆگەندى.
خەلقىگە قانداق يول بىلەن بەخت ياراتقىلى بولىدىغانلىقىنى،
ئۆزىنىڭ نېمىلەرنى قىلىشى زۆرۈر ئىكەنلىكىنى بىلىۋالدى ۋە
1943 - يىلى گېنېرال پوپوف باشلىق ئون ئىككى كىشىلىك
مەسلىھەتچىلەر ئۆمىكى بىلەن بىللە تاشقى موڭغۇلىيە ئارقىلىق
چىڭگىلغا ئۆتۈپ ئوسمان باتۇر بىلەن ئۇچراشتى. شېڭ شىسەي
ستالىنغا خائىنلىق قىلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا نۇرغۇن زىيانلا-
رنى سالغانلىقى ئۈچۈن، ستالىن ئۇنى جازالاپ ئىنتىقام ئېلىش
نىيىتىگە كەلدى. تاشقورغاندا ئىسھاقبېك، غۇلجىدا پاتىخ، جى-
مىنەيدە موللا ئىسلام ۋە ئالتاي - كۆكتوقايدا ئوسمان بىر
ۋاقىتتا قوراللىنىپ شېڭ شىسەيگە قارشى ئىسيان كۆتۈردى.
بۇلارنىڭ ئىچىدە بىرلا ئوسمان - دەلىلقان باشچىلىق قىلغان
قوزغىلاڭلا غەلىبە قازىنالىدى. 1945 - يىلى 4 - ئايغىچە بۇ
قوشۇن نۇرغۇن جەڭلەرنى قىلىپ دۈشمەننىڭ نەچچە مىڭ ئەس-
كىرىنى يوقىتىپ، ئالتايدا خەلق قوراللىق كۈچلىرىنىڭ تەڭ-
داشسىز كۈچ ئىكەنلىكىنى ھەرىكىتى ۋە غەلىبىلىرى بىلەن
ئىسپاتلىدى… سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭدىكى قوراللىق قوزغى-
لاڭلارنى قورال ۋە ئادەم بىلەن قوللىدى. خەلقنى زۇلۇمدىن
قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ياخشىلىق قىلدى. ئىسھاقبېك، دەلىلقان،
پاتىخ ئوخشاش قورال بىلەن يول ئىزدىگەنلەر بولسۇن، ئەخمەت-
جان، ئابدۇكېرىم ئابباسوفقا ئوخشاش سىياسەت بىلەن يول
ئىزدىگۈچىلەر بولسۇن، ھەممىسىلا سوۋېت ئىتتىپاقى، ستالىن-
نىڭ غەمخورلۇقى بىلەن بۈگۈنكى نىجات يولىنى تاپالىدى. ئەمما
بۈگۈن ئاشۇ سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە ستالىن گومىنداڭ بىلەن
كېلىشىم قىلىش يولىغا بۇ ئىنقىلابچىلارنى نېمىشقا قىستايدۇ - ھە؟
ئېلىخان تۆرەم ئالتايغا كېلىپ ئۆزۈن ئۆتمەيلا غۇلجىدىن «ئىلى
ۋەكىللىرى گومىنداڭ بىلەن سۆھبەتلىشىدىغان بولدۇق. دەر-

ھال قايتىپ كېلىڭلار، بۇ ئىش توغرۇلۇق مەسلىھەتلىشىمىز»
دېگەن تېلېفون كەلدى. ھۆكۈمەتنىڭ ئەڭ چوڭ رەھبىرى بۇ
يەردە تۇرسا، بۇ بۇيرۇق كىمدىن كەلدى - ھە؟ مۇھىمى،
ئوسمان باتۇر نېمىشقا بۇنداق سوغۇق مۇئامىلە قىلدى - ھە؟
دەلىلقان بىلەن ئوسمان باتۇر ئوتتۇرىسىدا ئىختىلاپ باردەك
قىلىدۇغۇ، خۇددى ئېلىخان تۆرەم بىلەن ئەخمەتجان ئەپەندىم
ئىككى خىل قاراشتا بولغىنىدەك…
نۇرى خاتىرىسىنى يېزىپ بولدى. ئۇ پولكوۋنىك دوسكى-
نوفنىڭ يېنىغا كىردى.
— كەل، — دېدى دوسكىنوف كۈلۈپ، — سىن
كېتەدى، مىن ئوسمانگا بارادى. ئوسمان باتۇر سارسۇمبىگە
كەلسە كېرەك. ئايتادى، نىچۈۋا كەلمەسە[1]!
نۇرى دوسكىنوفنىڭ باش - ئاخىرى يوق سۆزلىرىدىن
خېلى جىق مەنىلەرنى چۈشەندى.
خۇپتەندىن كېيىن ئېلىخان تۆرەم نۇرىنى چاقىرتتى. نۇرى
كىرگەندە، بوۋاي كرېسلودا ئولتۇرماي گىلەم ئۈستىگە جاينا-
مازنى سېلىپ يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ، بېشىنى لىڭشىتىپ كىتاب
ئوقۇۋاتقانىكەن. ئۇ كىتابنى ئاۋايلاپ ياپتى ۋە پېشانىسىنى ئۇلۇغ
ئالىقىنى بىلەن تۇتۇپ بىرنېمىنى ئويلىۋالدى - دە؛
— ئولتۇرغىن بالام، — دەپ كرېسلونى كۆرسەتتى.
نۇرى ئولتۇرغاندىن كېيىن؛
— ئالتاينىڭ نېمىسى ياقتى، نېمىسى ياقمىدى بالام؟ —
دەپ سورىدى.
— دەلىلقان ياقتى، ئوسمان باتۇر ياقمىدى. ئۇ ئالدىمىز-
غا كەلمىدى.
— ئۇنىڭ يېنىدا قاباباس مۇپتىي دېگەن بىر ئۆلىما

---

① كەلمىسە ھېچقىسى يوق.

بار، — دېدى ئېلىخان تۆرەم باش - ئاخىرى يوق گەپ قىلىپ، — ئۇ قازاقتىن چىققان چوڭ دىندار. ئۇ ئادەم 1933 - يىلى سوۋېتتىن قېچىپ كەلگەن. ئۇ سوۋېتتا ئۈچ، ئالاش ئوردىسىنىڭ ئادىمى. شەيخۇلئىسلام بىلەن ئالاش ئوردىنى ستالىن ئاتمىز مىلتىق بىلەن ئۇجۇقتۇرمىغان بولسا، ئوسمان باتۇر بىزنىڭ يېنىمىزدا تۇرغان بولاتتى. مەن ئوسمانغا بىرپارچە خەت يازدىم. بالام، خېتىمنى سەن ھېلىقى ئورۇسقا بەرگىن! — دېدى ۋە ئىككىلىك خەتنى ئوقۇپ بەردى: «قۇرقىت گۆردىن قىرىق يىل قېچىپ يۈرۈپ. ئاخىر دۇنيادا تۇنجى قېتىم قېزىلغان گۆرگە چۈشكەنىكەن. ئىنىم ئويلان، سېنى جۇدەيەم[1] كۆرگۈم بارئىدى، خەير!»· نۇرى خەتنىڭ مەزمۇنىنى چۈشەندى.

— بالام، سېنى ئابلاباينىڭ تىلىكى بىلەن يېنىمغا ئېلىۋالدىم. سەن ماڭا كاتىپ بولىسەن. غۇلجىغا بارغاندىن كېيىن قالغان گەپلەرنى ئاڭلايسەن بالام. ئەمدى سوقۇش بولمايدىغان ئوخشايدۇ. ئارماندا قالدۇق. قىلغان قەسەملەر، شېھىت ۋە قانلار بىكار بولىدىغان ئوخشايدۇ. بالام، ئورۇستا يۈز يوق. بىرتال ئوق بىر قويغا توختىدى، ھەممە ئىشىمىزغا چېچەك چىقتى، مەن ئوسماننى چۈشەندىم…

ئېلىخان تۆرەم خاپا ۋە چۈشكۈن ئىدى. نۇرى بوۋاينىڭ سۆزلىرىنى گەپ قىلماي ئاڭلىدى. ئۇنىڭمۇ جىمجىتلىقتا ئىچى پۇشماقتا ئىدى. شۇڭا ئۇ بۇ ھۆكۈمەت باشلىقىغا ھېسداشلىق قىلاتتى. لېكىن ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئېتىقاد قىلىدىغانلاردىن. گىمنازىيىدە ئوقۇش، بىرنەچچە يىل پارتىزان، ھەربىي بولۇش جەريانىدا، بولۇپمۇ 2- جاھان ئۇرۇشىدا يۈز بەرگەن چوڭ - چوڭ ئىشلارغا ئەستايىدىل كۆڭۈل بۆلۈپ، زور ئىشلارنى خۇددى 1 - سىنىپ ۋاقتىدا دەرس يادلىغاندەك يادلىۋالغان

[1] جۇدەيەم — ناھايىتى، بەك، ئىنتايىن (ئۆزبېكچە سۆز).

ئىلىم ۋە يېڭىلىق خۇمارى بولغاچقا، غالىب دۆلەت سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە ستالىننى يامانلايدىغان سۆزلەرنى ئاڭلىسا رەددىيە بېرىشكە تەييار ئىدى. لېكىن ئۇ ئېلىخان تۆرەمگە گەپ ياندۇرمىدى. ئۇنىڭ سۈكۈتلىرى ئىچىگە نارازىلىق ھەتتا غەزەپ - نەپرەت يوشۇرۇنغانىدى. ئۇ چۇڭچىڭدا جۇڭگو كومپارتىيىسى بىلەن گومىنداڭ ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن شەرتنامىنىڭ مەزمۇنلىرىدىن تولۇق خەۋەردار ئىدى. ئۇ گومىنداڭ گېنېرالى جاڭ جىجۇڭنىڭ ئىككىنچى قېتىم نۇرغۇن ئادەم بىلەن ئۈرۈمچىگە كەلگەنلىكى، سوۋېت كونسۇلخانىسىنىڭ ئارىغا كىرگەنلىكى، سوۋېت ھۆكۈمىتى ئارىغا كىرگەنلىكى ئۈچۈن ئۇرۇشنى توختاتماي بولمىغانلىقى، ئاقسۇدىن چېكىنىشتە تارتقان زىيان، ماناس بويىدىكى ئوفىتسېر - ئەسكەرلەرنىڭ نارازىلىقلىرى، ھەتتا ئۆزىنىڭ ئىچىنى ئۆرتەۋاتقان نارازىلىق ۋە ئىچ پۇشۇقى… ھەممىنى ھېسابقا ئالدى. ئۇ، قانداقلا بولمىسۇن سوۋېت ھۆكۈمىتى بىر ئىشنى ئويلىدى، بۇ ئىش ھەرگىز بىزگە زىيانلىق ئەمەس، سوۋېت ھۆكۈمىتى، ستالىن ھەرگىز بىزگە زىيانلىق ئىش قىلمايدۇ، دەپ ئويلايتتى. ياۋروپادا يەتتە سوتسىيالىستىك دۆلەت پەيدا قىلغان، ئاسىيادا موڭغۇلىيە سوتسىيالىستىك خەلق جۇمھۇرىيىتىنى ئۆز قولى بىلەن ياراتقان، پۈتۈن دۇنيادا زۇلۇم ۋە مۇستەملىكىنى يوقىتىش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشنى مەقسەت قىلىدىغان بىر ئۇلۇغ ۋە قۇدرەتلىك دۆلەتنىڭ داھىيسى شىنجاڭدىكى كىچىككىنە مىللەتلەرنى قايتىدىن زۇلۇم قاينىمىغا ئىتتىرىۋېتەرمۇ؟ ياق، ھەرگىز ئۇنداق قىلمايدۇ. دۇنيا ۋەزىيىتى، ئوق ئاۋازى توختىغان 1945 - يىلىنىڭ بۇ 9 -، 10 - ئايلىرى ئېلى ئىنقىلابچىلىرىنى تىنچ يول بىلەن مەسىلە ھەل قىلىش يولىنى تاللاشقا مەجبۇرلىغاندۇر. بۇ تارىخنىڭ، ۋەزىيەتنىڭ تاللىشى، ھەرگىزمۇ سوۋېت ھۆكۈمىتى، ستالىننىڭ باشقىچە نىيىتىنىڭ بېشارىتى ئەمەس …

مانا بۇ نۇرىنىڭ خىيالى، يەكۈنى. بۇ يەكۈن ئۇنىڭغا ئۈمىد
ۋە ئىشەنچ بېغىشلايتتى. شۇڭا ئۇ ئالتاي ۋىلايىتىدىن قايتقاندا
تولىمۇ روھلۇق، خۇشال قايتتى.

ماشىنا يولدا توپا توزۇتۇپ، خۇددى كۆز شامالLIرى بىلەن
بەسلەشكەندەك جەنۇبقا قاراپ ئۇچماقتا. چەكسىز يايلاق، سايلار
سارغايغان، دەل - دەرەخلەر ياپراقلىرىدىن ئايرىلىپ خۇددى
بىرى بىلەن ئېلىشىشقا يالىڭاچلانغان ئەزىمەتلەردەك شامال بى-
لەن قەھرىتانغا ھومايماقتا. جۇڭغارنىڭ ئاچچىق شاماللىرىدا
قېلىن جۇۋىلارنى كىيىپ، تۈلكە تۇماقلىرىنىڭ ئارقىسىنى يەل-
كىسىگە چۈشۈرۈپ چۆكۈرۈپ كىيىۋالغان، ئۆكۈزلەرگە كىگىز
ئۆي، كەرگە، چاڭغىراقلىرىنى ئارتىپ، يۈك ئۈستىگە مەڭزى
قىپقىزىل، جىيەكلىك كىيىم كىيگەن بالىلارنى ئولتۇرغۇزۇپ
قويغان چارۋىچىلار ماللىرىنى ئاستا ھەيدەپ ئۈزۈلمەي ئۆتۈش-
مەكتە. پەسىل ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنى ئۆزگەرتكەن، ۋاقىت ھا-
يات شەكلىنى يەڭگۈشلىگەن، خۇددى نۇرىغا جىددىيلىك ئورنىغا
ئىچ پۇشۇقى تەقدىم قىلغىنىدەك.

— چارۋىچىلار بىر يىلدا ئۈچ - تۆت ئايلا راھەت كۆرىدۇ،
قالغان چاغلىرى، ھېسابى سەككىز - توققۇز ئاي جاپادىن باشقى-
نى كۆرمەيدۇ! دۇنيادا كۆچمەنلەر ئازايماقتا، شەھەرلەر كۆپەي-
مەكتە. بىزنىڭ خەلقىمىز بىلەن ياۋروپا خەلقىنىڭ تۇرمۇشىدا
پەرق تولىمۇ چوڭ. ماشىنىلىشىش، ئېلېكترلىشىش تۇرمۇش
جەبرىنى ئازايتىدۇ. قاراڭ، ئاۋۇ كىمىشەك كىيگەن ئانا شۇ
تاپتا ئات ئۈستىدە نېمىنى ئويلاپ كېتىۋاتىدۇ؟ ئۇ چوقۇم كالى-
سىنى ۋاقتىدا سېغىۋېلىش، قىشلايدىغان ئۆينىڭ ئوتۇن - ياغى-
چىنى غەملىۋېلىش، ئوغۇردا سوقۇۋالىدىغان تېرىقنى، يازىچە
سېلىۋالغان قۇرۇتى، موزايلىرىنى قىشتىن چىقىرىۋېلىش ئوخ-
شاش ئىشلارنى ئويلاۋاتىدۇ. ئۇ بالىلىرىنىڭ ئوقۇشى، كەلگۈ-

سى، ھەتتا جەمئىيەتتە بولىدىغان چوڭ ئۆزگىرىشلەر، ساياھەت
قىلىپ دۇنيا كۆرۈشلەرنى ئويلىشى كېرەك ئىدى. ياۋروپا ئايال-
لىرى شۇنداق ئويلايدۇ. بىزنىڭ ئانىلىرىمىز بەلكى يۈز يىلدىن
كېيىن شۇنداق ئويلايدىغان بولار - ھە؟

ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ بۇ مۇلاھىزىسىگە ھېچكىم جاۋاب
بەرمىدى. ئەخمەتجان رۇس شوپۇرىدىن رولنى ئېلىۋالغان، ئۆ-
زى ماشىنا ھەيدەپ كېتىۋېتىپ ئەتراپنى كۆزىتىپ، خەلقنىڭ
كەلگۈسى، تەقدىرى ئۈستىدە ئويلاپ كېتىۋاتاتتى. ماشىنا غول
ئىچىدە توختىدى. ماشىنىغا سۇ قاچىلاشنى شوپۇر قىلماقچى
بولۇۋىدى، ئەخمەتجان قاسىمى چېلەكنى ئېلىپ سايغا قاراپ
يۈگۈردى. ئۇ سۇ قاچىلاپ بولۇپ:

— شوپۇر مەن، جاپانى ساڭا ئىتتىرىپ قويسام قانداق
شوپۇر بولىمەن! — دېدى. ماشىنا يېنىدا توپاق مىنگەن،
مەڭزىلىرى ئاپۇرۇت ئالمىدەك قىزىل، ھەممىلا كىيىمى ئاق
تېرىدىن قىلىنغان ئىككى بالا پەيدا بولدى. بالىلار ماشىنىغا
ھەيران بولۇپ چەكچىيىپ تۇرماقتا.

— كالاڭنى ماشىنىغا تېگىشەمسەن؟

— جوق!

— نېگە؟

— بول كوڭكانىڭ مۈيۈزى جوغوكەنغۇي...

كۆپچىلىك قاقاقلاپ كۈلۈشتى. نېرىدىكى ياغاچلارنى پۈتاپ-
مۇ قويمايلا تىزىپ ياسىۋالغان، يەردىن بىر مېتىردەك ئېگىز
ئۆينىڭ لايدىن ياسىغان تۈرخۇنىدىن قويۇق ئىس چىقماقتا.
ئۆينىڭ سەپرا ئىتلىرى ھازىرغىچە ماشىنىنى يەۋېتىدىغاندەك
غەزەپ بىلەن ھاۋشىماقتا. ئۆيدىن بېشىغا جىيەكلىك كىمىشەك
كىيگەن، كونا چاپىنىنىڭ بېلىدىن تاسما باغلىغان بىر ئايال
ياغاچ چۆچەكنى ئىككى قولىدا كۆتۈرۈپ چىقتى.

— كېت! — ئۇ ئىتلارغا ۋارقىراپ قويۇپ ماشىنىنىڭ

يېنىغا كەلدى ـ دە :

— قۇرۇت جېڭدەر ، دەم تارتىپ كۆرۈڭدەر ! — دەپ ماشىنىدىكىلەرگە قۇرۇت سۇندى .

— قوناق بولساق بولاما ؟ — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى چېقىشىپ ، — بارى ـ جوقى بېش ئادەم مىز ، جاتاتىن جەر بارچىغار !

— بېش ئادەم نېمە ؟ ئون بولساڭداردا جاتاتىن جەر بارغۇي ، قۇداي بېرگىن قوناقدار ، جورۇيوك ، مال سويامىز ئەزىرگىنە !

ئەخمەتجان باللارغا بىر سىقىمدىن كەمپۇت ، ئانىغا بىر قولياغلىق تەقدىم قىلدى . ئۇلار خۇشال بولۇشۇپ :

— نەدەگەن جاقسى ئادەم ! — دەپ ۋارقىرىشىپ كېتىشتى . ماشىنا يۈرۈپ كەتتى .

— سىزچە ، بۇ يالغۇز ئۆينىڭ خۇشاللىقى نېمدۇر نۇرى ؟

— تەرلىگۇدەك چاي ئىچىش بولسا كېرەك !

— توپتوغرا . ئۇلار شۇنىڭغا رازى . خەلققە شۇنچىلىك ياشاشقىمۇ ئىمكان بەرمىگەن هۆكۈمەتنى ئاغدۇرماي نېمە قىلىدۇ . شېڭ شىسەي ، مۇنۇ گومىنداڭ ، بۇلارنىڭ ئاشۇ تۇرمۇشىغىمۇ رازى ئەمەس . خەلق ياۋايى بولۇپ تاغقا چىقىپ يىرتقۇچلار بىلەن ئوزۇق تالاشسا ، شۇنداق قىلىپ تاپقان بىر پارچە گۆشىنىمۇ ئەمەلدارلارغا ئەكېلىپ بەرسە ، ئۇلار خەلققە يەنە سېلىق سالسا . تۆت يىل ئىچىدە ئالتاي ۋىلايىتىدىن قىرىق مىڭ ئۆيلۈك چارۋىچى سەرگەردان بولۇپ چۆللەرگە — گەنسۇ ، چىڭخەيلەرنىڭ ئادەم ياشمايدىغان چۆللىرىگە چىقىپ كەتكەن . ئوسمان باتۇر خەلقنى ئويلىسا بولاتتى . مەن ئۇنىڭدىن ئەنسىرەپ قالدىم . گومىنداڭ ئۇنى بىزگە قارشى توپلاڭغا سالمىسا بولاتتى . ئۇنىڭ پەيلى يامان !

ماشىنا بوران بىلەن بەسلىشىپ جەنۇبقا ئۇچماقتا . ئۇلار جىمجىت ، خىيال بىلەن ، تۈگىمەس قۇم بارخانلىرى ، چۆل زىنىنتى يۇلغۇن ـ چاتقاللار ماشىنا بىلەن ئېگىلىپ ـ تولغىنىپ خوشلاشماقتا .

ئۇلار جىڭدا قوندى . ئەتىگەنلىكى قۇياشتىن بۇرۇن يولغا چىقىپ چۆل قوينىغا شۇڭغۇدى . نۇرىلار پىيادە ماڭغان يوللاردا هازىر بوران هۇۋلىماقتا . ماشىنا بورانغا قارشى غەربكە قاراپ تەستە ماڭماقتا ، چۆل ئېدىر ، ئۆتەي ، سەنتەيلەرمۇ قالدى . سايرام كۆلى قۇياشنىڭ بۈگۈنكى تۇنجى سۇبھى نۇرلىرىدا يالتىرىدى ، دولقۇنلار ، شاۋقۇنلار ، ئاسماندىن چۈشۈۋاتقان ئۇچقۇنلار بۇ يەرنىڭ يېڭىلىقى . تەلكە چوققىلىرىنى قار بېسىپتۇ ، لېكىن كەڭساي قارىغايلىرى باهار شادلىقىدا . هايات شۇنداق ، خىيال شۇنداق . هەممىنىڭ ئانىسى ۋاقىت ! ۋاقىت خۇددى تەقدىردەك سىرلىق . ئالتە ـ يەتتە ئاينىڭ ئالدىدا ئۇنىڭ خىيالىدىن بىر گۈزەل قىز زادىلا چىقمايتتى . هازىر ئۇ شۇ قىزغا قاراپ كېتىۋاتىدۇ ، ئۇ ئۇدۇل باينىڭ هەيۋەتلىك ، ئادەملەر ئارمان قىلىدىغان قورۇسىغا كىرىشى ، يىگىتلەرنىڭ ۋۇجۇد ۋە خىياللىرىنى خۇددى غايەت زور ماگنىت تۆمۈر پارچىلىرىنى تارتىۋالغاندەك ئاسانلا ئۆزىگە نەزەربەند قىلىۋالغان شەهەر گۈزىلى ، ئۇيغۇر گۈزىلى ، دەۋر گۈزىلىنىڭ ئەزىز مېهمىنى بولۇشى مۇمكىنغۇ ، بۇنداق بولۇشنى هەممە ئادەم ، ئۇنىڭ يۈرىكىمۇ خالايدۇ . لېكىن ئۇ هازىر مۇنۇ خىيال خەزىنىسىدەك ماكاندا نېمىشقا ئۇنى ئويلىمايدۇ ، ئۇنىڭ خىيالى نېمىشقا يىگىتلەرگە خاس مۇهەببەت ئېقىمىدا ماڭماستىن ، بوۋايلاردەك ۋەهىمىلىك خىياللار بىلەن ئېتىشىدۇ ـ هە ؟ ئۇ ئىنقىلابچى بولۇپ يېتىلدىمۇ يە ؟ ۋاقىت خۇددى تەقدىردىن بېشارەت بەرمىگەندەك ، ئۇنىڭ روهىي ئىسيانلىرىمۇ ئۇنىڭغا خەۋەر بەرمىدىمۇ ؟ نېمىشقا ئۇنىڭ خىيالى

ھە دېسىلا شەرققە ــــ ئۈرۈمچىگە ــــ قۇمۇلغا ، جەنۇبقا ــــ
ئاقسۇدىن ئۆتۈپ قەشقەر ـ خوتەنلەرگە چاپىدۇ ؟ نېمىشقا ئۇ
باغرىغا تاڭغان گۈزەل قىزنىڭ ئادەمنى مەست قىلىدىغان ھىدىنى
پۇراشنى ئويلىماي ، ئاكوپ ، جەسەت ، ئىس ـ تۈتەك ، ئۆمە-
لەش ، قورۇلغا ئېلىش ، قانغا مىلىنىش ، ھۇررا تووۋلاپ يۈگۈ-
رۈشلەرنىلا ئويلايدۇ ؟ بۇ ئۇنىڭ ۋەھشىيلىككە مايىللىقىمۇ
ياكى روھىي دۇنياسىنىڭ يېڭىلىنىشىمۇ ؟...
مانا غۇلجا شەھىرى كۆرۈندى ، سۇيدۇڭدىن چىقىپ شەرققە
مېڭىش كۆڭۈللۈك ھاياجان ئۆتكىلى بولۇشى كېرەك ئىدى .
لېكىن ئۇنى غەم باستى . نېمىشقا شۇنداق بولغاندۇر ـ ھە ؟
ــــ سىز بۇگۈن ئۆيىڭىزدە دەم ئېلىڭ ! ــــ دېدى ئەخمەت-
جان ماشىنىنى بۇك دەرەخلىك كوچىدا ، ھەيۋەتلىك دەرۋازا
ئالدىدا توختىتىپ . بۇ نۇرىغا تونۇش ئابلا باينىڭ ئۆيى .
ــــ ياق ، مەن باش شتابقا بارىمەن !
ــــ ياق ! ــــ دېدى ئەخمەتجان قاسىمى بۇيرۇق ئاھاڭىدا
سۆزلەپ ، ــــ سىز ھازىر ئالدىنقى سەپتە ئەمەس ، ئارقا سەپتە .
بۇ يەردە بۇيرۇق ئەمەس ، تەكلىپ قوللىنىلىدۇ . بۇ مېنىڭ
تەكلىپىم . سىز مەشەدە چۈشۈپ قېلىڭ !

52

بۇ بىر يېڭىچە ھايات ئۇنىڭغا يات ، ئۇ ئارزۇ قىلمىغان
ھايات . ئۇ كىتابلاردىن بۇنداق ھايات تەسۋىرلەنگەن جايلارنى
ئوقۇغاندا تېز ـ تېز ئاتلاپ ئۆتۈپ كەتكەن . ئۇ ھازىر ئۆزى
ياتلىشىۋاتقان ھايات قوينىدا !
ئۇ كېلىپلا مۇنچىغا چۈشتى . نېمە قىلارىنى بىلمەي ،
ھېلىدىن ـ ھېلىغا ئۇھ تارتىپ ، كۆزىنى يىگىتتىن ئۈزمەي

كېپىنەكتەك ئۇياقتىن ـ بۇياققا يۈگۈرۈپ يۈرگەن توم قارا ،
ئۇزۇن چاچلىرىنى ئۆرۈمەستىن تېقىمىغىچە چۈشۈرۈپ تېخىمۇ
گۈزەللەشتۈرۈۋالغان قىزنىڭ ئەكېلىپ قويغان ئۇخلاش كىيىم-
لىرىنى كىيدى . يۇمشاق گىلەم ، فرانسىيە كرېسلولىرى ، تام-
دىكى ئاجايىپ چىرايلىق ، مەنىلىك ياۋروپا رەسساملىرى سىز-
غان كۆرۈنۈشلەر ، تەكچىلەردىكى غۇچچىدە ئېچىلغان گۇللەر ۋە
كرېسلو ئالدىدىكى ئەينەك ئۈستەلگە تىزىلغان مول ، خىلمۇ خىل
يېمەكلىك ، ئىچىملىكلەر ئۇنىڭغا يات ۋە غەلىتە بىلىندى . ئۆيگە
يالاڭ يېپەك كىيىملەر بىلەن زەيتۇنە كىردى ، ئۇ نۇرىنىڭ
يېنىدىكى كرېسلوغا ئولتۇرماي ، خۇددى نۇرىنىڭ تىزىغا ئول-
تۇرماقچى بولغاندەك يىگىتكە يېنىچە سۈركەلدى ۋە ناز ـ ئەر-
كىلىك بىلەن :
ــــ سىز ئەسكى ! ــــ دېدى .
ــــ مەن قايىل ! ــــ ئۇ قىزنىڭ نازۇك ، سىلىق ـ يۇمشاق
قوللىرىنىڭ ئۈستىگە يوغان ـ يىرىك قوللىرىنى قويدى ، قىز
كرېسلو يۆلەنچۈكىگە يېرىم ئولتۇرۇپ يىگىتنىڭ مۈرىسىگە جەي-
نىكى بىلەن تاياندى .
ــــ سىز ئۇ كۈنى مەندىن قاچتىڭىز ، سەۋەبىنى بىلىمەن .
ئۆز ئاغزىڭىز بىلەن دەپ بېقىڭا ؟
ــــ سەۋەبى ئاددىي : سىزنى ئۆزۈمدىن سوۋۇتۇش .
ــــ پەرىخە ئۈچۈنمۇ ؟
ــــ ياق ، سىز ئۈچۈن .
ــــ بۇ قانداق تېپىشماق ، مېنى مەقسەتلىك قىيناپ ھېلى-
قى سىز دەيدىغان رىشتە ــــ يىپنى چېگىتىش ئۈچۈنمۇ ؟ ئەس-
كى . بىلەمسىز ، مەن قانچىلىك قىينالدىم . ئامال يوق چاندۇر-
دۇم ، دادام ئارىغا كىردى ، ئەمدى چېگىتماڭ ، چېكىگە يەتتى ،
ئۈزۈلىدۇ شۇ !...
نۇرى ئىختىيارسىز قىزنىڭ قولىنى چىڭ سىقتى . قىز

ئۇنىڭ قۇچىقىغا نازۇك ، خۇشبۇي بەدىنى بىلەن قىيسايدى ۋە بېشىنى يىگىتنىڭ نېرىقى تىزىغا قويۇپ ئوڭدا ياتتى . نۇرى ئېڭىشتى ، قىزنىڭ لەۋلىرى مىسلىسىز شېرىن ، تىنىقى كۈچلۈك ئىدىكى ، ئۇ يىگىتنى مەست قىلدى . ئۇلار ئۇن - تىنسىز بىر - بىرىگە چاپلىشىپ ، ئېغىر - ئېغىر نەپەس ئېلىشىپ قۇچاقلاشتى ، سۆيۈشتى ···

ئۆيدىكى قىزغۇچ ئۇستەل چىرىغى غۇۋالاشتى ، ئىككى قەلب بىر - بىرى بىلەن ئۇن - تىنسىز سىرداشتى ، ئىككى بەدەن بىر - بىرىگە مەڭگۈلۈك تەئەللۇق ئىكەنلىكىنى ئۇن - تىنسىز ئېلان قىلىشتى ، بولۇپمۇ نۇرى هايات تەقدىم قىلغان بۇ ئىنئامدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدىغانلىقىنى چۈشەندى ، ئۇلار تەخمىنەن يېرىم سائەتتىن كېيىن مەۋجۇتلۇقىغا قايتتى :

— توي قىلىپ ، ئاندىن··· ياق···

— هامان بولىدىغان ئىشقۇ !··· مەن چىدىيالمىدىم ، جېنىم زەيتۇنە···

ئۇنىڭ تەبىئىتىدە هېلىقى جىنسىي غالجىرلىق ئۇستۇنلۇككە چىقتى . ئۇ قىزنى يېنىك كۆتۈرۈپ سىم كارىۋاتقا ئوڭدا ياتقۇزدى . قىزنىڭ كۆزلىرى يۇمۇلغان ، ئۇزۇن كىرپىكلىرى ئاپئاق ، سۇزۇك مەڭزىگە تال - تال چېچىلىپ ئىنسان گۈزەللىكىنىڭ يۇقىرى پەللىسىنى نامايان قىلماقتا ، چىڭ قاتقان ئىككى كۆكسى قىز تەلپۈندىن بەلگە ، سىلىسا ئادەمنىڭ سىلىغۇسى كېلىدىغان بەدىنى يىگىتنى ئۆزىگە چىللىماقتا ، نۇرىنىڭ نازۇك ئەزاسى قىزنىڭ ئەڭ نومۇسچان يېرىگە تىرەلدى ، قىز بېشىنى ئىككى ياققا سىلىق تەۋرىتىپ ، تاتلىق ناز بىلەن :

— ياق ، ياق !··· — دېدى . لېكىن بەدەنلىرىدە قارشىلىق بولمىدى . ئۇنىڭ نۇرىنىڭ بوينىغا چىرماشقان قوللىرى تېخىمۇ چىڭىدى ، ئىككى پۇتى يىگىتنىڭ بىردە چوڭ يانپېشىدا ، بىردە ئاپئاق كىرلىك ئۈستىدە تىنىمسىز ئويناقلىدى .

— ياق ، ياق !···

نۇرى بىردىنلا نەپسى تورمۇزىنى باستى ، ئۇقىزنىڭ يېنىغا چۈشتى ۋە قىزنى توختىماي سۆيۈپ :

— ياق ، ياق··· هازىر ئەمەس !··· — دېدى .

قىز هوشىغا كەلدى :

— نېمە ، نېمە هازىر ئەمەس ؟

— توي .

— نېمىشقا ئەمدى ؟

— مەن قەسەم بەرگەنمەن : خەلقىم راهەت كۆرمىگۈچە مەن راهەت كۆرمەيمەن !

— ئەخمەق . رومانتىك ئەخمەق . ياق ، بىز بىر ئايغا قالماي توي قىلىمىز !

— ياق ··· يەنە بىر يىلدىن كېيىن···

— ياق··· بوپتۇ ، ئىككى ئايدىن كېيىن !

— ئالتە ئاي !

— تۆت ئاي !

— هازىرنىڭ گېپىنى قىلايلىلا ، زەيتۇنە !

— قانداق گەپ ؟···

— چىراغنى ئۆچۈرۈڭ ، مەن كېچىچە ئىپار پۇراپ ياتاي !

— بولمايدۇ··· ئاپام خاپا بولىدۇ !

— ئۇيغۇر ئاياللىرى قىزنى چۈشىنىدۇ - دە .

— ئاپام ياۋروپاچە قارايدۇ هەممىگە هى - هى - هى···

— سىز ئەسكى !

ئۇ ئەتىگەنلىكى ئەنگلىيە باستونىدىن تىكىلگەن كاستۇم - بۇرۇلكا كىيىپ ، گالستۇك تاقاپ ، ئويناقلاپ تۇرىدىغان ئىككى ئات قوشۇلغان كالاسكىدا شەهەرنىڭ غەربىدىكى ئەڭ ياسىداق ، كاتتا قورۇدىن كوچىغا چىقتى . ئۇ ئۇچىدەرۋازا كوچىسىدىن قورۇنۇپ ئۆتتى . ئاخىر سايكۆۋرۈكىدىن ئۆتۈپ هۆكۈمەت بىنا-

سى هويلىسىغا كىردى. ئۇ جۇمھۇرىيەت رەئىسىنىڭ ئالدىدا
پەيدا بولغاچقا، تۆرەم خۇشال بولۇپ:
— مۇبارەك، بالام، مۇبارەك بولسۇن! رەخمىجان، ئۇ.
بۇلخەيرى تۆرە، ئەخمەتجانلار بۈگۈن ئۇرۇمچىگە ماڭدى. قېنى
ئاڭلاپ باقايلى، گومىنداڭ نېمىلەرنى دەركىن. سەن بالام،
ئەمدى ئەخمەتجاننىڭ ئىشىنى قىلىسەن. ئاۋۇ ئۆي سېنىڭ ئىش.
خاناڭ، رەئىس جۇمھۇر ئىشخانىسىنىڭ مەسئۇل كاتىپىسەن،
بالام، بۇ يېڭى ئىشىڭغا ھەم مۇبارەك بولسۇن!
— مەن مۇشۇ يەردىن ياتاق سورايمەن، ھۆرمەتلىك رە.
ئىس جۇمھۇر، تۆرەم ئاتا!
— نېمە ئۈچۈن،· ھە چۈشەندىم. بولىدۇ ـ ماقۇل،
شۇنداق بولسۇن. لېكىن، بالام، ھەممىلا ئىشقا ئۆزۈڭنىڭ
ئۆلچىمىنى قويۇۋەرمە. ئاڭلىسام، سېنىڭ نۇرغۇن ئۆلچەملى.
رىڭ باردەك: ئادەم، ئىش، ۋەزىيەت، ھەتتا جەمئىيەتنى ئۆل.
چەيدىغان، شۇنداقمۇ، نۇر مۇھەممەت؟
— ئادەم دېگەننىڭ ئۆز كۆز قارىشى بولۇشى كېرەك،
تۆرەم ئاتا، مۇستەقىل قارىشى بولمىغان ئادەمنىڭ مۇستەھكەم
مەيدانىمۇ بولمايدۇ. ۋەزىيەتكە قاراپ شامالنىڭ يۆنىلىشىگە يۇ.
گۈرىدىغان، ھەممىلا ئىشتا ئۆزىنىڭ پايدىسىنى ئۆلچەم قىلىدى.
غان ئادەملەرگە ئۆچ مەن، تۆرەم ئاتا. ئاشۇنداق ئادەملەر ھازىر
مۇھىم ئورۇنلارغا قويۇلدى. مېنىڭ بۇنداق ئىشلارغا نارازىلىقىم
بار. بۇ نارازىلىقىمنى سىزگىلا ئېيتالايمەن!
— چۈشەندىم، سۇلايمانوفتەكلەرنى دەمسەن، بالام؟ ھې.
كىمبەگ غوجام بۇ ئىشقا ئارىلاشتى. غوجام بىلەن ئىككىمىزنىڭ
پۇرچىقى پىشمايۋاتىدۇ. غوجام ئۆزىنى غۇلجا تارانچىلىرىنىڭ
ۋەكىلى ھېسابلاپ مېنى يات كۆرىدۇ. مەن ئۆزبېك، ئەمما بۇ
يەردە ياقۇببەگدەك ئۆزبېكچىلىك قىلمىدىم. سوۋېت ئىتتىپاقى
يېڭى قۇرۇلغان چاغلاردا، ئوتتۇرا ئاسىيادا ھوقۇق تۇتقانلارنىڭ

تولىسى ئۇيغۇرلار ئىدى. روزى باقىيوفلاردەك ئۇيغۇر زىيالىي.
لىرى ئۆزبېك، قازاق، قىرغىزلارغا باشلىق بولغان. تۈركىس.
تان جۇمھۇرىيىتىگە ئۆزبېك، قازاق، قىرغىزلار قارايتتى. بۇ
جۇمھۇرىيەتنىڭ باشلىقلىرى «كالتە چاپانلىقلار» دىن ئۆسۈپ
چىققان ئۇيغۇرلار ئىدى. كېيىن ئۆزبېكىستان، قازاقىستان،
قىرغىزىستان رېسپۇبلىكىلىرى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۆزرېس.
پۇبلىكىلىرىغا ئۆز مىللىتىدىكىلەردىن باشلىق قويۇلدى. ئۇي.
غۇرلار ئەل سورىغاندا باشقا مىللەتلەر غىڭ قىلمىغانىدى. مەن
بە دۆلەت ياكى ماھمۇت پوچى ئەمەسمەن. مەن ئىلىدا خۇدايار.
خان بولاي دېمىدىم. بىلمىدىم، قايسى ئىشىم غوجامغا ياقمىدى.
كىن؟ دۇرۇس، مېنى ماركسىزمچىلار ياقلىمايدۇ. ئۇلار يەھۇ.
دىي ماركسقا، ئورۇس لېنىنغا ئېتىقاد قىلىدۇ. مەن ئاللا تائالا.
نىڭ ئۆزىگە ئېتىقاد قىلىمەن. شۇڭا ماركسىزم ـ لېنىنىزمچى.
لارغا خاپىلىقىم يوق. ئۇلار بىلەن چىقىشقىلى بولىدۇ. غوجام،
مۇتائالى خەلپىتىم ئوخشاش مۇئاۋىن رەئىس جۇمھۇر، دىن
نازارىتىنىڭ نازىرى بولغان ئادەملەر نېمىشقا مېنى يامانلايدىكىن.
تاڭ. بالام، سەنمۇ تارانچى بالىسى، سەزدىڭمۇ، يا مېنىڭ
ئۆگەيلىك قىلغىنىمنى؟
— ياق. مەن بىر ئاددىي ئەسكەر، مېنىڭ پەقەت بىرلا
ئارزۇيۇم بار ئىدى. بۇ ئارزۇيۇم ھازىر سۇغا چىلاشتى.
— بەللى، بەللى. شۇنى بىلگىنىڭ ئۈچۈن مەن سەن
بىلەن سىردىشىۋاتىمەن. يادىڭدا تۇت بالام، بىز مۇسۇلمانلار
قايسى مىللەت بولايلى، ھامان تەقدىرداش. ئورۇس بولسۇن،
خىتاي بولسۇن، مەيلى باشقا چوڭ مىللەت بولسۇن، ھېچقاچان
بىزنىڭ پايدىمىزنى كۆزلىمەيدۇ. ئۇلارنىڭ كۆزى يېرىمىزدە،
بىز ئالتۇننى دەسسەپ تۇرغان بىر گۆدەك. خالىسا ئالدايدۇ،
خالىسا شاپىلاقلايدۇ، خالىسا بوغۇپمۇ قويىدۇ. مانا بۇ ھەقىقەت.
نى غوجاملار، ھەزرەتلەر چۈشەنمەيدۇ. سەن چۈشىنىسەن بالام،

سەن گومىنداڭنى تۈگەل يوقاتماي ، راھەتنىڭ خەۋەردارى بولالمايمەن دەپسەن . بۇ سۆزۈڭ ماڭا بەك ياقتى . ساڭا ئوخشاش ، ئەخمەتجانغا ئوخشاش ئۆزىنى ئەل بەختىگە ئاتىغان ئەزىمەتلەر يۈزگە ، مىڭغا يەتسىدى ، بىزلەر ئەتىكاپتىن قۇيمىغان بولاردۇق . غېنى باتۇر راھەت - پاراغەتكە مىلەندى ، پاتىخ بىر ناھىيىگە ھاكىم بولۇپ چەتكە چىقتى ، ئوسمان باتۇر كۆكتوقاي بىلەن سارسۇمبىنى دۇنيانىڭ ھەممىسى دەپ چۈشىنىدۇ . ئەل بەختى ، ئەل غۇرۇرى ، ئەل ئارزۇسى دېگەنلەرنى چۈشەنمەيدۇ . دەلىلقانىڭ دېيىشىچە ، ۋەتەن دېسە ئوسمان ئالتاينى ، خەلق دېسە قازاقنىلا چۈشىنىدىكەن . شۇڭا بىز بارساق ئۇ مېنىڭ تاۋۇقىمغا يېقىن كەلدىڭ دەپ بىزگە خىرىس قىلدى . بىزگە ساڭا ئوخشاش ، ئەخمەتجانغا ئوخشاش ھەممىنى چۈشىنىدىغان ، ئىرادىلىك ، يىراقنى كۆرەلەيدىغان يىگىتلەر كېرەك . شۇنىڭ ئۈچۈن بالام ، مەن سېنى تاللىدىم . سەن ئالدىنقى سەپتىن چېكىنگىنىڭگە نارازى . ساڭا پودپولكوۋنىك ئۇنۋانى بېرىلمىگىنىگە نارازى . مەن بۇنى چۈشىنىمەن ، ھەممىنى ماڭا ئەخمەتجان چۈشەندۈردى ، سېنى ماڭا ئەخمەتجان بىلەن رەخىمجان تونۇشتۇردى . غوجام ، مۇتائالى خەلپىتىم ھەم ياخشى گېپىڭنى قىلدى . مېنىڭ مۇھاپىزەتچىلىرىم ئۆزبېكلەر . لېكىن سىر دېيىشىدىغان ئادىمىم ، كاتىپىم ئۇيغۇر ، تارانچى يىگىتى !

ئېلىخان تۆرەم ئۆي ئىچىدە مېڭىپ يۈرۈپ ئۇزاق سۆزلىدى . بوۋاي چارچىدى : كرېسلودا ئولتۇرۇپ كۆزىنى يۇمۇپ ، ئوڭ قولى بىلەن پېشانىسىنى تۇتۇپ خىيال بىلەن جىمىپ قالدى .

نۇرى بۇ ئادەم توغرىسىدا نۇرغۇن تەرىپ ئاڭلىغان . ئۇنىڭ تارىخ ، دىن ۋە ئىسلام پەلسەپىسىدىن ئەتراپلىق ، چوڭقۇر ساۋاتقا ئىگە ، ناتىق ، ئىشچان ۋە پىداكار ئادەملىكىنى بىلەتتى . لېكىن يۈرەك سىرلىرىنى بىلمەيتتى . ئادەم دېگەن بىر سىرلىق خەزىنە ساندۇقىغا ئوخشايدۇ . ئۇنىڭغا نېمىلەر يوشۇرۇنغىنىنى بىلمەك

قىيىن . ئادەمنىڭ سۆز ۋە ھەرىكىتى بۇ ساندۇقنىڭ ئاچقۇچلىرى ئەمەس . سۆزىگە ئىشىنىپمۇ ، ھەرىكىتىگە ئىشىنىپمۇ ئالدىنىسەن ، ھەتتا يىگىرمە - ئوتتۇز يىللىق دوستۇڭمۇ سەندىن سىر يوشۇرىدۇ . شۇڭا ئەڭ يېقىن دوستۇڭ ئەشەددىي دۈشمىنىڭگە ، ئەشەددىي دۈشمىنىڭ جانىجان دوستۇڭغا ئايلىنالايدۇ . بەزىدە يېقىن ھېسابلانغان ئادىمىڭ دوستلۇق بەلگىسى قىلىپ يۈرىكىنى كۆرسىتىدۇ ، ئەمما بەزىدە بۇ يۈرەك بىر پارچە گۆش بولۇپ چىقىدۇ . سېنى ئۆمۈر بويى تىللىغان ئادىمىڭ ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن ، ئۇ سېنىڭ ئەڭ كۆيۈمچان دوستۇڭ بولۇپ قالىدۇ...

ئىنسان سىرلىق ، ئىنسان بىر ھېكمەت — تېپىشماق !

شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى نۇرىنى مەسئۇل كاتىپ قىلىشقا نېمىنى كۆزدە تۇتتىكىن ؟ ئۇنىڭغا — يىگىرمە نەچچە ياشلىق كەم سۆز يىگىتكە بۇنچە جىق ۋە چوڭ ئىشلارنى ئېيتىپ ئۇنىڭدىن نېمىنى تەلەپ قىلىدىكىن ؟ نۇرى بۇ ئادەمنىڭ مەقسىتىنى بىلمەيدۇ ، خۇددى ئۇنىڭ قەلبىنى ، تارىخىنى بىلمىگەندەك...

— مېنىڭ كىچىككىنە بىر تەلىپىم بار ئىدى ، تۆرەم ئاتا !

— ھە ، قۇلىقىم سەندە بالام .

— ماڭا بەش كۈنلۈك رۇخسەت بەرسىلىكەن . يېزىغا چىقىپ قۇربان بولغان مۇختەر چوڭ دادام بىلەن ئوغلى ئۈچۈن نەزىر قىلىپ كىرەي دېۋىدىم . كۆز كەلدى ، دادام يالغۇز . ئاڭلىسام ، دېھقانچىلىقى يىلدىكىدىن تۆت - بەش ھەسسە چوڭ ئوخشايدۇ . دادامنى كۆرمىگىلى ئۇزۇن بولدى .

— ماقۇل ، ئۈچ كۈنلۈك رۇخسەت بېرەي . سېنى بىر ئەسكەر ئاپىرىپ - ئەكىرسۇن !

— يالغۇز چىقىۋېرىمەن .

— ياق ، سەن دېگەن ھازىر سەھرا يىگىتى ئەمەسسەن بالام !

نۇرى بىر دېھقان يىگىتنى مۇھاپىزەتچى قىلىپ يېزىغا ئاتلاندى. ئۇلار خىتاي بازىرىدىن ئۆتتى. قوغۇن – تاۋۇز، ئاشلىق، سامان – بېدە باسقان ھارۋىلار قارا چىلان توپىلىق يوللارغا تولۇپ كەتكەن. تاختاي بىلەن يېپىلغان قاراسۇ گۈركىرەيتتى، دۇكانلاردىن خېرىدار چاقىرغان ئاۋازلار يەنە شۇ بۇرۇنقى پەدىدە كەلمەكتە. دۇكاندارلار، يايمىچىلار، ئېلىپ – ساتارلار، قول ھۈنەرۋەنلەر، ساپايە سوققان دىۋانىلەر، مەدداھلار، مەستلەر، ۋاسكىچىلار، يالىڭاچ باللار، قۇتۇر ئىتلار ۋە قول سوزۇشقان دىۋانە – مەجرۇھلار... ئادەملەرنىڭ چىرايلىرىدىن توپا ياغاتتى، كۈلكە چىرايلار يوقنىڭ ئورنىدا، غەملىكلەر ماڭدامدا مىڭ ئىدى. مەدىكارلار كەتمەنلىرىنى مۈرىلىرىگە سېلىشىپ، جۇل – جۇل كىيىم ئىچىدە دۈگدىيىشىپ تۇرۇشاتتى. نۇرى ھەممىلا ئادەمنىڭ غەمسىز، خۇشال – خورام، روھلۇق، تېتىك بولۇشىنى ئارزۇ قىلاتتى. لېكىن ئۇنىڭ كۆرۈۋاتقىنى ئارزۇيىنىڭ تەتۈرى... ئۇ ھەممىلا ئادەمنىڭ چىرايلىرىدىن تەبەسسۇم ئىزدەيتتى، لېكىن ئادەملەر ئۇنىڭغا ئالىيىپ، ھومىيىپ قارىماقتا. گويا ئادەملەرنىڭ بۇ ھالىغا نۇرى سەۋەبچىدەك ياكى ئادەملەرنىڭ غەملىك چىرايلىرى نۇرى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتەك...

ئۇ مۇھاپىزەتچىگە پۇل بېرىپ، باللارغا تاتلىق – تۈرۈم ئېلىۋېلىشنى تاپىلىدى – دە، ئۆزى يەرگە چۈشۈپ تىترەپ تۇرغان دىۋانىلەرگە ئاز – تولىدىن پۇل بەردى.

ئۇ جىرغىلاڭغا كەلگۈچە خىيال بىلەن ئۈندىمەي ماڭدى: باللىق چاغلىرىدا پىيادە ماڭغان، قىشتا چانا بىلەن سەبىخەنى ئېلىپ يۈرگەن، دادىسىنىڭ ھارۋىسىدا كاتاڭلىق يولدا ئاستا تەۋرىنىپ ماڭغان چاغلىرى بىر – بىرلەپ يادىغا كەلدى. ئۇ چوڭ دادىسى ۋە ئۇنىڭ ئوغلى، دەرا، كىچىك ئىنىسى ھەمرا، سەبىخە، ئاسىيە ئابىستەي ۋە قۇربان بولغان، ۋاپات بولغان

يېقىنلىرىنى بىرمۇبىر ئەسلىدى. ئۇنىڭ يۈرىكى ئېچىشتى، كۆزلىرى نەملەشتى، گويا ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنى ئەيىبلەۋاتقاندەك: «سەن كېچىچە قىز قوينىدا راھەت كۆردۈڭ، خەلقىڭ نېمە ھالدا – ھە؟» دەۋاتقاندەك ئۆز – ئۆزىدىن ئۆكۈندى، خورسىندى. ئۆزىگە ئۆزى «ئالدىنقى سەپتىن كەلمىسەم بوپتىكەن، بۇيرۇقنى قوبۇل قىلمىسام بوپتىكەن» دەپ پۇشايمان يېدى.

— ھۆرمەتلىك كاپىتان، بالا – ۋاقىڭىز بارمۇ؟

— ئەلۋەتتە.

— نەچچە بالىڭىز بار؟

— بىر ئوغلۇم بار.

— خانىمىڭىز سەھرادىمۇ؟

— ياق، بىرى قۇربان بولغان، بىرى شەھەردە!

ئەسكەر كۈلۈپلا قويدى.

ئۇلار چۈشلۈك چايغا ئۈلگۈرۈپ مەھەللىسىگە چىقتى. كوچىلارنى غازاڭ، سامان باسقان، ئېرىقلارمۇ غازاڭ بىلەن تىنغان، كۈز پەسلى بۇ يەرلەردە سۈپسۈزۈك سۇلار ئىگىسىز —— يايلاق ئاتلىرىدەك ھەممە يەردە قىيغىتىپ ئوينايدۇ. چۈجە خورازلار مېكىيان قوغلاپ، چىللىشىپ، ھەممىگە قانات سۆرەپ، قىسقا ھاياتىنىڭ بەخۇاش چېغىنى باشلىۋالغان، ئۆگزە – ئۆگزىلەرگە بېدە بېسىلغان، كاۋا – قاپاقلار ئاپتاپقا سېلىنغان، تېرەكلەردە قاغىلار قاقىلداشماقتا... يېزىنىڭ بۇ مەنزىرىسى ھەر يىلقىدەك جىمجىت، كوچىلاردا توخۇلار بىلەن موزايلاردىن باشقا ئادەم جىسمى يوق، كۈز پەسلى ئۆز گۈزەللىكىنى مانا مۇشۇ جىمجىتلىق، چۈشۈۋاتقان سېرىق ياپراقلار ۋە سۈزۈك سۇلار، قۇشلارنىڭ شاۋقۇنلىرى بىلەن كۆرسەتمەكتە.

نۇرى ئاتتىن چۈشۈپ كەڭ ھويلىسىدا ئۇياق – بۇياققا ماڭدى. تالادىن چۈۋقىنى ئات قىلىپ مىنىۋالغان تولىمۇ ئوماق

ئوغۇل بالا تايتاڭلاپ توخۇ قوغلاپ كىردى .
— خەمىت ، ئوغلۇم !
نۇرى بالىنى ئىككى قولى بىلەن يەردىن ئېگىز كۆتۈردى .
بالىنىڭ ئوماق چوچولىرىنى پېشانىسىگە تەگكۈزدى ۋە كۈلۈپ
تۇرغان ئوغلىنىڭ يۈزىنى يۈزىگە ياقتى .
— ئاپاڭغىمۇ ، داداڭغىمۇ ئوخشاپسەن ساقام ، سەن ئاجا-
يىپ كۈنلەرنى كۆرەلەيسەن !
ئوغلى ئۇنىڭ چېچىنى سىقىملاپ تۇتتى .
زىياۋۇدۇننىڭ ئۆيىدە ، پۈتۈن مەھەللىدە ئاۋۋال يىغا -
زار ، ئاندىن كېيىن تەنتەنە باشلاندى . مەھەللە خەلقى كەچتە
زىياۋۇدۇننىڭ ئۆيىگە توپلاندى . ئۆيئىچى ، هويلىدىكى سۇپىلار
ئادەم بىلەن تولدى . زىياۋۇدۇن خەۋەر بەرگەنىكەن ، قىشلاقتام-
دىكى باي تۇغقانلارمۇ يېتىپ چىقىشتى ، زىياۋۇدۇننىڭ ئۆيىدە
باش توخۇغىچە چىراغ ئۆچمىدى . خەلق شۇنچىلىك جىق
سوئال سورىدىكى ، نۇرى ئۆمرىدە ھېچنەدە بۇنچىلىك جىق
سۆزلىمىگەنىدى :
— ستالىن دېگەننىمۇ كۆرۈپتۇ دەيدۇ ، راستمۇ نۇرى ؟
— ئۆزۈڭ يالغۇز قىرىق چىرىك ئۆلتۈردۇڭما راست ؟
— غېنى باتۇر ئاتمىش خوتۇن ئاپتۇ - ھە ؟
— ئېلىخان تۆرەم قىرىق پارە قۇرئاننى يادقا بىلگۇدەك ،
بىزچىگە ئۆرۈپ دەپ بېرەلىگۇدەك دەيدۇ ، راستمۇ ؟
بەزى سوئاللارغا نۇرى ئىختىيارسىز قاقاقلاپ كۈلۈپ كەت-
تى ، يەنە بەزىلىرىگە دىپلوماتلاردەك جاۋاب بەردى ، بەزىلىرىنى
تۈزىتىپ چۈشەندۈردى ، يەنە بەزىلىرىگە گېزىت تىلى بىلەن
ئىزاھات بەردى .
ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن ئۇ مۇھاپىزەتچى بىلەن چالغا -
ئورغاق ئېلىپ زىغىر چېپىشقا ئېتىزغا چىقتى . زىغىر ئوخشى-
غان ، ئۇستىگە مالخاي تاشلىسا يەرگە چۈشمەيتتى . ساپسېرىق

مونچاقلىرى كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرەتتى . ئۇ قېقىلىپ كەت-
مىسۇن دەپ چالغا سالمىدى . ئورغاق بىلەن دادىسى ، مۇھاپى-
زەتچى ئۇچى زىغىرچىلاپ ، چۆپلۈك يەرلىرىنى بېدىچىلاپ چاپ-
تى . ئالتە خو يەردىكى زىغىرنىڭ يېرىمىنى ئورىدىكەن ، ئۇلار
كەلگۈچە دادىسى يالغۇز ئون مو يەردىكى بۇغداي ، تۆت خو
سۇلۇنى ئورۇپ - تېپىپ ، سورۇپ - چەشلەپ توشۇپ بوپتۇ ،
زىغىرنى يىغىۋالسا قولى بوشىغۇدەك . ئۇ قىشنى شەھەردە ئۆت-
كۈزۈشكە تەييارلىنىۋېتىپتۇ . نۇرىنىڭ ئۆگەي ئاپىسى شەھەردە
قىشلاشقا زوقمەن خوتۇنكەن . زىياۋۇدۇن شەھەرنىڭ گېپىنى
قىلغاندا ، ئاغزىدىن «پەرىدەمنىڭ قورۇ - جايى» دېگەن سۆزنى
چۈشۈرمىدى . ھەر قېتىم پەرىخەنىڭ ئىسمى تىلغا ئېلىنغاندا
نۇرىنىڭ يۈرىكى «جىغ» قىلىپ قالاتتى . ئۇدۇل سۆزلۈك دېھ-
قان دادىسى قېرىشقاندەك ، ھەدېسىلا پەرىخەنىڭ ئىسمىنى ئاغزى-
دىن چۈشۈرمەيتتى . ئۆز ۋاقتىدا مۇنۇ ئۆگەي سىڭىللىرىدەك
ئۆزىگە ئېجىل بىر قىزنىڭ كېيىن ھەدىسى پاجىئەگە يولۇققاندىن
كېيىن ، بىردىنلا ھەدىسىنىڭ رەقىبى بولۇپ ئوتتۇرىغا چىقى-
شى ، ھەدىسى ، ئاپىسى ۋاپات بولۇپ تىكەندەك يالغۇز قالغاندا
ھەممە خۇشاللىقىنى نۇرىدىن ئىزدەيدىغان ، ھەممە نېمىسىنى بۇ
يىگىتكە بېغىشلىغان پىدائىيغا ئايلىنىشى... بۇلارنىڭ ھەممىسى
نۇرى ئۈچۈن چۈشىنىكسىز ۋە گويا چۈشتەك سىرلىق بىلىنمەك-
تە . ئۇنىڭ قەلبىدە قىزغا ھېسداشلىق ۋە ئىچ ئاغرىتىش ھېس-
سىدىن باشقىچە ھېسسىياتنىڭ پەيدا بولۇشى ، راۋاجلىنىشىنى
نۇرى قانچە ئارزۇ قىلدى . لېكىن ئۇ نەرسە نۇرىدىن بارغانسېرى
يىراقلاشتى . مانا ھازىر ئۇ پەرىخەنىڭ ئىسمى چىقسىلا ئۆز -
ئۆزىنى ئەيىبلەيدىغان ، خىجىللىق ۋە ئازاب ھېس قىلىدىغان
بولۇپ قالدى . ئۇنىڭ قەلبىدە ھېسداشلىق ، ئىچ ئاغرىتىش ئوتى
بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە ئۇلغايدى . لېكىن بۇ ئوت ياندىغان ،
كۆيدۈرمەيدىغان ئوت ، زىياۋۇدۇن بۇنى چۈشەنمەيتتى . ئۇ پەرد-

خە توغرىسىدا ھەر قېتىم گەپ باشلىغاندا ، نۇرى گەپ ئېلىپ
قاچاتتى . زېرەك دادا ئاخىر بىر نېمىنى چۈشەنگەندەك بولدى .

ئوغلى ئۇنىڭ بىلەن چۆپ ئارىلاش ئۆسكەن زىغىرنى چالغا
بىلەن چاپماقتا . ئوغلىنىڭ چالغىنى غۇلاجىپ ، پۇتلىرىنى كې-
رىپ تولغىنىپ چېپىشلىرى ، ئالغان سولىنىڭ كەڭلىكى ، ئۇز-
چىسىنىڭ قېلىن ۋە تەكشىلىكى زىياۋۇدۇننى زوقلاندۇردى .
لېكىن پەرىخە توغرىسىدىكى پەرۋاسىزلىقى ئۇنى گۇمانغا سې-
لىپ قويدى .

— پەرىدە بىلەن سەن - پەن دېيىشمىگەنسەن - ھە ! —
دېدى ئۇ چالغىسىنى قايرىپ بولۇپ ، قايراقنى ئىشتان قىرغىقىغا
قىستۇرۇپ ، — ئۇنىڭ بىر خەمىتتىن باشقا قېرىندىشى يوق ،
بىزدىن باشقا يۆلەنچۈكى يوق !

— ئۇ ئاقسۇدا ، مەن جىلىڭ ، ماناسلاردا يۈرسەم ، نەدە
يۈرۈپ ئارازلىشاي دادا !

— ھە ، نېمىشقا ئۇنىڭ گېپىنى قىلمايسەن ئەمىسە ،
خەتلىرىنى بەرسەممۇ ئىچىڭدە ئوقۇپ لام - جىم دېمىدىڭا !

— قىزىق گەپ قىلىسەن - دە ، دادا !

نۇرى مۇجمەل جاۋاب بېرىپ قويۇپ چالغىسىنى چېپىۋەر-
دى . شۇنداق قىلىپ دادا - بالا ئوتتۇرىسىدا بىر يوشۇرۇن
نېرى - بېرى دېيىشىش باشلىنىپ قالدى .

— پەرىدەنى ئالماي ، ھېلىقى باينىڭ قىزىنى ئالىدىغان
ئوخشىمامدۇ بۇ نۇرى ! —دېدى زىياۋۇدۇن خوتۇنىغا خاپا بول-
غاندەك قىلىپ ، — بۇ بالامۇ غېنى باتۇردەكزە... ھەي ، ئەرگە
ئاتاق ياراشماس دېگەن گەپ توغرىكەن - دە !

— ئۆزلىرى پۇتۇشىدۇ ، بىز ئارىغا كىرىپ نېمە قىلات-
تۇق . نۇرى سىز بىلەن بىزدىن ئەقىللىق ، ۋاييەي ، ئۆزىڭىزچە
دېگىنىمنى قىلىدۇ دەمسىزا ؟ ئۇ بالىنىڭمۇ ئويلىغىنى باردۇر .
ئۇ دېگەن ئەسكەر باشلىقى . نەچچە يۈز ئەسكەرگە باش بولالىغان

ئادەم خوتۇن تالاشتا خاتا قىلارمىدى ؟

— ئۇنداق دېگىنىڭ بىلەن ... ئابلا باي دېگەن قاشقالىق
ئوخشايدۇ ، ھەي خوتۇن ، سېنىمۇ بىر ئوبدان تارانچى دەپ
ئالسام ، بوۋاڭ قاشقالىق چىقىپ قالدىغۇ !

— قاشقالىق ئادەم ئەمەسمىكەن ، ۋىيەي ، دەپ كەتكەنلى-
رىنى تېخى ، ئەجەب ئوغلىڭىز نوغايدىن بالا تاپسا غىڭ - پىڭ
قىلمايدىكەنسىز ، ئۇرغۇيلىرىڭىزنى قاشقالىق ، تارانچى ، چېلەك-
لىك دەپ مىللەت ئايرىيدىكەنسىزا ؟

بۇ گەپلەر دالاندا — نەزىرگە سەۋزە قەلەم قىلىدىغان ۋاقىتتا ئان
ئەر - خوتۇن ئوتتۇرىسىدا بولدى ، ئاشخانىدا يېنىچە يېتىپ
كىتاب ئوقۇۋاتقان نۇرى تولۇق ئاڭلىدى . ئۇنىڭ يۈزى ھۆپپىدە
قىزاردى .

مانا ئۇنىڭ تىزىغا يامىشىپ خەمىت ئۇخلىماقتا . بۇ بالى-
نىڭ يېڭىدىن تىلى چىققان . ئۇ نۇرىنى «دادا» دەيدۇ . ئۇ
دادىنىڭ نېمىلىكىنى ، ئانىسىنىڭ كىملىكىنى بىلگەندە ئۇ چاغدا
جاھان نېمە بولاركىن ؟

بۇ رېئاللىق نۇرىنىڭ جىنايەت - ئەيىبىمۇ ياكى تۆھپىسى-
مۇ ؟ ئۇ ھېچكىمگە ۋىجدانسىزلىق قىلمىدى ، ھېچكىمنى ئالدى-
مىدى . رېئاللىقنى قوبۇل قىلدى ، شۇ چاغدا ۋۇجۇدىدا پەيدا
بولغان جۇشقۇن مۇھەببەت ھېسسىغا تىزگىن سالمىدى شۇ . ئۇ
نەدىن ئۆگەندىكىن ، رېئاللىقتىن ئۆزىنى قاچۇرماسلىق ، ھاياتقا
سۇنئىي مۇئامىلە قىلماسلىق ، ئۆزىنى ئالدىماسلىق ، يالغان تە-
سەللى بەرمەسلىك دەيدىغان بىر قاتار ھايات پەلسەپىسى نەزەرد-
يىلىرىنى ئۆزلەشتۇرۇۋالغان . بۇ پەلسەپىلىرىنى تۇرمۇشتا سى-
ناق قىلماقچىمۇ ياكى دۇچ كەلگەن ئىشلارنى شۇ فورمۇلا بىلەن
ھەل قىلماقچىمۇ ، ئىشقىلىپ ئۇ باشقىلارغا ئوخشىمايدىغان ئۇ-
سۇل بىلەن ياشاشقا تىرىشاتتى . ئۇ دادىسى بىلەن ئۆگەي ئاپىسى-
نىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ نومۇس قىلدى ، لېكىن پۇشايمان قىل-

مىدى ، خۇرسىندى ، لېكىن ئازابلانمىدى . ئۇلارنىڭ ساددا پە-
كىرلىرى ۋە تار قاراشلىرىنى بولسا مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ
يەڭگىل مازاق قىلدى .

ھايات نېمانچە زىددىيەتلىك . يۇقىرى قاتلامدا ، ھەربىي ئى-
چىدە ، ئۆزىنىڭ تۇرمۇشىدا ، ھەتتا مۇنۇ دادىسىنىڭ جىمجىت
تۇرمۇشىدىمۇ زىددىيەت ۋە توقۇنۇشلار كۆپكەن . ئۆگەي ئانا
شەھەردە قىزلىرىنى ئوقۇتۇپ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بىلەن گۇ-
ڭۇر - مۇڭۇر ئۆتۈشنى ئارزۇ قىلىدىكەن . دادىسى بولسا مۇشۇ
كىندىك قېنى تۆكۈلگەن مەھەللىسىدە ئوغلاق ئويناپ ، پېرىلەردە
داپ چېلىپ ئاۋۇپ ، مەشرەپلەردە ناخشا ئېيتىپ - ئۇسسۇل
ئويناپ ، كۆڭۈللۈك قىش ئۆتكۈزسەم دەيدىكەن . ھەر ئىككىسى-
نىڭ ئورۇنلۇق .

— قويۇۋېتەي دېسەم يامان ئاتلىق بولۇپ قالىمەن ! —
دەيدۇ دادىسى چېچىلىپ ، — شەھەرلىكتىنمۇ خوتۇن ئالامدى-
غان ، پەندىيات !

— چىقىپ كېتەي دېسەم ، ئالتە شەھەرلىك خوتۇن
ئەمەسكەنمەن ، — دەيدۇ ئۆگەي ئاپىسىمۇ يالغان دوق قىلىپ ، —
بۇ سەھرالىق داڭگالغا ئاشىقكەن . بۇنىڭغا ئوغلاق بىلەن داپ
بولسىلا بولىدىكەن . ئۈچ قىز ئوقۇمىدۇ ، ئوينىمىدۇ كارى يوق-
كەن . قىز دېگەن چوڭ بولسا خوتۇن بولىدۇ شۇ دەيدۇ ، تېخى .
مۇتائالى خەلپىتىمنىڭ خوتۇنى ئابىستەي ئاپپاي ئاڭلىسا خۇي
دەككىسىنى بېرەتتى بۇنىڭ . خوتۇن - قىزلاردىنمۇ كاتتىلار
چىقىدۇ ، ئوقۇتسىلا دەيدۇ ئۇ ئابىستەي . ئەرلەردىن غېنى باتۇر
چىققان بولسا قىزلاردىن رىزۋانگۈل چىقتىغۇ ! چىقىدۇ ئوقۇتسا !
ئوقۇتۇش ئۈچۈن شەھەرلىك بولۇش كېرەك . سەھرادا ئاشلىق
بىلەن چارۋىدىن باشقا نېمىمۇ بار دەيسىز ، كۆندۈرسىڭىزا
دادىڭىزنى ، شەھەرگە كىرىپ كېتەيلى !

دادىسى بىلەن ئاپىسى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت نەگە بارار-

كىن ؟ نۇرى دادىسىنىڭ شىكايىتىنىمۇ قىزىقىپ ئاڭلىدى : يېزى-
دا ھازىر تارانچى ، قاشقالىق ، چېلەكلىك دېگەن ئۈچ گۇرۇھ
يۇز بېگىلىك تالىشىپ قاتتىق تىركىشىۋاتقۇدەك . مىڭبېگىلىك
تارانچىلارغا تېگىپتۇ . يۇز بېگىلىك تالاشتىكەن . تېخى زىياۋۇ-
دۇننى يۇزبېگى قىلىمىز دەيدىغانلارمۇ باردەك . ئۇلار غېنى با-
تۇرنى ئىزدەپ شەھەرگە ، قاشقا بېرىپتەك ، غېنى باتۇر بولىدۇ
دېسىلا بولغۇدەك ، ھېچكىم ئۇنىڭ گېپىنى يىرالمىغۇدەك . ئۇ
يۇقىرىقى مەھەللىگە چىققانىكەن ، تۇرغان شاڭيو كاتتا مەشرەپ
قىلىپ كۈتۈۋاپتۇ . كېچىسى ئۆزىنىڭ ئون بەشتىن ئون ئالتىگە
ماڭغان چىرايلىق قىزى مېھرىبانۇنى باتۇرغا نىكاھلىتىپ ئۇنى
كۈيئوغۇل قىلىۋاپتەك ، غېنى باتۇر قىزنى بىر كېچە خوتۇن
قىلىپ ، ئەتىگەنلىكى سۆسەر تۇمىقى بىلەن قامچىسىنى قوزۇققا
ئېسىپ قويۇپ :

— مانا سېنىڭ ئىرىڭ مۇشۇ تۇماق ، خوجايىنىڭ
قامچا ! — دەپ قويۇپ ، چاپارمەن ، سازەندىلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ
كېتىپتەك ! نەچچە بايلار ، قورۇ - قورۇ قوي ، نى - نى بەيگە
ئاتلىرىنى باتۇرغا تارتۇق قىلىمىز دېيىشىپ داۋراڭ سېلىپ
يۇرگۇدەك . غېنى باتۇرنىڭ قويى ئون قورۇغا ، يىلقىسى بەش
ئۇيۇرگە ، كالىسى ئەللىك - ئاتمىش تۇياققا يېتىپتەك ، پۇتۇن
قاش خەلقى باتۇرىمىز بار دەپ يەر بېجى تۆلىمەپتەك . بۇ مەھەل-
لىنىڭ مۇتىۋەللىسىمۇ ئەمدى تارانچىدىن بوپتەك ، بۇ يېڭى
مۇتىۋەللى ساناقنى يۇزگىچە سانىيالمىغۇدەك ، لېكىن ئۇ دۆت
بولغىنى بىلەن غېنى باتۇرنىڭ يىراق بولسىمۇ تۇغقىنىكەن .
مەھەللىدە بۇ يىل (1945 - يىلى) ئون ئالتە ئوغۇل تۇغۇلۇپ-
تۇ . ئون ئىككىسىنىڭ ئېتىنى غېنى قويۇپتەك . زىياۋۇدۇن
غېنى باتۇرنىڭ ئاغىنىسىكەن . ئۇ باتۇرغا ناخشا ئېيتىپ بېرىپ
شەھەرنى تاڭ قالدۇرۇپتۇ . باتۇر ئۇنىڭغا توقال خوتۇن ئېلىپ
بېرىپتەك ، لېكىن زىيەك مەست بولۇپ قېلىپ ئۇ خوتۇننى

كۆرمەيتەك . زىيەك باخشى باتۇرنىڭ ئاغىنىسى بولغاچقا يۈزبېگى
بولۇشى كېرەك دېيىشىدىكەن . ھازىر بۇ يەردىكى زىددىيەتنىڭ
چوڭى شۇ زىددىيەت ئىكەن . ئۈچ گۇرۇھ ، بىر ـ بىرىگە دۈش-
مەن ئۈچ توپ ئۇيغۇر يۈز بېگىلىك تالىشىپ تەرەپ ـ تەرەپكە
قاترىشىپ ، كېچىلىرى مەخپىي يىغىلىشىپ ، بىر ـ بىرىنىڭ
كەينىگە ئايغاقچى قويۇشۇپ ، ھەتتا يىغىش قىلىپ يۇقىرىغا پارا
بېرىشىپ قاتتىق ئېلىشىۋاتقۇدەك . ئۇلارنىڭ كاساپىتىدىن مۇشۇ
كىچىككىنە يىگىرمە توققۇز ئۆيلۈك دېھقانمۇ ئۈچكە بۆلۈنۈپ بىر ـ
بىرى بىلەن يوشۇرۇن ئېتىشىۋاتقۇدەك . تارانچىلار مۇختەر باي-
نىڭ يوقلۇقىدىن بوينىنى قىسىپ قاپتەك . مىرا قازىمۇ ھازىر
«قاشقالىق» قا يان بېسىۋاتقۇدەك ، ئىمامئاخۇنۇم مەھەللىنىڭ
ھەم بېيى ، ھەم سۆزى ئۆتىدىغان خوجايىنى بولۇپ قاپتەك .
مۇختەر باي بولغان بولسا ئىمام مۇشۇككە يولۇققان چاشقاننىڭ
ھالىدا بولاتتى ، مىرا قازىمۇ بۇنداق يۈزسىزلىك قىلىپ : «مې-
نىڭ تېگىم ئۇستۇن ئاتۇشتىن» دەۋالمايتتى . كەنت ، يېزا ،
شەھەر ، پۈتۈن شىنجاڭ مىللەت ، يۇرت ، قەبىلە ، گۇرۇھ زىد-
دىيەتلىرى بىلەن تولغان . بۇ زىددىيەت ئادەملەرنىڭ ئائىلە تۇر-
مۇشلىرىغىچە سىڭگەن . نۇرى ئالتايدا قازاق ، ئۇيغۇر دەيدىغان
زىددىيەتنى ، غۇلجىدا ئۆزبېك ـ ئۇيغۇر دەيدىغان زىددىيەتنى ،
يېزىلاردا بولسا تارانچى ، قاشقالىق (جەنۇبىي شىنجاڭلىق دېمەك-
چى) ، چېلەكلىك (سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قېچىپ كەلگەن دې-
مەكچى) دەيدىغان زىددىيەتنى كۆردى . بۇ زىددىيەتلەر ھەل
بولىدىغاندەك ئەمەس ، مۇرەسسە ، سۆھبەت بۇلارغا ئاقمايدۇ . بۇ
ئادەملەر ئەڭ چوڭ زىددىيەت نېمە ئىكەنلىكىنى ئويلىمىسا كې-
رەك ، خۇددى ئوسمان باتۇر ۋەتەن دېگەننى ئويلىمىغاندەك .
«راستتىنلا ئۇرۇش ئەخلاق يارىتامدىكىنە؟ — دەپ ئويلىدى
نۇرى يۇقىرىقى زىددىيەتلىك ھايات ھادىسىلىرىنى ئويلاپ بىر
يەرگە كېلىپ ، — ئۇرۇش مەيدانىدا بىزگە ئۆزىمىزنى قوغ-

داش ، بىزگە ئوق ئېتىۋاتقان دۈشمەننى يوقىتىشتىن باشقا خى-
يال كەلمەيدۇ ، ئۇ يەردە نە پايدا ، نە مۇھەببەت ، نە راھەت ـ
پاراغەت ھېسسى پەيدا بولمايدۇ . قىلىدىغان ئىشىمۇ ، پىكىر
قىلىشىمۇ ئاددىي : قوغدىنىش ، ئۆلتۈرۈش ، ئىككىلا ئىش .
قاتتىق جەڭ توختىغاندىن كېيىن ئەسكەرلەر بىر ـ بىرىگە
قىلىدىغان مېھرىبانلىق ، غەمخورلۇقلىرىنى ياغدۇرىدۇ . ئاخىر-
قى بىر يۇتۇم سۇنى ، بىر كاپام سۇخار نېنىنى نەپسى تاقىلداپ
تۇرسىمۇ يېنىدىكى ھەمراھىغا بېرەلەيدۇ . سەپدىشىنىڭ ئامان
قالغانلىقى ئۇنىڭ ئەڭ چوڭ خۇشاللىقى ، ھەتتا بەختى .
ئىگراپ — قانغا مىلىنىپ ياتقان جەڭچىنىڭ ئازابلىرىنى يې-
نىكلىتىش ئۇنىڭ ئەڭ چوڭ ئارزۇسى . لازىم بولسا ئۆزىنىڭ
يۈرىكىنى ئۇنىڭغا بېرىشكە ھەربىر جەڭچى تەييار . جىڭ سوقۇ-
شىدا ئوبۇل ئىسىملىك بىر دېھقان ئۈچەيلىرى چۇۋۇلۇپ جان
تالىشىپ ياتسا ، زارىپ ئىسىملىك تاتار يىگىت ئۇنى قۇچاقلاپ
كۆتۈرۈپ يۈگۈرۈپ پىلىموت ئوقىدا ئۆلدى ، سالاھىدىن ئىسىم-
لىك يوغانباش يىگىت تاڭجارىق ئىسىملىك قازاق يىگىتنىڭ
ئېتىنى تۇتۇۋالىمەن دەپ ئات چېپىپ دۈشمەن ئىچىگە كىرىپ
قېلىپ تۇتۇلۇپ قالدى . دۈشمەن ئۇنى چاناپ ، پارچىلاپ بېشىنى
قېرى قارىياغاچ شېخىغا ئېسىپ قويۇپتۇ . شىخودىكى بۇتخانىغا
ھۇجۇم قىلىش جېڭىدە مىللىي ئارمىيىنى ئېغىر پىلىموت بىلەن
ئەڭ جىق قىرغان پىلىموتچى ئۇيغۇر يىگىت ئىكەن . گومىنداڭ
ئۇچۇن ئۆز مىللىتىنى ئايىماي قىرغان بۇ قاتىل تىرىك قولغا
چۈشتى . ئۇنىڭدىن «نېمىشقا ئۆز مىللىتىڭنى قىردىڭ؟» دەپ
سورىغاندا ، ئۇ : «ئۇرۇشتا مىللەت بولمايدۇ !» دەپ جاۋاب
بەرگەن···

ئۇرۇش مەيدانى ۋەھشىيلىكنىڭ ئەڭ چوڭ تىپلىرى توپلان-
غان ئورۇن ، شۇنداقلا گۈزەللىكنىڭ تەرىپىگە تىل يەتمەيدىغان
ئۆلگىلىرىنىڭ خەزىنىسى··· نۇرى ئۇرۇش مەيدانىنى سېغىنماق-

تا، ئۇ زېرىكىش، بىزار بولۇش ۋە روھىي كەمسىتىلىش ئازابى بىلەن بىر كېچە چالغا چېپىپ ھارغىنىغا قارىماي زادىلا ئۇخلىيالمىدى. ئۇ زەيتۇنەنى ئويلاش ئورنىغا، ماناس دەرياسى بويىدىكى شىرىلداپ قۇم قۇيۇلۇپ تۇرىدىغان، قومۇش بىلەن يېپىلغان گەمىلەردە، شاخ - شۇمبىلاردىن ئۆزلىرى ياسىۋالغان تاپچانكىلاردا مىلتىقلىرىنى يانلىرىغا قويۇشۇپ ئۇخلاۋاتقان ئەسكەرلەرنى ئويلىماقتا. قىز بىلەن بىر كېچە بىللە ياتتى، لېكىن ئۇ قىزنى قۇچاقلاشتا چەك سىزىقىدىن ئۆتمىدى. بۇ ھال ئۇنىڭ جىنسىي ئىشتىھاسىنى ھەسسىلەپ كۈچەيتتى. بۇ ئىشتىھا ھازىرمۇ ئۇنى بىئارام قىلماقتا. ئېھ، يىگىرمە نەچچە ياشلىق يىگىتلىك دەۋر! نەقەدەر گۈزەل، قىممەتلىك ۋە ئازابلىق - ھە؟ مۇھەببەت ھېسسىيات دەرياسىدا ئۈزمەك تولىمۇ تەس، ياشلىقنىڭ كۈنلىرىنى تۈگەتمەك تولىمۇ قىيىن، بولۇپمۇ گۈزەل، ئەنبەر پۇراق قىز قالدۇرغان روھىي ئازابلار قوينىدا تاڭ ئاتقۇزماق ئازابلارنىڭ ئازابى!

نۇرى قانداق مىجەزلىك يىگىتكىنتاڭ، ئۇ شۇ تۇرقىدا شەھەرنىڭ غەرب تەرىپىدىكى بۈك باغلىق، ئاجايىپ گۈزەل، كاتتا ھويلىلىق باي ئۆيىدە، سىم كارىۋاتتا، ئۇنىڭ چىرايى، قاۋۇل بەدىنىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ كۆزىنى پارقىرىتىپ يېتىپ ئۇخلىيالمايۋاتقان بىر گۈزەل قىزنىڭ تارتىۋاتقان ئازابىنى بىلەمدىغاندۇر - ھە؟ ئۇ زەيتۇنەنىڭ ئىسمىنى توۋلاپمۇ قويمايدۇغۇ؟ قىز ھەر تىنىقىدا بىر قېتىم «نۇرى» دېمەكتە. مۇھەببەت ئازابى قىزلارغىلا ئاتالغانمۇ يە؟ كۆز يېشى قىزلارغا جىق بېرىلگىنىدەك، سېغىنىش، ئاھ ئۇرۇپ تولغىنىشمۇ شۇلارغا بېرىلگەن، قىزلار ئازاب ئۈچۈنلا يارالغان بولسا، بۇ دۇنيا ئادالەتسىزلىك ئۈستىگە قۇرۇلغان بولۇپ قالامدۇ؟ مانا نۇرى ئەسكەرلەرنى، ئاكوپ، پىلىموت، ھەربىي مەشقلەرنى ئويلىماقتا. قىز بولسا، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن يىگىتنى ئويلىماقتا.

ئۇ ھېلىدىن - ھېلىغا ئۆرۈلىدۇ، سائەتكە قارايدۇ، دېرىزىدىن شەرققە قاراپ قويىدۇ، ئۇنىڭغا بۇ كېچە ھاياتىدىكى ئەڭ ئۇزۇن، ئەڭ رەھىمسىز، ئەڭ ئازابلىق كېچە بولدى. ئۇ تاڭ ئاتسىلا ئىككى ئاتلىق كالاسكا بىلەن يېزىغا قاراپ ماڭىدۇ. ئۇ ئەمدى ئۇيغۇر قىزلىرىنىڭ نومۇسچانلىقىنى چۆرۈۋېتىدۇ، خەلقىنىڭ، ھەتتا ئانا - ئانىسىنىڭ نېمە دېيىشى بىلەن ھېسابلاشمايدۇ. ئۇ ئەمدى نۇرىسىز ياشىيالمايدۇ. بۇ پاكىتنى ھەممە ئادەمگە بىلدۈرىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن بۇ دۇنيا نۇرىنىڭ قۇچىقى. دۇنيانىڭ بايلىقىمۇ، گۈزەللىكىمۇ، ئەڭ كاتتا راھەت - پاراغىتىمۇ شۇ. يىگىت قۇچىقى ئۇنىڭ ھاياتلىق بۆشۈكى، ئۇنىڭسىز ياشاش مۇمكىن ئەمەس. ئۇنىڭ يۈرىكى، ۋۇجۇدى، ئۈگە - ئۈگىسى ئۇنى ئارزۇ قىلماقتا، ئۇ مۇھەببەتنىڭ قۇلى، ئولجىسى، قۇربانى بولۇشقىمۇ تەييار، بۇلارنى پەقەت شۇ نۇرى قىلسىلا مەيلى. ئۇ مۇھەببەتنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئەمدى چۈشەنمەكتە. ئۇنىڭ كىتابلاردىن ئوقۇۋالغىنى يۈزەلا بىلىم ئىكەن، ئۇ مۇھەببەت دېگەننى باشقىلارنىڭ بەدىنىدىن، روھىدىن ئىزدەشنىلا ئۆگەنگەنىدى، ئۆزىنىڭ قېنىدىن، قەلبىدىن ئىزدەشنى مانا ئەمدى بىلدى. مۇھەببەت ئۈچۈن قىزلار ھەممىدىن، ھەتتا جېنىدىن كېچىشكە تەييار ئىكەنلىكى مانا ھازىر پاكىتقا ئايلاندى.

قىز ئازابى چېكى يوق، تەڭدىشى يوق، داۋاسى يوق ئازاب ئىكەن. زەيتۇنە مانا شۇ ئازاب بىلەن ئاخىر تاڭ بەلگىسىنى ئاڭلىدى، خورازلار چىللاشتى...

— قوپۇڭ، قىزىم! — دېدى تۇغما خىيالچان، سىلىق، نازۇك مىجەز ئانىسى قىزىنىڭ ئاپئاق ماموق ياستۇققا چېچىلىپ ياتقان چاچلىرىنى زوق بىلەن ئالىقانلىرىغا ئېلىپ، — كۈن چاشكا بولاي دېدى، نېمانچە ئۇخلايسىز!

زەيتۇنە چۆچۈپ ئويغاندى ۋە چىرايلىق كۆزلىرىنى يېپەك-

تىن ياسىغاندەك سىلىق قوللىرى بىلەن ئۇۋۇلاپ ، ئاپىسىغا ئەركىلەپ :

— ئاپا ! — دېدى ۋە ئاپىسىنىڭ ئالتۇن ئۈزۈكلەر بىلەن تولغان بارماقلىرىنى بىرمۇبىر تۇتۇپ ، ئالتۇن بىلەزۈكلۈك قولىنى يۈزىگە ياقتى ، — ماڭا خاپىمۇ سىز ؟

— ياق قىزىم ، ئۇ بالا بۇنىڭدىن كېيىن بىزنىڭكىدە قونمىسا بولىدىكەن ، دادىڭىز بۈگۈن سەھەر ئالمۇتىغا ماڭدى . دادىڭىز تويۇڭلارنى بۇ يىل قىلايلى دەيدۇ !

— ئاپا ! — دېدى قىز ئالىقانلىرى بىلەن يۈزىنى توسۇپ ، — بۇ يىل ئەمەس !

— نېمىشقا ئەمدى ؟

— ئۇ تولۇق غەلىبىنى كۆرمەي توي قىلالمايمەن ، دەيدۇ !

— ئۇ نېمە دېگىنى ؟

— ئۇ دېگەن ھەربىي . ئۇنىڭ قەسىمى باركەن ، خەلقنى گومىنداڭ زۇلۇمىدىن تولۇق قۇتۇلدۇرماي تۇرۇپ راھەت - پاراغەتكە قول سوزمايمەن دەپ ئىچكەن قەسەم !

— تۇۋا ، بۇ نېمە دېگىنى ، مانا بىزدە گومىنداڭ يوققۇ ئەمدى !

— غۇلجا ، ئالتاي ، چۆچەكتە يوق بولغانبىلەن ، باشقا يەرلەردە بار تېخى ! شۇ يەرلەرنىمۇ ئازاد قىلماي تۇرۇپ ئۆيلۈك بولمىغۇدەك !

— خۇدايىمەي ، ئوق تېگىپ كېتەرمۇ ، ناكا بولۇپ قالارمەنمۇ دەپمۇ ئويلىمايدىغان ئوخشىمامدۇ . ئۆيلۈك بولۇپ ئاندىن جەڭگە بارسىمۇ بولىدىغۇ ، ئۇنى زورلايلى قىزىم .

— بۇ بىر غەلىتە مىجەزلىك يىگىت ئاپا . مەن ئۇنى زورلىسام ، ئۇ مەندىن بىزار بولارمىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن .

سىرتتىن خىزمەتچى رۇس ئايال ئالدىراپ كىردى :

— بىر سېسترا زەيتۇنا قىزنى ئىزدەيدى !

زەيتۇنە ئالدىراپ كىيىندى .

دەرۋازا ئالدىدىكى بۇك تېرەكلىك ئاستىدىكى يېشىل سىرلانغان بەندىڭدە ھەربىيچە كىيىنگەن پەرىخە ئولتۇراتتى .

— نېمە دەيسىز ؟ — دېدى زەيتۇنە خۇددى پىيىگە چۈشكەن دۈشمىنىنى كۆرگەندەك قوپاللىق بىلەن ، — يازغان خەتلىرىڭىز ئازلىق قىلدىمۇ ، نېمىشقا ئۆزىڭىزنىڭ قەدرىنى بىلمەيدىغان قىز بالا سىز ؟

— بىلگەچكە سۆزلىشەي دەپ كەلدىم !

پەرىخە ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئۆڭۈپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى - دە ، مەغرۇر باي قىزىنىڭ چىرايلىق كۆزلىرىگە جەڭ ئېلان قىلىۋاتقان گۈزەل كۆزلىرى بىلەن تىكىلدى . ئىككى جۈپ ئوت چاقناپ تۇرغان كۆز خۇددى بىر - بىرىگە توغرىلانغان مىلتىق ، بىر - بىرىگە ئوق ئېتىۋاتقان بېلىنداژ تۆشۈكى ، خۇددى بىر - بىرىگە تەڭلەنگەن ئۆتكۈر تىغ ئوخشاش رەھىمسىز ، سۇرلۇك ئىدى .

— نۇرى مېنىڭ ، بىلەمسىز ، ئۇ ماڭا بارلىقىنى بېغىشلىغان .

— مەنمۇ شۇنداق . بىر ئايغا قالماي بىزنىڭ تويىمىز بولىدۇ !

زەيتۇنە مەغرۇر ، ئاچچىق كۈلدى .

— بۇ سىزنىڭ ئارزۇيىڭىز ياكى چۈشىڭىز ، بىلىپ قويۇڭ ، ئۇ مىشچانكىلارغا كۆڭۈل بېرىدىغانلاردىن ئەمەس !

— كۆڭۈل دېگەننىڭ شەرتى بولمايدۇ ، مىلتىقنىڭ كۆزى بولمىغاندەك . ئىشەنمەمسىز ، ئۇ مەن بىلەن بىر كېچە بىللە بولدى . لېكىن سىز سۇلايمانوفنىڭ سوۋغىسى بىلەن تېخىچە مەست !

— چايان ، زەھەرلىك يىلان ! — دېدى پەرىخە تامدەك تاتىرىپ ، بۇ ھېچكىم بىلمەيدۇ دەپ يۈرگەن نازۇك سىرىنى بىلىۋالغان باي قىزىغا نەپرەت بىلەن تىكىلىپ ، — ياخشى

نىيەت بىلەن كەلگەنىدىم ، مېنى ئېلىشىشقا ئۆزىڭىز مەجبۇرلىدىڭىز ، ئەمدى كۆرىسىز تېخى !

— تاپانچىڭىزغا ئىشىنەمسىزا !

— سىز بايلىقىڭىزغا ئىشەنگەندىكىن !

— قېنى كۆرەرمىز ، تاپانچا بىلەن ئالتۇننىڭ دۇئېل نەتىجىسىنى !

زەيتۇنە كەينىگە بۇرۇلۇپ دەرۋازىنى غەزەپ بىلەن ياپتى .

بىر سائەتتىن كېيىن ئويناقلاپ تۇرىدىغان ئىككى قارا ئات قېتىلغان كالاسكا غۇلجا شەھىرىنىڭ غەربىدىن شەرقىغە قاراپ يورغىلاپ ماڭغان ئاتلارنىڭ رىتىملىق قەدىمىدىن سىلىق تەۋرىنىپ ، قارىدۆڭ مەھەللىسىدىن ئۆتۈپ جىرغىلاڭغا يېتىپ كەلدى . هارۋىنىڭ لۆمۈلدەپ تۇرىدىغان ئىككى كىشىلىك ئورۇنۇقىدا بېشىغا فرانسۇز خانىملىرىنىڭ چىرايلىق شلەپىسىنى قىڭغىر كىيگەن ، يۈزىنى تور ياغلىق بىلەن ئورىۋالغان ، تولىمۇ چىرايلىق ، زىلۋا قىز ئولتۇراتتى . يېشىل يىپەكتىن قىلىنغان سايىۋەن ئاستىدا سىلىق سىلكىنىپ كېتىۋاتقان زەيتۇنەگە ئاتلار ماڭمايۋاتقاندەك ، يول ئۈزىراپ كېتىۋاتقاندەك ، بۇ يولنىڭ سارغۇچ توپىلىرى بۈگۈن ئەتەيلا كۆپىيىپ كېتىۋاتقاندەك بىلىنمەكتە ئىدى . ئۇ هارۋىكەشكە :

— توپىسى يوق يەرلەر بىلەن هايدىسىڭىزا ! نېمانچە ئاستا ! — دېگەندەك سۆزلەر بىلەن كايىپ قوياتتى .

ئىلمەك قارا بۇرۇتى بىلەن مەغرۇرلىنىدىغان هارۋىكەش كۈلۈپ قويۇپ :

— دىرت چۇۋ ! — دەپ قامچىسىنى هاۋادا ئوينىتىپ ، ئاتلىرىنىڭ دىڭ تۇرغان قۇلاقلىرى ئارىسىدىكى پۆپۈكلەرگە هەۋەس بىلەن قاراپ ، — جانىۋارلار كېپەن كىيگەندەك بولۇپ كەتتى توپىدا ! — دەپ قوياتتى .

قىزنىڭ ئالدىرىغىنى بىلەن ئاتلارنىڭ نېمە ئىشى ، ئۇلار

بىرخىل يورغىلاپ ئويناقلاپ ماڭاتتى .

— نېمىشقا ئۇرمايسىز ؟

— ئاتلىرىم گەپ ئۇقىدۇ ـ دە ! ياخشى ئاتقا قامچا كەتمەيدۇ .

هارۋىكەش زەيتۇنەنى مازاق قىلىۋاتقاندەك غىڭشىپ ناخشا ئېيتىشقا باشلىدى ، قىزنىڭ ئەرۋاهى ئۇچتى :

— مەن سىزگە نېمە دەۋاتىمەن ؟

— ئاڭلىدۇق . قاراڭ ، ئاتلارنىڭ قەدىمىگە !

تۆت پۇت يەردىن توپا توزۇتۇپ رىتىملىق كۆتۈرۈلۈپ چۈشمەكتە .

— پاھ ، سەهرا دېگەنزە !

— سىزگە ئازاب ، بىزگە راهەت . دەڭا ! — دېدى سۆزمەن هارۋىكەش ، — دېسەم ـ دېمىسەم نۇر مۇهەممەت كاپىتانمۇ شۇ تۇرقىدا توپىغا مىلىنىۋاتىدۇ . توپا قوندۇرمايمەن دېسەڭ ، سەهراغا چىقمىساق بولىدۇ ، خېنىم !

— سىز ماڭا دەرس ئۆتكىلى تۇردىڭىزغۇ ، يول نېمانچە ئۇزاق دەۋاتىمەن شۇ !

— تېخى چۈش بولمىدى . خۇدايىم بۇيرۇسا نامازدىگەر بىلەن ئۇ سەهراغا يېتىپ بارىمىز .

— شۇنچە يىراقما ؟ نۇرى شۇنچە يولنى پىيادە مېڭىپ شەهەرگە كىرىپ ـ چىقىپ ئوقۇۋۇدىمىكىنە ؟

— سەهرا بالىلىرىغا جاپا يوق . هەممىگە كۆنگەن ، ئۇلارغا هەممە ئىش راهەت !

— بۇ گېپىڭىز جايىدا ، — دېدى قىز نۇرى توغرىسىدىكى تېمىغا قىزىقىپ ، — مۇتلەق جاپا ، مۇتلەق راهەت مەۋجۇت ئەمەس ، هەممىسى نىسپىي بولىدۇ . بىرىگە راهەت ئىش يەنە بىرىگە جاپا ، يەنە بىرىگە جاپا ئىش باشقا بىرىگە راهەت . توپىدا يېتىش بىزگە جاپا ـ ئازاب ، دېھقانغا راهەت . قاتتىق نان بىلەن

سوغۇق سۇ ئىچسەم شۇ زامان ئاغرىپ قالىمەن. دېھقان بالىلىرى راھەتلىنىپ كۈلۈپ كېتىدۇ.

— سىز جاپانى چۈشەنمەيسىز، سىڭلىم، ئەسكەرلەر سوتكىلاپ سۇدا، مۇزنىڭ ئاستىدا، قارغا كۆمۈلۈپ مىدىر - سىدىر قىلماي ياتالايدۇ. ئۇلارغا شۇنداق جايدىمۇ راھەت تېپىلىدۇ، خىتاي بازىرىدا قوتۇر ئىتلار بىلەن بىللە ئاشخانىلارنىڭ ئالدىدا ياتىدىغان يېتىمچىلار بار. شۇلارنىڭمۇ ئاشۇ داق يەردە ئۆزىگە تۇشلۇق راھىتى بار، لۆم - لۆم كارىۋاتتا، ئاپئاق، يۇمشاق ئورۇن - كۆرپە ئۈستىدە يېتىپمۇ پۇلدارلار ئازابلىنىدۇ، راستىمۇ، زەيتۇنەم؟

— ھا - ھا - ھا... خۇددى كۆرگەندەكلا سۆزلەيدا ماۋۇ ئادەم. مېنىڭ كېچىچە... ھە، راست، قاراڭا ئاۋۇ ئۇچۇۋاتقان نېمە ئۇ؟

— سامان، زەيتۇنەم، ئۇ دېگەن مايىلىق توقاچنىڭ كىيىم - كېچەكلىرى!

— ھا ھا - ھا!... گەپچى ئىكەنسىز جۇمۇڭ، ئېتىڭىز نېمىدا؟

— ھادى! — دېدى ئۆز ئىسمىنى مەغرۇر تىلغا ئېلىپ، — خەق مېنى ھادى رەپ - رەپ دېيىشىدۇ، دادىڭىزلا ئۇنداق دېمەيدۇ، گېپىمگە مەستلىكى كېلىدۇ ئابلا باينىڭ. باي بولسا ئابلا بايدەك بولسا، خەلق باھاۋۇدۇنباينى ماختايدىكەن. ئاتۇش — ئېكساقتا بىرىنچى بولۇپ مەكتەپ ئاچتى. ھۆسەينىيە مەكتىپى غۇلجىدا، چۆچەكتە شۇنىڭدىن كېيىن قۇرۇلدى دېيىشىدۇ. دادام رەھمىتى تارىخچى ئىدى. ۋاھاپ تارىخ دېسە بىلمەيدىغان ئادەم يوق. ئىمىن تارىخ دېگەنمۇ دادامنىڭ شاگىرتى دەڭا، سىڭلىم، دادامنىڭ دېيىشچە، تارانچىلارمۇ بىر چوڭ مىللەت ئىكەن، پاھ، قاراڭا مۇنۇ سەھرالىقلارغا نېمە بولغاندۇر!

كۆتەك ھارۋىدا قىيقاس - چۇقان بىلەن يېزا يىگىتلىرى

كەلمەكتە ئىدى. كۆتەك ھارۋا كالاسكىنىڭ يولىنى توسۇدى:

— پوش ھەي شەلىك!

— پاھ، پەرىزات!

— ۋايۋاي، ۋايۋاي، ئەركەك چىۋىن بولۇپ مەڭزىگە قونۇپ باقسا كىشى!

— سۈت بىلەن يۇز يۇيۇپ، ھەسەل بىلەن ئېغىز چايقايدۇغۇ دەيمەن!

— بىرلا قاراپ قويسا جېنىمنى بېرەتتىم!

— قانداق تەلەيلىك قىسار بۇ گۈلنى!

— ھا - ھا - ھا!...

— ھى - ھى - ھى!...

زەيتۇنە يۈزىنى تور ياغلىق بىلەن ئوراپ يەرگە قاراپ ئولتۇرۇۋالدى. ھارۋىكەش دەس تۇرۇپ، خارتىلداپ تۇرغان ئاتلىرىنىڭ بوجىسىنى چىڭ تارتىپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى:

— يول بوشات، داڭگاللار، كاپىتان ئاڭلىسا ئانا - ماناڭنى كۆرسىتىدۇ!

— نۇرىنى دەيدۇ، تارت ھارۋىنى چىغلىقتا، ئاناڭنى، بولە!

ياشلارنىڭ زوۋانى ئۆچتى، بەزىلىرى ھەتتا ھارۋىدىن سەكرەپ چۈشتى. قىزنىڭ قەلبىدە تىل بىلەن چۈشەندۈرگىلى بولمايدىغان بىرخىل غۇرۇر، خۇشاللىق ھېسى دولقۇنلىدى:

— تېزرەك ماڭايلىچۇ، ھادى ئاكا!

مەھەللىگە ئاجايىپ بىر ھارۋا، ئاجايىپ ئاتلار ۋە ئاجايىپ بىر پەرىزات كىرىپ كەلدى. پۈتۈن مەھەللە بالىلىرى، جۇل - جۇل كىيىم، يالاڭ ئاياغ، ھەتتا قىپيالىڭاچ بالىلار ھارۋىنىڭ كەينىدىن يۈگۈرۈشتى، خوتۇن - قىزلار غورۇلۇق ھويلىلاردىن چىقىپ، تونۇر باشلىرىدا ئۆرە تۇرۇپ، زىغىر پاخىلى بىلەن يېپىلغان ئۆگزىلەردە لازا - پەمىدۇر يېيىۋاتقان

يەرلىرىدىن ئۆرە تۇرۇشۇپ، خۇددى مەشىق قىلىشىۋالغاندەكلا
بىر ئېغىزدىن:
— پاھ، نېمانچە چىرايلىق ھۇي! — دەپ ۋارقىراشتى.
بۇ خىل تەبىئىي، غەرەزسىز ماختاشلار زەيتۇنەنى ئەرشكە ئاچد-
قاندەك خۇشال قىلدى.
— زىياۋۇدۇن ئاكامنىڭ ئۆيى مۇشۇكەن ـ دە! — دېدى
قىز ھارۋىدىن چاققان، خۇشال، ھاياجان بىلەن سەكرەپ چۇ-
شۇپ. غورۇدىن ئېڭىشىپ چىققان، غۇلجا ئاپتىپىدا قارايغان
ئايالدىن سالام ـ ساھەتسىزلا:
— نۇرى ئۆيدىما؟ — دەپ سورىدى تەقەززا بولۇپ.
— ياق، ئېتىزدا، ٠ — دېدى زىياۋۇدۇننىڭ شەھەرلىك
ئايالى قىزدىن نارازى بولۇپ. ئۇ زەيتۇنەنى تونۇيتتى. زەيتۇنەمۇ
ئۇنى تونۇشى كېرەك ئىدى ـ دە!
— ئېتىز دېگەن نەدە؟ — قىز ئالدىراپ سورىدى.
— ۋايىەي، ھەممە ياق ئېتىز، زەيتۇنەم قىز!
— نېمە، مېنى تونۇيدىكەنسىزغۇ؟
— ھەممە ئادەم ئابلا باينىڭ قىزىمىدى ئادەم تونۇماي-
دىغان!
— ۋاي كەچۇرۇڭ، مەن ھېلىقى چاغدا سىلەرنىڭ ئۆيدە
مېھمان بولغان ئەمەسمىدىم، خاپا بولماڭ ھەدە!
زەيتۇنە ئايالغا يېنىك ئېسىلدى ـ دە، يۇزىنى ئۇنىڭ قاراي-
غان يۇزىگە تەگكۇزۇپ قويدى. ئايال جانلاندى:
— ھە، ئاپىڭىز رەيھان بۇۋىم تىنچلىقمۇ، ئابلا باي
ھاجىم سالامەتمۇ؟ قېنى كالاسكىنى ھويلىغا!… ھەي باللار
ياماشماڭلار!…
— رۇخسەت قىلىڭ ھەدە، بىز ئېتىزغىلا بارايلى، ئۇ
يىگىت نېمە قىلىۋاتىدىكىن، ئۆز كۆزۇم بىلەن كۆرەيچۇ!
— ھەي، رەيھانە، ھەدەڭنىڭ يېنىغا ئولتۇرغىنا، داداڭ-

لارنىڭ يېنىغا باشلاپ بارغىن بۇ ھەدەڭنى. قاراڭا، نۇر مۇھەم-
مەتنىڭ سىڭلىسى، ئىسمى باشقا ئىدى، ئاپىسى رەيھانگۇل ئۆ-
لۇپ كەتكەن. بۇ قىز ئاپىسىغا كۇتمۇ كۇت ئوخشىغاچ، خەقلەر
رەيھانگۇل دەۋالدى!
نۇرىنىڭ سىڭلىسىمۇ گۇزەل ئىدى. زەيتۇنە قىزنى قۇچاق-
لىدى، پېشانىسىگە سۆيدى ۋە بويىنىدىكى ئۇچ قۇر ئالتۇن زەن-
جىردىن بىرنى ئېلىپ قىزنىڭ بويىنىغا ئېسىپ قويدى، يېنىدىكى
كىچىك سومكىسىدىن بىر غىجىم ياغلىق ئېلىپ بۇدۇر چاچلىرد-
نى ئالدىغا چىقىرىپ، ياغلىقنى چىرايلىق قىلىپ تېڭىپ
قويدى.
— پاھ، پاھ، رەيھانگۇل زەيتۇنەمنىڭ پارىسى
بولدى! — دېدى ئانا خۇشال بولۇپ. ھادى كالاسكىنىڭ بېشد-
نى بۇرىدى.
ھارۋىكەش خۇددى بىر ئاجايىپ درامىنىڭ رېژىسسورىدەك
زەيتۇنەگە ئەقىل ئۆگەتمەكتە ئىدى:
— بۇ دېگەن سەھرا، سەھرالىق دېگەن ئەدەپ ـ ئەخلاققا
ئامراق بولىدۇ. بېشىڭىزغا ياغلىق تېڭىپ، چوڭلارغا تەزىم
بىلەن سالام قىلىپ، يۇزى تۆۋەن، ئەدەپلىك كۆرۇنسىڭىز دەي-
مىنا، ناۋادا تەقدىر ـ پېشانە سەۋەب بىلەن سەھرالىققا كېلىن
بولۇپ قالغۇدەك بولسىڭىز!…
— بولىدىلا… نېمە ئۇ ناۋادا، قالغۇدەك… دېگەن گەپ-
لىرىڭىز!…
قىزنىڭ دودىسى تۇتتى. ئۇ رەيھانگۇلنىڭ مۇرىسىدىن يې-
نىك قۇچاقلاپ:
— سىلەر شەھەرلىك ـ ھە! — دېدى.
— بىز دېگەن سەھرالىق! — دېدى قىز كۇلۇپ، —
سەھرادا ئالتۇن زەنجىر تاقىمايدۇ، مارجان تاقايدۇ، ئېلىۋېتد-
مەن، سەت تۇرىدىكەن، ئېلىۋېتىمەن. بىز دېگەن بۆلجۇرگەننى

يىپقا تىزىپ ئۆتكۈزۈپ··· ھى ـ ھى ـ ھى··· بۆلجۈرگەن يەمىنى
تېرىپ بېرەي ؟
ـــ يەيمەن ، سىلەر نېمە يېسەڭلار شۇنى يەيمەن سىڭلىم !
كالاسكا توپا ـ چاڭ ، مەڭگەن ـ سامان بىلەن تولغان ئېتىز
يولىدا ئاپئاق چاڭ توزۇتۇپ ماڭماقتا . زەيتۇنە ھاياتىدا بۇنداق
چاڭ ئىچىدە قالغان ئەمەس ، ئۇ كىڭىز قاققان يەرلەرنى بىر
چاقىرىم يىراقتىن كۆرسە بۇرنىنى ئېتەتتى ، ئۇنىڭ ئەڭ قورقى-
دىغىنى مۇشۇ چاڭ ـ توزان ئىدى . كىرپىكىگە توزاڭ قونمىغان
شەھەر قىزى چاڭ ئىچىدە قاقاقلاپ كۈلمەكتە . تاشقىن سۇلار
يوللارنى باسقان ، ئوينىاق ئاتلارنىڭ تۇياقلىرىدىن ، چاقلاردىن
ئۇچۇپ چىققان لاي ـ چالمىلار ئۇنىڭ فرانسىيە پاسونىدا تىك-
تۇرگەن ئەنگلىيە سارجىسىدىن قىلىنغان ئېسىل كىيىملىرىگە
كېلىپ تەگدى ، بۇ پاسكىنا نەرسىلەرمۇ ئۇنىڭغا تەۋەررۈك بولۇپ
تۇيۇلدى . ئۇنىڭغا بۇ يوچۇن سەھرانىڭ توپىسىمۇ ، يەردە دەس-
سىلىپ تۇرغان سېرىق ياپراقلىرىمۇ ئورۇلۇپ بولغاندىن كېيىن
قايتا يېتىلگەن قىر چۆپلىرىدەك گۈزەل كۆرۈندى . چۈجە خو-
رازلارنىڭ بوۋاقنىڭ گۈڭۈرىشىدەك قىسقا چىللاشلىرىمۇ ، قېرى
خورازلارنىڭ ھۇرۇن مەزىنىنىڭ ئاۋازىدەك بوغۇق ـ خىرىلداق
چىللاشلىرىمۇ ، قاغىلارنىڭ تېرەك شاخلىرىنى ئېگىپ تېپىرلاپ
چۇرۇكلاشلىرى ۋە كاللارنىڭ مۆرەشلىرى ، مەست بۇقىنىڭ
يەر تىلغاپ ھۆركىرەپ ـ ئازناشلىرى ، يېزىدىكى ھەممە ئاۋاز ،
ھەممە كۆرۈنۈش خۇددى پارىژ تىياتىرخانىلىرىنىڭ سەھنىلىرى-
دىكى مۇزىكا ئاۋازلىرىدەك ، بىتخوۋىن ، چايكوۋسكىي ، مو-
زارت ، باخلارنىڭ گۈزەل سىمفونىيە ، مۇزىكىلىرىدەك يېقىملىق ـ
سىرلىق بىلىندى . بۇغدايلىرى ئورۇۋېلىنغان ساپسېرىق ، كۈن
نۇرىدا ئالتۇن يالىتىلغاندەك كۆرۈنىدىغان چەكسىز ئېگىزلىقلار
رىپىنىنىڭ دۇنياغا داڭلىق رومانتىك رەسىملىرىدىمۇ ئىپادىلەن-
مىگەنىدى . قىز ھاياجانلاندى ، ئۇ كىيىملىرىنىڭ پاسكىنا بول-

غىنى ، يۈز ـ كۆزىنىڭ بۇلغانغانلىقىنى ئۇنتۇدى . ئۇنىڭغا ھەم-
مىلا نېمە گۈزەل ، سىرلىق ـــ يېڭى تۇيۇلماقتا . ئۇ بىلىدۇ ،
مۇھەببەتنىڭ ئىنكاسى ، بۇ يەرلەر ئۇنىڭ ئىككى يىللىق تاللى-
شىنىڭ مېۋىسى بولغان ، نەتىجىسى ھېسابلانغان سۆيۈملۈك يى-
گىتىنىڭ يۇرتى . ئۇنى مۇشۇ تۇپراق ، مۇشۇ سۈزۈك سۇلار ۋە
چاڭ ـ توزان ئۆز قوينىدا بېقىپ چوڭ قىلغان . ئۇ بۇ يەرنى
قىزغا تەقدىم قىلغان مۇھەببەت ھېسسىياتى بىلەن سۆيىدۇ . ئۇ
مۇشۇ تۇپراق ئۇچۇن جېنىدىن كېچىشكە تەييار ، ئۇ شۇنىڭ
ئۈچۈنلا زەيتۇنەنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئورۇن ئالالىغان···
بىر كىشى زىغىر ئۇنچىلىرىنى يەردىن تۆمۈر ئارا بىلەن
يىغىۋېلىپ ھارۋىغا سۇنماقتا ، ھارۋا ئۇستىدە بىر يىگىت زىغىر
ئۇنچىلىرىنى ھارۋىغا كەڭ ۋە تەكشى قىلىپ بېسىپ دەسسىمەك-
تە . بۇلار يەردىكى يىگىت نۇرى ، ھارۋىدىكىسى كانۋويى ئىدى ،
زەيتۇنە يىراقتىنلا ۋارقىرىدى ۋە كالاسكىدىن سەكرەپ چۈشتى :
ـــ نۇرى ، قاراڭا ، ئىشلىگىلى كەلدۇق !
نۇرى تۆمۈر ئارىنى ئېگىزغا سانجىپ قويۇپ قىزغا قاراپ
ماڭدى .
ـــ ۋۇي ، زەيتۇنەم ، قالتىسقۇ···
«قالتىسقۇ» دېگەن سۆزگە ئۇنىڭ قايناق ھېسسىياتى سىڭ-
گەن . ئۇ ئاشىقى ئۈچۈن ھەممىدىن كەچكەن مەشۇقلار ۋەكىلى
زۆھرەنى ، شېرىنىنى ، لەيلىنى كۆردى . ئۇ ئۆزى ئۈچۈن ھەممە
نېمىسىنى بېغىشلىغان باي قىزىنىڭ دانكونىڭكىدەك لاۋۇلداپ
يېنىۋاتقان يۈرىكىنى كۆردى .
ـــ نۇرى !··· ـــ قىز ئۇنىڭغا ئېسىلىشقا تەييار ئىدى .
ئەمما ماكان ئۇنىڭغا تار !
ـــ زەيتۇنە !··· يىگىت ئۇنى باغرىغا بېسىشقا تەمشەلدى ،
ئەمما زامان ئۇنىڭغا زىت !
ئۇلار بىر قەدەم ئارىلىق قالدۇرۇپ بىر گەۋدە بولۇشتىن
ئۆزلىرىنى ساقلاپ قالدى . شۇ چاغدا ھەر ئىككىسىنىڭ خىيالىغا

ياۋروپا تۇرمۇشى ، ياۋروپا ئەركىنلىكى كەلدى . ئۇلار ئەلەم بىلەن «ئۇھ» تارتتى .

— پاھ ، نېمانداق ئېغىر ئەمگەك ، — دېدى قىز كۈلۈپ ، — ھەممە ئىش قول بىلەن - ھە ، ئۆملەپ ئورۇسلەر ، كۆتۈرۈپ توشۇيسىلەر ، چەيلەپ يۇمشىتىپ دېنىنى پاخىلىدىن ئايرىيسىلەر !…

— يانچىپ - ئېزىپ ئۇن ، ماي قىلىپ سىلەر ئاياللارغا ئۆتكۈزۈپ بېرىمىز ! — دېدى نۇرى ئۇنىڭ سۆزىنىڭ ئاخىرىنى داۋاملاشتۇرۇپ ، — خوتۇن - قىزلار تاسقاپ ، يۇغۇرۇپ ، راسلاپ ، يېقىپ پىشۇرۇپ داستىخانغا ئەكېلىپ بېرىدۇ ، مېغىزىنى بىز چاقىمىز !

— ھا - ھا - ھا !…

ئۇلارنىڭ قېشىغا زىياۋۇدۇن ، ھارۋىكەش ، كانۋىيلار ئولاشتى . ئۇلارمۇ قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى .

— زەيتۇنە باغۋەن قىزى ، ئۇيغۇر قىزى ! — دەپ چاقچاق بىلەن شېئىر ئوقۇدى نۇرى بىر شائىرنىڭ مىسرالىرىنى يادقا ئوقۇپ ، — باغۋەن قىزى ئەمەس ، باينىڭ قىزى !…

— ياق ، — دېدى زەيتۇنە ھېلىقى كېچىنى يىگىتنىڭ يادىغا سېلىپ ، — ياق ، ياق ، باينىڭ قىزى شەھەردە قالدى . مەن ھازىر دېھقان قىزى ، راستمۇ زىياۋۇدۇن دادا !

قىز ئىختىيارسىز «دادا !» دەۋېتىپ ھۇپپىدە قىزاردى ۋە سۈتتەك ئاق قوللىرى بىلەن يۈزىنى توسۇۋالدى .

كۈن غەربكە قىيسايغان ، شەرقتىن — يېقىنلا يەردە غايەت زور دۆملەكلىك قازاندەك كۆرۈنىدىغان ئاۋرال تېغى تەرەپتىن گۈرۈلدەپ شامال ئۇرماقتا . خاماندا ئىككى تۇلۇقتا زىغىر تېپىلمەكتە ، بىرچەتتە قوشاق كالا بىلەن چابۇغداي چەيلەنمەكتە . كالىلارنىڭ ئاغزى تال بىلەن باغلانغان ، بىچارىلەر موما ياغاچ ئەتراپىدا خۇددى تۈگمەن تېشىدەك ئايلانماقتا . يۇمشىغان چانى

زىياۋۇدۇن گۈرجەك بىلەن بىر چەتكە يىغىپ مەيىن شامالدا سورۇماقتا . ئۇ ھەر قېتىم شامال يۇقىرىسىغا توپان ئاتقاندا ، دانە - دانە دانلار بىـر يەرگە چۈشسە ، قـوغان - سامان قىبلىگە ئۇچۇپ ئېگىزغا چۈشۈپ چىرايلىق پىرامىدا مودېللىرىنى ياسىماقتا .

بۇ ئىشلار زەيتۇنەگە يېڭىلىق ، قىزىق ۋە كۆڭۈللۈك .

— كۆز پەسلى ئالتۇن پەسىل دېگىنى بىكار ئەمەسكەن ، خامان دېگەن كىنو ئېكرانىكەن ، قاراڭا ھادىكا ، ماۋۇ زىغىر دۆۋىسىنى غارام دەيدىكەن ، دەسسىلىۋاتقاننى ئاياغ دەيدىكەن ، ئاۋۇ ئەسكەر بالا ئىرغاڭلاپ تۇرغان زىغىر ئۈستىدە قورقماي ئۆرە تۇرۇۋاپتۇ تېخى ! پاھ ، بۇلار قاپاقتا چاي توشۇپ ئىچىدىكەن تېخى…

قىز خاماندا خۇددى ئىگىسىگە ئېچىل ماشكىدەك زىياۋۇدۇننىڭ كەينىدە يۈگۈرۈپ يۈرۈپ بىردە ئاياغ سېلىشقا ، بىردە قوغان ئېتىشقا ، بىردە چاچ بۇغداي ئۆرىدەشكە ، يەنە بىردە ئاياغ ئۆرۈشكە… خامان ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىگە قول سېلىپ باقاتتى . ئۇ ھېچ ئىشنى قاملاشتۇرالمىدى . بىر گۈرجەك توپاننى ئېتىپ بېقىۋىدى ، توپان ئۆزىنىڭ بېشىغا ياغدى . ئۇ قاقاقلاپ كۈلۈپ چاچلىرىنى سىلكىدى . ئاياغ ئۆرۈيمەن دەپ ئېگىز پاشنا ئايىغى تۇلۇق ئاستىدا قالغىلى تاسلا قالدى . ئۇ بىردەمدىلا ئېسىل كىيىملىرى بىلەن چاڭ - توزان ، توپان - سامانغا مىلىنىپ دېھقان قىزلىرىغا ئوخشاپلا قالدى . ئۇ ھامان قاقاقلاپ كۈلەتتى ، ئوغلاقتەك قىيغىتىپ ھەممە ئىشقا ئارىلىشاتتى .

— بولدى قىزىم ، ئۆيگە بېرىپ ھەدىڭىزگە مېھمان بولۇڭ ئەمدى !

— ياق ! — دېدى قىز سوزۇپ ئېيتىپ ، — نۇرىلار بىلەن بىللە قايتىمەن ! ئۇ يەنە تۆت هارۋا ئەكەلسەك زىغىر ئۈنچىسى تۈگەيدۇ دېدىغۇ !

هەربىي گىمناستوركىسى تەردىن، چاڭدىن قارايغان، باش - كۆزى توپا - چاڭ، تەر ئارىلاشمىسىدىن قېتىشقان، پۇتى يالاڭ ئاياغ، ئىشتىنى تىزىغىچە تۇرۇلگەن نۇرى هارۋىنىڭ شوتا ياغىچىغا تايىنىپ، ئات بىلەن تەڭ هارۋا سۆرىشىپ خامانغا كەلدى ۋە قىزغا قاراپمۇ قويماي، ئارا بىلەن ئىتتىرىپ هارۋىدىكى زىغىرنى ئۆرىدى. كانىۋوي ئۆزىنى غارامغا ئاتتى. ئۇلار زىغىرنى خاماننىڭ ئوتتۇرىسىغا ئۆرىدىدى، زىغىر ئۇنچىسىدىن پەيدا بولغان كىچىككىنە تاغنى ئايلىنىپ ئىككى تۇلۇق چۆرگىلىمەكتە. زەيتۇنە بىر تۇلۇق ئېتىغا مىنىۋالغان، ئۇ قاقاقلاپ كۈلدى:

— چۇ، نېمانداق قاشاڭ ئات بۇ!

— قاشاڭ ئەمەس، — دېدى نۇرى كۈلۈپ، — ماگىلانىڭ كېمىسىدىن تېز. بۇ ئاتنىڭ ئۆمۈر بويى ماڭغان يولىنى هېسابلىسىڭىز، يەر شارىنى ئىككى ئايلانغان بولۇپ چىقىدۇ!

ئۇلار يەنە كۈلۈشتى. قىزغا بۇ هايات تولىمۇ كۆڭۈللۈك بىلىندى.

كەچقۇرۇن نۇرى مەهەللىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتىدىغان ئۆستەڭنىڭ باش تەرىپىگە بېرىپ كانىۋوي بىلەن ئىككىسى سوغۇق سۇدا يۇيۇندى. سۇ تولىمۇ سوغۇق ئىدى. ئۇ بۇنداق سۇغا كۆنۈك، لېكىن كانىۋوي غالىلداپ تىترىدى.

زەيتۇنەگە قىزلار ئىسسىق سۇ تەييارلاپ بەردى. ئۇمۇ پاكىز يۇيۇندى، ئەتىر چاچتى.

كەچتە ئۇلار كىرسىن لامپىسى يورۇقىدا ئۆز گۇزەللىكلىرىگە قايتىشتى. هادى قىزغا، بولۇپمۇ بەختلىك يىگىتكە كۆز ئۇزمەي قارىدى. قىزنىڭ ئاشىق بولغۇچىلىكى بار ئىدى. ئۇ بۇنداق چىرايلىق، سۆڭەكى كەلگەن، مىجەزى يېقىملىق يىگىتنى كۆرمىگەنىدى.

— خۇدايىم بەندىلىرىنى مۇرادىغا يەتكۈزگەي! — دېدى

ئۇ داستىخاننىڭ پەگاسىدا ئولتۇرغان زىياۋۇدۇنغا قاراپ، — مەن شۇ تۇرقىدا جەننەتتە تۇرۇۋاتىمەن، قاراڭا، بۇ قىزلار پەرىزات بولماي نېمە، يىگىتلەرچۇ؟

ئۇنىڭ گېپى خىجىللىق پەيدا قىلدى. قېتىق قوشۇلغان ئاشكۆكى، پۇرچاق، كۆكۋاش قوناق سېلىنغان سۇيۇقئاش تولىمۇ ئىچىملىك ئىدى. ئاش زەيتۇنەگە تولىمۇ تېتىپ كەتتى. ئۇ كۈلۈپ، پاكار جوزا ئەتراپىغا سېلىنغان كۆرپە ئۈستىدە ئولتۇرۇشتىن قىيىنىلىپ، ئۇياق - بۇ يېقىغا ئۆرۈلۈپ:

— ئەجەب تەملىك ئىكەن، بىزنىڭ ئۆيلەردە بۇنداق ئاش يوق، — دېدى.

— كەمبەغەلنىڭ ئېشى چىشقا دورا! — دېدى گەپكە ئامراق هادى پۇرسەتنى بەرمەي، — سىلەرنىڭ ئۆيلەردىكى غىزالارنىمۇ سەهرالىقلار ئۆمۈر بويى تېتىپ كۆرمىگەن، كاتلېت، رىشالە، تورت دېگەنلەرنى...

قىز چاقماق پەنجىرىنىڭ يېنىغا سېلىنغان ئورۇندا ياتتى، ئۇ بەلكى بىرىنچى قېتىم بۇنداق يەردە — كىگىز ۋە نېپىز كۆرپە ئۈستىدە ياتقاندۇر، لېكىن لۆم - لۆم كارىۋات بولمىغىنى بىلەن بۇ يەرنىڭ تاغ شامىلى ئۇلارنىڭ ياسىداق ئۆيىدە يوق ئىدى. پەنجىرىدىن كىرىۋاتقان سالقىن شامال ئۇنىڭ يۈزىنى سىيپاپ، قۇلىقىغا پىچىرلاپ گوياكى ئانا يەر توغرىسىدا چۆچەك ئېيتماقتا ئىدى. كۈز شامىلى ئاچچىق بولغىنى بىلەن ئادەم چاقمايدۇ. ئۇ خۇددى مېهرىبان ئانىنىڭ يىرىك قولىدەك يېقىملىق، سېنى شېرىن ئۇيقۇغا، شېرىن چۈشلەرگە ئۈندەيدۇ. قىز ئانا تۇپراق شامىلىنىڭ ئەللىيى بىلەن ئۇخلاپ قالدى. ئۇ تولىمۇ لەززەتلىك، قېنىپ ئۇخلىدى. ئۇنىڭ يېنىدا رەيهانە ئوماق كېرىلىپ يېتىپتۇ. ئۇ سەهەر ئويغىنىپ، قىزچاقنى يېپىپ پېشانىسىگە سۆيۈپ قويدى. ئۇ تۇيۇقسىز پەيدا بولغان ئانىلىق مېهرىدىن ئۆيلىپ يۈزىنى قولى بىلەن ياپتى ۋە: «توۋا، مەنمۇ

بىر كۈنى ئانا بولىمەن، بىر چىرايلىق، ئوماق بالا مېنىڭ
ئەركىلىكىم، نازۇكلۇقۇم، ھەممە راھەت ـ پاراغىتىمنى تارتى-
ۋالىدۇ. مەن بۇ خىل تارتىۋېلىشتىن خۇشال بولىمەن تېخى،
پاھ، ئىنساننىڭ ھايات يولى ئەجەب قىزىق ـ ھە ـ ە؟» دېدى
ئۆز ـ ئۆزىگە.

چارسىلداپ ئوشتۇلىدىغان يوغان، نېپىز سەھرا ئاق نېنى،
قايماقلىق ئەتكەنچېيى باي قىزىغا ئالاھىدە بىلىندى. ئۇنىڭ بۇ
يەردە ئۇزاق، ھەتتا مەڭگۈ تۇرغۇسى كەلدى. لېكىن چايدىن
كېيىن نۇرى ئالدىرىدى:

— تۆرەم ئۈچ كۈنلۈكلا رۇخسەت بەرگەن، دادا، بۈگۈن
تۆتىنچى كۈنى. ئۇ يەردە ئىش دېگەن دۆۋىلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇ-
رۇمچىدە گېنېرال جاڭ جىجۇڭ بىلەن سۆھبەت باشلىنىپ كەت-
تى. بىزنى قانداق تەقدىر كۈتۈۋاتىدىكىن، جېنىم تاقىل-
داۋاتىدۇ.

— گومىنداڭ دېگىنى بۇ يەرگە يەنە كېلەرمۇ؟

— ياق، بىز ئۇنى ھەيدەپ چىقىرىمىز، دادا، ئانا تۇپرى-
قىمىزدىن!

— خۇدايىم دېگىنىڭ بولار، ئوغلۇم، ئۇكاڭ بەرامۇ بىر
كېلىپ كەتسە بولاتتى. مۇختەر ئاكامنىڭ جەسىتىنى ئاقسۇدىن
ئەكەلگىلى بولارمۇ، ئۇ دائىم ئاتا ـ بوۋامنىڭ ئايىغىدا ياتىمەن،
نەدە ئۆلسەم ئۆلەي، ئەمما يەرلىكىم مۇشۇ يەردە بولىدۇ، دەيت-
تى. ئۇنىڭمۇ مۇرادى ھاسىل بولۇپ كۆزى يۇمۇلسا دەيمىنا!

زىياۋۇدۇن — ھېچكىمگە كۆز يېشىنى كۆرسەتمىگەن ئە-
زىمەتنىڭ ئاۋازى تىترىدى، نۇرىنىڭ كۆز ئالدىغا مېھرىبان،
چىرايلىق ئاپىسى، تىنىمسىز، بەڭۋاش ئىنىسى ھەمرا، قامى-
نىڭ بالىسى، كەم سۆز، ئىشچان، غەيرەتلىك ئىنىسى دەرا،
قەيسەر، كۆيۈمچان چوڭ دادىسى مۇختەر بايلار بىر ـ بىردىن
كەلدى. ئۇنىڭمۇ كۆڭلى بۇزۇلدى. ئىككى كۈننىڭ ئالدىدا بۇ

ھويلىدا نەزىر بولغان كۈنى ئاياللار، بولۇپمۇ مۇختەر باينىڭ
خوتۇنى، قىزلىرى شۇنچىلىك يىغلاشتىكى، نۇرىنىڭ ئۆپكىسى
ئۆرۈلۈپ ئۆزىنى تۇتالماي قالغانىدى. مانا بۈگۈن دادىسىنىڭ
چىرايىدىكى قاتتىق قايغۇ ئالامەتلىرى ئۇنى يەنە بىئارام قىلماق-
تا. ئۇ شۇ كەتكىنىچە يەنە قاچان قايتىپ كېلىدۇ، يا تېخى
مەڭگۈ كېلەلمەمدۇ، بۇنى ئۇ ئۆزىمۇ بىلمەيتتى.

ئىككى ئات يېتىلەنگەن، كالاسكىدىكى قىز بىلەن ھارۋى-
كەشمۇ ئىككى ئەسكەر بىلەن قاتارلىشىپ ماڭغان بۇ كىچىككىنە
يېزىنىڭ مېھمانلىرى مەھەللىدىن چىققۇچە پىيادە مېڭىشتى.
مەھەللە سىرتىدىكى زاراتگاھلىقتا توختاپ دۇئا قىلىشتى. مە-
ھەللىنىڭ چوڭ ـ كىچىك ھەممىسى ئۇلارنى ئۇزىتىپ مەھەللە
سىرتىغا چىقىشقانىدى:

— دادا، — دېدى نۇرى دادىسىنىڭ قورۇقلىرى كۆپەي-
گەن، بۇرۇتىغا ئاق چۈشكەن، سولغۇن چىرايىغا تىكىلىپ قا -
راپ، — يۇرتنىڭ ئىشىغا ئارىلاشما. يۇزبېگى، مىڭبېگى دې-
گەنلەرنى كىم تالاشسا تالىشىۋەرسۇن، قىشنى شەھەردە ئۆتكۈز-
گىن، سىڭىللارنى ياخشى ئوقۇتقىن!

— ھېلىقى پەرىدە قىزىمىزنىڭ جايى ھازىر يېتىملار مەك-
تىپى. مەن ئۇلارغا ئون خو ئۇن، يۈز كىلو ياغ ۋەدە قىلغان،
بۇ يىل سەكسەن خو بۇغداي ئالدىم. زىغىرمۇ ياخشى ئوخشىدى.
ئاۋۋال شۇ يېتىملارنىڭ قەرزىنى تۈگىتىمەن، ئاندىن كېيىن
كۆچۈپ كىرىشكە تەرەددۇت قىلىمەن. ھە راست، پەرىدەنى
كۆردۈڭمۇ، نۇرى؟

— ياق! — نۇرى بوشلا جاۋاب بەردى. زەيتۇنەنىڭ
يۈرىكى «جىغ» قىلىپ قالدى ۋە بىرى سوغۇق سۇ چاچقاندەك
ئەندىكتى. ئۇ پەرىخە بىلەن بولغان ماجىرانى نۇرىغا دېمىگەنى-
دى. ئۇ دەرھال نۇرىنىڭ چىرايىغا قارىدى ۋە ئۇھ تارتىپ
قويدى.

قىز قەلبىدە تۈنۈگۈن چۈشتىن كېيىن يوقالغان ۋەھىمە

يەنە ئويغاندى . پەرىخە نېمىلەرنى قىلاركىن ؟ دېگەن سوئال ئۇنى
قىينايتتى . ئۇ يەنە خىيالىدا بىچارە قىزغا ئىچ ئاغرىتتى ، نە
ئانىسى ، نە قېرىنداشى يوق قىز مۇھەببەتتىن كۆڭلىگە ئارام ،
ھاياتىغا مەنە ، بەخت ئىزدەيتتى ، بۇ ھال زەيتۇنەگە چۈشىنىش-
لىك ، ئۇنىڭ ئاشۇ كىچىككىنە خەمىتتىن باشقا ھېچكىمى يوق .
ئۇ نۇرى بىلەن ھاياتىغا يېڭى مەنە تاپالايتتى ، لېكىن زەيتۇنە
مەيلى قانداق ئويلىسىمۇ نۇرىدىن ئايرىلىپ قېلىش ئازابىغا چى-
دىيالمايتتى . باشقىلارغا بەخت يارىتىپ بېرىمەن دەپ ، ئۆز
بەختىنى قۇربان قىلالايدىغان كۈچ ئۇنىڭدا يوق . ئۇ بۇ خىل
قۇربان بېرىشنى تولىمۇ تېتىقسىزلىق دەپ قارايدىغانلاردىن . ئۇ
ھەرگىز ئۇنداق قىلالمايدۇ ، باشقىلارنىڭ بەختسىزلىكى ئۇنىڭ
سەۋەبىدىن بولمىسىلا بولدى . بەختسىزلىك ئومۇملىشىۋاتقان بۇ
جاھاندا ئۇ قايسىبىرىگە ھېسداشلىق قىلىپ ئۈلگۈرەلىسۇن !
ئۇلار كالاسكىدا ياندىشىپ جىمجىت ئولتۇرۇپ شەھەرگە
قاراپ كەلمەكتە . يەنە شۇ يېزا يولى ، يەنە شۇ سېرىق ئېتىزلار ،
تاشقىن سۇلار ، يېشىل قىرلار ۋە چاڭ - توزان ئۇلارنىڭ كۆ-
ڭۈل قاتلاملىرىغا ئۇنتۇلغۇسىز خاتىرىلەرنى يازماقتا . قىز مانا
بەخت قۇچىقىدا — بۇ قۇچاق سۆيگەن يىگىتىنىڭ ھىدى -
تىنىقى . يىگىت ھېسسىيات ۋە جىنسىي ئىشتىھا تەلپۈنۈ-
شىدە — بۇ ھېسسىيات بىلەن ئىشتىھا مەنبەسى — تەمى
ئېغىزىدا قالغان ، سەزگۈلىرىنى غىدىقلاپ ئويغىتىپ تۇرۇۋاتقان
قىز بەدىنى ، قىز چىرايى ، قىز ئىنتىزارلىقى…
— زەيتۇنە ، سىز «يېۋگىنى ئونېگىن» شېئىرىي روماند-
نى ياخشى كۆرەمسىز ؟
— ياق ، تاتىيانا ئونېگىننى يالغان سۆيىدۇ ! مەن ساختى-
لىقتا ئۆچ !
— ساختىلىق ئۇنىڭ ھەقىقىي مۇھەببەتكە ئېرىشىش ئۇ-
چۈن تاللىغان ئۇسۇلى !

— ھېلىقى شائىرنى جەلپ قىلىش ئۈچۈن ئونېگىننى
ياخشى كۆرگەن بولۇۋالىدۇ . ئۇنداق قىلمايمۇ ساپ مۇھەببىتىنى
ئىپادىلەشنىڭ يولى جىق ئىدىغۇ ؟
— ياۋروپالىقلار رومانتىكىغا باي خەق . ھەممە نازۇك
ھېسلىرىنى سۆز بىلەن ئەمەس ، ھەرىكەت بىلەن ئىپادىلەشكە
ئامراق !
— بىزنىڭ داستانلىرىمىزدىكى كۆيدۈم ، ئۆلدۈم دېگەندەك
گەپلەرگە مەن تولىمۇ ئۆچ !
ئۇ نۇرىنىڭ كۈچلۈك قولىنى تىزىغا قويدى ، ئۇنىڭ خىيال-
چان كۆزلىرىگە تەلمۈردى :
— راستىنى ئېيتىڭا ، سىز شۇ تۇرقىدا ماناس دەرياسى
بويىنى ئويلاۋاتامسىز ؟
— ھەئە !
— مەن سىزنىلا ئويلايمەن ، سىزدىن باشقا ھېچنېمىنى
ئويلىمايمەن .
— ئەسەبىيلىك !
— ئەسەبىيلىكنىڭ سەۋەبچىسى سىز . نېمىشقىمۇ سىز
بىلەن تونۇشۇپ قالغاندىمەن . ھېلىقى چاغدا سىز سەھنىگە چى-
قىپ شېئىر ئوقۇۋېدىڭىز ، مەن ھەيران قالدىم . سىز بىلەن
يالغۇز سۆزلىشىش نىيىتىگە كەلدىم . سۆزلەشتىم ، ئاخىر مانا ھى -
ھى… توۋا… بىردەم كۆرمىسەملا چىدىمايدىغان… ھى - ھى…
ئۇ نۇرىنىڭ مۈرىسىگە بېشىنى قويۇپ پىخىلداپ كۈلدى .
ئۇ ھارۋىكەشتىن ، كالاسكىنىڭ كەينىدە بىر ئاتنى مىنىپ يەنە
بىرىنى يېتىلەپ كېلىۋاتقان كانۋوي يىگىتتىن قورۇنمىدى . ئۇ
نۇرىنىڭ مۈرىسىگە ، بىلەكلىرىگە سۆيۈشكە باشلىدى . ئۇنىڭ
چىرايلىق كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياشلار تۆكۈلۈپ يىگىتنىڭ كى-
يىملىرىنى نەمدىمەكتە ، يىگىت بولسا كۈچلۈك قوللىرى بىلەن
قىزنىڭ مۈرىسىدىن ئاستا تۇتۇپ ، ئۆزىگە تارتىپ قويۇش بىلەنلا
چەكلەندى .

كەچقۇرۇن پەرىخە ئابلا باينىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا يەنە پەيدا
بولدى . زەيتۇنە ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشمەكچى بولۇپ خۇشال
چىقتى . لېكىن پەرىخەنىڭ قاپىقى تۈرۈلگەن ، تولۇق ھەربىيچە
كىيىنگەن چىرايلىق بەدىنى غالىلداپ تىترەيتتى .

— بىلىپ قويۇڭ ، مەن ئىككى قات ، بۇ بالا نۇرىنىڭ ! — دېدى
ئۇ جەڭ ئېلان قىلغاندەك جىددىيلىك بىلەن ، — بۇ ئۇنىڭ
ئىككىنچى بالىسى !

— يالغان ، بۇ بالىنىڭ دادىسى سۇلايمانوف !

— سىز بۇنى ئىسپاتلىيالمايسىز !

— ئىسپاتلىيالايمەن . نۇرى كۆڭلى چۈشمىگەن قىز بىلەن
ھەرگىز ئۇنداق ئىش قىلمايدۇ !

— ئەرلەرنىڭ كۆڭلى غالجىرلىقنى باسالمايدۇ !

— بۇ گەپنى سۇلايمانوفقا دەڭ !

— سىز بىلەن ئاخىرىغىچە ئېلىشىمەن . بۇ سوقۇش ماناس
دەرياسى بويىدىكىدەك توختاپ قالمايدۇ جۇمۇڭ !

زەيتۇنە يەنە دەرۋازىنى قاتتىق يېپىپ ھويلىغا كىرىپ كەت-
تى . ئۇ ئۆيگە كىرىپلا جۇمھۇرىيەت رەئىسى ئىشخانىسىغا تېلې-
فون بەردى . نۇرى ئېلىخان تۆرەم بىلەن قورغاسقا كەتكەن
بولۇپ چىقتى . ئۇ يەنە بىر كېچىنى باش - ئۇچى يوق خىيال
ۋە كۆز يېشى بىلەن ئۆتكۈزدى .

53

كوچىلار سېرىق يوپۇرماقلار بىلەن تولغان ، دەريالار غەم-
كىن ، ئاستا — شاۋقۇنسىز ئاقماقتا ، باغلار نامرات بالىلىرى-
دەك يالىڭاچلانغان ، غۇلجا ئاسمىنىدا ئۆكتەبىرنىڭ ئاخىرقى
يادنامىلىرى : ئاچچىق شامال ، سىم - سىم يامغۇر ماھارەت

كۆرسەتمەكتە . ئۇ — شامال بىلەن يامغۇر نامرات ئۆيلىرىنىڭ
پاخاللار بىلەن چۈمكەلگەن ئۆگزىلىرىنىمۇ ، بايلارنىڭ قورۇلىر-
ىنىڭ قاڭالتىر ئۆگزىلىرى ۋە دېرىزە قاپقىلىرىنىمۇ چېكىپ - سىلكىپ
ئادەملەرگە كېلىۋاتقان يېڭى پەسىل — قىش پەسلىنىڭ خەۋىرىنى
يەتكۈزمەكتە . قىش پەسلىدە جاھان نېمە بولاركىن ؟ بۇ سوئال
ھەممە غۇلجا خەلقىنىڭ سوئالىغا ئايلانغان ، بۇلتۇرقى قىشنى
«ھۇررا» سادالىرى ، مىلتىق ، پىلىموت ، مىناميوت ئاۋازلىرى
ۋە جەڭ قىزغىنلىقى بىلەن ئۆتكۈزگەن غۇلجا خەلقى جاھان
ئۆزگىرىشى ۋە غەلىبە شادلىقىغا كۆنۈپ قالغانىدى . گويا ئۇلار-
نىڭ بۇ جىمجىتلىققا ئىچى پۇشۇۋاتقاندەك ، ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ
ماناس دەريا بويلىرىدىكى ئاكوپلىرىدا جىم يېتىشىدىن نارازى
بولۇشۇۋاتقاندەك ، بىر - بىرى بىلەن پاراڭلاشقاندا :

— قانداق ھۇي ، نېمە خەۋەر بار ؟ — دەپ سورىشاتتى .

— گېزىت كۆرگەنسەن ؟

— ئالا قويمايلا كۆرىمەن ، ھېچبىر يېڭى خەۋەر يوققۇ !

مۇشۇ 1945 - يىلى 10 - ئۆكتەبىردە تىنچلىق سۆھبىتىگە
قاتنىشىدىغان شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىللىرى
رەخىمجان سابىر ھاجى ، ئوبۇلخەيرى تۆرە ۋە ئەخمەتجان قاسى-
مىلار غۇلجا شەھىرىدىن ماشىنا بىلەن يولغا چىقتى . ھۆكۈمەت
رەھبەرلىرى ، يۇرت كاتتىلىرى ئۇلارنى دۇئا ۋە تەنتەنە بىلەن
ئۇزاتتى . ماشىنا ئىككى كۈن يول مېڭىپ 12 - ئۆكتەبىر
ئەتىگەن سائەت ئونلار بىلەن ماناس دەرياسى بويىدىكى چېگراغا
يېتىپ باردى . ئۇ يەردىن يولغا چىقىپ ئاتلىنىپ يەنە ئىككى
سائەت ماڭغاندىن كېيىن ئۈرۈمچى تەرەپتىن كۈتۈۋالغىلى كەل-
گەنلەر بىلەن ئۇچراشتى ۋە ماشىنا بىلەن سائەت ئالتە يېرىمدا
ئۈرۈمچىگە يېتىپ باردى . سائەت يەتتىدە سوۋېت كونسۇلخانى-
سىغا كىرىپ كۆرۈنۈش قىلدى ۋە يېرىم سائەتتىن كېيىن ئۆل-
كىلىك ھۆكۈمەتنىڭ غەربىي بىناسىغا كېلىپ ئورۇنلاشتى . ئۇ-

لار 13 - ئۆكتەبىردە گومىنداڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تاشقى ئىشلارغا مەسئۇل ئالاھىدە ۋەكىلى ليۇ زېرۇڭ بىلەن كۆرۈشۈپ سۆھبەتلەشتى. ليۇ زېرۇڭ:

— ياپون تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش غەلىبىلىك ئاخىرلاشتى. ھازىر جۇڭگو تىنچلىققا موھتاج! — دېۋىدى، ئەخمەتجان قاسىمى:

— تىنچلىقنى خالىغاچقا بىز بۇ يەرگە سۆھبەتلەشكىلى كەلدۇق! — دېدى.

مانا بۇلار شۇ كۈنكى «ئازاد شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنىڭ ئەڭ يېڭى خەۋىرى. بۇ ئاددىي خەۋەر غۇلجا شەھىرىدە ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچۈپ، ئەخمەتجان قاسىمى توغرىسىدىكى مۇلاھىزىگە سەۋەب بولدى. ھازىرغىچە ھەربىي ئىشلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقى دېگەن نام بىلەن ھەربىي مۇلازىمەت، ئارقا سەپ خىزمەتلىرى بىلەنلا شۇغۇللىنىپ، ئەسكەر ئېلىش، ئاشلىق، كىيىم - كېچەك، قورال - ياراغ ئوخشاش ئىشلار بىلەن ئالدىراش يۈرىدىغان ئادەمنىڭ سىياسىي، دىپلوماتىيە سەھنىسىدە پەيدا بولۇشى ئادەملەرگە يېڭىلىق بىلىندى.

— ئەخمەتجاننى ستالىن ئۆزى ئەۋەتكەنىكەن!

— ئەخمەتجان موسكۋادا ئوقۇپ، لېنىن بىلەن كۆرۈشكەنىكەن!

— ستالىن بىلەن ھەر كۈنى تېلېفوندا سۆزلىشىپ تۇرىدىكەن!

ئەخمەتجان قاسىمى مۇشۇ يىل، مۇشۇ ئۆكتەبىردە بەش كىشىلىك ئالىي ھەربىي كومىتېت قۇرۇلۇپ، شۇ بەش كىشىنىڭ بىرى بولۇپ بەلگىلەنگەندە، يەنە شۇنداق غۇلغۇلا بولغانىدى:

— ئېلىخان تۆرەم ھەممە ئىشنى ئەخمەتجاننىڭ ئەقلى بىلەن قىلغۇدەك!

— ئەخمەتجان ئەپەندىم دۇنيادىكى ھەممە تىلنى بىلگۈدەك. قىرائەت قىلسا دامولла رازىيوف، ئابلا داموللاملارمۇ ھەيران قالغۇدەك، ماقالىلەرنى ئورۇسچە يازغۇدەك، ئۇستا مەرگەن، قالتىس شوپۇركەن!

غۇلجا شەھىرىنىڭ شىمالىدىن كېلىپ جەنۇبقا — ئىلى دەرياسىغا قۇيۇلىدىغان تاغ سۈيى ئەتراپىنى ساي بويى دېيىشىدۇ. شۇ ساي بويىنىڭ غەربىدىكى مەھەللىدە ئۈچ ئېغىزلىق (بىرى تاختايلىق، ئىككىسى خىش) كۆتۈرۈپ سېلىنغان ئۆيى بار ھويلىدىن تاڭ سەھەردە پۇتىغا ئۆتۈك، ئۈچىسىغا گىمناستۇركا كىيىپ، بېلىنى تاسما پوتا بىلەن چىڭ باغلاپ، تەربىيە كۆرگەن كونا ئەسكەرلەردەك چەبدەس ماڭىدىغان ئوتتۇز ياشلار چامىسىدىكى بىر يىگىت چىقىدۇ - دە، سايدىن ئەپكەش بىلەن ئۆيىگە سۇ توشۇيدۇ، ئىشىك ئالدى، ھويلىلىرىغا سۇ چاچىدۇ، ئاندىن كېيىن ئالدىراپ چاي ئىچىدۇ - دە، ئالىي ھەربىي كومىسسىيە جايلاشقان چوڭ باغ قورۇغا ماڭىدۇ. ئۇ تولىمۇ ئالدىراش، خۇشخۇي، سىلىق سۆزلۈك يىگىت بولغاچقا، ھەممىلا ئادەم ئۇنىڭ بىلەن سالاملىشىپ، ئەھۋاللىشىشنى ياخشى كۆرىدۇ. مانا شۇ قارا بۇرۇت، بۇغداي ئۆڭلۈك يىگىت كىشىلەر مەدھىيىلەۋاتقان ئەخمەتجان قاسىمى ئىدى.

يۇرت كاتتىلىرى: ھېكىمبەگ غوجام، مۇتائالى خەلپىتىم، ئابدۇرۇپ مەخسۇم، سالىجانباي، ئەنۋەر مۇسابايوفلار ئوردا مەھەللىدىكى ھېكىمبەگ غوجامنىڭ ئۆيىدە جەم بولۇپ قېلىشتى. ناماز خۇپتەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئولتۇرۇشلىرى ئۆزلۈكىدىنلا باشلىنىپ كەتتى. ساز، ناخشا، چاقچاقلارمۇ بولدى. لېكىن ئۇ كۈنى ھەممىلا ئادەم ئۇرۇمچىدىكى سۆھبەتنىڭ باشلانغانلىقى، ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ ھە دېگەندىلا ئوتتۇرىغا چىققانلىقى، گومىنداڭنىڭ مەقسىتى، مىللىي ئارمىيىنىڭ ئۇرۇشقا تەقەززا بولۇۋاتقانلىقى، غېنى باتۇرنىڭ مەست بولسىلا

ھەممىنى تىللايدىغانلىقى ، ئېلىخان تۆرەمنىڭ ئاشكارىدىن ـ
ئاشكارىلا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كېلىشىمگە زورلىغانلىقىغا نارا-
زى گەپلەرنى قىلىپ يۈرگەنلىكى ، ئالتايدىن ئوسمان باتۇرنىڭ
ئادەملىرى كەلگەنلىكى ، ئاقسۇدىن چېكىنىشتە زىياننىڭ چوڭ
بولغانلىقى ، ئاباسوفنىڭ يېقىندا سۆزلىگەن سۆزى ئوخشاش
چوڭ ـ چوڭ گەپلەر ئۈستىدە سۆھبەت ۋە تالاش ـ تارتىشلار
بولدى . ئاخىر ھېكىمبەگ غوجام روزى تەمبۇرگە قاراپ :

— مۇقام ئېيتساڭلارا ، باش ئاغرىتىدىغان گەپلەر كۆپە-
يىپ كەتتىغۇ ! — دېگەندىن كېيىنلا كۆپچىلىك جىمىشتى .

غۇلجا شەھىرىدە ئۆكتەبىر گۈزەللىكىنىڭ بىر ئالاھىدىلى-
كى تېرەكلىك كوچىلاردا ياشلارنىڭ جۈپ ـ جۈپ ، توپ ـ توپ
بولۇپ سەيلە قىلىشلىرى ، كوچىلارنىڭ ئىككى چېتى سۈزۈك
سۇلۇق ئېرىقلار ۋە ئاسمان ـ پەلەك سۇۋادان تېرەكلەر بىلەن
كۆزگە تاشلىنىدۇ . كەچقۇرۇن باشلىنىدىغان شەرق شامىلى ،
جەنۇبتىكى دىلمۇك تېغى بىلەن شىمالدىكى ئالاتاغ قارلىق چوق-
قىلىرىنىڭ ئاي يورۇقىدىمۇ كۆرۈنۈپ تۇرۇشى بۇ يەرنىڭ يەنە
بىر ئالاھىدىلىكى . بۇ شەھەردە كۈز پەسلى گۈزەللىكى كامالەت
تاپقان . بۇ شەھەر ئازادلىق ، ئەركىنلىك ، مىللىي باراۋەرلىك
ئۈچۈن قوزغالغان بۈيۈك ئىنقىلابنىڭ بۆشۈكى . بۇ شەھەرلىكلەر
شۇ نام بىلەن پەخىرلىنىدۇ . ھازىر بۇ شەھەر ئۈچۈن بولۇۋاتقان
كۈرەش دىرامىسىنىڭ بىرىنچى پەردىسى ئېچىلغان . بۇ دىرامىنى
مىليون خەلق كۆرمەكتە .

ھەممىلا ئادەم «ئۈرۈمچىدە نېمىلەر بولۇۋاتىدىكىن ؟» دې-
گەن سوئالغا جاۋاب ئىزدىمەكتە .

غۇلجا يۇرت كاتتىلىرىنىڭ ئولتۇرۇشىدا بۇ قېتىم ئادەملەر
ناخشا ـ ساز بىلەن چاقچاقتا قىزىقمىدى . غوجام ئەسكەرتكەن
بولسىمۇ ، يەنىلا ناخشا ئارىلىقىدا بىر ـ بىرىنىڭ قۇلىقىغا

پىچىرلاشتى . مۇتائالى خەلپەم غوجامنىڭ قۇلىقىغا : «گومىن-
داڭ دېگىنى يەنە قايتىپ كېلىدىغان ئوخشىمامدۇ . ستالىن
بىلەن جياڭ كەيشى دوستلاشقانمىش . ‹ئون ماددىلىق ئۆكتەبىر
كېلىشىمى› ، دېگەن توختامغا ماۋ زېدۇڭ بىلەن جياڭ كەيشى قول
قويۇپتەك . ھېچنەدە سوقۇش بولمىغۇدەك . ماناس بويىدىكى ئو-
رۇس ئەسكەر باشلىقلار ، ئورۇس قوراللىرى تۈگەل قايتۇرۇلغۇ-
دەك ! ...» دېۋىدى ، غوجام تەرىنى تۇرۇپ :

— كىمدىن ئاڭلىدىڭىز بۇنچە چوڭ گەپلەرنى ،
لەۋەي ؟ — دەپ سورىدى . خەلپەم ھەزرەت كۈلۈپ قويۇپ :

— ھەممىسى ئىشەنچلىك گەپلەر . ھېلىقى ئورۇستىن
كەلگەن داموللىنىڭ قۇلىقى ئۇزۇن ، ھەرقانداق جايدا بولۇنغان
گەپ ، بولغان ئىشلارنى شۇ كۈنلا بىلىۋالىدۇ ! — دېدى .

ئولتۇرۇش زادىلا قىزىمىدى . غوجاممۇ ئەسنەشكە باش-
لىدى .

— ئەخمەتجان ئەپەندى ئورۇسنىڭ ئادىمى ئەمەستۇر ـ
ھە ، غوجام ؟

— ناسىر كېسىكچىنىڭ ئاكىسى نادىر تەمبۇرنىڭ ئوغلى-
غۇ ، ئۆز تارانچىمىز .

— ئۇغۇ شۇنداق ، نادىر تەمبۇر مونۇ روزۇكاملارنىڭ
يېقىنى بولىدىغان ، ئوغۇل بالىچىلىقى بار ئادەم ئىدى ، راستمۇ ،
جانى ھوي ؟

— شۇنداق بولماي ، ۋاھ ! — دېدى سېمىز ، ئۇنى
جاراڭلىق ئادەم دەرھاللا ، — شۇنىڭ ئۈچۈن قاشقالىقلار
ئۇر ـ ئۇر قىلىپ ئۆلتۈرۈۋەتتى ـ دە ، رەھمەتتىنى . ئەخمەتجان
بىزنىڭ رەخىمجان بىلەن ئوبۇلخەيرى تۆرىلەرنى قايرىپ قويۇپ
ئالدىغا چىققان ئوخشايدۇغۇ ؟

— ئۇ قايرىپ قويمىدى ، ئۇ ئىككىسى ئۇنى ئالدىغا ئىتتى-
رىپ چىقاردى ـ دە ! گومىنداڭنىڭ ھېلىقى جاڭ جىجۇڭ دېگەن

كاتتىسى تولا زۇۋاندار نېمە دەيدۇ. ئەخمەتجانده‌ك موسكۋا كۆرگەن ئوغۇل بالا تەڭ كەلمىسە، رەخمىجان، ئوبۇلخەيرى تۆرىلەر ئۇنىڭغا گەپ تېپىپ بېرەلمەيدۇ - دە!

— ئەخمەتجان ئۇلارنىڭ زۇۋانىنىمۇ بىلىدۇغۇ دەيمەن!

— ئۇنىڭ بىلمەيدىغىنى يوق. بىز خەقتىن بىر چىقىپ قالدىغۇ ئۇ بالا. تېتىيدۇ، جاڭ جىجۇڭ دېگىنى تۇگۇل، جياڭ كەيشى كەلسىمۇ تېتىيدۇ، بىزنىڭ ئەخمەتجان!

— سوقۇشساق بولاتتى!

— شىڭشىڭشياغا بارالماي يېرىم يولدا توختاپ قالغىنىمىز ئەلەم قىلدى - دە، ئورۇسنىڭ گېپىگە قۇلاق سالماي ھۇررا توۋلاپ ئۇرۇمچىگە مېڭىۋەرگەن بولساق، بۇ چاغقىچە گومىنداڭ دېگەنىنىڭ ئىككى پۇتىنى بىر ئۆتۈككە تىقىپ قوياتتۇق.

— مۇشۇ غېنى باتۇرنى ئەۋەتمەي يامان قىلدى زادى. بۇ بارغان بولسا توختا دېگەننىمۇ توختىمايتتى. ئەسكەر باشلىقلار ئوڭكەيلا ئورۇس. ئىسھاقبېك دېگەنمۇ ئورۇسنىڭ سىزىقىدىن چىقمايدۇ - دە!

— بىزنىڭ زۇنۇن تېيىپچۇ؟

— ئۇمۇ غېنىدەك تۇرگۇن ئەمەس - دە. غوجام، سىز بىلىسىزغۇ دەيمەن، باش قوماندانلىقتا نېمىشقا بىزنىڭ خەقنى قويمىدى، زادى؟

— بىز خەقتىن ئەسكەر، سوقۇشنىڭ تىلىنى بىلىدىغان كىم بار دەيسىلەر. كەتمەن تۇتۇپ، سويلا تۇتۇپ، قەلەم تۇتۇپ چوڭ بولغان خەلق مىلتىقنىڭ زۇۋانىنى بىلمەيمىز - دە. شىڭ دۇبەنىنىڭ زامانىسىغا كېلىپ ئاز - تولا ئەسكەر بوپتۇمىز بىز خەق. ياڭ، جىن دېگەنلەر بىز خەققە نەدە مىلتىق تۇتقۇزغان، لەۋەي، مىلتىقنىڭ تىلىنى بىلمەيدىغان ئادەم باش قوماندانلىق قىلالامدۇ؟

— غېنى باتۇر قالتىس مەرگەن، كېيىكنىڭ كۆزىگە ئات

دېسە دەل تەگكۈزەلەيدۇ!

— گىرىلىك قىلمىساڭچۇ، غوجامنىڭ دەۋاتقىنى ئەسكىرىي بىلىم!

— شۇ، شۇ - شۇ!

— غېنى باتۇر بىلمەسما؟

— نەدىن بىلسۇن، ئېلىپنى تاياق دەيدىغان قارىتۇرۇك تۇرسا غېنى باتۇر.

— گومىنداڭ قايتىپ كەلسە بىز خەقنى قىرىۋېتىدۇ - دە!

— رەسىگە قاچىمىز شۇ!

— يەتتىسۇغا كۆچكەندەكما، خەلپەم ھەزرىتىم، كۆچ - كۆچ قاچان بولۇۋىدا؟

— كۆچ - كۆچكە بۇ يىل ئاتمىش ئالتە يىل بولدى. مەن چوڭلا بالىدىم. ھەممىسى يادىمدا، غۇلجا چۆللىشىپ بوران ئۇچۇپلا قالغان… خۇدايىم ساقلىسۇن ئۇ كۈنلەرگە قېلىشتىن. 1881 - يىلىدىن 1884 - يىلىغىچە كۆچمەنلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىگەن:

كۆچ - كۆچ دېسە بىلمەيدۇ، كۆچۈپ كۆرمىگەن ئەللەر،
قاچانمۇ ئۇنتۇلۇپ كېتەر تۇغۇلۇپ ئوينىغان يەرلەر…

— پاھ، پاھ، ئۇنتۇلامدىغان. غۇلجا دېگەن ئاجايىپ يەر - دە:

چىن سۆزۈم: چىن ئۆلكىسىدە ئىلى ياخشى جاي ئىرۇر،
دېھقانا، چارۋىچىلىقتا ئىلى ياخشى باي ئىرۇر.
قوينى كەڭ، تۇپراغى مۇنبەت، تۆت تەرەپ تاغ ئارىسى،
شارقىراپ كەۋسەر ئاقادۇر، ھەر تەرەپ كەڭ ساي ئىرۇر.

شېئىر ئوقۇپ بولۇپ مۇتائالى خەلپىتىم چىرايلىق، چوڭ ئاپئاق ساقىلىنى سىيپىدى ۋە لۆڭگە بىلەن كۆزلىرىنى سۈرتتى. غوجام بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ:

— ئاجايىپ يەر بۇ راست. ياراتقان ئىگىسى ئامانچىلىق بەرسۇن، يېرىمىزگە كۆز تەگمىسۇن! گومىنداڭ يەنە بۇ يەرگە قەدەم باسماس! — دېدى.

— قىرىلىپ تۈگەيمىزكى، كىرگۈزمەيمىز غوجام. بىر ئوغلۇم غۇلجا سوقۇشىدا شېھىت بولدى. ئىككىسى ئالدىنقى سەپتە قورالنى دۈشمەنگە تەڭلەپ تۇرۇۋاتىدۇ. يەنە ئۈچ ئوغلۇم بار. ئۆزۈممۇ ھېچبولمىسا ھۆررا ۋارقىراشقا يارايمەن. ئاخىرقى بىرتامچە قېنىمىز قالغۇچە سوقۇش قىلىپ بۇ يېرىمىزنى قوغدايمىز!

كاتتىلارنىڭ ئولتۇرۇشى ناخشا - چاقچاقسىز، مۇلاھىزە ۋە پىكىرلىشىش بىلەن ئاخىرلاشتى.

ئابدۇكېرىم ئابباسوف ئاقسۇدىكى چېكىنىشتە تارتقان جاپا، بولغان زىيانلاردىن ئازابلاندى. ئۇ ئۇچەدەرۋازىدىكى ئۆيىدە ئۆكتەبىر كېچىلىرىنى خىيال، كىتاب ئوقۇش، پىلان تۈزۈش بىلەن ئۆتكۈزەتتى. بايىلا ئۇنىڭ سەپىدىن ئەزىزى، ئەنۋەر خانبابا، ئابدۇللا زاكىروف، مەتتىمىن ئىمىنوف، ئېرىكچى، بۇقارا ئىسىملىك ئاغىنىلىرى ئۇزاق ئولتۇرۇپ قايتىپ كېتىشتى. ئۇ ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى قۇرۇشنى پىلانلىماقتا ئىدى. ئۇ يۇرت كاتتىلىرى — دىنىي زاتلاردىنمۇ، غېنى باتۇردەك قارام كۈچلەردىنمۇ ئۈمىد ئۈزگەن. ئۇ ئۇرۇمچىدە ئوقۇپ يۈرگىنىدە، كېيىن ساۋەندە مۇئەللىم بولۇپ يۈرگىنىدە خەنزۇ تىل - يېزىقىنى تىرىشىپ ئۆگەنگەنىدى. ئۇ ماۋزېدۇڭنىڭ «يېڭى دېموكراتىزم توغرىسىدا» دېگەن كىتابىنى نەچچە قېتىم ئوقۇپ چىقتى. شۇ كىتابتىكى چۈشەنچىلىرىگە ئاساسەن ئىنقىلابچىل

ياشلار تەشكىلاتىنىڭ بەش باب، ئەللىك تۆت ماددىلىق نىزامنامىسىنى يېزىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئۇيۇشقان يىگىتلەر يۇرت كاتتىلىرى، ھۆكۈمەت رەئىسلىرىنىڭ ئىشلىرى ۋە قاراشلىرىدىن نارازى ئىدى. ئۇلارنىڭ مەقسەت- مۇددىئالىرىمۇ چوڭلار بىلەن ئوخشاش ئەمەس ئىدى. بۇ بىر توپ ياشلار سۆز ۋە تەشۋىقاتلىرىدا ئەمگەكچى خەلق، ماركسىزم - لېنىنىزم دېگەن ئاتالغۇلارنى ئىشلىتەتتى. ئۇلار بىر يەردە بولسىلا چۆڭچىڭدا بولۇۋاتقان گومىنداڭ بىلەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئوتتۇرىسىدىكى سۆھبەت - كېلىشىملەر، ئامېرىكا بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرىسىدىكى يېڭى سۈركىلىشلەر، ياۋروپادا پەيدا بولغان خەلقئارا سىياسىي ئۇستۇنلۇكلەر ۋە ئۇرۇمچىدىكى گومىنداڭ كاتتىۋاشلىرى — جۇشاۋلياڭ، ۋۇجۇڭشىنلەر توغرىسىدا سۆزلىشەتتى. يېقىندا «ئازاد شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىدە ئابباسوفنىڭ «ئىنقىلابچىلار ئىنقىلابقا قانداق پوزىتسىيە تۇتۇشى كېرەك»، «قانداق قىلغاندا ئازادلىق ئۇرۇشتا ئۇستۇنلۇكنى قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ» دېگەن تېمىلاردىكى ماقالىلىرى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، بۇ ياشلار بىلەن بىر قىسىم ھۆكۈمەت كاتتىۋاشلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئىختىلاپ تېخىمۇ ئاشكارىلاندى...

... تۈن، غۇلجا گۈزەللىكىنى نامايان قىلىدىغان ئۆكتەبىر تۈنلىرى ئايدىڭ ۋە بەزىدە يامغۇرلۇق.

ئابدۇكېرىم ئابباسوفنىڭ قويۇق تېرەكلەر سايە تاشلاپ تۇرغان ھويلىسىدا كېچىچە چىراغ ئۆچمىدى. ئۇ مەشۇقى ياڭ فىڭيىنىڭ ۋەسىيەتنامىسىدىكى: «... سىلەرنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى بىلەن قولنى - قولغا تۇتۇشۇپ، ئاسىيا زېمىنىدا يەنە بىر قۇدرەتلىك سوتسىيالىستىك دۆلەت قۇرۇپ چىقىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن» دېگەن سۆزىنى قايتا - قايتا ئوقۇدى. كۆز ئالدىغا غۇلجىدىكى جەڭلەر، ئاقسۇ يېڭىشەھەرگە

قىلىنغان ھۇجۇمدا ئەسىرگە چۈشكەنلەرنىڭ سىپىلغا ئېسىلغان
باشلىرى، ئۇلار ئاقسۇدىن چېكىنىپ چىققاندىن كېيىن گومىن-
داڭ قىسىملىرى «ئىلى ئوغرىلىرى بىلەن ئالاقىسى بار» دەپ
ئۆلتۈرۈۋەتكەن بىگۇناھ خەلق، ئۇچتۇرپاندا ۋەھشىي دۈشمەننىڭ
قولىدا ئۆلتۈرۈلگەن ئارتۇق، سىيىت ئىسىملىك ئىنىلىرىنىڭ
چىرايلىرى، شىڭ شىسەي تۈرمىسىدە ئۆلتۈرۈلگەن دادىسى ھا-
شىم ئاقساقالنىڭ مېھرىبان چېھرىسى، يەنە ئىنقىلاب يولىدا
ئۆلگەن يېقىنلىرىنىڭ چىرايلىرى بىرمۇبىر كۆز ئالدىدىن ئۆت-
تى. ئۇنىڭ ئائىلىسىدىنلا تۆت ئادەم دۈشمەن قولىدا ئۆلگەن-
دى. بايىلا گىمنازىيىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى سادىروف ئۇنىڭكىدە
ئولتۇرۇپ كەتتى. سادىروف:
— ماركسىزم - لېنىنىزم ئۇستۇنلۇككە چىقالمىسا ئىن-
قىلاب قىلغاننىڭ نېمە ئەھمىيىتى بولىدۇ؟ — دېدى. ئاببا-
سوف ئۆزىدىن ئۇچ - تۆت ياش چوڭ، سوۋېت ئىتتىپاقىدا
تەربىيىلەنگەن بۇ مۇئەللىمگە:
— خاتىرجەم بولۇڭ، بىز ماركسىزم - لېنىنىزمنى
چوقۇم غەلىبىگە ئېرىشتۈرەلەيمىز! — دەپ جاۋاب بەردى.
لېكىن ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ھۆكۈمەت، ئارمىيە ھوقۇقلىرىنى
تۇتۇۋالغان، ئۆزىنى قوللىمايدىغان زور بىر كۈچ بار ئىدى.
ئۇلار بىلەن بولغان ئېلىشىشمۇ گومىنداڭ بىلەن بولغان ئېلى-
شىشقا ئوخشاش جاپالىق ئىدى. ئابباسوف بۇ ئېلىشىشتىمۇ
قۇربان بېرىش بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ قويدى. ھايات دېمەك،
ئېلىشىش، قۇربان بېرىش، يوقىتىش، ئېرىشىش دېمەك. قاي-
سىبىر ئىنقىلابچى ئېرىشىش ئۈچۈن قۇربان بەرمىگەن. لىن
جىلۇ دائىم ماۋ زېدۇڭنىڭ ئايالى ياڭ كەيخۇي ۋە باللىرى
توغرىسىدا ھېكايە سۆزلەيتتى. ئابدۇكېرىم تارىخنى بىلىدىغان
داڭلىق ئىنقىلابچىلاردىن قايسىبىرى قۇربان بەرمىگەن؟
ئۇ ماركسنىڭ ئېغىر - جاپالىق تۈرمۈش يولىنى، لېنىن-

نىڭ ئاكىسىنىڭ قۇربان بولۇشى، ئۆزىنىڭ سەرگەردانلىق -
سۈرگۈنلۈك ھاياتى، ستالىننىڭ تۈرمىگە كىرىشلىرى، سۈر-
گۈن بولۇشلىرى، سوۋېت ھاكىمىيىتىنى قۇرۇشتا قۇربان بول-
غان سانسىز بولشېۋىكلار، يىگىرمە بەش مىڭ يوللۇق ئۇزۇن
سەپەردە، جەنۇبىي ئەنخۇي ۋەقەسىدە قۇربان بولغان سانسىز
كوممۇنىستلار، ئاقسۇ تۈرمىسىدە ئېتىلغان ل. مۇتەللىپ باش-
لىق «ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى» نىڭ يىگىرمە سەككىز نەپەر ئەزا-
سى، يەنە شىخو سوقۇشىدا، جىڭ سوقۇشىدا قۇربان بولغان
نەچچە يۈزلىگەن تونۇش ۋە ناتونۇش ئەزىمەتلەرنى يەنە ئەسلىدى.
ئۇ ئاخىر:
— جاندىن كەچمەي جانانغا يەتكىلى بولمايدۇ! — دېدى-
دە، يېزىق ئۈستىلىگە يەنە ئولتۇردى...
مىزگان چېلىندى، بۇ ئېلىخان تۆرەمنىڭ بامداتقا ماڭغان-
لىقىنىڭ بەلگىسى. ۋىجىك، كىچىككىنە ساقىلى بار ھۆكۈمەت
رەئىسى سۆزلەشكە ئامراق. ئۇ بەزىدە كالاسكىدا، بەزىدە ماشى-
نىدا مۇھاپىزەتچىلىرىنىڭ مۇھاپىزىتى بىلەن شەھەر ئىچى مە-
ھەللىسىدىكى مەدرىسە مەسچىتىگە نامازغا كېلىدۇ. نامازدىن
كېيىن ئۇ قۇببىگە چىقىپ، بەزىدە مەسچىت ھويلىسىدا كۆپچى-
لىككە نۇتۇق سۆزلەيدۇ.
— شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ جېنى
«ئىسلام» دېگەن بىر سۆزدە، — دەيدۇ ئۇ دائىم، — رەسۇ-
لىللا، چاھارىيالار شۇ بىر سۆز ئۈچۈن بىزنى قوللىماقتا.
ۋەھالەنكى، دىنداشلاردىن چىققان مۇناپىقلار قوللىرىغا قىزىل
بوياق ئېلىپ يۈرمەكتە. ئۇلار ھەممىنى بويىۋېتىش كويىدا.
ئۇلار گومىنداڭغا ئوخشاشلا دۈشمەن!
ئۇنىڭ سىرلىق، مەنىسى يوشۇرۇن سۆزلىرىنى چۈشىنىدى-
غانلار كۆپ ئەمەس. نۇرغۇن خەلقلەر ئۇ كىشى نېمىلا دېسە

«ھەق» دېيىشىدۇ . ئۇنى قۇرئان كەرىم ، ھەدىس سۆزلىدى دەپ
قارىشىدۇ . رەئىس جۇمھۇر ھازىر ئۇرۇمچىدىكى كېلىشىم ،
شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتىنىڭ مەيدانى ۋە يېتىدىغان مەقسى-
تى توغرىسىدا سۆزلەيدىغان بولۇۋالدى . ئۇ كىملەرگىدۇر ھۇ-
جۇم قىلاتتى ، لېكىن كۆپچىلىك قارشى تەرەپنى ئاڭقىرالماي-
تتى . ئۇ بىر يوشۇرۇن كۈچنىڭ كونتروللۇقىدىن قۇتۇلۇش
ئۈچۈن تېپىرلايتتى . لېكىن كۆپچىلىك جۇمھۇرىيەت رەئىسى-
نىڭ تىل قىسىنچىلىقى نېمە ئىكەنلىكىنى چۈشىنەلمەيتتى . ئۇ
ئادەم خەلققە نۇرغۇن ياخشى ئاڭلىنىدىغان ئىشلارنى ۋەدە قىل-
دى ، لېكىن ئۇ ئىشلار نېمىشقا ھازىرغىچە سايە كۆرسەتمەيۋاتقى-
نىغا ھەيران بولۇشاتتى ؛ تۆرەم ئالدىراش ئىدى ، كۆپ ماڭاتتى ،
قېرىلارغا خاس ئەستايىدىللىق بىلەن جىق سۆزلەيتتى ، لېكىن
تۇرمۇش يەنىلا بۇرۇنقىدەك بىر ئېقىمدا ماڭماقتا . يەنىلا بايلار
تېخىمۇ بېيىش كويىدا ، نامراتلار قورساق ، ئۈچىسىنىڭ غېمىدە
ئىدى . تۇغۇلغان باللارغا «غېنى» دېگەن ئىسىم شۇنچىلىك
جىق قويۇلدى . لېكىن «چىن تۆمۈر باتۇر» دەك خىسلەتلىك
بىر بالا تېخى پەيدا بولمىدى . سىياسەتچىلەر ھەر خىل قۇتۇپتا
مېڭىشماقتا . لېكىن ھايات يەنىلا بىر قېلىپتا . نەچچە مىليون
ئادەمنىڭ جېنىغا زامىن بولغان ئىككىنچى جاھان ئۇرۇشى-
مۇ ئاخىرلاشتى ، لېكىن ھەقىقەتنىڭ غەلىبىسى تېخىچە تازا
روشەن بولالمايۋاتىدۇ . جاھان سىياسەتچىلىرى ئاغزىدىن چىراي-
لىق گەپلەرنى چۈشۈرمەيدۇ ، لېكىن قىلىۋاتقان ئىشلىرى سۆز-
لىرىنىڭ تەتۈرى…

ئابدۇكېرىم ئابباسوف ئېلىخان تۆرەم توغرىسىدا ئويلاش-
تىن ، غالىب سىياسەتچىلەر توغرىسىدا ئويلاشقا كۆچتى . 13 ـ
ئۆكتەبىر «10 ـ ئۆكتەبىر تىنچلىق كېلىشىمى» ئېلان قىلىن-
دى . يەنئەندە چىقىدىغان «ئازادلىق» گېزىتى ، چۇڭچىڭدا چى-
قىدىغان «داگۇڭباۋ» ، «جۇڭياڭ رىباۋ» گېزىتلىرى ئۇزاققا

سوزۇلغان بەيگىدەك قىرىق ئۈچ كۈن داۋام قىلغان سۆھبەتنىڭ
كاتتا غەلىبىسىنى پۈتۈن دۇنياغا ئېلان قىلدى : «تىنچلىق ،
دېموكراتىيە ، ئىتتىپاقلىق ، بىرلىك كىمگە زۆرۈر ئەمەس ئى-
كەن ؟» دېگەن سۆزلەر باش ماقالىلەرنىڭ ماۋزۇلىرىغا ئايلاندى .
11 ـ ئۆكتەبىردە ماۋ زېدۇڭ يەنئەنگە قايتىپ كەلدى . جۇ
ئېنلەي بىلەن ۋاڭ روفېي گومىنداڭ ۋەكىللىرى جاڭ چۈن ،
ۋاڭ شىجيې ، شاۋ لىزىلار بىلەن يەنە داۋاملىق سۆھبەتلەشمەكتە .
ئۇلار چۇڭچىڭ شەھىرىنىڭ جۇڭسى كوچىسى دېئەنلى 103 ـ نومۇرلۇق
قورۇدا سىياسىي كېڭەش يىغىنىنىڭ تەشكىللىنىش مەسىلىسىنى
مۇھىم نۇقتا قىلىپ مۇزاكىرە ئېلىپ بارماقتا . ئاق كۆڭۈل
خەلقلەر ئەمدى جۇڭگودا مەڭگۈلۈك تىنچلىق ئەمەلگە ئاشىدىغان
بولدى دەپ ئويلاشماقتا . لېكىن جياڭ جيېشى نەق شۇ «10 ـ
ئۆكتەبىر تىنچلىق كېلىشىمى» ئېلان قىلىنغان 13 ـ ئۆكتەبىر
كۈنى ئۆزقوشۇنىغا تۆۋەندىكى بۇيرۇقنى تارقاتتى : «…
ئىگىلىشىمىزچە ، ياپونغا قارشى ئۇرۇش غەلىبە قىلىپ ، ياپونىيە
تەسلىم بولۇپ ۋەتەننى گۈللەندۈرۈش پۇرسىتى يېتىپ كەلگەن
بىر پەيتتە ، باندىتلار پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ شەھەرلەرگە كىرى-
ۋېلىپ ، قاتناش ھەمدە بىرلىككە كېلىشكە بۇزغۇنچىلىق قىلىپ ، يەر
بۆلۈۋېلىپ بازا ئىگىلەش كويىدا بولماقتا . باندىتلارنى تېز تازى-
لىمىساق ، سەككىز يىللىق ياپونغا قارشى ئۇرۇشنىڭ مېۋىلىرىدىن
ئايرىلىپلا قالماي ، مۆلچەرلىگۈسىز چوڭ زىيانغا يولۇقىمىز ، جۇڭخۇا
مىللەتلىرىنىڭ ئۈمىدى يوققا چىقىدۇ . ئۇ چاغدا بىز خەلققە قايسى يۈزى-
مىز بىلەن قارىيالايمىز ؟ ئوفىتسېر ـ ئەسكەرلەرنىڭ ياپونغا قارشى
كۈرەشتە كۆرسەتكەن خىزمەتلىرىگە خەلقنىڭ رەھمىتى چوڭ .
باندىتلارنى يوقىتىش خەلق بەختىگە مۇناسىۋەتلىك چوڭ ئىش .
ياپونغا قارشى كۈرەش قىلغان روھ بىلەن باندىت تازىلاش نىزامىغا
ئەمەل قىلىپ ، باندىتلارنى تازىلاش ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىڭلار ،
تۆھپىكارلار دۆلەت مۇكاپاتىغا ئېرىشىدۇ ، قاچقۇنلار ، دەخلى

يەتكۈزگەنلەر قانۇنىي جازاغا تارتىلىدۇ . باندىتلارنى تازىلاشقا
ئاتلانغان قىسىملاردىكى ئوفىتسېر - جەڭچىلەرنىڭ ۋاقىپ بولۇ-
شىنى سورايمەن ! »

ۋاقىتلىق هۆكۈمەتنىڭ ئۈچ كىشىلىك ۋەكىلىمۇ هازىر
ئاشۇ يۈزسىز گومىنداڭ بىلەن سۆھبەتلەشمەكتە . گومىنداڭ
هەربىي ئىشلار كومىتېتى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ باشلىقى گېنې-
رال جاڭ جىجۇڭمۇ جياڭ جيېشىگە بەرگەن مەسلىهەتىدە ، شۇ
يەردىكى مىللەتلەرگە ئەمەلىي هوقۇق بېرىش ، سوۋېت ئىتتىپا-
قىغا مايىل سىياسەت قوللىنىش دېگەن ئىككى نۇقتىنى تەكىتلى-
دى . گېپى چىرايلىق ، ئەمما ئۇلارنىڭ ئىلى ئىنقىلابچىلىرىنى
تازىلاش توغرىسىدا بەرگەن يەنە قانداق مەخپىي يولیورۇقلىرى
بار ، بۇنى كىم بىلسۇن !

ئۇلارنىڭ ئەۋەتكەن ۋەكىللىرىمۇ سوۋېت ئىتتىپاقىغا مايىل
ئادەملەركىنا ! مەسىلەن ، «سەنمىنجۇيى» نەزەرىيىچىسى لياڭ
خەنساۋ ، شىنجاڭ ئەھۋالىنى پىششىق بىلىدىغان پېڭ جاۋشيەن ،
جياڭ جىڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىدا بىللە ئوقۇغان چۇ ۋۇ ،
خۇاڭپۇ هەربىي مەكتىپىنىڭ دەسلەپكى قارارلىرىدا ئوقۇغان
ئىنگلىزچە كاتىپ جاڭ جىڭيۇ ، خۇاڭپۇ هەربىي مەكتىپى بىرىن-
چى قارارىدا ئوقۇغان ، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ كەلگەن دىڭ
ۋېنيى ، جۇڭتۇڭ خادىمى ۋاڭ زېڭشەن ، هەربىي كومىتېت سىيا-
سىي كاتىبات باشقارما باشلىقى ليۇمېڭچۇن ، جۇڭتۇڭ خادىمى ،
ئىنگلىزچە تاشقى ئىشلار كاتىپى تۇڭ شىگاڭ ، مەسلىهەتچى جاڭ
لىجۇن ، كاتىپ يۇجەنياڭ… بۇ ئادەملەرنىڭ ئەھۋاللىرى ئاببا-
سوفقا بەش قولدەك ئايان !

ئابباسوفنىڭ نەزىرىدە بىرلا ئەخمەتجان قاسىمى سىياسەت-
چى ، رەخىمجان سابىر هاجىيوف بىلەن ئوبۇلخەيرى تۆرىلەر
ئەخمەتجاننىڭ ئاغزىغا قاراشتىن باشقا ئىشقا يارىمايدۇ ، دەپ
قارايدۇ ئۇ . ئۇنىڭ ئۈستىگە ۋەكىللەر بۇ يەردىن مېڭىشتا ،

نۇرغۇن كونكرېت ئىشلاردا يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلارنىڭ
كۆز قاراشلىرى بىرلىككە كەلمىدى . مۇھىمى : شىنجاڭنى تىنچ
يول بىلەن گومىنداڭنىڭ قولىدىن تارتىۋېلىش ، بۇ يەردە خەلق
سۆيىدىغان دېموكراتىك هاكىمىيەت قۇرۇش مەسىلىسى ئىدى .
هاكىمىيەت مەسىلىسىدە بۇ يەردە ئىختىلاپ چوڭ . تاشقى موڭ-
غۇلىيىدەك سوتسىيالىستىك دۆلەت قۇرۇپ چىقىش كۆپچىلىك-
نىڭ ئارزۇسى ئىدى ، لېكىن بۇ تەلەپكە موسكۋا جاۋاب بەرمى-
دى . «ئىسلام جۇمهۇرىيىتى» قۇرۇشنى ئارزۇ قىلغۇچىلار سى-
ياسىي ئۈستۈنلۈككە ئىگە بولغىنى بىلەن ، ئۇنى قوللىمايدىغان
كۈچ ئارزۇ قىلىدىغان كۈچتىن تولىمۇ ئۈستۈن ئىدى . «جۇڭ-
گونىڭ بىر ئۆلكىسى هالىتىنى ساقلاپ قېلىش» تەشەببۇسىمۇ
بار ئىدى ، لېكىن بۇ بىر چۈشىنىكسىز ئۇقۇم ئىدى . «هالەتنى
ساقلاپ قېلىش» مەقسەت بولسا ، گومىنداڭ هاكىمىيىتىگە قار-
شى قوراللىق ئىنقىلاب قىلىشنىڭ هاجىتى نېمىدى ؟ قىزىل
91 - رايون دېگەن چۈشەنچە ئابباسوفقا ياقاتتى ، لېكىن «قى-
زىل» بولۇشنىڭ شەرتى بۇ يەردە يوق . بۇنىڭ ئۈچۈن جۇڭگو
كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەهبەرلىك قىلغۇچى ئورگىنى بو-
لۇش كېرەك ئىدى . هازىر بۇ يەردە پارتىيە قۇرۇش ، پارتىيىگە
كىرىش ئىشلىرىغا موسكۋا چەك قويماقتا . بۇنىڭ سەۋەبى ئاببا-
سوفقا چۈشىنىكسىز…

يۇقىرىقى چوڭ مەسىلىلەردە بىرلىككە كەلگەن كۆزقاراش
تېخى مەيدانغا كەلمىگەنىدى . ئابباسوفنىڭ نۇرغۇن تەشەببۇسلى-
رى چەكلىمىگە ئۇچرىماقتا ئىدى . بولۇپمۇ بۇلتۇر خەنزۇ قىزغا
باسقۇنچىلىق قىلغان ئىككى ئەسكەرنى جازالاش ئىشىدا ئۇنى
ئەيىبلىگۈچىلەر تولىمۇ هەددىدىن ئاشۇرۇۋەتتى . ئۇنى ئىچكى
ئىشلار مىنىستىرلىقىدىن قالدۇرغاننىڭ ئۈستىگە ، ئۇنى «خى-
تاينىڭ ئىشپىيونى» ، «گومىنداڭپەرەس» دېگۈچىلەرمۇ بول-
دى . ئۇ هۆكۈمەت يىغىنىدا : «بىزنىڭ كۆرىشىمىز ئەكسىيەت-

چىلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ئېزىلگەن مىللەتلەرنى ئازاد قىلىشنى مەقسەت قىلىدۇ... ناۋادا بىرى بىزنىڭ كۈرىشىمىزنى مۇسۇلمانلارنىڭ خىتايغا قارشى كۈرىشى دەپ شەرھلەيدىكەن، مەن ئۇنىڭغا قارشى تۇرىمەن، ئىشلەتكىلى بولىدىغان بارلىق ۋاستىلەرنى قوللىنىمەن!» دەپ ئۆز مەيدانىنى ئېلان قىلدى. ئۇنى قوللىغۇچىلارنىڭ كۈچى بىلەن خەنزۇ پۇقرالارنىڭ مال - مۈلكىنى، ھاياتىنى قوغداش توغرىسىدا ھۆكۈمەت قارارمۇ چىقاردى. لېكىن ئىختىلاپ ھەل بولمىدى. ئىلى سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى ياڭ چۈنلىننى ئابباسوف ئۆيىگە ئەكېلىۋېلىپ قوغدىدى. بۇ كاتتا باينىڭ قىزى ياڭ فىڭيى ئۈرۈمچىدە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقاندا، دەۋرنىڭ ئىلغار تەشەببۇسى بولغان كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقى ئۈچۈن ئابباسوف بىلەن دوست، كېيىن ئاشىق - مەشۇق بولۇشقان. ئىلغار پىكىرلىك قىز ياڭ فىڭيى بىگۇناھ خەنزۇلارنى رەھىمسىز ئۆلتۈرۈش پاجىئەسىگە چىدىيالماي ئۆزىنى ئېتىۋالغان. ئۇ ياڭ فىڭيى توغرىسىدىكى خاتىرە ئازابلىرىدىن تېخى قۇتۇلغىنى يوق، «ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى» قۇرۇش، ساۋەنگە سۈرگۈن قىلىنىپ، كېيىن غۇلجىغا كەلگەندىن كېيىن ئوقۇتقۇچى ياڭ فىڭيى بىلەن قايتا ئۇچرىشىپ، دائىم بىللە سۆزلىشىش، سەيلە قىلىش، پىكىرلىشىش، ئاخىرىدا بىر - بىرىنى كۆرمىسە چىدىيالمايدىغان ھالەتتىكى ئاشىق - مەشۇقلاردىن بولۇپ قېلىش ئۇنىڭغا نۇرغۇن شېرىن خاتىرىلەرنى قالدۇرغان. قىزنىڭ چىرايلىق جامالى، سىلىق - خۇشخۇي، مېھرىبان مۇئامىلىسى، ئەركىلەشلىرى، قۇچاقلاشلىرى... ئۇنىڭ خىيالىدىن زادىلا كەتمىدى. ئۇنىڭ خورلۇققا چىدىماي ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغىنىغا مانا ھازىر سەككىز ئايغا يېقىن ۋاقىت بولدى. ئابدۇكېرىم — يىگىرمە تۆت ياشلىق قىران يىگىت نەدە يۈرسىمۇ بۇ قىزنى بىر كۈنمۇ ئەسلىمەي يۈرەلمىدى. مەيلى ئاقسۇدا جەڭ مەيدانلىرىدا بولسۇن، قارلىق چوققىلاردا تەبىئەت بىلەن ئېلىشقان چاغلىرىدا بولسۇن، ئۇ گۈزەل، غايىلىك، مېھرىبان خەنزۇ قىزنىڭ ئوبرازىنى كۆز ئالدىدىن نېرى قىلالمىدى، ئۇنىڭ ھەممىلا جايدا ئاۋازىنى ئاڭلىدى، ھارارىتىنى سەزدى ۋە يالقۇنلۇق مۇھەببىتىنى يۈرىكىدە ساقلىدى...

تۈن، ئايدىڭ كېچە، ئۇ ئۇچدەرۋازا ئىككىنچى كوچىنىڭ ئاغزىدىكى قىبلىگە قارىغان دەرۋازىسىدىن ئىككى قاسنىقى بۆك تېرەكلىك كوچىغا چىقتى. كوچا جىمجىت، ھاۋا ئوچۇق، شەرقتىن ئاچچىق كۈز شاملى ئۇرۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ قويۇق، قاپقارا چاچلىرى كۆزىگە چۈشتى. چىرايلىق كۆزلىرى خۇمارلاشتى، ئۇ خىيال بىلەن ئۇچدەرۋازا چوڭ كوچىسىغا چىقتى. كوچا جىمجىت، قويۇق تېرەكلەر سايىلىرى بىلەن بېزەلگەن، ئىككى چەتتىكى ئېرىقلاردا ئېقىۋاتقان سۇلار شىۋىرلىشاتتى. سۇلار گويا بىر ئۇزۇن ھېكايىنى سۆزلەۋاتقاندەك، بۇ ھېكايە ياڭ فىڭيى بىلەن ئابدۇكېرىم توغرىسىدىكى ئاشىق - مەشۇقلار داستانىدەك سىرلىق ۋە تەسىرلىك بىلىندى. ئۇ ئاسمانغا قارىدى: ئاسمان غۇچچىدە يۇلتۇزلار بىلەن تولغان، ئاي غەربكە قىيسايغان، ھەممە ياق خۇددى كۈندۈزدەك يورۇق، گۈزەل، سىرلىق ئىدى.

كوچىدىن دۈكۈرلىشىپ، ئات ئوينىتىپ ئاتلىق ئەسكەرلەر ئۆتتى. ئەسكەر باشلىقى كاپىتان فورمىسىدىكى يىگىت ئېتىنى توختىتىپ ئابباسوفقا چاس بەردى. شۇ چاغدا يولنىڭ جەنۇبىدىكى چوڭ قورۇدىن قاتتىق كۈلكە ئاۋازى ئاڭلاندى. مودىغا ئايلانغان غۇلجا كۈلكىسى كېچە ئاسمىنىنى تىترەتتى، تېرەكتىكى قاغىلار چۆچۈپ قاقىلداشتى.

— پاھ، غەمسىز باتۇر! — دېدى ئابباسوف غېنى باتۇرنىڭ قورۇسىدىن چىققان بۇ كۈلكىنى ئاڭلاپ كۈلۈمسىرەپ، — كۈندىلا توي، كۈندىلا ناخشا - كۈلكە، باتۇرۇم، كۆرۈۋاتقان

راھەت - پاراغىتىڭىز تارتقان جاپا - مۇشەققىتىڭىزدىن نۇرغۇن ئېشىپ كەتتى . ئىنقىلاب بىرنەچچە كىشىنىڭ راھەت - پاراغىتى ئۈچۈن ئەمەستىغۇ ؟...

ئابدۇكېرىم ئابباسوف 1939 - يىلى ئۈرۈمچىدە «شىنجاڭ خەلقىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىسى» غا ئەزا بولغىنىدىن تارتىپ ، ھازىرغىچە ھايات راھىتىگە قول سوزمىدى . ھازىر ئۇنىڭغا راھەتنى ئويلاش نومۇسلۇق ھېسابلىنىدۇ ، غۇلجا شەھىرىدە «ئازادلىق» تەشكىلاتىنى قۇرۇش ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا قېچىپ بېرىش ، قورال ئەكېلىپ سۈيدۈڭ ، قورغاس ، غۇلجا شەھەرلىرىدە پارتىزان ئەترەتلىرىنى قۇرۇش ، سوقۇش ، يۈرۈش قىلىش ، مەجلىسلەردە ئېلىشىش ، قىيىن ئىشلاردا كىتابلاردىن جاۋاب ئىزدەش... ئۇ ئۆزىنى بىر قېتىممۇ ئويلىغىنى يوق ، مەنسەپ ئىگىلەپ باي بولۇش ، راھەت - پاراغەت ئۈچۈن ئاساس يارىتىش ئۇنىڭ خىيالىغا كىرىپ باقمىدى . خەلققە زۇلۇم سېلىۋاتقان قارا كۈچلەر بىلەن ئېلىشىش ، خەلقنى زۇلۇمدىن ۋە خورلۇقتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۇنىڭ ھايات كەچۈرۈشىنىڭ مەزمۇنى ، ئالىي غايىسى ۋە تۇرمۇشىنىڭ ئەھمىيىتى ھېسابلاندى . ئۇ خەلقنى دائىم ئويلايدىغانلار بىلەن دوستلاشتى ، خەلقنى ئويلىمايدىغان ، نەگىلا بارسا ، نېمىلا ئىش قىلسا ئۆزىنىلا ئويلايدىغانلار بىلەن ئېلىشتى ، شەخسىي پايدىسىنى كۆزلەپ ئىنقىلاب تەشەببۇسلىرىنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەس بولۇۋالغانلار ھازىر ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئىچىدىمۇ ، ئارمىيە ئىچىدىمۇ خېلىلا جىق . ئۇنداقلاردىن يۇقىرى مەنسەپ ئىگىلىگەنلىرىمۇ بار . لېكىن ئۇنداقلارنى چەكلەيدىغان كۈچ تېخى ئۇستۇنلۇككە چىقالمىدى . ئۇنداقلار ھازىر غېنى باتۇرغا ئوخشاش خەلقنىڭ ھىمايىسىگە ئىگە ، ئەمەلىي كۈچى بار ئادەملەردىن ھە دەپ پايدىلانماقتا . غېنى باتۇر دۈشمەنلىرىگە ئۆچ ، ئۇ ھايات - ماماتى بىلەن ھېسابلاشماي جەڭ قىلىپ ، نىلقا ، غۇلجا ۋە بورتالا ئۇرۇشلىرىدا

تۆھپە يارىتىپ خەلقنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشتى . ياردار بولۇپ ئالمۇتىدا داۋالىنىپ ، موسكۋادا سەيلە قىلىپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ، ئۇنىڭغا سوۋېت ھۆكۈمىتى پىكاپ تەقدىم قىلدى . ئۇ ھازىر ئۆزىمۇ سەزمەستىنلا غۇلجىنىڭ ئەڭ چوڭ يەرلىك خانلىرىدىن بىرى بولۇپ قالدى . خۇددى ئوسمان باتۇر ئۈچۈن ئالتاي پۈتۈن جاھان ھېسابلانغاندەك ، غېنى باتۇر ئۈچۈن غۇلجا بىر خانلىق ھېسابلىنىدىغان بولۇپ قالدى . ئۇ گومىنداڭغا قارشى كۆرەشنىڭ قەھرىمانى ، ھازىر ئۇنىڭ نەزىرىدە ھېچكىم ئۇنىڭدىن ئۈستۈن ئەمەس ، ئۇ ھەممىگە قادىر ، دېگىنى دېگەن ، قىلغىنى قىلغان ، ئۇ بىر ئارقانسىز يايلاق ئايغىرى !

ئۇ ھازىر يەنە ھەرخىل كۈچلەرنىڭ قەھرىمانىغا ئايلانماقتا . ئېلىخان تۆرەمگە قارشى ھېكىمبەگ غوجام باشچىلىقىدىكى تارانچى ئەربابلىرىمۇ ، «قاشقالىق»قا قارشى كۈچلەرمۇ ئۇنىڭدىن پايدىلانماقتا . «تارانچى مىللىتى» ئېقىمى يەنە ئەۋج ئالماقتا . شېڭ شىسەي ، گومىنداڭ «تارانچى» لارنى شىنجاڭدىكى 14 - مىللەت ھېسابلىغان . ھۆكۈمەت داڭزىسىدا ئۇيغۇرلار ئۈچ مىليون نەچچە يۈزمىڭ ، تارانچىلار توقسان ئالتە مىڭ دەپ ئېنىق يېزىلغان . بىر مۇنچە داڭلىق كىشىلەر «تارانچى مىللىتى شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنى پەيدا قىلغۇچىلاردۇر . ئۇلار ھۆكۈمەت بېشىدا تۇرۇشى كېرەك» دەپ ئاشكارا سۆزلىدى . ئېلىخان تۆرەم : «مەن سىز ئۇيغۇرلارغا ئىشلىمەكتىمەن . پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان ئازاد بولغان كۈنى تەختىمنى ئۇيغۇر قېرىنداشلىرىمغا تاپشۇرىمەن !» دېسىمۇ ئۇنىڭغا ئارام يوق .

«جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسى مىللەت مەسىلىسى ، دىپلوماتىيە مەسىلىسى دېگىنى خېلى ئورۇنلۇق ، پاھ ، سىياسەتچى بولماق نېمانچە تەس؟ بىر ياخشى كۆڭۈل ئادەمنىڭ ئۆز قەلبىنى خەلققە چۈشەندۈرمىكى تولىمۇ تەسكىنا !»

ئاباسوف خىيال سۈرۈپ چوڭ كوچىنىڭ چېتى بىلەن
ئېرىق بويلاپ شەرققە ماڭدى (ئۇ غەربكە مېڭىپ غېنى باتۇرنىڭ
ئادەملىرى بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىشتىن ئېھتىيات قىلدى)،
ئالدىدا ساي بويى كۆۋرۈكىدىن ئۆتسە ھۆكۈمەت ئىشخانىسى،
ئالىي ھەربىي كومىتېت جايلاشقان چوڭ باغقا بارغىلى بولىدۇ.
ئۇ يەردە ھازىر ئېلىخان تۆرەم بەلكى ئېتىكاپتا. ئۇ ئادەم نېمە-
لەرنى ئويلاپ، نېملەرنى پىلانلاۋاتىدىكىن، ئۇ ئادەمنىڭ ئابدۇ-
كېرىم ئاباسوفقا سوغۇق مۇئامىلە قىلىشىنىڭ سەۋەبى زادى
نېمىكىن؟

مانا ئوڭ قولدا چوڭ بىر قورۇ، قاتار دۇكانلار تۇرۇپتۇ.
بۇ قورۇنى ياساتقان نېزەرخان غوجامۇ ئاخىر سىياسەتنىڭ قۇر-
بانى بولۇپ كەتتى. ئۇ كىشىمۇ بىر مەھەل ئاشۇ چوڭ باغدىكى
قاڭالتىر ئۆگزىلىك ئۆيلەرنىڭ ھۆكۈمرانى بولغان ئەمەسمىدى.
سىياسەت ئىنساننى تېز كۆتۈرىدۇ، تېز ئۆرۈيدۇ. سىياسەتچى
بولماق شۇنىڭ ئۈچۈن تولىمۇ تەس، تولىمۇ تەس!

دۇنياغا پاتماي قالغان ناپولېئوننى ئاخىرىدا سائىنت ھېلىنا
ئارىلىغا ئاپىرىپ قويغانمۇ، لېنىندەك ئۆمرى بىلەن ھېسابلاش-
مىغان، راھەت - پاراغەتنى تامامەن ئۇنتۇغان ئىنسان، ئە-
قىل- پەزىلىتىنىڭ جەۋھىرىنى ئۆزىگە ئوزۇق قىلغان ئۇلۇغ
ئادەمنى ئەللىك تۆت يېشىدا بۇ دۇنيادىن مەڭگۈلۈك قول ئۈ-
زۈشكە مەجبۇر قىلغانمۇ سىياسەت! سىياسەت بىرخىل قىمارغا
ئوخشايدىغان، خېيىمخەتىرى كۆپ تەۋەككۈلچىلىك پائالىيەت.
دۇنيادىكى ئۈچ كاتتىۋاش: ستالىن، روزۋېلت، چېرچىللارنىڭ
ئۇچرىشىشلىرى، سۆھبەتلىرى كۈلكە - تەبەسسۇم بىلەن بولغان
ئېلىشىش. ماۋ زېدۇڭ بىلەن جياڭ جيېشىنىڭ چۇڭچىڭدىكى
ئۇچرىشىشلىرىمۇ چىرايلىرىدا سەمىمىيلىك ياسالمىلىقى، كۆ-
ڭۈللىرىدە غەزەپ - نەپرەت ئەسەبىيلىكى ئەۋجىگە چىققان قان
تۆكۈلمەيدىغان ئېلىشىش. سىياسەتچىلەرنىڭ ھۇجۇم ئوقلىرى

ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن لېپاپلار بىلەن بىر - بىرىگە سۇنۇلى-
دۇ. قارىماققا بىر - بىرىگە قىلىنغان مۇكاپات - ئىنئاملارنىڭ
ئۆزى، لېكىن بۇ لېپاپلارنىڭ ئىچىگە بىر - بىرىنى گۆرگە
ئىتتىرىدىغان كۆرۈنمەس تىغلار يوشۇرۇنغان. سىياسەتچى بول-
ماق سەھنە ئەسىرى ئارتىسلىرىدىن بولۇپ ئوخشىتىپ رول
ئالماقتىن يۈز ھەسسە قىيىن. ئارتىسلارنىڭ ياسالمىلىقى كۆر-
گۈچىلەرگە ئايان، لېكىن سىياسەتچىلەرنىڭ سىرلىق سۆز -
ھەرىكىتى بەزىدە ئۆزىگىمۇ ئېنىق بىلىنمەي قالىدۇ. سىياسەتچى
بولماق تىغ ئۈستىدە ماڭماق، قاناتسىز ھاۋادا ئۇچماق دېگەن
سۆز! شۇڭا سىياسەتچى ئازاب چەككۈچى، ئازاب سىياسەتچىلەر-
نىڭ، راھەت - پاراغەت ئۇلارنىڭ سايىسىدىكىلەرنىڭ. سايە
تاشلايدىغان دەرەخ قۇرۇيدۇ، سايىسى قۇرىمايدۇ. لېنىن نېمە
راھەت كۆردى؟ ئۇ سوتسىيالىزم بىر دۆلەتتە غەلىبە قىلىدۇ
دېگەن نەزەرىيىنى يارىتىپ، ماركسنىڭ كوممۇنىزم پۈتۈن دۇن-
يادا ئەمەلگە ئاشىدۇ دېگەن ھۆكۈمىگە تۈزىتىش كىرگۈزۈپ
لېنىنىزمنى ياراتتى. لېنىنىزم ئۆزىنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسەتتى،
ياۋروپادا سەككىز، ئاسىيادا تۆت دۆلەتتە ئۇنىڭ نۇرى چاقنىماق-
تا. لېكىن بۇ ئۇلۇغ نەزەرىيىنىڭ ياراتقۇچىسى نېمە راھەت
كۆردى؟ ئۇنىڭدىن مورگان، روكفېللېرلاردەك بايلىق قالمىدى
ياكى روسىيىلىك ئىۋانوفلاردەك قۇيرۇقى ئۇزۇلمەيدىغان ئەۋلاد
قالمىدى. قالغىنى نەزەرىيە، ئۇلۇغ سوتسىيالىزم ئەمەلىيىتى
بولىدى شۇ. لېنىن بەلكى ھاياتىدا باشقىلاردىن ئەڭ كۆپ
جاپا تارتقاندۇر، ئۇ بەلكى راھەت - پاراغەتتە تولىمۇ نامراتتۇر،
لېكىن ئۇ ياراتقان روھىي بايلىق چەكسىز مول، چەك-
سىز قۇدرەتلىك! ئۇ قۇرغان بولشېۋىكلار پارتىيىسى چەكسىز
قۇدرەتلىك، مەڭگۈ غالىب! چوقۇم لېنىننىڭ نامى بىلەن بىر
پارتىيە قۇرۇش كېرەك. بۇنداق سىياسىي پارتىيە بول-
ماي تۇرۇپ، گومىنداڭنىڭ كۆك ئاسمان، ئاق كۈن
سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن بايرىقىنى، ئاي يۇلتۇزلۇق ئىس-

ـلام بايرىقىنى يوقىتىپ ، كوممۇنىزم بايرىقىنى شىنجاڭ ئاسمى-
ـنىدا جەۋلان قىلدۇرغىلى بولمايدۇ !...

ئۇ خىيال بىلەن ئۇچەرۋازا كوچىسىدا ئۇزاق ماڭدى .

ئەتىگەنلىك چايدا ئۇ لۇسۇشىن بىلەن بىللە بولدى . بۇ قىز
ئابدۇكېرىم بىلەن ياڭ فىڭيى ئوتتۇرىسىدىكى ساپ مۇھەببەتنىڭ
شاھىدى ، ئۇلار بىلەن پىكىرداش ـ سىرداش . ئۇ ياڭ فىڭيى
بىلەن يېقىن دوست ئىدى . ياڭ فىڭيىنىڭ ئۆلۈمى ئۇنىڭ قەلبى-
گىمۇ چوڭقۇر جاراھەت ئىزى قالدۇردى . ئابدۇكېرىمگە تەسەللى
بېرىپ ، ئازابلىرىغا شېرىك بولالايدىغان بىردىنبىر ئادەممۇ مۇشۇ
لۇسۇشىن ئىدى . ئۇ ھەركۈنى دېگۇدەك ئابباسوفقا ھەمراھ بولات-
تى ، ئابباسوف نازۇك ھېسسىيات ، شېرىن خىياللىرىنى ياڭ
فىڭيىچىلىك چىرايلىق بولمىسىمۇ ، پىكرى چوڭقۇر ، بىلىمى
خېلى كەڭ ، ئوچۇق ـ يورۇق ، خۇش پېئىل قىزغا ئېيتالايتتى .

ــ مېنىڭ خىيالىمنى كوممۇنىستىك پارتىيە قۇرۇش
ئىستىكى ئىگىلىۋالدى ، ــ دېدى ئابدۇكېرىم خام سەيدىن
چوكىسىدا ئېلىۋېتىپ ــ شياۋلۇ ، سىز 1921 ـ يىل 7 ـ
ئاينىڭ 1 ـ كۈنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى شاڭخەيدە
قۇرۇلغاندا تېخى تۇغۇلمىغان . مەن شۇ يىلى تۇغۇلغان . پارتىيە
بىلەن يېشىم تەڭ . لېكىن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى
تولىمۇ زور ، ئۇلۇغ ئىشلارنى قىلدى : بىر مىليوندىن جىق
قوراللىق كۈچ ، نەچچە مىليوندىن جىق ئەزا ، يۈز مىليوندىن
جىق ئاھالىسى بار ئازاد رايونىغا ئىگە ئۇلۇغ كۈچكە ، ماۋزېدۇڭ-
دەك دانا داھىيغا ئىگە بولالىدى . مەن نېمە قىلالىدىم ؟ كىچىك-
كىنە يەردە تېخىچە گومىنداڭنى يوقىتالمىدۇق . ئىلگىرى ماڭال-
ـمىدۇق ، ھەتتا ئاقسۇ ، تاشقورغانلاردا چېكىندۇق . بۇلارنىڭ
ھەممىسى كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ يېتەكچىلىكى بولمىغانلىق-
تىن بولدى . پارتىيە قۇرمىساق مەغلۇپ بولىمىز ، بۇ مۇقەر-
رەر ! شۇنىڭ ئۈچۈن سىز پارتىيە قۇرۇش ، پارتىيە نىزامنامى-

ـسىگە دائىر ماتېرىياللاردىن كۆپرەك تاپسىڭىز ، بىز ئەستايىدىل
ئۆگەنسەك دەيمەن ، قانداق دەيسىز ؟

ــ مەنمۇ شۇنداق ئارزۇدا . ياڭ فېڭيىنىڭ ئارزۇسىمۇ شۇ
ئىدى . ئۈرۈمچىدە لى تەيىۇ ، يۇ جياڭچى ، لو جى ، چېن شىخۋا-
لارمۇ پارتىيە قۇرۇش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋېتىپتۇ . مەن
1944 ـ يىلى يازدا چىڭداۋغا بېرىپ تۇغقانلىرىمنى يوقلاپ
قايتقاندا ئۇلار بىلەن كۆرۈشكەن . ئۇلاردىن يېقىندا خەۋەر كەل-
ـدى ، ئۈرۈمچىدىكى خەنزۇ ئىنقىلابچىلارمۇ جىددىي ھەرىكەت
قىلىۋېتىپتۇ !

ــ مەن ماۋ زېدۇڭ ، جۇ ئېنلەي بىلەن كۆرۈشۈشنى
ئارزۇ قىلىمەن . بىزنىڭ قۇرغان پارتىيىمىز جۇڭگو كوممۇنىستىك
پارتىيىسىنىڭ بىر ياچېيكىسى بولۇپ قالسا دەپ ئويلايمەن !

ــ ئارزۇيىمىز چوقۇم ئەمەلگە ئاشىدۇ . مەن سىزنى
پۈتۈن كۈچۈم بىلەن قوللايمەن . ياڭ فېڭيىنىڭ ئورنىنى باسال-
ـمىساممۇ ، ئۇنىڭ ئارزۇلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا تىرىشىمەن !

ــ شياۋ لۇ ! ــ دېدى ئابباسوف قىزنىڭ قوللىرىنى
ئىككى قولى بىلەن چىڭ تۇتۇپ ، ــ مېنىڭ ئەڭ يېقىن ئادىمىم
سىز بولۇپ قالدىڭىز ، سىزدىن يوشۇرىدىغان سىرىم يوق . مەن
سىزنىڭ ياردىمىڭىزگە تولىمۇ موھتاج !

قىز ئۇنىڭ مۈرىسىگە بېشىنى قويدى . ئابدۇكېرىم ئۇنىڭ
چاچلىرى يەلكىسىگە چۈشۈپ تۇرىدىغان ، ئاق يۈزلۈك بېشىنى
ئاستا ئۆز كۆكسىگە قويۇپ چاچلىرىنى سىلىدى .

ھۆكۈمەت بىناسىدا ئۇنىڭ ئىشخانىسى بار ، ئۇ ھۆكۈمەت-
ـنىڭ تەشۋىقات ئىشلىرىغا مەسئۇل رەھبىرى . ئۇنىڭ ئىشخانىسى
ئىلمىي بىلىم يۇرتى ، «ئازاد شەرقىي تۈركىستان» گېزىتى ۋە
جەنۇبىي شىنجاڭدىن ، ئۈرۈمچىدىن قېچىپ كەلگەن زىيالىيلار-
ـنىڭ توپلىنىدىغان جايىغا ئايلانغانىدى . بۇ زىيالىيلارنىڭ كۆپچى-
ـلىكى ياشلار ئىدى . ئابباسوف ياشلارنى تەشكىللەش ، بىر سىيا-

سي پارتىيىنىڭ ئەتراپىغا ئۇيۇشتۇرۇش ئۈچۈن «ئىنقىلابچىل
ياشلار تەشكىلاتى» دېگەن نام بىلەن تەشكىلات قۇرۇش تەييارلى-
قىغا كىرىشىپ كەتتى. ئۆگىنىش، ئىتتىپاقلىشىش، ئالغا بې-
سىش بۇ تەشكىلاتنىڭ ئومۇمىي شوئارى، ياشلار ھەركۈنى كەچ-
تە بىردە ئاباسوفنىڭ ئۆيىدە، بىردە باشقىلارنىڭكىدە توپلى-
نىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدا نەشر قىلىنغان كىتابلارنى ئوقۇپ
مۇزاكىرە قىلىشىدىغان بولدى. بۇ يىغىلىشلارغا قاتنىشىدىغانلار
تەشكىلاتنىڭ ئاباسوف تۈزۈپ چىققان ھېلىقى بەش باب، ئەللىك
تۆت ماددىلىق نىزامنامىسىنى مۇزاكىرە قىلىشاتتى، يېغىلىق-
لار، بولۇپمۇ ئۈرۈمچىدە بولۇۋاتقان كېلىشىم توغرىسىدا ھەر
كۈنى دېگۈدەك ئۇچۇر ئالماشتۇرۇپ، مۇلاھىزە ئېلىپ باراتتى.
ئۆكتەبىرنىڭ ئاخىرقى بىر كۈنى ئاباسوفنىڭ ئۈچەدەرۋازى-
دىكى قورۇسى ئالدىدا نۇرى پەيدا بولدى.
— ھە، نۇرمۇھەممەت زىياۋۇدۇنوف، — دېدى ئاباسوف ئۆزى بىلەن تەڭ دېمەتلىك، ئېگىز، قاملاشقان يىگىتنىڭ
قاۋۇل قولىنى تۇتۇپ كۆرۈشۈپ، — ئاقسۇدا چېغىمىزدا پەرد-
خە سەن توغرۇلۇق نۇرغۇن ياخشى گەپلەرنى قىلىپ بەردى،
سەن غېنىكام بىلەن بىللە ئىنقىلابتا نۇرغۇن ئىش قىلدىڭ،
تۆھپەڭ چوڭ، بولۇپمۇ جىڭنى ئازاد قىلىش كۈرىشىدە تۆھپەڭ
ناھايىتى چوڭ بولدى. سۇلايمانوف بىلەن بولغان ماجىرانىڭ
سەۋەبلىرىنىمۇ ئەخمەتجان ئاكا ماڭا ئېيتقان. مەن سېنى بۇرۇن-
دىنلا خېلى چۈشىنىمەن.
دىپلوماتلار «خېلى» دېگەن سۆزنى ئىنكار مەنىسىدىمۇ قول-
لىنىدۇ. «خېلى» ئاتالمىسىدىن نۇرى ئاباسوفنىڭ سوئاللىرى-
نى ھېس قىلدى: ئېلىخان تۆرەم كاتىپلىققا نېمىشقا نۇرىنى
تاللىۋالدى؟ تارانچى كاتىۋاشلارنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلاش ئۈچۈن-
مۇ؟ ياكى ئۆزىگە قارشى كۈچلەرگە تاقابىل تۇرۇشتا نۇرىنىڭ
كەڭ بىلىم ۋە پىكىرگە باي ئەۋزەللىكىدىن پايدىلىنىش ئۈچۈن-

مۇ؟ ياكى بۇ ئىشتا باشقا بىر تاقابىل تۇرغىلى بولمايدىغان
كۈچنىڭ قولى بارمۇ؟…
بۇ سوئاللار نۇرىنىڭ گۇمان ۋە پەرەزلىرىدىن چىققان بول-
سىمۇ، ئۆزئارا مۇناسىۋەتتە ئېھتىياتچانلىق مودىغا ئايلىنىپ
قېلىۋاتقان مۇشۇ شارائىتتا، بۇ گۇمانلىرىنىڭ ئاباسوفنىڭ سو-
ئاللىرىغا ئايلىنىپ قېلىشىنى چۈشەنگىلى بولاتتى.
— لېكىن، مەن سىزنى خېلى چوڭقۇر چۈشىنىمەن! —
دېدى ئۇ پەلەمپەيدىن پېشايۋانغا كۆتۈرۈلۈۋېتىپ، — سىز
باشلىغان چوڭ ئىشتىنمۇ خەۋەردارمەن، سىزگە مايىل ئىكەنلى-
كىمنى بىلدۈرۈش، خىزمىتىڭىزگە تەييار ئىكەنلىكىمنى ئېي-
تىپ قويۇش ئۈچۈن ئالدىڭىزغا كېلىشىم.
تۆت ئېغىزلىق تاختايلىق ئۆينىڭ كوچىغا قارىغان دېرىزى-
لىرىنىڭ قاپقىلىرى ھېم ئېتىلگەن. پۈتىغا ئۆتۈك، ئۈستىگە
ماش رەڭ ھەربىيچە كىيىم كىيىپ بېلىگە ماۋزۇر ئاسقان ئابا-
سوف ھازىرلا سىرتتىن ئالدىراپ كىرگەندەك ئىدى. ئۇ نۇرىنى
ئىچكىرىكى ئۆيگە باشلاپ كىردى. بېشىدىكى ئاي - يۇلتۇزلۇق
كاكارى بار شەپكىسىنى دېرىزە تەكچىسىگە تاشلاپ قويدى، ئان-
دىن كىتاب ۋە قەغەزلەر بىلەن تولغان ئۈستەلنىڭ يېنىدىكى
ئورۇندۇققا ئولتۇردى. نۇرى تامغا يۆلەكلىك ئورۇندۇققا ئول-
تۇردى - دە، گېپىنى داۋاملاشتۇردى:
— ئىشەنچتىن گۇمان ئۈستۈن بولۇۋاتىدۇ، ھەممىلا يەردە
شۇنداق. بۇ بەلكى پاكىت ئەمەس، مېنىڭ گۇمانىمدۇر، راست-
تىنلا غەلىتە ئىشلار، سىرلىق ئادەملەر كۆپىيىپ قالدى.
— توغرا دېدىڭ، بىز ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى تۇرۇپ،
ئەتە نېمە قىلىشىمىزنى ئوچۇق بىلەلمەيمىز.
— كىشىلەر مەندىن ئۆزىنى قاچۇرىدىغان بولۇۋالدى.
بىلىمەن، بۇنىڭ ئىككى سەۋەبى بار: بىرى، رەئىس جۇمھۇرغا

كاتىپ بولۇپ قالغىنىم، يەنە بىرى، ئابلابايغا كۆيئوغۇل بولماقچى بولغىنىم. لېكىن ھەر ئىككىلىسى مېنىڭ ئۆز خاھىشىم ئەمەس.

— نېمىشقا؟ بولۇپمۇ كېيىنكىسىدە ساڭا نېمە ئىش مەجبۇرىيەت بولۇپ قالدى؟

— مەن ئالدىنقى سەپتىن قايتىپ كېلىشنى زادىلا خالىمايمەن. بىز گىمنازىيىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىدىن يەتتە يىگىت غالىبىيەت بايرىقىنى شىڭشىڭشىياغا قادىمىغۇچە قورال تاشلىمايمىز دەپ قەسەم ئىچىشكەن. يەتتىمىزدىن ھازىر ئۈچىمىز قالدۇق. ئىككىسى ئالدىنقى سەپتە، بىرلا مەن ئارقا سەپتە. قەسىمگە ئەمەل قىلمىغان يىگىتنى بىز كېرەكسىز ھېسابلايمىز.

— شىڭشىڭشىياغا قانداق بايراق قاداشنىمۇ كېلىشكەن بولغىيدىڭلار - ھە؟

— رەڭگى، شەكلىنى ئويلاشمىغان. بىرلا تەرىپى بىزگە بەش قولدەك ئېنىق: بۇ بايراق خەلق بەختىنىڭ سىمۋولى بولالىشى كېرەك.

— يارايسەن، بۇ گېپىڭ جايىدا بولدى. ھازىر دۇنيادا ھەقىقىي ئەمگەكچى خەلقنىڭ بەختىگە كاپالەتلىك قىلالايدىغان ئىلمىي نەزەرىيە ماركسىزم - لېنىنىزم بولۇپ قالدى. شۇ ئىلمىي نەزەرىيىنى ئۆزىگە ئاساس قىلغان سىياسىي پارتىيىلا خەلقنىڭ بەختىنى ئەمەلگە ئاشۇرالايدۇ. بەخت تومتاق سۆز. ھەركىم ھەرخىل چۈشىنىدۇ. بىزگە لازىم بولغان بەختنىڭ مەزمۇنى ناھايىتى ئېنىق: كىشىنى كىشى ئەزمەيدىغان، مىللىي زۇلۇم يوقىتىلغان، خەلقنىڭ تۇرمۇشى پاراۋان، كۆڭلى ئازادە بولغان جەمئىيەت. بۇ جەمئىيەتنىڭ ئىسمى سوتسىيالىزم، كوممۇنىزم!

— مەنمۇ شۇنداق ئويلايمەن.

— ئېلىخان تۆرەم ئاتىمىزچۇ؟

— مەن ئۇ كىشىنىڭ سىياسىي تەشەببۇسلىرىنى دېگەندەك چۈشىنىپ كېتەلمىدىم.

ئۇلار سىياسەت، جەمئىيەت، دۇنيا، جۇڭگو ۋە شىنجاڭ توغرىسىدا ئۇزاق سۆزلەشتى. ئاخىرىدا ئۆزلىرىنىڭ تۇرمۇش ئىشلىرى توغرىسىدىمۇ پاراڭلاشتى.

— دوستلىرىڭ بايىنىڭ قىزىغا ئۆيلەنمەكچى بولدۇڭ دەپ ئۆزىنى سەندىن قاچۇرغان بولسا، بۇ توغرا ئىش ئەمەس، — دېدى ئابباسوف كۈلۈپ، — خۇددى مېنى نېمىشقا خەنزۇ قىزىنى ياخشى كۆرىسەن؟ دەپ سوئال سورىغاندەكلا بىر ئىش. ئابلا بايىنىڭ قىزى غايىلىك قىز. ياڭ فېڭيىمۇ بايىنىڭ قىزى ئىدى. ئېنگېلسمۇ باي ئىدىغۇ! بۇ بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ نادانلىقىدىن بولۇۋاتقان ئىش. بىرى بىر نەچچە خوتۇن ئېلىپ ئاياللارنى ئادەم قاتارىدا كۆرمىسە، ئۇنىڭغا غەزەپلىنىدىغان ئادەم يوق. ئىككى ياش ئۆزلىرى خالاپ بىر - بىرىنى ياخشى كۆرۈپ، قانۇنلۇق ئەر - خوتۇن بولىمەن دېسە، ئۇنىڭغا قارشى چىقىدىغانلار كۆپ. بۇمۇ بىر خىل ئاسارەت، پاچاقلىنىشقا تېگىشلىك ئاسارەت!

— ئىنسانىيەت تەلپۈنىدىغان ئەركىنلىكنىڭ مەزمۇنى كەڭ، مەنىسى چوڭقۇر، مىللىي زۇلۇم، سىنىپىي زۇلۇم، قالاق ئادەت كۈچلىرىنىڭ زۇلۇمى!

— دىنىي كۆز قاراشلار كەلتۈرۈپ چىقارغان، ئادەتكە ئايلانغان ناچار ئادەتلەر ھەقىقەتەن بىر خىل زۇلۇم!

— شۇنداق. زۇلۇمنىڭ خىللىرى كۆپ، ئەمما ھەممىسىدىن بىراقلا قۇتۇلغىلى بولمايدۇ، بىز ئەڭ ئاۋۋال مىللىي زۇلۇمدىن قۇتۇلۇشىمىز كېرەك!

— بۇ توغرا. لېكىن مىللىي زۇلۇمنى چۈشىنىشتە ھەم توغرا چۈشەنچە، ھەم خاتا چۈشەنچىلەر مەۋجۇت. مىللىي زۇلۇم مەۋجۇت، لېكىن بۇ زۇلۇم بىر مىللەتنىڭ يەنە بىر مىللەتنى

ئېرىشى ئەمەس. گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى خەنزۇ خەلقى ئە-
مەس. بۇ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمەت ئوخشاشلا خەنزۇلارنىمۇ ئەز-
دى، ئۆلتۈردى، قىيناپ ھالىدىن كەتكۈزدى. جياڭ جيېشىمۇ،
ماۋ زېدۇڭمۇ خەنزۇ، نېمىشقا ئۇلار ئوت بىلەن سۇدەك؟ سەۋەبى
بىرلا: جياڭ جيېشى ھاكىمىيىتى خەلقنى ئېزىدۇ، ماۋ زېدۇڭ-
نىڭ پارتىيىسى خەلقنى قوغدايدۇ، خەلققە، بولۇپمۇ ئەمگەكچى
خەلققە ئەركىنلىك، ياخشى تۇرمۇش، بەخت - سائادەت يارىتى-
مەن دەيدۇ! ھەر ئىككىلىسى خەنزۇ، لېكىن ئۇلار بىر - بىرىگە
دۈشمەن. بىزنىڭ دۈشمىنىمىزمۇ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى،
لېكىن ئىستىقلال، غازات ئەھلى پۈتۈن خەنزۇ مىللىتىنى دۈش-
مەن ھېسابلاپ خاتا قىلدى. بىگۇناھ ئەمگەكچى خەنزۇلارنىمۇ
ئۆلتۈردى. مىللىي ئۆچمەنلىك مەۋجۇت. لېكىن ئۇنىڭ مەنبە-
سى، ئوق يىلتىزى گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمىتى. بۇ
ئەكسىيەتچى ھۆكۈمەت بىزدەكلەرگە ھوقۇق بەرمىدى، ھەتتا
ياشاش ھوقۇقىمۇ بەرمىدى. ھەممىلا يەردە خەنزۇ ئەمەلدارلار
ئەمگەكچى خەلقنى شىلىپ يونۇدى، ئەزدى، خورلىدى. خەلق-
نىڭ قەلبىدە مىللىي ئۆچمەنلىك، مىللىي قارشىلىشىش كەيپى-
ياتىنى پەيدا قىلدى!

— ئىنسان ئاۋۋال ئادەم، ئاندىن كېيىن مىللەت!

— توغرا، ناھايىتى توغرا. ئىنسان ئاۋۋال ئادەم، ئاندىن
كېيىن مىللەت، سىنىپ، ئىرق! ئىنسانىيەت ئەركىنلىك،
دېموكراتىيە ۋە باياشات تۇرمۇشقا ئىنتىلىدۇ. بۇ ئىنتىلىش
ھەممە مىللەتكە ئورتاق!...

......

— ئېلىخان تۆرەم سۆزلىسە بولاتتى. ئۇ كىشى خەلقنى
قوزغىتىشتا دىنني بىلىمى، ناتىقلىقىنى تولۇق ئىشقا سالغان-
دى. مانا ئەمدى خاتالىقلىرىمىزنى تۈزەشتىمۇ شۇ بىلىم -
ناتىقلىقىنى ئىشقا سېلىشى كېرەك. لېكىن ئۇ كىشى ھېلىھەم

ئىستىقلال، غازات تەشۋىقاتىنى توختاتماي سۆزلىمەكتە. خەلقى-
مىز قالاق ئىسلام دۆلىتى قۇرۇش بىلەن بەختلىك بولالمايدۇ،
زۇلۇمدىن قۇتۇلالمايدۇ. قوقان خانلىقى، خۇدايارخان پادىشاھ-
لىقى ئەمگەكچى خەلقنى قانچىلىك ئەزدى، ئۆلتۈردى - ھە؟
لېكىن ھازىر ئەمگەكچىلەر ھاكىمىيىتى قۇرۇلۇۋىدى، ئوتتۇرا
ئاسىيادا زۇلۇم تۈگىدى، خەلق بەختكە ئېرىشتى، سوۋېت ئىت-
تىپاقىنىڭ بۈگۈنى بىزنىڭ ئەتىمىز!

ئۆيگە لۈي سۇشىن كىرمىگەن بولسا ئۇلار قانچىلىك پاراڭ-
لىشاتتىكىن، نېمىلەرنى دېيىشەتتىكىن؟

ئۇلار شۇنچىلىكلا سۆزلەشتى. لېكىن ئاباسوف نۇرىغا
ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى توغرىسىدا ئېغىز ئاچمىدى. نۇرد-
مۇ سورىمىدى، گەرچە ئۇنىڭ بىلىش، ھەتتا قاتنىشىش ئارزۇ-
سى بولسىمۇ.

ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتىغا ئەزا بولۇش دولقۇنى غۇلجا
شەھىرىدە، ناھىيىلەردە ئەۋجىگە چىقتى. خۇددى بۇنىڭدىن بىر
يىل بۇرۇن ئەسكەر - پارتىزان بولۇش دولقۇنى پەيدا بولغان-
دەك، ئۇنىڭدىن ئون يىل بۇرۇن ئوقۇش - بىلىم ئېلىش
دولقۇنى پەيدا بولغاندەك... بۇ دولقۇن باھار كەلكۈنىگە ئوخشاش
ھەيۋەتلىك، تومۇز كۈنلىرىدەك ھارارەتلىك، ئۆز قىممىتىنى
بىلگەن ياش قىزدەك ھېسسىياتلىق دولقۇن ئىدى. ياشلار
بىر - بىرى بىلەن ئۇچراشقاندا:

— كىردىڭمۇ؟ — دېگەن سۆزنى سالام ئورنىدا ئىشلى-
تەتتى. ياشلار بۇ تەشكىلاتنىڭ يىغىنلىرىدا خەلقنى ئويلاش،
ئۆزىنىڭ ياشلىقىنى خەلق ئۈچۈن ئىشلەشكە بېغىشلاش، ئۆزىنى-
لا ئويلاش پەسكەشلىك، چاكىنىلىق، خەلقى ئۈچۈن ياشاش
ھەقىقىي ياشاش، مەنىلىك ياشاش، ياشاشنىڭ مەقسەت خەلقى
ئۈچۈن پايدىلىق ئىش قىلىش... دېگەندەك بۇرۇن ئاڭلاپ باقمىغان
گەپلەرنى ئاڭلىدى. بۇ خىل يىغىنغا قىزلارمۇ قاتناشتى. بىر

كۆنى شۇنداق بىر يىغىندا زەيتۇنە پەرىخە بىلەن ئۇچرىشىپ
قالدى . پەرىخە يىغىندا دېيىلگەن چىرايلىق گەپلەرنىڭ تەسىرىـ
دىن ھاياجانلىنىپ ، دوستلىرى بىلەن خۇشال ھالدا چىقىپ
كېتىۋاتاتتى . زەيتۇنەمۇ روھلانغانىدى . ئۇلار بىر ـ بىرىگە
كۆلۈپ قاراشتى . لېكىن ئىختىيارسىز يەنە تۇتۇلدى .

ـــ سىز ، باينىڭ قىزى ، ـــ دېدى پەرىخە ھەربىيچە
كىيىم بىلەن غادىيىپ تۇرۇپ ، ـــ ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىـ
لاتىنىڭ يىغىنىغا قانداق كىرىپ قالدىڭىز ؟

ـــ مېنىڭمۇ خەلقىم ئۈچۈن پايدىلىق ئادەم بولۇش ھوقۇـ
قۇم بار !

ـــ بۇ يەرگىمۇ پۇلنىڭ كۈچى بىلەن كىردىڭىزمۇ ؟

ـــ سىزمۇ قوراللىنىپ كىرگەن ئوخشىمامسىز ؟

ئىككى قىز بىر ـ بىرىگە ھازىرلا ئېتىلىدىغاندەك ، ئۆچمە-
لى ئۆچكەن ، كۆزلىرىدىن نەپرەت ئۇچقۇنلىرى چاچرىغان ھالدا
قارىشىپ تىك تۇرۇشاتتى . ئىككى قىزنىڭلا تەرەپدارلىرى ، قولـ
لىغۇچىلىرى بارئىدى :

ـــ ھېلىقى نۇرنى سېتىۋالغان باي قىزىمۇ ئىنقىلابچىكەن تېخى !

ـــ نۇرنى تاشلىۋەتكەن نوغايمۇ ئىنقىلابچى بولغاندىكىن !

ـــ «ئىنقىلابچى» دېگەن سۆزنى بۇلغىۋېتىدىغان بولدى !

ـــ يوقالسۇن مىشچانكىلار !

ـــ يوقالسۇن پۇرسەتپەرەسلەر !

ئىككى تەرەپ ھازىرلا پارتلايدىغان بومبىدەك ئۆز ئەقىدىلىـ
رى ئەتراپىدا پىرىلداپ پىرقىرىدى . شۇ چاغدا سالماقلىق بىر
ئاۋاز بۇ بومبىلارنى ئېلىپ تاشلىدى .

ـــ جېدەللەشمىسەڭلارا ! ـــ دېدى سادىروف ـــ ئېگىز ،
سالماقلىق يىگىت ئىچكىرىدىن چىقىپ ، ـــ بىز باياتىن نېمىنى
سۆزلىدۇق ، سىلەر نېمە قىلىۋاتىسىلەر ؟

سادىروف بۇ تەشكىلاتنىڭ قۇرغۇچىلىرى ۋە رەھبەرلىرىدىن

بىرى . شىڭ شىسەي ھاكىمىيىتى تۇتىماقچى بولغاندا ، خونخاي
مازار ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا قېچىپ كەتكەن ، ئۇ يەردە
ئاز كۈن تەربىيە ئېلىپ ، قوراللىق ئىنقىلاب قىلىش ئۈچۈن
ۋەتىنىگە كىرىش ئالدىدا ، ۋالىبول ئويناپمەن دەپ پۇتىنى چىقىـ
رىۋېلىپ كېچىكىپ كىرگەن بۇ گىمنازىيىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى
بىلىمى ، ئەخلاقى ۋە قابىلىيەت ، قىزغىنلىقى بىلەن ياشلار ئىـ
چىدە يۇقىرى ھۆرمەتكە ئىگە ئىدى . ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ
ياشلار جىمىپ قېلىشتى ۋە ئالدىرىشىپ سىرتقا مېڭىشتى .

غۇلجا شەھىرىنىڭ كۈز كېچىلىرى پەسىل قايغۇسىنىڭ
ھەممە تەرەپلىرىنى نامايان قىلماقتا : ئېرىقلار سېرىق يوپۇرماقـ
لار بىلەن تولغان ، يازىچە توختىماي يالتىراپ ـ ئىرغاڭلاپ ،
چۇرۇقلىشىپ ھاياتنى كۆيلىگەن ياپراقلار ھازىر دەسسەلمەكتە ،
سۇپۇرۇلمەكتە ، كوچىلارغا چېچىلىپ شەھەر بېتىگە ماي بولۇشـ
قان ئېرىق سۇلىرىمۇ قارايغان ، غەمكىن .

بۇگۈن ھېلىقى تولۇن ئايمۇ يامانلاپ قالغان ، ھاۋا تۇتۇلـ
غان ، سىمىلداپ يامغۇر ياغماقتا ، كوچىلار جىمجىت ، ئادەمـ
سىز . نەدىندۇر مەستلەرنىڭ ئاغىل ـ تاغىل ئۈيغۇرچە ، رۇسچە
ئاۋازلىرى ئاڭلانماقتا . بايلارنىڭ ئۆيلىرىنىڭ دېرىزە قاپقىلىرى
ھىم ئېتىلگەن ، دەرۋازىلىرى قۇلۇپلانغان ، نامراتلارنىڭ ھالى
ھەرقاچان خاراب : قارىدۆڭ مەھەللىسىنىڭ شەھەرگە يېقىن
چوڭ كوچىسىدىكى سارايغا ئاشلىق بېجى تۆكۈشكە كىرگەن
دېھقان ھارۋىلىرى لىق تولغان . بورا سېلىنغان ، سۇماي بىلەن
يورۇيدىغان قارا چىراغ يېقىلغان ئۆيلەردە ، تاغارلىرىنى باشلىـ
رىغا قويۇپ ئوڭدا يېتىشقان دېھقانلار ئاچچىق موخۇركا ئىسلىـ
رىنى ئىچىگە تارتىپ ، بەس ـ بەس بىلەن يۆتىلىشىپ يىل
توغرىسىدا سۆزلەشمەكتە .

ـــ تۈركىستان بولسا ھەممە خەق ياخشى بولۇپ كېتىدۇ
دەۋاتاتتى ، كېپىنىمىز تىزىمىزدىن ئاشمىدا ، سەككىز خو بۇغـ

ـداي دەنگە كەتتى ، ئورىدا ئالتە خو بۇغداي قالدى ، ئۇرۇقلۇقمۇ ،
ئەتىيازدىن بۇغداي پىشقۇچە يەيدىغان ئاشلىقمۇ شۇ !

— سېنىڭغۇ نېمىلا بولمىسۇن باركەن . مېنىڭ ئىسسىق
جېنىم قالدى . ئارا - گۈرجەكنى قۇچاقلاپلا قالدىم . ئەللىكبې-
شى تولا سۆيلەپ بوسۇغامنى تېشىۋەتتى . ئاچ قالسام تۈركىستان
ھۆكۈمىتىمىز بولغاندىكىن دەپ ھەممە ئاشلىقنى ئەكىرىپ دەڭگە
تۆكتۈم ، يامنى ، چاشقانلىرىم ئاچتىن ئۆلىدىغان بولدى - دە ، ھى -
ھى - ھى !...

شادلىق ھەممە يەردە بار !

خەنزۇ بازىرىدا ئاشخانىلار ئالدىدا دۇم يېتىپ - دۇم قوپې-
دىغان يېتىمچىلارمۇ كۈلۈشمەكتە . ئۇلار باش - كۆزى قاسماق ،
ئۇستۈپشى جۇل - جۇل ، قۇتۇر ئىتلار بىلەن بىللە ئوتى ئۆچكەن
ئوچاقلارغا قاقلىنىپ كۈلۈشمەكتە :

— قارا ، مۇنۇ خوتۇن ساراڭ بولغان بىلەن ئوينايدىكەن .
ماڭا ئەمچىكىنى تەڭلىدى ھا - ھا - ھا !...

—پاھ ، كالىنىڭ يېلىنىدەك چوڭ - ھە ، ھى - ھى - ھى !...

— پىتلىرىڭ مېنى تالىغىلى تۇردى تۇراق ، ھايت دە !

— پىت سوقۇشتۇرامسەن ئېناق ؟ ھى - ھى - ھى...
ھا - ھا - ھا !...

— ھى - ھى - ھى... ئابلا باي ھە ، گەپ قىلىڭ ،
ھۆكۈمەتكە نەچچە مىڭ سەر ئالتۇن بەردىم دېدىڭىزا ؟

— ئابلا باي ، بەرگىنىڭىز قىرىقتىن بىرگە توشامدۇ
زادى ؟ ئۇنداق بولسا خۇدا رازى ، بەندە رازى ، ھۆكۈمەت-
مۇ رازى...

— ئېلىخان تۆرەم تولا سۆزلەيدىغان بولۇۋالدى : قېرىلىق
كېسىلىمۇيا ، دەردى كۆپمۇ ؟

— ھەر ئىككىلىسى بار . ھۆكۈمەتنىڭ خەزىنىسى قۇ-
رۇق . شۇنچە ئەسكەر يەپ - ئىچىپ بىكار ياتسا ، بىزغۇ يازنى
يايلاقتا ، قوشلىرىمىزدا قىمىز ئىچىپ ، پاقلان يەپ ، ئويۇن -
كۈلكە بىلەن ئۆتكۈزدۇق . بىچارە تۆرەم بىر كۈن ئارام ئالماي
ئالدىراشچىلىقتا يازنى تۈگەتتى . مانا ھازىر ئىش چاتاق : مەن
تۈركىيىگە كېتىمەن ، شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى
دېسە خۇش بولۇپ كېتىپتۇق . سودىدا پايدا يوق ، ھۆكۈمەت
ئالىمەن دەپ قولىنى سوزۇپلا تۇرىدۇ . بەش يۈز تۇياق قوي
بېرىپمۇ قۇتۇلالمىدىم ، يەنە جىقلا قەرز ۋەرىقى كەپتۇ .

— داد ئېيتماي ناخشا ئاڭلايلىلا ، خۇپتەندىن يېنىپ ھې-
كىمبەگ غوجامۇ كېلىدۇ . قېنى ، زىكرى ئۇكام ، دۇتارىڭىزنى
ئالسىڭىزا !

نېرىقى ئۆيدىن ياشلارنىڭ قىقاس - چۇقانلىرى ئاڭلاندى :

— گوركىي ، گوركىي ! ھا - ھا - ھا !...

— تانسا ئوينايمىز ، تانسىغا چال گارمونىڭنى !

— گارمون دېگەن دۇتارنىڭ دۈشمىنى ، ياشلارمۇ ئابلا
باينىڭ ئۆيىگە يىغىلغانىكەن - دە ؟

— ئابدۇكېرىم ئابباسوف ختاي قىزى بىلەن سۆيۈشۈۋا-
تامدۇ نېمە ، گوركىي دېيىشكىلى تۇردىغۇ ؟

— قىزىم ئابباسوفنى ، سادىروفنى ، يەنە بىرقانچە ياشلار-
نى چايغا چاقىرغانىكەن . ئوقۇشماي مەنمۇ چوڭلارنى تەكلىپ
قىلىپ قويۇپتىمەن !

— خوتۇنلىرىچۇ ، ئابلا باي ، بايلارنىڭ خېنىملىرىنى
چاقىرماپتۇمۇ ؟ چوڭ باي دېگەنزە ، ئاغزىنىڭ يېلى ناھايىتى .
چوڭ قورۇ ، يىگىرمە - ئوتتۇز مالاي نېمىدىن قورقۇش !

ئادەملەر نېمىگە شادلانغىنىنى بىلىشمەيدۇ . گويا ئۇلار تۇغ-
ما خۇشالدەك . بۇ شەھەرنىڭ ھەممە ئادىمى كۈلۈۋاتقاندەك .
تەبىئەت ، جەمئىيەت بۇ شەھەرگە ھومايغىنى بىلەن ، كىشىلەر

قەلبى هامان شادلىققا تولغان. گويا ئۆي بېسىپ دىۋانىدىن
تارتىپ ئەڭ چوڭ باي، ئەڭ چوڭ ئەمەلدارلارغىچە خۇشال.
بىرلا نۇرىنىڭ قاپىقى ئېچىلمىدى. ئۇ ئەتىگەن پەرىخە
بىلەن كۆرۈشتى. قىز بۇرۇنقى پەرىخە ئەمەس. نۇرىغا سوغۇقلا
مۇئامىلە قىلدى، تۇزۇك قاپاق ئاچمىدى. نۇرى بۇ هالنى سۇن-
ئىي، ئەتەي قىلىۋاتقان قىلىق دەپ چۈشەندى. ئۇ نۇرىنى بىزار
قىلىش كويىغا مەقسەتلىك چۈشكەن. لېكىن بۇ قىلىقى ئۆچكەن
ئوتنى چۇخچىلاپ ياندۇرىدىغان كۆسەي بولۇپ قالغىنىنى قىز
بىلمىسە كېرەك.
نۇرى زەيتۇنەنىڭ كاتتا چېيىغا بارمىدى. قىز دەرۋازا ئال-
دىغا يۈز چىقىپ - يۈز كىردى، هازىرمۇ ئۇنىڭ ئەس - يادى
شۇنىڭدا. لېكىن نۇرى خۇددى قىزنى ئۇنتۇپ قالغاندەك سىم
كارىۋاتتا ئوڭدا يېتىپ ماناس دەرياسى بويىنى، ئۇرۇمچىدىكى
كېلىشىم ۋە كەلگۈسىنى ئويلىماقتا. ئاخىر ئالاقچى كىردى:
«ئاباسوف سىزنى چاقىرىپتۇ!» دېدى ئۇ. ئۇ شۇ چاغدىلا
زەيتۇنەنى ئېسىگە ئالدى.

54

پۈتۈن شىنجاڭ خەلقىنىڭ، هەتتا چۇڭچىڭدىكى جياڭ جيې-
شى ۋە ئۇنىڭ سىياسەتچىلىرىنىڭ كۆز - قۇلىقى ئۇرۇمچىدە.
گېنېرال جاڭ جىجۇڭ مۇشۇ 1945 - يىلى 13 - سېنتەبىردە
ئۇرۇمچىگە كېلىپ 14 - سېنتەبىردە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ
ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق مۇۋەققەت باش كونسۇلى يېۋسىيېف بىلەن
ئۇچرىشىپ، ئىلى تەرەپ بىلەن مۇرەسسەلىشىش ئارزۇسىنىڭ
بارلىقى، بۇنىڭ ئۈچۈن يېۋسىيېفنىڭ ياراشتۇرغۇچى بولۇپ
بېرىشىنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى ئېيتقاندىن كېيىن، شىنجاڭ-

دىكى گومىنداڭ كاتتىۋاشلىرى بىلەن ئۇچراشتى. ئۇ شىنجاڭ-
نىڭ قولدىن كېتىش خەۋپىنى سەزدى. بۇ ئار - نومۇسنى ئۇ
دەۋرنىڭ بىر سىياسەتچىسى هېسابلانغان ۋەتەنپەرۋەر ئادەم قوبۇل
قىلالمىدى. ئۇ باشقا هەرقانداق ۋاڭ - چۇڭنى قايرىپ قويۇپ،
شىنجاڭنى تۇتۇپ تۇرۇشنى مەقسەت قىلغان كېلىشىم پەيدا قى-
لىشقا كىرىشتى. بۇنىڭ بىردىنبىر يولى سوۋېت ئىتتىپاقىغا
مايىل سىياسەت قوللىنىش، يەنى يول قويۇش سىياستى —
ئامېرىكا هۆكۈمىتى يولغا قويۇۋاتقان سوتسىيالىزم خەۋپىگە قار-
شى تۇرۇش سىياستىگە خىلاپ سىياسەت يۈرگۈزۈشكە مەجبۇر
بولدى. بۇ خىل تەشەببۇسنى گومىنداڭ هۆكۈمىتىنىڭ يۇقىرى
قاتلام سىياسەتچىلىرى، هەربىي كاتتىۋاشلىرى قاتتىق ئەيىب-
لەيتتى ۋە ئۇنىڭغا قارشى تۇراتتى. لېكىن جاڭ جىجۇڭنىڭ
ئىزاهاتلىرىنى ئاڭلىغان جياڭ جيېشى ئۇنىڭغا قوشۇلدى ۋە:
— سىز شىنجاڭ مەسىلىسىنى هەل قىلىشتا دۆلەتنىڭ
تولۇق هوقۇقلۇق ۋەكىلى. هەممە ئىش سىزنىڭ خاهىشىڭىز
بويىچە بولسۇن! — دېدى.
جياڭ جيېشى تۇمان بىلەن قاپلانغان تاغلىق شەهەر چۇڭ-
چىڭدىكى ئىشخانىسىدا مېڭىپ يۈرۈپ كاتىپى چېن بۇلېيگە
بۇيرۇق بەردى:
— بۇ يىل 8 - ئاينىڭ 26 - كۈنى جۇڭگو - سوۋېت
دوستلۇق شەرتنامىسى ۋە قوشۇمچە قارار هۆججەتلەر پۈتۈن
دۇنياغا ئېلان قىلىندى. دوستلۇق كېلىشىمىدە ئوچۇق قىلىپ:
«... سوۋېت هۆكۈمىتى گومىنداڭ هۆكۈمىتىنى قوللايدۇ،
جۇڭگو هۆكۈمىتىنىڭ شەرقىي شىمالدىكى ئۈچ ئۆلكىگە بولغان
تولۇق ئىگىلىك هوقۇقىغا هۆرمەت بىلدۈرىدۇ. بۇ ئۈچ ئۆلكى-
نىڭ تېررىتورىيە ۋە مەمۇرىي پۈتۈنلۈكىنى ئېتىراپ قىلىدۇ ۋە
شىنجاڭنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلاشمايدۇ، سوۋېت ئەسكەرلى-
رى ياپونىيىنى مەغلۇپ قىلىپ، ئۈچ ئايدىن كېيىن شەرقىي
شىمالدىن تولۇق چېكىنىپ چىقىدۇ...» دەپ يېزىلغان. لېكىن

ئورۇسلارغا ئىشەنگىلى بولمايدۇ. قەغەزگە يېزىلغىنىغا تولۇق ئەمەل قىلمايدۇ. كوممۇنىستىك پارتىيىنى قوللىمايمەن دېگەن، ئوغرىلىقچە قوللاۋاتىدۇ، شىنجاڭدىمۇ شۇنداق قىلىدۇ. ئاستىرتىن قوللايدۇ. دىپلوماتىيىدە «جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇق - ھەمكارلىق كېلىشىمى» نى سۆزلەش كېرەك. ئەمما ھەربىي تەييارلىق زادىلا بوشاشتۇرۇلمىسۇن!

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى پېتروف جۇڭگو تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقىغا «مېموراندۇم» تاپشۇردى. ئۇنىڭدا مۇنداق سۆزلەر بار: «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجا شەھىرىدىكى كونسۇلى سوۋېت ھۆكۈمىتىگە يوللىغان دوكلاتىدا دېيىشىچە: بىرنەچچە مۇسۇلمانلار ئۆزلىرىنى شىنجاڭ قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ ۋەكىللىرى بىز دېيىشىپ، كونسۇلىمىزغا رۇسلار ئارىغا چۈشۈپ جۇڭگو دائىرىلىرى بىلەن ئارىمىزدا يۈز بەرگەن توقۇنۇشنى مۇرەسسە قىلىشقا قاتنىشىپ بەرسىكەن دېگۈدەك ھەمدە قوزغىلاڭچى خەلق ئەسلىدە جۇڭگودىن ئايرىلىپ چىقىپ كەتمەكچى ئەمەس، ئۇلارنىڭ مەقسىتى مۇسۇلمانلار شىنجاڭدا كۆپ سانىنى ئىگىلەيدۇ، غۇلجا، تارباغاتاي، ئالتاي، قەشقەر ئوخشاش جايلارنى ئاپتونومىيىگە ئىگە قىلىشنى مەقسەت قىلىدۇ، دەپتۇ. مەزكۇر ۋەكىللەر يەنە ئۆتمۈشتە شىنجاڭ دائىرىلىرى ئۆزلىرىگە قىلغان خىلمۇ خىل جەبىر - زۇلۇملىرىنى بايان قىپتۇ. سوۋېت ھۆكۈمىتى ئۆزىنىڭ شىنجاڭ بىلەن چېگرىداش رايونلىرىنىڭ خاتىرجەملىكى ۋە تەرتىپىگە كۆڭۈل بۆلۈش، ئەگەر جۇڭگو ھۆكۈمىتى خالىسا، شىنجاڭدا پەيدا بولغان بۇ ۋەزىيەتنى مۇرەسسەگە كەلتۈرۈشكە قۇلايلىق بولۇشنى كۆزدە تۇتۇپ، غۇلجا شەھىرىدە تۇرۇشلۇق كونسۇلىمىزنى جۇڭگو ھۆكۈمىتىگە قولىدىن كەلگىنىچە ياردەملىشىشكە تەيىن قىلماقچىمىز…»

جياڭ جيېشى پېتروفتىن تولىمۇ رازى بولدى. ئۇ ئىلى

ۋەقەسىدە ھۆكۈمەت تەرەپتە تۇرىمىز دەپتۇ. لېكىن جياڭ جيېشى يەنە خاتىرجەم ئەمەس. سەۋەبى، سوۋېت ھۆكۈمىتى ھېچقاچان سۆزىگە ئەمەل قىلغان ئەمەس. جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنى قوللىمايمىز دېدى، لېكىن 9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى جۇڭگو كومپارتىيىسى ئارمىيىسىنىڭ سۈييۈەن، رېخې، لياۋنىڭ ھەربىي رايون 16 - شۆبىسىنىڭ قوماندانى زېڭ كېلىن ئىككى مىڭ ئەسكىرى بىلەن شېنياڭغا بارغاندا، سوۋېت ئارمىيىسىنىڭ قوماندانى بىرىنچى، ئىككىنچى قېتىملاردا ئۇلارنى پويىزدىن چۈشۈرمىدى. ئۈچىنچى قېتىمدا چۈشۈشكە رۇخسەت قىلدى. ئۇلار يالتا كېلىشىمگە ئاساسەن شۇنداق قىلدۇق، دېدى. گېنېرال فافتون ھە دېگەندە قاتتىق بولدى، لېكىن سوۋېت ۋەكىلى ۋىسبېك زېڭ كېلىن بىلەن يەنئەنگە بېرىپ جۇ دې بىلەن كۆرۈشكەندە، ئاخىر لياۋنىڭ، رېخې ئۆلكىلىرىدىكى كومپارتىيە بازىلىرىنى ستالىننىڭ مەخپىي نازارەت قىلىنسۇن دېگەن يوليورۇقى بويىچە كومپارتىيىگە بەردى. جياڭ جيېشى ستالىنغا ئىشەنمەيدۇ، خۇددى ماۋ زېدۇڭ جياڭ جيېشىنىڭ چىرايلىق سۆزلىرىگە ئىشەنمىگەندەك.

جۇڭگو تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقى جياڭ جيېشىدىن يوليورۇق ئالغاندىن كېيىن، سوۋېت ھۆكۈمىتىگە تۆۋەندىكىدەك جاۋاب قايتۇردى: «① شىنجاڭدىكى مۇسۇلمانلار قوزغىلىڭى مەسىلىسىنى ھەل قىلىشقا سوۋېت ھۆكۈمىتى ياردەملىشىشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. ھۆكۈمىتىمىز بۇنىڭغا ئالاھىدە تەشەككۈر ئېيتىدۇ. ② چېگرا رايون خەلقى بەھرىمەن بولىدىغان شارائىتنى ياخشىلاش مەسىلىسى توغرىسىدا رەئىس جياڭ جيېشى: ھۆكۈمەت شىنجاڭ خەلقىگە ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلىدۇ، دەپ بۇرۇنلا جاكارلىغانىدى. بۇ قېتىمقى ۋەقەنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ھالىتىنى بۇنىڭدىن كېيىن ياخشىلاش مەقسىتىدە ھۆكۈمىتىمىز مىنىستىر جاڭ جىجۇڭنى

شىنجاڭغا ئەۋەتتى. ③ ھۆكۈمىتىمىز بۇ ۋەقەنى كېڭىشىپ ھەل قىلىش ئۈچۈن، ۋەقە چىقارغۇچىلار ئۆز ۋەكىللىرىنى ئۈرۈمچىگە ئەۋەتىپ، جاڭ بۇجاڭغا ئۆز پىكىرلىرىنى بايان قىلىشنى ئالاھىدە ئۈمىد قىلىدۇ. ھۆكۈمىتىمىز بەلگىلىگەن سىياسەتلەر بويىچە، پۈتۈن شىنجاڭ خەلقىنى سىياسىي جەھەتتە ئىچكىرىدىكى خەلقلەر بىلەن ئوخشاش تەمىناتتىن بەھرىمەن قىلىدۇ. ④ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدىكى كونسۇلى ياردەم قىلىشنى خالىسا، ئۇلارغا ئۈرۈمچىگە كېلىپ جاڭ بۇجاڭ بىلەن ئۇچرىشىپ، تىنچلىق بىلەن ھەل قىلىش چارىلىرى ئۈستىدە سۆھبەت ئۆتكۈزۈشنى ئۇقتۇرۇپ قويۇشنى تەۋسىيە قىلىمىز. بۇ ۋەكىللەرنىڭ بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىمىز...»

گېنېرال جاڭ جىجۇڭ يۇقىرىقى يولىيورۇق، كېلىشىملەرنى ئىنچىكىلەپ خىيالىدىن ئۆتكۈزدى. ئاساسىي روھىنى يادقا بىلىۋالدى. ئۇ تولىمۇ خاتىرجەم ۋە ئۈمىدۋار ئىدى. شۇڭا ئۇ بايىلا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ كۆتكۈچىسى فاڭ كوجاڭ ۋە تەرجىمان خې گۋاڭكۈيلارنىڭ:

— «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» دېگەن خېتى بار ئىمزاناك تاقىغان ئۈچ كىشى بىزگە گۇۋاھنامىلىرىنى كۆرسەتتى. ئۇلار جۇڭگو ھۆكۈمىتى ۋەكىللىرىنىڭ باشلىقى بىلەن كۆرۈشىمىز، دەيدۇ، — دېگەن خەۋىرىگە:

— مەن سوۋېت كونسۇلى بىلەن سۆزلىشىپ ئاندىن كېيىن جاۋاب بېرەي، — دېدى ئوڭايسىزلىنىپ.

ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق مۇۋەققەت باش كونسۇلى يېۋسىيېفقا پېتروف تاپشۇرغان «مېموراندۇم»نىڭ مەزمۇنى بىلەن تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقىنىڭ جاۋابىنىڭ مەزمۇنىنى ئۇقتۇردى ۋە:

— مەن پەقەت مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ۋەكىلى سالاھىيىتىم بىلەن ۋەقە تۇغدۇرغانلارنىڭ ۋەكىلىنىلا قوبۇل قىلالايمەن.

«شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ۋەكىلىنى قوبۇل قىلالمايمەن، — دېدى.

17 - ئۆكتەبىر جاڭ جىجۇڭ غۇلجا تەرەپنىڭ ئۈچ نەپەر ۋەكىلى بىلەن تۇنجى قېتىم كۆرۈشتى. ئۇ ۋەكىللەرنىڭ مەيدىسىگە قارىدى، ئىمزاناك يوق ئىدى. ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ، ئىككى قولىنى سوزۇپ خۇددى ئۇزۇن يىل كۆرمىگەن دوستلىرى بىلەن ئۇچراشقاندەك خەنزۇ تىلىدا:

— پاھ، پاھ... ھەي، مانا ئارزۇيۇمغا يەتتىم. ئۇيغۇرلار نېمىدېگەن قاملاشقان مىللەت: قارا بۇرۇت، قاراقاش، يوغان كۆز، قاڭشارلىق... ياخشىمۇسىلەر! — دېدى ۋە قارا بۇرۇت، ئاق يۈزلۈك رەخىمجان سابىرھاجى بىلەن، ئاندىن كېيىن ئىنچىكە ئۇزۇن بۇرۇت، پەۋاز قاپاق، پاكارراق ئادەم ئوبۇلخەيرى تۆرە بىلەن، ئاخىرىدا ئوتتۇرا بوي، بۇغداي ئۆڭ، قارا بۇرۇت يىگىت ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن ئىككى قوللاپ، قوللىرىنى چىڭ سىقىپ كۆرۈشتى. لېكىن ئىلى ۋەكىللىرى ئۇنچىلىك قىزغىن بولمىدى. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە بۇ ئېگىز، كۆزەينەك تاقىغان، يۇزى سوزۇقراق كەلگەن، ئاق يۈزلۈك گېنېرال بەردىبىر گومىنداڭ، گومىنداڭ دېمەك زۇلۇم سالغۇچى دېمەك. گەرچە ئۇ كۈلۈپ تۇرسىمۇ ئۇنىڭ مەقسىتى بىرلا: يېپىش - تالاش. ئۇنىڭ كۆلكىسى ئوۋغا ئېتىلىش ئالدىدىكى يولۋاسنىڭ ھېجىيىشى خالاس. بۇجاڭ سەزگۈر ئىكەن، ۋەكىللەردىكى بۇ روھىي ھالەتنى دەرھال سەزدى:

— بىز تۇنجى قېتىم دىدارلاشقان بولساقمۇ، بىر ئائىلىدىكى ئاكا - ئۇكىلار، شۇڭا مەن چەكسىز خۇشال، قېرىنداشلىرىم بىلەن دىدارلاشتىم!

خې گۋاڭكۈي خۇددى غۇلجا ئۇيغۇرلىرىدەك ساپ ئۇيغۇر تىلىدا سۆزلىدى. بۇ تەرجىمان بىردىنلا ۋەكىللەرگە ياراپ قالدى.

— لېكىن سىلەرنى رەنجىتىپ قويدۇق، — دېدى جاڭ

جىجۇڭ كۈلۈپ تۇرۇپ، — بىر چوڭ ئائىلىدىكى ئاكا-ئۇكىلار ئىچىدە پىكىردە ئىختىلاپ بولۇپ تۇرىدۇ. بەزىدە جەڭگى-جېدەلمۇ بولىدۇ. بۇ بىر نورمال ئەھۋال. ئۆتمۈشتە شىنجاڭدا مىللەتلەر ئارىسىدا بولۇپ ئۆتكەن بىنورمال ئىشلارغا ھۆكۈمەت مەسئۇل. قېرىنداش مىللەتلەر كەمسىتىلدى، ھەتتا خورلاندى. غۇلجا ۋەقەسى مانا شۇ سەۋەبتىن پەيدا بولدى. مەركەز ياپونغا قارشى ئۇرۇش بىلەن بولۇپ كېتىپ، يەرلىك ھاكىمىيەتلەرگە يېتەرلىك ۋاقىت ئاجرىتالمىدى. يەرلىك ھاكىمىيەتتىكى بەزى ئادەملەر سەنمىنجۈيى ۋە دۆلەتنىڭ باراۋەرلىك، دېموكراتىيە سىياسىتىگە خىلاپلىق قىلدى. قېرىنداش مىللەتلەرنى قاتتىق رەنجىتتى، بۇنىڭ ئۈچۈن شىنجاڭدىكى ھەرقايسى قېرىنداش مىللەتلەردىن ئەپۇ سورايمەن. بۇ رەئىس جياڭ جيېشى جانابلىرىنىڭ تاپشۇرمىسى.

ئۇ ۋەكىللەرنىڭ چىرايىدىكى رازىلىقنىمۇ بايقىدى. ئۇ قولياغلىق بىلەن كۆزلىرىنى سۈرتۈپ قويۇپ، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

— مەن سىلەردىن ئەپۇ سورايمەن، ماجىرانىڭ كېڭىيىپ كەتكىنىدىن ئەپسۇسلىنىمەن. بۇ كۆڭۈلسىزلىكنىڭ چوڭىيىشىغا مەركەز جاۋابكار. لېكىن بۇ قارىمۇقارشىلىق پات ئارىدا تۈگەيدۇ. دۇنيادا تولىمۇ چوڭ ئىشلار يۈز بەردى. ھەممىسى ھەل بولدى. بۇ ئىشلارمۇ تېزلا ھەل بولىدۇ. بىز ناھايىتى تېزلا قۇرۇلۇش-گۈللىنىش يولىغا ماڭىمىز، خەلق تۇرمۇشىنى ياخشىلاشقا دىققىتىمىزنى مەركەزلەشتۈرەلەيمىز!

«خەلق تۇرمۇشى» دېگەن سۆز ئەخمەتجانغا يېقىپ قالدى. ئۇ مانا شۇنىڭ ئۈچۈن ياشاپ، شۇنىڭ ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتقانلىقىنى ھازىرلا سەزگەندەك بولۇپ، ئىختىيارسىز ئۇيغۇر تىلىدا:

— رەھمەت، گېنېرال جانابلىرى، دېگەنلىرىدەك بولسۇن! — دېدى.

ئەخمەتجان ۋەكىللەرنىڭ تىلى، ئەقلى. چۈنكى ئۇ غۇلجىدا ھۆكۈمەت ئىشلىرىغا ئارىلاشقاندىن بېرى نى-نى چىگىش مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتا ھەل قىلغۇچ پىكىرلەرنى بەردى. بولۇپمۇ ھۆكۈمەت نىزامى، ھەربىي ئۇستاپ، مەمۇرىي ئورگانلار تۈزۈملىرىنى تۈزۈشتە نۇرغۇن تالاش-تارتىشلار بولغاندا، ئەخمەتجان ھۆكۈمەت ھەيئىتى سالاھىيىتى بىلەن نۇرغۇن ھەل قىلغۇچ پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ھۆرمەت ۋە ئىناۋەت تاپتى. ھۆكۈمەتنىڭ، ئارمىيىنىڭ مۇھىم ئىشلىرىدا ھۆكۈمەت باشلىقلىرى، ھەربىي باشلىقلار ئۇنىڭ پىكرىنى ئالىدىغان بولۇپ قالدى. نېمىلا ئىش بولسا كىشىلەر «ئەخمەتجان نېمە دەپتۇ؟» دەپ سورايدىغان بولۇپ قېلىشتى.

مانا ھازىرمۇ ئەخمەتجان «رەھمەت» دېۋىدى، ۋەكىللەر باشلىقى رەخىمجان سابىر ھاجىيوف بىلەن ئوبۇلخەيرى تۆرىلەرمۇ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، قوللىرىنى كۆكسىگە قويۇپ رەھمەت ئېيتىشتى. جاڭ جىجۇڭ بۇ ئىللىق مەنزىرىدىن ھاياجانلىنىپ دىپلوماتلارچە ئەمەس، تەبىئىي ھېسسىيات بىلەن كۈلدى.

— سىلەرگە رەھمەت، سىلەرنىڭ كەڭ قورساق، يىراقنى كۆرەرلىكىڭلارغا رەھمەت! — دېدى ئۇ ۋە، — بىر ئائىلە كىشىلىرى بولغاندىكىن، مەسىلىنى ھەل قىلىدىغان كونكرېت پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويايلى ئەمدى، — دەپ ئەخمەتجانغا قارىدى.

— ئاۋۋال جاڭ بۇجاڭنىڭ پىكرىنى ئاڭلاپ باقايلى، — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى. جاڭ جىجۇڭ كۈلۈپ قويۇپ بىللە كەلگەن خادىملىرىنى تەكلىپ قىلدى. يېڭى بىنانىڭ ياۋروپاچە جابدۇلغان مەجلىسخانىسىغا كاستۇم-بۇرۇلكا كىيىپ، گالستۇك تاقىغان ئىللىق چىراي ئادەملەر كىرىپ كېلىشتى. ئۇلار تولىمۇ مۇلايىم، ئوچۇق چىراي ئىدى. ئىلى ۋەكىللىرى ئۆزلىرىگە بۇنچە ئىللىق مۇئامىلە قىلىشقان خەنزۇ ۋەكىللەرنى تۇنجى

قېتىم كۆرمەكتە ئىدى . ئۇلار بولۇپمۇ ئەخمەتجان قاسىمى گو-
مىنداڭ ئادەملىرى بىلەن تۇرمىدە كۆرۈشكەن ، ئۇلارنىڭ چىراي-
لىرىدىن مۇز ياغاتتى ، ئۇلار ئۇيغۇر ، قازاق ۋە باشقا مىللەتلەر-
نى ئادەم قاتارىدا كۆرمەيتتى . ئەخمەتجان : «گومىنداڭ ئەمەل-
دارلىرىمۇ كۈلەمدىغاندۇر ؟ » ، «بۇ خەقنىڭمۇ چىرايى ئېچىلام-
دىغاندۇر ؟ » دەپ ئۆز - ئۆزىدىن سورىغانىدى .

ئىككى تەرەپنىڭ ۋەكىللىرى ئۆزئارا تونۇشتۇرۇلدى . گو-
مىنداڭ ۋەكىللىرى ھەر قېتىم تونۇشتۇرۇلغاندا ، ئورنىدىن تىك
تۇرۇپ تەزىم قىلاتتى . ئۇلارنىڭ ئىسىم فامىلىسى ، مەنسىپى
بىر - بىرلەپ تونۇشتۇرۇلدى . ئىلى ۋەكىللىرى تونۇشتۇرۇل-
غان بۇ ئون بىر ئادەمنىڭ ھەممىسىلا گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ
يۇقىرى دەرىجىلىك ، مۇھىم ئەمەلدارلىرى ئىكەنلىكىنى ، جياڭ
جيېشىنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىگە تولىمۇ كۆڭۈل بۆلۈۋاتقىنىنى
ھېس قىلدى . بۇ ۋەكىللەرنىڭ چىرايى ، گېپى ۋە مۇئامىلىلىرى-
دىن بىرخىل ياخشىچاق بولۇش ، خۇشامەت بىلىنىپ تۇراتتى .
رەخىمجان ئەخمەتجاننىڭ قۇلىقىغا :

— جېنى ئاز قالغان ئادەمنى ئۇ دۇنياغا يىغا بىلەن
ئۇزاتماي ، نېمىشقا كۈلكە - خۇشامەت بىلەن قۇتۇلدۇرۇش كو-
يىغا چۈشكەندۇر - ھە بۇ خەق ! — دېدى .

—بۇلار ئۆز نەپرىتىنى كۈلكە بىلەن ئىپادىلەشكە ھەممى-
دىن ماھىر ! — دېدى ئەخمەتجان .

— بىزگە مۇستەقىللىق كېرەك ، تاشقى موڭغۇل-
يىدەك ، — دېدى ئوبۇلخەيرى تۆرە .

— بىز تىنچلىق ، مەڭگۈلۈك تىنچلىق ئۈچۈن بۇ يەرگە
كەلدۇق ! — دېدى جاڭ جىجۇڭ «مۇستەقىللىق» دېگەن
سۆزنى ئاڭلاپ قاپىقىنى تۈرۈپ ، — ئەڭ چوڭ ئارزۇ-
يىمىز تىنچلىق !

— دېموكراتىيە — خەلقچىللىق ، — دېدى ئەخمەتجان

قاسىمى ، — تىنچلىق دېموكراتىيىسىز پەيدا بولالمايدۇ !

جاڭ جىجۇڭ قارا بۇرۇت ، ئوتتۇرا بوي يىگىتكە قاراپ
كۈلۈمسىرىدى :

— ھە قېنى ، يەنە سۆزلەڭ ، يىگىت !

— بىز مەڭگۈلۈك تىنچلىق يارىتىش ئۈچۈن تىنچسىزلىق
پەيدا قىلدۇق ، شۇ تىنچسىزلىق ئىچىدىن تىنچلىق ئىزدەپ كەل-
دۇق . چۈنكى بىزگە ھاياتلىق كېرەك . ھاياتلىق بىز ئۈچۈن
ئۆلۈمدىن قىممەتلىك !

— ئارزۇيىمىز ئوخشاشكەن ، زۆرۈرى تىنچلىق !

— بىزنىڭ ئىزدىگىنىمىز مۇشۇ !

— بىرلىك - ئىتتىپاقلىق !

— ئۇنىڭ شەرتى بار ، بۇجاڭ جانابلىرى !

— خۇش ، سۆزلەڭ قېنى ؟

— بىرلىكنىڭ شەرتى مىللەتلەرنىڭ ھەقىقىي باراۋەرلى-
كى ، خەلقچىل سىياسەت !

— شەرتىڭلار قوبۇل قىلىنسا ، ئۇزۇن مۇددەتلىك تىنچ-
لىق ، بىرلىك پەيدا بولالامدۇ ؟

— بۇنىڭغا بىز كېپىل ، جانابىي بۇجاڭ بىرلىك تە-
لەپ قىلىدىكەن ، بىز ھەقىقىي خەلقچىللىقنى ئىزدەيمىز . جاڭ
بۇجاڭنىڭ خالايدىغىنى تىنچلىق ، بىزمۇ تىنچلىق تەرەپدارى .
تىنچلىقنىڭ شەرتى خەلقچىللىق . بىرلىكنىڭ شەرتىمۇ خەلقچىل-
لىق ، خەلقىمىزنىڭ ئىزدىگىنىمۇ تىنچلىق . تىنچلىقنىڭ ئاسا-
سى خەلقچىللىق . ئەمدى مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ئىزدىگىنى
بىرلىك ، بىرلىكنىڭ شەرتى خەلقچىللىق . دېمەك ، تىنچلىق
ئىزدىگۈچى خەلقىمۇ خەلقچىللىق كېرەك . تىنچلىق ئىزدىگۈچى
مەركەزگىمۇ خەلقچىللىق سىياسەتنىڭ ئىشقا ئاشۇرۇلۇشى كې-
رەك !

— ناھايىتى ياخشى ، بۇ جوزىدا دېموكراتىيىگە كېپىللىك

قىلالايمىز ! ــ دېدى جاڭ جىجۇڭ كۈلۈمسىرەپ . رەخىمجان
ئەخمەتجان ئەپەندىمگە قارىدى ۋە كۇسۇرلاپ قويدى :
ــ ھۆكۈمىتىمىز بىزگە تاپشۇرغان ۋەزىپە ــ مۇستە-
قىللىقنى قولغا كەلتۈرۈش ، باشقىسى بىر تىيىن ، كۇدە ـ
كۆرپىسىنى كۆتۈرۈپ ، كەشىنى توغرىلىسىلا بولدى !
ــ ئەھۋال مۇرەككەپ ، ــ دېدى ئەخمەتجان قاسىمى
خىيال بىلەن ، ــ جياڭ كەيشى بىلەن بىزنىڭ ستالىن كېلى-
شىپ بوپتۇ . ستالىن يەنئەن بىلەن غۇلجىنى قوللىمايدىغان ،
گومىنداڭنىلا ئېتىراپ قىلىدىغان ، ھەتتا گومىنداڭغا ياردەم
قىلىدىغان بوپتۇ . «جۇڭگو ـ سوۋېت دوستلۇق كېلىشىمى»
ئېلان قىلىندى . گومىنداڭ بىلەن جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ
كېلىشىمى ــ «10 ـ ئۆكتەبىر تىنچلىق كېلىشىمى» مۇ ئېلان
قىلىندى . ۋەزىيەتكە ماسلاشماي بولمايدۇ . ھازىرچە ئالىي مۇخ-
تارىيەتتىن باشقىنى تىلغا ئالغىلى بولمايدىغاندەك !
ــ قېنى ، بۇلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ باقايلى ، ــ دېدى
رەخىمجان سابىر ھاجىيوف ۋە ئۇنلۇك قىلىپ ، ــ قېنى ئەمە-
سە ، ھۆكۈمەت تەرەپنىڭ پىكرىنى ئاڭلاپ باقايلى !
تەرجىمان تەرجىمە قىلغاندىن كېيىن ، ليۇ مېڭچۈن يازما
ماتېرىيالنى ئوقۇدى . «مىللەتلەر تەڭ ـ باراۋەر بولۇش ، سىيا-
سىي جەھەتتە دېموكراتىيە بولۇش ، يەرلىك ئاپتونومىيىنى يولغا
قويۇش» دېگەن سۆزلەردىن باشقىسى ئىلى ۋەكىللىرىگە ياقمى-
دى ، ھەتتا ئۇلارنىڭ غەزىپىنى قوزغىدى : «قانۇنسىز تەشكىلات-
لارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش ، توپلاڭ ئارقىلىق قۇرۇلغان يەر-
لىك ھۆكۈمەت ، ئارمىيەلەرنى تارقىتىۋېتىش ، بىر ئاي ئىچىدە
قورالالار تاپشۇرۇلۇشى كېرەك...» دېگەن سۆزلەر ئوقۇلغاندا
رەخىمجان غەزەپلىنىپ ئورنىدىن تۇرۇپ :
ــ بۇنداق تىنچلىق سۆھبىتى ئۇزۇنغا چىقسۇن . بىزنى
تەسلىم قىلماقچىمۇ تېخى ؟ تەسلىم بولىدىغان ئادەم بىز ئەمەس

گومىنداڭ ! ــ دېدى. ئۇنىڭ سۆزى تەرجىمە قىلىنغاندا، جاڭ
جىجۇڭ كۈلۈپ قويدى ۋە تولىمۇ سىلىق تەلەپپۇزدا:
ــ بۇلار قارار ئەمەس، پىكىر. مەسلىھەت بىلەن قارار
قوبۇل قىلىمىز! ــ دېدى.
ــ بىزنى ۋەقە تۇغدۇرغۇچى تەرەپ ۋەكىللىرى دەپ ئاتاش-
قا بىز نارازى، ــ دېدى ئەخمەتجان قاسىمى سىلىق پوزىتسىيـ
يىدە، ــ بۇ ئاتالما بايا جاڭ بۇجاڭنىڭ قىلغان سۆزىنىڭ
مەزمۇنى بىلەن زىت. جاڭ بۇجاڭ: ۋەقەنىڭ چىقىشىغا ھۆكۈ-
مەت سەۋەبچى دەپ ئوچۇق ئېيتقان ۋە ئەپۇ سورىغانىدى. بىزنى
ۋەقە تۇغدۇرغۇچى تەرەپ ۋەكىللىرى دەپ ئاتىغاندا، بىز جاۋابكار
ئورۇنغا چۈشۈپ قالىمىزكەن!
ــ ناھايىتى توغرا، ــ دېدى جاڭ جىجۇڭ دەرھاللا، ــ
دەرھال تۈزىتەيلى، نېمىدەپ ئاتىساق بولىدۇ سىلەرچە؟
ــ شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمەت
ۋەكىللىرى. ھۆكۈمىتىمىز بىزگە مۇشۇنداق ئىسىم قويغان.
ــ بۇنداق ئىسىم قوللىنىش دۇرۇس ئەمەس. بىز قوبۇل
قىلالمايمىز. جۇڭخۇا مىنگو بىزنىڭ دۆلىتىمىز، بۇ يەردە باشقا
دۆلەت مەۋجۇت ئەمەس!
ــ تاشقى موڭغۇلىيىنى ئېتىراپ قىلدىڭلارغۇ ئەمىسە؟
ــ يالتا يىغىنىنىڭ قارارىنى ئىلاجسىز ئىجرا قىلىشقا
مەجبۇر بولدۇق. ئۇ قارارنى ئىجرا قىلىپ، ئانا ۋەتەنىنىڭ بۇ
تۇپرىقىدىن، دالىيەن، لۈشۈن پورتلىرى، مانجۇرىيە دەپ ئاتى-
ۋالغان شەرقىي شىمال تۆمۈريولىنىڭ يېرىم ۋە پۈتۈن ھوقۇقلى-
رىدىن ۋاز كەچمىسەك سوۋېت ئارمىيىسى ياپونغا قارشى ئۇرۇش
ئېلان قىلىپ، ياپونىيىنىڭ كانتون ئارمىيىسىنى تارمار قىلمى-
غان بولاتتى. ياپونىيە تەسلىم بولمىسا بىزنىڭ بۈگۈنكى غەلىبى-
لىك ئۇچرىشىشىمىزمۇ بولمىغان بولاتتى. جۇڭگو ھۆكۈمىتى
غالىبلار قاتارىدا تۇرۇپ، دۇنيا مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىش

ھوقۇقىغا ئىگە بولۇش ئۈچۈن قۇربان بەردى. تاشقى موڭغۇلىيىنىڭ قولدىن كېتىشى يالتا يىغىنىدا دۇنيادىكى ئەڭ كاتتا ئۈچ شەخس ستالىن، روزۋېلت، چېرچىللارنىڭ قارارى بىلەن بولغان. بۇ چوڭ ھاقارەتنى ھۆكۈمىتىمىز ئىلاجسىز كۆز يېشى بىلەن قوبۇل قىلدى. دۆلەت رەھبەرلىرىمىزدىن ھۆرمەتلىك ۋاڭ شىجيې شۇنىڭ ئۈچۈن موسكۋا شەرتنامىسىگە قول قويۇشنى ھاقارەت ھېسابلاپ، تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىق ۋەزىپىسىدىن ئىستېپا بەردى.

لياڭ خەنساۋنىڭ ئاۋازى تىترىدى، ئۇ ئازابلىق نۇتقىنى تەستە ئاخىرلاشتۇردى.

— ئىنقىلابچى خەلق ۋەكىللىرى دەيلى ئەمىسە! — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى دەرھال.

— ئۇنداقتا بىز ھۆكۈمەت ۋەكىللىرى ئەكسىلئىنقىلابچىلار ۋەكىللىرى بولۇپ قالمايمىزمۇ؟ — دەپ كۈلدى جاڭ جىجۇڭ.

— مېنىڭ بىر تەكلىپىم بار، — دېدى شىنجاڭ ئەھۋالىنى پىششىق بىلىدىغان سىياسەتچى پېڭ جاۋشيەن شالاڭ چاچلىرىنى سىلاپ قويۇپ، — ئىسمىغا سىياسىي مەزمۇن بەرمەيلى، ئىلى، ئالتاي، چۆچەك ۋەكىللىرى، قىسقارتىپلا ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى دەپ ئاتايلى.

— ناھايىتى توغرا، ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى دەيلى، سىلەرچە قانداق؟ — جاڭ جىجۇڭ بىرىنچى بولۇپ ئەخمەتجان قاسىمىغا قارىدى. گېنېرال بۇ ياش يىگىتنىڭ مۇھىم ۋەكىل ئىكەنلىكىنى بىلىۋالغانىدى.

— شەخسەن مۇۋاپىق دەپ قارايمەن.

— بولىدۇ. شۇنداق دەيلى، — دېدى رەخىمجان، — تۆت ۋىلايەت، ھېچبولمىغاندا ئۈچ يېرىم ۋىلايەت دېسەك تولۇق بولاتتى. ئاقسۇنىمۇ ئېلىپ بولاي دېگەنىدۇق!

كۆپچىلىك كۈلۈشتى. رەخىمجان كۈلمىدى، ئۇ ئەستايىدىللىق بىلەن سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

— بىزنى خەلق ۋەكىللىرى دېسە توغرا بولىدۇ. بىز خەلققە ۋەكىللىك قىلىمىز، بۇ سوقۇش خەلق بىلەن ھۆكۈمەت ئوتتۇرىسىدىكى سوقۇش. خەلق ۋەكىللىرى، ھۆكۈمەت ۋەكىللىرى دېگەن توغرا!

— مەن قوشۇلىمەن، ناھايىتى توغرا! — دېدى ئۇبۇلخەيرى تۆرە دەرھال ئاۋاز قوشۇپ، — بىز پۈتۈن شىنجاڭ خەلقىگە ۋەكىللىك قىلىمىز.

— ياق، ياق! — دېدى ۋاڭ زېڭشەن ئۆڭۆپ - تاتىرىپ، — ئورۇق، چىشاڭ، ئاۋازى بوغۇلۇپ چىقىدىغان بۇ گومىنداڭ مەركىزىي ئىجرائىيە ھەيئىتىنى تەكشۈرۈش ۋە ستاتىستىكا قىلىش ئىدارىسى — جۇڭتۇڭنىڭ خادىمى ئىختىيارسىز خاپا بولۇپ، — توپىلاڭچىلار ئازچىلىق. يەتتە ۋىلايەت ھۆكۈمەت تەرەپتە!

— خاتا! — دېدى دەرھال رەخىمجان ئورنىدىن تۇرۇپ قوللىرىنى شىلتىپ، — جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدە، قۇمۇل، تۇرپان، مۇشۇ ئۈرۈمچىنىڭ ئۆزىدىمۇ خەلق قوزغىلىشقا تەييار! ئۈچ ۋىلايەتتە خەلق ئىنقىلابى غەلىبىگە ئېرىشتى، بۇ كېلىشىم بولمىغان بولسا يەتتە ۋىلايەتتىمۇ بىز گومىنداڭنى ئاغدۇرۇپ بولاتتۇق. ھايىت دېسەكلا پۈتۈن شىنجاڭ خەلقى قوزغىلىدۇ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى خەلقنى بىزار قىلدى. بولۇپمۇ شېڭ شىسەي، — دەپ سۆزىگە ئىزاھات بەردى ئۇ، — بىگۇناھ خەلقنى تۈرمىگە سالدى، ئۆلتۈردى، خەلقنى بىر پارچە نانغا زار قىلىۋەتتى، خەلق ياشاش ھوقۇقىدىنمۇ ئايرىلدى. پۈتۈن شىنجاڭ بىر تۈرمىگە ئايلاندى. بىز شۇ ئېزىلگەن خەلقنىڭ ۋەكىلى!

ۋاڭ زېڭشەن قاتتىق ۋارقىرىدى:

— ياق، ياق!... سىلەر خەنزۇلارنى قىردىڭلار!...

جاڭ جىجۇڭ ئوڭ قولىنى كۆتۈردى . ئۇ دەرھال توختىدى .

— رەخمجان ئەپەندىنىڭ سۆزى ئورۇنلۇق ! — دېدى ئۇ سالماق بىلەن ، — ئۆتمۈشتىكى ھۆكۈمرانلارنىڭ خەلققە جەبرى - زۇلۇم سالغانلىقى ، قېرىنداش مىللەتلەرنى چەتكە قاققانلىقى بىر پاكىت ، بۇ راست . لېكىن شېڭ شىسەي قېرىنداش مىللەتلەرنىلا ئەمەس ، خەنزۇلارنىمۇ نۇرغۇن ئۆلتۈردى . كوممۇنىستلارنى ، گومىنداڭ ئەزالىرىنى ، ئىلغار زاتلارنى ، زىيالىيلار ، ھەتتا ئوقۇغۇچىلارنىمۇ ئۆلتۈردى . گومىنداڭ ئەزالىرىدىنلا بىر نەچچە مىڭنى ئۆلتۈردى . بۇمۇ بىر پاكىت . شۇنىڭ ئۈچۈن سىلەر قولۇڭلارغا قورال ئالدىڭلار . مەن ئېنىق قىلىپ ئېيتىپ قوياي ! ئۈچ ۋىلايەتتە پارتلىغان قوراللىق ۋەقە خەنزۇلارغا قارشى ھەرىكەت ئەمەس . مەركەزنىڭ سىياسىتىنى ئىجرا قىلمىغان ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىغا قارشى قوزغىلاڭ . سەنمىنجۇيىغا خىلاپلىق قىلىدىغان ھۆكۈمرانلىق بۈگۈندىن كېيىن سادىر بولمايدۇ . زۇلۇم ، تەڭسىزلىك ۋە زوراۋانلىققا ئەمدى خاتىمە بېرىلىدۇ . مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى ، دېموكراتىيە ، تەرەققىيات ، گۈللىنىش بىزنىڭ بۈگۈندىن كېيىن ئىتتىپاقلىشىپ قىلىدىغان ئورتاق ئىشىمىز . ئىككى تەرەپ ۋەكىللىرى بىر - بىرىمىزگە ئىشىنەيلى ، بىر - بىرىمىزنى ھۆرمەتلەيلى ، بىزنىڭ نۇرغۇن تەرەپلىرىمىز ئوخشاش ، چوڭ مەنپەئىتىمىز بىر . بىرلىكتە ياپون تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى تۇردۇق ، ۋەتىنىمىزنى قوغدىدۇق . بىرلىكتە قۇدرەتلىك جۇڭخۇا مىنگو دۆلىتى قۇرۇش بىزنىڭ بۈگۈندىن كېيىنكى ئۇلۇغ ۋەزىپىمىز . ئاكا - ئۇكىلار ، ئۆتمۈشكە ئەمەس ، كەلگۈسىگە قارايلى ، نېمىلەر بولغانلىقىنى ئەمەس ، نېمىلەرنى قىلىمىز دېگەن مەسىلىگە دىققىتىمىزنى مەركەزلەشتۈرەيلى ! بىز ھازىرچە سىلەرنى ھۆكۈمەت قۇرغان ئۈچ ۋىلايەتنىڭ نامى بىلەن ئاتاپ تۇرايلى . بۇ دېگەن

بىر ئىسىم مەسىلىسى ، ئاساسىي مەسىلە بۇ ئەمەس !

گېنېرالنىڭ سۆزلىرى رەخمجانغىمۇ سەممىي ، يېقىملىق بولۇپ تۇيۇلدى .

ئىككىنچى كۈنى جاڭ جىجۇڭ سۆھبەتكە قاتناشمىدى . ئىككى تەرەپ ئۆز تەشەببۇسلىرىنى بىر - بىرلەپ ئوتتۇرىغا قويدى… ئىلى تەرەپمۇ ئۆز ھۆكۈمىتىنىڭ سىياسىي پروگراممىسىنى ئوقۇدى . گومىنداڭ ھۆكۈمەت تەرەپ تەييارلىغان لايىھىمۇ ئوقۇپ ئۆتۈلدى . ئىككى تەرەپنىڭ لايىھىسىدە پەرق چوڭ ئىدى . گومىنداڭ تەرەپ ۋەكىللىرى نۇرغۇن يول قويدۇق دېيىشتى ، ئىلى تەرەپمۇ «ھۆكۈمىتىمىزنىڭ تاپشۇرغان ئىشلىرىدىن جىق چەتلەپ كەتتۇق» دېيىشتى . ئۈچ كۈندىن كېيىن «مەركەزنىڭ شىنجاڭدىكى قىسمەن ۋەقەنى ھەل قىلىش توغرىسىدىكى كۆرسەتمە لايىھىسى» دېگەن ماۋزۇدىكى ھۆججەتنى ھۆكۈمەت تەرەپ ئىلى تەرەپكە تاپشۇردى . بۇ ھۆججەت ئىلگىرىكى ھۆكۈمەتلەرنىڭ سىياسەتلىرىدىن نۇرغۇن كەڭ ، ياخشى سۆزلىرى كۆپ ھۆججەت بولسىمۇ ، ئىلى تەرەپنىڭ تەلىپىدىن يىراقتا ئىدى . ئاخىر ئىلى تەرەپ بۇ ھۆججەتنى غۇلجىغا ئاپىرىپ ، ئەستايىدىل مۇزاكىرە قىلىپ جاۋاب بېرىشكە ماقۇل بولدى .

«… جۇڭگودىكى ھەرقايسى مىللەتلەر بىردەك باراۋەر ، شىنجاڭ خەلقىنىڭ سىياسىي ، ئىقتىساد ، مەدەنىيەت تەرەققىياتىغا يار - يۆلەك بولۇپ ، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ ؛ ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ دىنىي ئېتىقاد ، ئۆرپ - ئادىتى ، تىل - يېزىقلىرىغا ھۆرمەت قىلىنىدۇ ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ جىسمانىي ، مال - مۈلۈك ، سۆز ، ھەرىكەت ، ئولتۇراقلىشىش ، مەتبۇئات ، يىغىن ئۆتكۈزۈش ، تەشكىلات ئۇيۇشتۇرۇش ئەركىنلىكى قانۇن بويىچە كاپالەتلەندۈرۈلىدۇ ، مەسلىھەت كېڭەش ئەزالىرى ۋە ناھىيە ھاكىملىرى خەلق تەرىپىدىن سايلىنىدۇ (مۇئاۋىن ھاكىمنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەۋەتىدۇ) ، ۋا-

لىيلارنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت كۆرستىپ، مەركەز ۋەزىپىگە تەيىنلەيدۇ، يەرلىك زاتلاردىن سايلاپ قويۇلسا بولىدۇ، ھەربىي ھەرىكەتلەر توختىتىلىپ، بىر ئاي مۇھلەت ئىچىدە تەرتىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلىدۇ. ۋەقە بولغان مەزگىلدىكى قانۇنغا مۇۋاپىق بولمىغان بارلىق تەشكىلاتلار ئەمەلدىن قالدۇرۇلىدۇ؛ ۋەقە تۇپەيلىدىن تۇتۇپ ـ قامالغانلار ئۆزئارا تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ قويۇپ بېرىلىدۇ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ۋەتەننىڭ بىرلىك ـ ئىتتىپاقىنى قوغداش مەجبۇرىيىتى بار…»

كەچتە مېھمانخانىدا رەخمجان سابىر ھاجىيوف، ئوبۇلخەيرى تۆرە، ئەخمەتجان قاسىملار لايىھىگە يېزىلغان بۇ جۈملىلەرنى ئوقۇپ مۇلاھىزە قىلىشتى.

— چىرايلىق گەپ تولا بولغىنى بىلەن مەقسىتى يامان، — دېدى رەخمجان خەت بېسىلغان ئۈيغۇرچە قەغەزلەرنى كارىۋاتقا تاشلاپ، — بىز يەنە مۇشۇلارنىڭ قولىغا قارىغۇدەكمىز ـ دە، بىزنىڭ مەجبۇرىيىتىمىز مۇستەقىللىق تەلەپ قىلىش!

— بۇنىڭغا باشقا ئامال يوق! — دېدى ئەخمەتجان ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، — ھۆكۈمىتىمىز بىزگە شۇنى تاپشۇرغان، لېكىن سوۋېت كونسۇلى جاڭ جىجۇڭغا «قوزغىلاڭچى خەلقنىڭ جۇڭگودىن ئايرىلىپ چىقىپ كېتىش نىيىتى يوق!» دەپ چۈشەنچە بېرىپ بوپتۇ ئەمەسمۇ. بىز سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ گېپىنى يىرالمايمىز ـ دە!

— كونسۇل نېمىشقا بىزدىن سورىمايلا جاۋاب بېرىدۇ ـ ھە؟ — ئوبۇلخەيرى تۆرىمۇ خاپا بولۇپ سورىدى.

— يالتا يىغىنىدا ئۈچ كاتتىۋاش جياڭ كەيشىدىن سورىمايلا موڭغۇلىيە، دالىيەن، لۈشۈن، مانجۇرىيە توغرىسىدا قارار قوبۇل قىلدىغۇ. چوڭ سىياسىي مەسىلىلەردە چوڭ دۆلەتلەر باشقىلارنىڭ پىكرىنى ئاڭلاپ ئولتۇرمايدۇ. جياڭ كەيشى بىلەن ماۋ زېدۇڭنى سۆھبەتكە كەلتۈرگەنمۇ سوۋېت ئىتتىپا-

قى بىلەن ئامېرىكا !

— ئۇنداقتا بىزنىڭ بۇ يەردە سۆھبەت قىلغىنىمىزنىڭ پايدىسى نېمە بولىدۇ ؟

— مېنىڭچە ، — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى جىمجىتلىقتىن كېيىن ، — بىز ئالىي مۇختارىيەت ھوقۇقىنى قولغا كەلتۈرەلىشىمىز مۇمكىن . جياڭ جېيشى 1945 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى دۆلەت مۇداپىئە ئالىي كومىتېتى بىلەن گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېت دائىمىي ھەيئىتىنىڭ ۋاقىتلىق بىرلەشمە يىغىنىدا سۆز سۆزلەپ : «ھازىر خەلقئارادا مىللەت مەسىلىلىرى ھەل بولدى . بىز مەملىكەت ئىچىدىكى مىللەت مەسىلىلىرىنى ئەلۋەتتە ھەل قىلىشىمىز كېرەك… چېگرا رايونلاردا ياشاۋاتقان مىللەتلەر ئاپتونومىيە بولۇش ئىقتىدارى ھازىرلانغان چاغدا ئاپتونومىيە بولسا بولىدۇ» دېگەنىدى . بىز بۇ شەرتكە تۇشىمىز . ئالىي مۇختارىيەت ھوقۇقىغا ئىگە بولۇش ئۈچۈن تىرىشىپ باقايلى . بۇ ئىشقا سوۋېت ئىتتىپاقىمۇ قوشۇلىدۇ .

— ئالىي مۇختارىيەت ھوقۇقىغا ئىگە بولساق ، ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز باشقۇرىمىزمۇ ؟ — ئوبۇلخەيرى تۆرە قىزىقىپ سورىدى .

— يېڭى زېللاندىيە بىلەن ئاۋستىرالىيە ئەنگلىيە پادىشاھلىقىغا قارايدۇ . لېكىن ئۇ ئالىي مۇختارىيەت ھوقۇقىغا ئىگە : تاشقى مۇناسىۋەت ، ھەربىي ، بانكا ۋە ھاكىمىيەت باشقۇرۇش ھوقۇقىغا ئىگە . بىرلا يېرى ، ئۇلار ئەنگلىيىنىڭ دۆلەت قانۇنىنى ئېتىراپ قىلىدۇ ، دۆلەتكە بويسۇنىدۇ ، مەجبۇرىيەتلەرنى شەرتسىز ئورۇندايدۇ .

— بۇ بولىدىكەن ، مەيلى بىزمۇ قارىساق قارايلى ، جۇڭگو بىزنىڭ بۈيۈك دۆلىتىمىز . ئەمما بىز ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز باشقۇرايلى . ئۆلكە رەئىسىدىن تارتىپ ئەللىكبېشىغىچە باشلىق

بىز خەقتىن ، ئەسكەر ، ساقچىلارمۇ بىز خەقتىن بولسا ، باشقا دۆلەتلەر بىلەن ئالاقە قىلالىساق ، بۇنىڭ «مۇستەقىل» بولۇشتىن پەرقى نېمە ؟

— هەي ، بۇنچىلىك كەڭچىلىك بولماسمىكىن ، — دېدى رەخىمجان بېشىنى چايقاپ ، — بولۇپمۇ بۇ يەردىن ئەسكەرلىرنى ئاچىقىپ كېتىشكە ، بىزنىڭ ساقچى قىسىملىرىنى قۇرۇشىمىزغا قوشۇلمايدۇ .

ئۇلار ئۇزاق تالاش - تارتىش قىلىشتى .

گېنېرال 20 - ئۆكتەبىر چۈشتىن بۇرۇن يېڭى بىنادا ئىلى ۋەكىللىرى بىلەن ئىككىنچى قېتىم كۆرۈشتى . جاڭ جىجۇڭ خۇشال ، روھلۇق ئىدى . ئۆز ئىشىدىن رازى ئادەملەرلا شۇنداق خۇشال بولالايدۇ .

— ماقۇل ، كېلىشىم لايىھىسىنى غۇلجىغا ئاپىرىپ ماددىمۇ ماددا مۇزاكىرە قىلىپ جاۋاب بېرىشىڭلارنى قوللايمەن ، — دېدى ئۇ ۋەكىللەر بىلەن بىرمۇبىر قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ بولغاندىن كېيىن ، — هەر ئىككى تەرەپ بىر - بىرىمىزگە يول قويدۇق . بۇ ئۆزئارا چۈشىنىشنىڭ مەھسۇلى .

— لېكىن ، بىز مۇستەقىل بولۇش تەلىپىمىزدىن ۋاز كېچەلمەيمىز . بىزنىڭ خەلق ئالدىدا جاۋابكارلىقىمىز بار . بۇ جاۋابكارلىق مۇستەقىل بولۇش هوقۇقىغا ئېرىشىش !...

رەخىمجان سابىر هاجىيوفنىڭ سۆزى تېخى تۈگىمەيلا جاڭ جىجۇڭنىڭ چىرايىدا ئۆزگىرىش بولدى : قاپىقى تۈرۈلدى ، شەپكىسى ئېلىندى ، كۆزلىرى ئەينەك ئىچىدە تېز - تېز پىلدىرلىدى .

— چۈشەنمىدىم ، — دېدى ئۇ ئېغىر تىنىقتىن كېيىن ، — سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ «مىموراندوم»دا مۇستەقىللىق دەۋاسى يوق .

— بۇ مۇستەقىللىق جۇڭگودىن بۆلۈنۈپ چىقىپ كېتىش مەنىسىدە ئەمەس ، — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى ئەسكەرتىش

بېرىپ ، — سىياسىي ، ئىقتىسادىي ، هەربىي ئىشلارنى خەلق ئۆزى باشقۇرۇشى كېرەك . تاشقى ئىشلار ، قاتناش ، پۇل تۈزۈمىنى مەركەز باشقۇرۇشى كېرەك دېگەن مەنىدە .

— ئاپتونومىيە تەلەپ قىلىش دېگەن مەنىدە بولسا بۇ باشقا گەپ ، — دېدى جاڭ جىجۇڭ يەنە ئېچىلىپ ، — مىللەتلەر ئۆزىنى ئۆزى باشقۇرۇشى كېرەك . بۇ دۆلەت ئاتىسىنىڭ ۋەسىيىتى . باش قوماندان ، رەئىس جاڭ ۋېيىۋەنجاڭ بۇ هەقتە ئوچۇق ، ئېنىق سۆزلىدى . سىياسىي تۈزۈلمە ئىشى دۆلەتنىڭ چوڭ ئىشى . بۇ جەزمەن هەل بولىدۇ . لېكىن بىزنىڭ مۇقەددەس بۇرچىمىز دۆلەتنى هىمايە قىلىش ، هۆكۈمەتكە بويسۇنۇش ، جۇڭگو ئادىمى بولۇش . ياپونىيە تاجاۋۇزچىلىرى ئون مىڭ ئايروپىلان ، قۇدرەتلىك دېڭىز فلوتى ، قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى بىلەن جۇڭگوغا خىيانەتكارلىق بىلەن تاجاۋۇز قىلدى . بىز سەككىز يىل ياپونغا قارشى ئۇرۇش قىلىپ ئاخىر ياپونىيىنى تەسلىم قىلدۇردۇق . كومپارتىيە بىلەن بولغان مۇناسىۋەت ئىشى ئۈچۈن مەن ئىككى قېتىم يەنئەنگە باردىم . ماۋزېدۇڭ ئەپەندىمۇ چۇڭچىڭغا باردى . قىرىق ئۈچ كۈن سۆھبەتلىشىپ ئاخىر - تىنچلىق ، دېموكراتىيە ، بىرلىك ، ئىتتىپاقلىق مەزمۇن قىلىنغان كېلىشىم تۈزۈلۈپ ئېلان قىلىندى . دۆلەت ئىچى - تېشى هازىر تىنچ ، ئەمدى مەركەز شىنجاڭغا چوڭراق كۈچ چىقىرىپ ياردەم قىلالايدۇ . شىنجاڭنى گۈللەندۈرىدۇ .

شىنجاڭ خەلقى خالىمايدىغان ئىشلارنى هەرگىز قىلمايدۇ ، ئۆتكەنكىلىرىنى تۈزىتىدۇ . شىنجاڭ خەلقى ئارزۇ قىلغانلىكى ئىشلارنى مەركەز جەزمەن تىرىشىپ بېجىرىپ بېرىدۇ . مەركەزنىڭ تەلىپى پەقەتلا بىر ! شىنجاڭ خەلقى دۆلەتنى هىمايە قىلىپ ، هۆكۈمەتكە بويسۇنۇشى كېرەك...

كەچتە رەخىمجان ئەخمەتجان قاسىمغا چاقچاق قىلدى :

— ئۇكام ، سىز لوقما سالمىغان بولسىڭىز ، گېنېرال بىلەن قىزىرىشىپ قالاتتىم جۇمۇڭ .

— مەن ئۇ كىشىنىڭ «خەلقنىڭ ئارزۇسىنى تېرىشىپ بېجىرىپ بېرىمىز» دېگەن سۆزىگە قىزىقىپ قالدىم، — دېدى ئوبۇلخەيرى تۆرە، — ئالىي مۇختارىيەت دېگىنىمۇ بولىدىغاندەك قىلىدۇ. ئۇنىڭغا ئۇنايدىغاندەك تۇرىدۇ. ئۇ ئادەم سۆزمەن ئادەمكىنا، سۆزلىرى ماڭا ياقتى رەخمجان.

— گەپ ھەرىكەتتە، ياخشى گەپكە ئۇستا خەق بۇ، شېڭ شىسەيمۇ جاھاندىكى ھەممە ياخشى گەپنى قىلالايتتى. لېكىن قىلغان ـ ئەتكىنى قاتىللىق ئىدى.

— ئۇ بىر ھەربىي باندىت ئىدى. لېكىن جاڭ جىجۇڭ دېگەن بىر چوڭ سىياسىيون. ئۇ دۆلەتكە ۋاكالىتەن سۆزلەيدۇ. ئۆز يېنىدىن ئارتۇق سۆز قوشۇپ يۇرمەيدۇ. كېلىشىم تۇزۇلسە بىز كېلىشىمگە ئەمەل قىلىشنى قاتتىق تەلەپ قىلىمىز ھەم نازارەت قىلىمىز!

ئۇلار جاڭ جىجۇڭنى ماختاشتى.

21 ـ ئۆكتەبىر ئۇلار جاڭ بۇجاڭنىڭ زىياپىتىگە قاتناشتى. بۇ گېنېرالنىڭ ئۇلارغا بەرگەن ئۇزىتىش زىياپىتى ئىدى. زىياپەتتە گېنېرال تېخىمۇ ئۇزاق سۆزلىدى:

—... سەنمىنجۇيى ئەمەلگە ئاشۇرۇلغاندىلا، ئاندىن شىنجاڭ كونا ئىزغا چۈشمەيدۇ. تارىخ ھەممىگە گۇۋاھ، شىنجاڭ ئىككى مىڭ يىلدىن بۇرۇنلا جۇڭگو زېمىنى، بۇنى پۈتۈن دۇنيا بىلىدۇ، مەركەزنىڭ كۈچى يېتىشەلمىگەن چاغلاردىلا شىنجاڭدا ئۇششاق دۆلەتلەر بارلىققا كەلگەن، بۇ دۆلەتلەر بىر ـ بىرى بىلەن سوقۇشۇپ خەلققە زۇلۇم سالغان. چەت ئەللىكلەرمۇ نۇرغۇن قېتىم بۇ زېمىنغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەن. مەيلى ئۇششاق دۆلەتلەر بولسۇن، مەيلى چەت ئەل تاجاۋۇزچىلىرى بولسۇن، بۇ زېمىندىكى ھەممە مىللەت خەلقىنى ئەزگەن، ئېغىر زۇلۇم، ئېزىلىشلارغا دۇچار قىلغان. خەلق ئورتاق زۇلۇم چەككەن. شىنجاڭ جۇڭگو زېمىنى ئىكەنلىكىنى ھېچكىم ھېچقانداق يول

بىلەن ئىنكار قىلالمايدۇ. مەركەز شىنجاڭنى ھەرگىزمۇ قولدىن بېرىپ قويمايدۇ... بىرقانچە دەۋرلەردىكى ھۆكۈمرانلار شىنجاڭ خەلقىگە قارىتا بويسۇندۇرۇش، قاتتىق بېسىم ئىشلىتىش، كەمسىتىش سىياسەتلىرىنى قوللاندى. گومىنداڭ پارتىيىسى، مەركىزىي ھۆكۈمەت سەنمىنجۇيىنى ئىجرا قىلىدۇ، شىنجاڭ خەلقىگە بەخت ـ سائادەت يارىتىدۇ، بۇنىڭغا ۋەدە بېرىدۇ. شىنجاڭ خەلقىنى مەڭگۈلۈك ئەركىنلىك، بەخت ـ سائادەتلىك تۇرمۇشقا ئېرىشتۇرۇش بىزنىڭ ۋە سىلەرنىڭ مەسئۇلىيىتىمىز. مەركەز سىلەردىن مانا شۇ ئۇلۇغ مەجبۇرىيەتنى ئورۇنداش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشنى ئۈمىد قىلىدۇ...

ئۇنىڭ سۆزلىرى تەسىرلىك بولدى.

21 ـ ئۆكتەبىر ئىلى ۋەكىللىرى شىنجاڭنىڭ كەلگۈسى توغرىسىدا ئۇزاق سۆزلەشتى. سۆزلەشكەنسېرى ئۇلار ئۆز يېرىنى يېڭىدىن تونۇۋاتقاندەك، بۇ زېمىننىڭ قەدرىگە ئەمدى يېتىۋاتقاندەك ھاياجانلاندى.

— يەر ئاستى خىلمۇخىل بايلىق، تۈگىمەس نېفىت، يەر ئۈستى دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىققا تولىمۇ پايدىلىق كەڭرى زېمىن، تاغلىرى ئورمان بىلەن تولغان، چۆللىرىمۇ دۇنيادا كەم ئۇچرايدىغان جانلىق، جانسىز بايلىقنىڭ كانى... بۇنداق يەرنى كىممۇ مېنىڭ دەپ تالاشمىسۇن! — دېدى رەخمجان زىياپەتتە ئىچكەن ھاراقنىڭ كۈچى بىلەن جانلىنىپ، — جاڭ جىجۇڭ گېنېرال يالغۇز سىياسەتچىلا ئەمەس، كاتتا تارىخچى ئوخشىمامدۇ. ئەخمەتجان ئەپەندىم، سىزمۇ ھەم سىياسەتچى، ھەم تارىخچىغۇ، ئېيتىڭا، شىنجاڭ دېگەن سۆز يېڭى چېگرا دېگەن سۆز دەيدۇ، راستمۇ؟

— مەن تۇرمىدە خەنزۇچە خەت ئۆگەنگەن، — دېدى ئەخمەتجان كۈلۈپ قويۇپ، — «شىن» دېگىنى «يېڭى» دېگىنىكەن، «جياڭ» دېگەن خەت چېگرا دېگەن سۆزكەن. «يېڭى چېگرا» دېگەن بولىدىكەن!

— ھەم، ئىككى مىڭ يىل بۇرۇن بۇلارنىڭ بولىدىكەنۇ، بىرىنچىدىن، سىپىل سىرتىدا قالىدىكەن، ئىككىنچىدىن، يېڭى چېگرا دەپ ئىسىم قويىدىكەن. ئاڭلىسام، 1884 - يىلى زو زۇڭتاڭ دېگىنى قويغان ئىسىم ئىكەنغۇ، ھېسابى ئۇياقتا ئون ئالتە يىل، بۇ ياقتا قىرىق بەش يىل، بارى يوقى ئاتمىش بىر يىل بوپتۇ بۇ ئىسىم قويۇلغىنىغا، ھا - ھا - ھا… راست كونىكەن، كونىكەن…

— ھى - ھى - ھى … قىزىق ئادەم جۇمۇڭ سىز، رەخىمجان! — ئوبۇلخەيرى تۆرىمۇ كۇلدى، — بىراق تالشىش ئورۇنسىز - دە، ئەپەندىم - ھە؟ تارىخ ئەمەس، سىياسەت سۆزلىنىدىغان جاي ئەمەسمۇ بۇ.

— شۇنداق، توغرا گەپ قىلدىڭىز، — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى كۇلۇپ قويۇپ، — بىز ھەل قىلىدىغان نەق مەسىلە ئۇ ئەمەس، جاڭ جىجۇڭ گېنېرال بىر گەپنى توغرا ئېيتتى: خەلقنى مەڭگۇلۇك ئەركىنلىك، بەخت - سائادەتكە ئېرىشتۇرۇش ئۇچۇن كۇرەش قىلىش بىزنىڭ مەسئۇلىيىتىمىز!

— مەڭگۇلۇك ئەركىنلىك، بەخت - سائادەت دېگەنمۇ مۇستەقىللىق، ئۇكام!

— رەخىمجان ئاكا، بىز ۋەزىيەتكە ماسلاشمىساق زىيان تارتىمىز. سوۋېت ئىتتىپاقى بىزنىڭ مۇستەقىل بولۇشىمىزنى خالىمايدۇ، بىز سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ئىش قىلمىساق بولماس!

ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ بۇ گېپى بىلەن رەخىمجان جىم بولۇپ قالدى. بۇ گەپ ئۇنىڭغا ئەسكەرتىش ئىدى. چوڭ سىياسەت بەلگىلىنىپ بولغان، ئۇ بولسىمۇ بۆلۈنۈپ چىقماسلىق، ئۇنداق بولغاندىكىن، قىلىنىدىغان گەپمۇ شۇ بەلگىلىمىگە ماس بولۇشى كېرەك. نەتۇر مۇقام ئىشنى بۇزىدۇ، ھەممىدىن قۇرۇق قالدۇرىدۇ. مانا بۇ سىياسەتچىلەرنىڭ كۆز قارىشى، سۇنى سەپ

سىڭەر يەرگە، گەپنى قىل سىغار يەرگە دېگەن گەپ بىكار ئېيتىلمىغان!

— يەنە سىز ئەسكەرتمىگەن بولسىڭىز پۇتلىشاتتىمكەن راست، — دېدى رەخىمجان بېشىنى ئىرغىتىپ قويۇپ، — مەنغۇ سىزگە قايىل، بىراق، تۆرەم قايىل بولمايدۇ - دە، ئەمما غوجام قايىل بولىدۇ. ئۇ ئادەم كۆنۈك، يەتتە ئەۋلاد ھوقۇق تۇتقان ئادەم شىنجاڭنى قانداق باشقۇرسا ياخشى بولىدىغانلىقىنى بىلىدۇ - دە!

— شېڭ شىسەي زوراۋانلىق قىلىپ پاراكەندىچىلىك سالمىغان بولسا، بىز قولىمىزغا قورال ئالمىغان بولاتتۇق! — دېدى ئوبۇلخەيرى تۆرە ئاخىرىدا، — جۇڭخۇا مىنگونى بىلىۋالدۇق، بۇ مەركىزىي ھۆكۈمىتىمىزكەن. جاڭ جىجۇڭنىڭ دېگىنىدەك بولسا ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز باشقۇرىدىكەنمىز. مەن ياڭ زېڭشىن، جىن شۇرېن، شېڭ شىسەي دېگەنلەرنى كۆرگەن، چەكسىز نۇرغۇن ئالۋاڭ - ياساق، سېلىقلارنى خەلقتىن يىغىپ بەرگەنلەرنىڭ بىرىمەن. ئۇلارغا تاياق - توقماق بولماق بەكمۇ ئازابلىق. ھوقۇق دېگەننىڭ قەدرىگە يەتكەن ئادەممەن. بىزگە ئۆزىمىزنى باشقۇرۇش ھوقۇقى بەرسە، بۇ تولىمۇ كاتتا ئىش. بۇرۇن بولۇپ باقمىغان چوڭ ئىش!

— بۇ تەرىپىمۇ توغرا، — دېدى ئاخىر رەخىمجانمۇ يۇمشاپ، — جۇڭگولۇق بولۇش شەرەپ دېگىنىمۇ كاتتا گەپكەن. دۇنيادىكى ئادىمى ئەڭ جىق دۆلەتنىڭ خوجاسى دېگەن گەپ. ئەخمەتجان ئەپەندىم، يەنئەندىكى كوممۇنىستلار ياخشىمۇ، مۇنۇ گومىنداڭ دېگىنىمۇ؟

— كوممۇنىستلار ياخشى بولىدۇ - دە، — دېدى ئوبۇلخەيرى تۆرە دەرھال جاۋاب بېرىپ، — لېنىننىڭ يولىنى تۇتقان تۇرسا ئۇلار، شۇنداققۇ - ھە، ئەپەندىم؟

— ھەئە شۇنداق. ئۇلار ھەقىقىي خەلق مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن خەلقنىڭ ھىمايىسىگە ئىگە. ئۇلارنىڭ ھەربىي كۈچى گومىنداڭنىڭكىدىن يەتتە - سەككىز ھەسسە ئاز. لېكىن گومىنداڭ قورقىدۇ. يەن شىسەن دېگىنى سەنشى ئۆلكىسىگە پادىشاھ بولىمەن دەپ كومپارتىيە ئىگىلىگەن بازىلارغا ھۇجۇم قىلىپ بېقىۋىدى، رەسۋاسى چىقتى. جياڭ كەيشى كومپارتىيىنىڭ 8 - ئارمىيە، يېڭى 4 - ئارمىيىلىرىدىن قورقىدۇ. سەۋەبى نېمە؟ كومپارتىيە، ماۋ زېدۇڭ خەلقنىڭ ھىمايىسىگە ئىگە!

— بىراق، ستالىن ئۇلارنىمۇ قوللىمايمىز دەپتەك - ھە؟

— «10 - ئۆكتەبىر تىنچلىق كېلىشىمى» دە شۇنداق سۆز باركەن. بىزنىمۇ قوللىمايمىز دەپتۇ.

— ئەمدى قانداق بولار، ئەپەندىم؟

— ئامېرىكا بىلەن گومىنداڭنىڭ ئەيىبلىشىدىن ئەندىشە قىلىپ، بارلىق سوۋېت ھەربىي خادىملىرى بىلەن قوراللىرىنى يىغىۋالدى!

— بۇ ئەمەلدە بىزنى قورالسىزلاندۇرۇش، تەسلىم بولۇشقا قىستاش!

— ياق، ئۇنداق دېسەك بولمايدۇ رەخمجان ئاكا، — دېدى ئەخمەتجان كۈلۈپ قويۇپ، — ھېلىھەم سوۋېت ئىتتىپاقى بىزنىڭ ئارقا تىرىكىمىز. ئاۋۋال ئاشكارا يولىگەن، بۇنىڭدىن كېيىن يوشۇرۇن يۆلەيدۇ. جياڭ جېيشى كېلىشىمگە رىئايە قىلىشى ناتايىن. ئۇ كومپارتىيىنى يوقىتىشنى بىرىنچى چوڭ ئىشى ھېسابلايدۇ. ئامېرىكا - ترومىن ھۆكۈمىتىمۇ ئۇنى كومپارتىيىگە، ئۇنىڭ ئازاد رايون، قوراللىق كۈچلىرىگە ھۇجۇم قىلغۇزۇش ئۈچۈن ھەدەپ قوراللاندۇرۇپ، جەنۇبتىن شىمالغا ئايروپىلان بىلەن ئەسكەر يۆتكەۋاتىدۇ. ئىچكى ئۇرۇش خەۋپى بار. بۇ خەۋپ شىنجاڭدىمۇ بار. بىز كېلىشىمدە ھەربىي قورال

مەسىلىلەردە شۇنىڭ ئۈچۈن ھەرگىزمۇ يول قويالمايمىز!

ئەخمەتجان قاسىمى يۈز بېرىش ئېھتىمالى بولغان ئىشلارنى تولۇق، تەپسىلىي سۆزلىدى. بۇلار ئۇنىڭ مۆلچەرى ئىدى. رەخمجان شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ نېمە ئۈچۈن تارىخ توغرىسىدىكى گەپكە قىزىقمىغىنىنى، نەق ئىشلارغا ئۆز دىققىتىنى قاراتقىنىنى، ھەربىر ماددا، ھەربىر تارماق ماددىلار ئۈستىدە ئەتراپلىق مۇھاكىمە تەھلىل ئېلىپ بېرىۋاتقىنىنى چۈشەندى. ئۇ كۆڭلىدە: «ياق، ۋەكىللەر ئۈمىكىگە ئەخمەتجاننى باشلىق قىلىش كېرەك ئىكەن. ئۇ بولمىسا بىز ئىشنى بۇزىدىكەنمىز» دەپ ئويلىدى.

ئۇلار ئەتىسى — 22 - ئۆكتەبىر سەھەر گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ مۇھاپىزەتچىلىرىنىڭ ھىمايىسىدە ماناس دەرياسىدىن ئۆتۈپ غۇلجىغا قايتىشى، يەنە ئون كۈن، كېچىكسە ئىككى ھەپتىدىن كېيىن ئۆز ھۆكۈمىتىنىڭ پىكىرلىرىنى ئېلىپ بۇ شەھەرگە كېلىشى كېرەك.

ئۇلارنىڭ سۆزلەشكۈسى، زور ئىشلارنى مۇھاكىمە قىلغۇسى كېلەتتى، زادىلا ئۇيقۇسى كەلمەيتتى.

22 - ئۆكتەبىر قىبلىدىن ئاچچىق سوغۇق شامال ئۇرماقتا، تاغ ئىچىدىكى ئۈرۈمچى شەھىرى قويۇق تۇمان ئىچىدە قالغانىدى. چوڭ - كىچىك ماشىنىلار كۆك خىشتىن قورغان قىلىنغان سۇرلۇك بىنانىڭ قارا دەرۋازىسىدىن چىقىپ غەربكە قاراپ ماڭدى ۋە شىمالىي دەرۋازىدىن ئۆتۈپ، ئۈرۈمچى دەرياسىنىڭ ياغاچ كۆۋرۈكىگە كەلدى. نەدىن خەۋەر تاپتىكىن، توپ - توپ شەھەر خەلقى كۆۋرۈككە توپلىنىۋالغانىدى. ئادەملەر شوئار توۋلايتتى، ۋارقىرىشاتتى، قوراللانغان ئەسكەرلەر ئۇلارنى يولنىڭ ئىككى چېتىگە ھەيدىمەكتە، قوراللار بىلەن پوپوزا قىلماقتا ئىدى.

— ئۈرۈمچى خەلقى بىلەن ئۇچرىشالمىدۇق! — دېدى

ئەخمەتجان قاسىمى يېنىدىكى رەخمىجانغا ، — پۈتۈن شىنجاڭ خەلقىنىڭ كۆزى بىزدە ، قۇلىقى بىزدە !

— ئۈرۈمچى خەلقى بىزنىڭ ھۇجۇم قىلىشىمىزنى كۈتۈپ تۇرماقتا ! — دېدى رەخمىجان ھاياجانلىنىپ ، — قاراڭلارا ، خەلق بىزنى ئىزدەۋاتىدۇ !

— لېكىن گومىنداڭنىڭ بىزگە ئۆچمەنلىك قىلىدىغان ئادەملىرىمۇ بار ، جۇ شاۋلياڭ كېلىشىمگە قارشى ، رەئىس ۋۇ جۇڭشىنمۇ ئاتلىق 5 - كورپۇسقا تايىنىپ بىزنى يوقىتىش كويىدىكەن . جاڭ جىجۇڭ ئۇرۇشپەرەسلەرنى بېسىپ تۇرمىغان بولسا ، ئۇلارنىڭ ۋەقە تۇغدۇرۇشى تۇرغانلا گەپ ئىدى .

— چېكىنىش ئاقسۇ پارتىزانلىرىغا نۇرغۇن زىيان كەلتۇردى . ل . مۇتەللىپنىڭ ۋاپاتىغا بەك ئېچىنىمەن !

— جىق قۇربان بەردۇق . شۇنىڭغا تۇشلۇق بۇ سۆھبەت ، كېلىشىملەردە پايدا ئالالىساق بولاتتى !

— مۇستەقىل بولالمىساق پايدىسى نېمە بۇ سۆھبەتنىڭ ؟

— مەن ئىستېپا بەرمەكچى . كۆپچىلىك بىزنى ئەيىبلىشى مۇمكىن . ھېچبولمىغاندا «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ ۋەكىلى» دېگەن نامىنىمۇ ساقلاپ قالالمايدىغان ئوخشايمىز ، — دېدى رەخمىجان سابىرھاجى .

— بىزدە نېمە ئىلاج ، سوۋېت كونسۇلى ھەممىگە ئارىلاشتى . مۇشۇ سىزىقتىن چىقمايسەن دەپ سىزىق سىزىپ بەردى !…

ماشىنا ئۈرۈمچى شەھىرىدىن چىقتى . يامغۇر يېغىشقا باشلىدى . يوللار پاتقاق ، ھاۋا سوغۇق ، ئەتراپ تۇمانلىق… خۇددى بۇ خەلق ۋەكىللىرىنىڭ كەلگۈسى يولىدەك .

— ناۋادا گومىنداڭ كومپارتىيىگە قارشى ئۇرۇش باشلاپ قالسا ، بۇ يەردىكى گومىنداڭمۇ ھۇجۇم قىلارمۇ ؟ ھازىر ھەدەپ

ئېچكىرىدىن، جەنۇبىي شىنجاڭدىن بۇ ياققا ئەسكەر يۆتكىمەكتە!

— ئوسمانمۇ ئىشەنچلىك ئەمەس، — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى بىردىنلا ئالتاينى يادىغا ئېلىپ، — مەن ئۇنىڭ گومىنداڭغا ئۆتۈپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيمەن. ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىغا تولىمۇ ئۆچ، بىزنى «قىزىل پاچاقلار» دېگۈدەك. ئۈرۈمچىدىكى جانىمقان، خادىۋاڭ دېگەن گومىنداڭ ئەمەلدارلىرى ھەدەپ ھەرىكەت قىلىۋاتقۇدەك، مىللەتلەر ئارىسىغا بۆلگۈنچىلىك سېلىش، ئۆز يېغىدا ئۆز گۆشىنى قورۇش ئەكسىيەتچىلەرنىڭ ئۇسۇلى. بىز قاتتىق ھوشيار بولمىساق بولمايدۇ!

— سوۋېت ئوفىتسېرلىرى قوراللىرىنى ئېلىپ چىقىپ كەتسە، بۇ خەۋەرنى گومىنداڭ ئاڭلاپ قالسا، تەۋەككۈل قىلىپ ھۇجۇم قىلىشى مۇمكىن!

— ئەمما بىز جىڭ، شىخو، چۆچەكلەردە گومىنداڭدىن نۇرغۇن قورال ئولجا ئالدۇق. يىگىرمە مىڭ تال مىلتىق، نەچچە يۈز ئېغىر - يېنىك پىلىموت، يۈزدىن كۆپ چوڭ - كىچىك مىناميوت، ئەللىكتەك چوڭ - كىچىك زەمبىرەك، تۆت برونېۋىك، ئۈچ تانكا، توققۇز ئايروپىلان، مىڭلاپ ساندۇقلاردا ئوق - دورا، گراناتلار غەنىيمەت ئېلىندى. بۇ ئاز قورال ئەمەس - دە! يامىنىغا كەلسە سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قورال سېتىۋالىمىز. بايلىرىمىز پۇل ياردەم قىلىدۇ، ھايت دېسەكلا، خەلقىمىز قولىغا قورال ئېلىپ ئەسكەر بولۇشقا تەييار!

ئۇلار ئۇزاتقۇچىلار بىلەن سۇغۇقلا خوشلاشتى. ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا قوراللىق قىسىملار توپلانغان. ئۇلار ئۆز ۋەكىللىرىنى داغدۇغا بىلەن قارشى ئالدى.

گېنېرال پالىنوف، ئىسھاقبېك، زۇنۇن تېيىپلار ۋەكىللەر بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى.

ئۇلار ئۇ كېچىمۇ تۇزۇك ئۇخلىماي ۋەزىيەت، كەلگۈسى، شىنجاڭنىڭ تەقدىرى ئۈستىدە ئۇزاق پاراڭلاشتى.

— گەپلىرى چىرايلىق ، لېكىن بىزنى ئورنغا ئىتتىرىشىنىڭ ئامالىنى قىلىشماقتا ، — دېدى ئوبۇلخەيرى تۆرە ، — ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ . بىزمۇ پۈتۈن شىنجاڭ دائىرىسىدە خەلقنى قوزغاپ ، گومىنداڭغا قارشى ئۇرۇش تەييارلىقىدا تۇرۇشىمىز كېرەك !

— تاشقورغان پارتىزانلىرىغا بىر قىسىم ئەسكەرلىرىمىزنى ئەۋەتىپ جەنۇبىي شىنجاڭنى مىدىرلىيالماس قىلىشىمىز كېرەك . قاراشەھەر ، كۇنەس پارتىزانلىرىنى كۈچەيتىپ ، جەنۇبىي شىنجاڭ تاشيولىنى كونترول قىلىش زۆرۈر ، ئىنتايىن زۆرۈر !

— تۇرپان ، قۇمۇللاردىمۇ پارتىزانلار مىدىرلىماقتا . ئىمكان بولسا كۈلىدىن كېلىدىغان ياردەم يولىنى ئۈزۈۋېتىش كېرەك !

— ئاخمات ! — دېدى ئىسهاقبېك قولىدىكى قوۋۇرغا گۆشنى يەۋېتىپ ، — ۋەزىيەت ئۆزگەردى . قورال دەم ئېلىپ قەلەم بىلەن مېڭە جەڭگە ئاتلىنىدىغان چاغ كەلدى . بىزنىڭ ئۇمىدىمىز سەندە ، گېزىتتىن سۆزلىرىڭنى ھەممىمىز ئوقۇدۇق . ساڭا ئاپىرىن دېدۇق . جاڭ جىجۇڭ دېگەن گېنېرال جياڭ جيېشىنىڭ دوستى . ئۇ خۇاڭپۇ ھەربىي مەكتىپىدە ئوقۇغۇچىلار باش ئەترىتىنىڭ باشلىقى بولغان . ئۇ چاغدا جياڭ جيېشى مۇدىر ، جۇئېنلەي سىياسىي باشقارما باشلىقى ئىدى . 1924 - يىلىدىن تارتىپ ئۇ جياڭ جيېشىنىڭ يېنىدا تۇرغان مۇھىم سۆھبەتلەرگە گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىلى ، ئۆمەك باشلىقى بولۇپ قاتناشقان . ئۇ پىشقان سىياسەتچى ، دىپلومات . ئۇنىڭ ئالداش ، ئىشەندۈرۈش ، قايمۇقتۇرۇش ماھارىتى خېلى يۇقىرى . مەن سىلەردىن ئەنسىرىگەچكە ، بىرىنچى دەرىجىلىك ئۇرۇش تەييارلىقى ھالىتىدە تۇردۇق . مانا سالامەت قايتىپ كەلدىڭلار ، ئەمدىكى كۈرەش غۇلجىدا ، يەنە ئۇرۇمچىدە بولىدۇ .

ئۇمىدىمىز سەندە، ئاخمات. دەللقان ئىككىمىز مەسلىھەتلىشىپ قويدۇق. ھايت دېسەڭلا بىز تەييار. ئارمىيە سېنىڭ ئارقا تىرىكىڭ، ھەرگىز ئەنسىرىمە!

ئىسهاقبېك ئەخمەتجاننى ئۆز ياتىقىدا قوندۇرۇپ قالدى. ئۇلار تاڭ ئاتقۇچە شىنجاڭنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى، كەلگۈسى، نېمىلەر قىلىش، قانداق قىلىش كېرەك دېگەن مەسىلىلەردە سۆزلەشتى:

— سەن بىلەن بىز مەنسەپ، پايدا - زىيان بىلەن ھېسابلاشمىدۇق. ئويلايدىغىنىمىز خەلق، ھاكىمىيەت مۇشۇ ئىككى ئىش. خەلققە بەخت يارىتىش، خەلق بەختى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ھۆكۈمەت قۇرۇش. ھۆكۈمەتنىڭ نامى، تەركىبى بىز ئۈچۈن مۇھىم ئەمەس. مۇھىمى سىياسىتى، سىياسىتىنىڭ ئىجرا قىلىنىشى. خەلققە بەخت يارىتىش دېگەن سۆزنى قايسىبىر ھۆكۈمران دېمىگەن؟ لېكىن ھېچقايسىسى يارىتالمىدى ھەم ياراتمىدى. خەلق بەختى ئۇلار ئۈچۈن قوبۇل قىلغىلى بولمايدىغان ئازاب! گومىنداڭمۇ ھەدېسىلا «سەنمىنجۇيى» دەيدۇ. لېكىن خەلق ئۇلاردىن بىزار. يۈز ئادەمنىڭ توقسان توققۇزى ئۇنى يوقالسۇن دەيدۇ، ھەقىقىي خەلق ھىمايە قىلىدىغان ھاكىمىيەت قۇرماق قىيىن، شۇ قىيىن ئىشقا ئۆزىمىزنى ئاتىدۇق. بۇ بىزنىڭ تاللىۋالغان يولىمىز. بۇ يولدىن ئەمدى يانالمايمىز!

— سەن بىلەن مەن، ئابدۇكېرىم، دەللقانلار ۋە بىرنەچچە ئادەملىرىمىز نۇرغۇن سىناقلاردىن ئۆتتۇق، بىز ئۆزىمىزنى كەسپىي ئىنقىلابچى دېسەك بولىدۇ. بىز خۇددى دېھقان ئاشلىقتىن مول ھوسۇل ئېلىپ راھەتلەنگەندەك ئۆزىمىز ئىنقىلاب مېۋىلىرىمىزدىن ھۇزۇرلىنىمىز. تارىختا سانسىز ئىنقىلابچىلار ئۆتتى. لېكىن ئۇلارنىڭ تاللىۋالغان يولى توغرا بولمىدى. ئاخىر مەغلۇپ بولدى. شۇ سانسىزلىغان مەغلۇبىيەتلەر بىزگە

هازىرقى ماركسىزم - لېنىنىزم يولىنى پەيدا قىلىپ بەردى. بۇ يول توغرىمۇ، خاتامۇ؟ بۇنىڭغا تارىخ — كەلگۈسى جاۋاب بېرىدۇ. لېكىن بىز بۇ يولغا ئېتىقاد قىلىمىز، شۇ يول ئۈچۈن ياشايمىز، ئۆلسەكمۇ ئۆكۈنمەيمىز. دۇنيادا ئۆز ئەقىدىسى يولىدا سادىق بولۇپ، كۈرەش قىلىپ ياشاشتىنمۇ مەنىلىك ئىش يوق! بىزنى نېمىلەر كۈتۈۋاتىدۇ، قانچە ۋاقىت ياشايمىز، بۇنى بىلمەيمىز. لېكىن شۇنىسى ئېنىق: قاچان ئۆلسەكمۇ ئۆكۈنمەيمىز. شۇڭا مەن ھېچنېمىدىن قورقمايمەن!

ئىنسان ئۈچۈن بىر ئىشقا ئىرادە باغلاش غەلىبىنىڭ بېشى. كۈچ، پىلان ۋە تەدبىر ئىرادىدىن تۇغۇلىدۇ. ئەخمەتجان ئۈرۈمچىدىكى تۈرمىدە قاتتىق قىيناش ئازابلىرىغا چىداپ تۇرۇپ «خەپ، سېنىڭ ئەدىپىڭنى بەرمىسەم جاللات شېڭ شىسەي!» دېمىگەن بولسا، غۇلجىدا مەدىكارچىلىق قىلىپ كۆمۈر ساتقۇچى، ئىنقىلاب باشلانغاندا بولسا ھۆكۈمەت ئاشخانىسىدا ئەيسا ئۇستامىنىڭ شاگىرتى بولۇپ ئاشپەزلىك قىلغانلىرىدىمۇ، «خەلق ئۈچۈن ئىشلەيدىغان ھاكىمىيەت بەرپا قىلغۇچىلاردىن بولمىسام يىگىت ئەمەسمەن» دەپ قەسەم ئىچمىگەن بولسا، ئۇنى باشقىلار چۈشەنمىگەن، بۈگۈنكىدەك خەلق ئالقىشلايدىغان سىياسەتچى سالاھىيىتى بىلەن سەھنىدە پەيدا بولالمىغان بولاتتى. ئىرادە، ئىشەنچ ئىنسان بالىسىغىلا خاس كۆرۈنمەيدىغان قانات، سەن شۇ قاناتقا ئىگە بولالىساڭلا، ساڭا مۇشكۇلچىلىك ۋەھىمە ۋە جەبىر - زۇلۇم يېقىنلىشالمايدۇ، سەن ھاياتىڭنىڭ ھەقىقىي قەدىر - قىممىتىنى ئەنە شۇ چاغدىلا چۈشىنەلەيسەن!...

ئىسھاقبېكنىڭ سۆزلىرى ئەخمەتجاننى ھاياجانغا سالدى. ئۇ ئۆزىنىڭ خەلق ۋەكىلى بولۇپ قالغىنىنى چۈشەندى. ئاۋۋال ئۇ ئۆزىنى بىر ئاددىي خىزمەتچى ھېسابلاپ يۈرگەنىدى. مانا ئەمدى ئۇ خەلقنىڭ، دۈشمەنگە قارشى قولىغا قورال ئالغان خەلقنىڭ، ئۆز ھاياتىنى ئۆزگەرتىش كويىدىكى يۈز مىڭلىغان ھېس-

سىياتلىق تىرىك جاننىڭ ۋەكىلى. ئۇ خەلق ئارزۇسىغا، خەلق مەنپەئىتى، بەخت - سائادىتىگە ۋەكىللىك قىلىشى كېرەك. ئۇنىڭ ھەربىر سۆزى ئەنە شۇ ۋەكىللىك ئورنىنى چۈشەندۈرۈشى، ھەربىر ھەرىكىتى ئۆزىگە ئۈمىد باغلىغان خەلقنىڭ ئۇلۇغ دولقۇنلىرىنى ئىپادىلىشى كېرەك. ئۇ ئەمدى ئاددىي پۇقرا، لېكىن ئۆزىگە تېگىل ئادەم ئەمەس. ئۇ خەلققە تېگىل، بولۇپمۇ جاپا - مۇشەققەت، زۇلۇم - خورلۇقتىن مەڭگۈ قۇتۇلۇشقا بەل باغلىغان خەلققە تېگىل. ئۇنىڭ ئۆز پايدا - زىيانلىرى، ئۆزىنىڭ ئورنى، كەلگۈسى ۋە ھەتتا ھاياتى بىلەن ھېسابلىشىش ھوقۇقى يوق. ئۇنىڭ ئالمۇتا، تاشكەنت، موسكۋالاردا ئوقۇشلىرى، ئوقۇش ئۈچۈن ھايات جەبىرلىرى قايىنىمىغا باش چۆكۈرۈشلىرى مانا شۇ ھازىرقى كۈنى ئۈچۈن ئىدى. ئۇ مۇراد - مەقسىتىگە يەتتى. ئەمدى خەلقىنى مۇراد - مەقسىتىگە يەتكۈزەلىسە، ئۇ دۇنيادىكى ئەڭ بەختلىك ئادەملەر قاتارىدىن ئورۇن ئالالايدۇ.

... ئۇنىڭ خىيال يىپى سايرام بويىدا ئۈزۈلۈپ قالدى. ئۆكتەبىر ھاۋاسى بۇ گۈزەل ماكانغا سارغايغان دالا، قار ئارىلاش يامغۇر ۋە ئاچچىق شامال تەقدىم قىلغان — سايرام كۆلى داۋالغۇپ قىرغاقلارغا ئۇرۇلۇپ ھەيۋەتلىك سادا، ئاپئاق كۆپۈكلۈك دولقۇنلار ياساپ بۇ خەلق ۋەكىللىرىنى كۈتۈۋالدى. ئۇلار ماشىنىدىن چۈشتى. ماشىنا يولى بۇزۇلغان، ئىككى ئالدى چاق پىرقىراۋاتقان كاتاڭ بارغانسېرى چوڭقۇرلىماقتا. ئالدىدىكى ماشىنىدا ھەربىيلەر، ئوتتۇرىدىكى ماشىنىدا ۋەكىللەر بار ئىدى، چاق ئاستىغا چاۋار - چاتقال، شېغىللار بېسىلدى، ماشىنا چىقالمىدى. ئەخمەتجان رۇس شوپۇرىغا رۇسچە بىرنېمىلەرنى دېدى - دە، شوپۇرنىڭ ئورنىغا ئۆزى ئولتۇردى. ئۇ ماشىنىغا ماي بېرىپ كۈچلۈك سىلكىندۈردى - دە، ماشىنا قاڭقىپ كەينىگە مېڭىپ كاتاڭدىن چىقتى.

— مانا ، رولنى سەن تۇتساڭ كاتاڭمۇ ياۋاشلايدىكەن ! — دېدى ئىسھاقبېك كۈلۈپ ، — ئۇرۇمچىدىكى ، غۇلجىدىكى كاتاڭلاردىنمۇ ماشىنىنى چىقىرالايسەن ئاخمات !

— مەنمۇ شۇنداق ئويلاۋاتىمەن ، — دېدى رەخمجان سابىر ھاجىيوفمۇ كۈلۈپ ، — بىز قىقاس - چۇقانغىلا يارايمىزكەن . قارا كۈچ دەۋرى ئۆتۈپ ، ئەقىل - تېخنىكا دەۋرى يېتىپ كەلدى . ئەخمەتجاندەك شوپۇرلار رول تۇتمىسا بىزنىڭ جۇمھۇرىيەت ماشىنىمىز كاتاڭدىن چىقالمايدىغان ئوخشايدۇ .

ماشىنىلار كەچ — خۇپتەن بىلەن غۇلجا شەھرىگە كىرىپ كەلدى . ئەخمەتجان قاسىمى ئۆزى ھەيدىگەن ماشىنىنى ساي بويى كوچىسىدىكى كونا دەرۋازا ئالدىدا توختاتتى . ئۇ ماشىنىدىن چۈشۈپلا :

— ماھىنۇر ! — دەپ ۋارقىرىدى . كۈنگەيگە قارىغان پېشايۋاننىڭ چىرىغى ياندى ، زىلۋا ، ئەمدىلا ئون سەككىزگە قەدەم قويغان چىرايلىق قىز پېشايۋان پەلەمپەيلىرىدىن ئالدىراپ چۈشتى -دە ، زەنجىرلىرىنى شاراقلىتىپ ، دەرۋازا قاناتلىرىنى يوغان ئاچتى ۋە ھاياجان بىلەن :

— ئۇھ ، خۇداغا شۈكرى ، سالامەت قايتىپ كەپسىز ! — دېدى .

ئۇ كېچە - كۈندۈز يولىغا قارىغان قىممەتلىك ئادىمى بىلەن بۇنداق يەرگە قاراپ ، ئوڭ پۇتى بىلەن سول پۇتىنىڭ دۈمبىسىنى سىيپاپ ، ئۈن - تىنسىز كۆرۈشمەسلىكى لازىم ئىدى — ئۇ بۇ يىگىتكە ئۆزىنى ئېتىشى ، مۈرىسىگە بېشىنى قويۇپ يۈرەك سوقۇشىنى تىڭشاپ بېقىشى ، يالغان دومسىيىپ «ئەسكى !» دەپ قويۇشى كېرەك ئىدى . لېكىن ئۇ قىز ئۇنداق قىلمىدى . گىمنازىيىدە ئوقۇپ تەربىيە كۆرگەن ئاق سېرىق ، چىرايلىق قىز خۇددى يېڭى تويى بولغاندەك نومۇسچان ئىدى .

— سالامەت تۇردىڭىزمۇ ، ماھىنۇر قاسىموۋا ؟ — دېدى ئەخمەتجان مېھرىبانلىق بىلەن ئايالىنىڭ ئوڭ مۈرىسىگە ئاستا پەپىلەپ قويۇپ ، — رىزۋانگۈل ئۇخلاپ قالدىمۇ ؟

— ياق ، تېخى ئۇخلىمىدى ؟ دادام كېلىدۇ دەپ !...

رىزۋانگۈل ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ بېقىۋالغان قىزى . كىچىككىنە قىز ئۇنىڭ يولىغا ئىنتىزار بوپتۇ . ئۇ قىزى بىلەن ئەمدىلا كۆرۈشۈپ ، قىزىنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ تۇراتتى ، دەرۋازا قېقىلدى ، جۇمھۇرىيەت رەئىسى ئۇنى قىچقارتىپ ئادەم ئەۋەتكەنىدى . ئۇ بىر چىنە سۇيۇقئاشنى ئالدىراپ ئىچتى - دە :

— دەرۋازىنى سىرتتىن قۇلۇپلاپ قويىمەن ، ئۇخلاۋېرىڭلار ، — دېدى ۋە سىرتقا ماڭدى .

ھۆكۈمەت ئەزالىرىمۇ ئۇنىڭ يولىغا خۇددى رىزۋانگۈلدەك ئىنتىزار ئىدى .

55

— شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنى ئېتىراپ قىلمىسا بۇخىل كېلىشىم بىزگە يات ! — دېدى ئېلىخان تۆرەم خاپا بولۇپ ، — مەيلى دۇنيادا قانداق چوڭ كېلىشىملەر بولسا بولۇۋەرسۇن ، بىز ھەرگىزمۇ گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن ئاكا - ئۇكا بولۇپ ، بىر ئۈستەلدە ئولتۇرۇپ كېلىشىم قىلالمايمىز ! بۇنىڭ بىر سەۋەبى ، ئۇ بىزنى ھۆكۈمەت دەپ ئېتىراپ قىلمىدى !

— خوش ، لەۋەي ، — دېدى ھېكىمبەگ غوجام ۋىجىك ، ئاقساقال بوۋايغا تىكىلىپ قاراپ قويۇپ ، — ئاكىمىز كېلىشىم قىلىسەن دەۋاتسا ، بىز بويۇن تولغاپ نېمىمۇ قىلالايتتۇق ، تەقسىر ؟

— ئەخمەتجان ئەپەندىم ئورۇنلۇق گەپ قىلدى . كېلىشىم باشلىنىپ بولدى ، ئەمدى يېنىۋېلىشقا سەۋەب تاپالمايمىز . ئۈچ

ۋىلايەت ۋەكىللىرى دېگىنى بىزنى ئېتىراپ قىلغىنى . مۇھىمى ، بىز خەلقىمىزگە پايدىلىق كېلىشىم لايىھىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇشىمىز كېرەك . ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلمىسىدىن تارتىپ ، خەلقىمىز بەھرىمەن بولىدىغان بارلىق ئىشلارغا چېتىشلىق تەلەپلىرىمىزنى بەلگىلىمە سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا قويۇشىمىز كېرەك . ناۋادا بىز ئالىي ئاپتونومىيە ھوقۇقىغا ئېرىشەلىسەك بۇمۇ بىر چوڭ ئىش . تارىختا كۆرۈلمىگەن چوڭ ئىش بولىدۇ .

— ياق ، ئابدۇكىرىم سىز يىراققا قاراڭ ـ دە ، — دېدى ئېلىخان تۆرە بېشىنى تۇتقان ھالدا كۆزىنى يۇمۇپ بىر ئاز خىيال سۈرۈۋالغاندىن كېيىن ئادىتى بويىچە ھەممە تەرەپكە تەكشى قارىۋېتىپ ، — قوراللىق غازات قىلماق قىيىن ، بىرەر يۈز يىل ، ئەللىك يىلدا بىر قېتىم نېسىپ بولىدىغان گەپ . شۇنچە قۇربان بەردۇق ، بىر شىخو سوقۇشىدىلا يەتتە ـ سەككىز يۈز يىگىت كۆز يۇمدى . شۇنچە قۇربانلار بەدىلىگە زالىم ھۆكۈمەتنى يېرىمىزدىن ھەيدەپ چىقىرالمىساق شېھىدلىرىمىزغا نېمە دەيمىز ، خەلقىمىزگە نېمە دەيمىز ؟ كاززاپ ھۆكۈمەت يېرىمىزگە پۇتىنى تىقىۋالسىلا بىزگە كۈن بەرمەيدۇ . ئەللىك ـ ئاتمىش يىلدىن كېيىن چۇمۇلىدەك كۆپىيىدۇ . چۇمۇلىمۇ مۇنار يىقىتىدۇ . جاڭ جىجون دېگەننىڭ چىرايلىق گەپلىرىگە ئالدىنىپ قالساق ، ئەۋلادلارنىڭ قارغىشىغا قالىمىز بالام !

— خوش ، ئۇنداقتا ئۆزلىرى قانداق تەكلىپ بېرىلىدىكىن ، ھۆرمەتلىك تۆرەم جانابلىرى .

— بىزنى ھۆكۈمەت دەپ ئېتىراپ قىلسۇن ، بۇ بىرىنچى شەرت . ئاندىن كېيىن قالغان يەتتە ۋىلايەتتىن گومىنداڭنىڭ چېكىنىش يولىنى كۆرسىتىپ بېرىمىز . يۈز مىڭ ئەسكىرى ، ھۆكۈمەت ـ پۇكۈمەتلىرىنى زىيان ـ زەخمەتسىز چېگرىدىن چىقىرىپ قويۇشقا ۋەدە بېرىمىز ، بۇ ئىككىنچى شەرت . بۇنىڭغا كۆنمىسە ماناس دەرياسىدىن ئۆتۈپ ھۇجۇم باشلايمىز ، ئۆزى چىقمىغان دۈشمەن يە ئۆلۈپ تۈگەيدۇ ، يە ئاق بايراق چىقىرىپ قولىنى كۆتۈرىدۇ ، يە بولمىسا گوبى ـ چۆللەردە ئېچىرقاپ ـ قاغجىراپ تۈگەيدۇ . قايسى يولنى تاللىسا ئۆزى بىلسۇن ، بۇ ئۈچىنچى شەرت !

— دۈشمەننىڭ يۈز مىڭ ئەسكىرىنى يوقىتىپ بولغۇچە ، تەقسىر ، بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭمۇ يېرىمى تۈگەپ بولارمىكىن .

— پەيغەمبەر رەسۇلۇللامۇ مەككە كۇپپارلىرىنى يېڭىش ئۈچۈن شەھەرنى تاشلاپ مەدىنىگە چېكىنگەن . بىھۇدە قان تۆكۈش گۇناھ تەقسىر . دۈشمەن كۆچىيىۋالاي دەپ بىتىم قىلىشقا رازى بوپتۇ . بىزمۇ كۆچىيىۋالايلى ـ دە ، ھەممە ۋىلايەتلەردە بىزنىڭكىلەر ۋالىي ، ھاكىم بولۇۋالسا ، ھەممە ۋىلايەتتە بىزنىڭ قوراللىق ئەسكەرلىرىمىز بولسا يۈرىكىمىز توم ، گېپىمىز چوڭ بولىدۇ . گومىنداڭ زورايغىچە بىز زورىيىپ كەتمەيمىزمۇ ! شىنجاڭدا تائىپىلەر ئىككى يۈز مىڭغا يەتمەيدىكەن ، بىز ئۈچ ـ تۆت مىليون ئىكەنمىز . ئوتتۇز ـ قىرىق ئادىمىمىزگە ئاران بىرى توغرا كېلىدىكەن . تەقسىر ، ئېقىن سۇ بولۇپ تاشنى يەڭگىنىمىز تۈزۈك !

— سىلى مۇتائالى خەلپىتىم ، — دېدى ئېلىخان تۆرەم خاپا بولۇپ ، — بىزنىڭ يېرىمىز شورىسىز باغ ، ھەممە يېقى ئوچۇق . جىياڭ كەيشى بىلەن ستالىن دوست بولغانىكەن ، ئالىي مۇختارىيەت دېگىنىڭىز قەغەزدىن يېپىلغان چېدىر بولۇپ قالىدۇ . مەن جاڭ جىجون دېگەننىڭ تىنچلىق ، بىرلىك دېگىنىدىنلا پەيلىنىڭ يامانلىقىنى بىلدىم .

— پۈتۈن دۇنيادا ھازىر قوراللىق توقۇنۇش تۈگىدى ، — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى ، — دۇنياۋى يۈزلىنىش تىنچلىق ، خەلقچىللىق ، گۈللىنىش . خەلق ئۇرۇشتىن بىزار بولدى . قوراللىق توقۇنۇشقا دۇنيا ئەللىرىمۇ ، دۇنيا خەلقىمۇ قارشى . بىز بىر ئاجىز مىللەت ، خەلقىمىز خەلقچىللىق ، باراۋەرلىك ، ھۆرلۈك ـ باياشاتچىلىققا تولىمۇ تەشنا . بۇنىڭ ئۈچۈن تىنچلىق كېرەك . بىز دۇنيا ئەللىرىنىڭ ، دۇنيا خەلقىنىڭ قوللىشىغا ، ھېسداشلىقىغا موھتاج . بىز ئازراق پايدىنى دەپ دۇنيا جامائەتچىلىكىنىڭ ئەيىبلىشىگە ئۇچراپ قالمايلى . ئۇنىڭ ئۈستىگە

گومىنداڭ بۇ زېمىننى ھەرگىز بىزگە تاشلاپ بەرمەيدۇ . ۋاقتىنـ
چە بىز يېڭىپ دۈشمەننى قوغلاپ چىقارغان بىلەنمۇ ، دۈشمەن
نەچچە ئون ھەسسە ، يۈز ھەسسە كۈچ توپلاپ بىزگە ھۇجۇم
قىلىدۇ . بىزنىڭ زېمىنىمىز قان دېڭىزىغا ئايلىنىپ قالمىسۇن ،
خەلقىمىز بۇ خىل بالايىئاپەتكە چىدىيالمايدۇ !

— تىنچلىق دۇنياۋى ئېقىم ، — دېدى قاسىمجان
قەمبىرى ، — ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ سۆزلىرى تولىمۇ ئورۇنـ
لۇق ، ھەممە ئارزۇ بىر كۈندىلا ئەمەلگە ئاشمايدۇ - دە !

— ئالىي ئاپتونومىيە بېرىشنى جياڭ جيېشى ئۆزى ئېيـ
تىپتۇ . جاڭ بۇجاڭنىڭ سۆزلىرى تولىمۇ ياخشى . گەپ ئەمەلگە
ئېشىشتا ، — دېدى رەخىمجان سابىر ھاجىيوف ، — شۇنىڭغا
ئېرىشەلىساقمۇ چوڭ گەپ !

— ئېلىخان تۆرەم جانابلىرىنىڭ گەپلىرىمۇ ئو -
رۇنلۇق ، — دېدى ئەنۋەر مۇسابايوف ، — يىراقنى كۆزلىمەي
بولمايدۇ . ئەلاخان سۇلتاننى ئورۇسلار تۇتۇپ كەتكەندىن كېـ
يىن ، ئورۇسلار بۇ يەرنى ئون يىل سوراپ مانجۇلارغا قايتۇرۇپ
بەردى . مانجۇلار قايتا كىرگەندە ئەپۇ ئومۇمىي ئېلان قىلدى .
لېكىن تاكى ھازىرغىچە ھۆكۈمەت ھېچكىمنى ئەپۇ قىلمىدى .
گومىنداڭنىڭ مەقسىتى بۇ زېمىننى تۇتۇپ تۇرۇش ، ئەمما ئاـ
خىرقى مەقسىتى بىزنى يوقىتىش ، بۇ يوقاتقۇچە بىز ئۇنى يوقاتـ
ساق قالتىس بولاردى .

— ئۇنىڭ مەقسىتى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنى ،
ئازاد رايونلارنىمۇ يوقىتىش ، بۇ ئىچكى ئۇرۇش قوزغاپ ئۇرۇشـ
نى بىزگە تاڭىدىكەن ، ئۇرۇشخۇمارنى تەلتۆكۈس يوقىتىشىمىز
كېرەك . ئەمما ئۇرۇشنى بىز باشلىساق بولمايدۇ : تىنچلىق ،
دېموكراتىيە ، بىرلىك ، تەرەققىيات بىزنىڭ چوڭ سىياسىتىمىز
بولۇشى كېرەك !

ئابدۇكېرىم ئاباسوف سۆزلەپ بولۇپ ئىسھاقبېككە قاردـ
دى . ئىسھاقبېك :

— مېنىڭ تەكلىپىم دېموكراتىيە - خەلقچىللىق سىياسىـ
تىنى ئۆزىمىز ئىجرا قىلايلى . ئاۋازغا سالايلى ، قايتا كېلىشىم
قىلىشقا قوشۇلىدىغانلار كۆپمۇ ياكى رەت قىلىپ ھۇجۇم قىلىش
كېرەك دەيدىغانلار كۆپمۇ ، ئازچىلىق كۆپچىلىككە بويسۇنىدۇ .
مانا بۇ خەلقچىللىق بولىدۇ ! — دېۋىدى ، ھۆكۈمەتنىڭ ئون
تۆت نەپەر ئەزاسىنىڭ تولىسى ئۇنى قوللىدى . ھۆكۈمەت ئەزالىـ
رىنىڭ يىغىنى يېرىم كېچىگىچە داۋاملاشتى ، تالاش - تارتىش ،
ھەتتا ۋارقىرىشىشلارمۇ بولدى ، ئاخىرىدا تەكلىپ لايىھىسى تۇـ
زۇلىدىغان بولدى . كۆپچىلىك ئوتتۇرىغا قويغان مەسىلىلەرنى
يىغىنچاقلاپ يازمىچە ماتېرىيال تەييارلاش ئەخمەتجان قاسىمىغا
تاپشۇرۇلدى .

يىغىن تۈگىگەندىن كېيىن ئېلىخان تۆرەم نۇرىغا :

— ھەممىنى يېزىۋالدىڭمۇ ، بالام ، كىم ھەق ، كىم ناتـ
قۇن ئىكەنلىكىنى يىگىرمە - ئوتتۇز يىلدىن كېيىن بىلىسەن ،
ئۇ چاغدا مەن يوق ، سەن كۆرەلەيسەن . بۇ قېتىم خائىنلار
يەڭدى . دائىم شۇنداقلار يېڭىپ كېلىۋاتىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن
خەلق زۇلۇمدىن قۇتۇلالمايۋاتىدۇ ، — دېدى .

نۇرى ھەممىنى خاتىرىلىۋالدى . ئۇ كۆڭلىدە ئەخمەتجان
قاسىمىغا مايىل بولدى . ئۇنىڭ ھەممە ئىشتا خەلق پايدىسىنى
ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇپ ، چوڭقۇر مۇلاھىزە قىلىشى ئۇنىڭغا
ياقاتتى .

ئەخمەتجان قاسىمى يېرىم كېچىدە ئۆيىگە كەلدى . ئۇ ئۇخـ
لاۋاتقان ماھىنۇرنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ قويدى . ئايالى ھامىلىـ
دار ئىدى . ئۇ پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ تاختايلىق ئۆيىگە
كىردى - دە ، ئىشكاپىدىن قېلىن بىر رۇسچە كىتابنى ئېلىپ
ۋاراقلىدى ، ئاخىر بەلگە ئۇرۇلغان بەتتىكى جۈملىلەرنى ئاق
قەغەزگە كۆچۈرۈپ يېزىشقا باشلىدى .

ئەتىگەنلىكى ماھىنۇر ئورنىدىن تۇرغاندا يېنىدا ئەخمەتجان

يوق ئىدى. ئۇنىڭ كاستۇم - بۇرۇلكىسى تۇراتتى. ئۇ ھەربىيچە
كىيىنىپ، پولكوۋنىك ئۇنۋانى بىلەن نەگىدۇر كەتكەن. ئۆيگە
ئوت يېقىلغان، ھويلىلار پاكىز سۈپۈرۈلگەن، ماھىنۇرنىڭ ياس-
تۇقىدا بىر پارچە قەغەز تۇراتتى. ماھىنۇر: «دەرۋازىنى ئىچىد-
دىن ئەتمەڭ، مەن كېلىمەن — كەچرەك···» دېگەن جۈملىلەر-
نى ئوقۇدى.

غۇلجا شەھىرى يەنە بىر كەچ كۈزنى كۆردى. ئۆكتەبىرنىڭ
ئەڭ ئاخىرقى كۈنلىرى يامغۇر بىلەن ئاخىرلاشتى. نويابىر شاد-
لىقى ھەممە ئادەمنىڭ ئېسىدە. بىر يىلنىڭ ئالدىدا بۇ يەردە
خەلق غالىب سۈپىتىدە ھۆررا توۋلىغان. 12 - نويابىر كۈنى
غۇلجا شەھىرىدە گومىنداڭنىڭ ھەربىي قوماندانلىق شتابى بول-
غان مۇشۇ باغدا ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قۇرۇلۇپ، ئېلىخان تۆرەم
بۇ ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى بولغان. بۇ چاغدا ئەخمەتجان سۇ تو-
شۇپ، ئاشپەزلىك قىلىپ، تەرجىمانلىق قىلىپ يۈگۈرۈپ يۈر-
گەن ئەمەسمىدى؟ ئۇنى خەمىت سەئىدى بىلەن ھەبىپ يۇنىچ
تونۇشتۇرمىغان بولسا، ئۇ بۈگۈن ئېلىخان تۆرەمنىڭ گەپلىرىگە
ئەگەشمەيدىغان بۇنداق سىياسەتچى بولۇپ تونۇلالايتتىمۇ؟ ئېلى-
خان تۆرەم ئۇنى ئەتىۋارلىمىغان بولسا، پولكوۋنىك، ھۆكۈمەت
ئەلچىسى بولالايتتىمۇ؟ سىلىق، كەمتەر تۆرەمنىڭ گەپلىرىگە
دائىم «شۇنداق» دەپ تۇرىدىغان يىگىت ئۇرۇمچىگە ئەلچى —
ۋەكىل بولۇپ بېرىپ كېلىپلا تەتۈر گەپ قىلىدىغان، تۆرەمنىڭ
گەپلىرىگە قارشى بولۇۋالغىنى نېمىسى؟ ئابدۇكېرىم بىلەن ئىس-
ھاقبېك، دەلىلقان، قاسىمجان دېگەنلەرغۇ تۆرەمگە خېلىدىن
بېرى قىر كۆرسىتىپ كېلىۋاتاتتى. ئەمما ئەخمەتجان ئۇنداق
ئەمەس ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئېلىخان تۆرەم ئۇنى ۋەكىللىككە
ئۆزى كۆرسەتكەنىدى - دە! ئۇنىڭ «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام
جۇمھۇرىيىتىنىڭ ۋەكىلى» دېگەن نامدىن ئاسانلا ۋاز كەچكىنى،
تۆرەمگە ياقمايدىغان سۆزلەرنى كۆتۈرۈپ كەلگىنى نېمىسى؟
«بىتىم» مىش تېخى! پۈتۈنسۈرۈك بىر ھۆكۈمەتنى «ئۆكا»

ئورنىدا كۆردىكەنۇ، باراۋەرلىك توغرىسىدا ۋالاقشىيدىكەن، ئاكا
بىلەن ئۇكا باراۋەر بولغان نەدە بار؟ باراۋەر بولسا ئاكا - ئۇكا
بولاتتىمۇ؟ ئوسمان باتۇر چېغىدا ئېلىخان تۆرەمنى كۆزگە ئىل-
ماي «ئىككىمىز بىر ئاتىقا مىنگۈدەكمىز. ئالدىغا كىم مىنى-
دۇ؟» دېگۈدەك. شۇ ئوسمان چېغىدا «ئۇكا» بولۇشقا رازى
ئەمەس، ئېلىخان تۆرە رەئىس جۇمھۇر، مارشال بولسۇنۇ، ئۇ-
نىڭ «ئۆكىسى» بولسۇن. بۇ ئەخمەتجان نېمە سەۋەبتىن ئۆز
پاناھىنىڭ تىز چۆكۈشىگە مەيلى دېگەندۇر - ھە؟

— نۇرمۇھەممەت!

— لەۋەي، جانابىي رەئىس جۇمھۇر.

— كەلگىن، گەپ سورايمەن: ئەخمەتجاننىڭ ئورنىدا سەن
بولغان بولساڭ «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى»
دېگەن ئۇلۇغ نامنى «ئۈچ ۋىلايەت» دېگەن پۇچەك سۆزگە تېگىش-
كەن بولارمىدىڭ، بالام؟

— ھۆرمەتلىك تۆرەم جانابلىرى، زۆرۈرىيەت مۇھىم:
بەزىدە زەرياقىلىق شاھى تون سىرتىغا دىۋاننىڭ جەندىسىنى
كىيىۋېلىشقا توغرا كېلىدۇ، زۆرۈرىيەت شۇنى تەلەپ قىلغاندا!···

— ھىم··· ۋاقتى كەلگەندە جەندىنى سېلىۋەتكىلى بولىدۇ،
دېمەكچىمۇ سەن، بالام؟

— شۇنداق، رەئىس ئاتا!

— زۆرۈرىيەت دېدىڭما؟ ناۋادا بۇ زۆرۈرىيەت سېنى مەڭگۈ
جەندە بىلەن ئۆتۈشكە قىستىسىچۇ؟ جەندە كىيگەنلىكىڭ ئۈچۈن
قۇل بولۇشقا زورلىسىچۇ، بالام؟

— ئۇ چاغدا يېڭى زۆرۈرىيەت تۇغۇلىدۇ: جەندە ئىچىدىن
خەنجەر چىقىدۇ، تۆرەم ئاتا!

— ھا - ھا - ھا··· پاھ، سېنىڭ تىلىڭ، سېنىڭ
ئەقلىڭ! ئابلا باي قىزى بىلەن قوشۇلۇپ بىكار مەستۇ مەستانە
بولمىغانىكەن - دە! ماڭ، بالام، ئەخمەتجانغا ئېيت، بۇ يەرگە

كەلسۇن.

يېرىم سائەتكە قالماي، رەئىس جۇمھۇر ئىشخانىسىغا تولۇق ھەربىيچە كىيىنگەن، مۇرىسىگە پولكوۋنىك ئۇنۋانلىق پاگون تاقالغان، كۆكرىكىگە بىرىنچى دەرىجىلىك ئىستىقلالىيەت ئوردېنى قادالغان، يېڭىدىن چەكتۈرگەن بۇرۇتى ئۆزى ئالاھىدە ياراشقان يىگىت تاپسىدا پەيدا بولدى. ئۇ رەئىسىگە چاس بېرىپ تىك تۇردى:

— سالام سىزگە، ھۆرمەتلىك رەئىس جۇمھۇر، مارشال جانابلىرى!

— ھە، ھە بولدى. ھەر نېمە بولسا مېنىڭ كىملىكىم يادىڭىزدا تۇرۇپتۇ، بالامْ ئەخمەتجان قاسىمى.

— خىزمىتىڭىزگە تەييارمەن، مارشال جانابلىرى!

— ئۇلتۇرۇڭ، ھۆكۈمەت ۋەكىلى، شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ ۋەكىلى ئەخمەتجان قاسىمى!

— خوپ، رەئىس جۇمھۇر جانابلىرى.

— خوپ، نېمە ئۈچۈن ھۆكۈمەت نامىنى ئۈچ ۋىلايەت دېگەن سۆزگە ئالماشتۇرۇشقا رازى بولغىنىڭلارنى چۈشەندىم. بۇ بىر زۆرۈرىيەت، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق، تۆرەم جانابلىرى! بۇ نام دېگەن بىر شەكىل، گەپ بىتىمنىڭ مەزمۇنىدا. ئازراق يول قويۇپ، كۆپرەك مەنپەئەت ئېلىش بىزنىڭ ئومۇمىي پرىنسىپىمىز.

— مۇھىم نۇقتىلار قايسىلار، مەسىلەن؟

— ھۆكۈمەت مەمۇرىي قۇرۇلمىسىدا، خەلققە قاراتقان سىياسەتتە، ئارمىيىمىزنى ساقلاپ قېلىش ۋە كۈچەيتىشتە ئۇستۇنلۇككە ئېرىشىش!

— كونكرېت بىرنېمە تەييارلىدىڭلارمۇ؟

— بىز تۆت كىشى: مەن، ئابدۇكېرىم، باش كاتىپ ئابدۇرۇپ مەخسۇم، رەخىمجان ئاكىلار بىرلىشىپ ئون بىر ماددىلىق بىر لايىھە

تەييارلىدۇق. ئەتىكى ئومۇمىي ھەيئەتلەر يىغىنىدا ئوتتۇرىغا قويماقچىمىز.

— مەن ھېلىھەم تۇيۇقسىز، گىتلېردەك كېلىشىم قىلىپ، بىخۇدلاشتۇرۇپ ھۇجۇم قىلىش نىيىتىدە. ئۇلار بىلەن قىلغان كېلىشىمدە بىزگە ھەرگىز ئۇستۇنلۇك يوق. ئۇلارنىڭ بىر پۈتى بۇ زېمىنغا دەسسەپ تۇرىدىكەن، شۇنىڭ ئۆزى چوڭ ئاپەت. لېكىن مەنمۇ، سىزمۇ بىر كۈچنىڭ تىزگىنلىكىدە. ئۇ كۈچ كۆزگە كۆرۈنمىگىنى بىلەن بىزنى تارتىپ، بوغۇپ تۇرۇۋاتىدۇ. مەن كۆپچىلىكنىڭ ئاۋازىغا قارشى تۇرمايمەن. بەشكە قارشى توققۇز ئاۋاز بىلەن كېلىشىمگە يەنە بېرىش قارار قىلىندى. قارار كۈچكە ئىگە. ئەمما مەن بىر ئىشنى بىلمەكچى بالام: يېۋسىيېف سىلەرنى قىستىدىمۇ؟

— يېۋسىيېف بىزگە مەسلىھەت بەردى: ئۇ «جۇڭگو - سوۋېت ئىتتىپاقى دوستلۇق - ئىتتىپاقلىق شەرتنامىسى»نىڭ: «سوۋېت ئىتتىپاقى جۇڭگونىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىدە جۇڭگونىڭ ئىچكى ئىشىغا ئارىلىشىش نىيىتى يوق» دېگەن يېرىنى ئوقۇپ بەردى.

— نىيىتى يوق؟ پاھ، قاراڭ بۇ گەپنى، نىيىتى يوق ئادەم نېمىشقا بىزنى قوزغىدى، قوراللاندۇردى؟ نېمىشقا بىزگە قوماندانلىق قىلدى؟ باش قوماندانىدىن تارتىپ كوماندىر ئىنزۋوتقىچە ئۆز ئادەملىرىنى قويىدى. غۇلجا، چۆچەك، ئالتايدا غەلىبە قىلدۇق، قايسىبىر جەڭدە ئۇلارنىڭ قوماندانلىقى يوقكەن؟

— سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى بۇ پاكىتنى رەت قىلغانىكەن، بىز شۇنداق دېيىشكە مەجبۇر بىز، ھۆرمەتلىك رەئىس جۇمھۇر، بۇخىل ئىشلار تولىمۇ كۆپ. ھازىر پاكىت بىلەن يېزىلغان تارىخنى ۋاراقلايدىغان چاغ ئەمەس. خەلقىمىز زۇلۇمدىن، زۇلمەتتىن، خورلۇق، ئېزىلىشتىن قۇتۇلماق كېرەك. بىزگە زۆرۈرى مانا شۇ! بۇ مېنىڭ كۆز قارىشىم.

— قۇربان بەرمەي قۇتۇلماق يوق بالام . كەلگۈسى ئەۋلادلار
ئەركىن ياشىسۇن دېسەك ، خەلقىمىزنىڭ يېرىمى قۇربان بولسى-
مۇ مەيلى ، بۇ زوراۋانلارنى ياپوننى جۇڭگودىن قوغلىغاندەك ،
گېرماننى سوۋېتتىن قوغلىغاندەك قوغلاپ چىقىرىش لازىم ئىدى
بالام ، تۆمۈرنى قىزىقىدا سوق دېگەن گەپ مۇشۇنداق يەردە
ئىشلىنىدۇ !

— ۋەزىيەت مۇرەككەپ ، باشقىلار تىنچلىق دەپ توۋلاۋاتسا
بىز تەتۈر مۇقام توۋلىيالايمىزمۇ ؟ تىنچلىق ، خەلقچىللىق ،
هۆرلۈك دۇنياۋى ئېقىم . تەتۈر ئېقىم دۈشمەنلىك بولۇپ قالى-
دۇ . ئاباسوف توغرا ئېيتتى : بىزگە ئۇرۇشنى زورلاپ تاڭسا
ئۇ چاغدا ئاخىرىغىچە ئېلىشماي بولمايدۇ .

ئۇلار — ئىككى خىل تەشەببۇسنىڭ ۋەكىللىرى يېرىم
كېچىگىچە سۆزلەشتى . لېكىن ئۇلاردا يەنىلا بىرلىككە كەلگەن
پىكىر بولمىدى . ئەخمەتجان خوشلاشقاندا ئېلىخان تۆرەم :

— بىز كۆرمىگەننى سىلەر كۆرۈسىلەر بالام . كەلگۈسىدە
يەنە سۆزلىشىش نېسىپ بولار ! — دېدى ۋە ، — ئۇستا
سىياسەتچى بولماق تەس ، ئۆز ئوقىغىنىنى باشقا بىرىنىڭ قولى-
دىن چىقىرالىسىڭىز مەن سىزنى پىشقان سىياسەتچى دەپ ماختار
ئىدىم بالام ! — دېگەن سۆزنى قوشۇپ قويدى .

نۇرى ئەخمەتجان قاسىمىنى سىرتقا ئۇزىتىپ چىقتى . دېكا-
بىرنىڭ ئاچچىق شامىلى دەرەخلەردىن يوپۇرماقلارنى ئۇچۇرۇپ
چۇشۇرمەكتە ، جۇمهۇرىيەت بىناسى جايلاشقان چوڭ باغ ياپراقلار
بىلەن تولغان ، يوللاردىمۇ ياپراقلار ئۇچۇپ يۈرەتتى .

— سىزگىلا دەيدىغان بىر گېپىم بار ئىدى ، — دېدى
نۇرى خىش ياتقۇزۇلغان يولدا كېتىۋېتىپ ، — بىر ئىنسانغا
تىنىمىغانىدىم .

— ئېيتىڭ ، نۇر مەهەممەت زىياۋۇدۇنوف ، سىز توغرۇ-
لۇق چوڭ دادىڭىز مۇختەرباي ئاكىدىن نۇرغۇن هېكايىلەرنى

ئاڭلىغان . غېنىكاممۇ ، تۆرەممۇ ، هېكىمبەگ غوجام ، مۇتائالى
خەلپىتىم ، رەخىمجان ئاكا ، زۇنۇن تېيىپلارمۇ سىزنىڭ نۇرغۇن
ياخشى گەپلىرىڭىزنى قىلدى . مەن سىز توغرۇلۇق ياخشى چۈ-
شەنچىدە ، ماڭا ئىشەنسىڭىز بولىدۇ .

— مېنى ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتىغا قوبۇل قىلمايۋا-
تىدۇ . سۇلايمانوف ئۇستۇمدىن نۇرغۇن گەپ تارقىتىپتۇ . ئۇ
گەپلەرنىڭ مۇهىمى : بىرىنچىدىن ، مەن ئېلىخان تۆرەمنىڭ
قولچومىقىكەنمەن ، ئاباسوفلارغا قارشى ئادەمكەنمەن . ئىككىن-
چىدىن ، مەن ئەسلىمنى ئۇنتۇپ بايلىق قوغلىشىدىغان دۇنياخۇ-
ماركەنمەن ، ئىنقىلاب قىلىشىم باي بولۇش ئۈچۈنمىش !

— لېكىن ، سىز ئۇنداق يىگىت ئەمەس . تۆت يىللىق
تارىخىڭىز ماڭا بەش قولدەك ئايان . رەهمىتى مۇختەر باي ئاكام
ئۇرۇمچى تۈرمىسىدە سىزنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى . ئۇ ئادەم-
نىڭ ۋاپاتىغا تولىمۇ ئېچىندىم . سىز سادىق ، باتۇر ، بىلىملىك ،
ئەخلاقلىق يىگىت . گېزىتكىمۇ شۇنداق يازدى . مەن سىزنى
دەۋرىمىزنىڭ ئەڭ يارامىلىق ياشلىرىدىن دەپ قارايمەن ئۇكام .
مەن ئابدۇكېرىم ، سادىروفلار بىلەن سۆزلىشەي ، تۆرەمگە كا-
تىپ بولۇشنى سىز تەلەپ قىلمىغان . باينىڭ چىرايلىق قىزىنىڭ
سىزگە ئاشىق بولۇشى باي باللىرىنىڭ غۇرۇرىغا تەگكەن ،
«مەن» دەپ يۈرگەن نى - نى بايۋەچچىلەرنىڭ قولى يەتمىگەن
گۈل شېخى سىزگە ئېگىلدى - دە ، بۇنىڭغا چىدىمايدىغانلار كۆپ
چىقتى . هەسەت ئادەمنى هەرنېمە دېگۈزىدۇ ، ئۇكام !

نۇرى ئەخمەتجان قاسىمىنى ساي بويىدىكى قورۇسىغىچە
ئۇزىتىپ باردى . ئۆزى يالغۇز ساي بويلاپ قايتتى . ئۇنىڭ يۈرى-
كى غەربكە — ئابلا باينىڭ قورۇسىغا تەلپۈندى ، ئۇ بايا يالاڭ
كىيىم بىلەن پېشايۋان چىرىغىنى ياققان ماهىنۇرنى غىل - پال
كۆرۈپ قالغانىدى . بەخت تاپقان ياشلار بەختكە ئىنتىلگەنلەرنىڭ
قەلبى يالقۇنىغا تۇترۇق بولىدۇ - دە ! مانا ئۇنىڭ يۈرىكى سې-

غدـنماقتا ، تەلپـۈنمەكتە ، ئېـچدـشماقتا ! «زەيتۈنـە ! —
دېدى ئۆز - ئۆزىگە ، — مېنى ئويلاپ سىم كارىۋاتتا ئوڭدا
ياتامدىغانسەن ؟... »
نەدىندۇر قىقاس كۆلكە ، يەنە بىر ياقتىن مەستنىڭ ناخشىـ
سى ، يەنە بىر كوچىدىن گارمون ئاۋازى ئاڭلانماقتا . ئەي غۇلجا
ياشلىرى ، تەبىئەتكىمۇ خۇشلۇق چىللايدىغان كۆلكەڭ ، ناخـ
شاڭ ، قىقاس - چۇقانلىرىڭ بىلەن كاۋاكشىغان يۈرەكتىمۇ
باھار يېشىللىقى پەيدا قىلىسەن !...
نۇرىمۇ غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ ، جۇمھۇرىيەت رەئىسى ئىش
بېجىرىۋاتقان چوڭ باغقا قاراپ يۈرمەكتە...
ھەركىم ئۆز سەنىمىگە دەسسەيدۇ ، ئۆز مۇقامىغا يورغىلايـ
دۇ . بۇ بىر ئۆزگەرتكىلى بولمايدىغان قانۇنىيەت .
مەسچىتلەردىمۇ ياشلار توپلانغان سورۇنلاردىمۇ نۇتۇق -
مۇلاھىزىلەر قىزىشقا باشلىدى . بىرلىرى خەلقنى غازات - ھۇـ
جۇمغا ئۈندەيتتى ، يەنە بىرلىرى تىنچلىق ، بىرلىك ، ئىتتىپاقـ
لىققا چاقىراتتى ، بىرلىرى يەنە بىرلىرىنى خائىن ، ساتقۇن دەپ
تىللايتتى ، يەنە بىرلىرى قارشى تەرەپنى فېئودال خانلىق تۈزۈـ
مىنىڭ ياقلىغۇچىلىرى ، خەلقنى مەڭگۈلۈك زۇلمەتكە باشلىغۇـ
چى دەپ ئەيىبلەيتتى . بەزىلەر ھەتتا : «ئىنقىلابنى قايتىدىن
باشلا ، نەدىسەن غېنى بىلەن پاتىخ !» دەپ ۋارقىرايتتى . ئۇنىڭغا
جاۋابەن يەنە بىرلىرى : «قەلبىمىز يەنئەنگە تەلپۈنمەكتە !» دەپ
شوئار ۋارقىرايتتى . مۇئەللىملەر ، خادىملار ، ئوقۇغۇچىلار ،
ھەتتاكى ماتا - چەكمەن ساتىدىغان ئوقەتچىلەر ، مەدرىسلەردىكى
تالىپلار ، مەدىكار بازىرىدىكى يېلىڭ - يالىڭاچ يېتىمچىلەرمۇ
ئۆز مۇلاھىزىلىرىنى ئەتراپىدىكىلەرگە سۆزلەيتتى . پۈتۈن غۇلجا
شەھىرى مۇنازىرە ، نۇتۇق مۇنبىرىگە ئايلىنىپ قالغاندى :
— ماڭغۇزماسلىق كېرەك ، بۇنداق ۋەكىللەرنى !
— يولىغا پاياندار سېلىپ ئۇزىتىش كېرەك !

— ئۇلار خەلقنىڭ ۋەكىلى ئەمەس !
— ھەقىقەتنىڭ ۋەكىلى شۇلار !
— ياشىسۇن ئېلىخان تۆرەم !
— يوقالسۇن ئېلىخان تۆرە دېگەن ئەنجانلىق !
چۇقان - سۈرەن ھېكىمبەگ غوجامنىڭ مەشرەپ توپىنىمۇ ،
مۇتائالى خەلپەتنىڭ مۇرىتلىرىنىمۇ ، ئابدۇكېرىم ئاباسوفنىڭ
«ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى» نىڭ ئوت يۈرەك ياشلىرىنىمۇ ،
ھەتتا غېنى باتۇرنىڭ قارام يىگىتلىرىنىمۇ جىم قويمىدى . مۇـ
زات قاراۋۇللىرىدىن ماناس بويى ، سارسۇمبە ، تاشقورغان ، ئۇششـ
شاقتاللاردىكى ئەسكەر ، پارتىزانلارغىچە بۇ سادالارغا قىزىقمىغان
ئادەم قالمىدى... سۆزلىگۈچىلەر ئۆزلىرىگە رەڭ بېرىش
ئۈچۈن «ئېلىخان تۆرەم مۇنداق دەپتۇ» ، «ئابدۇكېرىم ئاباـ
سوفنىڭ سۆزى بىلەن ئېيتقاندا» دېگەندەك ئىبارىلەرنى ئىشـ
لىتەتتى .
«ئازاد شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىدە ئەخمەتجان قاسىمىـ
نىڭ گومىنداڭ ۋەكىلى جاڭ جىجۇڭ بىلەن قىلغان مۇنازىرىلىـ
رى مەخسۇس بەتتە ئۇزۇن ماقالە قىلىنىپ ئېلان قىلىندى . بۇ
گېزىت تاكى يېزىلارغىچە كىشىلەر قىزىقىپ ئوقۇيدىغان گېزىت
بولۇپ قالدى . يېزا مۇئەللىملىرى مەھەللە مۇتىۋەللىرى يىغىپ
بەرگەن جامائەتكە گېزىتنى زوق - شوق بىلەن ئوقۇپ بېرەتتى :
«ئەخمەتجان قاسىمى مۇنداق دەپ جاۋاب بەردى» دېگەن يەرلىرىـ
گە كەلگەندە خەلق ئىچىدىن : «پاھ» دېگەن ئاۋازلار ئاڭلانسا ،
«مۇنداق رەددىيە بەردى» دىن كېيىنكى ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ
سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندا :
— يەنە بىر ئوقۇغىنا ! — دېيىشەتتى كۆپچىلىك .
ئەخمەتجان قاسىمى دېگەن نام خۇددى 1944 - يىلى غېنى
باتۇر دېگەن نام سىرلىق بولۇپ قالغانغا ئوخشاش ھەممىگە توـ
نۇش ، ھۆرمەتلىك نامغا ئايلىنىپ قالدى . غېنى باتۇر گېزىتنى

ئوقۇتۇپ قاقاقلاپ كۈلۈپ :

— ئەخمەتجان ئەپەندىم جىق سۆزمەنكىنا ، پاھ ، نەدىن ئۆگەنگەندۇر - ھە ؟ — دېدى .

ھۆكۈمەت ھەيئەتلىرى تولىمۇ ئالدىراش ، ئاخشاملىرى يېرىم كېچىگىچە مەجلىس ئاچاتتى . ھېكىمبەگ غوجام ھەرقانچە ئالدىراش ھۆكۈمەت ئىشى بولسىمۇ ، شەھەر ئىچىگە كالاسكىدا كېلىپ بەش ۋاخ ناماز ئوقۇشنى توختاتمىدى . ھەر نامازدىن كېيىن داموللا رازىيوف قۇببىگە چىقىپ نۇتۇق سۆزلەيتتى . ھېكىمبەگ غوجام مۇتائالى خەلپىتىم بىلەن نۇتۇقتا قارىماي كالاسكا بىلەن جۇمھۇرىيەت قورۇسىغا قايتىپ كېلەتتى . ئىككى بوۋاي سۆھبەت ئۈچۈن تۈزۈلۈۋاتقان ئون بىر ماددىلىق لايىھىگە قىزىقىپ قالغانىدى :

— لەۋەي ، مەشرەپنىڭ چاقچاقلىرىدىنمۇ قىزىقكىنا !

— شۇنچە جىق ئىشلار ئۆتتى . ئەمما لېكىن خىتايلار بىز خەققە بۇنچىلىك ئىلتىپات كۆرسەتمىگەنىدى !

— دېگىنىدەك بولسا ، پاشا بولدۇق نېمە ، بولمىدۇق نېمە ؟ خۇرجاغا ياخشى كۈن بولسىلا بولمىدىمۇ ، لەۋەي !

— تولا ئوبدان گەپ . پەلەن - شەلەن دېسىلا ئەسكىرىمىز تەييار ، بىز خەقتىن قوماندان ، رەئىسلەر بولىدىكەن ، ھۆكۈمەت ھەيئەتلىرىنىڭ تولىسى بىز خەقتىن بولىدىكەن . ئون بىر پولك ئەسكىرىمىز ئىلى ، ئالتاي ، چۆچەكتىن باشقا ئۈرۈمچى ، ئاقسۇ ، قەشقەرلەردىمۇ تۇرغۇدەك تېخى !

— ئاقسۇ بىلەن قەشقەرگىلا بېرىۋالسا قارىياغاچتەك كۆپىيىدىغان گەپتە ! بۇ ئېلىخان تۆرەمنىڭ نېمىگە قاپىقى ئېچىلمايدىكىنتاڭ ؟

— رەئىس جۇمھۇر بولالمايدۇ - دە . بېشىدىن تاجى چۈشكىلى ئاز قالدى - دە ، ئۆلكە رەئىسلىكىگە ئۇنى كىم كۆرسىتىدۇ دەيسىز .

— خەلپەم ھەزرەتنىڭ رەئىسلىككە كىمنى كۆرسەتكۈسى باركىن ؟

— سىلىچۇ غوجام ؟ . . . مېنىڭچە ، ئاشۇ ئەخمەتجان قاسىمنى كۆرسەتسەك مۇۋاپىق بولارمىكىن .

— لەۋەي ، مەن ئويلىغاننى ئويلاپسىز .

— ھەممە خەق ئويلىغاننى دېسىڭىزا . . .

ئىككى كۈندىن كېيىن شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئومۇمىي ھۆكۈمەت ھەيئەتلىرى تۆۋەندىكى ئون بىر ماددىلىق لايىھىنى ئاڭلاپ مۇزاكىرە قىلىپ ماقۇللىدى . ئۇنىڭ قىسقارتىلمىسى مۇنداق ئىدى :

بىرىنچى : قوراللىق توقۇنۇش ھەل قىلىنغاندىن كېيىن ، ئىككى ئاي ئىچىدە مەمۇرىي باشلىقلارنى سايلاپ بولۇش كېرەك .

ئىككىنچى : دىنىي ئېتىقادنىڭ كەمسىتىلىشى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ ، دىنغا ئېتىقاد قىلىش ئەركىنلىكى بېرىلىشى كېرەك .

ئۈچىنچى : دۆلەت ھاكىمىيەت ئورگانلىرى ۋە ئەدلىيە ئورگانلىرىنىڭ ھۆججەتلىرى مۇسۇلمانلار يېزىقىدا بولۇشى كېرەك .

ئۈچىنچى : باشلانغۇچ ، ئوتتۇرا ، ئالىي مەكتەپلەردە مۇسۇلمانلار يېزىقى قوللىنىلىشى ، ئاممىۋى مائارىپ كەڭ راۋاجلاندۇرۇلۇشى كېرەك .

بەشىنچى : مىللىي مەدەنىيەت ۋە ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ ئەركىن تەرەققىي قىلدۇرۇلۇشى بەلگىلىنىشى كېرەك .

ئالتىنچى : مەتبۇئات ، يىغىلىش ، سۆز ئەركىنلىكى بېرىلىشى كېرەك .

يەتتىنچى : خەلقنىڭ ئەمەلىي ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى بويىچە باج - سېلىق بەلگىلىنىشى كېرەك . مۇسۇلمانلار ھۆكۈ-

مىتىنىڭ ئىقتىسادىي مەجبۇرىيىتى شۇ باج - سېلىقلار ئىچىدە بولىدۇ. لېكىن بۇخىل مەجبۇرىيەت شىنجاڭدىكى مۇسۇلمانلار ۋە باشقا خەلقلەرنىڭ ئىقتىسادىي تۇرمۇشىنىڭ راۋاجلىنىش دەرىجىسىگە توسقۇن بولماسلىقى كېرەك.

سەككىزىنچى: سودىگەرلەرگە مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا سودا قىلىش ئەركىنلىكى بېرىلىشى كېرەك.

توققۇزىنچى: ھەرقايسى رايونلاردا مىللىي قوشۇن تەشكىل قىلىشقا يول قويۇلۇشى كېرەك. بۇ قېتىمقى ۋەقەگە قاتناشقان قوشۇن دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ شتاتى بويىچە ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنىدۇ. قوشۇننىڭ مەشغۇلاتى ۋە بۇيرۇقلار ئۇيغۇر، قازاق تىللىرىدا يۈرگۈزۈلىدۇ.

ئونىنچى: شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەركىبىدە مۇسۇلمانلارنىڭ سان نىسبىتىگە قاراپ ئۆز ۋەكىللىرى بولۇشى كېرەك.

ئون بىرىنچى: ئەركىنلىك ئۈچۈن قوزغىلاڭغا قاتناشقان مۇسۇلمان ئەربابلىرى بىردەك سۈرۈشتۈرۈلمەسلىكى كېرەك. زىيانكەشلىك، ئۆچمەنلىك قىلىنماسلىقى لازىم. قوراللىق توقۇنۇش ۋەقەسى ھەل بولغاندىن كېيىنكى ئۈچ كۈن ئىچىدە، ئەركىنلىك ئۈچۈن قوزغىلاڭغا قاتناشقان بارلىق كىشىلەر بوشىتىلىشى كېرەك.

— يۇقىرىقىلار، — دېدى رەخىمجان سابىر ھاجىيوف مۇھىم نۇقتىلارنى يىغىنچاقلاپ مەلۇم قىلىپ — بىزنىڭ، يەنى ئىلى تەرەپنىڭ مەركەزنىڭ كۆرسەتمە لايىھىسىگە قارىتا تەييارلىغان پىكىرلىرىمىز.

— تولۇق ئاتىلىشى مۇنداق، — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئىلى تەرەپنىڭ مەركەزنىڭ كۆرسەتمە لايىھىسىگە قارىتا پىكرى ۋە تەلەپلىرى، يەنى «شىنجاڭدىكى مۇسۇلمانلار بىلەن بولغان قوراللىق توقۇنۇش ۋەقەسىنى تىنچ

يول بىلەن ھەل قىلىش توغرىسىدىكى جۇڭگو ھۆكۈمىتى ۋەكىلى ئوتتۇرىغا قويغان ‹كۆرسەتمە لايىھىسى› گە قارىتا شىنجاڭ مۇسۇلمانلىرىنىڭ پىكرى».

— مۇسۇلمان بولمىغان مىللەتلەرمۇ قوزغىلاڭغا قاتناشتى. مەسىلەن، موڭغۇللار، شىبەلەر، رۇسلار، ھەتتا خەنزۇلار، ئۇلارنىڭ قورسىقى كۆپمەسمۇ؟ — قاسىمجان قەمبىرى سوئال سورىۋىدى، ئابدۇكېرىم ئابباسوف قوشۇمچىلىدى:

— مۇسۇلمانلار دېگەن سۆز ئارتۇقچىمۇ قانداق؟

— يۇقىرىقى تولۇق ئاتالمىنى مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرگەنلەر ئاساسەن شىنجاڭدىكى مۇسۇلمانلار ئىكەن. بۇ ئاتالمىنى ئۆزگەرتىش بىزگە تەئەللۇق ئىش ئەمەس!

— كۆپچىلىكتە يەنە قانداق پىكىرلەر باركىن؟

ئەخمەتجان قاسىمى ئورنىدىن تۇرۇپ شۇنداق دېدى-دە، ئېلىخان تۆرەمگە قارىدى:

— تۆرەم جانابلىرى، يەنە قانداق تەلەپلەرنى قويساق بولاركىن؟

— ھېلىقى ئالىي مۇختارىيەت دېگەن سۆز قويۇلماپتۇغۇ؟

— ئۇ مەركىزىي ھۆكۈمەتكە قويۇلىدىغان تەلەپ، ئىككىنچى قەدەمدىكى ئىش، رەئىس جانابلىرى.

— ئاۋۋال ئۆلكىگە باش تىقىۋېلىپ، ھەممە يەردە قوشۇن تۇرغۇزۇۋېلىپ، ھە ئەمدى نېمىدەيسەن دەيدىغان گەپ ئىكەن-دە، لەۋەي، بولىدىغان گەپكەن! — دېدى ھېكىمبەگ غوجام بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ.

— خەلققە كېلىدىغان زىيان ئازراق بولسۇن دەيدۇ-دە! — دېدى مۇتائالى خەلپىتىم يوغان، ئاپئاق ساقلىنى سىلاپ.

ھەممىلا ئادەم خۇشال، بىرلا ئېلىخان تۆرەم پېشانىسىنى ئوڭ قول بارماقلىرىغا تىرەپ، كۆزلىرىنى يۇمۇپ جىم ئولتۇراتتى. ھەممە ئادەم ئۇ كىشىنىڭ بۇ تۇرقى خاپىلىقنىڭ بەلگىسى

ئىكەنلىكىنى بىلىشەتتى. كۆپچىلىك بىر - بىرىگە قارىشىپ كۆز ئىشارىلىرى بىلەن رەئىسنىڭ كەيپىياتى توغرىسىدا سۆزلەشتى. ئۇنىڭغا ھېسداشلىق قىلغۇچىلارمۇ ئۇنىڭ خاپىلىقىغا شېرىكلىشىپ ئۆزلىرىگە خاس ئادەتلىرى بىلەن خاپىلىقلىرىنى ئىپادىلەشتى.

— خەلق ئىچىدە قاتتىق نارازىلىق بار، — دېدى ئەنۋەر مۇسابايوف، — بىزنىڭ زاۋۇتنىڭ ئىشچىلىرى نارازىلىق بىلدۈرۈپ كوچىغا چىقىمىز دېۋىدى، مەن توسۇپ قويدۇم.

— ئالدىنقى سەپتىن كەلگەن خەۋەرلەرگە قارىغاندا، ئەسكەرلىرىمىزمۇ نارازىكەن. مىڭلاپ - مىڭلاپ يىگىتلىرىمىز شېھىت بولدى. ئاي - يۇلتۇزلۇق ئىسلام بايرىقىنى شىڭشىڭشىياغا قادىماساق، ئۇلارغا نېمىدەپ جاۋاب بېرىمىز! دەپتۇ بىزنىڭ ئەسكەرلىرىمىز!

— ئىچكەن قەسەملىرىمىز بىكار بولدىمۇ، ياراتقان ئىگەم ئالدىدا قارا يۈز بولمايمىزمۇ، دېگۈچىلەر نۇرغۇن!

— ھەق گەپ، ھەق راست! — دېدى ئېلىخان تۆرەم تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن، ئۇنىڭ كىچىككىنە، يارىشىملىق ساقىلى تىترىدى، كۆزلىرىدىن ياش ئەگىدى.

— مېنىڭ مىلتىقىم ھەممىنى ئىقرار قىلغۇزىدۇ! — دېدى غېنى باتۇر ئورنىدىن تۇرۇپ، ھاۋا گۈلدۈرلىگەندەك گۈركىرەپ، — ئىسلام بايرىقىنى ئېلىۋەتكەن يەردە قانداق ياخشى كېلىشىم بولسۇن، ئىككى تەلەپ قويۇش كېرەك: بىرىنچىسى، ياۋاشلىقچە چىق دېيىش كېرەك. ئىككىنچىسى، چىقمىساڭ مەيدانغا چىق دېيىش كېرەك. ئىككىسىلا چىق!

كۆپچىلىك كۈلۈشتى. ئىسھاقبېك غېنى باتۇرغا قاراپ قويۇپ:

— بۇ گېپىڭنى ستالىن ئاڭلاپ قالمىسۇن، باتۇرۇم، گېپىمگە كىرمىدىڭ دەپ بەرگەن ماشىنىسىنى تارتىۋالمىسۇن يەنە! — دېدى.

— مەن ئەتىلا ماڭىمەن، ماڭا ئەگىشىدىغانلار ماڭ، ئۇرۇمچىگە قاراپ ھۇررا، دەيمەن! — غېنى باتۇر خاپا ئىدى. خاپا بولسىلا بېلىدىكى تاپانچىسىغا ماڭىدىغان ئوڭ قولى ئۇيەر - بۇيېرىنى سىلىغىلى تۇردى.

— ھاي، ھاي باتۇر، سەۋر قىلايلى، — دېدى مۇتائالى خەلپىتىم، - ۋاسسەبرى ئىننالئىنسانە لەپى خۇسرى، سەۋرلىك ئىنسان خاتالىقتىن خالىي بولالايدۇ. قېنى، ۋەكىللىرىمىز بارسۇن، ئون بىر ماددىمۇ ياخشى بوپتۇ. يەنە قانداق گەپلەر بولىدۇ، كۆرمەيمىزمۇ، ۋەكىللىرىمىزنىڭ سەپىرى ئوڭۇشلۇق بولغاي!. قېنى تۆرەم جانابلىرى، دۇئا بەرسىلە.

— ئۆزلىرىدىن بولسۇن خەلپىتىم!

— ئامىن!

چاۋاك ئورنىغا دۇئا قىلىندى. كۆپچىلىك تارقاشتى.

خاھىش دېگەن بايلىق ئەمەس، خۇددى ئارزۇ - ھەۋەس قانات بولمىغىنىدەك — ياخشى تىلەكمۇ كۈچ - قۇۋۋەت ئەمەس، گويا تەمەخورلۇق بىلەن باي بولغىلى بولمىغىنىدەك، ياخشى نىيەتنى چۈشەندۈرمەك يەر تېگىدىن ئالتۇن ئالماقتەك تەس. ھايۋانلار ھېچنېمىنى ئارزۇ قىلمايدۇ، قۇياش نۇرى بىلەن كۆكەرگەن يەر، تاغ شەربىتى ئېقىن سۇ بولسىلا ئۇ بەختلىك. ئىنسان بولماق نېمانچە تەس، بولۇپمۇ بىر غايىگە ئۆزىنى بېغىشلىغان پىداكار ئىنسان بولماق تولىمۇ تەس، گويا قاناتسىز ئۇچماققا ئۇرۇنغاندەك!...

كالاسكا شەھەر كوچىلىرىدا ھەيۋەت بىلەن ماڭماقتا، كالاسكىنىڭ ئالدىدا بەش ئاتلىق، كەينىدە بەش ئاتلىق قورال ئاسقان، تاپانچا باغلىغان مۇھاپىزەتچىلەر ئاتلىرىنى ھەۋەس بىلەن ئويناقلىتىپ، يورغىلىتىپ ماڭماقتا. ئۇلار مۇھاپىزەت قىلىپ كېتىۋاتقان ئادەم — ۋىجىك، ئاقساقال، سۆسەرتۇماق، سوكىنىدىن پەرىجە كىيگەن ئادەم كالاسكىدا كۆزلىرىنى يۇمۇۋې-

لىپ ، ئىنسان ، هايات ۋە غايە توغرىسىدا مۇلاھىزە قىلىپ
بارماقتا . بۇ ئادەم بىر يىللىق قوراللىق ئىنقىلابتا سانسىزلىغان
پىدائىيلاردىن قەسەم ئېلىپ ، قۇرئاننىڭ قۇدرىتى بىلەن ساد-
سىزلىغان ئەزىمەتلەرنى ھۇررا توۋلىتىپ كۈرەشكە ئاتلاندۇرۇش
بەدىلىگە شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىگە رەئىس بول-
غان ھۆرمەتلىك زات ئېلىخان تۆرەم . ئۇ ئۆزىنىڭ سەمەرقەندتىن
بۇ يەرگە نېمە ئۈچۈن ، قانداق قىلىپ كېلىپ قالغىنىنى ئەس-
لەشنى خالىمايدۇ . ئۇنىڭ خالايدىغىنى قوقەن خانلىقى — مەي-
لى دۇنيانىڭ نەرىدە بولمىسۇن ، شۇنداق خانلىقنىڭ قۇرۇلۇشى
ئىدى . ياقۇپبەگمۇ شۇ خانلىقنىڭ بىر لەشكەر بېشى ئىدىغۇ ،
«بە دۆلەت» دېگەن نام بىلەن خوتەندىن ئۈرۈمچىگىچە بولغان
كەڭ ئۇيغۇر زېمىنىدا ئون تۆت يىل خان بولۇپ ئولتۇردى .
ئۇ پۈتۈن كۈچى بىلەن تۈرك سۇلتانلىقىنىڭ بىر ئۆلكىسى
بولۇش ئۈچۈن تىرىشتى ، لېكىن مەنچىڭ لەشكەر بېشى زوزۇڭ-
تاڭ ئۇنىڭ پېيىنى قىرقىدى . ئۇ ئاخىر كورلا شەھىرىدە بىئە-
جەل ئۆلدى ، ئۇنىڭ تەخت ۋارىسى — ئوغلى بەكقۇل بەگ
قىيناتىسى ئوسمان باتۇر دېگەن قىرغىز بىلەن چېگرادىن قېچىپ
سىرتقا چىقىپ ، ئوتتۇرا ئاسىيا ، ئافغانىستان ، ھىندىستانلاردا
قولدىن كەتكەن خانلىقنى تىرىلدۈرۈش ئۈچۈن ھەرىكەت
قىلدى . لېكىن ئۇنىڭدىن قالغىنى بىر پارچە كىتاب — «يا-
قۇپبەگ ھاكىمىيىتى نېمىشقا مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمىدى ؟ » دې-
گەن رىسالە بولدى . گەرچە بۇ رىسالە بەكقۇل بەگنىڭ تۈرك
سۇلتانىغا يازغان خېتى بولسىمۇ ، ئۇ بۇ خېتىدە ياقۇپبەگنىڭ
ئەنگلىيە ، روسىيىلەرنىڭ ياردەملىرىنى رەت قىلغانلىقى ، تۈرك
سۇلتانىغىلا بېقىنىشنى ئالىي ئارزۇ بىلىپ ئافغان ، ئۆزبېك ،
خەنزۇ ، خۇيزۇ ئەسكەرلىرىگە تايىنىپ توختىماي ھەربىي يۈرۈش
قىلغانلىقى ، ئاخىرىدا مەغلۇپ بولغانلىقىنى راستچىللىق بىلەن
يېزىپ قالدۇردى . ياقۇپبەگنىڭ ئاچچىق ساۋاقلىرىدىن بىرى

يەرلىك خەلق — ئۇيغۇرلارنى چەتكە قاققانلىقى ، ھەتتا خارلى-
غانلىقى ، ئەزگەنلىكى ئىدى . ئۇيغۇرلار مانا ھازىر ئېلىخان
تۆرەمگىمۇ سوغۇق مۇئامىلە قىلماقتا . ئۇنىڭ «مىللەت مەۋجۇت
ئەمەس ، مۇسۇلمان بىلەن كۇپپارلار مەۋجۇت» دېگەن سۆزىگە
ئەگەشكۈچىلەردىن قارشى چىققۇچىلار كۆپ بولدى . توغرا ، رو-
سىيىدە يۈز بەرگەن ئۆكتەبىر ئىنقىلابى مىللەت چۈشەنچىسىگە
يېڭىچە تەبىر بەردى . لېنىن مىللەت چۈشەنچىسىدە ئىسلام پەل-
سەپىسىگە قارشى نەزەرىيىلەرنى ياراتتى . ئۇيغۇر بىلەن تاتارلار
لېنىننىڭ تەلىماتلىرىنى ئەڭ بۇرۇن قوبۇل قىلغانلىقى ئۈچۈن
دەسلەپ قۇرۇلغان «تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» دە ئابدۇللا رو-
زىباقىيوفتەك ئۇيغۇرلار لېنىن شوئارلىرىنى توۋلاپ يۈرۈپ ،
ھوقۇق ۋە ئىمتىيازغا ئېرىشۋالدى . لېكىن 30 - يىللار ،
ستالىن سەپرالاشقان بۇ يىللاردا ئويغىنىش خەۋپلىك خاھىشقا
ئايلاندى . ستالىنغا يات بىلىنگەن مىللەت ئۇيغۇرلار بىلەن تاتار-
لار بولدى . قىرىلدى ، تۇتۇلدى ، سۈرگۈن قىلىندى ، لېكىن بۇ
خەق يوقالمىدى . ئاخىر ستالىن شېڭ شىسەينىڭ خائىنلىقىدىن
ھېساپ ئېلىش پەيتى كەلگەندىلا ، بۇ مىللەتكە قاراتقان قىرغىنى-
نى توختاتتى . مانا شۇ ستالىننىڭ كەڭ قورساقلىقى ئېلىخان
تۆرەمنى «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەئى-
سى» دېگەن نامغا ئىگە قىلدى . ياق ، بۇ نامنى ستالىن ئەمەس ،
تارىخ ئۇنىڭغا ھەدىيە قىلدى . ئۇنىڭ كېچە - كۈندۈز قىلغان
دۇئالىرى ، ئىنقىلاب - ئىستىقلالغا سادىقلىقى ، زۇلمەت -
زالالەتكە بولغان ئۆچمەنلىكى ، غازات يولىدىكى پىداكارلىقى ئۇ-
نىڭغا بۇ مۇناسىپ تاجنى كىيدۈردى .
ئۇ بىرىگە قەست قىلمىدى ، ھېچنېمىنى تەمە قىلمىدى ،
مىللىتىم دېمىدى ، ئاغزىدىن دىنىي ئىسلامنى چۈشۈرمىدى ،
قەلبىدىمۇ شۇ نىيەتتىن باشقا نەرسە بولمىدى . ئۇ دائىم : «پۈ-
تۈن شەرقىي تۈركىستان ئىسلام نۇرىغا چۆمۈلگەن كۈنى ، ئىسلام

بايرىقى خانتەڭرى ئۈستىدە دۇنياغا ئۆزىنى كۆرسىتىپ جەۋلان قىلغان كۈن — مەن جۇمھۇرىيەت رەئىسلىكىنى سىز ئۇيغۇر قېرىنداشلىرىمنىڭ ئەڭ مۇناسىپ ئادىمىگە ئۆتۈنۈپ بېرىمەن !» دېگەن سۆزنى ئاغزىدىن چۈشۈرمىدى . ھەتتا بەزىلەرنىڭ «ئۇيغۇرىستان» دېگەن ئاتالمىنى قوللىنايلى دېگىنىگىمۇ رازى بولدى . شۇنداق تۇرۇپ ، ئۇ يەنە نېمىشقا بۇ ئۇيغۇرلارنىڭ ئالقىشىغا ئىگە ئەمەس ؟ نېمىشقا ئۇنى قوللايدىغانلار بارغانسېرى ئازلاپ كېتىۋاتىدۇ ؟ بۇنىڭ سەۋەبى ، سوتسىيالىزم ئەقىدىسىنى تەشۋىق قىلغۇچىلارنىڭ كۆپىيىۋاتقانلىقىمۇ ؟ دۇنيادا تۈركىيە سۇلتانلىقى يىمىرىلىپ ، مۇستاپا كامالدەك جۇمھۇرىيەتچىلەرنىڭ پەيدا بولغانلىقى ۋە ئۇنىڭغا تېرەك بولغان لېنىن - ستالىن يولىنىڭ دۇنياۋى غەلىبىگە ئېرىشكەنلىكىمۇ ؟ ئىسلام ئەقىدىسىنىڭ راستىلا بازىرى كاساتمۇ ؟…

راست ، ئۇيغۇرلار ئەمدى ئويغانغانىدى . ئۇلار ئوتتۇرا ئەسىر فېئودالىزم ئەندىزىسى «دىنىي ئىسلام» دۆلىتىنى ئارزۇ قىلمايتتى . مۇستەقىللىق دەۋاگەرلىرى نەچچە يۈز يىللىق ئۇرۇش ۋەيرانچىلىقىدا مىليونلىغان ئۇيغۇرلارنى قۇربان قىلىپمۇ «بۈيۈك شەرقىي تۈركىستان» دۆلىتىنى بەرپا قىلالمىدى . ئەكسىچە ، ئۇيغۇرلار تېخىمۇ بەتتەر كۈنگە قالدى . خەلق بۇ مۇستەقىللىق دەۋاگەرلىرىگىمۇ كۆپ قېتىم ئالداندى… ئۇيغۇرلار ئەمدى ھاكىم مىللەتلەردىن باراۋەرلىكنى ، دېموكراتىيىنى ، تەرەققىياتنى تەلەپ قىلماقتا ئىدى…

تۆرەم يەنە خىيال سۈرۈشكە باشلىدى : «ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى» دېگىنى يوشۇرۇنچە لېنىن ، ستالىن كىتابلىرىنى ئوقۇغۇدەك ، ماۋزېدۇڭنىڭ كىتابلىرىنى ھېلىقى ئابدۇكېرىم ئابباس دېگەن خىتايچىدىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ ياشلارغا ئوقۇپ بېرىپ يۈرگۈدەك ، راستىنلا ئىسلام بايرىقى ئورنىغا بەش يولتۇزلۇق ، ئورغاق - بولقىلىق بايراق ئېسىلارمۇ

ياكى سەنمىنجۇينى دۆلەت شېئىرى قىلىپ ئېيتىش يەنە ئەسلىگە كېلەرمۇ ؟…

تۆرەم ئۆيىگە بارغۇچە ئۆز - ئۆزىدىن سوئال سورىدى ، ئەقىل خەزىنىسىدىن جاۋاب ئىزدىدى . لېكىن ئۇ ھېچبىر سوئالغا قانائەت قىلغۇدەك جاۋاب تاپالمىدى . ئۇنىڭغا ئىستىقبال مۇشۇ بۇلۇتلۇق كېچىدەك قاراڭغۇ ، سەپىرى ناتونۇش يوللاردەك ۋەھىمىلىك بىلىنىشكە باشلىدى . ئۇ كالاسكا توختىغاندا تىترىگەندەك بولدى . بىر نەچچە ئايدىن بېرى كەلمىگەن ئۆيىگە كەلگەنلىكى ئالدىن خەۋەر بولغان چېغى ، دەرۋازا ئالدىدا جامائەت ، ئۆزبېك بايلىرى ، دىنىي زاتلار ، مەدرىسىنىڭ خاتىپ ، تالىپلىرى بولۇپ يۈزدەك ئادەم توپلانغان . ئۇنى مۇھاپىزەتچىلەر قولتۇقلىرىدىن يۆلەپ كالاسكىدىن چۈشۈردى . ئۇ قارشى ئالغۇچىلار بىلەن بىر - بىردىن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى . خەلق ئۇنىڭ قوللىرىغا سۆيدى ، پەشلىرىنى يۈزلىرىگە ياقتى ۋە ئامانلىق ، شان - شۆھرەت ، بايلىق تىلەشتى .

لېكىن ئۇنىڭ كەيپى يەنىلا ئوسال ئىدى ، چۈنكى ئۇ بۇ خىل راست بىلەن يالغان ئارىلاشقان تەنتەنىلىك سورۇنلارنى تولىمۇ كۆپ كۆردى . تەنتەنە ، داغدۇغا ھەتتا ئۇنىڭغا زېرىكىشلىك بىلىنىدىغان بولۇپ قالدى . چۈنكى ئۇ بىلدى: بۇ زامان ئادەملىرى ئۆز قارغىشلىرىنىمۇ بەخت تىلەش بىلەن ئىپادىلەشكە ئادەتلىنىۋاتاتتى . سەممىيلىك بىلەن رەنجىتىشنىڭ ئورنىنى ساختىلىق بىلەن خۇش قىلىش ئىگىلەشكە باشلىغان بۈگۈنكى دەۋردە ، ئۇ خۇددى خەلقلەرگە ئۆزىنى چۈشەندۈرەلمىگىنىگە ئوخشاش ، خەلقنىمۇ چۈشىنەلمەيدىغان بولۇپ قالغانىدى .

— سالام ئاتا ! — دېدى ئۇنىڭ ئاقسۇدا سوقۇشقا قاتنىشىپ كەلگەن پودپولكوۋنىك ئۇنۋانلىق ھەربىي كىيىم كىيگەن ئوغلى ئېڭىشىپ تەزىم قىلىپ ، — سالامەت كەپسىز ئاتا !

— سەن بالام داداڭغا سالام بېرىۋاتامسەن؟ ياق ، ماڭا بىر

پودپولكوۋنىكنىڭ مارشالغا بېرىدىغان سالىمى لازىم! ھەربىيچە سالامنى ئۇنتۇما بالام، بولۇپمۇ ھازىر بىزگە زۆرۈرى ھەربىي. ئۇ ئائىلە، قېرىنداشلىقتىنمۇ مۇھىم!

كۆپچىلىك بىر - بىرىگە قاراشتى.

11 - نويابىر ۋەكىللەر يەنە ئۈرۈمچىگە قاراپ يولغا چىقتى. بۇ قېتىم ئابدۇكېرىم ئابباسوف، ئىسھاقبېكلەرمۇ ۋەكىللەرگە قوشۇلۇپ بىللە ماڭدى. ماشىنىدىكىلەرنىڭ سۆھبەتلىرى تۆرەمنىڭ مۇلاھىزىلىرىدىن تولىمۇ يىراقتا ئىدى:

— شەرقىي شىمالدىكى ئۇرۇش توختايدىغاندەكمۇ؟

— ياق، تېخىمۇ كۈچىيىپ كېتىۋاتىدۇ. ھازىرغىچە ئازاد رايونلارغا گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ يەتتە يۈز مىڭدىن ئارتۇقراق ئادىمى كىرىپتۇ.

— كومپارتىيە تىنچلىق سۆھبىتى دەپ غالىبىيەت مېۋىلىرىنى تاشلاپ بەرمەيدۇ - دە! سۆھبەتلەشكەنسېرى ئۇلار يىراقلاشماقتا. كومپارتىيە ھەرگىز گومىنداڭنىڭ تەلەپلىرىگە ماقۇل دېمەيدۇ. ياپونىيە بىلەن قورچاق مانجۇرىيىنىڭ تەسلىملىرىنى گومىنداڭ تاپشۇرۇۋالىمەن دېسە، كومپارتىيە ياپونلاردىن ئازاد قىلغان يەرلەرنىمۇ گومىنداڭ ئىگىلەيمەن دېسە كومپارتىيە يول قويمايدۇ - دە، تىنچلىق بىلەن ئۇرۇش تەڭ كېتىۋاتىدۇ. ئاخىر ئۇرۇش بولىدىغاندەك!

— سوۋېت ئىتتىپاقى كومپارتىيىنى قوللىسا بولاتتى.

— ئۇنداق قىلسا ئامېرىكا جاڭ جيېشىنى قوللايدۇ - دە، جاھان ئۇرۇشى پەيدا بولىدۇ.

— بىزنىڭ بۇ كېلىشىملىرىمىزمۇ يەنئەن بىلەن چۇڭچىڭنىڭ كېلىشىملىرىگە ئوخشاپ كېتەرمۇ - ھە؟

— تۆت ماددىغا جاڭ جىجۇڭ ماقۇل بولماسلىقى مۇمكىن: ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىنى ئىككى ئاي ئىچىدە سايلام ئارقىلىق

بارلىققا كەلتۈرۈش، مۇسۇلمان يېزىقى قوللىنىش، ئۈرۈمچى، قەشقەر، ئاقسۇلاردا قوشۇن تۇرغۇزۇش، سودىگەرلەر دۆلەت ئىچى، خەلقئارادا ئەركىن سودا قىلىش دېگەن تۆت ماددىغا!

— ئاساسىي تالاش - تارتىش ئەسكەر قىسقارتىشتا بولۇشى مۇمكىن. بىزنىڭ ئەسكەرلىرىمىز يىگىرمە پولكتىن ئاز بولماسلىقى، شىنجاڭدىن دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ يېرىمىدىن كۆپى چېكىندۈرۈلۈشى، ئىلى، ئالتاي، چۆچەكلەرگە گومىنداڭ ئارمىيىسى كىرمەسلىكى كېرەك!

— يەنە مۇسۇلمانلاردىن ئامانلىق ساقلىغۇچى قوشۇن قۇرۇش دېگەن تەكلىپىمىز بار تېخى!

— ئەخمەتجان، ھەرگىز يول قويماڭلار جۇمۇ. جۇئېنلەي، ۋاڭ رۇفېيلاردەك قەتئىي بولۇڭلار - دە!

ماشىنا يەنە سايرام بويىغا باردى. تەلكىنىڭ داۋىنىنى قار باسقان، قارىغايلار قار ئارىسىدا خۇددى كېپىنەك تون كىيگەن پارتىزانلاردەك رەت - رەت تۇراتتى، تاغ تولىمۇ گۈزەل ئىدى.

— ئۆتكىلى بولمايدىغان داۋان يوق، — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى، — گەپ يول تېپىپ مېڭىشنى بىلىشتە، ئالدىمىزدا قارلىق چوققىلار تۇرغۇن، بىز تىنچلىق، دېموكراتىيە - خەلقچىللىقنى چىن كۆڭلىمىزدىن خالايمىز. ئەمما دۈشمەنلىرىمىز بىزنى تىز پۈكتۈرۈش ئۈچۈن تىنچلىق شوئارىنى توۋلاۋاتقاندەك قىلىدۇ. تىنچلىق دېسىلا بىز خەلقچىللىق دەيمىز، سەۋەبى، تىنچلىق خەلق تەرىپىدىن يارىتىلىشى كېرەك، خەلقىمىزنىڭ خاتىرجەملىكى، ھۆرلۈكى ۋە تەرەققىياتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان تىنچلىق بولۇشى كېرەك. جۇ شاۋلياڭ بىلەن ۋۇجۇڭشىنلارمۇ جىم تۇرۇۋاتقىنى يوق. ئۇلار جاڭ جىجۇڭنىڭ مۇقاملىرىدىن رازى ئەمەس، بولۇپمۇ جۇشاۋلياڭ بىزنىڭ ئېلىخان تۆرەمدەك دۈشمىنىنى ئۇرۇش بىلەن تەلتۆكۈس يوقىتىش كويىدا. بەزى خەۋەرلەردىن قارىغاندا، ئوسماننى ھەدەپ قۇترىتىۋاتقۇدەك!

— مەنمۇ دەلىلقان بىلەن سۆزلەشتىم ، — دېدى ئىسهاقبېك دەرهاللا ، — ئوسمان ئەتەي تۇخۇمدىن تۈك ئۈندۈرۈپ دەلىلقان بىلەن سۈركىلىش پەيدا قىلىۋاتقۇدەك . ئۆز ئالدىغا ئىچكى كابىنىت تەشكىللەپ قاباس مۇپتى ئوخشاش 1933 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قېچىپ كەلگەن ئالاش ئوردىچى ئادەملەر بىلەن دائىم كۇسۇرلىشىپ ، بىردە ئۆزىگە بۇرۇن قارشى تۇرغانلارنى قويۇپ بەرگەنگە قارشى ، يەنە بىردە هۆكۈمىتىمىزنىڭ سوۋېت قوراللىرىنى يىغىۋېلىشىغا قارشى چىقىپ ، دىنىي خۇراپاتلىقنى تەرغىب قىلىپ ، ئاياللارنىڭ ئەركىنلىكىگە چەك قويۇپ ، سېرىق پاچاق ، قىزىل پاچاق دەپ بىزنىڭكىلەرنى تىللاپ ، ئەتەي ماجىرا تۇغدۇرۇشقا تىرىشىۋاتقۇدەك !

— ئۇ بىر خەتەرلىك ئادەم . ساۋەننىڭ هاكىمى قالىبەكمۇ بىزدىن نارازى .

— بىزنىڭ ئىچكى قىسمىمىزدا يېڭىچە ئاڭ بىلەن فېئوداللىق ئاڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت بارغانسېرى كۈچەيمەكتە . بۇ زىددىيەت ماهىيەتتە بىزنىڭ قانداق يولغا مېڭىش كېرەك دېگەن مەسىلىدىكى زىددىيەتلىرىمىزنىڭ ئاشكارىلىنىشى . بىز يول تاللاش باسقۇچىغا كەلدۇق . بىز بۇ يەردە ئولتۇرغانلار خەلق دېموكراتىزم هاكىمىيىتى قۇرۇش كويىدا . لېكىن بىزنىڭ قارشى تەرىپىمىزدىكىلەر خانلىق ، بۇرژۇئاچە جۇمهۇرىيەت تۈزۈمى يارىتىش كويىدا . خەلقىمىزنى ئۇرۇشقا — غازاتقا ئۈندىگۈچىلەرنىڭ مۇددىئاسى شۇ . ئۇلار گومىنداڭنى يوقىتىش باهانىسى بىلەن بىزنى يوقاتماقچى . ئۆز ۋاقتىدا سابىت داموللا قۇرماقچى بولغان ئىسلام جۇمهۇرىيىتىگە ئوخشاش جۇمهۇرىيەت قۇرۇش كويىدىكىلەر هازىر هەدەپ ئۇرۇش قىلىش ئەسەبىيلىكى بىلەن خەلققە تەشۋىقات يۈرگۈزمەكتە !

— تىنچلىق بىتىمى ئۇلارغا زەربە ، — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوف ئەخمەتجاننىڭ سۆزىگە ئۇلاشتۇرۇپلا ، — بىتىمنىڭ

غەلىبىسى خەلقچىللىقنىڭ غەلىبىسى بولىدۇ . دېموكراتىك ئاڭ سىڭدۈرۈلگەندىلا ، خەلقىمىز ئۆزلىرىنىڭ مەنپەئەتىگە كىملەرنىڭ ۋەكىللىك قىلىۋاتقىنىنى چۈشىنىۋالايدۇ !...

ماشىنا ئۈستىدىكى سىياسىي مۇلاهىزە تاكى جىڭ ناهىيىسىگە بارغۇچە داۋاملاشتى . جىڭ ناهىيىسىنىڭ دەرەخلىرى كۆرۈنگەندە ، ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ يادىغا بۇ يەردىكى سوقۇشتا خىزمەت كۆرسەتكەن كوماندىر نۇرى زىياۋۇدۇنوف كەلدى .

— نۇرى زىياۋۇدۇنوف ناهايىتى يارامىلىق يىگىت ، — دېدى ئۇ بىردىنلا ، — ئابدۇكېرىم ئۇكام ، ئۇ يىگىتنى نېمە ئۈچۈن «ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى» نىڭ سىرتىدا قالدۇرۇپ قويدۇق ؟

— كۆپچىلىكنىڭ ئۇنىڭغا نارازىلىقى كۆپ ئىكەن ! — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوف خىيال بىلەن ئاستا سۆزلەپ ، — مەيدان ، ئەخلاق ، ئىنتىزامغا ياتىدىغان ئىشلار .

— ئادىللىق ئەمەس ، — دېدى رەخىمجان دەرهاللا ، — مەن ئۇنى ئۇزۇندىن بېرى بىلىمەن . ئۇ قەيسەر يىگىت . بىلىم ، كۆز قاراشتىمۇ ئىلغار . ياشلار ئىچىدە ئۇنىڭغا يېتىدىغانلار يوقنىڭ ئورنىدا . جىڭنى ئازاد قىلىش جېڭىدە ئۇنىڭ تۆهپىسى چوڭ !

— شۇنداق ، — دېدى ئىسهاقبېك دەرهاللا ، — مەنمۇ ئۇنى بىلىمەن ، ياخشى بىلىمەن ، ئۇ تولىمۇ يارامىلىق يىگىت . ئۇ تۆرەمنىڭ يېنىدا زايە بولۇپ كېتىۋاتىدۇ . تۆرەم ئۇنى بۇيرۇق بىلەن يېنىغا ئەكېلىۋالدى . مەن ئامالسىز ماقۇل دېدىم .

— ئۇنىڭ چوڭ دادىسى مۇختەر باي رەهمىتى تولىمۇ زەنجىر ئۇزەر ئادەم ئىدى . مەن بىلەن چىقىشمايلا ئۆتۈپ كەتتى . تاسلا قالغان مەن ئۇنى ئاتقۇزۇۋەتكىلى ! — دېدى ئابباسوف كۆپچىلىكنىڭ ماختاشلىرىغا قوشۇلمىغاندەك قىلىپ ، — نۇرىمۇ بەزى ئىشلاردا چوڭ دادىسىغا تارتقاندەك ، خوتۇنغا ئام-

راق ، يىگىرمىدىن ئاشار - ئاشماي ئۈچ قىز بىلەن ھەپىلىشىپتۇ ، ئابلا باينىڭ قىزىنى دەپ پەرىخە دېگەن قىزنى تاشلىۋېتىپ ساراڭ قىلاي دەپتۇ . بىزنىڭ ئىچكى گەپلىرىمىزنى تۈرەمگە توشۇغۇدەك تېخى !

— سىز ئابدۇكېرىم ، سۇلايمانوفنىڭ چاققۇلىرىغا ئىشىنىپ قاپسىز ، — دېدى ئىسھاقبېك ، — ئۇنىڭ ئىشىنى ئۆزۈم تۈزەيمەن . ئالاھىدە رازۋېدكا باتالىيونى قۇرماقچى بولۇۋاتىمىز . مەن نۇرى زىياۋۇدۇنوفنى پولكوۋنىك ئۇنۋانى بىلەن شۇ باتالىيونغا كوماندىر قىلىش تەكلىپىنى بەرمەكچىمەن .

— ناھايىتى ياخشى ، ئۇنىڭ چوڭ دادىسى مۇختەرباي مەن بىلەن ئۇرۇمچى تۈرمىسىدە بىللە ياتقان . قالتىس ئادەم ئىدى . ئۇنىڭ ئاقسۇ پارتىزانلىرىغا يول باشلىغۇچى بولۇپ ماڭىمەن دەپ ئوتتۇرىغا چىقىشىنىڭ ئۆزىلا بىر قەھرىمانلىق !

ئەخمەتجاننىڭ سۆزىدىكى «قالتىس ئادەم» ، «قەھرىمانلىق» دېگەن سۆزلەر ئاباسوفنىڭ سۆزىدىكى «زەنجىر ئۈزەر» ، «ئاتقۇزۇۋەتكىلى تاسلا قالغان» دېگەن سۆزلەرگە سېلىشتۇرما بولۇپ قالدى . ئاباسوف ئوڭايسىزلاندى .

— ئۈچ قىز دەيسىز ، ئابدۇكېرىم ئاباسوف ، ئۇ قىزلارنى قوغلىغىنى يوق ، قىزلار ئۇنى قوغلاۋاتقان گەپ . ھېلىقى ... سېرىق سۇركەلىسە بۇقا تىنچ تۇراتتىمۇ ... ھا - ھا - ھا... شۇنداقلا گەپ...

مۇنازىرە كۈلكە بىلەن ئاخىرلاشتى...

... قار لەپىلدەپ ياغماقتا ، بۇ نويابىر سوۋغىسى ، تۇنجى قار ، دەرەخ شاخلىرىدا لىرىكا بىلەن يۇغۇرۇلغان تىل سەنئىتىنىلا ئىپادىلىيەلەيدىغان قار گۈللىرى پەيدا بولدى . قىز شىنىل ، شەپكە كىيگەن ، قاملاشقان ، چىرايلىق يىگىتنىڭ سول بىلىكىدىن قولتۇقلىۋالغان ، يىگىتنىڭ ئوڭ قولى چاپان يانچۇقىدا ، سول قولى قىز ئۈچۈن جەينەك بىلەن بىلەكتىن تۇتقۇچ ياسىغان . لېكىن ئۇنىڭ خىيالى باشقا بىر قىزدا . ئۇ تۇنۇگۈن

كەچتە خادىكتە مەست بولۇپ قاقاقلاپ كۈلۈپ ئۆز كۆڭۈل ئازابلىرىنى ئاشكارىلىغان پەرىخەنى كۆرۈپ قالدى . ئۇنىڭ چاچلىرى چۇۋۇلغان ، ھەربىيچە كىيىمىنىڭ تۈگمىلىرى ئېچىلغان . ئۇ نۇرىنى كۆرۈپ دەرھال يېنىدا ئولتۇرغان سۇلايمانوفنىڭ مۇردىسىگە بېشىنى قويۇۋېلىپ ، چىرايلىق كۆزلىرىنى ئاسمانغا قارىتىپ قاقاقلاپ كۈلدى . ئىنسان كۆپ ھاللاردا دەرد - ئەلەملىرىنى كۈلكە بىلەن ئىپادىلەيدۇ - دە ! نۇرى قىزنىڭ كۈلكىسىدىن ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ئەلەم ئاۋازلىرىنى ئاڭلىدى . ئۇ نېمىشقا نۇرىدىن قاچىدۇ ، ئاشۇ سۇلايمانوفنىڭ ھېلىقىدەك رەزىللىكى سەۋەبىدىن قىزلىق شەنىگە چۈشكەن داغ ئۈچۈنمۇ ؟ نۇرى ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىش ، ھەتتا دادىسىنىڭ ، كىچىككىنە ئوغلى خەمىتنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن ، پەرىخەنىڭ ئۆزىگە بولغان ساپ مۇھەببىتىنىڭ يۈز - خاتىرىسى ئۈچۈن ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىش نىيىتىگە كەلگەنىدى . مانا بۈگۈن زەيتۇنە بىلەن ئاخىرقى قېتىم سەيلە قىلىۋاتىدۇ ، ئۇ زەيتۇنەدىن ئەپۇ سورىماقچى ، ئەھۋاللىرىنى زەيتۇنەگە تولۇق ئېيتماقچى ، ئۇنىڭ خىيالى پەرىخەدە ، ئۇ كۆڭلىدە ياتلىشىشنى قارار قىلغان قىز بىلەن بىللە سەيلە قىلىۋاتقىنى ئۈچۈن پەرىخەدىن ئىچىدە كەچۈرۈم سورىماقتا .

— زەيتۇنە ، مۇھىم گېپىم بار ، سىزگە دەيدىغان !

— ياق ، بۈگۈن ھەرقانداق مۇھىم گەپ مەنئى قىلىنىدۇ ، بىز مۇنۇ گۈزەل تەبىئەت بىلەن سۆزلىشىمىز ! — قىز ئەركىلەپ ، خۇمارلاشقان يوغان ، قاپقارا كۆزلىرى بىلەن يىگىتكە «يالت» قىلىپ قاراپ قويدى - دە ، بىلىكىنى تېخىمۇ چىڭراق سىقتى .

— لېكىن بۇ گەپ !...

— تىنچ ، «لېكىن» مۇ مەنئى قىلىنغان ! قاراڭا ئاۋۇ سۆگەت شېخىغا ، ئاشىق - مەشۇقلار سۆزلىشىۋاتىدۇ ، قار بىلەن يوپۇرماق قوشۇلسا ئەجەبمۇ چىرايلىق گۈل پەيدا بولىدىكىنا !

قىز تولىمۇ ھاياجانلانغان ، ئۇنىڭ ھەر بىر سۆزى ھېسسى-

ياتلىق لىرىكا ، شېئىر مىسرالىرى ئىدى . نۇرىنىڭ قەلبىدە يەنە تىزگىنلىگىلى بولمايدىغان ھەۋەس دۇلدۇلى تېپچەكلىدى . ئۇنىڭ قىزنى قۇچاقلىغۇسى ، ئەرلىك نەپسىنى قاندۇرغۇسى كەلدى . ئۇ بىر دەقىقە پەرىخەنى ئۇنتۇدى ، مۇھەببەت ئىنساپىنى يەڭدى ، تەبىئىي ھېسسىيات كۈچى ياسالما دىيانەت رامكىسىنى بۇزدى . ئۇ يانچۇقىدىكى ئالىقىنىغا ئېلىۋالغان نازۇك ، سىلىق قىز قولىنى سىقىپ قويدى ، قىز ئۇنىڭ بىلەكلىرىگە ئىككى قولى بىلەن يامىشىپ مەست بولغان ھالەتتە :

— بىر شېئىر يېزىڭا ، بۇگۈنكى كۈن مەڭگۈلۈك خاتىرە بولۇپ قالسۇن ! — دېدى .

ئۇ قىزنى تېرەك دالدىسىغا ئاستا تارتتى ، ئەتراپقا قارىدى - دە ، نازۇك بېلىدىن تۇتتى ، قىز ئۇنىڭ بوينىغا گىرە سالدى . ئۇلار بىر تەنگە ئايلاندى ، نەدە تۇرغىنى ، نېمە قىلىۋاتقىنىنى تامامەن ئۇنتۇدى ، دۇنيادا گويا شۇلاردىن باشقا ھېچنېمە مەۋجۇت ئەمەستەك ، گويا يەر شارىدىكى تۇنجى ئىنسانلار — ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ھاۋا ئانىمىزنىڭ مۇزتەلبىدە تۇنجى قېتىم ئۇچرىشىپ ، ئىنسان خۇشلۇقىنىڭ بىرىنچى پەللىسىنى — جىنسىي قوشۇلۇشنى پەيدا قىلغىنىدەك…

— نېمىشقا بۇنداق ئوغرىلىقچە… بىزگە توسقۇنلۇق يوققۇ ، نۇرى…

نۇرى قىزنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ شېئىر ئوقۇدى :

ئاپئاق قار سۆيمەكتە يېشىل ياپراقنى ،
قاندۇرۇپ بىر ئىللىق سۆيگۈ - پىراقنى .
قاردەيدۇ : ئەل كۆرسۇن ، پىنھان نە كېرەك ،
نە ھاجەت ئۆچۈرمەك نۇرلۇق چىراغنى .

… ھا - ھا - ھا !… — قىز قاقاقلاپ كۈلدى ، —

ھە - ھە ، يەنە ئوقۇڭ ! — قىز ئەمدىلا يىگىت قوينىدىن قوللىرىنى بوشىتىۋىدى ، «پاك» قىلغان مىلتىق ئاۋازى ئاڭلاندى .

— ئە… ئە… — دېدى نۇرى كەينىگە سەنتۈرۈلۈپ ، ئۇ تېرەككە يۆلىنىپ قالدى . ئۇنىڭ شىنىلىنىڭ كۆكرەك تەرىپىدىن قىپقىزىل قان چىقماقتا ئىدى . ئۇ تامدەك تاتىرىپ ئوڭ قولى بىلەن بېلىدىكى تاپانچىسىنى تۇتتى ، لېكىن ھېچنېمە قىلالمىدى .

قىز بار ئاۋازى بىلەن چىرقىرىدى . يېنىدىكى ھويلىدىن تاتارلار يۈگۈرۈشۈپ چىقتى .

يېرىم سائەتتىن كېيىن سوۋېت گوسپىتالىدا نۇرى كارىۋاتتا ئوڭدا ياتاتتى ، ئۇنىڭ يېنىدا ئەڭ داڭلىق دوختۇر ھاكىم جاپپاروف دوختۇرلار ، سېستىرالار بىلەن پايپېتەك بولماقتا ئىدى .

— ساقايتىسەن دوختۇر ، ساقايتىمساڭ ئېتىۋېتىمەن ! — دەپ ۋارقىرىدى بىردەمدىلا پەيدا بولغان غېنى باتۇر تاپانچىسىنى يالىڭاچلاپ ئۇستەلگە قويۇپ .

— ئوق يۈرەكنىڭ يېنىدىن تېشىپ ئۆتكەن ، قان بەك جىق كەتكەن ، قان سالمىساق بولمايدۇ !

— مانا مەندىن ئال ، چېلەكلەپ ئالساڭمۇ يېتىدۇ ! — دېدى باتۇر بىلەكلىرىنى تۈرۈپ .

— ئالمۇتىغا ، مۇسكۋاغا ئايروپىلان بىلەن يۆتكەيلى ! — دېدى ئابلاباي تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن دوختۇرغا يېلىنىپ ، — قىزىم تېخىچە ھوشىغا كەلمىدى !…

— قىزىڭىز ئۆلمەيدۇ ، ھەممىنى قىلغان شۇ قىزلار ! — دېدى غېنى باتۇر ۋارقىراپ ، — يۈز قىزنى يوغۇرسا نۇرىنىڭ بىر تىرنىقى يارالمايدۇ . ئۆلمە نۇرى ، ئۆلمە باتۇر يىگىت !

ئۆمرىدە ياش تۆكمىگەن غېنى باتۇرنىڭ بورتۇپ چىققان يوغان قوي كۆزلىرىدىن ياش تامچىلىرى مۆلدۈردەك تۆكۈلدى !…

56

جاڭ بۇجاڭ جياڭ ۋېيىۋەنجاڭغا تېلېگراممىا ئارقىلىق شىنـ-
جاڭ ۋەزىيىتىنى دوكلات قىلدى . ئۇ روھلۇق ، خۇشال ئىدى .
ئۇنىڭ نەزىرىدە شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشنىڭ يولى
تېپىلغانىدى . ۋاقتىنچە مۇسۇلمانلارغا كەڭرەك سىياسەت قوللىـ-
نىلسىلا ، چوڭراق ھوقۇق بېرىلسىلا شىنجاڭ قولدىن كەتمەيدـ-
ـتى . لېكىن بۇ «كەڭ» بىلەن «چوڭ» غا چۈشەنچىدىمۇ ، بۇ
يەردىمۇ قارشىلىق خېلىلا چوڭ ئىدى . 8 - ئۇرۇش رايونىنىڭ
قوماندانى گېنېرال جۇ شاۋلياڭمۇ ، ئۆلكە رەئىسى ۋۇ جۇڭشىنـ-
ـمۇ جاڭ جىجۇڭ بۇجاڭنىڭ تۇتقان يولىغا قوشۇلمايتتى . بولۇپمۇ
گېنېرال جۇ شاۋلياڭ قاتتىق نارازى ئىدى .

— ئىلى باندىتلىرىنىڭ يەنئەن باندىتلىرىدەك چوڭ سىيا-
سەتچىلىرى يوق ، ئۇلار بىرتوپ قاراقچىلار ! — دېدى ئۇ ۋۇ
جۇڭشىن ئويۇشتۇرغان زىياپەتتە ئاشكارا نارازىلىق
بىلدۈرۈپ ، — ماڭا ما چېڭشياڭنىڭ ئاتلىق 5 - كورپۇسىدەك
ئەسكەردىن يەنە بىر كورپۇس ئەسكەر ئەۋەتىپ بەرسىلا ، بۇ
باندىتلارنى ئوڭايلا تىز پۈكتۈرىمەن . سوۋېت قوراللىرى بىلەن
ئادەملىرىنى ئەكەتسىلا ، بۇ باندىتلار يېلى چىققان توپقا ئوخشاپ
قالىدۇ .

— ئۇنىڭ ئۈستىگە ئالتايدىكى ئوسمان بىزگە ئۆتۈشكە
تەييار ، جانىمقان بىلەن ئەلەنۋاڭ ئوسمانغا خىزمەت ئىشلەشكە
باشلىدى . ئالتاي ۋالىيسى جانىمقاننى 8 - ئايدا ئايروپىلان
بىلەن ئۇرۇمچىگە ئەكېلىۋېلىشىمىز ناھايىتى ئاقىلانە ئىش بول-
غان . مانا ئەمدى ئۇ كۈچ كۆرسىتىۋاتىدۇ ، — دېدى جۇ
شاۋلياڭنىڭ گېپىگە ئۇلاپ ۋۇ جۇڭشىن .

— لېكىن ، — دېدى جاڭ جىجۇڭ ئالدىرىماي

سۆزلەپ ، — شىنجاڭدىكى مۇسۇلمانلار ھايت دېسىلا قوزغىـ-
لىشقا تەييار . شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئەسكەرلەرگە ۋەتەنپەرۋەر-
لىك روھ ياخشى سىڭدۈرۈلمىگەن ، جەڭگىۋارلىقى ئاجىز . قې-
چىشقىلا تەييار . «باندىت تازىلاش قوللانمىسى» نى بىلىدىغانلار
يوقنىڭ ئورنىدا . ما چېڭشياڭمۇ مۇسۇلمان ، ئۇنىڭغا ئىشىنىپ
كەتكىلى بولمايدۇ . شىنجاڭ مەسىلىسىنى قورال كۈچى بىلەن
ھەل قىلىمىز دېسەك زىيان تارتىمىز . بۇ قاراشقا جياڭ ۋېيىۋەنـ-
جاڭمۇ قوشۇلغان . سىلەرنىڭ چۈشىنىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن .

— جياڭ ۋېيىۋەنجاڭنىڭ قەتئىيلىكى بىزگە ئۆلگە بولۇشى
كېرەك . يەنئەن باندىتلىرىنىڭ ياپونىيىنىڭ تەسلىمىنى قوبۇل
قىلىش ھوقۇقىنى تارتىۋالدۇق ، ئونتۆت تەسلىم تاپشۇرۇۋېلىش
رايونىنىڭ ھوقۇقى تامامەن بىزنىڭ قولىمىزدا . بۇلار جياڭ
جۇشىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن بولدى . جياڭ جۇشى يەنە بۇيرۇقنى
بىرلىككە كەلتۈرۈش كېرەك دەۋاتىدۇ . باندىتلارنىڭ «ئازاد را-
يون» دەۋالغان يەرلىرىنى بۇيرۇق بىلەن ئەمەلدىن قالدۇرماقچى
بولۇۋاتىدۇ . جياڭ جۇشى دېگىنىنى قىلىدۇ ! شىنجاڭدىمۇ بۇي-
رۇق بىلەن ئىشنى ھەل قىلىدۇ ، باندىتلارنىڭ ماناس بويىدىكى
قوراللىق ئادەملىرىگە بۇيرۇق بېرىپ قوراللىرىنى تاپشۇرغۇ-
زۇش لازىم ئىدى . ھازىر سوۋېت بىز بىلەن دوست ، نېمىدىن
قورقىمىز .

— لېكىن ، بۇيرۇق بىلەن ئاقمايدىغان ئىشلارمۇ كۆپ :
بۇيرۇق بىلەن «ئازاد رايونلار» نى تارقاتقىلى بولارمۇ ، بىر
مىليون ئەسكىرى بار ماۋ زېدۇڭ ماقۇل دەرمۇ ؟ ماۋ زېدۇڭنىڭ
ئۈچ ماددىلىق تەلىپىنى ئوقۇغانسىلەر : ئۇ ئالدى بىلەن قورچاق
ئەسكەرلەر مەسىلىسى ، تەسلىم قوبۇل قىلىش رايونلىرىنى قاي-
تىدىن بەلگىلەش مەسىلىسى ، ئازاد رايونلارنى ئېتىراپ قىلىش
مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىش كېرەك . شۇنداق بولمىسا كېلىشىم
نەتىجىسىز بولىدۇ دەپ ئوچۇق ئېيتتى .

— ئۇنىڭ كېلىشىم قىلىش نىيىتى يوق . «10 ـ ئۆكتەب-
ىر تىنچلىق كېلىشىمى» نى ئىجرا قىلىش نىيىتى يوق !
— باشقىلارنى يول قويۇشقا زورلاپ ، ئۆزىمىز قەتئىي يول
قويماسلىق ئىش قاتماللىشىدۇ . بۇ بىر تەجرىبە ـ ساۋاق . بىز
سەككىز مىليون ئەسكىرىمىز بىلەن ئامېرىكا بەرگەن قورالل‍ىرى-
مىزغا ئىشىنىپ بۇيرۇق بەرگىنىمىز بىلەن ، قارشى تەرەپ ئۆز
ئىشىنىڭ ھەققانىيلىقىغا ، خەلقىنىڭ ھىمايىسىگە ئىگە ئىكەنلى-
كىگە ئىشىنىپ بۇيرۇقىمىزغا بويسۇنمايدۇ . شىنجاڭ مەسىلى-
سىگىمۇ شۇنداق ، بۇيرۇق بېرىش ، بېسىم ئىشلىتىش ئىشنى
بۇزىدۇ . سىياسەت مەسىلىسى ھەل بولمىسا بىز شىڭ شىسەينىڭ
يولىغا مېڭىپ قالىمىز . شىڭ شىسەي مىللىي ئۆچمەنلىكنى
كۈچەيتىۋەتكەن . مۇسۇلمانلار بۇ قېتىمقى توپىلاڭنى خەنزۇلار
مۇسۇلمانلار ئەزگەنلىكتىن كېلىپ چىققان دەپ قارايدىكەن . بۇ
ئەلۋەتتە توغرا بولمىغان قاراش . شىڭ شىسەي ئۆلتۈرگەن خەن-
زۇلارنىڭ سانى مۇسۇلمانلارنىڭكىدىن كۆپ . بۇمۇ بىر پا-
كىت !
— ئىلى باندىتلىرى خەنزۇلارنى قىردى ، بۇمۇ بىر
پاكىت .
— ئىلى توپىلىڭىنىڭ بېشىدا شۇنداق بولغان . كېيىن
ئۇنى تۈزەتكەن . بۇمۇ بىر پاكىت .
جۇ شاۋلياڭ بىلەن ۋۇ جۇڭشىن بىر ـ بىرىگە قارىشىپ
قويدى . ھازىرغىچە ھېچكىم ھۆكۈمەت ئەمەلدارى بولۇش سۈپى-
تى بىلەن بۇنداق گەپ قىلىپ باقمىغانىدى .
— بۇ گۆھەر زېمىننى ساقلاپ قېلىش نىيىتى سىزنى كەڭ
سىياسەت قوللىنىشقا مەجبۇر قىلىۋاتىدۇ ، — دېدى جۇ
شاۋلياڭ تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلە ھاراق رومكى-
سىنى ئېلىپ ، — نىيىتىڭىز بىزگە ئايان . لېكىن جاڭ بۇ-
جاڭ ، مەن ئوچۇق سۆزلۈك ئادەم ، غۇلجىدا ، شىخو ، جىڭلاردا

ئاققان خەنزۇ قېرىنداشلىرىمنىڭ ئىسسىق قېنىنى ھەرگىز ئۇن-
تۇيالمايمەن . ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا بۇ قىساسنى ئۇنتۇماسقا ۋە-
سىيەت قالدۇرىمەن . سىياسەت ، ۋەزىيەت مېنى توسۇپ تۇرۇۋا-
تىدۇ . بولمىسا ھازىرلا ھۇجۇم قىلسام دەيمەن . جياڭ ۋېيپۇەن-
جاڭ چۇڭچىڭ كېلىشىمى باشلانغاندا ، سەنشىدىكى گېنېرال يەن
شىسەنگە مەخپىي بۇيرۇق بەرگەندەك ، بۇ يەردە سۆھبەت باشلان-
غاندا ، ماڭىمۇ مەخپىي يوليورۇق بەرسىكەن دەپ تىلەيمەن .
بىرىنچى بولۇپ ھېلىقى ئەخمەتجان دېگەننىڭ ، غېنى ئوغرى
دېگەننىڭ كاللىسىنى جەنۇبىي دەرۋازىنىڭ سېپىل بېشىغا ئې-
سىپ قوياتتىم . بىر ئايغا قالماي غۇلجا ، ئۈرۈمچى ، قەشقەر ،
ئاقسۇ كوچىلىرىدا ئۇيغۇر قېنىدىن دەريا ئاققۇزاتتىم ! — ئۇ
ئاچچىق بىلەن رومكىنى كۆتۈرۈۋېتىپ ۋارقىرىدى :
— ئۇيغۇر دېگەننى كۆرسەم ، گىتلېر بولۇپ يەھۇدىينى
قىرغاندەك قىرغۇم ، ياپونلارنىڭ نەنجىڭدىكى قىرغىنچىلىقىنى
مۇشۇ ئۈرۈمچىدە پەيدا قىلغۇم كېلىدۇ !
— ھاي ، ئەيىيا ··· جىق ئىچىپ قويدىڭىز
جياڭجۈن ! — دېدى ۋۇجۇڭشىن ئوڭايسىزلىنىپ ، — گېنې-
رالنىڭ يېقىنلىرىدىن بىرنەچچىسى شىخو ، جىڭ سوقۇشلىرىدا
ئۆلۈپ كەتتى ، ئۇلارغا چىدىمايۋاتىدۇ .
— جۇ جياڭجۈن ئوبدانراق دەم ئالسا بولىدىكەن ! —
دېدى جاڭ جىجۇڭ نارازىلىقىنى يوشۇرمايلا ، — 8 ـ ئۇرۇش
رايونى گېنېرالنى چارچىتىپ قويۇپتۇ .
— باشقا گېنېرال ئورنۇمغا كەلسۇن ، مەن ئۇرۇش رايو-
نىدا ئۇرۇش قىلماي گەپ سېتىشنى يامان كۆرىمەن ، جاق تويدۇم !
— ئىستېپا يازسىڭىز بولىدۇ !
— يازىمەن ، ھازىرلا يازىمەن !
— مەنمۇ ئىچكىرىگە كىرىپ ئايلىنىپ كېلەيمىكىن دەي-
مەن ، جاڭ بۇجاڭ .

ـــ پىكىرلىرىڭلارنى مەركەزگە ئىنكاس قىلىمەن ، ـــ
دېدى جاڭ جىجوڭ ئاخىرىدا ، ـــ شىنجاڭدىكى ئون ئۈچ مىللەت
قېرىنداش . ئۇلار ئاكا ـ ئۇكىلاردەك ئىناق ، تىنچ ، بەختىيار
ياشىشى كېرەك . بىر مىللەت باشقا مىللەتلەردىن ئۈستۈن بولۇ-
ۋالىدىغان ، خەنزۇلارلا ئەمەل تۇتۇپ ، باشقا مىللەتلەرنى چەتكە
قاقىدىغان ، ھەتتا كەمسىتىپ ، خورلايدىغان ئىشلارنىڭ تەكرار-
لىنىشىغا يول قويۇلمايدۇ . ھەممە مىللەت ھوقۇقتا باراۋەر ،
شىنجاڭ ھەممە مىللەتلەرگە خاس . ھەممە مىللەتنىڭ ئورتاق ،
بەختىيار ، گۈللەنگەن ئائىلىسىنى بەرپا قىلىش بىزنىڭ بۇرچى-
مىز . مانا بۇ شىنجاڭنى سەنمىنجۇيى يولى بىلەن باشقۇرۇشنىڭ
مەزمۇنى . بىز سەنمىنجۇيىنىڭ ياراتقۇچىسى دۆلەت ئاتىسىنىڭ
ۋەسىيەتلىرىگە ھەرگىز خىلاپلىق قىلالمايمىز !
ـــ ئەلۋەتتە ، ئەلۋەتتە ! ـــ دېدى ۋۇ جۇڭشىن قايتا ـ
قايتا بېشىنى لىڭشىتىپ ، ـــ مىللەت دېگەن ياخشى ـ يامانلىق-
نىڭ بەلگىسى ئەمەس ، جۇڭخۇا مىللىتى نۇرغۇن مىللەتلەرنىڭ
قوشۇلۇشىدىن پەيدا بولغان . خۇاشيا ئەۋلادلىرى ئۇچۇن قېرىن-
داشلىقتىن ئېسىل پەزىلەت بولمىسا كېرەك !
كۆڭۈللۈك زىياپەت كۆڭۈلسىز ئاخىرلاشتى .
13 ـ نويابىر كەچقۇرۇن ئىلى ۋەكىللىرى ئۈرۈمچىگە
يېتىپ كەلدى . ئەتىسىلا ئۇلار جاڭ جىجوڭغا غۇلجا ھۆكۈمىتى-
نىڭ يازما جاۋابىنى تاپشۇردى . جاۋابنىڭ بېشىدىلا «مۇسۇلمان-
لار جوڭگوغا تەۋە بولغاندىن تارتىپلا جەبرى ـ زۇلۇمغا گىرىپتار
بولۇپ كەلدى . خەنزۇلار مۇسۇلمانلارنىڭ دىن ، ئۆرپ ـ ئادەت
ۋە مىللىي مەدەنىيىتىنى كەمسىتتى . ئۇلارنى ئەزدى ، ھاقارەت-
لىدى . لېكىن بۇ ئىش زادىلا چەكلەنمىدى » دېيىلگەنىدى . ئۇلار
جياڭ ۋېيپۇەنجاڭنىڭ 1945 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى
گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېت دائىمىي ھەيئىتىنىڭ ۋاقىتلىق
بىرلەشمە يىغىنىدا سۆزلىگەن مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونو-

مىيە توغرىسىدىكى سۆزىنى يەنە تىلغا ئالغان ، «بىز ئاپتونومىيە
شەرتىگە ئىگە خەلق ، بىز ئالىي مۇختارىيەت تەلەپ قىلىمىز »
دېگەن . ئون بىر ماددىلىق تەلەپنىڭ توت نۇقتىسىلا «لايىھە»
گە ئوخشىمايدىكەن ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى ۋەقە ھەل بولغاندىن كې-
يىنكى ئىككى ئاي ئىچىدە يەرلىك مەمۇرىي ئەمەلدارلارنى سايلاپ
چىقىش ، ھۆكۈمەت ئالاقىلىرى ۋە مەكتەپلەردە پۈتۈنلەي مۇسۇل-
مانلار يېزىقىنى قوللىنىش ، سودىگەرلەر دۆلەت ئىچى ۋە سىر-
تىدا ئەركىن سودا قىلىش ، ھەرقايسى ۋىلايەتلەردە «مىللىي
قوشۇن» تەشكىل قىلىش دېگەن تۆت ماددىسى «لايىھە» گە
ئوخشىمايدىكەن . جاڭ بۇجاڭ يازما جاۋابنىڭ خەنزۇچىسىنى
تەپسىلىي ئوقۇپ چىقتى ۋە «جاۋاب» قا يازما جاۋاب تەييارلىدى .
17 ـ ، 18 ـ نويابىر كۈنلىرىدىكى سۆھبەتتە تۆت ماددا
ئۈستىدە تالاش ـ تارتىش بولدى . ھەر قېتىمقى يىغىن بەش
سائەتتىن ئارتۇق داۋاملاشتى . ئىلى ۋەكىللىرى ، بولۇپمۇ ئەخ-
مەتجان بۇ قېتىم تولىمۇ پۇختا تەييارلىق بىلەن كەلگەنىدى .
ئۇنىڭ شېڭ شىسەينىڭ ئۇيغۇر ۋە باشقا مۇسۇلمان مىللەتلەرنى
قىرغانلىقىغا دائىر توپلىغان پاكىتلىرى مول ، قايىل قىلارلىق
ئىدى . جاڭ جىجوڭ :
ـــ خەنزۇلار مۇسۇلمانلارنى قىردى ، دېگەن سۆز دۇرۇس
ئەمەس ، بۇ سۆز ئىتتىپاقلىققا زىيانلىق . ئەمەلىيەتتە شېڭ شى-
سەي خەنزۇلارنىمۇ قىردى . بەلكى ئۇ قىرغان خەنزۇلارنىڭ
سانى قىرىلغان مۇسۇلمانلار سانىدىن كۆپ . ئۇ خەنزۇ ، لېكىن
بىگۇناھ خەنزۇلارنىمۇ كۆپ ئۆلتۈردى ! ـــ دېۋىدى ، ئەخمەتجان
بۇ پاكىتنى ئېتىراپ قىلدى .
ـــ خەنزۇ ھۆكۈمرانلار ھەر مىللەت خەلقىنى ئەزدى ، بۇ
راستلا پاكىت . لېكىن «خەنزۇلار ئەزدى» دېگەن سۆزدە نۇقسان
بار . بۇ سۆز مەيلى غەرەزلىك ، غەرەزسىز ئېيتىلسۇن ، خەنزۇ-
لار بىلەن مۇسۇلمانلار ئوتتۇرىسىدىكى ھېسسىياتقا تەسىر يەتكۈ-

زىدۇ . ئارىغا ئالىلىق تۇغدۇرۇش رولىنى ئوينايدۇ . دۆلەتكىمۇ ، خەلققىمۇ پايدىسى يوق گەپ ! — دېدى جاڭ جىجۇڭ ئىزاھات سۆزىدە .

جاڭ جىجۇڭ نۇرغۇن سۆزلىدى . شېڭ شىسەينى نۇقتىلىق سۆكتى ، تارىخقا مۇراجىئەت قىلدى . ئۆلكىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى خاتىرجەم ياشاش ، ئۆزئارا ياردەملىشىپ ، ئۆزئارا ئىشىنىدىغان قىلىش ئىمكانىيىتى بىلەن تەمىنلەش بىزنىڭ ئورتاق بۇرچىمىز ، دېگەن سۆزنى قايتا ـ قايتا تەكىتلىدى .

لېكىن سۆزمەنلىك بىلەن قارشى تەرەپنى قايىل قىلىش تەس بولدى . ئىلى ۋەكىللىرى تۆت ماددىلىق تەلەپتىن زادىلا ۋاز كەچمىدى . سايلام ، تىل ، سودا ، قوشۇن ئېيتىلماققا ئاددىي ، لېكىن ئۇ ھەرئىككى تەرەپنىڭ جانجان مەنپەئىتىگە تاقىلاتتى . سايلام مەركەزنىڭ لايىھىسىدە كۆرۈنمەيتتى . بۇ دېموكراتىيىنىڭ كونكرېت شەكلى گومىنداڭ ھاكىمىيىتىدە يوق ئىدى . ھەممە ئەمەلدارلار تەيىنلىنەتتى ، تەيىنلەش ئەنئەنىگە ئايلانغان ئۇسۇل تۇرسا ، ياۋروپا دېموكراتىيىسىنى ئاساس قىلغان «سايلام» نى قانداقمۇ قوبۇل قىلغىلى بولسۇن . بۇ ھوقۇق جاڭ بۇجاڭغا بېرىلگەن ئەمەس ـ دە !

تىل پۈتۈن دۇنياغا بىر مىللەتنىڭ ئۈستۈنلۈكىنى بىلدۈرىدىغان مۇھىم ئامىل . دۆلەت تىلى خەنزۇ تىلى تۇرسا ، قانداقمۇ ئۇنى چۆرۈۋېتىپ مۇسۇلمان تىلىنى قانۇنىي دۆلەت تىلى قىلغىلى بولسۇن . دۆلەت غۇرۇرى ، مىللەت غۇرۇرى كۈچلۈك بولغان جۇڭگو خەلقى ، بولۇپمۇ خەنزۇ خەلقى بۇنداق قىلىشقا زادى يول قويمايدۇ ـ دە ! بۇنداق قارارنىڭ قوبۇل قىلىنىشى جۇڭگودەك دۇنيادىكى ئامېرىكا ، سوۋېت ئىتتىپاقى ، ئەنگلىيە ، فرانسىيىلەر بىلەن بىر قاتاردا تۇرىدىغان بەشىنچى چوڭ دۆلەتنىڭ ئىناۋىتىنى يەرگە ئۇرغانلىق بولىدۇ ـ دە ! سودا ئۇ دۆلەتنىڭ تاشقى سىياسىتىنىڭ بەلگىسى ، دۆلەت ئىچى ـ سىرتىدا ئەركىن

يۈرەلەيدىغان مۇسۇلمان سودىگەرلەر نېمىلەرنى قىلمايدۇ ؟ سودىگەرلەر قىياپىتىگە كىرىۋالغان سىياسەتچىلەر ، ئاخباراتچىلار دۇنياكەزدىلىك قىلىپ يۈرۈپ ئاغدۇرمىچىلىق قىلمامدىكەن ؟ سۈن جۇڭشەنمۇ دۇنياكەزدىلىك قىلىپ يۈرۈپ ، خەلقئارا سودا بىلەن شۇغۇللانغان ئادەملەرگە تايىنىپ ، شىنخەي ئىنقىلابىنىڭ يولىنى تاپقان . ئۇنىڭسىزمۇ دۇنيا كېزىپ يۈرگەن مۇسۇلمانلار ئازمۇ ؟ ئىلى قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ قايسىبىرى چەتكە چىقمىغان ؟ چەتتىن ئىدىيە ، قورال ، ئادەم ئەكىرمىگەن بولسا بۈگۈنكى ئاۋارىچىلىك پەيدا بولمىغان بولاتتى . دۆلەت ئىچى ـ سىرتىدا ئەركىن سودىغا يول قويۇش قانۇنغا ئايلانسا ، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا بىر كۈنمۇ خاتىرجەملىكى بولمايدۇ ـ دە . تېخى «مىللىي قوشۇن» تەشكىللىشىگە يول قويۇش دېگەن تەلەپچۇ ؟ بۇ تەلەپ ھەممىدىن قورقۇنچلۇق ، بۇ تەلەپكە ماقۇل بولۇش بېشىمنى چاپ دەپ دۈشمەننىڭ قولىغا پالتا تۇتقۇزغاندەك بىر ئىش . ياق ، بۇ تەلەپكە ھەرگىز ماقۇل دېيىشكە بولمايدۇ...

ھەركۈنى سۆھبەت ، جىددىي تالاش ـ تارتىش ، ۋارقىرىشىش ، ھەتتا تىللىشىش... گومىنداڭ ۋەكىللىرى يېڭى بىناغا ھارغىن ، چۈشكۈن ۋە خاپا ھالدا قايتىپ كېلەتتى .

— تۆت ماددىدا زادىلا يول قويىدىغاندەك ئەمەس ، ئۇلار «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» دېگەن نامدىن ۋاز كەچكىنىمىزمۇ يېتەر ، قالغانلىرىغا زادىلا يول قويالمايمىز ، دەيدۇ . ھېلىقى ئەخمەتجان دېگىنى تولىمۇ سۆزمەن يىگىت ئىكەن . ئەڭ جىق سۆزلەيدىغىنى شۇ يىگىت . ئەمەلىيەتتە ۋەكىللەرنىڭ كاتتىۋېشى شۇكەن . ئۇ تارىخنىمۇ ، دۇنيادا بولغان بارلىق كېلىشىملەرنىمۇ پۇختا بىلىدىكەن . «جۇڭگو ـ سوۋېت دوستلۇق ـ ئىتتىپاقلىق كېلىشىمى» دەمسىز ، «10 ـ ئۆكتەبىر تىنچلىق كېلىشىمى» دەمسىز ، «يالتا ، قاھىرە ، دۇنبادون كاۋچۇكزار كېلىشىمى» دەمسىز ، ھەممىسىنى يادقا بىلىدىكەن ، بەك يامان

نېمىكەن! — دېدى سەنمىنجۈيى مۇتەخەسسىسى لياڭ خەنساۋ.

— مەن ئۇنى موسكۋادا كۆرگەندەك قىلىمەن، — دېدى
جياڭ جيېشىنىڭ ئوغلى جياڭ جىڭگو بىلەن بىللە موسكۋادا
ئوقۇغان چۈي ۋۇمۇ قوشۇمچىلاپ، — مەخسۇس تەربىيىلەنگەن
سوۋېت ئادىمىدەك قىلىدۇ!

— بۇ ئۇيغۇرلار روسىيىدە بۇرۇن ئويغانغان مىللەتلەرنىڭ
بىرى، ئۇلارنىڭ يېتىلگەن زىيالىيلىرى نۇرغۇن! — دېدى
ۋاڭ زېڭشەن. تاشقى ئىشلاردا پىشقان خادىم ليۇ زېرۇڭ:

— ئەخمەتجان رۇس تىلىنى خۇددى رۇسلاردەكلا سۆزلەيدىكەن، ئۇنىڭ دىپلوماتىيە بىلىمىمۇ يۇقىرىكەن. مەن ئۇنى
چېكىپ بېقىش ئۈچۈن: «ئەنگلىيىلىكلەر ماختىنىپ بىزنىڭ
دۆلىتىمىزدە قۇياش ئولتۇرمايدۇ دەيدىكەن، بىزمۇ شۇنداق دەپ
ماختانساق بۇنىڭ نېمىسى يامان؟» دېۋىدىم، ئۇ كۈلۈپ قويۇپ
رۇس تىلىدا: «مەن خەلقىمىز قۇياش نۇرىدىن رازى دەپ ماختىنىشنى ياخشى كۆرىمەن» دەپ جاۋاب بەردى. قاراڭلار، ئۇنىڭ
سىياسىي كاللىسىنى! — دېدى. جاڭ جىجۇڭ:

— ئۇلار يول قويمىسا بىز ئازراق يول قويايلى، سودا
بىلەن قوشۇن مەسىلىسىدە ئويلىنىپ كۆرۈڭلار، يول قويۇشىمىز
قىسمەن بولىدۇ، پۈتۈنلەي ئەمەس! — دېۋىدى، قالغان ئەمەلدارلار بىر - بىرىگە قارىشىپ جىم بولۇپ قېلىشتى.

ئەتىسى جاڭ جىجۇڭ ئىلى ۋەكىللىرىنى قوبۇل قىلدى.
ئۇ يەنە ئۇزاق سۆزلىدى: بۇ قېتىمقى سۆزىدە ھەيۋە - پوپوزا
پۇرىقى ئېغىر ئىدى. «ئۇ پايدا - زىيان مەسىلىسى» دېگەن
تېمىدا ئۇزاق سۆزلەپ تارىخنى ۋاراقلىدى، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ دۆلەت كۈچىنى پەش قىلدى:

— تارىختا نۇرغۇن ۋەقەلەر بولدى، ۋاقتى ئۇزۇن ياكى
قىسقا بولسۇن، ئاخىر ھامان تىنچلاندۇرۇلدى. جۇڭغار توپىلىڭى، چوڭ - كىچىك غوجىلار توپىلىڭى، ياقۇببەگ، ئىلى

سۇلتانلىقى··· قاتارلىقلار ئاخىرقى ھېسابتا خەلققە زىيان كەلتۈرۈش بىلەن جىمىقتۇرۇلدى. ئۇرۇش بولسا ئادەم ئۆلىدۇ، خانىۋەيرانچىلىق بولىدۇ، ئالۋان - سېلىق ئېغىرلىشىدۇ، زىيان
تارتىدىغىنى شىنجاڭ خەلقى بولىدۇ. بۇ ئاچچىق ساۋاقنى ئۇنتۇماسلىقىمىز كېرەك. نامى - ئەمەلدىن ئېيتقاندا، شىنجاڭ جۇڭگونىڭ بىر ئۆلكىسى، نامى شۇنداق بېكىتىلگەنىكەن، ھېچكىم
بۇنى ئۆزگەرتەلمەيدۇ. «جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇق - ئىتتىپاقلىق كېلىشىمى» دا سوۋېت ئىتتىپاقى جۇڭگونىڭ مەسىلىسىدە جۇڭگونىڭ ئىچكى ئىشىغا ئارىلىشىش نىيىتى يوق، دەپ
يېزىلدى، كۆرۈۋاتىسىلەر، سوۋېت كونسۇلى بىزگە ياردەم قىلىۋاتىدۇ··· ھەربىي كۈچ جەھەتتە بەزىلەر ئىلى تەرەپ يېڭىدۇ
دېيىشىدۇ، ئۇلارنىڭ غەلىبە قىلغىنى راست، لېكىن ئۇزاق
كەلگۈسىنى نەزەردە تۇتقاندا، بۇ بىر ۋاقىتلىق غەلىبە، ئۇرۇمچىنى ئىشغال قىلغان تەقدىردىمۇ، ھەتتا پۈتۈن شىنجاڭنى ئىشغال قىلغان تەقدىردىمۇ، بۇ ئاخىرقى غەلىبە ھېسابلانمايدۇ
··· پۈتۈن مەملىكەت خەلقىمىز ئۆز ئەجدادلىرى قان - تەر
تۆكۈپ ئاچقان بۇ زېمىننىڭ قولدىن كېتىشىنى خالىمايدۇ.
مەركەز شۇڭا شىنجاڭنى ھەرگىز تاشلاپ بەرمەيدۇ. نەزەر دائىرەڭلەرنى يىراققا تاشلاپ، ھازىرقى ئاز - تولا ئالغان پايدىنى
دەپ، كەلگۈسىدىكى چوڭ بالايىئاپەتنى ئەستىن چىقىرىپ قويماسلىقىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن! ··· شىنجاڭ خەلقى ئازاب -
ئوقۇبەتنى يەتكۈدەك تارتقان، بىز خەلققە مەسئۇل بولۇشىمىز
كېرەك! ۋەقەنى تىنچ ئۇسۇل بىلەن ھەل قىلىش يولىدا ئىزدەنگىنىمىزدىلا، ئاندىن شىنجاڭ خەلقىنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك
قىلغان بولىمىز ···

— جاڭ بۇجاڭنىڭ سۆزىنىڭ سالمىقى زور بولدى، —
دېدى لياڭ خەنساۋ رازىلىق بىلەن خۇشال بولۇپ، — ھەق
گەپ شۇ، شىنجاڭنى ھەرگىز تاشلاپ بەرمەيمىز. جاڭ چيەن، بەز-

چاۋلاردىن تارتىپ زو زۇڭتاڭغىچە بولغان ئارىلىقتا خەلقىمىز بۇ يەر ئۈچۈن قانچىلىك قۇربان بەردى، تەر تۆكتى؟ لىن زېشۈ باسقان ئىزلار تېخى ئۆچمىدى. شىنجاڭ بىزنىڭ، بىزدىن تارتىۋالمەن دېگۈچىلەر ئۇخلىماي چۈش كۆرگۈچىلەر!

— مەن ھاياتىمنى شىنجاڭنى تەتقىق قىلىشقا بېغىشلىغان ئادەممەن، — دېدى شىنجاڭ ئەھۋالىنى پىششىق بىلىدىغان پېڭ جاۋشيەن بىردىنلا روھلىنىپ، — ئۇيغۇرلار ئورخۇن بويىدا يۈرگەندە، بۇ يەردە بىزنىڭ كۈچلۈك دۆلىتىمىز بولغان، ئۇ چاغلاردا غەربىي يۇرت دېگەن نام بىلەن ئاتىلغاندۇق. كېيىن شىنجاڭ دېگەن نامنى قويۇۋالغىنىمىز تازا ئەپلەشمىدى. شىنجاڭ ئەمەس، شجاڭ (غەربىي چېگرا) دېيىش كېرەك ئىدى. بەزىلەر نامدىن مەسىلە ئىزدەشمەكتە. بۇ بىر تېتىقسىزلىق!

— سېپىلدىن گەپ تاپىدىغانلارمۇ بار تېخى!

— شەرقىي شىمالدىكى ئۆلكىلەرمۇ سېپىل سىرتىدىغۇ، جۇڭگو شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلۇغ دۆلەت!

ئۆلكە رەئىسى جاڭ بۇجاڭنىڭ تەسىرلىك سۆزى شەرىپىگە زىياپەت بەردى. گېنېرال جۇ شياۋلياڭ جاڭ بۇجاڭنىڭ سالامەتلىكى ئۈچۈن كەينى - كەينىدىن ئۈچ رومكا كۆتۈرۈۋەتتى ۋە باشمالتاق بارمىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ:

— دانا، ھەقىقىي دانا دىپلومات! — دەپ ماختىدى.

25 - نويابىر قار ياغقان كۈنى جاڭ جىجۇڭ تەيىنلىگەن خادىم مۇھاپىزەت قىلىپ، ئىلى ۋەكىللىرىنى ئىككىنچى قېتىم ماناس دەرياسى بويىغا ئېلىپ ماڭدى. ئىلى ۋەكىللىرى مەركەز ۋەكىللىرى يول قويغاندىن كېيىن تۈزىتىلگەن لايىھە نۇسخىسىنى ئېلىپ غۇلجا شەھىرىگە ئاتلانغانىدى.

— قانداق بولدى؟ — دەپ ئالدىراپ سورىدى زۇنۇن تېيىپوف ئەخمەتجاندىن.

— ئون ئىككى كۈن ئېتىشىپ ئارانلا تىماقتەك نەتىجىگە

ئىگە بولدۇق! — دېدى رەخىمجان جاۋاب بېرىپ، — ئۇيغۇر تىلىنى قوللىنىش بىلەن باشلىق سايلاش ئىشىغا يول قويىدىغاندەك ئەمەس!

— ياخشىلىقچە يول قويمىسا يامىنىغا بىز تەييار!

— ھەرھالدا ئون بىر ماددىنىڭ توققۇزىغا رازى بولدى، — دېدى ئەخمەتجان كۈلۈپ تۇرۇپ، — سودىگەرلەرنىڭ دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدا ئەركىن سودا قىلىشىغا پرىنسىپ جەھەتتىن قوشۇلدى. لېكىن مەركەزنىڭ بىرتۇتاش باشقۇرۇشىغا بويسۇنۇشنى شەرت قىلىۋالدى. ۋىلايەتلەردە «مىللىي ئارمىيە قۇرۇش» ئىشىنى مۇسۇلمانلاردىن ئامانلىق ساقلاش ساقچىلىرى قوبۇل قىلىشقا بولىدۇ دەپ ئۆزگەرتتى. يەنە نۇرغۇن ئېلىشىدىغان ئوخشايمىز تېخى!

— ئارمىيە قۇرۇشقا قوشۇلمىسا ئۇلار دۆلەت ئارمىيىسىنى ئاچچىقىپ كەتسۇن. بىزنىڭ قوشۇن ئۇلارنىڭكىدىن ئاز بولۇپ قالسا زادى بولمايدۇ!

— ئارمىيە مەسىلىسى ئايرىم مۇزاكىرە قىلىنىدۇ، — دېدى ئەخمەتجان، — بۇ بىر چوڭ مەسىلە، بۇ توغرىدا مەخسۇس قوشۇمچە ھۆججەت ئىشلىنىدىغان بولدى!

شىنجاڭ خەلقىنىڭ تەقدىرىگە مۇناسىۋەتلىك بولغان بۇ چوڭ ئىشقا ئارمىيە رەھبەرلىرى تولىمۇ كۆڭۈل بۆلەتتى. ۋەكىللەرنى ماناس ئالدىنقى سېپىدىكى ئوفىتسېر - جەڭچىلەر ئارىغا ئېلىۋېلىپ سوئال سوراشقا باشلىدى. بىر دەمدىلا تەرەپ - تەرەپتىن كەلگەن ئەسكەرلەر ۋەكىللەرنى قورشاۋ ئىچىگە ئېلىۋالدى. ئەسكەرلەرنى قايتۇرۇش مۇمكىن بولمىدى. ئاخىر ئەخمەتجان قاسىمى ۋەكىللەر نامىدىن سۆز قىلىشقا مەجبۇر بولدى:

… بىزنىڭ قولىمىزغا قورال ئېلىشىمىز ھەققانىي ئىش، ئىنسانىي ھوقۇقىمىزنى قوغداش ئۈچۈن بىزگە باشقا يول قالمى-

غانىدى . بىزنىڭ ئىشىمىز ھەققانىي بولغاچقا ، بىز غەلىبە بىلەن بۇ يەرگە كېلىپ دۈشمەنلىرىمىزنىڭ يۈرىكىگە تىغ بولۇپ قادالدۇق . مىللىي ھەرىكەت ، مىللىي ئىنقىلاب دېسەك بەزىلەر بىزنى تار مىللەتچىلەر دەيدۇ . ھەقىقەت ئۇنداق ئەمەس ، مەھكۇم مىللەت پەرزەنتلىرىنىڭ ئەڭ زور خۇسۇسىيەتلىرىدىن بىرى ، ئۇ دۇنيانىڭ قايسى بۇرجىكىدە بولسۇن ، قانداقلىكىن مىللەت بولسۇن ، ئەگەر ئۇ ئېزىلگەن مىللەت بولىدىكەن ، ئۇنى سۆيمەكتىن ئىبارەت . شۇنىڭ ئۈچۈن 1860 - يىللاردىكى بېيپىڭنى ئىشغال قىلىپ ، خان سارىيىنى بۇلىغانلار خەنزۇ خەلقى ئالدىدا قانچىلىك جىنايەتچى بولسا ، بىزنى ئەزگەنلەر بىزنىڭ ئالدىمىزدىمۇ شۇنچىلىك جىنايەتچىدۇر ··· بىزنىڭ بۇ قېتىمقى ھەرىكىتىمىز ، يالغۇزلا ئازادلىق ھەرىكىتى بولماستىن ، شۇنىڭ بىلەن بىللە خەلقچىللىق سىياسەتنى ئىشقا ئاشۇرۇش ۋە ئورنىتىش ئۈچۈن بولغان ھەرىكەت . دېمەك ، بىزنىڭ مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىمىز پۈتۈنلەي بىر مىللەتكە قارشى ھەرىكەت ئەمەس ، بەلكى ئۇ ، مىللەت ئىچىدىكى مۇستەبىت ئۇنسۇرلار ۋە ئىستىبدات زالىم ھاكىمىيەت تەرەپدارلىرىغا قارشى ھەرىكەت !

··· ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئۆز خەلقىنىڭ تەقدىرىدىن ئەنسىرىشى تۇرغان گەپ . شۇڭا بىزنىڭ گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن يۈرگۈزۈۋاتقان سۆھبىتىمىز ئۈستىدە قۇلىقىنى دىڭ تۇتۇپ ، دىققەت قىلىۋاتقان قېرىنداشلىرىمىزغا خۇش خەۋەر يەتكۈزىمىز : بىزنىڭ گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ۋەكىللىرى بىلەن ئېلىپ بېرىۋاتقان مۇزاكىرىمىز مۇۋەپپەقىيەتلىك كېتىپ بارىدۇ . چۈنكى بىز سۆھبەتكە بىرىنچى قېتىم بارغىنىمىزدا ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىزنىڭ خەلقىمىزگە مۇئاۋىن ھاكىملىق ھوقۇقىنى بەرمەكچى بولغانلىقىنى ئېيتقانىدى . ئىككىنچى قېتىم بارغىنىمىزدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىزنىڭ تەلەپ - پىكىرلىرىمىزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ئۆزگەرتىپ تەش-

كىل قىلغاندا ، ھۆكۈمەتنىڭ يىگىرمە بەش ئەزاسىنىڭ ئون بەشىنى ئۇيغۇر ۋە باشقا مىللەتلەردىن قىلىشقا ماقۇل بولدى ··· خەلقىمىز ئۆزىنىڭ يېزىقىنى دۆلەت ئىشلىرىدا قوللىنىدىغان بولىدۇ . مەتبۇئاتتا ، سۆزدە ، سايلاشتا ، تەشكىلاتلارغا ئۇيۇشۇشتا تولۇق ھوقۇق ، ھۆرلۈككە ئىگە بولالايدۇ ، سودىگەرلەر ئۆز ئىقتىسادى بىلەن ئىچكى ۋە تاشقى سودىلارنى قىلالايدۇ ، مىللىي ئەسكىرىي قىسىملىرىمىز ساقلاپ قېلىنىدۇ ۋە زورىيىدۇ !···

···خەلقىمىزنىڭ ئىنسانىي ھوقۇق - مەنپەئەتلىرىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈش يولىدا ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ۋەكىللىرى بىلەن بىر يۈز يىگىرمە سائەت مۇزاكىرە ئېلىپ باردۇق ، بۇ جەرياندا گومىنداڭ تەرەپ ۋەكىللىرى بىزنى ئاتمىش سائەت بومباردىمان قىلغان بولسا ، بىزمۇ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىللىرىنى ئاتمىش سائەت بومباردىمان قىلدۇق !···

ماناس دەرياسى بويلىرىدا ئۇزاق ، ھەيۋەتلىك ھۆررا سادالىرى ياڭرىدى .

نەقمۇ نەق بىر ئايدىن كېيىن ئۈچ ۋەكىل غۇلجىدىن يەنە ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلدى . ئۈرۈمچى كوچىلىرى كۈل رەڭ قار بىلەن تولغان ، قىش تۇرمۇشىنى ئۆزگەرتىۋەتكەن ، شاۋقۇن بىلەن ئاقىدىغان ئۈرۈمچى دەرياسىنىڭ ئۈنى ئۆچكەن ، قىزىلتاغ ئۈستىدە ئاچ قارغىلار قاقىلدىشىپ ئۇچۇپ يۈرەتتى .

— مەن چىدىيالمىدىم ! — دېدى ئوبۇلخەيرى تۆرە لىڭشىپ تۇرىدىغان كۆۋرۈكتىن ماشىنا بىلەن ئۆتۈۋېتىپ ، — ئۆمرۈمدە بۇنداق ئۇزاق ئولتۇرۇپ باقمىغانمەن ، سۆزمۇ سۆز تالىشىش ، بىر - بىرىگە يول قويماستىن ۋارقىرىشىش يەنە باشلىنىدىغان بولدى . بۇ قېتىم قانچە كۈن تالىشارمىز ؟

— يېڭى قوشقان ئۈچ ماددىنى ئاڭلىسا ئۇلار تېخىمۇ چىچاڭشىيدىغان بولدى . سىياسىي ساقچىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش ، شىنجاڭغا يۆتكەپ كەلگەن دۆلەت ئارمىيىسىنى قايتۇرۇپ

كېتىش ، يەرلىك ساقچىلارنى مۇسۇلمانلاردىن قىلىش دېگەن تەلەپلەر ئۇلارنىڭ تازا يېغىرىغا تېگىدۇ . مېنىڭچە ، ئۇلار ھەرگىز قوشۇلمايدۇ ، قوشۇلمىسا بىزمۇ قاتتىق تۇرۇۋالىمىز !

— سوۋېت كونسۇلى ئاشۇ يېۋسىيېف يەنە ئارىغا چۈشۈۋالارمىكىن ؟

— ئارىغا چۈشۈۋالسىمۇ بىز چىڭ تۇرىمىز ، — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى قەتئىي قىلىپ ، — بۇ قوشۇمچە ئۈچ ماددا بىزنىڭ ھەربىي جەھەتتىكى ئۈستۈنلۈكىمىزنىڭ ئاساسى بولىدۇ !

— باشقا تەرەپتە يول قويساقمۇ ، ئەسكەر مەسىلىسىدە يول قويالمايمىز !

26 - دېكابىر كۈنى گېنېرال جاڭ جىجۇڭ ۋەكىللەر بىلەن كۆرۈشتى . ئۇ خۇشال ، قىزغىن ئىدى ، قوشۇمچە ئۈچ ماددىنى ئوقۇپ چىقىپ قوشۇمىسىنى تۈردى - دە :

— ئوشۇقچە ، بۇ ئۈچ ماددا تولىمۇ ئوشۇقچە ، مۇزاكىرە قىلغۇدەكمۇ يېرى يوق . قايتۇرۇۋېلىڭلار دەپ تەكلىپ بېرىشتىن باشقا ئامال يوق !

يېڭى بىنانىڭ يىغىن زالى ئىس بىلەن تولغان ، ئىككى تەرەپ ۋەكىللىرى توختىماي تاماكا چېكەتتى . رەخىمجان بىلەن ئەخمەتجان ھەربىيچە كىيىنگەن ، بىرلا ئوبۇلخەيرى تۆرە تىك ياقىلىق قارا سوكنىدىن تۈجۈركا ، بېشىغا جىيەك تۇتۇلغان تەقى كىيىپ ئولتۇراتتى . جاڭ جىجۇڭمۇ ھەربىيچە فورما بىلەن كۆكرىكىگە مېداللارنى تاقىۋالغانىدى . قالغان ئەمەلدارلار كاستۇم - بۇرۇلكا ، بەزىلىرى جۇڭسەنفۇ كىيگەن ، ھەممىسىنىڭلا ئاغزىدا پاپىرۇس چىشلەكلىك ئىدى .

— قايتۇرۇۋېلىش ھوقۇقى بىزدە يوق . قايتىپ بېرىپ ھۆكۈمىتىمىزگە دوكلات قىلىشتىن باشقا ئىلاجىمىز يوق ! — دېدى رەخىمجان ئاي - يۇلتۇزلۇق بەلگىسى بار شەپكىسىنى كۆزىگە چۈشۈرۈپ قويۇپ ، قوشۇمىسىنى تۈرۈپ .

— ئۇنداقتا ! — دېدى جاڭ بۇجاڭ خاپىلىقىنى يوشۇرالماي ، — قانداق ئىلگىرىلەيمىز ؟ بۇ ئۈچ ماددىنى ۋاقتىنچە قويۇپ تۇرۇپ ، ئون بىر ماددىنىڭ مەزمۇنلىرىنى كونكرېتلاشتۇرايلى . ماددىمۇ ماددا كونكرېتلاشتۇرايلى . بۈگۈن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەشكىلى توغرىسىدا قوشۇمچە 1 - ھۆججەت لايىھىسىنى مۇزاكىرە قىلايلى ئەمىسە ، ئارمىيە مەسىلىسى قوشۇمچە 2- ھۆججەت قىلىنىدى . ئۇنى كېيىن مۇزاكىرە قىلايلى .

ماددىمۇ ماددا ئوقۇش ، پىكىر بېرىش ، تالاش - تارتىش باشلىنىپ كەتتى . تەرجىمانلارنىڭ ھالىغا ۋاي ، ئۇلارنىڭ ئاغزى توختىمىدى :

... ۋەقە ھەل بولغاندىن كېيىن ، ئۈچ ئاي ئىچىدە ھەرقايسى ناھىيە خەلقلىرى ناھىيىلىك كېڭەش ئەزالىرىنى سايلاپ ، ناھىيىلىك مەسلىھەت كېڭەشى تەشكىل قىلىنىدۇ . ناھىيىلىك مەسلىھەت كېڭەشى ناھىيىنىڭ ھاكىمىنى سايلاپ چىقىدۇ ، مۇئاۋىن ھاكىم ، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ بۆلۈم باشلىقى ۋە ئۇنىڭدىن يۇقىرى خادىملىرىنى ناھىيە ھاكىمى ئېلىپ ئىشلىتىش ھاۋالە قىلىنىدۇ . سايلام يولىغا قويۇلغۇچە ھازىرقى مەمۇرىي ئەمەلدارلار ساقلاپ قېلىنىدۇ .

لايىھە ئوقۇلۇپ شۇ يەرگە كەلگەندە ، كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ دىققەت بىلەن تىڭشاپ ئولتۇرغان ئوبۇلخەيرى تۆرە ئىنچىكە بۇرۇتلىرىنى سىلاپ قويۇپ ھىجايدى :

— ھەممە يەردە سايلام بولار - ھە ؟

— شۇنداق بولمايزە ! — رەخىمجان مەغرۇر جاۋاب بەردى .

... ۋالىي ۋە مۇئاۋىن ۋالىيلارنى شۇ يەرلىك كىشىلەر كۆرسىتىدۇ . ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىپ بېرىشىگە سۇنىدۇ . ۋالىي مەھكىمە خادىملىرىنى ۋالىي تەيىنلەپ ئىشلىتىدۇ !

— بۇ شىنجاڭ تارىخىدىلا ئەمەس ، جۇڭگو تارىخىدا پەيدا

بولغان ناهايىتى چوڭ ئىسلاھات ! ــــ دېدى ئەخمەتجان .
ــــ شۇنىڭ ئۈچۈن مۇنۇ كاتتىۋاشلارنىڭ بېشى چۈشۈپ
كەتتى ـ دە !
••• دۆلەت ئاساسىي قانۇنى ئېلان قىلىنغۇچە ، شىنجاڭ ئۆل ـ
كىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەشكىلىنى مەركەز كېڭەيتىپ تولۇقلايدۇ .
ــــ ئۆلكىدە سايلام بولمامدۇ ؟ ــــ رەخىمجاننىڭ سوئالى
جاۋابسىز قالدى .
ــــ يەنى بۇرۇنقى ئون ئۈچ ھۆكۈمەت ئەزاسى يىگىرمە بەشكە
كۆپەيتىلىدۇ . بۇنىڭدىن ئون نەپىرىنى مەركەز بىۋاستە بېكى ـ
تىپ ئەۋەتىدۇ . قالغان ئون بەش نەپىرىنى ھەرقايسى ۋىلايەتلەر
كۆرسىتىپ يوللايدۇ . مەركەز تەيىنلەيدۇ !
ــــ ھەي ، بۇ يېرى بولماپتۇ . ئامېرىكىدا پىرىزدېنتنى
خەلق سايلاۋاتسا ؟ ــــ رەخىمجاننىڭ بۇ سوئالىمۇ جاۋابسىز قالدى .
••• ئون بەش نەپەر كىشى ئىچىدە ، ئىلى ، ئالتاي ، تارباغاتايدىن ئالتە
كىشى بولۇپ ، مۇئاۋىن رەئىس ، مۇئاۋىن باش كاتىپ ، مائارىپ نازارىتى ـ
نىڭ نازىرى ، خەلق ئىشلار نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى ، سەھىيە باشقار ـ
مىسىنىڭ باشلىقى ۋە مەخسۇس ئەزا بولۇپ بىردىن كىشىنى ئۆز ئىچىگە
ئالىدۇ .
ــــ بىز ئارانلا ئالتە كىشىما ؟ يىگىرمە بەشنىڭ ئىچىدە
ئارانلا ئالتە ، ياق ، ئـونـدىن كەم بولسا بولمايدۇ ! ــــ رەخىم ـ
جان يەنە نارازى بولدى .
••• دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى كاپالەتلەندۈرۈلۈپ ، دىنىي
كەمسىتىش مەنئى قىلىنىدۇ .
ھۆكۈمەت ھۆججەت ـ ئالاقىلىرىدە دۆلەت يېزىقى بىلەن
مۇسۇلمانچە يېزىق تەڭ قوللىنىلىدۇ . باشلانغۇچ مەكتەپ ، ئوت ـ
تۇرا مەكتەپلەردە ئۆز مىللىي يېزىقى قوللىنىلىدۇ . لېكىن
ئوتتۇرا مەكتەپلەردە دۆلەت يېزىقى رەسمىي دەرس قاتارىدا ئۆتۈ ـ
لىدۇ . ئالىي مەكتەپلەردە دۆلەت يېزىقى بىلەن مۇسۇلمانچە يې ـ

زىق تەڭ قوللىنىلىدۇ .
ھۆكۈمەت سودىگەرلەرگە ئىچكى ۋە تاشقى سودا ئەركىنلى ـ
كىنى بېرىدۇ . لېكىن تاشقى سودا بىلەن شۇغۇللىنىدىغان سودى ـ
گەرلەر مەركىزىي ھۆكۈمەت چەت ئەل ھۆكۈمەتلىرى بىلەن
تۈزگەن سودا كېلىشىملىرىگە رىئايە قىلىشلىرى كېرەك .
ــــ يەنە تىزگىن بار ئىكەن ـ دە !
ــــ بىزگە جىق يول قويۇلۇپتۇ ، ــــ دېدى ئەخمەتجان ، ــــ
جاڭ بۇجاڭغا رەھمەت !
ــــ تۆۋەندە ھەربىي ئىشلارغا ئائىت تۈزۈلگەن يەتتە ماددى ـ
نى ئوقۇپ ئۆتەيلى ، ــــ دېدى جاڭ جىجۇڭ ئەخمەتجاننىڭ رەھ ـ
مىتى بىلەن خۇشال بولۇپ .
••• (1) مىللىي ھەربىي قوشۇن تەشكىللەشكە يول قويۇلى ـ
دۇ . بۇ قوشۇن مۇسۇلمان خەلقلەردىن تولۇقلىنىدۇ .
ــــ پاھھۇي ، قالتىس بوپتۇ !
••• (2) بۇ قوشۇن ۋە بۇ قېتىمقى قوزغىلاڭغا قاتناشقان
قوشۇنلار دۆلەت ھەربىي شتاتى بويىچە ئۆزگەرتىپ تەشكىللىنىدۇ .
ــــ بىزنىڭ قوشۇننى قانداقىسىگە ئۆزگەرتمەكچىكى ؟
••• (3) بۇ ھەربىي قوشۇننىڭ سانى ۋە تۇرغۇزۇلىدىغان
ئورنى ئايرىم مۇزاكىرە قىلىنىدۇ . بۇ قوشۇمچە 2 ـ ھۆججەت
قىلىنىپ ئىمزا قويۇلغاندىن كېيىن كۈچكە ئىگە بولىدۇ .
(4) بۇ قوشۇننىڭ تەلىم ـ تەربىيە مەشىقلىرى ۋە بۇيرۇق ـ
لىرى ئۇيغۇر ، قازاق تىل ـ يېزىقىدا يۈرگۈزۈلۈش پرىنسىپ
قىلىنىدۇ .
(5) بۇ قوشۇندىكى ھەر دەرىجىلىك ئوفىتسېرلار ئەسلىدى ـ
كى دەرىجە ـ ۋەزىپىلىرىنى ساقلىغان ھالدا ، تۈركۈمگە بۆلۈپ ،
ھەربىي مەكتەپلەرگە ئەۋەتىلىپ ، تېگىشلىك ئوفىتسېرلىك تە ـ
لىم ـ تەربىيىگە ئىگە قىلىنىدۇ .
ــــ گومىنداڭ بىز خەقنى تەربىيىلەمدا ، ياق ، موسكۋاغا

ئەۋەتسۇن ـ دە !

(6) بۇ قوشۇننىڭ تەلىم ـ تەربىيە ئىشلىرىغا ياردەم قىلىش ئۈچۈن ھۆكۈمەت تەربىيىچى خادىملارنى ئەۋەتىدۇ .

— بىزنىڭكىلەر گومىنداڭ تەربىيىچىلىرىنىڭ گېپىنى ئاڭلامدا !

(7) مەركەزنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قوشۇنلىرى بۇ قوشۇن بىلەن بىر ئورۇندا تۇرغۇزۇلمايدۇ . ئۇلار ئۆزئارا دۈشمەنلىك قاراشتا بولماسلىقى ، ئۆزئارا دوستانە مۇناسىۋەتتە بولۇشلىرى لازىم .

— بۇنداق دېگەنبىلەن دوست بولماق تەس ـ دە . بىر ـ بىرىنى يېۋەتكۈدەك قىلىپ تۇرۇۋاتسا ئەسكەر دېگەن !

••• ۋەقە ھەل بولۇپ ئون كۈن ئىچىدە ھەر ئىككى تەرەپ تۇتۇلغان ، قولغا ئېلىنغان كىشىلەرنى بوشىتىدۇ ھەمدە ئۇلار بۇنىڭدىن كېيىن ھەرقانداق باھانە ـ سەۋەبلەر بىلەن كەمسىتىلمەسلىككە كاپالەتلىك قىلىنىدۇ !•••

— ئىلى ۋەكىللىرىنىڭ پىكىرلىرىگە ئىمكانقەدەر ھۆرمەت قىلدۇق ، ئەڭ زور دەرىجىدە يول قويدۇق ! — دېدى جاڭ جىجۇڭ ، — رەسمىي ھۆججەت بىلەن قوشۇمچە 1 ـ ھۆججەتكە مەن قوشۇلىمەن . سۆھبەت 1946 ـ يىلىغا ئۆتۈپ كەتمىسۇن . سىلەرنىڭمۇ ئىمزا قويۇشقا قوشۇلۇشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن .

— مەنمۇ ئاساسەن قوشۇلىمەن ، — دېدى رەخىمجان ئەخمەتجانغا قاراپ قويۇپ ، — بىرلا يېرىگە تۈزىتىش كىرگۈزسەك بولارمىكىن .

— خوش ، سۆزلەڭ ، — دېدى جاڭ جىجۇڭ ، — ئىمكان بولسىلا تۈزىتىمىز .

— ھۆكۈمەت تەركىبىدە بىزنىڭ ۋەكىللىرىمىز ئالتە بولسا تولىمۇ ئاز بولۇپ قالىدۇ . ھېچبولمىسا ئون بولۇشى كېرەك .

— مەنمۇ كۆپەيتىشنى تەكلىپ قىلىمەن . بىز خەلقىمىزگە

جاۋاب بېرەلمەي قالمايلى يەنە .

گومىنداڭ ۋەكىللىرى بىر ـ بىرىگە قاراشتى .

— ھېلىمۇ ئاز ئەمەس ، — دېدى لياڭ خەنساۋ ، — خەلقچىل سايلامدا سىلەرگە مايىل ئادەملەر سايلىنىشى مۇمكىن .

— يەتتە ۋىلايەت ، ئۆلكە ئىدارىلىرىگە بېرىلگەن سان ئارانلا توققۇز . بىر ۋىلايەتكە بىردىن بولسا يەتتە ۋىلايەتكە يەتتە سان ، ئۆلكىلىك ئىدارىلەرگە ئىككى سان .

— سىلەرگە بىر ۋىلايەتكە ئىككىدىن توغرا كەلدى . بىر ھەسسە جىق ، يەنە ئازما ؟

— بىز دېگەن «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» دېگەن نامدىن ۋاز كەچتۇق ، بىز سىلەر بىلەن تەڭ ئورۇندا تۇرۇشىمىز كېرەك ئىدى ! — رەخىمجان خاپا بولدى .

— ماقۇل ، — دېدى جاڭ جىجۇڭ كۈلۈپ قويۇپ ، — يەنە يول قويايلى ، مەركەزنىڭ ئون ساندىن ئىككىنى قىسقارتىپ سىلەرگە بېرەيلى ، سەككىز بولسۇن !

بۇجاڭنىڭ سۆزىنى ھېچكىم يىرالمىدى . يەنە تالىشىش ئوڭايسىز ئىدى . ئەخمەتجان قاسىمى رەخىمجانغا قاراپ قويۇپ بېشىنى لىڭشىتتى .

— مەن ئىمزا قويۇشقا قوشۇلىمەن ، جاڭ بۇجاڭغا رەھمەت !

ۋەكىللەر چاۋاك چېلىشتى . ئاۋۋال جاڭ جىجۇڭ ، ئارقىدىن رەخىمجان سابىرھاجىيوف ، ئوبۇلخەيرى تۆرە ، ئەخمەتجان قاسىمىلار ئىمزا قويۇشتى . «بىتىم» نىڭ ئاخىرىغا خەنزۇ يېزىقىدا جۇڭخۇا مىنگونىڭ 35 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى ، ئۈرۈمچى ، يېڭى بىنا دەپ يېزىلغانىدى .

يېڭى يىلنى تەبرىكلەش پائالىيەتلىرى داغدۇغىلىق ئۆتكۈزۈلدى . ۋۇ جۇڭشىن ئاخىرقى قېتىم مەركەز ۋەكىللىرىگە زىياپەت بەردى . ئۈرۈمچى ۋىلايىتىنىڭ يېڭىدىن تەيىنلەنگەن ۋالىي-

سى بۇرهان شەهىدى ئۈرۈمچىنىڭ نەنلياڭ رايونىدىكى ، ئۈز
ۋاقتىدا 8 ـ ئارمىيىنىڭ ئىش باشقۇرۇش ئورنى بولغان ئىككى
قەۋەتلىك قورۇنىڭ يېنىدىكى چوڭ دەرۋازىلىق ئۆيىدە ئىلى
ۋەكىللىرىگە زىياپەت بەردى . زىياپەتكە ئىچكىرىدىن يېڭىلا قاي-
تىپ كەلگەن گومىنداڭنىڭ مۇھىم ئادەملىرىدىن مەسئۇد سەب-
رى ، ئەيسا ئالىپتېكىن ، مۇھەممەت ئىمىن بۇغرالارمۇ قاتناش-
تى . بۇ يەرگە يىغىلغان ئۇيغۇر زىيالىيلىرى دەۋرنىڭ هەرخىل
ساهەلىرىگە ۋەكىللىك قىلالايدىغان ، ئۆزلىرىنى خەلقىگە ، مىل-
لىتىگە هۆرلۈك ، بەخت ـ سائەت يارىتىشقا بېغىشلىغان پىدا-
كارلار هېسابلايتتى . خەلقمۇ ئۇلارغا شۇنداق باها بېرىشەتتى .
ئۇلار دۇنيا ، جۇڭگو ، شىنجاڭ ، ئۆتمۈش ، هازىر ، كېلەچەك
توغرىسىدا مول بىلىم ، يېڭىچە قاراش ۋە ئارزۇ ـ ئۈمىدلەرگە
ئىگە ئادەملەر بولغاچقا ، ئۇلارنىڭ سۆزلىرى قىزىقارلىق ، سۆھ-
بەتلىرى مەنىلىك ئىدى . رەخىمجان سابىرهاجىيوف ئۇزۇندىن
بىرى كۆرۈشمىگەن كىچىك دادىسى مەسئۇد سەبرىنى كۆرۈپ
خۇشال بولدى . ئۇلار شىڭ شىسەينىڭ قولىدا ئۆلگەن قېرىنداش-
لىرىنىڭ ئەهۋاللىرىنى سۆزلەپ كۆز يېشى قىلىشتى . ئەخمەت-
جان قاسىمى ئەيسا ئالىپتېكىن ۋە مۇهەممەت ئىمىن بۇغرالار
بىلەن تارىخ ، هازىرقى دەۋر ۋە كەلگۈسى توغرىسىدا قىزغىن
سۆزلەشتى . ئاق سېرىق ، سېمىز ، گەۋدىلىك ئادەم بۇرهان
شەهىدى ئۇزۇن يىل هۆكۈمەت ئىشى بىلەن شۇغۇللانغان ، گەر-
چە قازان شەهرىنىڭ ئەتراپىدىكى ئاقسۇ دېگەن يەردە تۇغۇلغان
بولسىمۇ ، ئۇ ئۆزىنى سېپى ئۆزىدىن شىنجاڭلىق ئۇيغۇر هېساب-
لايدىغان ئادەم ئىدى . ئۇ سىياسەتكە ، ئىلىمگە ، تىلغا ۋە تارىخقا
كۆڭۈل بۆلىدىغان زىيالىي ، شېڭ شىسەي ئۇنى ئەتمۋارلىغان ،
كېيىن «سوۋېتپەرەس» دەپ تۈرمىگە سالغان . بىر يىلنىڭ
ئالدىدا ۋۇ جۇڭشىن شىنجاڭغا رەئىس بولۇپ كەلگەندىن كېيىن
ئۇ تۈرمىدىن چىققان . ئۇ تۈرمىدە «خەنزۇچە ـ رۇسچە ـ

ئۇيغۇرچە لۇغەت» تۈزگەن . يېقىندا گېنېرال جاڭ جىجۇڭ :
بۇرهان ئەپەندى ئوقۇمۇشلۇق ، مەشهۇر ئادەم ، زوراۋان هاكىمى-
يەت مەزگىلىدە ئۇ گۇناهكار هېسابلىنىپ تۈرمىگە تاشلاندى .
هازىر ئۈرۈمچىنىڭ ۋالىيسى ، رولى ناهايىتى چوڭ ، دەپ ماخ-
تىغان . يېشى ئەللىك ئۆپچۆرىسىگە بارغان بۇ ئادەم ئەخمەتجان-
دىن رازى بولغانلىقىنى تەكىتلەپ قولىغا رومكا ئالدى :
— تىنچلىق ، دېموكراتىيىنىڭ ئىشقا ئېشىشىدا چوڭ رول
ئوينىدىڭىز ، ئۇكام ، بۇنىڭدىن كېيىن رولىڭىزنى تېخىمۇ جارى
قىلدۇرۇپ ، خەلقىمىزنىڭ بەخت ـ سائادىتى ئۈچۈن تېخىمۇ
كۆپ كۈچ چىقىرىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن !
— جياڭ ۋېيىۋەنجاڭنىڭ سالامەتلىكى ئۈچۈن ! — دەپ
قەدەھ كۆتۈردى مەسئۇد سەبرى ، ئەخمەتجان رومكىسىنى كۆتۈر-
مىدى . باشقىلار تۈگەل كۆتۈردى . ئەخمەتجاننىڭ كۆتۈرمىگىنى-
نى كۆرۈپ رەخىمجانمۇ رومكىسىنى قويۇپ قويدى :
— بىز بۇ ۋېيىۋەنجاڭغا ئۆلۈم تىلەيدىغان يەرنىڭ ۋەكى-
لى ، كىچىك دادا ، سىزنىڭ سالامەتلىكىڭىز ئۈچۈنلا كۆتۈرەي !
كۆپچىلىك رومكىلىرىنى قويۇپ قويدى ، ئوڭايسىزلىق پەي-
دا بولدى .
— بۇ يەردە ئەڭ ياخشىسى ، سىياسىي خاهىشلارغا بېرىل -
مەيلى ، — دېدى ساهىبخانا بۇرهان شەهىدى ، — دوستلۇق
ئۈچۈن كۆتۈرەيلى !
هەممىسى رومكىلىرىنى يەنە قولىغا ئېلىشتى .
— لېكىن بىلەيلىكى ، بىزگە ياخشىلىق جياڭ جۇشىدىنلا
كېلىدۇ . ئالىي مۇختارىيەتنى تارىختا ئۆتكەن قايسى هۆكۈمران
تىلغا ئالالىغان ؟ قېنى ، تارىخچىمىز مۇهەممەت ئىمىن بۇغرا
ئەپەندىم دەپ باقسۇن ، بۇنى گومىنداڭنىڭ ياراتقۇچىسى سۇن
جۇڭشەن ئەپەندىم ئوتتۇرىغا قويغان ، جياڭ جۇشى ئەمەلگە ئاشۇرغى-
لىۋاتقان بۇ كاتتا سىياسىي غەمخورلۇق تارىختا كۆرۈنگەنمۇ ؟

— تارىختا ئەلۋەتتە ئۇنىڭدىن كاتتىلىرىمۇ ئۆتكەن ، — دېدى مۇھەممەت ئىمىن بۇغرا — پاكار ، دوغىلاق ، كۆزلىرى ئويناپ تۇرىدىغان ئادەم ، — يىراقنى دېمەيلا يېقىندىلا ئورخۇن ئۇيغۇر دۆلىتى ، قاراخانىيلار ئۇيغۇر دۆلىتى ، ئىدىقۇت - قۇچۇ ئۇيغۇر دۆلىتى ، سەئىدىيە ئۇيغۇر خانلىقى ئۆتتى . بۇ ئۇيغۇر دۆلەتلىرى ئالىي مۇختارىيەتتىن ئەلۋەتتە يۈز ھەسسە ، مىڭ ھەسسە يۈكسەك ئىدى .

— ياق ، مەن مانجۇلار يۇرت سورىغاندىن كېيىن ئۆتتىمۇ ، يوق دېمەكچى ؟

— يېقىنقى زاماندا ئىلى سۇلتانلىقى ...

— ياق ، ياق ... ماقۇل ، بۇ تېمىنى قويايلى ، تالاشمايلى ، مەقسىتىمىز بىرغۇ ، خەلقىمىزنى زۇلۇم - غۇربەتتىن قۇتۇلدۇرۇش ، خەلقىمىزگە بەخت - سائادەت يارىتىش !...

— ماقۇل ئەمىسە ، — دېدى ئەخمەتجان ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ ، — خەلقىمىزنىڭ بەخت - سائادىتى ئۈچۈن قەدەھ كۆتۈرەيلى !

قەدەھلەر ئۇرۇلدى ، كۆپچىلىك تەنتەنە قىلىشتى . مەسئۇد سەبرى ئاغزى بېسىلماي سۆزلەيتتى ، ئۇ بىرلىرىنى ماختايتتى ، بىرلىرىنى تىللايتتى . ئۇنىڭ سۆزلىرىگە زەن قويۇپ تىڭشاۋاتقان ئەخمەتجان قاسىمى ئىدى . ئۇ مەسئۇد سەبرىنىڭ سۆزلىرىدىن بۇ ياشنىپ قالغان ، كۆزلىرى يوغان ، ئىككى مەڭزى قىزىل ئادەمنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا ، ئىلى ئىنقىلابچىلىرىغا بولغان ئۆچمەنلىكىنى سېزىپ قالدى .

— ئاڭلىسام ، سىزنى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ تەپتىش مەھكىمە باشلىقى قىلغۇدەك ، تەپتىش باشلىقى بولغىنىڭىزدا ، خەلقىمىزگە خەلقچىللىق ، ئادىللىق يەتكۈزۈشتە رول ئوينىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن . بىز تىنچلىق سۆھبىتىگە كەلدۇق ، نەتىجىلەرگىمۇ ئېرىشتۇق . بۇلار تېخى قەغەز يۈزىدە . خەلقىمىز ئە-

مەلگە ئاشقان خەلقچىللىققا تولىمۇ موھتاج . زۇلۇم - خورلۇقنى ھارغۇچە تارتتى ، خەلق خاتىرجەم ، باياشات تۇرمۇشقا تەشنا . بۇنىڭ ئۈچۈن تىنچلىق كېرەك . لېكىن بىز تىنچلىقنىڭ دۈشمەنلىرىنىڭ بۇلۇڭ - بۇلۇڭلاردا يۈگۈرۈشۈپ يۈرۈۋاتقانلىقىنىمۇ سەزدۇق . بەزىلەر يەڭ ئىچىگە تىغ يوشۇرغان ، دوستۇم دەپ قۇچاقلاشقان بولۇپ كەينىدىن تىغ ئۇرۇش كويىدا . تىنچلىق تۈتەك پەردىسىنىڭ ئارقىسىدا بىزنى قىرىپ تۈگىتىشنىڭ كويىدا يۈرگەن قارا كۆلەڭگە بىزگە ئېنىق كۆرۈندى !...

— شۇنىمۇ كۆرۈشىڭىز كېرەككى ، سىزگە ئۆز ۋاقتىدا قورال تۇتقۇزغان ئاشۇ ئادەم ھازىر قوراللىرىڭىزنى تارتىۋېلىپ ، پۇت - قوللىرىڭىزنى چۈشەپ دۈشمىنىڭىزنىڭ ئالدىغا ئىتتەرمەكتە . بۇنداق چاغدا ھوشيار بولۇپ جىياڭ ۋېيپۇەنجاڭغا سادىق بولۇش سىزگىمۇ ، خەلققىمۇ پايدىلىق ! — دەپ قوشۇمچە قىلدى ئەيسابەگمۇ .

ئىككى قۇتۇپنىڭ كەسكىن مۇنازىرىسىنى يەنە بۇرھان شەھىدى توختاتتى .

— نىيەت - مەقسىتىمىز ئوخشاش ، مۇھەببەت - نەپرىتىمىزمۇ ئاساسەن ئوخشاش . تاللىغان ئۇسۇللىرىمىزدا پەرق بار ! — دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ ، — ھەق - ناھەقنى تارىخقا تاپشۇرايلى ، قېنى ، تىنچلىق بىتىمىنىڭ ئىمزالانغانلىقىنى تەبرىكلەيلى !

— بۇنىڭغا ھېچكىم قارشى ئەمەس ! — دېدى مەسئۇد سەبرى رومكىسىنى ئەخمەتجاننىڭ رومكىسىغا تەگكۈزۈپ ، — ئېتىراپ قىلايلىكى ، جاڭ جىجۇڭ تولا كەڭ قورساق ئادەم .

— بىز بۇنىڭغا ئىقرار ، مەن نەچچە قېتىم رەھمەت ئېيتتىم ! — دېدى ئەخمەتجان .

— جاڭ بۇجاڭ ۋېيپۇەنجاڭنىڭ مېھىر - شەپقىتىنى يەتكۈزدى ، — دېدى مەسئۇد سەبرى ، — شۇنىڭ ئۈچۈن !...

— گۈزەل كەلگۈسى ئۈچۈن ! — دەپ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى ئەخمەتجان ئۇستىلىق بىلەن ، — ئەتىكى غەلىبىلىرىمىز ، 1946 - يىلىدىكى ئۇلۇغ ئىشلىرىمىزنىڭ غەلىبىسى ئۈچۈن قەدەھ كۆتۈرەيلى !

ئىچىملىك مېھمانلارنى يېقىنلاشتۇردى ، ئۆزلەشكەن سىياسەتچىلەر ماۋتەيىنىڭ كۈچى بىلەن كۆڭۈلدىكىلىرىنى تۆكۈشكە باشلىدى . ئۇلار ستالىن ، ترومىن ، جياڭ جيېشى ، ماۋزېدۇڭلارنى تىلغا ئالدى ، تارىخنى ۋاراقلىدى ، ۋەقەلەرنى يالىڭاچ سۆزلەر بىلەن تەھلىل قىلدى . سىياسەتچىلەرنى گېپىدىن توسۇۋالغىلى بولسۇنمۇ ؟ بۇرھان شەھىدىمۇ ئاخىر ئۇلارغا ئارىلىشىپ كەتتى . ئەيسا بەگ مەست بولۇپ :

— بىزگە ھېچكىمدىن ياخشىلىق كەلمەيدۇ ! — دەپ ئۈمچەيدى .

— تۈركىيىنىڭ ئامېرىكىدەك كۈچىيىشىنى تىلەيمەن ! — دېدى مەسئۇد سەبرى كىرىسلودا يېنىچە يېتىۋېلىپ تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن .

— ھەممىنى قىلغان ئورۇسلار . گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيىنى ئۇرۇشقا سالدى ، بىزنىمۇ شۇنداق قىلماقچى !

— گومىنداڭغا قورال بېرىپ ، ئەسكەرلىرىنى جەنۇبتىن شىمالغا توشۇپ ياپونىيىنىڭ تەسلىمىنى قوبۇل قىلدۇرۇش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتقان ئامېرىكا تۇرسا ، يەنە سوۋېتنى تىللايسىزغۇ !

— ئامېرىكا خەلقپەرۋەر ، ئورۇس دېگەن شوۋىنىست !

— نەق شوۋىنىست ئامېرىكا ، ئۇنىڭغا ئاسىيادا نېمە بار ؟

— ئۇ ئاسىيادا جەڭ قىلدى - دە ، ئۇنىڭ قانۇنىنى ئوقۇغانمۇسىز ؟ نەدە ئادالەتسىزلىك بولسا ئۇ شۇيەردە ئۇنىدۇ !

— ئادالەتسىزلىك دېگىنىڭىز ، ئۇنداقتا ، سوتسىيالىزم - كوممۇنىزمما ؟

— مەن ئۇنداق دېمىدىم !

— ھاي ، ھاي ··· ئاغزىمىزغا بېقىپ گەپ قىلايلى جۇمۇڭلار ، بىكار ئەتىلا ك گ ب نىڭ دەپتىرىگە چۈشۈپ قالمايلى !

— جۇڭتۇڭ ، جۇنتۇڭلارنىڭ دەپتىرىگە چۈشمىسەكلا بولدى !

بۇلار راسا يېتىلىپ ئاغزىغا كەلگەننى چاينىماي سۆزلەۋاتقاندا ، ئوخشاشلا يېڭى بىنانىڭ زىياپەت زالىدىمۇ بىر تۈركۈم كاتتىۋاشلار سىياسىي سەھنىگە چىقىۋېلىپ ، ئۆز سۆزمەنلىكىنى كۆرسەتمەكتە ئىدى :

— جاڭ بۇجاڭ ، بۇ باندىتلارنىڭ ھەيۋىسىنى ئۆستۈرۈپ قويدىڭىز !

— چوڭ - چوڭ مەسىلىلەردە ئۇلار مەقسىتىگە يەتتى !

— كۈلكىلىك گەپ . جاڭ بۇجاڭنىڭ دانالىقى نەق مۇشۇ يەردە ، يولۋاسنى سىلاپ - سىيپاپ قەپەسكە ئەكىردى . ئەمدى ئۇ سېنىڭ ئويۇنچۇقۇڭ بولىدۇ - دە !

— ياق ، بىز تاش سانىساق ، ئۇلار قۇم سانايدۇ ، ھېلىقى ئەخمەتجان دېگىنى ھېيلىگەر نېمىكەن ، قوي تېرىسىگە ئورىلىۋالغان بۆرىكەن !

— بۇ خەققە زادى چىراي ئاچمايدىغان گەپ ئىدى . دۇنيا ئۇرۇشى بولمىغان بولسا ، ستالىن بىلەن شېڭ شىسەي بۇ خەقنى بۇ چاغقىچە قىرىپ تۈگەتكەنتى !

— ئۇنداق قىلىش ۋەھشىيلىك ، ئۇلار ئاق كۆڭۈل ، ساددا ، كەڭ قورساق ، مېھماندوست خەلق ، ئۇلار بولمىسا بىزنى كىم باقىدۇ . كۇلىدىن ئەمگەكچى چىقمايدۇ بۇ يەرگە ، ئەمەل تۇتۇپ يانچۇق چىڭدايدىغانلار چىقىدۇ ، ئۇيغۇر ، قازاق بولمىسا ئۇلار كىمنى تالاپ باي بولىدۇ ؟···

— جاڭ بۇجاڭ ، سىزگە ۋېييۈەنجاڭدىن جىددىي تېلېگ-

راما !

جاڭ جىجۇڭ چۇڭچىڭغا چاقىرتىلغانىدى . تېلېگراممىدا : «بۇ يەردە بېجىرىشكە تېگىشلىك جىددىي ئىش بار . ۋاقتىنچە چۇڭچىڭغا قايتىپ كەلسىڭىز» دېيىلگەنىدى .

يېڭى يىلنىڭ 3 - كۈنى جاڭ جىجۇڭ چۇڭچىڭغا ماڭماقچى بولۇپ ، شىمالىي بىنانىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدە تۇرۇشلۇق ئىلى ۋەكىللىرىنىڭ يېنىغا كىردى . ئۇ ئۇزۇن ، ماش رەڭ ھەربىيچە پەلتو ، ئالدى ئېگىز ، چوڭ قاسقانلىق شەپكە كىيگەن ، گومىنداڭ دۆلەت گىربى بەلگە قىلىنغان كاكار ، مۇرىسىگە پاگون تاقالغان كۆرۈنۈشتە خۇددى ئالدىنقى سەپكە قوماندانلىق قىلىشقا ماڭغاندەك كۆرۈنەتتى . ئۇ ۋەكىللەرنىڭ يېڭى يىلىنى تەبرىكلىدى . 1946 - يىلىنىڭ تىنچلىق ، دېموكراتىيە ، دوستلۇق ۋە گۈللىنىش يىلى بولۇشىنى تىلىدى .

— ياپونغا قارشى ئۇرۇشنىڭ غەلىبىسى جۇڭگونىڭ دۇنيادىكى ئورنىنى كۆتۈردى . جۇڭگو ، ئامېرىكا ، ئەنگلىيە ، سوۋېت ئىتتىپاقى ، فرانسىيە دۇنيادىكى بەش چوڭ دۆلەت دۇنيا تەقدىرىنى بەلگىلەيدىغان مۇھىم دۆلەتلەر . بىز دۆلىتىمىز بىلەن پەخىرلىنىمىز . مەن سىلەرنىڭ ۋەتەننى سۆيۈپ ، دۆلەتنى ھىمايە قىلىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن . جۇڭگو ئەمدى دۆلەت قۇرۇش ئىشىنى باشلايدۇ . ۋەتەننى سۆيۈش ، گۈللەندۈرۈش دەۋر بىزگە ئاتا قىلغان زور مەسئۇلىيەت . بۇ مەسئۇلىيەت سىلەرگىمۇ تېگىل ، ۋەتەن ئۈچۈن تۆھپە يارىتىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن !

جاڭ جىجۇڭنىڭ سۆزى ۋەكىللەرنى تەسىرلەندۈردى . بۇ ئادەم ئۇلارغا يېقىپ قالغانىدى . «گومىنداڭ» دېسە قۇيقا چېچى تىك تۇرىدىغان رەخىمجانمۇ بۇ ئوچۇق چىراي ، كۆزەينەكلىك گېنېرالغا ئامراق بولۇپ قالدى .

— بىز جۇڭگو پۇقراسى ، ۋەتەننى جەزمەن ھىمايە قىلىمىز ، بىزنىڭ پىكىرلىرىمىزنى مەركەزگە يەتكۈزۈپ قويسىڭىز ،

بىزگە پاتراق ئالىي مۇختارىيەت ھوقۇقى بېرىلسىكەن ! — دېدى ئۇ بۇجاڭنىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقىپ .

— ئاتلىق 5 - كورپۇس چېكىنىپ كەتمىسە شىنجاڭدا تىنچلىق ئىشقا ئاشمايدىغان ئوخشايدۇ . ماچىڭشياڭ ماناس بويىدا ھەدەپ بىزنىڭ قىسىملىرىمىزغا ھەيۋە قىلماقتا !

— ھەربىي قوشۇن مەسىلىسى قوشۇمچە 2 - ھۆججەتتە ئايرىم مۇزاكىرە قىلىنىدۇ ، — دېدى جاڭ جىجۇڭ ئەخمەتجاننىڭ ئوچۇق - يورۇق سۆزىگە مەۋھۇم جاۋاب بېرىپ ، — بىز بىتىم قىلىۋاتىمىز . تاشقورغاندا سوقۇش بولۇۋاتىدۇ . بۇنى نېمە دەپ چۈشەندۈرىمىز ئۇنداقتا ؟

— پارتىزانلار بىتىم روھىغا رىئايە قىلىۋاتىدۇ . گېنېرال جاۋ شىگۇاڭنىڭ ئەسكەرلىرى پارتىزانلارنى ھەدەپ باستۇرۇۋاتىدۇ . ئاقسۇدىمۇ شۇنداق قىلدى . ئاتلىق 5 - كورپۇسنىڭ شىنجاڭغا كىرىشى گومىنداڭ يەرلىك قوشۇنلىرى ئۈچۈن مەدەت بولدى ! بىزنىڭكىلەر سەۋر - تاقەتنىڭ چېكى بولىدۇ دەۋاتىدۇ . قوراللىق توقۇنۇش يۈز بەرسە ، بىزنىڭ نەچچە ئاي تىرىشىپ تۈزگەن بىتىملىرىمىز بىكار بولىدۇ . خۇددى چۇڭچىڭ كېلىشىمىدەك !

— مەن تېز قايتىپ كېلىمەن ، قالغان گەپلەرنى شۇ چاغدا دېيىشەيلى !

ئاتلىق 5 - كورپۇس كېلىش بىلەن ، گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ خورىكى ئۆسۈپ ، ھەيۋىسى كۈچەيدى . ئۈرۈمچىدىن قېچىۋاتقان خەنزۇ پۇقرالار قاچماس بولدى . مەكتەپلەردە ئوقۇش ئەسلىگە كېلىپ «سەنمىنجۇيى» ناخشىسى ياڭراپ ، گومىنداڭ بايرىقى تەنتەنە بىلەن ھەركۈنى ئەتىگەندە چىقىرىلىدىغان بولدى . ئىلى ۋەكىللىرى ھەممىنى كۆرۈپ تۇردى . كۆل رەڭ كىيىم كىيگەن ئاتلىق ئەسكەرلەر ۋارقىرىشىپ ئۈرۈمچى كوچىلىرىدا ئۇياقتىن - بۇياققا يۈرەتتى . تانكا ، برونېۋىك قىسىملىرى توخ-

تىماي غەربكە ماڭاتتى. پات ـ پات ئۈرۈمچى ئاسمىنىدا ھەربىي
ئايروپىلانلار پەيدا بولاتتى ـ دە، ئوخشاشلا غەربكە قاراپ ئۇچات-
تى. بۇلارنىڭ ھەممىسى كۈچ كۆرسىتىش، ئۇرۇش قىلىش
تەقەززالىقى ئىدى.

1946 ـ يىل ئەنسىزچىلىك بىلەن باشلاندى، گېزىتلەردە
«يەنئەن باندىتلىرى» شەرقىي شىمالدا ئۇرۇش قوزغىدى دېگەن
خەۋەرلەر بېسىلماقتا، كوچىلاردا پۇقراچە كىيىنگەن ئەسكەرلەر
نامايىش قىلىشىپ «باندىتلارنى تازىلايلى!» دەپ شوئار ۋارقى-
رىشاتتى، مەكتەپلەردە يىغىن، دوكلاتلار بولۇپ، ھەدەپ جۇڭگو
كومپارتىيىسىنى تىللايدىغان ناتىقلار پەيدا بولۇشتى. ئەخمەتجان
قاسىمى بۇ ئىشلارنى سەگەكلىك بىلەن كۆزەتمەكتە، ھەمراھلى-
رى بىلەن پاراڭلاشماقتا ئىدى. ئۇلار بىلەن بىللە ئۈرۈمچىگە
كەلگەن ئابدۇكېرىم ئابباسوف ئۇلارنى ھەركۈنى يېڭى خەۋەرلەر
بىلەن تەمىنلەپ تۇراتتى. ئۇنىڭ دېيىشىچە، ئۈرۈمچىدە گومىن-
داڭغا قارشى يەر ئاستى تەشكىلاتلارمۇ پەيدا بوپتۇ. بۇ تەشكىلاتقا
قاتناشقانلار خەنزۇ زىيالىيلار ئىكەن، ئۇنىڭغا ئۇيغۇر، قازاق
زىيالىيلارمۇ قاتنىشىپتۇ. باج باشقارمىسىنىڭ باشلىقى جانىمقان
ھەدەپ ئالتايغا ئادەم ئەۋەتىپ ئوسماننى قۇترىتىۋېتىپتۇ، ئامې-
رىكىنىڭ ئۈرۈمچىدىكى مۇئاۋىن كونسۇلى ماكنانمۇ تىنچ تۇر-
ماپتەك...

ئەخمەتجان كۆل رەڭ قورغانلىق ھويلىدىكى ياتىقىنىڭ ئىك-
كىنچى قەۋىتىدە تۇرۇپ، يېنىدىكى قىزلار تولۇق ئوتتۇرا مەك-
تىپىنىڭ ئوقۇغۇچى ـ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ھەرىكەتلىرىنى كۆزى-
تەتتى. ئوقۇغۇچىلار دۆلەت بايرىقىنى چىقىرىپ بولۇپلا شوئار
ۋارقىرايتتى. ئۇ تەرجىماندىن بۇ شوئارلارنىڭ: «كوممۇنىستىك
پارتىيىنى يوقىتايلى!» دېگەن شوئار ئىكەنلىكىنى بىلىۋالدى.

ئادەملەر نېمىلەرنى ئارزۇ قىلمايدۇ، لېكىن ھايات ئۆز
يولى بىلەن مېڭىۋېرىدۇ. ئارزۇ ۋە شوئارلار رېئاللىقنى ئۆزگەر-

تىدىغان كۈچ ئەمەس. ئامېرىكا ترومېن ھۆكۈمىتى 1945 ـ
يىل نويابىر ئېيىدىلا شۇنچە چوڭ ئەسكىرىي قوشۇن، ئامېرىكى-
نىڭ زامانىۋى قوراللىرى بىلەن قوراللانغان جياڭ جيېشى ئار-
مىيىسىنىڭ جۇڭگونىڭ تەقدىرىنى ئۆزگەرتىۋېتىدىغان كۈچ ئە-
مەسلىكىنى چۈشەنگەن، ھەقىقىي سوقۇش بولۇپ قالسا مەغلۇپ
بولىدىغىنى گومىنداڭ ئارمىيىسىدىن سانى نەچچە ھەسسە ئاز،
قوراللىرىمۇ ناچار بولغان كوممۇنىستلار ئارمىيىسى ئەمەس،
ھەيۋىسى چوڭ جياڭ جيېشى ئارمىيىسى ئىكەنلىكىگە ھۆكۈم
قىلىپ بولغانىدى. ئامېرىكىنىڭ جۇڭگو ئىشلىرى مۇتەخەس-
سىسلىرى ئامېرىكىنىڭ جۇڭگوغا قاراتقان سىياسىتىدە چاتاق بار
دەپ قارىغان. سىياسەت ئىجرا قىلغۇچى باش ئەلچى خېرلى
ئۆزىنىڭ ئۈمىدسىزلىكىنى يوشۇرماي ئىستېپا سوراپ، بۇلتۇرلا
ترومېنغا ئىلتىماس يازغان. ترومېن ئامېرىكا جامائەتچىلىكى-
نىڭ پىكرى بىلەن ئۇنىڭ ئىلتىماسىنى تەستىقلىغان ۋە ئۇنىڭ
ئورنىغا ئاتاقلىق گېنېرال مارشاللنى ئەۋەتىشنى ئويلاشقان.
مارشالل نويابىردا ۋاشىنگتوندىكى ئاقسارايدا تەنتەنىلىك خوشلى-
شىش رەسمىيىتى ئۆتەپ پېنسىيىگە چىققان بولسىمۇ، لېكىن
ئۇنىڭ ئىككىنچى جاھان ئۇرۇشىنىڭ ياۋروپا جەڭ مەيدانلىرى
ۋە تىنچ ئوكيان ئۇرۇشلىرىدا ياراتقان مۆجىزىسىمان تۆھپىلىرى-
نى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇنىڭ مەشھۇر نامى، پەۋقۇلئاددە ئەقىل ـ
پاراسىتىگە ئىشىنىپ، جۇڭگو ئىشلىرىدىمۇ مۆجىزە يارىتالايدۇ
دەپ قاراپ جۇڭگوغا ئەۋەتىشنى قارار قىلغان. يىل بېشىدا
مارشالل جياڭ جيېشىغا ياردەملىشىپ، كوممۇنىستلار بىلەن
بولغان ئېلىشىشتا غەلىبە قازىنىش ئۈچۈن جۇڭگوغا كەلگەنىدى.

بۇ ئىشلارنىمۇ ئەخمەتجان، رەخىمجان، ئوبۇلخەيرى تۆرە-
لەر ئابدۇكېرىم ئابباسوفنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىدى.

«بۇ يىل نېمىلەر بولاركىن» دېگەن سوئال ھەممىگە ئور-
تاق. سىياسەتچىلەرلا ئەمەس، پۇقرالارمۇ ھاياتتىن يېڭىلىق كۈ-

تەتتى . گەرچە كۆتكەن يېڭىلىق ھەممىگە ئورتاق بولمىسىمۇ . ھەممىلا ئادەم ئۆزلىرى ياشاۋاتقان ئانا تۇپراقتا بىرەر ئۆزگىرىش بولۇشنى ئويلايتتى ، گەرچە بۇخىل ئۆزگىرىش ئۇلارنىڭ ھاياتىدا چوڭ ياخشىلىق پەيدا قىلالمىسىمۇ .

قانداقلا سىياسىي ئۆزگىرىش بولسا ، قانداق بىر ھاكىمىيەت كەلسىمۇ دېھقانلار ھامان يەر تېرىيدۇ . ئەمما سىياسەتچىلەر ئۇنداق ئەمەس ، يا ئامەتلىك ، يا ئاپەتلىك بولۇپ قالىدۇ . ئۇلار يەرشارىدىكى تەبىئەت ئۆزگىرىشلىرىگە پەرۋا قىلمايدۇ ، ئەمما سىياسىي ئاتموسفېرا ئۇلارغا بىردە جەننەتنى ، بىردە قىزىل قىيامەتنى كۆرسىتىدۇ . مانا جاڭ جىجۇڭ كېتىۋىدى ، ئۇرۇمچىنى ۋەھىمە باستى . گومىنداڭ ۋەكىللىرىنىڭ چىرايلىرىمۇ ئۇرۇمچىنىڭ تۇمانلىق قىش پەسلىگە ئوخشاپ قالدى . سالام - سەھەت ئورنىنى خىرىس بەلگىلىرى ئىگىلىدى .

شىمالىي بىنانىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدە تۇرۇۋاتقان ئىلى ۋەكىللىرى قالغان گومىنداڭ ۋەكىللىرى بىلەن زادىلا سۆزلەشمىدى . ئاباسوف ئىلى تەرەپنىڭ ماناس دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىكى ئاتلىق 5 - كورپۇسنى يۆتكەپ كېتىش توغرىسىدىكى تەلىپىگە قارىتا جاڭ جىجۇڭنىڭ يازغان جاۋاب خېتىنى ۋەكىللەرگە ئوقۇپ بەردى : «دۆلەت ئارمىيىسىنى يۆتكەپ كېلىش يالغۇز ئۈچ ۋىلايەتكە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈنلا ئەمەس ، ئۇ ماناس ئالدىنقى سېپىگە تۇرغۇزۇلغىنى يوق ، بۇ پاكىت . شۇنىمۇ ئويلاپ كۆرۈشۈڭلار كېرەككى ، شىڭ شىسەي خىزمىتىنى ئۆتكۈزۈپ بېرىشتىن ئىلگىرى ئۆزى تۇتۇپ قاماپ قويغان بىگۇناھ كىشىلەرنى قويۇپ بەرمىدى . ئەكسىچە يەنە نۇرغۇن بىگۇناھ كىشىلەرنى تۇتتى ، ئەگەر دۆلەت ئارمىيىسى يۆتكەپ كېلىنمىگەن بولسا ، ئاشۇ بىگۇناھ كىشىلەرنى قۇتۇلدۇرۇۋالغىلى بولاتتىمۇ ؟ بۇرھان ئەپەندىنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قالغىلىمۇ بولماس ئىدى··· »

— بۇ تەلەپتىن ۋاز كەچسەك بولارمىكىن ، — دېدى خەتنى ئاڭلاپ بولۇپ ئەخمەتجان قاسىمى ، — بۇ تەلىپىمىزنى قوبۇل قىلمايدىغان ئوخشايدۇ !

— قاتتىق تۇرۇۋالساق قوبۇل قىلىدۇ ! — دېدى رەخىمجان .

— ئۇنىڭسىزمۇ جاڭ جىجۇڭنى تىللاۋاتقانلار كۆپ ! ئۇنىمۇ ئايىغىنىمىز تۈزۈك ! ئۇ بىزگە جىق يول قويدى .

— ياق ، ئاتلىق 5 - كورپۇس چوقۇم چېكىنىشى كېرەك !

— بۇ كورپۇس جاڭ جىجۇڭنىڭ گېپىگە كىرمەيدىكەن ، ئۇ خۇ زوڭنەنگە تەۋە ما بۇفاڭنىڭ قوشۇنىكەن . گومىنداڭ گېنېراللىرىنىڭ ئىچىدىمۇ زىددىيەت كۆپ ! — دېدى ئاباسوف .

— جاڭ جىجۇڭدىن قىلالمايدىغان ئىشلارنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالمايلى ! — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى ئاخىر ، — بۇ تەلىپىمىزنى قايتۇرۇۋالايلى .

ئاردىن بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن جاڭ جىجۇڭ چۇڭچىڭدىن يەنە خەت ئەۋەتتى .

ئىمزا قويۇلغان «تىنچلىق بىتىمى» نىڭ رەسمىي نۇسخىسى بىلەن «قوشۇمچە ھۆججەت 1-» نى جياڭ جيېشى كۆزدىن كەچۈرۈپ بولدۇ ، دەپتۇ . ئىككىنچى كۈنى جياڭ جيېشى ئۇنىڭغا زىياپەت بېرىپتۇ . ئاندىن كېيىن گېنېرال جاڭ جىجۇڭ تەكلىپىگە بىنائەن گومىنداڭ 6 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 2 - ئومۇمىي يىغىنىدا «شىنجاڭ مەسىلىسى توغرىسىدا» دېگەن مەخسۇس تېمىدا دوكلات بېرىپتۇ . شىنجاڭ خەلقىگە ئەمەلىي مەنپەئەت بېرىپ ، شىنجاڭنىڭ بىخەتەرلىكىگە ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلىشنى تەكىتلەپ ياخشى باھاغا ئېرىشىپتۇ . ئۇ ھازىر بۇيرۇققا بىنائەن ئاتاقلىق دىپلومات جاڭ چۈننىڭ ئورنىغا ئالمىشىپ جۇ ئېنلەي ، مارشاللار بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈۋېتىپتۇ . ئۇلار جايلارنى بىللە كۆزدىن كەچۈرگىلى بارغۇدەك···

— بىز ئۇ كىشى كەلمىسە ھېچ ئىش قىلالمىغۇدەكمىز ، غۇلجىغا كېتەيلى ، — دېدى ئوبۇلخەيرى تۆرە .

— مېنىڭمۇ ئوتتەك كەتكۈم بار ! — دېدى رەخمجان ، — باش - ئاخىرى يوق سۆھبەتلەر جېنىمغا تەگدى .

— ۋەزىيەت يامانلىشىۋاتىدۇ ، — دېدى ئەخمەتجان ، — ھاۋانى پوروخ ھىدى قاپلىدى . مانا فېۋرالمۇ يېقىنلىشىپ قالدى . ماناس بويى خەتەرلىك . شەرقىي شىمالدىكى ئۇرۇش ماناس بويىدىكى گومىنداڭ قىسىملىرىنى قۇتراتماقتا . ئۇلارنىڭ تەۋەككۈلچىلىك قىلىش خەۋپى يوق ئەمەس !

— بىز غۇلجىغا قايتايلى ، مەسلىھەتلىشەيلى ! — دېدى رەخمجان .

جىددىيلىك ، ئىلى - ئۈرۈمچى يولىدىكى كىچىك ئېلىشىشلار ، ئۈرۈمچىدىكى قاتتىق سىياسىي تەشۋىقات ، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى باستۇرۇش ، تۇتقۇن كۆچەيگىلى تۇردى . ۋاقىت ئۆتمەكتە ، ۋەزىيەت يامانلاشماقتا .

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، جاڭ جىجۇڭ بېيپىڭدا تۇرۇپ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىخانىسىنىڭ مەسلىھەتچىسى 28 - فېۋرال كۈنى تاپشۇرغان جىددىي خەۋەردىن ۋاقىپلاندى . خەۋەر قىلىنىشىچە ، غۇلجىدىكى كونسۇلخانا مۇنداق ئىشنى دوكلات قىپتۇ : غۇلجا خەلق ۋەكىللىرى جاڭ جىجۇڭ ئۈرۈمچىگە كەلمىسە سۆھبەت بۇزۇلدى دەپ ھېسابلايمىز ، ئىمزالانغان بارلىق كېلىشىملەر پۈتۈنلەي ئىناۋەتسىز بولىدۇ ، دەپتۇ .

جاڭ جىجۇڭ جىددىيلەشتى ۋە ئالمان - تالمان چۇڭچىڭغا قايتتى . جياڭ جيېشى ئۇنى شەرقىي شىمالغا ئەۋەتىش پىلانىنى ئۆزگەرتتى . كېلىشىم بۇزۇلسىلا شىنجاڭدا ئۇرۇش باشلىناتتى . شىنجاڭ قولدىن كېتىپ قالاتتى . جياڭ جيېشى بۇيرۇق چىقىرىپ جاڭ جىجۇڭنى غەربىي شىمال مەمۇرىي مەھكىمىسى-

-نىڭ مۇدىرى ، قوشۇمچە شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى قىلىپ تەيىنلىدى . جاڭ جىجۇڭ :

— مەن بۇ قوشۇمچە ۋەزىپىنى ئۈستۈمگە ئالالمايمەن . شاۋلىزى بىلەن جياڭ جىڭگو ئىككىسىنىڭ بىرىنى تەيىنلىسىڭىز ! — دەپ ئىلتىماس قىلدى . جياڭ جيېشى زادى ئۇنىمىدى .

4 - ئاپرېل جاڭ جىجۇڭ ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلدى . ئۇ ۋۇجۇڭشىن بىلەن جۇ شاۋلياڭ پەيدا قىلغان جىددىي ۋەزىيەتنى تۈزەش ئۈچۈن دەرھال تەدبىر قوللاندى . ئۇنى گومىنداڭچىلار «تەرەققىيپەرۋەر گېنېرال» دەيتتى . ئۇ ئۇرۇش ۋەيرانچىلىقىدا خارابلاشقان دېھقانلارغا ئىچ ئاغرىتىپ ، كۆپ قېتىم ئۇرۇشنى ئەيىبلەپ نۇتۇق سۆزلىگەنىدى . ئۇ كېلىپلا جۇ شاۋلياڭ ، ۋۇ جۇڭشىنلەرنى ئۇزاتتى ۋە گومىنداڭ گېنېراللىرى ئىچىدە ئۆزىگە مايىل ھېسابلانغان گېنېرال تاۋ سىيۆنى شىنجاڭ گارنىزون باش قوماندانلىقىغا ، گېنېرال جاۋ شىگۇاڭنى مۇئاۋىن باش قوماندانلىققا تەيىنلىدى .

5 - ئاپرېل ئۇ خۇشال - خۇرام ھالدا ئىلى تەرەپ ۋەكىللىرى بىلەن كۆرۈشتى . ئىلى ۋەكىللىرىنىڭ سىياسىي ساقچىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش ، دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ بىر قىسمىنى يۆتكەپ كېتىش ، يەرلىك ساقچىلىققا مۇسۇلمانلاردىن قويۇش دېيىلگەن ئۈچ تەلىپىنى سىلىق ، يالۋۇرغان قىياپەتتە رەت قىلدى .

7 - ئاپرېل كۈنى قوشۇمچە 2 - ھۆججەت ، يەنى ھەربىي قوشۇننى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش مەسىلىسى ئۈستىدە رەسمىي سۆھبەت باشلاندى .

— بىزنىڭ پىلانىمىز ئېنىق : ئاتلىق ئون پولك ، پىيادە ئۈچ پولك جەمئىي ئون ئۈچ پولك بولىدۇ . ئۈچ ۋىلايەتتىن باشقا قەشقەر ، ئاقسۇ ، كۇچا ، قاراشەھەر ، ئۈرۈمچى قاتارلىق سەككىز ۋىلايەتتە مىللىي ئارمىيە تۇرغۇزۇلىدۇ ، — دېدى رەخمجان

سابىر ھاجىيوف .

— قوشۇمچە 2 ـ ھۆججەتنىڭ ئەسلى نۇسخىسىدا ئىككى
ئاتلىق پولك ، ئۈچ ئامانلىق ساقلاش ئەترىتى ، — لىۋ زېرۇڭ
خاپا بولدى ، — ئۇلارنى بەش ۋىلايەتتە تۇرغۇزۇش دېيىلگەن .
ئارىلىق بەك چوڭ بولۇپ كەتتى ، بۇنداق قىلساڭلار سۆھبەتكە
ئورۇن قالمايدۇغۇ !

— ناۋادا شىنجاڭدىكى دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ سانى بىلەن
تەڭ بولمىسا ، بىزمۇ ھۆكۈمىتىمىزگە جاۋاب بېرەلمەيمىز !

— دۆلەتنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىغا زىيانلىق تەلەپ بۇ ! —
دېدى لياڭ خەنساۋ خاپا بولۇپ . جاڭ جىجۇڭ بېشىنى لىڭشىتىپ
قويدى .

سۆھبەت توختاپ قالدى .

20 ـ ئاپرېل كۈنى جاڭ جىجۇڭ ئىلى ۋەكىللىرى بىلەن
يەنە سۆھبەتلەشتى ، ئۇ بۇنىڭ ئالدىدىلا ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ
مۇۋەققەت باش كونسۇلى يېۋسىيېف ، يېڭىدىن تەيىنلەنگەن كونـ
سۇل ساۋېلىيېفلار بىلەن بۇ ھەقتە سۆزلەشكەنىدى ، لېكىن جاڭ
جىجۇڭ ھەرقانچە سۆزلەپمۇ ئىلى ۋەكىللىرىنى قايىل قىلالمىـ
دى . رەخىمجان غۇلجىغا قايتماقچى ، بۇ ئىشنى ۋە ئىلى تەرەپـ
نىڭ ھۆكۈمەت ئەزالىقىغا كىرىدىغان نامزاتلارنىڭ ئىسىملىكىنى
دوكلات قىلىپ ، تېز ئارىدا قايتىپ كېلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى .

26 ـ ئاپرېلدا يەنە سۆھبەت بولدى .

— ئون پولكتىن قەتئىي ئاز بولمايدۇ ! — دېدى
رەخىمجان .

كېلىشىم يەنە ئۈزۈلۈپ قالدى .

1 ـ ماي كۈنى جاڭ جىجۇڭ ساۋېلىيېف بىلەن يەنە
كۆرۈشتى :

— ئىلى تەرەپنى يەتتە پولك قۇرۇشقا ۋە ئۇرۇمچى ،
قەشقەردە بىردىن پولك تۇرغۇزۇشقا ماقۇل كەلتۈرۈشكە تىرىـ

شىپ كۆرەي ، — جاڭ جىجۇڭ ساۋېلىيېفنىڭ پوزىتسىيىسىدە
كۈتۈلمىگەن ئۆزگىرىش بولغىنىنى سەزدى . بۇ ھال مەركىزىي
ھۆكۈمەتنىڭ ئامېرىكىغا ئەگىشىپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا ، كومـ
پارتىيىگە قارشى تۇرغانلىقىنىڭ تەسىرىدىن كېلىپ چىققان دەپ
قاراپ ، جياڭ جيېشىغا جىددىي تېلېگرامما يوللىدى : «ستالىن
شىنجاڭدا ھەل قىلىش تەس ھېچقانداق ئىش يوق دېگەنىدى ،
بىزنىڭ ئىشىمىز تەسلەشتى» دەپ مەلۇم قىلدى ئۇ . جياڭ
جيېشى ئۇنىڭ ياردەم تەلەپ قىلىپ يوللىغان تېلېگراممىسىغا
جاۋاب بەرمىدى .

3 ـ ماي كۈنى يەنە بىر قېتىم سۆھبەت بولدى . ئىلى
ۋەكىللىرى ھەربىي قوشۇننى يەتتە پولك قىلىشقا قوشۇلـ
دىيۇ ، لېكىن ئۆز ئارمىيىسىگە قوماندان تەيىنلەش ، ئۆلكىلىك
ئالىي ھەربىي ئاپپاراتنىڭ مۇئاۋىن قوماندانلىق ۋەزىپىسىنى
قوشۇمچە ئۆتەش ، دۆلەت ئارمىيىسىنى ئۈچ ۋىلايەتكە كىرگۈزـ
مەسلىك دېگەن تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ تۇرۇۋالدى . ئىلگىـ
رىكى ئۈچ تەلەپ ھەققىدىكى گەپنى ئۆزگەرتىپ يەنە تىركەشتى .
ئىچكىرىدىن ئۇرۇش خەۋەرلىرى ئۈزۈلمەي كېلىپ تۇراتتى ،
شىنجاڭمۇ تىنچ ئەمەس ئىدى . جاڭ جىجۇڭ تەرەپ ـ تەرەپكە
ئادەم ئەۋەتىپ ساۋېلىيېفنى ئارىغا ئەلچى قىلىپ يۈرۈپ قاتمال
ۋەزىيەتنى يۇمشىتىشقا تىرىشتى . سۆھبەت ھەركۈنى جۇملىمۇ
جۇملە ، ھەتتا ئاتالمىلار ئۈستىدىكى تالاش ـ تارتىش بىلەن
داۋاملاشتى . سۆھبەتتە ئەڭ قاتتىق ۋە ئەڭ تولا پىكىر بايان
قىلغۇچى ئوتتۇز ئىككى ياشلىق يىگىت ئەخمەتجان قاسىمى ئىـ
دى . «ئۆزگەرتىلگەن ئارمىيە» دېيىلسە ، ئۇ «ياق ، مىللىي
ئارمىيە» دەيتتى . ھەتتا ئىلى تەرەپنىڭ ئارمىيىسى دۆلەتنىڭ
يۆتكەش بۇيرۇقىغا بويسۇنىدۇ دېگەن سۆزلەرگىمۇ قوشۇلمىدى .
جۈملىمۇ جۈملە ، ھەربىر ئاتالما ئۈستىدە تالاش ـ تارتىش بوـ
لۇپ ، بۇ سۆھبەت ئاتمىش ئۈچ كۈنگە سوزۇلدى . ھەتتا «دەرـ

هال» دېگەن سۆزنى «كەلگۈسىدە» دېگەن سۆزگە ئۆزگەرتىش مۇنازىرىسى بەزىدە تۆت - بەش سائەت داۋاملاشتى. جاڭ جىجۇڭ تېرىكىپ قېلىپ بىر قېتىم:

— ئەخمەتجان، سىز ئوتتۇز ئىككى ياشلىق يىگىت، مەن بولسام ئاتمىشقا تاقاپ قالغان ئادەممەن. بەرداشلىق بېرەلمىدىم. مەن ياشراق شاۋ لىزىنى ياكى جياڭ جىڭگونى ئورنۇمغا ئەۋەتىشنى تەلەپ قىلىشقا مەجبۇر بولدۇم، — دېدى. ئاخىر ئىككى ئاي داۋاملاشقان تىركىشىش ئاخىرلاشتى. 22 - ماي كۈنى «قوشۇمچە ھۆججەت 2 -» سۆزمۇ سۆز، جۈملىمۇ جۈملە مۇزاكىرە قىلىنىش نەتىجىسىدە، يېرىم كېچىدە ئاخىر تەييارلاندى. ئىككى تەرەپ ئىمزا قويۇشتى:

① ئۈچ ۋىلايەت قوشۇنلىرى ئۈچ پىيادىلەر پولكى، ئۈچ ئاتلىق پولك جەمئىي ئالتە پولك قىلىپ ئۆزگەرتىلىدۇ. ئۇلارنىڭ يېرىمى دۆلەت ئارمىيىسى، يېرىمى ئامانلىق ساقلاش پولكى بولىدۇ.

② تۇرغۇزۇلىدىغان ئورنى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرى بىلەن چەكلىنىدۇ.

③ ھۆكۈمەت ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي قوشۇنلىرى قوماندانلىقىغا بىر كىشىنى ساقلاپ قېلىشقا رۇخسەت قىلىدۇ. بۇ قوماندان شىنجاڭ گارنىزون باش قوماندانىنىڭ ۋە ئۆلكىلىك ئامانلىق ساقلاش قوماندانىنىڭ بۇيرۇقىغا ئىتائەت قىلىشى لازىم. ھۆكۈمەت بۇ قوماندانىنى ئۆلكىلىك ئامانلىق ساقلاش مۇئاۋىن قوماندانلىقىنى قوشۇمچە ئۆتەشكە تەيىنلەيدۇ.

④ بۇ قوماندان تەيىنلەنگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئالاقىدار تارماقلار بىلەن كېڭىشىپ، ئاقسۇ، قەشقەر ئىككى ۋىلايەتتىكى ئامانلىق ساقلاش قىسىملىرىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەپ چىقىشىغا يول قويىدۇ. بۇ قىسىملارنى تولۇقلاشتا پۈتۈنلەي يەرلىك مۇسۇلمان خەلقلەردىن ئەسكەر ئېلىنىدۇ.

⑤ مەزكۇر ئالتە پولكنىڭ تەمىناتى ۋە ئۇنىڭ «كەلگۈسى»دىكى قورال - ياراغلىرى پۈتۈنلەي شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق دۆلەت ئارمىيىسى ۋە ئۆلكىمىزدىكى ئامانلىق ساقلاش قوشۇنلىرىنىڭ قائىدە - ئۆلچەملىرى بويىچە بېجىرىلىدۇ.

⑥ دۆلەت چېگراسىنى قوغداشقا مەركەزنىڭ چېگرا مۇداپىئەسىنى ئۈستىگە ئالغان قوشۇنلار مەسئۇل بولىدۇ...

— ئاتمىش ئۈچ كۈنلۈك تالاش - تارتىشنىڭ مەھسۇلى مانا مۇشۇ ئالتە ماددا، — دېدى ئەخمەتجان تېلېفوندا ئېلىخان تۆرەمگە دوكلات قىلىپ بولۇپ، — تەپسىلىي مەزمۇنى يېقىندا تولۇق يېتىپ بارىدۇ.

ئۈرۈمچى شەھىرىدە باھار ئالاھىدىلىكى ئۇلانباي قارىياغاچلىقىدا ئالاھىدە گەۋدىلىنىدۇ. قەدىمكى قارىياغاچلار ياپيېشىل شاخلىرى بىلەن كۆك ئاسمانغا غۇلاچ يايغان، تاغ سۈيى تاشلارغا ئۇرۇلۇپ، چۇقان سېلىپ ئويناپ ئاققان، ياپيېشىل چىمەنلىك ئىنسانلارغا تەبىئىي پاياندار، سالقىن ھاۋا جانغا راھەت! گىلەملەر سېلىنغان چىمەنلىكتە مېھمانلار كۈتۈلمەكتە. بۇ كۈتۈش ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باج ئىشلىرى ئەمەلدارى جانىمقانغا مەنسۇپ.

— جياڭ جۇشىغا كۆپ رەھمەت! — دېدى ئۇ قەدەھ سۆزى سۆزلەپ، — سەنمىنجۇيىنىڭ كۈچى ئارقىلىق شىنجاڭنى كاپالەتلەندۈرۈش، سىياسىينى ئايدىڭلاشتۇرۇش كۈچى ئارقىلىق شىنجاڭنى تىنچلاندۇرۇش، تولۇق ئىقتىسادىي كۈچ ئارقىلىق شىنجاڭنى قۇرۇش دېگەن ئۈچ چوڭ پرىنسىپ نەقەدەر قالتىس، ياشىسۇن جياڭ ۋېيۈەنجاڭ!

جاڭ جىجۇڭ ئەخمەتجان قاسىمىنى يېنىغا ئولتۇرغۇزۇۋالدى. ئۇ قولىغا قەدەھ ئېلىپ:

— گۈزەل تەبىئەت قوينىدا ئولتۇرۇپتىمىز، كەلگۈسىمىزمۇ گۈزەل بولغۇسى! — دېدى ۋە ئەخمەتجانغا قاراپ قويۇپ، — جاپالىق سەپەر تېخى تۈگىمىدى. مەن ھەممىنى جياڭ

ۋېيىۋەنجاڭغا يوللىدىم . ئەمما شۇنى بىر قېتىم دەپ ئۆتەي :
تىنچلىق ئىزدەش يولىدا ئەڭ زور تىرىشچانلىق كۆرسەتتىم .
ئەڭ زور دەرىجىدە جاۋابكارلىقنى ئادا قىلدىم ، دەپ ئىشىنىمەن .
ئەگەر تىنچلىق قولغا كەلمەيدىغان بولسا ، مەن خىزمەتتىن ئىس-
تېپا بېرىپ ئۈرۈمچىدىن كېتىمەن . بۇنىڭدىن باشقا ئىلاجىم
يوق !

ئەخمەتجان قاسىمى كۈلۈپ قويىدى .

— ئەگەردە خەلقنىڭ تەلىپى ئېيتقاندەك دەرىجىدە قانائەت-
لەندۈرۈلمىسە ، مەسىلىمۇ ئاسان ھەل بولمايدۇ ! — دېدى ئۇ
ۋە ، — بىزجاڭ بۇجاڭنىڭ ئاخىرىغىچە قاتنىشىپ بېرىشىگە
ئىشىنىمىز ! — دېگەن سۆزنى قوشۇپ قويىدى .

1946 - يىلى ئىيۇن ئايلىرىدا نەنجىڭ شەھىرىنىڭ كاشتان
دەرەخلىرى بىلەن تولغان كوچىلىرى جەنۇب ئىسسىقى باشلانغاد-
لىقى ئۇچۇن جىمجىت ئىدى . پرېزدېنت سارىيىنىڭ گىلەملەر
سېلىنغان يوغان خانىسى شامالدۇرغۇچ بىلەن سالقىن ، كۆڭۈل-
لۈك تۇسكە كىرگەن . جياڭ جېيشى بۇ كۈنلەردە تولىمۇ خۇ-
شال ، مەغرۇر ئىدى . ئۇ ھېلىلا سۇڭ مېيلىڭنى ئۇزىتىپ :

— گېنېرال مارشالل بىلەن سۆزلىشىشكە سىز تولۇق ھوقۇق-
لۇق ھۆكۈمەت ۋەكىلى ! — دېدى . مانا ھازىر ئۇنىڭ ئالدىدا
شىنجاڭ مەسىلىسىگە تولۇق ھوقۇقلۇق يەنە بىر ئادەم — جاڭ
جىجۇڭنىڭ دوكلاتى تۇراتتى . ئۇ ئاق رەڭلىك فرانسىيە كرېسلو-
سىغا تاشلىنىپ ئولتۇرۇپ بۇ دوكلاتنى ئوقۇشقا باشلىدى :
«··· سەنمىنجۇيىدىكى مىللەتلەر باراۋەرلىكى پرىنسىپىنى ئىلى
تەرەپ ‹قۇرۇق سۆز › دەپ مەسخىرە قىلدى ، بۇ سەۋەبسىز
ئەمەس . بىز ئۇنى رېئال سىياسىي تۇرمۇشتا راستىقا ئايلاندۇرۇ-
شىمىز كېرەك . شۇڭا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ يىگىرمە بەش
نەپەر ئەزاسى ئىچىدە ئون ئالتە نامزات يەرلىك مىللەت زاتلىرد-

دىن بولدى··· »

— سەنمىنجۇيىنىڭ ھەقىقىي سادىق مۇرىتى ! — دېدى
جياڭ جېيشى تاقىر بېشىنى سىلاپ كۈلۈپ قويۇپ ، — ماقۇل
دوستۇم ، پىكرىڭگە قوشۇلىمەن ! — ئۇ يەنە ئوقۇشقا باشلىدى :
« ··· كۆپ يىللار مابەينىدە ، شىنجاڭ خەلقى قاراڭغۇ زۇلمەتلىك
قاتتىق زۇلۇم ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا چىدىغۇسىز
ئېغىر ئازاب - ئوقۇبەتلەرنى تارتىپ ، مەركەزگە قارىتا ناھا-
يىتى زور ئارزۇ - ئۈمىدتە بولۇپ كەلگەن . ھالبۇكى يېقىنقى
يىللاردىن بۇيان جەمئىيەت تىنچ ئەمەس ، خەلق ئەنسىزچىلىكتە
قالغان ، مەنسەپدارلارنىڭ تولىسى پۇرسەت قولدىن كەتكۈچە ئۆ-
زىنى غەملەش كويىدا بولۇپ ، خىيانەتچىلىك ئەۋج ئېلىپ كەت-
كەن ، خەلقنىڭ ئۈمىدى ئۈزۈلگەن . شۇ سەۋەبتىن دەرھال تەد-
بىر قوللىنىپ ، ھۆكۈمەت تەرتىپ - تۈزۈمىنى چىڭىتىپ ،
خىيانەتچىلەرنى جازالاپ ، بېسىلىپ قالغان ئەنزىلەرنى بىر تەرەپ
قىلىپ ، خەلقنىڭ مۇشكۈللىرىنى ھەل قىلىش كېرەك !··· »

— ۋۇي ئاناڭنى ··· شېڭ شىسەي دېگەن ھايۋان . شۇنچە
ئالتۇننى نەدىن بۇلاپ كەلدىڭ ، ماڭا تەقدىم قىلغىنىڭلا ئەللىك
مىڭ سەر ··· ھەي جاڭ جىجۇڭ ، جاڭ جىجۇڭ ··· دوك ۋەزىر
لىۇيۇڭ !···

ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپ كۈلۈپ قويۇپ ئوقۇشنى داۋاملاش-
تۇردى : « ···سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوستانە مۇناسىۋەت
قىلىش كېرەك . بۇ ھال تارىخىي ، جۇغراپىيىلىك ، مىللىي ۋە
ئىقتىسادىي جەھەتتىكى كۆپ خىل ئامىللار بىلەن مۇناسىۋەتلىك ···
شىنجاڭنى ئادەتتىكى ئۆلكىلەر قاتارىغا قويماسلىقىمىز كېرەك .
يۈز بەرگەن ئىشلارنى تاشلاپ قويماسلىقىڭىزنى تەۋسىيە قىلى-
مەن . خەلق رايىنى ئۆزىمىزگە تارتىش شىنجاڭنى ساقلاپ قې-
لىشنىڭ كاپالىتى ، ئالاھىدە سىياسەت بولمىسا شىنجاڭنى تىنى-
چىتىش قىيىن ··· ھۆكۈمەت نامزاتلىرىنى يوللىدىم ، تەكشۈرۈپ

يولىيورۇق بېرىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن···»

— ئەخمەتجان قاسىمى، ئوتتۇز ئىككى ياش، موسكۋا ئەمگەكچىلەر ئۇنىۋېرسىتېتىنى تۈگەتكەن، بۇرھان شەھىدى ئەللىك ئىككى ياش ··· ئۇمۇ روسىيىدىن كەلگەن. بىرىنچىدىن، بۇلار ئالىي مەلۇماتلىق، ئىككىنچىدىن، روسىيىدىن كەلگەن ··· شىنجاڭنى ئەمدى فېئودال بەگلەر، دىندارلارغا تايىنىپ ئىدارە قىلىش ئاخىرلىشىدۇ دېمەكچىمۇ؟ يەرلىك ئەمەلدارلار قانچە نادان، يۇمشاق بولسا شۇنچە ياخشىدى، لېكىن سەن جاڭ جىجۇڭ رېكورت ياراتتىڭ، بىرىنچىدىن، كۆپ، ئىككىنچىدىن، ئىلغار! ماقۇل، ياق دەپ قۇتۇلغىلى بولامدۇ سەندىن!···

ئۇ ئۇستەلگە باردى. مويىنى قولىغا ئالدى: «چوڭقۇر مەمنۇن بولدۇم. ئالاقىدار تارماقلارنىڭ تېزلىكتە بېجىرىپ بېرىشىنى تاپىلىدىم!» بۇ خەت تېلېگراما بولۇپ ئەتىسىلا ئۈرۈمچىگە يېتىپ كېلىپ، جاڭ جىجۇڭ بۇجاڭنىڭ قولىغا تەگدى.

ياز كىردى. 1946 - يىل 1 - ئىيۇل كۈنى ئۈرۈمچىدە شىنجاڭ مىللەتلەر بىرلەشمە ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. نەنجىڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى بۇ ئىشنى چوڭ يېڭىلىق ھېسابلاپ، نەنجىڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى يۇيۇرېننى قەسەم بېرىپ ۋەزىپە تاپشۇرۇۋېلىشنى بىۋاسىتە نازارەت قىلىشقا ئالاھىدە ئەۋەتتى.

پۈتۈن شىنجاڭ تارىخىدىكى زور ئىش، چوڭ يېڭىلىققا ھەممە ئادەم دىققەت قىلدى. ھەتتا كۆكتوقاينىڭ يىراق بىر يايلىقىدا كىگىز ئۆيدە قىمىز ئىچىپ ياتقان ئوسمان باتۇرمۇ بۇ ھۆكۈمەتكە ئەزا بولغىنىدىن خۇشال بولۇپ يوغان كۆزلىرىنى چىمىلداتتى. ئەمما غۇلجىدىكى يەنە بىر ئەزا ئېلىخان تۆرەم رەئىس بولالمىغىنىغا خاپا بولۇپ ھەممىنى قارغىدى.

شۇ كۈنى ئۈرۈمچىدە ئون مىڭدىن ئارتۇق كىشى قاتناشقان

تىنچلىقنى تەبرىكلەش زور يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى. ئەخمەتجان قاسىمى، بۇرھان شەھىدىلەر جاڭ جىجۇڭ بىلەن بىر قاتاردا رەئىس بولۇپ ئالدىنقى قاتاردا ئولتۇردى. بۇ ئۈچ كىشى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىس، مۇئاۋىن رەئىسلىرى ئىدى. ھۆكۈمەت ھەيئەتلىرىدىن جاڭ جىجۇڭ، ليۇ مېڭچۈن، چۈي ۋۇ، ۋاڭ زېڭشەن، لو يۈۋېندىن باشقىلارنىڭ ھەممىسىلا يەرلىك كىشىلەردىن بولدى. بۇنداق مەنزىرە شىنجاڭ تارىخىدا ھازىرغىچە زادىلا كۆرۈلۈپ باقمىغانىدى.

— پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ چاكىرى ئورنىدا تۇرۇپ، پۈتۈن ئۆلكە خەلقىگە سادىقلىق بىلەن خىزمەت قىلىمەن! — دېدى رەئىس جاڭ جىجۇڭ چوڭ يىغىندا سۆز قىلىپ.

— مۇنداق مەنزىرە، بۇنداق سۆز شىنجاڭ تارىخىدا بولۇپ باقمىغان! — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوف يېڭىدىن بېكىتىلگەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپلىق سالاھىيىتى بىلەن يېنىدا ئولتۇرغان ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى سەيپىدىن ئەزىزىگە پىچىرلاپ، — ئەمدى خەلقىمىز ھۆرلۈككە ئېرىشىشى مۇمكىن. ھۆرلۈكلا يەتمەيدۇ، ئۇنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن كومپارتىيىگە يېقىنلىشىش كېرەك، بىز ئەمدى شىنجاڭدا كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ كۆرۈۋۈكىنى قۇرالايمىز!

57

كۆكتوقاي، چىڭگىل ناھىيىلىرى — بۇ يايلاقلىرى بىلەن مەشھۇر جايلار ياز باشلىنىش بىلەنلا ياپيېشىل ئوت ئارىسىدا ئېچىلغان قىزىل، سېرىق، كۆك، بىنەپشە رەڭ، ئاق گۈللەر بىلەن تولىمۇ گۈزەللىشىپ كېتىدۇ. كۆكتوقاي يايلىق-

نىڭ ئوتتۇرىسىدىكى قۇۋئۆي يايلىقى بۇنداق ياز پەسلىدە ئۇ يەرگە
بارغان ئادەملەرنىڭ قەلبىدە ئۇنتۇلماس خاتىرىلەرنى قالدۇرىدۇ .
قۇۋئۆي ئوسمان باتۇرنىڭ يازلىق داچىسى ھەم كۆكتوقاي ،
چىڭگىل ناھىيە خەلقىنى باشقۇرىدىغان باش شتاب . بۇ ئىككى
ناھىيە ئۇنىڭ ئۇچۇن «ۋەتەن» . ئۇ سۆزلىرىدە «ئېلىم» ، «يې-
رىم» دېگەن سۆزلەرنى كۆپ ئىشلىتىدۇ . ئۇنىڭ ئېلى بىلەن
يېرى مۇشۇ كۆكتوقاي بىلەن چىڭگىل .
قۇۋئۆي يايلىقىنىڭ ئوتتۇرىسىغا چوڭ كىگىز ئۆي ، ئۇنىڭ
ئەتراپىغا باشقا ھەرخىل ئۆيلەر جايلاشتۇرۇلغان ، خادىلار ئارقى-
لىق تۇتاشتۇرۇلغان ئۇزۇن ئارقانلارغا ئېگەرلەنگەن ئالتاي ئات-
لىرى باغلانغان ، نېرىدا قارىغايلىقتا يېقىن كۆكۈچ ، سۇس تۇ-
مان ئاستىدا توپ - توپ ئاتلار چەكسىز تىنچ دېڭىزدا لەيلەپ
يۈرگەن بېلىقچى كېمىلىرىدەك ، چۆپ ئىچىدە ئۈزۈپ ھايات
بىلەن تەبىئەت بىرىكمىسىدىن گۈزەل خاتىرە سۈرەت پەيدا قىل-
غان . قوراللىق يىگىتلەر نەلەردىندۇر ئات چاپتۇرۇپ كېلىشەت-
تى ، باشلىرىغا كىمشەك كىيىپ چىلاۋىش سېلىشقان ، ئۇزۇن
كىيىم كىيىشكەن خوتۇن - قىزلار كالىلار ، قويلار ئارىسىدا
يېشىل چۆپ ئارىسىدىن باشلىرىنى چىقىرىپ ۋارقىرىشاتتى .
كەرەگە ئۇۋۇقلىرى چوڭ ، چاڭغىرىقىدىكى تۈڭلۈك قايرىۋېتىل-
گەن ، ئاق كىگىزلەردىن يېپىلغان ئۆينىڭ ئىچىدە قات - قات
كىگىز ، كۆرپىلەر ئۈستىدە كەشتىلەنگەن تۆت ياستۇقتا جەينىكى
بىلەن تايىنىپ ، چىبەرقۇتتىن تاشلانغان ، مەربىيە تېرىدىن تى-
كىلگەن كەمزۇل كىيگەن ، ئۆرە ياقىلىرىغا كەشتە تىكىلگەن ،
ئاق كۆڭلىكىنىڭ يەڭلىرىنى تۇرۇۋەتكەن ، پاكىز چۈشۈرۈلگەن
بېشىغا زەر كەشتە تىكىلگەن تەقىيە (دوپپا) كىيگەن بەستلىك
ئادەم يانپاشلاپ ياتاتتى . خام قايماق ، سېرىق ماي ، بوغۇرساق
ۋە توغرالغان كومبەنانلار بىلەن داستىخان ئەتراپىدا ھېلىدىن -
ھېلىغا قۇيۇلۇۋاتقان قىزىق - تەملىك چاينى ئىچىشىپ ، يازنى

خالىمىغاندەك قىلىن كىيىملىرىنى يەڭگۈشلىمىگەن بىرنەچچە
ئادەم يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇۋېلىپ ، ئات ئېگەك ، ئۇزۇن تۇمشۇق ،
يۈزلىرى قىپقىزىل ، يوغان كۆز ، تاقىرباش ، بومبا ساقال
ئادەم — ئوسمان باتۇرنىڭ ئاغزىغا كۆز ئۈزمەي قارىشىپ
تۇرۇشاتتى .
— سوۋېت كانچىلىرى خۇدامىدى ، ماڭا ئۇندىمەي يېرىمگە
كىرىپ كان ئاچىدىغان ھوقۇقنى كىم بېرىپتۇ ئۇلارغا . بىكار
ياتقان بايلىق نەدە باركەن ! — دېدى ئۇ غەزەپ بىلەن .
— دەلىلقان توسۇمىغان بولسا بۇ چاغقىچە قوغلاپ چىقى-
رىۋېتەتتۇق ، — دېدى سېرىق ساقال ، پاكار ، سېمىز ئادەم
پېشانە تەرىنى ئالىقىنى بىلەن سۈرتۈپ قويۇپ ، — ئاچچىق
ئازدۇرىدۇ ، ئەقىل ئالغا يېتەكلەيدۇ دەيدۇ تېخى ، ھېلىقى مۇئا-
ۋىن ۋالىي شەمسىمۇ دەلىلقاننى قوللاپ ، دەلىلقان دېگەن ھېلىقى
جىندى تېخى بىرىنچىدىن ، تارىخىي تومۇرى بار چوڭ مەسىلە ،
ئىككىنچىدىن ، سوۋېت ئىتتىپاقى موڭغۇلىيە ئارقىلىق نۇرغۇن
ياردەم بەردى ، دەيدۇ !
— ئىتكەن ئۇ ، — دېدى ئوسمان باتۇر خاپا بو-
لۇپ ، — قاجىنابى ، لاتىپ ، ئەدەلقان سوۋېت قىدىرغۇچىلىرىغا
بېرىپ ئېيتسۇن ، ئۇلار ياخشىلىقچە كان قېزىشنى توختىتىپ
چىقىپ كەتسۇن !
— باردى ، — دېدى مەسئۇل كاتىپ باغدات زەيتۇنقازى
ئاستا سۆزلەپ ، — ئالتايدىكى كونسۇلىمىز بىلەن سۆزلىشىڭ-
لار . ماقۇل ، قېزىشنى بىرنەچچە كۈن توختىتايلى دەپ جاۋاب
بېرىپتۇ ئۇلارنىڭ باشلىقى .
— ئەدەلقان بىلەن ئەسەن ئېرىسقان سارسۇمبىگە بېرىپ
ھېلىقى سوۋېت كونسۇلى زارىپ دېگەن تاتار بىلەن سۆزلەش-
سۇن ، مەن دەلىلقانغا ئېيتىپ قويىمەن !
— قۇللۇق ، قۇللۇق ، ئېيتقىنىڭىزدەك بولىدۇ ھەممە

ئىش ! — دېيىشتى توپلانغانلار .

— قاناتباي بىلەن جاناتلار كەلدى ! — دېدى قاراۋۇللۇق قىلىدىغان يىگىت ئالدىراپ كىرىپ . ئوسمان مېھمانلىرىغا قاراپ قويدى ، مېھمانلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى .

قاناتباي بىلەن جانات ئۇنىڭ ۋەكىللىرى . ئۇلار ئۈرۈمچىدىكى جانىمقان ئارقىلىق گومىنداڭ ئەمەلدارلىرى بىلەن ئالاقىلەشكەندە ، رەئىس جاڭ جىجوڭ ئۆزىگە ۋەكالىتەن ھۆكۈمەت باش كاتىپى ليۇ مېڭچۈننى ئەۋەتىپ ئۇلار بىلەن كۆرۈشتۈرىدۇ . قاناتباي بىلەن جانات ئۇنىڭغا ئوسماننىڭ يازغان بىرپارچە خېتىنى تاپشۇرىدۇ ھەم جاڭ جىجوڭنىڭ ئۆزلىرىنى قوبۇل قىلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ . ئۈچ كۈندىن كېيىن جاۋاب ئالىدۇ . جاۋابتا : رەئىس جاڭ جىجوڭ سىلەرنى ئەخمەتجان قاسىمى ، بۇرھان شەھىدىلەر بىلەن بىرلىكتە قوبۇل قىلماقچى دېيىلىدۇ ھەم «خەتنى تاپشۇردۇم ، ئوسمان باتۇرنىڭ خېتىنى ئەينەن پېتى ئەخمەتجانلارغا كۆرسىتىشكە بولمايدىكەن ، ئۇنى ئۆزگەرتتۇق» دېگەن خەۋەرمۇ قوشۇپ قويۇلىدۇ . ئۇلارغا ئۆزگەرتىلگەن ، ئوسماننىڭ تامغىسى بېسىلغان ، ئەمما ئۇلار ئەكەلگەن خەتكە ئوخشىمايدىغان خەتنى تاپشۇرۇپ بېرىدۇ .

— بۇ خەتنىڭ مەزمۇننى يادىڭلاردا چىڭ تۇتۇڭلار ! — دەيدۇ ليۇ مېڭچۈن . بۇ گەپلەرنى گومىنداڭ ئەمەلدارلىرى ئالتايغا مەخپىي ئەۋەتىپ ئوسمانلار بىلەن ئالاقەباغلىغان ۋە قاناتباي بىلەن جاناتنى ئۈرۈمچىگە باشلاپ كەلگەن داشىر ئىسىملىك ئالاقىچى تەرجىمە قىلىپ بېرىدۇ . ئوسماننىڭ خېتى ئۇلارنىڭ يادىدا ، خەت مۇنداق ئىدى : «ئالتاي پۈتۈنلەي قىزىللىشىدىغان بولدى . مەن قىزىلغا جان - جەھلىم بىلەن قارشى . چۈنكى قىزىللار دىننى يوقىتىدۇ . مال - مۈلۈكنى تارقاقلاشتۇرىدۇ ، موللا ، قەبىلە باشلىقلىرىنى چەت - يىراق يەرلەرگە پالايدۇ ، قامايدۇ ، ئاتىدۇ . شۇڭا مەن ئىلى تەرەپتىن قول ئۈزۈشكە بەل

باغلىدىم . ئۇلار بىلەن ئۇرۇشىمەن . ھازىر كۆكتوقايغا سوۋېتنىڭ تاش قازىدىغان كانچىلىرى كېلىپ چۈشتى . ھەرىكىتىمنى شۇلار بىلەن تۇتۇشۇشتىن باشلىماقچىمەن . ماڭا كۆپ ساندا قورال - ياراغ ، ئەسكەر ئەۋەتىپ ياردەم قىلىڭلار ، يەنە ئاشلىق ، گەزمال ، چاي ئوخشاش لازىمەتلىكلەرنىمۇ كۆپرەك ئەۋەتىڭلار .»

ھازىرقىسى مۇنداق ئۆزگەرتىلگەنىدى : «تىنچلىق بىتىمى تولا ياخشى بولدى ، ئەپسۇس مەن بارالمىدىم . ۋەكىللىرىم سالامغا كەتتى … تىنچلىق بىتىمىنىڭ مەزمۇننى تولۇق بىلگۈم بار … قازاقلار ئىچىدە نام - شۆھرىتى بار ، نوپۇزلۇق كىشىلەردىن بولغان ئەلەنۋاڭ ، جانىمقان ۋە سۇلايمان بەكتۇرلارنى ئالتايغا قايتۇرساڭلار… ئالتايغا قۇتقۇزۇش بەرسەڭلار ، ئالتايغا دۆلەت ئارمىيىسى كىرسە دېگەن تەلىپىمىز بار…»

مانا مۇشۇنداق ئۆزگەرتىلگەن خەتنى قاناتباي بىلەن كاكاشلار ئەخمەتجان قاسىمى ، بۇرھان شەھىدىلەرنىڭ ئالدىدا جاڭ جىجوڭغا تاپشۇرۇپ بەردى . ئىككى ۋەكىل فۇكاڭ ناھىيىسى ئارقىلىق ئۈرۈمچىدىكى جانىمقاننىڭ ئۆيىگە كەلگەن كۈنىلا ، جاڭ جىجوڭ ھەممىنى بىلگەن ۋە ئۇلارغا قىزىققانىدى .

بۇ قىزىقىشنىڭ پەيدا بولۇشى تويۇقسىزلا پەيدا بولغان ئۆتكۈنچى ھېسسىيات ئەمەس ، جانىمقان ئارقىلىق ئوسماندا پەيدا بولغان ئۆزگىرىشنى ئۇزۇندىن بېرى كۆزىتىپ كېلىۋاتقان گومىنداڭ ئەمەلدارلىرى ئۇنى شىنجاڭدىكى يەن شىسەن قىلىپ ئوتتۇرىغا چىقىرىشنى ئاللىقاچان قارارلاشتۇرغانىدى . ئۇلار ئوسماندىن چوڭ ئۈمىدلەرنى كۈتمەكتە ئىدى . چۈنكى ئوسمان 1945 - يىلى 10 - ئايلاردىن باشلاپلا بېشارەت بەرگەن ۋە قارشى تەرەپ بىلەن يىرىكلىشىپ بۈگۈنكى ھالغا كەلگەنىدى . بۇ ھالغا كەلگۈچە ئوسمان باتۇر نۇرغۇن ئەگرى - توقاي يوللارنى بېسىپ ئۆتتى .

1945 - يىلى 20 - سېنتەبىر ئەتراپىدا ئىلىخان تۆرەم ،

ئەخمەتجان قاسىملار ئالتايغا كېلىپ ئوسمان ئازاد قىلغان بۇ
ۋىلايەتنى «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ بىر
ۋىلايىتى دەپ ئېلان قىلىپ، ئوسماننى ۋالىي، دەلىلقاننى مۇئا-
ۋىن ۋالىي» دەپ ئېلان قىلغاندىلا، ئۇنىڭ ئەرۋاھى قىرىق گەز
ئۆرلىگەندى. «ئاتىنىڭ ئالدىغا ئۇلار، كەينىگە مەن مىنەمدىكەن-
مەن!» دېگەندى ئۇ. ئۇ سۈركىلىش پەيدا قىلىش ئۈچۈن
دەلىلقانغا «سوغۇق مۇئامىلە قىلىش» نى ئىشنىڭ بېشى قىلدى:
بورىبجاپ بىلەن مانات دېگەن ئىككى كىشى 1941 - يىلىدىكى
قوزغىلاڭ مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن ئوسمانغا قاتتىق دۈشمەنلىك
قىلغان ئادەملەر ئىدى. بورىبجاپ چۆل قۇملۇقلىرىنى ماكان
تۇتۇپ قېچىپ يۈرگەن ئوسماننىڭ پېيىگە چۈشكەن، ئۇنىڭ
خوتۇن - باللىرىنى سارسۇمبىگە ھەيدەپ كەلگەن ۋەھشىي
ساقچى باشلىقى. مانات بولسا 1945 - يىلى فېۋرالدا ئىنقىلابقا
ۋاپاسىزلىق قىلىپ، قول ئاستىدىكى بىر قىسىم پارتىزانلارنى
ئەگەشتۈرۈپ گومىنداڭ تەرەپكە ئۆتۈپ كەتكەن خائىن ئىدى.
ئۇلار كېيىن قولغا ئېلىنغانىدى. «6 - سېنتەبىرنىڭ ئالدىدىكى
سىياسىي ئىشلارغا تامامەن سالاۋات» دېگەن بەلگىلىمىگە ئاسا-
سەن ئۇلارنى قويۇۋەتتى. ئوسمان ئۇلارنى قولغا ئالىمەن دېسە،
دەلىلقان: «يۇقىرىنىڭ يوليورۇقى، قولغا ئېلىشقا بولمايدۇ»
دېدى. نېمىشقا ئوسماندەك خەلق باتۇرىنىڭ شەخسىي ئىنتىقام
ئېلىشىغا يول قويۇشمايدۇ؟ ئۇنى ئازدەپ، يېڭى ۋالىي مەھكىمى-
سىگە، ناھىيىلەرنىڭ رەھبەرلىكلىرىگە ئوسماننىڭ ئادەملىرىنى
قويمىدى. ساۋاتسىز دېگۈدەك، ئوسمانمۇ ساۋاتسىزغۇ، مۇھەم-
مەد پەيغەمبەرمۇ ساۋاتسىز ئىدىغۇ؟ ساۋات بولمىغىنى بىلەن
ئەقىل بار ئىدىغۇ؟ بولۇپمۇ ھەربىي - ساقچى ھوقۇقلىرىنى
چوقۇم ئوسماننىڭ ئادەملىرى تۇتۇشى كېرەك ئىدى! قاپاس
تىركەش ئاتلىق پولكقا مۇئاۋىن كوماندىر بولسۇن، قاناتباي
مۇئاۋىن شتاب باشلىقى بولسۇن، يىلقايدار ۋىلايەتلىك ساقچى

ئىدارىسىگە مۇئاۋىن باشلىق بولسۇن، قىتايباي سىياسىي بۆلۈم
باشلىقى، زەيتۇنقازى مالىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، قايىم بانكا
باشلىقى بولسۇن، بۇ ۋالىينىڭ بۇيرۇقى دەپ ئېلان قىلدى ئۇ.
لېكىن ئۇنىڭ بۇيرۇقلىرى ئەمەلىيلەشمىدى. 1945 - يىلى
ئۆكتەبىردىن باشلاپ سوۋېت قوراللىرى يىغىۋېلىنىشقا باشلى-
دى. دېكابىردا يىغىلىپ بولدى، سوۋېت مەسلىھەتچىلىرى بى-
لەن ئوفىتسېرلىرى قايتۇرۇلدى. «بۇ قورال يىغىش بىلەن
شېڭ شىسەينىڭ قورال يىغىشىنىڭ پەرقى نېمە؟ — دېدى
ئوسمان ۋارقىراپ، — ياق، يىغدۇرمايمەن! ...» لېكىن ھۆ-
كۈمەت ئۇنىڭ نارازىلىقىغا پىسەنت قىلمىدى. «ئايال دېگەن
ئەرنى كۈتىدۇ، ئەرنىڭ كۆڭلىنى ئالىدۇ، بالا تۇغۇپ، بالا
باقىدۇ؛ ئۇلارنى جەمئىيەت ئىشلىرىغا ئارىلاشتۇرۇش جاھاننىڭ
بۇزۇلغىنى، — دېدى ئوسمان يەنە خاپا بولۇپ، — ئالتايدا
بىرمۇ خوتۇن خەق ھۆكۈمەت ئىشلىرىغا، ھەرخىل خىزمەتلەرگە
قويۇلمىسۇن!» ئوسمان بۇيرۇق بەردى، لېكىن ئۇنىڭ بۇ بۇي-
رۇقىمۇ ئاقمىدى. قاباس مۇپتى ئوسمان ئۈچۈن چاھارىيا،
ھەرۋاخ نامىزىدا ئۇلار بىللە. قاباس مۇپتى: «سوۋېتتا دىن
يوقىتىلدى، مال - مۈلۈك، ئاياللارمۇ ئومۇملاشتۇرۇلدى.
شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتى سوۋېت سىزغان سىزىقتا ماڭ-
ماقتا، ئۇلارنىڭ ئەتىكى يولى سوۋېتنىڭ يولى بولىدۇ» دەيتتى
دائىملا. ئوسمان ئۇنىڭغا ئىشەندى. ئۇ يەنە بۇيرۇق چىقاردى:
«ھاراق ئىچكەنلەرگە ئوتتۇز قامچا، ناماز ئوقۇمىغانلارغا ئەللىك
قامچا، روزا تۇتمىغانلارغا يۈز قامچا ئۇرۇلسۇن. ۋالىي مەھكى-
مە، دىنىي نازارەت بىرلىكتە بۇيرۇق ئېلان قىلسۇن، كىنو
كۆرۈش، تىياتىر ئويناش مەنئى قىلىنسۇن. ئۇلار جىن -
شەيتان چىللاش ھەرىكىتى، ئازغانلار بىلەن نومۇسسىزلار ئۇنى
كۆرىدۇ...»

لېكىن، دەلىلقان سۈگۈربايوف ئۇنىڭ بۇيرۇقلىرىنىمۇ
ئاڭلىماسقا سالدى. ئوسمان ئاخىر بۇ «ئىسلام جۇمھۇرىيىتى»

دىن يۈز ئۆرۈش قارارىغا كەلدى . ئۇ ئۆمىدىنى گومىنداڭغا
باغلىدى . تاڭ ـ تىڭلاپ بېقىش ئۈچۈن ، يوشۇرۇنچە قوبىقۇمدا
قىشلاپ ياتقان قاباس تىركەشنى چاقىرتىپ ئەكېلىپ ، ئۇرۇمچى
بىلەن ئالاقە قىلىشنىڭ يولىنى ئىزلەشكە باشلىدى . ئاخىر بۇ
يولمۇ تېپىلغان بولدى : ئوسماننىڭ بىر ئادىمى مۇقەممەتخان
مۇرسەلىمە بىلەن بىرلىكتە كەنەن ئىردىقان ئارقىلىق جانىمقانغا
خەت ئەۋەتتى . ئۇ خەتتە : «ئالتاي قىزىللىشىپ كەتتى . بىز
قىزىل بولۇشنى خالىمايمىز . كۆكتوقاي ، چىڭگىل خەلقى ئالد-
قىنىمىزدا ، ئوسمانمۇ سىزنىمىزدىن چىقمايدۇ ، مەسىلە سىز-
لەرنىڭ ياردىمىڭىزلەردىلا قالدى ··· » دېيىلدى . جانىمقان ئۇلار-
نى بىرنەچچە كۈن كۈتۈپ قاباسلار بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن
نۇرغاجاي ئىسىملىك كېرەي قەبىلىسىنىڭ چاقاباي ئۇرۇقىدىن
بولغان ، بۇرۇن ئالتاي پارتىزانلىرىغا چوڭ ئەترەت باشلىقى
بولغان ، كېيىن 1945 ـ يىلى 6 ـ ئايدا جانىمقاننىڭ تارتىشى
بىلەن ئىنقىلابقا ئاسىيلىق قىلىپ ، گومىنداڭغا تەسلىم بولۇپ
كەتكەن ئادەمنى قوشۇپ كۆكتوقايغا ئەۋەتتى . ئۇلار بايقىلىپ
قالدى . قاباسلار گومىنداڭ بىلەن ئالاقىلىشىپ يۈرگەنلىكى ئۈ-
چۈن تۇتۇلدى . كۆكتوقاينىڭ سالىق ، ۋاھىت دېگەن ھاكىملىرى
«يۇرت كۆرگىلى كەپتۇغۇي» دەپ قاباس بىلەن نۇرغاجاينى
قويغۇزۇۋەتمەكچى بولدى . لېكىن ئوسمان ئۆزىنىڭ ئاشكارىلى-
نىپ قېلىشىدىن قورقۇپ ئۇلارنى قويۇپ بەرگىلى قويمىدى
ھەمدە پاش بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ جىم بولۇۋالدى . گو-
مىنداڭ تەرەپ بىئارام بولغاچقا ، 1946 ـ يىلى ئەلەنۋاڭ بىلەن
جانىمقان فۇكاڭنىڭ مۇئاۋىن ھاكىمى خۇسەيىننى كۆپلىگەن
سوۋغاتلار بىلەن چىڭگىلدىكى جانىمقاننىڭ قەبىلىدىشى نازىرغا
ئەھۋال ئىگىلەشكە ئەۋەتتى . نازىر سوۋغىلارنىڭ بىر قىسمىنى
قاباسقا بېرىپ ئالاقە ئورناتتى . ئالتاي ۋىلايەتلىك ھۆكۈمەت بۇ
ئىشتىن خەۋەر تېپىپ ، سوت باشلىقى ئەدەلقان ، تەشۋىقات بۆلۈم

باشلىقى قاجىنابى ۋەلىيوفلارنى ئەھۋال ئىگىلەشكە ئەۋەتىۋىدى ،
قاباسلار : «ئازراق نەپ ئالاي دېگەنىدۇق . گومىنداڭ بىلەن ئالاقە
قىلغىنىمىز يوق !» دەپ رەت قىلدى .
قازاق مىللىتى ئوتتۇرىسىدىكى ئىككى رەڭ كۈرىشى ئۆت-
كۈرلەشتى . نۇرغوجاينىڭ ئىنىسى نۇرقاسىم جانىمقاننىڭ «بىز
سىلەرنىڭ قىزىللىشىشقا قارشى چىققىنىڭلارنى قوللايمىز . ھەر-
قانداق تەلىپىڭلارنى ئورۇنداشقا تەييار» دېگەن خېتىنى ئېلىپ
يەنە كۆكتوقايغا كەلدى . ئۇ جانىمقان ئوسمانغا يازغان : «ئىلى
تەرەپتىن قول ئۇزۇشكە راستىنلا بەل باغلىغان بولساڭ ، بارلىق
تەلەپلىرىڭنى ئېنىق ئېيت ، ۋەكىل ئەۋەت ، ۋەكىللىرىڭ جو-
لۇڭكەي ئەتراپىدىكى قۇمغا يېقىن بىر قىشلاقنىڭ باشلىقى داشىر
ئىسىملىك تۇڭگان بىلەن كۆرۈشسۇن . داشىر ۋەكىللىرىڭنى
بىز بىلەن كۆرۈشتۈرىدۇ» دېگەن خەتنىمۇ قاباس ئارقىلىق ئوس-
مانغا تەگكۈزدى . ئوسمان خۇش بولدى ، لېكىن «ھوشيار» ،
«ئېغىر ـ بېسىق» بولۇش ئادىتىگە ئەمەل قىلىپ ، جانىمقانغا
دەرھال جاۋاب يازمىدى .
ئوسمان 1946 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى «سالامەتلى-
كىم ناچار ، تاغدا دەم ئالىمەن» دەپ سارسۇمبىدىن كۆكتوقاي-
نىڭ كۈرتى دېگەن يېرىگە كۆچۈپ بېرىۋالدى ھەمدە نۇرغوجاينى
تۈرمىدىن بوشاتتى . بۇ ئۇنىڭ «ئىسيان» يولىدا تاشلىغان بى-
رىنچى چوڭ قەدىمى بولدى ، ئۇ كۈرتىگە بېرىپلا قايتا «كابې-
نىت» تەشكىل قىلدى . لاتىپ ، مۆمىنباي ، مۇقامەتخان ، نۇ-
سۇپبايلارنى مەسلىھەتچى ، قاباس مۇپتىنى قازى قىلىپ بېكىت-
تى . رەخىم ، ياقۇپبەگنى مەسئۇل قىلىپ يۈز كىشىلىك مۇھا-
پىزەتچى ئەترىتى تەشكىللىدى . چىقىملىرىم كۆپ دېگەن باھانە
بىلەن چىڭگىل ، كۆكتوقاي ناھىيىلىرىنىڭ چۆپ ئۆي بېجىنى
ئۆزى يىغىۋېلىپ خىراجەت قىلىدىغانلىقىنى ئېلان قىلدى . ئا-
خىر داشىرنى كەلتۈرۈپ ۋەكىللىرىنى ئۇنىڭغا قوشۇپ ئۈرۈمچى-

گە يولغا سالدى . بۇچاغدا لاتىپمۇ غۇلجىدا ئېلىخان تۆرىنىڭ
يېنىدا ئىدى . ئېلىخان تۆرىنى ئوسمان كۆرمىگەن ، لېكىن
تۆرەمنىڭ سۆز ـ تەشەببۇسلىرى ئۇنىڭغا ياقاتتى . لاتىپ تولىمۇ
ئېھتىيات بىلەن غۇلجىدا تۆت ئاي تۇرۇپ ، دۆربىلجىنگە كېلىپ
ئۇ يەردىن سوۋېتقا ئۆتتى . ئاندىن زايساننى بېسىپ جىمىنەي
ئارقىلىق سارسۇمبىگە كەلدى . پاكار ، ئاق سېرىق ئادەمنىڭ
نېمىلەر قىلغانلىقى ، نېمىلەر ئەكەلگەنلىكى ئوسمان ئۈچۈن يې-
ڭىلىق ئىدى . ئۇ ئۈرۈمچىگە يولغا سالغان ۋەكىللىرىنىمۇ توخ-
تىتىپ ، داشىرنى يوشۇرۇپ قويۇپ لاتىپ بىلەن ئۇزاق سۆز-
لەشتى . ئۇ ئىـېلىـشـىش قـاراردىـغا كەلدى . 1946 ـ يىلى
5 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنلىرىدە «قۇم ئۆي يىغىنى» دېگەن يىغىننى
ئاچتى . گەرچە يىغىندا چىڭگىلدا نەچچە يىلدىن بېرى بېسىلىپ
تۇرۇۋاتقان بىرقانچە ئادەمنىڭ ئۆلۈم مەسىلىسى بار ، شۇ ئىش
ھەل قىلىنىدۇ ، دەپ كۆكتوقاي ، چىڭگىل ھاكىملىرى ، يۇرت
باشلىقلىرىنى يىغقان بولسىمۇ ، يىغىندا مەخسۇسلا سوۋېت كاز-
چىلىرىنى ھەيدەپ چىقىرىش ، ئۇنىمىسا قورال ئىشلىتىش دې-
گەن مەسىلە ئۈستىدە دەلىلقان سۇگۇرباييوف بىلەن ئېيتىشتى .
بۇ ئىككى ۋالىينىڭ تۈنجى قېتىملىق ئاشكارا ئېلىشىشى ئىدى .
ئوسمان كۆكتوقايغا ئالتاي ئاتلىق پولكىنى يۆتكەپ كېلىپ ،
كانچىلارنى باستۇرۇشقا بۇيرۇق بېرىشكە دەلىلقاننى قىستىدى .
دەلىلقان قەتئىي رەت قىلدى . ئوسمان قاباس تىركەش بىلەن
كامال زەڭگى ، جامائەت مۇسا دېگەن ئۈچ كىشىگە دەلىلقاننى
يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈۋېتىشكە بۇيرۇق بەردى . لېكىن ئۇنىڭ مەس-
لىھەتچىلىرى «كەم دېگەندە بەش ناھىيە خەلقى بىزگە قارشى
چىقىدۇ» دەپ قورقۇپ ئوسماننى توستى…
كېرەي قەبىلىسىنىڭ چاقاباي ئۇرۇقىنىڭ كاتتىۋاشلىرى
جانىمقان ، ئەلەنۋاڭلار ئاخىر ئوسماننى دەس تۇرغۇزدى . ئوس-
مان ئۈرۈمچىدىن قايتىپ كەلگەن ۋەكىللىرىنى كۆرۈشكە شۇ-

نىڭ ئۈچۈن تەقەززا !
ئۇ جاڭ جىجۇڭغا يازغان خېتىدە ئۆزىنىڭ ئىلى تەرەپكىلا
ئەمەس ، پۈتۈن كوممۇنىزم ھەرىكىتىگە ، كوممۇنىستىك پارتى-
يىگە ، سوۋېت ئىتتىپاقىغىمۇ قەتئىي قارشى تۇرغۇچى ئادەم
ئىكەنلىكىنى بايان قىلدى . قېنى ، گومىنداڭ ئەمەلدارلىرى
ئۇنىڭغا قانداق جاۋاب بەردىكىن ؟
— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ! — دېيىشىپ ئېگىلىپ سالام بې-
رىپ كاكاشا بىلەن داشىر ئۆيگە كىرىپ ، تىزلىنىپ تۇرۇپ
ئوسمان باتۇر بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى .
— ھە ، قاناتباي قېنى ؟
— ئۈرۈمچىدە قالدى . قىلىدىغان ئىشى تۈگىمىدى .
— ھىم ، بىلدىم . قېنى ، جاڭ جىجۇڭنىڭ خېتىنى ئوقۇ !
كاكاشا جاڭ جىجۇڭنىڭ تاپشۇرمىسى بىلەن لىۋمېڭچۈن
ئوسمانغا قارىتىپ يازغان خەتنى كېكەچلەپ ئۇيغۇرچە ئوقۇشقا
باشلىدى : « … سوۋېت كانچىلىرىنى دىپلوماتىيە يولى بىلەن
ھەل قىلىمىز . ئەسكەر ئىشلىتىشكە زادى بولمايدۇ . ئىلى تەرەپ-
كە ئۇرۇش قىلىشقا ئەسكەر چىقىرىشقا تېخى ئەتىگەن . ياردەم
مەسىلىسىدە ھازىرچە سوۋغا ـ سالام بىلەنلا چەكلەندۇق . ۋەزى-
يەتنىڭ تەرەققىياتىغا قاراپ باشقا ئىشلارنى قىلىمىز . قاناتباينى
مۇناسىۋەتلىك ئەمەلىي مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتا مەسلىھەت
قىلىش ئۈچۈن ئېلىپ قالدۇق . بۇنىڭدىن كېيىن بىز بىۋاسىتە
مۇناسىۋەت قىلالايدىغان بولىمىز… »
— ھىم ، بىلدىم . ھازىرچە يايلاقتا گۆش يەپ ، قىمىز
ئىچىپ كۈتۈپ تۇرىمىزكەن ـ دە . قېنى كۆرەيلى…
ۋاقىت ئۆتتى ، ئۇنىڭ بايان ئىسمىلىك ئاق يۈزلۈك ، چى-
رايلىق ، ياش خوتۇنى بىلەن ئىككىسىنىڭ مېھمان كۈتۈشتىن
باشقا ئىشى بولمىدى . ئوسماننىڭ بىرىنچى خوتۇنى نۇرمىزا
ئۇنىڭغا شېردىمان ، شىريازدان قاتارلىق ئالتە ئوغۇل،ئىككى قىز

يادىكار قالدۇرۇپ دۇنيادىن ئۆتكەندە، ئوسمان بىر پارچە - پۇرات نەرسە ساتىدىغان كىچىك سودىگەر ئىدى. ئىككىنچى خوتۇنى ماماي قاپىيا، ساپىيا، زامبىيا ئوخشاش ئۈچ قىز تۇغقان، ئوسماننىڭ ھەممە دەردى مامايغە يۈكلەنگەنىدى. ئىلگىرىكى ئايالدىن قالغان سەككىز بالا بىلەن ئۆزى تۇغقان ئۈچ بالىنىڭ كاكۇلچىلىقىدىن باشقا، 1944 - يىلى 5 - ئايدىكى پاجىئەدە ئۈچ بالىنى ياۋۇزلۇق بىلەن ئۆلتۈرگەن دۈشمەننىڭ ئەلىمگە چىدىماي دەرياغا ئۆزىنى ئاتقانمۇ مۇشۇ كىر - ياماق كىيىم، پۇرلەشكەن كىمشەك، رەڭگى ئۆچكەن مەسە - كالاچ كىيىپ يۈرىدىغان، قورۇق باسقان، كۆزلىرى كىچىك خوتۇن ماماي بولدى. لېكىن ماماي ئۇنىڭ مالىيى، بايان بولسا باتۇرنىڭ جان - تېنى. ماماي بوغۇرساق، گۆش پىشۇرۇپ داستىخانغا ئەكېلىدۇ، بايان ئوسماننىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ ھۇزۇرلىنىدۇ. ماماي قىمىز سورۇپ، ساماۋاردىن توختىماي قايناق سۇ قۇيۇپ، خام قايماق بىلەن چاي ئېتىپ تىزلىنىپ - مۇكچىيىپ چاي - قىمىز سۇنىدۇ، ئوسمان بىلەن بايان بىر ئېغىز رەھمەتتى يوق مامايغە ئالىيىشىپ قويۇشىدۇ.

— دەللىقان مۇشۇ چوڭ خوتۇنۇم مامايغىلا ئوخشايدۇ، — دېدى ئوسمان ھازىرلا كىگىز ئۆيدىن چىقىپ كەتكەن، بىر ئۆمۈر دەردىنى تارتقان خوتۇنى مامايىنىڭ دۈمچىيىپ ماڭغىنىنى مازاق قىلىپ، — تىللاپ تۇرسام، يېپىشىپ تۇرىدۇغۇ مۇنۇ دۈمچەك مامايدەك. ھېلىقى ئىسھاقبېك دېگەن قىرغىز ئىككىسى كەلگۈدەك. ھاي خوتۇنلار، ئېيتىڭلار يىگىتلەرگە، پاقلان، تاي سويسۇن، قىمىزنىڭ ياخشىسىدىن تەييارلىسۇن. قارىغاي ئاستىغا يېڭى ئۆي تىكىلسۇن!

جىم تۇرۇۋېلىش ئۇنىڭ جېنىغا ئېكەك سالغاندەك ئازابلىق بىلىنگەچكە، ئوسمان كاكاشا بىلەن داشىرنى ئۇرۇمچىگە يەنە ئەۋەتكەنىدى، مانا ئاخىر كاكاشا بىلەن داشىر ئۇرۇمچىدە بىر

ئايدەك تۇرۇپ ئاخىر قاناتبايىنى تاپتى. گەرچە ئۇلار يولدا ئۇچرىشالمىغان بولسىمۇ، ئاخىر قاناتباي گومىنداڭنىڭ بىر دانە راتسىيىسى بىلەن گېنېرال مايور را ۋشچى (جۇنتۇڭ جاسۇسى)، پولكوۋنىك ما شياڭشاڭ (مىللىتى خۇيزۇ، جاسۇس) لارنى ئېلىپ، يىگىرمە نەچچە يان قورال، يۈز ساندۇق چاي، يۈز توپ سوكنا، نەچچە توپ تاۋار - دۇردۇن، نەچچە يۈز توپ گەزمال، ئوسمانغا مەخسۇس تارتۇق قىلىنغان بىر دانە بۇلغۇن تېرىسىدىن تىكىلگەن جۇۋا قاتارلىق سوۋغىلارنى نەچچە تۆگىگە ئارتىپ بۇ يايلاققا يېتىپ كەلدى. جانىمقان يەنە سۇلايمان بەكتۇرنى ئوسمانغا مەسلىھەتچىلىككە ئەۋەتتى. ئوسمان خۇشال بولۇپ جاڭ جىجۇڭنىڭ سوۋغىلىرىغا رەھمەت ئېيتتى ۋە «رادىستلار» بىلەن «مەسلىھەتچى» نىڭ شەرىپىگە كۆرتى يايلىقىدا ئات بەيگىسى ئۆتكۈزۈپ، مېھمانلىرىنى تۇل بىيە، تاي، پاقلان سويۇپ مېھمان قىلدى.

مانا ئەمدى ئۇنىڭ ئالدىغا ئۇ خالىمايدىغان ئادەملەر مېھمان بولۇپ كەلمەكچى.

— بەيگە، قىزقۇۋار قىلىمىزمۇ؟ — ئۇنىڭ ئالدىغا «باش كاتىپ» كىردى.

— ياق، — دېدى ئوسمان سوغۇقلا، — ئۆزلىرى تەلەپ قىلسا كۆرەرمىز!

كەڭ يايلاققا شالاڭ تىكىلگەن ئاق ئۆيلەر بەكمۇ ياراشقان. ئەتىگەنلىك ھاۋا بۇلاق سۈيىدەك سوغۇق ۋە ساپ.

ئوسمان باتۇر كىگىز ئۆيدىن ئاقساقلاپ چىقىپ، قارا كۆك كۆرۈنگەن، قاپتاللىرى ياپيېشىل تاغلارنىڭ نېرىسىدىن كۆتۈرۈلگەن قۇياشقا كۆزلىرىنى قىسىپ قارىدى. ئۇنىڭغا قۇياش يېقىنلا يەر — ئالتاي تېغىنىڭ بەيتىك چوققىلىرىنىڭ نېرىسىدىنلا كۆتۈرۈلگەندەك، كەچتىمۇ ئۇزاققا بارمايلا ئالتاي تېغىنىڭ رۇسلارغا ئېگىشكەن ئاۋۇ قاپتاللىرىنىڭ نېرىسىدا ئولتۇرىدىغان-

دەك ، قۇياش مۇشۇ كۆكتوقاي بىلەن چىڭگىل ئاسمىنىدىلا ئاي-
لىنىپ يۈرىدىغاندەك بىلىندى .

«غۇلجا دېگىنى نەدىدۇر ، — دېدى ئۇ ئۆز - ئۆزىگە ، —
ھېلىقى ئېلىخان تۆرە ئىمانى تۈزۈك ئادەمكەن . دۇنيادا ساۋاب
بىلەن گۇناھتىن باشقا ھېچنېمە يوق دېگىنى دۇرۇس گەپ .
كوممۇنىستلارنى يەر يۈزىدىن يوق قىلىش ساۋابلارنىڭ ئەڭ
كاتتىسى بولسا كېرەك»

—غازات قىلىپ ئىسلام دۇنياسى يارىتىش ساۋابلارنىڭ
ئەڭ كاتتىسى بولغاندىكىن ! — خۇددى ئۇ تىلىگەندەك قاباباس
مۇپتى كېرەي تۇمىقىنى كىيىپ ، ئۇزۇن بۆرە جۇۋىغا ئورىلىپ ،
قۇرئاننى ئىككى قوللاپ تۇتقان ھالدا نېرىدىكى ئاپئاق كىگىز
ئۆيدىن چىقتى .

— چىڭگىزخان مۇسۇلمانلاردىن چىقىدۇ دېگەن بېشارەتنى
بىر كىتابتىن ئوقۇغانىدىم ، — دېدى ئۇ ئوسمان باتۇرغا سالام
بەرگەندىن كېيىن ، — باتۇرۇم ، شۇ مۇسۇلمان چىڭگىزخان
سىز بولۇسىز . ئالتاي تېغىدا بىر چىڭگىز چوققىسى بار . تۇر-
كىيىدە بىر ئوسمان پاشا ئۆتكەن . ئىككىلىسى بۈيۈك . ئالتايدا —
مۇشۇ كۆكتوقاي بىلەن چىڭگىلدا بار . ھەر ئىككىلىسى سىز
باتۇرۇم . «لائىلاھە ئىللەللاھۇ مۇھەممەدىن رەسۇلىللا !» نى
مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ چاھارىيالىرى دۇنيانىڭ يېرى-
مىغا يازدى ، قالغان يېرىمىغا سىز يازىسىز ، قېرىنداشىم !

— مەن خەت تونۇمايمەن ، سىز يازىسىز ، قاباباس مۇپتى .
مەن سىزنىڭ قولىڭىزغا قەلەم تۇتقۇزۇشقا يارايمەن !

— ھېلىقىلار بۇگۈن كېلەمدۇ ؟

— ھەئە ، رادىستلىرىم خەۋەر قىلدى .

يىراقتىن خۇددى دۇنيانىڭ ئۇ چېتى بولۇپ كۆرۈنگەن
ئۇپۇق سىزىقىدا ئاتلىقلار كۆرۈندى . ئويناقلاپ كېلىۋاتقان ئات-
لىقلار بارغانسېرى يېقىنلىششقا باشلىدى .

گېنېرال لېيتېنانتلىق پاگونى تاقالغان ماش رەڭ ھەربىي
كىيىم تەمبەل گەۋدىسىگە بەكمۇ ياراشقان ، پەۋاز قاپاق ، دۈگى-
لەك يۈز ، ئىنچىكە بۇرۇت قويۇلغان ئىسھاقبېك ئويناقلاپ تۇر-
غان جىرەن ئاتتىن چەبدەسلىك بىلەن چۈشتى . ئۇنىڭ ئېتىنى
ئېلىشقا بارغان ئىككى يىگىت ئۇنىڭ قولتۇقىغا قول سوزدىيۇ ،
قوللىرى قۇرۇق قالدى . ئۇنىڭ يېنىدىكى ھەربىي كىيىم كى-
يىپ گېنېرال مايور پاگونى تاقىغان دەللىقان سۇگۇربايوفمۇ
ئاتتىن سەكرەپ چۈشتى . ئۇلار ئوسمان بىلەن ئىككى قولىنى
سۇنۇپ كۆرۈشتى . ئوسمان كىگىز ئۆي ئالدىدا جاڭ جىجۇڭ
سوۋغا قىلغان بۇلغۇن تېرىسىدىن تىكىلگەن جۇۋىسىنى يېپىن-
چاقلاپ تىك تۇرۇۋېلىپ ، ئۇلارغا بىر قولىنى سۇنۇپ سوغۇققىلا
كۆرۈشتى .

— تۇرىيالاۋى سوۋۇماقتا ! — دېدى دەللىقان دۇئادىن
كېيىن كىگىز ئۆيدە بولۇنغان بىرىنچى سۆھبەتتىلا ، — سار-
سۇمبىدە سىزگە ياخشى ئۆيلەرنى تەييارلاپ قويدۇق . يايلاقنىڭ
ۋاقتى ئۆتتى ، باتۇر ئاكا !

— ھاۋا ئىللىققۇ ! — دېدى ئوسمان سوغۇققىلا كۈلۈپ
قويۇپ ، — قار ياغقاندا بىر گەپ بولار .

يايلاققا كىگىز - گىلەم ، كۆرپىلەر سېلىنىپ ئاقىنلار
توپلاندى . ئىسھاقبېك كۆك تايغا «پەتە» بەردى . ماللار سويۇل-
دى ، قىمىزلار سۇنۇلدى . داستىخانلار ھەرخىل گۆشلەر ، سې-
رىق ماي ، خام قايماق ، بوغۇرساق ، توغرالغان نانلار بىلەن
تولدى . ئاقىنلار دومبىرا چېلىشىپ ئۆلەڭ ئېيتىشتى . قىز -
يىگىتلەر ئېيتىششنى باشلىۋەتتى . ئىلى ئارمىيىسىدىن كەلگەن
يىگىت - جەڭچىلەر يايلاق خوتۇن - قىزلىرىنى نۇرغۇن قېتىم
يەڭدى . ئولتۇرۇش راسا قىزىغاندا ، گېنېرال ئىسھاقبېك ئوس-
مان باتۇرغا شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمى-
تى نامىدىن «بىرىنچى دەرىجىلىك» ئوردېنىنى تەقدىم قىلدى ۋە

ئۆز قولى بىلەن مەيدىسىگە تاقاپ قويدى . ئاندىن كېيىن ئۈرۈم-
چىدە تۈزۈلگەن بىتىمنىڭ مەزمۇنىنى ، ئەھمىيىتىنى قىسقىچە
سۆزلەپ بەردى . ئوسمان باتۇر مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ ، ماموق
ياستۇققا تاشلىنىپ ، مەيدىسىدىكى مېدالنى سىلاپ قويۇپ :
— تەڭگە - مارجان تاقايدىغان خوتۇن كىشى بولۇپ
قالدىمۇ - ھە ! — دېۋىدى ، يايلاق خەلقى چۇقان سېلىپ قاقاق-
لىشىپ كۈلۈشتى .
— ئۆلىدىغان بالا قەبرىستانلىققا قاراپ قاچىدۇ ، — دېدى
دەلىلقان سارسۇمبىگە قايتار يولىدا ئىسھاقبېككە ، — ئۇنىڭ
پەيلى يامان . ئۇنىڭدىن ھوشيار بولمىساق بولمىدى . مېنىڭ
سەۋر - تاقىتىم چېكىگە يەتتى .
ئوسمان باتۇر ئىككىنچى قېتىم ئۈرۈمچىگە يەنە نۇسىپباينى
ئەلچى قىلىپ ئەۋەتتى . نۇسىپ جانىمقان ئارقىلىق جاڭ جىجۇڭ
بىلەن كۆرۈشتى . ئۇ ئوسماننىڭ خېتىنى تاپشۇردى : «مەن
بۇرۇن سەنلەر بىلەن نەچچە يىل ئۇرۇش قىلغان . بىراق قازاق-
لاردا ، ئازغاننىڭ ئەيىبى يوق ، يېنىپ يۇرتىنى تاپقاچقا ، دېگەن
بىر تەمسىل بار ، ئۆتكەندە قارشى تۇردۇڭ دېسەڭ ئىختىيارىڭ .
ئۇنداق ئەمەس دېسەڭ بۇ سۆزۈڭنىڭ راستلىقىغا مېنى ئىشەن-
دۈر . بۇنىڭ ئۈچۈن بىرىنچىدىن ، مىڭ ئەسكەر ئەۋەتىپ ياردەم
قىل . ئىككىنچىدىن ، بەش يۈز دانە قورال - ياراغ بەر ، ئۈچىن-
چىدىن ، خەلقىمگە كۆپلەپ گەزمال ، چاي ، ئاشلىق ياردەم
قىل ...» جاڭ جىجۇڭ ئاغزاكى جاۋاب بەردى : «بىرىنچى ،
ئىككىنچى تەلەپنى ئورۇنداشنىڭ ۋاقتى ئەمەس ، بىر ئايدىن
كېيىن گۇچۇڭدىكى خەن يۈۋىن سىلەرگە سوۋغىلىرىمىزنى تاپ-
شۇرۇپ بېرىدۇ» .
بىر ئايدىن كېيىن جانات قۇمارقانلار گۇچۇڭغىمۇ كېلىپ
نۇرغۇن ئاق ئۇن ، گۈرۈچ ، سۆك ، بۇغداي ، گەزمال ، ھەتتا
يىپ - تۆگمە قاتارلىق نەرسىلەرنى ئات - تۆگىگە ئارتىپ ئېلىپ

كەتتى . ئۇزۇن ئۆتمەي ئۈرۈمچىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى تۈركىس-
تان «بىتىم» نىڭ روھىغا ئاساسەن «سەنيىخۇي» ئەزالىرى
بىلەن ھاكىملارنى سايلاش ئۈچۈن كېتىۋېتىپ ، دۆربىلجىن نا-
ھىيە بازىرىدا «مىللىي ئازادلىق» قا ھۇجۇم قىلىدىغان تەشۋىقات
ۋەرەقى تارقاتقاندى ، خەلق ئۇر - ئۇر قىلىپ ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەت-
تى . بۇ ئىش تۇتۇرۇق بولدى . ئۇنىڭ بىر نەۋرە ئاكىسىنىڭ
ئوغلى ئەسەن ئىرىسقان دەلىلقاننىڭ بىر مۇھىم ئادىمى تۇرۇپ ،
تۈركىستان ئۈچۈن قانغا قان ، جانغا جان ئالىمىز ، بۇ پاجىئەنى
ئىلى تەرەپ كەلتۈرۈپ چىقارغان دېگەن تەشۋىقاتقا ئىشىنىپ ،
تۈركىستاننىڭ دەۋاگەرى بولۇپ ئۈرۈمچىگە بېرىپ يېتىۋالدى .
جانىمقان ئۈرۈمچىگە بارغان ئوسمان باتۇرنىڭ ۋەكىللىرى لاتىپ-
لارنى بىر يەرگە يىغىپ ، ئاقسارباش قويغا پاتىھە قىلدۇردى .
ئۇلار قوللىرىنى قانغا مىلەپ قەسەمياد قىلىشتى . ئارقىدىنلا
ئۈرۈمچىدىكى گومىنداڭ ئەربابلىرى ئوسماندىن ئەڭ ئىشەنچلىك
بىر ۋەكىللەر گۇرۇپپىسى ئەۋەتىشنى تەلەپ قىلدى . ئوسمان
لاتىپ باشچىلىقىدىكى قاناتباي ، مۆمىنباي ۋە ئەدەلقان قاتارلىق
سەككىز كىشىدىن تۈزۈلگەن ۋەكىللەر ئۆمىكىنى ئۈرۈمچىگە
ئەۋەتتى . ئۇلارنى گېنېرال مايور «رادىست» راۋ شىچى ئۈرۈم-
چىگە باشلاپ باردى . جانىمقان ئۆز قورۇسىدىكى مەخسۇس ئۆيدە
ئۇلارنى كۈتۈۋالدى...
كېيىن ئوسماننىڭ تەلىپىگە ئاساسەن گومىنداڭنىڭ يېڭى
كەلگەن گېنېرالى سۇڭ شىليەن گۇچۇڭ ئارقىلىق ئوسمانغا تۆت
يۈز دانە بەشئاتار مىلتىق ، يىگىرمە دانە پىلىموت ، قىرىق مىڭ
تال ئوق ، ئاشلىق ، گەزمال ، چاي قاتارلىق نەرسىلەرنى يۈزدەك
تۆگىگە ئارتىپ يەتكۈزۈپ بەردى ۋە ئارقىدىنلا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ
ئۈرۈمچىدىكى ئاسىلبەك ، قابدەشلەر كوماندىرلىق قىلىدىغان
ئىككى ئىزۋوت پىلىموتچى بىلەن فۇكاڭدىكى روتا كوماندىرى ما
تيەنفۇنى ئىككى يۈز نەپەر ئەسكىرى بىلەن ئوسمانغا ئەۋەتتى .

جۇڭگونىڭ شەرقىي شىمالىدىن باشلانغان ئىچكى ئۇرۇش
ھەممە يەرگە كېڭەيدى . 1946 ـ يىلى 6 ـ ئايلاردا ھەممىلا
يەردە ئۇرۇش بولماقتا ئىدى . تىنچلىق كېلىشىمى ، مارشالىڭ
ـنىڭ كېلىشتۈرۈشلىرى زادىلا ئۈنۈم كۆرسىتەلمىدى . ئۇ چاغدا
ھەممە جەھەتتە گومىنداڭ ئۈستۈنلۈكتە ئىدى . تۆت مىليون ئۈچ
يۈز مىڭ ئەسكەر ، يەنى ئىككى يۈز قىرىق سەككىز گارنىزون
ئەسكەر ئامېرىكا قوراللىرى بىلەن قوراللاندى ، ئازاد رايونلارغىلا بىر
يۈز توقسان ئۈچ دىۋىزىيە ، تەخمىنەن بىر مىليون ئالتە يۈز مىڭ
ئەسكەر ھۇجۇمغا ئۆتتى . ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇلارمۇ مۇنتىزىم
ئەسكەرلەر ئىدى . جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئومۇمىي ئەسكىرى
بىر مىليون ئىككى يۈز يەتمىش مىڭ ، مۇنتىزىم ئەسكىرى
ئارانلا ئالتە يۈز ئون مىڭ ئىدى . گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيە
ـنىڭ ئەسكەر كۈچىنىڭ سېلىشتۇرمىسى ئۈچ پۈتۈن ئوندىن
تۆتتىن بىر نىسبەتتە ئىدى .

نەنجىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى زېمىن پۈتۈن مەملىكەتنىڭ تۆت
ـتىن ئۈچى ، ئۈچ يۈز مىليوندىن كۆپ نوپۇس ، مەملىكەتنىڭ
چوڭ شەھەرلىرىنىڭ تولىسى ئىدى . كومپارتىيىنىڭ ئازاد را
ـيونلىرى مەملىكەتنىڭ تۆتتىن بىر زېمىنى ، بىر يۈز ئوتتۇز
مىليون ئاھالە — كىچىك شەھەر ، يېزىلار ئىدى . گومىنداڭ
ھەممە سانائەتنى ئىگىلىگەن ، كومپارتىيىنىڭ قولىدا بولسا دېھ
ـقانچىلىق ، قول سانائەتلا بار ئىدى . ئۇنى ئاز دەپ ئامېرىكا
ھۆكۈمىتى گومىنداڭغا ئىككى يۈز يەتمىش بىر پاراخوت ، ھاۋا
ـدىن ياردەم ئۈچۈن «چىن نادې ئاۋىئاتسىيە شىركىتى» ، سەك
ـكىز يۈز مىليون ئامېرىكا دوللىرى قىممىتىگە ئىگە ئۇرۇشتىن
قېپقالغان ماددىي ئەشيا تەقدىم قىلغانىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن جياڭ
جيېشى كومپارتىيىنىڭ تەقدىرىنى ئۈچ ئايدىن بەش ئايغىچە
بولغان ۋاقىت ئىچىدە ھەل قىلىمەن دەپ ۋارقىرىماقتا ئىدى .

بۇ ئاۋاز ئۈرۈمچىدىكى جاڭ جىجۇڭ باشلىق ئەربابلارغا

مەدەت بولمايتتىمۇ ؟ 1946 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا جۇڭگو زېمىن
ـدا كومپارتىيە قالمىسا ، يالغۇز شىنجاڭنىڭ شىمالىدىلا ئۇلار
ـنىڭ قالدۇقلىرى قېپقالسا ، بۇ ئۇلار ئۈچۈن تولىمۇ چوڭ ھاقا
ـرەت ئەمەسمۇ ؟...

سىياسىي سەھنىدىكى ھەممە ساختىلىقلار ئاشكارىلاندى .
يېڭىدىن قۇرۇلغان شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئىچكى
قىسمىدىكى سۈركىلىشمۇ مانا شۇ ئالتاي ، كۆكتوقايدىكى ئوس
ـمان ۋەقەسىدىن باشلاندى .

مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن بۇرھان شەھىدى
ـلەر «جەنۇبىي باغ»دىكى بىر قەۋەتلىك ، چىرايلىق ئۆيلەرگە
كۆچۈپ كەلگەنىدى . ئىككى رەئىسنىڭ تاختايلىق ، چىرايلىق
خانىلىرىدىن مېھمانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى . ئۆلكىلىك ئا
ـمانلىق ساقلاش گارنىزونىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى گېنېرال ئىس
ـھاقبېك بىلەن ئۆلكىلىك سەھىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى گې
ـنېرال دەلىلقان سۈگۈربايوفلار ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ ئۆيىگە
ئالدىراپ كىرىپ كەلدى . ئىسھاقبېك ئولتۇرمايلا :

— بۇرۇلتوقايغا ھۇجۇم قىلىپ ناھىيە بازىرىنى بېسىۋې
ـلىپ ، خەلقنى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىپتۇ ! — دېدى ۋە كرېسلودا
ئولتۇرغاندىن كېيىن شەپكىسىنى ئېلىپ قويۇپ ، — مانات بى
ـلەن بورىبجاپلارنىڭ ئىشى دېيىشىدۇ ، بورىبجاپ ئوسماننىڭ
ئەشەددىي دۈشمىنى ئىدى . ئۇ نېمىشقا كۆكتوقايغا — ئوسمانغا
ھۇجۇم قىلماي بۇرۇلتوقايغا ئىككى يۈز ئەسكەر بىلەن ھۇجۇم
قىلىدۇ ؟

— ئۇ ئاللىقاچان ئوسماننىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتقان .
ئوسمان ئۈچ بالىسىنى بورىبجاپنىڭ قىيناپ ئۆلتۈرگىنىنىمۇ
كەچۈرگەن .

— شۇنداق ئەشەددىي دۈشمىنى بولغان گومىنداڭنى ئۆزى
ـگە يۆلەنچۈك قىلىۋالغان ئادەم بورىبجاپنى كەچۈرمەيتتىمۇ ؟

— ھازىر قانداق بولدى؟ — دەپ سورىدى ئەخمەتجان قاسىمى قوشۇمىسىنى تۈرۈپ، — باندىتلار باستۇرۇلدىمۇ؟

— ئالتاي ئاتلىق پولكىدىن پاتقۇللا بىلەن ئىستودىنكوف ئىسكادىرونى بۇرۇلتوقايغا ئەۋەتىلدى. باندىتلار بىردەم ئۇرۇشۇپلا قېچىپ كەتتى. بۇ ئىسكادىرونغا بۇرۇلتوقايغا ئورۇنلىشىش بۇيرۇقى بېرىلدى.

— بۇ چوقۇم جاڭ جىجۇڭ، سۇڭ شىليەنلەر ئوسمانغا يوليورۇق بېرىپ پىلانلىق قىلغان ئىش! — دېدى باياتىن ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن ۋەزىيەت توغرىسىدا پاراڭلىشىپ ئولتۇرغان ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى ئابدۇكېرىم ئابباسوف خاپا بولۇپ، —·جياڭ جيېشى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى بىلەن ئۇنىڭ رەھبەرلىكىدىكى ئارمىيىنى ئۈچ ئايدىن بەش ئايغىچە بولغان ۋاقىت ئىچىدە يوقىتىپ بولىمەن دەپ جار سالماقتا. ئۇنىڭغا ماسلىشىپ شىنجاڭغا ئۇرۇشخۇمار گېنېرال سۇڭ شىليەننى ئەۋەتىشى بىكار گەپ ئەمەس، مانا ئۇلار ئۇرۇشنى باشلىدى. جياڭ جيېشىمۇ ھەرىكەتنى شەرقىي شىمالدىن باشلىغان، بۇلارمۇ مانا شۇنداق قىلىۋاتىدۇ!

— بۇنداق ھۆكۈم چىقىرىشقا پاكىتلىرىمىز يېتەرلىكمۇ؟ — دېدى ئەخمەتجان كۈلۈپ قويۇپ، — مەن باش كاتىپ ليۇ مېڭچۈن بىلەن سۆزلەشتىم. ئۇ كىشى ئىللا - بىللا خەۋىرىمىز يوق، ئوسمانغا بىزمۇ ئىشەنمەيمىز، ئۇ راست خەتەرلىك ئادەم دەپ بىزدىنمۇ بەتتەر يامانلىدىغۇ ئوسماننى؟

— جەڭ — توققۇزى رەڭ!

— شۇنداق بولغاندىمۇ بىزگە نەق پاكىت كېرەك. تىلىمىز تۇتۇلۇپ قالىدىغان ھۆكۈملىرىمىزنى زادىلا ئاغزىمىزدىن چىقارمايلى.

— ئۇلار ئاستىرتىن ھەرىكەت قىلىۋاتىدۇ. ئۇنداق قازانغا شۇنداق چۆمۈچ، بىزمۇ تۇرپان، توقسۇن، پىچانلارغا ئادەم

ئەۋەتسەك بولغۇدەك. كۆكتوقاي، گۇچۇڭ، ئۈرۈمچى ھازىر قوغۇنلۇقنىڭ يولى بولۇپ قالدى! — دېدى دەللىقان سۈگۈر بايوف، — پاكىت يوقمۇ ئەمەس، لېكىن بىۋاستە جاڭ جىجۇڭ، سۇڭ شىليەنلەرگە تاقىلىدىغان پاكىتلىرىمىز يېتەرلىك ئەمەس.

— بىز ماۋ جۇشىنىڭ سۆزى بويىچە ئىككى قولدا تەييارلىق قىلىشىمىز كېرەك، — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوف قوللىرىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ ھاياجان بىلەن، — ئەكسىلئىنقىلاب ھامان پەيدا بولىدۇ، بىز ئىنقىلابىي ھوشيارلىقىمىزنى ھەسسىلەپ ئاشۇرمىساق بولمايدۇ!

— جاڭ جىجۇڭ رەئىس شىنجاڭدا ئىچكى سوقۇش بولۇشقا قارشى، — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى، — ئۇ ئادەم خېلى سەمىمىي ئادەمدەك قىلىدۇ.

— سىياسەتچىلەرنىڭ سەمىمىيلىكى ئۆزىگە مەلۇم، — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوف دەرھال، — ھېچقانداق بىر سىياسەتچى ئوڭايلىقچە ئۆز يۈرىكىنى كۆرسەتمەيدۇ.

— بىراق، ئاشۇ كۆرسەتمىگەن يۈرەكتىكى يوشۇرۇن سىرلارنىمۇ كۆرۈۋالالايدىغان كۆزلەرمۇ بولىدۇ. بۇ كۆزلەر سىياسەتچىلەردىلا بولىدۇ. سېپىت ھۆججەت، ئېلىخان تۆرەم ۋەقەلىرى بۇنىڭغا مىسال.

ئۇلار بىر - بىرىگە قارىشىپ قويۇشتى. ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا مۇشۇ 1946 - يىل باھار ۋە باش يازدا بولغان ۋەقەلەر ھازىر بولدى: مۇزات ئالدىنقى سەپ قاراۋۇللىرى تاغ ئىچىدىن تۇيۇقسىز پەيدا بولغان ۋىجىك، چەبدەس، بۇرۇتلۇق بىر يىگىتنى تۇتۇۋالدى، بىرلىرى ئۇنى پاراشوتتىن چۈشتى دېيىشتى، بىرلىرى پىيادە مۇزداۋاندىن ئېشىپ كەپتۇ دېيىشتى. لېكىن ئۇنىڭ پارقىراپ تۇرىدىغان ئۆتۈكى پىيادە داۋان ئاشقانلىقىنى ئىنكار قىلاتتى. ئۇ سورىغان قاراۋۇل ئەسكەرلەرگە:

— مەن بۇخارا ئەمىرىنىڭ نەۋرىسى ، ئافغانىستاندا ئىدىم . غۇلجىدا شەرقىي تۈركىستان قۇرۇلۇپتۇ دەپ ئاڭلاپ ، پىيادە نەچچە ئاي يول مېڭىپ ، تاغ - داۋان ئېشىپ بۇ يەرگە كەلدىم ، — دېدى . ئۇ غۇلجىغا كەلتۈرۈلدى . ئېلىخان تۆرەم ئۇنى يېنىغا — مەخسۇس بىر ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرۇپ كۈتۈۋالدى . ئۇنىڭ قولىدىن ھەممە ئىش كېلەتتى . بۇزۇلۇپ قالغان ماشىنا ، رادىئو - پىرىيومنىكلارنى ياسايتتى ، ھەربىيلەرنى مەشىق قىلدۇراتتى . ئۇ ئېلىخان تۆرىنىڭ قۇرئان تۇتۇپ تۇرغان سۈرىتىنى ئوخشىتىپ سىزىپ ، رامكىغا ئېلىپ تامغا ئېسىپ قويىدى . ئۇ جىم تۇرمايدىغان ، قولىدىن ھېچ ئىش قېچىپ قۇتۇلالمايدىغان ئادەم ئىدى . بىر كۈنى تۇيۇقسىزلا ئۇنى «ئەنگلىيە جاسۇسى» دەپ ماشىنىغا سېلىپ ئېلىپ كەتتى . بۇ ئىش ھازىرغىچە ھەممە ئادەمگە بىر سىر . بىتىم بولۇۋاتقان غۇلجا شەھىرىدە تۇيۇقسىزلا ئېلىخان تۆرەمنى تىللايدىغانلار كۆپىيىپ كەتتى . تۆرەم ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى ، ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى بولۇپ ، بۇرۇنقى رەئىس جۇمھۇرلۇقىدىن تۆۋەنلەپ كەتكەندىن كېيىن ، مەسچىتلەردە ، ئولتۇرۇشلاردا ئوچۇقتىن - ئوچۇقلا ھەممىگە نارازى بولۇپ سۆزلەيدىغان بولۇۋالدى . بىر كۈنى غېنى باتۇر سادىروفنى ئۆيىگە چاقىرتىپ ئادەم ئەۋەتتى . سادىروف «ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى» نىڭ بىر رەھبىرى ئىدى . سادىروف غېنى باتۇرنىڭ ئۈچەرۋازىدىكى ئۆيىگە كىردى . ئۆيدە ئون بەش - ئون ئالتە ئادەم بار ئىدى . بۇلاردىن تۇرسۇن چاشقان ، ھاشىر ۋاھىدى ، ھوشۇر مامۇتوف ، شائىر ئەلقەم ئەختەم قاتارلىقلار جەمئىيەتتە خېلى تونۇلغان ئادەملەر ئىدى .

— ھە ئەپەندىم ، كەلدىڭما ، — دېدى غېنى باتۇر قوشۇمىسىنى تۈرۈپ ، — ئېلىخان تۆرە دېگەن ئەنجانلىق كۆتىنى كىم بىزگە باشلىق قىلىپ قويىدى . مەن ھازىرلا بېرىپ ئۇنى ئالدىمغا

سېلىپ ھەيدەپ كېلىمەن ! — دېۋېدى ، شەھەر كومېندانت باشلىقى ھوشۇر مامۇتوف :

— سەن بېرىپ نېمە قىلىسەن ، غېنىكا ، ئىككى يۈز ئەسكىرىم بار ، مەن بېرىپ ھەيدەپ كېلەي ! — دېدى .

— ھە ، ئەپەندىم ، سەن جىم تۇرۇۋالدىڭغۇ ؟ — غېنى باتۇر سادىروفقا قارىدى .

— ئۇسۇلۇڭلار بولمايدۇ ، — دېدى سادىروف ، — ئىستېپا بېرىشكە قىستاپ خەت يازايلى !

— يىگىرمە مىنۇت تەنەپپۇس ! — غېنى باتۇر شۇنداق دېدى - دە ، ئالا ئېتىنى مىنىپ چىقىپ كەتتى ۋە يىگىرمە مىنۇتتىن كېيىن قايتىپ كەلدى .

— ئەپەندىم دېگەندەك قىلايلى ! — دېدى ئۇ ، — ئەپەندىم خەتنى ئۆزۈڭ ياز !

سادىروف گىمنازىيىدىكى ئۆيىدە كېچىسى ئۇزاق ئولتۇرۇپ خەت يازدى : ئاۋۋال ئېلىخان تۆرەمنى ماختىدى ، ئاخىرىدا سىزگە قارشى بىر قارا كۈچ پەيدا بولدى ، ئىستېپا بەرمىسىڭىز ھاياتىڭىز خەتەر ئىچىدە دەپ ئەسكەرتتى . خەتنى كونۋېرتقا سېلىپ سىرتىغا : «ئېلىخان تۆرەم جانابلىرىغا تېز تەگسۇن» دەپ يازدى ۋە خەتنى غېنى باتۇرغا ئاپىرىپ بەردى . ھاشىر ۋاھىدى خەتنى ھەربىيلەرنىڭ خەتلىرىنىڭ ئارىسىغا تىقىپ قويغانىكەن ، خەت ئېلىخان تۆرەمگە دەرھال يېتىپ باردى . شۇ كۈنى كەچتە كوچا - كوچىغا ئەسكەر تولۇپ شەھەردە ۋەھىمە پەيدا بولدى . ئېلىخان تۆرەم مۇھاپىزەتچىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ سوۋېت كونسۇلخانىسىغا باردى . كونسۇل ئەھۋالنى ئۇقۇپ :

— ۋۇتاروي[1] دومغا بېرىڭ ! — دېدى . ئېلىخان تۆرەم ئۇ يەرگە باردى . ئۇنىڭ مۇھاپىزەتچىلىرىنى كىرگۈزمىدى ،

---

① ۋۇتاروي — ئىككىنچى .

ئۆزىنى شۇ كېچىسىلا ماشىنىغا سېلىپ نەگىدۇر ئېلىپ كەتتى .
«رەئىس جۇمھۇر » ، «مارشال» نامى بىلەن دۇنياغا تونۇلۇشقا
ھەرىكەت قىلغان بىر كاتتا شەخس مانا مۇشۇنداق ئاددىيلا كۆز-
دىن غايىب بولدى . بۇ سىرلىق ئىشمۇ ھەممە خەقنى ھەيران
قالدۇردى .

نامىلىرى خەلق ئاغزىغا چىققان ئىلى ئىنقىلابىنىڭ بۇ
ئاۋانگارتلىرى يېرىم كېچىگىچە كۆرگەن - بىل-
گەن ، ئاڭلىغان - ئويلىغانلىرى ئۈستىدە ئۇزاق سۆزلەشتى .
كېچىدە ئۇلار بىر - بىرىدىن تەستە ئايرىلىپ ئۆيى ۋە ياتاقلىرىغا
قايتىشتى . 1946 - يىلىنىڭ ئاخىرقى ئايلىرى ئەنسىزچىلىك ،
جىددىيلىك ، ئەمما ئالدىراشچىلىقتا ئۆتمەكتە . ئەخمەتجان قاسى-
مى مېھمانلىرىنى ئۇزىتىپ بولۇپ ئايالى ماھىنۇر بىلەن قارىيا-
غاچلىق باغنى ئايلاندى . باغ جىمجىت ، دەرەخلەر شەرقىي شىمال
شامىلىدا ئاستا گۇركىرەيتتى . بۇلۇتلۇق ئاسماندا تولۇن ئاي
خۇددى دېڭىزغا چۆككەن كېمىدەك غايىب بولغان ، پەقەت بۇلۇت-
لارنى يېرىپ چىققان غۇۋا نۇرلىرى ئارقىلىقلا ئۆزىنىڭ مەۋجۇت
ئىكەنلىكىدىن دېرەك بەرمەكتە ئىدى .

ئەخمەتجان چارچىغان : تۈگىمەس مەجلىسلەر ، قوبۇل قى-
لىشلار ، سۆھبەتلەر ، كۆڭۈلسىز خەۋەرلەرنىڭ زەربىسى ئۇنى
چارچاتقانىدى . ئۇ ھەممىلا ئادەمگە ياخشى كۈن تىلەيتتى ، لې-
كىن تىلىكى ئىشقا ئاشمايتتى . دۇنيادا بولۇپ ئۆتكەن مىسلى-
سىز چوڭ بوران — 2 - جاھان ئۇرۇشىمۇ تۆت - بەش يىل
داۋاملىشىپ ، ئىنسانىيەتكە ئۇنتۇلغۇسىز چوڭ يوقىتىشلارنى
كەلتۈرۈپ ئاخىر ئاياغلاشتى . ياپونىيىنىڭ تەسلىمىنى قوبۇل
قىلىش جىددىيلىكى بۇ ئۇلۇغ دۆلەتنى ئىچكى ئۇرۇشقا ئېلىپ
كىردى . ھازىر شەرقىي شىمالدىن تارتىپ شىمالىي جۇڭگو
تۇزلەڭلىكىگىچە بولغان زېمىندا ھەر كۈنى نەچچە مىڭ ئادەم
ئۆلۈپ تۇرىدىغان قاتتىق سوقۇش داۋاملاشماقتا . گومىنداڭ بى-

لەن كومپارتىيە — جۇڭگولۇقلار قۇرغان ئىككى چوڭ سىيا-
سىي گۇرۇھ بىر - بىرىنى ئۇزۇل - كېسىل يوقىتىشقا بەل
باغلىغان . ھەرقانچە زور قۇربان بەرسىمۇ ، ئۇلار ئەمدى ئۆز
مەقسەتلىرىگە يەتمەي توختىمايدۇ ، ئۇلارنىڭ سىياسىي غەرەزلى-
رى ئىشقا ئاشقۇچە بىچارە ئەمگەكچىلەر ئۇلارنىڭ ھەممە ئېغىر-
چىلىقلىرىنى كۆتۈرىدۇ : ئەزىز پەرزەنتلىرىنى ئۇرۇش ئوتىغا
ئىتتىرىپ بېرىدۇ ، يەر تاتىلاپ ، تىرىشىپ - تىرمىشىپ تاپقان -
تەرگىنىنى ئەسكەرلەرگە يېگۈزىدۇ ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى كۈندىن - كۈنگە
ئېغىرلىشىدۇ ، بالايىئاپەت ھايات قالغان ئەمگەكچىلەرنىڭ زىمىسىگە چۈ-
شىدۇ . ياۋروپا ، سوۋېت ، ئاسىيا ئۇرۇش بىلەن نېمىگە ئېرىشتى : يېتىم
بالىلار ، تۇل خوتۇنلار ، مېيىپ ، ئاقساق - چولاقلارنىڭ كۆز يېشى
نېمىنى ئۆزگەرتتى ؟ تەلۋىلەر دۇنيانى ئۆزگەرتىش كويىدا ئىنسانىيەتكە
شۇنچە چوڭ پاجىئە قالدۇرۇپ دۇنيا بىلەن خوشلاشتى . خۇددى بىر
قىمارۋاز ھەممە تاپقان - تەرگىنىنى ئۇتتۇرۇپ بولۇپ ، چۆچۈرىدەك
بالىلىرىغا ھايات ئېغىرچىلىقلىرىنى تاشلاپ قويۇپ دۇنيا بىلەن خوشلاش-
قاندەك ، ياكى بىر تەلۋە مەست خوتۇن - بالىلىرىنى ئۇرۇپ - دۇمبالاپ
قوپالماس قىلىۋېتىپ ، كېيىن پۇشايمان بىلەن ئۆزىنى دەرياغا تاشلىۋال-
غاندەك ، ياكى تەلۋىلىك غالجىرلىقىغا ئەسىر بولۇپ ئۆيىگە ئوت قويۇۋې-
تىپ ، ئوتتا قالغان بالىلىرىنى قۇتقۇزىمەن دەپ كۆيۈپ ئۆلگەندەكلا ئىش-
لار بولدى . غۇلجىدىن قوزغالغان ئىنقىلابىمۇ نېمىنى ئۆزگەرتەلىدى ؟
دېھقانلار يەنىلا يەر غېرىچلاپ ئورما ئورۇپ ، ساپانىنىڭ كەينىدە ئۆكۈز
بىلەن تەڭ تىرىشىپ - تىرمىشىپ يەرگە ئىشلىمەكتە . يازدا مەدىكارچى-
لىق بىلەن ، قىشتا خاڭدا ئىشلەپ نان تېپىپ يەيدىغان يېتىمچىلار يەنىلا
شۇ پېتى ياشىماقتا . نامراتلارنىڭ ئەقىللىق بالىلىرى يەنىلا مەكتەپ
يۈزىدىن قۇرۇق قالماقتا . قولىدا بارلارنىڭ يارامسىز بالىلىرى مەكتەپ-
تىن زېرىككەن ، يىرتىق كۆڭلەك ، يالاڭ ئاياغ دېھقان خوتۇنى بالا كويىدا ،
ئەينەكتىن نېرى كەتمەيدىغان باي خېنىملىرىنىڭ خىيالى ئالتۇن - كۈ-
مۈش ۋە ئېسىل كىيىم - كېچەكتە ! ھايات يەنىلا شۇ تاشلىق سايدا نەچچە

يۈز يىللاپ ئاققان تاغ سۈيىدەك بىر ئىزدا ئاقماقتا. ھاياتنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن ئاتلانغان نى - نى ئەزىمەتلەر مەقسىتىگە يېتەلىدىمۇ؟ چىڭگىزخان موڭغۇل يايلىقىدىن قارا دېڭىز، ۋولگا بويلىرىغىچە لەشكەر تارتىپ قىرغىن قىلىپ نېمىگە ئېرىشەلىدى؟ ناپولېئوننىڭ پارىژدىن باشلانغان ئالەمنى بويسۇندۇرۇش يۈرۈشى ئاخىر ئۇنى جەنۇبىي ئاتلانتىك ئوكياندىكى سائىنت ھېلىنا ئارىلىغا تاشلىغاندا، ئۇ ھاياتىدا پۇشايماندىن باشقا قانداق ساۋاققا ئېرىشەلىدى؟

ئەخمەتجان ئۆلكە رەئىسى جاڭ جىجۇڭ بىلەن كۆپ ئۇچراشتى، كۆپ سۆزلەشتى. ئۇ بۇ رەئىسنىڭمۇ ئارمان، پۇشايمان ۋە غەم - قايغۇلىرى، جاۋابسىز سوئاللىرى بارلىقىنى بىلدى:

— تۈزۈم نېمە بولسا بولۇۋەرسۇن، خەلق زۇلۇم تارتمىسىلا، راھەت ياشىسىلا بولاتتى! — دېدى ئۇ ئاخىر تۈنۈگۈن ئاخشام، — جياڭ جېيشى ۋېيپوەنجاڭنىڭ ئۇرۇش قىلىش نىيىتى يوق ئىدى، ئۇ سەنمىنجۇيىغا سادىق، خەلقپەرۋەر ئادەم. ئامېرىكا ۋە ئامېرىكا پەرەسلەر ئۇنىڭغا قاتتىق بېسىم ئىشلەتتى. ماۋزېدۇڭمۇ ئۇرۇشنى خالىمايتتى، ئىنسانىي غۇرۇر، كوممۇنىزمغا بولغان ئېتىقاد ئۇنى ئاخىرىغىچە ئېلىشىشقا مەجبۇر قىلدى. كىم يەڭسىمۇ جۇڭگونىڭ تەقدىرىنى ئۆزگەرتەلمەيدۇ: دۆلەت ئاجىز، خەلق نامرات بولۇپ تۇرۇۋېرىدۇ.

—سوتسىيالىزم يولى ئاجىز، قالاق روسىيىنى دۇنيادىكى ئەڭ كۈچلۈك، باي دۆلەتكە ئايلاندۇردىغۇ؟

— بۇ بىز دىپلوماتلارنىڭ سۆزى، ئۇ ھەرگىز سوۋېت دۆلەت تۈزۈمىگە بېرىلگەن ھەقىقىي باھا ئەمەس، — دېدى جاڭ جىجۇڭ كۈلۈپ قويۇپ.

— سىز ئۆلكىگە مۇئاۋىن رەئىس بولۇپ تۇرمۇشىمىز ئۆزگەردى، ئۆيلىرىمىز كاتتا، چۈشىدىغىنىمىز ماشىنا، ھەممە نېمە باياشات، ئەمما، ئەمما ...

— بىلدىم، — دېدى ئەخمەتجان ئائىلىنىڭ بىلىكىگە سىپلىغان قولىنى بوش سىقىپ قويۇپ، — خەلق ئەخمەتجان مەنسەپ، بايلىق ئۈچۈن ئىنقىلاب قىلغانىكەن دېمەمدۇ، دەپ ئويلاۋاتىسىز - ھە، ھەي دېھقان قىزى!

— بىز گىمنازىيىدە ئوقۇۋاتقاندا، ياشاشتىكى مەقسەت خەلقنى بەختلىك قىلىش دېگەن گەپنى ياقتۇراتتۇق.

— ئاخىرقى مەقسىتىمىز شۇ. ھامان بىرى بۇ مەن تۇرۇۋاتقان ئورۇننى ئىگىلىشى لازىمغۇ؟ مەن ئىگىلىمىگەن بولسام، بۇ ئورۇنغا مەندىنمۇ ناچارراق، شەخسىيەتچى بىرى چىقاتتى. ئۇ ئۆزىنىلا ئويلايتتى، شىڭ شىسەيدەك. بىلىسىز، مەن خەلقنىلا ئويلايمەن. ئېسىل تاماق، ئېسىل كىيىم دېگەنلەرنى ئويلاپمۇ قويمايمەن.

— بۇ دېگىنىڭىز راست. مەن ھەممىدىن ياخشى چۈشىنىمەن. سىز تەمەخور، دۇنياپەرەس، ئابرۇيپەرەس ئەمەس.

— بىر ئادەمنىڭ قىممىتى نېمىگە ئېرىشكەنلىكىدە ئەمەس، خەلققە نېمىلەرنى تەقدىم قىلغانلىقىدا.

— ئەجەب دەپتەرگە يېزىۋالغۇدەك ياخشى گەپلەرنى قىلىسىز - ھە!

— نۇرىغا ئۇۋال بولدى!

— ھازىر قانداق، بايا ئىسھاقبېكتىن سورايمەن دەپ ئۇنتۇپ قاپتىمەن.

— ئابلا باي ئايروپىلان بىلەن موسكۋاغا ئاپىرىپ داۋالىتىپتۇ.

— ئاڭلىدىڭىزمۇ، ئۇنى ئاتقان «ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى» نىڭ ئادەملىرىكەن!

— ياق، ياق، ياق! بۇ يالغان، بۇ تەشكىلات نۇرىدەك يىگىتلەرگە موھتاج!

— ئېلىخان تۆرەمنىڭ تىلى دەپ ئېيتىپتەك!

— ياق ، بۇ كىم تارقاتقان ئىغۋا ؟ ھېلىقى سۇلايمانوفلارمۇ ؟ شەھەر بايلىرىنىڭ بالىلىرى ئۇنىڭغا ئۆچلۈك قىلغۇدەك . ھېلىقى تاتار قىزى قانداق بولدى ؟

— پەرىخەنى دەمسىز ؟ ھەممە ئادەم بۇ ئىشنى شۇ قىزدىن كۆردى . بىچارە قىز ئۆزىنى ئاقلىيالماي ··· دەرياغا ئۆزىنى ئېتىپ ··· ئۆلۈپ كەتتى دەپ ئاڭلىدىم ··· بىلمىدىم ، قانداق بولدىكىن···

— ئىسىت ، ئىسىت ! ··· — دېدى ئەخمەتجان ، — بۇ ئىشلارنى مەن نەچچە ۋاقىتتىن بېرى بىلمىدىم . رەھمەتلىك مۇختەر باي ماڭا بۇ ئاسىيە ئابىستەي توغرىسىدا سۆزلەپ بەرگەن . ئانا ـ بالا ئىككىسىلا بەختسىزلىككە يولۇققان . بىچارە تاتارلار !

ھايات شۇنداق ، سەن سېغىنىدىغان ئادەملەر ساڭا قىسقا ئەسلىمە قالدۇرۇپ قويۇپلا غايىب بولىدۇ . سەن ئۇلارنى زۆرۈر بولغاندىلا يادىڭغا ئالىسەن .

ئەتىگەنلىكى ماھىنۇر ئويغانغاندا ، يېنىدا ئەخمەتجان يوق ئىدى .

بۇ كۈنلەردە ئۈرۈمچى تىنچ ، ئاۋات ، باياشات بولۇپ قالغان . بىر يۈز يىگىرمە مىڭ ئاھالىسى بار بۇ شەھەردە يېڭى ھۆكۈمەت ئوتتۇرىغا قويغان «سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش پروگراممىسى» دىكى سىياسىي ، مىللەت ، تاشقى ئىشلار ، ئىقتىساد ، مالىيە ، قاتناش ، مائارىپ ، مەدەنىيەت ۋە سەھىيىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان توققۇز ساھەنىڭ ھەممە ئىشلىرى سىناقتىن ئۆتمەكتە ئىدى . جاڭ جىجۇڭ : «سىياسىي پروگراممىنى ئىجرا قىلىشتىكى مەقسەت ، ئۆلكىمىزنى بەختىيار باغچىغا ئايلاندۇرۇشتىن ئىبارەت ، ھازىر ئالدىمىزدا ئۇلۇغ ئىنقىلاب تۇرۇپتۇ ، يەنى مەدەنىيەت ئىنقىلابى ، مائارىپ ئىنقىلابى ، پەن ـ تېخنىكا ئىنقىلابى تۇرماقتا . لېكىن ئۆلكىمىز تېخىچە ئوتتۇرا

ئەسىردىن يېڭى باسقۇچقا ئۆتۈش دەۋرىدە . قىيىنچىلىقلار بەك نۇرغۇن ، ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ تىرىشىپ كۈرەش قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن !» دېگەن سۆزنى تەكرارلايتتى . ئۇنىڭ سۆزى ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىنىڭ مودا سۆزىگە ئايلىنىپ قالغان . ھەممىلا باشلىق تۆۋەندىكىلەرگە بۇ سۆزنى سۆزلەپ يوليورۇق بېرەتتى . مۇئاۋىن رەئىس بۇرھان شەھىدى :

— خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش ، دۆلەتكە سادىق بولۇش بىزنىڭ بۇرچىمىز . رەئىس جاڭ جىجۇڭنىڭ سۆزلىرى ھەقىقەتەنمۇ شىنجاڭنىڭ نەچچە يىللاردىن بۇيانقى كېسىلىگە قارىتا بېرىلگەن بىر دورا ، ھازىردىن باشلاپ بۇ دورا كېسەلدىن خالىي قىلىدۇ . يېڭى تەقدىر ، يېڭى بەخت بىزنىڭ ئالدىمىزدا نامايان بولماقتا ! — دېگەن سۆزلەرنى تەكرارلاپ جاڭ جىجۇڭنى مەدھىيىلەيتتى .

سۆز بىلەن خەلقنى ئۆزىگە ئىشەندۈرۈش سىياسەتچىلەرنىڭ بىر ئالاھىدىلىكى . ئەخمەتجان يۇقىرى تەلەپپۇزلۇق سۆزلەرگە قىزىقمايتتى ، شەكىلگە بېرىلىپ كەتمەيتتى . ئۇ ئەمەلىيەتكە — ئىشنىڭ ئۈنۈمىگە كۆپرەك ئەھمىيەت بېرەتتى . دوكلات بېرىش قىزغىنلىقى يۇقىرى پەللىگە چىقىپ ، ئىچكىرىدىن شاۋ شىنجى ، لياڭ شۇمىڭ ، يەن ياڭجۇ ، ۋاڭ زاۋشى ، جوكىچى ، تيەن خەن ، شېڭ يەنبىڭ ··· دەيدىغان يىگىرمىدەك مەشھۇر زات ئۈرۈمچىگە كېلىپ ، ھەر خىل تېمىلاردا دوكلاتلارنى بەردى . قۇرۇلۇش ، ئىچىش قىزغىنلىقىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈلدى ، ئۈرۈمچى خۇددى بىر ۋوگزالغا قاراپ كېتىۋاتقان ، ۋاگونلىرى ئۈمىدلىك يولۇچىلار بىلەن تولغان تېز پويىزغا ئوخشاپ قالغانىدى .

28 ـ ئاۋغۇست جاڭ جىجۇڭ «دوگىلاس» ناملىق كىچىككىنە ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ ، شىنجاڭنىڭ تەپتىش باشلىقى مەسئۇد ، قوماندانلىق شتابىنىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى ليۇ رىڭ ، گورۇپپا باشلىقى گېنېرال مايور داڭ بىگاڭ ، يۇقىرى

دەرىجىلىك مەسلىھەتچى گو شىڭجىاڭ ، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى ۋاڭ زېڭشەن ، مۇئاۋىن نازىرى رەخىمجان سابىر ھاجىيوف ، ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ باشلىقى چۈي ۋۇ ، تاشقى ئىشلار ئالاھىدە خادىمى لىيۇ زېرۇڭ ، مۇئاۋىن باش كاتىپ ئابدۇكېرىم ئابباسوف ، ئىجتىمائىي باشقارمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئېردەنى ، ئۆلكىلىك ھۆكـۇمـەت ئـەزاسـى جۇڭ دېخۇا ··· قاتارلىق يىگىرمىدەك ئادەم بىلەن ھال سوراش ئۈچۈن غۇلجىغا قاراپ ئۇچتى . ئەخمەتجان قاسىمى بۇچاغدا مېھمانلارنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن غۇلجىغا ئالدىن كەتكەنىدى . بۇ چاغدا غۇلجا تىنچ ئەمەس ئىدى ، جاڭ جىجۇڭغا دۈشمەنلىك بىلەن قارايدىغان ئادەملەرمۇ بار ئىدى . ئەخمەتجان ، يېڭى ۋالىي ھېكىمبەگ غوجاملار غۇلجا ئايرودرومىدا جاڭ جىجۇڭلارنى كۈتۈۋالدى . «ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتىن كەلگەن مېھمانلارنى قارشى ئالىمىز» دېگەن خەنزۇچە پلاكاتلار يولغا ئېسىلغان ، يولنىڭ قاسنىقىدا ئەسكەر قىزلار تىك تۇرۇپ چاس بەرمەكتە .

مېھرىبان ، ئۆزىنى تۇتقان ، قائىدە ـ يوسۇنلۇق ئاقساقال ھېكىمبەگ غوجام جاڭ جىجۇڭ بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى . سېرىق چاچ ، چىرايلىق قىزلار مېھمانلارنى قىزغىن كۈتۈشتى . پائالىيەت كۈنتەرتىپى ئىنتايىن زىچ ئورۇنلاشتۇرۇلدى . مېۋىلىك باغلاردا ھەر كۈنى زىياپەت ، مېۋە ـ چېۋە ، خىلمۇ خىل غىزالار تولىمۇ تۆكمە ئىدى . نەغمە ـ ناۋا ، ئۇسسۇل مېھمانلارغا تولىمۇ ياقتى ، سەيلىلەرمۇ بولدى ، لېكىن زىياپەتلەر مېھمانلارنى چارچاتتى . بەزى زىياپەتلەر ئەتىگەن سائەت توققۇزدىن كەچ سائەت تۆتكىچە داۋاملاشتى .

قورغاس دۆلەت چېگراسى ، ئىلى دەريا بويلىرى ، كەڭساي ، سايرام بويلىرىدىكى زىيارەت ـ زىياپەتلەر ، توققۇزتارا ، نىلقا ، سۈيدۈڭ ناھىيىلىرىدە ئۇچرىغان ھەرخىل مىللەتلەر ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش ـ ئادەت ئۆزگىچىلىكلىرى جاڭ بۇجاڭنىڭ دۆلەت ۋە

مىللىي غۇرۇرىنى ئويغاتتى . ئۇ نۇرغۇن قېتىم مىللەت ، ئىنسان ۋە دۆلەت توغرىسىدا سۆز سۆزلىدى . ئۇ غۇلجا شەھىرىدىكى خەنزۇ ئۇيۇشمىسىنى زىيارەت قىلغاندا ، خەنزۇ بوۋاي ـ مومايلار :

— بۇلار خەنزۇلارنى قىرىۋەتتى . قېرى ـ چۈرىلەر بىلەن باللارلا قالدۇق ! — دەپ يىغلاپ شىكايەت قىلىشتى . جاڭ جىجۇڭ ئۇلارغا تەسەللى بەردى :

— مەنچىڭ خانلىقىنىڭ نەن گېڭراۋدىن ھېسابلىغاندا ، مۇسۇلمانلاردىن قىرىپ ئۆلتۈرۈلگەن ئادەمنىڭ سانى ھەددى ـ ھېسابسىز . بولۇپمۇ شىڭ شىسەي ئىلى خەلقىنى ئايىماي قىردى . گۇمان قوزغىغانلا ئادەمنى ئۆلتۈردى ، مىللەت ئايرىمىدى . ئۆتمۈشتە ئادەم ئۆلتۈرگەنلەر ساپلا خەنزۇ بولغاچقا ، خەلقتە خەنزۇلارغا ئۆچمەنلىك كۈچىيىپ كەتكەن . ئۇ بىر ئۆتمۈش ، سۈرۈشتۈرمەيلى ، ئەمدى بۇ تارىخنىڭ تەكرارلىنىشىغا يول قويۇلمايدۇ !

ئۇ بارغانلا يېرىدە نۇتۇق سۆزلىدى . ئۇنىڭ سۆزلىرى ئۇيغۇر ، رۇس تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنىپ تۇردى . ئاخىرىغىچە سوۋېت كونسۇلى دوباشىن ئايالى بىلەن ئۇنىڭغا ھەمراھ بولدى . ئۇ 1946 ـ يىل 4 ـ سېنتەبىر يەنە شۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يىگىرمە ئىككى ئورۇندۇقلۇق ئايروپىلانىغا ئولتۇرۇپ ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلدى .

جاڭ جىجۇڭنىڭ سۆزلىرى ، كۆرسەتكەن مېھرىبانلىقى ساختىلىق دېيىلسە ئەخمەتجان بۇ گەپكە قوشۇلالمايدۇ ، ئابدۇكېرىم ئابباسوف نېمىشقا بۇ خىل چۈشەنچىگە كېلىپ قالدى ـ ھە ؟

ئەخمەتجان كەچتە ماشىنىدا ئۆيگە كەلگۈچە يۇقىرىقىلارنى ئويلىدى . ئۇنىڭغا جاڭ جىجۇڭ بىر ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى بولۇش سالاھىيىتى بىلەن چىن كۆڭلىدىن شىنجاڭ خەلقىگە بەخت

يارىتىش ئۈچۈن تىرىشىۋاتقاندەك بىلىندى . «ئوسماننى قوراللاندۇرۇۋاتىدۇ ، مەقسىتى ، ئىلى ئىنقىلابچىلىرىنى يوقىتىش ، ئۇمۇ جۇشاۋلىياڭغا ئوخشاش ، مەقسىتى بىر — بىز خەقنى يوقىتىش . بىرى يالىڭاچ ، بىرى نىقابلىق ، پەرقى شۇ ...» دېگەن سۆزلەر باشقىلارنىڭ ھېسسىياتىدىن — تارىخ شەكىللەندۈرگەن مىللىي ئۆچمەنلىكتىن پەيدا بولغان ھېسسىي خۇلاسە دەپ ئويلايتتى ئۇ . بۇ مەسىلىدە ئۇ ئابباسوف بىلەن كۆپرەك ئوخشىمىغان تونۇشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ تالىشىپ قالاتتى .

ئۇ ماشىنىدىن چۈشۈپ ئۆيگە كىرىشىگىلا ، زالدا ئۇنى ساقلاپ تۇرغان تۇرپانلىق ئابدۇراخمان مۇھىدى ئىسىملىك ئادەم ئورنىدىن تۇرۇپ سالام بەردى . ئەخمەتجان ئۇنىڭ بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى ۋە مۇھاپىزەتچىگە : «ئۆيگە باشقا ئادەم كىرمىسۇن» دەپ قويۇپ ، 30 - يىللار خەلق ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىرىدىن بىرى بولغان مەخسۇت مۇھىدى ، مامۇت مۇھىدىلارنىڭ قېرىندىشى بولغان بۇ مېھماننى مېھمانخانىسىغا باشلاپ كىرىپ كەتتى ...

1946 - يىلى ئاخىرلىشىشقا ئاز قالدى . جاھاننى قار ئۇچقۇنلىرى قاپلاپ ، پەسىللەر سەپرالىقىنىڭ بەلگىسى بولغان قىش پەسلى ھاياتنى ئۆزگەرتىۋېتىش ئۈچۈن تەبىئەتكە ھۇجۇم باشلىدى . كېچىك - ئېقىنلار توڭلىدى ، دەريالاردا شۇرمەل ئاقتى ، دەل - دەرەخلەر يالىڭاچلىنىپ ئاچچىق شامالدا ۋىژىلداپ - غىڭشىپ نالە بىلەن سىلكىنىپ ئىرغاڭلاشتى . يازچە قوزىلار ، تايلار قىيغىتىشىپ ئوينىغان كەڭرى يايلاق قېلىن قار ئاستىدا قالدى . قارىغايلىقلار ئارىسىدا ئاچ بۆرىلەر ھۇۋلاشتى .

ئۇندۇر قارا ناملىق — غول ئىچىگە جايلاشقان كىچىككىنە مەھەللىدە قوراللىق ، قېلىن جۇۋا ، كېرەي تۇمىقى كىيىشكەن ئادەملەر تەرلىگەن ئاتلىرىنى ھېلىدىن - ھېلىغا چاپتۇرۇپ كېلىپ موما ياغاچلارغا باغلىشىپ ، خىل قارىغايلاردىن ياسالغان

ئوسماننىڭ «ۋالىي مەھكىمىسى» ھېسابلانغان ياغاچ ئۆيلەرگە ئالدىرىشىپ كىرىپ كېتىشەتتى . يوغان ، تېگىگە كىگىز - گىلەم ، تام ياقىلىتىپ ئاشلانغان بۆرە ، ئېيىق ۋە قوزا - ئوغلاق تېرىلىرى سېلىنغان ، كەشتىلەنگەن ياستۇقلار ئۇ يەر - بۇ يەرگە تاشلانغان بۇ ئۆيدە ئوسمان باتۇر تىك ياقىلىق ئاق كۆڭلەك ، سىرتىغا سۆسەر تېرىسىدىن تىكىلگەن پىنجەك كىيىپ ، ئىت تېرىسىدىن تىكىلگەن شالۋۇر ئىچىدىكى پۇتلىرىنى ئۇزۇن سۇنۇپ ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ يېنىدا قاباس مۇپتى كىتابىنى ئېچىپ قويۇپ ، تەسۋى سىيرىپ ئولتۇراتتى . پاكار ، ئاق سېرىق ، شالاڭ ساقاللىق لاتىپ زەرجىيەكلىك دوپپىسىنى كۆزىگە چۈشۈرۈپ قويۇپ ئالدىرىماي سۆزلىمەكتە ئىدى :

— ئېلىخان تۆرەم ھەقىقىي غازاتچى ئىدى ، ئۇنى ئورۇسلار يوقاتتى . ھېكىمبەگ غوجا دېگىنى خىتاينىڭ نېنىغا ئۆگىنىۋالغان بىر لالما ئىت ! يەتتە ئەۋلادىدىن بېرى ئۇيغۇرلارنى سېتىپ جان بېقىۋاتىدۇ !

— ئاخمات دېگىنى قانداق ئادەم ؟ — ئوسمان «چىرت» قىلىپ تۈكۈرۈپ قويۇپ سورىدى .

— ئۇمۇ ئورۇسنىڭ ماشكىسى ، — دېدى لاتىپ ، — بۇ ھېلىقى تەربىيە كۆرگىنى ، ئىز قوغلاپ تۇتىدىغىنى !

— دەللىقانغا ئوخشاش دېگىنە ! — دېدى ئوسمان پەرۋاسىزلا ، — ئابدۇكېرىم دېگىنىچۇ ؟

— ئۇ يەنئەننىڭ ئىتى ! ئاغزىدىن ماۋزېدۇڭنى چۈشۈرمەيدىغان ئەينى خىتاي !

— بۇل دېگەنلىرىڭ شۇ ئېلىخان تۆرىنىڭ گەپلىرىمۇ ؟

— شۇنداق باتۇرۇم !

ئۆيگە قاباس تىركەش ئالدىراپ كىردى . ئۇ پاكار ، قارا ساقال ، بۈركۈت كۆز ئادەم ئىدى .

— ئىككى يۈز يىگىت ھۇجۇمغا تەييار ! — دېدى ئۇ

گۇرۇلدەپ كۆيۈۋاتقان يوغان مەشىنىڭ يېنىدا جۇۋىسىنى يېشى-
ۋېتىپ ، ــــ سارسۇمبىنىڭ جوساتى ، شبەتى دېگەن يەرلىرىگە
ھۇجۇم باشلاپ ، تازا بىر بۇلاڭ - تالاڭ قىلايلى ، دەلىلقان
چىدىماي بىزگە قارشى ئەسكەر تارتسۇن !
ــــ ئالدىرىما ! ــــ دېدى ئوسمان ، ــــ مەن سوراپ كۆ-
رەي ! ــــ ئۇ كىمدىن نېمىنى سورايدىغانلىقىنى ئېيتمىدى .
مانا شۇنداق ئۇچ - تۆت يىللىق قوراللىق قوزغىلاڭ ،
نەچچە يۈزلىگەن ، مىڭلىغان ئادەمنىڭ جېنىغا زامىن بولغان
جاپالىق كۈرەش ــــ ئۈمىد ، ئىشەنچ ۋە خۇشاللىق ياراتتى .
شۇنىڭ بىلەن بىللە شىنجاڭنىڭ مۇشۇ شىمالىي بۆرجىكىدە بىر
قورقۇنچلۇق ئىنقىلاب ئاسمىنىمۇ پەيدا قىلدى .
نويابىردىلا باشلانغان سوغۇق ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ كۆندى-
لىك تۇرمۇشىنى ئۆزگەرتىۋەتتى . كىشىلەر كوچىلاردا ئالدىرى-
شىپ ماڭىدىغان ، بىر - بىرىگە چالا - بۇلا سالام بېرىشىدىغان
بولۇپ قېلىشتى .
مانا ، ئەخمەتجان قاسىمى كۆك تامىلىق ، قارا دەرۋازىلىق
چوڭ قورۇدىمۇ ئالدىراش ئادەملەرنىڭ سالاملىرىغا ئالدىراپ جا-
ۋاب بەردى - دە ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ بىناسىغا كىرىپ
ئىككىنچى قەۋەتكە كۆتۈرۈلدى . ئۇنىڭغا ئابدۇكېرىم ئابباسوف
پەلەمپەيدىلا ئۇچرىدى . يالاڭۋاش ، كاستۇم - بۇرۇلكا كىيگەن
تېتىك يىگىت خۇشال ئىدى :
ــــ ئەخمەتجان ئاكا ، ئەتىلا يولغا چىقىدىغان بولدۇق !
ــــ بىزدىن قانچە بولدى شۇنداق قىلىپ ؟
ــــ جەمئىي يىگىرمە تۆت ۋەكىل ، بىزدىن سايلانغىنى
يەتتە نەپەر !
ــــ شۇنداق قىلىپ نەنجىڭغا بېرىپ «خەلق قۇرۇلتىيى»
غا قاتنىشىدىغان بولدۇق - دە - ھە ، ئۇكام ئابدۇكېرىم ؟
ــــ مېنىڭچە ، بۇ بىر ياخشى پۇرسەت .

ــــ شۇنداق قىلغىلى بولارمۇ ؟ ــــ دېدى ئەخمەتجان ئىشخا-
نىغا كىرگەندىن كېيىن تۆۋەن ئاۋازدا سۆزلەپ ، ــــ نەنجىڭدا
جۇ ئېنلەينىڭ بارلىقى ئېنىقمۇ ؟
ــــ ئىشقىلىپ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئىش
بېجىرىش ئورنىنىڭ بارلىقى ئېنىق !
ــــ قانداق يېڭى خەۋەر بار ؟
ــــ ئەڭ يېڭى خەۋەر : ئامېرىكىنىڭ ئەڭ داڭلىق گېنېرا-
لى جۇڭگوغا كېلىدىكەن . ئۇنىڭ ۋەزىپىسى گومىنداڭ بىلەن
كومپارتىيىنى ياراشتۇرۇش ئىكەن .
ــــ گومىنداڭ مەغلۇپ بولىدىغىنىنى مۆلچەرلىگەن ، ئۆ-
زىنى قۇتقۇزۇش كويىغا چۈشكەن دەڭا ؟
ــــ شۇنداق . كېلىشىم ، سۆھبەت دۈشمەننىڭ مەغلۇبىيەت-
تىن ساقلىنىدىغان بىر ئۇسۇلى بولۇپ قالدىغۇ ھازىر .
1946 - يىلى 11 - نويابىر ئەتىگەندە قىرىق نەچچە كىشى
چۈشكەن ئايروپىلان ئۈرۈمچى ئايرودرومىدىن شاڭخەيگە قاراپ
ئۇچتى . ئەخمەتجان قاسىمى ، ئابدۇكېرىم ئابباسوفلار تۇمان
ئىچىدە قالغان ئۈرۈمچى شەھىرىگە ئايروپىلان دېرىزىسىدىن قا-
راپ شەھەر بىلەن خەيرلەشتى .
ــــ خەير خوش ، تۇمانلىق شەھەر !
ــــ خەير خوش ، بىچارە شەھەر !
ــــ خەير خوش ، خەتەرلىك شەھەر !
ئۇلارنىڭ بىرىمۇ ئۆز ئۆلكىسىنىڭ مەركىزىنى «سۆيۈملۈك
شەھەر» دېيىشمىدى .
شەھەرنى قاپلىغان تۇمان بارغانسېرى قويۇقلاشتى . شەھەر
بارغانسېرى يىراقلىشىپ كۆرۈنمەي قالدى .

58

«مەقسەتسىز ھەرىكەت قىلىدىغان ئادەم ئاز بولغىنىدەك ،

ياخشىلىق ئىزلىمەيدىغان ئادەممۇ ئاز بولىدۇ . لېكىن بۇ ئىزلە-
گۈچىلەرنىڭ كۆپلىرى ئۆزلىرى ئۈچۈن ، ئازراق بىر قىسىملى-
رى ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ، دوستلىرى ، يېقىنلىرى ئۈچۈن ،
ناھايىتى ئاز — بارماق بىلەن سانىغۇدەكلىرىلا باشقىلار ئۈ-
چۈن ، يەنى ئۆز خەلقى ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىدۇ... ئۈچىنچى
خىل ئادەملەر كۆپەيسىدى ، بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ غېمى تېزرەك
ئازايغان ، خۇشاللىقلىرى كۆپەيگەن بولاتتى ، ئىسىت ، ئىسىت
... بىزدە بۇخىل «ئادەملەرنىڭ» ئازلىقى ، ھەتتا يوقنىڭ ئورنىدا
بولۇپ قالغىنى ! مانا بۇ بىزدىكى روھىي تەشنالىق ، روھىي
گادايلىق ۋە يېڭى بىخلىنىشنىڭ ئەينەن ھالىتى ... »
ئۇ خاتىرىسىگە مانا مۇشۇنداق مۇرەككەپ سۆزلەرنى يېزىش
بىلەن موسكۋا دەرياسىنىڭ بويىدىكى بۇك دەرەخلىك بۇ دوختۇر-
خانىدا تۆت ئاينى ئۆتكۈزدى . ئۇنىڭ قېلىن ئىككى خاتىرىسى
توشتى ، مانا ئۈچىنچىسىنى باشلىدى . ئۇ بۇ يەرگە قانداق ،
قاچان كېلىپ قالغىنىنى بىلمەيدۇ ، ئۇ نەچچە كۈن بىھوش
ياتقىنىنىمۇ بىلمەيدۇ ، بەدىنىدە ھاياتلىق قايتا دېرەك بەرگىنى-
دە ، ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قېلىن پەردە تارتىلغاندەك ھەممە نېمە
گىرىمسەن كۆرۈندى . تولىمۇ يىراقتا ئاق كىيىم كىيگەن قىزلار
كۆرۈنگەندى .قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكىنى يادىدا يوق ، بىر كۈنى
ھېلىقى قىزلار يېقىن كەلدى . ئۇلار دوختۇر قىزلار — رۇس
قىزلىرى ئىكەنلىكىنى ئۇ ئاخىر بىلدى .
— زەي ... — ئۇ گەز باغلىغان لەۋلىرىنى قىمىرلىتى-
شقىمۇ ئىلاجسىز ئىدى .
— زايتۇنا ! — دېدى شوخ رۇس قىزى قاقاقلاپ
كۈلۈپ ، — بۇ ئۇنىڭ تۇنجى گېپى !
زەيتۇنە خانىغا يۈگۈرۈپ كىردى ۋە بايىقى رۇس قىزىدەك
قاقاقلاپ كۈلۈپ ئۇنىڭ بېشىنى قۇچاقلاپ ، يىرىك ساقال باسقان

يۈزلىرىگە سۆيدى ، يۈزىنى ياقتى :
— نۇرى ، ئاخىر مانا گەپ قىلدىڭىز !... — قىز
بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى .
نۇرى يەنە كۆزلىرىنى يۇمدى ، ئۇنىڭ كۆز ئاچقۇدەكمۇ
ھالى يوق ئىدى .
مانا ئۇ ھازىر ئىككى ئايدىن بېرى خاتىرە يېزىپ ئىككى
دەپتەرنى تولدۇرۇپ ئۈچىنچى دەپتەرنى باشلىۋەتتى . ئۇنىڭ ئى-
شى ئوقۇش ، يېزىشلا ئىدى . بولۇپ ئۆتكەن كۆڭۈلسىز ئىشلار-
نى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بېرىش مەنئى قىلىنغان بولغاچقا ، ئۇ ھەر
قانچە تەقەززا بولغان بىلەنمۇ ئۆتكەن ئىشلارنى تېخىچە بىلەلمى-
دى . ئۇنىڭ خاتىرىسىدە قالغىنى دەرەخ ئاستىدا شاخلاردىكى قار
توغرىسىدىكى شېئىرىي پىكىرلەر ئىدى ، خالاس .
— زەيتۇنە ، مېنى كىم ئاتتى ؟
— ھېچكىم ، سىز كېزىك ، قارا كېزىك بولدىڭىز ، ئۆ-
لۈم ، ئەزرائىل بىلەن تۆت ئاي ئېلىشتىڭىز !
— ئەزرائىل كۆكرىكىمگە تىغ ئۇرۇپتۇ - دە . يۈرەك
بىلەن ئۆپكىنىڭ ئوتتۇرىسىغا - ھە ؟
— ياق ، ئۇ دېگەن جاراھەت !
— جاراھەتنىڭ چوڭى مانا بۇ يەردە !
ئۇ زەيتۇنەنىڭ قولىنى يۈرىكىنىڭ ئۈستىگە قويدى .
— ئۇمۇ ساقىيىدۇ ، سىزنىڭ ھاياتىي كۈچىڭىز بىر مۆ-
جىزىكەن نۇرى . سىزنىڭ ئورنىڭىزدا كىم بولسىمۇ بەرداشلىق
بېرەلمىگەن بولاتتى . بىلەمسىز ، سىزدىن ئاققان قان ماڭا ئوخ-
شاشلاردىن ئون ئادەمنىڭ قېنى !
— ئىسىت ، جەڭ مەيدانىدا ئاققان بولسىچۇ !
— جەڭ ، جەڭ ، جەڭلا دەيدىكەنغۇ خۇدايىم ، تۇرمۇشمۇ
بىرخىل جەڭ دەيتتىڭىزغۇ ؟ شۇنچە سوقۇشلاردا تەگمىگەن ئوق ،
تىنچ تۇرمۇشتا تېگىدۇ ، سىزگە ئوق تەگكىنى راست .

— قاتىل كىم؟

— گۇمان كۆپ، غېنى ئاكام ساقچى ئىدارىسىگە بىر ئاي ئىچىدە قاتىلنى تاپمىساڭلار ھەممىڭنى ئېتىپ تاشلايمەن دېگىلمۇ مانا تۆت ئاي بولدى، ھېچكىم ئېتىلمىدى. بىلەمسىز، سىز غۇلجىدا سوۋېت دوختۇرخانىسىدا بەش كۈن بىھوش ياتتىڭىز. دادام بىر ئايروپىلاننى ياللاپ ئاۋۋال ئالمۇتىغا، كېيىن بۇ يەرگە ئەكەلدى سىزنى.

— بۇ موسكۋا، — دېدى نۇرى كۈلۈپ، — ناپولېئون ئاچ قالغان شەھەر، گىتلېر بوسۇغىسىغا كېلىپ كىرەلمىگەن شەھەر، باتۇخانلار ئوتتاي بېسىۋالغان شەھەر. لېرمونتوفنىڭ شېئىرىنى يادقا بىلىمەن:

موسكۋا، موسكۋا سۆيىمەن سېنى،
سۆيىمەن رۇستەك قاينا، ئەركە ۋە كۆركەم!
سۆيىمەن چاچلىرىڭنىڭ ئىزگۇ ئېقىمنى،
چىشلىق تاملىق، مەغرۇر كرېملنى ھەم.
خام خىيال قىلغان ئىدى ئۇيات ھۆكۈمدار...

— بالام، ياخشى بولۇپ قاپسىز! — ئۆيگە ئابلاباي كىرىپ كەلدى. ئۇ سۆسەر ياقىلىق جۇۋا، قاما قۇلاقچا كىيگەنىدى. ئۇ قولىدىن خۇرۇم پەلىيىنى ئالدى، زەيتۇنە دادىسىنىڭ جۇۋا، شارپىلىرىنى ئاسقۇغا ئاستى.

— سوغۇقمۇ؟

— زەھەردەك سوغۇق! — دېدى ئابلاباي كۈلۈپ قويۇپ سىلىق ئاۋازدا، — بىزنىڭ ئۆي بىلەن بۇ يەرنىڭ ئارىلىقى ئون بەش كىلومېتىر كېلىدىكەن.

— بۇ يەردىمۇ ئۆيىڭىز بارمۇ تېخى؟

— يېقىندا سېتىۋالدىم. ل. تولستوينىڭ ئۆيىنىڭ يېنىدا.

— ئىسىل قەۋەت، تۆت تەرىپى بۈك باغ، بەك چىرايلىق! — دېدى زەيتۇنە كۈلۈپ-يايراپ، — يەنە ئۈچ

كۈندىن كېيىن سىزنى ئۆيىمىزگە يۆتكەيمىز نۇرى.

— بۈگۈنلا يوتكەيمىز قىزىم. مەن دوختۇردىن چىقىش رەسمىيەتلىرىنى ئۆتەپ بولدۇم. ھازىر خىزمەتچىلەر كىرىدۇ!

ئابلاباي مەغرۇر، خۇشال ئىدى. نۇرىنىڭ خىيالىغا بىردىنلا غۇلجا يېزىسىدىكى دادىسى زىياۋۇدۇن كەلدى. قوللىرى قېتىشقان، يېرىلغان، يۈزىنى قويۇق قورۇق باسقان، ئېگىز، قاۋۇل گەۋدىسى تۇرمۇش زەربىسىدىن ئېگىلگەن دادىسى شۇ تۇرقىدا چوقۇم يېزىسىدىكى ئۆيىدە يالقۇنجاپ، گۈرۈلدەپ كۆيۈۋاتقان مورا ئوچاق ئالدىدا تىزىغا خەمىتىنى ئولتۇرغۇزۇۋېلىپ نۇرىنى خىيال قىلىپ ئولتۇرىدۇ. ئۇنى يەنە كىم ئويلاۋاتىدۇ؟ بەرا ماناس بويىدىكى گەمىدە، يەنە پەرىخەچۇ؟ ئۇ قىز نېمە قىلىۋاتىدىكىن؟...

— نېمە بولدى نۇرى، چىققۇڭىز يوقمۇ نېمە؟ بىزنىڭ ئۆيىمىز دوختۇرخانىدىن كۆپ ياخشى، قار بىلەن چۈمكەلگەن دەرەخلەر، قاقىلدىشىۋاتقان قاغىلار، بۇقۇلداشقان كەپتەرلەر، نېرىدا شۇرمەل قاپلىغان موسكۋا دەرياسى... بالكونغا چىقسىڭىز ئاجايىپ گۈزەل مەنزىرىنى كۆرىسىز، كرېملغا يىراق بولغىنى بىلەن جەننەتكە يېقىن. ھا-ھا-ھا...

راست دېگەندەكلا ئۇلار بىردەمدىن كېيىن يولغا چىقتى. ماشىنا قار بىلەن قاپلانغان موسكۋا كوچىلىرىدا ئۇزاق ماڭدى: ئانچە ئېگىز بولمىسىمۇ نەقىشلىنىپ ياسالغان ئىمارەتلەر، كرېملنىڭ «چىشلىق تاملىق» قورغىنى، قىزىل مەيدان، شۇرمەل توشۇپ ئېقىۋاتقان موسكۋا دەرياسى، خىلمۇ خىل كىيىنگەن موسكۋالىقلار نۇرىغا يېڭىلىق ئىدى. ئۇ ھاياتىدا تۇنجى قېتىم بۇنداق چوڭ شەھەرنى كۆرمەكتە. ماشىنا ئۇزاق مېڭىپ ئاخىر بىر تۆمۈر دەرۋازا ئالدىدا توختىدى.

— مانا مۇشۇ بىزنىڭ ئۆي! — دېدى باياتىن نۇرىنىڭ يېنىدا جىمجىت، خۇددى بىھوشتەك ئۈن-تىنسىز، بېشىنى

يىگىتنىڭ مۇرىسىگە قويۇپ ئولتۇرغان قىز ماشىنىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ، — قاراڭا ، ئارچىلارنىڭ شاخلىرىدا قارلار بىلەن يوپۇرماقلار مۈڭدىشىۋاتىدۇ !

قىز دەرۋازىنىڭ بىر كۇنۇپكىسىنى باستى ، دەرھال بىر تۆشۈكتىن ئاۋاز چىقتى :

— سالام ، ياخشىمۇ سىز ، خىزمىتىڭىزگە تەييارمەن !

— بىز قايتىپ كەلدۇق ! — دېدى قىز كۈلۈپ ، ئىشىك دەرھال ئېچىلدى . زەيتۇنە نۇرىنى قولتۇقلىۋالدى .

— يېپيېڭى بىر دۇنيا ، — دېدى نۇرى ئاياغلىرىنى تەستە قىمىرلىتىپ . ئۇ تولىمۇ ماغدۇرسىز ئىدى . كۆكرىكىدىن تەگكەن ئوق دۇمبىسىنى بۆسۈپ چىقىپ كەتكەن . قىل يۇقىرىغا ماڭغان بولسا ئۇنىڭ يۈرىكى زەخىملىنەتتى - دە ، ئۇ بۇ دۇنيادا يوق بولغان بولاتتى . تەقدىر ئۇنىڭغا يان باستى ، قانداقتۇر بىر يوشۇرۇن كۈچ ئۇنى قوغداپ قالدى . ھايات يەنە ئۇنى ئۆز قوينىغا ئالدى . ئۇ مانا تەستە ماڭسىمۇ ، ماڭغاندا كۆكرىكى ئاغرىپ تۇرسىمۇ ، بۇرۇنقى چەبدەسلىكى ئۇنىڭدىن يىراقلاشقان بولسىمۇ يەنە ھايات . ئۇ سۆزلىيەلەيدۇ ، ئويلىيالايدۇ ، ئارزۇ قىلالايدۇ . ئۇ قىزنىڭ قولىنى قىسىپ قويدى - دە :

— دادىڭىزغا كۆپ رەھمەت ، ئۆز دادام ماڭا قىلىنى تەقدىم قىلىپمۇ ئاسراپ قالالمىغان بولاتتى ! — دېۋىدى ، قىز ئۇنى بوش چىمدىپ قويدى :

— ئۆز دادام دەۋەرمەڭە ، مېنىڭ دادام سىزگە تېخىلا ياتمۇ ؟ دادام سىزنى ئۆز ئوغلى ھېسابلىۋالغىلى خېلى بولدى ، ئاپاممۇ شۇ . كۈلدە تام بولماس ، كۈيئوغول بالا ، دېگەن سۆز بار - ھە ، بىز ئۇيغۇرلار قاچانغىچە ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ ئىزلىرىنىلا دەسسەپ ماڭىمىز . سىز مانا دۇنيادىكى ئەڭ ئىلغار مەدەنىيەتكە ئىنتىلىۋاتقان بىر ياش تۇرۇپ يەنە شۇ ئىزغا دەسسەۋاتىسىز !

— مۇنازىرە قىلىشقۇدەك ھالىم يوق ، زەيتۇنە ، ماقۇل ئەمىسە دادىڭىزنى ئاكا دەي ، ئىسمىنى قوشمايلا ئاكام دېسەمغۇ رازى بولارسىز ؟

— ياق ، دادا دەڭ !

— ياۋروپالىقلار ئىسمىنى ئاتايدىكەنغۇ ، ئاكا دېسەممۇ ، دادا دېسەممۇ يەنە كونا ئىزغا دەسسىگەن بولىمەن !

—ھى - ھى ··· ماقۇل ، ئاكا دەڭ ، ھە ئاپامنىچۇ ؟

— ھەدە دەي .

— مېنىچۇ ؟ — قىز تولىمۇ چىرايلىق كۆزلىرى بىلەن نۇرىغا تۆۋەندىن يۇقىرىغا قايرىلىپ قادالدى .

— سىز ··· جېنىم !···

— ياق ! — قىز ئەركىلەپ دومسايدى .

— زەيتۇنە ئابلايېۋنا زىياۋۇدۇنوۋا !

—ھا - ھا - ھا !··· — قىز ئىككىنچى قەۋەتنىڭ پەلەمپىيىدىن چىقىۋېتىپ شۇنداق قاقاقلاپ كۈلدىكى ، خۇددى چېركاۋ قوڭغۇرىقى تۈيۈقسىز ، رىتىمسىز چېلىنغاندەك بىنانىڭ ئۈستىدىكى چېدىرنىڭ دېرىزىلىرىدىن كەپتەرلەر چۆچۈپ ئۇچۇپ چىقىشتى . زىلىۋاغىنا كەلگەن ، چىرايلىق پولەك خىزمەتچى ئايال قۇچىقىنى كەڭ ئېچىپ قىزغا ماسلىشىپ كۈلدى :

— ئاھاي ، زىياۋۇدۇنوف تى پرىشول ، گولۇبى پوۋسېي موسكۋى ئوبياۋىيات : ئۇيگۇرسكي گېروي بېز سىمېرتنىي[1] !

رۇس - ياۋروپا كىتابلىرىدىلا تەسۋىرلەنگەن گراف ، كىنەز ، بارىنلار ھاياتى نۇرىنىڭ كۆز ئالدىدا پەيدا بولدى . تاملارغا ئەڭ داڭلىق رەسساملار سىزغان رەسىملەر ئېسىلغان . چوڭ پىئانىنو ، نەقىشلىك ، ئېگىز يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقلار ، قىپ-

[1] ئوھۇي زىياۋۇدۇنوف ، سەن كەلدىڭ ، كەپتەرلەر پۈتكۈل موسكۋاغا ئۇيغۇر باتۇرى ئۆلمەيدۇ دەپ جاكارلىماقتا !

لىن ، رومانتىكا سىڭدۈرۈلگەن گىلەم ، كرېسلولار ، ياتاق ئۆي-
دىكى كەڭ ، ئىككى بېشى ئېگىز ، ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن ،
بالداق - توپچىلىرىغا گۈل چېكىلگەن ئېسىل كارىۋات ، ئۆينىڭ
دېرىزە گىرۋەكلىرىگە گەجدىن چىقىرىلغان گۈل نەقىشلەر نۇرد-
نىڭ خىيالىدىلا بار ئىدى ، مانا ھازىر كۆز ئالدىدا ، ئۇ شۇنداق
ئۆيدە ئولتۇرماقتا . چاي ئورنىغا قەھۋە ، چوكا ئورنىغا ئارا -
پىچاق ، تېخى تاماق يېگەندە تارتىلىدىغان شالدامىلىرىچۇ ؟ كەچتە
پولەك ئايال نۇرىنى چوڭ ۋاننىغا ئولتۇرغۇزۇۋېلىپ خۇددى
بوۋاقنى يۇغاندەك ئەركىلىتىپ ، سىلاپ - سىيپاپ يۇيۇپ قوي-
دى . بىرلا ئاشقازان ھەزىم قىلىش بەزلىرىدىن باشقا ئورگانلى-
رىنىڭ ھەممە ئىشىنى باشقىلار قىلىپ بېرىدىغان بۇ خىل ھايات
نۇرىغا غەلىتە ، كېيىن ياتْ ۋە ھەتتا يىرگىنچلىك تۇيۇلۇشقا
باشلىدى . ئۇ يۇمشاق لۆم - لۆم كارىۋاتتا يېتىپ كىيىملىرى
بىلەنلا مۇز ئاستىدا ، بورانلىق قۇم دۆۋىلىرى يېنىدا ، ھەتتا
پاتقاقلىق سازلىقتا كىيىم - كېچەك بىلەن يېتىپ دىر - دىر
تىترىگەن چاغلىرىنى ، مەھەللىسىدىكى گۈللىرى ئۆچكەن ، يىر-
تىق كىگىزنىڭ يېرىمىنى ئاستىغا سېلىپ ، يېرىمىنى يېپىنىپ ،
قەغەزلىرى يىرتىلغان شالالىق پەنجىرىگە يەڭلىكنى نوغۇچ بىلەن
تىرەپ قويۇپ ئاچچىق قىش شامال‍لىرىدىن دالداقىلىدىغان دېھقاذ-
لارنى ، خىتاي بازىرى ، تەختىيۇن مەھەللىلىرىدىكى ئاشخانىلار-
نىڭ ئالدىدا ئۆچكەن قوقاسقا مەيدىسىنى قاقلاپ ، جۇل - جۇل
كىيىملىرى ئىچىدە بەدىنىنى قاساپ ئارام بەرمەيۋاتقان بەدەن
پاسكىنچىلىقىنىڭ مەھسۇلى بولغان پىتلىششىنىڭ دەستىدىن
ھېلىدىن - ھېلىغا تولغىنىپ ، قىمىرلاپ ئولتۇرۇشقان يېتىم-
چىلارنى ، قەھرىتان قىشتا يىرتىق - يالاڭ ئىشتىنى بىلەن
يوغان ، ئەسكى پىيما - چورۇقلارنى سۆرىشىپ ئىككى تال
دەپتىرى بىلەن ئىككى تال ئوتۇننى قولتۇقىغا قىسىپ ئالدىراپ
مەكتەپكە كېتىۋاتقان نامرات دېھقان بالىلىرىنى كۆز ئالدىغا
كەلتۈردى . شۇ مۇشەققەت بىلەن ئېلىشىۋاتقان بىچارىلەرنىڭ
ھەممىسىلا راھەت ، غەمسىز باياشات ھاياتقا ئىنتىزار . قولىغا

قورال ئېلىپ جانلىرىنى ئاتاپ ئىنقىلاب قىلغانلار شۇ ئىنتىزار-
لىقتا تەلپۈنگەنلەرنىڭ ۋەكىللىرى ئىدىغۇ ، تەلپۈنگەنلەر نېمىگە
ئېرىشەلىدى ، ۋەكىللىرىنىڭ ھالى قانچىلىك ؟ بىرتال ئوق ئات-
ماي ، بىر قېتىممۇ زەي يەردە ياتماي مەنسەپ ، بايلىق ۋە ھوقۇق-
قا ئېرىشىۋالغانلار ھېلىقى ئىنتىزار تەبىقىنى بەلكى ئاللىقاچان
ئۇنتۇغان بولۇشى مۇمكىن . ئۇنداقلارنى كۆرسە بەلكى يىرگى-
نىپ تەتۈر قاراپ «شورىڭ قۇرىسۇن !» دەپ تىللاپ قويۇشى
مۇمكىن ، ھەتتا ئۆزپېشانىسىنىڭ ئوڭ كەلگەنلىكىدە ئاشۇنداق-
لارنىڭ تۆككەن قانلىرى ھەل قىلغۇچ رول ئوينىغانلىقىنى ئىن-
كار قىلىپ ، ھەممىنى ئۆزۈم ياراتقان دەپ مەيدىسىگە ئۇرۇشى
مۇمكىن .

ئەخمەتجان مۇئاۋىن رەئىس ، ئابدۇكېرىم ئابباسوف مۇئا-
ۋىن باش كاتىپ ، سەيپىدىن نازىر ، رەخىمجان سابىر ھاجىيوفمۇ
مۇئاۋىن نازىر . ئەخمەتجان جاپا - مۇشەققەتنىڭ قۇچىقىدا پىش-
قان ، ئۆزىنى خەلققە بېغىشلىغان قەيسەر ئادەم ، ئابباسوفچۇ ؟
ئۇ نۇرىغا نېمىشقا ئۆچمەنلىك بىلەن قارىدى ياكى ئۇ نۇرىنىڭ
رەقىبلىرىنىڭ ئىغۋا - ئۆسەكلىرىگە ئىشىنىپ قالدىمۇ ! غېنى
باتۇر بىلەن پاتىخ ھايات پەلسەپىسىنىڭ نۇرغۇن سىرلىرىنى
چۈشەنمەيدۇ . ئۇلار غالىبلار غەلىبە مېۋىسىنىڭ خوجىسى بولۇ-
شى كېرەك دەيدىغان چۈشەنچىنىڭ قوللىغۇچىلىرى . ئۇلار ئۇ-
چۈن ۋەتەن ، خەلق ، مىللەت ، ئەركىنلىك ، باراۋەرلىك ، دې-
موكراتىيە دېگەنلەر بىرلا مەنىدىكى سۆز ، يەنى يېڭىش - يېڭى-
لىش دېگەن سۆزلەرنىڭ تارماقلىرى . يەڭگەنلەر ھەممىگە ئىگە ،
يېڭىلگەنلەر ھەممىدىن مەھرۇم…

نۇرى يېرىم كېچىدە قورقۇنچلۇق چۈش كۆرۈپ ئويغىنىپ
كەتتى . چۈشىدە ئۇ دېڭىزدا پاراخوت پالۇبىسىدا كېتىۋاتقاندا ،
تاغدەك بىر دولقۇن تۇيۇقسىزلا دېڭىزدىن كۆتۈرۈلۈپ ئۇنىڭ
ئۇستىگە چۈشۈۋاتقۇدەك … ئۇ چۆچۈپ ئويغاندى .

— چۈشكەن بولسا مەن يوق بولاتتىم ! — دېدى ئۇ دۇپۇلدەپ

ئۇرۇۋاتقان يۈرىكىگە يوغان ئالىقانلىرىنى قويۇپ ، — بۇ نېمە كارامەت !

ئەتىسى ئابلاباي ئاكىسى قىزى بىلەن «ئوغلى» نى موسكۋىچ ماشىنىسىغا ئولتۇرغۇزۇپ موسكۋانى ئايلاندۇردى . ئۇلار سۆسەر ياقىلىق جۇۋا ، قۇندۇز تېرىسىدىن تىكىلگەن قۇلاقچا كىيىشكەن ، موسكۋا — بۇ غالىب شەھەرنىڭ مودا قوغلىشىدىغان پۇقرالىرى بىلەن ئوخشاش بولۇۋالغانىدى .

— نېمىنى خالىسىڭىز شۇنى كۆرسىتىمەن ، نەدە توختايمەن دېسىڭىز شۇ يەردە توختايمەن ! — دېدى ئابلاباي شوپۇرنىڭ يېنىدا — ئالدىدا ئولتۇرۇپ ، — سىلەرنىڭ خۇشاللىقىڭلار مېنىڭ خۇشاللىقىم . بالام نۇرمۇھەممەت ، مەن بىر سودىگەر . دۆلەت ، مىللەت ئىشلىرىنى سودامدىن ئۈستۈن بىلمەيمەن . يۇڭ - تېرە ، پاختا ، يەل - يېمىشلىرىمىز تولىمۇ ئەرزان ، ياۋروپا بازارلىرىغا يۆتكەلسىلا بىرگە ئون قوشۇلىدۇ ، بۇ ياقتىن رەخت ، سانائەت بۇيۇملىرى ۋە پولات ماتېرىياللىرى ئاپىرىمىز ، ئاپارسىلا بىرگە تۆت - بەش قونىدۇ . بىر قېتىملىق ئوبوروتتا بىر سوم پۇل يىگىرمە بىر - ئىككى سوم بولىدۇ . پۇل - دۇنيا كۆپىيىۋېرىدۇ . توختاملاشقان ئىش . غۇلجا ، چۆچەك ، قەشقەر ، ئاقسۇلاردا كانتورلىرىم بار . قولۇمدا ئىككى يۈزدىن جىق خىزمەتچىم بار . مۇشۇ تىجارەت بىلەن ئىككى يۈز نەچچە ئۆينى قامداۋاتىمەن ، قالغىنىنى ئۆزىڭىز بىلىسىز ، قىسقىسى ، مەنمۇ ئۆز ئالدىغا بىر جەمئىيەت ، بىر دۇنيا . ئالمۇتا ، بېشكەك ، تاشكەنت ، سەمەرقەنت ، موسكۋا ، ئىستانبۇل ، قاھىرە ، پارىژ ، لوندونلاردا كانتورلىرىم ، سەككىز شەھەردە جايىم بار . ئوغلۇم ، مەن سىزدەك بىر ئەقىللىق يىگىتنى ئۆزۈمگە ئورۇنباسار قىلىپ يېتىشتۈرۈشنى ئارزۇ قىلاتتىم . سىزنى ماڭا خۇدايىم يەتكۈزدى .

— دادام ئەمدى ئامېرىكا ، كانادالارغا كىرىشكە ھەرىكەت

قىلىۋاتىدۇ .

— شۇنداق . پىلانلىرىم چوڭ . ياۋروپادىن غۇلجىغا تۆمۈريول ئاپارماقچىمەن . شىنجاڭدا كۆمۈر ، نېفىت ، ئالتۇن زاپىسى ئىنتايىن مولكەن . بۇنداق بايلىق باشقا ھېچقانداق يەردە يوق دېيىشىدۇ . مەن مۇشۇ كۆمۈلۈپ ياتقان بايلىقنى ياۋروپا بازىرىغا ئەكىرمەكچىمەن !

— نىيەت ، پىلانلىرىڭىز تولىمۇ ياخشىكەن ، سىز دېگەندەك بولسىلا خەلقىمىز سىزدىن كۆپ رازى بولىدۇ ، ئاكا !

— خەلق دېدىڭىزما ؟ مەن كەمبەغەللەرگە ھەرىيىلى بىرنەچچە يۈزمىڭ دوللارلىق خەير - ئېھسان ، ئۆشرە - زاكات تارقىتىمەن . ئەمما چوڭراق ئىش قىلىش پىلانىممۇ بار . بىر پەن - تېخنىكا مەكتىپى قۇرساق دېگەن پىلانىم بار . بۇ ئىشقا سىزنى تەكلىپ قىلماقچىمەن . ئېلېكتر سانائىتى ، كانچىلىق سانائىتى ، ماشىنىسازلىق سانائىتى مۇشۇ كەسىپ بويىچە تېخنىكلاردىن ئىككى - ئۈچ يۈز ئادەم تەربىيىلەپ چىقىشنى ئويلاۋاتىمەن . مۇئەللىملەرنى روسىيىدىن ، ياق سوۋېت ئىتتىپاقىدىن تەكلىپ قىلساق ، قاراڭا ، لومونوسوفنىڭ ھەيكىلى ، موسكۋادا تۇنجى ئۇنىۋېرسىتېتنى مۇشۇ لومونوسوف گېرمانىيىدىن ئوقۇپ كېلىپ قۇرغانىدى . چوڭ ئىشلار شەخسنىڭ قولىدىن باشلىنىدۇ زادى . قاراڭا ، لومونوسوف قانداق مەغرۇر تۇرىدۇ - ھە ؟ ئۇ قالاق روسىيىنى ئىلىم - پەن دۇنياسىغا يېتەكلىگەن ئۇلۇغ ئادەم !

— شۇنداق ، — دېدى نۇرى خىيال سۈرۈپ ، — ئىلىم - پەن تەرەققىي قىلمىسا خەلق تۇرمۇشى ئۆزگەرمەيدۇ ، خەلق ھەقىقىي بەخت ، ئەڭ گۈزەل تۇرمۇش بىلەن مەڭگۈ ئۇچرىشالمايدۇ ! قورالللىق ئىنقىلاب بىر ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرۇش رولىنىلا ئوينايدۇ . بىر ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرۇشتىكى مەقسەت بىرنەچچە كىشىنىڭ ياكى بىر گۇرۇھنىڭ مەنپەئەت - پايدىسى ئۈچۈنلا بولۇپ قالسا بۇنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى بولمايدۇ . خەلق تۇر-

مۇشىدا ئۆزگىرىش بولۇشى كېرەك . بىزنىڭ خەلقىمىزمۇ مونۇ
سوۋېت خەلقلىرىدەك ماشىنىدا ئولتۇرۇشى ، پويىزغا چۈشۈشى ،
ئايروپىلاندا يول مېڭىشى ، يەر تېرىش ، ئورۇش ، سۇغىرىشتا
ئادەم كۈچى ئەمەس ، ماشىنا ئىشلىتىشى ، ياخشى يېيىشى ،
ياخشى كىيىشى ، خاتىرجەم ياشىشى كېرەك . قاراڭ ، مەن
موسكۋادا ھېچنەدە دىۋانە ، يېتىمچىلارنى كۆرمىدىم . ھەممىلا
ئادەم ياخشى كىيگەن ، روھلۇق - تېتىك ! جۇل - جۇل كىيىم-
لىك ئادەم ئۇچراتمىدىم . لومونوسوف نامىدىكى موسكۋا ئۇنى-
ۋېرسىتېتى ، پەنلەر ئاكادېمىيىسى ، بولشوي تىياترى ، ئىنىس-
تىتۇت ، تېخنىكوم ، تەتقىقات ئورۇنلىرىنىڭ كۆپلۈكى ، مەك-
تەپلەردىن چىقىۋاتقان خۇشال ، مەغرۇر رۇس باللىرى !...
ئادەمنىڭ ھەۋىسىنى كەلتۈرىدۇ . بىز قاچان بۇنداق كۈنگە
ئېرىشىمىز ؟ قالاق - قەدىمىي تۇرمۇش ، ئىشلەپچىقىرىش ئەم-
گىكىنىڭ جاپالىقلىقى ، قالاقلىقى ، پىكىر قىلىشىنىڭ ئاددىيلى-
قى ، تۇرمۇش شەكلىنىڭ قاتمال ، چەكلەنگەن ، ياۋايىسىمان بو-
لۇشى ئادەمنى ئېچىندۇرىدۇ . بىز ئويغانغان ھەربىر ۋىجدان
ئىگىلىرى شۇ رېئاللىقنى ئۆزگەرتىشكە بەل باغلىمىساق ، ھاياتى-
مىزنى مۇشۇ قالاقلىقنى ئۆزگەرتىش كۈرىشىگە بېغىشلىمىساق
بىزنىڭ ياشىغىنىمىزنىڭ قىممەت - ئەھمىيىتى نېمە بولىدۇ .
ئۇنىڭ ئاۋازى تىترىدى ، ئابلاباي ئۇنىڭغا قايرىلىپ قارى-
دى ، زەيتۇنە ئۇنىڭ بىلىكىنى ئاستا قىسىپ قويدى .
— قاراڭا ئاۋۇ ئايالىلارنىڭ ئەركىن ، كۈلۈپ يۈرۈشلىرى -
نى ! — دېدى ئابلاباي بىر ماگىزىندىن قاقاقلىشىپ كۈلۈشۈپ
چىقىۋاتقان ، كەشمىر ياغلىق ، دۇخاۋا پەلتو كىيىشكەن قارا
كۆز ، قارا چاچ چىرايلىق ، ياش ئاياللارنى كۆرسىتىپ ، —
تۈركمەن ئاياللار ، ئاۋۇ بەللىرىنى باغلاپ ، باشلىرىغا تۆپە كىيى-
ۋالغانلار ئۆزبېكلەر ، ئۇلار بۇ يەرگە ساياھەت قىلىپ كېلىدۇ .
دۇنيانىڭ نەرىگە بارسىڭىز «شۇنەقە ، ئۇنەقە» دېيىشىپ ئۆزبېك

ئۇچرايدۇ . ئۇيغۇرلارمۇ بار ، تولىسى ئاتۇشلۇقلار ، لېكىن سانى
ئاز !...
ئۇلار كۈلۈشتى . ئابلا باي ئۆز پىلانلىرىنى قايتا - قايتا
سۆزلىدى . ئۇلار موسكۋانى چارچىغۇچە كۆردى . كۆرگەنسېرى
نۇرىنىڭ كۆڭلى يېرىم بولدى . چۈنكى ھەربىر يەر ، ھەربىر
خۇشال - خۇرام پۇقرا ۋەھەربىر زامانىۋى ئىلىم - پەننىڭ
نەمۇنىسىنى كۆرگەندە ، ئۇنىڭ يادىغا ئاشۇ يىراقتا — ئىلى
دەرياسى بويىدىكى جىمجىت ، شاۋقۇن - سۈرەنسىز يېزىلاردا
سامان - مەڭگەن ، ئوت- چۆپ بىلەن ھەپىلىشىپ كورەك جۇۋا ،
ياماق چەكمەن ، پۇرۇم چورۇق بىلەن تامغا يۆلىنىپ ، تەپتى
ئاجىزلاشقان قۇياشتىن لەززەت ئېلىش كويىدا ئولتۇرۇشقان
دېھقانلار كېلەتتى . ئۇلارنىڭ ھاياتتىن قىلىدىغان تەمەسىمۇ ئۇ-
چىسىدىكى كىيىملىرىدەك ئاددىي : ئاچ قالمىسىلا ، توڭلاپ قال-
مىسىلا ، تاياق ۋە ھاقارەتكە يولۇقۇپ قالمىسىلا ئۇلار ئۆزلىرىنى
بەختلىك ھېسابلايدۇ . «كەمبەغەلنىڭ بىر تويغىنى باي بولغى-
نى» ، «دۇمبىسى ئاپتاپ كۆردى» دېگەن سۆزلەرنى شۇلار ئىجاد
قىلغان . ھايات ئۆزگەرتكىلى بولىدىغان بىر ئېتىزغا ئوخشاش
بوز يەر دېسە ئۇلار ئىشەنمەيدۇ ، يارىلىش - يارالمىش ئۇلارنىڭ
ئىشى ئەمەس ، ئىلاھىي كۈچلا ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىغا ، تەقدىرىگە
كېپىللىك قىلالايدۇ ، ئۇلارنىڭ ۋەزىپىسى بىرلا — ھاياتنىڭ
مۇشۇ تۇرقىنى ، ئۆزلىرىنىڭ مۇشۇ ئورنىنى مەڭگۈ ساقلاپ
قېلىش ، مەيلى نامراتلىق ، ئاچارچىلىق بولسىمۇ ، ھەتتا ئاسمان-
دىن تاش - توپا ياغسىمۇ دەسسەپ تۇرۇۋاتقان ئانا تۇپراقنى
مەھكەم باغرىغا بېسىپ ، ياراتقان ئىگىسىگە رەھمەت ئېي-
تىش ، ھاياتقا شۈكرى قىلىش ، چەكسىز چىدامىلىق ، قانا-
ئەت ۋە شۈكرىچانلىق ئۇلارنىڭ پەزىلەت - گۈزەللىكى ،
روھىي بايلىقى . مەيلى ئۇلار بىرىگە قۇل بولۇپ قالسىمۇ ئاشۇ
بايلىقى بىلەن ئۆزىنى مەغرۇر تۇرىدۇ ، غالىب ۋە خوجايىن

ھېسابلايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭغا دۇنيا گۈزەللىكى ئۆز ئانا يۇرتى تۇغۇلغان يېرى، دۇنيادا ئۇنىڭ مەھەللىسىدەك گۈزەل ماكان يوق. مەھەللىسىلا كەم كۇتىسىز، تەلتۆكۈس ئورۇن، باشقا يەرلەرنىڭ بىر يېرى كەلسە بىرىيېرى كەمتۈك، ھامان بىرىيېرى شۇ مەھەللىسىگە يېتەلمەيدۇ. ھايات شۇ مەھەللە، گۈزەللىك ئاشۇ ماكان، غايە — شۇ ماكانىنى قۇچاقلاپ يېتىش! ...»

موسكۋا تەسىراتلىرى نۇرىنى خۇشال قىلىشنىڭ ئورنىغا مەيۇسلەندۈرۈپ قويدى. ئۇ تېخىمۇ كەم سۆز، خىيالچان، غەمكىن بولۇپ قالدى.

— كىمنى ئويلاۋاتىسىز، نۇرى؟ — دېدى باياتىن بالكوندا قارباسقان قويۇق ھەيۋەتلىك قەدىمىي دەرەخلەرنى كۆرسىتىپ، پۈتىغا پىيما، بېشىغا قاما قۇلاقچا ۋە ئۈچىسىغا بۇلغۇن تېرىسىدىن تىكىلگەن جۇۋا كىيىپ يېنىدا — يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقتا جىمجىت ئولتۇرغان زەيتۇنە نۇرىنىڭ مۈرىسىگە بېشىنى ئاستا قويۇپ، — سىزگە بۇ يەردىن ماناس دەرياسى بويى كۆڭۈللۈكقۇ دەيمەن؟ — قىزنىڭ زىل، نازۇك ئاۋازىدا يوشۇرۇن نارازىلىق بار ئىدى.

— ھەممە ئىش نىسپىي بولىدۇ، زەيتۇنە. راھەت - پاراغەت ئىزدىگۈچىلەرگە بۇ يەر كۆڭۈللۈك. مېنىڭ ئىزدىگىنىم نېمە، سىز ئۇنى بىلىسىز.

— سىز ئاكوپتا يېتىشنى، قارغا مىلىنىپ ئۆمىلەپ مېڭىشنى ئارزۇ قىلىسىز. سىز پاۋىل كورچاگىن، سىز مۇشەققەتتىن ھوزۇرلىنىسىز. مەن سىزگە مەڭگۈ ماسلىشالمايمەن. لېكىن ماسلوۋا نىخلىيۇدوفقا ئەگىشىپ سىبىرىيىگە ماڭغاندەك، سىزگە ئەگىشىپ ماناس بويىغا قايتىشقا تەييارمەن. سىزگە روھىي ھەمراھ بولالمايمەن، لېكىن سايىڭىز بولالايمەن، نۇرى. مەن پەقەت سىزنىڭ ئالدىڭىزدىلا ئاجىز، بىچارىمەن. باشقا ھەممە يەردە، مەن ھەممە ئادەمدىن ئۆزۈمنى ئۈستۈن تۇتالاي-

مەن! مېنى پەسلەشتۈرگەنمۇ، ماڭا قوشۇپ ئابلابايدەك مەغرۇر ئادەم — مېنىڭ دادامنىمۇ باشقىلارغا يېلىنىدىغان، بىچارە قىلىپ قويغانمۇ، ئاشۇ تەلۋە مۇھەببەت! مۇھەببەتكە قۇل بولغان ئادەم ئەڭ بىچارە، ئاجىز بولىدىكەن... سىزنى كۆرمىگەن ھەرقانداق كۈنۈم مەن ئۈچۈن بىرقارا كۈن. مېنى بىچارە داداملا چۈشىنىدۇ. راست گەپنى ئېيتسام، ئاپام سىزنى ياقتۇرمايدۇ، قىزىمنىڭ خىلى ئەمەس دەپ قارايدۇ. لېكىن ئۇنىڭمۇ ئەس - يادى يالغۇز قىزىنى بەختلىك قىلىش، شۇنىڭ ئۈچۈن سىز ئاپام ئۈچۈنمۇ قىممەتلىك! ماقۇل، ماناس بويىغا قايتايلى، لېكىن سىزنىڭ سالامەتلىكىڭىز ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن — يەنە ئىككى - ئۈچ ئايدىن كېيىن!

قىز ئۆكسۈپ - ئۆكسۈپ يىغلىدى. نۇرى ئۇنىڭ بېشىنى كۆكرىكىگە قويدى، ياخشى كۆرىدىغان ئۇسۇلى بىلەن قىزنىڭ يۈزىنى ئۆزىگە قاراتتى. قىزنىڭ لەۋلىرى ئۈمچەيگەندە تولىمۇ گۈزەللىشىپ كېتىدىكەن، ياشلىق كۆزلىرى — ئۇزۇن، قاپقارا كىرپىكلىرىدە مۆلدۈردەك يالتىراپ تۇرغان ياش تامچىلىرى ئۇنىڭغا تىل بىلەن ئىپادە قىلغىلى بولمايدىغان يۈرەك ئارزۇسىنى ئۈن - تىنسىز چۈشەندۈرۈپ بەرمەكتە ئىدى: «قىز بەختى يىگىت! » دېگەن ھەقىقەت ھەممە يەرگە يېزىلغاندەك، ھەممىلا ئادەم، ھەتتا قاردىن كىمخاب كىيگەن موسكۋا ۋە ئۇنىڭ گۈزەل، قەدىمىي دەرەخلىرىمۇ «قىزنى قىينىماقتا! » دەپ ۋارقىراۋاتقاندەك بىلىنمەكتە ئىدى. ئۇ قىزغا شادلىق ئىنئام قىلدى: لەۋلىرىنى قىزنىڭ تىترەپ تۇرغان نازۇك، ئالۇچىدەك قىزىل لەۋلىرىگە تەگكۈزدى...

ئۇنىڭ دەرمانسىز بەدىنىدە ھايات لەززىتىنىڭ ئالىي ئىنكاسى جىنسىي ئويغىنىش پەيدا بولدى. بۇ خىل ئويغىنىش يىگىتلەرنى مەست قىلىدۇ، ئەسەبىيلەشتۈرىدۇ، ئەقىل تورمۇزىنى باشقۇرالماس قىلىدۇ، ھەتتا تەلۋە - قارام قىلىۋېتىدۇ...

سۆيۈش ئۇزاققا داۋاملاشتى. ئۇنىڭ يۈرىكىدىن تارقالغان
شېرىن ئېقىم بەدىنىنىڭ ھەممە يېرىگە تارقىلىپ روھىي ئىستەك
جىسمانىي ئويغىنىشقا ئايلانماقتا ئىدى ··· ئۇ قىزنىڭ بويۇن،
قۇلاقلىرىغا سۆيۈپ تۇرۇپ:

— بۈگۈن مېنىڭ ياتىقىمدا قونۇپ ··· ، — دېۋىدى، قىز
ئۇنىڭ ئاغزىنى ئالقىنى بىلەن تۇتۇۋېلىپ:

— ياق! — دېدى.

— نېمىشقا؟

— بولمايدۇ! — قىز چاققانلىق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ
ئۈنلۈك ۋارقىرىدى:

— بۈگۈن موسكۋانىڭ تېمپېراتۇرىسى نۆلدىن تۆۋەن يى-
گىرمە تۆت گرادۇس، يۈرۈڭ كىرىپ كېتەيلى!

— مۇشۇ تۇرقىدا شىخو، ماناسلارنىڭ تېمپېراتۇرىسى
نۆلدىن تۆۋەن ئوتتۇز بەش گرادۇس! — دېدى نۇرى كۈلۈپ
قويۇپ، — مەن سوغۇقتىن قورقمايدىغان بولدۇم. ئالتاي،
كۆكتوقاينىڭ سوغۇقى قانچىلىككىن؟

— قورقماڭ، پەرىخە توڭلاپ قالمايدۇ!

— كۈنچى قىز!

— شۇنداق بولمامچۇ؟ ھاۋائانىمىزدىن باشقا ھەممە ئايال
كۈنچى. بۈۋى مەريەم ئانىمىز چېغىدا ئۆزى بىلمەيدىغان، كۆر-
مىگەن ئېرىنى شەيتاندىن كۈنلىگەن، ھى - ھى - ھى!···

1947 - يىلىنىڭ يانۋار ئېيىدا ئۈرۈمچى، غۇلجا ھەتتا
نەنجىڭ، يەنئەنلەردە بولۇۋاتقان ئىشلارنى ئۇلار ئوتتۇرلۇق بى-
لىپ تۇراتتى: غۇلجىدا ھېكىمبەگ غوجا — مېھرىبان، تۈز
كۆڭۈل بوۋاي ۋالىي بولۇپ ھوقۇق تۇتقان: قىش پەسلى مەش-
رەپ، ئولتۇرۇش پەسلى، يۇقىرى - تۆۋەن، باي - گاداي ئۆز
خىللىرى بىلەن «قاراڭغۇ قىش» نى مەشرەپ بىلەن ئۆتكۈزمەك-
تە. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسلىرى ھازىر نەنجىڭدا. ئۈ-

رۈمچىدە گومىنداڭچىلار قۇترىغان. ئىشەنچلىك خەۋەرلەردىن قا-
رىغاندا، داڭ بىگاڭ ئىسىملىك ئامانلىق ساقلاش گارنىزونىنىڭ
قوماندانى يېڭىدىن كەلگەن گېنېرال سۇڭ شىلىيەنگە ماسلىشىپ
ئۈرۈمچىدە ئىلى ئىنقىلابىغا قارشى پائالىيەت ئېلىپ بارماقتا.
«ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىدە ئالتايدىكى ئوسمان-
نىڭ ئاشكارا ئاسىيلىق قىلىپ، باندىتلىق قىلىۋاتقانلىقى خەۋەر
قىلىنغان. گەرچە جاڭ جىجۇڭ قۇرۇلۇش، گۈللىنىش، يەر
ئېچىش، كىتابخانا، دوختۇرخانا قۇرۇشقا ئوخشاش ئىشلارغا
كىرىشكەن بولسىمۇ، ئالتايدىكى ئوسماننى ئىشقا سېلىشنى توخ-
تاتمىغان. مۇشۇ 1947 - يىلى يانۋاردىلا قاباس تىركەش ئىككى
يۈزدىن ئارتۇق قوراللىق ئادىمىنى باشلاپ سارسۈمبە ناھىيىسى-
نىڭ جوساتى، شىبەتى دېگەن يەرلىرىگە ھۇجۇم قىلىپ كىرىپ
بىگۇناھ خەلقنى بۇلاپ - تالىغان. قوماندانلىق شتاب تۆت روتا
ئەسكەر ئەۋەتىپ ئۇلارغا زەربە بېرىشكە ئاتلانغان. ئىككى سائەت-
تەك ئۇرۇش بولۇپ ئىزۋوت كوماندىرى توختىيوف بەش جەڭچى
بىلەن قۇربان بولغان. قاباسلار چېكىنگەن، لېكىن ئارمىيىگە
زىيان خېلى چوڭ بولغان. توختىيوفنى نۇرى تونۇيدۇ، خۇش
چاقچاق، قاۋۇل يىگىت ئىدى، ھەي ئىسىت!··· نەنجىڭدا ئې-
چىلغان سىياسىي كېڭەش يىغىنىدا جياڭ جيېشى پۈتۈن دۇنياغا
ئۆزىنىڭ تىنچلىق، دېموكراتىيە ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسەت-
كەنلىكى، ھېلىھەم تىرىشۋاتقانلىقىنى ئېلان قىلدى، ئەخمەت-
جان قاسىمى باشلىق شىنجاڭ قوزغىلاڭچىلار ۋەكىللىرىنى قو-
بۇل قىلدى. ئەخمەتجان قاسىمى «ئالىي مۇختارىيەت» نى ئىشقا
ئاشۇرۇش توغرىسىدا تەكلىپ بەردى. جياڭ جيېشى ماقۇل كۆر-
دى، لېكىن ئارقىدىنلا جياڭ جىڭگو شاۋ لىزى، جاڭ جىجۇڭ،
چېن چېڭ ئوخشاش دىپلوماتلارنى ئەۋەتىپ دۆلەت ئارمىيە-
سىنى چېكىندۈرۈپ ئاچقىپ كېتىش، بانكا قۇرۇش، شەرق

بىلەن بىۋاستە ئالاقە قىلىش ئوخشاش تەكلىپلىرىنى قايتۇرۇۋېلىشنى تەلەپ قىلدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوفمۇ نەنجىڭدا ئاكتىپ رول ئويناۋېتىپتەك!

ئەخمەتجان قاسىمى هازىر ئۇيغۇرلاردىن چىققان بىرىنچى نومۇرلۇق سىياسەتچى بولۇپ قالدى. نۇرى بۇ ئىشقا خۇشال بولدى. ئۇ ئەخمەتجان توغرىسىدا موسكۋادا تېخىمۇ جىق بىلىملەرگە ئىگە بولدى. شەرق سوتسىيالىستىك ئەمگەكچىلەر ئۇنىۋېرسىتېتىغا بېرىپ ئەخمەتجان ياتقان ياتاق، ئوقۇغان سىنىپلارنى كۆردى. ئەخمەتجاننىڭ ئىزىنى بېسىپ پۈتۈن ۋاقتىنى ئۆگىنىشكە سەرپ قىلدى: ئۇ هازىر كۈنىگە قىرىق سۆز يادلاپ رۇس تىلى ئۆگەنمەكتە. ماركس ئۈچ ئاي ئۆگىنىپ رۇس تىلىدىن ساۋات چىقارغانىكەن، نۇرى نېمىشقا شۇنداق قىلالمايدىكەن؟

ئۇنىڭ كۈنلىرى رۇس تىلى ئۆگىنىش بىلەن بىلىنمەي، كۆڭۈللۈك ئۆتۈشكە باشلىدى. ئۇ ئۆگەنگەنلىرىنى ئىشلىتىش ئۈچۈن هەركۈنى پولەك ئايال ۋە قورۇ خىزمەتچىلىرى بىلەن سۆزلىشەتتى. يىگىرمە كۈن ئۆتەر - ئۆتمەي ئۇنىڭ بەدىنىدە كۈچ پەيدا بولۇپ، يۈرىكىدە ياشلىق هەۋەسلىرى ئويغىنىشقا باشلىدى. ئۇ بەزىدە شېئىر يازاتتى، بەزىدە ناخشا ئېيتاتتى، بەزىدە زەيتۈنەنى چىڭ قۇچاقلىۋېلىپ كارىۋىتىغا سۆرەپمۇ باقاتتى. لېكىن قىز ئۇنىڭ رايىغا باقمايتتى. قىز هاۋا ئىللىغان، موسكۋا ئاسمىنىدا ئاق بۇلۇتلار ئۈزۈپ يۈرگەن كۈنى ئۇنىڭ بوينىغا ئىككى قولىنى سېلىپ تۇرۇپ:

— توي قىلايلى، نۇرى! — دېدى. نۇرى ئۇنىڭ بېلىدىن چىڭ قۇچاقلاپ تۇرۇپ:

— ماقۇل، لېكىن غۇلجىغا بارايلى! — دېدى.

قىز خۇشال بولۇپ نۇرىنىڭ پاكىز قىرىلغان يۈزىگە ئەسەبىيلىك بىلەن سۆيدى.

ئۇلار ئىككى كۈندىن كېيىن ئالمۇتىغا كەلدى. ئالمۇتىدا ئابلابايىنىڭ يەنە بىر بۈك - باراقسانلىق باغ ئىچىگە جايلاشقان قورۇسى بار ئىدى. بۇ قورۇدا نۇرىنى ئابلاباي ئالمۇتىدىكى ئۇيغۇر شائىرلىرى ۋە مۇزىكانتلىرى بىلەن ئۇچراشتۇردى. ئالمۇتىدا سۆيۈملۈك شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپنى خاتىرىلەپ كاتتا يىغىن ئۆتكۈزۈلدى. ئابلاباي ئۇنى خۇش قىلىش ئۈچۈن قولىدىن كەلگەنلىكى ئىشنى قىلدى. ئۇ قىزىنىڭ دومسىيىپ يۈرۈشىنى خالىمايتتى. ئۇنىڭ خۇشاللىقى يالغۇز قىزىنىڭ خۇشاللىقى ئىدى. پەرزەنت ئۈچۈن هەممىنى قۇربان قىلىشقا تەييار ئاتىنىڭ پىداكارلىقى نۇرىغا تەسىر قىلدى. ئۇ باشقىلارنىڭ «مانا نۇرىمۇ دۆلەتكە ئېرىشتى. ئۇمۇ ئەمدى چەتكە چىقىدۇ» دەيدىغان تەنىلىرىگە پىسەنت قىلماستىن، دادىسىنىڭ: «بىچارە پەرىخەگە يۈزسىزلىك قىلدىڭ!» دەپ ئەيىبلىشىگە، پەرىخەنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن هايات يولىنىڭ پاجىئەلىك بولۇشىغا پەرۋا قىلماستىن، رېئاللىق ئالدىدىكى ۋىجدان بۇيرۇقىنى ئاڭلىق قوبۇل قىلىشنى قارار قىلدى: ئۇ زەيتۇنە بىلەن توي قىلىش نىيىتىگە كەلدى.

ئۇلار غۇلجىغا ماشىنا بىلەن كەلدى. دادا ئۆزى ئالدىدا ئولتۇرۇپ بالىلىرىنى ماشىنىنىڭ كەينىگە ئولتۇرغۇزۇپ ياۋروپادىن ئەڭ چوڭ تىجارەت پايدىسى بىلەن يانغاندەك، خۇشال، مەغرۇر هالدا غۇلجا شەهرىنىڭ غەربىدىكى كاتتا قورۇ - جايىغا قايتىپ كەلدى. شۇ كۈنىلا زىياۋۇدۇنغا ئادەم چىقاردى، زىياۋۇدۇن غېنى باتۇرنى باشلاپ كەلدى. ئابلا بايىنىڭ ئۆيىدە كاتتا زىياپەت ئۆتكۈزۈلدى، غۇلجىنىڭ ۋالىي باشلىق ئەمەلدارلىرى، مۇتائالى خەلپىتىم باشلىق دىنىي كاتتىلار كېلىپ بايىنى تەبرىكلىدى، نۇرىنىڭ سالامەت قايتىپ كەلگىنىگە خۇشال بولۇشتى. مۇسابايوفلار زاۋۇتىدا ئىشلىگەن چاغلىرىدىن تارتىپ غەمخورلۇق قىلىپ كەلگەن زۇنۇن تېيىپوف، ئەنۋەر مۇسابايوفلار ئۇنىڭ ساقىيىپ قايتىپ كەلگىنىنى بىر «مۆجىزە» دېيىشتى.

مېھمانلار ئۇزاپ بولغاندىن كېيىن زىياۋۇدۇن :

— بالام ، داداڭ بىر ئۆلۈپ تىرىلدى . پەرىخەنىڭ ئەھۋالىنى بىلگەنسىدىن ؟ بىچارە قىز ئەقلىدىن ئازدى . بىلەمسەن ، سەن ئۈچۈن ، — دېدى يەرگە قاراپ پەس ئاۋازدا .

— ئۇ ھازىر نەدە ؟

— ھەربىي دوختۇرخانىدا .

نۇرى نېرى - بېرىسىنى سۇرۇشتۇرمەيلا سىرتقا ماڭدى . دەرۋازا يېنىدىكى كۆتۈرمە ئۆيدە دوستلىرى بىلەن قاقاقلىشىپ كۈلۈشۈپ ئولتۇرغان زەيتۇنە نۇرىنىڭ پىيادە ئالدىراپ ماڭغىنىنى كۆردى - دە پېشايۋانغا چىقىپ :

— داۋۇتجان ، نۇرمۇھەممەتنى كالاسكا بىلەن ئاپىرىپ كېلىڭلا ! — دەپ ۋارقىرىدى . داۋۇتجان ئىسمىلىك زىلۋا يىگىت يان قورۇغا يۈگۈردى ۋە كالاسكا ئورنىغا چانا بىلەن كوچىغا چىقتى . خارتىلداپ تۇرىدىغان كۆك ئات چانىنى سۆرەپ ، ئەڭ كاتتا ئامەت ئىگىسى — پودپولكوۋنىك نۇرى زىياۋۇدۇنوفقا ناھايىتى تېزلا يېتىپ باردى .

نۇرى يېنىدا توختىغان چانىغا ئۈن - تىنسىز چىقتى - دە :

— ھەربىي دوختۇرخانىغا ! — دەپ بۇيرۇق بەردى . قىشلىق ھەربىي كىيىم تولىمۇ ياراشقان يىگىت ھەربىي دوختۇرخانا ئالدىدا چانىدىن سەكرەپ چۈشكەندە ، پەلەمپەيدىن ئوخشاشلا قىشلىق ھەربىي كىيىم كىيگەن ، كېلىشكەن ، لېكىن نۇرىدىن سەل پاكارراق ئوفىتسېر ئالدىراپ چۈشمەكتە ئىدى . ئۇ نۇرىنى كۆردى - دە ، ئورنىدا ئىختىيارسىز توختىدى :

— سالام ، نۇرى زىياۋۇدۇنوف !

— ھە ، بۇ سەنمۇ سۇلايمانوف ئەيساجان ؟ — نۇرى ئىككى قولى بىلەن بېلىگە تايىنىپ ئۇنىڭغا تىكىلدى ، ئۇنىڭ كۆرۈشۈش ئۈچۈن سوزغان ئوڭ قولىنى قۇرۇق قالدۇرۇپ ، كۆزلىرىگە قادالدى ، — خۇشالمۇ سەن ؟ ئىسىم - فامىلەڭ

ئىككى پەيغەمبەرنىڭ نامىدىن تۈزۈلگەن ، ئەيسا سۇلايمانوف ! ئەڭ كاتتا ئىككى پەيغەمبەر ! بىرى يەتمىش ئىككى ئالەمنىڭ پادىشاھى ، بېرى ئىسۇس - خرىستوس ، تەڭرى ئۇنى دادىسىز يارانقان ، دۇنيا خرىستىئانلىرىنىڭ ئىلاھى ، تامغا مىخلانغان يېرىدىن ئاسمانغا چىقىپ كېتىپ ئۆلمەس مۆجىزە يارانقان ئۇلۇغ زات !

— سەن ••• سەن نېمە دېمەكچى زىياۋۇدۇنوف ، ھەممىگە ئېرىشتىڭ ، تەڭدىشى يوق بايلىقنىڭ ئىگىسى ، دۇنيا گۈزەللىرىدىن بىرى سېنىڭ ئايىغىڭدا ••• يەنە نېمەڭ يېتىشمەيدۇ ؟

— سەندەك ئىنسانىيەت بېغىغا چۈشكەن شۇمبۇيلارنىڭ قېنىنى ئىچسەم دەيمەن ، مانا شۇ يېتىشمەيدۇ !

— مەن ساڭا بەختتىن باشقا ھېچنېمە تىلىگەن ئەمەسمەن نۇرى ، گەپ بولسا ئوچۇق - يورۇق دېيىشەيلى ، ساڭا تەگكەن مېنىڭ ئوقۇم ئەمەس ، «ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى» !•••

— تەشكىلاتنى تىلىڭغا ئالما !

— سېنى ئېلىخان تۆرىنىڭ جاسۇسى دەپ !•••

— كاپشىما ھايۋان . سەن گەپ يورغىلىتىپ مەندىن قۇتۇلالمايسەن ، باشقىنى قوي ، پەرىخە نەدە ؟

— نېرۋا بۆلۈمىدە دەپ ئاڭلىدىم !•••

سۇلايمانوف — جۇمھۇرىيەت ساقلىقنى ساقلاش نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىقىدىن بىراقلا ۋىلايەتلىك ئىدارىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىقىغا چۈشۈپ قالغان . پودپولكوۋنىك دېگەن نامدىنمۇ قۇرۇق قېلىش ئالدىدا تۇرغان بۇ چوڭ تەمەلەرنىڭ ئىگىسى شۇتاپتا نۇرىنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ ، ھەربىي ئۆتۈكىگە يۈزىنى يېقىپ يالۋۇرۇشقا تەييار ئىدى . نۇرىنىڭ ئابلا بايغا كۈيئوغۇل بولماقچى بولغانلىقى ، ئەخمەتجان ، ئىسھاقبېكلەرنىڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ، ھەربىي گارنىزونلارغا رەھبەر بولۇپ ئۆسۈپ كەتكەنلىكى ، بۇ كاتتا ئادەملەرنىڭ نۇرىنى قوللاپ - ئەتىۋارلاۋاتقان-

لىقى ، ھەتتا غېنى باتۇردەك ھەربىي سوت باشلىقىنىڭ «نۇرى
نۇچۇن ھەممىگە تەييارمەن !» دەپ كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا
چىقىشى ··· كوچىلارغا رىۋايەت بولۇپ چىققانىدى . مەخسۇسلا
كوچا پاراڭلىرىنى يىغىپ سەمرىتىش بىلەن جەمئىيەتتە تونۇلغان
ئادەملەرنىڭ بىرگە ئوننى قېتىشلىرىدىن نۇرى ھازىر بۇ ۋىلايەت-
نىڭ ئەڭ كاتتا ئاخبارات ئوبيېكتى ، ئامەت - بەخت ئىگىسى ،
كەلگۈسىنىڭ كاتتا ئادىمىگە ئايلىنىپ بولغانىدى . نامدارغا قار-
شى گەپ قىلىش باشنى جادۇغا تۇتقاندەك ئىش ، نامدارلارنىڭ
تىلىنى ئاڭلاشنىڭ ئۆزىمۇ بىرخىل بەخت - تەلەيىنىڭ بېشارىتى .
مانا بۇخىل نەزەرىيىلەرنىڭ ئاپتورلىرىدىن بىرى مۇشۇ سۇلايما-
نوف ئىكەنلىكى ھازىر ھەممىگە مەلۇم بىر ئىش بولۇپ قالدى .

— ئەرزىمەيدۇ ، نۇرى كاپىتان ! — دېدى سۇلايمانوف
بىردىنلا پاختىسى ئېلىۋېتىلگەن چاپاندەك كىچىكلەپ ، — پەرد-
خە 1945 - يىلى 4 - ، 5 - ئايلاردىلا نېرۋىسىدىن كەتكەن !

— ئەۋلىيا چوققا ۋەقەسىنىڭ زەربىسى بىلەنمۇ ؟

— ياق ، ياق ··· ئۇ··· ئاقسۇغا چۈشكىچە ··· تەلەمەت
داۋىنىدىن ··· مۇزات چوققىلىرىدىن !··· سۇلايمانوفنىڭ نېمىلەر-
نى دېگەنلىكى نۇرىنىڭ قۇلىقىغا كىرمىدى . ئۇنىڭ مۇشتۇملىرى
ئۆزلۈكىدىن تۈگۈلدى . ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا كونترول قىلغىلى بول-
مايدىغان نەپرەت ئەسەبىيلىكى پەيدا بولدى .

— سەن ھايۋان ! — دېدى نۇرى سۇلايمانوفنىڭ ياقىسىنى
سول قولى بىلەن قورۇپ تۇتۇپ .

— نېرى تۇر ! — نەق شۇ چاغدا غېنى باتۇرنىڭ ئاۋازى
ئاڭلاندى ، — قويۇۋەت ، ئۆزۈم ئوقۇتۇپ قويىمەن بۇ ھەزىلەكنى !
غېنى باتۇر تاپانچىسىنى يالىڭاچلاپ ماشىنىدىن چۈشمەكتە
ئىدى .

— ياق ، غېنىكا ، ئاتما ! — نۇرى ئۇرماقچى بولغان
دۈشمىنىنى ئىختىيارسىز چىڭ قۇچاقلىۋالدى . غېنى باتۇر تې-

رەكنىڭ ئۇچىغا قارىتىپ بىر پاي ئاتتى . بىر قاغا لەيلەپ يەرگە
چۈشتى . ئىككىنچى پاينى سۇلايمانوفقا تەڭلىدى :

— قويۇۋەت دەيمەن ، نۇرى !

— ئاتما غېنىكا ! — نۇرى سۇلايمانوفنى قويۇۋېتىپ
ئۆزىنى غېنى باتۇرغا ئاتتى - دە ، غېنى باتۇرنىڭ تاپانچا تۇتقان
قولىنى ئاسمانغا تىك قىلىپ ئىتتەردى . تاپانچىدىن پاڭ - پاڭ
قىلىپ كەينى - كەينىدىن بەش پاي ئوق ئېتىلدى . ئادەملەر
ئوپۇر - توپۇر بولۇشۇپ تەرەپ - تەرەپكە قېچىشتى . غېنى
باتۇرنىڭ قارامىلىقى ھەممىگە مەلۇم ، ئۇنىڭغا سوت يوق ، قىلغى-
نى قىلغان ، دېگىنى دېگەن ، ئۇ دېگەن «خەلق باتۇرى» . سۇلاي-
مانوف ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالدى .

— قېنى ئۇ ھەزىلەك ! — دېدى غېنى باتۇر ۋارقىراپ ، —
سېنىڭ نەرىڭ قەھرىمان ، دۈشمىنىڭنى قۇچاقلاپ يۈرسەنا !

— ئۇنىڭ دۈشمەنلىكى تېخى مەلۇم ئەمەس ، غېنىكا !

— شۇنىڭ ئۇچۇن نەچچە مىڭ ئەسكەر ماناس دەرياسى
بويىدا يەرنى دىكىلەپ ياتىدۇ ، دۈشمەننى كۆز تونۇمىغان بىلەن
مىلتىق تونۇيدۇ . مېنىڭ ئوقلىرىم دۈشمەندىن باشقىغا تەگمەي-
دۇ . نۇرى ، باينىڭ قىزى ئەقلىڭنى بۇلغاپ قويدىمۇ نېمە ؟ پاھ ،
نېمانچە چىرايلىق ئۇ ؟ ئۇنىڭغا ئوخشاشتىن يەنە بىرى
بولسىدى ، پاھ ، پاھ ··· قالتىس بولاتتى - دە ! ھا - ھا··· ئۇنىڭغا
ئەگىشىپ ئەتراپتىكىلەر قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى .

خەلق باتۇرى بىلەن بىللە كۈلۈشمۇ چوڭ ئامەت ، بۇ ئامەت
ھەممىلا ئادەمگە نېسىپ بولۇۋەرمەيدۇ - دە !

— ئېيتقىنا نۇرى ، شۇ تۇرقىدا دۇنيادا نېمىلەر بولۇۋاتىدۇ ؟

— جۇڭگو تۇپرىقىدا قاتتىق سوقۇش بولۇۋاتىدۇ غېنىكا !

— قايسىسى يامانراقكەن ؟ ئاقلارمۇ ، قىزىللارمۇ ؟

— ئاقلارنىڭ تۆت ئادىمىگە بىر قىزىل تەڭ كېلىۋاتىدۇ .
ئاقلارنىڭ قولىدا ئامېرىكىنىڭ يېڭى قورال لىرى . قىزىللارنىڭ

قولىدا ئوۋ مىلتىقى تېخى ! شۇنىڭغا قارىغاندا ، قىزىللار يامانراق ئوخشايدۇ .

— ئۇنداق بولسا ئەخمەتجان ئەپەندىلەرگە ئاقلارنىڭ مەجلىسلىرىدە نېمە بار ؟

— جەڭ — توققۇزى رەڭ دېگەن گەپ بار ، غېنىكا !

— قايسىسىنىڭ ئادىمى جىق نۇرى ؟

— ئاقلارنىڭ ئىگىلىگەن يېرى پۈتۈن جۇڭگو يېرىنىڭ تۆتتىن ئۈچى . بىزدەكلا ، قىزىللارنىڭ ئاز . ئاھالىسىمۇ ، ئەسكىرىمۇ ئاقلارنىڭ جىق ! ئەمما ئاقلار ئىگىلىگەن يەرلەردىكى خەلقلەر قىزىللارنى خالايدۇ - دە !

— قىزىللارنى دۇنيادىكى ئەڭ نوچى ھۆكۈمەت ئامېرىكا ، ئەنگلىيە ، فرانسىيە دېگەنلەر قوللىمايدىكەن - دە !

— سوۋېت ئىتتىپاقى قوللايدۇغۇ !

— قوللىسا نېمىشقا بىزنى سوقۇش قىلىشقا قويۇپ بەرمەيدۇ ؟

— گەپ تولا ، ئىش مۇرەككەپ غېنىكا ، مەنمۇ نۇرغۇن ئىشلارنى بىلەلمىدىم .

— سەن بىلمەيدىغانمۇ ئىش بارمۇ بۇ جاھاندا ؟ موسكۋادا تۇرغاندا ستالىندىن سوراپ باقساڭ بولمامدۇ ، سوقۇشۇپ يېرىمىزدىن زالىم ھۆكۈمرانلارنى ھەيدەپ چىقىرايلى دېسەك بىزنى نېمىشقا توسۇۋالىسىز دەپ ؟

— ھا - ھا - ھا··· غېنىكا ، ستالىن ماڭا ئوخشاشلارنى قوبۇل قىلسا ستالىن بولمايدۇ - دە !

— ئەخمەتجان بارسا بولمامدۇ ، ئۇرۇس تىللىق بولغاندىكىن ؟ مېنىڭ ئىچىم پۇشۇپ كېتىۋاتىدۇ ئۇكا ، خەق مېنى خوتۇنپەرەس دېگۈدەك ، ئىچ پۇشۇقۇمنى نېمە بىلەن چىقىرىمەن ئەمىسە ؟ ھۆررا دېگەن ئاۋاز ئاڭلانسۇنچۇ ؟ بىرىنچى بولۇپ ئۇرۇمچىگە ئۆزۈم كىرىمەن ئۇكا ! پاھ ، سوقۇشنى بىز سەھرالىقلار قىلىمىزكەنۇ ، شەھەرلىك ئاق نانچىلار بىزنى باش بولۇپ

سورايدىكەن . ماۋزېدۇڭ دېگىنى دېھقان دەيدىغۇ ، شۇنىڭ بىلەن بىر سۆزلىشىپ باقساق بولىدىكەن جۇمۇ !

غېنى باتۇرنىڭ چاپارمەن ، باتۇر ۋە سازەندىلىرى كەينىدىن ئەگىشىپلا يۇرۇشەتتى ، غېنى باتۇر كۈلۈمسىرىسە ئۇلار قاقاقلىشىپ كۈلۈشەتتى ، غېنى باتۇر قاقاقلاپ كۈلسە ئۇلار شەھەرنى بېشىغا كىيىشەتتى . دوختۇرخانا ھويلىسى ، كوچىلاردا كۈلكە - چاقچاق كۆتۈرۈلدى . ھەرقانداق ئىشقا چاقچاق ئارىلاشتۇرۇشقا ئادەتلەنگەن غۇلجا ئادەملىرى ئۈچۈن كۈلكىگە چەكلەنگەن جاي يوق ئىدى . دوختۇرخانا ھويلىسى كۈلكە - چاقچاققا تولدى . كېسەللەرمۇ بۇ خۇشخۇي ئادەملەرگە ئەگىشىپ ئۆزىچىلا كۈلۈشتى .

نېرۋا كېسەللەر بۆلۈمىنىڭ ئاغرىق كارىۋىتىدا بىر كىتابنى يىرتىپ ، ئۆزىچىلا سۆزلەپ ئولتۇرغان پەرىخەمۇ ئۆزىچە كۈلدى :

— دۇم ، دۇم ، دۇم ، دۇم ! بىر پاي ئوقتا ئونى ئۆلدى ، ھا - ھا - ھا !··· — چاچلىرى چۇۋۇلغان ، كېسەللەر كىيىمىنىڭ ئالدىنى ئېچىپ قويغان ، سارغۇچ چاچ ، كۆزلىرى يوغان ، ئاق يۈزلۈك قىز كارىۋاتتا ، كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىكىپ ئىككى كۈن جىم ئولتۇردى . ئۇ تۇرۇپلا قاقاقلاپ كۈلەتتى ، تۇرۇپلا يىغلايتتى . ئۇ نۇرىغا ئوق تېگىپ يىقىلغان كۈنىلا قويغان - تۇتقىنىنى بىلمەي قالغانىدى . ئۇنىڭ بېشىدا ئىككى كۈن ئولتۇردى ، نۇرىنىڭ قويۇق چاچلىرىنى سىلىدى ، ھېچكىم يوق چاغدا كۆكرىكىگە بېشىنى قويۇپ يۈرەك سوقۇشىنى تىڭشىدى ، تومۇرلىرىنى تۇتۇپ قوللىرىغا سۆيدى ، ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سالغان ، تورمۇزلىغىلى بولمايدىغان ھېسسىيات يالقۇنىدا ئۆرتەندى ، لېكىن ئادەملەر بار يەردە ئۆزىنى تۇتۇۋالدى ، نۇرىغا خۇددى ناتونۇش بىرىگە مۇئامىلە قىلىۋاتقاندەك سوغۇق قارىدى ، قەلبىنى ئۆرتەۋاتقان مۇھەببەت يالقۇنىنى ھەتتا تىنىقلىرىدا بىلىندۇرۇپ قويماسلىققا تىرىشتى . ئۇ ئىككى سوتكا كۆز يۇمىدى . نۇرى ئاستا ئىنجىقلاپ ئوپېراتسىيەدىن كېيىن تۇنجى

قېتىم هايات ئىكەنلىكىنى ئىپادىلىگەندىن كېيىنلا قاتتىق بىر ئۇخلىۋالدى . بىراق بۇ شېرىن ئۇيقۇ ئۇنىڭغا ئەڭ قاتتىق زەربە بولدى : ئۇ ئويغانسا كېسەل كارىۋىتىدا نۇرى كۆرۈنمىدى .

— ئۇ قېنى ؟

— جوق بولدى ! — دېدى رۇس سانىتاركا پەرۋاسىزلا . پەرىخە ھېچنېمىنى چۈشەنمىدى . ئۇ تۇيۇقسىزلا بىرىنىڭ : «نۇرى ئۆلۈپتۇ !» دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ قالدى . ئۇ ئىختىيارسىز چالا - بۇلا كىيىنىپ سىرتقا قاراپ يۈگۈردى .

سىرتتا ئاق ياغلىق تېڭىشقان ئاياللار ئۇچرىۋىدى ، ئۇ :

— كىم ؟ — دەپ سورىدى باش - ئاخىرى يوقلا .

— بىر يىگىت !... .

— ھە... راستما... ، — ئۇ نەگىدۇر يەنە مەقسەتسىزلا يۈگۈردى . ئۇ ياتىقىغا يۈگۈرۈپ كىرىپ بىرنېمىنى ئۇزاق ئاختۇردى ، تاپالمىدى .

— تاپانچا ؟ — دېدى ئۇ سانىتاركىلار باشلىقىغا .

— ساراڭ ! — دېدى رۇس ئايال ھېچنېمىنى چۈشەنمەي .

ئۇ ئۇزۇندىن بېرى سۇلايمانوفنى ئېتىش مەقسىتى بىلەن تاپانچا ساقلاپ يۈرەتتى . تاپانچىسى قويغان يېرىدە يوق ئىدى . ئۇ دوختۇرخانا باشلىقىنىڭ ئىشخانىسىغا ئىشىكنى بۇزۇپ كىردى ۋە تارتمىسىدىن تاپانچىسىنى ئالدى . ئۇ تاپانچىغا ئوق سېلىپ سىرتقا مېڭىشىغىلا ئۇنى بىرنەچچە ئەسكەر قورشاپ تۇتۇۋالدى . ئۇ ۋارقىرىدى ، سىلكىندى ، قالغىنىنى بىلمەيدۇ...

مانا ھازىر ئۇ باش - ئاخىرى يوق خاتىرىلەر ، قورقۇنچلۇق خىياللار قاينىمىدا ... باشقا بىر دۇنيادا .

تۇرۇپلا ئاسىيە ئابىستەي ، بەزىدە ھەدىسى ، بەزىدە قېرى قىز ، كۆپىنچە نۇرى ئۇنىڭ خىيال ئېكرانىدا پەيدا بولاتتى . ئۇلار پەرىخەنى نېمىگىدۇر زاڭلىق قىلىپ كۇلۇشۇۋاتقاندەك ،

«كىمدىن ، قانداق قىساس ئالالىدىڭ ، ھا - ھا - ھا... سەن بىر يارامسىز !» دەۋاتقاندەك بىلىنەتتى . ئۇ رېئال ھاياتتا چەكسىز تەنھا بولغىنى بىلەن خىيال دۇنياسىدا بىر توپ يېقىنلىرى بىلەن بىللە ئىدى . ئۇ قاقاقلاپ كۇلەتتى ، بىرىگە ئەركىلەيتتى ، بىرىگە دومسىياتتى . بۇ ئۇنىڭ خىيال ئالىمى ، ئۇنىڭ ئۈچۈن كۆڭۈللۈك ھايات ئىدى . ئۇ تۇرۇپلا ئېسىگە رېئال دۇنيانى ئالاتتى ، شۇئان خۇددى بىر چۆلدە يالغۇز كېتىۋاتقاندەك ، مۇزاتتىن ، بىر ئېشەكنىڭ قۇيرۇقىغا يامىشىپ ، تەگسىز مۇزلۇق ھاڭلار ئۈستىدە كېتىۋاتقاندەك بولاتتى - دە ، قوللىرىنى سوزۇپ ئۆزىچىلا ۋارقىراپ يىغلاپ ئۆيىنىڭ بۇلۇڭلىرىغا كەينىچە قاچاتتى . كۆڭۈللۈك خىيال دۇنياسى بىلەن قورقۇنچلۇق رېئال دۇنيا ئارىسىدا چېپىپ يۈرۈپ قاتتىق چارچايتتى ، بۇنداق چاغلاردا پۇتلىرىنى ئۇزۇن سۇنۇپ ئوڭدا يېتىپ ئۇخلايتتى . ئۇ چۈش كۆرەتتى ، چۈش بىلەن خىيال ئارىلىشىپ كېتەتتى ، ئۇ جۆيلۈدىمۇ ياكى راستتىنلا سۆزلىدىمۇ ، سېستىرالار كۆپ ھاللاردا پەرق ئېتەلمەيتتى .

— پەرىخە ! — دېدى نۇرى ئۆيگە كىرىپ ، — بۇ مەن نۇرى ، قارا ، مەن نۇرى ، بىز چانىغا چۈشۈپ يېزىغا چىقىمىز !

لېكىن پەرىخە قولىدىكى كىتابنى يىغىپ يەردىن بېشىنى كۆتۈرمەي جىم تۇراتتى . نۇرىنىڭ كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش قۇيۇلدى .

— پەرىخە ، سۆيۈملۈك سىڭلىم ، مەن ئاكاڭ نۇرى ، بىر قاراپ باققىنا !

ئۇ پەرىخەنىڭ مۈرىسىدىن ئاستا قۇچاقلىدى . قىز يەنىلا يەردىن بېشىنى كۆتۈرمىدى . نۇرى كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ بۇقۇلداپ يىغلىدى .

— نېمە گۇناھ قىلدىڭلار ، بۇنچە جازالانغۇدەك ؟ ئاسىيە

ئابىستەي، سەبىخەلەر گومىنداڭنىڭ ئوقىغا تۇتۇلغۇدەك گۇناھ قىلمىغاندىغۇ، پەرىخە جېنىم سىڭلىم، مېنى كەچۈرگىن، سېنىڭ ھالىڭغا يېتەلمىدىم، سېنى خورلۇققا قويدۇم، مەن ئالدىڭدا گۇناھكار!

ئۇ قىزنى چىڭ قۇچاقلاپ، بۇقۇلداپ، ئۈن سېلىپ يىغلىدى. ئۇ ھېچقاچان بۇنداق قاتتىق يىغلىمىغانىدى. بىر ئاجىزنىڭ بىچارە كۆرۈنۈشى ئۇنىڭ يۈرەك - باغرىنى ئېزىپ چىدىغۇسىز ئازاب قوقاسلىرىنى ئۇنىڭ بېشىغا تۆكمەكتە ئىدى. ئۇ پەرىخەنى ساقايتمىغۇچە بۇ دۇنيا راھەتلىرىگە ھەرگىز كۆز قىرىنى سالماسلىققا قەسەم ئىچتى.

ئۇ شۇ كۈنىلا زەيتۈنەگە دەپمۇ قويماستىن دادىسى بىلەن يېزىغا قاراپ يولغا چىقتى. دادا - بالا ئىككىسى يول بويى بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلىشمىدى. قارىگىر ئات قار توزۇتۇپ، كۆلتۈك قارلىق يوللاردا ئۆكىرەڭ تاشلاپ ماڭماقتا. ئاتقا ئىككى تال ئوق ياغاچ بىلەن چېتىلغان دېھقان چانىسى رۇستىمى داستاندەك كەچۈرمىشكە ئىگە ئىككى ئەزىمەتنى بىردە سىلىق قاڭقىتىپ، بىردە سىلىق پەپىلەپ كىندىك قېنى تۆكۈلگەن يېزىسىغا ئېلىپ ماڭماقتا. نۇرى مەھەللىسىگە تەقەززا. ئۇيەردە ئۇنىڭ بالىلىق خاتىرىلىرى، ئۆچمەس ئىزلىرى، ئوتلۇق ھېسسىيات پەيدا قىلىدىغان قىش مەنزىرىسىنىڭ ئانا بۆشۈكلىرى بار. ئۇ شۇ يېزىغا چىقىپ بۇنىڭدىن كېيىن ماڭىدىغان ئۇزاق ھايات سەپىرىنىڭ خەرىتىسىنى سىزىپ چىقىشى، خەلقىگە يۈرەك - باغرىنى ئېچىپ كۆرسىتىدىغان ئالدىدىكى پۇرسەتلەر ئارقىلىق ئۆزىنىڭ كىم ئۈچۈن ياشىغانلىقى، كىملەرنى سۆيۈپ، كىملەرگە نەپرەتلەنگەنلىكىنى بىلدۈرۈشى، مۇشۇ ئانا تۇپراق بېتىدە ئۆچمەس ئىز قالدۇرغان جەڭگىۋار ئەزىمەتلەرنىڭ قاتارىدىن ئورۇن ئېلىپ، ئۇزۇن، ئەگرى - توقاي ھايات يولىنىڭ جاپا - مۇشەققەتلىرىگە تەييارلىنىشى كېرەك.

ئۇنى نېمىلەر كۈتۈۋاتىدۇ، بۇ ئۇنىڭغا قاراڭغۇ. ئۇ بىرلا نەرسىنى بىلىدۇ: ئۇ خەلقىگە، يېقىنلىرىغا قەرزدار. ئۇنىڭغا باغلىنىشلىق بولغان سۆيۈملۈك ئادەملەرنىڭ ھەممىسىنىلا خۇشال قىلىش ئۇنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ. ناۋادا زەيتۈنە ئۇنىڭغا ھېسداشلىق قىلىشقا تەييار بولسا پەرىخە بىلەن دوست بولسۇن. ئۇ پەرىخەنىڭ قايتىدىن ھايات يولىغا قەدەم قويۇپ، بەخت ئىزدەيەلەيدىغان بولۇپ ساقىيىشىغا ياردەم قىلسۇن. نۇرىنى ھايات يولىغا قايتۇرۇپ ئەكېلىش ئۈچۈن قىلغان ئاتىدارچىلىقنى ئابلاباي ئاكىسى ئاشۇ بىچارە قىزدىن ئايىمىسۇن!

زەيتۈنەگە لازىم بولغان بەخت - خۇشاللىق پەرىخەگىمۇ لازىم. ھەممىلا ئادەم بەخت ئىزدەيدىغان بۇ دۇنيادا ئۇ پەرىخەنىڭ بەختلىكلەر قاتارىدىن ئورۇن ئېلىشىنى تىلەيدۇ. ئۇ بۇنىڭ ئۈچۈن بەدەل تۆلەشكە تەييار — مەيلى ئۇ بەدەل قانچىلىك چوڭ بولسۇن، ھەتتا ئۇنىڭ شېرىن جېنىغا كەلسىمۇ ئۇ بۇ بەدەلنى تۆلەشكە تەييار!

قاراڭغۇ چۈشكەندە چانا قار ئۈستىدە غىچىلدىغان ئاۋاز چىقىرىپ ئاپئاق قىرو بىلەن قاپلانغان دەرەخلىك تار كوچىغا كىردى. بۇ مەھەللىنىڭ چېتىدىكى ئىككى چوڭ باغ ئوتتۇرىسىدىكى كوچا. كوچا ئۇنىڭغا ئانا قۇچىقىدەك ئىللىق بىلىندى. گەرچە فېۋرال سوغۇقلىرى زەھەرلىك ھەرىدەك چېقىپ تۇرسىمۇ...

زەيتۈنە ھارۋىكەش داۋۇتجاندىن ھەممىنى ئۇقتى: نۇرى پەرىخەنى يوقلىغان، كېيىن گەپمۇ قىلماي يېزىسىغا چىقىپ كەتكەن. قىز قەلبى نازۇك بولىدۇ. ئۇ دەسلەپ خاپا بولۇپ يىغلىدى ۋە دادىسىغا:

— ئىككىنچىلەپ غۇلجا تەرەپكە قارىمايلى، ياۋروپاغا كېتەيلى، دادا، — دېدى ئېسەدەپ يىغلاپ تۇرۇپ.

— سەۋر قىلىڭ، قىزىم، — دېدى باي قىزىنىڭ بېشىنى

سىلاپ تۇرۇپ ، ــ ياۋروپادا سىزگە كۆڭۈللۈك كۈنلەر بارمۇ قىزىم ، يەنە ھەر كۈنى مۇشۇ ياققا قاراپ يىغلارسىزمىكىن !

ــ دادا ، مەن چىدىيالمىدىم . پەرىخەنى كۆرۈپلا يەنە ئۆزگىرىپتۇ !

ــ ياق قىزىم ، ئۇ بىر ئىنسانىي ھېسداشلىق . مەن ئادەم ئەۋەتىپ ئۇ قىزنىڭ ئەھۋالىنى ئۇقتۇم . ئۇ قىز رەسمىي ئايىنىپ قالغان . روھىي كېسەللەر دوختۇرخانىسى غۇلجىدا يوق . مەن ئالمۇتىغا يۆتكەشكە ئادەم ئەۋەتتىم . بىزنىڭ ئۇ قىزنى داۋالىتىپ ساقايتىش مەجبۇرىيىتىمىز بار . نېمىشقا دەمسىز ؟ شۇنداق قىلىش نۇر مۇھەممەتنىڭ ئارزۇسىكەن !

سەۋرچان ، ئېغىر ـ · بېسىق دادىسى قىزنىڭ ئىشەنگەن تېغى . ئۇ ھەرقانداق مۇشكۇلچىلىككە ئامال تاپالايدۇ . قىز دادىسىنىڭ كۆكرىكىگە بېشىنى قويدى .

بوران چىقماقچى بولسا قۇشلارغا ئۇۋۋاڭغا ئىگە بول دەپ سىگنال بەرمەيدۇ . ۋەزىيەتمۇ شۇنداق ، شەخسلەرگە سىگنال بەرمەيدۇ .

1947 ـ يىلى سىياسىي ھاۋادا ئۆزگىرىش چوڭ بولدى . گومىنداڭ نەنجىڭ ھۆكۈمىتى كومپارتىيىنى يوقىتىش ، ئازاد رايونلارنى يوقىتىش ئۈچۈن «10 ـ ئۆكتەبىر تىنچلىق كېلىشىمى» نى يىرتىپ تاشلاپ ئازاد رايونلارغا ئومۇمىيۈزلۈك ھۇجۇم باشلىدى ، يېقىندا يەنئەننى بېسىۋالدى . شىنجاڭدىكى گومىنداڭچىلار كۆرەڭلەپ ، قورالللىرىنى شاراقلىتىشقا ، ھەممە يەردە ئەتەي ماجىرا چىقىرىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىشقا باشلىدى . تۇرپانغا ئىشپىيونلارنى ئەۋەتىپ يالغاندىن «ئىنقىلاب قىلىمىز ، قوزغىلايلى» دېگۈزۈپ مىدىرلىغانلا ئادەملەرنى تۇتقۇن قىلىش ، ئۆلتۈرۈشنى باشلىۋەتتى . ھەممىلا جايدا «ئون بىر بىتىم» نى ئىجرا قىلىشقا ئاشكارا تىغ كۆتۈردى . ئوسماننىڭ ئادەملىرىنى ھەدەپ كۈشكۈرتۈپ شىمالدا قوراللىق توپىلاڭ ۋەھىمىسى ، جە-

نۇب بىلەن شەرقتە سايلام قىلغۇچىلارنى ئېتىش ، قولغا ئېلىش ، ئىلى تەرەپنى تىللاش دولقۇنى پەيدا قىلدى .

ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق ۋەكىللەر نەنجىڭدىن يانغۇچە ئۈرۈمچىدە قىسقا مۇددەت تۇرۇپ قالدى .

ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق ۋەكىللەر نەنجىڭدىن يانۋارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا قايتىپ كېلىپلا شىنجاڭدا يېڭىدىن قوزغالغان بۇ بورانغا دۇچ كەلگەنىدى .

ئاخىر ئابلا باي قىزىنى ئېلىپ يېزىغا ــ زىياۋۇدۇننىڭ ئۆيىگە ماشىنا بىلەن چىقتى . چوڭ يوك ماشىنىسىنىڭ بۇ يېزىغا تۇنجى كېلىشى ئىدى . پۈتۈن مەھەللە خەلقى ماشىنا ئەتراپىغا ئولاشتى :

ــ نۇرنىڭ قېيىنئاتىسى كەپتۇ !

ــ ھېلىقى چاغدا چىققان قىز !

ــ پاھ ، مەھەللىدە قۇياش چىقتىغۇ !

ــ بۈگۈن نىكاھكەن ، ئاخشاملىققا دېرىزە مارايمىز !

يېزا بالىلىرى بىلەن ياشلار ئاغزىغا كەلگەننى دېيىشتى . ئەمما يېزا قېرىلىرى ئەدەپ بىلەن زىياۋۇدۇننىڭ ئۆيىگە كىرىپ ئاجايىپ كىيىنگەن ، قوللىرى تىۋىتتەك يۇمشاق شەھەر بېيى بىلەن كۆرۈشتى . زىياۋۇدۇن قوي سويدى .

ئابلا باي يېزىغا بالا ۋاقتىدا بىر قېتىملا چىققان ، ئۇنىڭ نەزىرىدە دېھقان دېگەن ئۇقۇم ساپانغا قېتىلىدىغان ئۆكۈز بىلەن ئوخشاش ئىدى . يەر تېرىش ، ئاشلىق يىغىش ، قىشتا بىكار يېتىش ، ئەتىيازدا يەنە شۇ ئىشنى تەكرارلاش ھاشاراتلارنىڭ ھايات كەچۈرۈش يولى بىلەن ئوخشاش ئىدى . ئۇ يەنە نۇرغۇن سۆزلىرىدە : «قايسى ئەلدە دېھقان كۆپ بولسا ئۇ ئەل شۇنچە قالاق بولىدۇ . قايسى ئەلدە سودىگەر كۆپ بولسا ئۇ ئەل ئىلغار» دېگەن سۆزنى قىلغان ، بۇ سۆزىگە مىسال قىلىپ يەھۇدىيلارنى ئالغان . يەھۇدىيلاردا دېھقان دېگەن يوقنىڭ ئورنىدا ، شۇڭا ئۇلار ئىلغار . ئۇلاردىن چىققان داڭلىق كىشىلەر باشقا ھېچقانداق مىللەتتىن چىققىنى يوق···

ئۇ مۇنۇ يېزىنىڭ دېھقانلىرىغا ھەيران قالدى . ئۇلارنىڭ يىرىك قوللىرىنى ئەيمىنىپ تۇتتى . ھەتتا ئۇنىڭ تېنى جۇغۇلدىدى . ئۇ زىياۋۇدۇنىڭ كىگىز ، تام ياقىلىتىپ كۆرپە سېلىنغان ، ئوتتۇرىسىدىكى داستىخانغا نېپىز ، چوڭ - چوڭ ئاق نانلار ، يالتىراپ تۇرىدىغان توقاچلار تىزىلغان ، ئاپقۇر چىنىلەردە سۇنۇلغان ئەتكەنچاينىڭ بېتىدە قېلىن قايماق لەيلەپ تۇرغان بۇنداق ئۆيىنىمۇ ، تۇرمۇش ئۇسۇلىنىمۇ خۇددى ئۇنتۇلغان چۈش خاتىرىسىدەكلا ، تولىمۇ ئۇزاقتا قالغان بىر يىلى كۆرگەندى . ئۇ مۇنۇ دېھقانلاردەك يۈكۈنۈپ ئولتۇرالمايتتى ، دېھقان چوڭلىرى ئۇنىڭغا :

— بەھۇزۇر پۇتلىرىنى سۇنۇپ ئولتۇرۇۋەرسىلە ! — دەپ يانلىرىدىن ئورۇن بوشىتىپ بېرىشتى .

— ئەخمەتجان ئەپەندىم مۇشۇ كىشىگە ئوخشايدۇغۇ دەيمەن . گېزىتتىكى سۈرەتتە قارا بۇرۇت ، قاراقاش ، قاڭشارلىق ... ھە ؟

— بىزنىڭ مۇختەر باينىڭ ئاغىنىسى - دە ئۇ ئەخمەتجان دېگەن . رەھمىتى مۇختەر باي ئۇنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى !

— مۇختەر باينى ئاڭلىغان ، بىر - ئىككى قېتىم كۆرگەن ، مۇشۇ مەھەللىلىك - ھە ؟

— مۇشۇ زىيەك باخشىنىڭ بىر نەۋرە ئاكىسى ، بۇلارمۇ سىزدەك كاتتا بايلارنىڭ تۇخۇمىدىن . غازى ھاجىنىڭ ئىككى مىڭ خودەك يېرى ، ئون قورۇ قويى ، بەش - ئالتە يۈز كالا ، ئالتە يۈز يىلقىسى بولىدىغان . كالا دېگەن قوتاندىن كۈن بىلەن چىققىلى تۇرسا ئاشۋاقتى بىلەن قۇيرۇقى ئۈزۈلەتتى . ئۆيىدىكى خوتۇن خەق باغلارنىڭ تاملىرىغا كالا تېزىكى چاپلاپ ئۈلگۈرەلمەيدىغان ... ھى - ھى - ھى...

— تېزەك دېگەننى غارام قىلىۋېتىدىغان -

ھە ؟ ھا - ھا...

مانا بۇلار دېھقان پارىڭى . ئابلا باي ئەسنەپ مەيدە يانچۇقىدىن زەنجىرى ساڭگىلاپ تۇرغان ئالتۇن سائىتىگە پات - پات قاراپ قوياتتى . بۇ مەھەللە خەلقىنىڭ بۇنداق سائەتنى كۆرۈشىمۇ شۇ .

— باي ئەپەندىم ، بۇ سائەتلىرى ئالتۇنغۇ دەيمەن !

باينىڭ يېنىدىكى دېھقان سائەتكە قول سوزدى . باي سائىتىنى بەردى .

— سىلەر سائەتكە قارىمايسىلەر - دە ، ھە ؟

— خۇدانىڭ كۈنى بار ، ھاۋا تۇتۇق كۈنلىرى خورازلار چىللايدۇ ، قاشقالىقلارنىڭ ئېشەكلىرى ھاڭگىرايدۇ ... ھا - ھا - ھا ... سائەت دېگەن شۇ !

— باي ئەپەندىم ، سىزدىن سوراپ باقاي : «ئون بىر ماددىلىق بىتىم» دېگەنگە بۇ ئەخمەتجان ئەپەندىملەر نېمىشقا قول قويدى زادى - ھە ؟

— قول قويمىسا تىنچلىق بولمايتتى - دە ، — دېدى ئابلاباي جۇل - جۇل كىيىملىك دېھقاننىڭ چوڭ ئىشلاردىن سوئال سورىغىنىغا قىزىقىپ ، — قويمىغان ياخشىمىدى سىزچە ؟

— شۇنداق بولمايزە ! — دېدى دېھقان قويۇق قاشلىرىنى ئوينىتىپ كۈلۈپ ، — تىنچلىقنىڭ بىزگە پايدىسى نېمە بولدى ؟ گومىنداڭ كۆرەڭلىگىلى تۇردى . بىزنىڭكىلەر «ئون بىر ماددىلىق بىتىمنى ئىجرا قىلىمىز» دەپ ۋارقىرىغىنى بىلەن گومىنداڭ ئۇنى بۇزۇشنىڭ كويىدا . ئاڭلىغانسىز ، ئالتايدا ئوسمان ئىسلامنى قۇتراتقىلى تۇردى ، ئوسمان ۋالىيلىق مەنسىپىدىن قالغاندىن كېيىن گومىنداڭنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتتى . ئۇ گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ھەربىي ، مەمۇرىي دائىرىلىرىنىڭ يار-

دېمىگە تايىنىپ كۆكتوقاي، چىڭگىل، بۇرۇلتوقاي ئەتراپىدا ئىغۋاگەرچىلىك تۇغدۇرۇشقا باشلىدى، ئاتلىق 3 - پولكقا ھۇجۇم قىلدى، شىبە كېچىكى ئەتراپىدا پاراكەندىچىلىك پەيدا قىلدى.

— بۇ بىزنىڭ ھاشىم پوچى! — دەپ تونۇشتۇردى زىياۋۇدۇن سۆزلىگۈچىنى، — ئۆيمۇ ئۆي كىرىپ كۈندىلىك گېزىتنى ئوقۇپ بېرىدۇ، ھى - ھى...

— ساۋاتلىقلار خېلى بار ئىكەن - دە ئەمىسە؟ — ئابلاباي بۇ تېمىغا قىزىقتى.

— ۋاھ، بولمايزە! — دېدى ھاشىم پوچى كۆزلىرىنى ئويىنىتىپ، — مەن ئەسكەر بولغان، ماناس بويىدىكى بىكارچىلىقتا ساۋاتلىق بولۇۋالغان. بەرامۇ، مۇخپۇلمۇ، رىيىم تازمۇ ساۋاتلىق بولۇۋاپتۇ. نۇرىمۇ بىزنىڭ مەھەللىنىڭ يىگىتى. ئۇنى قوشقاندا، مەھەللىدىكى ئىككى - ئۈچ سىنىپنىڭ بالىلىرىنى قوشقاندا يىگىرمە توققۇز ئۆيلۈك، ئىككى يۈز قىرىق ئىككى جاننىڭ يىگىرمە بىرى ساۋاتلىق. دىنىي مەكتەپ ھازىر پەننىي مەكتەپ بولدى، دىن دەرسىمۇ بار، ئەپەندىم.

— دېمەك، ساۋاتلىقلار ئون پىرسەنتكە يېتىدىكەن - دە! كاتتا گەپ، كاتتا گەپ!

— بەش - ئالتە يىلنىڭ ئالدىدا ئۈچلا ئادەم ساۋاتلىق ئىدۇق. مەھەللىنىڭ ئەرز - شىكايەتلىرىنى بىزنىڭ نۇرى يېزىپ بېرەتتى.

— گومىنداڭ ئالتەشەھەر تەرەپتە ھەدەپ بىزنى «قىزىل پاچاق» دەپ تىللىغۇدەك تېخى! — دېدى ھاشىم پوچى ئالدىغا شىپقاپ قىزىپ سۆزلەپ، — خوتەننىڭ ۋالىيسى نۇربەگ، يەكەننىڭ ۋالىيسى جۇ فاڭگاڭ، قۇمۇلنىڭ ۋالىيسى يولۋاس،

مالىيە نازىرى جانىمقان دېگەنلەر گومىنداڭنىڭ غالچىلىرى ئوخشايدۇ. تۈنۈگۈن ئۇلارغا قارشى سۆزلەپ سايلام قىلىمىز دەپ ئولتۇرۇغا چىققانلارنى تۇت - تۇت قىلىپتۇ، ئۆلتۈرۈپتۇ. خوتەننىڭ چىرىيە دېگەن يېرىدە سايلام قىلىمىز دەپ يىغىلغان خەلقنى ئوققا تۇتۇپ تۆت ئادەمنى ئۆلتۈرۈپتۇ، يەتتە ئادەمنى يارىدار قىپتۇ. كۇچانىڭ قۇمباغ دېگەن يېزىسىدا تۆت مىڭدىن ئارتۇق ئادەم سايلام قىلىمىز دەپ يىغىلغانىكەن، ئۇ بىچارىلەرنى ئوققا تۇتۇپ ئۈچ ئادەمنى ئۆلتۈرۈپتۇ. ئون يەتتە ئادەمنى قولغا ئاپتۇ. قەشقەردىكى سوپىبەگ، خوتەندىكى نۇربەگ، كۇچادىكى سېيىت ئەخمەت، قۇمۇلدىكى يولۋاس، ئۈرۈمچىدىكى جانىمقان، خادىۋاڭ دېگەنلەر سايلامدىن قورقىدۇ. سايلام ئۇلارنى غۇلىتىدۇ. ئۇلار خەلقنى خالىغىنىچە بۇلاپ - تالاپ، ئېزىپ - يانجىپ بايلىق يىغالمايدىغان بولىدۇ - دە!

— ھە، ۋاھ! — دېدى مىرا «قازى» تەستىقلاپ، — قازارەن شۇنداقلار ھۆكۈم سۈرسە!...

— ئابدۇمەر مىڭبېگى رەھمەتىدەك! — دېدى مەھەللە ئىمامى ۋە بايغا ئېگىشىپ، — ئابلاباي جانابلىرىنى بىزنىڭ يېڭىساردىن دەپ ئاڭلىدىما، راستما؟

— ياق، ياق، — دېدى ئابلاباي دەرھال گەپنىڭ تېمىسىنى بۇراپ، — بىز ھەممىمىز مۇشۇ غۇلجىنىڭ پۇقرالىرى. ھاشىمجان مەدەنىيەتلىك ئادەمكەن، گېزىتكە يېزىلامسىلەر؟

— نەدىكىنى، مۇشۇ زىياۋۇدۇنغا شەھەردىن رابىخان دېگەن ئايال چىقارتىپ بېرىدۇ!

— بۈگۈندىن باشلاپ مەن سىلەرگە «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىدىن چىقارتىپ بېرەي. بىر يىللىق مۇشتەرى قىلىپ قوياي. مەن سىزگە ھاشىمجان، خەلققە قىلغان بۇ ياخشىلىقىڭىز ئۈچۈن بىر ئات، بىر سېيىر، ئون قوي تەقدىم

قىلاي، سىز نەچچە جان؟

ھاشىم پوچىنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى.

— مەن ئالتە جان، — دېدى ئۇ، — تۆت بالام بار، ئىككىسى ئوغۇل، ئىككىسى قىز. لېكىن مەن سەدىقە - خەيرىيە ئالالمايمەن. تۆت ئەزايىم ساق، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھۆكۈمىتىمىزنىڭ سىپلىقلىرى ئاز، يوقنىڭ ئورنىدا، بىز خېلى بېيىپ قالدۇق. 1947 - يىل ياخشى باشلاندى، ئىلاھىم نۇسرەت بەرسە…

— ھاي، ھاي ھاشىم، باينىڭ ئىلتىپاتىغا رەھمەت دە، قولىنى قايتۇرما! — دېدى مېرا «قازى» بۇيرۇق بېرىپ، — قېنى ئىمامئاخۇنۇم، دۇئا قىلسىلا ئەمىسە.

— ئامىن!

— ئاجايىپ كاتتا زېمىنكەن، ئوغلۇم نۇرمۇھەممەت! — دېدى ئەتىسى ئابلاباي ئەتراپنى كۆرگەندىن كېيىن، — ئاشۇ ئۆستەڭ بويىغا ئىككى قەۋەتلىك، قاشالتىر ئۆگزىلىك قىلىپ، ئاشۇ موسكۋادىكى ئۆيدەك بىر داچا سالساق بولغۇدەك. خەمىتنى ئەكىرىپ كېتەيلى، ئۇ بىزنىڭ ئۆينىڭ ئەتىۋارلىق ئوغلى بولۇپ قالسۇن.

نۇرى بىلەن زەيتۇنە جاۋاب ئورنىغا بىر - بىرىگە قارىشىپ قويۇشتى.

— مۇھىمى پەرىخەنى داۋالىتىش، — دېدى زەيتۇنە كۈلۈمسىرەپ، — ئۇ قىزنى چەت ئەللەردە داۋالىتايلى، دادا.

— بۇچاغقىچە ئالمۇتىغا يۆتكەلگەن بولۇشى مۇمكىن.

سۈزۈك ئاسمان، جىمجىت يېزا، قۇياش نۇرى ئۆگزىگە بېسىلغان ئوت - چۆپ، قەدىمىي قارىياغاچلار شاخلىرىدىكى ئاپئاق قارلارنى كۈمۈش رەڭ يالقۇنغا چۈمدۈردى. گۈزەل يېزا گۈزەل قەلبلەردە گۈزەل ئارزۇلارنى ئويغاتتى…

59

1947 - يىلى فېۋرالدا سوغۇق ئەۋجىگە چىقتى. بولۇپمۇ ئۈرۈمچى شەھىرىدە كوچىلار قېلىن قار بىلەن چۈمكەلگەن، يوللار توسۇلغان، شەھەر ئۈستى قويۇق ئىس - تۈتەك بىلەن قاپلانغان، ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىلىرىدىكى، يوللارنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى قېلىن قارلارمۇ كۈل رەڭ تۈس ئالغان، گويا ئاسماندىن كۈل ياغقاندەك، گويا يەر بىلەن ئاسمان سۆرلەنگەندەك، گويا شەھەرمۇ گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ كۈل رەڭ كىيىمىنى كىيىۋالغاندەك…

20 - فېۋرال كۈنى ئۈرۈمچىدىكى جەنۇبىي دەرۋازىنىڭ سىرتىدىن ئورۇن ئالغان ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ يىغىن زالىدا «ئەركىنلىكنى قولغا كەلتۈرۈش» نامى بىلەن چوڭ يىغىن ئېچىلدى. ھەرمىللەت كىشىلىرى مەكتەپلەردىن، ئىدارىلەردىن، كوچا ۋە ئۆيلەردىن چىقىشىپ بۇ يىغىنغا قاتنىشىش ئۈچۈن يۇگۈرۈشتى. يىغىنغا رىياسەتچىلىك قىلىۋاتقان كىشى بۇ ئۇيۇشمىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئابلەت مەخسۇم ئىسىملىك كىشى. ئۇ يىغىندا ۋارقىراپ سۆزلەپ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ دېموكراتىك سايلامغا بۇزغۇنچىلىق قىلغانلىقى «ئون بىر ماددىلىق بىتىم» نى ئىجرا قىلىشقا قارشى تۇرۇۋاتقانلىقىنى پاكىت بىلەن بىرمۇ بىر ئوتتۇرىغا قويۇپ سۆكتى ۋە بۇگۈندىن باشلاپ كوچىدا نامايىش قىلىپ، خەلقنى قوزغاش ئۈچۈن تەشۋىقات ۋەرەقىلىرى تارقىتىپ، زوراۋان كۈچلەر بىلەن قانۇنىي كۈرەش قىلىشقا چاقىرىق قىلدى. 21 -، 22 - فېۋرال كۈنلىرى قاتتىق سوغۇقتا نامايىش بولدى. نامايىشچىلار شوئار ۋارقىراپ، دېموكراتىيە، ئەركىنلىك تەلەپ قىلىشتى. ئاخىرىدا ئۆلكىلىك ھۆكۈ-

مەتكە مۇراجىئەتنامە تاپشۇردى . مۇراجىئەتنامىنى ئۆلكىلىك هۆ-
كۇمەتنىڭ باش كاتىپى ليۇ مېڭچۇن تاپشۇرۇۋالدى . مۇراجىئەت-
نامىدە مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى جانىمقاننى ، قۇمۇلنىڭ ۋا-
لىيسى يولۋاسنى ، خوتەننىڭ ۋالىيسى نۇربەگنى ، يەكەننىڭ ۋا-
لىيسى جۇفاڭگاڭنى دەرهال ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاش تەلەپ
قىلىنغانىدى .

گومىنداڭ ئەمەلدارلىرى شىنجاڭدىكى ئۆزلىرىگە قارشى
كۈچلەرنى يوقىتىش ئۈچۈن ، ئاستىرتتىن كۆپ خىل ئۇسۇللار
بىلەن خېلىدىن بېرى هەرىكەت قىلماقتا ئىدى . قوراللىق توقۇ-
نۇش توختىغان بىلەن ، يوشۇرۇن كۈرەش ئەۋج ئالماقتا ئىدى .
بولۇپمۇ بۇ يىل يەنئەننى گومىنداڭ قوشۇنلىرى بېسىۋالغاندىن
كېيىن ، ئۇلارنىڭ هەيۋىسى ئېشىپ ، هەممىلا جايدا ئىلى ئىنقى-
لابچىلىرىنى «قىزىل پاچاقلار» ، «كومپارتىيىنىڭ قۇيرۇقلى-
رى» دەپ تىللاشقا ئۆتكەنىدى .

23 ـ فېۋرال كۈنى ئۆلكىلىك خەلق هۆكۇمىتى جىددىي
يىغىن ئاچتى . جاڭ جىجۇڭ نەنجىڭغا كېتىپ قالغاچقا ، يىغىننى
يېڭىلا تۇرپاندىن قايتىپ كەلگەن ئەخمەتجان قاسىمى باشقۇردى .
بۇرهان شەهىدى بىلەن ئابدۇكېرىم ئاباسوف خەلقنىڭ تەلىپىنى
قوللاپ سۆزلىدى . سايلامغا بۇزغۇنچىلىق قىلىش ، خەلقنى بو-
زەك قىلىپ ئوقغا تۇتۇشلار تىلغا ئېلىندى .

— ئۇلار سايلامغا بۇزغۇنچىلىق قىلىش جىنايىتى ئۆت-
كۈزدى ، — دېدى ئاباسوف غەزەپ بىلەن ، — جۇفاڭگاڭ ، يول-
ۋاس ، خادىۋاڭ ، نۇربەگلەرنى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاش كې-
رەك ياكى يوتكىۋېتىش كېرەك !

— مەن ئابدۇكېرىم ئاباسوفنىڭ پىكرىنى قوللايمەن .
خەلقنىڭ ئاۋازىغا قۇلاق سېلىش كېرەك ، هەققانىيەتنى قوللاش
كېرەك ، خەلق تىنچلىق ، دېموكراتىيە تەلەپ قىلماقتا . بۇ هەق-
قانىي تەلەپ ! — دېدى بۇرهان شەهىدى . لېكىن ليۇمېڭچۇن ،

ۋاڭ زېڭشەن ، جانىمقانلار قارشى چىقتى .

— مۇراجىئەت قىلغۇچىلارنىڭ ۋەكىلىنى يىغىنغا قاتنى-
شىپ پىكىر بايان قىلىشىنى تەكلىپ قىلىمەن ! — دېدى ئەخ-
مەتجان قاسىمى .

ئابلەت مەخسۇم يىغىن زالىغا كىردى . ئۇ خەلق رايى ،
خەلق هوقۇقى دېگەن تېمىدا قىسقا ، لېكىن جانلىق سۆزلىدى .

— ئۆلكىلىك هۆكۇمەت بىلەن ئارمىيە تەرەپ تىنچلىق
بىتىمىنى يولغا قويۇش ئۈچۈن زادى قانچىلىك كونكرېت خىز-
مەت ئىشلىدى ؟ — دەپ سورىدى ئۇ سۆزىنىڭ ئاخىرىدا ، —
خەلق ئوقغا تۇتۇلغۇدەك ، قامالغۇدەك نېمە گۇناھ ئۆتكۈزدى ؟

جىددىيلىك ، كەسكىن تالىشىش باشلاندى . ئەخمەتجان قا-
سىمى :

— مەن نۇر بەگ بىلەن جۇفاڭگاڭنى ۋالىيلىق ۋەزىپىسى-
دىن ئېلىپ تاشلاشنى تەكلىپ قىلىمەن . قوللايدىغانلار قول
كۆتۈرەيلى ! — دېدى .

قول كۆتۈرگەنلەر كۆپ سانلىق بولدى . قارار ماقۇللاندى .
ئىككى ۋالىي ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى .

بۇ زەربىگە بەرداشلىق بەرمەك ئۈرۈمچىنىڭ كەچكى زەهەر-
دەك سوغۇقلىرىغا بەرداشلىق بەرمەكتىنمۇ قاتتىق تۇيۇلدى گو-
مىنداڭ جاهىل كونسېرۋاتىپلىرىغا .

— ئۇنداق قازانغا شۇنداق چۆمۈچ ! — دېدى گارنىزون
قوماندانى سۇڭ شىلىيەن مەمۇرىي ، هەربىي كاتتىۋاشلارنىڭ غەر-
بىي بىنادا ئېچىلغان مەخپىي يىغىنىدا ئۇستەلدە كېرىلىپ ئول-
تۇرۇۋېلىپ ، — قورقىدىغان نېمە بار . مانا مەن ئارقا تىرەك ،
ئىشلەڭلار ، نامايىشقا نامايىش ، مۇراجىئەتكە مۇراجىئەت بىلەن
جاۋاب بېرەيلى . بۇ ياخشى تەكلىپ ، مەن ئون مىڭ ئەسكەرنى
پۇقراچە كىيىنىپ نامايىش قىلىشقا بۇيرۇيمەن . ئۈرۈمچىنىڭ
مەكتەپ ، ئىدارىلىرىدىن تېرىشتۇرۇپ بولسىمۇ ئىككى مىڭ ئا-

دەم چىقىرىڭلار ، قانچە جىق بولسا شۇنچە ياخشى !

24 ـ ، 25 ـ فېۋرال كۈنلىرى ئۇلار نامايىش قىلىشتى ، ئۈرۈمچى كوچىلىرى خەنزۇچە : «باندىتلارنى يوقىتايلى !» ، «ياشىسۇن سەنمىنجۇيى !» دېگەندەك شوئارلارنى ۋارقىراشقان ، قوللىرىغا تاياق ـ توقماق ، تاش ـ كېسەك ئېلىشقان نامايىشچىلار بىلەن تولدى . 25 ـ فېۋرال كۈنى بۇ پۇقراچە كىيىنگەن گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايغا كېلىپ توپلىنىشتى . ھۆكۈمەت قورۇسىنىڭ ئىچى ۋە تېشى ئادەم بىلەن لىق تولدى .

— ئەخمەتجان چىقسۇن ! — دەپ ۋارقىرايتتى ھويلىغا كىرىۋالغان نامايىشچىلار .

بۇ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ يىغىنى ئېچىلىدىغان كۈن ئىدى . ئەخمەتجان قاسىمى ، رەخىمجان ، ليۇمېڭچۇڭدىن باشقىلار كېلىپ بولغانىدى . چۇي ۋۇ ، بۇرھان شەھىدىلەر نەسىھەت قىلىپ چۈشەنچە بەرسە ، ئۇ تەلۋىلەر قىلچە ئىلىك ئالمىدى . ئۇلار ئىشخانىغا بېسىپ كىرىپ ئابدۇكېرىم ئابباسوف ، بۇرھان شەھىدىلەرگە ھەيۋە قىلىپ ، نېرى ـ بېرى ئىتتىرىپ كىيىملىرىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇۋالغان قوراللىرىنى قەستەن تەگكۈزۈپ :

— ئەخمەتجان دېگىنىڭلارغا تېلېفون بېرىڭلار ! — دەپ ۋارقىراشتى .

بىردەمدىن كېيىنلا :

— ئەخمەتجان كەلدى ! — دەپ ۋارقىراشتى كۆپچىلىك تەرەپ ـ تەرەپتىن . جاڭ جىجۇڭ كېتىپ قالغاندىن كېيىن ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەڭ چوڭ رەھبىرى ئەخمەتجان بولۇپ قالغانىدى . ئۇنىڭ خەتەرگە پىسەنت قىلماي بۇ يەرگە كېلىشى ئادەملەرگە بىتىمگە كىم قارشى ، كىم ھىمايىچى ئىكەنلىكىنى ئاشكارىلايدىغان قورقۇمسىز ھەرىكەت ئىدى . ئەخمەتجان كېلىش

بىلەن ، نامايىش ، مۇراجىئەت داغدۇغىسى ئەۋجىگە چىقتى :

— يوقالسۇن ئەخمەتجان !

— ئۇرايلى ، ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتەيلى ! — دەپ ۋارقىراشتى ئەسەبىيلەر .

ئۇلار ئون ئالتە تۈرلۈك تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويدى . بەزى تەلەپلەر ئورۇنسىز ۋە ئەتەي ماجىرا چىقىرىش ئۈچۈن قويۇلماقتا ئىدى . ئەخمەتجان بۇ يولسىز تەلەپلەرنى رەت قىلدى .

— ئۇرايلى ، ئۆلتۈرەيلى ! — دەپ ۋارقىراشتى تەلۋىلەر قىستاپ كېلىپ ۋە ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن بۇرھان شەھىدىنىڭ ماشىنىسىنى ئۇرۇپ پاچاقلاشقا باشلىدى . بۇرھان شەھىدىنىڭ شوپۇرى مونۇپ ئاخۇن ماشىنىسىغا چىدىماي يۈگۈرۈپ چىقىۋىدى ، بىردەمدىلا ئۇر ـ ئۇر قىلىپ ئۆلتۈرۈۋېتىشتى . ئۇنىڭغا ئارىلاشقان يەنە ئىككى ئادەمنىمۇ ئۇرۇپ چالا ئۆلۈك قىلىۋېتىشتى .

— ئەخمەتجان ، ئابدۇكېرىم ، ئۆزۈڭلارنى دالدىغا ئالمىساڭلار بولمىدى ! — دېدى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپى ليۇمېڭچۇن .

— ئۇلار باستۇرۇپ كىرىپ مېنى ئۆلتۈرۈۋەتسۇن ! — دېدى ئەخمەتجان غەزەپلىنىپ ، — مەن قورقمايمەن ، بىز ئۆلۈمدىن قورقمايمىز . بىز ئاللىبۇرۇنلا جېنىمىزنى تىكىپ قويغان . ھازىر بىزنىڭ ھايات تۇرۇشىمىز خەلققە پايدىلىق ، چۈنكى بىز تىنچلىق بىتىم بويىچە خەلقنىڭ ئەركىنلىكىنى قوغدايمىز . ئەگەر بىز قۇربان بولساق خەلققە تېخىمۇ پايدىلىق ، چۈنكى خەلق قوزغىلىپ ئىسيان كۆتۈرۈپ ، تېخىمۇ چوڭ ئەركىنلىككە ئېرىشىدۇ . بۇ بىز ئۈچۈن ئىنتايىن شەرەپلىك !

— سىلەر خەلقپەرۋەر ئەمەسمىدىڭلار ، — دېدى ۋاڭ زېڭشەن مازاق قىلغان ، تەنە تەلەپپۇزىدا ، — خەلق سىلەر بىلەن كۆرۈشۈشنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ . سىلەر چىقىپ ئۇلار

ئوتتۇرىغا قويغان مەسىلىلەرگە جاۋاب بېرىڭلار !
— بىز مەجلىسنى تاشلاپ چىقمايمىز ! — دېدى ئەخمەت-
جان ئورۇندۇقتا چىراي ئۆزگەرتمەي ئولتۇرۇپ ، — ئەگەر
قوراللىق نامايىشچىلار بېسىپ كىرىپ سۇيىقەست قىلىدىكەن ،
سىلەر مۇشۇ ھوقۇقلۇق مەجلىس زالىدىكى ئەزالار جاۋاب قىلى-
سىلەر . ئەگەر بىز خەلق ۋەكىللىرىدىن بىرىمىز يوقىتىلىدىكەن-
مىز ، شۇ مىنۇتتىن باشلاپ ئۇرۇش باشلىنىدۇ !
— بىز ئۆلۈمنى ، خەلقىمىزنىڭ ئازادلىقى يولىدىكى ئۆ-
لۈمنى ئاللىقاچان ئۈستىمىزگە ئېلىپ قويغانمىز ، — دېدى
ئاباسوف ئۆز رەھبىرىگە ئۇلاشتۇرۇپلا ، — ئۆلسەك شەرەپ
بىلەن ئۆلىمىز ، قالساق شەرەپ بىلەن قالىمىز ، ئەمما ئۆلۈم
مەنىسىز بولماسلىقى كېرەك . شۇنىڭ ئۈچۈن كىچىككىنە مۇشۇ
جايدىمۇ خەلق دۈشمەنلىرى بىلەن ئاخىرقى جەڭنى قىلىشقا تەي-
يارمىز . ئۆلسەك ئۆلۈمگە مەردلەرچە بارىمىز ، قالساق ئۆلۈم-
دىن مەردلەرچە قالىمىز . ھەر ئىككى سەپتە ئاجىزلىق بىزگە
خاس ئەمەس !
— نەنگۈەن دەرۋازىسىغا بەش - ئالتە مىڭ مۇسۇلمان
توپلىشىۋاپتۇ ! — دېدى خەۋەرچى ئالدىراپ كىرىپ .
— ئۇلارغا تارقىلىپ كېتىشكە بۇيرۇق بەرسىڭىز ! —
دېدى گومىنداڭ مۇئاۋىن گارنىزون قوماندانى داڭ بىگاڭ .
— بولىدۇ ! — دېدى ئەخمەتجان دەرھال قولىغا قە-
لەم - قەغەز ئېلىپ . ئۇ قەغەزگە : «بىز سالامەت ، ئەندىشە
قىلماڭلار ، تارقاپ كېتىڭلار !» دەپ يازدى . ئەسكەر ئۇنى ئې-
لىپ يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى . بىردەمدىن كېيىن گېنېرال داڭ
بىگاڭ يەنە ئالدىراپ كىردى :
— ئۇلار خېتىڭىزنى بىزنىڭ ھىيلىمىز دەپ تارقىمايۋاتى-
دۇ . بىر چارە تاپمىسىڭىز بولمىدى !
ئەخمەتجان ئورنىدىن تۇرۇپ گېنېرالغا تىك قارىدى .

— سىزگە ئىككى يول بار ، — دېدى ئۇ پەرۋاسىزلىق
بىلەن ، — بىرى ، ھازىر چىقىپ ئەسكەرلىرىڭىزگە «ئارقىغا
بۇرۇلۇپ قەدەملەپ مارش! » دەيسىز ، ئۇلار چىقىپ كېتىدۇ.
بىز چىقىپ نەنگۈەندىكى خەلقنى تارقىتىمىز . يەنە بىرى ، ئى-
شىكنى ئېچىپ : «ئالغا قەدەملەپ مارش! » دەپ ئەسكەرلىرى-
ڭىزنى قويۇپ بېرىسىز . ئۇلار بىزنى ئۆلتۈرىدۇ . بۈگۈن ئۇ-
رۇمچىدە ، ئەتىدىن تارتىپ پۈتۈن شىنجاڭ ئۆلكىسىدە قان تۆكۈ-
لىدۇ . مۇشۇ ئىككى يولنىڭ قايسىسىنى تاللىسىڭىز مەيلى . بىز
ئۆلۈمدىن قورقمايمىز . بىز ئۆلۈمنى ئاللىقاچان ئۈستىمىزگە
ئالغان ئادەملەرمىز . ھازىر بىز ھايات قالساق خەلققە پايدا ،
چۈنكى بىتىم بويىچە خەلقنىڭ ئەركىنلىكىنى تەمىن قىلىمىز .
ئۆلسەك ئۇنىڭدىن ئارتۇق پايدا . چۈنكى بۇ مۇناسىۋەت بىلەن
خەلق قوزغىلىپ ، بۇ قېتىمقى بىتىمدىن ئارتۇقراق بولغان تو-
لۇق ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرىدۇ . بىزنىڭ قېنىمىز خەلققە
ھەقىقىي ئازادلىق كەلتۈرۈپ بېرىدۇ . بۇ ئەلۋەتتە بىز ئۈچۈن
شەرەپلىك ئۆلۈم بولىدۇ .
ئۇنىڭ سۆزلىرى ، ئىرادىسى ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ باشلىقى
چۇي ۋۇغا تەسىر قىلدى . ئۇ گارنىزون قوماندانى سۇڭ شىلىيەن-
گە تېلېفون بەردى . ئۇ تېلېفوندا :
— رەئىس جاڭ جىجۇڭ بولغان بولسا بۇ ئىش سادىر
بولمىغان بولاتتى . ئۇ كىشىگە قانداق جاۋاب بېرەلەيمىز . ماناس
بويىدىكى ئوتتۇز مىڭدەك ئەسكەرنىڭ كۆز - قۇلىقى ئۈرۈمچىد-
ە ، ئۇنى ئۇنتۇپ قالمايلى ، — دېدى رەنجىپ .
سۇڭ شىلىيەن نامايىشنى تارقىتىشقا ماقۇل بولدى .
ئەخمەتجان قاسىمى ۋەھىمە ئىچىدە قالغان گومىنداڭ ئە-
مەلدارلىرىغا قاراپ كۈلۈپ قويۇپ :
— مۇنداق بىر ھېكايە ئېسىمگە كېلىپ قالدى ، — دېدى
ئادىتى بويىچە ھېكايە بىلەن سۆز باشلاپ ، — بىر گېنېرال

ئۆزىنىڭ ئوفىتسېرلىرىنى سىنىماق بولۇپ، بىر كۈنى ئۇلارنى ئۆيىگە مېھمانغا چاقىرىپتۇ. ئۈستەلدىكى تائاملار قاتارىغا بىر قاچا سوغۇق سەي تەييارلاتقۇزۇپ قويۇپتۇ. ئۇنىڭ ئىچىگە چوڭراق پوجاڭزىدەك كۆچى بار بىر گراناتنى يوشۇرۇن بېكىتىپتۇ. ئوفىتسېرلار تاماققا ئولتۇرغاندا، ئۇلاردىن بىرى ۋىلكىنى ھېلىقى سوغۇق سەيگە سانجىغانىكەن، بىردىنلا گرانات پارتلاپ كېتىپتۇ. ئۇلارنىڭ بىرلىرى ئۈستەل ئاستىغا كىرىپ، بىرلىرى كارىۋات ئاستىغا، يەنە بىرلىرى سىرتقا قېچىپ پاناھلىنىپتۇ. يالغۇز بىر ئوفىتسېرلا ئورنىدىن قوزغالماي ئولتۇرۇپتۇ.

گېنېرال ھەممىسىنى يىغىۋېلىپ:

— مەن سىلەرنى سىناپ باقتىم، ھەممىڭلار يارىمىدىڭلار. مانا بۇ نوچىكەن. مەن بۇنى مۇكاپاتلايمەن. خوش، ئوفىتسېرىم، سىزگە نېمە لازىم، دېگىنىڭىزنى بېرەي، — دەپتۇ.

ھېلىقى ئوفىتسېر ئورنىدىن قوزغالماي ئولتۇرغىنىچە چاس بېرىپ:

— ھۆرمەتلىك گېنېرال، ھازىر ماڭا ئەڭ قىممەتلىك مۇكاپات بىر دانە كۈسار بولۇپ قالدى، شۇنى بەرسىڭىز ئىشتان يەڭگۈشلىۋالسام ···، — دەپتۇ.

— بۈگۈن شۇ ئىش تەكرارلاندى! — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى. ئابدۇكېرىم ئابباسوف بۇ ھېكايىنى ئالدىرىماي، ئۇقۇشلۇق قىلىپ خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىپ بەردى. كۆپچىلىك راستتىن، يالغاندىن زورىغا كۈلۈشتى. تەنگە چىدىمىغانلار ئوڭايسىزلىنىپ مۇرىلىرىنى قىسىشىپ بىر - بىرىگە قاراشتى ۋە مەجبۇرىي كۈلۈشتى. مەجبۇرىي كۈلكە ئىنسان ئۈچۈن ئازاب، ئۇ ئىچكى دۇنيانىڭ مەجبۇرىي پاش قىلىنىشى، ئىنسان روھىنىڭ نەيزىلىنىشى ھېسابلىنىدۇ. بۇ يەردە باشتا كېرىلىپ سۆزلىگەنلەرگە شۇنىڭدىن باشقا مۇراجىئەت قورالى قالمىغانىدى.

بىر ئىشنىڭ ئەكس نەتىجە بىلەن تاماملىنىشى كىشىگە

ئۇنتۇلغۇسىز زەربە بولىدۇ. ئاخىر كەچ سائەت بەش بولۇپ، ئۈرۈمچى ئاسمىنىدا قىش قۇياشى ئۆزىغاندا «نامايىشچى» لار تارقاشتى.

دۈشمەن كۈچلىرىنىڭ ھەيۋىسى ئارقىلىق ئۆز ئوبرازىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشكەن ئەخمەتجان قاسىمى، ئابدۇكېرىم ئابباسوف ۋە ئۇلارنىڭ ھەمراھلىرى ئاخىر ماشىنا بىلەن ھۆكۈمەت بىناسىنىڭ قورۇسىدىن چىقتى. كوچىلار مۇھاپىزەتچى ئەسكەرلەر بىلەن تولغان، جەنۇبىي دەرۋازا تاقىلىپ، سېپىل ئىچى سۈرلۈك بولۇپ قالغان. ئەخمەتجان ئابدۇكېرىم ئابباسوفقا:

— بۇ ئىشمۇ بىزنىڭ پايدىمىز بىلەن ئاخىرلاشتى! — دېدى.

— ھەممىسىنىڭ كۆزى غەربتە. ماناس دەرياسىنىڭ ئۇ قىرغىقىدا! — دەپ كۈلدى ئابباسوفمۇ.

قار بىلەن تولغان كوچىلاردا ئادەممۇ يوق، سېپىل دەرۋازىسى غاچىرلاپ سۈرلۈك ئېچىلدى.

— ئۇلارنىڭ قەستى مىللىي ماجىرا پەيدا قىلماقچى ئىدى، — دېدى ئابباسوف، — خەلقنىڭ بىتىمنى ئىجرا قىلىش تەلىپىنى بۆلگۈنچىلىك دېگەن سۆز بىلەن ئىپادىلىمەكچى. بىزنىڭ خەلقىمىز بۆلۈنۈشكە قارشى!

— ئاز ساندىكىلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا!

— شۇنداق، شۇ ئاز ساندىكىلەر نەق مىللىي ماجىرا مەستانىلىرى!

— مەن دائىم بىزگە لازىمى ھۆرلۈك، خەلقچىللىق، تىنچلىق دەيمەن. تىنچلىقنى ئارقىغا قويىمەن. بۇنىڭ سەۋەبى، خەلقچىللىق بولمىسا، ھۆررىيەت بولمىسا تىنچلىق مەڭگۈ مەۋجۇت بولالمايدۇ. مانا ھازىر بۇ ھەقىقەت ئىسپاتلانماقتا! — ئەخمەتجان قاسىمى قىسقا ھەربىي جۇۋىسىنىڭ ياقىسىنى كۆتۈ-

رۇپ قويدى. سىرتتا قاتتىق سوغۇق شامال ھۇۋۇلدىماقتا ئىدى.
قاتار تىزىلغان ماشىنىلار ئاخىر سېپىل سىرتىدىكى ئۇيغۇر
ئۇيۇشمىسىنىڭ ئالدىغا كەلدى. خەلق ئۇ يەرگە سانجاق ـ ساذ-
جاق بولۇپ توپلانغان، غۇۋا ئاسمان ھور بىلەن تولغان. ئاشۇ
ھور بىلەن تولغان ئاسمان ئاستىدىن: «ھۇررا!» دېگەن سادا
كۆتۈرۈلدى. ئەخمەتجان ماشىنىنىڭ ئۈستىگە چىقتى. ئۇ خەلققە
قارىدى. ياش بىلەن يۇيۇلغان، خۇشاللىقتىن پۇرۇشكەن، سو-
غۇقتا كۆكىرىپ، قارايغان چىــرايلار ئۇنىڭغا تىكىلگەن. بۇلار
ئۇنىڭ خەلقى. دۇنيادا خەلق ئوغلى بولۇشتىنمۇ پەخىرلىك،
شەرەپلىك ئىش بولامدۇ؟ ئەخمەتجاننىڭ كۆزلىرىدىن ھاياجان
ياشلىرى سىرغىدى، ئۇنىڭ قىرو باسقان قارا بۇرۇتى ئاستىدىكى
لەۋلىرى تىترىدى.
ـــ مۆھتەرەم قېرىنداشلىرىم! ـــ دېدى ئۇ قوللىرىنى
ھاۋاغا كۆتۈرۈپ، ـــ ئەندىشە قىــلماڭلار، قورقماڭلار، ئىن-
شائاللا بىزنىڭ يولىمىز ئاق، ئىستىقبالىمىز پارلاق! شۇنىڭ
ئۈچۈن قورقماسلىق كېرەك، ھەقىقەتنى تەلەپ قىلىش ھوقۇقى-
مىز ياشىسۇن!
ـــ ھــۇررا!
ـــ ياشىسۇن ئەخمەتجان!
ئادەملەر ماشىنىلارنى ئورىۋالغان، تارقايدىغاندەك ئەمەس.
خەلق ئۆز رەھبىرىگە قانمايۋاتاتتى. كۆپلىرى ئۇنىڭ قەيسەرلى-
كى، مېھرىبانلىقى، ئاددىيلىقى توغرىسىدا توقۇلغان رىۋايەتلەر-
نىلا ئاڭلىغان، ئۇنىڭ چىرايىنى كۆرمىگەن، ئاۋازىنى ئاڭلىمى-
غانىدى. مانا كۆردى: قارا قۇمچاق، قارا قاش، قاڭشارلىق،
ئوتتۇرا بوي، ئوتتۇز ئۈچ ياشلىق قىران يىگىت سوغۇققا پى-
سەنت قىلماي، كۆزلىرىدىن مېھىر ـ شەپقەت ياغدۇرۇپ تۇرۇپ-
تۇ. ئۇنىڭ ئاۋازىنىمۇ ئاڭلىدى، زىل، جاراڭلىق ئاۋاز، خۇد-
دى بوۋاقنىڭ روھىغا تەسەللى ئانا ئەللىيىدەك، پەيغەمبەرلەر

ھەققىدىكى داستانلارنى ئوقۇغۇچى موللا قەسىدىسىدەك، ھەربىر
قۇلاققا يېقىملىق، سىلىق ۋە تەسىرلىك ئاڭلانماقتا. خەلق بۇ
ئاۋازنى مەڭگۈ ئاڭلاشقا تەقەززادەك جىمجىت، زېھنى بىلەن
بېرىلگەنىدى، خۇددى بۇ سۆزلەرنى يادلىۋالماقچى بولۇشقاندەك.
سائەت سەككىزدە ئۈرۈمچى شەھىرىدە ھەربىي ھالەت بول-
ماقچى. مانا ھازىر سائەت سەككىز، خەلق تېخى تارقىمىدى.
بۇ يەردە تېخىمۇ كۆپەيمەكتە. ئۇيغۇر، قازاق، تاتار، ئۆزبېك،
قىرغىز، خۇيزۇ، رۇس، ھەتتا خەنزۇلارمۇ بار. خەلق دولقۇنى
ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ كۇلۇبىغا قاراپ ئاقتى. ئادەم بىلەن لىق
تولغان كۇلۇبنىڭ سەھنىسىدە ئۆرە تۇرۇپ ئەخمەتجان قاسىمى
ئۆز خەلقىگە سۆزلىمەكتە:
ـــ مۆھتەرەم قېرىنداشلىرىم! بىز ھەققانىيەت ئۈچۈن
قوزغالغان. ھەققانىيەت ئۈچۈن جان بېرىمىز. بىز ئۆلكە خەلقى-
نىڭ ئىنسانىي ھوقۇقى ۋە ئەركىنلىكى ئۈچۈن قان تۆكۈشنى
ئايىمىغان. ھازىرمۇ ئۆلكە خەلقىنىڭ ئىنسانىي ھوقۇقىنى ۋە
ئەركىنلىك ھاياتىنى ساقلاش، ئۇنى مۇستەھكەملەپ ئىلگىرى
سۈرۈش ئۈچۈن جان ئايىمايمىز. بىزنىڭ ئىشىمىز ھەق بولغىنى
ئۈچۈن، بىزنىڭ يولىمىز ئاق، ئىستىقبالىمىز پارلاق!
«ھۇررا!» ۋە چاۋاك ئاۋازى كۇلۇبتىن دولقۇنلىنىپ چى-
قىپ ئۈرۈمچى ئاسمىنىغا كۆتۈرۈلدى. ئۇ شەھەرنى قاپلىغان
كۆكۈچ تۇتەكنى سۈرۈپ چىقارماقچى بولغاندەك، بارغانسېرى
يۇقىرى ئۆرلىمەكتە ئىدى.
خەلققە ۋەكىللىك قىلماق تولىمۇ تەس. بۇنىڭ ئۈچۈن
شەخسىي غەرەزدىن ۋاز كېچىشكە، ئۆزىنىڭ پايدا ـ زىيانلىرىنى
ھېسابلاپ تۇرۇشتىن ۋاز كېچىشكە، ئۆزىنىڭ ھاياتىنىڭ بىخە-
تەرلىكىدىن ۋاز كېچىشكە، ھەتتا ئىسسىق قان، شېرىن جېنى-
دىنمۇ ۋاز كېچىشكە توغرا كېلىدۇ. بولۇپمۇ خەلق بىلەن ھۆ-
كۈمران گۇرۇھ ـ ھاكىمىيەت ئىگىلىرى ئوتتۇرىسىدا كەسكىن

مەنپەئەت توقۇنۇشى يۈز بەرگەندە . زورلاۋان قارا كۈچلەرگە ، هەيۋەتلىك ، چىش ـ تىرنىقى بىلەن قوراللانغان ۋەھشىي ئۇنسۇر ـ لار تويىغا قارشى ھەرىكەت ۋە گەپ قىلىشتا بۇ خىل قۇربان بېرىش روھى بولمىسا خەلق ۋەكىلى ، خەلق ئوغلى بولغىلى بولمايدۇ . خەلق ھەرقانداق ۋاقىتتا ئۆزلىرى ئۈچۈن پىداكارلىق بىلەن سۆزلىيەلەيدىغان ، بايراق كۆتۈرۈپ ماڭالايدىغان ئوغلان ـ لارنىلا «ياشىسۇن !» ، «داھىيمىز !» دەپ ئېتىراپ قىلىدۇ… «مەن بۇ خىل باھاغا لايىقمۇ ؟» دەپ ئويلىدى ئەخمەتجان جەنۇبىي گۈلزارلىق ھويلىدىكى ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ .

— غۇلجىغا كېتەيلى ، بولدى ، رەئىسلىكىنىمۇ تاشلاپ بېرەيلى ! — ئۇ ئۆيدە ماھىنۇرنىڭ ئەندىشە بىلەن يالۋۇرۇشلى ـ رىغا تەسەللى بەردى ۋە خەلق تەقەززالىقىنى سىمۋول قىلىپ «ئادالەت» دەپ ئىسىم قويۇۋالغان قىزىنىڭ ئوماق يۈزىگە ئاستا ئېڭىشىپ سۆيۈپ قويۇپ ، يۇمشاق چاچلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ ئېيتتى : «ياق ، مەن تېخى خەلقىمگە تەشنالىقى قانىدىغان ئۇس ـ سۇلۇق بېرەلمىدىم . خەلقىمگە ئادالەت ، خەلقچىللىق ، ئەركىن ـ لىك كېرەك . خەلقىم بۇنىڭغا تېخى ئېرىشەلمىدى . خەلقىم ھۆرلۈككە تەشنا ، ئۆز ئىنسانىي ھوقۇقىنى ، مىللەت سۈپىتى بىلەن ساقلىنىدىغان غۇرۇرىنى قوغدىشى كېرەك . خەلقىم ئۆزىـ نى قوغدايدىغان قۇدرەتلىك كۈچكە تەقەززا ، تېخى بىز بۇ خىل كۈچكە ئېرىشەلمىدۇق . بىز تېخىچىلا باشقىلارنىڭ ئاغزىغا قا ـ راقلىق ، باشقىلارنىڭ ئىشارىتى بىلەن ئىش قىلىمىز . ياق ، بۇ خىل ھاقارەتلىك ھايات ئاخىرلىشىشى ، خەلق ئۆز ئارزۇسىنىڭ ئىشقا ئاشقانلىقىنى كۆرۈپ تەنتەنىلىك بايرام قىلىشى كېرەك . مەن شۇ چاغدا ئۆزۈمنى مۇناسىپ ھالدا خەلق ئوغلى ، خەلق ۋەكىلى دېيەلەيمەن !… »

ئۇنىڭ زادىلا ئۇيقۇسى كەلمىدى . كىم بىلەندۇر سۆزلەش ـ كۈسى كەلدى . ئۇ ئابدۇكېرىم ئابباسوفنى يادىغا ئالدى . ئۇ بۇ

يىگىرمە ئالتە ياشلىق ، چىرايلىق كىيىنىپ يۈرىدىغان كېلىش ـ كەن يىگىتنى بارغانسېرى چوڭقۇر چۈشەنمەكتە ئىدى . ئادەم شۇنداق مۆرەككەپ نەرسە : ئىككى ئادەم دوست بولۇشىدۇ ، خۇددى يۈرىكى بىردەك بىر خىل سۆزلەيدۇ ، بىر خىل قەدەم باسىدۇ ، لېكىن ئۇلارنىڭ يەنە بىر ـ بىرىدىن يوشۇرىدىغان سىرلىرى بولىدۇ . يۈرەك خەزىنىسىنىڭ بەزى سىرلىق ساندۇق ـ لىرى مەڭگۈ ئېچىلمايدىغان ئەھۋالمۇ بولىدۇ . بۇ بىر نورمال ئىش . جاڭ جىجۇڭ ئابدۇكېرىم ئابباسوفنىڭ ۋاقىتلىق ھۆكۈ ـ مەتنى 1 ـ ئىيۇن كۈنى ئېلان قىلايلى دېگەن تەكلىپىنى قوللىغا ـ نىدى .

— قاراڭا ، ئۇنىڭ ئۇستىلىقىنى ، — دېگەنىدى ئۇ كۈ ـ لۈپ ئەخمەتجان قاسىمىغا ، — بەك ئالدىراپ كەتسەك بولماس ، بەك كېچىكىپ كەتسەكمۇ بولماس ، 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى بىر قەدەر ياخشى ، بۇرۇنمۇ ئەمەس ، كېيىنمۇ ئەمەس ، دەل ۋاقتى ، دەيدۇ تېخى . ئۇنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە مۇھەب ـ بىتى بار ئىكەن . قاراڭا ، پارتىيە قۇرۇلغان كۈننى تاللىۋالغى ـ نىنى ، يەنە ئۇنىڭدا خۇاشيانى ۋەتىنىم دەيدىغان قاراش بار ئى ـ كەن ، ئۇنىڭ خەنزۇ قىز بىلەن توي قىلىشىنىڭ ئۆزى مىللىي قىرغىنچىلىقنى تەشەببۇس قىلغۇچىلارغا قارشى ئىش… ئۇنىڭ كۆڭلىدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى بار ئىكەن ، ئۇ «جۇڭگو» دېگەن سۆزنى «ۋەتەن» دەپ چۈشىنىدىكەن ، مەن ئۇنىڭ پىكرىنى مۇۋاپىق تاپتىم ، سىزچۇ ، ئەخمەتجان ؟ ئەخمەت ـ جان قاسىمى بۇ گەپلەردىن ھەممىنى چۈشەنگەنىدى . جاڭ جى ـ جۇڭ كۆڭلىدە كوممۇنىستىك پارتىيىنى ھەقىقەتنىڭ ۋەكىلى دەپ ھېسابلايتتى ، ئابدۇكېرىم ئابباسوف جۇڭگو كومپارتىيىسى ـ گە ئىنتىلەتتى . بىتىم ئىمزالىنىش ئالدىدا 1946 ـ يىلى 5 ـ ، 6 ـ ئايلاردا غۇلجا شەھىرىنىڭ يېنىدىكى نادىم ھاجىنىڭ بېغىدا يەتتە يىگىت نىزامنامە ماقۇللاپ ، «خەلق ئىنقىلابىي

پارتىيىسى» ناملىق ماركسىزملىق تەشكىلات قۇرغانىدى ، ئابباسوف بۇ پارتىيىنىڭ رەھبىرى ئىدى . ئەخمەتجان قاسىمى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا كوممۇنىستىك پارتىيىگە ئەزا قوبۇل قىلماسلىق ، تەشكىلات قۇرماسلىق كېرەك دېگەن يوليورۇقىغا خىلاپ ھالدا قۇرۇلغان بۇ تەشكىلاتنى بىلىسمۇ بىلمەسكە سالغان ۋە ھېچكىمگە تىنىمىغانىدى .

ئۇلار ئاخىر 1946 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ ئاخىرى نەنجىڭغا بىللە باردى . ئۇ يەردىكى ئىشلار ئەخمەتجانغا بەش قولدەك ئايان ، لېكىن بۇ ئىشلارنىمۇ ئۇ كۆڭۈل خاتىرىسىدىلا ساقلىدى . ئابدۇكېرىم ئابباسوف نېمە دەپ چۈشەندۈرسە «ھە شۇنداق» دەپلا قويدى . لېكىن ئۇ نەنجىڭدىكى ئىشلارنى خۇددى كىنو ئېكرانىدا كۆرگەندەك بىرمۇ بىر كۆرۈپ تۇردى . لېكىن يەنىلا ھېچكىمگە ھېچنېمە دېمىدى .

ئۇلار مىللىي قۇرۇلتايغا قاتنىشىش ئۈچۈن 1946 ـ يىلى 15 ـ نويابىردا شاڭخەي ئارقىلىق نەنجىڭغا يېتىپ كەلدى . ئابباسوفنىڭ ئەس ـ خىيالى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ نەنجىڭدىكى ئىش باشقۇرۇش ئورنىنى تېپىپ ، ئۇ يەردىكى جۇئېنلەي ، دۇڭ بىۋۇلار بىلەن كۆرۈشۈش ئىدى .

ئۇرۇمچىدە قۇرۇلغان يەر ئاستى تەشكىلات «كوممۇنىزمچىلار ئىتتىپاقى» بىلەن غۇلجىدىكى يەر ئاستى تەشكىلات «خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسى» جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىگە موھتاج ئىدى . شۇڭا ئابدۇكېرىم ئابباسوف نەنجىڭدا «گەيشىباۋ» گېزىتى ، ئامېرىكىنىڭ «يونايىدىند پىرىس» ۋە «ئاسسوشىئەيدىن پىرىس» ئاگېنتلىقلىرىنىڭ مۇخبىرلىرى بىلەن سۆھبەتلەشتى . ئۇ نەنجىڭدا شىنجاڭ ۋەكىللىرى ئىچىدىكى ئەڭ پائالىيەتچان شەخس بولۇپ قالغانىدى . ئۇنىڭ مۇخبىرلار بىلەن قىلغان سۆھبەتلىرى گېزىتلەردە بېسىلىپ ناھايىتى تېزلا جامائەتنىڭ دىققىتىنى تارتتى . ئۇنىڭ :

— ... سىلەرنىڭ قوشۇنڭلارنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قوللىغانلىقى بىر پاكىت. سىز بۇنى ئىنكار قىلمايدىغانسىز، بولمىسا زەمبىرەك، پىلىموتلىرىڭلار نەدىن كەلدى؟ — دېگەن سوئالغا:

— بىزنىڭ قوراللىرىمىزنىڭ كۆپىنچىسىنى جىياڭ جيېشى ئەپەندى ئۆز گېنېراللىرى ئارقىلىق بىزگە سوۋغا قىلغان، لېكىن خەلقئارادىكى دوستلارنىڭ مەنىۋى جەھەتتىن قوللىشىغا ئېرىشكەنلىكىمىزنى ھەرگىز ئىنكار قىلمايمەن، بۇ قىلچە ئەجەبلىنەرلىك ئىش ئەمەس. بىزنىڭ جۇڭگودىكى سۇن جۇڭشەن ئەپەندى ئالىلىقاچان: «روسىيە بىلەن بىرلىشىش، كوممۇنىستلار بىلەن بىرلىشىش، ئىشچى ـ دېھقانلارنى يۆلەش»، «دۇنيادا بىز بىلەن تەڭ ـ باراۋەر مۇئامىلە قىلغان مىللەتلەر بىلەن بىرلىشىش كېرەك» دەپ كۆرسەتكەن. بۇنىڭدا بىرەر خاتالىق بارمۇ؟ — دەپ بەرگەن جاۋابى ئەخمەتجان قاسىمىنى تولىمۇ خۇشال قىلغانىدى. ئۇنىڭ يەنە، ھەرىكەتتىكى سەزگۈرلۈكى، چېۋەرلىكى ئەخمەتجانغا ياققانىدى. بۇلار بىر كەسپىي ئىنقىلابچىدا بولۇشقا تېگىشلىك خىسلەتلەر ئىدى.

ئەخمەتجان قاسىمى، ئابدۇكېرىم ئابباسوفلار جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىنىڭ سارىيىغا چۈشكەنىدى. گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتىدىكى چوڭ ئەمەلدارلار ئۇلارنى ئايرىم ـ ئايرىم زىيارەت قىلغىلى كېلىپ تۇردى. لېكىن ئۇلار بۇ چوڭ ئەمەلدارلارنى زىيارەت قىلمىدى. جاڭ جيېشىنىڭ باش مۇلكىي ئەمەلدارى چېن بۇلېي ئۆزى كېلىپ ئابباسوف بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنى جىياڭ جيېشى بىلەن كۆرۈشتۈرمەكچى بولدى. ئابباسوف رەت قىلدى. قۇرۇلتاي جەريانىدا ئۇلار جىياڭ ۋېيۈەنجاڭنىڭ دوكلاتىنى ئاڭلىدى، بىللە مۇزاكىرىگە قاتناشتى، مۇزاكىرىدە دادىل پىكىرلەرنى بايان قىلالىغان، شىنجاڭدا گومىنداڭ ئەمەلدارلىرىنىڭ نەنجىڭدىكى ئەمەلدارلارغا ئوخشاشلا «تىنچلىق بىتىمى»

نى ئاياغ ئاستى قىلغانلىقىنى پاش قىلالىغانمۇ شۇ ئابباسوف بولدى. قۇرۇلتاي تۈگىگەندىن كېيىن ئۇ چىڭداۋغا تۇغقان يوقلاپ بارماقچى بولدى. جياڭ جيېشىنىڭ ئوغلى جياڭ جىڭگو ئۇنى مەخسۇس ئايروپىلان بىلەن ئېلىپ باردى. ئۇلار ئابباسوفنى ئۆزىگە تارتىپ بىرەر سىياسىي مەقسەتكە يېتىش كويىغا چۈشكەنىدى. بۇنى ئابباسوف ئەخمەتجانغا ئۆزى ئالدىن ئېيتتى. ئۇ يەنە جۇ ئېنلەي، دۇڭ بىۋۇلار بىلەن كۆرۈشۈش ئىشىنىمۇ ئەخمەتجانغا ئۆزى ئېيتتى.

— بىزگە ئەسقاتىدىغىنى يەنئەن! — دېگەنىدى ئۇ.

نەنجىڭ تولىمۇ چوڭ شەھەر ئىدى. فرانسىيەدىن كەلتۈرۈلگەن كاشتان دەرەخلىرى بىلەن قاپلانغان چىرايلىق كوچىلىرىدا پايلاقچى، ئىشپىيونلار ئۇلارنى نازارەت قىلىپ، ھەممىلا جايدا قاترىشىپ يۈرمەكتە ئىدى. ئۇلارنى ئاشكارا ئىزدەش قىيىن ئىدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوف يول ئىزدەپ رەللە بولاتتى، ئەخمەتجان بۇنىمۇ كۆرگەن، ئۇلار بىللە رەللە بولۇشقانىدى. بىر كۈنى يۇ يۇرېن ئەپەندى شىنجاڭ ۋەكىللىرىنى چايغا چاقىردى. ئۇ كىشى 1946 - يىلى 6 - ئايدا ئۈرۈمچىگە بېرىپ جاڭجىجۇڭنىڭ قەسەم بېرىپ ۋەزىپىگە ئولتۇرۇش مۇراسىمىغا «نازارەتچى» بولغان، شىنجاڭدا ئىككى ئايدىن كۆپرەك تۇرۇپ نۇرغۇن مېھمان بولغانىدى. گومىنداڭ رېۋىزىيە پالاتاسىنىڭ بۇ باشلىقىغا شىنجاڭ، بولۇپمۇ ئۇيغۇر مىللىتى ياخشى تەسىر قالدۇرغانىدى. ئۇ مېھمانلارنى كەڭ، ئازادە ئۆيلىرىدە قىزغىن مېھمان قىلدى. تاماقتىن كېيىن ئابدۇكېرىم مېھمانخانىدىن ئاستا چىقىپ، يەنە شۇ مۇھىم ئىشى ئۈستىدە باش قاتۇرۇپ يالغۇز مېڭىپ يۈرەتتى.

— توڭلىمىدىڭىزمۇ؟ — يۇ يۇرېن ئەپەندى تۇيۇقسىزلا سورىدى. ئابباسوف يۇ يۇرېن ئەپەندىنىڭ بىرنېمە دېمەكچى بولۇۋاتقىنىنى دەرھال سەزدى. ئۇ يۇ يۇرېننىڭ يېنىغا كەلدى:

— يېقىندا دۇڭ بىۋۇ بىلەن ئۇچراشتىم، — دېدى ئۇ كومپارتىيە پەرەسلىكىنى ئاشكارىلاپ، — مەن سىز توغرۇلۇق ئېيتتۇدىم، دۇڭ بىۋۇ مەن ئابباسوفنى بىلىمەن دەيدۇ!

ئابباسوف چۆچۈپ ئۇنىڭغا قارىدى.

— مەن كومپارتىيىنىڭ داھىيلىرى بىلەن پات - پات ئۇچرىشىپ تۇرىمەن. مەن ئۇلار بىلەن دوست، — دېدى يۇ يۇرېن پىچىرلاپ، ئاندىن كېيىن كۈلۈپ، ئۈنلۈك ئېيتتى، — ئاڭلىشىمچە، رەپىقىڭىزنىڭ نەنجىڭدا تۇغقانلىرى بار ئوخشايدۇ، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق! — دېدى ئابباسوف بىر ئىشنى سېزىپ.

12 - ئاينىڭ 5 - كۈنى بىر خانىم ئابدۇكېرىم ئابباسوفنىڭ ياتىقىغا كەلدى.

— پالاتا باشلىقى يۇ يۇەنجاڭ سىزنى ئېلىپ كېلىشكە مېنى ئەۋەتتى. رەپىقىڭىزنىڭ بىر نەۋرە ئاچىسى سىز بىلەن كۆرۈشمەكچىكەن.

ئۇلار بىر قارا پىكاپقا چۈشتى. ماشىنىنى خانىم ئۆزى ھەيدىدى. ماشىنا ئورنىدىن قوزغىلىپ ئاۋۋال خۇەيخەيلۇ كوچىسىغا قاراپ ماڭدى، يۇ يۇرېننىڭ ئۆيىگە يېقىن كەلگەندە يەنە كۇڭزى ئىبادەتخانىسى تەرەپكە بۇرۇلدى. ئاندىن شىجيېكۇغا بۇرۇلۇپ، ئاخىر جىڭلىياڭشەن تېغىغا قاراپ ماڭدى. ماشىنا ئايلىنىپ يۈرۈپ خېلى ئۇزاق ماڭدى. ماشىنىدىكى ئىككى ئادەم لام - جىم دېيىشمىدى. ئابدۇكېرىم ئەندىشىگە چۈشتى. ئاخىر خىلۋەت بىر يەرگە كەلگەندە خانىم گەپ قىلدى:

— ئىسمىم چېن لىيەن! — دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ، — قورقۇتۇپ قويدۇم، ئەپۇ قىلىڭ، يولداش دۇڭ بىۋۇ مېنى سىزنى ئەكېلىشكە ئەۋەتتى. يولداش ئابباسوف!

ئابدۇكېرىم ئابباسوف «يولداش» دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ بىر خىل تىل بىلەن تەسۋىرلىگىلى بولمايدىغان ھارارەت ھېس قىلـ

ـدى. بۇ بىر ئاتالغۇ ئۇنىڭغا غايە ئىستىقبالىدىن دېرەك بەردى. قىز ئۆزىنى تولۇق تونۇشتۇردى: ئۇ جياڭ جيېشىنىڭ باش مۇلكىي ئەمەلدارى چېن بۇلېينىڭ قىزى ئىكەن، ئۇ ئۆز سىنىپىغا ئاسىيلىق قىپتۇ، ئىنقىلاب يولىنى تاللاپتۇ.

— گومىنداڭ چىرىپ كەتتى. بىرمۇ ئەمەلدارى خەلقنى ئويلىمايدۇ! — دېدى قىز يوغان كۆزلۈك چىرايلىق يۈزىنى پۇرۇشتۇرۇپ قويۇپ، — بىكارلا كۆرەڭلەيدۇ، غۇلاشقا ئاز قالدى!

قىز ئۇستا شوپۇر ئىكەن. پىكاپ چىڭلياڭشەن تېغىدىن چۈشۈپ، يەنە ئايلىنىپ ئۇچقاندەك ماڭدى. ئۇ ئاخىر مېيىۋەن يېڭى مەھەللىسىگە يېتىپ كەلدى. ئۇ قىزنىڭ كەينىدىن پىكاپتىن چۈشتى. كۆكۈچ خىش تاملىق بىر قەۋەتلىك ئۆينىڭ دەرۋازىسىغا يانداش ئىككى قەۋەت بىنا بار ئىدى. ئۇنىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدە ئىشپىيونلار بۇ ئىش بېجىرىش ئورنىنى مەخسۇس كۆزىتىدىكەن. ئۇلار تېز مېڭىپ قارا دەرۋازىدىن كىردى. دەرۋازا ئىچىدە ئاددىيلا كىيىنگەن، ئوتتۇرا بويلۇق، ئوتتۇز ياش ئۆپچۆرىسىدىكى بىر كىشى تۇراتتى. ئۇ ئاببasوفنىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقىپ ئۆزىنى تونۇشتۇردى:

— ئىسمىم تۇڭ شياۋپىڭ، ئىش بېجىرىش ئورنىنىڭ كاتىپىمەن، — دېدى ئۇ، — يولداش ئابباسوف، يولداش دۇڭ بىۋۇ سىزنى كۈتۈپ تۇرىدۇ.

ئۇلار ئۆيگە كىردى. ئىچكىرى - تاشقىرى ئىككى ئېغىز ئاددىيلا ئۆي ئىكەن. تاشقىرىقى ئۆيگە چوڭ بىر ئۈستەل، بىرنەچچە ئورۇندۇق، بىر جۈپ كونا كرېسلو قويۇلغانىكەن، بۇ ئۆي مېھمان كۈتۈش ئۆيى، ئىچكىرىدىكى ئۆيگە ئىككى كىشىلىك ياغاچ كارىۋات قويۇلۇپ پاختا رەختتىن تىكىلگەن ئورۇن - كۆرپىلەر رەتلىك تىزىقلىق تۇراتتى. ئۇ ياتاق ئۆي ئىكەن. تاشقىرىقى ئۆيدە شالاڭ ساقاللىق، پېشانىسى كەڭ، پارقىراق،

كۆزلىرىدىن نۇر چاقناپ تۇرىدىغان بىر كىشى تۇراتتى، ئاتمىش ياشلارغا بېرىپ قالغان ئۇ كىشى ئورنىدىن تۇرۇپ، كۈلۈپ تۇرۇپ ئاببasوفنىڭ ئالدىغا كېلىپ قوللىرىنى سوزدى.

— خۇش كەپسىز، قارشى ئالىمىز! — دېدى ئۇ ئابباسوفنىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقىپ.

— بۇ كىشى يولداش دۇڭ بىۋۇ بولىدۇ. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ نەنجىڭدا تۇرۇشلۇق ئىش بېجىرىش ئورنىنىڭ مەسئۇلى.

ئۇلار ئولتۇرۇشتى. دۇڭ بىۋۇ بۆلەكچىلا قىزغىن ئىدى.

— مەن ئاخىر پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنى تاپتىم! — دېدى ئابباسوف ھاياجان بىلەن كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ ۋە ئىزدەش جەريانى، تەقەززالىقلىرىنى سۆزلەپ كەتتى.

— شۇنداق، تەس، تولىمۇ تەس! — دېدى دۇڭ بىۋۇ كۈلۈپ تۇرۇپ، — سىز ئاقلار رايونىدا ئىشلەپ باقمىغان - دە. بۇنداق مۇھىتتا بەزى چاغلاردا دۈشمەن لاگېرىدىكى تەرەققىيپەرۋەر ئالىي ئەمەلدارلارنىڭ ياردىمىدىن پايدىلانساق، ناھايىتى قىيىن مەسىلىلەرنى ھەل قىلغىلى بولىدۇ. بۇ جەھەتتە يولداش جۇئېنلەي بىزنىڭ ئەڭ ياخشى ئۈلگىمىز.

قىزغىن سۆھبەت باشلاندى: دۇڭ بىۋۇ ئىلى ئىنقىلابىنىڭ كۆلىمى، سىياسىي، ھەربىي كۈرەش ھالىتىنى، رەھبەرلىك ئەھۋالىنى، جاڭ جىجۇڭ بىلەن بولغان سۆھبەت ئەھۋالىنى بىر - بىرلەپ سورىدى. ئابباسوف ھەممىگە تولۇق جاۋاب بەردى . ئۇ ئۆزلىرىنىڭ خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىناملىق تەشكىلاتى، ئۆزىنىڭ لىن جىلۇ بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى، ماركسىزم - لېنىنىزم، سوتسىيالىزىم - كوممۇنىزمغا بولغان ئېتىقاد - ئىشەنچىسى ۋە پىلان - تەلەپلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى: خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولۇشى، تەشكىلات رەھبەرلىرىنى جۇڭگو كومپارتىيىسى-

گە قوبۇل قىلىش، شىنجاڭ ئىنقىلابىغا خادىم ئەۋەتىپ رەھبەرلىك قىلىش، دائىملىق ئالاقە ئورنىتىش مەسىلىلىرىنى شىنجاڭ كوممۇنىزمچىلىرىنىڭ تەلىپى قىلىپ ئوتتۇرىغا قويدى.

دۆڭ بىۋۇ بۇ تەلەپلەرنى مەركىزىي كومىتېتقا مەلۇم قىلىپ ئاندىن جاۋاب بېرىدىغانلىقىنى ئېيتتى.

— مەن 1938 - يىلى لىن جىلۇ مۇئەللىم بىلەن تونۇشقان، بۇ ئىشقا مانا ھازىر ئون يىلغا يېقىنلاشتى. مەن جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ رەسمىي ئورگىنىنى شۇنچە يىل ئىزلىدىم، مانا ئاخىر مۇرادىمغا يەتتىم! — دېدى ئاباسوف كېتەر چېغىدا.

— پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭغا بەكمۇ كۆڭۈل بۆلىدۇ! — دېدى دۆڭ بىۋۇ ئۇنى ئۇزىتىپ.

ئابدۇكېرىم ئاباسوف بۇ ئەھۋاللارنى ئەخمەتجان قاسىمىغا تولۇق تەسۋىرلىرى بىلەن بايان قىلغانىدى.

1946 - يىلى 11 - دېكابىر كۈنى دۆڭ بىۋۇ ئاباسوفنى ئىككىنچى قېتىم قوبۇل قىلدى. دۆڭ بىۋۇ مەلۇم قىلغان ئەھۋالغا ئاساسەن، مەركىزىي كومىتېتتىن جۇئېنلەي يۇقىرىقى مەسىلىلەرگە جاۋاب بېرىپ تېلېگرامما ئەۋەتىپتۇ. تېلېگراممىغا لىيۇ شاۋچى ئىمزا قويۇپتۇ. جاۋابتا: شىنجاڭدا ئەھۋال مۇرەككەپ، ئۇششاق تەشكىلاتلارنى بىرلەشتۈرۈڭلار، سوتسىيالىزم، كوممۇنىزم بايرىقىنى ۋە شوئارىنى ئالدىراپ ئوتتۇرىغا قويمىغان ياخشى، ئامىنىڭ ئاڭ - سەۋىيىسى، قوبۇل قىلىش ئىقتىدارى شۇنداق قىلىشنى بەلگىلىگەن، دېيىلگەن. بۇ گەپلەرگە ئاباسوف سەل مەيۇسلەنگەن، لېكىن ئەخمەتجان تولىمۇ رازى بولغانىدى. ۋەكىل ئەمەس، ئالاقىچى ئەۋەتىشكە مەركىزىي كومىتېت قوشۇلغان. دۆڭ بىۋۇ ئادەمنى تەييارلاپمۇ قويغان، ھەتتا:

— تىرىشىپ جەڭ قىلىڭلار، گومىنداڭنىڭ غەربىي شىمال ئۇرۇش مەيدانىدىكى ھەربىي كۈچىنى تىزگىنلەپ، خەلق

ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئاساسلىق جەڭ مەيدانلىرىدىكى قايتۇرما ھۇجۇمىغا ياخشى ماسلىشىڭلار، — دېگەن ۋە ئۆز سۆزىدە، — بىز چوقۇم ئۇرۇشنىڭ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرىمىز، چوقۇم پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئازادلىقىنى قولغا كەلتۈرىمىز، دېموكراتىك يېڭى جۇڭگونىڭ دۇنياغا كېلىشىگە ئۇزاق ۋاقىت قالمىدى، — دېگەنلەرنى تىلغا ئالغان.

پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ مۇھىم ھۆججەتلىرى، ماۋ زېدۇڭنىڭ كىتابلىرىنى ئاباسوف ئەخمەتجانغا كۆرسىتىپ:

— بۇ كىتابلارنى ئۇيغۇرچە - قازاقچە نەشر قىلدۇرۇپ تارقىتىمىز، «ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى» ئەزالىرى ئۆگىنىدۇ. بۇ مەركىزىي كومىتېتنىڭ يوليورۇقى! — دېدى، لېكىن مەخپىي تەشكىلاتنى تىلغا ئالمىدى.

ئايروپىلانغا چىقىش ئالدىدا ئابدۇكېرىم ئاباسوف ياش بىر يىگىتنى كۆپچىلىككە تونۇشتۇردى:

— بۇ يىگىت ۋاڭ نەندى، ئايالىمنىڭ تۇغقىنى! — دېدى ۋە ئۇنى ئايروپىلانغا ئاچىقىپ كەتتى.

ئەخمەتجان قاسىمى بۇ يىگىتنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى ئەۋەتكەن ئالاقىچى، رادىست پېڭ گوئەن ئىكەنلىكىنى بىلىپ بولدى. بۇ ئىشنىمۇ ئاباسوف ئەخمەتجاندىن مەخپىي تۇتمىغانىدى. ئەخمەتجان بۇ ئىشنى قايتا تىلغا ئالمىدى. ئۇ يىگىت ھازىر ئاباسوفنىڭ ئۈرۈمچى جەنۇبىي گۈلزارلىق ھويلىسىنىڭ ئىچكىرىسىدىكى قېرى قارىياغاچلار ئارىسىدىكى ئۆيىدە. بۇ ئۆيدە ئۇنىڭ ئايالى لۇ سۇشىن بىلەن بىللە تۇرماقتا. ئاباسوف ياڭ فېڭيى: «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى بىلەن قولنى قولغا تۇتۇشۇپ، ئاسىيا زېمىنىدا بىر قۇدرەتلىك سوتسىيالىستىك دۆلەت قۇرۇپ چىقىڭلار!» دېگەن ۋەسىيەتنامە قالدۇرۇپ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغاندىن كېيىن، ياڭ فېڭيىنىڭ دوستى لۇ سۇشىن ئىسىملىك خەنزۇ قىز بىلەن توي

قىلدى. ئۇ بۇ ئارقىلىق ئۆزىنى فېئوداللىق ئىدىيە، دىنىي قاراش ۋە كونا ئۆرپ ـ ئادەتلەرگە قارشى دادىللىق بىلەن جەڭ ئېلان قىلغۇچى قىلىپ كۆرسەتكەنىدى.

ئۇ ھەممىلا ئىشتا قىزغىن، دادىل ئىدى. ئەخمەتجان بۇ ياش يىگىتنىڭ يېتىلىش جەريانىدىكى ئەۋزەللىكلىرى بىلەن بىللە شارائىت، ۋەزىيەت بىلەن تولۇق ھېسابلىشىدىغان پىشقان سىياسەتچى بولۇپ چىقىشىنى كۈتمەكتە ئىدى.

ئۇ ئابباسوفنىڭ ئۆيىگە قاراپ ماڭدى. ئۇ كىرگەندە، ئابباسوف چىراغ تۈۋىدە ئولتۇرۇپ ماۋ زېدۇڭنىڭ ئەسىرىنى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىۋاتاتتى.

ئۇلار ناھايىتى تېزلا ئاساسىي تېما — گومىنداڭنىڭ زورلۇق ـ زومبۇلۇقلىرى ئۈستىدە سۆزلىشىشكە كىرىشىپ كەتتى.

— ئەمدى ئېھتىيات، سۈكۈتكە ئورۇن قالمىدى، — دېدى ئابباسوف قايناپ سۆزلەپ، — پۈتۈن شىنجاڭ خەلقىگە مۇراجىئەتنامە ئېلان قىلايلى. «25 ـ فېۋرال قانلىق ۋەقەسى» توغرىسىدىكى ئەھۋالنى ئەينى پېتى خەلققە ئېيتايلى!

— شۇنداق قىلايلى. جاڭ جىجۇڭمۇ قايتىپ كەلگۈدەك. چۇي ۋۇنىڭ دېيىشىچە، ئۇ كىشى قاتتىق خاپا بوپتەك!

— جاڭ جىجۇڭ شىنجاڭدىكى ۋەكىلى تۇرۇپ ئۆزى بىلەن قارشىلاشقانلارنى باستۇرالايتتىمۇ، — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوف قايناپ، — ھىيلىگەر ئادەم ئۇ. مەن خەنزۇلارنىڭ مىجەزىنى خېلى ياخشى چۈشىنىمەن. بولۇپمۇ ئەمەلدارلىرىنىڭ تىلىنىڭ ئاستىدا تىلى بولىدۇ. ھەرگىز ئۆز ماھىيىتىنى ئاشكارىلىمايدۇ. قارىماققا ئىلغار، ئىنقىلابقا ھېسداشلىق قىلغۇچىدەك بىلىنگىنى بىلەن، ئۇنىڭ ئەس ـ يادى بىزنى تېزرەك يوقىتىشتا!

— مەنمۇ شۇنداق قارايمەن، — دېدى ئۇلارغا ئەگىشىپلا كىرىپ كەلگەن سەيپىدىن ئەزىزىمۇ، — «25 ـ فېۋرال»

ۋەقەسىنى پىلانلىغۇچىلار ئۇنىڭغا دېمەي قويماس!

— مەن ئېنىق بىلدىم: شىنجاڭدا ئۇنىڭ گېپىگە كىرمەيدىغان ئىنتايىن جاھىل بىر گۇرۇھ باركەن. بولۇپمۇ ھەربىيلەر. مەسىلەن ماچېڭشياڭنىڭ 5 ـ ئاتلىق گارنىزونى، سۇڭ شىلىيەن دېگەن گېنېرالمۇ، ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى ھەربىيلەرمۇ شۇنداقكەن!

— بۇمۇ توغرا، — دېدى ئابباسوف دەرھال قوللاپ، — جياڭ جيېشىنىڭ چوڭ ـ چوڭ گېنېراللىرى ئىچىدىمۇ ئۇنىڭ گېپىگە كىرمەيدىغانلىرى بار. خۇزۇڭنەن، يەنشىسەن، دۇيۇمىڭ دېگەنلىرى ئۆز ئالدىغا بىر پادىشاھ. شۇنىڭ ئۈچۈن جياڭ جيېشى ئەسكىرى تۇت ھەسسە كۆپ، قوراللىرى ئەڭ زامانىۋى تۇرۇپ، ئازادلىق ئارمىيىگە تەڭ كېلەلمەي ھەممىلا جايدا مەغلۇپ بولماقتا، گومىنداڭ غۇلاشقا ئاز قالدى.

— ئۇ غۇلىسا بىزگە پايدىلىقمۇ؟ — دەپ سورىدى بايىلا كىرگەن رەخمجان سابىر ھاجىيوف، — بىزگە ئالىي مۇختارىيەت ھوقۇقىنى بېرەمدۇ؟

— جياڭ جيېشىمۇ ياق دېمىدى، — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى كۈلۈپ قويۇپ، — لېكىن چوڭ ـ چوڭ مەسىلىلەردە يول قويمىدى. بىز بىلەن كۆرۈشكەندە بەرگەن ۋەدىلىرىنى شاۋلىزى، جياڭ جىڭگو، چېن چېڭ دېگەن ئەلچىلىرىنى ئىشقا سېلىپ رەت قىلدى.

— جاڭ جىجۇڭمۇ ئوخشاش! — دېدى ئابباسوف دەرھال، — ئۆزى بىتىمگە قول قويغان تۇرۇقلۇق، دېموكراتىك سايلام ئۆتكۈزۈشتە شۇنچە مەسىلىلەر چىقسا جىم تۇرۇۋېلىۋاتامدۇ، ئۇ جياڭ جيېشىنىڭ سادىق مۇرىتى.

... ئۇلار دۇنيا، جۇڭگو، شىنجاڭ، ئۈرۈمچى توغرىسىدا ئۇزاق پاراڭلاشتى.

27 ـ فېۋرال كۈنى «پۈتۈن شىنجاڭ خەلقىگە مۇراجىئەتنا-

مە» ئېلان قىلىندى، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ ئۇرۇش كرىزىسى پەيدا قىلىپ، ئارىغا سوغۇقچىلىق سېلىش، مىللەتلەر مۇناسىۋىتىگە بۇزغۇنچىلىق قىلىش سۇيىقەستى، ھىيلە - مىكىرلىرى مۇراجىئەتنامىدە ئوچۇق كۆرسىتىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا خەنزۇ مىللىتىدىن بولغان يەنئەن پەرەسلەردىن لى تەييۈي، لوجى ، چېن شىخۋاغا ئوخشاش بىر نەچچە ئىلغارلار بىرلىشىپ «خەلققە مۇراجىئەتنامە» ئېلان قىلدى: «... ئۇرۇشخۇمار ئەكسىيەتچىلەر پىلانلىق، تەشكىللىك، سىياسىي مەقسەتلىك ھالدا 25 - فېۋرال قانلىق ۋەقەسىنى پەيدا قىلدى. بۇ ھەرگىزمۇ خەنزۇ خەلقىنىڭ ئارزۇسى ئەمەس. خەلق ئامىمىسىنىڭ قېنى بىلەن شەخسىي نەپسىنى قاندۇرىدىغان ئاز ساندىكى ئەكسىيەتچىلەر قوزغىغان ئاتالمىش 24 - ۋە 25 - فېۋرال نامايىشى مەجبۇرەن قىلىنغان نامايىش. نامايىشقا قاتناشقانلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەكلا پۇقراچە كىيىنىۋالغان ھەربىيلەر بولۇپ، ئۇلار خەلقنى ئەخمەتجان قاسىمىنى ئۆلتۈرۈشكە مەجبۇرلىدى. لېكىن خەلق بۇ «ئۆلتۈرۈش» نىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى. شىنجاڭ خەلقىنىڭ بېشىغا كۆپ قىسمەت، بالا - قازا كەلگەن، بۇنى كىم كەلتۈرگەن؟ ئەلۋەتتە ئۇيغۇرلار ئەمەس، شۇنداقلا باشقا مىللەتتىن بولغانلارمۇ ئەمەس، بەلكى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇرغۇنچىلىق قىلىپ، مىللىي قىرغىنچىلىق پەيدا قىلىپ، شەخسىي مەنپەئىتىنى قاندۇرىدىغان ئۇرۇشخۇمارلار كەلتۈرگەن ... قەدىرلىك خەنزۇ قېرىنداشلار، بىز سىلەرنىڭ ئەكسىيەتچىلەرنىڭ قىلتىقىغا چۈشۈپ قېلىپ، ئۇلارنىڭ زەمبىرەك يېمى بولۇپ قالماسلىقىڭلارنى، سىلەرنىڭ قوزغىلىپ بۇنداق مىللىي قىرغىنچىلىقنى توسۇشۇڭلارنى سەمىمىي ئۈمىد قىلىمىز. بىز ھەرمىللەت خەلقى زىچ ئىتتىپاقلىشىپ، گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل قىلمىشلىرىغا قارشى تۇرۇپ، تىنچلىق بىتىمىنى ۋە ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسىنى ھىمايە قىلايلى!»

بۇ قۇرلارنى ئوقۇپ بولۇپ ئەخمەتجان قاسىمى ماھىنۇرغا تەسەللى بەردى.

— قورقماڭ! — دېدى ئۇ ئايالىنىڭ بېشىنى سىلاپ، — مېنى ئۆلتۈرمەك ئاسان ئەمەس! خەلققە ۋەكىللىك قىلىمەن دەيدىكەنمەن، ئۆلۈمدىن قورقماسلىقىم كېرەك. لېكىن مېنى ئوڭايلىقچە ئۆلتۈرەلمەيدۇ!

ئۇلار ئەمدىلا چىراغنى ئۆچۈرۈشكە ئىشىك قاتتىق ئۇرۇلۇپ، سىرتتا ۋاڭ - چۇڭ كۆتۈرۈلدى، ئەخمەتجان قاسىمى تاپانچىسىنى قولىغا ئالدى. مۇھاپىزەتچىسى يۈگۈرۈپ كىرىپ دوكلات قىلدى:

— نوپۇس تەكشۈرىمىز دەپ بۇ يەرگىمۇ باستۇرۇپ كىرىشتى، بىز ئاگاھلاندۇرۇش بەرسەك ئاڭلىمىدى، تەدبىر قوللىنىمىزمۇ؟

— توختاڭلار! — دېدى ئەخمەتجان. ئاندىن تېلېفوننى قولىغا ئېلىپ:

— جاڭ بۇجاڭ ! — دېدى ئۇ تېلېفوندا، — مەن ئەخمەتجان، — قارشى تەرەپتىن « ئەخـمـەتـجان، ياخشىمۇ سىز!...» دېگەن ئاۋازدىن كېيىن ئەخمەتجان ئۇيغۇر تىلىدا سۆزلىدى. قارشى تەرەپكە تەرجىمان كەلگەندەك ئىدى.

— بىزنىڭ قورۇغا باستۇرۇپ كىرىپ «نوپۇس تەكشۈرۈش» قايسى نىزامغا ئۇيغۇن - ھە؟ ئۈرۈمچى شەھىرىدە ھەربىي ھالەت يۈرگۈزدى. ئۆيمۇ ئۆي ئاختۇرۇپ، خەلقنىڭ نەرسە - كېرەكلىرىنى خالىغىنىچە ئوڭتەي - توڭتەي قىلىش بۇلاڭچىلىق، باندىتلىق قىلمىشى بولماي نېمە؟ ئەللىك نەچچە ئادەمنى قولغا ئاپتۇ، بۇ ئادەملەرنىڭ گۇناھى نېمە؟ بۇ خىل قاراقچىلىق ئاخىرلىشامدۇ، يوق؟...

— ئەتىگەنلىككە سۆزلىشەيلى دەيدۇ، جاڭ جۇشى، —

دېدى تەرجىمان تېلېفوندا، ــــ ئۆي ئاختۇرۇش هازىرلا توختى-
تىلىدۇ!

ئەتىگەنلىكى هۆكۈمەت رەئىسلىرى مۇزاكىرىلەشتى. ۋەزى-
يەتنى تۇزەش ئۈچۈن جاڭ جىجۇڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا بېرىپ
جايلارنى كۆزدىن كەچۈرۈشنى قارار قىلدى.

16 ـ ئاپرېل ئەتىگەندە جاڭ جىجۇڭ، ئەخمەتجان قاسىمى-
لار چۈشكەن ئايروپىلان ئۈرۈمچىدىن جەنۇبقا ــــ تەڭرىتېغىنىڭ
قارلىق چوققىلىرىنىڭ ئېرىسىغا قاراپ ئۇچتى.

ــــ خەير خوش، تۇمانلىق شەهەر ! ــــ دېدى ئەخمەتجان
قويۇق تۇمانلار ئارىسىدا بىردەمدىلا كۆزدىن غايىب بولغان ئۈ-
رۈمچى شەهىرى بىلەن خوشلىشىپ.

ئۇنىڭ قەلبىدە هاياجان، ئانا يۇرت غۇرۇرى، هېسى خۇد-
دى چېچەك سۈيى بىلەن تولغان ئىلى دەرياسىدەك دولقۇنلىدى.
بولۇپمۇ ئايروپىلان تەڭرىتاغدىن ئاشقاندا، قارلىق چوققىلار قۇ-
ياش نۇرىدا كۆزنى چاقنىغان ئاپئاق، نۇرلۇق هەيۋەتلىك كۈ-
مۈش دۆۋىسى بولۇپ كۆرۈنگەندە، ئۇ ئىختىيارسىز: «سەندەك
گۈزەل، سەندەك هەيۋەتلىك تاغ دۇنيانىڭ خېلى - خېلى جايلى-
رىدا يوق، پاھ، نېمانچە هەيۋەتلىك ــــ كۈمۈش نۇرلۇق يالقۇن
چاچىدىغان تاغ بۇ - هە؟ ! ...» دېدى. چەكسىز قۇملۇق- چۆل-
لەر قوينىدا خۇددى كۈمۈش ئارقاندەك ئەگرى - بۈگرى سوزۇلۇ-
لىنىپ ياتقان تارىم دەرياسىچۇ تېخى! ئۇ يەر - بۇ يەرلىرىدىلا
ئىنسان ياشىيالايدىغان يېشىللىقلار كۆرۈنىدىغان پايانسىز،
سىرلىق چوڭ تەكلىماكان جىمجىت ئۇخلىماقتا. ئۇنىڭ سىرلىق
قوينىدا نېمىلەر بار، ئۇ نېمىلەرنى قۇچاقلاپ ياتىدۇ، بايلىقمۇ،
سىر - هېكمەتمۇ ياكى ئاتا - بوۋىلارنىڭ يادىكارلىقلىرىمۇ؟
ئەجداد ئىزلىرى ئۆچمەيدۇ، مەيلى قۇملار كۆچسۇن، چۆل توغ-
راقلىرى زېرىكىپ هاياتلىقتىن ۋاز كەچسۇن، قۇملۇق تىك
دۆڭلەر ئۈستىدە ياشىرىپ تۇرغان توغراقلار مەيلى نەچچە يىلدا

ئۆزگىرىپ - يېڭىلىنىپ تۇرسۇن، ئاتا - بوۋىلارنىڭ ئىزلىرى
كۆمۈلمەيدۇ، ئۆچمەيدۇ. دۇنيادىكى ئىككىنچى چوڭ چۆللۈك،
ئۇنىڭ ئەجدادلىرىنىڭ قەبرىگاهى، بۇ مۇبارەك جاي هازىر جىم-
جىت ئۇخلىماقتا، لېكىن تارىخ بەتلىرىگە ئۇنىڭ ئىنسانىيەت
ئويغىنىشى، گۈللىنىشىنىڭ ئىسپاتلىرى ئۆچمەس سىياهلار بى-
لەن يېزىلغان. ئۇنىڭ ئىسمى «تەركىي ماكان»، يەنى تاشلانغان
زېمىن. ئېنىقكى، ئۇنىڭ تېگى شەهەر، پەن - مەدەنىيەتنىڭ
بۆشۈكلىرى ساقلىنىۋاتقان، قەدىمكى ئاۋات شەهەرلىرى، گۈ-
زەل باغلىرى، ئەمگەكچان، ئىجادچان، ئاق كۆڭۈل، مەرد -
قەيسەر خەلقى بىلەن پۈتۈن ئىنسانىيەتكە كەڭ تونۇلغان، هازىر-
قى سوۋېت ئىتتىپاقى، ئامېرىكىدەك ياكى قەدىمىي ئىنسانىيەت-
نىڭ تۇنجى دۆلەتلىرى بولغان تاڭ سۇلالىسى، هىندىستان،
مىسىرلاردەك مەشهۇر بىر ئۇلۇغ يۇرت. ئۇ ئۇلۇغ ئۇيغۇر يۇرتى
مانا مۇشۇ چۆلنىڭ ئاستىدا. ئەنە قەدىمىي كۇچا، ئەنە كىرورەن
ئۆز ئوغلىغا ئۈمىدلىك كۆزلىرى بىلەن قارىماقتا، قاراخانىلار-
نىڭ بۈيۈك ئوغۇللىرى ــــ سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان ۋە ئۇنىڭ
ئەۋلادلىرى، ئۆلمەس «قۇتادغۇ بىلىك» نى ئۆز قولىدا يېزىپ
قالدۇرغان يۇسۇپ خاس هاجىپ، «تۈركىي تىللار دىۋانى» نام-
لىق ئەقىل - پاراسەت جەۋهىرىنى ئەۋلادلىرىنىڭ قولىغا تۇتقۇ-
زۇپ مىللىي غۇرۇر ئابىدىسىنى مەڭگۈلۈككە تىكلەپ بەرگەن
مەهمۇت قەشقەرى، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مۇزىكا خەزىنىسى ئون
ئىككى مۇقام، نەۋائىي، بابۇرلاردىن تارتىپ هازىرقى هايات
شائىر نىمشېهىت ئارمىيە دامولىلغىچە بولغان نەچچە يۈزلىگەن
داڭلىق شائىرلار قالدۇرغان ئۆلمەس داستانلار، قول سانائەت،
رەسساملىق - نەققاشلىق، هەيكەلتىراشلىق، چېۋەر قوللار يا-
راتقان تۈرمۈش شەكلى، ئىنساپ - ديانەت بىلەن پەيدا بولغان
هايات پەلسەپىسى ۋە گۈزەل ئۆرپ - ئادەتلەر، ئاجايىپ باغلار،
شېرىن مېۋىلەر، تائام، شارابلار، ئابىكەۋسەرلەر... شۇنىڭ

ئۇچۇن هازىرمۇ مۇشۇ خەلققە مەنسۇپ . ئەنە شۇنداق بىر ئۇلۇغ
خەلق هازىر خورلۇقتا . دېھقانلار قورساق غېمىدە ، ئۇلارغا ھەتتا
ئۆز يېرىنىڭ سۈيى بىلەن قۇياش نۇرىمۇ يېتىشمەيدۇ . ئۇلار
هازىر ئىنسان هاياتى ئۇچۇن زۆرۈر بولغان ئەڭ تۆۋەن ماددىي
تەلەپكىمۇ جاۋاب تاپالمايۋاتىدۇ . ئۇلارنىڭ هالال ئەمگىكى بىلەن
پەيدا بولغان بايلىق ئۇلارنى ئۆلگۈدەك يامان كۆرىدىغان زالىم
هۆكۈمدارلارنىڭ . بۇ زالىم هۆكۈمدارلار خەلقنىڭ قولىدىن ئا-
خىرقى يېرىم پارچە زاغرىنىمۇ تارتىۋالماقچى . گۇناھسىز نارە-
سىدىنىڭ ئاغزىدىن شېرىن ئانا سۈتىنى يۇلۇۋالماقچى ! بۇ يەردە
ياشاۋاتقان خەلق هاياتلىق هوقۇقىدىن مەھرۇم بولۇش خەۋپىگە
دۇچ كەلمەكتە . بەزىلەرنىڭ قارىشىچە ، بۇ خەلق ياشىماسلىقى
كېرەك ، مۇنۇ گۈزەل ئانا تۇپراقتىكى هەممە نېمىنى تاپشۇرۇپ
بېرىپ مۇنۇ گۈزەل ئانا تۇپرىقىنى باشقىلارغا بېرىۋېتىشى كې-
رەك . گىتلېر يەھۇدىيلارنى مىللەت سۈپىتىدە يوقىتىۋېتىشنى
ئاشكارا شوئارغا ئايلاندۇرغانىدى . مۇنۇ قارا كۈچلەر بولسا ئاش-
كارا دېمىگىنى بىلەن ، كۆڭلىدە شۇ شوئارنى توۋلىماقتا...
ئەركىنلىككە ، ئىنسانىي ياشاش هوقۇقىغا تەشنا خەلقنىڭ ۋەكى-
لى بولۇش تولىمۇ شەرەپلىك ، بۇنىڭ ئۇچۇن قانچە بەدەل تۆلىسە
ئەرزىيدۇ ، ھەتتا هاياتىنى تەقدىم قىلسىمۇ ئۆكۈنمىگۈلۈك ، بەل-
كى «توغرا ياشىدىم» دەپ خوشال بولغۇلۇق...

ئايروپىلان پەسلەشكە باشلىدى !

— تۆت سائەت ئۇچتۇق ! — دېدى باياتىن جىمجىت ئول-
تۇرغان گېنېرال جاڭ جىجۇڭ ئەخمەتجانغا قاراپ كۈلۈپ قو-
يۇپ ، — قەشقەر ئايرودرومىغا قونىدىغان بولدۇق !

ئايرودرومدا قەشقەرنىڭ ۋالىيسى ئابدۇكېرىمخان مەخسۇم
كاستۇم - بۇرۇلكا كىيىپ ، گالىستۇك تاقاپ ، سىرتىغا بەقەسەم
تون ، بېشىغا چىمەن دوپپا كىيگەن گەۋدىلىك ، ساقاللىق ئادەم
قەشقەرنىڭ مەمۇرىي ئەمەلدارلىرى بىلەن ، ئورۇق ، ئېگىز ،

گېنېرال جاۋشىگۇاڭ — جەنۇبىي شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ قو-
ماندانى باشلىق ھەربىي ئەمەلدارلار ئۇلارنى كۈتۈۋالدى . ئۇلار
قەشقەر ۋالىي مەھكىمىسىگە قاراپ نۇرغۇن ماشىنىلار بىلەن
ئايرودرومدىن يولغا چىقتى .

ناخشا - ئۇسسۇل ماھارىتىنى جاڭجىجۇڭ مانا مۇشۇ قەش-
قەردە ھەيران قېلىپ كۆرگەن بولدى . تونۇر كاۋىپى ، بەرە
كاۋاپ ۋە سامسا - گۆشگىردىنىڭ لەززىتىنى مۇشۇ قەشقەر
داستىخىنىدا تېتىغان بولدى . ئۇ كىتابلاردىن كۆرگەن ، باشقى-
لاردىن ئاڭلىغان رىۋايەتسىمان ئىشلارنىڭ ئەينەن ئۆزىنى مۇشۇ
ھېيتگاھ ئالدىدىكى كەڭ كەچكى مەنزىرىدە تاماشا قىلدى . كى-
چىككىنە بالىلارنىڭ ئالدىدىكى بىر سېۋەت مېۋىسىنى سېتىش
ئۇچۇن چۈشۈلداپ تۇرۇپ ئېيتقان سۆزلىرىنى تەرجىمە قىلدۇ-
رۇپ ئاڭلىدى . دوغچى يىگىتنىڭ مۇزچاناپ تۇرۇپ ئۆز مەھسۇ-
لاتىنى ماختاپ دېگەن قاپىيىلىك ، مەنىلىك گەپلىرىنى ئاڭلاپ
قاقاقلاپ كۈلدى . ھەتتا بىر نەچچە ئون ئادەمنى يىغىۋېلىپ
«رۇستىمى داستان» سۆزلەۋاتقان قارىغۇ مەدداھنىڭ جەڭنامى-
سىنى تەرجىمە قىلدۇرۇپ ئاڭلاپ باقتى . ئۇ چاسىنچە كىيى-
نىپ ، ئۇيغۇر دوپپىسىنى كىيىپ ، مۇھاپىزەتچىلىرى ، ئەخمەت-
جاننىڭ يول باشلىشى بىلەن ھېيتگاھ ئالدىدا ئىككى - ئۈچ
سائەت ئايلاندى . زەرگەرلەر ، تۆمۈرچىلەر ، كىتابپۇرۇشلار ،
دوپپىچى ئاياللار بىلەن سۆزلەشتى . بۇ تولا سۆزلەپ چارچىمايدى-
غان ئوقەتچىلەر كۈنىگە ئون نەچچە سائەتلەپ ئاشۇنداق تىرى-
شىپ - تىرمىشىپ ئارانلا قورساق باقىدىكەن ، ئۇلارنىڭ نە باي
بولۇش ، نە باشقىلار بىلەن ئۈستۈنلۈك تالىشىش غەرىزىمۇ يوق-
كەن . ئۇلار هاياتنىڭ ئاشۇ ئەڭ تۆۋەن لەززىتىدىن رازىكەن .

— مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشتىن باشقا تىلىكى يوق ! —
دېدى ئەخمەتجان چۈشەندۈرۈپ ، — مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش ،
نەسىل قالدۇرۇش هايۋانات دۇنياسىنىڭ هاياتلىق يولى . بۇ

ئاددىي خەلق مۇشۇ خىل ياشاش ھوقۇقىغىمۇ ئېرىشەلمىسە ، بۇ
دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ ئادالەتسىزلىك ، ۋەھشىيانە قىلمىش بولىـ
دۇ - دە !

— بىز چوقۇم خەلققە بەخت يارىتىپ بېرىمىز ، — دېدى
جاڭ جىجۇڭ توپ - توپ بولۇپ ساپايە سوقۇۋاتقان ، جۇل -
جۇل كىيىملىك ئورۇق ، قاسماق دېۋانىلەرنى كۆرگەندىن كېيىن ، —
بۇلارغا بەخت ھەممىدىن مۇھىم . سىز شاڭخەينى كۆردىڭىز .
پۇدۇڭدا سۇ ئۈستىدە ياشايدىغان نەچچە مىڭ پۇقرا بار . ئۆمۈر
بويى قۇرۇقلۇقنى دەسسەپ كۆرمىگەن ، ئاشۇ كىچىككىنە قولـ
ۋاقنى دۇنيا دەپ چۈشىنىدىغان ئەمگەكچىلەر بار . لەنجۇدىمۇ
بولدىڭىز ، سانسىزلىغان يالىڭاچ باللار ، دېۋانىلەرنى كۆردىـ
ڭىز . مانا مۇشۇ دېۋانە ئاياللار ، باللار ، بوۋايلارمۇ بەختكە
موھتاج . بۇ بەختنى بىز ئۇلارغا يارىتىپ بېرىشىمىز كېرەك .
سۇن جۇڭشەن — دۆلەت ئاتىمىز مۇشۇنىڭ ئۈچۈن بىر ئۆمۈر
كۈرەش قىلدى . بىزگە سەنمىنجۇيىنى قالدۇرۇپ ، مەقسىتىگە
يېتەلمەي دۇنيادىن ئۆتتى !

— ئەمەلىيەت ئىسپاتلىدىكى ، ھەقىقىي بەختنى كوممۇـ
نىزمچىلارلا يارىتالايدىكەن !

— ئۇمۇ بىر خىل ئەقىدە ، بىر خىل ئىزدىنىش يولى .
خۇددى بۇددا ، كاتولىك ، خرىستىئان ، ئىسلام دىنلىرىنىڭ تەلىـ
ماتلىرىدەك !

— ياق ، ماركسىزم - لېنىنىزمنى خىيالىي پەلسەپە ئەـ
مەس ، ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئەمەلىيىتى ياراتقان ، ئۇ ئەمەلىيەتـ
نىڭ سىنىقىدىن ئۆتتى !

— دۇنيادا سىياسىي كرىزىس بولمىغان بولسا ، ئۇ نەزەرىـ
يە بۇنچىلىك ئابرۇي تاپالمىغان بولاتتى . ھايات ئۆزۈن ، دۇنيا
نۇرغۇن ئەقىدە ، تەلىماتلارنىڭ كۈرەشلىرى بىلەن راۋاج تاپىدۇ .
ھەرقانداق ئەقىدە ، نەزەرىيە يېڭى ۋاقىتدا قالتىس بىلىنىدۇ .

كونىرىغانسېرى كۆچىيىپ بارالايدىغان ئەقىدە ، تەلىماتلار قىمـ
مەتلىك . ماركسىزم پەيدا بولغىلى تېخى بىر ئەسىر بولمىدى ،
لېنىنىزم تېخىمۇ ياش . جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى
ئەمدىلا يىگىرمە ئالتىگە كىردى ، سىلەرنىڭ ئاببااسوفتەك . شۇڭا
ئۇنىڭ ھەممە تەرىپى يېقىملىق بىلىنىدۇ ، شۇڭا ئۇ غالىب .
ئامېرىكا ۋە غەرب ئەللىرىدىكى تەتقىقاتچىلار جۇڭگونىڭ
تەقدىرىدىن خۇلاسە چىقىرىپ بولدى . مەن ئۈمىدسىزلەر
ۋەكىلى ، سىز بەلكى غالىبلار ۋەكىلى بولۇپ قالىسىز .

— جاڭ جۇشى ، ماركسىزمنىمۇ تەتقىق قىپسىز ، بىلىمىدـ
رىڭىز ئەتراپلىق ، چوڭقۇر ئىكەن .

— «تەتقىق» تىن گەپ ئاچقىلى بولمايدۇ . ساۋاتىم بار
دېسەم بولىدۇ . مەن جۇئېنلەي ئەپەندىم بىلەن ياخشى دوست ،
مەن كومپارتىيىگە قايىل ، ھېچبولمىغاندا كوممۇنىستىك پارتىيە
ھازىر جۇڭگو خەلقىنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلالايدۇ !

— نېمىشقا «ھېچبولمىغاندا» دېگەن سۆزنى
ئىشلەتتىڭىزكىن ؟

— كەلگۈسى توغرىسىدا ھۆكۈم قىلماق تەس . ھەرقانداق
بىر سىياسىي پارتىيە ئۆز نىزامنامىسىگە خەلققە ياقىدىغان
گەپلەرنى تاللاپ يازىدۇ . نەتىجە سۆزدە ئەمەس ، ئەمەلىيەتتە
كۆرۈلسە ھېساب . جۇڭگودەك خەلقى كۆپ ، تولىمۇ نامرات ،
ئاساسى ئاجىز ، ئىشلەپچىقىرىشى ناتۇرال ، خەلقىنىڭ ئاڭ -
سەۋىيىسى قالاق ، فېئودالچە بولغان بىر دۆلەتنى ھەممە
جەھەتتىن راۋاج تاپتۇرماق تولىمۇ قىيىن ، مەن شۇنىڭغا
ئاساسەن دەۋاتىمەن .

— مەن ئۆگىنىشكە ، دادىل پىكىر قىلىشقا بېرىلگەن
ئادەملەرنى ياخشى كۆرىمەن . جاڭ جۇشى ، سىز جىق ئۆگىنىدىـ
كەنسىز .

— سىزگە يەتمەيمەن ئەخمەتجان ، راست گەپنى قىلسام ،
مېنىڭ بۇ ئورنۇم خەلققە خىزمەت قىلىپ ياراتقان تۆھپىلىرىم

ھېسابىغا ئەمەس ، ئىمتىياز بىلەن ھوقۇقتىن ، بولۇپمۇ جياڭ
ۋېييۇەنجاڭ بىلەن بولغان ئۇزۇن يىللىق دوستلۇقتىن كەلگەن .
مەن سىزدەك نامراتلىق دەردىنى تارتمىدىم ، تۈرمىلەردە ياتمى-
دىم . خېيمخەتەرلەرگە تەۋەككۇل قىلمىدىم ، بوران - چاپقۇن ،
ھۆل - يېغىن ماڭا ئۇنچىلىك چوڭقۇر زىيانلارنى سالمىدى !
— سىز مەن توغرۇلۇقمۇ خېلى جىق گەپ - سۆز ئاڭلى-
غان ئوخشايسىز ؟
— تولۇق بولمىسىمۇ بىلىمەن . سىز تىرىشىپ ئۆگىنى-
سىز ، خەنزۇ تىل - يېزىقىنى بىزنىڭ تۈرمىمىزدە ئۆگەندىڭىز ،
رۇسچىغا بولسا ئانا تىلىڭىزدەك ئۇستا . مەن تېخى سىزنىڭ
ئايالىڭىز ماھىنۇرغا كىتابلارنىڭ مۇھىم يەرلىرىنى سىزىپ قو-
يۇپ ، كۆچۈرگۈزگەن بولۇپ ، ئۇنىڭ بىلىم ئىگىلىشىگە قىلى-
ۋاتقان غەمخورلۇقىڭىزنىمۇ بىلىمەن !
— ھا - ھا - ھا ··· ئەپسۇس ، مەن سىزنى ئۇنچىلىك
ئەتراپلىق بىلىپ بولالمىدىم . بىرلا ئىش ئېنىق : سىز بار چاغدا
بىزگە ئەنسىزچىلىك يوق ، سىز بولمىسىڭىزلا باش ئاغرىقى
كۆپىيىپ كېتىدۇ . ھەتتا قان تۆكۈلۈپ پاجىئە يۈز بېرىدۇ .
— «25 - فېۋرال» ۋەقەسىدە سىلەرنىڭ مۇھاپىزەتچى ،
خادىملاردىن تۆت كىشى ئۆلگەن . مەن قاتىللارنى چوقۇم تې-
پىپ ، قاتتىق جازالاشقا بۇيرۇق بەردىم .
ئۇلارنىڭ سۆھبىتى مېھمانخانىدا يېرىم كېچىگىچە داۋام-
لاشتى .

ئەتىسى 7 - ماي كۈنى بەش مىڭدىن ئارتۇق كىشى قەشقەر
ۋالىي مەھكىمىسىنى قورشىۋالدى . جاڭ جىجۇڭ خەلققە نۇتۇق
سۆزلىدى . ئۇ سەنمىنجۇيى مەسلىكى ، ئون بىر ماددىلىق بىتىم
توغرىسىدا يادلىۋالغان چىرايلىق سۆزلىرىنى تەكرارلىدى . تا-
رىختىن سۆز ئېچىپ ، مەنچىڭ ھۆكۈمدارلىرىنىڭ جەنۇبىي شىن-
جاڭ خەلقىنىڭ ھەققانىي كۈرەشلىرىنى قانلىق باستۇرغانلىقى ،

ھۆكۈمدارلار جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقىگە، بولۇپمۇ ئۇيغۇرلارغا
قان قەرزىگە بوغۇلغانلىقىنى، زو زۇڭتاڭنىڭ، ما خۇسەننىڭ
قىرغىنلىرىنى تىلغا ئالدى. تارىخ ئۇچۇن ئەپۇ سورىدى، بۇ
خىل قىرغىن، ئادالەتسىزلىكنىڭ تەكرارلانماسلىقىغا كېپىللىك
قىلىش ئۇچۇن ۋەدىلەر بەردى. لېكىن خەلق ۋەكىللىرى نۇرغۇن
كونكرېت تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى، تۇتۇلغان بىگۇناھ پۇقرا-
لارنى قويۇپ بېرىش، ئومۇمىي خەلقنى سايلام ھوقۇقى بىلەن
تەمىنلەش، تىنچلىق بىتىمىگە بۇزغۇنچىلىق قىلىۋاتقان گېنې-
رال سۇڭ شىلىيەنگە ئوخشاشلارنى، ئۇلارنىڭ قولچوماقلىرىنى
جازالاش، ئوسمان باندىتنى قورالللاندۇرۇش ئىشىنى ئىقرار قى-
لىشقا ئوخشاش ئىشلارغا جاۋاب بېرىشنى تەلەپ قىلدى. ئامما
غەزەپلەندى، سوئال ياغدۇردى. ئەخمەتجاننى «ياشىسۇن! »
دەپ، جاڭ جىجۇڭنى «يوقالسۇن! » دەپ شوئار توۋلاشتى.
ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىنى ھارغۇزۇپ دەم ئالغىلى قويمىدى. تا-
لاش - تارتىش كېچە سائەت بىرگىچە داۋاملاشتى. جاڭ جىجۇڭ
ھالىدىن كەتتى. ئاخىر گېنېرال جاۋ شىگۇاڭ قىسىملىرى مۇ-
ھاپىزەت قىلىشقا كەلدى. جاڭ جىجۇڭ ئارقا ئىشىكتىن قېچىپ
چىقىپ ئەتىسىلا ئۈرۈمچىگە قايتتى. جەنۇبىي شىنجاڭغا قىلغان
سەپىرىدىن كېيىن ئۇنىڭ روھى تېخىمۇ چۈشكۈنلەشتى. ئۇ ياكى
نەنجىڭغا، ياكى شىنجاڭدىكى گومىنداڭ ئەمەلدارلىرىغا ۋە ياكى
شىنجاڭ خەلقىگە ياخشى بولالمىدى. ئاخىر ئىستېپا بېرىش
قارارىغا كېلىپ نەنجىڭغا ئىلتىماس يازدى. ئۇ ئەخمەتجان بىلەن
مۇ مەسلىھەتلەشمىدى. ئۇ سىياسەتچىلەرگە خاس گۇمانخورلۇق
بىلەن قەشقەر خەلقىنىڭ بۇ ئىشلىرىنى ئەخمەتجانلار بىلەن مۇنا-
سىۋەتلىك دېگەن خۇلاسىگە كەلدى. ئۇ ئىستېپا خېتىگە قوشۇم-
چە قىلىپ، گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، شىن-
جاڭنىڭ سابىق مۇپەتتىشى مەسئۇد سەبرىنى ئۆلكە رەئىسىنىڭ
نامزاتلىقىغا كۆرسەتتى. ئۇ «ئۇيغۇرلار ئارقىلىق ئۇيغۇرلارنى

باشقۇرۇش» ئۇسۇلىنى قوللىنىش تەكلىپىنى بەردى. ھەربىي ھوقۇقىنىڭ بۇنىڭ بىلەن ئۇستۇنلۇككە چىقىشى تەبىئىي ئىدى. 19 - ماي كۈنى، يەنى ئۇ قەشقەرگە قىلغان سەپىرىگە ئون ئىككى كۈن بولغاندا مەركىزىي ھۆكۈمەت بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، جاڭ جىجۇڭنىڭ قوشۇمچە ئۆتەۋاتقان شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسلىكىدىن ئىستىپا بېرىش ئىلتىماسىنى تەستىقلىدى ھەمدە مەسئۇد سەبرىنى ئۆلكىنىڭ رەئىسلىكىگە تەيىنلىدى. ئەيىبلەشلەر، نامايىش، يىغىنلار تېخىمۇ كۆپەيدى. ئۈرۈمچى كوچىلىرىدا تەشۋىق ۋەرەقىلەر، شوئارلار پەيدا بولدى. ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلار ئۇلانما ئىمزالارنى قويۇپ مەسئۇد سەبرىنىڭ رەئىس بولغانلىقىغا قارشىلىق بىلدۈردى. ماي ئېيىنىڭ ئاخىرىدا، غۇلجا شەھىرىدە ئون مىڭ كىشى قاتناشقان چوڭ نارازىلىق يىغىنى ۋە نامايىش ئۆتكۈزۈلدى. جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ نۇرغۇن شەھەرلىرىدىمۇ يىغىن، نامايىشلار ئۆتكۈزۈلدى. شىنجاڭ ۋەزىيىتى يەنە يامانلىشىپ، ئۈرۈمچى ئاسمىنى ماي ئېيىنىڭ ئاخىرىدىمۇ تۇمانلىق، بۇلۇتلۇق كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالدى.

ئەخمەتجان قاسىمى غەربىي بىنادا جاڭ جىجۇڭنىڭ ئىشخانىسىغا كىردى. ئۇلار غەربچە بېزەلگەن ئىشخانىدا خېلى ئۇزاق پاراڭلاشتى.

— مەسئۇدنى رەئىس قىلىپ تەيىنلەش ئىنتايىن خاتا بولدى. پۈتۈن خەلق نارازى. ئۇ بىر پانتۈركىست! — دېدى ئەخمەتجان گەپنى ئوچۇق قىلىپ.

— مەن ئىقرار. بۇ بىر خاتا قارار بولدى. لېكىن مەن سىزدىن ئاممىنىڭ غەزىپىنى بېسىش ئۈچۈن ياخشى گەپ قىلىپ قويۇشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن! — جاڭ جىجۇڭ يەرگە قارىدى. ئۇنىڭ روھى چۈشكۈن، كەيپى ناچار ئىدى، — مەن ئۆز مەيلىمچە بولغاندا رەئىسلىككە سىزنى كۆرسەتمەكچىدىم. لېكىن مەركەزنىڭ نەزىرىدە سىز كوممۇنىزمچى. بىلىسىز، ھۆكۈمە-

تىمىز ئامېرىكىنىڭ مۇددىئاسى بىلەن كوممۇنىزمغا قارشى دۇنياۋى كۈرەشنىڭ ئالدىنقى سېپىدە، سىزنى ھەرگىز تەستىقلىمايدۇ.

— چۈشىنىمەن! — دېدى ئەخمەتجان خىيال سۈرۈپ، — شىنجاڭ مەسىلىسى يامانلاشتى. بىتىم - كېلىشىم بىتچىت بولدى!

— ئۇنداق دېمەڭ. مەن يەنىلا غەربىي شىمال مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ رەھبىرى. شىنجاڭدا تىنچلىقنى چوقۇم ئەمەلگە ئاشۇرالايمىز. مەن سىزنىڭ مۇھىم سورۇنلاردا خەلق نارازىلىقىنى پەسەيتىدىغان سۆزلەرنى قىلىپ قويۇشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن.

— خەلققە ۋەكىللىك قىلالمايدىغان سۆزنى خەلق ئاڭلىمايدۇ!

ئۇلار خوشلاشتى.

ئابدۇكېرىم ئابباسوف، سەيپىدىن ئەزىزىلەر بىر تۈركۈم ئادەملەر بىلەن غۇلجىغا قايتتى. جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئىنقىلابىي ياشلار، ئۈرۈمچىدىكى ئىلغار زاتلارمۇ، زىيالىيلارمۇ غۇلجىغا تۈركۈم - تۈركۈم بولۇپ مېڭىشتى. لى تەيىۈ، چېن شىخۇا، خې رۇي، فەن يىنجۇڭ ئوخشاش خەنزۇ زىيالىيلارمۇ غۇلجىغا كېتىشتى، گېزىت - ژۇرنال مۇھەررىرلىرى، مۇخبىرلارمۇ غۇلجىغا يول ئېلىشتى. غۇلجا قەھرىمانلار ئۇچرىشىدىغان «سۇ بويىدا» دېگەن روماندىكى لياڭشەندەك مۇبارەك جايغا ئايلىنىپ قالدى.

گېنېرال سۇڭ شىليەن ئاشكارىلا ئوسماننى قوراللاندۇرماقتا، قوشۇن ئەۋەتىپ ھۇجۇم قىلىشقا قۇتراتماقتا. شىنجاڭدا يەنە قورال بىلەن تىركىشىش ۋەزىيىتى شەكىللەنمەكتە ئىدى.

ئەخمەتجان قاسىمى ماھىنۇر بىلەن يېشىغا توشمىغان قىزى ئادالەتنى ئېلىپ ئايرودرومغا چىقتى.

— ئاپلا! — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى ئايروپىلان ئالدىغا
كەلگەندە، ئۇ يانچۇقىدىن بىر پارچە خاتىرە دەپتەر ۋارىقىنى
چىقىرىپ بىرنېمىلەرنى يازدى، — بۇ خەتنى جاڭ بۇجاڭغا
بېرىپ قويۇڭلار!
ئۇ شۇنداق دېدى - دە، مېڭىشقا ئازلا قالغان ئايروپىلانغا
ئالدىراپ چىقتى. ئۇزىتىپ چىققان گومىنداڭ ئەمەلدارلىرى
قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ قاراپ قېلىشتى.
بىر يىل ئۇمۇر كۆرگەن شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە
ھۆكۈمەت مانا مۇشۇنىڭ بىلەن مەڭگۈلۈككە كۆز يۇمدى.
ئايروپىلان ئۇرۇمچىدىن غەربكە قاراپ ئۇچتى
«خەير - خوش بىچارە شەھەر! » دېدى ئەخمەتجان تۇمان
ئىچىدە قالغان شەھەر بىلەن ئاخىرقى قېتىم خوشلىشىپ.

60

ھەممە كوچىلارنىڭ ئىككى قاسنىقى قويۇق تېرەك. تېرەك-
لەر شادلىنىپ بېتى قارامتۇل يېشىل، كەينى كۈمۈش رەڭ
يوپۇرماقلىرىنى پىلدىرلىتىپ كۆككە ئۆرلىگەن شاخلىرى شوخ
ئويناقلاپ شىۋىرلىسا، تېرەك تۈۋىدىكى ئېرىقلاردا ئېقىۋاتقان
سۇزۇك سۇلار پىچىرلىشىدۇ. تېرەكلەر ئازادلىق لەززىتىدىن
ھۇزۇرلىنىۋاتقان غۇلجا خەلقىنىڭ كۈيچىسى، تىنچ، باياشات
تۇرمۇشنىڭ ئېلانچىسى.
سۇ چېچىلغان پاكىز كوچىلاردا باللار ئەسكەر بولۇپ سو-
قۇشۇپ ئوينىشىدۇ، بۇ ئەلۋەتتە قورال كۆتۈرگۈچىلەر غەلىبە-
سىنىڭ تەنتەنىسى. «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتى
بىلەن «ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى» نىڭ «كۈرەش» ژۇرنىلى
شائىرلارنىڭ ھېسسىياتلىرى بىلەن بايان قىلىنغان خەلق خۇش-
لۇقىنى ھەرقانچە كۆپ ئېلان قىلىپمۇ ھەقدادىغا يەتكۈزەلمىدى.

«ئىلى بەخت بۆشۈكى» ، «ئېھ ، غۇلجا سەن ھىراتتىن ياخشى-
سەن» ، «سېنىڭدەك ياخشى جاي قايدا»... دېگەندەك سۆزلەر-
نىڭ خەلق تىلىغا ئايلىنىپ كېتىشى غۇلجا تىنىقلىرىنىڭ
ئىنكاسى .
ئاخشاملىرى كوچا - كوچىدا ناخشا بىلەن قىقاس - كۈلكە ،
ئۆيلەر ۋە باغلاردا مەشرەپ . ئىلى دەريا بويلىرىدىكى مەنزىرىلىك
جايلار ، چۈلۈقاي ، تۇرپانيۈزى ، جىلىيۈزى ئوخشاش تاغ باغرىدى-
كى ھاۋالىق ، سالقىن شاماللىق جايلار شەھەر تاماشىچىلىرىنىڭ
مۇشۇنداق ياز ئايلىرىدا قونۇپ - تۈنەپ كۆڭۈل ئاچىدىغان سەي-
لىگاھى . بۇنداق «تاڭ ئاتار» ئويۇنلار شەھەر بايلىرى ، زىيالىي-
لىرى ۋە ھۆكۈمەت خادىملىرى ئۈچۈن ماختىنىدىغان ، قىزىق
پاراڭلارغا مەزمۇن بولالايدىغان مودىغا ئايلانغان تېما — غۇلجا
كۆڭۈل ئاچقۇچىلار ئۈچۈن كۆڭۈللۈك يايلاق ، گويا خەلقى بۇ
يايلاقتا قىيغىتىپ يۈرگەن تاي ...
دېھقانلار باشاقلىرى يېتىلگەن ، قارامتۇل ياپراقلىرى بىلەن
سالقىن ئاۋرال شامىلىدا يەلپۈنۈپ - تەۋرىنىپ تۇرغان بۇغداي-
لىقلىرىنىڭ قىرلىرىدا تۇرۇپ ، خۇشلۇقتىن ئورما ناخشىسىغا
غىڭشىيدۇ . زوق بىلەن قازان بېشىدا سۈت سورۇۋاتقان دېھقان
خوتۇن ئېتىزدىكى ئېرىگە قاپاق بىلەن چاي توشۇشقا ئالدىرايدۇ .
ئەتكەنچاي بىلەن ئاق نانغا شۇنىڭ ئۈچۈن دېھقان خۇمارى كۆچ-
لۈك ، ئۇنىڭسىز ھەرقانداق كاتتا زىياپەتمۇ بىر تىيىن .
ئادەملەر مەردلەشكەن ، دېۋانىلەرگە قوللىرى تولىمۇ ئو-
چۇق ، شەھەر خوتۇن - قىزلىرى مودا قوغلىشىپ كىيىم كىيى-
دۇ ، ئۆي ياسايدۇ . بەسلىشىپ ئۆيلىرىنى ھاكلىشىپ ، دېرىزە
پەردىلىرىنى «زەڭگەر» قىلىشىپ ، ھويلىلىرىغا گۈل تېرىپ ،
ئىشىك ئالدىلىرىدىكى بەندىڭلىرىنى سۈرتۈشۈپ كىشىلەرنىڭ
دىققىتىگە تەقەززا بولۇشىدۇ .
بۇلار توقلۇق ، باياشاتچىلىق ، ئاۋاتلىق ، خاتىرجەملىكنىڭ

بەلگىلىرى . خەلق مانا مۇشۇ تۇرمۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلدى . مۇشۇ تۇرمۇشقا ئېرىشكەنلىكى ئۈچۈن ئۇلار خۇدادىن ، تەقدىردىن ، بۇ كۈننى يارىتىش ئۈچۈن جانلىرىنى دوغا تىككەن پىداكارلاردىن تولىمۇ رازى .

شۇنىڭ ئۈچۈن شەھەر ياشلىرى بۇ شەھەرنىڭ نوۋگورود ، ئۈچدەرۋازا كوچىلىرىدىن ئۆي تۇتۇشقان ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىنىڭ چىرايلىق دەرۋازىلىرى ئالدىدىن ئۇياقتىن - بۇياققا ئۆتۈشكە ئامراق .

— پاھ ، ئەخمەتجان ئەپەندىم قىزىنى ئېيىقتا مىندۈرۈپ ئوينىتىۋېتىپتۇ !

— ئەخمەتجان ئەپەندىم ماشىنىسىنى ئۆزى ھەيدەپ دەرۋازىسى ئالدىدا توختىدى .

— ئابدۇكېرىم ئابباسوفنىڭ خوتۇنى ئىسلام دىنىغا كىرگەن ئوخشايدۇ ، بېشىغا قەلىقەي ياغلىق تېڭىۋاپتۇ .

— سەيپىدىن ئەزىزىنىڭ خوتۇنى ياسىنىشقا ئۇستىكەنا ، ئۆزىمۇ قاملاشقان زىلۋا بالىكەن !...

بۇنداق تېمىدا پاراڭلىشىشمۇ مودىغا ئايلانغان ، ھەممىلا ئادەمنىڭ ئاغزىدا ئۇلارنىڭ نامى ، گېزىتلەردىمۇ شۇ...

ھەتتا مەدرىسىدە خۇپتەن نامىزىدىن كېيىن بولىدىغان سۆھبەتلەردىمۇ شەھەر چوڭلىرى بىر - بىرلىرىدىن ھەر خىل ئىشلارنى سورىشاتتى .

— مۇتائالى خەلپەم ھەزرەت جانابلىرى ، سورىۋالساق بولارمىكىن ، ئەخمەتجان قاسىمى قۇرئان كەرىمنى راستلا يادقا بىلەمدىكەنا ؟

— لەيلۇنىنىڭ[1] شاگىرتى دەيدىغۇ ، راست ئوخشىمامدۇ ؟

— دارىلئېتام ، دارىلئاجىزلارنى يوقلاپ تۇرغىنىغا قارى-

[1] لېنىن دېمەكچى .

غاندا ، ئىمانى بار يىگىت جۇمۇڭلار !

— گومىنداڭنىڭ ھەر - ھەر باشلىقلىرىنى گەپ بىلەن زوڭ ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپتۇ ، قالتىس زۇۋانداركەن بۇ ئەخمەت ئەپەندىم !

— دادىسى نادىر تەمبۇر بىلەن تونۇلۇۋىدى ، مانا بالىسى ئىلىم - بىلىم ، ئەقىل - پاراسەت بىلەن تونۇلدى ! ...

ئۇلار مۇشۇ خىل سۆزلەر بىلەن كۆڭۈللىرىنى ئاۋۇندۇرىدىغان بولۇشتى .

«ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى»نىڭ باشلىقى ، «كۈرەش» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى سادىروف گىمنازىيىنىڭ كەينىدىكى ئۆيىدە ھازىرلا «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنىڭ باشلىقى ئەسئەت ئىسھاقوفنى ئۇزىتىپ تۇرۇۋىدى ، چاقچان رۇس ئايالى :

— نۇرى زىياۋۇدۇنوف كەپتۇ ! — دەپ خەۋەر قىلدى .

— ھە ، ھە ياخشى ، ياخشى ، چاي تەييارلاڭ ! — دەپ ھويلىغا ماڭدى سادىروف . گۈللەر ئەتىر - ئىپار پۇرىقى چېچىپ تۇرىدىغان ھويلىسىدا ئۇ ئوقۇغۇچىسى نۇرىنى كۆردى . ئېگىز ، گەۋدىلىك ، چىرايلىق يىگىت ، چىرايلىق كىيىنگەن ، يالاڭۋاش ھالدا بوسۇغىدا تىك تۇراتتى .

— كېلىڭ ئۇكام ، ياخشى كەلدىڭىز ، مەن ھازىرلا سىزنى ئويلاۋاتاتتىم .

— رەھمەت ئەپەندىم ، ۋاقتىڭىزنى ئېلىپ قويارمەنمۇ ؟

ئۇلار مېھمانخانىغا كىرىشتى ، ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن :

— بىزنىڭ ژۇرنالدا ئىشلەشنى خالامسىز ، نۇرى زىياۋۇدۇنوف ؟

— مەن ھەربىي تۇرمۇشقا ئۆگىنىپ قاپتىمەن . سالامەتلىكىم ئەسلىگە كېلىپ بولدى . ئالتايغا بارايمىكىن دېگەن تەلپىم بار ، ئەپەندىم .

— ئابلاباي سىزنى ياۋروپاغا تارتىدۇ ، سىز بولسىڭىز راھەتتىن قېچىپ جاپاغا ئىنتىلىسىز . بۇ ئەلۋەتتە ئېسىل خىسلەت . لېكىن ئوسمان باندىت بىلەن ئېلىشىپ بىرەر پېشكەلچىلىككە يولۇقسىڭىز ، تولىمۇ ئەرزىمەس ئىش بولىدۇ ـ دە !

— ئۇنىڭ زىيانلىرى كۆپىيىپ كېتىۋاتىدۇ ئەپەندىم . سۇڭ شىليەن دېگەن جاللات ئامېرىكا كونسۇلى ماكىناننى بېيىتىككە ئەۋەتىپتۇ . سارتوقاي دەرياسى بويىدىكى جەڭدە پودپولكوۋنىك يۇسۇپجاننىڭ يىگىرمىدەك ئەسكەر بىلەن باندىتلارغا ئەسىر چۈشۈپ قالغانلىقى ، يۇسۇپجاننى ۋەھشىيلىك بىلەن ئېتىۋەتكەنلىكى ! ...

نۇرى يەرگە قارىدى ، ئاۋازى تىترىدى .

— يۇسۇپجاننىڭ ئۆلۈمىگە مەنمۇ ئېچىندىم . سىز ئۇنىڭ بىلەن تونۇشمىدىڭىز ؟

— ناھايىتى ياخشى ئاغىنە ئىدۇق . ئۇ قوماندانلىق باش شتاب رازۋېدكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولۇپ ئىشلەۋاتقاندا بىز تونۇشۇپ قالغان .

— ئۇ بىز بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەت ئۇنىۋېرسىتېتىدا بىللە ئوقۇغان ، ئۇ مەندىن بىر ياش كىچىك ، بىلىملىك ، ناتىق يىگىت ئىدى .

— ئۇنىڭ ئۆلۈمىگە زادىلا چىدىيالمىدىم . ئوسمان باندىتنى ئۆز قولۇم بىلەن ئۆلتۈرسەم دەپ ئويلايمەن ، مەن ئالدىنقى سەپكە مېڭىش قارارىغا كەلدىم . ھازىر ئوسمان سۇڭ شىليەننىڭ ياردىمى بىلەن تولىمۇ كۆرەڭلەپ كېتىۋاتىدۇ . ھازىر ئۇنىڭ بېيىتىككە كۆچۈرۈپ ئاپىرىۋالغان چارۋىچىلىرى تۆت مىڭغا يېتىپتۇ . لاتىپ ، مۆمىنباي ، قاباس تىركەش ، ئەسەنلەر بىر يۈز ئەللىكتەك قوراللىق گۇرۇھنى چىڭگىل خەلقىنى ھەيدەپ كېلىشكە ئەۋەتىپتۇ . ئۇلار كومۇشىنىڭ قۇيغۇنىدىكى دۆڭتى دېگەن يەردە بىزنىڭكىلەر بىلەن قاتتىق سوقۇشقان ، قىرىق مىڭ تۇياق

قوينى تاشلاپ چېكىنگەن بولسىمۇ ، ئاھالىنى كۆچۈرۈپ ـ ھەيدەپ كېتەلىگەن .

— ئاڭلىغانسىز ، بۇرچىن ناھىيىسىدىكى ھېلىقى قالقاتون قىشلىقىدا تۇرىدىغان يوسۇف دېگەن ئاق ئورۇس ئون نەچچە ئادىمى بىلەن ئوسمان تەرەپكە ئۆتۈپ كەتكەن !

— جاڭ جىجۇڭ ، سۇڭ شىليەنلەرنىڭ قورال ، ئەسكەر ، ماددىي نەرسىلەر بىلەن قىلغان ياردىمى بارغانسېرى كۈچىيىۋاتىدۇ . «بەيتىك ۋەقەسى»نى ئوسمان پەيدا قىلدى . لېكىن ئۇنى ئىشقا سالغان گومىنداڭ . ھازىر سۇڭ شىليەن خۇاڭ سەنمۇ بىلەن ئاسىلبېك قابدەشنى بەيتىككە ئەۋەتتى . ئۇلار ئوسماننىڭ مىلتىق كۆتۈرەلەيدىغانلىكى ئادەملىرىنى تىزىملاپ ، گومىنداڭ مۇنتىزىم ئارمىيىسى قاتارىدا تەمىنات بىلەن تەمىنلەۋاتىدۇ . ئوسمان ھازىر گومىنداڭنىڭ بىزگە قارشى ئالدىنقى سەپ فرونتى بولۇپ قالدى . ئۇنى ئامېرىكا ، ئەنگلىيە ، فرانسىيىلەر باتۇر دەپ ئېتىراپ قىلدى دەپ ماختىماقتا !

— ھازىر ئوسماننىڭ سەككىز يۈز كىشىلىك قوشۇنىنى ئىككى چوڭ ئەترەت قىلىپ تەشكىللىدى . بىر ئەترەتكە قاباس تىركەشنى ، يەنە بىرىگە قۇرمان قاپشنى باشلىق قىلىپ بەلگىلىدى . ئۇلار ھازىر ھە دەپ ھەربىي مەشىق قىلىپ ، بىزگە ئومۇميۈزلۈك ھۇجۇم قىلىشقا تەييارلانماقتا ! ئۇ سارسۇمبىگە ھۇجۇم قىلىشى مۇمكىن !

— سىز ئوسمان توغرىسىدا جىق بىلىدىكەنسىز ، — دېدى سادىروف كۈلۈپ ، — نۇرى ، ئەخمەتجان ئەپەندىم : «دۈشمەن بىلەن ئىككى سەپتە تۇتۇشىمىز . بىرى جەڭ مەيدانى بولۇپ ، ئۇ يەردە قان تۆكۈپ ئېلىشىمىز . يەنە بىرى گېزىت ـ ژۇرنال ، رادىئو ئارقىلىق دۈشمەننىڭ ساختا قىياپىتىنى ئېچىپ تاشلاپ خەلق ئالدىدا مات قىلىمىز . بۇمۇ قورال تۇتۇپ جەڭ قىلغان بىلەن ئوخشاش . شۇڭا مەتبۇئات ساھەسىدە ئىشلەۋاتقان ئىشـ

چىلار ــ ئىنقىلابنىڭ مۇھىم سېپىدە ئىشلەۋاتقان جەڭچىلەر»
دېگەندى . سىزنى مۇشۇ جەڭچىلەرگە كوماندىر قىلىپ قويساق
رازى بولارسىزمۇ ؟

ــ ياق ئەپەندىم . مەن قەلەمگە قارىغاندا قورالغا تولاراق
ئامراق . مەن ئالدىنقى سەپكە بېرىشنى تەلەپ قىلىمەن !

ــ گېنېرال ئىسھاقبېككە دېگەنمىدىڭىز ؟

ــ ھەئە . مەرھۇم يۇسۇپجاننىڭ ئورنىغا بارسام دېگەن
ئۈمىدىم بار . ئۇنىڭ قىساسىنى ئالمىسام زادى بولمايدۇ !

ــ بىزدە سىزدەك يىگىتلەر ئاز ! ــدېدى سادىروف
بېشىنى ئىرغىتىپ ، ــ بۇرۇن سىزنى ئېلىخان تۆرەمگە چې-
تىپ بەزىلەر خاتا تونۇشتا بولغان . ئاباسوفنىڭ سىزگە بولغان
كۆز قارىشىمۇ ئۆزگەردى . ئۇ كىشىمۇ سىزگە قايىل !

ــ «ھەممە ئادەم ئۆزىگە تۇشلۇق ئورۇن ـ مەرتىۋىگە
ئېرىشتى ، بىر سەنلا قالدىڭ !» دەپ ئەيىبلەيدۇ بىچارە دادام .
مەن بىكار يۈرۈۋاتقىلى خېلى بولدى . ئىچىم تىتىلداپ ئازابلىنى-
ۋاتىمەن . ھېچنېمىگە ئېرىشمىگىنىمگە ئەمەس ، ھېچنېمە قى-
لىپ بېرەلمىگىنىمگە تىتىلدايمەن . بىر ئادەمنىڭ قەدىر ـ قىم-
مىتى ئېرىشكەنلىكى بىلەن ئەمەس ، تەقدىم قىلغانلىرى بىلەن
ئۆلچىنىشى كېرەك . ئىنساننىڭ روھىي تەلپۈنۈشى بىلەن جىس-
مانىي تەلپۈنۈشى مەڭگۈ چىقىشالمايدىكەن ، بولۇپمۇ ۋىجدان ئى-
گىسىنىڭ . باي ئاكام ، زەيتۇنە مېنى ياۋروپاغا تارتىدۇ . ئۇ يول
ماڭا راھەت ، داغدام يول ، بەدىنىم خالايدۇ . لېكىن روھىم ئۇنى-
مايدۇ . روھىم مېنى ئالدىنقى سەپكە توختىماي ئىتتەرمەكتە !

غۇلجا زىيالىيلار ماكانى ، شائىرلار ، ئاخبارات ـ نەشرى-
يات ، ھەر خىل كەسىپ ئەھلى ــ قابىلىيەت ئىگىلىرى بۇ
كىچىككىنە شەھەردە ئورۇن تېپىپ ئۆز ماھارەتلىرىنى كۆر-
سەتمەكتە .

شىنجاڭنىڭ ھەممىلا يېرىدىكى زۇلمەتكە نەپرەتلىنىپ ، يې-

ڭى ھايات ئۈچۈن كۈرەشكە ئاتلانغان ئەزىمەتلەر مۇشۇ ئۈستى
قار ، باغرى ياپيېشىل تاغلار ئارىسىدىكى ، شوخ ئىلى دەرياسى-
نىڭ ئىككى قىرغىقىغا يېيىلىپ ياتقان مۇنبەت ۋادىغا نىجات
يولى ئىزدەپ كەلمەكتە .

بۈك تېرەكلىك كوچىلار ، ئالمىلىق باغلار ، قىزىلگۈل ـ
ئەتىرگۈللەر بىلەن تولغان ھويلىلاردا بۇنداق ياز كۈنلىرى قىسقا
يەڭ كۆڭلەك كىيگەن قارا چاچ ، سېرىق چاچ ، قارا كۆز ، كۆك
كۆز قىزلار خۇددى تەمبۇر چېكىلگەندەكلا چىقىدىغان جاراڭ-
لىق ، يېقىملىق ئاۋازلىرى بىلەن كۈلىدۇ ، ئوينىغلاپ تۇرىدىغان
ئاتلىرى بىلەن ياپلاقتا ئاۋۇل قىدىرىپ ، قىمىز ئىچىپ ، پاقلان
يەپ ، ئىككى مەڭزى ئاپۇرۇت ئالمىسىدەك قىزارغان ھاللىق
ئائىلىلەرنىڭ بالىلىرى بىر ـ بىرىگە رۇسچە سالام بېرىشكە
ئادەتلىنىشكەن . بۇ كىچىككىنە شەھەردىن غەرب بىلەن شەرق-
نىڭ ھەممە مىللەتلىرى تېپىلىدۇ . ئۆي ئاقلاشنى كەسىپ قىل-
غان سېرىق چاچلىق ئاياللار چوتكىلىرى بىلەن چېلەكلىرىنى
كۆتۈرۈشۈپ مەدىكار بازارلىرىغا كەلگەندە ، ھەممىسىلا ئۇيغۇرچە
سۆزلىشىدۇ . لېكىن ئۇلار : رۇسلار ، ئۇكرائىنلار ، بېلورۇس-
لار . دوختۇرخانىلارنىڭ سېسترالىرى ، كوچىلاردىكى مەستلەر
ئىچىدە ياۋروپالىقلار كۆپ . بۇ شەھەر ياۋروپالاشقان شەھەر !
تاماقلىرى ئىچىدىمۇ ياۋروپا يېمەكلىكلىرى خېلى كۆپ . كاتلېت
يېيىش شەھەر بايلىرىنىڭ مودىغا ئايلىنىۋاتقان ئادىتى بولماقتا .
كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيىش ، گالستۇك تاقاش ... چاچلىرىنى
تۇرمەللىۋېلىش ...

سادىروف غۇلجا ئۆزگىچىلىكلىرىنى بۇگۈنكىدەك بۇنداق
ئىنچىكىلەپ ساناپ باققان ئەمەس . ئۇ بايا تۆرپاندا بولۇۋاتقان
ئىشلارنى ئۇرۇمچىدىن يېڭىلا قېچىپ كەلگەن بىر دوستىدىن
ئاڭلاپ تولىمۇ بىئارام بولدى . ئۇ يەردە مۇنۇ غۇلجا شەھىرىنىڭ
ئەكسىچە قاباھەت ئەۋجىگە ئۆرلىمەكتە ئىدى .

دېڭىز يۈزىدىن بىر يۈز ئەللىك تۆت مېتىر تۆۋەن بولغان تۇرپان ئويمانلىقى بۇ كۈنلەردە تونۇرغا ئايلانغان . قىزغۇچ تۇپراقلىق ئېتىزلىرىدا يالاڭ ئاياغ مېڭىش مۇمكىن ئەمەس . تەكلەر ئاستىدىن ھۇپۇلدەپ يالقۇن چىقىدۇ . ئادەملەر بۇ كۈنلەردە كۆپ ۋاقىتلىرىنى يەر ئاستى ئۆيلىرىدە ئۆتكۈزىدۇ ، كارىز سۇلىرى سۈزۈك ، تەملىك بولغاچقا ئادەملەر ئىچىپ قانمايدۇ .

مانا مۇشۇنداق تومۇز ئەۋجىگە چىققان كۈنلەردە تۇرپان ، توقسۇن ، پىچان ئەزىمەتلىرى زۇلۇم دەستىدىن ئۆيلىرىنى تاشلاپ چىقىشقان .

مۇشۇ يىل 9 - ئىيۇن كۈنى قوراللىق بىر روتا ئەسكەر بۇيرۇق بىلەن كېلىپ ، ئاستانىلىق ئىسمائىل مىرابىنىڭ ئۆز يېرىگە تەرگەن بۇغدىيىنى يىغىۋالدى . بۇ زورلۇق دېھقانلارنىڭ ئوغىسىنى قايناتتى . ھەربىي شتاب خەلقنىڭ پەيلىدىن قورقۇپ سىڭگىم ئېغىزىغا بىر باتالىيون ئەسكەر ئەكەلدى . يالقۇنى ۋىلىلداپ تۇرىدىغان ، قىپقىزىل چوققىلار ھازىرلا پارتلايدىغاندەك كۆرۈنىدىغان بۇ قاقاس يەردە ھېچقاچان ئەسكەر تۇرغان ئەمەس . بىتىمنىڭ ئىجراسىغا جان - جەھلى بىلەن قارشى تۇرۇپ ، ئۈرۈمچىدە «25 - فېۋرال ۋەقەسى» پەيدا قىلىپ ، ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىغا قوراللىق باستۇرۇپ كىرىپ ، خىزمەتچىلەرنى ئۇرۇپ - دۇمبالاپ ، قاماپ ، ئۇيۇشمىنى ۋەيران قىلىشقان بۇ ۋەھشىي كۈچ تۇرپاندا زورمۇ زور ۋەقە تۇغدۇرماقچى بولۇۋاتقىنىنى ھەممە ئادەم بىلىپ بولدى . شىنجاڭ زىندانغا ئايلىنىشقا باشلىدى : ئەنۋەر يۇسۇپ مائارىپ نازارىتىنىڭ ئىشى بىلەن يەكەنگە بارسا ، ئۇنى يەكەن ۋالىيسى مەخپىي قولغا ئېلىپ ئۆلتۈرگۈزۈۋەتتى ، مىرزا يۇسۇپ تۇغقان يوقلاپ بۈگۈرگە بارسا ، كورلا باشئەگمىدە ھەربىيلەر تۇتۇۋېلىپ ئۆلتۈرۈۋەتتى . ئابدۇقادىر ھەسەننى خوتەن خەلقى ھاكىملىققا سايلىۋىدى ، ھەربىيلەر ئۇنى قولغا ئالدى ··· بۇنداق ئىشلارنىڭ تېخىمۇ ئەسكىلى-

رى تۇرپاندا كۆرۈلدى : كېچىلىرى تۇيۇقسىزلا ئادەم يوقاپ كېتىدىغان ، ئۆي ئاختۇرىدىغان ئىشلار كۆپىيىپ كەتتى . كىشىلەر ئۆيلىرىدە خاتىرجەم ياتالمايدىغان بولدى . پىچان ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ دوساسى يۇسۇپ باقىنى ، شۇنگەن زىپەرنى ، ئوقۇتقۇچى ياسىن رىقىپنى ، سودىگەر يۇسۇپ تۇردىنى ، خاندو يېزىسىنىڭ ساقچى باشلىقى مەمەت قاسىمنى ، لەمجىن يېزىسىنىڭ ساقچى باشلىقى ئابلىمىت يۇسۇپنى ، غوجا ئابدۇللانى قولغا ئالدى !

— گۇناھى نېمە ! — دەپ ۋارقىرىۋەتتى سادىروف يۇرتداشلىرىغا چىدىيالماي .

پىچان ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئابلىمىت ھوشۇر قېچىپ كېتىپ قولغا ئېلىنىشتىن ساق قالدى . لۈكچۈن رايونىنىڭ ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى ئەخمەتنىياز داۋۇت قېچىپ قۇتۇلدى ···

تۇرپان يېڭىشەھەر غەربىي دەرۋازا تېشىدىكى ناۋاينىڭ بالىسىدىن تۆت ئەسكەر نان ئېلىپ پۇلىنى بەرمەي ماڭغاندا ، بالا پۇلۇمنى بېرىڭلار دېسە بالىنى ئېتىۋەتكەن . بازاردىكى ساقچىلار ئارىلاشسا ساقچىلارنىمۇ يېقىن كەلتۈرمىگەن . خەلق توپلىنىپ نارازىلىق بىلدۈرگەندە ، ھەربىيلەر باشلىقى دەرھال ۋالىي ئابدۇراخمان مۇھىتى بىلەن ساقچى باشلىقى ئەبەيدۇللا روبەيدۇللايوفنى چاقىرتىپ : بىز ھازىر شەھەردە ھەربىي ھالەت قىلىمىز ! دېگەن . لېكىن ۋالىي ئۇنىمىغان . خەلقنى نەسىھەت بىلەن تارقىتىۋەتكەن . خەلق دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ تارقالغان . تۆمۈرچى ئىمىن ئاخۇننى ئىلىدا چىقىدىغان گېزىتنى ئوقۇدۇڭ دەپ قاماپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن ! ···

— ۋەھشىيلىك ، ئۇچىغا چىققان ۋەھشىيلىك !

— ··· ۋەھشىيلىكنىڭ چوڭى 7 - ئاينىڭ 11 - كۈنى بولدى تېخى . ھەربىيلەر مەجلىس ئېچىپ ئەتىسى نامايىش قى-

لىپ ، ئابدۇراخمان مۇھىتىنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرمەكچى بولۇشتى .
بۇ ئىشنى بىر خۇيزۇ دەپ قويدى . ئابدۇراخمان مۇھىتى دالدا
قىلماق بولۇپ شەھەر سىرتىغا ماڭغاندا ، ئەسكەرلەر توسۇپ
شەھەر دەرۋازىسىدىن چىقارمىدى . ئۇ كېچىدە شەھەر سېپىلى-
دىن ئارغامچا بىلەن سىيرىلىپ چۈشۈپ يەمشى يېزىسىغا بېرى-
ۋالدى . ئۇنى ئەسكەرلەرنىڭ تورىۋالغىنىنى كۆرگەن خەلق دەر-
ھال قوزغالدى !

— پىچاق سۆڭەككە يەتتى - دە !

— شۇنداق بولدى . شۇنىڭ بىلەن تۇرپان ، توقسۇن ،
پىچان بىراقلا قوزغالدى .

— ياشاپ كېتىڭلار !.

ھايات قېلىش ئۈچۈن ئىنقىلاب قىلىش كېرەك دېيىشتى
خەلق . زۇلۇم ، ھاقارەت خەلقنى قوزغىدى ، جىم ياتقان خەلق-
نىڭ بېشىغا دەسسىگەندىكىن خەلق قوزغىلىدۇ .

لۈكچۈندە ئەخمەتنىياز داۋۇت باشچىلىقىدا قوزغالغان
خەلق ، ساقچىغا بېسىپ كىرىپ ساقچىلارنىڭ قوراللىرىنى تار-
تىۋالدى . خەلقنىڭ قولىدىكى قورال ئاتمىش تال مىلتىق بولۇپ
قالدى . ئىككى يۈز ئون ئادەم بۇ قورال بىلەن ئاتلىنىپ ئوتتۇرى-
غا چىقتى . ياڭخى يېزىسىدىن ئىمىنئاخۇن خەلقنى قوزغاپ ،
تۆت سوقما كارىزدىكى گومىنداڭ ئەسكەر - ساقچىلىرىغا ھۇجۇم
قىلىپ ، ئون بىر تال مىلتىقنى قولغا چۈشۈردى . ئاستانىلىك
مۇئەللىم رەجەپ توختى قوزغىلىپ ئاستانە ، قاراغوجا خەلقىگە
باشچىلىق قىلىپ ، ئەخمەتنىياز داۋۇت ، ئىمىنئاخۇنلارغا خەۋەر
قىلىپ ، 1947 - يىل 7 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ئەتىگەن سائەت
بەشتە يېتىپ ئۆلگۈچە ئېتىپ ئۆل دەپ ، سىڭگىم ئېغىزىدىكى
زامانىۋى قوراللار بىلەن قوراللانغان گومىنداڭنىڭ بىر باتالى-
يون ئەسكىرىگە ھۇجۇم قىلدى . ھۇجۇم قىلغۇچىلارنىڭ سانى
مىڭدىن ئېشىپ كەتتى . ئۇرۇشقا رەسمىي قاتناشقان ئەرلەردىن

باشقا، تاماق - غىزا توشۇۋاتقان ئاياللارمۇ بار ئىدى.

گومىنداڭ ئەسكەرلىرى سۈنىڭ بېشىدا ئىدى. ئۇلار سۇنى
توسۇپ قۇملۇققا قويۇۋەتكەچكە، خەلق سۇدىن قىينالدى. ئايال-
لار، باللار قۇدۇق، كارىزلاردىن قاپاق بىلەن سۇ توشۇپ
بەردى. شۇنداق قىلىپ ئادەم سانى كۆپىيىپ كەتتى. ئېغىر -
يېنىك پىلىموت ناھايىتى ئاز. بىر دانە يېنىك پىلىموت، بەش
ئاپتومات، بىر يۈز ئالتە تال مىلتىق، ئوقمۇ ناھايىتى ئاز،
گراناتمۇ يوق، بار - يوق قورال شۇ. بىر دېكتار پىلىموتنى
ياڭخىلىق ئىمىنئاخۇن گومىنداڭ ئەسكەرلىرىدىن سېتىۋالغان.
بەش تال ئاپتوماتنىڭ ئىككىسىنى ئاستانىلىق مەھمۇت ئۇستا
ياسىغان. قالغانلىرىنىمۇ گومىنداڭ ئەسكەرلىرىدىن سېتىۋال-
غان. خەلق بار - يوقى ئاشۇ ئازراق، ناچار قورال بىلەن
گومىنداڭنىڭ مۇستەھكەم ئىستىھكامىغا ھۇجۇم قىلدى. ئىس-
سىق جاندىن ئۆتىدۇ، قۇم، توپىلار چوغ. چوغ ئۈستىدە يېتىپ
تۆپىلىكتىكى دۇشمەن پوتەيلىرىگە ھۇجۇم قىلغان گەپ. دۇشمەن
ئوت كۈچى تولىمۇ زور: ئېتىلىۋاتقان پىلىموت، ئاپتومات،
چۈشۈۋاتقان مىناميوت ئوقلىرى، گراناتلار ھەممە ياقنى چاڭ -
توزان، ئىس - تۈتەككە ئايلاندۇرۇۋەتكەن. ھېچنەرسىنى كۆر-
گىلى بولمايدۇ. خەلق ئوغلانلىرى جانلىرىنى ئالىقىنىغا ئېلىش-
قان. «ئۆلمەك شان - شەرەپ، ئۆلتۈرمەك غەلىبە» دېگەن سۆز
ئۇلارنىڭ ئېغىز قەسىمىگە ئايلاندى. بۇ قەسەم خەلقنىڭ غەزى-
پى، ئىرادىسى بولۇپ قالدى. ئۇ قەسەمنىڭ كۈچى بىلەن ئوق
شىۋىرغانلىرى، گرانات ۋۇلقانلىرىغا پىسەنت قىلماي، ياشلار
بىرى يىقىلسا بىرى سەكرەپ تۇرۇپ، دۇشمەن پوتەيلىرىنى پالتا -
كەتمەنلەر بىلەن ئۇرۇپ - چېقىپ، پاچاقلاپ، دۇشمەننى غال - غال
تىترەتتى. گۈلى ئىسىملىك يىگىت پوتەيگە ھۇجۇم قىلىپ كې-
تىۋاتقاندا، ئۇنىڭغا ئوق تەگدى.

— بولالمىدىم، قورالىمنى ئېلىۋېلىڭلار! — دەپ ۋار-

قىرىدى ئۇ، مېنى قۇتقۇزۇڭلار دېيىشىنىڭ ئورنىغا قورالىنىڭ
دۇشمەن قولىغا چۈشۈپ كەتمەسلىكىنى تاپىلاپ. ھەسەن تۆمۈر
كەينىدىنلا يۈگۈردى، ئۇمۇ ئوق تېگىپ يىقىلدى. ئابدۇرازاق
ئۇنىڭ ئىزى بىلەن يۈگۈردى. بىر پوتەيگە ھۇجۇم قىلىپ ئون
بىر ئادەم قۇربان بولدى.

سىڭگىملەردە جەڭ قىلغان
ھاكىم بىلەن ئىمىنجان.
قوللىرىدا تاياق ـ توقماق،
قۇربان بولغان ئون بىر جان.

دۇشمەنلىرىگە غەزىپى كۈچلۈك ئادەملەرلا مۇشۇنداق
قىلالايدۇ. ئۇلارنىڭ كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەيدۇ ...

—— ئىسىت تۇرپان، توقسۇن، پىچانلىق قېرىنداشلىرىم،
بەكمۇ جىق قىرىلىپ كەتتىغۇ!

—— خەلقنىڭ بۇ ئىنسانىي ياشاش ھوقۇقى ئۈچۈن قىلغان
كۈرىشىنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى «ئىلى ئىنقىلابىنى قوللاپ،
خەنزۇلارغا قارشى تۇرىدىغان قوزغىلاڭ! » دەپ ۋارقىراپ يالغان
تەشۋىق قىلدى. ھەتتا سۇڭ شىلىيەندەك كاتتىۋاش چېغىدا:
«ئەخمەتجاننىڭ قۇترىتىشى بىلەن بولغان پىلانلىق، مەقسەت-
لىك، بۆلگۈنچىلىك توپىلاڭ! » دېدى. بۇ ئىشنى ئەتەي يوغىنى-
تىپ، زور كۆلەمدە ھەربىي سەپەرۋەرلىك يۈرگۈزۈپ، تيەن
زىمىننىڭ تۆت باتالىيون ئەسكىرىنى، ئاتلىق 5 ـ دىۋىزىيىدىن
يې چاڭشۇنىڭ ئاتلىق پولكىنى، قۇمۇلدا تۇرۇشلۇق 178 ـ دىۋىزد-
يىنىڭ ئىككى باتالىيون ئەسكىرىنى، قاراشەھەردە تۇرۇشلۇق
128 ـ دىۋىزىيىنىڭ بىر پولك ئەسكىرىنى، ئۈرۈمچىدە تۇرۇش-
لۇق 46 ـ دىۋىزىيىنىڭ بىر باتالىيون ئەسكىرىنى يۆتكەپ ئەكې-
لىپ، ئارانلا بىر يۈز ئالتە تال مىلتىقى بار تۇرپان پۇقرالىرىنى
دەھشەتلىك باستۇردى. ئىككى پولك، يەتتە باتالىيون ئەسكەر
دېگەن جەمئىي ئون بەش باتالىيون ھېسابلانسا ھازىرقى زامان

قوراللىرى بىلەن قوراللانغان تۆت مىڭ بەش يۈز ئەسكەر دېگەن
سۆز. بىزنىڭ خەلقىمىز ئۇنىڭغا قانداقمۇ تاقابىل تۇرالىسۇن،
نەق جەڭ مەيدانىدىلا بەش يۈزدىن جىق ئادەم ئۆلدى، قوزغىلاڭ
باستۇرۇلدى. بىز ئازراقلا ئادەم غۇلجىغا مىڭ مۇشەققەتتە قې-
چىپ كېلەلىدۇق. ئاڭلىسام، گومىنداڭ ئۆيمۇ ئۆي كىرىپ
ئاختۇرۇپ ـ بۇلاپ، ئادەم ئۆلتۈرۈپ، تۇرپان ئويمانلىقىنى
ئادەم قېنى بىلەن بوياپ بولغان. مەخپىي ئۆلتۈرۈلگەنلەر قانچە؟
ئابلىز مۇھىتى، ئابدۇللا مۇھىتى، سابىت قارىيلارنى مەخپىي
ئۆلتۈرگەن. بۇنداقلار سانسىز! ئاستانە، قاراغوجا يېزىلىرىدىن
باشلاپ قىرغىنچىلىق يۈرگۈزۈپ ئادەم بولسىلا ئۆلتۈردى. خەلق
ئۆي ـ ماكانلىرىنى تاشلاپ، بالا ـ چاقىلىرى بىلەن جاڭگاللار-
غا، دەشت ـ چۆللەرگە قاچتى. كارىزلارنىڭ ئىچكىرىلىرىگە
مۆكۈندى. گومىنداڭ خەلقنى شۇنداق بۇلىدىكى، توخۇ ـ چۈ-
جىلەرنىمۇ قويمىدى. ئۇچرىغانلىكى ئادەمنى بوغۇزلاپ بېشىنى
كېسىپ، تېنىنى قۇدۇققا تاشلىدى. ئىگىلىرى تونۇۋالسۇن دەپ
گومىنداڭ ھەربىي شتابى ئالدىغا ئېسىلغان باشلار سانسىز.
بىچارە خەلق ئەرلىرى ۋە ئوغۇللىرىنىڭ باشلىرىنى شۇ يەردىن
تونۇۋېلىپ نامىزىنى چۈشۈرۈپ، تېنى يوق باشنى دەپنە قىلىش-
تى. ھازىر تۇرپاننىڭ ھەممە يېرى جەسەت، چۆللەرنى كولىسى-
مۇ ئۆلتۈرۈپ يۈزلىرىنى تىلىپ ـ تىلىپ تونۇغىلى بولماس
قىلىۋەتكەن جەسەتلەر چىقىدۇ. بىر گومىنداڭ ئەسكىرى ئۆز
ئەسكەرلىرىنىڭ ۋەھشىيلىكىگە چىدىماي بىز تەرەپكە قېچىپ
كەلگەن. ئۇ ئۇيغۇرلار بىلەن ئويناپ چوڭ بولغان بالا ئىدى.
ئۇ: پىچاندىكى باتالىيون شتابىنىڭ توغرىتېمىنىڭ ئاستى چوڭ
گوداڭ، ئۇ يەردە قىرىقتەك جەسەت كۆمۈكلۈك، بوۋاي ـ مو-
مايلار، باللارنىڭ كۆزى ئويۇلغان، قارنى يېرىلغان جەسەتلىرى
بار. مۇھىم قوزغىلاڭ قاتناشچىلىرىنى بىرمۇبىر چاناپ ئۆلتۈر-
دى. بىر چىن يىڭجاڭ ئۆزىلا تىرىك ئەسىر چۈشكەنلەردىن

يىگىرمە تۆتنى ئۆز قولۇم بىلەن ئۆلتۈردۇم دەپ ماختاندى. لى خۇڭيۇن دېگەن ئىشپىيونمۇ بىر دانە رادىئو پرىيومنىك ئېلىپ، بىرقانچە جاللات بىلەن تۇرپانغا كەلگەنىدى. ئۇمۇ نۇرغۇن ئادەملەرنى ئۆلتۈرگۈزۈپ، يۈزلىرىنى چانتىپ، تونۇغىلى بولماس قىلىۋېتىپ چۆللەرگە كۆمدۇرۇۋەتكەن. ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى قاتىل سۇ جۇڭيىلا يىگىرمە تۆت ئادەمنى ئۆلتۈردۇم دەپ كۆرەڭلىدى. ئۆلگەنلەر كەمبەغەل دېھقانلار، ئوقۇغۇچىلار، بالىلار، بىچارىلەردە نېمە گۇناھ! ... تاغ يوللىرىدا قېچىپ يۈرگەن دېھقانلارنى تۇتۇۋېلىپ شۇنداق قىيناشتىكى، كۆزلىرىنى ئويدى، جان يەرلىرىنى كەستى، تىرىك تۇرغۇزۇپ يۈرەكلىرىنى ئويۇۋالدى. ئىنسان بۇنچە ۋەھشي بولارىنى بىلمەپتىكەنمەن، ئىنسان — بولۇپمۇ بىزنىڭ گومىنداڭ ئەسكەرلىرىمىز ۋەھشىيلىكتە ھەرقانداق يىرتقۇچنى بېسىپ چۈشىدىكەن! ...

سادىروف ئۆپكىدەپ يىغلاپ تۇرۇپ:

— بىچارە خەلقىم، قانلىرىڭلار بىكار تۆكۈلمەيدۇ، قانغا قان، جانغا جان ئالىمىز! جاللاتلارنىڭ ئەجىلى توشتى! — دەپ ۋارقىرىدى.

— بۇ قىساسنى مەن ئالىمەن! — دېدى نۇرى غەزەپلىنىپ، — مۇئەللىم، سىز ئالدىنقى سەپكە بارماڭ! مەن ئەتىلا ئالتايغا قاراپ يولغا چىقىمەن. گومىنداڭ ئوسماننىڭ قولى بىلەن بىزنىمۇ تۇرپان خەلقىنى قىرغاندەك قىرماقچى. بىز قاتىللارنى جازالىشىمىز كېرەك!

ھەربىر ئادەمنىڭ ئۆزىگە خاس تۇرمۇش ئۇسۇلى بولىدۇ. بىرلىرى راھەت ئىچىدە، بىرلىرى مۇشەققەت ئىزدەيدۇ. يىغىنچاقلىغاندا، مۇشۇ ئىككى ئىنتىلىش ئىنسانلارنىڭ ھەرىكەت نىشانى. ئىلگىرىكىلىرى كۆپ، مۇتلەق كۆپ، كېيىنكىلىرى ئاز، يوقنىڭ ئورنىدا...

ئابلابايىنىڭ قىزى ئۈچۈن ياساتقان باغلىرى چىرايلىق، ئۆي-

لىرى ئازادە، ياۋروپاچە ياساتقان قورۇ - جايىمۇ، زىياۋۇدۇننىڭ چوڭ بېغىنىڭ قويۇق قارىياغاچلىقىغا ياساتقان بىر قەۋەتلىك، ئاستى - ئۈستى تاختايلىق داچىسىمۇ تېزلا پۈتتى. باي پۇلنى ئايىماي خەجلىدى. بۇ باي توغرىسىدا خەلق: «پۇلنى ساناپ ئەمەس، كىلولاپ خەجلەيدۇ» دەپ سۆزلەشتى. بۇ گەپ بىكار ئەمەس. ئۇنىڭ باش بوغالتىرى ياسىنىپ يۈرىدىغان تاتار ئادەم: «بۇ كىشى قىزى ئۈچۈنلا يۈز يىگىرمە ماشىنا تېرىنىڭ پۇلىنى خەجلەپ بولدى» دېدى باشقىلارغا. لېكىن باي يەنە خەجلەشكە، قىزى خۇش بولىدىغانلا ئىش بولسا ھەممە دۇنياسىنى خەجلەپ بولۇشقىمۇ تەييار.

— نۇرمۇھەممەت يەنە ئالدىنقى سەپكە ماڭىمەن، دەپ غەلۋە قىلىۋاتقۇدەك. قىزىمىزنى يەنە غەم باستى، قانداق قىلارمىز؟ — دېدى ياسانچۇق، ئالتۇن بىلەن بويۇن، قۇلاق، بىلەك، بارماقلىرى بېزەلگەن ئايالى چىرايلىق كۆزلىرى بىلەن بايغا تىكىلىپ، — نەسىھەت كار قىلمايدىكەن ئۇ بالىغا. ئۇ ماڭسا قىزىمىزمۇ ماڭارمۇ؟

— ياق، زەيتۇنەنى ماڭغۇزمايمەن. نۇرمۇھەممەتنىڭ بۇ خاھىشى ماڭا چۈشىنىشلىك! مەن ئۇنىڭ مۇشۇنداق زەنجىر ئۈزەرلىكىگە ئامراق. ئۇ ئوسمان باندىتىنىڭ كۆرەڭلەپ كېتىۋاتقىنىغا چىدىمىدى. ھېلىقى پودپولكوۋنىك يۇسۇپجان ئۇنىڭ دوستىكەن! ئۇ يۇسۇپجان ئۈچۈن قىساس ئالماقچى!

— ئوق تېگىپ كەتسىچۇ؟

— ئاغزىڭغا تاش، قىزىمىز ئۇنداق زەربىگە چىدىيالمايدۇ!

— نېمىشقىمۇ بۇ سەھرالىقا يېپىشىۋالىدىغاندۇر، نى - نى باي بالىلىرى، نى - نى ئوقۇغان يىگىتلەر ئۇنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە، ئۇ بولسا ئاشۇ قەدرى بىلمەس يىگىتكە ئوت - كاۋاپ! ...

— ھاي - ھاي، قەدرى بىلمەس دېگىنىڭ بولمىدى. ئۇ ھەممىدىن مېھرىبان، كۆيۈمچان يىگىت. بىراق ئۇنىڭ خەلقىگە

بولغان مېھىر ـ مۇھەببىتى زەيتۇنەگە بولغان مۇھەببىتىدىن
ئېشىپ كەتكەن . بۇ تەرىپىمۇ ماڭا ياقىدۇ ، قىزىمىزغىمۇ شۇ
تەرىپى ياقىدىغان ئوخشايدۇ . بىچارە قىزىم ئورۇس كىتابلىرى-
دىن ئۆزىگە پايدىسىز نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئۆزلەشتۇرۇۋاپتۇ .
— ئۇنداق بولسا توينى قىلىۋېتەيلى ، بۇنىڭغىمۇ ماقۇل
دەر ، ئۇ ئەتىۋارلىقىڭىز ؟
— ماقۇل دېگۈزىمىز !
ئۇلار ئاخىر ئارىغا ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن ئىسھاقبېكنى
قويدى .
— ئاۋۋال تائام ، ئاندىن كالام ! — دەپ چاقچاق قىلدى
ئەخمەتجان قاسىمى ، — . ئاۋۋال توي ، كېيىن سەپەر !
— بىز سېنىڭ ئالتايغا بارىمەن دېگەن تەلپىڭگە قوشۇل-
دۇق ، سەنمۇ بىزنىڭ تەلپىمىزگە قوشۇلسەن ، — دېدى
ئىسھاقبېك بۇيرۇق ئاھاڭىدا ، — ئالتاي ئاتلىق پولكىنىڭ
مەسلىھەتچىسى دېگەن نام بىلەن ماڭىسەن . ئەمەلىيەتتە كومىس-
سارسەن ! كومىسسار زىياۋۇدۇنوف ، بويۇن تولغىساڭ بۇيرۇق
بېرىمەن : زەيتۇنە ئابلايېۋا بىلەن مۇشۇ ھەپتىنىڭ ئاخىرىدا توي
قىلىسەن !
نۇرى ئاخىر توي قىلىشقا رازى بولدى .
جۇمە كۈنى رەسىم ـ قائىدە بويىچە زىياۋۇدۇن توينىڭ
مېلىنى — بىرغونان ئۆكۈز ، بەش پاقلان ، ئىككى يۈز كىلو
گۈرۈچ ، ئەللىك كىلو ياغ ، نان ـ توقاچ ، يېتەرلىك سەۋزىلەر-
نى نەچچە هارۋىغا بېسىپ ، شەھەرلىك چوڭ باينىڭ كاتتا قورۇ-
سىغا ئەكىردى .
ئابلا باي قاقاقلاپ كۈلۈپ :
— قوتان ، ئىسكىلاتلىرىڭىز قۇرۇپ قالغاندۇر ـ ھە
قۇدا ، قېنىـى ، بۇ نەرسىلەرنى ئاۋۇ قورۇغـا چۈشۈرۈڭلار ! —
دەپ ئات ـ هارۋا ، ماشىنا ، خىزمەتچىلىرى تۇرىدىغان يان

قورۇنى كۆرسەتتى .
يازنىڭ ئاخىرى ، كۈزنىڭ بېشىدا غۇلجا شەھرىدە تولىمۇ
ھەشەمەتلىك بىر توي ئۆتتى . توي رىۋايەتلەردىكى خانلارنىڭ
تويلىرىدەك قىرىق كېچە ـ كۈندۈز ئۆتمىگىنى بىلەن ، ھەشەمى-
تى توغرىسىدا يېڭى رىۋايەتلەر توقۇلۇپ ، خەلق چۆچەكلىرىگە
ئايلاندى . ئۇيغۇر ئەنئەنىسى بىلەن ياۋروپا ئادىتى ئارىلاشقان بۇ
توينىڭ رەسمىيەت ، ئادەتلىرى تولىمۇ كۆپ بولدى . ناغرا تۆت
كۈن چېلىندى ، ئۆيلەر ، باغلاردا نەغمە ـ ساز ، ناخشا ـ ئۇس-
سۇلمۇ تۆت كۈن بولدى . چېيى بىلەن باشلانغان بەزمە ـ ئويۇن
تويدىن كېيىنكى هاردۇق چايلىرىدىمۇ قىزىۋەردى ، نەچچە يۈز-
لىگەن مەست ئۆز ماھارىتىنى كۆرسەتتى ؛ ئېرىقلاردا ، دەرەخ
تۈۋلىرىدە ، سۇپىلاردا ئۇخلاشتى ، ھەتتا خالىي جايلارغا بېرىپ
مۇشتلاشقانلارمۇ بولدى . سويۇلغان قوي ، يېيىلگەن گۆش ، ئى-
چىلگەن هاراقنىڭ سانى يوق ، ئۇسسۇلچىلارنىڭ باشلىرىدىن
ئۆرۈپ لىگەنگە سېلىنىپ ، سازچىلارنىڭ يانچۇقلىرىغا كىرگەن
پۇللا بىر ئوتتۇرا هال تىجارەتچىنىڭ بىر يىللىق كىرىمىدىن
كۆپ بولدى . پولۇ ، نېرىن ، قورداق ، ھەر خىل قورۇما ، ھەر
خىل كاۋاپ ، كاتلىتلار ئۈچۈن مەخسۇس ئۇستا ئاشپەزلەر تەك-
لىپ قىلىندى ، مېۋە ـ چېۋە ، قوغۇن ـ تاۋۇز ئۈچۈن بەش
هارۋا توختىماي ماڭدى . ئابلاباي بىلەن زىياۋۇدۇن مېهمان
كۈتۈپ قول قوۋۇشتۇرۇپ ، دەرۋازا ئالدىدا تولا ئۆرە تۇرۇپ
هالىدىن كەتتى ، ئاياللارنىڭ ۋاڭ ـ چۇڭلىرى توغرىسىدا گەپ
قىلىشنىڭ ئورنى يوق . ساندۇق ئاچقاندا ، قىز تەرەپنىڭ قىز
بىلەن يىگىتكە ، ھەتتا قۇدىلىرىنىڭ چوڭ ـ كىچىك ھەممىسىگە
قىلغانلىرىلا ئەنگلىيە ، سوۋېت ماللىرىدىن تارتىپ ، خوتەن ئەت-
لەسلىرىگىچە بولغان رەختلەر ، ئالتۇن سائەت ، زەنجىر ، مېدا-
لىيون ، ئۈزۈك ، تاج ، ھەر خىل ئۈزۈكلەرلا ئوتتۇزدىن ئاشتى .
قىز ـ يىگىتنىڭ سەيلىسى ئۈچۈن تەقدىم قىلىنغان پىكاپ

موسكۋادىن كەلتۈرۈلگەنىدى . ئېيتىلغان ناخشىلار قانچىلىك
كۆپ بولسا ، بۇ توينىڭ تەرىپى توغرىسىدىكى مەدھىيە ، ھەيرانۇ
ھەۋەسلەرمۇ شۇنچىلىك كۆپ بولدى .

— مېنىڭ قىرىق نەچچە تويۇمنى يىغسىمۇ بۇ تويغا بوسۇغا
بولالمايدىكەن ، — دېدى غېنى باتۇر قاقاقلاپ كۈلۈپ .

— كۈپۈرلۈق ! — دېدى مۇتائالى خەلپىتىم نارازى بو-
لۇپ ، — بۇ تويغا كەتكەن پۇل بىلەن دارىلئاجىزدىن ئوننى ،
دارىلئېتامدىن ئوننى قۇرغىلى بولاردى .

— ھە ، بەلكى ئەللىك - ئاتمىش ئۇيغۇر بالىسىنى چەت
ئەلدە ئوقۇتقىلى بولاردى ، — دېدى داموللا رازىيوفمۇ خەلپەم
ھەزرەتنى قوللاپ .

گىلەم ئۈستىگە تام ياقىلىتىپ ئەتلەس كۆرپىلەر سېلىنغان
ئۆيلەردە ، يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇشۇپ پاقلان گۆشلىرىدىن ھۇزۇرلى-
نىۋاتقان قېرىلار ھەممىنى ئىنساپ - دىيانەت بىلەن ئۆلچەشكە
ئادەتلىنىشكەن ، ھەشەمەت ئۇلار ئۈچۈن يات . ئۇزۇن ئۈس-
تەل - ئورۇندۇقلار بىلەن بېزەلگەن ، «مەدەنىي» ئادەملەر
ئۈچۈن تەييارلانغان يەنە بىر ئۆيدە ھۆكۈمەتنىڭ مالىيە نازىرى
ئەنۋەر مۇسابايوف — چەت ئەل گۈزەل ئەخلاقى بىلەن ھەممىنى
ئۆلچەشكە ئادەتلىنىۋاتقان سۆزى سىلىق ، چىرايى ئىللىق ئادەم :

— ياۋروپادا ئورۇشتىن كېيىنكى قىيىنچىلىقلار يەنىلا
مەۋجۇت ، ئەرەبلەر تېخىچە قالاق ، كۆچمەن تۇرمۇشتا ياشىماق-
تا . ئابلاباي بۇنچە قىلىپ نېمىنى بىلدۈرمەكچىكىنە؟ بىر پولك
ئەسكەرنىڭ بىر يىللىق خىراجىتى يېيىلىپ بولسا كېرەك ... —
دېدى .

— نېمىنى بىلدۈرمەكچىدى ، بايلىقىنى كۆز - كۆز قىلى-
ماقچى - دە !

— نىيىتى ياخشى ! — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى كۈلۈپ
قويۇپ ، — قىزىنى خۇش قىلماقچى ، بالا خۇشلۇقى بىلەن

خۇشاللىق ئىزدەيدىغان ئاتىلار ياخشى ئاتىلار !

باغدىكى سورۇندا ناخشا ئەۋجىگە چىققان ، ئۇسسۇلچىلار
ھەممە ھۈنىرىنى كۆرسەتمەكتە . بېشىغا چىنە قويۇپ ئويناۋاتقاذ-
لار ، تىزلىرى بىلەن گىلەمنى گۈرس - گۈرس ئۇرۇپ ، تولغى-
نىپ ، كۆكرەكلىرىگە ئۇرۇپ ئويناۋاتقانلار قىقاس ، چاۋاك ئى-
چىدە سازچىلارنى تەرلىتىپ ھالىدىن كەتكۈزمەكتە . خۇشاللىقى
قىن - قىنىغا پاتمىغان يىگىتلەر سازچىلارنىڭ تەرلىرىنى يېڭى
لۆڭگىلەر بىلەن سۈرتمەكتە . يېزىدىن كىرگەنلەر پەتنۇسنى داپ
قىلىپ ئىشىك ئالدىدا ئۆلەڭ ئېيتىپ خېلى ئۇزاق تۇرۇشتى ،
دەرۋازا ئالدىدا ئۇسسۇلمۇ ئويناشتى ، تورىغۇچىلار بولمىغاچقا
چاچقۇ چاچالمىدى ، بىراق توي ساندۇقلىرىنى كۆتۈرۈپ ماڭغاذ-
لارغا ئۇن چېچىلدى .

ياشلار يېڭىدىن پۈتكەن ئۆيدە . يىگىت باش چۈشۈرگىسى ،
قىز ئولتۇرۇشى ئايرىم - ئايرىم ئۆيدە قىلىنمىدى ، چوڭ ئۈچ
ئېغىز تاختايلىق ئۆي ئۈستەل - ئورۇندۇق بىلەن بېزەلدى ،
يىگىت - قىزلار ئارىلاش ئولتۇرۇشتى . زەيتۇنەمۇ يۈزىنى پۈر-
كەنجىگە ئالمىدى ، دوستلىرى بىلەن قاقاقلىشىپ كۈلۈشۈپ ئا-
دەتتىكىدەكلا يۈرۈۋەردى . پەقەت كەچتە توي كىيىمى بىلەن
مەيدىلىرىگە گۈللەرنى تاقاپ ، نۇرى بىلەن قولتۇقلىشىپ ماڭغاذ-
دىلا ، ئۇنىڭ يۈرىكى باشقىچىلا ئويناپ ، قەلبى ھايات شادلىقىدا
يېقىملىق تىترىدى : «بۈگۈندىن باشلاپ مەن ئەمدى ئايال - خا-
نىم . مەن كېچە - كۈندۈز ئارزۇسىنى قىلىدىغان يىگىت —
نۇرى بىلەن بىر ئورۇندا بولىمەن ... قورقىمەن ، خۇشالمەن ،
قايسىسى راست ؟... »

نۇرىنىڭ بولسا تاقىتى تاق ، مۇنۇ توختىماي تانسا ئويناپ ،
ئۆزلىرىنى ماختىشىپ ، ئەتراپىدا پەرۋاز بولۇپ يۈرگەن قىز -
يىگىتلەر قاچان تارقايدۇ - ھە ، ئۇ ئەنە شۇنداق بىتاقەتلىك
ھېسسىياتى بىلەن ئارامسىزلىناتتىيۇ ، كۆزلىرىدە ھەسەت -

ئۆچمەنلىكتىن ئەسەرمۇ قالمىغان دوستلىرىنى كۆرگەندىلا قايتا هوشىغا كېلىپ ، هايات شادلىقىنىڭ يۇقىرى پەللىسى بولغان بۇ توي كۈنىنىڭ غۇرۇرى بىلەن قايتا رۇسلىنىۋالاتتى .

… ئاخىر جاهان جىمىدى ، ئۇلار باغقا بىللە چىقتى . باغ غەربكە قىيسايغان تولۇن ئاينىڭ ئالا كۆلەڭگىسى بىلەن تولغان ، باغلاقتىكى ئاپشاركا هە دەپ غىڭشىماقتا ، دەرەخلەر باللاردەك چۇرۇقلاشماقتا ، كېچىنىڭ سالقىن هاۋاسى ئادەمگە بۆلەكچە هوزۇر بېغىشلىماقتا… ئۇ زەيتۇنەنىڭ بېلىدىن تۇتتى . ئۇلار راسا ئېچىلغان سېرىنگۇل تۇۋىدە ئۇزاق سۆيۈشتى …

ئاخىر نۇرى ئۇنى كۈچلۈك بىلەكلىرىگە ئۇزۇنىسىغا ياتقۇزۇپ هۇجرىغا كۆتۈرۈپ ئەكىردى ۋە ئۇنى شادلىرىغا ئالتۇندىن هەل بېرىلگەن ، ياقۇت ۋە قاشتېشىدىن كۆزلەر ئورنىتىلغان ، باش تەرىپى چوڭ ئەينەك ، پۇتلىرى نەقىشلىك ئىككى كىشىلىك كارىۋاتقا ئەكېلىپ ياتقۇزدى ، قىز بىهوشتەك ئارانلا پىچىرلىدى :

— چىراغنى ئۆچۈرۈڭ ، سەت بولىدۇ …

— ياق … ياق … ئۇنداق قىلماڭ … — دېدى قىز چىراغ ئۆچكەندىن كېيىن تېپىرلاپ .

— قاچانغىچە ياق دەيسەن ! — دېدى نۇرى قىزنىڭ يىپەك رۇباشكا بىلەنلا قالغان ، سىلىق ، پۇراقلىق ، نازۇك بەدىنىنى چىڭ قۇچاقلاپ ، پۇتلىرىنى ئاستا قارىشتۇرۇپ ، — ئەمدى سەن «ياق»نى تاشلا !

— … ياق ، ياق… ! — دېدى قىز ئەندىكىپ ، تولغىنىپ ، — قورقىمەن … ياق …

— قورقساڭ ،قانداق ئانا بولالايسەن ، جېنىم گۈزىلىم …

قىز خۇددى ئېگىز يار بويىغا ئىتتىرىۋەتكىلى ئاپارغاندەك ۋەهىمە بىلەن نالە قىلدى . گەۋدىلىك ، قاۋۇل ، تاقىتى قالمىغان يىگىت ئۇنىڭ ۋەهىمىسىنى يوقىتىش ئۈچۈن ئىنسان هاياتىنىڭ

ئۆزگەرمەس تامغىسىنى ئۇنىڭ نازۇك بەدىنىگە ئاخىر باستى …

— قېلىن ! — دېدى قىز ئەتىگەنلىكى ياۋروپاچە ناشتا قىلىۋېتىپ يېنىدا ئولتۇرغان تولىمۇ چىرايلىق ، روهلۇق ، خۇشال يىگىتنىڭ مۇرىسىگە بېشىنى قويۇپ ئەركىلەپ ، — بۈگۈن بۇ ئۆيدە ياتمايمەن …

— ماقۇل ئەمىسە ، مەن هازىرلا سەهراغا ماڭاي !…

— مەنمۇ بىللە بارىمەن … نەگە بارسىڭىز بىللە بارىمەن . سىزنى بىر كۈنمۇ يالغۇز قويمايمەن . ئەمدى مەن سىزگە كونا يېڭىلىرى سىزنى كۈتۈپ تۇرغاندۇر تېخى !…

— مېنى نېمىلەر كۈتۈپ تۇرغىنىنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن ! … لېكىن …

— بولدى ، دېمەڭ !…

قىز نۇرىنىڭ ئاغزىنى ئالىقىنى بىلەن توردى :

— بېشىڭنى يەيدىغان باندىت ، نەدىن پەيدا بولدىكىن ؟…

قىزنىڭ ئۇزۇن كىرپىكلىرىدە دەرهال ياش تامچىلىرى پەيدا بولدى .

ئۇلار بىر هەپتە خۇشال - خۇرام بىللە بولدى - دە ، ئاخىر خوشلاشتى .

نۇرى قوللىرىنى كۆتۈرۈپ ، ئورنىدا قېتىپلا قالغان ئايالنىڭ تىرىكلىكىدە ئۈچۈپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ ، ماشىنىنىڭ كابىنكىسىدىن بېشىنى چىقىرىپ ، تاكى ساي كۆۋرۈكىدىن ئۆتكۈچە قايرىلىپ قارىدى . قىز گۈزەللىك ئىلاهى — ۋىناستەك مىدىرلىماي تۇراتتى …

پودپولكوۋنىك نۇرى زىياۋۇدۇنوف ئالدىنقى سەپكە — قىران ، ئېرتىش دەريالىرى بويلىرىدا ، ئالتاي تاغلىرى ئارىسىدا جەڭ قىلىۋاتقان سەپداشلىرى ئارىسىغا قاراپ ماشىنا بىلەن ماڭماقتا . ئۇنىڭ خىيالىدىن زەيتۇنە كۆتۈرۈلدى . ئالتاي ۋەقەلىرى خىيال ئېكرانىدا پەيدا بولدى .

1947 ـ يىلى 4 ـ ئايدا شىمالىي يۆنىلىش قوماندانلىق
شتابى ئوسماندىن ئەنسىرەپ ، كۆكتوقاي ، چىڭگىل ناھىيىلىرى-
نىڭ سارتوقاي ، شاڭقان ، سەكبىلتاي ، شالغىر ، قاراشورا ،
تۇرغىن دېگەن يەرلىرىگە ئەسكەر ئورۇنلاشتۇرۇپ ئالتايغا قاي-
تىپ كەتتى . دەل مۇشۇ مەزگىلدە سالدەزالىڭ ، سالى قاتارلىق-
لار كۆكتوقايدىن ئىككى يۈزدىن كۆپ ئائىلىنى باشلاپ ، يوشۇ-
رۇن قېچىپ ئالتايغا يېقىنراق ئورانبۇلاق دېگەن يەردە تۇرغان
ئوسمانغا بېرىپ قوشۇلدى . ئەسەن ئېرىسقان يۈزدەك ئائىلىنى
باشلاپ بەيتىككە كۆچتى . ئۇ بۇغداباي دېگەن ئادەمنى ئوسمانغا
ئەۋەتىپ پاناھ بولۇشنى تىلىدى . ئۇنىڭ قاچقانلىقىدىن قىسىملار
خەۋەر تېپىپ قوغلاپ ماڭدى . قوغلىغۇچى ئاتلىق ئەسكەرلەرگە
مۇئاۋىن پولك كوماندىرى يۈسۈپجانمۇ بىر ئىزۋوت ئەسكەرنى
ئېلىپ ماشىنا بىلەن ئىز بېسىپ ماڭدى . ئەسەن ئادەملەرنى سال
بىلەن سارتوقاي دەرياسىنىڭ نېرىقى قېشىغا ئۆتكۈزۈۋالدى .
ئاياللار ، بالىلار ، قېرى ـ چۆرىلەر ، بىر قىسىم مال ـ ۋاران
قىسىمنىڭ قولىدا قالدى . يۈسۈپجان ئەلنى خاتىرجەم قىلىشقا
بېرىلىپ كېتىپ ، ئوسماننىڭ زەينەل ، رەخىم ۋە كاشاپات باش-
لىغان يەتمىش ـ سەكسەن قوراللىق ئادىمىنىڭ كېلىۋاتقىنىنى
سەزمەي قالدى . باندىتلار بۇ قاتقا ئۆتۈپ ، ئورمانلىقنى دالدا
قىلىپ قىسىمغا ھۇجۇم قىلدى ، ئەسەنلەرمۇ ماسلاشتى . قىسىم
ئوتتۇرىدا پايدىسىز جايدا مۇداپىئەگە چۈشۈپ قالدى . تاڭ ئاتقۇ-
چە جەڭ بولدى ، ئۆلگەن ، يارىدار بولغانلار بارغانسېرى كۆپەي-
دى . ئەسكەر سانى ، ئوق ـ دورا ئازايدى . يۈسۈپجان يارىدارلار-
نى ماشىنىغا بېسىپ مۇھاسىرىنى بۆسۈپ چىقىشقا بۇيرۇق بەر-
دى . ماشىنا قوزغىلىپلا شوپۇر سۇلتانغا ئوق تەگدى . ماشىنا
توختىدى . ساق ، يارىدارلار ئاخىرىغىچە ئېلىشىش قارارىغا كەل-
دى . ئوقلىرى تۈگىگۈچە ئېتىشتى . ئوقلىرى تۈگىدى ، ئىسكا-
درون كوماندىرى ئابدۇكېرىم ۋە يىگىرمە نەچچە جەڭچى قۇربان

بولدى ، پودپولكوۋنىك يۈسۈپجان باشلىق يىگىرمىدەك جەڭچى
تىرىك قولغا چۈشۈپ قالدى . سانتاركا رەيھانگۈلگە بىر يوغان
باندىت ئورمانغا تارتىپ باسقۇنچىلىق قىلماقچى بولۇۋىدى ، رەي-
ھان تاش بىلەن ئۇنىڭ بېشىغا ئۇردى . باندىت قىزنى ئېتىۋەت-
تى . يارىدارلار قانسىراپ ئۆلدى ، ئامان قالغانلىرى بىر نەچچىلا
ئادەم بولۇپ قالدى . يۈسۈپجاننى باندىتلار باغلاپ ئوسماننىڭ
يېنىغا ئېلىپ كەتتى . ئۇ ھازىر ھاياتمىكىن؟...

... ئوسماننىڭ يېنىدىكى ئاھالە ھازىر تۆت مىڭدىن ئېشىپ
كەتتى ... لاتىپ باشلىق ئەلچىلىرى ئۈرۈمچىگە بېرىپ گېنېرال
سۇڭ شىليەن بىلەن نەچچە قېتىم ئۇچراشتى . گومىنداڭ ئوس-
ماننى قوراللاندۇرماقتا ، باقماقتا . جانىمقان ، خادىۋاڭ ، خەن
يۈۋىن ، ئابدۇقادىر ھاكىم (گۇچۇڭنىڭ ھاكىمى) قاتارلىقلار
ئوسمانغا تارتۇق قىلىش ئۈچۈن ئۈچ تۇياق ئارغىماق ، ئىككى
تۇياق پاكار گەنسۇ يۇرۇشلۇك ئېتىنى ئېلىپ ھال سوراشقا
بەيتىككە باردى ... ئوسمان تاشقى موڭغۇلىيىگە ھۇجۇم قىلىپ ،
1947 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىدىكى «باتۇرلۇقى» بىلەن
«دۇنياۋى باتۇر» بولۇپ قالدى . ئۇ سۇڭ شىليەن ئارقىلىق
ئامېرىكا بىلەن دوست بولۇۋالدى . ھازىر ئۇنىڭ كۈچلۈك ئەجنە-
بىي ئارقا تىرىكى بار . ئوسمان بەيتىك ۋەقەسىدە تاشقى موڭغۇ-
لىيىدىن ئولجا ئالغان نەرسىلىرىنى قاناتباي ، قۇرمانلاردىن
ئۈرۈمچىگە ــــ گومىنداڭ خوجايىنلىرىغا ئەۋەتتى ، سۇڭ شىل-
يەن كاتتا زىياپەت بەردى ، زىياپەتكە جانىمقان ، خادىۋاڭ ، سا-
لىس زاكارىيا ، ئەيسا ئالىپتېكىن ، مەمتىمىن ھەزرەتلەر قاتناش-
تى . سۇڭ شىليەن ئوسماننى دۇنياۋى ئادەم دەپ ماختىدى ...

ــــ ياپونىيىنى يەڭگەن ئامېرىكىنىڭ ئاتوم بومبىسى . ئا-
مېرىكا ھەممىدىن كۈچلۈك ، سوۋېت بىلەن موڭغۇلىيىدىن زادى
قورقماڭلار ! ــــ دېدى سۇڭ گېنېرال ئوسماننى كۆككۈرتۈپ
دەيدەيگە سېلىپ .

ئوسمان هازىر ئالتاينى قايتىدىن ئىگىلىۋېلىش ئۈچۈن،
ئومۇمىيۈزلۈك ھۇجۇمغا ئۆتۈش ئۈچۈن بەيتىككە بېرىۋېلىپ تەي-
يارلىق قىلماقتا. ئۇنىڭ تەييارلىق قىلىۋاتقىنىغا ئىككى ئايدىن
ئاشتى. هازىر نېمىلەر بولۇۋاتىدىكىن ئالتاي ۋىلايىتىدە؟ ...

نۇرىلار ئالتايغا ئەمەس، چۆچەككە قاراپ ماڭدى. نۇرى
چۆچەكتىكى سەككىز يۈز كىشىلىك كۆچەيتىلگەن باتالىيونغا ۋا-
قىتلىق كوماندىر قىلىپ بەلگىلەنگەندى.

1947 - يىلى 8 - ئاينىڭ ئاخىرىدا قاباس تىركەش باش-
لىق، قۇرمان قاپتىش مۇئاۋىن باشلىق بولغان سەككىز يۈز
كىشىلىك چوڭ ئەترەت، ئىككى يۈز كىشىلىك ياردەمچى ئەترەت
بىلەن ئالتاينى تەلتۆكۈس ئېلىش ئۈچۈن «چاقاباي!» دەپ ۋار-
قىرىشىپ، پىر چاقىرىپ ئات چاپتۇرۇپ جەڭگە ئۆتتى.

يولغا چىقىش ئالدىدا ئوسمان ئادەملىرىگە سۆز قىلدى:

— بىرىنچىدىن، قانچىلىك قۇربان بەرسەڭلارمۇ مەيلى،
ئالتاينى ئىگىلەڭلار! ئىككىنچىدىن، ئىمكانقەدەر قىزىل پاچاق-
لارنىڭ چوڭلىرىدىن جىقراق تۇتۇپ كېلىڭلار! ئۈچىنچىدىن،
ئەزىمەتلىرىم قانچىلىك ئولجا ئالسا ئېلىۋەرسۇن، توسۇماڭلار!

سۆڭ شىلىيەنىنىڭ ۋەكىلى، گومىنداڭ 5 - ئاتلىق دىۋىزى-
يىسى 2 - پولكىنىڭ كوماندىرى خەن فەن:

— سىلەر بىر قەدەم ئىلگىرى باسساڭلار، بىز بىر قەدەم
ئىز بېسىپ ئىلگىرىلەيمىز، ئارقا تەرىپىڭلاردىن خاتىرجەم بو-
لۇپ ئىلگىرىلەۋېرىڭلار! — دەپ مەدەت بەردى.

قاباس بىرىنچى هۇجۇمنى چىڭگىل ناهىيىسىنىڭ سارتو-
قاي دېگەن يېرىدىكى دونەي مولداقان ئىسكادرونىدىن باشلىدى.
دونەي ئۆزىدىن بەش - ئالتە ھەسسە كۆپ دۈشمەننىڭ تۇيۇقسىز
هۇجۇمغا باتۇرلۇق بىلەن قارشىلىق قىلدى، ئامالسىز بۇرۇل-
توقاي دەرياسىنى بويلاپ چېكىندى ۋە سارسۇمبىگە بېرىۋالدى.
چالغىرتىدا قاتتىق سوقۇش بولدى. يولدا پاتقۇللا ئىسكادرونى

زاكىرخان ئىسكادرونىغا ياردەمگە كېلىۋېتىپ، تۇيۇقسىز دۈش-
مەنگە يولۇقۇپ قالدى - دە، قاتتىق ئۇرۇشتى. بىر سوتكا
ئۇرۇش بولۇپ يىگىرمىدەك جەڭچى قۇربان بولدى. يىگىرمى-
دەك جەڭچى بىلەن ئوتتۇزدەك تۆگىگە ئارتقان نەرسە - كېرەك
دۈشمەننىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتتى. پاتقۇللا بىر يۈز ئەللىكتەك
ئەسكىرى بىلەن مۇھاسىرىنى بۆسۈپ چىقالىدى. تۇرغىنىدىكى
ئۇرۇشمۇ قاتتىق بولدى. نۇرغۇن جەڭچى قۇربان بولدى، ئەل-
لىكتەك جەڭچى ئەسىرگە چۈشتى. چاڭغاندا بولغان ئۇرۇشتا
قۇربان بولغانلار، يارىدارلار كۆپ بولدى. ئون بەش نەپەر جەڭ-
چى مۇھاسىرىنى بۆسۈپ چىقالىدى. قاباسنىڭ ئادەملىرى بارغاز-
سېرى كۆچەيدى، بىر مىڭ بەش يۈزدىن ئارتۇق كۈچ بىلەن
كۆكتوقاي بازىرى ئەتراپىدا مۇداپىئەدە تۇرۇۋاتقان ۋاقىتلىق
پولكنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ هۇجۇم قىلدى. ئۈچ سوتكا جەڭ
بولدى. قىسمنىڭ ئوق - دورىسى تۈگىدى، ئامالسىز كۆكتو-
قاي بازىرى ۋە ئەتراپىدىكى يەرلەردىن چېكىندى. سارسۇمبە
يوللىرىنى دۈشمەن ئىگىلەپ بولدى. ئامالسىز قالغان ئىبراھىم-
باي، ئالمابېك قىسملىرى قوغلاپ كېلىۋاتقان دۈشمەن بىلەن
جەڭ قىلغاچ چېكىنىپ، 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى موڭغۇلىيە
خەلق جۇمھۇرىيىتىگە ئۆتۈپ كەتتى. چىڭگىل - كۆكتوقاي —
ئوسماننىڭ «ۋەتىنى» ئۇنىڭ قولىغا چۈشتى. قاباس بارغانسېرى
كۈچىيىپ سارسۇمبىگە هۇجۇم باشلىدى. سارسۇمبىدىكى ئالتە
ئىسكادروندىن بىر ئىسكادروننىلا سارسۇمبىدە قالدۇرۇپ قال-
غانلىرىنى ئالدىنقى سەپكە ئەۋەتكەنىدى. سارسۇمبە، بۇرچىن،
قابا، جىمىنەيلەردە ئىككى يۈز كىشىلىك ئەترەت تەشكىللەنگەن
بولسىمۇ، قاباسنىڭ كۈچى زورايماقتا ئىدى. ئۇ مىڭدىن ئوشۇق
ئەسكىري كۈچ بىلەن ساربۇلاق مۇداپىئەسىدىكى قىسىملارغا
هۇجۇم قىلدى. كۆكتوقايدىكى قۇرمان قابىش بەش يۈز ئادىمىنى
سەككىز يۈزگە يەتكۈزۈپ، چاڭغىراقتى قىزىلدىكى مۇداپىئە

ئىستىھكامىغا ھۇجۇم قىلدى . بۇرچىن پارتىزانلىرىنىڭ باشلىقى
ئېرىمقان بۇرچىن ، جىمنەي پارتىزانلىرىدىن بىر يۈز ئەللىك-
تىن كۆپ ئادەمنى باشلاپ دۈشمەن تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى .
ئالتاي ئاتلىق پولكىدىن بىر ئىسكادىرون رۇس ئەسكەرلىرىمۇ
باندىتلار تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى . ئالتايغا ياردەمگە كېلىۋاتقان
قوبۇق پولكى كوماندىرى پولكوۋنىك نۇسۇپقان كۈنبايوف ئەس-
كەرلىرى دەم ئېلىۋاتقان ئوبالى دېگەن يەردە تۇيۇقسىز ھۇجۇمغا
ئۇچراپ ، ئىككى يۈزدەك ئەسكىرى پىتىراپ كەتتى . نۇسۇپقان
ئون نەچچە جەڭچى بىلەن مۇھاسىرىنى بۆسۈپ چىقىپ سارسۇم-
بىگە قېچىپ كەلدى . قىسىملار كەينى - كەينىدىن مەغلۇپ
بولۇۋەردى . دۈشمەن سارسۇمبە بوسۇغىسىغا كەلدى . دەلىلقان
سۇگۇربايوف ئامالسىز سارسۇمبىنى تاشلاپ چېكىنىشكە بۇيرۇق
بەردى . ئۇنىڭ بىلەن بىللە گېنېرال مايور مازاروف (باش شتاب
باشلىقى) ، پولكوۋنىك بايچۇرىن قاتارلىق ئون نەچچە كۈندىن
بۇرۇن غۇلجىدىن كەلگەن رەھبەرلەر ھۆكۈمەت مەمۇرىي كادىر-
لىرى ۋە بەدەلقان سۇگۇربايوف ، ئايتكەن ئامانجولوف ئوخشاش
ئۈچ يۈزدىن ئارتۇق ئوفىتسېر - جەڭچىلەر ۋە يۈزگە يېقىن
مەمۇرىي كادىرلارنى باشلاپ شەرققە مېڭىپ ئورمىگەيتى داۋىنى
ئارقىلىق موڭغۇلىيىگە ئۆتۈپ ، ئۇ يەردە ئىبراھىمبايلار بىلەن
ئۇچراشتى .

بۇ خۇددى ئازادلىق ئارمىيە يەنئەننى ۋاقىتلىق تاشلاپ
چىققانغا ئوخشاشلا بىر ئىش بولدى .

دەلىلقان سۇگۇربايوف سابىر تېغىدىن ئۆتۈپ ئۈچ سوتكا
يول مېڭىپ ، جىمنەي ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقى زېمىنىغا
ئۆتۈپ كەتتى . مايور نىكولايوف ، كاپىتان ئىستودىنكوفلار باش-
لىغان ئالتاي ئاتلىق پولكى باشقىلار بىلەن جىمنەي بازىرى
ئەتراپىدا مۇداپىئە قۇرۇپ پارتىزانلىق ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇل-
لىنىشقا تۇرۇپ قالدى .

قاباسلار سارسۇمبىگە كىرىپ ئەتىسىلا «غەلىبە خەۋىرى»
يەتكۈزۈشكە ئوسمانغا ئادەم ئەۋەتتى ھەمدە بۇرچىن، قابا، جىمى-
نەي ناھىيىلىرىگە يۈرۈش قىلدى. قابانى تىنچلا ئىگىلىدى.
بۇرچىنغا كەلگەندە ئىستودىنكوف، ماۋلىقانلاردىن قاتتىق زەربە
يەپ چېكىندى. سوقۇشتا چوقاي ۋە بىرقانچە باندىت ئوق تېگىپ
ئۆلدى ... ئوسمان خۇشال بولۇپ لاتىپ، مۆمىنباي، قۇسايىن
ۋە «رادىست» ماشاڭشانلارنى سارسۇمبىگە ئەۋەتىپ ھۆكۈمەت
تەشكىللىدى. لاتىپ ۋالىي، قاباس تىركەش قوماندان، قۇرماش
قاپىش مۇئاۋىن قوماندان بولدى. ھەممە ئىدارىلەرنىڭ باشلىقلى-
رىنى تەيىنلىدى. 17 - سېنتەبىردە ئۇلار بانكىنىڭ نەچچە مىڭ
سەر ئالتۇنىنى، سودا دۇكانلىرىنى، ئامبارلىرىنى، ئىدارىلەر-
نىڭ مال - مۈلكى، ئارخىپلىرىنى بۇلاپ - تالاپ، كۆيدۈرۈپ
ھېچنەرسىسىنى قويمىدى. پۇقرالارنىڭ ئۆيلىرىگە باستۇرۇپ كى-
رىپ، گىلەم، ئورۇن - كۆرپە، كىيىم - كېچەك، زىبۇ - زىننەت
بۇيۇملىرىنى پاك - پاكىز بۇلاپ كەتتى. يېزىلاردا خامانلاردىكى
ئاشلىقلارغا ئوت قويۇپ كۆيدۈردى. قېچىشقا ئۈلگۈرەلمىگەن
مايور ھاكىم ئۆمەربايوفنى بوينىغا سىرتماق سېلىپ، ئاتقا سۆ-
رىتىپ قىيىندى. سادىق دولاتوفنىڭ بالىسى دەلىلقانلارغا ئەگى-
شىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن ئۇنىڭ پۇت - قولىنى باغلاپ قىران
دەرياسىغا تاشلىۋەتتى ...

دەلىلقان سۇگۇربايوف سوۋېت چېگراسى ئىچىدە چېگرا
ياقىلاپ مېڭىپ، 22 - سېنتەبىردە تارباغاتاينىڭ جاغانئوبا چېگ-
راسى ئارقىلىق چۆچەك شەھىرىگە كىردى. ئۇ غۇلجىدىكى ئەخ-
مەتجان قاسىمى، ئىسھاقبېكلەرگە تېلېگىراما يوللاپ، پۈتۈن
ئەھۋالنى ئەتراپلىق دوكلات قىلدى. مانا شۇ دوكلاتتىن يۇقىرى-
قى ئەھۋاللارنى نۇرى زىياۋۇدۇنوفمۇ ئاڭلىۋالدى.

يۇقىرىنىڭ يوليورۇقى بويىچە چۆچەكتە ئالتاينى قايتۇرۇ-
ۋېلىشنىڭ تەييارلىقى ئىشلەندى. چۆچەكتە تۇرۇۋاتقان تارباغاتاي

پىيادە 3 ـ پولكى 3 ـ ئاتلىق پولكىغا ئۆزگەرتىلدى . نۇرىنىڭ سەككىز يۈز كىشىلىك كۆچەيتىلگەن باتالىيونى پولك دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلدى . ئالتايدىن چېكىنىپ چىققان ئۈچ يۈز كىشىلىك قوشۇن تولۇقلىنىپ ، ئالتاي ئاتلىق پولك قىلىپ تۈزۈلدى . ئىككى ئاتلىق پولكقا ئېھتىياجلىق بولغان ئىككى مىڭدەك ئات ۋە باشقا لازىمەتلىكلەرنى تارباغاتاي ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى ۋە باسباي ۋالىي باشلىق ھەر مىللەت خەلقلىرى تەييارلىدى .

1947 ـ يىلى 5 ـ ئۆكتەبىردە خەمىت ئەلىيوف كوماندىرلىقىدىكى تارباغاتاي ئاتلىق 3 ـ پولك ، دەلىلقان سۈگۈربايوف قوماندانلىقىدىكى ئالتاي ئاتلىق پولك ۋە لىسكىن ، نۇرى زىياۋۇدۇنوفلار كوماندىرلىق قىلغان كۆچەيتىلگەن باتالىيوندىن ئۆزگەرگەن پولك ئاتلىق ۋە ماشىنا بىلەن يولغا چىقىپ ، 12 ـ ئۆكتەبىردە قوبۇققا يېتىپ كەلدى ۋە ئۈچ يۆنىلىشكە بۆلۈنۈپ ئالتايغا قاراپ يۈرۈش قىلدى .

بىرىنچى يۆنىلىشتىكىلەر ئەلىيوف پولكى —— ئۆلۆڭكۈر كۆلىنىڭ قىيلى دېگەن يېرىدىن كېلىپ چۈشۈپ ، بۇرۇلتوقاي ناھىيە مەركىزىنى ئىگىلەش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى . ئۇ يەرنى ئىگىلىگەندىن كېيىن ، دەريانى بويلاپ سارتوقايغا قاراپ يۈرۈش قىلىپ ، ئوسمانغا ئۇرۇمچى تەرەپتىن كېلىدىغان ياردەم يولىنى كېسىپ تاشلاش ۋە باندىتلارنىڭ يۇقىرىقى ناھىيىلەردىن خەلقنى زورلاپ ئېلىپ ماڭىدىغان يولىنى ئېتىۋېتىش كېرەك ئىدى .

ئىككىنچى يۆنىلىشتە بەدەلقان پولكى تۇردى . ئۇ ئۆلۆڭكۈر كۆلىنىڭ غەربىدىن ئېرتىش دەرياسىنىڭ سارقارنى دېگەن يېرى ئارقىلىق ئېشىپ چۈشۈپ ، سارسۇمبە شەھىرىگە غەربىي جەنۇبتىن يۈرۈش قىلىش ھەم ئېرتىش ، قىران دەريالىرى بويىدىكى خەلقنى تىنچلاندۇرۇشنى ئۈستىگە ئالدى .

ئۈچىنچى يۆنىلىشتىكىلەر لىسكىن ، نۇرى پولكى . ئۇلارنىڭ ۋەزىپىسى ماشىنا بىلەن ئۇدۇل بېرىپ بۇرچىن بازىرىنى ئىگىلەش ، ئاندىن غەرب تەرەپتىن سارسۇمبە شەھىرىگە يۈرۈش قىلىش ، دەلىلقان سۈگۈربايوف قوماندانلىق ئاپپاراتىدىكىلەر موشۇ پولك بىلەن بىللە ماڭدى .

1947 ـ يىلى 17 ـ سېنتەبىردە سارسۇمبىدىن چېكىنىپ چىققاندىن بېرى ، دەلىلقان سۈگۈربايوف قايتىدىن قوشۇن تەشكىللەپ ، ئانا يۇرتىغا بىر ئاي بولمىغان ۋاقىت ئىچىدە ھۇجۇم بىلەن قايتىپ كەلدى . ئۈچ يۆنىلىشتىلا ئىشلار غەلىبىلىك ماڭدى . ئەلىيوفلار جانلىق تاكتىكا قوللىنىپ ، دۈشمەننى سۇر ـ توقاي قىلدى ، بىر جەڭدە باندىتنى يوقىتىمىز دەپ ئۇقۇشماي باندىتلار زورلاپ ئېلىپ ماڭغان خەلققە ئوق ئېتىپ قويدى . بۇ بىر ئۇقۇشماسلىق بولدى . شۇنداقتىمۇ تۇرسىبېك ، چوقاي ، ئابلاجان موللا ئوخشاش يەرلىك باندىت كاتتىلىرى قولغا چۈشتى .

بەدەلقان پولكى تېزلا ئىلگىرىلەپ ئىككىنچى يۆنىلىشتە خەلقنى ئۆزىگە قارىتالىدى . ئۈچىنچى يۆنىلىشتىكى لىسكىن ، نۇرىلار 14 ـ ئۆكتەبىر كېچىسى بۇرچىننىڭ غەربىدىكى ئېرتىش دەرياسىنىڭ بويىدا توختىدى . كېمىنى باندىتلار ئەكەتكەنىدى . نۇرى باشلىق ئاتمىش نەچچە يىگىت سوۋېت ئېكسپېدىتسىيەچىلىرى پاسونىدا كىيىندى ـ دە ، ماشىنا بىلەن دەريا بويىغا باردى ۋە كېمىچىنى چاقىرىپ دەريانىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتتۈۋالدى ۋە بىغەم ياتقان بىر گۇرۇپپا باندىتنى ئوققا تۇتۇپ ، دەرھاللا باندىتلار تۇپلانغان ساقچى ئىدارىسىگە ھۇجۇم قىلدى . باندىتلار ئاز ـ پاز قارشىلىق قىلدى ـ دە ، سارتوقايغا قاراپ تىكىۋەتتى . بۇرچىن ، بۇرۇلتوقايلارنىڭ قولدىن كەتكىنىنى ئاڭلىغان سارسۇمبىدىكى باندىتلار 16 ـ ئۆكتەبىر كۈنى شەھەرنى تاشلاپ

شىبەتنى بېسىپ ، ئاقدالا ئارقىلىق سارتوقايغا قاراپ قاچتى .

سارسۇمبە خۇددى دەللىقان سۇگۇربايوف ئېيتقاندەك بىر ئايغا قالمايلا يەنە قولغا قايتىپ كەلدى . لېكىن شەھەر تولىمۇ ۋەيران بولغانىدى . بىر ئايغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە بىگۇناھ ئادەمدىن يەتتىسى ئۆلگەن ، ئون ئادەم جاراھەتلەندۈرۈلگەن . يىگىرمە نەچچە ئايالغا باسقۇنچىلىق قىلىنغان ، ئۈچ مىڭ ئۈچ يۈز ئاتمىش تۇياق ئات ، ئىككى يۈز يىگىرمە ئىككى تۇياق تۆگە ، سەككىز يۈز يىگىرمە تۆت كالا ، ئون بىر مىڭ سەككىز يۈز ئۈچ تۇياق قوي ، ئالتە يۈز توقسان ئىككى تۇياق ئۆچكە ، بىر مىڭ ئۈچ يۈز يىگىرمە ئالتە توننا ئاشلىق ، ئۈچ مىڭ ئالتە يۈز يەتمىش يەتتە سەر ئالتۇن ، ئون يەتتە مىڭ تۆت يۈز ئوتتۇز بەش سەر كۈمۈش ، ئۈچ يۈز ئوتتۇز سەككىز مىليون سەككىز يۈز ئەللىك بىر مىڭ دوللار[1] قىممىتىدىكى كىيىم - كېچەك ، ئۆي جاھازلىرى ، ھەممىنى پۇلغا سۇندۇرغاندا ، جەمئىي ئون مىليارد ئالتە يۈز يەتمىش بەش مىليون ، ئۈچ يۈز ئاتمىش بىر مىڭ دوللارلىق مال - مۈلۈك بۇلانغانىدى . بۇنىڭغا ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدىن بۇلانغان ، كۆيدۈرۈلگەن ئىككى مىليارد توققۇز يۈز قىرىق ئىككى مىليون ئۈچ يۈز ئون يەتتە مىڭ دوللارنى قوشقاندا ، جەمئىي زىيان ئون ئۈچ مىليارد ئالتە يۈز ئون يەتتە مىليون ، ئالتە يۈز يەتمىش سەككىز مىڭ دوللار ئىدى . بۇنىڭ ئىچىدە ئالتۇننىڭ ئۆزىلا بەش مىڭ بەش يۈز سەردىن كۆپ ، كۈمۈش يىگىرمە بەش مىڭ سەردىن كۆپ . نۇرى بۇ زىياننى ئاڭلاپ لېسكىنغا :

— بۇ پۇللار ئەمگەكچىلەرنىڭ قان - تەرى ئاكا ! — دېدى چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ .

— ئالتايدا ئاپەت ، تۇرپاندا قىرغىن ، غۇلجىدا توي ،

---

[1] ئۈچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ قەغەز پۇلى .

ئۇرۇمچىدە نەيرەڭ ! — دېدى لېسكىن ئۇيغۇر تىلىدا دانىمۇ دانە سۆزلەپ ، — ئاجايىپ دۇنيا بۇ !

قومـاندانلىق شتابىتىن كېچىسـى نۇرى غۇلجىغـا تېلېفون بەردى .

— سالامەتمۇسىز ؟ — دېدى تېلېفوندا زەيتۇنە يىغلامسىراپ ، — مەن بارىمەن جۇمۇڭ !

— ياق ، ياق ! — دېدى نۇرى ئالدىراپ سۆزلەپ ، — بىزنىڭ كۈچەيتىلگەن باتالىيون تارقىتىۋېتىلدى ، بىر قىسمى ئالتاي ئاتلىق پولكىغا ، بىر قىسمى تارباغاتاي ئاتلىق 3 - پولكىغا قوشۇۋېتىلدى !

— بۇلار بىلەن مېنىڭ نېمە كارىم ، ماڭا سىزنىڭ ... ئامانلىقىڭىز كېرەك !

—ھە ، شۇ ، مەن تارباغاتاي ئاتلىق 3 - پولكتا كوماندىر بولۇپ قالدىم . تۇرىدىغان جايىم سارتوقاي !

— نە ئۇ ؟

— چىڭگىل بىلەن بەيتىك چېگراسى !

—شەھەرمۇ ، تاغ - ئېدىرمۇ دەپ سوراۋاتىمەن !

— تاغلاشقان شەھەر ، شەھەرلەشكەن تاغ !

— ھا - ھا - ھا !...

ئېھ مۇھەببەت ، سېنى تەسۋىرلەشكە تىلنىڭ ئاجىزلىق قىلىدىغىنى - ھە ! ئۇلارنىڭ تېلېفوننى قويغۇسى يوق ئىدى . زەيتۇنە چاڭىلداپ كەتتى :

— دادام خەمىتنى موسكۋادىكى بالىلار باغچىسىغا بېرىمەن دەيدۇ . ھە راست ، پەرىخە ساقىيىپتۇ . دادام ئۇ قىزنى ئالمۇتىدا ئوقۇتماقچى !

— ھە ، يەنە قانداق يېڭىلىقلار بار ؟

— غۇلجىغا كۈز كەلدى . سېنتەبىر ئاخىرلاشتى . ئۆكتەبىرنىڭ سوغۇق شاملى پەيدا بولدى . ئۇ يەردىچۇ ؟

— ئەتىگەنلىكى ئەتراپ ئاپئاق قىرو !...

تېلېفون ئۈزۈلۈپ قالدى . لېكىن كىرىپ كەلدى :

— خەير خوش ، زىياۋۇدۇنوف ، مەن غۇلجىغا بارىدىغان بولدۇم !

ئۇلار قول بېرىشىپ خوشلاشتى :

— بىزمۇ چۈشتىن كېيىن سارسۇمبىگە كۆچىمىز !

ئالتاي جىمجىت ، 23 - ئۆكتەبىر ۋىلايەتلىك ۋالىي مەھكىمىسى قايتىدىن قۇرۇلدى . مىللىي ئارمىيىنىڭ مۇئاۋىن باش قوماندانى دەلىلقان سۇگۇربايوف قوشۇمچە ۋالىي ، شەمسى مەمەدىيوف بىلەن ئابدۇراخمان توقۇلوف مۇئاۋىن ۋالىي بولدى . ئىدارە رەھبەرلىرى بېكىتىلىپ ، ۋالىي نامىدىن «خەلققە مۇراجىئەت» ئېلان قىلىندى . مەخسۇس كومىتېت قۇرۇلۇپ ، ئوسماننىڭ سالغان زىيانلىرىنى ئېنىقلاش ئىشى باشلاندى . بولۇپمۇ ئۇنىڭ خەلقنى زورلاپ ئۈرۈمچى تەرەپكە ئېلىپ ماڭغان قىلمىشى ئېغىر ئىدى . ئۈچ مىڭ يەتتە يۈزدىن ئارتۇق ئائىلە ، ئون يەتتە مىڭ سەككىز يۈزدەك ئادەم ، ئاتمىش ئىككى مىڭ تۇياق چوڭ چارۋا ، بىر يۈز ئەللىك ئىككى مىڭ تۇياق ئۇششاق مال ھەيدەپ كېتىلگەن . ئۇ بىچارە خەلق سىگانچە كۆچمەن تۇرمۇش كەچۈرۈپ دەككە - دۈككە ، پاراكەندىچىلىك ئىچىدە كۈن ئۆتكۈزۈپ ، ئۆكتەبىرنىڭ ئاخىرىدا ئۆز ئانا يۇرتى ئالتايدىن ئۈزۈل - كېسىل ئاجراپ چىقىپ ، شەرقتىكى ئۆزلىرىگە يات بولغان مورى ، گۇچۇڭ ، جىمسار ، فۇكاڭ ناھىيىلىرىگە كۆچۈپ بېرىشقانىدى .

— بىچارە خەلق ! — دېدى نۇرى يۇقىرىقى سان - سىپىرلارنى كۆزدىن كەچۈرۈپ بولۇپ ، — خەلققە بەخت يارىتىمىز دەپ باشلىغان ئىنقىلاب تەتۈرىچە ئاپەت كەلتۈرۈش بىلەن ئاخىرلىشارمۇ - ھە ؟ مانا ، قازاق قېرىنداشلار شۇنداق كۈندىغۇ ؟ تۇرپان ، توقسۇن ، قەشقەر ، ئاقسۇ ، يەكەن ، خوتەنلەردىمۇ

زۇلۇم ئېغىر ! خەلققە يېڭىچە كۈن يارىتىپ بېرەلمىسەك ، ئۆزدىمىزلا ياخشى كۈن كۆرۈپ ، باشقىلارنىڭ زۇلۇم ، كۈلپەتلىرى بىلەن ھېسابلاشمىساق ، بىزنى قانداقمۇ ئىنقلابچى دېگىلى بولىدۇ ؟

ئۇ كۆڭلىدە يەنە كونا سەنىمىنى تەكرارلىدى : مۇشەققەت ئىچىدىن راھەت ئىزدىمەكچى ئىدىمغۇ ؟ قېنى ئۇ مۇشەققەت ؟ بىرنەچچە قېتىم جەڭ بولدى . «چاقاباي !» دېگەن ئاۋاز بىلەن مىلتىق ئاۋازىدىن باشقا ھېچنىمە ئاڭلىمىدىم . يەر بېغىرلاپ ئۆمىلىمىدىم ، ئاچ قالمىدىم ، يارىلانمىدىم ، تاياق يېمىدىم . بۇيرۇق بېرىش ، دوكلات ئاڭلاش دېگەنلەرنىڭ نېمىسى جاپا ؟ مەنمۇ ئەمدى ئۆزۈم يامان كۆرىدىغان «تەييارغا ھەييار» قاتلىمىغا كىرىپ قالدىمغۇ ؟ مەن ئەمدى كۈنلىرىمنى قانداق ئۆتكۈزەي ؟ زەيتۇنەنى ئەسلەيمۇ ياكى ھەشەمەتلىك توي ، كەلگۈسىدىكى تېخىمۇ راھەت - پاراغەتلىك كۈنلەرنى خىيال قىلىش بىلەنمۇ ؟ ياق ، ئىشنى بەدەننى تاۋلاشتىن باشلىشىم كېرەك ، جەڭچى ۋاقتىمدىكى مەشغۇلاتىمدىن باشلاي . سوۋۇروف گېنېراللىسىمۇس بولغىنىدىمۇ ئەتىگەنلىكى بېشىغا سوغۇق سۇ قۇيۇپ يۇيۇنۇشنى تاشلىمىغان !

— خەتەر نەدە ؟

— كارىۋاتتا . مۇتلەق كۆپچىلىك ئادەملەر جەڭ مەيدانلىرىدا ئەمەس ، تىنچ كارىۋاتلىرىدا جان بېرىدۇ ! ھا - ھا ... قىزىق گەپ - ھە ، مەن نەدە جان بېرىمەنكىن ؟ ...

شەرقتىن يۇلغۇن دەرياسىنىڭ بويىدىن تارتىپ ، غەربتىكى بۇرۇلتوقاي بازىرىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى سەپنىڭ ئامانلىقىغا مەسئۇل بولغان پولكوۋنىك نۇرى زىياۋۇدۇنوف كۈنلىرىنى جەدۋەل بويىچە ھەربىي مەشىق ، چارلاش ، ئۆگىنىش ۋە تەنتەربىيە ئويناش بىلەن ئۆتكۈزۈشكە باشلىدى .

ئۇ گېزىتتىن ھەر كۈنكى خەۋەرلەرنى بىلىشكە ئالدىرايتتى . بولۇپمۇ ئوسماننىڭ ھەرىكىتىگە ئۇ بۆلەكچىلا كۆڭۈل

بۆلەتتى . ئوسماننىڭ ئادەملىرى ئۇ يەر - بۇ يەردە بۇلاڭچىلىق قىلاتتى ، تۇيۇقسىزدىنلا تاغلار ئارىسىدىن ، ئورمانلار ئىچىدىن «چاقاباي !» دېيىشىپ ۋارقىرىشىپ ، مىلتىقلىرىنى ۋاڭىلدىتىپ ئېتىشىپ چىقىشاتتى - دە ، چۆل قۇيۇنلىرىدەك بىردەمدىلا غا- يىب بولۇشاتتى . نۇرى ھەربىي مەشىقنى چىڭ تۇتتى . بەش يۈز مېتىردىكى قارىغا يۈز پىرسەنت تەگكۈزۈش ، مىڭ مېتىرغا ئاتمىش پىرسەنت تەگكۈزۈشنى ئەسكەرلىرىگە ئىككى ئايلىق مەشغۇلات ۋەزىپىسى قىلىپ تاپشۇردى . ئۆزى بولسا قاراڭغۇ چۈشكەندە يىراقنى كۆرۈش ، يىراقتىكى نىشانغا تەگكۈزۈش مە- شىقى ئېلىپ باردى .

مانا قىش باشلاندى ، قېلىن قار ، بوران - شىۋىرغان ئەس- كەر ئۈچۈن چوڭ سىناق . ئۇ ئەسكەرلەرگە قاتتىق شىۋىرغاندا مانېۋىر ئورۇنلاشتۇراتتى :

— دۈشمەن مانا مۇشۇنداق كۈننى تاللاپ ھۇجۇم قىلىدۇ ، ئېيسىنخوۋېر ئامېرىكا ئەسكەرلىرىنىڭ ياۋروپا قۇرۇقلۇقىغا چىد- قىدىغان ۋاقتىنى نەق نورماندىيىدىكى قاتتىق بوران - دولقۇن كۆتۈرۈلگەن كۈنگە توغرىلىغان !

ئالتاي تاغلىرىدا قىش پەسلىدىكى تۇرمۇش تولىمۇ قىيىن . قېلىن قار ، جۇدۇن - چاپقۇن ئىنسانلارغا تەبىئەتتىن كېلىدىغان ھەممە كارامەتنى كۆرسىتىدۇ . يوللار ئېتىلىپ ، ئۆيلەر كۆمۈ- لۈپ ، ئوتۇن - ياغاچ ، ئوزۇق - تۈلۈك ئۈزۈلۈپ قالىدىغان ئىشلار دائىم بولۇپ تۇرىدۇ .

نۇرى ئۆي بىلەن سۆزلەشمىگىلى بىر ئايدىن ئاشتى . ئۇ ، ئاتلىنىپ ھەر كۈنى ئۆزى باش بولۇپ چارلاشقا چىقاتتى . ئەڭ قىيىن ، خىلۋەت يەرلەرگە — ئۆڭكۈرلەر ، تاغ چوققىلىرى ، قېلىن ئورمانلارغا ئىز قوغلاپ باراتتى . دۇربۇن بىلەن شەرقنى توختىماي كۆزىتەتتى . ئۇياقتا ئوسماننىڭ ئادەملىرى ئۇرۇمچى بىلەن قويۇق باردى - كەلدى قىلىشىپ ، بولغۇسى چوڭ ھۇجۇم-

غا تەييارلانماقتا ئىدى .

غۇلجىدىمۇ ھەر كۈنى بىر يېڭىلىق بولۇپ تۇرماقتا : ئەخ- مەتجان قاسىمى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى سالا- ھىيىتى بىلەن ئىلى ، ئالتاي ، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرىنىڭ دېھقاند- چىلىق ، چارۋىچىلىق ، ئورمانچىلىق ، مەدەنىيەت - مائارىپ ، ساقلىقنى ساقلاش ئىشلىرى ، ھەربىي كۈچنى كۈچەيتىش ، مالد- يە كىرىمىنى ئاشۇرۇش ساھەلىرىدە تىنماي تىرىشىپ ئىشلەپ ، ھەر كۈنى دېگۈدەك كۆڭۈلنى خۇش قىلىدىغان ئىشلارنى قىلد- ماقتا ئىدى . «ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى»نىڭ پائالد- يەتلىرى گېزىت - ژۇرناللاردا خەۋەر قىلىنماقتا ، ئابدۇكېرىم ئابباسوفنىڭ مەخپىي پارتىيىسى «خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسى» نىڭ ئادەملىرى ھەممىلا يەردە — ئارمىيە ئىچىدىمۇ ھەرىكەت قىلماقتا ئىدى .

يەتتە ۋىلايەتتىكى زۇلمەتنىڭ تەتۈرى بولۇپ ئۈچ ۋىلايەتتە ئاجايىپ - غارايىپ ياخشى ئىشلار بولماقتا ئىدى . نۇرىنىڭ ئەس - يادى يەتتە ۋىلايەتتە — شۇ قاراڭغۇ تۈن ئىچىدە ياشاۋاتقان قېرىنداشلاردا ئىدى . ئۇ شۇ خەلقلەرگە بەخت يارىتىش ئۈچۈن ، ئۈرۈمچىدىكى زۇلمەت مەنبەسى بولغان گومىنداڭ ھاكىمىيىتد- نى ئاغدۇرۇپ تاشلاش ئۈچۈن ، قوراللىق ئىنقىلابنىڭ بۇرۇنراق پارتلىشىنى تۆت كۆز بىلەن كۈتمەكتە ئىدى .

مانا 1948 - يىلمۇ كىرىپ كەلدى . ئىچكىرىدىكى سو- قۇشتا گومىنداڭ ھە دەپ چېكىنمەكتە ، كومپارتىيە ئىلگىرىلد- مەكتە ، كۈچەيمەكتە ئىدى . 1948 - يىلى ئىيۇن ئېيىمۇ كەلد- دى ، ئالتاي يايلاقلىرى يەنە كۆكىرىپ ، قوي - قوزىلار ، تاي - غونانلار قىيغىتىشتى ، ئاۋۇللاردىن قويۇق ئىسلار كۆتۈ- رۈلۈپ ، تەرەپ - تەرەپتىن ئۆلەڭ ئاۋازلىرى كەلمەكتە ئىدى .

— بىلەمسىز نۇرى ، يەنە بىر ئايدىن كېيىن ئاتا بولىمەن ! — دېدى زەيتۈنە تېلېفوندا ئاچچىق بىلەن ، — بالىڭىز

موسكۋادا تۇغۇلدۇ. بىر ئايلىق رۇخسەت بىلەن قايتىپ كېلىڭا، مېنى موسكۋاغا ئاپىرىپ قويۇڭ!

— چوقۇم بارىمەن، زەيتۇنە، جېنىم زەيتۇنە، مېنى كەچۈرگىن، بارالمىدىم، بۇ قېتىم چوقۇم بارىمەن!

ئۇلار تېلېفوندا يەنە نېمىلەرنى دېيىشەردىكىن، تېلېفون ئۈزۈلۈپ قالدى.

— جىددىي خەۋەر! — دېدى شتاب باشلىقى ئالدىراپ كىرىپ، — بەيتىكتىن بۇياققا بىر توپ باندىت يوشۇرۇن كېلىۋاتقۇدەك!

— 2 - روتا دەرھال ئاتلانسۇن، ئۆزۈم باشلاپ ماڭىمەن! — دېدى نۇرى بۇيرۇق بېرىپ.

بىر توپ ئاتلىق دەريانى ياقىلاپ شەرققە قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

1948 - يىلى 6 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ئۆلكىلىك گومىنداڭ كاتتىلىرى ئامانلىق ساقلاش قوماندانلىق شتابىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى زاكارىيانى (زاكىشىننى) ئەۋەتىپ، ئوسماننى ئۈرۈمچىگە كېلىشكە تەكلىپ قىلدى. ئوسمان ماقۇل بولدى. ئەمما شەھەر ئىچىگە كىرمەي سىرتتا تۇرىمەن، دېدى. 7 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئوسمان لاتىپ، مۆمىنباي، ئەسەن، بۇتالارنى يۈزدەك ئاتامان - چاپارمەنلىرى بىلەن باشلاپ ئۈرۈمچىگە كەلدى. شىمىگوغا كىگىز ئۆيلەر تىكىلىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى ئەيسا، جانىمقان، ئەلەنۇاڭلار ئوسماننى ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋالدى. سۇڭ شىليەن، خادىۋاڭ، ليۇمېڭچۈنلەر كىگىز ئۆي، چېدىرلار تىكىلگەن، سۇ ئېقىۋاتقان ياپېشىل غولغا بېرىپ ئوسماندىن ھال سورىدى... كۈندىلا زىياپەت، تەنتەنىلىك نۇتۇق سۆزلەش سەككىز كۈن داۋاملاشتى. سۇڭ شىليەن ھەربىي تەرەپكە، ئەلەنۇاڭ، جانىمقان، سالىس،

زاكارىيالار قازاق مۆتىۋەرلىرىگە، خادىۋاڭ ئۈرۈمچى ۋالىي مەھكىمىسىگە ۋاكالىتەن زىياپەت بەردى. مۇھەممەت ئىمىن بۇغرا، ئەيسالارمۇ ئۇيغۇر كاتتىلىرى نامىدىن زىياپەت بەردى: «تەڭدىشى يوق قەھرىمان»، «قازاق خەلقىنىڭ ھەقىقىي ۋەكىلى، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ سەمىمىي پۇقراسى، جاڭ ۋېيىۈەنجاڭ ھۇزۇرىدىكى ھۆرمەتلىك ئادەم...» دېگەندەك مەدھىيە سۆزلىرى كۆپ قېتىم تەكرارلاندى. ئامېرىكا، گومىنداڭنىڭ ھەربىي كۈچىنى كۆز - كۆز قىلىپ: «ئاتوم بومبا بىلەن ئىلى ئوغرىلىرىنى بىتچىت قىلىمىز!» دەپ ئۇنى روھلاندۇردى. سۇڭ شىليەن مىڭ*كىشىلىك رەسمىي قوراللىق قوشۇن تەشكىللەپ بېرىش توغرىسىدا ئوسمان بىلەن كېلىشىم تۈزدى. ئوسماننى دۆلەت قۇرۇلتىيىغا تەكلىپ قىلدى، ئوسمان ئوغلى شېردىماننى ئۆز ئورنىغا ئەۋەتتى. ئوسمان ئامېرىكىنىڭ باش كونسۇلى باكىستون ۋە مۇئاۋىنى ماكىنان بىلەن كۆرۈشتى. ئۇلار «بىز ئايرىلماس دوست» دېيىشتى. ئوسمان ھاياجانلىنىپ:

— ئامېرىكىنىڭ ھۈنىرى قالتىسكەن، سانائىتى كارامەتكەن، بىزگە يېڭى - يېڭى قوراللاردىن كۆپرەك بەرسەڭلار! — دېدى.

— قورال بار، بېرىمىز، ئىشلىتىدىغان ئادەم بولۇشى كېرەك، ياشلاردىن ئامېرىكىغا ئەۋەتىڭ، تەربىيىلەپ بېرىمىز! — دېدى باكىستون. ئوسمان زالە باي قاتارلىق تۆت يىگىتنى ئامېرىكىغا ئەۋەتىدىغان بولدى.

ئوسمان قايتتى. گومىنداڭ دەرھال ئادەم ئەۋەتىپ، قازاق، رۇس، خەنزۇ، خۇيزۇلاردىن كۈچلۈك قوشۇن قۇرۇشقا ئادەم ماڭدۇردى!...

ئوسمان ھۇجۇمغا تەييارلانماقتا. كېلىۋاتقانلار ئۇنىڭ ئالدىن يۈرەر قىسىملىرى بولۇشى مۇمكىن!

نۇرى تىك چوققىغا يامىشىپ چىقىپ دۇربۇن بىلەن شەرققە قارىدى: چەكسىز ئورمانلىق، دولقۇنلۇق دەريا ئۇنىڭغا ئانا يۇر-تى ئىلى دەريا بويلىرىنى، قاش دەرياسى بويىدىكى قويۇق ئورماز-لىقلارنى ئەسلەتتى. ئۇنىڭ خىيالى ئىلى ۋادىسىغا كۆچتى: قورسىقى پومپايغان زەيتۇنەنىڭ چىرايلىق كۆلكىسى، خەمىتنىڭ كۆزلىرى، زىياۋۇدۇن — بىر ئۇمۇر بالا ئوتىدا پۇچۇلانغان دادىسىنىڭ قورۇق باسقان مەزمۇت چىرايى كۆز ئالدىغا كەلدى.

«گۇم! » قىلغان دەھشەتلىك ئاۋاز بىلەن تەڭ ئۇ سەنتۈرۈ-لۈپ يېنىدىكى قارىغايغا يۆلەندى. تاغلار پىرقىرىدى، يەر بىلەن ئاسمان ئورۇن ئالماشتۇردى. ئۇنىڭ ھەربىي كىيىمى قان بىلەن بويالدى، ئورمانلار چۆرگىلىدى، يەر - زېمىن قاندەك قىزار-دى. ئۇ ئىڭراشقىمۇ ئاجىزلىق قىلدى.

ئۇنىڭ كۆزىگە بۈك دەرەخلىك قاپتاللار كۆرۈنۈۋىدى، ئۇ دەرھال ئىلى دەرياسى بويىدىكى يېزىسى — دادىسى ۋە يۇرتداش-لىرىنى، ماناس دەرياسى بويىدىكى ئورمانباغدا كۆنلىرىنى مە-شىق، ئۆگىنىش ۋە ئارتىس بولۇپ دراما ئويناش بىلەن خۇشال ئۆتكۈزۈۋاتقان ئىنىسى بەرانى، سۆيۈملۈك ئايالى، غۇلجا گۈزە-لى زەيتۇنەنىڭ يېشىل ئورمانلاردىن ھاياجانلىنىپ ئېيتقان لە-رىكلىق سۆزلىرىنى ئەسلىدى.

بۇ ئەسلىمىلەر ئۇنىڭ ھاياتى بىلەن چىڭ باغلانغان، بۇنىڭ-دىن كېيىن دائىم تەكرارلىنىدىغان گۈزەل خاتىرە بەتلىرى، ھايات مانا شۇنداق بەتلەرنىڭ جۇغلانمىسى.

ئۇ پات يېقىندا بۇ خاتىرىلەرنىڭ ئىگىلىرى بىلەن بىللە بولىدۇ، ئۇلار بىرلىكتە قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ ھاياتنىڭ لەززىتىنى سۈرۈشىدۇ، گويا مەڭگۈلۈك غەمسىز غالىبلاردەك، مەقسەتلە-رىگە يېتىشكەن پىدائىيلاردەك، ئاشىق - مەشۇقلار مۇراد - مەقسەتلىرىگە يېتىشكەندەك!...

ئۇ «گۇم! » قىلغان ئىككىنچى ئوق بىلەن يەردىن قاڭقىپ كۆتۈرۈلدى - دە، تۈۋەنگە، بۇژغۇپ ئېقىۋاتقان قىران دەرياسىغا قاراپ ئۇچتى!

ئىلى ئاسمىنىدىكى بىر يورۇق يۇلتۇز ۋاقىتسىز كۆچتى. قەلبى ئارزۇ - ئارمان بىلەن تولغان بىر يىگىت — نۇرى زىياۋۇدۇن نامەلۇم تەرەپتىن كەلگەن ئىككى پاي ئوق بىلەن يىگىرمە ئالتە يېشىدا ئەل - يۇرت، ئانا تۇپرىقى بىلەن مەڭگۈ-لۈككە ۋىدالاشتى.

ئۇنىڭدىن رىۋايەتكە ئايلانغان ئاجايىپ ھېكايىلەر بىلەن بىر ئوغۇل دۇنياغا كۆز ئاچقۇسى، يەنە بىر پەرزەنت خەلقىگە يادىكار بولۇپ قالدى!

خاتىمە

1949 - يىل 22 - ئاۋغۇست ئەخمەتجان قاسىمى سەھەر تۇرۇپ ھويلىسىنى سۇپۇرۇپ، كوچىغا سۇ چاچتى ۋە قايتىپ كىرىپ يۇيۇندى - دە، كۆل رەڭ كاستۇم - بۇرۇلكا، گۈللۈك مانچېستىر دوپپىسىنى كىيدى. قىبلىگە قارىغان دەرۋازىسىنىڭ ئالدىدا يېپيېڭى سوۋېت ماشىنىسى توختىدى.

— ئاخمات، تەييارمۇ سەن؟ — دېدى ئىسھاقبېك ماشى-نىدىن كۈلۈپ چۈشۈپ. ئابباسوفمۇ بىللە چۈشتى. ئۇ بىرئاز خاپا ئىدى. سەۋەبى، ئۇنىڭ مىڭ بىر جاپادا قۇرۇپ چىققان «خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى» تارقىتىۋېتىلگەن، 1948 - يىل 8 - ئاينىڭ 1 - كۈنى «شىنجاڭدا تىنچلىق، خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى» قۇرۇلغاندا، ئۇ رەھبەرلىك ئىچىگە كىرگۈزۈلمىگەنىدى. بۇ ئىشلارغا ئۇنىڭ نارازىلىقى بار ئىدى. ئىتتىپاق بىر يىل ئىچىدە راۋاجلاندى. ئۇ نۇرغۇن خىزمەت

ئىشلىدى . هازىر ئۇنىڭ ناھىيە دەرىجىلىك ئىككى يۈز سەكسەن
ئالتە شۆبىسى ، ئەللىك مىڭدىن كۆپ ئەزاسى بار . ئۇيغۇر ،
قازاق ، موڭغۇل ، قىرغىز ، شىبە ، ئۆزبېك ، تاتار ، رۇس ،
خۇيزۇ ، تاجىك ، داغۇر مىللەتلىرىدىن تەركىب تاپقان بۇ تەشكى-
لاتىنىڭ رەئىسى ئەخمەتجان قاسىمى ، مۇئاۋىن رەئىسى مۇشۇ
ئىسھاقبېك ئىدى . ئاباسوف موسكۋا ئارقىلىق غۇلجىغا كەلگەن
پارتىيە مەركىزي كومىتېتىنىڭ ۋەكىلى دېڭ لىچۈنگە بۇ ئىش-
لارنى تولۇق ئېيتتى . دېڭ لىچۈن :
— 1 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كې-
ڭىشىگە ۋەكىل بولۇپ كېتىۋاتىسىز . ھەممە ئىش ھەل بولىدۇ ،
ھەممىڭىز ئالغا قارايلى ، يولداش ئاباسوف ! — دەپ جاۋاب
بەردى .
ئەخمەتجان قاسىمى قىزى ئادالەتنى تولىمۇ ياخشى كۆرەت-
تى . ئۇ قەيەستە بېقىلىۋاتقان ئېيىقنى چىقاردى - دە ، قىزىنى
مىندۈرۈپ ئوينىتتى ، ماھىنۇر خانىم — چاچلىرىنى ئىككى تال
ئۆرۈپ ، كۆل رەڭ كاستۇم ، قارا يوپكا كىيگەن چىرايلىق ئايال
ئوماق ئوغلى ئادىلجاننى كۆتۈرۈپ ، قىزى بىلەن دادىسىنىڭ
خۇشاللىقىدىن لەززەتلەنمەكتە ئىدى .
ھايات توقۇنۇشلىرى بىلەن لەززەتلىك . تېخى تونۇگۇنلا بۇ
كىشىنىڭ زوقى كېلىدىغان ئائىلە تارىخىدا كىچىككىنە قارا
بۇلۇت پەيدا بولغانىدى .
— بۇ نېمە قىلغىنىڭىز ؟ — دېگەنىدى ئەخمەتجان قاسى-
مى ئايالىنىڭ يىپەك رەختتىن بىرلا ۋاقىتتا بىرنەچچە كۆڭلەك
تىكتۈرۈۋالغىنىغا خاپا بولۇپ ، — ئۆزىڭىزنى خانىش ھېسابلام-
سىز يە ؟ خەلق نېمە كويدا ، سىز نېمە كويدا . بىز ئاشۇ تېخىچە
قەد كۆتۈرەلمەيۋاتقان ئەمگەكچىلەرنىڭ بىرى . ھەرقانداق ۋاقىتتا
بۇنى ئۇنتۇماڭ !
— باشقىلارمۇ كىيىدىكەنغۇ ! — ماھىنۇر كۆزىگە ياش

ئالدى .
— باشقىلار دېگىنىڭىز كىم؟ بىچارە دېھقان ئايالىمۇ ،
نامرات ئىشچى ئايالىمۇ؟ ياق. سىز دېگەن باشقىلار شەھەر
بايلىرىنىڭ خېنىملىرى. ئۇلار بىلەن تەڭ بولماقچىمۇ سىز؟
ماھىنۇرنىڭ كۆزلىرىدە غىلىلدىغان ياش ئەخمەتجاننىڭ
قەلبىنى يۇمشاتتى.
— ئەپۇ قىلىڭ، ماھىنۇر، قاتتىق كەتتىم! — دېدى
ئۇ مېھرىبانلىق بىلەن ئانىنىڭ قولىدىن ئوغلىنى ئېلىپ سۆيۈپ
تۇرۇپ، — بالىنى قورقۇتۇپ قويدۇم.
كىچىككىنە تۇرۇپ خەت يېزىش، ھېساب چىقىرىشقا كى-
رىشكەن قىزى ئادالەت دادىسىنىڭ پۇتلىرىغا يۆلىنىپ ئەركىلىدى:
— دادا، ئەمدى ئويۇنچۇق دەپ يىغلىمايمەن!
«ئويۇنچۇق» ۋەقەسىمۇ بۇ ئائىلە تارىخىدىكى قىزىق بىر
خاتىرە. ئەخمەتجان ئەپەندىم قىزىغا تۆت دانە ئويۇنچۇق ئەكېلىپ
بەردى. ماھىنۇر ئويۇنچۇقنىڭ ئىككىسىنى ئېلىپ قويۇپ، ئىك-
كىسىنى قىزىغا بېرىۋىدى، قىزى ھەممىنى ئوينايمەن دەپ قە-
غىشلىك قىلىپ يىغلىدى. ئەخمەتجان ئەپەندىم:
— بۇ نېمە قىلغىنىڭىز؟ — دەپ ۋارقىرىدى خاپا بولۇپ، —
بالىنى يىغلىتىش ئۈچۈن ئەكەلگەنمىدىم بۇ ئويۇنچۇقلارنى -
ھە؟ ھەممىنى بەرسىڭىز بولمامدۇ؟
مانا هازىر قىزى قاقاقلاپ كۈلمەكتە، ئېيىق ئاستا ماڭ-
ماقتا، ئادىلجان قوللىرىنى سوزۇپ مېڭىشقا تەمشەلمەكتە. ئائى-
لە خۇشاللىقى ئانا ئۈچۈن چەكسىز بەخت — ماھىنۇر ئىچ -
ئىچىدىن خۇشال بولۇپ قاقاقلاپ كۈلمەكتە!
بايىلا رەپىقىسى لۇ سۇشىن ۋە كىچىككىنە ئوغۇللىرى
بىلەن مۇشۇنداق كۈلۈپ تۇرۇپ خوشلاشقان ئابدۇكېرىم ئابا-
سوف بۇ كۆرۈنۈشتىن زوقلىنىپ:

— سۇرەتكە تارتىۋالايلى! — دېدى.

— خۇشاللىقلار تېخى ئالدىمىزدا! — دېدى ئىسھاقبېك كۇلۇپ.

ئىلى، ئالتاي، تارباغاتاينىڭ گۈللىنىشى ئۇچۇن كېچە -
كۇندۇز جان كۆيدۇرۇپ، ئۆز خەلقىگە بەخت يارىتىش، ئانا
يۇرتىنى باي، ئاۋات، مەڭگۇلۇك بەخت بۆشۇكى قىلىش ئۇچۇن
تىرىشىپ ئىشلەپ، خەلقى ئارىسىدا ئاجايىپ قىزىقارلىق ھېكايە-
لەرنى پەيدا قىلغان بۇ ئەل رەھبەرلىرى ئائىلە خۇشاللىقىنىڭ
ھاياتتىكى ئورنىنى ياخشى چۈشىنەتتى.

ئەخمەتجان بالىلىرى بىلەن سۆيۈشۈپ خوشلاشقاندا ئىسھاق-
بېك چاقچاق قىلدى:

— ماھىنۇر قالدى، ئاخمات، ئۇنىمۇ سۆيۈپ قوي!

— ھا - ھا - ھا!...

ئۇلار ماشىنىغا چىقىشتى. پاكىز سۇپۇرۇلۇپ، سۇ چېچىل-
غان ئۇچىدەرۋازا، نوۋگورود كوچىلىرى ئۇلارغا پاياندار بولدى.

— مىللەتنىڭ تەقدىرىمۇ بىر ئادەمنىڭ تەقدىرىگە ئوخ-
شايدىكەن، — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى بىللە ماڭغان ھەم-
راھلىرىغا، — ئازادلىق ئۇچۇن نەچچە يىل قانلىق كۇرەش
قىلدۇق. ئازادلىق، باراۋەرلىك، ئەركىنلىك دەپ نەچچە يۇز
مىڭ قىز - يىگىتلىرىمىزنىڭ ئىسسىق قانلىرى تۆكۇلدى.
بىزنىڭ دۇشمىنىمىز باشقا بىر مىللەت ئەمەس، ھەممىمىزنى
ئېزىۋاتقان، خورلاۋاتقان ئەكسىيەتچىل ھاكىمىيەت. بۇ ئەكسى-
يەتچىل ھاكىمىيەت جۇڭگو زېمىنىدا تەلتۆكۇس يوقىلىشقا ئازلا
كۇن قالدى. بېيجىڭدا يېڭى بىر ھاكىمىيەت — خەلقچىل
ھاكىمىيەت، كومپارتىيە رەھبەرلىكىدىكى ھاكىمىيەت قۇرۇلۇ-
ۋاتىدۇ. بىز ئاشۇ ئۇلۇغ ھاكىمىيەتنىڭ قۇرۇلۇش مۇراسىمىغا
قاتنىشىمىز. خەلقىمىزنىڭ ئۇزاق يىللاردىن بۇيانقى ئازادلىق،

باراۋەرلىك، ئەركىنلىك ئارزۇلىرى ئەمدى ھەل بولىدىغان
بولدى...

راست، جۇڭگو زېمىنىدا تاڭ يورۇماقتا، يەنئەن غارلىرى
سۇپىتىدە بېيجىڭغا يۆتكەلدى. جياڭ جېيشى تەيۋەنگە قېچىش
ئالدىدا، شەرقتىكى بۇ بۇيۇك تۇپراقتا ئالەمشۇمۇل ئۆزگىرىش
پەيدا بولدى. جۇڭخۇا مىنگونىڭ ئورنىنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇ-
رىيىتى ئىگىلىمەكچى! بۇ زور خۇشاللىق تەنتەنىسىگە ماڭغۇچى-
لارنى قائىدە بويىچە غۇلجىدىكى بارلىق ھۆكۇمەت، ئارمىيە
رەھبەرلىرى، خەلق ۋەكىللىرى، ئوقۇغۇچىلار داغدۇغا بىلەن
ئۇزىتىشى كېرەك ئىدى، لېكىن ئۇلار ئالتاينى كۆزدىن كەچۇ-
رۇش نامى بىلەن مەخپىي يولغا چىقتى. ماشىنىلار غۇلجىدىن
ئالمۇتىغا قاراپ يۇرۇپ كەتتى ...

1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 3 - كۇنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ
غۇلجا شەھرىدىكى كونسۇلخانىسىدىن سەيپىدىن ئەزىزىنى جىد-
دىي چاقىرتتى ۋە ھال - ئەھۋال سورىمايلا موسكۋادىن كەلگەن
جىددىي تېلېگراممىنى ئوقۇپ بەردى: «ئەخمەتجان قاسىمى باش-
چىلىقىدىكى ۋەكىللەر ئۆمىكى ئولتۇرغان ئايروپىلان ئىركۇتىس-
كى شەھىرىدىن ئۆتۇپ، بايقال تاغ تىزمىلىرىغا يېقىنلاشقاندا،
ھاۋا كىلىماتى ناچارلىشىپ، بەختكە قارشى تاغقا سوقۇلۇپ كەت-
تى، ئايروپىلاندىكى ئون يەتتە ئادەمنىڭ ھەممىسى قازا تاپتى!»

— يالغان! — دەپ ۋارقىرىۋەتتى سەيپىدىن ئەزىزى
ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ ۋە تېلېگراممىنى مىجىقلاپ تۇتقىنىچە
ماشىنا بىلەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومى-
تېتىنىڭ مۇشۇ ۋەكىللەر ئىشى بىلەن غۇلجىغا كەلگەن مەخ-
سۇس ۋەكىلى دېڭ لىچۇننىڭ ياتىقىغا باردى.

— شۇم خەۋەر! — دېدى دېڭ لىچۇن چۆچۇپ، —
مەن پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا دوكلات قىلىمەن!

غۇلجا ئاسمىنى ئەخمەتجان، ئىسھاقبېك، ئابدۇكېرىم ئاببا-سوف، دەلىلقان سۇگۇربايوف، لوجىدەك چاقناپ تۇرىدىغان يۇلتۇزلىرىدىن ئايرىلدى. غۇلجا ماتەم قايغۇسىدا ھۆڭگىرەپ يىغلىدى، ئىلى دەرياسى قەھرى بىلەن ئۆركەشلىدى.

— ئەخمەتجان سۇلتىنىم! ئەخمەتجان سۇلتىنىم!... — دەپ ۋارقىرىدى غېنى باتۇر كوچىمۇ كوچا ئات چاپتۇرۇپ، ئۇ مائۇزىرىنى سوغۇرۇۋالدى ۋە ئاسمانغا قارىتىپ شىددەت بىلەن ئوق ئۈزدى. غەزەپلىك ئوق ئاۋازى كۆكنى يېرىپ يىراق - يىراقلارغا ئاڭلاندى...

گويا تۆكۈلگەن قانلار پاجىئەنى مەقسەت قىلغاندەك، ئەزىز قۇربانلار تىرىكلەرنى يانلىرىغا چىللاۋاتقاندەك، ھەممىلا ئادەم-نىڭ بۇ دۇنيا بىلەن خوشلاشقۇسى كەلگەنىدى。 لېكىن قويۇق ئورمانلار كەينىدىن — كۈنچىقىشتىن ئاستا باش كۆتۈرۈۋاتقان قۇياش ئىنسانلارنى ھاياتقا، ياشاشقا — بەختكە چىللىماقتا ئىدى!

1998 - يىل 26 - ئىيۇن

غۇلجا قەدىمىي ماكان — پەرىشتە باللار باغچىسى

شاۋكەت مېھمانخانىسى 4 - قەۋەت 5 - ئۆيدە تاماملاندى.

《故乡—母亲》历史长篇小说定稿人员：阿布都许库尔·吐尔地，伊明·艾合买提，阿布来提·努尔东，阿布都克力木·热合曼，买买提伊明·吾守尔，阿扎提·苏里坦，苏里坦·阿西木，尼加提·穆合力斯

责任编辑：阿不都热合满·艾拜
麦苏提·哈力提

责任校对：阿布列孜·阿巴斯
外力·再丁

封面设计：夏迪耶·阿西木

غۇلجا ئاسمىنى ئەخمەتجان، ئىسھاقبېك، ئابدۇكېرىم ئاببا‌سوف، دەلىلقان سۇگۇربايوف، لوجىدەك چاقناپ تۇرىدىغان يۇلتۇزلىرىدىن ئايرىلدى. غۇلجا ماتەم قايغۇسىدا ھۆڭگىرەپ يىغلىدى، ئىلى دەرياسى قەھرى بىلەن ئۆركەشلىدى.

— ئەخمەتجان سۇلتىنىم! ئەخمەتجان سۇلتىنىم!... — دەپ ۋارقىرىدى غېنى باتۇر كوچىمۇ كوچا ئات چاپتۇرۇپ، ئۇ مائۇزېرىنى سوغۇرۇۋالدى ۋە ئاسمانغا قارىتىپ شىددەت بىلەن ئوق ئۈزدى. غەزەپلىك ئوق ئاۋازى كۆكنى يېرىپ يىراق - يىراقلارغا ئاڭلاندى...

گويا تۆكۈلگەن قانلار پاجىئەنى مەقسەت قىلغاندەك، ئەزىز قۇربانلار تىرىكلەرنى يانلىرىغا چىللاۋاتقاندەك، ھەممىلا ئادەمنىڭ بۇ دۇنيا بىلەن خوشلاشقۇسى كەلگەنىدى. لېكىن قويۇق ئورمانلار كەينىدىن — كۈنچىقىشتىن ئاستا باش كۆتۈرۈۋاتقان قۇياش ئىنسانلارنى ھاياتقا، ياشاشقا — بەختكە چىللىماقتا ئىدى!

1998 - يىل 26 - ئىيۇن
غۇلجا قەدىمىي ماكان — پەرىشتە باللار باغچىسى
شاۋكەت مېھمانخانىسى 4 - قەۋەت 5 - ئۆيدە تاماملاندى.

《故乡—母亲》历史长篇小说定稿人员：阿布都许库尔・吐尔地，伊明・艾合买提，阿布来提・努尔东，阿布都克力木・热合曼，买买提伊明・吾守尔，阿扎提・苏里坦，苏里坦・阿西木，尼加提・穆合力斯

责任编辑：阿不都热合满・艾拜
麦苏提・哈力提
责任校对：阿布列孜・阿巴斯
外力・再丁
封面设计：夏迪耶・阿西木

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلغان

زوردۇن سابىر ئەسەرلىرى

1. ئانا يۇرت ① (تارىخىي رومان)

2. ئانا يۇرت ② (تارىخىي رومان)

3. ئانا يۇرت ③ (تارىخىي رومان)

4. ئاتا (رومان)

5. گۈلەمخان (پوۋېستلار)

6. قەرزدار (ھېكايىلەر)

ISBN 7-5371-2970-3

9 787537 129701 >

ISBN7 - 5371 - 2970 - 3/I · 988

(民文)套价(78. 00元),单价:26. 00元